

8/7906

TÖRTÉNELMI TÁR.

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

KÖZVETÍTÉSE MELLETT

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

1880-diki ÉVFOLYAM.

MOL Könyvtára

BUDAPEST, 1880.

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA.

KNOLL KÁROLY AKAD. KÖNYVÁRÚSNÁL.

ORSZÁGOS LEVELTÁR
KÖZPONTI KÖNYVTÁR
2906/19. sz. ltsz.

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

13

TARTALOM.

NAGYOBB KÖZLÉSEK.

	Lap.
Abafi Lajos. Cserei Mihály a történetiró	561
Barabás Samu. A »Székely Krónika«	633
Dr. Fraknói Vilmos. Adalékok Dévai Biró Mátyás élettörténetéhez	1
Dr. Károlyi Árpád. Frater György levelezése s egyéb őt illető iratok IV. V. VI.	57, 234, 649
Magyar missilisek Békés G. zavargása és Báthory István lengyel királyllyá választatása történetéhez	123
Kiadatlan levelek a német birod. magyarországi nagy hadi vállalatának történetéhez 1542.	490
Dr. Kohn Sámuel. Héber kutforrások és adatok Magyarország történetéhez II. III. IV. V.	97, 331, 541, 669
Dr. Marczali Henrik. Regesták a külföldi levéltárakból, Brandenburgi Katalin s a Rákócziak történetéhez I. II.	132, 356
Regesták a külföldi levéltárakból, a török-magyar viszonyok történetéhez 1660—1664.	741
Br. Mednyánszky Dénes. Nádasdy és Wesselényi leveleiből a XVII. század közepén	209
Mikulik József. A bánya és vasipar története Dobsinán IV.	609
Nagy Gyula. Adalékok az 1619. évi pozsonyi országgyűlés történetéhez I. II.	425, 699
Nagy Iván. Fáy István murányi várkapitányhoz irt levelek	377
Br. Radvánszky Béla. Történelmi levelek a hédervári levéltárból	686
Szabó Károly. Báthory Gábor és a hajdúk	321
Bethlen Gábor fejedelem politikai levelezése I. II.	444, 707
Szilágyi Sándor. Zrinyi Ilona levelei	417
Brandenburgi Katalin életéhez	760
Kemény János és Bornemisza Pál levelezése az 1644—1645. hadjárat idejéből I. II.	13, 277

MŰVELŐDÉS-TÖRTÉNETI ADATOK.

Deák Farkas. Leltárak a báró Bálintitt-család nagy-ernyei levéltárából a XVII. századból, 1660 körül	588
Dr. Fejérpataky László. II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke	167
Kisfaludy Zsigmond. Kanizsai Pálfi János följegyzései	191
Br. Mednyánszky Dénes. 1586. Mobilia Mathiae Ujlaki per Margaretam Dersi resignata Stephano Ujlaki	770
Régi magyar kertészet	772

	Lap.
Br. Radvánszky Béla , Egy nevezetes okirat I. Mátyás korából	581
Dr. Rómer F. Ferencz , Tihanyi vár registuma 1585—1590.	398
Sváby Frigyes . II. Rákóczy György temetése	582
Művelődés-történeti adat	584
Szabó Károly . Mátyás király születési háza	170
Bihar vármegye adólajstroma 1560-ból	173
Családi följegyzések a XVII. századból	178
Szerémi . Gróf Illésházy Ilona menyasszonyi hozománya	195
Szilágyi István . Adalék a magyarországi képző-művészek történetéhez	156
Thallóczy Lajos . A tornai várórség hadi szabályzata 1636-ból	776
Thaly Kálmán . Egy francia kurucz ezredes temetése és hagyatéka	181
II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvartartási szabályzata	571
Véghelyi Dezső . Barkóczy Mária hozománya	189
A sárkány-rend történetéhez	775

VEGYES KÖZLÉSEK.

Lasztókay László . Alvinczy, Péter halála	604
Eperjes városa levéltárából	605, 795
Melczér István . Werner György életéhez	208
Dr. Pauler Gyula . Frangepán Ferencz vallatása	202
Szabó Károly . Diód vára történetéhez	409
Statutum a gyula-fejérvári nemesek hadnagya számára	409
Szalárdi életéhez	414
Básta zsarolásai történetéhez	601
Mihály vajda adomány-levele a székelyeknek	789
Régi följegyzések	793
Szádeczky Lajos . Wittnyédi leveleiből	206
Oláh Miklós Ferdinándhoz folyamodik a megürült egri, vagy erdélyi püspökséget kérvén	596
Magyar levelek a XVII. század kösepéről	597
Leánykérő levél a XVII. század elejéről	663
Egy nevelésügyi adat	794
Az 1644. hadjárat történetéhez	797
II. Rákóczy György levele Wesselényi Ferenczhez	798
Egy konstantinápolyi követjelentés 1650-ből	799
Szilágyi Sándor . Mihály vaj. a életéhez	791
Thaly Kálmán . Adalék a magyar cigányok történetéhez	627
Nagy Ivánnak »Fáy István murányi várkapitányhoz írott levelek« című közléséhez	780
Véghelyi Dezső , Nagy-Szombat városa levéltárából	602

A D A L É K O K

DÉVAI BÍRÓ MÁTYÁS ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ.

Dévai Mátyásnak, a magyarországi reformátio egyik legjelentékenyebb terjesztőjének, élettörténetét *Révész Imre* önálló munkában írta meg. (1863.) Lelkiismeretes buzgalommal gyűjté, és alapos kritikával állítá egybe a rendelkezésére álló adatokat. Mindazáltal számos hézag maradt előadásában, a melyek közül néhányat ez alkalommal kitölthetek.

I.

Dévai 1531-ben Kassán mint lelkész működött. Itt királyi rendelet alapján, (1531 nyarán) Szalaházy Tamás egrü püspök elfogatta, és Pozsonyba vitette.

A város tanács ismételve tett lépéseket, hogy kedvelt lelkészének szabadon bocsátását eszközölje ki. ¹⁾ De nem ért célzt.

Dévai Bécsbe küldetett, hol Ferdinánd király megbízatásából, Faber János bécsi püspök három ízben hallgatta ki vallási elvei iránt, és egyúttal mindent megkísérlett, hogy őt a katolika egyház kebelébe visszavezesse.

Révész, erről szólva, megemlíti, hogy »nem lehetetlen, hogy az e tárgyra vonatkozó hivatalos iratok a bécsi püspökség levéltárában feltalálhatók.« ²⁾

¹⁾ Kassa városa 1532. február 22-én a magyar helytartó-tanács-hoz intézett levelében írja, hogy az elmúlt év nyarán az egrü püspök Kassára jött, ki »clam et occulte Concionatorem nostrum hungarum, nomine scilicet Mathiam, . . . abducere fecit.« Kéri, hogy kiszabadításában nyújtson segédkezet. (Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

²⁾ 32. lap, 1. jegyzet.

Ezen hivatalos iratok egy része csakugyan fönmaradt, és pedig a *bécsi állami levéltárban*.

Faber püspök ugyanis mint királyi biztos működén, eljárásáról jelentést tett a királynak.

1533 július 15-én megtörténvén a harmadik kihallgatás, a bécsi püspök fölterjeszté úgy a kérdő pontokat, mint Dévainak azokra adott válaszát. Levelében őszintén bevallá, hogy igyekezetei a fogolynak állhatatosságán teljes hajótörést szenvedtek; minélfogva azt ajánlotta Ferdinándnak, hogy Dévait küldje vissza Magyarországra, a hol illetékes főpapja — az egri püspök — a törvények értelmében bánják el vele. ¹⁾

A király elfogadta e javaslatot, és — július 18-ika táján — értesíté az egri püspököt, hogy Dévai hozzá fog küldetni. ²⁾

Azonban egy-két nappal utóbb (július 18 és 21 között) Dévainak sikerült a bécsi börtönből kiszabadulni, és Magyarországra menekülni.

Az udvarnál azon nézet volt elterjedve, hogy egykori hívei, a kassai polgárok nyújtottak neki a szabadulásra segédkezet. ³⁾

A király azonnal rendeleteket bocsátott szét, hogy Dévait újra fogják el. ⁴⁾ Ennek azonban sikerült János király területén menedéket találni.

¹⁾ A három iratot közlöm a Mellékletekben I. II. III. szám alatt.

²⁾ Faber püspök innént említett jelentésének hátlapján a következő kabineti jegyzet olvasható: »Agriensi zu schreiben, dass S. Majestät In den briester zueschickhen, dann weil derselbe seinem Bistumb untervorffen hab S. Maj. Im kein eingriff wollen thun; hab demnach zuvor examination lassen halten, was sein mainung ist, und Er aus den schrifftten so Im S. Maj. schickhen, vernemen. Et dominus episcopus Viennensis debet adjungere omnem informationem sue tractationis cum sacerdote et eiusdem confessiones.«

³⁾ Ferdinánd 1533 július 23-án írja az egri püspöknek: »Sacerdos ille Lutherismi reus, ex Ciuitate nostra Cassouiensi, Posonium, ut nosti, indeque huc (Bécsbe) adductus, carcere, quo seruabatur, euasit. Qui cum (ut intelligere potuimus) Cassouiensium aliquorum ope et ministerio in hoc eius effugio potissimum adiutus esse videatur. . .« (Eredeti fogalmazata a bécsi titkos levéltárban.)

⁴⁾ Ferdinánd az imént idézett levélben írja: »Quamuis in toto eo, quod admissum est, certius aliquantum perquirendo, maiorem curam sumus adhibitori, Tue propterea fidelitati committimus, ut de eo Tu quoque diligentiam et inquisitionem habere velis, ut . . . ubi ubi per-

E szerint tehát Dévai kiszabadulásának ideje és módja, mely ekkorig ismeretlen vala, föl van derítve.

II.

Dévai miután egy ideig Budán, majd több éven át Nádasdy Tamás sárvári birtokán tartózkodék, 1536 végén Wittenbergbe és Bázalbe utazott. Innen a következő esztendőben hazájába visszaérkezve, ismét Nádasdy Tamás pártfogása alá vonúlt.

Révész nézete szerint, 1538-tól kezdve egész 1541-ig, ezen főúr birtokain élt, s a feldunai vidéken folytatta a reformatió érdekében tevékenységét. Azonban nyíltan bevallja, hogy az általa előadottak »egykorú, sőt közelkorú adatok és bizonyságok által igazolhatók nem lévén, csak sejtelenként szerepelhetnek a történelem mezején.«¹⁾

E sejtelmet az egykorú adatok nem igazolják. Az említett éveket Dévai nem töltötte egészen Nádasdynál. Jó ideig *Perényi Péter* udvarában tartózkodott, míg 1540. kezdetén, az oltári szentségre vonatkozó hitágazat fölfogása iránt komoly surlódások támadtak közöttök. Dévai ugyanis azt tanítá, hogy a kenyér színe alatt az Úr teste csak abban a pillanatban van jelen, a mikor a hívő magához veszi; de nincs jelen, mikor a szentségtartóban őriztetik vagy körmenetelen vitetik. Perényi pedig az ellenkező nézetet, vagyis a katolikus álláspontot védelmezte.²⁾

uestigetur, ac deprehensus et captus asseruetur.« És az egri püspöknek július 28-án kelt levelére így válaszol: »Sacerdotem vero sic evasisse, non parum nos commovit, quem cum in multis aberrantem, nec redire volentem, tibi, ut ordinario, remittere voluissemus, eius nimirum rei presagio monitus, aliquorum forte auxilio, . . . aufugit. Tuum ergo esto omnem . . . adhibere diligentiam, ut . . . comprehendatur. Quod nostrum vero fuerit, . . . latius dehinc fieri demandabimus.« (Eredeti fogalmazata a bécsi állami levéltárban.)

¹⁾ 47. 1.

²⁾ Stöckel Lénárd 1540. apr. 29-én írja Révai Ferencznek: »De Matthia Devai tantum ad Magnificentiam Vestram proximis literis scripsi, quantum ego ex aliis cognoveram. Sciebam enim Dominum Pereni ei inimicum esse factum, sed quamobrem, adhuc mihi notum non erat. Intellexi postea ex Sacerdote quodam Ujheliensi, qui, eandem ob causam, per dies aliquot in carcere habitus . . . Idemque ad me scripsit ipse Devai his verbis: „*Turbas et causas discessus mei a priore principe meo*

Perényi oly hévvel küzdött saját fölfogása mellett, hogy Dévainak állása tarthatlanná lett, és távoznia kellett. Sőt hire járt, hogy őt Perényi börtönbe vetette. Ez nem volt való; de a hir még sem nélkülöze minden alapot, mert Perényi ugyanakkor Dévainak egyik elvtársát, az újhelyi-papot csakugyan néhány napig fogva tartá. ¹⁾

Dévai ekkor egy más, nem kevésbbé hatalmas főúrhoz vonúlt, *Serédi Gáspárhoz*, ki őt (1540. elején) a *szikszai* iskolában mint tanítót alkalmazá. ²⁾ Erről életírójának nem volt tudomása. Pedig hosszabb ideig működött ezen állásban. A következő (1541) év elején Szikszóról kedveskedik Révai Ferencz nádori helytartó Eperjesen tanuló fiainak borral, hálás viszonzás gyanánt azon pártfogás- és segélyért, melyben őt atyjok részesíté. ³⁾

Azonban innen is az egri püspök zavarja ki. Frangepán Ferencz rendeletet eszközölt ki ellene a királytól. Ennek következtében 1541 végén távoznia kell. Ezt maga panaszolja el Révai Ferenczhez intézett levelében, a mely így megismerteti Dévai újabb kivándorlásának okát, melyet Révész tévesen keregett a török háborúban és a protestánsok között támadott pártviszályokban.

Dévai ismét Wittenbergbe ment, a hol, Melanchthon barátságában bízva, alkalmazást remélt találhatni. Melanchthon csakugyan, 1541 december 28-án meleg levélben ajánlja őt a brandenburgi György örgróf pártfogásába.

»Minemű sikere lett Melanchthon ajánlatának — írja Ré-

tenere te credo. Summa controversiae: Panis circumlatus, aut in cancelloz inclusus, sacramentum non est. Ille pro sacramento habet, condiciones ad integritatem sacramenti petrinentes non admittit.« In eum nihil praeterea crudelius est consultum, ita, ut nescio quibus rumoribus falsis ad nos allatum erat.« (Eredetije a b. Révai család kisselmecezi levéltárában).

¹⁾ Lásd az imént idézett levelet.

²⁾ Stöckel 1540. april 29-én írja Révainak: »Contulit se (t. i. Devai) ad Dominum Seredi, qui eum ad docendi munus in oppido Zikzo adhibere cogitat.« (Eredetije ugyanott.)

³⁾ Werner György Eperjesről, 1541. január 18-án írja Révainak: »Nostro Matthiae Devai recepi me illos 50 florenos curaturum, . . . Redditae mihi sunt a nostro Devai literae, quibus significat se aliquid vini ad liberos Magnificentiae Vestrae dono mittere.« (Eredetije ugyanott.)

vész — vajjon ezúttal hol és meddig tartózkodott külföldön Dévai, mindezen kérdésekre, adatok hiányában, teljes biztossággal egyáltalában meg nem felelhetünk.«¹⁾

De most már megfelelhetünk.

Dévai Wittenbergben maradt, hol Melanchthon házánál vendégszerető fogadtatásra talált. Innen fölkeresi (1542 mártius 8-ai) levelével pártfogóját Révai Ferenczet. Hazájának és vallásának ügye foglalkoztatja őt. Elkeseredés és csüggedés szól soraiból.²⁾

Révésznek nem volt tudomása arról, mikor tért vissza Dévai Magyarországra. Csak következteti, hogy »Dévaynak 1544-ben már a hazában kellett lenni.«³⁾

Itt volt ő már 1543 tavaszán, és *Miskolczra* hivatott meg lelkésznek; de állomásának elfoglalásában megakadályozta a kath. papság, mely jól tudta, mily félelmes ellenfélt bír benne.⁴⁾

Dévai nem találta föl a nyugalmat akkor sem, mikor *Drágffy Gáspár* hatalmas védelme alá helyezte magát.⁵⁾ *Ferdinánd* ismételve intézett leveleket azon főurhoz, fölszólítva, hogy Dévait és elvtársait távolítsa el magától.⁶⁾

Vajjon engedelmeskedett-e Drágffy a királyi parancsnak nem tudjuk. Itt megszakadnak adataink, melyek Dévai reformátori pályájára világot vetnek.

¹⁾ 51. l.

²⁾ Egész terjedelmében közlöm a IV. szám alatt.

³⁾ 53. l.

⁴⁾ Stöckel Lénárd 1543. június 30-án, Bártfáról, így ír Révai Ferencznek: »Deuai noster qui Miskolcium vocatus erat, monachorum opera, repulsus est.« (Eredetije a kis-selmeczi levéltárban.)

⁵⁾ Révész téved tehát, mikor azt hiszi, hogy »Dévay . . . működésének helye, külföldről való visszatérése után . . . Debreczen vala.« 54. l.

⁶⁾ *Ferdinánd* 1544. február 12-én Prágából így ír Várday Pál esztergomi érsekhez és királyi helytartóhoz. »De Mathia Deway heretico, que nobis subscripsistis, intelleximus. Ostendit etiam nobis Zagrabiensis copiam literarum Casparis Dragffy. Jam antea binis literis nostris commisimus ipsi Dragffy, ut huiusmodi hereticos homines in bonis suis non pateretur, quod eum omnino facturum credimus.« (Eredetije az esztergomi primási levéltárban.) Ezen adat teljesen elosztatja azon kétségeket, melyek a Dévai és Drágffy között fönnállott összeköttetés tárgyában Révészt foglalkoztatták.

I.

1533. Július 15.

A bécsi püspöknek, Dévai Mátyás kihallgatása felől, Ferdinánd királyhoz intézett jelentése.

Allergnedigisterr Romischer König vñnd Herr, demnach auff Euer Róm. kun. Majst. beuelch, Ich zum andern mol jn Beiwesen etlicher Doctorn Licentiaten vñnd Briesterr, den Lutherischen pfaffen so aus Hungern alher presentiert worden examiniert hab, laut der Relation Ewer kun. Majst. vberantwort, hab Ich auff den lezten Ratschlag denselbigen Briesterr, auff hiebei ligende Articl, abermal jn beysein vyler personen examiniert, vñnd wie vor allerley Im gesagt auch vñndersagt, Ermanet vñnd furgebracht, von Ime die Responsien, auch laut beyligender copeny nit anders bekommen mögen, vñnd wiewol etlichs durch meinen official, so Licenciat vñnd ein Notarius ist, auffgeschriben, So hat sich doch vyl Inred vñnd gegen Red darzwischen aus der geschriff auch sonst zuegetragen, das hierjn nit geschriben. Er ist vber seinen Herrn Bischoff vñnd Ordinarium dominum Agriensem ganz verpittert, nennet In ainen Tyrannum etc. vñnd hat wenig gnad zuwiderkern, bleibet pertinax jn vil Stucken, vñnd zu besorgen wo es Im muglich Er wurde jn seinen Heresibus fürfarn. Dieweil Ich nun dreymol sampt andern gehandelt, vñnd sein Salutem gesuecht, Er mir vñnd meiner jurisdiction nit zuegehert, vñnd Ich sonst vonwegen der Religion, Odia vñnd auffsecz meines achtens gnuag auff mich geladenn acht Ich kains wegs zuraten, das hie weitter wider jn procediert vñnd exequiert werde, hierumb ist mein vnderthenigist Bit vñnd Ratt Ew. kun. Majst. wolle denselben seinem Ordinario zueschicken Im beuelhen, das Er Justitiam thue, So dan Ew. Rom. kun. Majst. mir aufflegt Das Ich die Acta darmit vñnd darneben auch schicken vñnd einschliessen sol, Bin ich solichs zu thun ganz willig vñnd genaigt, Alain dieweil allerley volck, fere de omni natione que sub celo est, hie ist, ainer nit gesinnet vñnd genaigt wie der anderr, vñnd dan Ich mit Hvchstem vleiss, so vyl mir jmer muglich, den Schwurwel der vilfaltigen Keczereienn, so Ich hie gefunden gestilt, das durch dise person vñnd Handlung, nit von newen dingen, hin vñnd heer fragens, disputierens, vñnd dergleichen sachen erweckt werden, wie mir dan mit zweifflet Ewer Róm. kun. Majst. als der hochuerstendigist selber bedencken vñnd newem Schwurwel so die Ketzerr vñnd Schwermer woll auff vñnd anrichten kunnen, faerkomen kundt, vñnd gnediglich abstellen werde. In summa sein Handgeschriff Lutherisch, Zwinglisch, Buczerisch vñnd an-

dere Buecher, so hinder im gefunden, sein ain anczaigung vyles giffits, so er zu Wittemberg gesogen.

Ewr Roem. Kuen. Majestät

underthenigister Caplan
Johann Bischoe zu Wienn.

(Eredetije a bécsi állami levéltárban. Ung. Acten. 1533.)

II.

1533. Julius 15.

A Dévai Mátyás ellen intézett vizsgálat alkalmával, a bécsi püspök által formulázott kérdő pontok.

Articvli Inqvisorij contra et aduersus quendam Mathiam, olim concionatorem cassouiensem, presbyterum apostatam, super quibus simpliciter sine ambagibus medio iuramenti respondere debet per uerbum credit, uel non credit.

1. Primo etsi Lutherus uelut haereticus euitandus ab omnibus, illiusque peruersa dogmata dudum a faelicis recordationis Leone Papa Decimo, una cum eiusdem libris, libellis et tractatibus condemnata sint, nihilominus idem Mathias se se Vittenbergam contulit, atque illic Lutheri et Lutheranorum praedicationes ac lectiones audiuit, et cum eisdem haereticis consuetudinem conuersionemque habuit.

2. Item ex eorundem praedicationibus ac lectionibus damnatas haereses et peruersa dogmata suxit ac didicit.

3. Item eisdem praeceptoribus usus ac seductus in uarias et diuersas haereses, non tantum a summis pontificibus et sanctis concilijs damnatas, sed etiam ab ecclesia catholica nunquam receptas incidit ac easdem docuit.

4. Item negat atque negauit septem esse sacramenta.

5. Item inuocationem ac intercessionem diuae uirginis Mariae ac sanctorum negat.

6. Item docuit utriusque speciej communionem ad salutem esse necessariam.

7. Item tenuit ac tenet post uerba consecrationis etiam in sacramento altaris esse et remanere substantiam panis et uinj.

8. Item tenuit ac tenet beatissimam uirginem Mariam nihil plus apud deum posse quam aliquem alium, et hanc fuisse mulierem similem alijs.

9. Item tenuit ac tenet eucharistiam in missa non esse oblationem.

10. Item docuit missam in quacunq̃ue magna ecclesia non debere celebrari, nisi unam in hebdomada.

11. Item missam iuxta morem et ritum ecclesiae Romanae, a reditu ex Vittenberga, licet esset sacerdos, celebrare non uoluit, jmo eandem missam contempsit.

12. Item docuit uenerationem reliquiarum, processiones, stationes et peregrinationis esse meras stultitias, nec quicquam prodesse ad salutem.

13. Item ieiunia ab ecclesia instituta ac etiam abstinentiam a carnibus, quadragesimali, ac etiam certis alijs temporibus contempsit ac uilipendit.

14. Item festa sanctorum esse superuacanea, nec teneri quemquam ad obseruationem eorum.

15. Item purgatorium dicit esse nullum.

16. Item confessionem sacramentalem presbytero facere non oportere, neque necesse esse affirmauit.

17. Item tenuit ac tenet opera qualiacumque nihil ad salutem prodesse, sed sola fide iustificari hominem.

18. Item Hieronimum ac caeteros ecclesiae doctores praecipuos uerbis contumeliosis affecit.

18. Item sacerdotium nouae legis in ecclesia dei negauit, propterea presbyteratum (quem semel benedictione episcopali suscepit) abnegauit, asserens laicos aequae sacerdotes esse, quemadmodum ipse sit.

20. Item quod presbyteri non teneantur dicere canonicas horas, quas nec ipse aliquot annis unquam dixit.

21. Item quod religiosis et presbyteris non praedicantibus nullae decimae uel eleemosinae dari debeant.

22. Item oleum extremae unctionis nihil ualere docuit.

23. Item tenuit ac tenet eum consecrare posse, qui fuerit electus ab aliqua congregatione christifidelium.

24. Item quod etiam Diaconus conficere et consecrare possit eucharistiae sacramentum.

25. Item tenet, quod etiam mulieres possint praedicare et ministrare sacramentum.

27. Item in homine negat liberum arbitrium.

(Egykorú irat a bécsi állami levéltárban.)

III.

1533. Julius 15.

Dévai Mátyás feleletci a kérdő pontokra.

Anno 1533. die Martis, decimaquinta mensis Julij, reuerendissimus dominus viennensis constitutus in monasterio Augustinensi, cum Mathia praedicatore cassouiensi egit, ut responderet ar-

ticulis sibi obiiciendis per uerbum Credit vel non Credit, praesentibus domino doctore Wurgell, domino Joanne, domino Conrado Mayr, domino plebano in attekrim, Andrea Wagner.

Responsio Mathiae super articulis sibi obiectis, ex Commissione regiae Maiestatis.

I. Super primo articulo incipiendo; Primo et si Lutherus: fatetur articulum.

II. Super secundo dicit se lectiones ac predicationes audiuisse.

III. Super tertio articulo examinatus dicit se non eorum dogmata sed sacram scripturam docuisse.

IV. Super quarto articulo examinatus: Non Credit septem sacramenta.

V. Super quinto examinatus, dicit se non negare, sed sacram scripturam negare.

VI. Super sexto articulo respondit, ad fidem confirmationis et consolationis nostrae, utriusque speciei communionem esse necessariam.

VII. Super septimo articulo examinatus Credit articulum verum.

VIII. Super octauo articulo examinatus negat intercessionem beatae Mariae uirginis, sed diffitetur, se praedicasse eam peccatricem actuali peccato, aut similem alijs mulieribus, tamen tenet eam esse conceptam in peccato originali, sicut alios sanctos.

IX. Super nono articulo examinatus Credit encharistiam esse sacrificium encharisticum, non tamen satisfactorium neque propiciatorium.

X. Super decimo articulo fatetur se locutum fuisse contra multitudinem missarum.

XI. Super undecimo articulo examinatus dicit se aliquando celebrasse, sed post reditum a Vittenberga non celebrasse, quia non erat uocatus ad ministranda sacramenta, propterea noluit celebrare.

XII. Super duodecimo articulo examinatus fatetur se praedicasse eas non valere.

XIII. Super tredecimo articulo examinatus fatetur se praedicasse libertatem, sed non abusum propter infirmos.

XIV. Super XIV. articulo fatetur se praedicasse contra multitudinem festorum, et hoc propterea quod multa mala in eis peragantur.

XV. Super XV. articulo Non Credit purgatorium, in hac uita.

XVI. Super XVI. articulo Dicit quod unus quisque Christianus etiam mulieres possint audire confessiones, tamen in ecclesia debet eligi postea idoneus, cui confiteatur postea, homo ad recipiendam consolationem, et eam esse necessariam ad salutem, Deficiente vero sacerdote, quod illa possit fieri cuicumque tandem Christiano, etiam mulieri, tempore necessitatis.

XVII. Super 17. articulo dicit quod coram deo sola fides iustificet, fiduciam operum excludit a causa iustificationis, non ab effectu.

XVIII. Super XVIII. articulo Non Credit.

XIX. Super XIX. articulo Dicit, quo ad officia orationis praedicationis et sacrificij omnes Christiani sint sacerdotes, sed in ecclesia nemo presumat hanc prouintiam nisi uocatus.

XX. Super 20 articulo negat ut ponitur, sed praedicauit quod debeant legere scripturas sacras et non inutiliter tempus perdere in horarum canonicarum recitationibus, quae nec illis, nec alijs prosint; fatendo se horas canonicas non orasse propter defectum oculorum, et lectionem sacrarum literarum.

XXI. Super 21. articulo, negat eum.

XXII. Super 22. articulo, Credit articulum verum.

XXIII. Super 23., fatetur.

XXIV. Super 24. articulo, non ponit differentiam inter diaconum et presbyterum.

XXV. Super 25. articulo, quod sic tempore non aliter credit.

XXVI. Super 26. articulo, sic negat liberum arbitrium, quemadmodum Augustinus libro 3. hypnognosticorum; fatetur enim liberum arbitrium erga praecepta, quae sunt in secunda tabula Moysis, sed negat liberum arbitrium in praeceptis primae tabulae.

(Egykorú irat a bécsi állami levéltárban.)

IV.

1542. mártius 8.

Dévai Bíró Mátyás levele Révay Ferenczhez.

Post perpetua obsequia et orationes. Magnifice domine patrone observandissima. Ut sum affectus interitu miserae nostrae patriae vix unde initium orationis inchoem inuenio. Scio inibi res atrocius geri, quam vel in finibus M. Vestrae, aut ut nos audimus, tamen meum ita percellunt animum, ut saepe iuxta Conerum (?) non ibi sum, ubi sum. Irritaverunt beneficentissimum Deum patrem vere nostrum coelestem rasi et uncti, qui tamen una vel

perierunt, vel peribunt, etsi aliqui secundum loca receptus ad tempus habuerint, experientur tamen illum, qui spiritum in naribus habet, hi qui suis multos vel teste M. V. multos enumerare possim, sed pauci sunt inter eos, qui peius me habeant, qui vel indocti erant asini, vel obstinati. Unus Andreas doctor, qui intelligebat vera, ac contra verae sapientiae ac verae fortitudinis naturam negabat vera et vilissimis blandiebatur hominibus. Is nunc merito odio habetur, quo cum nisi congressus fuisset, nullis referentibus tam inconstantem eum esse credidisset. Vera sunt, quae loquor, etiamsi sciam M. V. forsitan haec displicere. Si superest agat poenitentiam et ex vero corde convertatur ad Deum, per filium suum Christum; alioquin non impune laturus tantam hypocrisim. Summa ipsi sunt in causa, quorum intererat et principum mores regere, et veram religionem spargere, et pro vera fide confessionem vel mortem obire, interitus Regni. Sed nihil minus fecerunt. De me non habeo quid scribam. Tam ego nullam spem auxilii in quoquam habeo, sed ut Deo visum fuerit, regat me, defendat, tueatur, quousque voluerit. Agriensis Episcopus, cum suo Ferdinando, monachis et sacerdotibus non siverunt aliquousque in meo loco esse, sed coactus sum solum vertere. Hic vel morte acerbiora sunt, cum eos audiam praedam luporum esse. Saepe velim, si in vivis non essem. Pios consolari necesse est. Ecclesia afflictorum, qui suam consolationem post hanc vitam habent, debet enim Christo consolationis esse, qui est caput Ecclesiae. Ego hic nihil video, quod ad patriae defensionem viderent principes, vel sunt obcecati vel segnes et fruges consumere nati. Ut audio Imperium non deesset, ni miser homo Rex Ferdinandus (sed nomine tantum) affectibus suis non ita indulgeret. Sed valde timeo, ut quod fuerit initium interitus Regni, sit et finis, ut simul nobis cum poenas idololatriae et contemptus verbi Dei persolvat. Ego breviter scripsi M. V. quam una cum sua familia, liberis, amicis, feliciter valere cupio. Velim, si fieri possit, rerum ungaricarum M. V. me certiore redderet. Multa quidem audimus, quae etsi maiore ex parte vera sint, habet tamen certiora M. V. scribere. Cui me meaeque orationes commendo.

Heri a Philippo accepi scriptum Norimberga, parum abfuisse, quin Vienna caperetur a Turcis, auxilia nulla inde speranda, principes miris exactionibus excitare populum et hic, et in Bavaria et ubique. Hanc aestatem Deo volente, si vixero, velim hic transigere. Quo tandem fortuna me ferat, non satis scio. Hoc unum a M. V. recognoscere cupio, ut fusissime res ungaricas et principum nostrorum, quam citissime poterit, perscribat. Ut sum affecto corpore, timeo me ad imminentem aestatem, quamquam D. Philippus bono cibo et potu, quantum in se est, alat me, non

tamen possum incidentibus morbis carere. Domino Stephano, eius uxori meas orationes M. V. commendo. De meo Benedicto, ubi locorum sit, et de Stephano presbytero, si M. V. ad me scripserit, reddat me certiozem. Christus regat et illuminet omnes vos amore. 8 martii. Anno salutis 1542.

Matthias Deuai
M. V. deditissimus.

Magnifico Domino Francisco de Reua etc. Domino et Patrono observandissimo.

Ad Sclabina.

(Eredetije a M. N. Múzeum könyvtárában, közszemlére kitéve a bibliographiai kiállításban.)

Közli: FRAKNÓI VILMOS.

KEMÉNY JÁNOS ÉS BORNEMISSZA PÁL LEVELEZÉSE

Az 1644—1645-iki HADJÁRAT IDEJÉBŐL.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Rákóczy Györgynek 1644—45-iki hadjárata érdekes és fontos episodját képezi a harminczéves háborúnak. Az »Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez« az e háborút megelőzött s annak idejében folytatott diplomáciai alkudozások történetére vetett világot; Rákóczy György családi levelezése hasonlólag sok érdekes adatot szolgáltat hozzá; Dudiknak, d'Elvertnek s Czerninnek közelebb megjelent kiadásáiban ismét sok fontos részletet találunk. Nem is szólva az elszórtan megjelent apró közlésekről továbbá az ismert forásokról és feldolgozott művekről azt lehetne hinni, hogy e hadjárat története már kellő világításba van helyezve.

Valóban pedig, bár sokat tudunk róla, elég megoldatlan kérdéssel állunk szemben. Pl. hogy többet ne említsünk, ott van Szalárdy Historiája s Kemény János Emlékirata. Vegye fel az olvasó e két művet, és állítsa egymással szembe — látni fogja, hogy e két egykorú s az akkori eseményekben szereplő ember, egymástól mennyire eltérőleg beszél el nemcsak néha még magokat az eseményeket is, hanem magának a hadjáratnak egész genesisét, mennyire ellenkezőleg ítélnék az egyénekről s egymást mennyire kizáró szempontokat állítanak fel a viszonyok megbírálásánál. Mily törpe, gonosz fősvény, önző Rákóczy Kemény szemei előtt, mily nagylelkű, buzgó hazafias érzelmű Szalárdy felfogása szerént. A mit az egyik mond, az kizárja a másik ítéletét.

De hát kinek van igaza?

Hogy Szalárdynak van igaza, azt az Okmánytár és Családi levelezés untig tisztára hozta. De hogy mennyire nincs igaza

Keménynek, azt az alább közlendő levelei mutatják ki. Valóban érdekes dolog Keményt az emlékirót Keménynek az államférfinak és hadvezérnek leveleivel czáfolni, s reducálni vádjait addig a mértékig, hol azoknak minden éle elvesz. És mi még érdekesebbé teszi a dolgot, az, hogy e műveletben Kemény az emlékiró s az államférfi nem lesz vesztesé.

Csak a szempontot, melyből művét és tetteit bíráljuk, kell helyesen megválasztani. Kemény hosszasan és híven szolgálta urát, és szolgálatainak jutalmát is elég bőven látta. Egyik legbizalmasabb embere volt urának, ki megkérdezése és tanácsa nélkül mit sem tett, s ritka eset volt, hogy tanácsait ne követne volna. Levelei igazolják, hogy megérdemelte e bizalmat — mert jól tanácsolta urát, kihez különben is ragaszkodás és vonzalom kötelekei csatolták. Ha mint érzékeny embernek voltak is apróbb neheztelései, alig jutott eszébe azokból tőkét csinálni, míg egy óriási szerencsétlenség minden jónak, mit a Rákóczyaktól vett, emlékét ki nem törölte szivéből, s míg arra a gondolatra nem jött, hogy emlékirataival nem készíti el jövőendő fejedelemségének programját. Nemcsak a száműzetés sanyarusága, a hazátlanság keserű kenyere, a tatár rabság igája feledtette el vele mind azt a jót, mit a Rákóczyaktól vett, s hagyta meg szivében a jelen keservének fullánkját: de annak tudata, hogy a Rákóczy-ház Erdélyre nézve jövőre is örökre lehetetlenné lett, mártatta vele tollát epébe, midőn annak múltjáról szólt. Minden apparatus nélkül egyedül emlékezetére szorítva, senki sem fog csodálkozni, ha adataiban itt-ott tévedett. Hát kevesebbé csodálkozhatunk-e azon, hogy egy oly gyökeres felforgatás után milyen az 1657-iki leveletés s az 1658-iki szerencsétlen év volt felfogása az eseményekről és viszonyokról homlokegyenest ellenkezik azzal, mely az események folyama alatt írt leveleiben nyilatkozik?

Isten mentsen attól, hogy ez vád akarna Kemény ellen lenni. Nem volt sem hizelkedő, sem kétszínű, s még kevesebbé szándékos rágalmozó. De emlékirataival ő nem historiát akart írni, hanem elmélkedéseit, tanulságait tette papírra a száműzetés unalmaiban, a multról a jövőre. Et haec meminisse juvabunt.... gondolá magában, akkor ha haza megy s az események folyamára neki is hatása leend.

És viszont ha valakinek eszébe jutna emlékirataiban vallott elveit az ő fejedelmeskedésével összehasonlítani — abból is érdekes eredményekre fogna jutni. Az az erős török barát, ki oly zokon veszi Rákóczynak a késedelmeskedést, midőn 1644-iki hadjáratához fogott, midőn a fejedelmi bibort vállára vetette, a némettel való frigyben kereste Erdély üdvét, nem gondolva meg, hogy ez politicalai hiba volt addig, míg a török birodalom csillaga ragyogott. A múlt minden tanulsága igazolta, hogy a török suzerainitást nem lehet egyenlő feltételek mellett felcserélni német suzerainitással s ezt megmutatta később a jövő is.

De mind ezektől eltekintve, magának Keménynek mint államférfinak sokkal nagyobb szerepe volt Erdély történetében s mint írónak, sokkal jobb neve van ma is, hogy sem levelei kiadása igazolásra szorulna.

Azért hát térjünk át magukra a levelekre.

I.

1644. jan. 13—14.

1644. die 13. Januarii

Kemény János uram be-
adott kívánsági.

Replica 14 Januarii.

Az fogarasi praesidium s egyéb rendek ifju urunknak nem hitesek, annak talám szükséges meglenni, de asszonyunknak is, mivel ő nagyságának peculiumja.

Nincs ehez kedvünk, vamig az mi feleségünk él, s megakarja tartani kezénél Fogarast jószágotól, elhívén mi azt, oly elmével s itélettel, anyai szeretettel áldotta az úristen, s okosággal ötet meg, sem gyermekének s ez hazának gonoszt nem kíván; nem leszen nekünk ennél több feleségünk, s erre gondot akarunk viselni, nem is akarunk szerelmesink közül nálánál senkit feljebb szeretni.

Az kit ő naga substitutns kapitánnak fog rendelni Fogagarasban, annak az mostani nála levő kapitán, s porkoláb instructióján kívül valami különvaló instructiót fog-e nagod neki adni pro occasione temporum.

Sebessi uramat rendeltük, az előbbeni instructióján kívül mit, s mibe kellene többet adnunk, ő kgme jegyezze fel, hiszem: mitte sapientem et nihil

ei dicas, meg tudná gondolni Sebesi uram mind maga böcsületit s hozzánk s ez hazához való kötelességét, mindazáltal az idő gyakorta szokott jó tanúságot adni, s ez hűséggel is utat mutatni neki hasznos cselekedetire.

Annak valami fizetést is kell rendelni, kiválképpen élés dolgából, én az én fizetésemből az élésből jó részét ultro offeraltam és defalcaltam fizetésemből, instálván nagyságának, méltóztassék egy vicekapitánt, avagy authoritativus főporkolábot rendelni, és azt oda convertálná fizetésemben, addálván kglmességéből valamit hozzája, én tőlem is az oda volt. Interim addig haladott annak is állatása, mind miulta udvari szolgálta vagyok ahoz rendelhetni valamivel többet, ha ngd kegyelmes tetszése. Én is azért ugyan convertálok, a mi lehet, ha mi extraordinarius proventusból.

Mi magunkéből mig itt kell lenni rendelünk:

Flor. 100.

Bort, urnas 100.

Buzát, Cub. 32.

Zabot, Cub. 40.

Szalonnát, nro. 4.

Vágó barmot nro. 3.

20. Báránt.

10. Juhot.

10. Ejtél vaját.

6. Ejtél mézet.

6. Öl szénát. Ő kgme szabad vele, vagy rendel, vagy nem.

Mivel az előttünk álló dolognak vége, és annak ideje csak az egy élő istennek titkaiban vannak, házam népét kicsiny javaimval mintsem idegenek hátok megé szoritanám, inkább akarom oly uramnak kegyelmessége alatt és hazába bagynom, kinek szolgálatjára köteleztem magam fejét is. Hogy azért én is elmemnék distractiója nélkül állapotjok felől securusabb levén, az szolgálatot alkalmasban continuálhassam: méltóztassék nagyságod mind az lejendő substitutus kapitánnak, és egyéb rendeknek is in patienti parancsolni, az várbeli szokott szállásunkat meg ne bolygassák, injuriákkal, kárral ne illessék, sőt pro ratione temporis et necessitatis mind magokat, kevés javainkat az nagod vára és javai után oltalmazzák; szokott fizetéscskémet ángariatim, és jö-

vedelmecskémet, az mit hova azokból rendelnek adminisztrálják, egyébaránt is kicsin authoritásomban távol létembe ne piszkáljanak, kiki tartsa az ő rendibe magát kire mi fog bizattatni közülök.

Hogy ő keglme azt cselekedte, magához mind kegyelmességünket s hitelét nagygyal nevelte s annuálunk mindenekben neki, sőt azzal többétjük már, inkább a magunk javaiban valljunk mi kárt, csak az ő keglmeké maradjon; sőt ilyen becsületes magaviselésiért arról is assecurálljuk, hogy az mi életünkbe, (melyet az isten sok esztendőkre halaszszon) holta történnék is mostani tiszteit, mindeniket, maradékin kivül, az kik arravalók lesznek közülök, másoknak nem conferáljuk, és ha mit jámbor hűséges szolgálatjáért ő kegyelmének meg nem hálálhatnánk is életébe, gyermekihez is meg akarjuk mutatni.

Mostani tanult legényekkel együtt, s régiekkal vagyon pattantyúsunk Fogarashban nro 12; azokban hányat kell elhozni?

Nyolczát kell elhozni, de jó is legyen, mert avval vallhatunk tisztességet.

Port, golyóbist, mindenféle munitiót, konotot is, az kevés vagyon itt.

Port cent. nro 60. kinek 20. mázsája muskátér por legyen.

Golyóbist az 12 lövő szerszámokhoz nro. 400.

Egyébb munitiót leginkább gránátokat, s gyujtásra, sereget bontásra valókat kell hozni.

Azok alá bizonyos szekerek, kik ne rakodjanak untalan honnét petárda, tüzes szerszám, apró mosár-álgyuceskák, kikből szokták kibocsátani azokat.

Az papok szekere közül nro 7. mellette gyalogok nro. 7.

Az ott való német gyalog partékájok alá való szekerek honnét?

Elrendeltük, Szalárdinál irva vannak.

Az lövő szerszámok mellé emberek kik, honnan legyenek, azok eleiben marhák lövő szerszámában.

Embert az székely gyalogok közül kell rendelni.

Az marhákot elrendeltük, s az is Szalárdinál irva vannak; lövő szerszám nro 12, az kit magunk öntettünk.

Vezeték lovak mellé mennyi szabados kell, mert otthon is kell maradni, mind ki nem telhetik onnét, hanem Kővár vidékéről is kelletik.

Harminczat kell rendelni: Kővárból nro. 15.

Ujvári jószágból nro. 15. kikiről oda parancsolni is kell idején.

Komornik deákok kevesen vannak, többite-
ni kell.

Örömet csak találjunk arra valót,
Társzekeret honnét akar ngod rendelni, s azok
eleibe micsoda lovak, vagy marhák.

Nro. 10. az lovak el vannak már rendelve.

Posztó az tárházban kevés vagyion.

Az törököt kellene sollicitáltatnunk, hozná
meg; ha az nem, módot kellenék benne keresnünk,
hozathatnánk mennél hamarébb.

Zászlókat kellene kiosztani, de tafotánk nincsen.

Oda be sem találtattunk, most már onnét nem
hozhatni: ittbenn kellene szerét tenni.

Az gyalogokban is, de kiváltképpen az tizede-
sekben köntös nélkül vannak, fejér, és veres posztó
nem levén.

Ugy tudjuk az tizedeseknek csak fejér posztó
kellene: erről az vinczi új keresztyének gazdájának
kellene serio parancsolni, éjjel nappal készettenének;
ha penig veres posztó, vagy kék kell, Pávainak kell
parancsolni, küldjön mindjárt, s contentálja az ár-
ról őket.

Az harminczadosok kik jőjjenek el, s kik ma-
radjanak honn.

Magával akarunk erről beszélni.

Itt honn való perceptor ki leszen.

Erről is magával.

Jegyzet. Kemény 1630 óta fogarasi kapitány velt, (V. ö. Emlék-
iratai 159 l.) s ezen conditiokat mint ilyen írta. A replica a fejedelem
válaszát foglalja magában.

(Egykoru hivatalos másolata az Országos Itár.)

II.

1644. jan. 25.

Alázatos hűséggel szolgálók nagyságodnak kegyelmes uram
fejedelmem, az úristen nagyságodnak minden dolgait boldo-
gítsa.

24-én írott nagyságod levelét alázatosan vöttem most négy óra után, mert az póstának Szebenben kellett volt betérni levelekkel. Igen is illendő és méltóságosb nagyságod ha maga is fog beszélni az szászszágbeli főtisztekkel, igazán írom nagyságodnak csak valami mentségre való alkalmatosságot is (egyén kívül kit nagyságodnak magam fogok aperiálni) eszemben nem vöttem, hanem mindenik nagy kész affectussal szólott az dologhoz, hasonlóképen az papi rend is; álljon az nagyságod böles discertióján ugyan, de nekem úgy látszik igen meg fognak botránkozni abban ha már csak ebben fogja nagyságod hagyni, és oblatiójokat nem acceptálja, az mint ezt magok leveléből nagyságod megláthatja, kit ím csak ez előbb vöttem; püspök absentíájában magoktól, mindjárt ezer forintot és az censust in usuali moneta ígervén, talán nem volt igen illetlen; haza érkezővén mindjárt ím két ezer forintot ígértek, én pedig sokszor iteráltam azt, nagyságod nem imponálja nekik, hanem inkább magamtól intimáltam az dolgot; úgy veszem eszemben, azon ijedtek meg, talán nagyságod választételekért vagy egyéb dologért neheztel reájok, s azért hivatná, melyre megírtam, ne úgy gondolkodjanak, sőt nagy kegyelmességéből cselekszi nagyságod, hogy minek előtte megindúlna, velek is szemben akar lenni, és beszélni atyaiképen; tudom azon megcsendesednek. Az summát is pedig jó ideig én nem denomináltam, hanem sok instantiájokra csak magamtól aperiáltam tetszésemet. Immár azért kegyelmes uram csak azt írom meg hogy az lovak és gyalog dolgából nagyságod semmi újabb terhet nem akar imponálni. Az census és ajándék pénzről semmit sem írok, mikorra ők alá júnnek, én is ott leszek, és az mit nagyságod fog parancsolni, abban maradjon, az is nem messze idő. Az szentpáli és hunyad-vármegyebeli jószágok állapotját ő kegyelmeknek értékre adom, az conditiók nehezek, és csak mi kicsinyben impingáljon is ember nagyot veszt; az én részemre való nagyságod kegyelmes tekintetét pedig alázatos hűséggel megszolgalom nagyságodnak.

Az hadakat megszagatni nem lenne jó, ha az ellenbeli erő derekas lenne; csak arról gondolkodjék kegyelmes uram nagyságod itt benn sehol az hadak ne mulassanak, és ne is egy úton járjanak, előbbi kegyelmes dispositiója szerint nagyságodnak, de bezzeg nekem az is nem tetszik, hogy az hajdusággal való tractával hosszaskodjanak; az kész erő mellett kell annak lenni, és félő valahonnat mivel lehet meg ne szaporítsák az szakmári praesidiumot is, mindazáltal az dolognak futamotja mutatja meg.

Az rab mező-teremi fiú, Gáspár vajda idejében Moldvában fogtak volt el, vallásunkon való.

Nagyságod második levelében parancsolja kegyelmes uram, szerestől menjek Fejérvárra, alázatosan megszolgalom nagysá-

godnak, ne legyen ellene, hacsak magam mehetek, szolgálóimnak is Gerendre kell gyülekezniük, lám utunkban leszen, az én részemről fogyatkozás nem leszen, és hétfőn azon igyekezem Fejérváratt lehessenek.

Vagyon egy nehéz akadály kegyelmes uram, kit nagyságodnak kell adnom értésére, miglen szememmel nem láttam meg sem reméltem: nem hogy tizennégy szekér lenne kegyelmes uram, elég ide az munitionak, de bizony paraszt, oláh szekér eddig huszonkettő rakodott meg, s még tiz közel kívántatik; kétsége abban nagyságodnak ne legyen, mert bizony idegen egyetmást magok kevés műszereken portékájokon kívül azokra nem raktak, feleségek is mind itt maradt; de merem azt írni, szegény urunknak egyik expeditiójában is ilyen praeparatio nem volt (kivéven lövészerszámoknak ahhoz való eszközöknek számos voltát), noha az pléhekkal nem érkezének, de vasból itt veretvén, ugyan feles tüzes szerszámot készítettünk. Az regestrumot midőn nagyságod meglátja elfogja hinni. Könnyebb éleést tanálnunk, mintsem affélet, azért az szekerek dolgáról nagyságod kegyelmesen provideáltasson. Jó egészségben tartsa meg isten nagyságodat. In Fogaras 1644. 25 Januarii estve.

Az mely Jakab nevű pattantyús ott vagyon, nagyságod méltóztassék parancsolni felőle, bocsássák el, póstán jöhessen haza, hagyhassa helyben háza népét, mert egyiknek annak kellekik elmenni, egyéb abban nem lehet.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső czím: Illustrissimo principi ac domino domino Georgio Rákcoczy dei gratia Transsylvaniae principi, partium regni Hungariae domino, et Siculorum comiti etc. domino domino mihi clementissimo.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

III.

1644. martius 1.

Alázatos hűséggel szolgálók nagyságodnak, sat.

18. és 22. praesentis írott nagyságod leveleit alázatosan vöttem, és hogy méltatlan szolgálóiról nagyságod nem feledkezett, velem levő nagyságodnak híveivel együtt, alázatosan megszolgáljuk. Én is el nem mulattam, hanem nagyságodat néhány rendben tudósítottam alázatosan ide való állapotunkról, reménységem az leveleimet meg is vitték. Mostan is írhatom nagyságodnak, mi

bizony elég nyughatatlansággal vagyunk, im két hete miúlta ez városban isten engedelmeiből beszállottunk, attól fogva én is le nem vetkeztem, azt is hiszem az várbeliek is ébren alusznak; minapi éjjeli kiütésekben mintlött vala az vásár, Monaki uramnak írtam vala csak hamarjában, kérvén azon nagyságodat tudósítsa mindjárt, elhiszem el is nem mulatta, azután jobban mehetvén végére az dolognak, istennek hála nem maradtunk volt adósa; az német strázsamester nehány magával ide vesze; magyarral együtt circiter persona Nro 10. Az vizek és éjjeli világosság miatt elébb nem mehetvén, tegnap előtt éjjel vetteténk sánczot két helyen, attól fogva valóban kínálgatjuk egymást; Zoltán uram valóban kémkedik, nem különben mintha török szállotta volna reá az várat; öreg lövészerszámmal egy kevésse többel még eddig nem árthattanak istennek hála; négy embert ölt, kettőt sértett; egyébiránt is eddig kevés kárral vagyunk. Az városnak mind tűz s öreg lövő szerszám miatt való veszedelmezésének távoztatásáért mivel urunktól is úgy vagyok instructus, az városban sánczot és lövő szerszámot nem collocáltam ez ideig. Az vármegye expediált volt követeket Zoltánhoz, intvén superseideáljon az hostilitástól, de semmit efficiáltak, ha lágy beszéddel eltudhatná alóla örömet igyekeznék, tétetvén valami neutralitást, azonban inkább elválódnék elméje, de Rómából nem hozott még annyi mesterséget, hogy azt végben vigye ily könnyen, én úgy tudom, az várban nem fog megérni az búza aratásra, mindennap lőnek, az mellett enniek és inniok is kell, feleségeknek gyermekeknek az szerént, mert itt kinn csak az vénjét és megúntját hagyták; tegnap éjjel Petki urammal egy vermet nem cserélünk volna el az Praepostvári uram virágos kertjén, valami sorompókat akarván levágnatni. Nem tudom kegyelmes uram az erdélyi főpuskások hová lőnek, itt sem Kámuti uramék sem Koncz Pál uramék az öreg vadat nem igen lövik, maga az varjakat jól találják. — Az havaseli hadak kegyelmes uram most érkezének; az moldvaiak felől nem értek semmit. Nagyságodnak alázatosan könyörgök méltóztassék kiváltképpen az portai és moldvai állapotok felől tudósítani. Az meghalt apánk helyében nem succedált-e valami mostoha szabású? Rákóczy Sigmond uramnak ő nagyságának megküldöttem nagyságodnak leveleit. Most ő nagysága Kassa alatt vagyon, urunk is hétfőn indúlt, bizonyos reménség vagyon Tokaj, Kassa, Eperjes felől úgy írja ő nagysága, tudom pedig nagyságodat [is] tudósítja gyakran ő nagysága, itt való mul[atásunk meddig] leszen bizonytalan, nagyságodat tudósítani el nem mulatom; mikor tájban hol leszen nagyságod, asszonyunk is ne neheztelje tudósítani, alázatosan megszolgálom nagyságodnak, tudhassam melyre dirigálni leveletem. Velem levő nagyságtok hívei alázatos szolgálatjokat ajánlják

nagyságodnak. Ezek után az szent isten tartsa meg nagyságodat. In civitate Szathmariensi 1644, 1 Martii.

Nagyságodnak

alázatos szolgája és híve
Kemény János m. p.

Külső cím: Illustrissimo principi ac domino domino Georgio Rákoczy juniori dei gratia Transsylvaniae principi, partium regni Hungariae domino et Siculorum comiti etc. domino domino mihi clementissimo.

E levélhez van csatolva az egy nappal később kelt és ezzel együtt expediált következő levél:

Levelemet midőn expediáltam volna 26 praesentis (*sic*) költ nagyságod méltóságos levele is érkezék, mai napon Kővár-ból. Abból is nagyságtoknak egészséges állapotját örömmel értem, isten ezután is hasonló jókat engedjen értenünk. Nevét most adnom némely uraim magok viselésének nem szükség kegyelmes uram, másoktól is meg fog tudódni az bizony dolog, most is túl volnánk az vizen, hacsak úgy akartuk volna, lövéssel igen rajtunk vagynak, de az kompot nem kezdik kihozni, minapi próbájoktól fogva ez éjjel ötíg valót bocsátottam vala be tüzes szerszámokat, de nem succedála, az nagy pusztá várban üres helyeken esének; nem sokat alvának ez éjjel, valóba is lőttek; ma protestatiót küldtek vala ki az városbelieknek, ez éjjel is szót adtak tüzzel ne próbálják, mert ők is azont mivelik az várossal, de úgy hiszem eddig is el nem mulatták volna, ha módjok volt volna benne, el kell várunk azt is, ha isten reánk mérte, de az ő praescriptiójoknak nem fogunk cedálni. Sokáig itt való mulatásunkat, az minthogy káros is, nem fogja ő nagysága engedni, jó móddal hagyván, elébb kell igyekeznünk, már ezek oly állapottal vagynak, ha szárnyokra nem kelnek, kinn nem czékáznak ugyan. Az Torda vármegyei dobot, és az visszaszökött szolgabíró, nagyságod ha elküldi, alázatosan megszolgáljuk nagyságodnak. Urunk ő nagysága levelét is ez éjjel hozák, hétfőn indult bizonyos reménységgel ő nagysága Kassa alá, követek voltak mind onnét s mind Eperjesről ő nagyságánál. Úgy értem generális uram is szemben volt Rákóczy Zsigmond urammal ő nagyságával. Nagyságod ezután is ne feledkezzék méltatlan szolgáliról, még is az úristennek szent áldása maradjon nagyságodon. 2 Martii 1644. in civitate Szathmariensi.

Asszonyunknak ő nagyságának kegyelmes uram én nem írtam, tudom egyébiránt is de kiváltképpen együtt ha vagyon nagyságtoknak egyet teszen az írás is.

Nagyságodnak

alázatos szolgálója
Kemény János m. p.

V. ö. Kemény Emlékiratai 308 s köv. l.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

IV.

1644. apr. 2.

Alázatos hűséggel szolgálók ngdnak *sat*.

Tegnapelőlt érkezvén ide kgl's uram, utamból is tractáltam az várasbeliekkal intvén az ngod hűségére őket; sok discursusok után, meniben concludálhattam véllek, nem úgy az mint akartam, hanem az menire lehetett; az nekik adott assecuratoriámnak pariáját ngnak elküldöttem, ők is mint obligálták magokat, az váras pecségi alatt ezt is includáltam. Több kívánságok is volt, az mit elhagyathattam véllek, azon voltam, Nagy-Idán ngddal az lőcseiek az mint conferáltak, mivel az várasok igen egymást értik; ngd levelének pariáját ide küldték volt; azok hat punctumokból állók voltak. Ezek hogy az törökök részéről valami securitást ngd igyekezzék nekik szerzeni, leginkább azt urgeálták, holott most is ötven gyalogot tartanak Baka-Bányán continue. Az punctumokban, ha ngd kgl's uram valami derekas difficultást nem lát, mivel semmire nem mentenek, míg ezekre assecuratiomat nem ígírtem, az mikor akarja ngd confirmálhatja; felette igen féltek s félnek mostan is, palatinus fenyegető levelei szünetlenül jüvén hozzájok, s az vármegyére is hasonlóképpen. Az több bányavárosok közül kiváltképpen Körmöcz, mint-hogy erősségek is vagyon igen keményen viselték magokat, addig írtam s izentem, tűzzel fegyverrel fenyegettem, azok is az több várasokkal együtt az estve küldöttenek hozzám. Ma jó ideig beszélgetvén velek kéz beadással s hittel igirék magokat az ngd hűségére az várasok s kamarások képekben. Nem késhetem már itt kgl's uram; az sok rosz hirekhez képest tartok attúl alattomban németeket ne küldjenek Körmöczre. Isten egészségemet adván, holnap meg indulok, Körmöczre sietek menni, az havason az hó miatt nem mehet lovas által, Szentkeresztre kelletik alá kerülnem. Meglátom, mi állapattal találok az ott való bányákat, mivel ez itt való rézbányában tizenkét mázsa réznél többet nem találtam, és tisztviselőkkel s városi ismerős emberséges

emberekkel is eleget beszéltem: elrejtve avagy valahúl letéve aranyat, ezüstöt, rezet, festéket nem tudnak-e; eddig nem tudának mondani. Lator pápista ember volt az camergróf, idején el is takarodott mindenével Bécsben; az perceptor is hasonló lévén magához, az is feleségét, s javait felküldte; az isten magát megverte, halálos betegségben itt fekszik. Az mint végére mentem nemcsak az kamorához való emberektől, hanem itt való emberektől is többet anticipáltak száz forintnál csak az rézbányák szükségére; ha mi réz esett, mindjárt az creditoroknak kellett adniok, egyébaránt elpusztultak volna az bányák. Most azzal biztatának az tisztviselők, csak legyen mivel az bányákat coláltatni: egy holnap alatt 400 avagy 450 mázsa réz bejöhetne. Ezüst is 14 napok alatt circiter hatvan gira.

Az vármegyének is tegnap lévén kgl's uram ugyan ittben gyűlések, ngdhoz követeket expediáltak. Soos István uram mint igaz hive ngdnak becsülettel viselte magát; valóban is szidja s fenyegeti palatinus; ezeket nem kellene hadnunk kgl's uram, mert directiója alá esnének, sokat felakasztatna talám benne, ne veszzenek az nghoz való hűség miatt nyavalyások. Véglesben, Zólyomban, Szentbenedeken latrok vadnak; eléggé igyekezném kgl's uram, ha mellikhez hozzá juthatnék; Soos uram, mások is lövő szerszám nélkül nem biztatnak, hogy hozzá férhesünk; bárcsak hárma volna az Mansfeld lövő szerszámának vélem, elébb volnék dolgomban. Lövő szerszámok nélkül ízetlen az hadakozás s káros is. Szécsénbül, Gyarmatról, Palánkról, Léváról tegnapelőtt az katonákat Ujvár felé vitték fel. Ha Szentkereszt felé megyek, Nitrához csak hat mélyföldön leszek. Az segítséggel az mint biztatta ezeket az palatinus, aligha reánk nem fog küldeni. Az urak hadakkal hol legyenek, én semmit nem érthetek felőlök, noha kértem igen, tudósítsanak minden állapotokról. Murán felől elhozhatnák az leveleket; ez már ngdhoz is kegyelmes uram negyedik levelem, egyikre sem jött válaszom, Körmöczön is két napnál tovább az szükség miatt nem lehetek, s nem is sokad magammal akarok bemenni, kisetek az vitézlő rend közé jönni, bánnám ha megtréfálódnánk. Ezután mihez tartsam magamat, ngd kgl's parancsolatját alázatosan várom. Örömet értenék ngd jövelele s az török indulások felől is. Palatinus még eddig Semptén volt, Puchám Galgóczon, az Nitra vizé[ig] jönnek az németek is sákmánra, éktelen latorságokat cselekesznek. Vagyon valami szándékjok, mindenünett együvé hiják az magyar hadakat. Ezeknek utánna istennek kgl's gondviselése alá ajánlom ngdat. In Besztercze-Bánya die 2. Apr. Anno 1644.

ngd alázatos hű szolgája
Bornemisza Pál mp.

Az katonák hópénze felől ngdnak alázatosan könyörgök, provideáljon, gyakorta találják meg; seregestül búcsuztak az Konez György katonái is ma is. Illendő választ adtam ugyan nekik, ő velek az fizetés szokta az hűséget s az hitet is megtartani; most léptünk az hadakozásban. Más dispositioknak kell kglis uram sok dolgokbul lenni.

Külczim: Illustrissimo ac celsissimo principi domino dno Georgio Rákóczi stb.

Eredeti je. orsz. ltár.

V.

1644. apr. 17.

Mint uramnak atyámfiának szolgálók kgdnek.

15 praesentis nekem írt kgd levelét ma ebéd előtt vöm el. Ló eleségből igen megszükkültünk, szándékom az szegény Kapronczai ő nga szolgálait, lovait haza inditsam Breznóbánya felé, az szolgálai s inasai is az mint mondják azt a pej lovát az kit török lónak hittak, de nem az, hanem Macskási ménese féle, Sulyok uramnak disponálta az ő módja szerint, Kassán magának is megmondotta; azután is szolgálainak is az utban beszéllette. Már ő kegyelmek lássák, én itt hagyatom, s oda küldöm az hova kgdnek is tetszeni fog. Temetése felől szegénynek, hogy mostanában disponálhasson ember, abban módunkat nem látom, többel vagyunk adósak; Veres György s Ébeni jüvén elsőbben hozzám, ők beszélették vala, hogy sok latorságot s lopást cselekedtek az szegény Kapronczai szolgálai, de nem igaz volt.

Vagyok nagy busulással az Bocskai, s Csomaközi s Faragó s Lipcsei hadok miatt, kiknek hitetlen kóborlásukról restellem irni; ha reá vehetem őket, holnapra hivatom mustrára; egy mélyföld az ide az hová parancsoltam jöni. Az mint lehetett uram jó vigyázással voltunk eddig, ezután is continuálni akarom. Bár effelé ne jöttek volna azok az hadak, kirül nem írhatok. Ballassa András uram érkezett ma, itilem, közikben, ő, tudom, jó disciplinában fogja őket már hozni.

Kgtek ordinantiáját, meddig, s melyre leszen ott az hegyek alatt, igen akarnám tudni. Urunk parancsolja Filek alá heveréket (*iggy*) sietséggel küldjék; ma indítottam 13. Körmöczről, Selmechrül is annyi megyen. Csak lenne haszonra menetelek. Ma mustrálván meg Bajtsi Sándor, Mátyás Bánházi s Konez György katonáit, most fizettetek nekik. Nagy szolga kgd; még is kérem alázatos szolgálatomat ajánlván kgd Rákóczy Zsigmond uramnak ő ngnak, Kornis uramnak is szolgálók, Serédi uramnak sok

jókat kívánok. Három ngos asszony fél mélyföldön tölem; ők is ajánlják magokat, én is ha lehetne kívánnám segítségét az édes sógoromnak, egyik ifju s özvegy azt magamnak választván, az ketteivel discurálhatna, azok is gyermekdedek. Sulyok uramnak is ha lehetne szolgálnék. Majd kétséges az levelek hordozása, most többet nem irhatok kgdnek. Ezeknek utánna istennek kglis gondviselése alá ajánlom kgdnet. In Szentkereszt die 17 apr. Anno 1644.

Kgd atyafia szolgája mig él
Bornemisza Pál mp.

Boldizsár öcsémet köszöntvén, hul s mint legyen kérem kgd tudósítson.

Mihelyt elébb jó kgtek, az uraknak ő ngoknak mindjárt irok, ha palatinus s Pucham is itt szenved addig.

Külczim : Tekintetes és nemzetes Kemény uramnak, kedves atyámfiaának adassék.

V. ö. Kemény Emlékiratai 314 lappal.

Ez eredetije orsz. Itár.

VI.

1644 apr. 20.

Minden dolgaiban boldogítsa az uristen ngodat kegyelmes uram.

Az szörnyü időn, s egyébiránt is hegyes nehéz úton volt éjfélt midőn ide érkeztem; ha lehetne szárnyon meunék; im mindjárt indulunk együtt Bakos urammal; Huszár urammal tegnap felette sokat törődünk. Mivel az com meatusnak szüksége arra kénszerített ugyan, de egyébiránt egész megvert had, az megosztott had; mi ugy vagyunk, az ellenséggel majd egy ágyban fekszünk; lova az hadaknak elállott; az gyalognak élése nincs; munitioink hátra vadnak az istennek irgalmán kívül, általutak az veszedelemre; az istenért kglis uram igyekezze megorvoslani, mely talán így lehet meg:

1. Az hadakat szállítsa maga körül. 2. Com meatust az gyalognak szereztetni igyekezzen, és azokat nyugalmas quartirra is szállítsa, ha lehet. 3. Mi is ne távozzunk messze ngdtól; Bornemisza uram és Kapronczai uram hadai is vagy ngddal vagy velünk conjungálják magokat. 4. Akár fűvön s akár mint megpihentetvén az hadat, azonban az csata jüjjön menjen; s igaz kémek lehetnek az végekből az fizetésért. Elhidje ngd nem contemnálásra való had fog lenni ellenünk. Nem jó igen elé menni ngdnek is;

nagy emberek vadnak abban az hadban, s azok mód nélkül s kevesen nem járnak. Jó egészségben tartsa isten kegyet. In Sztrigova 20. apr. 1644.

Ngdnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külczim: Az erdélyi méltóságos fejedelemnek, nekem kegyes uramnak adassék.

Eredetije orsz. ltár.

VII.

1644. april 20.

Támadjon reá az isten és az lelkiismeret, az ki hitit így állja meg, mint Wesselényi Ferencz; póstákat küldöttem, térítésenek hadakat vissza, mert ha eddig nem lött is, az lövő szerszám s minden egyéb oda leszen; azért nagyságod disponáljon, mint volt az tractatus előtt az katonájának az seregben való várakoztatása, nagyságodat informálni fogja Huszár Mátyás uram. Isten legyen nagyságoddal.

Iráom Sztregován 1644 20 Aprilis tíz óra tájban.

Utban tanált az levél, az írásért vissza kellett térnem.

Nagyságod

szolgája és híve
Kemény János m. p.

Kivül: Az én kegyelmes uramnak, az Erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

V. ö. Kemény Emlékiratai 318 l.

(A magy. kir. orsz. levéltárból.)

VIII.

1644. april 21.

Kegyelmes uram, fejedelem, az úristen nagyságodat minden dolgaiban boldogítsa.

Ide érkezték tegnap, mint végeztünk az hadaknak egyben szállások, Léva, Nyitra felé való csata bocsátás, az zsákmányra való jártatásnak modalitása felől, azokról tegnapi napon nagyságodat az úr tudósította; ma reggel négy órakor vöttem az nagyságod méltóságos levelét. Vesselényi cselekedeteiről nem szükség írnom, igaz az isten és az ő itéleti. Az szabad legényeket megfo-

gadni igen jó és szükséges volt, mert azok Filekben szivárkoztak volna be aprónként, csak hihetne ember valóban nekik; derekasan obsideálni Fileket sok emberrel kellene, abban most mód nincsen; keveset hagyni Nyitrán nem bátorságos, jobb volna Osgyánban, rá vigyázhatnak az kijáráásra és fűelésre is; azonban akarmi mesterséggel is jó volna az várost meggyújtatni, bizony valóban vigyázzon az ki ott marad, mert elhiggye nagyságod, megtöbbsülnek az filekiek. Mivel pedig mostani hamis levelében is azt írja, ő nem bánt senkit, nem kell innét kezdeni talám az offensát; Losoncz és Rimaszombat eltarthatja kenyérrel azokat. Az nagyságodnál mostan levő hadakkal az csatákat hogy jártathassa, alig látjuk módját mig valamit nem pihennek; Bornemisza uram tegnap küldött leveleit az úr nem merte felszakasztani, az olyant nem árt ő nagyságának meglátni ez után, ha nagyságodnak is tetszik, mert késő nagyságodtól várnunk mindenkor, svecziai hírek is lehetnek azokkal. Bizonyosan hirdetik, Nyitrán van az derék had, az cselédje Galgócznál, azok próbálni akarnak; én elhittem magammal, ha tovább nem is, Léváig eljűnek; ha mód volna benne, mintsem nekik engedni, jobb volna mind városostól felégetni, az asztagokat Léván, az hidat is, az Garamnál lévő, Barsnál talán jó volna elhányatni. Im most hozák Bornemisza uram leveleit, megolvassa ő nagysága az úr, nem kicsin reménységtől viseltetik; palatinus uram, ha általjű az Garamon, ha az svédekhez nem bizhatunk, jobb-e retirádát az bányavárosok felé csinálni, avagy az török földére, jó idején gondolkodni felőle. Azonban esztergomi béget is, de kiváltképen az budai vezért sollicitálni kell, derekasb hadak felől. Az élés szekereket az nagyságod parancsolatja szerint igyekezi az úr megszereztetni, de az nem szintén bizonyos. Jó egészségben tartsa meg isten nagyságodat.

In Daczó-Lám 21 April 1644.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Külczim: Az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(A m. kir. orsz. levéltárból.)

IX.

1644. april 23.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Noha az úr ő nagysága elégségesen tudósította nagyságodat, mindazáltal én is néhány szóval akarám attingálni, mostan miben legyünk.

Reggel isten engedelmeiből megindulunk, másfél mélyfölddel elébb szállunk, ezt nem ok nélkül míveljük; Korpona és Bozók közt leszünk, megtanit ismét az állapot, mihez alkalmaztasuk magunkat, tapogatva járunk.

Bornemisza urammal reggel megegyezünk, mindenekről concludálunk és az nagyságod parancsolatja szerint is procedálunk.

Az hadnagy Pozsgay megérkezék, emberi itilet szerint mostan impossibile, hogy az barsi hidon által senki mehessen avagy jühessen, mind túl és innen feléje sem mehetnek.

Csáki László bajón szaladott el úgy hozzák valami paraszt nyelvek; csatánk még ez elmúlt éjjel állott be Léva alá.

Holnap tiz óráig ha az ellenség nem praeoccupálja, mienk lesznek az Garamon való hidak Barsnál; onnan az többire is vigyázunk, azonban megtanit isten mint nyúlunk Lévához. Vagyon ezer lóval Ferenczy István, Kende András az hidaknak mi számunkra való tartására; istennek hála nincs félelmes állapotunk, az passust ha kaphatjuk, Nyitra felé is gondunk leszen. Az tüzes szerszám legyen oly készen, ha írjuk, küldhesse nagyságod, ha lehet magunk számára tartsuk, ha pedig nem lehet, ellenségnek ne engedjük az lévai élést.

Az katonáknak mindenik rendbelieknek fizetések dolgából, az nagyságod kegyelmes írását és parancsolatját igen szorgalmatos consideratióban forгатom, s mindenekben vékony tehetségem szerint bizony igyekezem is az szerint eljárnom.

Vesselényi Ferencz minden praetensióiban hamis; az eddig valóra articulatum megfelelt, nagyságod kegyelmesen vegyen informatiót Huszár uramtól, mert ő kegyelmének megírtam, hasonló ez mostani is, mert katonáit elkésértettem, békével hazamentek; Kornis uramnak választ is írt, azon katonák vitte levelére, kit nagyságodnak küldtünk; velem pedig már vissza lévén, egész alkalmatlanság volna neki írnom, hanem az úrral irattam, nagyságod megolvastván és becsináltatván küldje kezében annak, kit Filek ellen való vigyázásra rendelt, annak vagyon abban módja az hamis hitlevelen cserélje vissza, igen okoson Pap Andrást; mind abban s mind az lövő szerszámokra való vigyázásban, az istenért legyen jó gondviselés, az sok rosz szarkafészkekből feles ember gyülekezhetik Filekre, félő meg ne próbálják.

Tegnap reggel írt nagyságod levelét most öt óra tájban hozák meg, az utat nem tudta az katonái, lehetetlenség hogy inét küldhessünk lovast vissza, hanem ha kárral, mert oda elé vagyon most másfél ezer emberünk; az hajdúságnak nagyobb része az töröknek is itt nincsen, nem tudjuk hol járnak; ha ott vagynak azok az hajdúk, azokból szakaszthatni, mi távolb vagyunk Fileknél mintsem nagyságtok; annyival inkább holnap

előbb esünk, mindazáltal ha nagyságodnak az leszen kegyelmes tetszése meg kell lenni.

Nagyságod még is ellene siessen, lássuk az állapotot mi először; az zsákmányos jól elé járhat csak vigyázzon hiszem mi előbb leszünk. *Istennek hála nincs félelmünk*, az circumstantiák és ratiók szerint is kegyelmes uram, hát még *az istennek ereje*, és *igireti* vajjon *meg csalna-e?*

Az *Bakos hadainak* dolga nem oly *spiczen* vagyon kegyelmes uram; nem is azért írtam nagyságodnak, hanem tela *provisa* minus feriunt azt szokták mondani; *nem sollicitáltam* meg nyilván; hanem magoknak beszédekből és *némelyek szófogudatlanságokból* értettük; melyekről való bő írásommal nagyságodat nem búsítom, summa csak az, meglőtt az *fenyegetőzés* némelyektől közülök, ez mellett kit isten távoztasson, ha az *ellenség* most előbb *érvé az hidat nálloknál*, okát feltanálnók ugyan, de mi haszna volna mert non licet bis peccare; nagyságodat ismét tudósítjuk kegyelmes urunk, mostan az istennek áldása maradjon nagyságodon.

In Daczó-Lám 23 Aprilis estve tiz órakor 1644.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Jegyzet: az »úr« Rákóczy Zsigmond.

Külső czím: Az én kegyelmes uramnak az erdélyi méltóságos fejedelmnek adassék.

A dült betűkkel szedettek titkos írással vannak írva. Itt közöljük a Kemény által használt titkos betűket:

a=n	e=z	i=r, j	n=a	r=d	x=b
b=x	f=t	k=y	o=s	s=o	y=k
c=p	g=i	l=u	p=c	t=f	z=e
d=r	h=v	m=q	q=m	u=l	v, w=h

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

X.

1644. april 24.

Kegyelmes uram, fejedelmem!

Ide érkeztén, és az hadakkal megegyezvén, minemű hi-reink legyenek' azt az levelekből nagyságod megláthatja. Az Szuhai-írása hiteles, az többi vélekedés; ha vagyon valami benne, csak reggelig is alkalmasint megértjük, és nagyságodat tudósítjuk. Ferenczi István és Szuhaiék mégis oda vadnak, mód nélkül vissza nem jűnek; az passusokra vigyáznak; megcsalatkozha-

tunk ugyan, mindazáltal remétségünk az: lövő szerszámmal, gyaloggal Bars táján az vizeken által nem jühet, ha feljebb kerül, azokon az utakon lövő szerszámát el nem hozza, avagy igen nagy bajjal, derék had pedig azt el sem hagyja; ha azok nélkül jű, hiszszük istent, csak az lovasa nem nyeri. Az egyéb dolgokról nagyságodnak az úr bővebben írt, holnap pedig esmét mindenekről tudósítjuk nagyságodat, mostan ajánlván az felséges Istennek. In castris ad Oppidum Deuicze ¹⁾ 1644, 24. Apr. estve nyolcz órakor.

Bornemisza uram nem írhatta, mert jobb kezében az köszvény.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgálója
Kemény János m. p.

Kiűl: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

Eredetije a m. kir. orsz. levéltárban.

XI.

1644. apr. 26.

Alázatos hűséggel szolgálók gls uram ngdk.

Az egyéb dolgokról ngdat az úr tudósította. Az Bakos uram hadabelieknek magok viselését az inclusákból ngd megértheti; már ebben egyéb nem lehet; holnap elkezdem az mustarájokat. Az pénzt Koncz András készítse, mert ebből nagy gonosz következhetik. Bornemisza uramra, mely nap eljűtt, Puchon maga személye szerint ment volt, azt nem kaphatván, az Újbányaiakat és Sarló nevű faluban gyülekezetteket teljességgel elrontották, rettenetességeket cselekesznek. Bakos uram és Szuhai uram bizony váltig búsulnak; látom magam, nem tehetnek róla. Műdjával a többire is gondunknak kell lenni; régen is nem fizettek az Faragó, Lipcsei, Nagy Imreh katonáinak is; Bornemisza urammal beszélvén valamit gls uram feltanáthatunk mind az jelenvaló jóra, s mind jövendőre, ngd elhiheti kegyelmesen vesszük illendő jó consideratióban, és azt miveljük mindenekben. Az úr Kornis uram, hogy külön nem írt, ngdat alázatosan követteti, mivel az mit irunk, egy értelemből írjuk. Bornemisza uram nem indúl mig bizonyost nem értünk, az hirtől várunk, mi is az ngd-tokhoz való közelgetést tempestive el nem mulatjuk; mód nélkül szivet nem adhatunk az ellenségnek elmenésűnkkel, eddig

¹⁾ *Deuicze*, 1644-ben mezőváros (oppidum), ma *Devicse* falu Hont vármegyében, Bozoktól nyugotra egy mérföldre.

azért késtünk. Jó egészségben tartsa isten ngdat. In castris ad Tetsze (*így; talán: Tetzér*) 1644. 26 apr.

Ngdnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Az mely katonák az rabot fogták, azoknak kell valami honorarium; de nem egyezhetnek felette, talám jobb itt megadnom végére menvén igazán, ott csak megmondanám.

Kivül: Ez utóiban érkezett és includált hir mivel az, hogy már általjűtt az ellenség; azért mi is majd indulunk, és Palást, Tur közt szállunk. Palánk táján ily elé pedig bizony nem akaratumkkal jűttünk, az kalauzok hitetlensége miatt.

Külszim: Az én kegyelmes uramnak fejedelmeknek adassék.

Eredetije orsz. ltár.

XII.

1644. apr. 27.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Petki uramék, s több velle levők mint jártak legyen ma ma az csatán, ngod az urak leveléből in rei veritate megértheti. Kevés kár nélkül nem lött ugyan, de bizony nagyot is próbáltak. Holnap itt leszünk azután az idő megtanít esmét, ha ránk nem indulnak. Az egyéb dolgokról való bő irásommal is ngdat mostan nem terhelem.

Hanem az indutiák állapotja nekem igen tetszik, mert nagy okok is mutatják, kiről is irnom nem szükség; csak hogy nem látom okot adnának reája az más részről, ha tisztességes utját tanálhatnók, jó volna igen; az conditiók avagy punctumok egyéb iránt jók, helyesek, az mint ngod is minutálta, hanem az palatinus uramnak irt levélben nem helytelen okokból vontuk ki ezt az néhány szót, kit meglinéáztam. Az kik ily igen békételenkednek nagyobbat hát, mint szenvednének? Isten itilje meg hűséget, kglis uram az istenért ngod parancsoljon, Erdélyből is jűhet még több had éléssel; Magyarországból is az szerént; változtatni kell az megunakozottakat, és némely zugolódók hagyják szolgájokat elegendendő időre való fizetéssel, inkább menjenek el, mintsem kárt tegyenek. Tanácskozzék ngod mindenek felett arról, bátorságosb és élésből is alkalmatosb retiradát hova csinálhat in casu necessitatis, mert félő, ránk ne jűjjen az ellenség. Nagy resolutióval fognak lenni, tudják, elhiszem, minden állapotunkat. Az törököt is sollicitálja ngd. Kenyeret, lisztet az Tiszán tul és innet is hadd hozzanak mindenfelől. Bozokban

irasson ngd és küldjön is esmeretes embert, sok vermek van mind megoltalmaztuk az ott való possessoroknak; lövő szerszámot is, csak mezőre valót hozott az ellenség. Isten vezérelje ngdat. 27 apr. 1644.

Alázatos szolgálja ngdnak
Kemény János mp.

Kívül: Még most, hogy ngod visszaszáljon, nem módja.

Külső: Az én kegyelmes uramnak fejedelmeknek adassék.

(Eredetije orsz. ltár.)

XIII.

1644. május 6.

Kegyelmednek szolgálók.

Mivel az ő nagyságok méltósága is úgy kívánja az úr ő nagysága írt urunknak itt való dolgainkról, én ő nagyságát írássom olvasásával nem terhelem, hanem ha mit ő nagysága nem tanált volna megírni, ahhoz képest talám nem árt s legyen úgy és ezen levelemet urunknak is küldje fel.

Az retirada magyarul lassú futás, ahhoz kedvünk bizony dolog nem igen vala, de már így lön némely okokból; mindazáltal azt mégis fentartók, hogy Palánkon feljül nem szállottunk tegnap is, ¹⁾ most pedig úgy simuláltuk, mintha Kemend, avagy Esztergom táján akarnánk hátul venni az ellenséget és Palánkon innét az Ipoly mentében szállottunk, holnap réveket is keresztetni küldök. Ezenközben három felől s nem hihetetlen relatiókból jü egy nyomon az ellenség, az tegnapi csata után, mindjárt indult vissza által az Garamon, Esztergom avagy Érsekújvár tája felé látták az nagy seregeket; sem circumstantiáját, sem okait nem írom, kegyelmed feltanálja, hihető vigyáznak hátra is; tíz órakor bocsátottuk el ma Bánházit és Nagy Imrehet, harmadfél száz lóval, nem harczolni, hanem igaz hírt hozni az német tábor felől, azok nem mostani tanult emberek, nem jünnek vissza módnélkül. Négyet jó kalauz legényeket adtunk eleikben, virradtig meghozzák. Az tegnapi csatán elmaradtak jütön jünnek, nem hiszem mindenestől husz héával essenek. Csudálkozásra való magok viselések és szívek állása tetszik meg az magyarságnak, magok duggadtak, bocsátottak el sokakat, nekünk is hasonlóval kell lennünk. Inter coetera kegyelmed urunknak intimálja: egy ilyen levél jüjön ide Rákóczy Zsigmond uramnak ő nagyságának szólló; nem várván mindenkor mitőlünk. Kornis uram-

¹⁾ Ez nap volt az elveszett csata. V. ö. Kemény Emlékiratai 319.

mal és veletek levő böcsületes jó ember hiveinkkel egy értelemből kövessétek azt az mi illendő, hasznosb és semmi jó occasiót ne praetermittáljatok, ennek méltó okból kell így lenni. Holnap bővebben írunk. Az atyafiakat ő kegyelmeket ne neheztelje kegyelmed köszönteni.

Istennek áldása maradjon kegyelmeteken.

In castris juxta Ipoly 1644. csütörtökön estve.

Kegyelmednek

atyafia szolgál
Kemény János m. p.

Külczim : Nemzetes Bornemisza Pál uramnak adassék.

Jegyzet : V. o. Gr. Mikó Tört. Ad. IV. 92, s Kemény Emlékiratai 320.

(Eredetije a magy. kir. orsz. levéltárban).

XIV.

1644. május 27.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Az ellenség táborának hírét az inclusákból nagyságod érti, ezelőtt is midőn ily hír futamodék, micsoda discursusunk volt, nagyságod emlékezhetik reá; ellenkezik az Homonnai János cselekedete is, annak különben való hitetésével, hanem stratagemából. Erdélyre mégis vigyázzon nagyságod, itt is moderate cselekedjék, s ne tétesse el hitelét az dolognak; ha illendő mód volna benne, az dolognak bizonyosb megértéseig nem kellene általsietni az Tiszán, ne rontanók idő előtt azt is az földet. Onod, Kassa felé, meg az vizek mellett útja vagy az ellenségnek; noha nem kevésbé forog elmémbe; mind Vesselényi Puchon uramék, mely igen izentek legyen nekem is az békesség felől, Fejér Gáspártól megértheti nagyságod. Az hajdúk visszamennek, nem kedvemből, mondának ugyan valami kis mentséget. Irtam volt nagyságodnak ma reggel de Kinisló felé küldöttem. Szemel uram levele jól vagy, el is küldtem, nagy kár, az törökkel, hogy Ibrány uram magát nem conjungálta. Vajda György uramékat tudósítom az mikről illik, mert elvöttem az nagyságod kegyelmes parancsolatját. Én ez éjjel megindulok, s ha lehet módjával, nagyságodat pedig bizonyossal értetem. Istennek áldása maradjon nagyságodon. In Patak, 1644. 27. maji estve 5 órakor.

Rozvagyon lakik feleségem nénje, böcsületes öreg asszony reménkedve küldött utánam, hogy ezzel búsítom nagyságodat,

alázatosan követem, valami őrzőket adasson'; az Homonnai jószágára kellene zsákmányolni.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső czún: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fedelemnek adassék.

V. ö. Kemény Emlékiratai 328 s köv. 11.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban)

XV.

1644. maj. 30.

Kegyelmes uram! ez estve bocsáttam vala néhány lovast hogy már csatára; tanáltak ugyan valami elmaradozott hitvány németeket, tegnap is, ez éjjel is, de Göncznél tovább nem mehettek, az ellenség az hidakat őrzi; tábora túl vagyon, tegnap költözött által Füzérről az intézés szerént, Németinél vagyon az tábora, s elébb is. Palatinus ez estvéig Regéczben volt, ma fog indulni az táborra. Szerencsi áruló udvarbiró tegnap alig vivé el az lépét, ha Bodókört ne kapja, de nem jött volt el az órája. Szuhayék tegnap, tegnapelőtt az ónodiak szép haszonnal jártak, túl az vizen hozzá térhetnének. Se Bakos se Ibrány uramék felől semmi hirem nincsen; ha késnek félő elválík addig az kassai állapot. Nekem pedig semmi módóm nincsen az dologban; okait megirtam ngdnak. Bár itt se volnék, hogy confusióval ne menjenek az táborra. Az tiszturaimékkal beszélgetvén, vissza kell pironkodnunk magunk is; Tálya felé megyek. Hol leszen ngd, ha megérthetem, arra tartok. Szombattól fogva csak pro forma vadnak velem az seregeknek számai, de semmi haszonra. Nincs kit hátra is hagynom, mert lovok elbágyadt, kenyeret sem kaphatnak. Salamonról irt ngd levelét ez éjjel vöttem alázatosan, kglis uram többet nem láttam. Adja isten ngdat boldog állapotban tanáljam. Irtam Czece és Tusa nevü falu közt levő mezőben Hétfőn nyolcz órakor, 1644. die 30 maji.

Ngdnak

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Szeredán még jól voltak az kassaiak az credóban, ha az palatinus uram bizodalma szerént meg nem változott volna azután.

Külczim: Az én kglis uramnak etc. adassék.

(Eredetije orsz. ltár.)

XVI.

1644 június 2.

Alázatos hűséggel szolgálók nagyságodnak mint kegyelmes uramnak fejedelmeknek, kívánsága szerint való sok jókkal áldja meg Isten nagyságodat. Alázatosan elvöttem mai reggel írott nagyságod levelét is; az ellenségnek meglátására elküldtünk volt igenis kegyelmes uram; de jó idején elment az toronyokról is, Szaláncz felé fogott elmenni, azzal is meg nem elégedvén, Ferenczi István katonáiban bocsátottam, vigyázni utánok és ha lehet nyelv fogni is, az szerént irtam Tokajban, irtam Ibrányi uramnak is, nagyságodat az ellenség állapotja felől gyakran tudósítsák; ha leszen vala, kivel, bizony örömet mind küldök, s mind megyek vala. Az hajdúság azzal menté magát, nagyságod parancsolta Ibrányi urammal megegyezzenek, azoknak cselédjek, s némelynek zászlójok is oda elé vagyon, én vissza nem tudom téríteni, s már most is fél útból vissza fárasztani, nem tudván hol érhetnék el is, módját nem látom kegyelmes uram; úgy tetszik nagyobb szüksége is fog lenni Ibrányi uraméknak, mert bizonynyal hiszem őket próbálják meg elsőben is. Abban is módodom nincsen az mint okait megírtam ez előtt, hogy ezeket is itt tartassam tovább, szekerek mind oda vagyon, nagyságodhoz kell közelítenünk. Engedje az úristen nagyságodat jó egészségben látnunk. In Patak 1644, 2 Junii délbe.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak *stb.*

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XVII.

1644. j u n. 12.

Minden dolgaiban szerencséltesse az úristen ngdat kegyelmes uram.

Toldalagi Ferencz uram még tegnap fényes nappal bévonyatta volt s lötette is kglis uram álgyukkal Szerencset; én is ma reggel érkezém az seregetek mind kiun hagyván vak helyében; az gyalogot mind bevitem. Nem valék resolutus az nappali ostromra, de az gyalognak lón nagy kedve hozzá, s nem praetermittálhatám communicálván az több atyafiakkal is, meg kelle lenni. Elég szomoruan írhatom ngdnak feles kereszténységnek veszedelmét; fejr zászlókat, kit illetlen kívánsággal, kit pedig

már későn mutogatnak vala nyavalyások ; de csak isten, ki akkor ellene állhatott volna az dolgoknak, tisztviselő nem. Valami bajjal mind németben-magyarban tartottunk meg, kiváltképpen Radván mellett csaknem magam is rosszszúl jártam. Palatinus uram felfualkodott leveleit küldtem ngdnak. Az lövő szer szám etc. házak oldalainak meglyukgatása tött kárt ; egyébiránt az puskákkal mind igen elvötték lövését. Négy avagy öt gyalogunk veszett, azonkívül sebesek vadnak : mind sem sok, noha meg nem számlálhattam eddig. Én Szerencsen semmi praesidiumot nem hagyok, sőt ha mit feltanáthatok haszonra valót Tokajban igyekezem szállítatni. Sákmanyostól őrizzék magokat benne az szerencsiiek, noha bizony az mi volt is kapsira költ. Az gyalogságnak, puskásoknak alkalmas kótyavetyéjek lehet, mivel ők fáradtak többet ; katonától óltalmaztam. Ha palatinus uram megengedi ez éjjel és holnap is délig itt nyugatom a lovakat ; azután isten az mit ad, ahhoz fogunk. Ha miben módomat látom, nem praetermittálok, noha az török sőt más csatázó emberek példája szerént is most ezzel megelégedném, ha az kassai állapot nem volna. Ibrány uraméknak irtam, correspondentiát akarok tartani ő kglmekkel. Nagyságod méltóztassék esmét tudósítani, Szerencsen megmondják, hol tanálnak. Jó egészségben tartsa isten ngdat. In campo Szerencsiensi 1644. 12. juni.

Ngdnak méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Biztatásához képest aligha ránk nem küld palatinus uram. Dominus providebit.

Kívül : Most reggel érkezék az posta ; istennek hála eddig békével vagyunk. Ez estve az német vicecapitánt és Kerekes Tamást hagytam vala Szerencsben csak addig, mig szekeret küldhetek ha mi kevés élést kaphatnának, és az lövő szerszámot vitethetnök Tokajban ; hírem nélkül kijüttek, maga én őket őriztem itt, ki miatt hihető több afféléből való kár, mintha benn löttek volna. Palatinus uram haragja ellen vagyom egy istenem s egy uram, én igazat izentem, hihető már inkább fog haragudni. Az gránátok itt immár nem szükségesek, Nádasra vinni nem bátorságos ; nem jó ott terével járni.

Második levele is érkezék ngdnak ; az szerencsi állapotról azon volt vékony censurám, és irtam is volt ngdnak. Az mit kaphatok Tokaj felé küldöm, onnat elvihetik ; sőt Radvánt is im mindjárt indítom ; Pekri Ferenczet, s másokat is rendelek melléjek ; talám Liszka tájáig vizen fogják felvinni, nem akarnék Balassi módjára járni véle ; az többit az téren viszik. Faragót kiválthatjuk ezen ; Nádasai dologból s egyébről is nem irhatok semmit kgl s uram addig ; az isten és idő megtanít. Mód nélkül szinte vakmerőül azon volnék, hadat se vesztenénk ; azonban hiában se hevernének. Az Kövér Gáspár relatiói jóféléket mutat-

nak; az gyalog már el is ment, csak Csontos és Thamás vannak. Nádasra gyalog kívántatnék, de módját alig látom. Ferenczi uram nem igen biztat, minthogy már megbolygatták; mikor valami öt száz gyalog és jó parasztság volna, lenne haszna. In summa kegyelmes uram ha módját láthatom, s nem is késem, mert tudja ngd, ez az had hamar megunakodik; az gyalog az erdőkön mind elmehetne.

Külczim: Illrmo principi ac dno dno Georgio Rákóczi sat.

(Eredetije a m. k. orsz. ltárban.)

XVIII.

1644. jun. 13.

Kegyelmes uram fejedelmem! Irtam vala tegnap estve jelé Ibrány és Bakos uraméknak levelet; még válaszem nem füve; nem tudom eddig még micsoda dispositióval legyenek ő kegyelmek, és egy értelemből, mint is leszen correspondentiánk, talám válaszem érkezik ma, Huszár uramék is mehetének-e Kassára; Regécz felé ma sokat lövöldözének; nem tudom melyre gondolni. Mindezekhez képest im most indulok, az Hernád felé adok utat, ma az Dobszói halmok tájára igyekezem, mert csaknem minden második bokorban bátor vigyázó vagyton utánunk, az hegyeken kész strázsák; eddig való resolútióm az: onnan holnap megindulok Nádasra, ott ha lesz mód valamiben jó, ha nem, Kassára megyek, onnan Nádashoz is közel leszek; ezt én meg nem változtatom ngd parancsolatján kívül, hanem ha az hadak engedetlenkednének, kinek mindazáltal eddig istennek hála jelét nem láttam, avagy veszedelmes akadály interveniálna, mindazáltal szegény ember szándékját boldog isten birja, ugy szokták mondani magyar paraszt példabeszédben igen igazán.

Bornemisza Ferencz dolga jól van; *Zoltán Jósát fogják meg*; Kun László uramnak, de Farkas Ferencznek is életét parancsolja ngd; kenyeret hordjanak pénzre, szükül az élés igen. Utat nyisson ngd az Bodrokon által mind az Kassa felé való csatáért, mind pedig az élésért.

Csépeljének buzát, hordjanak kglis uram Patakra; fogyton fogy az commeatus; az másét nem kéméljük, lám ők nem miénket.

Mind magyarországi erdélyi uraknak, s hadaknak minden statusoknak az *istenért kedveskedjék*, nagy embereknek vajmi sokat kell simulálni is.

Az úr tudja, miképpen expediáltak volt el egy inast Kállóban az ellenség közül, én ő ngára biztam, hogy meg fogja jelenteni; ngd menjen végére, jó volna azért megesketni, de pénzzel inkább elbocsátani, hadd hozna választ Kállóból; effélében jó

okoskodni, túl esmét levelet hozna. Az hajduság corrupáltatni szokott Kállóból. Isten tartsa meg ngdat. Datum 1644. 13. junii.
 Ngdnak méltatlan szolgája
 Kemény János mp.

Külczim : Az én kglis uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

A dült betűkkel szedetttek rejtelmes betűkkel vannak írva.

(Eredetije a m. k. orsz. ltárban.)

XIX.

1644. j u n i u s 14.

Kegyelmes uram az úristen nagyságodnak minden dolgait boldogítsa. Ez éjjel két rendbeli leveleit alázatosan vöttem nagyságodnak. Palatinus uramhoz küldendő követség küldésből igen csekély ítéletem az : ha nagyságod az magyarországi statusoknak in genere hírek, consensusok nélkül nem akar semmit cselekedni és tőlök el nem akar szakadni, s többre is lépni annál mint mi nap izente, azonban az ellenség is nem akar alább szállani valamire, mind veszedelmes mind gyalázatos, csak azon okkal nevezetes emberét és haszontalan is fárasztani; megszakadni pedig tőlök és in medio periculi hagyni, mint illik, bölcsen megítélheti nagyságod. Nekem tetszik, kegyelmes uram, látván az sok alkalmatlanságokat, az békesség, azt nagyságod soha nem denegálja, csak használjon az isten tiszteletinek és az magyar nemzetségnek; tetszik az is, indíttassék az tracta, de talán elsőbben nem nagy rendű de értelmes hű ember által ki kellene venni cathogorice, ha palatinus uram csakugyan simpliciter denegálni akarja-e nagyságodtól. Elsőbben, hogy az tracta cum suspensione armorum legyen. 2. Hogy competens terminus adassék arra, confluálván mind az statusok, együtt tractáltassanak minden gravamináknak tollálási, és maga injuriáinak s az erdélyieknek is complanálási. 3. Mind maga posteritási és mindkét országbelieknek securitása. 4. Micsoda plenipotentíája legyen az tractatusra palatinus uramnak, mert ha csak az, az mi megiratott az ő felsége manifestumban, abban az magyarországiakra nézve mind benne vannak azokról való assecurációk, valamik kiyántatnának in genere, csak-hogy azoknak effectuatiójinak ideje, modalitása nincsen; egyéb-iránt assecurálta ő felsége Magyarországot abban mindazokról, valamelyekre az előtt is köteles volt; de ha cum modalitatibus nem leszen valami végezés, mennyivel inkább ezután ha az előtt csak füstben mentenek. Meg kell azért azt mondani palatinus uramnak, ha nincs tovább authoritása az manifestumnál,

oda fog nagyságod felküldeni internuntiusát elsőben, az hol vagyon helye, hogy azok az dolgok és azoknak modalitási is tractáltassanak, úgy mint immediate császárhoz, és azt is érteni adja ő felségének, soha nem volt idegen az jó móddal való békességtől, és hogy kivánsági is nem voltak egyebek csak azok, melyekre ő felsége köteles, de alatta valói ő felségének híre nélkül nem observálták. Ezen, én úgy hiszem palatinus uram igen meg fog indulni; nagyságodnak bár kevés hasznával in privato javallom igen az békességet, de ha egyéb consideratiók nem obstálnak és csakugyan az békességnek útját akarja követni, alig látom, hogy egyéb lehessen benne, oda fel kell menni levelének vagy emberének is nagyságodnak; mindazonáltal kegyelmes uram Lónyai, Nyári uramék, és nagyságod mellett levő böcsületes rendek, Farkas István uramék s többek is ezekben nagyságodat hasznosban informálhatják. Visszatérésünket is parancsolván nagyságod kiváltképen utolsó levelében absolute, bizony dolog kegyelmes uram ilyen kedveket még nem láttam jó ideje az uraimnak, kihez képest nehezen kell cselekednünk, de meggondolván azt, hogy ha vétünk is ordinantiából, vagyon mentségünk, de ha azon kívül vétünk, nincsen, szerencsét pedig ember magának nem igrirhet, azért vissza megyünk, de már oly helyben vagyunk, Göncz és Telkibánya felé megyünk vissza, fárasztani el sem akarván haszontalanul lovakat, póstán nem mehetünk, de nem is késünk.

Ibrányi uramékkal az estve, ma is szemben voltam; ezek rosszul conveniálnak; olyan hírek érkezék, tegnap Szendrő felé ment feles szekér, kik közt hintót is láttak, feles késérő vele; élésért reménylem mennek valamely felé, ha ő kegyelmek fogadják én azt javallottam, utánok küldjenek. Szerencsről tegnap az lövészerszámot elküldtem, még valami kevés búza vagyon, arról és egyebekről is töttem rendelést, ha cselekednék; de hogy mind rostélyokat, ajtókat el ne pusztítsanak, mégis jobban Tokajból kell néhány székelyt oda küldeni az buzával öllenyek; (ör-leni); husz gyalog s husz lovas elég volna, vigyáznának, s ha félelmes lenne, állanának elébb; azonban az szerencsi katonának kellene meghagyni, mennének haza és magok örzenék: most is küldtem vissza, hogy tisztittassák meg. Isten ő felsége nagyságodat tartsa meg jó egészségben. — Írtam 14 Junii, az dobszai mezőben 1644.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgálója
Kemény János mp.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak *stb.*

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XX.

1644. jun. 18.

Kgls urunk fejedelmünk; ngdat minden kétség nélkül tudósították Rőt Orbán uramék is, az ellenség minden egész hadával, partékájával megyen; előljáró hadai még ez éjjel elmentek, kik meg is előzték Gyulai Ferencz és Szuhai uramékok; ez ideig be nem mehettek Eperjesre; és noha még úgy is, de kiváltképpen azok nélkül isten külömben adhatja ugyan, de reménséggel semmivel vagyunk, hogy csak két napig is tartsák, avagy kevesebbé is. Mi az mit cselekedhetünk, szível lélekkel igyekezünk, de ha abban beleszáll, hatalmas akadályunk fog következni; hihető, segítségét is oda fogja várni, ha honnat mi lehet, s azután külömb praeparatióval Kassához is nyulni. Ha oda felvaló ok viszi, nem késik; ha pedig nem az, ezt fogja követni. Ugy teszük nem ártott erre felé való jövetelünk így is a segítségnek hírére nézve, de ha elsőbben az ngd nekem írt parancsolatja, azután az Róthi uram irási mind kettőnknek ne tartóztassanak, az segítségnek érkezése ngd méltóságára nézve is nevezetesbb lehetett volna; mindazáltal hatalmas az isten mindeneket jóra fordítani. Mi is ím majd indulunk, mindazáltal módjával, mivel hihető, igyekezik reánk fordítani erejét hátul járójában, s ha lehet az hadat nem periclitáltatjuk. Istennek áldási maradjanak ngdon. Irtuk 18. junii tiz órakor, 1644.

Ngdnak alázatos szolgálái
Kemény János mp.
Huszár Matteus mp.

Külczim: Az mi kegyelmes urunknak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(Eredetije orsz. ltár.)

XXI.

1644. jun. 18.

Kegyelmes uram, fejedelemem.

Nagyságotól elmaradván, az nap csak a vizen túl maradtam némely hírek miatt, és az katonákra való várakozásért; tegnap általjüttem az hidon, megértvén az ellenség táborának indulását. Ez éjjel indultam, Szántón mondtak vala őrző fegyvereseket, de reggel elmentek; nem érhettem, szörnyü éktelenségeket míveltek ott is. Bodóköig mentem vala, némely magunk gaz katonáink hirtételek mia útát kelle vétenem, visszafáradnom; Monok és Szántó közt vagyok; ez éjjel elébb indulok. Ha

valamit kaphatnánk, azon lennénk; táborát igen takaroson viszi; ma általment Gönczön az mint értem. Viceispán s többek előtt is dicsekedett palatinus uram, kassaiak deditiót ígértek; onnat Patakra fenekedik. Közhirrel értettem, az bányavárosokra való utakat is tudakozzák. Ibrány és Bakos uraimék felől semmit sem érthetek, *török* felől is. Nyugott lóval most szolgálhatna az, kinek módja volna benne. Lassan jöttem, s nem is sokkal circiter ezerrel és három százzal; maradott eddig el száz.

Ha nagyságod *kassaiakat* nem *segíti*, *oda lesz(nek)* igen hamar.

Ha *új* haddal nem, úgy tetszik nem *bizatik* az fáradtakhoz úgy látom; egészen *elállott* lovok.

Ha táborostól utánna szállunk, reánk jü. Ha *lengyelek lesz(nek)* kétfelől, nem jó abban is.

Ha pedig *Erdélyre megyen*, veszedelmes. Mindezek n gy labirintusok; igen kell vigyázni oda haza is, soká ide nem kélebtem, lovok megbágyadt, ételek nincs az katonáknak. Tokaj felé tudósítson nagyságod ha mikről parancsol. Szerencsben úgy hallom praesidiumot hagyott az ellenség. Isten tartsa meg nagyságodat. Szombaton estve 1644.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Palatinus uram szolgáját nagyságod ha elbocsáttá, mivel elől tanált, tudom hírt viszen.

Kívül: Irásom után declarálák magokat az *székelyek*; *ezekkel nem harczolunk*; nekem vissza kell ténnem.

(*A szövegben dült betűkkel szedetttek titkos írással.*)

Külczim: Az erdélyi méltóságos fejedelmnek, nekem kegyelmes uramnak adassék.

(Eredetije, a m. k. országos levéltárban.)

XXII.

1644. j u n i u s 21.

Kegyelmes uram fejedelmem stb. Igen érdemem felett írott kegyelmes levelét nagyságodnak alázatosan elvöttem. Adja isten nagyságtoknak, hiveinek számok szaporodjék, azok hasznosan szolgálhassanak és nagyságtok kegyelmességében is részesülhessenek. Ritkán való írásomról nagyságodot mostan is alázatosan követem, és mivel tudom nagyságtokat az mi kegyelmes urunk ő nagysága bőven tudósítja mindenekről, most is igen alkalmatlannúl vagyok az írásra és azzal nagyságodot is nem akarom ter-

helni. Az én kegyelmes asszonyomnak szegény Borsiaért általunk az isten az más vasárnap miképen adatá meg az kölcsönt, nagyságtoknak hírével lenni tudom; benne levők közzül az kapitánynak csak kevesed magával isten után alig maraszthatván meg életét, megtartják az mi székelyink: mortui non mordent etc. Ez elmúlt vasárnap is nagyságtok szerencséjére isten szép csatánkat engedé, együtt levén Huszár urammal és csatáink alternatim járván, az rend nekem hozta vala; az ő kegyelme seregeit hátra hagyván, az enyimekkel ugy néztünk be az egész armadára, ő kegyelme is velem levén, mint az Sz. György kaputól Sz. Imre felé menő útban az Maros mellett való szoroskára, az honnan egy kis falucskára bocsátván be csatáinkat, táborára vágák az ellenséget, jó válogatott embert cseléd zsákmányoson kívül harmadfél százat vágának fogának, száz muskétás vala, köztök három csoport fegyveres, böcsülettel az székelység eltöré kopját az musquetásban aperte. Békével eljüvén istennek hála, már néhány napja egy-egy méljföldnyire lakunk az ellenségtől, most indulunk esmét oldalul, és eleiben is esvén Varanó völgye felől az ellenségnek, ki Eperjes alatt vagyon; ezt az völgyet már Iberani és Bakos uraméknak hagyjuk. Ezután mit rendelt az felséges isten dolgaink felől, ő maga tudja, emberi ítélet szerént ha segítségek nem jü, ettől már nem félünk. Nagy Tamás, ki udvarhelyi udvarbíró vala meghalván, leányát én szolgám tartja feleségül, számadással tartozott, vannak számtartói; nagyságodnak az én életemig való alázatos szolgálatomért, és nagyságod által asszonyunknak is könnyöngök, ne foglaltassék el valamiék, mig isten bennünket is megfordit, az mivel halad, el nem múlik azzal. Az én nagyobb kegyelmes asszonyomnak és ifju kegyelmes asszonyomnak alázatos hűséggel való szolgálatomat ajánlom. Ezek után stb. In campo Rozgony 1644. 21 junii.

Méltatlan szolgálja nagyságodnak

Kemény János.

Külczm: Az én kegyelmes uramnak stb.

V. ö. Kemény J. Emlékiratai 351 s köv. ll.

(A levél Kemény J. írása).

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XXIII.

1644. junius 22.

Kegyelmednek, mint uramnak atyámfiának szolgálók és Istentől minden jókat adatni kívánok.

Mi uram itt Eperjesnél mindnyájan megegyeztünk, az el-

lenség Sárosnál vagyon egy oldalban ma reggeltől fogva valami strázsa hely felett, mely Eperjessel ellenben vagyon, mind ellenkeztenek az vitézek, azon leszünk, nem igen hagyjuk megnyugodni. Én nem reméllem, két vagy három nap alatt megmozduljanak onnét, melynek derekasb okát vélem lenni az követeknek érkezését, az után mit fognak művelni, meglássuk. Sáros várát fellette gondviseletlen állapottal hagyták a tisztok, félünk igen, azt fel ne adják, kiből etc. Gyalogot igyekeznénk bele küldeni, ha lehetne, de úgy ismét kegyelmednek kellene ide többet küldeni, kinek ha módját láthatja, ne is mulassa el kgd kérem, lám istennek hálá mostan ott nem annyira szükséges, nekünk az tetszésünk Úsz István urammal és több atyafiakkal együtt. Ez után valókról is kegyelmedet esmét tudósítani el nem mulatjuk.

Ezek után ajánlván az szent Istennek kegyelmedet.

In Eperjes 22 junii 1644.

Kegyelmed

attyafia szolgája

Kemény János m. p.

Bár csak gyalog legyen (a levél többi része levágra).

Külsőim: Nemzetes Rő.i Orbán uramnak, nekem jó jó akaró uramnak adassék ez levellem.

V. ö. Kemény Emlékiratai 358.

(Eredetije, a magy. kir. orsz. levéltárban)

XXIV.

1644. jun. 26.

Kgls uram fejedelmem.

Az ellenség reggeltől fogva mind öt órakorig kapdosunk, ellenkeztünk ma; de meg kell vallanom egyébiránt, bizony semmi haszonnal többire ez egyen kívül, hogy Szebin alatt akar vala megtelepedni; azt meg nem állhatá, el kelle menni; istennek hála, már ez hely is liberálódott. Igazán írom ngdnak meg nem ijedtek ugyan, eszeken vannak, mindazáltal az minemű helyeken mentek szekerei, az olyant mi félelemből szoktuk cselekedni. Az hajduság és Bakos uramnak hadai levén az előljáróban, elég gyalázatos és veszedelmes állapotban forgánk miattok, hogy az ő rendeletlen gaz menetelek szerént az egész hadat nem periclitálhattuk az ő kívánságokra, áruló az nevünk, és még lövöldezéssel fenyegetnek; de erről való bővebb írással ngdat nem búsitom. Im itt állapotunk meg, egy kis mélyföld előttünk lehet, az hol az ellenség megszállott. Rettenetes zápor találá bennünket, őket nem érte az dereka; Lengyelország avagy Szepesség felé fordul, még nem vagyunk bizonyosok. Lő-

csére is küldtünk lovast, gyalogot, ha bemehetnek; ha arra mennek, utánnok nyomakodunk mind addig, míg ngd parancsolatját nem veszszük, noha az tizenhárom várasra nem kívánnék menni, mert hihető, az vajda oltalmaztatja, és abból okadás következik; ha pedig lengyelség talál érkezni, abban is meg fogunk gátlódni. Ngod azért tudósítson bennünket; ha pedig Lengyelországra siet, és azonáltal Slésiára, tudjuk, nem kell oda utánna mennünk; úgyis mit cselekedjünk, instruáljon ngd. Az velünk való törökség vizatért Eperjes mellé; ott hagyta volt minden terhét; nem tudom jönnek-e utánnunk nem-e. Ha lengyeltől nem kellene tartanunk; bár ngdhoz mennének vissza; küldök hozzájok, s megláttatom, ngdat pedig esmét tudósítani el nem mulatom. Ezek után az felséges úristennek ajánlom ngdat. In campo supra Szebin 1644. 26. junii.

Ngdnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külcím: Az én kglis uramnak az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(Eredetije orsz. ltár.)

XXV.

1644. junius 28.

Kegyelmes uram fejedelemem.

Istennek hála tegnap is az nagyságod vitézi, valami hatvanig valót, nem csak zsákmányost, hanem ugyan companiástól fogának, vágának le, vannak itt is az rabokban, nem győzöm mind küldözni őket vissza. Ma is hoztak valami maradozókat. Most Bakos uramat bocsáttuk valami nyolczszáz lóval Lócse felől, hogy essék eleikben, és mind az várasnak szivet vigyen, mind pedig egyéb dologhoz lásson ha miben isten módot ad; tegnap az ellenség az Braniczka alatt túl szállott meg, ez mai nap mit fog mívelni még azt nem tudhatjuk, az nyomán is vagyunk vigyázóink, nagyságodat tudósítani el nem mulatjuk ez után is. Azt hiszem Lócse mellől próba nélkül el nem megyen, onnét jövő leveleket ím nagyságodnak küldöttem, ez elmúlt éjjel úgy tudnám kellett ismét bemenni száz munkácsi gyalognak; Gaudi Andrásért is elküldöttem, ha lehet beiktatom; magunk is éjjel nappal valamint jobban tudhatjuk, úgy megsegítjük, azon túl való dolgokrúl nagyságodtúl is várunk és az alkalmatosságtól is; szükségesnek ítélném lenni, micsoda levelet küldöttem legyen az krakkói vajda tisztviselőinek, nagyságodnak in paribus küldöttem. Örömet nem offendálnék lengyelt ha lehetne, kiváltképpen

törököt oda nem örömet vinnék, ha lengyel segítségtől nem félnék. Ha isten úgy adná, kimenne az magyarországi határból az németiség, talám az hadaknak megnyugotások felől is jó volna tempestive disponálni nagyságodnak, sőt az megunakozottakban haza bocsátani. Ide nagyságod küldje zászlóstól Fejérvár és Torda vármegyét, hadd bocsássam vissza azokat, kik az több vármegyékből elegendő belegy vannak. Élést már ezen a földön harcczal ha veszünk, különben nem. Az czédula nélkül vissza menőkre legyen gondviselés kegyelmes uram. Lengyelországból hozának leveleket, felbontottam, remélvén valami értelmet vehetek, de mivel czifrákkal vagyon írva, nem érthetek. Nagyságod méltóztassék tudósítani felőle, mi jót írnak. — Estve irunk nagyságodnak kegyelmes uram. Isten tartsa nagyságodat jó egészségben. 1644, 28 Junii tiz óraker, Tarcsánál 1644.

Öszve verődött gyalogság is többet nyert tegnap két száz lónál.

Nagyságodnak

méltatlan és alázatos szolgája
Kemény János m. p.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XXVI.

1644. j u n i u s 30.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Írtam vala nagyságodnak, Bakos uramat szép szerrel bocsáttuk vala el csatára; úgy vagyon, maga még hátra vagyon, de az katonákban meg jüvőben; istennek hála, igen szép haszonnal jártanak, ugyan feles németet, circiter négy százig valót, kik között dragony is volt, vertek fel, abban csak mi is alig ment el, azok küzzül is az ki erdőkre fogott, mindjárt rajta volt az parasztság, kit levágtak, s kit elfogtak; török is volt valami százig való vélek; az rab itt elég bő, csakhogy inkább mind lovas; ha nagyságodnak kegyelmes jó tetszése volna, s valami pénzt küldene, nem ártana, musquetára vagy dragonra valókat néhányat szerzenénk; én nálam volt nagyságodnak még az szendrői utra adott néhány talléra, kiket már rabváltásra, melyet Gaudi kezéhez adtam némely sebes katonákra, költöttem; még vannak oda apróbb csatáink, ezen kívül is hoztanak ma is két felől aprólékosokat, s vágtak le is; holnapi nap mihez fogunk, megtanít esmét isten és az idő. Nem találánk sem helyét sem módját, hogy szinte Lőcse mellé szálljunk, hanem esmét Felső-Répás nevű falu mellett Lőcse felől maradtunk oldalul az ellenséggel, s strázsa he-

iyünkről épen az táborát nézzük; ha csak tiz lovas kimegyünk ls, minden egy óra alatt gyalog egymás táborára mehetnénk; bizony dolog alkalmatlan hegyek közt vagyunk, nem tehetünk róla; az ellenség mégis Váralja mellett fekszik; indulásának semmi jelét még nem látjuk, hanem ha már az kapdosás untatná meg vélek; egyébiránt ma igen kiestek volt zsákmányra, reményl-vén hogy tovább nem fogjuk kísérni, és csak az nyomra is vigyáz-ván, mi pedig azt az utat bal kézre hagytuk. Az városokról profonttal igen segítik őket. Nagyságodnak akarom alázatosan jelentenem, ez az mi hadunk igen apad, szivárog; ha nem újítja nagyságod valahonnét, én nem hiszek lenni velünk, hetedfél, avagy ha hét ezer ugyan sok, annak nagyobb része hajdu; az ellenség állapotjával nincsen comparatio köztünk, ha elmenő szándéka van az ellenségnek, oda hátra jó securitast hagyván nagyságod, közelítésének híre hamarébb megmozdítja; de az hadaknak commeatusára nézve, Eperjesnél és Sárosnál idébb jüvésébeu módot alig látok. Az úr, ha eljűne, valami rész új haddal, javalhatnám, de csak könnyű szerrel és úgy is, ha lengyeltől nem kellene tartani; gyalogunk ha volna, nagy hasznát vehetnők. Egy moldvai oláh legény jűtt által Lengyelországon Késmárk felé ki, hova akart menni, mi dologban járt, ő eleget mond, de gyanús vagyok igen hozzá, talán Lupul embere; oda küldöttem nagyságodnak, meg kell examinálni, fogva is tartatni, ha dolgát el nem igazíthatja; Tököli uram böcsülettel cselekedett, nem bocsáttá más utra, kezünkhez küldöte. Az mely két száz kurtán itt vagyon, szinte ki fáradtak, haza kell őket bocsátanom, nagyságod bocsásson másokat helyettek; az törököt is itt nem örömet tartanám. Ezekután az szent isten tartsa meg nagyságodat boldog állapotban 1644 30 Junii estve, Felső-Répási völgyben.

Az több dolgokról is nagyságod kegyelmes resolútióját alázatosan várjuk, valami mezei könnyű taraczkoknak szép hasznát vehettük volna eddig.

Nagyságodnak

méltatlan és alázatos szolgája
Kemény János m. p.

Külczim: Az én kglmes uramnak *stb.*

Rákóczy kezével: 1 Julii 1644 Sáros reggel 9 óraker.

(A magy. kir. orsz. levéltárból).

XXVII.

1644. junius 30.

Alázatos hűséggel szolgálók kegyelmes uram fejedelmem sat.

28 praesentis költ nagyságod levelét ez estve vöttem alá-

zatosan ; látom abból is, hogy nem az én ritka irásom, hanem az késedelmes vitele leveleimnek nemzette nagyságodnak reám való neheztelését az mint megírtam nagyságodnak, mikor, kiktől küldöttem leveleket. Azt is látom nekem tulajdonítja, vagy közönségesen az kik nagyságodnak hívei itt vagyunk, holott egyenlő értelemből írtunk. Terebesnél való késedelmet kegyelmesen megbocsássza nagyságod. Terebesre való kiszállását nagyságodnak száma nincsen mennyiszer én svádeáltam ; igaz két levelünkben írtuk, onnan ne siessen kevéssé nagyságod, mert másfelé is kell az vigyázás, voltak is bizony abban derekas consideratiók : nagy különbség vagy az nagyságod méltóságos személye és tábora közt, s mi köztünk ; annak így tekergetni, mellesleg heverni, úgy tetszik, alkalmatlan volt. Még több dolgok is vannak ehhez való, de urammal feleslenem isten oltalmazzon ; mással meg nem disputálnom, ottan legyünk mi vétkesek ; de bizony nem gonoszszágból, hanem gyarlóságból ha vétettünk. Prophetiai lélekkel nem voltunk istentől felruházva ; eddig mi ezen általashettünk volna, s elvált volna dolgunk, ha nagyságodnak méltóságát fejedelemségét, az magyar nemzetet, ez két országot, és abban az isten tiszteletit így kockára akartuk volna vetni, ki miatt mind hajduságtól, az itt kinn való urainktól is áruló név jutalmunk. Elhiszem ha fog az magyarországi informatio nagyságod előtt, nem tesznek hátramaradást benne, de ezt is istenre, ki lát mindeneket s nagyságodra hagyom, hanem im most ismét indulunk, nagyságod csak az egyet írja meg : ha derék harczot adjunk-e az ellenségnek s mindjárt azt miveljük, mert az magyarországi uraim azt urgeálják ; nagyságod érkezése is nem lesz késő, ha írása szerint megindult nagyságod, elérjük kiváltképen ha Lengyelországra be nem tart. Nem kellene írnom kegyelmes uram, látván mostan is tetszésünknek ártalmát, ha az kötelesség nem izgatna, de fejedelemnek derék táborát elhagyni messze és csata módon ezer, két ezer emberrel járni mint kelljen, jól meg kell gondolni azt is, úgy siessünk elé, az visszajövetel is forogjon elménkben, takarodás ideje vagy az, fizetlen az hadunk nagyobb része, kedvetlen, haza vágyodik. Az basa példája gyakran jut eszemben ; mindazáltal nagyságod semmit ebben be ne vegyen, kövesse maga és tanácsi méltóságos tetszését. Mostan az ellenség Váraljánál vagy az, Igló-Újfalu felé fog menni, ha mind nem is, palatinus uram maga, úgy beszél az rabok. Bakos uram csatájára még nem érkezett szerencse ; mi is most indulunk, Lőcse mellé szállunk ; Gaudi András, Gyulai Ferencz uramék már benn vagynak, istennek hála kár nélkül mentek be, ha lengyele nem jü, mi is kiérkeztvén, nem vélem megszállja Lőcsét, inkább próbál meg minket. Isten nagyságodat jó egészséges életben tartsa meg. — 30 Junii reggel, Répásnál 1644. — Az nyomra,

Lipcei uram is Vös Istvánnal csatára vannak. Én mind az vármegyére s mind Tököli uramnak írtam.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak stb.

Rákóczy saját kezével: Nagy-Sáros 30 Julii 644 délest 3 órakor.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XXVIII.

1644. 13. juli.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Az közjóért és ngd méltóságáért sokat kell eltünnöm böcselenségemmel is. Én az több uraimmal, kik is vagyunk olyan hívei ngdnak, mint ő kegyelme, nem érdemlők egy izenetit, egy irását, annál inkább az táborra való visszajüvését Bakos uramnak. Most orrunk előtt küldi, elsőben is Lócsén mustrálván jól meg az rabokat, azzal akarván ő kegyelme, mind ngdnak kedveskedni, mind mások előtt gloriálkodni; mindenikféle hadból rendeltünk pedig ő kglme mellé s úgy tetszik talám, az más madarak tollában nem kellene ő kglmének dicsekedni, úgy mintha csak maga hadaival cselekedte volna; injuriájokkal is vagy azoknak, kik közösök hozzá, mind haszonból, ha mi volna, s mind böcsületből excludáltatván azok is; sőt némelyektől erővel is elvonatván. Nem egyéb végre adom ngdnak értésére, hanem csak azért, hogy értse ngd: nem az ő kglme hada érdemli csak az böcsületet, noha ezek senkit sem lőttek, sem vágtek; másikért azért: tudja ngd sokszor mondtam: nem jó az sok generális; én bizony szenvedem mindaddig, valamig elbirom, de nem látom hasznosnak lenni az egymás nem értését; mi is csak emberek vagyunk, az böcsületet minden ember szereti, ha mi jól esik, ahhoz sokan vagyunk, de ha rosszul főtt, már is fazakamban nekem jut több rész benne. Igazán irom kegyelmes uram, szivvel kívánok ngdnak szolgálni, de minden ember humorához nehéz applicálnom magamat; már én is nem gyermek vagyok. Melyekről coram plura; nagyságodat ez irásomról is alázatosan követem és ezek után a szent istennek ajánlom nagyságodat. 1644. 13. julii.

Ngdnak

méltatlan és alázatos szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Illrmo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczy etc.

(Eredetije: orsz. ltár.)

XXIX.

1644. július 19.

Kegyelmes uram fejedelmem. Az tizenhárom városbeliek dolgából tanálván meg mostan is, micsoda választ adtam ugyan in scriptis, nagyságodnak is akartam alázatosan tudására adni az végre hogy netalám nagyságodat is fogják megtanálni felőle.

Újabb hírem *Prónáig való meneteleknél* az ellenségnek még nincsen; csatám vagy on oda elé, im isten engedelmeiből megyünk mi is mulatozás nélkül; minden igyekezetemmel azon vagyok, ha valamely veszedelemben forgó ok meg nem gátol, meglássam az *ellenséget*. Nagyságodat pedig tudósítani el nem mulatom.

Nagyságod erről tudósítson *magyarországi határban meddig menjünk utána* ha lehet.

Kegyelmes uram, ha lehet ne bizza nagyságod csak *magyarországi emberekkel való tanácskozássra* ez mostani *gyűlést*; javallanám igen ha nagyságod ki *hivattathatná Kassay* uramat.

Igen kedvem ellen lött, s mód nélkül is *vi(ssza)térése az csatáról Bakos uraméknak*.

Jó egészségben tartsa meg isten nagyságodat kegyelmes uram.

Hibe és Vásecz közt való réteken 1644 19 Julii.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Liptó vármegye az hűséget megtartja úgy itílem, most vannak emberek ő kegyelmeknek itten. Viceispán uram izente, ma megyen által Fárasztó-hegyen az német.

Az *svédet* ez éjjel bocsátom el Balassa Simon és András uraim *emberivel*.

Kerekes Tamás beteggé tevéje magát, vagy mint Lőcsére kéredzék s onnét elment.

Külczim: Az én kegyelmes uramnak *stb.*

Kivül Rákóczy kezével: 23 Julii 1644 Munkács estve hét óra után.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XXX.

1644 július 22.

Kegyelmes uram fejedelmem, az úristen sat.

Három naptól fogva nem írtam nagyságodnak kegyelmes uram; Feltothi uramat is várakoztattam azért, hogy valami bi-

zonyosbbal bocsáthassam nagyságodhoz távolról is; bizony *szégyenlem* az magunk *rosszaságát*.

Egy napok alatt néhány csatát bocsátottam el elöl; *csak meg sem nézte az ellenséget; elkedvetlenedett, gazzá lött, sem is-tent, hazáját, tisztességet nem gondol, csak felesége, barma, gabonája mellé szaladhasson*; az mellett pedig *elfajult nép*, noha bizony valóban nem kémélem. Megbocsássa nagyságod kegyelmesen, hogy az *busulás* így iratja velem.

Im ez szoros és szűk helyben *akadánk meg* ma harmadik napja; holnap még itt leszek, azután még magam is nem tudhatom, mert ha által megyek az Fátrán, menekül; mind oldalúl, elöl, hátúl sok alkalmatlanságok követhetnek, az mint nagyságod bölcsen megítélheti.

Ma Csomaközi Boldizsár és Dániel János uraimékat bocsáttam el elöl; ha *ezekben is megfogyatkozom*, nem tudom kire *bizhassak csak mit is*.

Ugyan ma küldtem valami utakra is Árva felé; Homonnay uramnak belső emberi mentek sok levelekkel, mit ad isten, nem tudom.

Ha jó securitással feltanálhatom módját, megmaradván az ellenség Próna táján, igyekezem azon valamely felől *elmehessek mellette*, kiről is nagyságodat tudósítani fogom.

Az *svédet* elbocsáttam még vasárnap, reményleném békével elmehetett Ledniczéig tegnap.

Onnan most is hozának leveleket, de én semmit benne nem érthetek.

Én magammal elhitettem kegyelmes uram, *ha svéd* avagy *derekas török nem érkezik, ez ellenség hamar nap visszafordúl reánk*, az kit mindenkor mondtam; *félő meg ne kívántassék az nyugott had és élés az várakban, most volna haszna ha az török akarna segíteni*; ha lehet módjok benne az *gyűlést impediálni* igyekezzének. Az több hadak kegyelmes uram még el nem érkezének, ezek szöknek; az székelység közt az koplya szinte elfogyott, lovokat *az szükség miatt adják cserélik*, némelynek zászlója itt van, hadának fele ott maradt; kinek hadnagya zászlója ott, legénye ide vagyon, ott azzal ad számot itt vannak, itt azzal hogy ott; effélékről nagyságod kegyelmesen parancsoljon.

Bakos uram beteges állapottal vala, most istennek hála jobban vagyon, hópénzét megadattam most is ő kegyelmének; Koncz András uram tartson számot reá, reménylenem Sároson is fogtak volt adni.

Egy hadnagya ő kegyelmének nagy injuriát tón rajtam; hagyám, el ne menjen hirem nélkül, küldhessek levelet; csak elrándult, Tarczalt fog lakni, Szakács Pál nevű, nem bännám, ha

egy kis orczázást tenne rajta Bornemisza uram. Ezek után jó egészségben tartsa meg isten nagyságotat kegyelmes uram.

Datum in campo Teplaiense 1644 22 Julii, estve későn.

Liptó és *Árva* látom az hűséget örömet kívánnák megtartani némelyeken kívül; az cancellárián Liptóvármegyére szóló levélben nem specificáltak sem napot sem helyet az gyűlésben.

Nagyságotnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Kírül: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi sat.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XXXI.

1644. július 23.

Szinte expediáltam vala már Feltothi uramat, megérkezének, kiket az Homonnay uram fő ember szolgájára expediáltam volt; szolgálban kettő elszaladott, másod magával levelestől elhozták. Parasztságnak és az katonáknak is patkoltatásra valót adtam, áll ötven tallérunkban; magát az levelekkel elküldtem ha békével vihetik, immár ezekből constál Barkóczi uram dolga. Homonnai uram mennyi erővel lehet, micsoda feltött czéljok, noha ellenben hamis dolgokról is informatus Homonnai uram, mert hogy azok lettek volna templomokon falukon, udvarházakon, az mint nem hallottam úgy nem is hiszem; maga mint szaladott el, az is kilátszik kegyelmes uram. Ha mód leszen az dologban, nagyságot *ne hagyja könnyen Jesznot* ¹⁾ *ne busuljon többé miatta*. Nagyságot felől mint emlékeznek, az levelek mutatják, tudom lesznek instantiák, igen illendő is, hogy fejedelmi magnanimitását mutassa az asszonyhoz, ha veszi nagyságottól, *de Jesznot funditus kellene deleálni*. Nem kellene megengednünk azt is kegyelmes uram, ha lehetne, könnyű hada szaporodhatnék és az végeket is ujjabb commeátussal muniálnák. Palatinus uram ellen szép levelek volnának ezek. Az kiknek zászlójok, hadnagyok ide vagyon székely uraim és többek közül is utánunk kellene üzni; levéllel is az kit egyszer elküldök, oda marad örökké; ha igazat tart Csáki is vagy *utána nyomakodik* ezeknek, vagy *Erdély* felé fog practicálni. 23 Julii, délben, 1644.

Nagyságotnak

méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

¹⁾ Jeszenöt. Rejtelvezett ekkép van írva: »gzoeasf«

Az bányavárosok felől várom emberemet és az csatát; ahhoz rendelem innen való mozdulást.

Esmét újabb hírem jöve s levelek is: palatinus eleiben küldött Homonnainak; commissarius az armadában és ezekért is Révai Ferencz Árvában már parancsolt szálló helyek és provisio felől; ha eddig nem is, be fog ma érkezni Árvában, ha az innen való hír el nem ijeszti; itt vannak mételyes emberek is, de hívek és nicodemiták is. én is vigyázok, és ha tetszik az jó istennek, kívánok is szemben lenni az jó úrral; ezeknek az híreknek exitusát isten mire adja, nagyságodat tudósítani fogom, palatinus uram írása ha ad biztatást, erre való jüveteleknek.

Megbocsássa kegyelmesen nagyságod most ezzel terhelem, de jó szolgának látván lenni, kedveznem is kell, Nagy János nevű hadnagya mellett könyörgök nagyságodnak, Putnaki Jánosnak Erdélyben levő ház jobbágya felől, ha más kérné, legyen kegyelmes emlékezetiben nagyságodnak.

Kivül: Az bányavárosokra is akaránk menni, hirdetik is hogy már Korponándól volna benne.

Külcím: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel írva.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XXXII.

1644. jul. 25.

Kegyelmes uram fejedelmem; 16. praesentis költ ngd méltóságos levelét ma vöttem alázasosan.

Jeszenöt nem jó könnyen hadni. Az végeket, kíváltképpen Fileket hogy éléssel muniálhassák most nem kellene megengedni; csak azok, kik arra lennének rendeltetve, jüvendőre nézve ne pusztitanának el mindent, mint ezelőtt; azért is hasznos volna, ne ségíthetnének az németségnek.

Az velem való hadaknak elhidje ngd *előbb nem esik fizetések hat hétnél*; ha vagyon egy nappal némely előbb, másik viszont késebben, az mint jobb móddal tudhatom, ugyan alkalmaztatom; igaz regestrumot csináltatok mind arról, s mind egyébbs expensáról; de ha az elfogy, és távoly tanálnánk esni, bajos volna, mert extra ordinaria expensa nélkül is az dolog nem lehet; kevésnek adtam az tallért 180, hanem inkább 190 pénzben.

Az svédek felől semmi hirem nincsen. Hogy az erdéli adót ngd feljebb vigye semmiképpen nekem nem tetszik; csak azért belénk nem grázdálkodik az porta. Ha pedig megigirjük is, ha

egyebet nem respectál, *nem segít*; abban is *módot nem látok*, hogy ngd az vármegyéket tributáriussá tegye, hanem ha magok sponte cselekednék, hanem mint az előtt, *magá személyében ígérhet annuatim*. De mind ezeket én ugyan hiszem, az előtt *íratták volt*, midőn reménlették, hogy *nagy szükségűl viseltetvén, mindenre fog lépni*.

Homonnai uramnak noha levelei külömbet contineálnak, de más ordinantiából Árván akar vala által menni, és magát conjungálni. Előljárója azon vár alá tegnapelőtt jött volt; hiremmel esvén, küldöttem vala én is feléjük, de elrándultak esmét bé az Lengyelországi határban Jordanova tájára. Az árvai várból s egyébünnet is elég hirrel tartják *sokfelé nyomják ezek az kengyelt*; már az Veselényi jószága táján, reménlem igyekeznek kifokadni Sonára, s azon alá, az mennyiben lehetne örömet impediálnám azt az conjunctiót, *de arra az jó szoros utra mennem nem bátorságos*.

Ha elébb halad az Homonnai uram hada, azonban pedig, az német tábor ezen helyben marad, okvetetlen *az bányavárasok táján az Garan mellé akarok kimenni, s eleiben esni, noha kerüléssel leszen, mert az utakat melyek ez tájról volnának, bevágták*; és ha igyekezem *kitisztítani, czégért teszek az dologban*. Ez dispositionnak, ha valamely okból meg kellene változni, ngdat tempestive el nem mulatom tudósítani.

Beszterczebányaiak jámborok, noha aperte nem merik declarálni magokat; mi sem kénszerítjük mostan. Voltak emberek nálunk, *kivel mi is küldtünk volt*. *Az körmöcziek latrok*.

Az gyűlés hosszas ne legyen.

Kgls uram, az istenért könyörgök ngdnak, mutasson valami módot nyavalyás Bakos uramék háza népét hol tarthassa, ottan csak ideig is mig isten engedi, magáét birhatja; szomorú állapottal vagy on cselédjére nézve; *erre kgls uram ngdat inditsa, másoknak is had legyen jó példa*. Emberek vagyunk kgls uram, és fogyotkozás nélkül nem lehetünk; de azért ugyan *bizony szolgál* és az mellett, minemű károkat is vallott; *nem idegennyével is cselekszi ngtok*; egyébiránt *ha ezeken nem, mások mit fognak remélleni*.

Szinte most jűve hirem, hogy, megindult volna az ellenség; az Fárasztó hegyen alá szállott, oda vannak még Csomaközi és Dániel János uramék; ha utam nyílik, én is utánnok nyomakodom, de ugy azért, hogy mellették az melyre akarok, arra mehessek. Tegnap csapkodtak le néhány németet Szucsánál, elevent váltottam már négyig valót musquetásnak; érte leszek ezután is az többinek, ha szerit tehetem. Jó egészségben tartsa Isten ngdat. In campo Teplaensi 1644. 25. Julii reggel.

Ngdnak

alázatos és méltatlan szolgálója
Kemény János mp.

Ngod büntettesse meg az szökött katonákat, kiváltképpen az Bakos uramét; az meglevén, nekem tetszenék, mind ő kglme s mind az több kapitánok töltenék ki, és állatnák helyben hadokat.

Külső lapján Rákóczi György saját kezével: 31. jul. 644. tábor reggel.

Jegyzés: Az dült betűkkel szedettek a szövegben titkos írással.

Külső cím: Az én kglis uramnak etc. adassék.

(Eredetije orsz. ltár.)

XXXIII.

1644 július 29.

Kegyelmes uram fejedelmem, az úr isten sat.

Palatinus uram ő nagysága szolgája érkezék Lónyai és Serédi uraméknak szóló levelekkel, melyeket elbocsáttam, Vas István uramat rendelvén melléje, mivel annélkül is vissza kellett bocsátanom, noha pedig az general nem bocsátotta volt minap el Felthóthi uramat, mindazáltal mivel nem palatinus uram akaratjából lött, én arra nem nézhettem, *elég sok írás az jó úrtól hasznot keveset látok benne.* Látom sok helyeken emleget engemet is ő nagysága, de úgy tetszik fejedelem emberhez nem nagy illendőség egy ilyen szegény legényre ennyire fenekedni, és ugyan kiczélozni ráncorából, mintha én voltam volna oka mind ez állapotoknak, ő nagyságára nézve ezzel érném meg, lássa az jó úr, de soha semmi nemzetem nevemen való az kengyelt két felé nem nyomta; s isten ha el nem veszi szent lelkét mellőlem, bizony meg nem mocskolom sem nemzetemet, sem magamat kötelességem ellen való kedv kereséssel; ha igaz ítéletből az isten valaha ő nagysága által akar büntetni, ő szent hatalmában legyen.

Az intercipiált leveleknek páriái úgy vannak, jól emlékezem reá, s effélék miatt neheztel vala nagyságod minap, hogy ritkán írok, írtam pedig s ím mi volt az akadály.

Regéczet, hogy megszállotta volna nagyságod és lötetné én eddig nem hallottam, s az én *tetszésem szerént azzal nem is kellett volna sietni; nagyra viszi embert az boszú,* és az privatum *hamarkodtatja* az mit késebben akarna is cselekedni.

Én ezelőtt is mindenkor, most is *az istenért kérem* nagyságodat *az gyűléssel ne késsék; az várakat muniálja éléssel* s egyebekkel is, minél jobban lehet; meghigyje nagyságod kegyelmes uram, *ez sok magok biztatása, fenyegetőzése nem fog semmiben mulni; ezek segítséget várnak; Bécsben bizonyosan lövő szerszámot vontak ki.*

Az ellenség tegnapi Bainócz mellett túl volt; tegnap míg mentek avagy helyben vagynak még nem, tudom; oda vannak Csomaközi és Dániel János uramék, vágtak tegnap előtt Rudnán le néhány németet, de még semmi derék csatájok nem volt; nem mulatozok én is sohol, utánok sietek, ma az klastrom tájára szállok. Homonnaiék még Slézia szélében vannak; kémjeim vannak néhány felé, Jablonkánál igyekeznek kijönni Sóna felé, innét az sztrecseni utat előttünk bevágták, ha idején értésemre lehetne, eleiben küldenék, ha utat találnék rája.

Akarok alázatosan ebből is nagyságodtól érteni, ha valami szükség hasznosnak tanálja mutatni azt, hogy megfeleledvén *az ellenség, el kellene előttök állani*, és ha mód lehetne benne, mintsem *hátunkon vinnék nagyságotok felé, talám jobb volna Morvára fognunk* és utánnunk *vonnunk* ha mód lehetne benne s nagyságod procedálhatna *ide alább hasznosban*; méltóztassék azért nagyságod kegyelmesen tudósítani.

Bakos uram ne késsék kegyelmes uram, egyébaránt is szükség, de valami negyednaptól fogva igen rosszszúl kezdem magamat érezni, félek betegségtől.

Irtam nagyságodnak ezelőtt is kegyelmes uram, most is írok, s protestálok is isten s nagyságod előtt *ha pénzünk nem lesz* és az miatt confusióval való *akadály lesz*, ha mi nem *acceptáltatik az erogatiókban*, convertáltassék *fizetésben* kegyelmes uram; épen fizetetlen az Faragó és Posoniék hada, s *hátha még tovább kelletik, ezek bizony ide hagynak* mihelyt nem lesz; csak *kimekre is sok megyen*; Bocskai urunknak is magának nem adhattam.

Az idejött vármegye hadát ha lehet megmustrálom, azokat fizetés dolgából alkalmatlanul bocsátták; ha pénzt nem küldnek utánok, rosszák lesznek azok is.

Szinte most érkezék Hodossi uramnak is embere levelekkel, melyeket is megküldöttem nagyságodnak; *az mitől mind félttem*, olyakat látok az hírekben. Ezek után isten nagyságodat éltesse jó egészségben. Im castris ad Szucsán positis 1644, 29. Julii

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo principi ac domino Georgio Rákóczy stb.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel vannak írva.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban)

FRÁTER GYÖRGY
LEVELEZÉSE ÉS EGYÉBB ŐT ILLETŐ IRATOK.

NEGYEDIK KÖZLEMÉNY.

CXL.

1551. márcz. 28. — Bécs.

Ferdinand Frater Györgynek. Értésére esvén, hogy a budai basa Szolnok ragy Eger ostromára megindul, szükségesnek itéli, hogy a Báthory András által Fr. Gy.-höz küldött csapatokat ez visszaküldje; az erdélyi ügyekről is jobban lehetővén gondoskodni a török veszély elhárítása után.

Ferdinandus . . . stb.

Reverendissime . . . stb. Cum iam in procinctu essemus expediendi nuntios et commissarios nostros, qui una cum fidele nostro magnifico Andrea de Bathor, tavernicorum nostrorum regalium magistro, ac supremo regni nostri Hungariae capitaneo, negotium Transsylvanicum tecum et cum quibus opus esse videretur, agerent ac tractarent, — allata est fama passam Budensem, coactis undique prefectis ac gentibus principis sui in confiniis huius regni nostri dispositis, transmissisque ad Pesth ingeniis ac tormentis bellicis, ad oppugnandum Zolnok vel Agriam aut aliam aliquam munitio- nem sub ditio- ne nostra sitam adventare. Cum igitur si quid huius- modi attentetur ab hostibus, permagni intersit pro salute tam tua quam aliorum fidelium subditorum nostrorum, conatibus eorum mature obviam iri, ac proinde negotium mandatumque ea de re praefato Andreae de Bathor continuo dederimus ut is sane cum caeteris capitaneis ac gentibus nostris, omnibusque quibus poterit auxiliis, adventantibus hostibus resistere et obsidionem si quam inceperint impedire solícite curet; fidelitatem tuam idcirco clementer hortamur et eidem committimus, ut cum ex litteris aut nuntio praefati Andreae Bathory certio- rem hac de re famam acceperis, ab eo- que fueris requisitus, non solum gentes illas quas ad te nuper idem Bathory negotiorum Transsylvanicorum causa mi-

serat, remittere ad eum absque mora, verum etiam quibus maximis poteris auxiliis eidem Bathory caeterisque praefectis ac gentibus nostris in tali tanquam communi causa praesto adesse velis ac debeas. Conatibus enim hostium ab hac parte divina ope repressis, reliqua tum in Transsylvania, tum alibi in regno nostro Hungariae eadem divina ope futura faciliora pro certo est sperandum. In his praestabis non nobis solum gratum obsequium, sed et christianae reipublicae utilitatem. Datum Viennae die XXVIII. mensis martii, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo primo.

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus
Episcopus Agriensis m. p.

Külczim : Rev^{mo} in Christo patri Fratri Georgio . . . *stb.*

(Eredeti.)

CXLI.

1551. márcz. 31 — E n y e d.

Fráter Gy. V. Károly császárnak. — Ő eddig a királyi ügyét az országtól nem választá el, de most kénytelen azt tenni, mert csak az ország romlását várható ellenkező esetben. Erdély fontossága szembeűnő; ha Ferdinand ezt bírja, ebből Magyarországot elfoglalhatja a töröktől; de nem meggördítva. A császár levelét Izabellához, ennek még nem adta át, nehogy a török kezébe szolyáltassa. — Egyébiránt mitől sem tart, mert párthűei száma a másik pártot felülmúlja

Sacratissima et catholica caes. Maiestas *stb.*

Redditae sunt mihi litterae M^{tis} sacr. V. in quibus se sacr. M^{tas} V. accepisse scribit tractatus inter ser^{mam} M^{tem} Romanorum dominum nostrum clementissimum et illustrem filium ser^{mi} domini Joannis regis Hungariae, domini et benefactoris mei clementissimi piaae memoriae, de provincia Transsylvania per me inchoatos esse. Quamvis igitur ego iam antea quid puero huic regio, quid vero coronato regi meo deberem, noveram optime, nec ita puero illi favendum esse sciebam, ut vel regis coronati auctoritatem vel salutem regni huius illius causa mihi posthabendam esse iudicarem; tamen cum illum salva conscientia, ob infinita illa beneficia, quibus ab illius parente ornatus sum, deserere non possem, hactenus semper causam pueri quo magis illam promoverem a rebus regni minime disiungendam esse statueram. Verum cum regnum hoc eorum opera, qui publica utilitate neglecta, privatis tantum rebus student, in servitum turcicam incidere conspicerem, rationem filii demortui

principis mei cum detrimento huius regni nullo modo habendam esse putavi, quinpotius nunc tum in conservando hoc regno, tum in componenda causa pueri illius ad opem sacratissimae et catholicae M^{tis} V. ac M^{tis} regiae domini nostri clementissimi confugio, inde me haec omnia cumulatissime accepturum confidens. Credeoque M^{tes} V. ea clementia ornatas esse, ut puerum ipsum, quem semel in tutelam ipsarum recepissent, nunquam M^{tes} V. deseraturae essent.

Causa vero huius regni in eo nunc statu sita est, ut in exequendis rebus M^{ti} regiae nunc maxime sit maturandum, ne tam optimam rerum gerendarum occasionem iuxta sententiam sacr. M^{tis} V. alius celeritate antevertat. Nam quo maior mora rebus istis intercesserit, maior etiam difficultas rebus gerendis erit. Tantum vero boni M^{tas} V. sacr. in conservando regno Transsylvaniae sibi esse persuadat, ut vicinorum quoque omnium regnorum Moldaviae, Transalpinensis, Poloniae, Moraviaeque et Slesiae salutem in hoc unico regno inclusam esse existimet, faciliusque longe regnum Hungariae ex Transsylvania recuperari poterit, quam Transsylvania ex regno Hungariae posset restitui.

Litteras vero sacr. M^{tis} V. nondum ser^{mae} reginae reddidi,¹⁾ cum id propter reginam quae Turcis plurimum favere videtur, minime tutum esse iudicarem, veritus ne illae in Turciam missae circumferrentur ubique. Verum ubi commissarii M^{tis} regiae domini nostri clementissimi ad ineundos tractatus advenerint, tum eas reginae reddam; ne tam pia et paterna M^{tis} V. sacr. monita se ignorasse dicere possit. Nam ut animum quorundam perspicere possum, mallent illi in hac conditione in qua nunc sunt, etiam cum periculo regni, quantum ipsis situm est, esse quam cum salute patriae cum M^{te} regia transigere. Quos illi qui mecum idem in salute regni sentiunt, et numero et sententia superant; adeoque illi in suscepta causa constantes reperientur, ut cum primum praesidium M^{tis} regiae conspexerint, nihil est quod pro libertate patriae non sint subituri, ad quam rem ut M^{tas} quoque V. sacr. M^{tem} regiam hortari dignetur, M^{ti} V. sacr. humilime supplico. Quod si vero tam salutare M^{tis} regiae conatus, M^{tas} quoque V. sacrat. sua opera iuvare dignabitur, forsitan hoc quoque in commodum totius reipublicae christianae futurum erit. Deus opt. max. M^{tem} V. sacr. etc. conservet. Datum Enyedini ultima die mensis martii, anno domini 1551.

Fr. Gy. által beküldött egykorú másolat.

¹⁾ Károlynak e levele Izabellához marc. 6-káról ugyanazt tartalmazza, mutatis mutandis, a mit az ugyanaz napról Fr. Györgyhöz írott levél.

CXLII.

1551. mártius 31. Enyed.

a)

Frater Gy. Ferdinánddal tudatja, hogy a rácok, őket a törökkel való cimboráskodásért megfenyített, bocsánatot kértek tőle. A karansebesiek s lugosiak 16 ezer fegyverest képesek kiállítani.

Sacratissima regia Maiestas. *stb.*

Rasciani, quibuscum praeterita hac aestate, propterea quod Turcis se coniunxissent, severius egissem multique ex eis per nostros occisi extitissent, veriti, ne quid nunc simile eis a bubulcis et aliis militibus nostris, quos ad omnem occasionem paratos esse vident, accideret, supplicatum ad me miserant, ut eis ignoscerem, promittentes se a christianis deinceps nunquam defecturos. Quae propterea M^{ti} V. significare volui, ut istorum quoque consensum M^{tas} V. intelligeret. Sebesienses vero et Lugosienses, quae civitates cum eorum districtibus coniunctae inter se sunt iisdemque legibus utuntur, numerum sedecim millium optimorum militum complere possunt; quandocumque id necessitas postulabit. Ut non frustra eos per me M^{tas} V. commendatos esse putet, haec pro mea erga M^{tem} V. fide et observantia singulari M^{ti} V. perscribere volui *stb.* Enyedini ultima die mensis martii anno domini 1551.

Eiusdem Maiestatis Vestrae sacratissimae

fidelis

Frater Georgius.

(Eredeti.)

b)

1551. martius 31. Enyed.

Frater György jelentése Ferdinándhoz, miként hiúsítá meg fegyveres megjelenségével ama terveket, melyeket Izabella s a törökpártiak a marc. 15-kére hirdetett országgyűlésen kivinni akartak. A gyűlés határozatai csak látszat kedvéért hozattak. Segédsapatok küldését, a szászoknak és a karánsebesieknek megnyerését ajánlja s kéri Ferdinándot előre, hogy a (bár hibás) özvegy királyné s János Zs. iránt, ha győzni fog, kegyességgel viseltessék.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Spectabilis et mag^{cus} dominus Andreas de Bathor comes comitatum Zathmar et Zabolch ac supremus M^{tis} V. capitaneus triduo ante quam litteras M^{tis} V. decima nona huius mensis Viennae datas accepissem, exemplum litterarum de mora, quam in expediendo Gregorio Abstemio M^{tas} V. facere institue-

rat, ad me festinanter perferri curaverat. Tum igitur illae, tum novissimae M^{tis} V. litterae diversis eiusdem mensis diebus Enyedini in ipsis comitiis mihi redditae sunt; cumque cura, studio, vigilantia, prudentique M^{tis} V. consilio maiorem in dies accessionem optimis rebus fieri intelligam, hac una re me in tantis dissidiarum procellis sustento, precorque deum, patrem domini nostri Jesu Christi ut paternum hunc et vere pium M^{tis} V. animum in ea cogitatione confirmet, quo publica ista quies post benignitatem dei, per M^{tem} V. nobis restituta videri possit.

Quapropter cum regina et eius complices in prioribus comitiis, quibus propter aquarum inundationem interesse non potui, Albae de praesidio trium millium hominum, qui comitiis ad decimum quintum diem huius mensis Enyedinum indictis cum regina essent et de occupatione castelli Enyediensis, ubi per Mahmwth principis Turcarum interpretem omnes status huius regni de fidelitate caesari et sibi servanda devinctos regina esse volebat, decrevissent, meque regnicolae sine exercitu comitiis illis per suos oratores interesse cuperent, nec per hanc brevitatem temporis, cum decimus tantum quintus dies a prioribus comitiis intercederet, ad eum diem me in Transsilvaniam ingredi posse iudicarent, properandum mihi omnino esse videbatur, ut illorum opinionem anteverterem.

Dimissis igitur regni oratoribus, quibus me Transsylvanensium decretis, ut sine viribus ingrederer, pariturum responderam, conscripto iusto exercitu, me Waradino movi. Itaque in ipso iam itinere constitutus, cum fluvius Crusii qui plerumque vadari potest, tum ex dissolutis nivibus, tum ex aliis aquis, quas Crisis in se recipit, ita subito intumisset, ut illa aquarum vehementia, curru tanquam obice aliquo retenta, in currum influeret, illumque mecum una in mediis undis inverteret, minimo minus abfuit, quin et ipse et alii qui mecum erant, aquis obruti interirent. Servi tamen qui equis nos comitabantur, ubi nos in tanto discrimine esse vident, certatim accurrunt incunctanter meque et alios ex mediis undis eripiunt; ut nunc primum mihi iterum vitam a deo restitutam esse vere affirmare possim.

Magno igitur haec omnia quae recensui, consilio regina fieri curaverat; verum ubi de meo ingressu et copiis quas habebam, certiores facti essent, concidit omnis illorum animus, collectaque illa praesidia dum quisque se clam subduceret, praeter mille pedites Saxonum qui in castellum, ubi regina erat, introducti tenebantur, in nihilum redacta sunt. Ne autem in castellum conventus aliquis ad reginam fieret, neve iuramento aliquo propter quod occupatio castelli a regina excogitata fuerat, status huius regni astringerentur, perfeci ut nobiles Siculique et Saxones in liberum locum pro consultandis rebus convenirent. Regina igitur

cum id quod volebat consequi non posset, infectis rebus Eneydino discessit, quam alii quoque qui partem reginae tuebantur, sequuti sunt. Post quorum discessum habito cum statibus regni huius consilio, nonnulla tum de mittendis ad caesarem cum censu oratoribus, tum de aliis quibusdam rebus decreta sunt; non quo illa rata forent, maxime quae ad missionem oratorum pertinent, sed ne omnino nihil egisse videremur, modum aliquem comitiorum ista consultatione observare volumus. Actum enim omnino de oratoribus esset, cum primum motum aliquem exercitus M^{tis} V. Turci animadvertere potuissent. Maior tamen numerus cum sit eorum, qui rectius de salute patriae sentiunt, non diffido deo conatus nostros iuvante, quin id quod M^{tas} V. cupit et quod multi alii vehementer exoptant, felicem exitum obtineat. Supplico igitur M^{ti} V., domino clementissimo, dignetur post suscepta consilia eam rationem rerum praesentium habere, quam et dignitas M^{tis} V. et salus huius regni expetit; ut boni et fideles visis M^{tis} V. copiis in spem victoriae excitentur, contumaces vero et praefracti, qui pauciores sunt, vel inviti in obsequium M^{tis} V. veniant.

De litteris sacr. et catholicae caes. Mis ser^{mae} reginae reddendis nondum quicquam apud me constitui, ex quo regina Turcis plurimum faveat omniaque pro voto illorum agat, veritus ne illas in Turciam mitteret; tamen ubi commodum esse videbitur, eas reddere non negligam.

Saxones vero qui et alioqui propensissimo animo in M^{tem} V. sunt, non prorsus alienum esse videretur, si fidei illius quam Petrus Haller nomine Saxonum coram M^{te} V. deposita fide promisisset, M^{tas} V. memores redderet. Dandae vero essent litterae ad Petrum quoque Haller singulares, quas ille amicis ad confirmandos illorum animos ostenderet.

Quapropter si maior nunc numerus militum in tanta festinatione esse non potest, duo tantum millia Hispanorum, qui prope Agriam esse dicuntur, ducentosque aut plures gravis armaturae milites, quemadmodum rei magnitudo exigit, M^{tas} V. statim et quamprimum mitteret, qui Hungaris coniuncti, interim dum maiores copiae subsequerentur, magna initia rebus optatis facere possemus. Confido tamen istis quoque copiis rem ceptam absolvi posse; quibus talem obsecro ducem M^{tas} V. praeficere dignetur, qui et auctoritate polleat, magnoque rerum usu tantis rebus sufficiat. Non enim de duabus aut tribus arcibus res agitur; sed de obtinendo regno, quo deinceps M^{ta} V. tanquam propugnaculo firmissimo tum ad aliorum regnorum suorum, tum ad defensionem reipublicae christianae commodissime uti possit. — Ex Sebesiensibus de quibus prioribus quoque litteris M^{ti} V. memineram, praecipuum hunc qui castellani officio inter illos fungi-

tur, ad M^{tem} V. misi, quibus cum omnes reges Hungariae ob singularem rei militaris disciplinam plurimum semper detulissent, supplico M^{ti} V. domino clementissimo, dignetur benignis hunc oculis intueri, suamque illis gratiam offerre, quos de bano quoque inter eos pro more regum Hungariae constituendo M^{tas} V. securos reddere, liberaliterque hunc a se dimittere dignetur, quo reliqui clementia M^{tis} V. confisi ad omnia M^{tis} V. obsequia propensiores fiant.

Hoc tamen quod his adiecturus sum, omnibus quo maioribus precibus possum a M^{te} V. contendo, ipsamque supplex oro, ne istum reginae animum intueri, sed fragilem potius aetatem hanc benignius in ea considerare dignetur; cumque de M^{tis} V. clementia diffidere non possim, ita semper apud meipsum iudicavi et nunc quoque iudico, M^{tem} V. etiam in ipsa victoria, quae magnam saepe mentibus hominum mutationem adferre solet, benignitatis suae nunquam fore immemorem, sed ea cum ser^{ma} regina eiusque ill^{mo} filio facturam, quae praestans et regia illa natura in rebus istarum M^{tum} ab ipsa fieri desiderat. *stb.* Datum Enyedini ultima die mensis martii anno domini 1551

Eiusdem M^{tis} V. sacr.

fidelis

Frater Georgius.

(Eredeti.)

CXLIII.

1551. april 6. Báthor.

Báthory András Fr. Györgynek. — Az esetre, ha a budai basa Szolnok ellen menend, őt a király nevében segélyül hívja. A lengyel követre, ki Izabellához megyen, vigyáztat s elfogatja. Baj, hogy Izabella s Petrovics küldöttei már a török táborba érkeztek Pest alá.

Reverendissime domine *stb.* Hesterna die allatae sunt ad nos litterae sacrae regiae M^{tis} domini nostri clementissimi, in quibus scribit M^{tas} sua, quomodo audisset per nuncium passam Budensem coactis undique copiis ex confiniis tam scilicet Bozna quam Quinqueecclesiis et aliis locis principi Turcarum subiectis et huic regno Hungariae finitimis ex mandato eiusdem imperatoris sui, transmissisque ad Pesth ingeniis et tormentis bellicis ab obsidionem Zolnok aut in alia loca ditionis M^{tis} suae advenire velle. Nobis autem mandavit M^{tas} sua ut omnes gentes M^{tis} suae quaecunque in istis locis sunt, statim undique congregemus

in locoque oportuno ad resistendum hosti collocare curemus, ac Dⁿⁱ quoque V. rev^{mae} significare debeamus, ut etiam eadem quibuscunque potest subsidiis adversus hostes, si quid fuerint aggressi, pro rei magnitudine nos ac ceteras gentes sacrae regiae M^{tis} D^{tio} V. rev^{ma} iuvare ne recuset. Quare rogamus D^{nem} V. rev^{mam} ut secundum optatum sacrae regiae M^{tis} *stb.* velit nobis ac aliis gentibus eiusdem sacrae regiae M^{tis} contra perpetuos et naturales christianae reipublicae hostes, si quid modo circa ditionem regiae M^{tis} attentare voluerint, omni auxilio adesse.

Litteras sacrae regiae M^{tis} *stb.* Dⁿⁱ V. rev^{mae} sonantes simul cum his erga eandem transmisisimus, ex quibus D^{nem} V. rev^{mam} mentem sacrae regiae M^{tis} credimus intelligere. Ea autem quae nobis D^{tio} V. rev^{ma} de adventu oratoris polonici scribit, intelleximus. Sciat tamen D^{tio} V. rev^{ma} quod nos adhuc superioribus transactis diebus quando eadem de hoc negotio nobis scripserat, in omnes partes serio commisimus, quoad illius advigilare debeant adventum illumque si alicubi reperietur, detinere velint.

Ceterum saepissime veniet nobis dictum illud D^{nis} V. rev^{mae} in mentem, quod dicebat eadem nuperrime, cum fuisset in oppido D^{yo}zeg constituti, nempe quod in mora semper periculum esset; nam etiam diebus istis proxime elapsis nuncii tam reginae viduae Isabellae, quam mag^{ci} Petri Petrw^yth Budam ad passam profecti fuerant, qui primum in oppido Keczemeth hospitio consederant, feria vero sexta magna et sabbatho fuerunt postea in castris Turcarum ad Pesth positis apud passam Budensem. Fieri igitur poterit ut propter huiusmodi longam moram, quae pronunc fit, tertius inter duos litigantes gaudebit. Pro eo rogamus D^{nem} V. rev^{mam}, quo velit iam tandem eam adhibere curam, ut incepta ipsa bona, primo quoque tempore ad foelicem et optatum deducantur exitum. Facile namque contingere potest, quod Turcae iter illud, quo se ad Zolnok venire simulant, de facili immutabunt, ac per aliam viam ita quemadmodum transactis temporibus in regnum Transsilvaniae intrare poterunt. *stb.* Ex curia nostra Bathorea feria secunda proxima post dominicam Quasimodo. 1551.

Andreas de Bathor, comes
et supremus regni capitaneus.

Külczim : Reverendissimo domino Fratri Georgio, episcopo *stb.*

(Eredeti.)

CXLIV.

1551. april 15. Bécs.

Hoffmann János kir. tanácsos Fr. Györgynek. — Tudatja hogy az ágyuk ügyében Fr. Gy. kérését Ferdinand előtt támogatja s egyebekben is közreműködését igéri.

Reverendissime in Christo pater, domine mihi plurimum observande *stb.* Accepi litteras D^{nis} V. rev^{mae} ab eius nuncio mihi redditas, quem pro mea erga rev^{mam} D^{nem} V. animi propensione et observantia perlibenter vidi, dedique operam ut sacra regia M^{tas} dominus meus clementissimus omnia, quae D^{tio} V. rev^{ma} tam M^{ti} suae, quam etiam mihi de quinque bombardis perscripsit, intelligeret, et Dⁿⁱ V. rev^{mae} clementem et benignam responsionem daret; quemadmodum D^{tio} V. rev^{ma} M^{tis} suae regiae resolutionem et responsum ad omnia ex ipsius M^{tis} suae litteris cognoscit. Similiter autem siquid etiam in futurum acciderit, in quo D^{tio} V. rev^{ma} servitia et studia mea sibi usui esse posse putaverit idque ad me perferri curaverit, cognoscet me cupere, quantum in me est, gratificari Dⁿⁱ V. rev^{mae}, cum nimirum plane perspectum habeam, quod promovendo res et negotia D^{nis} V. rev^{mae}, etiam commodum regiae M^{tis} domini mei clementissimi ac regni totiusque christianitatis promovebo. Ideoque eidem Dⁿⁱ V. rev^{mae} in quibusvis rebus et negotiis suis omne studium omnemque meam operam defero atque polliceor. *stb.* Datum Viennae die XV. mensis aprilis anno domini 1551.

Joannes Hoffman
waro mpria.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri et domino, domino Fratri Georgio *stb.*

(Eredeti.)

CXLV.

1551. apr. 20. Báthor.

E. Báthory András Fr. Györgynek. — Kérdi hol akar Fr. Gy. Ferdinand biztosával találkozni; mert talán már holnap Báthorra érkeznek.

Reverendissime domine *stb.* Hesterno die statim a prandio advenit erga nos egregius Georgius Melÿth cum litteris D^{nis} V. rev^{mae}, medio quarum rogat nos eadam ut quamprimum fieri posset, de adventu dominorum commissariorum sacrae regiae M^{tis} domini nostri clementissimi D^{nem} V. rev^{man} certiozem redderemus,

ex quo eadem nos postea de loco, ubi cum dominis commissariis convenire posset, informare non negligeret; et quia domini commissarii sacrae regiae M^{tis} iam sint in itinere, sicut D^{tio} V. rev^{ma} etiam ex relatibus hominum suorum, qui modo erga eandem a regia a regia M^{te} reversi veniunt, intelliget, D^{nem} V. rev^{mam} rogamus ut quam citissime fieri potest nobis significare dignetur, ubi locorum cum dominis commissariis convenire statuat. Ne forte crastino die hic apud nos aderunt: cito, cito et citissime D^{tio} V. nobis exinde responsum dare velit *stb.* Ex curia nostra Bathorea, feria secunda proxima post dominicam Jubilate. 1551.

Andreas de Bathor, comes
et supremus regni capitaneus. mp.

Külczim: Reverendissimo domino Fratri Georgio.

CXLVI.

1551. apr. 27. Segesvár.

Frater György E. Báthory Andrásnak. — Ezer vagy ezeröttszáz főnyi katonaság gyors küldését kéri, hogy ezek segélyével a királyné s pártja cseleinek elejét vehesse. Tudósítja az Izabellapártiak mozgalmairól s arról, hogy Izabellához követeket küldött s az ezeknek adandó válasz szerint fog a királyné irányában szépen vagy erőhatalommal eljárni.

Spectabilis et magnifice domine *stb.* Per Georgium Melÿth, per Tholdÿ et litteris quoque Dⁿⁱ V. spect. et mag^{cae} significavi, tempestitiva imo citissima mille equitum intromissio quantopere necessaria esset. Itaque nunc quoque hoc idem acrius et diligentius apud D^{nem} V. spect. et mag^{cam} urgeo ut illos statim et quamprimum in Transilvaniam mittat, quibus si quingentos pedites iunxerit, nihil hac re utilius hoc tempore esse potest. Absesse enim nunc a meis esse (*sic*) non possum, veritus ne quid Melchior Ballassa sua a me defectione in me meosque moliat. Quorum praesentia congressum quoque nostrum tutiorem efficiet. Regina enim et sui complices et censum et diem comitiorum de quibus in Segeswariensi conventu decretum erat, invertere conantur, quod regnicolae nulla ratione fieri patiuntur. Immo illorum litteris comitia quoque nunc indicuntur, poena infidelitatis eos punituri, qui comitiis futuris interesse, aut censum administrare nollent, quem regina sibi vindicare contenderet, vel qui ad meum mandatum ubi necessitas postulat, minime armatus insurgeret. Ista igitur omnia invertuntur ab illis, si tempestitiva milites illi non venerint, ante quorum ingressum ne nos quidem inter nos convenire possimus. Turcae quoque cum videant se opera reginae id quod cupiunt, assequi non posse, alia via rem aggressi sunt, nunciumque

suum Ali chanz nunc caesar cum mandato ad me misit, quem hodie aut cras apud me futurum spero; non igitur esset cunctandum, ne dolis hostium subito inverti possint omnia; quem (= *charuzium*) ego non prius dimissurus sum, quam rebus ceptis finis omnis fuerit impositus. Rogo igitur et obsecro D^{nem} V. spect. et mag^{cam} ut citissime milites illos mittendos curet. — Absolute autem nunc ad omnia Dⁿⁱ V. spect. et mag^{cae} respondere non possum, propter oratores ad reginam a me missos; cumprimam tamen illi redierint per meum proprium nuncium faciam de omnibus D^{nem} V. spect. et mag^{cam} certiozem. Animum enim reginae primum per nuncios explorare volui, quae si rebus praesentibus annuere voluerit, alio modo res cum ea agenda erit; sin minus, alium modum et hic observare necesse erit. Credo tamen facilius nunc illam ad omnes conditiones perducere posse, posteaquam animum Turcae a se alienum esse cognoverit.

Locum autem conveniendi aut Wywaar, aut oppidum Dees commodum fore arbitror. *stb.* Ex Segeswar feria secunda post Cantate anno domini 1551.

Frater Georgius episcopus Waradiensis
thesaurarius et locumtenens.

Külczim: Spectabili et magnifico domino Andreae de Bathor *stb.*

CXLVII.

1551. april 28. Gy.-Fejérvár.

Pesthy Imre Fr. Györgynek. — Tudósítja a saját maga, s az ország küldötteinél Izabellánál való tárgyalásáról, Izabella aggodalmairól, bizodalmaról a törökben s arról hogy Balassa Menyhért fogadást tett Fr. Gy. legyőzésére s megölésére.

Reverendissime domine *stb.* Heri hora duodecima pomeridiana huc perveni. Dominus Franciscus Kendi et alii nuncii regnicolarum nondum quicquam cum reginali Maiestate loquuti fuerant; eo tamen die post vespas vocati sunt et audientiam habuerunt. Regina amplius illis eo die respondit, quam ut conveniant simul et loquantur invicem; quicquid pro bono et conservatione regni facere dixerint, libenter factura est; ipsa quoque interim cogitabit, quid facere debeat.

Postquam isti oratores a reginali M^{te} exivissent, ego quoque per Michaelem Chaki vocatus sum, et dominus Franciscus Kendi mecum fuit; cumque M^{ti} reginali nunciata D^{nis} V. rev^{mae} ordine retulisset, iussit ut rursus illa domino Francisco Kendi patrio sermone dicerem; quod cum fecissem alta suspiria ducens, respondit se de his rebus cogitaturam et relationem daturam.

Hodie mane dominus Franciscus Kendi praesentibus domino archidiacono et doctore in horto ad duas fere horas cum reginali M^{te} loquutus est, multisque verbis, ut mihi Emericus archidiaconus retulit, reginalem M^{tem} hortatus est, ut servitia D^{nis} V. rev^{mae} acceptaret. Nam M^{tas} sua sine D^{ne} V. rev^{ma} neque hic manere potest, neque si velit commode exhibit, neque sine periculo suo et regni D^{nem} V. rev^{mam} opprimeret, priusque et M^{tas} sua et filius et regnum peribunt, quam D^{tio} V. rev^{ma}. — Dominus Kendi dixit mihi reginalem M^{tem} longa oratione de D^{ne} V. rev^{ma} conquestam esse, dixisseque D^{nem} V. rev^{mam} iam omnia negotia cum Germanis perfecisse et eo procesisse ut si ipsemet vellet, retractare non posset. Ego autem non video, inquit, neque credere possum, quod hoc regnum sub tutela Germanorum conservetur. Dominus archidiaconus idem dicit: M^{tem} suam dixisse et conquestam esse, quod D^{tio} V. rev^{mae} totus Germanus sit et commissarios adduxerit vultque omnino regnum hoc ad manus illorum dare et ita cum Germanis conclusisse ut filium suum in Ispanias abducant; sed si, inquit, filius meus ad Ispaniae regnum ducatur, ipse quod ad Calekut (??) abducitur. Ad hoc dominus Kendi respondit: M^{tas} V., inquit confidit in Turcis, rev^{mus} dominus in Germanis. Reginalis M^{tas} respondit: citius, inquit, in Germanis dominus thesaurarius decipietur quam ego in Turcis. Postea conclusit: ego, inquit, scio et bene intelligo dominum thesaurarium sine me omnia quae voluit cum Germanis perfecisse et nullam ob aliam causam cupere me convenire nisi ut coram dicere posset, negocium istud conclusum esse.

Sollicitabatur dominus Kendi, obligaret se ad servitia reginalis M^{tis}, dicit tamen nullam relationem ad hoc M^{ti} reginali fecisse; sed potius illi supplicasse, ut Dⁿⁱ V. rev^{mae} servitia acceptaret et profecto, quantum video, neutram in partem claudicare videtur, sed contra omnium voluntatem quod sentit, dicit ubique et fatetur intrepide.

Crastina die credo oratoribus relationem facere et fortasse ego quoque expeditus ero una cum ipsis. Hunc tamen adolescentem ex consilio domini Francisci Kendi praemisi, ut D^{tio} V. rev^{ma} aliquid de his rebis, quae hic aguntur, intelligat.

Dominus Kendi Emericus archidiaconus et alii sunt in ea spe, quod reginalis M^{tas} ad comitia generalia annuet et permittit dominos regnicolas convenire.

Intellexi a praecipuis duobus hominibus, idque certo, quod nisi istis diebus tribus vel quatuor oratores regni huc venissent, D^{nem} V. rev^{mam} Balassa cum sexingentis electis equitibus aggressus fuisset. Is enim unus homo tentabit omnia et iuramentum dedit super D^{nem} V. morituram. Nunc quoque conveniunt undique et ut ego ab eo homine quem D^{tio} V. rev^{ma} novit esse amicum

suum, intelligo, idem Balassa statim ubi isti oratores discedent, Thordam se cum exercitu conferet, cameramque illam occupabit et pecunias contributionis solus exiget. Hoc etiam dicit vovodatum huius regni sibi a regina collatum esse dixisseque ipsum Balassa D^{nem} V. rev^{mam} non solum ex hoc regno brevi expulsum, verum etiam coacturum ut thesaurum regni deponat. Animus est autem [eius] Dⁿⁱ V. rev^{mae} viam ocludere, ne se versus Wywar conferre possit.

De Germanis sub iuramento spargit ubique nusquam eos esse praeter quam Agriae et in Zolnok; neque isti duo millia hominum excedunt. Dicunt servitorem Joannis Balassa adfuisse et M^{ti} reginali nunciasse brevi huc venturum et una cum suo fratre fideliter serviturum.

Hodie rumor clancularius allatus est reginali M^{ti} de captivitate Gramatozkj, de qua re multum tristatur, dicuntque Varadini per servitorem D^{nis} V. rev^{mae} interceptum et domino Bathori missum esse; sciscitabatur reginalis M^{tas} per Ocheskj, si quid de ea re intellexissem; respondi me hic intellexisse, sed in curia D^{nis} V. rev^{mae} nihil de hac re auditum est. *stb.* Albae Juliae feria tertia post Cantate anno 1551.

Vestrae reverendissimae Dominationis

servitor perpetuus
Emericus Pesthiensis mp.

Külczim: Reverendissimo domino, domino Fratri Georgio, episcopo Varadiensi *stb.*

(Eredeti.)

CXLVIII.

1551. apr. 30. M. - V á s á r h e l y.

Frater György E. Báthory Andrásnak. — Ha eddig sietteté, most kéri: repüljön Erdélybe a segélylyel; mert ha Balassa sergétől nem tart is, de fél az erdélyiek állhatatlansága miatt.

Spectabilis et magnifice domine *stb.* Quamvis antea ut D^{tio} V. spect. et mag^{ca} properaret rogaveram, nunc tamen non tantum properandum, sed etiam volandum Dⁿⁱ V. spect. et mag^{cae} censeo, ita ut ad quartum vel quintum diem omnino in Transsilvaniam veniat. Quamvis ego sexingentos equites, quibus me Balassÿ aggredi cupit parvifacere, cogito tamen, quo ingenio quam vario scilicet et inconstanti sint Transsilvani, qui vel ex levi motu facile animum despondent. Milites igitur reliqui D^{nem} V. spect. et mag^{cam} facile subsequi possunt, tantummodo sola praecedat statim et citissime. Nam ut res nunc ire coepit, vix res nos-

trae progressum habiturae sunt, si moram aliquam D^{tio} V. mag^{ca} in suo adventu fecerit; nam et comitem Themesiensem et Pathochy ingressum molituros intelligo. Quid autem hic agatur. D^{tio} V. spect. ac mag^{ca} ex litteris inclusis intelliget. ¹⁾ Ego quoque obviam Dⁿⁱ V. spect. et mag^{cae} profecturus Thordam hinc me recipiam. *stb.* Ex Wasaarhel ultima die aprilis, anno domini 1551.

Frater Georgius episcopus *stb.*

Külczim: Spectabili et magnifice domino Andreae de Bathor *stb.*
(Eredeti.)

CXLIX.

1551. máj. 1. Bécs.

Ferdinánd Fr. Györgynek. — Az eddig Erdélybe rendelt csapatokon felül (megértvén Báthorytól Fr. Gy. helyzetét) ezer könnyű lovas és 600 gyalogot küldend. Hat zászlóalj német katonaság már Bécsből hajón elindult. Ma indult el Bécsből Castaldo is, hogy a biztosokhoz csatlakozzék.

Ferdinandus etc.

Reverendissime in Christo pater *stb.* Redditae fuerunt nobis binae litterae Devotionis Tuae ex Segeswar die 13. mensis aprilis proxime praeteriti ad nos datae et ea quae per illas nobis perscripsit, omnia intelleximus. Significamus autem Dⁿⁱ Tuae, quod nos illius nuncios una cum eo, qui a Sebesiensibus et Lugasiensibus ad nos missus fuit, statim expeditivimus ac clementer et benigne a nobis dimisimus, neque dubitamus quin ad D^{nem} Tuam iam pervenerint. Praeterea transmisit ad nos in specie litteras D^{nis} Tuae spect. ac mag^{cus} Andreas de Bathor ad eum feria tertia post dominicam Jubilate datas, ex quibus tum rerum Transsilvanarum statum, tum etiam D^{nis} Tuae desiderium ac continuum et indefessum studium, pro regni salute et conservatione susceptum abunde cognovimus. Et cum nos quoque in coeptis conatibus persistere et D^{nem} Tuam auxiliis et subsidiis nostris nequaquam deserere, sed una cum ea regni salutem et conservationem omnibus opportunis viis mediis et rationibus curare et promovere decreverimus, statim cognitis iis, quae D^{tio} Tua ad ipsum Andream de Bathor perscripsit, ordinavimus ut una cum antea decretis et destinatis copiis in auxilium D^{nis} Tuae et fidelium istorum nostrorum et alii mille equites levis armaturae et sexingenti pedites quos in confiniis habemus, ad praefatum Andream de Bathor sine mora proficiscantur, quos etiam peditatus hispanicus mox subsequetur. Et cum sex illa peditum Ger-

¹⁾ Ez valószínűleg Pesty Imrének apr. 28-iki levele, melyet aztán Báthory Ferdinándnak küldött be.

manorum vexilla, sub quibus sunt duo millia et quadringenti bonorum et exercitatorum militum, huc Viennam applicuerint, hodie eosdem milites navi Posonium usque secundo flumine vectos versus Agriam mittimus et speramus eos in 13 diebus ad longius eo perventuros esse, ut deinde et ipsi ad praefatum Andream de Bathor similiter profectionem accelerent.

Hodie quoque se hinc dat in viam recta Agriam versus profecturus spect. et mag^{cus} Joannes Baptista Castaldo, marchio Cassani et comes Platinae, ser^{mi} principis domini Maximiliani regis Bohemiae, archiducis Austriae etc. filii nostri char^{mi} in rebus bellicis vicegerens, ut in Transsilvanica expeditione una cum D^{ne} Tua et reliquis consiliariis et commissariis nostris regni istius ac fidelium subditorum nostrorum defendendorum in rebus bellicis curam gerat. — Mandavimus quod si rerum Transsilvaniae status parvulam hanc moram coniungendarum huiusmodi gentium ferre poterit, ut coniungantur, quo sic coniunctis copiis maiori cum autoritate profectio suscipiatur; sin autem necessitas D^{nis} Tuae talis esset, ut facta matura deliberatione et consultatione videretur omnino consultum ut profectio in Transsilvaniam susciperetur, peditatu germanico non expectato, quod tunc id sine mora executioni demandetur. Nos autem non omitteremus dare operam ut postea et ipsi pedites Germani aliaeque copiae cataphractorum equitum subsequantur et praeterea reliqua omnia curabimus quae ad rem bene foeliciterque perficiendam pertinent. Et quia auxilia D^{nis} Tuae mittenda ex militibus confinorum auximus, ideo ne illa denudata maneant, ordinavimus iam in eorundem locum alios substitui.

Praeterea cum iam plures dies praeterierint ab eo tempore quo commissarii nostri ad D^{nem} Tuam mandati hinc discesserunt, speramus eos cum D^{ne} Tua iam convenisse vel brevi omnino conventuros esse, ita ut communi consilio omnia eo melius agere tractare et conficere possitis, quo vel via amicabile compositionis et concordiae, quod nobis gratissimum omnium esset, vel aliis oportunitis viis et mediis tam nobilis provinciae ac fidelium istorum nostrorum saluti et conservationi consulatur et prospiciatur. — Bombardas insuper magnas seu murifragas, quas D^{tio} Tua praeteritis diebus a nobis requisivit ordinavimus etiam primo quoque tempore invehiri et introduci, D^{nem} itaque Tuam requirimus et ab ea perbenigne petimus ut etiam suas murifragas bombardas apparari nostrisque adiungi curet. Et hoc est quod ei hoc tempore ad litteras suas clementer respondendum duximus. Datum Vienne die prima maii 1551.

Az írat élen: Fratri Georgio.

(Fogalmazvány.)

CL.

1551. máj. 9. Bécs.

Ferdinand Fr. Györgynek. — Tanácsosnak tartandó Fogarasban 200 főnyi kir. őrséget elhelyezni. Inti hogy a török császár levelének ne higgyen, hanem az elkezdett ügyet a keresztyénség javára fejezze be.

Ferdinandus stb.

Reverendissime in Christo pater stb. Accepimus binas litteras D^{nis} Tuae ultima mensis aprilis proxime praeteriti ad nos datas, quarum unae ad manus nostras proprias inscriptae erant, et quae nobis D^{tio} Tua significavit clementer omnia intelleximus. Cum nos autem ante Dⁿⁱ Tuae abunde et ad longum perscripserimus, quomodo gentes nostras ad D^{nem} Tuam in Transsylvaniam quamprimum mittere et coeptum opus ita prosequi decreverimus ut illud divino auxilio mediante ad optatum finem perducere speremus, non videtur nobis necesse eadem nunc denuo repetere, praesertim cum confidamus eas litteras nostras ad D^{nem} Tuam in hanc diem iam perlatas esse et quod ad ipsius requisitionem in litteris ad spect. et mag^{cum} Andream de Bathor etc. datis factam non solum petitus equitum numerus ad D^{nem} Tuam iam transmissus sit, sed quod et reliquae copiae ad hanc expeditionem decretae iam saltem pro maiore parte in profectioe versus Transsylvaniam una cum commissariis nostris spect. et mag^{co} Thoma de Nadasd ect. et praefato Andrea de Bathor existant vel brevi omnino subsecuturae sint. Praetera nunc etiam ordinavimus et commisimus ut iuxta consilium D^{nis} Tuae in arcem Thomae de Nadasd Fogaras ducenti equites, si id commode et sine aliquo periculo fieri queat, pro praesidio locentur. Caeterum ea quae D^{tio} Tua nobis de rebus tam transsilvanicis quam etiam turcicis perscripsit, clementer intelleximus. Et quamvis princeps Turcarum multa de suo bono animo et favore erga D^{nem} Tuam ostendat, cognovimus tamen ex eiusdem D^{nis} Tuae litteris illam probe ac satis superque intelligere, quorsum hae blandiciae tendant et quid in se habeant. Quamobrem non est cur D^{nem} Tuam eius rei moneamus. Et cum ex omnibus non solum litteris sed etiam actionibus D^{nis} Tuae singularem ipsius erga nos fidem, studium et constantiam plane cognitam et perspectam habeamus, quodque D^{tio} Tua continuis studiis vigiliis et laboribus in hoc incumbit et intenta est, ut nobis, regno ac reipublicae christianae prodesse possit; nos vicissim in hac sedulam operam dedimus et nunc quoque ita omnia incessanter ordinamus et disponimus, ut institutum opus pro regni et fidelium subditorum salute ad optatum finem perducere queamus, neque dubitamus quin simul cum D^{ne} Tua etiam capitanei et praefecti gentium nostrarum ita se gesturi et

expeditionem susceptam ita promoturi sint, ut illa neque ab internis neque externis adversariis impediri queat. Requirimus proinde D^{nem} Tuam ut una cum serenissimi principis domini Maximiliani regis Bohemiae etc. filii nostri charissimi in rebus bellicis locumtenente ac praefatis commissariis nostris Thoma de Nadasd et Andrea de Bathor et aliis gentium germanicarum et hispanicarum capitaneis nostris omnia ita dirigere, agere, et tractare adiuvare velit, quo salutiferum et desideratum finem pro communi reipublicae christianae bono consequantur *stb.* Datum in civitate nostra Vienna die nona mensis maii anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp.
J. Jonas. D.
Vicecancellarius mp.

Ad mandatum sacrae reg. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio episcopo *stb.*

(Eredeti.)

CLI.

1551. máj. 19. Hunyad.

Tamás deák v. hunyad provisor Fr. Györgynek. — Nagyön erélyes hangon sürget segélyt; ő Kabos Mihály biztatására Izabella ellen idő előtt föllázadt, most Hunyadi ostromától tart. Ne papirossal, hanem fegyverrel segítse Fr. Gy., különben elvesznek.

Reverendissime domine *stb.* Rev^{ma} D^{tio} V. ignoscat, non possum non mirari, cur gerendis suis rebus bellicis rev^{ma} D^{tio} V. tantopere tardat. Bona domini mei Morsýna scilicet et Monosthor amissa sunt, vix septimana praeteribit, Hunyad obsidetur. Dii perdant Michaellem Kabos; si enim ipse non fuisset, ante tempus contra neminem insurrexissem, sed comis et blandis verbis bona domini mei conservassem, quietusque iam essem. Confisus in rev^{mam} D^{nem} V., gentibus reginae rebellavi; inde damnum domini mei crevit, cuius iram nunc vereor. Per deum nunc oro, Enýed, Dýodh et alia quae isthic habet negotia, postponat, huc festinet. Si enim pars adversa congregaverit comitatum gentes, perditus sumus. Interim etc. Datae Hunyad feria tertia post penthecostes, anno 1551.

Thomas litteratus
provisor arcis Hunýad.

Ad dominum Waradiensem.

(*Postscriptum*): A comitatum gentibus parum expectet, querit sibi quisque refugium. Perdit rev^{mae} D^{tio} V. Lugasienses

et Sebesienses, auxilium namque rev^{mae} D^{nis} V. expectare non possunt. Papyro enim vel litteris saltem iuvat, quod iam dudum scivimus. Credat tamen non litteris sed gentibus hic opus esse, prius quam exercitum congregaverit rev^{ma} D^{tio} V. in Kerezthes Mezeu, vereor ne pars adversa libere hic omnia faciat, et si eadem rebus suis non aliter providebit, pericula, quam hactenus, multa maiora patietur.

In tergo : Provisoris in Huniad litterae ad Fratrem Georgium datae, et ex hungarica lingua in latinam translata.

(Egykoru irat.)

CLII.

1551. máj. 21. Bécs.

Ferdinánd Fr. Györgynek. — Trencsénből fog 4 faltörő nagy ágyút küldeni, de Castaldónak meghagyta, hogy azok fedezésére bizonyos számú csapatot hagyján hátra, maga a sereggel Fr. Györgyhöz siessen.

Ferdinandus etc.

Reverendissime in Christo pater *stb.* Ordinavimus simul cum gentibus et copiis nostris in Transsylvaniam duci et vehi debere praeter nonnullas alias etiam ex arce nostra Trinchiniensi quattuor murifragas bombardas in usum eiusdem expeditionis transsilvanicae. Sed cum ille cuius curae huiusmodi bombardarum transvectio commissa est, tot equos, qui ornamenta et pertinentias ad tantum pondus vehendum necessarias haberent, invenire non posset, rediit heri ad nos intelligendae ea de re voluntatis nostrae gratia. Quem nos statim cum necessario ad eam rem perficiendam equorum numero iterum expeditivimus et dimissimus cum iussione seria et expressa, ut huiusmodi bombardas quamprimum fieri potest, eo transportandas et transvehendas curet. Nihilominus tamen mandavimus ser^{mi} regis Bohemiae filii nostri charissimi bellico locumtenenti, ut ipse cum gentibus et copiis nostris, non expectatis praedictis bombardis, sed solummodo tantum militum numero, qui ad eas deducendas et comitandas sufficiat, ad illas ordinato et relicto, cum omni celeritate profectionem suam maturet et continuet. Hoc ipsum autem sub ea fiducia ita ordinavimus, quod videlicet D^{tio} Tua, siquidem ante adventum bombardarum nostrarum illarum usus necessarius fuerit, suas bombardas ad id pro beneficio expeditionis accomodet, praesertim cum rei bene gerendae occasio in celeritate consistere videatur; quod ut D^{tio} Tua faciat, eandem etiam atque etiam vehementer hortamur et requirimus; promittentes ex nunc Dⁿⁱ Tuae, nos eidem bombardas suas una cum globis ac

pulveribus aliisque necessariis instrumentis et rebus ad eas pertinentibus, quas accommodaverit, restituere vel si aliquae amitterentur aut disrumperentur, omnem defectum resarcire et persolvere velle. Tametsi speramus dei imprimis benignitate et clementia, deinde D^{nis} Tuae prudentia dexteritate et directione fore ut bombardis murifragis non simus habituri magnopere opus — — — — — Datum Viennae die 21. maii 1551.

Az írat élén: Fratri Georgio, 21. Mai.

Fogalmazvány.

CLIII.

1551. máj. 22. Enyedi tábor.

Frater György a kir. biztosokhoz. — Tudatja hogy Enyedből az Izabella pártiak kivonultak. De miután félős, hogy Petrovics erős csapatokkal fog Erdélybe törni, szükség Báthory Andrásnak a fő seregnél előbb, tüstént Erdélybe jönnie.

Spectabiles et magnifici domini. *stb.* Heri scripsimus D^{nibus} V. spect. et mag^{cis} [nos] Enyedinum venturos castellumque illud obsessuros; motis tamen castris, statim exiverunt, neque adventum nostrum expectarunt; de quo iam nulla nobis cura incumbit. Deo iuvante ulterius progredimur et hodie ad Alban Juliam castra ponimus. Reginalis M^{tas} heri ex Alba Julia una cum omnibus rebus suis ad Zázsebes se contulit; comes Themiensis movit se cum copiis tumultuariis multis; Lugasienses ex dissensione aliqua ad eum defecerunt, a Sebesiensibus vero hodie tres praecipui homines ad nos missi sunt, qui promittunt se constantes futuros, petunt a nobis subsidium ne destituti opprimantur. Castellum mag^{ci} domini Joannis Therek in finibus regni situm per gentes comitis distractum est. Utrum iam ingreditur vel non, nondum satis constat; si tamen intraverit et D^{nes} V. spect. et mag^{cae} multum tardaverint, vereor ne quid scandali adventus eius generet. Licet domini regnicolae sicuti in proximis comitiis cum ipsis conclusimus cum sex millibus hominum iam nunc insurgere incipiunt et isti nobiscum erunt. D^{nes} igitur V. spect. et mag^{cas} rogamus ut si quid agere volunt, agant cito et festinanter, ne mora ista maiorem difficultatem quottidie pariat. Si vero D^{nes} V. spect. et mag^{cae} cum omnibus copiis cito venire non possent, praemittant spect. ac mag^{cum} dominum Andream Báthory cum aliqua parte equitum et peditum. Si enim D^{tio} sua mag^{ca} Hispani[que] milites simul venire possent, magnopere vellemus. Quicquid igitur D^{bus} V. spect. et mag^{cis} videbitur, agant

cito et festinanter, nosque de adventu earundem statim certiores faciant. Deus optimus *stb.* Ex castris ad Enyed positus, feria sexta post ferias penthecosthes 1551.

V. spect. et mag^{carum} D^{tionum}

deditissimus
Frater Georgius *stb.*

Külczim : Spect. et mag^{cis} dominis Thomae de Nadasd, Sigismundo Herberstain et Andreac de Bathor etc. commissariis s. Romanorum regiae Maiestatis *stb.*

(Eredeti.)

CLIV.

1551. máj. 24. Gy.-fehérvári tábor.

Frater György a kir. biztosokhoz. — Petrovics az ő jöttének hírére visszavonult; a csanádi várnagyokat Fr. Gy. utasítá, hogy a ráczokat, ha mozognak, hátba támadják. Török Jánost és Palaticsot Csanád védelmére küldte. Ő, Fr. Gy. mindent elvégzett, csak a királynéval való tárgyalás, s a sereg élelméről való gondoskodás van hátra.

Spectabiles et magnifici domini, amici *stb.* Prioribus litteris scripseramus D^{nibus} V. spect. et mag^{cis} comitem Themesiensem duodecim fere millibus hominum versus hoc regnum Transilvaniae movisse. Ita quidem erat, prout D^{nibus} V. spect. et mag^{cis} scripseramus; venerat enim usque ad Lugasienses, qui metu perterriti ad eum defecerunt; iudex Sebesiensis et communis plebs facta dissensione similiter ad eum inclinata fuerat, quibus tamen primores et praecipuae personae non consensere, credimusque eos constantes futuros, nam nunc quoque tres cives potiores ad nos miserant, et omnem fidelitatem M^{ti} regiae promittunt. Audita igitur adventu comitis festinabamus huc descendere et D^{nes} quoque V. spect. et mag^{cas} ideo potissimum sollicitabamus; sciebamus enim, ut si intrare potuisset, ex adventu illius in istis partibus inferioribus multorum animi debilitati fuissent, praesertim cum duo quoque castella domini Joannis Therek Monostor et Morsina per eos expugnata sint, quorum alterum demoliri fecit. Audito igitur adventu nostro comes ipse cum omnibus copiis suis retrocessit. Commiseramus enim antea castellanis Chanadiensibus ut si Rasciani moverint se, statim a tergo illis insistant et omnia quae potest agere debeant, quod illos fecisse audimus; exindeque comes ipse cum Rascianis redire coactus est, nescimus tamen utrum iam in partibus illis externis aliquid agere tantabit. Rumor est quidem Chanadium obsidere velle, quod si tentare voluerit, neque illic libere omnia faciet.

Nam nos quoque dominum Joannem Therek et Palatycz cum aliqua parte copiarum ad partes illas missuri sumus, ut coniunctis cum Sebesiensibus viribus, si necesse fuerit, Chanadino suppetias ferant. Nos iam hic ex dei auxilio negocia suscepta fere confecisse videmur. Restat tantum de illustrissimo regis filio et reginali M^{te} tractandum; potiores enim personae huius regni fere omnes nobiscum sunt et qui nondum venerunt, illos quoque quotidie expectamus. D^{nes} igitur V. spect. et mag^{cas} prout iam voluerint, cum copiis regiae M^{tis} veniant, iam enim nullum timorem habemus. Nos interim de victualibus providebimus, licet modo magna ubique caritas sit annonae, et praesertim de pabulis equorum difficulter providere possumus; ubicunque tamen in hoc regno fuerint, conquirere et ad castra D^{num} V. spect. et mag^{carum} deferendum curabimus. D^{nes} V. spect. et mag^{cas} rogamus ut litteras nostras praesentibus annexas M^{ti} regiae domino nostro clementissimo statim perferendas curent. *stb.* Datum ex castris ad Albam positis, in festo die sanctae trinitatis anno domini 1551.

V. spect. et mag^{carum} D^{num}

deditissimus
Frater Georgius *stb.*

Külczim: mint az előbbinél.

(Eredeti.)

CLV.

1551. máj. 25. Bécs.

Ferdinand Fr. Györgynek. — Remélvén, hogy az Erdélybe rendelt biztosok a kir. csapatokkal már beérkeztek, inti Fr. Györgyöt: gondolkodjék az élelemszerek méltányos áráról, miszerint a katonaság minden kihágástól a mi a kedélyeket ellkeseritené, annál könnyebben visszatartathassék.

Ferdinandus *stb.*

Reverendissime *stb.* Ex D^{nis} Tuae litteris, quas ex Thorda XVII. huius mensis maii ad nos dedit, pro eo quo erga istos fideles nostros sumus animo, sane clementi et paterno, non libenter intelleximus eas violentias, damna et oppressiones, quae Joanni Kende interim dum D^{tio} Tua in comitiis Thordensibus esset, a Balassa illatae sunt, eique benigniter condolemus. Speramus tamen fore, ut sua omnia una cum decenti refusione et recompensa perpessorum damnorum brevi sit consequuturus. Quod vero D^{tio} Tua petit commissariis nostris mandari, ut una cum militibus Hispanis et aliis copiis nostris sine mora in Transylvaniam ingrediatur, non possumus non confidere attentis prioribus hac de re factis iussionibus nostris spect. et mag^{cum} Joan-

nem Babbistam Castaldo etc. una cum duobus commissariis nempe spect. et mag^{cis} Thoma de Nadasd etc. et Andrea de Bathor etc. (Sigismundum enim ab Herberstain propter nonnullas causas, in quibus eius opera opus habemus, ad aulam nostram revocavimus) una cum gentibus et copiis nostris hungaricis, germanicis et hispanicis profectionem suam versus Transsylvaniam ita accelerasse, ut iam ad D^{nem} Tuam vel locum ab ea designatum pervenerint, vel brevi omnino perventuri sint. Quare à D^{ne} Tua perclementer requirimus, ut cum dictis serenissimi filii nostri bellico locumtenente (= *Castaldo*) et commissariis a nobis deputatis mutuam bonam correspondentiam et intelligentiam, quo eo melius et rectius omnia fiant et procedant, habere et tenere ac imprimis providere talemque modum et ordinem adhibere velit, ut copiae ingredientiæ pro honesto et competenti pretio comæatum et victualia habere possint, ne pauperes et fideles istos subditos nostros propter comæatum quoquomodo gravent causam alienationis animorum vel odii erga nos præbeant. Nam ex quo eisdem copiis nostris bonam et tempestivam stipendiorum suorum solutionem in singulos menses rite fiendam iam ordinavimus et deputavimus; si ad hæc etiam victualia pro condecienti pretio habuerint, eo magis et severius ab omni iniuriarum et gravaminum genere coërceri et contineri et contrafactores puniri et castigari poterunt; quemadmodum etiam memorato locumtenenti serio et firmiter mandavimus, ut attentam bonam ipsis militibus ordinatam solutionem fideles istos nostros nullis iniuriis, damnis aut oppressionibus ab ipsis gentibus nostris affici permittat; sed qui aliquid tale facere ausi fuerint eos graviter puniri faciat. Iam itaque confidimus in deo optimo maximo gentes et copias nostras una cum iis quas D^{no} Tua penes se iam habet, satis validas et sufficientes esse, cum hiis ea quæ ad defensionem et tuitionem fidelium istorum nostrorum et coepti operis executionem pertinent, quamprimum perfici atque adeo Status et Ordines provinciae istius Transsylvaniæ re ipse sentire et cognoscere queant clementem et paternam nostram erga se animi propensionem, sibi que omnino faciendum esse ut ad omnem D^{nem} Tuam necessariam requisitionem insurgant, præsertim cum iam nunc videant et perspiciant, nos talem suæ salutis et conservationis curam et protectionem suscepisse ut nihil iam de eo dubitare, sed pro certo habere possint nos et nunc in hoc incumbere et in posterum quoque idem facturos esse, ut videlicet ipsos fideles nostros in nostra fidelitate retineamus ac in iuribus, privilegiis et libertatibus suis omni tempore conservemus et defendamus.

Quantum autem ad litteras et scripta illa turcica attinet, nos quidem omnia et quam magnifica illi Dⁿⁱ Tuæ polliceantur abunde et apertæ cognovimus, attamen ut antea non dubitavimus

ita neque nunc dubitamus de D^{nis} Tuae erga nos fidelitate et constantia; quemadmodum D^{tio} Tua nostram erga se fiduciam ex omnibus actionibus nostris non obscure certaue intelligere potuit, cum omnes praesentes conatus nostras in solius D^{nis} Tuae piis et christianis adhortationibus fundaverimus, et in eum, in quo nunc sunt statu, deduxerimus, speramusque atque confidimus deo in primis adiutore et deinde D^{nis} Tuae auxilio, consilio et directione iustitutum nostrum opus ad foelicem optatumque finem et effectum perducere, pro regni istius nostri aliarumque provinciarum nostrarum totiusque reipublicae christianae comodo et beneficio, ita ut D^{tio} Tua ea de re a deo optimo maximo benignam remunerationem et apud omnes bene de re christiana sentientes homines perpetuam laudem consequutura sit. De nostra autem erga se clementia ita D^{tio} Tua persuasum habere potest, nos fidem studia et labores suos omni regia clementia et munificentia recognituros et ita una cum D^{ne} Tua coeptum opus prosequuturos, ut neque eidem Dⁿⁱ Tuae neque fidelibus nostris neque reipublicae christianae nos quoquomodo defuisse videri possimus. Datum in civitate nostra Vienna die XXV. mensis maii, anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp.

J. Jonas. D.

Vicecancellarius.

ad mandatum sacrae regiae M^{tis} proprium

J. Jordanus mp.

Külczim : Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio *stb.*

(Eredeti.)

CLVI.

1551. máj. 31. Gy.-Fejérvár.

Frater György a kir. biztosokhoz. — Sietésre szólítja föl, mert a székelyek is mozogni kezdenek; a királyné pedig kedvező alkalomra várván, csak az időt halasztja.

Spectabiles et magnifici domini amici *stb.* Prioribus litteris scripseram D^{nibus} V. spect. et mag^{cis} comitem Themesiensem gentes suas dimisisse; hodie quid nobis de illis scribunt, ex litteris praesentibus inclusis D^{nes} V. spect. et mag^{cae} cognoscent. Quare D^{nes} V. spect. et mag^{cas} rogamus, velint coeptum iter continuare et cum omnibus copiis pro praesidio huius regni destinatis tempestive adesse. Nam et Siculi nescimus quibus de causis remissius agere coeperunt. Aminadvertimus et reginalem Maies-tatem tempus tantummodo producere; ubi tamen D^{nes} V. spect. et mag^{cae} vires suas nobiscum coniunxerint, commodius omnino negotiae agere possemus. Quanto enim tardius D^{nos} V. spect. et mag^{cae} advenerint, tanto longius negotium istud differetur et dif-

ficilius quoque tractabitur. Intelligimus et Turcas in Hungaria movere et congregare; credimus tamen s. M^{tem} regiam de forensis negociis et parte illius terrae curam habituram. D^{nes} quoque V. spect. et mag^{cae} M^{tem} suam velint commonefacere, ut ad defensionem terrae illius curam habere dignetur. *stb.* Datum ex castris ad Albam Juliam positis dominica proxima post festum corporis Christi anno domini 1551.

Earundem V. spect. mag^{carum} D^{num}

deditissimus
Frater Georgius *stb.*

Külczim: Spect. et mag^{cis} dominis Thomae de Nádasd et Andreae de Bathor *stb.*

(Eredeti.)

CLVII.

1551. jun. Gy.-fejérvári tábor.

Frater György Castaldónak. — Megértvén, hogy C. Enyed alá érkezett, kéri: maradjon egy kis ideig ott; ő azalatt a gy.-fejérvári várnagyokkal egészen végez Gy.-Fejérvár átadása tárgyában.

Spectabilis et magnifice domine et amice *stb.* Ex mag^{co} domino Stephano de Lossontz intellexi D^{nem} V. spect. et mag^{cam} iam Enyedinum venisse videoque D^{nem} V. spect. et mag^{cam} nullam sollicitudinem nullamque celeritatem praetermittere in negociis regiae M^{tis} domini mei clementissimi et quae ad defensionem regni huius pertinent; rogo tamen D^{nem} V. spect. et mag^{cam} velit aliquantum in isto oppido subsistere et pausare, habuimus enim cum castellanis huius civitatis tractatum et hodie cum eis conclusimus, quod civitatem ipsam ad manus nostras daturi sunt; expectamus tantummodo donec res suas ex ea efferant. Uno enim die eas efferre non possunt; iam nostri castellani sunt in ea et non libenter hinc discederem, donec certus finis huic rei imponeretur; postea aut ipse solus ad D^{nem} V. spect. et mag^{cam} proficiscar, aut perscribam quicquid actum fuerit. Praeterea nunciavi Dⁿⁱ V. spect. et mag^{cae} verbis quoque per hunc egregium Volfgangum Harinnay; rogo D^{nem} V. spect. et mag^{cam} velit verbis eius fidem adhibere *stb.* Ex castris ad Albam Juliam positis dominica post octavam corporis Christi 1551.

Eiusdem D^{nis} V. spect. et mag^{cae}

deditissimus
Frater Georgius *stb.*

Külczim: Spect. et mag^{co} domino Joani Baptistae Gastaldo marchioni de Cassano *stb.*

(Eredeti.)

CLVIII.

1551. jun. 21. Bécs.

Ferdinánd Fr. Györgynek. — Megértvén az Izabellával való tárgyalások kezdetét, inti Fr. Györgyöt, hogy igyekezzék minél hamarébb befejezni azokat s a korona s a várak átadását készközölni. Ha a királyné akadékoskodik, csal: újabb veszélybe bonyolítja magát. Hosszasan fejtegeti, hogy most mért nem ajánlhat annyit Erdély átengedéseért, mint a mennyire kötelezve volt, ha az ország János halála után tüstént kezére bocsáttatik vula.

Ferdinandus stb.

Reverendissime in Christo pater stb. Certiores facti sumus spect. et mag^{cos} Joannem Baptistam Castaldum marchionem Cassani, serenissimi regis Bohemiae Maximiliani filii nostri charissimi bellicum locumtenentem ac Thomam de Nadasd perpetuum comitem terrae Fogaras iudicem curiae et supremum regni nostri Hungariae capitaneum una cum gentibus et copiis nostris Enyedinum pervenisse ibique etiam Devotionem Tuam cum illis fuisse, nec non initium tractationis cum serenissima regina Isabella consanguinea et sorore nostra charissima per ipsum Thomam de Nadasd fieri debere communi consilio deliberatum et decretum esse. Quod quidem non possumus non probare. Nam licet duo ipsius Nadasdy collegae absentes sint, nempe Andrea de Bathor ex podagra laborante et Sigismundo ab Herberstain ad nos ob certas causas revocato, tamen in litteris ad dictum marchionem Cassani etc. locumtenentem et Thomam de Nadasd proximis diebus successive datis non obscure mentem et voluntatem nostram eam fuisse et esse aperuimus, ut videlicet dictus Thomas Nadasdy cum eodem locumtenente bellico in hoc negotio agendo, tractando et ad finem perducendo nihilominus procederet et quod idem bellicus locumtenens pro constituto in locum absentium commissario haberetur, ne res in longum protaheretur in mittendis aliis commissariis. Iam itaque nobis auditu optatissimum esset, si dictum tractationis initium etiam optatae concordiae et transactionis conclusio consequuta fuisset, et quod erga benignae et non nisi paternae (prout est nunc rerum Hungariae status) oblationis nostrae acceptationem, petita per nos provinciae Transsylvaniae coronaeque regiae consignatio facta esset, in hocque concordibus votis, communibusque consiliis iam versaremini, quomodo loca limitanea et quae ex illis primo omnium fortificari et quibus praesidiis communiri deberent. Quae tamen conclusio, si forte nondum facta esset, non duximus praetermittendum D^{aem} Tuam requirere, monere et hortari, id quod hisce litteris benigne et clementer facimus, velit tractationem et conclusionem huius tanti momenti negotii ita consilio, directione

et auxilio suo adiuuare et promovere, ut si possibile sit, ne ad unum quidem diem conclusio differatur, sed ipsa oblatio nostra de contentanda serenissima regina Isabella eiusque illustri filio acceptetur et vicissim memorata et coronae et civitatum aliorumque locorum consignatio et relaxatio nobis fiat, prout dictus bellicus locumtenens et Thomas de Nadasd a nobis in mandatis habent. Quod autem idipsum ita fieri debeat, tum aequitate et honestate, tum regni salute et conservatione ac totius reipublicae christianae beneficio tum denique ipsius serenissimi quondam regis Joannis filii maiori securitate apertissime exposcentibus, existimamus D^{ncm} Tuam pro iudicii sui praestantia et rerum cognitione satis superque intelligere. Nam si ipsa serenissima regina aliquorum auxiliis freta negotii conclusionem protrahere studuerit, nihil aliud sperandum sibi est, quam ut se suumque filium ac regnum ipsum maioribus periculis implicet et involvat, ex quibus demum etiamsi voluerit se extricare non poterit, cum magno regni universaeque reipublicae christianae iactura et incommodo. Praeterea licet iuxta tenorem tractatus inter nos et quondam serenissimum regem Joannem initi aliquanto plures redditus ipsius filio respectu patrimonii sui dandi et inscribendi a nobis essent, quam nos obtulimus, cum tamen talis in regno hoc nostro immutatio facta sit, ut neque nos patrimonium integrum consignare, neque quae nobis ex tenore tractatus consignari deberent propter ipsius Budae et aliorum multorum locorum amissionem consequi possimus, non existimamus alicui posse videri honestum ut ad ea vel ipsis aequivalentia contentandi media adigamur, ad quae fuisset obligati, si nobis regnum immediate post mortem quondam Joannis regis ita integrum prout ipse possederat et vigore tractatus cum eo erecti fieri debebat, cessum et traditum fuisset: praesertim cum etiam ex his, quae nobis nunc consignari et relaxari debeant, non solum nulla nostra propria et privata utilitas ad nos proventura sit, sed ultra ea quae regnicolae conferent et ex aliis ipsius Transsylvaniae redditibus ad cameram nostram pervenient, etiam ex aliorum regnorum et dominiorum nostrorum redditibus praeter ingentes curas, vigilias et labores, maximos etiam sumptus in defensionem eiusdem provinciae Transsylvaniae fideliumque subditorum et regnicolarum nostrorum nos facere et subire oporteat, ita quod ex accessione in tuitionem nostram Transsylvaniae non redditus ipsi, sed habita consideratione illius defensionis potius sumptus et impensae augebuntur, idque ad multos annos. E converso serenissima regina eiusque illustris filius contentationibus oblati in locis securis in quiete et tranquillitate frui et gaudere poterunt, liberi a metu variisque periculis, in quibus hactenus fuerunt et quae fortasse in futurum adhuc maiora ha-

bituri essent. Immunes praeterea futuri a tantarum impensarum onere, quod ratione tuitionis et defensionis bonorum in regno nostro Hungariae aut Transsylvaniae sitorum alias subire cogentur. Unde quidem liquido apparet, quod res suae non in deteriorem sed meliorem quietiorem et securiorem statum collocabuntur, relaxata nobis Transsylvania, nostrae vero pluribus sumptibus et laboribus gravantur. Quare aequissimum et honestissimum cuius haec recte consideranti non immerito videri potest et debet ut tam serenissima regina, quam illustris eius filius oblationibus nostris contenti, etiamsi quid amplius dicta oblatione nostra ex tenore praedicti tractatus petere a nobis possent, id remittant, attentis iam dictis rationibus et causis omni aequitati et honestati consentaneis, sicuti D^{tio} Tua pro sua prudentia et multarum rerum experientia haec omnia per se optime considerare potest, a qua etiam alias litteris suis ad nos datis existimatum est, serenissimae reginae eiusque filio valde utile esse, ut se in locis securioribus et quietioribus contentari sinerent et regnum Transsylvaniae nobis defendendum relaxarent, atque ipsa etiam D^{tio} Tua non consultum existimavit ut nos ipsum serenissimi quondam regis Joannis filium in regno Hungariae contentarem, sed alibi ei provideremus ut ducalem statum habere et tueri posset. His itaque rationibus inducti, ac ad vehementem D^{nis} Tuae instantiam ad summamque quam erga eam gerimus fiduciam nos inprimis ad omnipotentis dei laudem et gloriam et deinde ad regni ac fidelium subditorum salutem et conservationem ac universae demum reipublicae christianae beneficium praesentem expeditionem suscepimus, et confidimus omnino, quod sicuti D^{tio} Tua hactenus huiusmodi nostrum institutum et pium propositum sedulo promovit, ita etiam apud serenissimam reginam et eius illustrem fillium instabit et sollicitabit omni studio ut cum praefatis bellico locumtenente et Thoma Nadasdy tanquam commissariis nostris ad id deputatis concordiam et conclusionem faciant ac honestis nostris oblationibus re contentari patiantur, atque adeo certa incertis et periculosis non postponant. Ad quod etiam hoc D^{nem} Tuam movere debet, quod quicquid in hoc tractatu obtentum fuerit commodi, illud ipsum commodum non in alium usum, quam regni fideliumque subditorum defensionem una cum longe maioribus sumptibus et impensis ex aliorum regnorum et patrimonialium provinciarum nostrarum contributionibus convertetur, quemadmodum a praefatis locumtenente et Thoma de Nádasd commissariis nostris haec et alia D^{tio} Tua cognoscet, cuius consilio, directione et auxilio nos nonnisi foelicem optatamque conclusionem obtenturos esse iam nunc clementer indubitanterque speramus et confidimus. Quae quidem tanto nobis gratior et reipublicae christianae utilior erit, quanto ci-

tius erecta fuerit. Quanto enim velocius transactum conclusumque fuerit tanto minus princeps Turcarum multoties iam ab ipsa regina pro mittendo subsidio imploratus movebitur ad impediendum id, quod iam perfectum esse cognoverit tantoque facilis animum suum ad quietiora consilia convertet, quanto pacatiores nos viderit, nosque una cum D^{nc} Tua et aliis nostris regnicolis res nostras tanto melius firmare et quae futurae defensionis necessaria aut oportuna fuerint, ordinare et apparere poterimus. Proinde iterum atque iterum D^{nem} Tuam clementer hortamur et requirimus, ut citra moram ratione saepedictae contentationis concludi curet, idque aequis et tolerabilibus mediis a nobis oblatis. Nec dubitet se in eo rem Deo gratam eiusque reipublicae christianae proficuum, nobis autem et regno nostro Hungariae ipsique Transsylvaniae valde necessariam facturam, quam etiam nos erga ipsam reginam eiusque illustrem filium et D^{nem} Tuam nostra amica et paterna benevolentia necnon regia nostra clementia et munificentia recognoscemus. Datum in nostra civitate Vienna die vigesima prima mensis iunii anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo primo *stb.*

Ferdinandus mp.
J. Jonas D.
vicecancellarius mp.

ad mandatum s. reg. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

Külszím: Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio *stb.*

(Eredeti.)

CLIX.

1551. jul. 8. Bécs.

a)

Ferdinánd Fr. Györgynek. — Nem szükség, hogy Izabella s a rendek Ferdinándhoz követeket küldjenek, ez csak az egyesség létrejöttét halasztaná, ha meyleszen kötve az egyesség, akkor kegyesen fogadja a követeket. — Igéri hogy Erdély védelméről gondoskodni fog s Istrán moldvai vajda dolgában ír.

Ferdinandus *stb.*

Reverendissime in Christo pater *stb.* Accepimus litteras Devotionis Tuae 25. proxime elapsi mensis iunii ad nos datas, ex quibus libenti animo intelleximus serenissimam dominam reginam Isabellam D^{nis} Tuae hortationibus et monitionibus eo inductam esse, ut iam a tractationibus cum commissariis nostris ineundis non abhorreat, et utinam id adhuc citius fecisset, ut ingentes illos sumptus, quos in mittendis isthuc gentibus nostris eisque intertenendis fecimus et indies facere cogimur, comparcere et in regni defendendi usum convertere potuissemus; utcumque ta-

men tum haec tum alia praeterita omnia se habeant, nos mentem et animum nostrum tamquam christianus et pius rex erga ipsam serenissimam reginam eiusque illustrem filium ita inclinavimus et obfirmavimus, ut nos erga eos non aliter quam amice benevole et paterne quovis tempore gerere et exhibere, eosque non solum honestissimis et aequissimis viis et mediis contentare, sed omni etiam amore et benevolentia paterna prosequi et commendatos habere velimus. Et propterea cum praeteritis diebus intellexissemus eidem serenissimae reginae conditiones pro contentando eius filio oblatas tenues et insufficientes videri, statim maiorem et ampliorem praedictis commissariis nostris in ea re et talem quidem facultatem dedimus, ut non possimus non sperare, illos cum serenissima regina praesertim D^{nis} Tuae auxilio, consilio et directione accedente, non solum tractasse, sed etiam finalem conclusionem fecisse, vel ab ea procul non abesse, et quod eius Serenitas missionem tam suorum quam statum et ordinem nunciorum omiserit, utpote in hoc negotio hoc tempore minime necessariam, sed plane superfluum. Quodsi tamen iidem nuncii iam discessissent, vel adhuc discessuri essent, a D^{naone} Tua per clementer et omni studio requirimus ut apud ipsam reginam efficere velit, quo vel revocentur, vel maneant, ostendendo nimirum Serenitati eius nobis nullatenus consultum videri, ut conclusio huius negotii tamdiu differratur; donec dicti legati et nuncii ad nos venire et isthuc redire possint, quodque tanta mora non solum nobis, sed etiam Serenitati suae eiusque illustri filio atque isti regno plurimum incommodi magnamque rerum omnium turbationem affere posset. Et proinde ut omnibus huic formidandis periculis occurreremus, nos plenam facultatem et potestatem praefatis commissariis nostris spect. et mag^{cis} Joanni Baptistae Castaldo etc. et Thomae de Nadasd etc. dedisse cum eius Serenitate illiusque filio ratione ipsorum contentationis transigendi et concludendi. Et quicquid per eos conclusum et promissum fuerit, nos sancte et inviolabiliter observaturos esse; facta autem conclusione, si aliqua de causa Serenitas eius vel status et ordines praedicti oratores ad nos mittere voluerint, id ipsius reginae et statuum arbitrio relinquimus; sed pro nunc amissionis temporis magnam rationem ex praedictis causis habendam esse existimamus. Et proinde D^{nem} Tuam clementer etiam de hoc requirimus, velit negotium ita promovere ut serenissima regina honestis conditionibus et oblationibus nostris acquiescens pro suo ac filii sui adeoque regni istius bono et commodo ad finalem conclusionem quam primum condescendere velit.

Praeterea intelleximus clementi animo D^{nis} Tuae consilium et opinionem de prorogandis cum principe Turcarum induciis et sane D^{tio} Tua ferme id quod et nos sentit; cum primum autem

cum serenissima regina conclusio coierit, nos huiusmodi et alias convenientes vias rationesque inire non differemus, ut quam utilius fieri queat, pro regnis dominiis et subditis nostris vel induciarum ipsarum prorogationem cum inclusione Transsylvaniae obtineamus, vel alias divino mediante auxilio ipsorum defensionem non negligamus.

Quod vero D^{tio} Tua inter alia mentionem facit, sibi apud nos omnem suspensionem diligenter vitandam esse, optamus ab ea, ne quicquam tibi persuadeat. Nam ut ipsa D^{tio} Tua per se quoque facile considerare potest, si nos de illius fide et observantia aliquam dubitationem vel suspensionem habuissemus, quod neque hunc tractatum, neque expeditionem suscepissemus, neque ipsas gentes et copias nostras Dⁿⁱ Tuae, prout fecimus, credidissemus, et multo minus etiam apud sacram caesaream et catholicam regiam Maiestatem fratrem et dominum nostrum charissimum atque status et ordines sacri Romani imperii pro obtinendis auxiliis et subsidiis in eum eventum praestandis instetissemus, si videlicet princeps Turcarum non solum alia regna et dominia nostra, sed etiam ipsam Transylvaniam durantibus induciis vel postea bellica vi et potentia sua invadere conaretur et proinde D^{tio} Tua nihil nisi omnem benignitatem et clementiam, semota omni suspitione, a nobis expectare potest et debet.

Quamobrem D^{nem} Tuam per clementer omnique studio hortamur et requirimus, ut negotium hoc coeptum ea fide et diligentia, quam hactenus non obscure nobis, regno et universae reipublicae christianae in hac re praestitit, ad optatum finem et exitum promovere, itaque dirigere et adiuuare velit, ut postquam commissarii nostri plenum mandatum habent circa serenissimae reginae eiusque illustris filii contentationem quamprimum sine aliqua ulteriori temporis amissione, ut quae cum magno periculo est coniuncta, foelix conclusio, quae dante deo magna commoda et beneficia secum allatura est, fiat et ulterius nullatenus protrahatur, ut nimirum ea ratione in bona amicitia et unitate omnium regni statuum omnes res firmari et stabiliri et talis regendae, tuendae et conseruandae eiusdem provinciae modus tempestive adhiberi possit, ut omnes externi hostes, etiam si animum induxissent aliquid contra ipsam Transylvaniam attendandi, videntes iam omnia transacta conclusa animosque omnium unitos et concordos esse, a proposito et instituto suo absterreantur, vel necessitate postulante, etiam propulsentur; sicuti D^{tio} Tua per se haec omnia pro sua prudentia facile perpendere potest.

Quantum ad conventum cum statibus et ordinibus et regnicolis istis habendum attinet, non dubitamus, quin D^{tio} Tua in eodem conventu sit ea actura, propositura et tractatura, quae ad nostrum regnumque istius commodum et beneficium atque adeo subditorum

istorum nostrorum salutem et conservationem pertinere cognoverit, quod ut faciat, eam vehementer gratioseque adhortamur.

Illud vaivodae Moldaviensis Heliae facinus homine christiano plane indignum non libenter, econverso eius fratris Stephani, qui in vaivodatu successit, christianum animum et propositum penes christianitatem permanendi libenter intelleximus. Et cum Dⁿⁱ Tuae ita visum sit, ut nos eum in eo proposito suo animaremus et confirmaremus, conscribi iussimus ad eum litteras, sicuti ex adiuncto exemplo D^{tio} Tua videbit, quae si sibi probabuntur, poterit eas illi statim facta negotii conclusione transmittere et cum eo agere et tractare, ut nobiscum atque cum D^{ne} Tua nomine nostro bonam mutuamque intelligentiam habere atque partes christianitatis pro viribus suis fovere et defendere velit. ¹⁾

Quod D^{tio} Tua de archidiaconatibus a nobis petiit, nihil dubitare debet, quod nos ita ab ea iam admoniti eosdem archidiaconatus ante factam conclusionem nemini et postea nonnisi cum praescitu et consilio suo conferemus.

Haec itaque omnia pro nostra erga D^{nem} Tuam clementia ad litteras suas benigniter respondere voluimus, eam denuo etiam atque etiam vehementer hortantes et requirentes ut unacum commissariis nostris, prout negotii magnitudo exigit, finali conclusioni incumbere, illamque nullatenus protrahi permittere velit. In quo rem nobis, serenissimae reginae et illustri eius filio longe utilissimam ac regno et subditis non nisi salutiferam D^{tio} Tua factura est, omni nostra erga eam clementia et benignitate recognoscendam. Datum in civitate nostra Vienna die VIII. mensis iulii, anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp. -

J. Jonas D.
vicecancellarius mp.

ad mandatum s. r. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio *stb.*

(Eredeti.)

b)

Ferdinand Fr. Györgynek. — Jó indulattal viseltetik Izabella, fia és Petrovics iránt, hiszi, hogy ezek egyezkedni fognak. — A Fr. Gy. és Castaldo által kért újabb spanyol és olasz csapatokat műhelyt lehet, elküldi.

Ferdinandus *stb.*

Reverendissime in Christo pater *stb.* Accepimus litteras Devotionis Tuae 29. die proxime praeteriti mensis Iunii ad nos

¹⁾ A mellékelt levelet, miután tartalma jelezve van, nem véltem szükségesnek közölni.

ex Enyedino datas, et clementi animo intelleximus omnia, quae nobis D^{tio} Tua perscripsit. Et cum res in eum iam statum deductae sint, ut etiam spect. et mag^{cus} Petrus Petrovith comes Themesiensis a voluntate nostra non alienus esse videatur, nos sane id clementi animo intelleximus, Tuamque D^{nem} latere nolumus: nobis iampridem statutum esse, nos erga serenissimam reginam Isabellam, eiusque illustrem filium nonnisi clementer, benevole et paterne exhibere, eamque facultatem et potestatem commissariis nostris iam dedisse, ut speremus illam aequis et honestis oblationibus nostris benevole acquieturam, adeoque etiam dicto comiti Themesiensi optime satisfactum iri, ipsamque serenissimam reginam de nostra erga se et filium ipsius propensa paternaque voluntate nullam dubitationem esse habituram, praesertim cum speremus oblationes nostras tales cuique videri posse, quod nos in illis tum regni salutis et conservationis atque adeo reipublicae christianae beneficii, tum etiam sanguinis et affinitatis coniunctionis, quae nobis cum eius serenitate intercedit, condignam rationem habuerimus; id quod etiam in futurum facturi sumus et eo quidem propensius et libentius, si Serenitas eius acceptatis aequis et honestis oblationibus nostris contenta fuerit et negotium diutius non protraxerit. Idcirco atque adeo pro avertendis malis et incommodis, quae ex conclusionis procrastinatione nobis, ipsi serenissimae reginae atque regno exoriri possent, facere non potuimus, quin D^{nem} Tuam rursus adhortaremus, id quod clementer, omnique studio facimus, ut negotium ad optatam foelicemque conclusionem sine ulteriori mora perducere studeat; sicuti eandem D^{nem} Tuam summa fide et diligentia facturam esse minime dubitamus. Quod vero Dⁿⁱ Tuae et serenissimi regis Maximiliani filii nostri charissimi bellico locumtendenti videtur maiori praesidio opus esse, quo tam in campo, quam in praesidiis sit necessaria provisio, ad idque praesertim hispanum vel italicum militem D^{tio} Tua desiderat, nos clementer cogitabimus pro semel suscepta cura nostra ut quantum possibile sit, postulante necessitate, de maiori praesidio, quacunque ratione id fieri queat, tempestive provideamus. Et quantum ad lancigeros, quos isthic habemus, attinet, cum non solum capitanei et colonelli, sed etiam plerique ex ipsis gregariis militibus et quidem pro maiori parte sint ex provinciis nostris haereditariis oriundi, speramus quod sese, necessitate postulante bene et viriliter gesturi sint.

Quo ad nuncios D^{nis} Tuae, ubi illi ad nos venerint, eis clementem relationem et responsionem in caeteris rebus faciemus. Verum quod D^{tio} Tua a cura gubernationis provinciae nomine nostro gerenda se exemptam cupit, confidimus eam se ita in eo erga nos exhibituram ut cuius consilio et opera regnum ipsum nobis acquisitum est, eius quoque fidei auxilio et servitio rega-

tur et conservetur. Et haec ad litteras D^{nis} Tuae clementer respondere voluimus, erga quam omni nostra regia clementia et gratii inclinati et propensi sumus. Datum in civitate nostra Vienna die. VIII. mensis iulii, anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp. ad mandatum s. r. M^{tis} proprium
 J. Jonas D. J. Jordanus mp.
 vicecancellarius mp.

Külczim : Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio *stb.*

(Eredeti.)

CLX.

1551. jul. 12. Szász-Sebes.

a.)

Frater György Ferdinándnak. — Ajánlja Ferencz doctort az erdélyi püspökségre, mint a kit a rendek is óhajtának s a ki a körülményekkel ismerős, és legtöbb hasznára lehet ő flgének.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Accepi spect. quoque et mag^{cos} dominos commissarios M^{tis} V. pro episcopatu Transsylvanensi scripsisse et quamvis sciam multos esse, qui M^{ti} V. probe et fideliter summaque sinceritate animi serviverint, tamen Franciscum quoque doctorem, quem M^{tem} V. novisse non dubito, non inferiorem inter alios iudico, qui M^{ti} V. grata obsequia praestare possit, ut non frustra a dominis quoque regnicolis illum M^{ti} V. commendatum esse putem, utpote cuius et virtus et integritas omnibus iam in hoc regno innotescat. Magis igitur idoneum magisque et M^{ti} V. et regno huic utilem cui hoc beneficium conferat, M^{tas} V. hoc tempore reperire non potest. Non solum enim ecclesiam Transsylvaniensem idoneo et sufficienti episcopo provideri necesse est, verumetiam ut primo quoque tempore dignus multorumque favor insignis in episcopum Transsylvaniensem eligendus sit, qui aedificationem utramque, et spiritualem et quae in munitione Albensis civitatis esse debet, inchoare possit; quorum utrumque quam necessarium hoc tempore sit, M^{tas} V. ex conditione temporis istud perpendere potest; huc accedit quoque ut sumptus M^{tis} V. hac occasione sublevari possunt; plurimum vero ad hanc rem et cognita virtus spectati- que mores hominis illius faciunt; ut multum aliis interea sudandum sit, priusquam vel mores hominum possint cognoscere; tantum abest ut res utiles et M^{ti} V. et regno necessarias praestare novus aliquis sufficiat. Itaque supplico et ego M^{ti} V. domino clementissimo, dignetur episcopatum ipsum ipsi domino doctori conferre, tanquam illi quem omnes ob eius virtutem singulari

commendatione M^{ti} V. offerunt. Deus *stb.* Ex Zazsebes 12. iulii anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis
Frater Georgius.

Külczim: Sacratissimae regiae Maiestati Romanorum ac Hungariae *stb.*

(Eredeti.)

b)

Frater György Ferdinándnak. — Török hírekről, különösen arról tudósítja, hogy Konstantinápolyban azt hiszik, miszerint Ferdinánd 40 ezer embert küldött volna Erdélybe, — s ehhez képest készül a sophiai beglerbég. — Ohajtáná, ha Ágoston domokosrendi szerzetes, ki úrházában Izabella érdekében Franciaországba küldték, útközben elfogatnék.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Cum benignum M^{tis} V. responsum ad meas litteras; quas Enyedino ad M^{tem} dederam, expectarem, nullum accepi, de quibus a M^{te} V. certior fieri cupiebam. Quantum tamen ad negocia regni attinet, abunde multa cum dominis commissariis contuli, de quibus iidem domini commissarii M^{tem} V. certam reddere potuerunt.

Meus vero nuncius hodie ad me ex Turcia pervenit, qui retulit imperatorem iam ex valetudine adversa restitutum esse, classemque maritimam, centum viginti galeatarum navium expeditivisse, in qua homines ad bellum idoneos ad numerum octo millium cum tribus millibus janicheris esse retulit, reliquos ex promiscua plebe collectos. Piratae illius maritimi, qui Africam amisit, septem naves interceptas esse asseruit. Vigebat de Persis quoque fama, quod aliquam partem copiarum caesaris illi profiggissent, quae tamen ita subito repressa est, ut ne nuncium quidem istius rei quis quam postea videre potuerit.

Nuncius regis Franciae nondum Constantinopolim oppulerat, quem tamen in expectatione fuisse dicit; tantumque in rege Galliarum ipsum principem Turcarum confidisse ut in illius tantum favorem hanc expeditionem a Turca susceptam affirmaret; tamen ubi fidem illius susceptam habere cepisset, penituisse caesarem dicunt, quod classem dimisisset.

Fama vero in Turcia iam increbuit, me copias M^{tis} V. ad numerum quadraginta millium hominum in Transsylvaniam recepisse; beglerbecumque in Sophia propter hanc rem milites cogere, mandatum caesaris habens, ut una cum sanchakis, qui in finibus regni, propae Danubium sunt et passa Budensis, ac cum

vaivodis duorum vicinorum regnorum in Transsylvania veniant, quorum vaivodarum ducem Eliam illum fore affirmant, qui ex christiano Turcus factus est. De quibus omnibus cum verbosius cum dominis commissariis loquutus sim, non dubito locuple-
tissime per eos omnia M^{ti} V. perscripta esse. Et quicquid etiam deinceps erit, hoc idem summa cum fidelitate me facturum polliceor.

Oratorem M^{tis} V., qui in porta caesaris est, sub custodia esse dicunt, nec patiuntur ut illum quisque conveniat, filium tamen orator ipse clam ad M^{tem} V. expedit, per Ragusium iter facturum, quo liberius ad M^{tem} V. perveniat.

Frater Augustinus ordinis praedicatorum, qui anno abhinc quarto in ditione M^{tis} V. interceptus erat, inter noviter exortos in Transsylvania tumultus ad serenissimam reginam a me deficit, quem mutato habitu ad regem Francia missum fuisse accepi. Ne igitur crebris ille legationibus novas iterum dissensiones sereret, cogitandum M^{ti} V. esset, ut ille dimissa hac peregrinatione, quietus in uno loco sederet.

M^{tas} V. mandare dignetur dominis commissariis, ut cum domino comite Themesiensi bonis et honestis conditionibus conveniant, cum illius praesentia tum propter arces, quas possidet tum propter alias multas causas plurimum et M^{ti} V. et regno utilitatem esset allatura. Deus stb. Ex Zaazsebes 12 die iulii anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis
Frater Georgius.

(Eredeti.)

c)

Frater György Ferdinándnak. — Bevégezván az egyezkedés ügyét, kéri Ferdinándot: viseljen az ország védelmére gondot, s e célra spanyol s olasz fegyverest, nem pedig németet kér. — A moldvai vajda betörését meg lehetne akadályozni, ha ő flge a lengyel királyt tüzelné ellene; sokat használna másrészt, ha Zrínyi a bosnai basát nyugtalanítaná.

Sacratissima regia Maiestas stb.

Compositis iam dei auxilio regni negotiis causa tantum domini comitis Themesiensis supererat, quae et ipsa, illius assensione, bonum exitum erit habitura, tantummodo et huic negotio M^{tas} V. quamprimum finem imponere dignetur. Quemadmodum autem et antea saepe, sic nunc quoque M^{ti} V. domino meo clementissimo supplico quam possum humilime, in defensionem regni ea cura et diligentia deinceps M^{tas} V. incumbat, easque vi-

res ad conservandam hanc provinciam suppeditet, quibus illud incolume retineri possit. Ad quam rem Hispani et Itali imprimis utiles forent, quibus istorum qui hic sunt numerum quamprimum M^{tas} V. augere, maioresque cataphractorum copias mittere dignetur; quibus Turcis nihil formidabilius nec quod terrorem magis illis incuteret, esse potest. Nam Germani ut laborum impatientes sunt, sic etiam ex minima re offensi aegrotant graviter, multique etiamnum ex eis ex dissenteria moriuntur.

Moldavi in Transsylvaniam ingressum certo intelligimus. Itaque si M^{tas} V. serenissimum Poloniae regem inducere posset, ut a finibus illius regni negocium illi faceret, facile illius ingressum prohiberet. Quod ipsum et domino Zdrynio (*sic*) contra praefectum Boznae agendum esset ut illius conatus impediretur, cum praeter illum nemo ex zanchiacis maiores copias habeat. Quibus hoc modo constitutis non esset nobis deo auxiliante vel a beglerbego, vel ab aliis magnopere metuendum.

Turci enim ubi iam sibi de quadraginta millibus hominum M^{tis} V. in Transsylvaniam inressorum persuaserint, iuxta hunc numerum suas et ipsi copias contra nos instruunt, ut superiores evaderent; propterea igitur numerum hunc militum M^{tas} V. bonorum et exercitatorum militum copiis quamprimum augere dignetur, ut ad omnem hostium conatum sufficere possimus. Deus *stb.* Ex Zazsebes duodecima die mensis iulii, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis
Frater Georgius.

(Eredeti.)

CLXI.

1451. jul. 16. Szász-Sebes.¹⁾

Frater György Ferdinándnak. — Erdély átadása tárgyában az egyezkedések jó véget érvén, melegen ajánlja Izabellát s a királyfit, jóltevőjének János királynak reá bizott zálogait Ferdinánd kegyelmébe s egyszersmind jelzi, hogy a jövő esélyeit tekintetbe véve, a királyfi hűségét úgy biztosíthatná magának legjobban Ferdinánd, ha egyik leányát néki eljegyezné.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Ex binis M^{tis} V. litteris, quibus ad meas superiores duas epistolas M^{tas} V. respondit, intellexi ea cura, tanto studio, sollicitudine adeo indefessa salutem et conservationem istius regni

¹⁾ Egyike Fr. Gy. legszebb leveleinek.

M^{tem} V. suscepisse, ut libertas, quae in conservando hoc regno consistit, non solum nobis, in quos summa istius temporis inclementia nunc incubuit, verum etiam vicinis regnis, aliisque M^{tis} V. provinciis atque adeo toti reipublicae christianae in ipsa omnium rerum desperatione certissimam spem consequutae melioris fortunae attulisse videatur. Cumque M^{tem} V. nec cupiditas aliqua gloriae, quam unam imperatores in omnibus rebus gerendis magnopere expetunt, nec ullum amplificandi imperii desiderium ad suscipiendam causam regni, quam nunc dei beneficio non infeliciter gerit, sed solum illud de republica christiana benemerendi studium impulerit; cum tamen res praeclare gestas, ut umbra corpus, sic etiam illas gloria sempiternusque hominum sermo etiam apud posteros sequi solet; cum, inquam, nihil eiusmodi inane in animo M^{tis} V. situm sit: deus gravissimas has curas et infinitos M^{tis} V. labores digna profecto remuneratione compensabit; praecaturus et ipse deum optimum ut supra ea omnia, quae aut mente complecti aut lingua exprimere possem, ita M^{tem} V. illustret, ut mea ista vota illius summa bonitas in remuneranda M^{te} V. longe superare videatur. Itaque cum in omni vita hoc primum mihi a deo dari optaverim, ut regnum istud in potestate M^{tis} V. constitutum ex tantis malis per dei gratiam opemque M^{tis} V. eripi possit, non minori studio et illud expetivi semper, ut serenissimam reginam, eiusque filium illustrissimum, serenissimae illius defunctae M^{tis}, domini et benefactoris mei clementissimi charissima pignora in tuto et honesto loco collocatos possem aliquando intueri; quod cum nunc beneficio M^{tis} V. me consequutum esse videam, nihil est, quod iam amplius vitam mihi expetendam esse putem; quin potius ultro nunc hinc emigrare cupio summaque in pace discedere, posteaquam sanctissimis rebus tam optimum finem deus ipse in bonum totius reipublicae christianae per tam abiectum vermiculum esse voluerit. Confirmat autem meam hanc gratulationem pius, mansuetus et humanus serenissimae reginae animus, quae de prio et paterno ac liberali M^{tis} V. in se filiumque suum animo ita contenta est, ut nihil amplius expetat, nisi quod iam beneficio M^{tis} V. est consequuta.

Superest nonnihil in causa domini comitis Themesiensis transigendum, quod et ipsum prudentia sanoque dominorum commissariorum iudicio et consilio ita temperatum est, ut non dubitem quin et ille honestis oblationibus acquiescat; ut nunc mihi omnis cura, omnis denique et diurnae et nocturnae cogitationes in eo tantum sitae sunt, qua ratione, quibus modis M^{tas} V. eiusque charissimi liberi et haeredes quietum, firmum et saecurum imperium in hoc regno constituere possint. De his igitur rebus sedulo mihi cogitanti hoc unum ad eam rem perficiendam dignum esse videbatur si M^{tas} V. puerum hunc regium, optima in-

dole praeditum et qui omnium de se expectationi facile respondeat, omni beneficio sibi devinctum reddere dignabitur. Quid autem optabilius, aut quid magno et praeclaro principe dignius, quam beneficio retinere imperium? ad quam rem omni cogitatione M^{ti} V. incumbendum erit, ne puer ipse alterius beneficio devinctus, hanc optimarum rerum occasionem M^{ti} V. praeripiat. Neque enim semper status ipse rerum praesentium intuendus est hiis, qui mutationum, quae temporibus accidere solent, meminerunt; cum saepe rerum quoque foelicium contrarios eventus accidisse multi viderint. Ne tamen hoc quod nunc dicturus sum, nostra in-tempestiva interpellatione potius exactum esse, quam singulari M^{tis} V. gratia concessum videri possit, inter tractatus cum dominis commissariis habitos ne mentionem quidem eius rei fieri volui, ut haec tota res in gratia tantum M^{tis} V. posita videretur. Quapropter si M^{tas} V. de firmo et constanti imperio cogitare, si suae haeredumque suorum quieti consulere, si denique fideli praesidio etiam imposterum se suosque quam munitos reddere voluerit, nulla profecto causa melior erit, quam si unam ex serenissimis suis filiabus M^{tas} V. illustrissimo Joanni duci, qui in potestate M^{tis} V. deinceps erit, despondere dignabitur. Spem autem eam iamdudum de puero ipso concepi, ut nonnisi eximium quiddam et singulare mihi de eo liceat polliceri, persuasum omnino habens, si deus illum diutius superstitem esse voluerit, hunc unum inter alios fideles M^{tis} V. subditos futurum, in cuius fideli obsequio M^{tas} V. conquiescere potest. Si vero M^{tas} V. omnes in quibus vel exiguum virtutis specimen esse cognoverit, ad maiora semper evehere consuevit, suoque tales beneficio vivere velit, puer ipse regius ad recipiendum hoc beneficium multo dignior erit, cum hic se nunc una cum eius serenissima parente in clementiam tantum M^{tis} V. remisisset, quem sancta illa societate, arctissimo et perpetuo vinculo obligatum sibi M^{tas} V. reddere potest; ut si mihi meaeque conscientiae in causa serenissimae reginae eiusque filii per gratiam M^{tis} V. satisfeci, aliis quoque omnibus iam per me satisfactum videri possit. Deus *stb.* Ex civitate Saxonum Sebes 16. die mensiis iuli anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacr.

fidelis
Frater Georgius.

(Eredeti.)

CLXII.

1551. jul. 17. Szász-Sebes.

Frater György Ferdinandnak. — Inti Ferdinandot, hogy a Temesvárhoz tartozó javakat senkinek ne conferálja; továbbá az ő, Fr. Gy. birtokában levő Nagy-Bányát, mely pénzverő műhely állítására igen alkalmas, Bazin és Sz. Györgyért cserében följánlja.

Sacratissima regia Maiestas stb.

Ad arcem Themesiensem in his disturbiorum temporibus multa bona, tum per defectum seminis, tum alia ratione, prout temporis conditio tulit, occupata sunt, in quorum possessionem nunc multi ingredi vellent, etiam illi, qui nunquam antea illa possiderunt. Inter quae sunt et bona Jakchiorum, Nagylak et quae ad arcem illam pertinent; sunt item et Solymos et Aldiód, pro quibus obtinendis etsi sciam multos esse, qui contendant, tamen interim dum M^{tas} V. negocium istius regni magis edocta extiterit, supplico M^{ti} V. domino clementissimo, ne cui bona illa conferat; et quamvis pro Solymos et Aldiód Joannes Kendeffy M^{ti} V. supplicaturus est, cui M^{tas} V. aliquam partem ex illis confere potest; hoc autem totum in commodum M^{tis} V. consulo.

Intellexi praeterea ab illustri et magnifico domino Castaldo inter milites M^{tis} V. qui in hoc regno sunt, quanta sit difficultas in varietate monetarum. Cum igitur civitas Rivuli Dominarum per serenissimum dominum Joannem regem Hungariae mihi inscripta sit, commodissime illic M^{tas} V. cusionem monetarum instituere posset: ita autem in ordinem et ad commoditatem et usus molendinorum stollonumque et aquaeductus omnes magnis licet impensis meis reducti sunt, adeoque omnis in laborandis mineris difficultas sublata, ut minimo deinceps labore omnis nunc in eo loco cultura exequi et maior quam antea ex montibus utilitas percepi possit; de qua re et cum ipso domino generali multa loquutus sum. Cum igitur omnia mea lubens in obsequium M^{tis} V. conferre cupiam, ut in hac quoque re M^{ti} V. obsequi possem, propter commoditatem cudendarum monetarum civitatem illam M^{ti} V. concederem, ut illius loco, si bona voluntas M^{tis} V. esset, arces Posonio et Viennae propinquas, Bozin et Szentgyörgy M^{tas} V. mihi daret. Cum enim nulla bona locis illis vicina habeam, in eum maxime finem istud fieri optarem, ut eam ad M^{tem} V. emendum foret, esset unde res necessariae mihi suppeditari possent; civitatis vero illius Rivuli Dominarum bonitatem ex utilitate tandem, quam illinc M^{tas} V. acceptura esset, melius

cognosceret. Deus *stb.* Ex Sebes civitate Saxonum decima septima die mensis iulii anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacr.

fidelis
Frater Georgius.

(Eredeti.)

CLXIII.

1551. jul. 20. R ó m a.

III. Gyula pápa brevéje Frater Györgyhez, melylyel a megkezdett irányban való lankadatlan működésre bízattja, kitüntetés helyezvén neki kilátásba.

Fratri Georgio episcopo Varadiensi.

Venerabilis frater salutem etc. Cum antea perspecta nobis esset tua in catholica religione tuenda fides atque constantia, non mediocriter quam de tua prudentia ac pietate opinionem semper habuimus, nuper confirmarunt litterae et nuncii, ex quibus intelleximus te in turbulentissimo istius provinciae tumultu cum charissimo in Christo filio nostro Romanorum rege omnes vires opesque tuas ad optimam causam defendendam contulisse. Ac sane cum egregiam virtutem tuam et pietatem magnopere laudamus, tum vero etiam atque etiam hortamur, ut quod a te consilium pie fortiterque susceptum est, id omni cura, labore, contentione persequare, quo scilicet nobilissimam et opulentissimam Pannonici regni partem, quam quidem tua potissimum opera et consilio reliquam habemus, ab impendenti haereticorum atque infidelium tyranide defendas ac tueare. Idque tibi haud omnino difficile futurum arbitramur, adiunctis praesentium ipsius regis Ferdinandi et auspiciis et copiis. Eiusmodi autem beneficium si, quemadmodum speramus, in christianam rempublicam contuleris, cum satis tuae in Christum ipsum pietati et officio feceris, tum vero ab omnibus christianis principibus et a nobis imprimis tantam eo nomine gratiam inieris, ut nihil sane eorum quae ad tua vel ornamenta vel commoda pertineant, ullo loco praetermissuri simus. Datum Romae apud sanctum Petrum etc. die XX. iulii MDLI. pontificatus nostri anno secundo.

(Egykorú másolat.)

Közli : KÁROLYI ÁRPÁD.

HÉBER KUTFORRÁSOK ÉS ADATOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉHEZ.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

IV.

„Táná di bé-Élijáhu“ a magyarok pusztításairól. 974 körül.

»*Táná di bé-Élijáhu*« erkölcsképző munka, mely a benne letett nézeteket és tanokat Élijáhu (Illés) prófétának tulajdonítja. A könyv 974 körül készült;¹⁾ ismeretlen szerzője lakhelyének Bábelt mondja, mely alatt azonban, *Graetz* szerint,²⁾ Róma értendő, úgy hogy ez álmű hazája Olaszország volna. E könyv első, »Élijáhu-rábbá«-című részének 3-ik fejezete³⁾ azon tételt állítja, hogy »mindaz, a mi a világ végén egykor történni fog, részben már teljesült.« Ennek bebizonyítására egyebek közt ezt is fölhozza:

»Jövöben Izrael hegyein vér s hulla és *Góg* és *Magóg* által a nemzetekre hozott pusztítás leszen.⁴⁾ Ez részben már is teljesült: *vér, hulla és pusztítás (jött) sanyargatóinkra, amint naponta és szünet nélkül saját szemeinkkel látjuk.*«

E szavakat *Graetz*,⁵⁾ és pedig, ha ez álmű szerzője csakugyan Olaszországban élt, nyilván helyesen a *magyarokra* vonatkoztatja, kiket az európai világ *Góg* és *Magóg* hazájából, Skythiából származtatott, és kik a X. század vége felé Olaszországot ismételten iszonyuan pusztították.

¹⁾ L. *Rapaport*: Rábbenu Náthán, 44 l. és *Zunz*: Gottesdienstliche Vorträge d. Juden, 112 l.

²⁾ J. h. V. 356 l.

³⁾ A Sadilkow-i kiadás 7. b. l.

⁴⁾ *Ezekkiás* 39, 17—21 után.

⁵⁾ J. h. u. o.

V.

**Jehúdáh há-Kóhen, mainzi rabbinak, Magyarországra
vonatkozó három döntvénye. 1070 előtt.**

Jehúdáh há-Kóhen, a Franciaországból Mainzba bevándorolt és 1028 körül meghalt nagy hírű rabbi Gersom ben Jehúdáhnak szintén Mainzban élő tanítványa, ki 1070 körül halt meg, ¹⁾ egy »a bírák könyve« ²⁾-című munkát írt, melyet a középkori zsidó írók gyakran idéznek. E könyvből az 1293-ban elhalt ³⁾ rothenburgi *Méir ben Bárúk* döntvénytárának Prágában (1608-ban) megjelent kiadása ⁴⁾ több döntvényt vett fel, közte, 903, 904 és 935. szám alatt, hármat, mely Magyarországra vonatkozik. ⁵⁾ Ezek e következők:

1.

A magyar királyné a pénzverő főnökének meghagyja, hogy egyes zsidók számára ezüst filléreket veressen.

903-ik szám. Rúben és Simon a törvényszék előtt megjelennek. R. ezt állítja: (S.) engem *Hágár* ⁶⁾-országában rábirt, beszéljek az ő érdekében a királynéval, adna parancsolatot a pénzverő főnökének, hogy S-nek, ennek saját ezüstjéből, egész száz fontig ⁷⁾ filléreket ⁸⁾ ve-

¹⁾ *Zunz*: Zur Geschichte u. Literatur, 537. l.; *Löw*: Ben Chananja, X. köt. 614. l.

²⁾ מ'הרד"י, így rendesen; a nemzeti muzeum egyik nagybecsű héber kéziratában, úgy látszik helyesebben, mindig מ'הרד"י-nak neveztetik. L. »Mardochai ben Hillel, sein Leben und seine Schriften«: című munkámat (Boroszló, 1878) 129. l.

³⁾ *Graetz*: i. h. VII. köt. 184. l. *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár, VI. köt. 13. l. tévesen azt állítja róla: meghalt 1305.

⁴⁾ Ezen kívül még két döntvénygyűjteménye, más-más tartalommal Cremonában és Lembergben jelent meg.

⁵⁾ E három érdekes »jognyilatkozatot« *Wenzel*: i. h. u. o. 573 — 578 l., héber eredetiben s magyar fordításban közölte; tökéletesség kedvéért a jelen gyűjteménybe is fölvétettek, s pedig annál inkább, mivel *Wenzelnél* a héber szöveg számos írás- és sajtóhiba miatt majdnem érthetetlen, a *Wenzel* egyik zsidó tanítványa segítségével készült magyar fordítás pedig nem mindig szabatos, néha épen séggel hibás.

⁶⁾ Magyarországnak »Hágár,« חָגָר, elnevezéséről l. a következő számot s ez értekezés végén a »Hágár, mint Magyarország elnevezése« című függelék.

⁷⁾ לִיטְרָה = litra.

⁸⁾ פֶּסִיטָה; *pesita, pesit*, vagy *pásut*, sajátkép: *egyszerű*, a legki-

ressen; s az ebből eredő hasznot meg fogom osztani veled. Erre neki azt mondám: »hisz nincs ezüstöd!« mire ő mondá: »majd azon leszek, hogy előteremtsem; az isten talán kezemre fogja szolgáltatni.« Én hallgattam szavára, beszéltem a királynéval, s ez a pénzverő főnöknek megparancsolta, hogy S. számára a filléreket veresse. Ezután a királyné küldetésében útra keltem, de társamat otthon hagytam, kit tanúk előtt felhatalmaztam, hogy S.-tól a bekövetkezendő haszonnak engem illető részét átvegye. S. adott is neki hét félezüstöt és többet nem. A többit tehát most követelem. Erre S. ezt felelé: Igaz, szándékom volt a királynét megkérni, hogy hagyjon számomra filléreket veretni arra az esetre, ha isten ezüsttel megajándékozna. De mivel attól féltem, hogy a királynénál rágalmazhatsz s az ügyet elrontod¹⁾ s a dolgot egész erővel hátráltatod; magam beszéltem a királynéval és mindent, a mi lehetséges volt, magam követtem el. S mind a mellett, hogy elutaztál, megbizottadnak az egy ezüstöt²⁾ kiadtam, melyet néked ígértem, hat mást pedig kölcsönöztem neki, mert szüksége volt reá; az ügyben pedig magam fáradoztam, a mennyire lehetett.

Az én nézetem az, hogy R.-nek S. irányában semmiféle követelése nincsen; mert egész alkudozásuk pusztá szó volt, s a kikötött feltételek oly tárgyra vonatkoztak, mely sajátkép még nem is létezett. Mert hol s kinél volt az ezüst? Izráelben pedig elismert törvény az, hogy senkisésem ruházhat rá más valakire jogot oly dologra nézve, mely még nem létezik. Ennél fogva irányában semmiféle követelése nincsen.

A szóban forgó magyar királyné, mint már Cassel³⁾ sejtí, nyilván Anasztázia, I. Endrének neje, ki, mint e döntvényből kiviláglik, de miről hazai kutforrásaink hallgatnak: vagy akkor, amikor a kor s betegség által elgyengült király az ő fiát, Salamont, 1057-ben megkoronáztatta, vagy pedig az ifjú Salamon királyságának első éveiben, 1063 körül, az államügyek vezetésére, úgy látszik, nagy befolyással volt. Lehetséges azonban, hogy e királyné alatt tán Judit, Salamonnak neje értendő.

2.

Zsidók, mint a Magyarország és Mainz közti kereskedés közvetítői.

904. szám. Azt kérdezted, hogy: Rúben és Simon⁴⁾ Hágár or-

sebb pénzegység, fillér néha denár; l. Zunz: i. h. 540. l. Egy »font pesítim«, vagy fillér, a középkori német zsidóknál gyakran felhoztatik l. Zunz, u. o. 562. l.

¹⁾ Itt a szövegben hiba van; helyesen vagy לִי לְהַקֵּן לִי vagy pedig לִי לְהַקֵּן לִי olvasandó.

²⁾ זָקוּק אֶהְיֶה hiba, helyesen זָקוּק אֶהְיֶה olvasandó.

³⁾ I. h. 190. l.

⁴⁾ Az ilyetén kérdésekben a szóban forgó egyének igazi nevét

szágában lévén, S-nek egy font aranyat adott R., hogy árúczikkeket vegyen, azokat Mainzba¹⁾ vigye, ott eladja és (a bevételért) oly árúczikkeket vásároljon, melyeket itt Hágár országában keresni szoktak, hogy majd eladja s a haszont vele megoszssa. S. így tett; vásárolt amit vásárolt, s Mainzba elvitte. De hogy oda érkezett, R. hitelezői ráakadtak s a községet megkérték, hogy R. vagyonát foglalja le és őket elégtítse ki.²⁾ A község ilyen cselekedett: ráparancsoltak (S.-re), biztos kézbe tegyen le mindent, ami R.-nek vagyonából nála volt, kivéve a hasznot. Ő ezt megtette; előhozta a tőkét, de a hasznot magának tartotta meg³⁾ az őt megillető rész fejében, mert így szóla: minthegy az ő (R.) tőkéje adósságának fejében letartóztatott és én nem kereshetek semmit sem, ha hozzá visszatérek: ő neki e haszonban semmi része nincsen, s én ezt magamnak tartom, mint a haszonnak engem illető részét. Tudni akarnám tehát, vajjon S.-nek van-e igaza?

*Én azt vélem, hogy R.-nek nincsen része a már meglevő haszonban sat.*⁴⁾

3.

A Magyarországból Mainzba küldött arany- és rézárúknak ott nagyobb az értéke mint Magyarországon.

932. szám. Rúben és Simon Hágár országában lévén, R. S.-nek tíz aranyozott és két rézedényt⁵⁾ adott át, vigye azokat Mainzba s az aranyo-

többnyire elhallgatják; a férfiak rendszeren Jákob fiainak neveivel: Rúben, Simon, Lévi sat., a nők Jákob nejeinek: Ráhel s Leah neveivel szoktak jelöltetni.

¹⁾ Az eredetiben: *Megencz* (מענניץ) = Moguntiacum.

²⁾ A középkorban a zsidó községek közegei még a zsidók közti pénzbeli ügyeket is szokták elintézni.

³⁾ Az eredetiben itt נטל helyett נעל olvasandó.

⁴⁾ A következőkben ez eldöntés tisztán zsidó-theológiai szempontokból igazoltatik, miért is a döntvénynek még hátralevő része kihagyatott.

⁵⁾ Az eredetiben: »muzháboth« (מוזחבוה) és »kuprins« (קופרינס), ami Wenzelnél így van fordítva: »tíz aranyat és két kuprins-t adott.« De a kérdés további részében, úgy szintén a válaszban pénzről soha sincsen szó, hanem mindig csak árúkról, vagy egyéb értékkel bíró tárgyakról (הפצים). Az aranyat (mint pénznemet) továbbá az uj-héberben „zahub“ (זחוב), többes számban „zehúbim“ (זחובים)-nak nevezik, amit tévesen forinttal szoktak fordítani, mivel csak arany forintot jelenthet; a közönséges, nem-arany forint t. i. perach (פרח) = virágos = florenus. Az eredetiben használt »muzháboth« szószerint annyi, mint „aranyozott“; „kuprins“-ban pedig nyilván a német Kupfer rejlik, úgy hogy itt alig lehet mást, mint aranyozott és rézedényeket, vagy egyéb árúkat érteni.

zottakat N.-nek, a rézből valókat pedig N.-nek odja át. S. Mainzba jött, de az árúkat nem adta át az illetőknek. Jóval ezután R. bátyja Mainzba jött és kérdi S.-től: átadtad-e az árúkat azoknak, a kiknek küldötték? Erre S. ezt felelé: »Valóban csak most emlékeztetsz rá, mert az nap óta, hogy R. azokat nekem átadta, nem láttam s rájok nem is gondoltam, s nem is tudom, hol vesztek el. De elismerem, hogy kárpótlással tartozom.« Most S. amaz érték szerint akar fizetni, melylyel (ez árúk) Hágár országában bírtak; a követelők ellenben a kielégítést amaz érték szerint követelik, melylyel Mainzban bírnak. Most tudni akarjuk: kinek van igaza?

Én úgy vélekedem, hogy ha tudnók, hol vesztek el az árúk, akkor amaz érték szerint kellene fizetnie, melylyel ott bírtak, a hol elvesztek. A jelen körülmények közt, mivel az egyik ezt, a másik meg azt állítja, azt hiszem, hogy a követelőknek van igazuk sat. ¹⁾

E döntvények minden esetre érdekes bizonyítékát szolgáltatják annak, mily sűrű volt a XI. század közepe felé a Magyarország és Mainz közti kereskedelmi összeköttetés, és hogy ennek, tán kiváló közvetítői zsidók voltak. ²⁾ Úgy látszik azonban, hogy nem annyira magyar zsidók a Rajnavárosokba (Mainzba), mint a rajnavárosi zsidók Magyarországra szoktak utazni. A 904. és 932. számú döntvény kezdő szavai: »R. és S. Hágár országában lévén« világosan arra utalnak, hogy a perlekedő felek *mainzi* zsidók voltak, kik Magyarországból hazatérvén, peres ügyüket Jehúdáh há-Kóhen elé terjesztették.

VI.

Rabbi Selómoh Jiczháki Magyarország földrajzi fekvéséről. 1090 körül.

Rabbi *Selómoh Jiczháki*, vagy zsidó szokás szerint, e szavak kezdő betűi szerint, megrövidítve: *Rási*, a középkori zsidó irodalom egyik legkiválóbb, 1064 óta Troyes-ban élő képviselője.

¹⁾ Ez eldöntés is zsidó-theológiai, a fordításban kihagyott érvekkel bővebben igazoltatik.

²⁾ Rothenburgi *Méir ben Bárúk* e döntvénytárában a 787., sz. alatti döntvényben, melynek szerzője ismeretlen, *frankeni* bor mellett »*huneis!* vagy »*honeis*« (הונייט) borról is van szó, mit *huni*, tehát magyar borral akartam magyarázni (l. *Hunfalvy*: i. h. 522. l., 4. jegyz.) E magyarázatom azonban határozottan téves; הונייט bizonyosan a német »*hanauisch*,« tehát *hanau* bor, mely a »*fraenkisch*« (ורענקייט) azaz *frankeni* bornál rosszabb volt.

lője,¹⁾ egyebek közt majdnem az egész babilonai talmudhoz egy, rövidege s szabatossága által kitünő, magyarázatot írt, melynek szerkesztésével egész 1105-ben bekövetkezett haláláig foglalkozott²⁾, s mely a talmudnak minden kiadásában rendszeren a szöveg mellett áll.

A zsidók, a karaitákat kivéve, Mózes V. könyvének 6, 19. versét: »És írd föl azokat (a szentírás szavait) házad ajtajának félfájára és kapuidra«, tudvalevőleg úgy magyarázzák, hogy egy hártyardarabra Mózes V. könyvének 6, 4—9 és 11, 13—21 verseit írják föl, ezt tokba szorítják, melyet az ajtó félfájára szögeznek és »mezuzáh«-nak neveznek³⁾. A talmud »Jóma« című részének 11a⁴⁾ lapján, azt állítja, hogy e »mezuzáh«-t alkalmazni kell »úgy a házak s az udvarok kapuira, mint az országok kapuira s a városok kapuira.« E szavakat »az országok kapui« Rási (i. h. u. o.) ekkép magyarázza:

„Vannak tartományok, melyek sok mértföldnyire⁵⁾ hegyekkel és erdőkkel vannak körülvéve, úgy hogy belőlök csak kapukon (szorosokon) lehet kimenni, mint például: Hágárország.“⁶⁾

Hágárország mint mindenütt, úgy itt is Magyarországot jelent.⁷⁾ Rási mint ifju: Mainzban, Wormsban és Speierben

¹⁾ A szent-íráshoz írt híres magyarázatának Móz. öt könyvéhez s az ugynevezett »öt tekercs«-hez tartozó részét nemzeti múzeumunk egy nagybecsű kéziratban bírja, melyet »a magyar nemzeti múzeum héber kéziratái« című értekezésemben (megjelent a »Magyar könyvszemle« 1877-iki évfolyamában) bővebben ismertettem, hol a Rási életére s tudományos működésére vonatkozó kutforrásokat is felhoztam (i. h. 90. l., a különlenyomatnak pedig 12. l.)

²⁾ Mivel ez óriási munka több évtizedet vön igénybe, kommentárjának itt felhozott helyét hozzávetőleg 1090-re lehet tenni.

³⁾ L. *Sulchán árukh*, Jóreh-Deáh, § 285—292.

⁴⁾ A talmud számtalan kiadásai az egyöntetőség kedvéért ugyanazzal a lapszámozással vannak ellátva, s pedig úgy, hogy a folyó számok csak az egész lapokra (levelekre) vonatkoznak. A lapoldalokat a héberben **ס** és **ז** betűkkel, nem-héber idézetekben pedig rendszeren *a* és *b* betűkkel szokták megjelölni, úgy hogy például itten »Jóma 11 a^a annyit jelent: mint e rész 11-ik lapjának első oldala.

⁵⁾ A héberben: **רַחֲוֹתָיִם**, paras anga, l. fent. l.

⁶⁾ **רַחֲוֹתָיִם**

⁷⁾ L. fent. *Jehúdáh há-Kóhen* döntvényét (98 l., V. szám alatt) és ez értekezés végén a »Hágár mint Magyarország elnevezése« című függelék. *Lów* (B. Chananjah X. 616 l.) ezt kétségbe vonja ugyan. De ellenvetése: hogy *Rási*, ha itt csakugyan Magyarországról szólna, ennek területét egy, csak néhány mértföldnyi hosszúságú hegy- és erdőláncolat által körülfoghatónak hitte volna, nem áll. Rási t. i. itt csupán csak

élt¹; a Rajna-városok pedig Magyarországgal már igen korán állottak kereskedelmi összeköttetésben²), melynek közvetítői gyakran zsidók voltak³). Rási nyilván ily magyar-zsidó kereskedőtől⁴) vette Magyarország természetes határainak és hegysorosainak hírét. Hazánknak nehezen hozzáférhető fekvése, melyet Kálmán király a féktelen kereszties csapatok ellen oly ügyesen tudott felhasználni, különben már 1096 óta Európaszerte ismeretes volt.⁵)

VII.

Száádjá, Kálonimosz, wormsi rabbi tanítványa, az ő idejében létező 10 keresztény birodalom közt Magyarországot is fölszámítja. 1100—1130 körül.

Az úgynevezett »Biblia rabbinica magna« különféle kiadásai Dániel prófétához egyebek közt magyarázatot fűznek, melyet tévesen a 942-ben Szúrában, Babiloniában, elhalt nagyhírű Száádjá (Ál-Fájúmi) Gáonnak szoktak tulajdonítani. E magyarázat valódi szerzője azonban egy másik, későbbi Száádjá, ki a Rómából Wormsba bevándorolt rabbi Kálonimosznak volt tanítványa.⁶) Miután ezen Kálonimosz 1096 után lett wormsi rabbi,⁷) tanítványa Száádjá csak 1100—1130 körül irhatott.

azt állítja, hogy van ország, mely *sok* mértföldnyire hegygyel és erdővel van körülveve, úgy hogy, ott t. i., *ahol* hegyek és erdők a határt képezik, csakis kapun, azaz szoroson, lehet belőle kimeenni, s ez az, mit a talmud »az ország kapuja« alatt ért. De ezzel korántsem azt akarja mondani, hogy az *egész* ország hegygyel s erdővel van körülveve; e fölfogás ellen már a »*sok* mértföldnyire« szól, ami nem csak hogy fölösleges volna, de még ellenmondást is tartalmazna. Ép oly kevéssé áll *Zipser* ellenvetése, melyről a fentemlített függelékben bővebben lesz szó.

¹) Körülbelül 1064-ig. *Graetz* i. h. V. köt. 78. l.

²) *Konrad*, kölni püspök, már 1249-ben *magyar* kereskedőkre nézve intézkedést hoz. L. »*Árpádkori új okmánytár*« VII. köt. 305. l.

³)[§]L. fent. V. szám alatt.

⁴) Ily utazó kereskedő, úgy látszik, ama »gazdag ember, a Hágárországból való rabbi Izsák« is volt, kit Rási egy másik munkája (Há párdesz: 60 b, az újabb rosz kiadás 12 b l.) idéz. A »rabbi« szó, t. i. pusztán tiszteletcím zsidó tudósok számára, és régiebb időkben nem jelent épen hivatalban lévő rabbit.

⁵) Az idevágó kutforrások tudósításait l. *Katonánál*: *Historia critica* III. köt. 29 és 35 l. folyt.

⁶) *Zunz*: *Zur Geschichte u. Literatur*, 71. l.

⁷) *Graetz*: i. h. VI. köt., 84. l.

Száádjáh Dániel próféta álomlátásának negyedik csodálatos állata alatt (Dán. 7, 7) a kereszténységet érti, ez állatnak 10 szarva alatt pedig ugyanannyi keresztény birodalmat. E nézetből indulván ki, a szöveg e szavaihoz: »S e szarvakat megtekintettem« (u. o. 8. vers) a következőket jegyzi meg:

„Mind e királyok t. i. egyjüvétartoznak, kiki maga országában. Mert a római (értsd: a keresztény) uralomnak sok országa van, s ezek: 1) Konstantinápolyban levő római király, 1) Árménia²⁾ királya, Hungáriah³⁾ királya, Áskendz⁴⁾ királya, Bulgária⁵⁾ királya, Csehország⁶⁾ királya, Franciaország⁷⁾ királya, Spanyolország⁸⁾ királya, Oroszország királya és Izmaél (országának) Jeruzsálemben levő királya. 9) E tiz birodalom a keresztény¹⁰⁾ száműzést képezi.¹¹⁾

Mivel pedig Dániel próféta álomlátását így folytatja (u. o. 8. vers): »S íme, egy másik kisebb szarv hajtott ki köztük, mely előtt az előbbi szarvak közül három kihullott,« s Száádjáh ez újabb szarv alatt a muhammedánismust érti, mely előtt a felsorolt 10 keresztény állam közül három meg fog bukni; a censura e magyarázaton megbotránkozott. A »Biblia rabbinica magna«-nak Bombergi kiadásában a szövegnek ama szavait, melyeknek megfelelő magyar szavai fentebbi fordításunkban vastagabb betűvel vannak nyomatva, egészen kivakarták, ama szavait pedig, melyeknek a fordítás dőlt betűkkel nyomatott szavai felelnek meg, ténia által olvashatatlaná tették. E munkának amsterdami

1) A bizánczi császár.

2) ארמניה. Mivel e sorrendből Angolország hiányzik, itt tán helyesebben בריטניה = Británia, olvasandó.

3) הונגאריאה.

4) אשכנז = Németország.

5) בולגריה.

6) בנען. Csehországot a középkori zsidók »Kánáán«-nak szokták elnevezni, »mivel ezen országnak lakosai fiaikat és leányaikat rabszolgákkül szokták eladni.« (Tudclai Binjámín utazásainak vége felé) összevetve Móz. I. k. 9, 25-ével.

7) צרפת. I. az előbbi évf. 634 l.

8) ספרד; I. fent. u. o.

9) ומלך ישמעאל שבדושתלים csak így értelmezhető. Szerző az Izmaelitáktól (muhammedánusoktól) környezett s ezeknek földén, Kis-Ázsiában, létező, az első kereszties hadjárat alkalmával alapított jeruzsálemi királyságra czéloz.

10) אדום; a kereszténységnek »Edom« elnevezéséről I. az előbbi évf. 662. l., 3. jegyz.

11) T. i. azokat a keresztény birodalmakat, hol a zsidók számkivevésben élnek.

kiadói még egyszerűbben jártak el: mind a 10 nevet s végén »a keresztény száműzés« szavakat kihagyták, miáltal az egész magyarázatnak semmi értelme nincsen.

VIII.

Tudelai Binjámín (ben Jónáh), spanyol zsidó utazó, elbeszéli, hogy Konstantinápolyba magyar kereskedők szoktak jönni. 1166 körül.

*Binjámín, ben Jónáh, Tudela városából, miért rendesen »Tudelai Binjámín«-nak is szokták nevezni, 1165—1173 körül az akkor ismert világot majdnem egészen beutazta*¹⁾ és érdekes tapasztalatait »Binjámín utazásai«²⁾ című könyvében tette le. Konstantinápoly leírásában ezeket mondja³⁾:

»Konstantinápoly két tengeröböl mellett fekszik; az egyiket az orosz (fekete) tenger, a másikat a spanyol (közép-) tenger képezi. Oda járnak mind a kereskedők Babiloniából, egész Sineár-ból (Mesopotamia), Médiából, Perzsiából, Egyiptom egész országából, Kánaánból, az orosz birodalomból, *Magyarországból*⁴⁾ . . . Lombardiából, Spanyolországból, Hollandiából s Olaszországból.«⁵⁾

¹⁾ L. róla *Graetz*: i. h. V. 231. l. és 457. l. folyt.

²⁾ מְסֵעֵי דֶרַךְ בִּנְיָמִין. Többször kiadatott, legjobban az *Asher*-féle hires kiadásban.

³⁾ Miután Binjámín utazásának majdnem kezdetében Konstantinápolyba érkezett, az itt következő adat körülbelül 1166-ból való. Más kiadás hiányában az Amsterdámban, 1698-ban (12-rétben) megjelent kiadást idézem, hol ez adat a 6a lapon található.

⁴⁾ *Ungáriá*-ból, אֹונְגָרִיא.

⁵⁾ Egy másik zsidó utazónak, a *regensburgi Petháchjáh*-nak, többször kinyomatott útleírása (utazott 1175—1190 körül; *Graetz*: i. h. u. o. 280. l.) a Kozarország szomszédságában lakó népekről, melyeket *Kédár*-nak (קֶדָר a bibliában: *nomád arabok*, a későbbi héberségben: *tatárok*) nevez, több adatot közöl, mely a régi magyarok szokásaira nézve érdekes adatokat nyújt. *Petháchjáh* úti naplójának kiadója mindjárt bekezdőleg ezeket mondja: . . .

»A Csehországban levő Prágából Lengyelországba utazott; Lengyelországból az orosz Kievbé s Oroszországból hat nap alatt a Dnjepr (דְנֵיפֶר) folyóhoz ért, melynek tulsó partján Kédár országában kezdett utazni. Az ott lakóknak nincsenek hajóik, hanem vagy tiz kiterjesztett lóbórt varrnak össze, s a szegletek körül szijat varrnak. E bőrök középebe a kocsikat s egyéb terheket rakják bele, a bőrök szegletén levő szijat a lovak farkához kötik: a lovak úsznak, s így kelnek át a vizen. Kédár országában nem esznek kenyert, hanem tejben főtt gabonafélét

IX.

Eliézer ben Jiczhák, speieri rabbi, Jehúdáh ben Jiczhák, párizsi rabbihoz intézett levelében a magyar zsidók állapójáról nyilatkozik. 1190 körül.

Rothenburgi Méir ben Bárúk (l. fent. 98 l.) Lembergben megjelent döntvénytárában 112. sz. a. és Jiczhák ben Móseh, bécsi rabbi (l. a következő sz. a.) »Ór-Záruá«-című könyvében (I. 113. §, 20b l.), levelet közölnek,¹⁾ melyet az 1190 körül Speierben élő Eliézer ben Jiczhák²⁾ Jehúdáh ben Jiczhák, párizsi rabbihoz³⁾ intézett. A speieri rabbi a párizsi rabbit éles szemrehányásokkal illeti, mivel helytelennek nyilvánította ama régi szokást, mely szerint a zsidó kántorok, lakodalmak alkalmával és bizonyos ünnepeken, egyes községi tagoknál adományokat szednek, és levelét így fejezi be:

»Elődeink bölcssek voltak s a jövendőket előre látták. Mert ha az adományokat beszünteted, melyeket nekik (a kántoroknak) a »Púrim« s a »Szimchath-tórah« ünnepen⁴⁾ és lakodalmak alkalmával adni szok-

s kölest, tejet és sajtot, s húsdarabokat tesznek maguk alá, a lovak nyerge alá; a lovat pedig egész az izzadásig hajtják, mi által a hús megmelegszik, melyet azután megesznek. Kédár-országban csak kalauz segítségével lehet utazni, mely alkalommal egymásnak így esküsznek: (a kalauz) *ujját tüvel megszurja s a vért annak adja inni, aki vele utazik; ki ez által mintegy saját vérévé s húzává válik. Még egy másik esküforma is létezik náluk: egy emberarcz-alaku réz edényt teletöltenek s abból mindkettlen isznak, az utazó s a kalauz, s ez akkor többé sohasem lesz hűtelen.* Királyuk nincsen, hanem családfejük. Rabbi Petháchjáh Kédár-országot szélében 16 nap alatt utazta át. Az emberek ott sátorban laknak; messzire látnak el, szemök éles, mert nem esznek sót és illatos füvek közt tanyáznak. Jó ijászok; a madarat lelövik röptében s egy napijárónál továbbra (!) látnak. Hegy nincsen, mind csupa rónaság. Egynapi utazásra Kédár-ország után tengeröböl van (nyilván a káspi tenger éjszaki részét érti), mely Kédár-országot Kozarországtól választja el. S ott (Kozarországban) szokás, hogy a nő a meghalt atyát egész napon s az egész éjen át *si-rassa és gyászolja, de az anyát nem; s ezt cselekszi mindaddig, míg fia vagy leánya, vagy családja egyéb tagjai közül valaki meghalt.*“

¹⁾ Az előbbi a szöveget itt-ott helyesebben teszi közzé.

²⁾ I. *Zunz*: Zur Geschichte, 49. l. és Mardochai ben Hillel-című munkámat (Boroszló 1878) 109. l.

³⁾ *Zunz*: u. o. 35. l. és fentidézett munkámat, 130. l.

⁴⁾ »Sorsolási ünnep« és »a tórah örömunnepe«, két zsidó örömunnepe.

nak, akkor Lengyel-, Orosz- s Magyarország¹⁾ legtöbb községében, hol *sanyarúságuk miatt hittudósok nincsenek*, hanem ha valahol értelmes emberre akadnak, azt fölfogadják, hogy kántoruk, rabbijuk és gyermekeik tanítója legyen, s neki mindezt (e különféle adományokat t. i.) megigérik — ez fizetéséből nem élhetvén meg, helyét odahagyja, minek következtében ők (a nevezett országok községei) vallásos tudomány és ima és rabbi nélkül maradnának. Ha e nyilatkozatodat most vissza is vonnád, attól tartok, hogy ott (az említett országokban) *előbbi szavaidat meg fogják hallani s ez által nagy zavar támad náluk.*»

A Speierben élő Eliézer ben Jiczchák a lengyel, orosz és magyar zsidók viszonyait azért ismerhette közelebről, mivel Csehországban született, miért is rendesen csak »cseh Eliézer«-nek szokták őt nevezni.

X.

Jiczchák ben Móseh (Ór-Záruá) bécsi rabbinak tudósítása a budai és esztergomi meleg-forrásokról. 1250—1260 körül.

Jiczchák ben Móseh, kit lakhelye után »bécsi Jiczchák«- (Izsák-)nak, főmunkája czíme után pedig »Jiczchák Ór-Záruá«-nak is szoktak nevezni, a középkori német zsidó tekintélyeknek egyik legkiválóbbika.²⁾ Meghalt 1270 körül. Ifjúkorában sokat utazott s egyebek közt Magyarországon is megfordult, ugy látszik már 1217 előtt.³⁾

Említett főmunkájában, melyet életének vége felé különféle korábbi jegyzeteiből állított össze, a nők havi tisztulásáról szólván, az I. könyv 366. fejezetében (51a (101.) l.) a következőket írja:

»Én, a szerző, elhányattam Hágár⁴⁾-országba egész *Buden-* (vagy *Budun*)-ig és *Osztrigosz*-ig, hol meleg források fakadnak a földből, s azt kérdezték tőlem, szabad e a nőknek a havi tisztulásuk után szokásos tisztálkodás végett e források vizében megfürödniök? Ők t. i., mivel ezek melegek, e fölött kétkedtek. S én arra tanítottam őket, hogy: igenis szabad.«

Buden, rendesen *Budun*, ritkábban *Buda*, Buda városának

¹⁾ אונגריאה

²⁾ L. *Grosz II.*: R. Isaak b. Mose Or-Sarua aus Wien, a Frankel-Graetz-féle »Monatsschrift«-ban, 1871. évf. 248. l. folyt.

³⁾ Akkor t. i. már Regensburgban volt, honnét Franciaországba ment. L. alantabb: »Hágár mint Magyarország elnevezése.«

⁴⁾ חַגְרָה l. fent. 98. és 102. l.

szokásos héber elnevezése, ¹⁾ melylyel még gyakran foguuk találkozni; tudtommal itt legelőször fordul elő. Az eddig meg nem fejtett *Osztrigosz* ²⁾ helyett pedig bizonynyal *Osztrigom* ³⁾ = *Esztergom* olvasandó. Jellemző, hogy a bécsi rabbi ezen városoknak *magyar* neveikkel él; valószínűleg azért, mivel magyar hitfeleitől épen ezeket hallotta. ⁴⁾ A középkorban nem csak Budának, hanem Esztergomnak meleg forrásai is híresek voltak. ⁵⁾

XI.

Iszerlein Izráel, bécs-ujvárosi rabbi, a Magyarországon csavargó csalókról és az ó- és uj-budai zsidó községekről. 1450—1470 közt.

Iszerlein Izráel, előbb márburgi, később bécs-ujvárosi rabbi, ⁶⁾ egyebek közt egy »Peszákim u-kethábim« = (döntvények és levelek =) című munkát hagyott hátra, melyben gyakran magyar zsidó községekről és tekintélyekről van szó, különösen a következő eset alkalmából. Egy zsidó, neje számára Budán ⁷⁾ válólevelet íratott, melynek érvényét kétségbe vonták, mivel a férj, mint később kisélt, kikeresztelkedett zsidó volt, kit Pozsonyban, ⁸⁾ sőt még a két budai, t. i. ó- és uj-budai zsidó községben, végtére pedig a keresztények közt más-más név alatt ismertek, úgy hogy a válólevélben nem *minden* neve állott bent, ott előforduló nevének valódisága iránt pedig kételyek támadtak.

¹⁾ בודין בודין בודא. L. *Zipser* értekezését: Ben-Chananjah, X. 693. l. folyt.

²⁾ *Grosz*: i. h. 252. l. az אוסטריגוס szót kérdő jellel látja el.

³⁾ אוסטריגוס helyett אוסטריגום; a ם t. i. a hozzá hasonló ם-el igen könnyen összetéveszthető.

⁴⁾ Azt, hogy a magyar zsidók egész a török időkig kiválólággal magyar ajkúak voltak és többnyire tősgyökeres magyar neveket viseltek, más helyen bővebben reményilem bebizonyíthatni. Német zsidók, úgy szintén magyar zsidók, ha német rabbiknak írtak, vagy ha Németországból Magyarországra bevándoroltak, Budát „Óven“- (אובן, Ofen-) nek szokták nevezni; l. a következő (XI.) számot és ez értekezés végén a »Hágár mint Magyarország elnevezése«- című függelék.

⁵⁾ L. *Wernher*: De admirandis Hungariae aquis, Schwandtnernél, III. 165. l.; v. ö. *Fejér*: Cod. dipl. VI. 1. 56.

⁶⁾ L. *Graetz*: i. h. 220. l. folyt.

⁷⁾ אובן = Ofen.

⁸⁾ פרישפירק, az úgynevezett zsidó-német nyelvnek kiejtése szerint: *Prespurk*.

Iszerlein, ez esetre vonatkozó hosszadalmas theológiai értekezésében, fentcímzett könyvének 138. száma alatt, egy rabbinak egyebek közt ezeket is írja:

»Te a mellett, hogy a nő új házasságot köthessen, azt az érvet is felhozod, hogy házassága, mivel kötése alkalmával csalás forgott fen, érvénytelen volt. A férj ellen t. i. tanúk azt bizonyítják, hogy a nélkül, hogy valaha kellő módon visszatért volna, két ízben keresztelkedett ki, ama schonnai csavargók módjára, kik kikeresztelkednek, időnként visszatérnek s magukat zsidóknak állítják, időnként meg újra keresztényeknek; minél fogva még ma is valódi kitértnek tekintendő, a nő pedig, ha erről tudomása lett volna, vele bizonyára nem kötött volna házasságot.«

Ugyanez ügyre vonatkozólag 184. szám alatt egy másik rabbinak ezeket írja:

. . . »Ami pedig levelednek azt az állítását illeti, hogy *Áhron kántor Uj-Budán* ¹⁾ a nála letett rituális házassági szerződésből (a férjnek) mindkét nevét ismerte; már megírtam nektek, hogy előbbi nyilatkozataitokban se híre se nyoma annak, hogy *Uj-Budán* csak *Dán* nevén, *Ó-Budán* ²⁾ pedig csak *Náthán* nevén ismerték-e őt.«

XII.

Brúna Izráel, regensburgi rabbihoz, egy Vác közelében meggyilkolt zsidó ügyében tanuvallomás küldetik be. 1456—1480 közt.

Brúna Izráel Brünben ³⁾ 1400 körül született, honnét V. László alatt s ennek helybenhagyásával a többi zsidókkal együtt 1454-ben elüzetett. ⁴⁾ 1456 körül *Regensburgban* telepedett le, hol mint rabbi működött. Meghalt 1480 körül. ⁵⁾

Többször kinyomatott döntvénytárának 214. száma ekkép hangzik:

»Hárman ültünk együtt törvényszéket képezvén, ⁶⁾ midőn Nehorai, Mózsésnek fia, előttünk megjelenvén, e következő tanuvallomást

¹⁾ אובן חדש.

²⁾ אובן ישן. A bécs-ujvári rabbi csak e német elnevezésekkel él; de a magyar zsidók rituális okleveleikben így szoktak írni: »Buda, mely Ofen-nek is neveztetik.« L. Iszerlein, i. h. 185. sz. a.

³⁾ E szülőhelyétől régi zsidó szokás szerint *Brúna* nevét vette.

⁴⁾ *Wiener*: Regesten zur Geschichte der Juden sat. I. 247. l. folyt.

⁵⁾ Életét l. *Graetznél*: i. h. VIII. 274. l. folyt.

⁶⁾ Zsidó törvény szerint valamely magánjogi, házassági vagy egyéb fontosabb rituális kérdés eldöntésére nézve három tagból álló »törvényszék« (Béth-dín) szükséges.

tette: Gyöngyös¹⁾ városában voltam, hol egy Vác²⁾ városából való keresztény is volt, kinek neve Mátvás.³⁾ Én azt kérdeztem tőle, vajjon tud-e valamit ama zsidónak meggyilkoltatásáról, ki a mezőn, Vác városnak közelében meggyilkoltatott? És ő így válaszolt: Láttam valakit, kit egy kút mellé dobtak volt, Langfó⁴⁾ falu közelében.« Kérdezém: »Honnét tudtad, hogy zsidó?« Válaszolá: »Hát azt hiszed, hogy nem ismerem az Ázket⁵⁾ Hisz már 4 vagy 6 évvel ezelőtt ismertem; köpönyege durva⁶⁾ (posztóból), nadrágja fehér, és feje részben kopasz volt homloka fölött egész tarkójáig.« Kérdezém: »Ismered-e azokat, akik őt megölték?« Válaszolá: »Jól ismerem őket; két szénégető volt, kiket (németül) »Köhler«-nek neveznek, az egyiknek neve Mihály,⁷⁾ a másíknak László;⁸⁾ de kérlek, e dolgot ne hozzad semmi módon a nyilvánosság elé, mert félek tőlök, nehogy megtudják s megöljenek.« Ezek után a fentnevezett Mátvás⁹⁾ kereszténnyel hosszabb beszélgetésbe bocsátkoztam, s ő ezeket mondá: »Mit szóljak s mit beszéljek? Vétkeimet főlemlítet te előttem; megvallom: az én kezem is rajta volt fentnevezett társaimmal együtt, akik őt megölték; nagy késsel homloka mellett nagy sebet ejtettem fején. Ime kezeidben vagyok; tehetsz velem amint jónak látod. Imádkozzál értem az Istenhez, hogy e vétkeket megbocsássa.« Eddig vallomása.«

Következik Brúna Izráel válasza, melyben a meggyilkolt nejeinek megtiltja, hogy e tanuvallomás alapján új házasságot kössön. E rabbihoz még midőn Brünnben élt, Magyarországból, melyet szintén Hágár-országnak nevez, intéztek kérdést. I. ugyanott, a 25. számú döntvényt.

1) A héber eredeti גונדיש így hangzik: *Gondjes*, vagy miután a magyar »gy« t rendszeren csak ג-vel szokták írni: *Gyondjes*. Hogy itt hiba nem forog fen, Szimcha há-Kóhen, belgrádi rabbi könyvéből világos, hol (l. alatt. XXV. sz. a.) a magyar zsidó községek közt Esztergom, Vác és Várad után szintén גונדיש áll.

2) A héber eredetiben: *Vász*, וַאֲשׁ, a német »Waitzen«-nek romlott zsidó-német kiejtése.

3) A héber eredetiben: מַטְוָה.

4) לַאֲנַפּוֹן. Ennek legjobban felelne meg: *Lángfa*, itt tán: *Leányfalu*.

5) אִיזֶק, ebből יִזְרָק, annyi mint Izsák.

6) A szövegben גִּרְאָה, aminek semmi értelme; nyilván גִּרְאָה olvasandó, a német »grob.« Az גִּ után álló két vesszőcskét rendszeren tulajdonnevek, vagy, mint itt, ném-héber szavak megjelölésére szokták használni.

6) מִדְּהָא לִּי.

7) לְאַשְׁלֵי.

8) מַטְוָה, fent מַטְוָה-nak nevezte; mindkettő, úgy látszik, a hibásan írt Mátvás.

XIII.

Zakúth Ábrahám krónikájának a magyarokra vonatkozó adatai. 1504.

Zakúth Ábrahám, spanyol tudós, kinek mértani s csillagászati felolvasásait számos keresztény s muhammedán tanítvány hallgatta, mint öreg ember Tunisba kényszerült menekülni, hol »Jochaszin«- (nemzetségi lajstromok-) című krónikáját 1504-ben végezte be. Régibb kutforrásokból merített; de mivel ezeket csak ritkán nevezi meg és köztük nem igen tudott válogatni, adatai nem mindig hitelesek. ¹⁾

E krónikája néhány helyen a magyarokról is megemlékezik.

Mózs. I. k. 10. fejezetének nemzetség-tábláját tárgyalván *Jáfet* fiának, *Tirasz*-nak nevéhez, a 232. lapon ²⁾ ezt jegyzi meg:

»*Tirasz*.⁸⁾ Ezek erősek, a *Tarszija* királyság; ezek, úgy látszik, a magyarok.«

248. l. »873-ban üstökös járt, úgy szintén jártak olyan zivatarok s vizáradások, aminökről még sohasem hallottak. Azonnal nagy dögvész támadt, mely *Páviát* ⁴⁾ pusztította. *A magyarok uralmának kezdete.*«

U. o. »899-ben Konstantinápolyban dögvész volt, melyben 3000 ember halt meg. Akkor az Izmáeliták Konstantinápoly ellen mentek. Ez azért történt, mert a francia *Marco* (!!) *Martello* 71 ezer izmáelitát ölt meg. Ekkor az izmáeliták Konstantinápolyt 3 évig ostromolták, ezután pedig elvonultak s a város ostromlásával hidegség s éhség miatt felhagytak. *Akkor Magyarország közelébe jutottak az izmáeliták.* Ugyanabban az évben két üstökös volt látható; az egyik a nap kelte előtt, a másik a nap nyugta után.«

¹⁾ *Graetz*: i. h. IX. 18. l. folyt.

²⁾ A *Filipowski*-féle, Londonban, 1857-ben megjelent, legjobb kiadás szerint idézek.

³⁾ Mózs. I. k. 10, 2. A Jónáthán ben Uziel-nek tulajdonított káldeusi biblia-fordítás (Targum) e szót így fordítja: *Traki* (תְּרָקִי), Thrák; תְּרָם t. i. Θραῖς-Θραῖς.

⁴⁾ פֶּאֶבִּיָּה. *Filipowski* azt véli, hogy e helyett a fekete tenger melletti *Baba*, tehát בַּבְּבָה volna olvasandó.

⁵⁾ אֹונְגָרִיָּה, Ungaria.

XIV.

Selómóh (Salamon) ben Virga (Ibn-Verga) „Jehúdah ostora“- című munkája egy állítólag Budán történt régibb nevezetes eseményt beszél el. 1520 előtt.

A »Jehúdah ostora«¹⁾ című történelmi munkán három nemzedék: atya, fiú s unoka, *Jehúdah, Salamon és József Ibn-Verga* dolgozott. Az atya, az 1492-ben Spanyolországból kiűzött zsidók egyike, gyűjtötte az anyagot; a fiú rendezte; az unoka, némi, egész 1520-ig érő, hozzáadásokkal megtoldotta.²⁾

E könyv a különféle országokban történt zsidó üldözéseket folyó számokkal látva el, egymás mellé állítja; benne történet és mese egymást fölváltják. Az utóbbihoz, úgy látszik, egy állítólag Budán történt esemény is tartozik, melynek elbeszélése ekkép hangzik:

»A 35-ik üldözés. Egy böcs s a titoktanban jártas embertől, ki Franciaországból jött, hallottam, hogy egy *Buda*³⁾ nevezetű városban végzést hoztak, mely szerint viaszfáklyát gyujtottak meg; ezt a város piaczára tették, kihirdetvén, hogy minden zsidót, ki a fáklya elégeése előtt kikeresztelkedik, befogadnak, azt ellenben, aki később tér ki, elégetik. De mindnyájan megmaradtak az Isten nevének szentesítése mellett, s őket gyermekeikkel együtt elégették. Volt pedig köztük egy bátor s böcs ember, kit a város parancsnoka igen szeretett. Ez őt magához hivatta s felszólította, hogy keresztelkedjék ki, hallatlan tiszteletet s rangot igérvén neki; mire a zsidó igen válaszolt: »hol az a dicsőség, melyet te adhatsz, mely fölérne azzal, melyet a szellemek ura ad nekem, ha nem leszek keresztény?« A parancsnok erre nagyon megharagudott és őt s vallását szidni kezdette. E szavai után a zsidó ezt mondotta neki: »én nem szándékozom kikeresztelkedni; de meg lehet, hogyha azt a nagy tüzet látni fogom, melyben elégetnek: a félelem lep meg s utamról letérek. Azért parancsold meg uram, hogy a piacon nagy tüzet rakjanak, és jöjj velem közel a tűzhez; meg lehet, hogy az Isten akkor azt adja szívembe, amit te óhajtasz.« »Ez igen helyes,« mondá a parancsnok és parancsot adott, hogy igen nagy tüzet gyujtsanak, melyhez vele (a zsidóval) odament. A zsidó, midőn magát a máglyához közel látta, erős ember lévén, a parancsnokot megragadta, a tűzbe vetette s magamagát utána; és meghaltak mind a ketten.«

1) שבת יהודה.

2) L. *Wiener*: e könyv általa eszközölt kiadásának bevezetésében, és *Graetz*: i. h. IX. 343. l.

3) A héber eredetiben ismét *Budun* (בדון): l. fent. 107. l. s a következő XV. szám kezdetét.

Ez egész mesében, melyről nem tudhatni, hogy mikorra teszi az elbeszélő, valószínűleg egy mákszemnyi történelmi igazság sincsen; a forrás: egy a titoktant gyakorló vándorló zsidó, elég gyanus volna még akkor is, ha az általa közölt esemény kevésbé volna valószínűtlen, mint ez.

XV.

Kapszáli Élijáhu (Illés), kándiai rabbi krónikájának Magyarországra vonatkozó adatai. 1523.

Kapszáli Illés (szül. 1490. megh. 1555 körül),¹⁾ kándiai rabbi, 1523-ban Törökország történelmét írta. Adatai, kivált azok, melyek a szerzővel egykoru eseményekről szólnak, bár a valóságnak nem felelnek meg mindig, és a történeteket egyoldalú török szempontból tüntetik föl, már annyiban is érdekesek, a mennyiben az akkori török nézeteket s a Törökországban akkor keringett híreket híven tükröztetik vissza. Mert a tudós és komoly rabbi, mint más hozzá közelebbre eső országokra vonatkozó adataiból kitűnik, *szándékosan* nem ferdítette el az igazságot. Kapszáli nem követi a többi zsidó krónikások száraz módját; hanem az eseményekről remek, mintaszerű héberséggel bőven és szellemesen beszél. Irálya szépségét és mindig sikerült célzatait s szójátékait fordításban lehetetlen visszaadni. Sajnos, hogy e különféle cím alatt²⁾ idézett történelmi munkából eddig csak egyes mutatványok jelentek meg:³⁾ az egész még kiadatlan.

Az itt következő adatokat *Lattes M.* rabbi úrnak Páduán köszönöm, ki Kapszáli e munkáját nagybecsű kéziratban bírja, és a Magyarországra vonatkozó adatokat szives volt számomra lemásolni. Az itt fölhozott lapoldalak *Lattes* úr e kéziratára vonatkoznak.

1. *Magyar portyázók Törökországot dúlják. II. Mohammed három magyar erődöt ostrommal vesz. (1454?)*

(636 l.) 24. fejt. (II.) Mohammed idejében a magyar⁴⁾ király el-

¹⁾ L. *Graetz*: i. h. IX. 43 l. és *Lattes M.*: De vita et scriptis Eliae Kapsali etc. (Padua, 1869) 18 l. folyt.

²⁾ »A krónikák levele« (אגרת דברי הימים), vagy »Élijáhu sorrendje« (סדר אליהו), vagy »Élijáhu iskolája« (רבי אליהו) cím alatt.

³⁾ *Lattesnél* i. h. 34 l. folyt.

⁴⁾ Kapszáli Magyarországot rendszeren »Ugriá«-nak (אוגריאה) és a magyart »ugri«-nak, néha, szójáték kedvéért, »chagri«- vagy »chigri«-nak nevezi. A »chagar« gyök t. i. a héberben annyit jelent mint: körülövezni, kardot felkötni, a kaldeusi nyelvben pedig: sánta lenni.

bizakodása nőttön nőtt, mivel nagy hadserege volt neki. A törököket soká sanyargatta: Törökországba betört, rabolt, pusztított és ismét viszatért. *A magyarok t. i. Nándorfehérvárból ki szoktak törni, a törököket hegyen völgyön meglesték, rájuk csaptak és ragadó árvizként pusztították; terveiket nem húsíthatta meg senki sem. A törökök a magyaroktól való félelmökben rejtekeket, barlangokat és erődöket készítettek a hegyeken.* Valahányszor pedig vetettek, a portyázó magyarok a föld termését elpusztították, nem hagyván nekük sem eledelt, sem barmot. Így soká éheztek és sanyargatták a törököket. Ez időben még dolyfösebb lett a magyar: *nagy gerendákból három hatalmas erődöt épített, honnét Törökországba be szokott törni.* Ezeket sáncokkal s árkokkal vette körül, és a főúton, egy völgyben úgy állította föl, hogy egymástól csak lövésnyi távolságra estek, úgy hogy ha valamely ellenség az egyik erődöt megtámadta, a másiktól a lövegek egész záporát küldötték rá. S így volt ez a másodikkal és a harmadikkal is: mindnyájan kölcsönösen védelmezték egymást, annyi szakavatottsággal s ügyességgel voltak építve. Magyarország királya ez erődöket bátor katonákkal megrakta, és gabonával, kenyérral s eleséggel jól ellátta. A főúton állván, a magyarok naponta törtek ki onnét és a földeket egész Anatóliáig ¹⁾ pusztították. S a törökök rettegetek Magyarországon gyermek i előtt. Most hírül hozták Mohanmednek: »A magyar fölkel ellened, hadait fölszerelte, lovasságát Törökországra küldi, hegyen völgyön mindenféle fegyverrel ellátott erődöket és sánczokat épített, s még pedig a te határaidon, és városaidat szorongatja.« A szultán megharagudott és szolgálainak kiadta a parancsot: »Föl, üldözzük őket! Siessetek, nehogy bajt és kárt okozzanak nekünk!« S szolgálai felelének: »Bármit akarjon urunk királyunk, szolgálai készen vannak.« A szultán egész házával lóháton elindult, és lovasságát s egész seregét magával vitte. Kemény fagy volt, s a törökök és lovaik odahaltak a nagy hidegben; hó és jég volt mindenütt, mi Mohammedet és seregét nagyban károsította. *A szultán soká vívta az említett három erődöt, de hiába; annyi okossággal s ügyességgel voltak építve. A törökök, bár sánczokat s egyéb műveket építettek, nem ronghatták le, mivel el voltak rejtve a völgy ölében, és a föld gátat képezett körülöttük. Ha az egyik erődöt megtámadták, a második s a harmadik ezt segítették; mindhármán pedig közösen földre sujtották az ellenséget. Hozzájárult még az, hogy a magyarok harcban jártas férfiak, erősek s bátrak, mindenféle fegyverrel jól ellátva voltak, és a hadviselés dolgaiban tiszszerte fölülmulták a törököket. Mert a törökök a hadi tudományokban, főkép mi az erősített helyek vívását illette, akkor még nem voltak igen jártasak. E miatt fölháborodott a szultán szíve, mert látta, hogy a veszteség nagy, és segítség nincsen.*

¹⁾ אַנְטוֹלִי; ha ez nem tollhiba, e név jelentősége homályos. A Kisázsziában levő Anatóliára bajosan lehet gondolni. Meglehet azonban, hogy a szerző ezzel azt akarja mondani, hogy a magyar könnyű lovasság egész az európai Törökország határáig száguldozott.

Most hírül hozták Mohammednek: »A magyar seregeket gyűjt, hogy megtámadjon!« Mire ő így imádkozott: »Isten, hiusítsd meg a magyarok terveit!« Közben felhők borították el az eget és vihar támadt. Az ég csatornyái megnyíltak; 15 napig zápor s jégeső hullott a földre. Ekkor Konstantinápolyban s egész Törökországban nagy gyász lőn, olyan, a minő a »Hádád-Rimon«¹⁾ gyászja; a szultánt és seregét gyászolták, s az utczákon jajt kiáltottak: »Oda a hatalmas és oda dicsősége! A hóval vegyült záporosó tönkre teszi urunkat és hadait.« Ők nem tudták, hogy szerencsájukra volt ez így: este sirás, reggel örömrivalgás. Éjjel az Úr hót bocsájtott le egeiből; az egész éjszakán darabonként hánnya le a jeget, és az erődök és árkok hóval s jéggel teltek meg, úgy hogy (a magyarok) uj sánczokat nem hányhattak föl és a lövegeket nem irányozhatták a törökök ellen. Ellankadtak, alig járhattak. Viradatkor fölébredtek a törökök, és íme, a hó mindent elborított és az árkok megteltek, minek nagyon örültek, mivel látták, hogy isten küzd mellettük. Rohamot intéztek, a sánczokba behatoltak, és a magyarokat megverték, mivel ezeknek szemei mintegy bekenettek, hogy nem láthattak, s így zavarba jöttek. A törökök leöldösték: boszút vettek rajtuk, és nagy zavart, sok szerencsétlenséget s kimondhatlan veszteséget okoztak nekik. Ekkor fölismerték a törökök, hogy istennek keze volt a magyarok ellen, hogy zavarba hozza és megsemmisítse őket, amiut az nap történt. Mert ha az említett eső nem áll be, amazok győznek, és őket elsodorják. A törökök a hatalmukba került hadi készletet Konstantinápolyba vitték, hol nagyon örültek a jónak, melyet isten rajtuk mivelte. Örömmel s dalkokkal tértek vissza városaikba, *magukkal hozván a magyarok nagyjait s előkelőit, kiket lánczra fűzték, és az utczákon s piaczokon körülhordoztak. A magyarok pedig annyira megfélemlettek, hogy azóta nem törtek be többé Törökországba. S az ország nyugalmat nyert.*

Kapszáli e tudósítása minő várra, vagy várakra vonatkozik, azt bajosan lehet meghatározni. Miután azonban ez eseményt a Konstantinápoly megvétele *utáni* és Nándorfehérvárnak 1456-iki sikertelen vivása *előtti* időre teszi; világos, hogy Mohammed 1454-iki szerb hadjáratáról, s így valószínűleg *Osztrovicza* megvételéről beszél. De mivel Mohammed ez alkalommal egyidejűleg *Szendrüt* is vívta, és *Kruseváczt* megerősítette; meglehet, hogy Kapszáli, ki e régibb eseményre nézve nem épen megbízható forrásokból merített, e három városról vett híreket tévesen *egy* várra vonatkoztatja. Hogy Mohammed ez alkalommal sok hadifogolyt hurczolt Törökországba, főleg pedig Konstantinápolyba, azt egyéb tudósítások is megerősítik.²⁾

¹⁾ L. *Zakar*. 12, 11.

²⁾ V. ö. *Engel*: *Gesch. d. ung. Nebenlaender, Szerbien*, 405. l. folyt.

2. *Mohammed Nándorfehérvár alatt vereséget szenved.* 1456.

(676 l.) 26. fej. Mohammed ismét seregeket gyűjtött és nagy hatalommal indult *Nándorfehérvár* ellen, mely akkor Magyarország királyát uralta. A magyarok t. i., mint már fentebb említettük, a törököknek sok bajt okoztak, kiket, Nándorfehérvárból kitörvén, naponta fosztogattak. A szultán e miatt fölháborodván, haragra gyúlt. Háborúba indult ellenök, hogy rágfogaikat kitörje. Nándorfehérvárt körültáborolta és soká, de sikertelenül vívta; mert a város igen erős, mindennemű hadikészülettel és bátor őrsereggel jól ellátva volt. A szultán, látván hogy nem bír vele, nagyon búsult és „*jagumá*“-vá tette.¹⁾ Erre a törökök rohamot intéztek, a városba be is jutottak, és lakosait öldösni kezdték. A városban pedig erős kastély volt; a magyarok oda futottak, és ott elzárkóztak, mondván: »Itt mindnyájan meghalunk!« Ekkor viszály tört ki a jancsárok és a szpáhik²⁾ közt. Amazok t. i. azt mondták: »A szultán minekünk adta e földet, Nándorfehérvárt nekünk ígérte zsákmányul; a szpáhiknak nincsen részök benne.« Emezek megint azt állították: »Minekünk adta osztályrészü!« Ez a jancsárokat felbőszítette; a szpáhikkal összevesztek, mondván: »Mi a szultánokon, különösen pedig Mohammeden tiszszerte nagyobb igényt tarhatunk, mint ti. Hogy bánhattok ti oly megvetőleg mivelünk, és hogy beszélhetek ti így mihozzánk?« Erre a szpáhik azt mondták: »Ugy hát ne legyen se a miénk, se a tietek!« *A gyűlölet viszályt keltett: egymást fegyveres kézzel megtámadták, és mindketten elhullottak. Nagy volt ott a vereség; mindkét részről sokan megölettek.* E belviszály veszedelmet hozott rájuk. A magyarok t. i. a város felé fordultak; a kapún át a várfalak közé lopódzván, a város őrségének észrevétlenül segítséget hoztak, mert a törököt istentől jövő mély álom lepte el. Lám, ily gyászosak a viszálykodás következményei! A magyarok váratlanul rájuk törtek, és rettenetesen megverték. A törökök, kiket a magyarok a városból kivertek, futásnak eredtek. A szultán nagyon fájlalta, hogy a magyarok rajta diadalmaszkodtak; visszavonult, és a törökök hazamentek. *Igy hatalmassá lett a kis nép; a csekély számú s megvetett magyarok t. i. nagy hatalomra vergődtek.* A törökök, kik tőlük félték, Nándorfehérvárt egyelőre nem ostromolták többé, mert ideje még nem járt le. A fizetés végzetteljes napja csak később jött számára; csak szultán Szulejmán hozta, ki Szelim fia, Bajezid unokája és e Mohammed dédunokája volt, mint azt, istennek segítségével, alantabb még elbeszélni fogjuk.

¹⁾ Az eredetiben יַגֻּמָּא יְגֻמָּא. A »jaguma«, vagy »jadsuma« szó valamely, nyilván hibásan írott, török szó (körülbelül: *يَجُومَا*), melynek jelentősége, mint a következőkből kiviláglik: *zsákmányul odaigérni*. Mohammed t. i. katonáinak megígérte, hogy a megvett Nándorfehért nekik átengedi.

²⁾ Az eredetiben: שְׂפָהִים, mi nyilván a »szpáhi« szónak hibás írása.

A török rabbi Hunyadyt és Kapisztránt nem ismeri, vagy ismerni nem akarja, hanem Mohammed vereségét főképp a török táborban kitört véres viszálykodásoknak tulajdonítja, miről azonban maguk a török kutforrások ¹⁾ mit sem tudnak.

3. I. Szélím Nándorfehérvárt csellel akarja hatalmába keríteni, de terve meghiúsul. 1518.

261a l.) 145 fej. . . . A szultán (I. Szélím) elhatározta, hogy az őse, Mohammed által sikertelenül vívott Nándorfehérvárt megveszi, mely város, mint már fentebb elmondottuk, már régóta fájdalmas tövis volt a törökök oldalában. Látván azonban, hogy e város rendkívül erős és bástyái az eget érik, nehéznek látszott ennek ostrommal való bevétele; azért elhatározta, hogy csellel fogja hatalmába keríteni. S lőn az 5278-ik (=1518) évben, a 4-ik, azaz támmuz ²⁾ havában, midőn a nap legforróbban sütött, és a szultán elindult Konstantinápolyból, és katonákat s lovasságot, de egyszersmind vadászkutyákat is vitt magával, és különféle, az állatok s madarak vadászatára szükséges egyéb készüléteket. Egész birodalmában szóval s levélben azt híresztelte, hogy a magas hegyek közé megy, hol, mint királyoknál szokás, vadászni, s a nagy hőségben hűvösséget keresni akar halmokon és viruló ligetekben, hegyen völgyön, ahol nyaralói vannak; Konstantinápolyba pedig, a tikkasztó hőség miatt, egyhamar nem fog visszatérni. Azért, akik ezt látták, azt hitték, hogy a királyok szokása szerint történik így, akik vadászatra mennek, és az éjszaki szellőt felkeresik. Ily módon elrejtve maradt szándéka minden élő lény előtt; mert ki sejtette volna, hogy ő háborúba indul, és nem teszi ezt úgy, amint eddig rendszeren szokta tenni? Okos ember létére ki is mondbatta volna, hogy a király ebekkel s egyéb állatokkal háborúba megyen? Így nem volt senki sem, aki igazi szándékát sejtette és tervét ismerte. Ilyen a hadvezérek eljárása, és a királyok szive megvizsgálhatatlan. Szélím Magyarország magas hegyeit fölkereste. Oda utazott és sátraít ott ütötte föl, a honnét Nándorfehérvárig még csak vagy négynapig utazás volt. Szolgái a vadászatra mentek, s ez sok napig így tartott. Közben meghívta embereit, szólván hozzájuk: »Menjetek és vadászszatok számomra vadat, aminőt én szeretek, és készítsetek számomra ételt, aminőt én kedvelek: emberhúst s agyonöltek vérért; ezek után vágyódom. Nem azért parancsoltalak titeket ide, hogy vadakat és madarakat öldössetek itten; nem törődöm én ezekkel. Hanem ezt tegyétek: csaljátok meg a magyarokat. Készüljetek! Üldözzétek a szarvasokat; menjetek rögtön Nándorfehérvár alá és lepjétek meg váratlanul. Ez az a szarvas, melyet szeretnék, és ez az a vad, mely után vágyódom.« A szultán válogatott bátor embereit éjjel elküldötte, hogy a város határszéleig nyomuljanak, s ott barlangokban, sziklák és cserjék mögött rejtődzenek. „E lesből“ —

¹⁾ Legalább azok, melyeket Hammer használt: I. Geschichte des osmanischen Reiches, I. 441 folyt.

²⁾ A zsidó naptárban Julius havának szokott megfelelni.

így hangzott parancsa — *törjétek Nándorfehérvárra és foglaljátok el!* » A szultánért, Szélimért!« ez legyen jelszavatok. A hitetleneket lábaitok alá tiporjátok! Vigyázzatok, szigoruan rátok parancsolom!« Emberei úgy tettek, amint parancsolta: *a vadat üzöbe vették, Nándorfehérvár határszéleig nyomultak, és színlag szarvasokat üldözvén, mindig közelebbre, egész lőtávolságra, jutottak a városhoz. De isten nem engedte, hogy e terv sikerüljen. Alig közeledtek, és a magyarok már helyükön voltak. Az ör kiáltására: „török sereg közeleg!“ a vár kapuit elzárták. A törökök, látván, hogy tervük meghiúsult, visszavonultak. Ellül¹⁾ havában a szultán elhagyta a hegyeket, melyek közt időzött, s útnak indult Gallipoli felé.*

Hogy I. Szélim 1518-ban, s még pedig csakugyan július havában (25-én) Konstantinápolyból Drinápolyba, s onnét tovább ment vadászni, azt Hammer²⁾ is elbeszéli. E vadászat azonban, mint Kapszáli e részletes tudósításából kiviláglík, nem egészen ártatlan jellegű volt.

4. II. Lajos Szulejmán köveit meggyalázza és megcsontítja. Nándorfehérvár eleste. Ennek magyar örsége, Szulejmán tudta nélkül, hűtlenül leöletik. A magyarok rettegése. Szulejmán visszatérése.

(276b l.) 151. fejr. Ezek után Szulejmán békekövetséget küldött Magyarországra királyához. E király mindig fájdalmas tövis volt a törökök számára, a kikkel szokása szerint gonoszul bánt. Szomszédok levén, várai a határon feküdtek, s ezekből emberei naponta kitörtek és Törökországban fosztogatásokat, rablásokat s erőszakoskodásokat vittek véghez, és nem kimélték sem férfiút, sem nőt, sem bárányt, sem ökört, sem tevét, sem szamarat. E miatt a szultán békekövetséget menesztett hozzá, mivel Magyarországra királyával békében akart élni; még ajándékokat is küldött neki. Köveit a királyhoz érkeztek, és magukat szokás szerint bemutatták nála. Ez pedig, midőn meglátta őket, a békekövek ellen kezét emelte, szavát megszegte és nem járt el királyhoz méltó módon. Még ifju volt, vagy 14 éves; s e 14 éves király megengedte, hogy kezét emeljenek a szultán köveit ellen, és e kézemelés a 14-évesre nézve nem maradt bosszúatlanul³⁾ és jaj az országnak, melynek ifju a királya!⁴⁾ Szolgáinak egy része és gyámjai t. i. azt mondták neki: »Tán azt hiszed, hogy a török azért küldi e köveket, hogy megtiszteljen téged? Gonosz kövek⁶⁾ ezek; a szultán csak a város kikémlése végett küldötte őket, hogy az-

¹⁾ A zsidó naptárban körülbelül szeptember havának szokott megfelelni.

²⁾ I. h. I. 798 l.

³⁾ E mondatban többször ismétlődik e fordíthatatlan szójáték: ן״-»kéz« és ן״-14.

⁴⁾ Prédikátor k. 10, 16.

⁵⁾ Itt is fordíthatatlan szójáték van; a héber ן״ן szó t. i. »követ«-et és »angyal«-t jelent.

után feldúlhassa.“ A király e szavak hallatára, az együgyü módjára, aki mindent hisz, hitelt adott nekük. A jövődökre nem gondolt és nem fontolta meg, hogy saját személyével lakol a követek személyeikért, és hogy mit téssen majd a büntetés napján s az Úr haragja idején? Az nap odavesztett a király bölcsesége, és tanácsadói belátása eltűnt: a királyok törvényeit megszegte, és együgyüségében és balgaságában földre tiporta a jogot; kezet emelt a követek ellen, frigybontó lett. *Ifju ember volt, ki az uralkodás törvényeit nem ismerte, s azért sietve véghez vitte azt, amit a vele nevelkedett ifjak neki tanácsoltak.* A szultán követeit maga elé hozatta és ruhájokat egész az alfelekig kettészaggatta. ¹⁾ Nem sejtette, hogy ez majd életébe kerül, s hogy e szétszaggatás miatt Nándorfehérvár bástyái szét fognak rontatni. De ennél még nagyobbat is vétett a szultán ellen, és cselekvései által még súlyosabban megsértette őt: a követeknek még orrukat és füleiket is levágta, teljesedésbe hozván rajtok a próféta igéjét: »orodat 's füleidet elmetélik.« ²⁾ E csunya tett oka lett annak, hogy Magyarország királya úgy járt, amint járt vala Chánun, Náchás fia, az Ámmoniták királya, ki Dávid, Izrael királya követeit meggyalázta és keservesen lakolt érte. ³⁾ . . .

Hasonlóképp járt a magyar király is, ki e cselekvése által maga törte szét birodalma reteszeit, ⁴⁾ mivel e tette ama kövé vált, a melyen megbotlott és háza dicsősége tönkre jutott. Jöttek a büntetés, a megtorlás napjai; hisz általános régi szabály: a küldött az ő személyében küldője személyét képviseli. ⁵⁾

Midőn est Szulejmánnak hirül hozták, tisztelettel fogadtatta meggyalázott embereit. Nagyon megharagudott s így búsult szívében: »Kutyafej vagyok-e — úgy mondott — én követeimet békeüzenettel küldöm hozzá és ő megsebesíti szolgálmat és rosszal fizeti a jót? Én is így bánok el vele, kétszeresen megbüntettem vétkeiket és teljesedésbe hozom rajta: »A ki jóért rosszal fizet, a rossz nem távozik annak házától.« ⁶⁾ Álljatok meg s nézzétek az Úr segítségét; mert amiut a magyarokat ma látjátok, nem fogjátok látni soha többé. ⁷⁾ Szolgáim vérét követelem, minden élőnek kezéből követelem. ⁸⁾ A király mondotta; a futárok gyorsan elsietének. Rendelet adatott ki Konstantinápoly fővárosában, és

¹⁾ V. ö. *Kir.* II. k. 10, 4.

²⁾ *Ezek.* 23, 29.

³⁾ *Kir.* II. k. 10. fej. A szerző itt az egész történetet a szt. irás szerint elbeszéli, és még Herodes életéből is hasonló esetet hoz föl.

⁴⁾ Azaz: a végvárat.

⁵⁾ A talmudnak egy többször ismételt elve, mely itt annyit jelent hogy II. Lajos a követek személyében magát a szultánt megsértette.

⁶⁾ *Példab.* 17, 13.

⁷⁾ *Mózs.* II. k. 14, 13 után.

⁸⁾ *Mózs.* I. k. 9. 5.

Konstantinápoly megdöbbsent. ¹⁾ Nagy s hatalmas, négyszázezernél több harczképes férfuból álló sereg gyült össze, amihez hasonlóval király még soh sem indult háborúba. Mert e szultán igen bőkezű volt; saját és ősei kincseit e czélra fordította, s nem kímélte sem pénzét sem pedig egyéb vagyonát, szólván: »A ki akar, jöjjön és vegyen belőle!« Befogatta hadi szekerét, s magával vitte népét; a föld rengett, megszállva istentől jövő rettegéstől. Nándorfehérvárt megszállotta s körültáborolta. A négy folyóból²⁾ lett, *Duna* nevezetű nagy folyón is ostromolta a várost, *mert sok kisebb-nagyobb hajót vitt magával, s így minden oldalról, a szárazon s a vízén vívta*, mert a város a folyó partján feküdt, és e miatt hozatta a hajókat. *S a folyó mintegy szárazföldre vált, honnét a várost tüzzel s ostrommal dühösen megtámadta.* A vár falait törette, hogy katonái bejuthassanak. A városban levők viszont nagy károkat okoztak nekik (a törököknek), és nem engedték őket bejutni a városba; mert a magyarok a hadban jártasak és számosak voltak sáncaik mögött, és sok törököt öltek meg. *S történt vagy negyven nap lefolyta után, hogy a magyarok földalatti utakon a városon kívül egész oda jutottak, a hol a törökök állottak. A magyarok ott nagy barlangokat ástak, ezeket löporral megtöltötték, és felgyújtották.* A föld rengett, megindult és mint a fölforgatott Szodom, rögtön megnyílt a törökök alatt, kik vagy fölhányattak az ég felé, vagy pedig a mélységbe sülyesztettek. *Nagy veszedelem érte őket: a föld feltárta torkát s elnyelte az ő sátraikat az emberekkel együtt. A föld eltemette őket, és elpusztultak. A köröskörül levő törökök pedig a dörgésre elfutottak, félvén, hogy őket is elnyeli a föld. Az nap nagy veszteséget szenvedtek a törökök; tízezernél több harczos halt meg akkor.* A magyarok a törökök vesztére ezt így gondolták ki, de isten jóra fordította; mert ez által kifogytak a löporból, s a magyarok csakhamar elveszítették bátorságukat, s táboruk megrettent. A törökök most a várfalhoz közelebbre jutottak és sáncaikat készítették; a megingatott fal ledőlt, a törökök áthágták s a városba beharagantak. A magyarokon irtózatos boszút vettek és nem kegyelmeztek senkinek sem. A városban pedig erősített kastély volt: a (magyar) katonák oda menekültek és elzárkóztak. A törökök e kastélyt ostromolták, de nem bírtak vele, mivel nagyon erős volt. *Ila a magyarok a benne levőknek segítséget küldnek, s ezek egyidejűleg onnét kitérnek; a törökök eddigi győzelmei hiábavalókká válnak.* Így járt itten a szultán nagyatyja Mohammed, ki a város nagyobb részét már hatalmába kerítette volt; de mivel e kastélyt meg nem vehette, és a magyarok számára királyok részéről segítség érkezett: a törökkel megütkeztek, ezeket legyőzték s a városból kiverték, mint fentebb, a 27-ik fejezetben, elbeszéljük. *De ez alkalommal oly roppant sok sereggel jött a török, hogy Nándorfehérvárt tökéletesen körülfogta, és egyetlen egy embert sem bocsátott be.* A magyarok, látván, hogy minden reményük elveszett és

¹⁾ *Eszter*: 4, 15 után.

²⁾ Duna, Tisza, Dráva és Száva.

segíts'g nincsen, az mondották: »Miért maradnánk mi itten, míg meghalunk?« A szultánnal szerződést kötöttek, melynek értelmében kezeibe adták a kastélyt; a szultán pedig megesküdött, hogy nem nyúl hozzájuk, hanem békében távozhatnak. A magyarok a szultán előtt megjelentek, szólván: rendelj szolgálid mellé lovasokat, a kik bennünket elkísérjenek, hogy rabló-csapatok meg ne támadjanak s rosztat míveljenek rajtunk. A szultán megígérte; utavaló eledelt adott nekük és embereket rendelt, a kik őket megőrizték s elkísérik mindenhova, ahova menni akarnak. S ez így megtörtént. A magyarok elmentek, s a hártárt elérték. Ekkor a törököknek azt mondották: »menjete vissza; már nincs szükség rá, hogy bennünket tovább is kíséretetek!« S ezek azt válaszolták: »Menjete a hegyek közé ¹⁾ s vigyázzatok magatokra, hogy rabló csapatokra ne akadjatok és az életet ne veszítsétek el!« A törökök visszamentek; a magyarok pedig utjokat tovább folytatták, a gyermekeket, barmokat s a podgyászt élükre állítván. Alig indultak el, midőn rabló török csapatok üzőbe vették őket. A magyarok ennek látára összehívták harcsképes embereiket s megállottak, szólván a törökökhöz: »Miért üldöztök ti bennünket? A mi husunkból nem fogtok ti jól lakni! Hisz mi szerződést kötöttünk veletek és uratokkal. Forduljatok vissza, s a mit szátok megígért, azt tartsátok meg!« De a törökök kemény szavakkal azt felelték: »Hát miért nem tartotta meg a ti királytok a mi urunk követeinek adott ígérését, és rosszal fizetett a jóért? Követeinkkel gonoszúl bántatok ti, országunkat kifosztottátok; minek mondjátok most, hogy »mit akartok tőlünk?« Most jutalmatokat veszitek istentől.« Kardot rántottak, a magyarokat, kik hazájuktól távol voltak, egyből egyig agyonverték. Mindnyájan azt hitték, hogy mindezekben a szultán keze volt, hogy a magyarok megöletésére ő küldötte e csapatokat, hogy megszegte az ő esküjét, s a kötött szerződést lábbal tiporta. E miatt Rhodus lakosai is remegtek életükért, s nem mertek bízni Szulejmán szavaiban, mondván: »Megbízhatlan király ő, szószegő; velünk is úgy bánik, a mint a magyarokkal bánt.« De később, miután hatalmába estek, és ő a velök kötött szerződést híven megtartotta; mind a nép elismerte, hogy a magyarok meggyilkoltatásában nem volt az ő keze, hogy az ő szíve nem tervezte vesztüket, és hogy őket hűtlenül megölni nem akarta volt. Az, ami rajtuk történt, nem a szultán és nagyjai akaratjából történt.

152. Fej. Midőn a szultán hallá, hogy a fentemlített magyarokat megölték, roszt néven vette és így szólott: »A magyarok ez elontott vére ügyében ártatlan vagyok én az isten előtt. Többször megintettem, de nem hallgattak tanácsomra. Vérök az ő fejökre!« A szultán azután még több magyar helységet és várt hóditott meg; mert a magyarok Nándorfehérvár elestének hallatára elsápadtak, mondván: »Ha már Nán-

¹⁾ Bibliai beszédmód, annyi, mint »biztos helyekre.«

dorfehérvár sem állhatott ellen a töröknek, hát még mi?» Lakhelyeiket kiűritették s elhagyták, és nem volt többé bátorság bennök.

Szétszaggatott ruhákkal s porfödte fővel hírnök érkezett Magyarország királyához: »Nándorfehérvár a töröké!« S a király megrémült s mondá szolgálainak: »Fussunk! Mert a törökök előtt nem találunk menedéket. Siessetek, hogy a vészthozó ne érjen el és ne hányjon kard-élre bennünket!« S a király, magával vivén szekereit s lovasait, elfutott a legszélsőbb határáig. Ott elbujtak, ahol elbujhattak. De a tél már közel volt: fagyának ki állhatna ellen? Magyarország vizei befagytak a kemény hidegben. Innét jött, hogy a törökök akkor nem üldözték a magyarokat egész a végletig.

Szulejmán Nándorfehérvárt megerősítette, s ennek lerontott falait újra, és pedig tiszerte erősebben építette föl, mint azelőtt voltak. Az országban hadosztályt, beglerbéget ötvenezer katonával, hagyott hátra, mert attól tartott, hogy a magyar király visszatérhet s a várost visszaveheti.

Midőn a népek Nándorfehérvár elestének hírért hallották, elvesztették bátorságukat: zavarba jöttek, és rettegés fogta el őket, mivel a törökök e várost, mely reteszekkel elzárt kapu volt utjokban, megvették, érczkapuit szétzúztak és vas reteszzeit széttörték.

A szultán Nándorfehérvárból elutazott, és az 5281-iki (1521) Kiszlev¹⁾ havában Konstantinápolyba ért. A törökök zeneszó mellett nagyon örültek, hogy isten fájós tüsköt húzott ki oldalukból, erős szált szemeikből s szálkát fogaik közül. Mert a magyarok mindig tövis voltak szemeikben és tüske oldalukban, s csak e város volt oka annak, hogy a törököket gyakrabban megverhették. Mind a többi nép királyai közt pedig nem volt, ki a szultánokat megverhette volna, csupán csak az egy magyar király, ki a törököket soká sanyargatta. Mohammed (II.) nagy hatalommal viselt ellene háborut; de, amint fentebb írtuk, nem bírt vele. Nagy Széliin, ennek unokája, bölcseségében átlátta e város erős voltát, s lehetetlennek tartván ennek erőszakos bevételét, csel-
lel akarta azt hatalmába keríteni; de ezzel sem ért czélt. Azért, midőn látták a törökök, hogy isten Szulejmánnak megengedte szerencsésen elérni azt, amit sem atyja, sem dédatyja nem vihetett véghez, örömük még nagyobb volt annál, melylyel atyja diadalainak örültek volt. Elismerték, hogy őt isten helyezte a szultánok trónjára, és hogy uralkodása szerfölött fényes. E napokban Konstantinápoly s a többi török városok utcáit fölékesítették ezüst s arany ékszerekkel és ruhákkal, és dobpergés s zeneszó mellett sok fegyvert és illatos szert körülhordottak s vígan lakmároztak. . . . A föld rengett örömrivalgásuk alatt.

¹⁾ A zsidó naptárban körülbelül december havának szokott megfelelni.

MAGYAR MISSILIS LEVELEK
BÉKÉS GÁSPÁR ZAVARGÁSA ÉS BÁTHORY ISTVÁN
LENGYEL KIRÁLYLYÁ VALÓ VÁLASZTATÁSA
TÖRTÉNETÉHEZ.

Közölve a bécsi államlevéltárból.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

XI.

1575. decz. 25. — Béla.

Békés Gáspár Ruber Jánosnak.

Spectabilis ac magnifice domine *stb.* Te nagyságodnál hiszem, hogy nyilván vagyon, az lengyelországi dolog minemű hasonlásban vagyon; te nagyságod pedig ezelőtt is értette, minemű nagy periculumban én voltam ott; de most csak az hatalmas isten szabadita meg az gonosz embertől az krakkai vajdától; ha az jámbor, az nemes ember Lubomerszky az ki házánál voltunk, nem vigyázott volna, ugyan ottan házánál tapasztaltak volna bennünket, mert szintén Varsoviából küldött volt reánk, hogy megfogjanak. Te nagyságod pedig jól tudja, hogy ezelőtt egynehány nappal megizentem vala, hogy az krakkai vajda egynehány embere reáizent fűnemes népekre, mikor voxjokat ott Varsoviában kimondták, hogy jól érti, hogy én praktikám az, hogy azok császára ő felségére mondjanak voxot, de meglátom, hogy revid napon megbántatja velem. Mostan nagyságos uram, úgy küldte volt Spitek Jordánt reánk, de minekelőtte az reánk érkezett volna, az jámbornak, Lubomerszky uramnak is postán érkezék embere, ki által baráti meg adák érteni, mindjáraást kiiktasson bennünket, mert elveszünk. Azért nagyságos uram nem lön hova lennünk, hanem ki kellett jönnünk, és im itt vagyunk egy hitvány faluban Kézsmárk mellett. Az úristen látja, hogy ha nyár leszen vala, hogy az erdőn búdoshattunk volna, sem-

miképen ki nem jöttünk volna, hanem ott vártuk volna végét az dolognak, az mely felé az úristen elválasztotta volna; de az nagy erős üdön nem lőn hova fognunk fejünket, hanem ím kijöttünk; valamit ő felsége teszen velünk, ilyen megnyomorult hiveivel; az egész ősszel inkább mind az erdőn háltunk, mert egynehányszor akartak akkoron is reánk jönni. Sboroskj Sámuel is bejött Lengyelországban, az is reá felelt az erdélyi vajdának, hogy vagy megöl, vagy kezében viszen bennünket. Azért te nagyságodnak könyörgök az élő istenért, te nagyságod könyörögjön ő felségének mellettünk, ne bántasson ő felsége bennünket és ne nyomorítson ennél is inkább bennünket az mint megnyomorodtunk; mert az nagy keservességnek, bánatnak miatta immár szintén elszáradtunk. Ő felsége ne kergettesen és meg ne fogasson bennünket; ha pedig azt akarja ő felsége mivelni, inkább ölessen meg bennünket; hogynem mint ennyi nyomorúságinkban avval gyalázzon ő felsége és nyomorítson bennünket. Tekintse az úristent ő felsége és az ő felsége császári méltóságát, és a mi nyomorúlt állapotunkat; hiszem keresztyén fejedelem ő felsége; ha soha semmit nem szolgáltunk volna ő felségének, hanem csak bízvást folytunk volna az ő felsége kegyelmességéhez, még is nem kellene ő felségének birodalmából kikergetni, avagy megfogatni. Mi pedig ott leszünk valahol nagyságod parancsolja és te nagyságodnak jobbnak tetszik, hol megmaradhatnánk. Lőcse nám szintén az lengyel határban vagyon nagyságos uram, ha nagyságodnak tetszenék és ő felségének ellene nem lenne, talám megmaradhatnánk, mert nem tudunk hova lenni, valamit ő felsége teszen velünk nyomorult hiveivel. Te nagyságodnak könyörgünk, ne hagyjon nagyságod bennünket, hanem könyörögjön ő felségének érettünk; talám az felséges isten üdőt ád hozzá, hogy még haszontalan szegín szolgálai nem leszünk ő felségének, csak ne nyomorítson meg ő felsége bennünket. Te nagyságodtól jó választ várunk, mert itt oly helyen vagyunk, hogy még csak kenyeret sem találunk az hitván faluban. Tartsa meg isten te nagyságodat minden jókkal. Írtam Bélán karácsony napján 1575.

Te nagyságod szolgálója

Békes Gáspár mpr.

Postcripta. Mikoron szintén a levelet elvégeztem volna, azonban juta meg az én szolgám Kopáchy Ferencz, kit én Csasznohoz¹⁾ ő felségéhez küldtem vala Lengyelországból, ki Lengyelországban engem keresvén, mostan megérti te nagyságod ő magától, kit im te nagyságodhoz küldtem, mit izent te nagyságod-

¹⁾ Cs asziau-ba.

nak tőle az ország kincstartója. Engemet is pedig erősen kére-
tett, hogy te nagyságodnak írjak és szorgalmaztassam te nagysá-
godat, hogy te nagyságod ő felségét igen sollicitálja, hogy ő fel-
sége gyorsan cselekedjék az dologgal. Te nagyságod megért
mindent Kopácsytól, az miről izent te nagyságodnak; Lubo-
mirszky is engem erősen kéretett, hogy nagyságodat szorgalmaz-
tassam az dologgal, hogy ő felsége gyorsan nyuljon hozzá; mert
mindnyájan ő felsége mellé állnak, csak lássák az ő felsége aka-
ratját. Én nagyságos uram tanácsot nem tudok adnom ő felségé-
nek, de soha országhoz könnyebben nyilván nem férhet, az mint
ehhöz férhet, nam szinte mellette Morva, Slesia, az nagy istenért
ne hallgassa el ő felsége dolgát; mert ha mostan ezt ő felsége
félben hagyja, bátor soha örökké többszer az fejében Lengyelor-
szágra ne tekintsen; mi kevetkezik pedig belőle, ha az vajda bele
firkezik, azt ő felsége énnálamnál jobban megtudja ítélni; bátor
kevés számot tartson azonnal erre az földre a hol nagyságod va-
gyon, mert igen jól érti ő felsége, kinek mint álljon most is a szíve
etc. etc. Micsoda az egy krakkai vajda avagy Krakkó? az én hi-
temre tizenötöd napig éhel hálnak meg Krakkóban, oly szertelenül
vagyon; nincs pedig honnat megtakarni olyan nagy várost, azt
pedig bizonynyal elhittem, hogy az város ő felsége mellé áll: ev-
vel gyorsan kellene cselekedni, mert az ki elébb éri, azé leszen.
meghiggye nagyságod. Nám az úristen télben adta az dolgot,
az töröktől mostan nem kellene félni, két holnap alatt az úristen
ezt véghöz vinné, fortuna audaces iuvat, országot nagyságos uram
szerencsekésértéssel szoktak megvenni. Ilyen országért pedig min-
dent utolsó dolgot kellene megkésérteni. Én attul is félek, hogy
az vajda Huszt felől berándul egynehányad magával; ha ő fel-
sége hozzá akarna nyúlni az országhoz, nyilván nem kellene azon
bebocsátni, az mint az kincstartó is izente; sőt talám az sem
volna gonosz, ha az vajda értené, hogy én is Kassa felé volnék;
talám inkább nem merné az országot Erdélyt elhagyni, kiváltké-
pen ha értené, hogy ő felsége keményen akarja fogni az dolgot
Lengyelországban, engemet pedig itt értene közel lennem, nyil-
ván azt hiszem, hogy ezt az ki kezében vagyon, el nem hagyná
az bizontalanért. Te nagyságod megbocsásson hogy én erről irok
nagyságodnak, mert mind ő felsége és mind te nagyságod. . . .
jobban érti mit kelljen mívelni, én csak az én szegény elmém
szerint irtam ezt te nagyságodnak. Az hatalmas isten vezérelje
az ő felsége szívét minden jóra.

Servitor

Caspar Békes mpr.

Külszín: Spectabili ac magnifico domino Joanni Rhwber à
Pyxendorff.

(Eredeti, Békés írása)

XII.

1576. jan. 9. Szathmár.

Bornemissza Boldizsár Ruber Jánosnak.

Spectabilis ac magnifice domine *stb.* Kévánom az úristentől te nagyságodnak minden lelki és testi javait megadatni ez új esztendőbe.

Te nagyságodnak ezt akarám hirrét tenni, az minemű hírnök juta. Mostan juta Husztból az én tisztartómtól emberem és levelem, melybe írja nagy bizonynyal, hogy ott az Máramaros vármegyébe erősen gyúti Kornis Gáspár az élést vajda parancsolatjából. Mert az vajda azt írta Kornisnak, hogy az ú pártjai Lengyelországból szent Fábián Seböstyén napjára Máramarosban Técső nevű városban Huszthoz tartozóban haddal küldnek eleibe, kik bevigyék Lengyelországban; akkorra ő is közikbe megyön haddal Erdélyből és bemegyén az királyságra; jóllehet effelől azelőtt azt értöttem vala, hogy csak Bánffy Györgyöt bocsátja be az vajda akkorra Lengyelországban, az mint nagyságodnak meg is izentem vala Barabásy Ferencz által; de most bizonyosan írja az én tisztartóm, hogy nemcsak Bánffy György megyön be, hanem ugyan ő maga az vajda, melyről írja az én tisztartóm, hogy ugyan az vajda levelét is, melyet Kornisnak írt, látta. Kiben az vajda ugyan megparancsolta Kornisnak, hogy annyi élést szörözzön, kivel mind az erdélyi had és mind az lengyelországi megérje. Azért nagyságodnak hirrét akarám tenni. Mert az vajda eljárta az ő dolgában és ő fölségének fog káros lenni, ha ez dolognak ő fölsége eleit nem veszi. Az úristen tartsa meg nagyságodat *stb.* Datum Zakmárii 9. die Januarii 1576.

Vestrae spect. et mag. Dominationis

servitor addictissimus.

Balthasar Bornemyzza mp.

Külszín: Spectabili ac magnifico domino domini Joanni Ruber a Pixendorff *stb.*

(Eredeti.)

XIII.

1576. jan. 13. Csavnik.

Békés Gáspár Dudith Andrásnak.

Nagyságos és énnekem bizodalmas uram *stb.*

Továbbá bizodalmas uram nagy szívem fájdalomával kell énnekem ezt írnom te kegyelmednek, az minemű nyomorult álla-

patban jutott az mi dolgunk, mikor mi vigasztalást váránk és vártunk az mi kegyelmes istenüinktől, akkor merülünk el. Te kegyelmed megérti Kopácsitól, minemű állapotban legyen dolgunk; bizony hogy úgy bíztam vala az te kegyelmed leveléhez mint egy erős kűfalhoz, és azért jüttem vala ide; most is pedig istennek utánna csak te kegyelmedben vagyon minden bizodalmom, mert te kegyelmed mívelhet minden jót velünk ő fölségénél. Immár ha ide jöttünk az te kegyelmed biztatására, ne hagyj uram, az élő istenért, mert nincs hova fordulnunk és hova lennünk; félünk pedig fogságtól is ha megérti ő felsége, hogy itt vagyunk, mert még nem érti. Te kegyelmednek jó módja vagyon, hogy te kegyelmed nagyot segíthet az mi dolgunknak; im Ruber uram levelét is küldtem kegyelmednek, kiből megérti kegyelmed ő is mint fogta az dolgot. Te kegyelmed is az élő istenért, írjon ő fölségének, ne kergessen bennünket. Nám nagy dolog ilyen nagy fejedelem, hogy annyira megrémült, hogy ilyen nyomorúlt hivei kik ő felségeért nyomorodtunk meg, birodalmában nem maradhatunk. Én azt hiszem hogy ha ez világot birná is ő felsége, ugyanígy cselekednék velünk; de mi nem tudunk hova lenni, valamit mível velünk, nem tudunk hova menni, mert immár Lengyelországban sem mehetünk. Azért mégis az hatalmas istenért kérem kegyelmedet, írjon oly ratiókkal ő fölségének, hogy maradhassunk meg; te kegyelmedben vagyon uram minden remínségünk isten után: minden jót mívelhet kegyelmed velünk; meglátod uram, ha az kegyelmes isten véget ad az sok nyomorúságnak, nem háládatlan szolgáljával mívelte kegyelmed, az mit mívelünk mível.

Te kegyelmed megérti Kopácsytól ő felsége mint tractáltat vajdával, kivel inkább felgerjeszti, hogynem mint lecsendesítené; meglátja kegyelmed, hogy az ő fölsége tanácsi még annyira viszik az dolgot, hogy fortélyt mível az vajda ő felségén. Nyilván uram az mennyiben az dolog vagyon, kard nélkül nem megyen ez véghöz, mert az török nyilván nem hagyja az vajdát. Én ennek mind eszét tudnám vesztenem hogy elfelejtené Lengyelországot; de tudom, hogy nem kell szolgálhatunk, immár csak maradhatnánk békével meg birodalmában. Te kegyelmednek minden dolgokról búven izentem Kopácsytól, kegyelmedet kérem, higye meg kegyelmed szavát, mint tulajdon én magam szólnék te kegyelmeddel; és ne hagyjon kegyelmed bennünket, mert nincs hova lennünk, hanem csak te kegyelmedben vagyon minden bizodalunk; te kegyelmedet azon is kérem mint bizodalmas uramat, ne hagyjon kegyelmed költség nélkül, mert mindenbül kifogytunk. Ezekkel egyetembe ajánlom az felséges úristennek *stb.*
Ex Csavnik 13. Januarii 1576.

Te kegyelmed szolgálja és nyomorult szegín atyjafia

Békés Gáspár mp.

Külczim: Az én bizodalmas uramnak az nagyságos Dudíth Andrásnak, császár ő felsége tanácsának és oratorának Lengyelországban adassék.

Eredeti, Békés írása.

XIV.

1576. február körül.

Ismeretlenek tudósítása Ruberhez (?)

Az erdélyi dolgot akarja nagyságod tudakozni. Az immár régi dolog. Még karácsonba voltak itt az főkövetek; egyik Szalánczy László, az másik Balogh Ferencz, hoztak az pasának kétezzer aranyat az vajdátúl, hat aranyas kupát, egy ezüst mosdót szerszámával, egy csemer nusztot, és akkor az nagyságos pasát azon kérték, hogyha az német háborgatná, avagy ezután Békés ismég ha reájok támadna, tehát lenne azonnal segítséggel. Azok elmenvén úgy mint tizednappal azután ismég két embere jött, Várad mellett Püspökin lakik Forró Boldisár neve [az egyiknek], azok levelet hoztak az királyság felől; azt írta abban hogy egész Lengyelország ütet választotta volt királylyá, de három úr és egy főpap pártot ütöttek magokban és az török fényes portája parancsolatja ellen Maximilian császárt választották és kérte, hogy levél által megfedje és parancsolja az Maximilian császárnak, hogy az frigy ellen be ne menjen, mert megbánja; mert ez török császár is megparancsolta, hogy ütet az erdélyi vajdát válaszsák; egyéb sok dolgokat is irt ő fölsége ellen. Azonképen az lengyeleknek is iratott az pasával oda az országban hogy be ne vegyék az római császárt, mert tűzzel-vassal innend az bosnai törökkel reá megyen, másfelől az tatárokkal, egy fát az másikon, egy követ az másikon nem hagy. Ezt nem minden ember tudja így, hanem csak homályosan, de én im az nagyságod barátságáért megírtam. Volna egyéb újság is kit meg kellene írnom; de nem merem. Ha nagyságod fogadást teszen, hogy az én levelem elolvasván, azonnal megégeti nagyságod, tehát im olyat is írok, kiből nagyságod tanulhat mind az római császárral egyetemben.

28. Januarii jüttem Budáruul, leszen mit írnom, de nagyságod fogadást tegyen, hogy nem leszen káromra sem veszedelmemre.

Jegyzet: A levél cím és névaláírás nélküli. Valószínűleg *Rubernek* szól.

Eredeti.

XV.

1596. marczius körül. — Szent-Miklós.

*Telegdy Mihály Ruber Jánosnak.*Magnifice domine *stb.*

Nagyságodnak ezt akarám tudására adnum, hogy küldtem vala egy szolgámat oda be Lengyelországban, ki ez éjjel juta meg és ezt beszéli, hogy az kik az mi kegyelmes urunkat választották az királyságra, azok most igen nagy hallgatásban és félelemben vannak. Az ország közönséggel mindnyájan az vajdát kívánják; sőt nagyságod megbocsásson, azokat az kik urunkat választották lengyel királylyá, áruló névvel szidalmazták; azt mondják hogy pinzírt míveltik; sőt az nemesség mindenütt az erdélyi vajdát kiáltják. Ilyen vígezist értett hogy tött az nemesség közöttök, hogy valaki az erdélyi vajdát nem vallaná királyának, levágják; beküldöttek az vajdáért Erdélyben; az ország gyűlist tiszten rövid napon. Nem messze mondanak egy várast Krakóhoz kinek Andreiova neve, oda mind fejenkint úgy mennek mint hadban; oda várják az királyt, azt mondták hogy ha mind kettő eljű, ott nagy veszedelemnek kell lenni. S ezt is hallotta, hogy még több népet is bocsátnak az vajda eleiben; az utak közül is hárum felé nevezik honnat akarna bemenni; egyik utat Homonna felé mondják, másikat Munkács felől, vagy Huszt felől. Az huszti út ki Lengyelországban megyen, melyen ezelőtt szekér el nem mehetett, énnekem úgy hozák meg jobbágyim, hogy most azon az úton szekérnek való utat vágnak, tisztítják, mert evvel biztatta az vajda őket, hogy mind töröktől tatártól megoltalmazza őket. Ezt is mondja, hogy hallotta hogy az vajda harmincezer aranyat küldött be Lengyelországban, kivel nípét fogadjanak; fogadtak is immár. Immár az vajdának népe is vagon ott benn. Nagyságod megbocsásson nem hogy jóból említénik urunkat, sőt inkább szidalmazták.

Azt ű felsége tudja mit kell mívelni, de ebben az kísedelem nem fog jót hozni; hanem ha lengyel királylyá akar ű felsége lenni, előbb kell az vajdánál bemenni; mert az traktálás alatt nem tudom mi következhetik. Nagyságod tudja mit kell mívelni; idején kellene embernek dolgára gondot viselni mindenfelé. Nagyságodnak írtam ezelőtt is az én magam állapotja felől, minthogy látom az időnek állapotját, nem tudom mi következik. Nagyságodat most is kérem mint bizodalmas uramot, nagyságod mutatna énnekem egy bizonyos helyt, házam nípinek, hova tudnám őket vinnem; mert kerített városban az költsigre sok pinz megyen, énnekem nincsen. Adná ezt is nagyságod értésemre, mi-

kor kelljen indítanum innet házam nípít; mert azt nagyságod érti meg, ha az vajdának indulása líszen; örömet azelőtt elindítanám üket. Nagyságodtul ez dologból minden jó választ várok. *stb.* Datum ex Szentmiklós die Veneris 1576.

Servitor Magnificentiae Vestrae

Michael Thelegdy mp.

Külczim: Spectabili ac magnifico domino Joanni Ruber *stb.*

(Eredeti)

XVI.

1576. máj. 6. — Szritte.

Szerittey János Ruber Jánosnak.

Nagyságodnak örökké való szolgálatomat ajánlom *stb.* Továbbá nagyságodnak ezt akarám tudtára adnom kegyelmes uram, az elmúlt szombaton mentem vala Kisvárdába Várday Mihály uramhoz, ott nagy bizonynyal mondá, hogy az erdélyi vajda Moldváról bement volna Lengyelországra; onnat, hogy házamhoz jöttem volna, találám Mokcsay Balázst az szerednyei Dobó uram praefectusát, az is nyilván beszéli, hogy bizott embertől hallotta azt a bementét az vajdának. Annakokáért kegyelmes uram ezt én semmiképen el nem hallgattam hanem nagyságodnak tudtára akartam adnom. Mindnyárást Nyaláb felé és Huszt felé küldöttem két szolgámot, hogy bizonynyal megtudakozzanak rajta, ha mi hírrel megjönnek, azt is nagyságodnak hírré teszen. A hírbe ide mifelénk sok vagyon, kiket nagyságodnak én mind meg nem merek írnom, mert nem tudom ki bizonyos s ki bizonytalan benne. Az felséges úristen tartsa meg *stb.* Datum ex Zrytthe dominico die ante festum Petri anno 1576.

Vestrae magnif. Dominationis

addictissimus servitor
Joannes Zerÿttheÿ mpr.

Utóirat: Kegyelmes uram Pongrátz uramnak írtam valami híreket, akarom, hogy nagyságod azokat is értse és más dolgot is jelentettem levelembé meg ú kegyelmének; kit ha javol nagyságod, jó; hol nem, hagyjunk békét neki.

Külczim: Spect. ac mag. domino Joanni Rueber. . . *stb.*

Eredeti.

XVII.

1576. augusztus 27. — Eperjes.

Békés Gáspár köszönő levele Báthory István lengyel királyhoz.

Felségös királ, nekem kegyelmes uram.

Örökké való szolgálatom ajánlásának utána kívánok az mindenható úristentől mindön jókat te felségödnök és sok eszten-deig való életet.

Továbbá megküldte énnököm az te felségöd levelét krakai vajda uram ő nagysága hív embere által, mely te felségöd leve-léből látom és ismerem az felségöd én hozzám való kegyelmessé-gét, kiért az úristen minden jókkal legyön te felségödhöz és min-dönöknél magasztalja jó hírét nevét ő szent felsége ezféle magna-nimitásáért te felségödnök; melyben ha te felségöd meg nem szü-nik és régi sok jó fejedelmeknek példájokat követi, hogy az mely ellenséget fegyverrel meggyőztenek és hozzájuk hajtottanak, azo-kat nemhogy megspoliálták volna, de inkább sok jókkal augeálták azokat és sok beneficiumokkal úgy devincálták magokhoz azokat, hogy azután azoknak szolgálatjával és hívségökkel ma-goknak sokat szolgáltanak, birodalmok öregödött és jó hírek ne-vek széles ez velágon dicséretes volt: azont várja te felségöd is ha azoknak életit keveti. Miért pedig hogy te felségöd ez dolog-nak tractálását az te felséged hívére ő nagyságára az krakai vajda uramra bizta, ő nagysága által úgy adtam én is érteni te felségödnök az én kenyergésömet és kívánságomat. Te felségödnök kenyörgök, te felségöd kegyelmesön hallgassa meg és higyje meg szavát ő nagyságának mint tulajdon én szómat. Datum ex Eperjes 27. Augusti A. D. 1576.

Hátirat: Responsio Casparis Békes ad litteras Stephani Báthory.

(Egykorú másolat)

Közli — d.

REGESTÁK
A KÜLFÖLDI LEVÉLTÁRAKBÓL.
BRANDENBURGI KATALIN S A RÁKÓCZYAK TÖRTÉNETÉHEZ.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Königsberg. 1629 8/18 (1630.) Utasítás a brandenburgi követek részére Erdélyben.

1. Condolentia und Gratulation.
2. Tudakozódni kell, elhunyt férje hogyan gondoskodott Katalinról.
3. Fogarast és Munkácst számára biztosítani.
4. A kormányt illetőleg, nem tudunk mindent pontosan és informationk sem lehet teljes. A követek szerezzenek kimerítő tudomást és szolgáljanak tanácscsal. Különösen fontos a viszony a portához s a kormányzóhoz. Tartsa meg szigorúan az ország szabadalmait. Ha vannak elégedetlenek, ezeket gyöngíteni kell. Soha se térjen át a gyalázatos kath. hitre, mi nagy veszély volna reá. Nem is hittük soha az ez iránt szállongó hireket. Az erre törekvő szolgálakat ne tőrje meg.
A külhatalmakat illetőleg, maradjon jó viszonyban a császárrel és a magyarokkal. »Wie auch der Herzog mit etlichen Standen der Chron Polen insonderheit vor vertrawliche Intelligenzen gehabt, die wie Unss woll wissendt, sehr gross gewesen.« Ezeket tartsa fenn.
Általában mindenben az elhunyt eljárását vegye mintául.
5. A magyar megyéket illetőleg, Katalin írta, hogy megtartásukhoz van reménye.
6. A gazdaságot illetőleg nem lesz nagy baj, olyan gazdag az ország. A tisztekre maga ügyeljen fel.
Igyekezzenek sok kész pénzt szerezni. Ha lehet, küldje biztos helyre Németországba vagy Hollandba, mert nem biztos soha az állása.

7. Személyes biztosságára 2 út van : jó orvos és jó testőrség. Az orvos hű, Gluchovsky testőrkapitányba nem igen lehet bízni.
8. Gondoskodják jó postáról Berlinbe.
9. A követek tartsanak titkot.
10. A rendekkel és főurakkal érintkezzenek a követek szívesen.

1629. jul. 31. *Fehérvár*. Katalin nyilatkozata, hogy a hazug hírek ellenére mindig híve volt és lesz Kalvin hitének.

Fehérvár 1630. febr. 18. Des Schatzmeisters Mikó Ferentz Instruction. (lat.)

Mikó Ferenczet nevezzük ki tárnokunkká ily feltételek alatt.

1. Hogy ő kezelje az ország minden jövedelmét.
2. Az arany, ezüst és higany bányák termését ő kezeli, a vas- és rézbányák is gondja alatt vannak.
3. Épen így a fiscus többi jövedelmei.
4. Az előbbi évek jövedelmeit is kérje számon.
5. A sóbányák jövedelmét is tegye kincstárunkba.
6. A főköveteléseket a kormányzó ellenőrzése mellett írja ki.
7. Udvarunk és a katonaság kiadásait pontosan tartsa számon.
8. A kiadások jegyzékét havonként adja át a kormányzónak és tanácsnak.
9. A kormányzó, kancellár vagy titkár s általunk által alá nem irt nyugtatványok nem érvényesek.
10. Az egyes adókat a jegyzőktől tudakolja és mindenben jövedelmünk gyarapítására igyekezzék.

A rendek esküje. (lat. ford.)

Választási feltételek (lat. ford.)

1630. apr. 13. Kolosvár. A kormányzó, tanácsosok és rendek a választót biztosítják hűségükről.

Fehérvár jan. 21. 1630. Katalin a követek elé Fekete Lőrinczet küldi.

1630. febr. 8. *Krakó. Kospoth etc. jelentése.*

A porta követe kapucsi basa kijelentette, hogy a szultán megerősíti Katalint. Különösen a szászok hűségére számíthat »auch ettliche bey dem Trunk erhitzet verlauten lassen, wer wider Ihr fürstl. Dchl. etwass zu mohren sich unterstehen durffte, den wolten sie als einen rebellen in Stücke zerhauen.« A császár Tokaj, Munkács s Fogaras iránt írásban biztosította a herczegnőt, öt, elpártolni akaró várost Sabathiban (sic.) a Debreczenbe

küldött basa tartott vissza. A rendek nem szeretik Bethlent, inkább Kornist tennék kormányzóul.

Königsberg, 1630. jan. 17. Megbízó levél Kospoth, Götzen és Nays részére.

U. a. datum Volmarnak és Schulitznak ajánlja a követeket, idem Gosmeister szász birónak.

Königsberg 1630. jan. 17. A választó felszólítja az erdélyi szász rendeket Katalin iránti hűségre »und wenn etwa die noth forderth, sollet Ihr Sie insonderheit bey euch aufnehmen und Ihr Fürstl. Dchl. eine sichere Retracte zuerstatten,« ki bizonyára javukat akarja. Ajánlja a követeket.

U. a. datum. A választó *Alvinczy Péternek* köszöni eddigi fáradságát s kéri tőle követsége támogatását.

U. a. datum. A választó az angol és francia követeket a portánál Katalin támogatására kéri.

U. a. Mikó Fer.-hez. 10 tanácsoshoz. Fogarasi és munkácsi kapitányokhoz, Allaghyhoz, *Csákyhoz*. Rákóczyhoz. Kassay Ist.-hoz. Kornishoz, Bethlen. J. váradi kapit.-hoz, Zólyomi D., Haller, Lány és még b. Bornemissza János. Prépostvári Zs. és még b. Kovacsóczyhoz, Bethlenhez. A rendekhez, a hercegnehöz.

Kgsbg. Jan. 7. A választó Gusztáv Adolfnak, ajánlja Katalin ügyét.

Konstantinápoly, 1630. apr. 16. Hága Kornél a brandenburgi követekhez.

A hercegnő mindenek fölött a portára támaszkodjék.

Sáros-Patak 1630. apr. 12. Rákóczi György, magához hívja a követeket. (ein mächtig herr, dabey ehrlich und fromb. Reformirter Religion.)

Fehérvár, 1630. mart. 10 Kosspoth, Götzen és Nays relatiója.

Kassára érve *Alvinczy Péter* tudósított Erdély rossz állapotáról és a fejedelelnő betegségéről, *Katona István* levelét mutatta, mely gyöngeségének okát adja elő.

Tokaj őrzője, *Szikszay Mátyás* elbeszélte, hogy a császárnak a várba őrséget szeretnének helyezni, mert az fontos nagyon: a jövedelem Kataliné maradna. Az őrség csak 12000 frtba kerül, a jövedelem, különösen borból több mint 40000 frt, most is 20000 frtnál több van nála.

Balling János alkapitány tanácsot kért, mit tegyen, ha császári őrség jó; e tekintetben Fehérvárról nem kapott utasítást. Mondtuk, hogy bizonyára úrnője különös parancsa nélkül nem adja át, mi reá van bízva. A biztosokat fogadhatja, de a várt őrizze tőlük.

Váradon Markosfalvi 200 lovassal fogadott. Elbeszélte a pápisták cselével hogy vitték ő fenségét vallásuk elfogadására (miből, hála istennek, immár teljesen menekült). Döblinger Bold. Simon is részt vett a cselben, kit Váradon fogságban tartanak. A többit szóval. Az országgyűlés ő fenségét megerősítette és szétozlott. Marc. 1-én írtunk Fehérvárra, onnét a hercegnőhöz mentünk, ki a kormányzó jelenlétében fogadott. Schulitz felelt beszédünkre. A hercegnő vallás-változása, melyet Somos Gáspár, Csáky István és Haller István okozott, nagy zavart támasztott. Írást kellett Katalinnak kiállítani, hogy nem lesz katholikussá, különben elveszti fejedelemségét. Ő Csákynek néhány ezer forintot adott toborzásra. Már vérontástól kellett félni, midőn ő fensége megtért. Császári követség járt ott. ¹⁾

Martius 4-én, audientiánk napján kocsizott ki ő fens. először. Panaszkodott, hogy 4 év alatt az évi 10000 tallér helyett csak 10000 forintot kapott és az ígért 15000 tallért sem adták meg. Munkács, Tokaj és Vincz (mi férje ajándéka) jövedelmét nem tudja. Jogait a császár ellen fenn fogja tartani. Fogarast és Munkácsot nem adhatja el, Vincznek nem lesz vevője, sem Tokajnak. Mind e helyeken magyar őrséget kell tartania. »Sie hat wenige Leutte und fast gar keinen Menschen um sich.« A rendek nem félnek úgy mint Gábor idejében. A kormányzó mondta, hogy Gábor jövedelmeinek alig 5-öd részét lehet beszélni. Legnagyobb baj, hogy nincs megbízható ember. Szóval kérjük majd fenségedet, küldjön ide ügyes, tekintélyes embert. Ezt a kormányzó is szükségesnek tartja. Holnap Dreyling János Konstantinápolyba megy.

1629. dec. 7. Katalin Fogarasi kincstárnak inventariuma.

Fehérvár, 1630. mart. 15. Schulitz Weichard esküje.

1630. márt. 13. Koszpoth relatiója.

A hercegnő csak míg özvegy, kormányoz. Izabellára hivatkoznak. »Dass meist Alhier zu beu ncken ist, dass gantz kein Trew noch Fidelität noch Constanz gegen Ihre Herrschaft leider zu vermerken ist.« Maga is sokszor szemire veti ezt a magyaroknak. Mondják, már többször meg akarták mérgezni. Mindenféle kép nehezítik az uralkodást. A császár is támaszt nehézségeket. Egészen el fog szegényedni. Elhatározta, hogy aranyát és ezüstjét biztos helyre viteti, sőt maga is elszándékozik menni.

¹⁾ Egykoru jegyzet. A császár a hercegnőnek kath. könyveket küldött.

Alba Juliae Dacorum 1630. mart. 13. Kospoth jelentése (folyt.)

Sok a herczegnő lova, de kevés a jó.

Fel kellene szólítani a herczegnőt, irjon végrendeletet mert nagyon beteges. A fődolog a hozomány és Tokaj, a készpénz kevés. Schulitz a gubernator tudtán kívül tette le az esküt.

*1630. Post habitam Concionem Reverendus Dnus Stephanus Gelei Concionator Aulicus sequentia ex suggesto Auditoribus referat crastino die. **

Serenissima Princeps et Dna, Dna nostra clementissima benigne demandavit publicam gratiarum actionem,» mert isten hosszú betegségéből kigyógyította. Ezeket tétette közzé: Etenim male suadentium instructu seducta fraudulentis persuasionibus cum locum dedisset, elapso abhinc et quod excurrit integre anni spatio tenebris Papalibus involuta, a semita via, diserta, norma verbi divini secessit, atque salvificam Evangelii doctrinam repudiata confessione nostra ad scripta Prophetarum et Apostolorum abiecit.« De isten akarta hogy teste és lelke együtt gyógyúljon ki a kísértésből és lelkiismerete furdalásából bűnbánóan megtért. Ezért ezen nyilvános gyülekezetben ismét visszatér az igaz hithez és a többit, hasonlóra hívja fel; Deus Opt. Max. Celsit. Ejus confirmet in eo, quod spiritu suo sancto operatus est.

Fehérvár, 1630. marc. 11. Koszpoth jelentése. (Szóbeli jelentése után írt kiegészítésekkel),

Katalin már férje életében titokban pápista lett, nyilván még hű maradt. Egy reggel titkon kath. egyházba akart menni communicához, de be volt zárva a rejtett ajtó. Végre megbánta mindezt és megtért. A katolikusok reá akarták birni, hogy önállóan kormányozzon és ne törődjék a kormányzóval, ki pedig javát akarja. Mindez sikerült és a herczegnő Csákynek, »so der vornehmste in diesem Spiell und der Hertzogin Mignon« pénzt is adott toborzásra. Népét elszélesztették. Titokban menekült. »Zólyomi Davit hat Ihm den Todt geschworen, u. d. Gubernator seinen Sebell ausgezogen u. d. Herzogin in die Handt gegeben, Seinen Halss hingehalten und gesagt, finde sie Unrecht bei ihm, solle sie Ihm den Kopf abhawen; wo aber nicht, so wolle sie doch trewen Dienern trawen.« Ez kissé javított a helyzeten, de Csáky még birja kegyét. Maga akarja ez a herczegséget. »Dem Palatin Ungariae Esterhazi soll dieser Czaky so viell remonstrirt haben. Er Konnte doch, tanquam Extraneus nicht Fürst in 7 bürgen werden, Alss möchte erst Apostasia ducissae nur auf ihn ankommen lassen, dagegen solle er, Palatinus, die Güter Munkács, Tokaj u. Fogaras bekommen, Cornis Zsigm. aber des Gubernatoris güter.« E célból az osztrák házhoz is folyamodott.

Putnoki János volt közvetítője. A hercegnő kezére vágyik és saját nejét útból akarja eltenni.

A kincstárt Mikó most rendezni akarja. A rendetlenség nagy, csak jó tanács adó és titkár segíthet. Schulitz vasárnap indigena lett.

Fehérvár, 1630. febr. 1. Gelei István Alvinczi Péternek:

A hercegnő elpártolt a hittől, de nem sok időre. Betegsége alatt Schulitztal együtt »cum dulcioribus solaminibus, quae in Apotheca Evangelica invenire poteram, erigebam.« Schulitzé a fődicsőség. Alstedt is sokat használt, mert Sátán tartá elfoglalva fenségét. »Jam abominatur cane et angue pejus odit Papistam« és nyilvánosan hitünk szerint vette az ur vacsoráját.

Szeben, 1630. máj. 11. A brandenburgi követek Alaghy Menyhértnek.

Panaszkodnak, hogy írásaikat fenntartóztatják (In der Antwort soll enthalten gewesen sein, es hatte sich nicht gebührt also wieder die Cathol. Religion zu schreiben).

Krakó, 1630. jun. 9. Kospoth, Götz és Nays relatioja.

Apr. 25-iki leveleinket a tokaji postamester Kassára küldte Alaghyhoz, ki egy részüket letartóztatta. Ezeket vissza kellett kérni. A hercegnő véleményünket kérte, mit írjon Bécsbe Tokaj és Munkács ügyében Esterházy Munkácsot el akarja foglalni, vagy a zálogpénzt kifizetni. Az erdélyi rendek nem engedték, hogy ő fensége 5 ágyút küldjön védelemre. A választás egyhangú volt »ob es wol nicht ohne were.«

Bethlen 2 éven át akarta a császár leányát nőül, megtagadták tőle és ezért fordult Brandenburghoz. Az utódkijelölést nem szerették a rendek. Most is igen nagy a korlátoltság. Ezt maga Katalin okozta Csáky pártfogása által Mi nem akartunk protestálni nyilvánosan, a hercegnő eventualiter protestált Schulitz által. Az országgyűlésen igyekeztünk mindenkit megnyerni, különösen Toldalaghy Jánost, causarum Fiscalium directort. A boldogult herceg hagyott egy kormányzó utasítás töredéket. A kath. tanácsosok egyre ígérnek, hogy absolut uralkodóvá teszik. Csáky az uralomra tör. Biztos Katalin csak akkor lesz, ha fenségedre és a kormányzóra hallgat és nem a rossz tanácsadókra.

Pera, 1630. máj. 23. Césy gróf, francia követ a brandenburgi követekhez Erdélyben.

Királyom ő fenségét rokonnak és barátalak tekinti kétszeresen, férjénél és a választóval rokonságánál fogva Mindenben szolgálatára leszek.

Ugyanazon datum, ugyanaz, ugyanazt a választónak.

1630. máj. 13. N.-Szeben. Kospoth jelentés.

Ő fenségével Fogarason voltunk Pütkösd után vissza-
indulunk.

*Pera-Gallata a Hollandi házban 1630. máj. 23. Dreylingh a brandenburgi
követeknek.*

A franczia, angol és hollandi követek támogatnak.

Fogaras, 1630. máj. 19. Mikó Ferencz a brandenburgi követeknek (s aj. k.).

Hivatkozik érdemeire és támogatást kér rágalmozói ellen, kik Fogarasi kincsek sikkasztá sával vádolják. Csak néhány prémet és puskát vett el a szolgák számára, kéri, hogy a tanácsban tárgyalják ügyét, büntessék meg őt vagy vádlóit.

Mellékelve van két utalvány, mikhez jogosultnak tartotta magát.

*Konstantinápoly, 1630. máj. 10. Wych angol követ a brandenburgi köve-
teknek.*

Reméli, hogy Dreylingh »per mezzo della Industria et saggio consiglio,« le fogja csillapítani az ő fensége ellen támadt zajt. Minden pontban támogattam s fogom szolgálni. A kaimakam, eben disposto con molto fervore anco i ministri.«

Ugyanazt a választónak.

Kolozsvár, 1630. apr. 25. A követek jelentése.

Remélik ő fensége megelégedését. A legtöbbet csak szóval fognak elmondhatni.

Cölln, a. d. Spree 1630. mart. 26. A választó a briegi herczegnek.

Engedje át udvari marsallját Volmart Katalinnak.

Kolozsvár, 1630. apr. 23 Kospoth relatiója.

A viszony a császárral és nádorral már nem oly jó. A 7 megyét a császár már elfoglalta, a porta is beleegyezett. Tán jó volna új orvost küldeni. Gluchovsky a kapitány, ki biztosított hűségéről. Egészsége helyreállott, ünnepélyesen penitenciát tett.

1630. april. A német testőrség kéri, maradjon élén Kleng Tamás.

Gyógy, 1630. mart. 22. Bethlen István hűségéről biztosítja a választót és kér megbízható reform. tanácsadót Katalin számára.

Munkács, 1630. jun. 1. Schulitz a választónak.

Panaszkodik a kathol. párt ellen, mely üldözi és a hercegnőtől elmarta. Küldje minél előbb a tanácsadót.

(»Ist ein trewer ehrlicher Mann, der der herzogin solche trewe bewiesen, di nicht grösser sein kann.«)

Fehérvár, 1630. jun. 20. Schulitz a választónak.

»Bisher habe ich mich nach meinem Vermögen bemüht Ihr. Dchl. fürstliche reputation (bevor ab weil Gott nach ihrem kläglichen Fall dero die augen wiedrumb eröffnet und sie zu der allein selig machenden Religion nach vieler Versuchung berufen) so wol in wie ausser dem Fürstenthumb zu conserviren und zu vermehren.« A brandenburgi követek kitűnő működése után gyökeres javulást lehetett várni, de ez nem állott be. Mindjárt elutazásunk után 4 nap nála volt Csáky, ki egész kész pénzét el fogja prédálni. »Ihr Dchl. haben in Munkács und Thockey in Cháky einen Bock zum Gärtner gesetzt.« Eszterházi még toborz és több zászlóalja a Tiszánál áll. »Cháky hat mit Ihr. Dchl. Ducaten den Überwitzigen Cassay an sich gezogen. — Ich hoffe der Oberste von Munkatsch soll eher dem Tschaky mit Stücken begegnen als ihn einlassen.«

Székelyhid 1630. máj. 3. *Zólyomi D.* Köszönő levele (Kne-sebeck jegyzetei) (ein trewer Mann reformirter Religion,)

Kolozsvár 1630. apr. 24. *Kovacsóczy I.* köszönő levele. (Ein sehr vornehmer Mann und hart katholisch.)

Kolozsvár 1630. apr. 16. *Kornis Zs.* köszönő levele panaszkodik, hogy a követek keveset társalogtak vele. (Es ist ein sehr feiner Mann aber trefflich katholisch.)

Colosvar máj. 20. 1630. *Kassay Istv.* köszönő levele. A hercegnő tartsa meg férje bizalmas embereit.

Munkács jun. 1. *Ballingh I.*«

Szeben, máj. 18. *Gottsmeister Kolmann.* (Ein vornehmer u. trewer Mann, der viell vermag.)

Szeben máj. 18. *A város* a szászok nevében.

Rheghecz 1630. máj. 16. *Alaghy Menyhért.* (Ist des Röm. Keyssers Dienur und Papistisch,)

Kökellő vár 1630. máj. 2. *Bethlen* kormányzó. Csak bizzék benne Katalin.

Kolozsvár 1630. apr. 13. *Az erdélyi rendek* (10 pecsét.)

Proposition so von den Churf. Gesandten auff den Convent zu Klausenburg an die stände gethan. Durch Secretar. Naysen aussgebracht (latin.)

Szerencsét kíván a választó. Jobb alkalommal szeretett volna küldeni, mint a fejedelem elhúnyta után, kit rendkívül tisz-

telt egész Európa. Megvigasztalódik, ha értesül, hogy Brandenburg és Erdély szövetsége még szorosabbá lesz. Köszöni huga megválasztását és bizik hűségükben.

(»Ist gewisslich sehr woll gefast.«)

Consignatio uniuersorum Conuentionariorum.

Nagy Leorintz, S. Mihály kapubeli Porkolábnak	32 ft.
Peter Deáknak Rationista	40 »
Bilisi Mihály Pallernak	12 »
Orba Mihálynak fő pallérnak husra való pénz- kivül aggiasa	50 »
Hiripi Györgynek egyik exactor coadjutornak	100 »
Nyitray Istuannak Feiervary Posta	28 »
Egy Paticariusnak	100 »
Azon kívül heti pénze	60 »
Barsi Mihálynak Bibliothicariusnak	100 »
Kőműves Janosnak	60 »
Kőműves Matiasnak	50 »
Jakab Janosnak et valo Lugas kertbeli ker- tésznek	60 »
Deakok gazdaiának szolgalonanal	40 »
Varbely két kadarnak	40 »
Dallay tehen Pastornak	8 »
Dallay Bial Pastornak	8 »
Vizi kancsok mellé	12 »
Széna osztónak	6 »
Kett Talligasnak	10 »
Maior Bironak	8 »
Eczetesnek	8 »
Serfözőnek	12 »
Négy süttőnek	32 »
Az kerestien maior mellett valo Janosnak	6 »
Menes Pastornak	12 »
Ki hajtonak Thamas Deaknak	32 »
Ispotály mesternek	60 »
Eo Felsege negyven Alumpnusának	800 »
Püspök uramnak	300 »
Feo kolcsárnak	32 »
Nolcz Bial Beresnek	36 »
Tokay borokkal bano kerestien kadarnak	20 »
Számtartó	25 »
Borbiró	40 »
Vinczellernek	
Feredüösnek	

Vice Arándator	
Böjthy Gáspár Historycusnak	200 ft.
Cathedra aranyozó képe irónak	
Mehesnek	
Buza osztonak	
Meszarosnak	
Egik Scola Mesternek	100 »
Madarásznak	
Fundatornak	612 »
Az nemet Eöttwösnek	
Professornak	350 tallér
Az olasz Eöttwöseknek	
Feó Scola Mesternek	

Summa 7029 tallér

Erdély jövedelme 1625. jun. 1., 1626. dec. 31-ig.

Contributio	f. 83548.65 ¹ / ₂
Sóbánya	19118.54
Harminczad és vám	19173.32
Ex Provisoratibus	25044.83
Tizedek arendaja	1805.96
Bárány	98.48
Méh	5.60
Magyarországi	firt. 16466.50
Ex Capitulis Cathedraticis arany tallér	17120.
	for. 950.
	ezüst 46.12 ₂
Zalatnai arany	125.10 ¹ / ₂
Kénéső	124 mázsa 80 font.
	kész pénz 167.261.23 for.
	17120 tall.

1629-ben.

contributio	— 14000	
só	+ 13000	
harminczad	— 3000 f. + 6602 tallér	
Provisorat	+ 40000 for.	1629. nov. 16.—1630
Arenda	+ 2600	febr. 19-ig bevétele
barány	+ 128	a tárnoknak
Ex capit. ar. ezüst	idem.	78.951 f. 81
Zalatnai a.	+ 291	6480 tall.
Keneső	+ 106 m.	187 arany.
készpénz	164004 f. 54.	
	9601 tall.	

Kolozsvár. 1630. apr. 29. A rendek nyilatkozata, hogy hűk maradnak a törvényes fejedelemhez. Törvényszegései, elsorlása 1629. jul. 31. Katalin esküje, hogy ha pápista lesz, nem lesz többé joga.

1630. maj. 23. Bethlen Istv. beszélgetése a követekkel.

1. A hercegnő ne hallgasson gyanus emberekre ellene, ha nem bizonyítanak.
2. Tartsa őt és övéit hivei gyanánt.
3. A vádlókat nevezze mig, mint megígérte.
4. A pénzt kimélje.
5. A feltételeket megtartsa.
6. A választó küldjön érett, igazhitű embert.

Bethlen Gábor vég intézkedése és utasítása (magyar és német).

1630. apr. 14. Pera di Gallata hollandi ház. Dreyling jelentése.

Toldalaghy apr. 9-én megérkezett. A chachimacham és a capitán nagyon jóakarók, az angol, franczia és hollandi követek mindenben támogatnak.

Szükséges ajándék a chachimacham neje számára, ki a szultán nővére. Toldalagynak igen sok pénzébe kerül az út. Szerecsent tapetakat és ámbrát szerez.

Konstantinápoly. 1630. apr. 17. Hága Cornél Schulitznak. (ch)

Ne bizzék többé a hercegnő levelet oláhra. »Wayvoda ilorum non est quod sua Sere. sibi metuato, cum nihil possit et minus audeat.« Jenő visszavételét és az adó növelését néhány török tanácsolta. Nyugodjék meg benne. »Fidem mihi habeat, salus — a benevolentia portae dependit -- quâ salva nec ab Imp. Ferdinando, nec a Palat. Hung, nec a papistis nec ullo alio magnate metuendum est.« A kaimakam kevesli a Szultánnak küldött ajándékot »Magna Serenitatis suae interest, ut Rex Sueciae amicitiam eum Turcis ineat, quod ut Mag. Vra totis viribus promoveat adhortor.

Konstant. 1630. jan. 22. Hága Schulitznak.

Az új budai basa ép oly kedvező utasítást nyert, mint az előbbi. Ezt futásaért tették le. Az új, Miri Alem, őszinte derék ember, jó barátja a Chachimachamnak. Bizzon Katalin a Chachimachba és ne legyen fősvény iránta.

P. S. Rosz, hogy oly gyorsan lemondtak a 7 megyéről. Ezen-túl Katalin ily fontos ügyben ne járjon el a szultán tudta nélkül.

1629. dec. 10. Hága C. Schulitznak.

»Gaudeo Ser. Principem non latere multorum in illa natione Hungarica praesumptionem et fere omnium, quotquot sunt, animorum instabilitatem.« Ezért csak a portába vesse bizalmát, kinél szívesen viszem ügyét, mint Bethlenét vittem.

Bőkezűnek kell lenni, a szokott ajándékon felül is meg kell lepni a császárt és a vezéreket.

»Quamvis defunctus Ser. Princ. se tam magnifice gesserit, tot tantosque labores contra hostes huius Imperii sustinuerit, non tamen defuerunt, qui cum ea munera non darentur, quae se meruisse putabant, heroicis actiones Ejus calumniari et fidem apud Imperatorem. Visirios aliosque Magnates in dubium vocare non intermiserunt.« A törökök úgy is félnek, hogy most házasság által Erdély a római birodalom alá veti magát. Már is hire van, hogy Báthori Endre a császár és a lengyelek segélyével Erdélyt szándékszik elfoglalni. Vigyázzon Katalin mérgezéstől. Irtam Katalinnak, bírja reá a svéd királyt is szövetségre a portával és követküldésre ide.

Konstant. 1629. dec. 4. Hága Schulitznak.

Az ide ért ajándékok jó hatással voltak. Mindenkor sajnálja Bethlent. Mindjárt beszéltem a Cahimachammal az ügyekről. Hazi Tusuff aga osztotta el az ajándékokat.

Konstantin, 1630. apr. 17. Hága, Katalinnak. (hitelesített más.)

Mindent megtettem, hogy a letett budai basa legalább Erdély közelében maradjon. Már ki volt nevezve a kozák határra, hiába fáradoztam, de az új basa ép oly kedvező utasítást kapott. Toldalaghy még nem szólt velem, holnap találkozunk. »Ich kann E. F. D. versichern, das sie gantz und gar von Gunst undt Favor dieser porten nicht zu zweiffeln hatt, undt das Ich so lang Gott mir das leben schenkt undt Ich alhier verbleibe Umb derselben Geschefte nicht anders sorgen will, als wenn es zum besten der hochmögenden Herren Staden Generaln geschen solte.« Csak maradjon fenséged is hív és állhatatos a porta iránt.

Konst. 1629. dec. 11. Hága Katalinnak. (hiteles. más.)

Beküldi a Kahimakam levelét.

P. S. A kahimakam tegnap este kívánságomra magához hívatta a követet »und im Nahmen des Türkischen Keyzers E. D. ernstlich recommandirt undt angeordnet den Ständen des Landes anzumelden Ih. Mt. werden resolvirt mit gantzen seinem Reich dieselbe in posses des königsreich Siebenbürgen, (sic.) wie-

der alle aufrührerische Leute so woll im Landt als ausserhalb dessen zu erhalten.« A törökök sokat remélnék fenségedtől. A kahimakam a kócsag helyett jobb szeretne pénzt. Küldeni kell Jusuff aga által. NB. Ich hab vergessen das vornembste ein zu schriben, dass nemlich gestern bey Nacht der H. Cahimacham im Nahmen des Türkischen Keusers dem H. Legatem ein grosses Eyd durch ihr gesetz gethan, Ihre Mt. werde resolviret E. D. mitt ganzer seiner Mach in posses zu erhalten undt zu schützen und diss den Ständen anzumelden befohlen, damitt sie keinesweges ihnen anderer Gedancken machen.«

Translations Schreiben des H. Cahimacham an E. F. D. (hiteles más).

»Unser vielgeliebten Könige auf Ungern und Fursten in Siebenbürgen, Fraw Catharina, melden wir Gruss.« A hollandi követ átadta levelét. Jobban segitünk fenségednek, mint maga kívánhatja, megparancsoltuk ezt a budai és bosnya basáknak, a határok kormányzóinak, a tatár kánnak, az oláh és moldva vajdának a nagy úr nevében »Dem Römischen Keyser undt dem Palatin hatt auch der grosse Herr berichtet, er wolle nicht zu lassen E. F. D. undt ihr Landt keines wegcs zu molestiren. Fenséged leányunknak mondta magát, mi atyái leszünk.

Konst. 1629. dec. 7. Hága Katalinnak (hit. más)

Legyen olyan a porta iránt mint férje volt. Dieser ist zu Dignität gestiegen obwoll nicht ohne gunst dieser Portn, vielmehr durch ihre eigne Tugendt undt Tapferkeit in Kriegswesen gegen den Römischen Keyser, also das dieselbe vom den Türcken nicht allein geliebet und geehret, sondern auch gefürchtet worden. Hingegen E. F. D. sein eine ausländische Furstin bey solcher nation die nicht wöl den deutschen gewogen undt wenig trew Ihren Herrn ob sie schon Ihres Herkommcs wehren.« Az utolsó magyar háborúnál is, bátran mondhatom »das wenn ich nicht sonderlich J. D ehe Hoheitt in acht genommen hette, die Feinde hetten ofter mahls mit ihren falschen Angeben Zusagen und Geschenken die vorhandt bekommen.« Maradjon mindig titkos korrespondentiában a portával, német udvari apród vagy követ által, segélyemmel. Az ajándékokat aranyban kell küldeni. Apaffi György »schieinet ein guter fleissiger Mann zu sein« Kár hogy Toldalaghy, ki hú pápista. Nagyon fontos személy Jusuf aga, kit »mit Extraordinari Cortesi« kell fogadni. Dreyling alkalmas volna követnek, de a magyarok irigységét vonhatná magára. Ne legyen szabad a követeknek fenséged tudtán kívül magánleveleket vinni ide. Különösen sulficarius dragomantól kell félni, ki az elhunyt fejedelem ellensége volt, mert az nem jutalmazta. Igen nagy a befolyása.

Fehérvár, 1629. sept. 6. Katalin a Szultán anyjához. pártfogását kéri.

Ugyanaz az nap a Cahimahamnak (latin hitel. más.)

Murad szultán levele Katalinhoz. (né.m. ford.).

Mintbogy Bethlen Gábor és a három nemzet Borsos Tamást küldte hozzám, kívánva, erősítem meg nejét Katalint, halála után fejedelemnőnek, ezt megengedtük 1036. Redzeb 8-ik napján, Jézus nagy proféta születése után 1627. mart. 8.

Feltételek. 1. Az erdélyi foglyokat, kik nem vették fel valásunkat, elbocsátjuk.

2. A szolnoki, lippai, gyulai és jenői Báthori Zs. béketörésegig hódolt alattvalók (Diószeg is oda tartozik) fizessenek adót, a többi nem.

3. Erdélybe menekült alattvalóinkat ki kell adni.

4. A belgrádi és egyéb szökevényeket is.

5. A tributumot és az évi ajándékokat jókor kell beküldeni.

6. Ha valaki fellázad a fejedelem ellen vagy rágalmazza őt, büntesse azt meg az ország a mi tudtunkkal.

7. Az oláh és moldvai vajdákkal békében és barátságban kell állni és szükség esetén segíteni őket.

8. A szökevény oláh vagy moldva urakat fogva kell a portához küldeni.

9. A fogoly törököket váltság nélkül szabadon kell bocsátani.

Ezek megtartására megesküszünk. Konstant. Redzeb hó 25. napj. 1036. (1627. marc. 25.)

Az erdélyi rendek esküje Katalin iránt.

Condiciones Electionis in Principem Serenissime Principisse a Regnicolis propositae et sub iuramento a sua Serenitate acceptatae ad verbum Ex Hungarico in Latinum idione transcriptae. 13. pont.

Kolozsvár, 1630. apr. 29. Katalin Rebenick brandenburgi követhoz Bécsben.

Kornis Zsigmondot és Kapi Endrét kellő utasítással küldjük az udvarhoz, különösen, hogy Munkács s Tokaj birtokában maradjunk. Kérem legyen segítségükre.

Instructio pro — Sigismundo Kornis et Andrea de Kapi, Abligatis nostris.

1. Nem adok kimerítő utasítást, ismerik az ügyet.

2. Siessenek.

3. A tokaji tiszttartót ejtsék útba és kérjenek mindenben felvilágosítást.

4. Látogassák meg az országbirót utban.
6. Biztosítsák a császárt hűségünkről.
7. Adják át neki az ajándékot jó karban.
9. Vigyázzanak »Mieth was fur gemüth I. Km. unsern gruss und diese Legation aufnehmen.« A szerint tartsák magukat.
11. A császár tartsa fenn az erdélyi szabadalmakat.
12. Adjuk elő jogunkat Tokaj birtokára.
13. Ennél fogva praesidiumra is van jogunk, de a császár jurisdictionját nem bántjuk.
14. Jogunk Munkácsra. A kapitány ne esküdjék a császárnak.
15. Neibania és Felseőbania maradjon Bethlen István birtokában.
16. Ecsed a fiatal Bethlennek. Az elvesztett részeket adják neki vissza.
17. Abba falu maradjon Kornis Zs.-nál, Perényi Gábor igénye ellen.
18. Eggenberg hercegnek adják át leveletem.
20. Kérjék a nádor pártfogását is.
21. Vigyázzanak, a nádor hogyan fogadja levelünket és követségünket.
21. A bibornok-érseket is kérjék fel.
23. »Weill all Unsre Wolfahrt in des Landes Ungern wolfahrt bestehen,« kérjenek kihallgatást a rendektől.
25. Bécsben ne elegyedjenek erős vitába.
26. Szükség esetén Tokaj praesidiuma kérdését bizottság döntse el.
28. Egy évi prorogatoriumot kell kérni.
29. Kérjenek Munkács részére protectionalis levelet.

(32 pont.) 1630. A Ballingh J. munkácsi kapitány által el nem fogadott eskü-formula. (más.)

Vizsoly 1630. máj. 10. Replicatio ad difficultates Dni Joh. Ballingh circa formam juramenti.

Haec etiam juramenti praescriptio Serenissimae Regni Trans-Principis Gubernatoris et status resolutioni contrariari videtur, ubi sua Seren. — et status — deliberatum habuerunt, ut D. Capitaneus Munkacsiensis dictae Caesar. Majtt iure iurando sit adstrictus.«

1630. mart. 22. Ballingh Katalinnak.

»Serenissima Princeps etc. minden dolgaiban szerencziesen aldgia az Uristen.« Felséged két paranczolatát hozták. »Az elsoben azt paranczolja felséged, hog az commissariusoknak ha-

lasztast tegiek az iuramentumnak deponalása felől. Az másikban pedig, hogy Cassára be meniek az iuramentumnak deponalassa okáért. — A iuramentum formáját nem declarálta. — Csak vakmerő kepen nem merek be mennje, félvén hogi ez felsegednek és mind a hazanak derogalhatott volna. Mind ez ideig nem mentem be, noha szüntelen sollicitáltak, noha megis irtam nekik hogi el megiek. Felséged mentül hamarab kegiessen úgi informalion — a mint hog job és meltó felséged lenni gondolja.«

Gyógy 1630. mart. 17. Katalin Ballinghnak (más.)

»Volumus itaque ut omnino renuat iuramentum quocunque etiam modo exigatur atque in nostram personam rejiciat, siquid in contrarium a Dnis commissariis peteretur.«

Munkács, 1630. apr. 12. Ballingh J. a brandenburgi követekhez.

A választó úr és urnóm iránt mindig hű maradok. Küldjenek néhány 10—12 fontos ágyút váramba.

Kassa, 1630. mart. 19. A kommisszariúsok levele Ballinghoz.

Ma kaptuk levelét, hogy kglđ az my kglmes Chyaszar és koronas király Urunk eő Feölséghe hűséghe az iuramentumot prestalni akarta. Vewen eleghendő informatiot az erdely feiedelem aszontól. Instál — mivel beteghes állapotya miat be nem iöhetne, hogy ne eröltetnénk, mi is arra nézve és minthogy holnapi napon innét eloszolunk, eő felseghe parancsolatja szerent felkeletvén sietnünk biztuk azon dologhot Iudex Curiae uramra kegielmed ez iöveő szombaton iöien az homagiumnak depositiojára Visolyba.«

(Aláírva.)

Joannes Pyber El.
Eppus Agriensis
Comes Mel. Alaghy de Bekeny.
Steph. Ostrozyth
Caspar Ordodi.
Sigism. Periny.

Konstantinápoly 1630. apr. 16. Hága Cornelius hollandi követ a választónak.

A kamaikámnál mindent megtett, hogy, Katalinnak biztósítsa az erdélyi uralmat. Nem lehet kételkedni sikerben, ha Katalin nem hajol a császárhoz. »Quamvis enim arma inter eundem et hanc Portam pace in aliquos annos facta suspensa videantur, Turcae tamen non ignari Technarum Pontificiorum, optime odorantur, omnia haec ex fraude consuta esse, et Impem Germaniae clam pessima in se machinari.« Ezért az evangelikusokat, kik

Németországban ellenállanak, nagyon kedvelik. — Jó volna, ha a választó egy okos embert küldene Katalinhoz tanácsadóul.

1630. apr. 16. *Ugyanaz Kospot János, Götzen Fridrik és Nays Kristóf brandenburgi követekhez Erdélyben. (más.)*

A budai basát illetőleg (hogy Erdély közelében foglaljon állást), folyton siettetem az ügyet. Ama basát Podolia határára küldik a kozákok ellen. Az új budai basa elutazása előtt megígérte nekem, hogy a hercegnőt mindenben elő fogja segíteni. Szükséges, hogy Katalin egészen a portára támaszkodjék.

1630. majus 27. *Ugyanaz ugyanazoknak.*

A szultán már megerősítette Katalint és a budai, boszniai, kanizsai, egri, temesvári stb. végvidéki basáknak meghagyta, hogy a fejedelmőt és az erdélyi szabadságot mindig védjék. »Sere^{tas} Sua. de favore, protectione et benevolentia huius Portae nullo modo dubitare debeat dum modo consilia Eiusdem et fidelium consiliariorum sequatur et a nimia Pontificiorum, praecipue eorum, quos domui Austriacae addictos novit familiaritate et secretis tractationibus (quae ipsam huic Portae et omnibus orthodoxis et aliis Patriam amantibus non nisi suspectam reddere possunt, abstineat.« Meddig a portára támaszkodhatik, mint az elhunyt fejedelemnek, neki sem kell félnie vetélytársaitól.

Fogaras. 1630. november 25. Katalin saját kezeirása

Weil der jetzige Fürst in nahmen des Landes von mir begeret, das ich Ein ofengliche Hant-Schrift Sol von mir geben, das ich das Fürstenthum auss gutem freyen Willen habe nider geleet und übergeben, weiger ich mich gar nitt. Sonder weil ich vom Bettlen István alss Landes Fürstin bin berufen worden, alss die ich in diesen Lande keine Stimme habe und es im Eines jeden freien Wilen stehett, ich mich mein Fürstenstums dem Lande wider übergeben habe.« Előadom az okokat, mik reá birtak. A tanácsban mind mondták, hogy az egész ország lemondásomat követeli és a kormányzó is erősítette ezt. Mondtak, jobb ha magam leteszem, mint ha elüznék. Rákóczi Györgyöt jelölték ki utódomnak. Szeretném ha megmondanák büneimet, »damit sich einer finden mochte der sich beschwert gefunden, ich ihm Solches abbitten und mich mit ihm vergleichen könnte; diesses aber begehre ich nitt alss man vielleicht meinen möchte ich wider mein fürstenthumb begehrt, sonder nur dass ich wissen möcht, was ich dem Lande gethan,« — alss übergebe ich nitt allein mein stime Sondern alle mein recht vas ich habe und haben werde dem Herrn Rackozi Gury.«

Köln an der Spree 1630. aug. 10. György Vilmos Katalinhoz.

Megbizottat küld, ki tanácsával támogassan.

1630. aug. 5. (Erdély). Instructio Strassburger Pál részére a svéd és brandenburgi udvarokhoz.

Irja le állapotát. Zólyomi maga mondta: egy fiatal nemes Törökországba megy és nem sokára mint fejedelem jó vissza. A kormányzótól biztosítást kértem, hogy úgy jövök vissza az országgyűlésből, mint oda mentem. A kormányzó hamisítva hozzátette: ha nem tettem a törvény ellen. Csáki Ist. levelét hozzám feltörték. A tanácsosok meghallgatták panaszomat. Zólyomi Dávid lovagjaim nevében mondta, hogy többé nem szolgál. A rendek hivek hozzám, a katonaság a kormányzóval tart. A tanácsosok is velem maradtak.

A Katalin ellen emelt panaszok.

1. Munkács, Tokaj, Fogaras és Vincz jövedelmeit nem használta az ország javára.
2. A szalattnai aranybányák negyedrészt magának tartotta.
3. Kézpénzét és jószágait eladogatta.
4. Jobbágycokat és adókat ajándékozott a tanácsosok tudtán kívül.
5. Titkon Csáki Istvánt akarta fejedelemmé tenni.
6. A tanácsosok tudta nélkül ágyúkat küldött Munkácsra.
7. A brandenburgi követekkel titkon tanácskozott.

Fehérvár, 1630. aug. 8. Katalin a választónak (sajátkezű.)

Követe tudósította állapotáról. Irjon a választó a svéd királynak és vele együtt küldjön követet a portához. A francia, angol, hollandi és svéd követek a császárnál járuljanak közbe értem.

»Ich bitt E. L. varzeigen mir das ich so ibel und gessleich schreibe, den gott weiss das ich in Solcher angest und Sorge bin, das mich schreiben und lessen vergessen macht.« Két Frankfurtban tanuló ifju nemesnek adjon 1400. 1800 aranyt, hogy haza jöhessenek.

Fogaras 1630. nov. 29. Ugyanaz — ugyanannak (saj.)

Majdnem fogságban tartják, Bálint leir majd mindent. Bálint fenséged szóbeli paráncsára felhívott, fogadjam el a megyesi pontokat, melyeket, saját vallomása szerint, azért hoztak, hogy még csak ne is gondolkozhassam. Septemberben Szamosujváron 4 hétig voltam beteg. A gróf és Zólyomi mind jobban lár máztak. Az országgyűlésen oly cseleket használtak, hogy ná-

lam okosabbat is reá szedhettek volna. Tokajt, a császári hadakkal elvették. A kormányzó azért rágalmozta Csákit, mert nem szeretné, ha Munkácsra és Tokajba küldeném. Csáki még 10 forintnyi kárt sem okozott nekem, de őrizete alá adtam ékszereimet és pénzemet. Remélem fenséged ki fogja őt menteni, maga is ir fenségednek, kívánságomra. Kérem Fenségedet, maradjon Rákóczinak jó barátja, ki nem akarta, hogy a kormányzó velem roszúl bánjék és ezért szavaztam én is mellette.

Gy.-Fehérvár, 1630. aug. 10. Katalin a svéd királynak (más.) és a választónak.

Nem akartam rosz helyzetemet elpanaszolni és segélyt kérni, de a szükség kényszerít. Az országgyűlés után magyarországi jószágaimba akartam menni felséged és fenséged követeit megvárni »Weil aber der Graff Bethlen Istvan der Capitain von Wardein sich mit den freyen Heyducken verbunden, undt wieder den friedens Contract Sie an sich gezogen, undt es ihm aber nicht wieder den kayser gelingen will, hat er gewolt, und will er es iezt auf mich bringen, Weil aber Land und Rätthe kein ander Fürsten begehrt sonderlich einen vom Bethlenischen Geschlecht, Alss haben wir Unser Landtvolck alles den 28 dieses Monats Szomeswar berufen ins Lager.« Mi szerdán vagy csütörtökön megyünk oda. Kérem, közvetítsék a dolgot, nem tölthetem az életemet ily nyugtalanságban. A római és török császárokat is felkértem novemb. 21-ére.

1630. jan. 21. Gy.-Fehérvár Katalin Fekete Lőrinczet küldi a brandenburgi követek elé Krakóba.

1630. febr. 1. Gy.-Fehérvár Katalin Markosfalvi Mártont küldi a követek elé.

1630. jun. 10. Katalin a munkácsi kapitálynak (más.)

Csáki Istvánt neveztük helyettesünnké Magyarországon és meghagyjuk, hogy mindenben parancsára legyetek, és se hozzám, se máshoz ne forduljatok.

1630. Megyes jul. 17. Katalin megerősíti az országgyűlési czikkeket. (német.)

1630. okt. 13. Béteken. Prepostvry Zs. levele Bethlen I.-hoz (német ford.)

Szemére veti, hogy a fejedelemség elfogadása által veszélyt hoz a hazára. Nem lesz soha annyi öröme tőle, mint mennyit eddig is szenvedett érte, Rákóczi György már megindult ellene, sok vérbe fog kerülni, mert nem tér vissza oly könnyen, mint Homonnai Bálint.

A vérontást csak a szabad választás visszaadása akadályozhatja meg, minden szemfényvesztés nélkül. Hisz Rákóczit

maga fenséged ajánlotta fejedelmül. De a rendek attól féltek, ha meg nem választják fenségedet, fiai a szabad hajdukkal betörnek. Még nagyobb baj várható most, mert a római császár pártját fogja Katalinnak. Adjon az isten békét.

Kolozsvár, 1630. okt. 17. Bethlen Istv. levele Prépostvárihoz. (ném. ford.)

Kegyelmed azt írja, hogy isten megbüntetett büneimért, de a ki magát büntetlennek véli, legnagyobb bűnös. Az egész ország tanum, hogy nem kerestem a fejedelemséget, de midőn kegyelmed Veres Mihályt hozzám és a rendekhez küldte, hogy segítsen a fejedelemségre, mondtam, hogy ne vágyódjék utána, ahhoz pedig hogy az ország engem megválasztott, semmi köze. Szerettük volna Rákóczit felvilágosítani, ha az országba jő. Juliusban fiam a váradi kapitány írta, hogy tegyük meg Rákóczit fejedelemmé, ki tekintélyes és gazdag. Erre azt feleltem, nagyon tisztelem Rákóczit és ha mellette az ország, nagyon szívesen elfogadom. Leányom lakodalmánál láttam, hogy csak 3—4 főur van mellette és nem akartam az öreg urat felzavarni. Irtam neki, hogy 15—16000 tallérral reá lehetni bírni Katalin szolgálait, hogy tanácsolják neki, mondjon le Rákóczi javára. Erre Rákóczi nem felelt, pedig néma gyerekeknek anyja se hallja szavát. Fiaim 2 hét múlva ellenemre sikra szállottak, követelték, hogy küldjek Rákóczinak eskülevelet, mit a rendek nélkül nem tehettem. Irtam nekik, ha már megindult, vezessék Váradra, honnan a rendekkel alkudozhatnak, ha még nem, maradjon Patakon, míg a rendeket megismertem, kiknél érdekében fogok szólni. Ez 2 nappal Katalin lemondása előtt történt. Mind erre nem jött felelet. Soha sem küldtem neki eskülevelet. Írásban reá szavaztam, mert a tanácsosok nem akartak meghallgatni. Választásunk után 5 nap vártunk az esküvel, várva, megindult-e vagy nem? még akkor is a rendek beleegyezésével őt tettük volna fejedelemmé. Rágalom, hogy erőt vagy ígéreteket használtunk a választásnál. Nem igaz, hogy fiaimtól és a hajduktól féltek. Ugy járnak fiunkkal, mint Dávid Absolonnal. Az ország pusztításának nem leszünk oka, három követséget küldtünk, Apaffi Györgyöt, Lázár Istvánt és a segesvári királybirót, aztán Cseffei Lászlót, Harasztassi Balást és Gelei Istvt. és a brassóit, végre Geleit és Kassai Istvánt, hogy fegyverszünet legyen és békésen szerződhezzünk. De Rákóczi nem állott reá, ő reá hárul a vérontás.

Mein Begehren anss Land (Katalin írása fogalm.)

1. Miután lettem a kormányt nem maradhatok az országban családom szegényére. Míg Fogarast ki nem fizetik, tartसानak fejedelmükül.

2. Ha lemondok, vigyenek Fehérvárra, onnan Fogarasra és ha a czikkek szerint kifizettek, haza vagy hová akarom.

3. Az ország adjon évenként 10—20,000 forintot emlékül. Ha nem is tudtam kormányozni, jó volt a szándékom. Magyar gyalog katonáimnak, míg nálam vannak, az ország fizesse zsoldját

Végre kívánom, fizessék ki mit férjem a házasságnál ígért. Nászhozományomat (15000 tallér) is nekem adta, mit nem kaptam meg. Mindössze 48000 tallér; azon felül mi férjem végrendeletében áll, készpénzem és ékszereim maradjanak birtokomban.

5. Szabad legyen 3—4 tanácsost választanom. Nemes szolgálóimnak ne legyen bántása.

Ezt már egyszer leirtam »aber die rette haben es nicht wollen den hernn lautstenden vortragen, auss was Ursache sie solches thun gebe ich ihnen zu erkennen.

Bethlen István által a katonáktól kívánt eskü (német).

Das ist das schreiben, welches der Governator beger hatt das ich geben sol zu bezeigen das ich das Fürsten thumb an guten vilen habe abgeleget (sajátk.) Latin. Fogaras 1630. nov. 26.

Fogaras, 1630. nov. 29. Katalin levele a választóhoz. (más.)

Ha fenséged levele 2—3 hónap előtt ért volna, nem volnék tán mostani rossz állapotomban. Bálinthy Balázs tudósította mindenről. A rendek meg voltak velem elégedve. Fekete Lőrincz kért fel először lemondásra, mire azt feleltem; hogy ezt tán Sbarafsky krakói vajda akarja. Nem mondhatok le, mert esküdtem. Felelte, hogy menjek magyarországi jóságomra, hol több a jövedelmem, az ország férfit akar élén. Megakartam nagy kéresem gondolni; nem biztam a tanácsosokba. Hallernak irtam, kibe legtöbb bizalmam volt, hogy kit bántottam meg. (*Felelete hiányzik*). Másnap reggelinél tanakodtam Kornissal, a kancellárral Erdélyivel, Kassaival, Zereni Farkassal. Mind szerencsétlenségemet mondták. A kormányzó egyedül volt a táborban. Félttem, úgy lesz, mint Megyesen, ki akartam menni velük, de félttem, hogy őket, mint katolikusokat megölik. Másnap 12-én reggel akartam kimenni, a tanácsosok délutánig tartóztattak. Mikor ettem, Fekete Lőrincz újra jött és erősen kért, mondjak le, különben kényszerít reá az ország. Hallert és Mikó Ferenczet hívtam tanácsért. Sok habozás után Mikó így szólt: az országnak fenséged ellen semmi panasza, de ha háború lesz, mit tehet egy asszony? »Aber o Gott, es war alles angeleget worden.« Nem lehetett így lemondanom esküm ellenére »auch hatte sich der Teutsche Keyser gegen mich erboten, dass wenn er gleich sein halbes Keyserthumb sollte daran strecken, er wolte

mich nit verlassen, hatte auch den Rathen des Landes geschrieben, sie solten gedenccken und solten mich respectiren oder er wolte mit Feuer und schwert über sie kommen.« Mindenesetre a két császárhoz és Fenségedhez akartam előbb fordulni. Nem használt semmi. Pilatus a kormányzó kezdett szólni: a legénység nem akarja többé fenségedet, oly lármát csap, alig menekülhettem a táborból. Isten tanum, nem hasznomért mondom, három nap alatt én is leteszem a kormányzóságot. »Bin ich stracks in mein kammer gegangen und habe mein Begehren ans Landt aufgeschrieben.« A tanácsosok ijesztettek, hogy nagy lármát keltene az országban. Kun Ferenczet küldtem a rendekhez, hogy küldjenek hozzám 3—4 embert, kikhez fontos közlendőm van. Mihelyt kiment, 4 tanácsos jött, kérve, ne küldjek senkit az országhoz. Mindezt megizentem. »Wahre es alles der Rächte und Gubernatoris anstellung, und wuste der Landt-adell nicht darumb.« Fehérváron szobáimat bepecsételték. Két nap mulva Fogarasra mentem. Vintzen, a tiszttartó nem fogadott. Minden nap új gondom. A fejedelem esküt követel embereimtől. Nem szabad senkit fogadnom. Azt akarják, tudassam a külhatalmakkal önkéntes lemondásomat. Mindezt az országgyűlés utánra halasztottam. Viszály van Rákóczy és a kormányzó közt. Rákóczy jó barátom. A kormányzó Csákit rágalmazza, mintha áruló volna. Maradjon fenséged Rákóczi jó barátja, kire szavaztam. Tudassa a svéd királylyal állapotomat.

Fogaras 1630. nov. 25. Katalin szavazatját és minden jogát az országgyűlésen Rákóczira adja.

Köln a. d. Spree 1630. nov. 5. *A választó levele Hága Cornelhez* Konstantinápolyban, melyben nővére ügyét ajánlja neki, hogy a portánál vigye (min.)

U. azon datum. U. az *Bethlen Istvánnak, kormányzónak*. U. az, Kornisnak, Haller Istv., Kovacsóczi, Mikó Fer., Kapi Endr., Kemény Bold., Erdélyi Istv., Kassay Istv., Abaffy Gy., Götzmajster Kálm., Keresztesi Pál részére.

Köln an d. Spree 1630. okt. 25. A választó levele Katalinhoz (min.)

A svéd király fenséged ügyéről oly véleménynyel van, mint magunk és követet akar küldeni érdekében a rendekhez és a portához. Mi is azt tesszük. Addig is maradjon lehető jó viszonyban a kormányzóval és fontos ügyekben éljen a consilium formatum tanácsával. Különösen óvakodjék gyanus személyektől.

Rübnitz. 1630. okt. 7. Gusztáv Adolf Katalinhoz. (más.)

Nehezűnkre esett hallanunk, hogy gyanu okozta fenséged egész szerencsétlenségét. E. Ld. als hohen Verstandes wissen,

dass Sie so wenig den suspiciones nachhängen als anderes voneblich den Ständen und Gubernatori durch alle zu vilen Gehör geben, den verdächtigen, sonderlich den Römisch Katholischen und dem Kays. Hoff zugethanen, als die bey den Siebenbürgischen sonderlich Evang. Ständen jederzeit dafür gehalten werden, anlass zu Argwohn, weniger durch Hindansetzung der Landes privilegien und dero Zugeordneten Rathes ursach zu misstraw geben sollen sonderlich da E. L. bekant, dass der gleichen Händel bey der Ottomanischen Porten, an dero Handhabung E. L. conservation durchchauss hänget — ein selzzam Ansehen gewinnen und dahero E. L. leichtlich die äusserste Verlegenheit zustossen könnte.« A kormányzóba ellenben biznak mind. Nem látunk más módot, mint a halasztást és a megyesi czikkek megtartását. Ha mindjárt a feltételek változását kérnők, ez csak gyanut keltene. Ha tehetünk valamit érdekében megteszszük, a portához követet küldünk, ki a francia, angol, velenzei és hollandi követ támogatására számithat.

Rübnitz, 1630. okt. 7. *Gusztáv Adolf a választóval* tudatja, mit irt *Katalinnak*.

Fehérvár 1630. jul. 31. Schulitz Weichard a választóhoz.

A zavarok nagyon kívánatossá tennék, ha fenséged egy biztos embert küldene a fejedelemnö tanácsadójául. Magam számára útlevelet kérek, hogy szükség esetén visszavonulhassak. (Balinty B. átadja sept. 1-én).

Peitz. 1630. sept. 7. A választó Schulitznak. (min.)

Nem találtunk még tanácsadónak alkalmas embert. Addig is kegyelmed bírja reá a herczegnőt, kövesse tanácsunkat, tartsa meg a feltételeket és bízzék a kormányzóba és tanácsba. A kormányzóval kegyelmed jó viszonyban maradjon, »und allemal helffen, dass wenn je zu Zeiten ex humana ac muliebri imbecillitate ein Fehl unterlaufen sollte man es nicht so genau nehmen.«

Peitz, 1630. sept. 7. A választó Katalinnak. (min.)

Maradjon békén, mig a kemény feltételeket megváltoztathatja. »Wir sehen Klehrlich vor Unss, dass E. L. von dem Gubernatore bey so gefasstem Statu des Landes doch nicht getrennet sein können, sondern dass sie mit nebenst demselben bleiben, undt dass Regiment führen muss.« Minthogy más német tanácsosa nincs, forduljon Schulitzhoz, kinek jó akaratát és bizalmát nyerje meg.

Peitz, 1630. sept. 3. A választó Gusztáv Adolfnak. (min.)

Katalin Sack Rudolf apródja által panaszkodott a megyesi kemény feltételek ellen, és enyhítésüket Felsőged és az mi közbenjárásunk által akarja elérni. Mi is igazságtalanoknak tartjuk e pontokat. Nincs emberünk, ki rövid idő alatt ott végezhetne. A változás kívánása felkelti a rendek gyanúját. A kormányzó és a rendek gyűlöletét Katalinnak a kathol. valláshoz és a bécsi udvarhoz hajlása és az ő tanácsuk figyelembe nem vétele okozta. A kormányzó követet küldött hozzánk, hogy küldjünk hugunk támogatására egy ügyes evang. embert. Reá kellene őt bírni, hogy ő is bizalommal viseltessék a hercegnő iránt és ne gyanusítsa minden lépten nyomon.

Peitz, 1630. sept. 3. A választó Bethlen Istvánnak.

Megkaptuk aug. 6-iki levelét, melyek kegyelmed hűségét hugom iránt bizonyítják. Hozójuk, Balintfy B. minden felvilágosítást megadott. »Et ne, nostra parte quid desideretur, denuo sororem nostram adhortamur, quo fidem sinceritati Ill.-is V-ae adhibere, consiliisque ejus et consiliariorum in omnibus uti ac se stipulatárum conditionum observantem praestare — e contra illorum — quorum conatus suspecti sunt, familiaritatem ac consilia — fugere velit.« Nincs emberünk, kit küldhetnénk, levéllel pótoljuk e hiányt. Mihelyt lehet, megfelelünk feszőlítésának. Reméljük megmarad hugunk iránti hűségben és nem vonja meg tőle bölcs tanácsát.

Fehérvár 1630. aug. 9. Haller István a választónak.

Törhetlen hűséggel maradok a fejedelemnő iránt. Ha Felsőged a svéd királylyal és a többi protestanssal együtt a portánál felszólal érdekében, nincs mitől félnie.

Fehérvár 1630. aug. 8 Kornis Zs. hasonló levele. A magyar részekben támadt zavart lecsendesítik.

Fehérvár 1630. aug. 6. Bethlen István a választónak.

A fejedelemnő méltósága és biztossága a gyűlés által biztosítva lett. Küldjön egy derék embert a hercegnő tanácsadójául.

Közli: DR. MARCZALI HENRIK.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ADATOK.

Adalék a magyarországi képző-művészek névsorához.

A Magyar Képzőművészeti Társulat bizonynyal egyik feladatának fogja ismerni, ha időt és módot nyerend magának, a magyar képzőművészet történetének megírását.

Hogy ez még jó ideig a jámbor óhajtások közé fog tartozni: az igen természetes az előtt, a ki tudja, mennyire nincsenek még összegyűjtve az adatok, melyek egy ily mű elkészítésére alapul szolgálhassanak.

A kutató, ki régibb hirlapjainkban s folyóiratainkban, a külföldieket sem zárva ki, olvasgatni nem restell, találhat ugyan egyes töredék-jegyzeteket, olykor egész czikkeket is e nemre vonatkozólag: de oly emberünk, a ki ez ügyet tüzetes vizsgálat tárgyává tette volna, mint pl. Róthkrepf G. (Mátray) ezt a zene történetével cselekedte, egész a legújabb időig senki nem találkozott.

Nagy Iván veterán tudósunké az érdem, hogy irodalmi egyéb irányú foglalkozásai között figyelmét erre is kiterjesztette. A »Századok« 1874. évi 1. 2. 3. füzetében közlött értekezése, a „*Magyarországi képzőművészek a legrégibb időktől 1850-ig*“, melyben 243 név foglaltatik, oly nagy értékű kezdeményezés az adat-gyűjtés terén, hogy az bőségénél fogva, minden vázlagszerűsége mellett is, kiváló utmutatóul szolgálhat s fog is szolgálni minden bizonynyal annak, a ki egykor a magyar művelődés-történet ez ágát ki akarja dolgozni.

Nagy Iván azokat a nyomokat, adatokat, apróbb és nagyobb részleteket, melyeket íróink eddigelé képzőművészeinkről följegyzettek, lehetőleg egy csomóba szedte, forrásait, melyekből gyűjtött, merített, gondosan fölemlítette, s ez teszi egyik épen értekezését becsessé a jövő történetírásra nézve, a ki ez utmutatás nyomán utána kereshet már most

minden egyes részletnek s maga is átvizsgálhatja a kútfőket, ha és a mennyiben ezt céljára nézve szükségesnek vagy legalább hasznosnak fogja találni. Mert végre is, mint mindenben, úgy itt is, a *források tanulmányozása* a fő s magoknak az azok nyomain fölkeresendő *műveknek* közvetlen megszemlélése, bírálatilag méltatása, ha azt kívánjuk, pedig ezt kell kívánnunk, hogy képzőművészetünk történelme azzal az alapos-sággal legyen megírva, a mint azt a tárgy fontos volta megérdemli.

Engem kutatásra a Nagy Iván példája s figyelmeztetése indított, s helyzetemhez képest, mint kézügyben esőt, a szigeti ref. lyceum könyvtárát vizsgáltam át.

Czélom az volt, hogy oly *neveket* és *műveket* találjak, a melyek a Nagy Iván lajstromában nem foglaltatnak.

E kutatásaimat örvendetesnek mondható eredmény jutalmazta, a mennyiben 103 oly *nevet* sikerült fölfedeznem, a melyek a Nagy Iván névsorozatában csakugyan nem jönnek elő, s ez által jelentékenyen megszoríthattam a magyarországi képzőművészeknek ő általa egybegyűjtött számát.

A mit már én ezek összeírásánál tettem, az a következőkből áll.

a) *Életrajzot*, sőt affélet, a mi közelebb erre vonatkoznék, nem adtam, mert nem is adhattam, mivel a kútforrások, melyekből merítettem, természetesen ilyeneket nem nyújtottak, s én csak e forrásokban találtató adatokat kívántam egybe- és kijegyezni. Az életrajzra vonatkozó tüzetes adatokat annak lesz majd tiszte fölkeresni, a ki annak megírását teszi magának feladatul. Az én forrásaim adatai, a mint a közlendő jegyzetek megmutatandják, e célra alkalmas utmutatással fognak szolgálni, nyujtván, minden soványság mellett is, oly alap-pon-tokat, a honnan biztosan indulhat ki s a melyekre kételkedés nélkül építhet a tovább kutatni kívánó.

b) Följegyeztem a *kútforrásokat*, adván azoknak teljes czímét, a hol a *nevek* és *művek* előjönnek, olykor azt is, mily minőségben csatolvák azokhoz a művek magok.

c) Adtam az *évet*, melyben úgy a forrásul szolgáló könyv, mint maga az ehhez csatlott mű megjelent.

d) Oda jegyeztem, a mennyiben ez lehetett, mely *nem*-ben dolgozott az illető művész (kőrajz, rézmetszet, festészet stb.)

e) Bejegyeztem a művésznak *saját aláírását*, *monogrammját* stb. úgy, a mint ő maga azt műve aljára oda írta vagy metszette.

f) Nem mellőztem ez aláírásoknál a *helyet*, a hol a művész lakott, illetőleg dolgozott. Becses pont ez annak meghatározására, hogy a hazának mely városaiban foglalkoztak főkép a magyar képző-művészek gyakorlásával. Megemlítem itt, hogy némely aláírásnál hiányzik a *művész* neve mellett a *helynek* is fölemlítése. Ily művészeket e lajstromba a *könyv* nyomatási helye alapján vettem fel, úgy okoskodván, hogy *alkalmasint* nem külföldön készültek a műmellékletek sem. E pontban későbbi kutatások tehetnek megigazításokat; s ha az eredmény más lesz, mint a hogy én véltem: ki lehet majd a nevet a hazaiak lajstromából törlni. De egyelőre felvettem azt, hogy a vizsgálódásra alkalmat szolgáltatassak.

Mint már említém, én csak *egy* könyvtárt néztem át; s a mennyiben ez az egy is ily örvendetes eredményt adott: szolgáljon ez eset útmutatásul, hogy nagyobb könyvtárak gondviselői, tulajdonosai szintén nézzék át a magokéit s hozzanak újabb adatokat világosságra.

Még egy figyelmeztetést nem tartok fölöslegesnek. Úgy az általános vagy *egyetemes haladás* a képző-művészetekben, mint az *egyeselek fejlődése*, valamint a különböző *nemek tökéletesedésének* kimutatása is meg fog kívántatni a rendszeres történetírótól. Ez csak úgy lesz lehetséges, ha *minden egyes művésznél minden megkapható művei* a lehetőségig együvé gyűjtetnek, hogy az író saját szemlélése után dolgozhassék. Erre kell törekedni. E czélból az újabb kutatók a *már ismert s besorozott egyének még nem lajstromozott műveire is terjeszszék ki figyelmöket*, azokat is írják össze s közöljék, megemlítvén, hol találhatóak azok, hogy a történetíró mindent együtt birjon műve készítésénél.

Antropp József. 1794. Műve: »XVI. Lajosnak a maga familiájától elbutsuzása.« Aláírása: *Jos. Antropp sc.* Címnapul van adva ehhez a könyvhöz: XVI. Lajos Szerencsétlen Francia király Életének leírása. Magyarra fordította Berta György stb. *Kassán*, 1794.

Arleitner Jakab. 1836. Műve: Épületrajza a vakok intézetének Pesten. Aláírása: *Levette Arleitner Jak.* kőrajz, 2 tábla ily című könyvben: Tudósítás a Vakok Intézete alkotmányáról Pesten stb. Kiadá Dolezsálek Antal József, az intézet igazgatója. Pesten, 1836.

Capazzi Antal. 1789. Művei: Virgilius mellképe és tizenegy kép rézmetszetben az Eklogákhoz. Aláírás: *Anton Capazzi del.* Előjönnek ebben a könyvben: Magyar Virgilius. Első Darab. Fordította Kőszegi Rájnis József. Pozonyban, 1789.

Collar. 1827. Művei mértani táblák. Aláírás: *Grav. v. Collar.*

Találtnak ebben a könyvben: *Elementa Geometriae* ab Adalberto Bresztyenszky. Jaurini. 1827.

Benedicti Hieronymus. 1806. Művei a Görög- és Kerekes-féle nagy átlászhoz metszett megyei térképek közül az Ungvár-vármegye, Beregvármegye, Bács-Bodrog v., Esztergom v., Bihar v. és Torna vármegye képei. Aláírásaik: *H. Benedicti sc.* 1806, *Sc. H. Benedicti, Mettsette H. Benedicti, Hieron. Benedicti sculp., Mettsette Benedicti, H. Benedicti sc. dir.*«

Beregszászi Pál. 1819. Művei négy táblán építészeti rajzok. Aláírás: *r. m. B. P.* (rajzolta, metszette Beregszászi Pál). Mellékletei ily című könyvnek: *Az építés tudománya azon része, melyben az építésre teendő költségek számbavevése adódik elő. . . . Készítette Beregszászi Pál hites földmérő. Négy réz táblával. Debreczen, 1819.*

Beregszászi Péter. 1807. Művei tiz táblán rézre metszett antik-szobrok rajzolatai, mellékletül ily című könyvhöz: *A rajzolás mesterségének kezdete. II. darab. X. rézre metszett Táblákkal. . . . Írta Sárvári Pál a Debreczeni Ref. Collegiumban Professor. Rajzolta és metszette Beregszászi Péter, a nevezett Collegiumban tanuló deák ifjú. Debreczenben, 1807.*

Bertalan, királyi képiró, 1421. Említés van róla téve a Tudományos Gyűjtemény 1821. II. köt. 124. lapján, mint Zsigmond király udvari képirójáról, hivatkozván a közlő a gr. Széchenyi Ferencz Diplomatariumának 4-drétü 6-dik kötetében a 75. sz. a. okiratra, melyben Borbála nevű asszony a maga *felhévizi* házáat eladja B.-nak, a király képirójának (Cat. MSS. Tom. I. p. 504.)

Bid Tóbiás. 1623. Műve: kép-s keretben *Patrona Hungariae. S. Adalbertus, S. Martinus, S. Stephanus, S. Ladislaus, S. Emericus, S. Elisabetha.* Aláírás: *Tobias Bid; sculp.* Címlapképen áll e műben: Pázmán Péter Kalauza. Nyomtatták Pozsomban Először MDCXIII. Most Másodszor MDCXXIII.

Boér Mihály (?). 1785. Műve Mátyus Istvánnak, az Ó- és Új-Diaetika írójának, mell-képe, mely a könyv előtt rézbe metszve található. Aláírása: *M. Boér p(inxit).* 1785. A könyv címe rövidítve ez: *Ó- és Új-Diaetika kimagyarázta K. Mátyus István. M.D. Első darab. Posonyban. M.DCC.LXXXVII. (Második kiadás).*

Borsai Pál. 1736. Műve: címkép gyanánt természettani képek meteorologiai emble mákkal, közöttök két ember, kiknek egyike az *experienciát*, másika a *ratiót* képviseli. Benn a könyvben hat tábla rézbe metszve hasonló physikai ábrákkal. A címkép aláírása: *Paulus Borsai sculpsit et excud. Enyedini.* A könyv címe ez: *Institutiones Philosophiae Naturalis a Stephano Töke M.-Vásárhelyi. . . . Professore in Collegio Enyedensi. — Cibinii Transylvanorum. M.DCC.XXXVI.*

Dobos Lajos. 1825. Műve: Szépirás-példány egy 4-rét lapon. A lap felső része virágfüzérrel van ékesítve. Aláírás: *sc. Lud. Dobos. Réz-metszet.*

Endner, 1790. Rézbe metszett jelkép, melyen egy geniusz a könyvkiadó névbetűit v'isi oszlopra. Aláírás: *Endner del. et sc.* A könyv, melyben előjön, ez: *Collectio Repraesentationum et Prothocolorum stb. Pars Prima. Pestini, Budae et Cassoviae. 1790.*

Endrédi Jozsef. 1766. Műve: nyolcz tábla *fametszet* anatómiai tárgyak rajzolataival. Aláírás: *Jos. Endrédi Fecit.* Monogrammban is jó elé a név így: »JE.«

Erős János. 1803. Művei természetrajzi képek az állatországból, névszerint két táblán a Szentgyörgyi József állattanában. Aláírás: *del. Joh. sc. Gabr. Erős; rajz(olta) és metsz(ette) Erős János.* A könyv címe: A legnevezetesebb természeti dolgok esmérati. . . . Készítette Szent-györgyi József orvos doktor stb. I. Darab. Debreczenben, MDCCCIII.

Farkas István. 1767. Műve: címképül egy könyvtár, melyben asztal mellett ülő író egyénnek a szolga irattekercseket visz. Aláírás: *Steph. Farkas sculpsit DEBBECINI.* Rézmetszet. A könyv, melynek ez címképe, ez: *M. T. Ciceronis Epistolarum Selectarum Libri tres. . . . Debrecini, MDCCLXVII (Sinai M. előbeszédével).*

Ferenczy József. 1824. Műve: »A mese író hivatalos foglalatosságában.« Címkép e műben: Fáy András Újabb eredeti Meséi és Aphorizmái. Pest, 1824. Aláírás: *Ferenczy Jós. fest.*

Flór Antal. 1798. Műve: Batthyáni József primás és cardinalis mell-képe. Aláírása: *pinx. Pestini Anton. Flór.* Címkép e műhöz: Magyarország Leírása. Készítette Vályi András stb. Második kötet. Budán, 1799. — A képet Czetter metszette rézbe 1798.

Fuessly. 1772. Emblematikus kép ily című műben: *Politisch-, geographisch- und historische Beschreibung des Königreichs Hungarn.* Presburg, 1772. Aláírása: *Fuessly fecit.*

Fuhrman P. M. 1747. Műve: Remete sz. Pálról egy allegorikus kép rézbe metszve ezzel az aláírással: *P. M. Fuhrman sc. 1747.* Címkép e műben: *Synopsis Annalium Eremiticorum FF. Ordinis S. Pauli primi eremitae stb. Per R. P. F. Franciscum Orosz. Sopronii, 1747.*

Geduly Ferencz. 1842. Műve: Öt tábla növénykép ebben a munkában: Magyarországi mérges növények (kiadta Kubinyi Ferencz). Buda, 1842. Aláírása: *rajz(olta) Geduly Ferencz.*

Ginter. 1821. Említés van róla téve ily című munkában: *Fr. Scham's Vollständige Beschreibung der kön. Freystadt Pest in Ungern.* Pest, 1821. A 288. lapon: *Ginter Miniatur-mahler.*

Gosztonyi László. 1784. Művei mértani rajztáblák 4-en. Aláírás: *Delin. Ladislaus Gosztonyi.* A munka címe, melyben előjönnek: A Tudákosságnak Második Könyve melyet írt Dugonics András. Pesten, 1784.

Greischer M. 1690. Műve egy Szüz Mária-kép rézre metszve ily című könyvben: Az egész világon levő csodálatos Boldogságos Szüz képcinek rövideden föltett eredeti stb. Kibocsátotta Galanthai Estoras

Pál. 1690. Nagy-Szombatban. Van benne 97 réztábla, ezek közül az 50-iknek ez az aláírása: *M. Greischer fec.*

Gritner. 1796. Műve: Szent-István király, a mint koronáját Szűz Máriának felajánlja; és a Szent-Jobb. Fametszet. Aláírás: *Gritner.* Ebben a könyvben: Oratio de reliquiis Sanctorum . . . ab I. S. (Innocentio Simonchicz). Vacii. Év nélkül.

Grundig Edvárd. 1846. Műve: Nemes Kraszna megye földabrosza. Készítette Andrászi megyei mérnök. *Metszette Grundig Edvárd* a kolo'svári k. Lyceum Könyvnyomdájában 1846. -- Kömetszés. A határok piros, sárga, zöld vonalakkal. Homlokán a *megye czímere.* Ügyes metszés.

B. Gundlin. 1735. Műve: Pozson város és a vár ebben a munkában: Apparatus ad Historiam Hungariae a Mathia Bél. 1735. Aláírás: *Bar. Gundlin sc. Posoni.*

Günther. Schams Ferencz fentebb említett művének 288. lapján ily bejegyzéssel: *Günther Schriftstecher.*

Gyulai László. 1749. Műve: címkép, mely allegoriát ábrázol az igazság mérlegével, rézmetszetben, ily című könyvben: *Andr. Max. Fredro Monita Politico-Moralia Claudiopoli.* 1749. Aláírás: *Ladislaus Gyulai Sc. Claudiop.* Ugyanő tőle van egy címkép a »Norma Principum« előtt. Erdély címerével; valamint emblemák is vannak az egyes szakaszok elején.

Halász István. 1800. Egyik metsző-társ azon deák ifjak között, a kik a Budai Ézsaiás debreczeni tanár kiadása mellett megjelent »Oscolai Uj Atlas« tábláit készítették. Azonban neve egytk tábla alatt sem jön elő, csak a címlapon van megemlítve.

Halma Alajos. 1844. Művei természettani ábrák rézbe metszve e könyvben: Az elméleti és tapasztalati Természettan alaprajza, melyet készített Schirckhuber Mór. Két kötet. Pest, 1844. Az I. 5. táblán ez az aláírás: *Rajzolta Halma Alajos.*

Hederich F. 1805. Művei a) Két tábla rajz. Egyiken kertészeti eszközök, másikon faoltási eljárást mutató példányok, rézbe metszve, ily című könyvben: *Falusi Kertész stb. II. Lerajzolt Táblával.* Első kiadás. Kassán, 1805. Aláírás: *F. Hederich sc. Budae.* b) Két réztábla rajz ily című könyvben: *Kurzgefaszter Praktischer Unterricht in Bierbräuen und Brandweimbrennen . . . vom F z von S n.* Ofen, 1806. Aláírás: *Hederich sc.,* és ez a monogramm: *HC.*

Hoffman. 1737. Művei: rézbe metszett képei Sz. Günther, sz. Dávid skót kir., sz. Kálmán, sz. Buld, b. Eusebius, sz. Zoerárd, b. Szadok, sz. Thomasius Péter, b. János magyar szenteknek. Aláírás: *Hoffman sc.* Találhatók ebben a könyvben: *Ungaricae Sanctitatis Indicia stb. Editio secunda. Tyrnaviae.* 1737.

Jakab mester festő. 1525.

János mester festő. 1525, mind ketten II. Lajos király udvari mű-

vészei. Említés van rólok téve az Archeologiai Közlemények X. kötetének 3. füzetében az 54. 55. lapokon. Közlötte Fraknói Vilmos.

János mester festész. 1476—87. Előjön a neve ebben a könyvben: *Formulae Solennes Styli in Cancellaria . . . Regni Hungariae*. Edidit Martinus Georgius Kovachich. Pestini, MDCCXCIX. S ebben a II. szám alatt: *Thomae de Nyrkallo: Stylus Cancellariae Mathiae I. Regis Hung . . . 1476. a 383. lapon*. Megjegyzem, hogy a festészeknek s más rokon művészeknek némi czéh-szerű szervezetök volt. A szabályok olvashatók a 206—209. lapokon, a hol így említettnek fel: *Magistri Pictores, Gemmifrisores et Auricussores*.

Jaresch János. 1816. 1817. Művei a) Kamalia városának Prospectussa e könyvben: *Nevezetes Utazások Tárháza*. Kiadta Kis János, Pest, 1816. I. kötet. b) Szent-Christinabelo Szigetnek Prospectusa. Ugyanott II. k. c) Jelenet az »Esküvés« cz. szomorújátékból (2 flv. 10. jel.) (Esküvés. Szomorújáték öt felvonásban. Szerzette G(ombos) I(mre). Kiadta Dömötör Miklós, udvari hites jegyző, a szerző barátja. Pest, 1817. Címkép. Aláírások: *Joh. Jaresch sc., Joh. Jaresch sculp.*

Kammerlohr H. 1842. Művei: kilencz tábla rajz a Magyarországi Mérges Növényekről, a már fentebb — felhozott könyvben. Aláírás. *raj. Kammerlohr H.*

Kégl Ferencz 1844. Művei: természettani ábrák a Schirckhuber fentebb előhozott Természettanában. Ő rajzolta névszerint a III., IV., VII. táblákat. Aláírás: *Rajzolta Kégl Ferencz.*

Kern József. 1814. Műve: Szűz Mária képe egy 8-drét lapon, rézben. Aláírás: *Jos. Kern sc. Kremnitzii 1814.*

Kilián Lukács. Rézbemetszette Pázmány Péter arczképét. E tábla megvolt a Jankovics Miklós gyűjteményében. Így értesít erről a Tudományos Gyűjtemény 1817. XI. füzetének 33. lapja.

Kohl C. 1780. Műve: Cseklész falu tájrajza a címlapon, ebben a könyvben: *Geographie des Königr. Ungarn, von K. G. Windisch, Preszburg, 1780*. Aláírás: *C. Kohl sc.*

Kovács-Martiny Gábor. 1832. Műve: Három tábla, rézbe metszett mértani ábrákkal, saját, ily című művében: *Compendium Matheos stb. Conscriptit G. K. M. lycei AC. Poseniensis. . . P. O. Professor. Posenii. 1832*. Aláírásai: *Delin. et sculpsit Auctor.*

Kováts Gábor. 1750. Műve: Krisztus és Mária stb. ülnek egy társaságban két tanítványnyal, a mint Lukács X. 42. v. elő van adva, s onnan idézve e szavak: Mária pedig a jobb részt választá. Címképe ez ennek a könyvnek: *A keresztyén Ethikának. . . rövid summája stb. Debreczenben, 1750*. Aláírás: *G. Kováts scul.* Rézmetszet.

Kováts József, 1832. Műve: Lengyel föld. Színezett körrajz, melékletül e könyvhöz: *Klio. Historiai, Sebkönyv*. Kiadta Szilágyi Ferencz, Professor. I. Esztendő. Kolosváron. 1832. Aláírás: *Rajz. és köre metszette Kovács József.*

Krenedics Ferencz. 1844. Művei: a) Természettani ábrák a

Schirckhuber Természettana mellett (Lásd f.) Aláírás: *Rajzolta Krencics Ferencz.* b) Erdély a rómaiak alatt. Térkép, mellékletül a Vass József hasonló című pályaművéhez, mely a Haynald-díjjal jutalmaztatott. Kolozsvár, 1863.

Kriner J. B. 1744. Műve: Heraklius császár arczképe ebben a műben: *Imperatores Orientis . . . Studio Francisci Borgiae Kéri. Tyrnaviae.* 1744. a 163. lapon. Aláírás: *I. B. Kriner del. I. G. Rugendas sc. Posonij.* (Innen azt vélem, hogy Kr. is Pozsonyban lakott.)

Kubinyi Géza. 1842. Művei: Tizenhat mérges növényrajz-tábla ebben a műben: Magyarországi mérges növények. Buda, 1842. Aláírása: *rajz. Kubinyi Geiza.*

Landauer. Említi Schams Ferencz, fentebb idézett művében: »*Portrait und Historien-mahler*« (288. lap).

Lang M. 1653. Műve: *czimkép*, melyen ez az írás van: *Gloriose actorum praemia. Pro Deo et Populo. Magyar Mars.* Találtatik ebben a könyvben: Magyar Mars, Avagy Mohács mezején történt veszedelemnek emlékezete. Nyomtatott Bécben stb. 1653. esztendőben. (B. Lisztius László munkája). Aláírása: *M. Lang Sc. Posonij.*

Lober. Fresko-festő. Említi Schams Ferencz fentebb idézett leírásában Pest városának a 288. lapon.

Lőrincz festész. 1476—87. Fel van említve Kovachich fentebb idézett »*Formulae Solennes Styli . . .*« kiadványában a 383. lapon.

Lőrincz aranyműves (aurifaber). Élt ugyanazon korban Székesfejérváron. Említve ugyanabban a könyvben a 464—65 lapokon.

Lumniczer festő Lőcsén. Említi Melczer Jakab a Szepességről írt értekezésében (»a festés mesterségében megkülönböztette magát«), mely a Tud. Gyűjt. 1818. XII. füzetében jelent meg (23. lap).

Mangold C. 1835. Művei: Zólyom (tájkép), Báthori Zsigmond, ebben a könyvben: Árpádia. Szerkeszti Kovacsóczy Mihály. Második év. Kassán, 1835. Aláírás: *C. Mangold sc. és C. M.*

Marsovszky. 1806. Műve Marczibányi István arczképe, rézbe metszve czimképül ily című könyvhöz: Az embernek boldogsága . . . Írta Endrődi János . . . Pesten, 1806. Aláírás: *peint par Marsovszky.*

Márton mester, metsző, egyike II. Lajos király udvari művészeinek. (Arch. közl. X. 3. füzet. 54. 55. lap.)

Mazenkopf Péter. 1781. Műve egy allegorikai képekkel borított czimkép azon gyász-beszéd előtt, mely Mária Terezia halotti pompáján mondatott Nagy Károlyban 1781. Szatmármegye intézkedéséből. Aláírás: *Pet. Mazenkopf Corp. Berling. Drag. fec. 1781.* Rézmetszet.

Meyer Antal. 1790. Műve: Magyarország czimere egy verse czímlapján Tertina Mihálynak: *Carmen Epicum in Triumph. Gedeonis Landonii.* Aláírás: *Anton Meyer sc. Pest 1790.*

Mikolai József 1800. Műve: rézbe metszett képe Graeciának és Aegyptusnak ebben a műben: Oskolai Uj Atlás az alsó Classisok szí-

mára. Metsződött és nyomtatódott a Ref. Collegiumbann Eröss Gábor, Halász István, Pap József és más Togatus Deák Ifjak által T. T. Budai Ésaiás class. Insp. vigyázása alatt. Debreczenben, MDCCC. Aláírás: *metszette Mikolai József.*

Miklós festő. 1386. Emlékezet van róla a Bredetzki-féle »Beyträge . . .« azon cikkében, melyet Cornides írt (a mely már fentebb idéztetett) a 77. lapon e szavakkal: In einer Urkunde vom Jahre 1386. habe ich gefunden, *dasz zu Hermannstadt ein Mahler, Nicolaus genannt, Vitricus Hospitalis S. Spiritus gewesen.*

Ifj. Mocsáry Antal. 1826. Műve: Kalonday István koporsó-kövének rajzolata, ezímerével együtt e könyvben: Nemes Nógrád Vármegyének Esmertetése. Pest, I. kötet. 1826. a 166. lapon. Aláírás: *Ant jun. Mocsáry del.*

Molnár Antal. 1775. Műve a jászkürt rajzolata két réztáblán, melyeken a következő felírások olvashatók: Planum Extensum Seu Copia Illius Cornu, quod in Domo Oppidi Jász-Berenii asservatur, Jász-Kürt seu Buccina Leelis dictum. *Delineavit Anton: Molnár Poeta Buden: No 775.* — Quantitas et Inflexura Militaris Cornu Jász-Kürt, *per Eundem delineata Anno 1776.* Sub Judicatu Dⁿⁱ Antonii Kiss.

Müller festész Lőcsén. Említve a Tud. Gyűjt. fentebb idézett 1818. XII. f. 23. lapján.

Nikolai G. 1745. Műve a »Liliomok Völgye« című munkában (Nyomt. 1745. H. n.) levő képek között az I. számú. Aláírás: *G. Nicolai Scul.* (A munka alkalmasint Szebenben nyomtatott).

Oláh István, 1800. Egyike a Budai É.-féle »Oskolai Uj Atlas« metszőinek, melyről fentebb volt szó. Oláh metszett két táblát, melyeken Pannonia és Vendelicia, Rhaetia, Noricum vannak. Aláírás: *sc. Steph. Oláh.*

Pap József. 1800. Ugyan ebben az Atlászban metszette Asia és Italia fölképeit (236). Aláírás: *sc. Josephus Pap.*

Passini János 1838. 1839. Művei: Virág Benedek és Kulcsár István arczképek, melyek a Tud. Gyűjt. 1838. és 1839. évi folyamában jelentek meg. Aláírás: *Johann Pussini sc. és Metsz. Passini.*

Petes Dávid 1800. A Budai-féle már idézett Atlászban tőle vannak Európa, Gallia, Germania földképei (3). Aláírás: *Scul. Dav. Petes.*

Pethe Ferencz. 1793. Két mappát adott ki külföldön laktában. 1) Szent Vezér, azaz, az Ó-Testamentomban előforduló országok le-Rajzolása Pethe Ferencz által Ultrajektomban 1793. Félív. 2) Izráel országa . . . (ugyanugy). Aláírás: *Pethe composuit et delineavit* (C. van Baansel sculpt). Mind kettőnek az volt a rendeltetése, hogy a Bibliába beleköttessék, még pedig, mint írja, »Josue után«, a mint hogy az 1794-ki utrechti kiadásban ott is vannak.

Péter szobrász 1476—87. A Kovachich »Formulac«-jában foglalt Nyrkállai Tamás-féle »Stylus Canc. Mathiae I. Regis« szakaszban a 383. lapon említették így: *Petrus sculptor imaginum.*

Pich Ferencz 1818. Színházi festő. Festette a székes-fejérvári színház előfüggönyét, mely körülményesen le van írva a Tud. Gyűjt. 1818. XI. füz. 129. lapján, s dícsértetik.

Pichler Ferdinánd. 1878. Műve: három táblán mértani rajzok ebben a könyvben: *Elementa Geometriae Practicae in usum Gymnasiorum per Regnum Hungariae Budae, Anno MDCCLXXVIII.* Aláírás: *Ferd. Pichler delin.* (Johan Philipp Binder sc. Budae).

Pólya József dr. 1831. 32. Művei: Hufeland Rust, Lenhossek, Larrey, Eckstein orvosok arczképei, melyek az 1831. 1832. Orvosi Társban jelentek meg. Aláírások: *Dr. Pólya f., Dr. Pólya del., Dr. Pólya f., Dr. Pólya.*

Rausch Ferencz. 1779. Műve: tizenegy tábla architekturai rajzolat, mellékletül ebben a könyvben: *Elementa Architecturae conscripta per Franciscum Rausch de Traubenberg in Universitate Budensi Matheseos Sublimioris applicatae Professorem publ. ord. Budae, MDCCLXXIX.* Aláírás: *Del. F. Rausch; Del. F. R.* (Rézbe Binder metszette).

Rehl Kelemen. 1780 Műve: a török mecset Budán. Windisch K-nak fentebb idézett Geographiájában a 101. lapon. Aláírás: *Die türkische Moschee zu Ofen: Clemens Rehl sculpsit.*

Remschneck F. 1773. Művei: mértani táblák rézbe metszve ebben a könyvben: *Elementa Matheseos a Joanne Bapt. Horváth e S. J. Tomulus II. Tyrnaviae, MDCCLXXIII.* Aláírás: *F. Remschneck sc.*

Ritter képművész. Eperjesen II-dik Rákóczi Ferencznek és feleségének arczképét festette Eperjesen, mely kép 1817-ben a Jankovics Miklós gyűjteményében volt. Tud. Gyűjt. 1817. XI. füz. 30. lap.

Roszier festő. Pozsonyi lakos, Donner tanítványa s tanuló társa a szintén pozsonyi születésű Oesernek. Említés tétetik róla ily című könyvben: *Bibliothek der Schönen Wissenschaften und freyen Künste. Zweiten Bandes Zweites Stück. Leipzig 1762. 299. lap.*

Sárdi Sámuel. 1742. 1745. Művei: 1) *Arbor Genealogica.* Rajta van a Rhedeyek leszármazási táblája Aba és Sarolta közös törzsből e kettőnek mellképeikkel. Aláírás: *Delin. et scul. Samuel Schardi 1742.* Taláztatik ebben a könyvben: *Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica Auctore Andrea Huszti. Cibinii in Transilvania. 1742. 2.* A gróf Teleki család czimere, czímképül e mű előtt: Jákóbnak Józsefet óhajtó siralma, azaz, gróf Széki Teleki József úrfinak . .) tisztességét megadó predikátiók és oratiók. Kolozsvár 1745. Aláírás: *Del. sculp. Samuel Sárdi No 20.*

Schaffhause E. 1726. Műve: Dacia, mint koronás nő, ül és hárfát penget. Czímkép e műben: *Theophili rom. cath. Hungari in Psalmos . . . Elegiae XI. Tyrnaviae. 1726.* Aláírás: *E: Schaffhause sc: Tyr(naviae).*

Schauff Nep. János. 1795. Műve: Magyarország czimere, körül-

véve a Szent-István-rend keresztes lánczával; felül a korona, két geniusz által tartva. Rézben. Találtatik a cím lapján e könyvnek: *Institutiones Juris Hungarici Posonii. MDCCXCV.* (Fleischacker műve). Aláírás: *Schauff sculp. Posonii.*

Schen, arczképfestő. Előjön a neve a Schams már idézett munkájában, mint pesti művészé.

Schlinman, rézmetsző. Ugyanott említettetik.

Schmid Ede. 1836. Műve: két lapnyi, kottára tett, énekek, 5 db. Előjön Dolezsalek fentebb felhozott művében. Aláírás: *Metszé Schmid Ede* (kőrajz).

Schobel Mihály. 1797. Czim-vignett ily czímű értekezéshez: *Methodus inveniendi sinus arcuum m-plicium stb.* Edita a Joanne Binder Cibinii. 1797. Aláírás: *Gestochen von M. Schobel, Silberarbeiter zu Hermannstadt.*

Schott. 1737. Művei: Sz.-István és Sz.-Imre, Sz.-Salamon, Sz.-Lajos és Sz.-Kázmér képeik az »*Ungaricae Sanctitatis Indicia*«-ban, mely már fentebb idéztetett. Aláírás *Schott sc.*

Schwartz történelmi festő Pesten. Említettetik Schams F. már többször idézett munkájában.

Schwind. 1833. Műve: Pest városának Dunaparti része a budai várfokról tekintve. Kőrajz. Mellékletül e műben: Magyar Hazai Vándor 1833-ra. Szerkeztette Károlyi István. Pest. Aláírás: *Rajz. Schwind.*

Szepesházy Károly. 1827. Műve: »*Postkarte von Ungarn und Siebenbürgen*«, mely mellékletül van adva e munkához: *Neuester Wegweiser durch das Königreich Ungarn stb.* Von Carl v. Szepesházy und I. C. Thiele Kaschau, 1827. Aláírás: *C. Szepesházy del.*

Tőke István (Wásárhelyi). 1736. Azokat a természettani képeket, melyeket Borsai Pál metszett rézbe, s melyekről fentebb volt említés téve, Tőke I. rajzolta. Az aláírás t. i. rajtok ez: *Author delineavit.*

Trtina András. 1792. Műve: Csapó József orvos-doktor mellképe ily czímű munka előtt: *Uj Fűves és Virágos magyar kert Csapó József Medicinae Doctor által.* Második nyomtatás. Pozsonyban és Pesten. 1792. Aláírás: *depinxit Andr. Trtina.*

Zocher Antal. A Tud. Gyüjt. 1817. X. füz. 143. lapján felemlítve így: »*Z. A. Graveur in Pest und Schriftgiesser 1817.*«

Vajai Imre. 1800. A Budai-féle Oskolai Atlasz képei közül ő metszette »*Hispania*« réztábláját. Aláírás: *sculp. Ennric Vajai.*

Vajda András. 1833. Műve egy tábla kőrajz, melyen méhészeti készletek vannak, ily czímű könyv mellett: *A Méhészet stb.* Kiadta Milotai Ferencz. Kolosváron. 1833. Aláírás: *Kőre rajzolta Wajda András.*

Veis János 1800. Műve: allegorikai kép e mű cím lapján: *A gyönyörű Természettudománya.* Magyarázta Varga Márton. I. kötet. Nagy-Váradon 1808. Aláírás: *Rajz. Veis János.*

Id. Vizi István. 1774. Műve: Krüger természettudós mellképe, czimképül e munka előtt: *Elementa Philosophiae Naturalis a D. J. G.*

Krüger. . . In usum Tironum . . . a Josepho Kovács . . . Claudio-poli, 1774. Aláírás; *St. Vizi sc.*

Ifj. Vizi István, 1832. Művei: a) Czimlap és czímkép, melyen a földgömb van egy geniuszsal, e könyvhöz: Krisztus a földön . . . Öt énekben Zeykfalvi Idősb Zeyk János által. Nagy-Enyeden. MDCCCXXXII. Aláírás: *Rajz. Vizi István.* b) Zeyk János arczképe. Aláírása ugyan nincs a képnek: de az egész kivitel mutatja, hogy a Vizi műve. Van e kép a Zeyk művei II. kötete előtt. — Vizi az enyedi főiskola könyvnyomdájának felügyelője volt.

Vlanku 1751. Műve: *Icon Beatae Mariae Virginis ad Claudio-polim lacrymantis.* Aláírás: *Vlanku 1751.* Fametszet. Cyrillbetűkkel. Czimlapul szolgál ebben a könyvben: *Doctrina Christiana . . . ad Usum hujus Scholasticae Iuventutis cooptata . . . Jussu Illustrissimi ac Reverendissimi D. D. Petri Aaron de Bisztra Episcopi Fogarasiensis stb. In Monasterio Sanctissimae Triadis typis edita Balasfalvae. Per Michaëlem Betskereki. Anno 1757.*

Walter János György 1770. A Kolinovics Gábor ily című művének: *Chronicon Templariorum . . . Pest, (É. n.) bevezetésében (Commentatio) a 66. lapon ez áll: D. 2-a decembris (1770) Astricus Rimer Superior Residentiae Modrensis (Benedictinorum) Joannem Georgium Walter, Pictorem natione Svecum, secum adduxit, qui Gabrielem celeriter cerussa delineavit.* Későbbben elkészítette színesben is (olajban) két példányban. A Kolinovics képe alatt csak a metsző Tischler neve áll.

Wagner J. 1772. Művei: Czimlap és 16 db rézmetszet e műben: *Jacobi Vanieri Praedium Rusticum, cum figuris aeneis. Tirnaviae, 1772.* Aláírás: *J. Wagner sc. Tirnaviae.* A czímképen: *Tirnavia.*

Winkler J. C. J. 1794. Művei: Három sz. Mária és egy crucifixus-kép e munkában: *Officium Rákóczianum . . . Editio novissima. Budae. 1794.* Aláírások: *J. C. Winkler sc., J. C. Winkler fecit.*

Wirth János. 1817. Érem-metsző. Remeknek mondatik az az emlék érem, melyet gr. Festetics György a József nádor ispán 1801. évi Keszthelyen tett látogatására készíttetett vele s a főhercegnek be is mutatott. Három unciát nyomó ezüst. Erdélyi fi volt (Tud. Gyűjt. 1817. V. füz. 158. lap.)

SZILÁGYI ISTVÁN.

II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke.

Fraknói Vilmos úr az általa kiadott »Liber rationum Ludovici II. Hungariae et Bohemiae regis 1525« előszavában összeállítá a mohácsi ütközet előtti korból reánk maradt királyi számadási könyvek jegyzékét. A kis sorozatot érdekesen egészíti ki az alább közölt rövid jegyzék, mely II. Ulászló jövedelmeinek Os-

vald (Osvaldus Thuz de Szent-László) zágrábi püspök, mint királyi kincstárnok, által eszközölt összeírását tartalmazza. Hogy csak II. Ulászló jövedelmeiről lehet szó, kitünik a zágrábi püspök kincstárnokságából, kitünik a jegyzék irásának characteréből, mely a XV. század utolsó, vagy a XVI-ik első éveire vall; erre mutat még Kinizsy Pálnak (megh. 1494. nov. 24.) és Corvin Jánosnak (megh. 1504. oct. 12.) mint élőknek említése.

E rendkívül érdekes összeírásra Bécsben a cs. és kir. közös pénzügyministerium levéltárában a XVI. századi erdélyi acták közt akadunk.

Ime a jegyzék:

Per dominum thesaurarium Zagradiensem assignata, super proventus regiae Maiestatis.

Registrum super universis proventibus regiae Maiestatis.

Liberæ civitates:

Buda	II ^m . (milia)
Pest	II ^m .
Zeged ¹⁾	II ^m .
Alba Regalis	I ^m .
Strigonium	III ^c . (centum)
Sopronium	III ^c .
Posonium	III ^c .
Tirnavia	III ^c .
Cassovia	II ^m .
Eperyes	V ^c .
Barthffa	VII ^c .
Oppidum Kewy	III ^c .
Oppidum Sceben	I ^c .
Cremnicia et aliae civitates montanarum ²⁾	III ^m .
Rywlum dominarum	III ^m .
Civitas Novi Montis Grecensis ³⁾	LXXX.
Judei Budenses	I ^m . ⁴⁾

Summa praescriptarum facit florenos XVIII^m. III^c. XXX.
(azaz: 19.330.) ⁵⁾

¹⁾ *Oldaljegyzet:* Tenet Paulus Kynisý.

²⁾ *Oldaljegyzet:* Habet regina (ez alatt kétségtelenül az özvegy királynő Beatrix értendő.)

³⁾ *Oldaljegyzet:* Habet dux Coruinus.

⁴⁾ E négy utolsó számtétel át van húzva.

⁵⁾ A fennebbi számtételeknek összege voltaképen 19.280. Való-

In Transsylvania.

Septem sedes Saxonicales pro censu ordinario circa festum sancti Martini episcopi tenentur solvere argenti marcas V ^c ponderis Belae regis, faciunt florenos	III ^m .
Ibidem duae sedes tenent solvere argenti marcas IIII ^c	II ^m . II ^c .
Ibidem Brassovienses tenentur solvere argenti marcas II ^c	VIII ^c .
Ibidem Bistricienses tenentur solvere iuxta earum aestimationem, florenos	II ^m . II ^c .
Summa Transsylvanensis facit florenos	VIII ^m . II ^c .
Ibidem Caementum Cibiniense cum camera Offembanya et Abruth-Banya arendatur pro florenis	VI ^m .
Ibidem civitas Koloswar flor.	II ^c .
Ibidem vicesima seu vectigal de rebus mercimonialibus in tribus locis, puta: Cibinio, Brassovia et Bistricia, exigitur, quae facit usque florenos	VI ^m .
Ibidem boves de Siculis provenientibus,	
Ibidem quinquagesima de regnicolis Transsylvanensibus.	
Ibidem de cameris salium Transsylvanensibus et aliis cameris filialibus.	

(Eredetije a bécsi udv. kam. ltárban. Sieb. Act.)

Miként került ez érdekes följegyzés a bécsi cs. és kir. pénzügy-ministerium levéltárába, arra nézve felvilágosit minket Bornemisza Pál erdélyi püspök következő 1553. jul. 6-án kelt levele, melylyel e jegyzéket, melyet Gyalu várában talált, Ferdinándnak beküldi:

Sacra regia Maiestas domine domine clementissime.

Præmissa fidelium servitiorum meorum devotarumque orationum in gratiam Vestrę sacrę Maiestatis commendatione. Inter cartas dispersas et dilaceratas in conservatorio istius arcis incidit in manus meas hæc carta præsentibus inclusa antiqua, quę continet summarie proventus quosdam ordinarios Vestrę sacrę Maiestatis intra et extra Transilvaniam ad cameram Vestrę sacrę Maiestatis quottannis provenire debentes, quam ad eandem in specie mittere volui. Idem sum factururus, si quid scitu dignum posthac invenero.

(A levél többi része másról szól.)

szinü azonban, hogy e jegyzék leírója Zágráb (civitas novi montis Grecensis) jövedelménél LXXX (80)-at (mi szerfölött kevés volna) tévedésből vagy iráshibából írt CXXX (130) helyett. Ha 80 helyett 130-at veszünk, csakugyan e jegyzék által adott összeget, 19.330-at, nyerünk eredményül.

Bornemisza Pál erdélyi püspöknek 1553. júl. 6-án Gyula várából Ferdinándhoz írt leveléből. Eredetije a bécsi udv. kam. ltárban. Sieb. Act.

Közli: DR. FEJÉRPATAKY L.

Mátyás király születési háza.

I.

1467. sept. 28.

Matthias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. *Regiam decet Majestatem domum et locum natiuitatis suae, gratiis, fauoribus, et libertatibus prouidere: ab aliorumque domibus et Curiis in solutione Censuum sequestrare. Proinde ad uniuersorum notitiam harum serie volumus peruenire. Quod nos cum ad humilimae supplicationis instantiam nonnullorum fidelium nostrorum, per eos pro parte fidelis nostri Circumspecti Stephani Kolb, Ciuis Ciuitatis nostrae Colosuár, nostrae Majestati propterea oblatae; Tum etiam attentis et consideratis fidelibus obsequiis quondam Jacobi Méhffi, Socri videlicet ipsius Stephani, per eum Serenitati nostrae, juxta suae possibilitatis exigentiam, laudabiliter exhibitis et impensis; Volentes huiusmodi suorum meritorum intuitu ipsum aliquo nostro fauore prosequi gratioso. Quendam fundum Curiae, seu domum ipsius lapideam in veteri Castro Colosuár ex opposito novae Ciuitatis sitam, et habitam, cui ab orientali quaedam platea, per quam itur ad Claustrum Beatae Mariae Virginis in eodem veteri Castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur, et in qua idem Stephanus Kolb residentiam facit, ad praesens personalem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, ut puta, vineis, agris, pratis, terris arabilibus, et generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus quouis nominis vocabulo vocitatis, ad ipsum fundum Curiae, siue domum spectantibus, nec non eundem Stephanum Kolb, et dominam Vrsulam Consortem ejusdem, ac Margaretham, filias videlicet dicti quondam Jacobi Mehffi, cunctosque haeredes et posteritates ipsorum, ab omnibus Censibus, Daciis, Collectis, Taxis, exactionibus, Contributionibus, et quibuscunque solutionibus, ac muneribus siue seruitiis, tam ordinariis, quam extraordinariis, consuetis vel inconsuetis, qui, et quae ex parte dicti fundi Curiae, siue domus, ipsiusque Stephani Kolb, ac Ursulae Consortis suae, et Margarethae, nec non haeredum eorundem Serenitati nostrae deberent, et possent proueniri, penitus et per omnia ex certa Serenitatis nostrae scientia, et animo deliberato duximus supportandas, dempto Tributo Fiscis nostri Regalis, et penitus absoluendas. Imo supportamus,*

eliberamus, eximimus, segregamus, et absoluimus perpetuis futuris temporibus, praesentium per vigorem, hac interposita declaratione; quod quicquid de illo fundi (*igy*) Curiae, vel domo praemissis pro annuali Censu vel Taxa, ordinaria, seu extraordinaria quoquomodo deberent vel possent Serenitati nostrae prouenire, juxta veram et consuetam, ac debitam limitationem, ab antiquo more Ciuitatis nostrae obseruatam, id in summa principali seu capitali, nobis de dicta Ciuitate nostra Colosuár prouenire consueta, ad rationem nostrae Serenitatis volumus et decreuimus defalcari. Quocirca vobis fidelibus nostris Iudici, et Iuratis Ciuibus dictae Ciuitatis nostrae Colosuár, praesentibus et futuris, ac aliis quibuscunque Collectoribus, et Exactoribus praedictorum Censuum, vel Collectarum, aut Taxarum, seu quarumcunque Contributionum, per nos, vel Successores nostros, Reges Hungariae illic deputandis, cujuscunque status et conditionis existant, firmiter committimus et mandamus, quatenus à modo deinceps, praefatum Stephanum, ac Ursulam Consortem, et Margaretham filias dicti quondam Jacobi Méhffi, ipsorumque haeredes et posteritates uniuersos, à solutione et Contributione ¹⁾ quorumcunque Censuum, Collectarum, Taxarum, et exactionum, seu etiam seruitiorum, de dicto fundi (*igy*) Curiae, ac utilitatibus suis praedictis, qualitercunque faciendis, contra formam praemissae nostrae exemptionis et libertationis astringere, seu artare, aut ea ratione impedire, molestare, aggrauare, vel damnificare nusquam, et nequaquam praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali, gratiae nostrae sub obtentu, praesentes post earum lectionem semper reddi iubemus praesentanti. Quas sigillo nostro Secreto, quo ut Rex Hungariae utimur, impendenti fecimus communiri. Datum in Colosuár in profesto Beati Mihaelis Archangeli Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo septimo. Regni autem nostri Anno Decimo, Coronationis vero quarto. In superiori autem literarum margine tale scriptum: propria commissio Domini Regis.

(A kolosmonostori convent 1648-diki átiratából, melyet átírt és megerősítve kiváltsággyel alakban kiadott II. Rákóczi György fejedelem 1649-ben, Kolosvár város levéltárában.)

II.

1649. dec. 12.

Nos Georgius Rákóczy Dei gratia Princeps Transilvaniae, partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes qui-

¹⁾ Az 1649-diki átiratban így áll hibásan e helyett: *ad* solutionem et Contributionem.

bus expedit universis. Quod pro parte et in persona Prudentis ac Circumspecti Casparis Kovács Senatoris Civitatis nostrae Colosvár, exhibitae sunt nobis et praesentatae literae quaedam Transumptoriae Nobilium Requisiteorum Conventus de Colos Monstra, in simplici papyro patenter confectae, ac ab extra in dorso solito sigillo ejusdem Conventus usuali et authentico in caera flava communitae, continentes in se alias literas Serenissimi quondam Regis Matthiae primi, excelsi nominis Exemptionales, quarum virtute idem Domum quandam in veteri Civitate Colosvár situatam, literis in eisdem sufficienter specificatam exemisse et nobilitasse dignoscitur, Supplicatum itaque extitit nobis superinde quatenus nos literas easdem, cum praenotato Transumpto literis nostris inseri et inscribi facientes, quoad omnes earum continentias, articulos et puncta, nostro quoque Consensu benigno roborare, et Confirmare dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est: Nos Requisiteores literarum, et literalium instrumentorum in Sacristia siue Conseruatorio Conuentus Monasterii Beatae Mariae virginis de Colosmonstra repositarum et locatorum, ac quarumlibet Iudiciariarum deliberationum, legitimorumque mandatorum Principalium Executores etc. Damus pro memoria per praesentes. Quod Prudens et Circumspectus Petrus Huszár senior, nomine et in persona Generosi Prudentis ac Circumspecti D. Casparis Kovács Judicis Primarii Ciuitatis Colosvar coram nobis personaliter constitutus, exhibuit nobis et praesentavit literas quasdam Serenissimi quondam Principis Matthiae, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiaeque Regis etc. felicis recordationis, super libertate et Exemptione domus cujusdam in veteri Arce Colosvár situatae, infra clarius specificatae, in pergameno patenter confectas et emanatas, sigilloque ejus Domini Regis secreto in zona sericea, viridi et rubri coloris, caeraeque rubrae impresso, licet magna ex parte diruto, nihominus tamen tam in insigniis Regnorum, quam in Circumferentia sigilli manifeste apparente, ac theca laminea incluso, obsignatas Priuilegiales; Petens nos idem Petrus Huszár, nomine cujus supra, ut nos copiam siue paria praescriptarum literarum Priuilegialium transumpto praesentium nostrarum verbaliter, sineque diminutione, augmento vel variatione aliquali inserentes, sub sigillo nostro Conuentuali, et authentico fideliter et conscientiose jurium suorum futura pro cautela necessarias, extradare vellemus. Quarum tenor et verbalis contentia talis erat: Matthias Dei gratia Rex stb. (*Lásd az I. sz.*). Nos itaque justum postulanti placidum praebentes assensum, Copiam siue paria praescriptarum literarum Priuilegialium et Annventionalium transumpto praesentium nostrarum verbaliter sineque omni diminutione, augmento ac variatione aliquali inserentes, sub si-

gillo nostro Conuentuali et authentico, fideliter et conscientiose extradandas duximus et concedendas, Communi etiam lege, iustitiaque permittente. Datum feria tertia proxima post festum Beati Thomae Apostoli Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo octauo.

Nos itaque praemissa Supplicatione dicti Casparis Kovács benigne exaudita, *cognito eo etiam, quod idem praespecificatam domum natalem quippe non nunquam intermoriturae memoriae Principis et Regis Hungariae Mathiae bono jure possideret, et aequitate et veneratione tanti Regis moti;* insimul affectione etiam propensa erga eundem inclinati, praesentes literas Exemptionales, non abrasas, non cancellatas, nec in ulla sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, sine diminutione et augmento aliquo, praesentibus literis nostris inseri et inscribi facientes, quoad omnes earum continentias, clausulas, articulos et puncta, eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earum veritas suffragatur, ratas, gratas, et accepta habentes, nostrumque illis assensum praebentes, benignè corroboravimus, ratificavimus, et confirmavimus; Imò pro ampliori benignitatis nostrae erga eundem Casparem Kovács declaratione, praeceptum volumus etiam sub gravi animadversione, ne ullo modo unquam ob acceptum hoc beneficium, vel alio aliquo sub respectu ratione istius domus insveto aliquo onere a quopiam molestari possit; prout corroboramus, confirmamus, et ratificamus, hocve observandum praecipimus. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas pro eodem Caspare Kovács, haeredibusque et posteritatibus ipsius utriusque sexus universis, perpetuo valituras dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Colosvár die Decima secunda Mensis Decembris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo (Nono).

Georgius Rakoczy m. p.

Eredetije pergamenen, melynek aljáról a függő pecsét a pergamen alsó részével s azon az utolsó »Nono« szóval együtt le van vágva, *Kolozsvár város levéltárában.*

Közli: SZABÓ KÁROLY.

Biharvármegye adólajstroma 1560-ból.

Az erdélyi Muzéum kéziratárában van Biharvármegye elől és végül csonka adólajstroma, melynek írásjelleme kétségtelenül a XVI-dik század közepe tájára mutat. Minthogy e laj-

stromban a váradi püspök, prépost és káptalan jószágairól több helytt van emlékezet, bizonyos, hogy az összeírásnak 1566 előtt, illetőleg a váradi püspökség és káptalan jószágainak saecularisatioja előtt, kellett keletkezni. Ezen adóösszeírás minden jobbágy kapu után 1 forintról szól, s e körülményből következtetni merem, hogy 1560-ban, midőn ugy az enyedi márcziusi, mint a kolozsvári novemberi országgyűlésen a rendek János Zsigmond részére a magyarországi részekből minden jobbágy porta után egy-egy forint adót ajánlottak meg.

Sajnálni lehet, hogy e lajstrom nagyon is csonkán maradt fön s Bihar vármegyének egy harmad részét is alig foglalja magában. Azonban e töredék is érdekes adatokat szolgáltat Bihar vármegye XVI. századi birtokviszonyainak ismertetéséhez, melyek annyival becsesebbek, mert ezen a török hódoltság alatt egy részében nagyon elpusztult vármegye multjára vonatkozólag eddig aránylag föltünően kevés eredeti oklevél került napfényre.

.	ola . fl.	VIIJ.		
	Michaelis Was . fl.	IJ.		
	Stephani Bagdy . fl.	IIIJ.		
	<i>Beelzek.</i>			
	Balthasaris Sarkady fl.	IIIJ.		
	<i>Chemche.</i>			
	Johannis Cheffy . fl.	IJ.		
	Balthasar Sarkady fl.	IJ.		
	<i>Prepost Ewzi. (Ósi.)</i>			
	Capituli s. Stephani fl.	IIJ.		
	<i>Polyand.</i>			
	Episcopi Varadiensis fl.	VJ.		
	<i>Kwthe Ewzy.</i>			
	Balthasaris Sarkady fl.	IIJ.		
	Johannis Wymery fl.	J.		
	Relicte Joannis Do-			
	rozlaý . . . fl.	IJ.		
	<i>Nemes Ewzy.</i>			
	Mathei Espan . fl.	J.		
	Andree Ferenchy fl.	J.		
				<i>Kethegyan.</i>
			Johannis Wymery fl.	IIIJ.
			Relicte Joannis Do-	
			rozlaý . . . fl.	X.
			Joannis Csefy . . fl.	V.
			Balthasar Sarkady fl.	XV.
			Michaelis Was . fl.	VJ.
			<i>Kethe Tharcha.</i>	
			Johannis Cheffy . fl.	J.
			Balthasar Sarkady fl.	IIJ.
				fl. LXXVIIIJ.
			Joanis Doroslaj . fl.	J.
			Joanis Zwgodý . fl.	VJ.
			<i>Zyl Tharcha.</i>	
			Relicte Andree Nagh fl.	VJ.
			Johannis Thot . . fl.	IJ.
			Johannis chere . fl.	IJ.
			Gaspar thot . . fl.	I.
			<i>Mykerek.</i>	
			Gabrielis Sapy . fi.	VJ.
			Joannis Zwgodý . fl.	J.

<i>Lap.</i>		<i>Panth.</i>	
Johanis Wymery fl.	IJ.	Relicte Nicolaj	
Johanis fodor . fl.	IJ.	Panthy . . . fl.	J.
Luodouici Begessy fl.	IJ.	Stephani Polyah fl.	J.
Joanis thot . . fl.	J.	Mathei Domby . fl.	J.
Ladislai Dana . fl.	J.	Blasy Weres . . fl.	J.
Relicte Joanis Do-		Stephani Wasarj fl.	J.
rozlai . . . fl.	IIJ.	Mathie Panthy . fl.	IJ.
		Joanis Wymeri . fl.	J.
<i>Wymer.</i>		<i>Marchylhaza.</i>	
Johanis Zwgody . fl.	J.	Thome literati . fl.	IJ.
Bernaldy Harangy fl.	J.		
Ladislai Dana . fl.	J.		
Benedicti Nagh . fl.	J.		
			fl. LXXXIIJ.
<i>Symonkerek.</i>		Stephani Wasary fl.	J.
Ciriaci . . . fl.	J.	Andree Solmossy fl.	J.
Ladislai Dana . fl.	IIJ.	Ambrosy Ban . fl.	J.
Andree Izak . . fl.	IJ.	Benedicti Fodor . fl.	J.
<i>Vemer.</i>		<i>Kis Radwan.</i>	
Joannis Vemery . fl.	J.	Nicolaj Nagh . fl.	J.
	fl. XLVIJ.	<i>Nagh Radwan.</i>	
Ludouici Begissy fl.	IJ.	Episcopi Waradiensis fl.	XXVIIJ.
Johanis Fodor . fl.	V.		
<i>Zyl.</i>		<i>Chefa.</i>	
Episcopi Waradiensis fl.	XX.	Relicte Ladislai chefa fl.	XVJ.
		Michaelis chaky . fl.	VIIJ.
<i>Bagd.</i>		Relicte Gabrielis	
Stephani Bagdy . fl.	J.	chaky . . . fl.	IIIJ.
Stephani fekethe . fl.	J.		
Francisci chery . fl.	J.	<i>Barakon.</i>	
Ladislai Dana . fl.	IJ.	Capituli Waradiensis fl.	XXIJ.
<i>Cherepes.</i>		<i>Pankotha.</i>	
Emerici de Eadem fl.	J.	Michaelis chaky . fl.	VIJ.
<i>Keza.</i>		Relicte Ladislai chaky fl.	VJ.
Episcopi Waradiensis fl.	XIJ.	Ladislai Sakwzy . fl.	IIIJ.
<i>Panas.</i>		<i>Lees.</i>	
Relicte Sigismundi		Johanis Lesy . fl.	XIIIJ.
Panasy . . . fl.	XVIIJ.		
Stephani Panasy fl.	VIIIJ.	<i>Gyapyw.</i>	
Bartholomei Pa-		Francisci Thelegdy fl.	X.
nasy . . . fl.	J.	Nicolai Thelegdy fl.	VIIJ.

<i>Orossy.</i>			
Francisci Thelegdy fl.	VIIIJ.	Nicolaj Thelegdy fl.	XXVI.
Nicolai Thelegdy fl.	VJ.	Francisci Thelegdy fl.	XIIJ.
Gregory presbiteri fl.	J.	Blasy Thelegdy . fl.	IJ.
fl. CXXXXVIJ.		<i>Pozalaka.</i>	
Gregory Pestheny fl.	IJ.	Blasy Thelegdy . fl.	IIIJ.
Relicte Ladislai		Gregori presbiteri fl.	J.
Gesthi . . fl.	J.	Nicolaj Thelegdy fl.	IIJ.
<i>Kys Wrcgd.</i>		<i>Thelky.</i>	
Prepositi Waradi-		Francisci Thelegdy fl.	V.
diensis . . fl.	XVIJ.	Nicolaj Thelegdy fl.	VII.
<i>Nagh Irvgd.</i>		Stephani presbiteri fl.	V.
Episcopi Waradiensis fl.	XXXVJ.	<i>Chechke.</i>	
<i>Zaka.</i>		Michaelis chybak fl.	VIJ.
Episcopi Waradiensis fl.	XV.	<i>Magyar kakvch.</i>	
<i>Zelws.</i>		Francisci Thelegdy fl.	VIJ.
Episcopi Waradiensis fl.	XVJ.	Nicolai Thelegdy fl.	XIJ.
<i>Walf.</i>		<i>Ola kakvch.</i>	
Suffragany Waradi-		Bernardi wayuode fl.	IIIJ.
ensis . . . fl.	VIIIJ.	Nicolaj Thelegdy fl.	IIIJ.
<i>Alpar.</i>		<i>Ryn elw.</i>	
Capituli Waradiensis fl.	L.	Nicolaj Thelegdy fl.	VIIIJ.
<i>Fugy.</i>		Francisci Thelegdy fl.	VIIJ.
Fratrum Heremita-		<i>Byrthyn.</i>	
rum de Sancto		Nicolaj Thelegdy fl.	IIJ.
Jeronimo . . fl.	VIIIJ.	Francisci Thelegdy fl.	IIJ.
Andree Solmosy fl.	IIIJ.	<i>Dobrachyn.</i>	
Blasy Sarkady . fl.	IIIJ.	Nicolai Thelegdy fl.	IIJ.
Thome Sennessy fl.	IJ.	Francisci Thelegdy fl.	J.
Emerici Barbel . fl.	IIIJ.	fl. CXXVIJ.	
<i>Wasarhel.</i>		<i>Kraymylfalwa.</i>	
Andree Solmosy fl.	VIIIJ.	Nicolaj Thelegdy fl.	IIJ.
Blasy Sarkady . fl.	X.	Francisci Thelegdy fl.	IJ.
Episcopi Waradiensis fl.	XXXV.	<i>Szafalwa.</i>	
<i>Zabolch.</i>		Nicolaj Thelegdy fl.	VJ.
Francisci Thelegdy fl.	IIJ.	<i>Rykasl.</i>	
Nicolaj Thelegdy fl.	VIIIJ.	Nicolaj Thelegdy fl.	IJ.
fl. CCXXXIJ.			

<i>Kezthegh.</i>			<i>Serges.</i>	
Johanis Esthary . fl.	IIJ.		Episcopi Waradi-	
			ensis . . . fl.	IIIJ.
<i>Irgethegh.</i>			Andree Chybak . fl.	IIIJ.
Johanis Ezthary fl.	VJ.			
<i>Felzw Ezkwlw.</i>			<i>Thankofulwa.</i>	
Johanis Ezthary fl.	IJ.		Ladislai Sarossy . fl.	IIIJ.
<i>Alzo Ezhwlw.</i>			<i>Fanchyka.</i>	
Johanis Ezthary fl.	J.		Episcopi Waradi-	
			ensis . . . fl.	IIIJ.
<i>Pesthere.</i>			Andree Chybak . fl.	IIJ.
Johanis Ezthary fl.	VIIIJ.			
<i>Palotha.</i>			<i>Kurthwyles.</i>	
Johanis Ezthary fl.	IJ.		Episcopi Waradi-	
			ensis . . . fl.	J.
<i>Izo parlaga.</i>			Andree Chybak . fl.	IIJ.
Francisci Thelegdy fl.	IIJ.			
Blasi Thelegdy . fl.	J.		<i>Werzelog'i</i>	
Nicolaj Thelegdy fl.	V.		Episcopi Waradi-	
			ensis . . . fl.	IJ.
<i>Kvalya.</i>			Andree Chybak . fl.	IIIJ.
Michaelis Chybak fl.	IIIJ.			
Episcopi Waradi-			<i>Kapachel.</i>	
ensis . . . fl.	IIJ.		Nicolaj Thelegdy fl.	IJ.
			Francisci Thelegdy fl.	IIJ.
			<i>Rawazlyk.</i>	
fl. XXXXVIIIJ.			Nicolaj Thelegdy fl.	J.
<i>Borosthelek.</i>			Francisci Thelegdy fl.	J.
Blasy Thelegdy . fl.	IJ.			
Nicolaj Thelegdy fl.	J.		<i>Zurdok.</i>	
Gregory Presbiteri fl.	J.		Nicolaj Thelegdy fl.	IIJ.
			Francisci Thelegdy fl.	IIJ.
<i>Braykutha.</i>				
Francisci Thelegdy fl.	J.			
<i>Gawra.</i>				
Episcopi Waradi-				
ensis . . . fl.	J.			
Andree Chybak . fl.	J.			
			fl. XXXXVIJ.	

(itt megszakad.)

Eredetije egy iv hosszában összehajtott papíron, az *erd. Múzeum* kéziratárában, (Ötvös Ágoston hagyatékából.)

Közli: SZABÓ KÁROLY.

Családi följegyzések a XVII-dik századból.

Néhai b. Wesselényi Farkasné, szül. gr. Kendefi Rozália örökösei mintegy 100 darab érdekes oklevéllel együtt 5 darab 4-rét levélre írt családi följegyzéseket is ajándékoztak az erd. Muzaeumnak, melyek a Szenczi Molnár Albert által Hanauban 1608-ban kiadott magyar bibliához kötött üres levelekre voltak írva. E följegyzések következők:

I. Pethő István följegyzései.

Hunc librum Bibliorum Doctus Juue(nis) Stephanus Zakmar Nemetÿ Alumnu(s) meus, in testificationem suae erga me g(rati)tudinis Heidelbergae mittit, Anno Sal(uti)feri partus 1618. mense Decembri.

Stephanus Petheo de Pet(heo)-
falwa Tabulae Regiae (As)-
sessor m. p.

Idem Stephanus Nemetÿ Pastor Nagi-Zeoleosien(sis) in Domino pie obdormiuit, Nemetini mense Nouembri. Anno 1622.

En Petheo István az néhai vitézlő idesbik Petheoffalway Petheo Imre fia, Paloithai Anna aszszontúl való, azmint az atyám gyermek koromba velem feliratta egy magyar Postillájába, löttem ez világra in Anno salutis 1565.

Egy imádságos könyvecskémbe beírtam volt mind tisztviselésimnek ideit mind egyéb actáimat, mikor löttem volt az néhai Istenben bódogúl kimult tekintetes és nagyságos Ecsedi Báthorÿ István uram ország birájának secretariussa, 1592. Julio, annak utánna mikor tétettem az ő felsége táblájának és ítélő székinék assessorává, (tud(ni)illik 1608. esztendőbe, az bódog emlékezetű jó hírű nevő második Mathias királnak magyarországi királságra való koronázatt(ja)kor. De mikor 1611. esztendőbe Báthorÿ Gábor erdélyi fejedelemségekor az hajdúk az urak és nemesek ellen feltámadának, Kállót megszállák, akkor az darahi házamtúl feleségemmel gyermekimmel Szakmárra futottam, az imádságos könyvecskét házamnál felejtván, több könyveimmal együtt a(z) hajdúk elvitték, mindenemet elpraedál(ták).

Az feleségemet Edenfi Klárát, Edenfi Kristóf uram leányát, feleségitől Raskai Magdolna aszszontúl valót, vettem el 1597. esztendőbe húshagyó kedden, kivel az Isten megáldott, hat fiat hat leánt adott tőle. Az leányom Borbála, kit az Isten jó voltából az nemzetes és vitézlő Kapÿ Sándor uramnak mutatott jövendő házas társúl, született 1607. esztendőbe die 17. Augusti. Az fiam Ferkó született 1618. esztendőbe, Augustusnak harma-

dik napján. Az több gyermekimet Isten ez világból kihívta és vitte az angyali társaságba. Mel társaságba az úristen vigyen be engemet is több híveivel egyetemben. Amen.

Mikoron in Anno 1620. az leányom Petheo Borbála és az Kapÿ Sándor uram első felesége Melitth Katha, Melitth Pál leánya, között atyafiság találtatott volna, azon esztendőben Cse-göldön az egyházi széken az lányom Kapÿ Sándortól elválván, vette magának házas társúl Anarchÿ György uram, Anarchÿ Péter fia, Anno 1620. die 1. Decembris, kinek házasságokat az szent Isten áldja meg. Amen. ¹⁾

Anno 1621. die 23. Octobris született az ki(s fiam) András.

Anno 1622. Ezen kis fiamat Andrást vötte ki az úristen ez világból, die 5. Maÿ.

Anno 1622. die 7. Maÿ halt meg az másik igen kedves fiam Ferencz. Nyugodjanak az Urba az örök boldogságba.

Azon esztendőbe die 27. Nouembris holt meg az én becsületes aszszonyom feleségemnek az anyja nemzetes Ráskaÿ Magdolna aszszon Vinnán.

Anno 1623. die 12. Maÿ adta az úristen ez világra az én szerelmes leányomat Magdolnát Darahon. ²⁾

Anno 1625. die ultima Junij nap szállatkor vette ki az úristen az én szerelmes leányomat Borbálát Anarchÿ György feleségét ez siralomnak völgyiből szép üdvessíges csendes halállal, száraz betegséggel, nyuktassa az úristen az ő szent országába, adjon bódog feltámadást neki.

II. Ujlaki György följegyzései.

Anno 1626 die 29. Octobris viradtának előtte éjjel harmadik tyukszó után vette ki az úristen ez árnyék világból az én szerelmes bátyám uramot az nemzetes idesbik Petheofalwaÿ Petheo István uramot, kinek becsületes és tiszteletes temetése lött az darahi templomban, novembernek 5-dik napján, szép csendes és üdvessíges Christusban kimulásának általa. Nyuktassa az úristen az ő szent országába, adjon bódog feltámadást mind az ő halála előtt való kimult édes magzattal egyetemben, és az több bódogúl kimult szentekkel.

¹⁾ Pethő Borbála ez adat szerint férjhez menetelekor 13 éves és negyedfél hónapos volt.

²⁾ Ezen és a következő följegyzés közzé Pethő Istvánné Ödöfni Klára kezével ezen jegyzet van beigatva :

Én Edenfi Clara aszszony az uram holta után igirtem jövendő házas társul nemzetes Sárköz-Ujlaki György uramuk Anno 1629. 16. Nouembris, adtam pediglen haza vinnie 4. die Febr. Anno 1636. Éltesse az ur Isten őket.

Anno 1641. die 2. Mensis Maj késő vacsora után mintegy kilencz óra tájban éjtszaka adta az úristen ez világra az én szerelmes leányomat Ujlaki Borbálát, kit neveljen fel az Isten az ő nevének dicsíretire.

Georgius Ujlaký m. p.

Eodem Anno 1641. 19. die Maj, azaz Pümköst napján Darahon vötte ki az úristen ez világból az én szerelmes feleségemet Petó Magdolna aszszont, életének egy hét és tizenkilencz esztendejében ¹⁾ házasságban való életünknek peniglen egy nap hián másfél holnap és öt esztendejében, kit nyugoszszon meg az úr az ő szent országában. Irtam keseredett szível. Georgius Ujlaki m. p.

Anno 1655. 8. die Februarii volt volt menyegző lakodalma az én leányomnak Ujlaki Borbálának Görcsönben, jelen lévén az fejedelem Nagyságos Ifjabbik Rákóczi György, Serédi István fiával, Serédi Benedekkel, Isten nagy nevéért tegye szerencséssé házasságokat. Amen. ²⁾

III. Ujlaki Borbála, Serédi Benedekné följegyzései.

1659. die 22. Januarij szinte Szeredán naplemente után vötte ki az Isten ez világból az én szerelmes leányomat Serédi Katát, kit nyugoszszon meg az úristen az ő szent országában, életének két nap hiján két esztendejében, szinte majd hét óra tájban.

A. 1659. die 2 Februarij vosárnap vacsora után vötte ki az Isten ez világból az én szerelmes fiamat Serédi Györgyöt, kit nyugoszszon meg az Isten az ő szent országában, életének három esztendejének egynéhány holnapjának elmulása után.

Ujlaki Borbála.

1659. die 14 Martij szinte pénteken estve vacsorakor vötte ki az Isten az világból az én szerelmes fiamat Serédj Istvánt, kit nyugoszszon meg az Isten az ő szent országában, heted napi korában; született volt ugyan 8 Martij Darahon.

1673. die 9. Februarij csötörtökön szinte estve vacsorakor vötte ki az Isten ez világból az én kedves fiamat Serédj Benedeket Görcsönben, életének két esztendős s két holnapi korában, kit nyugoszszon meg az Isten az ő szent országában.

Anno 1678. die 16 Januarij vötte ki az Isten ez árnyék világból az én szerelmes édes anyám helyén való édes kedves Ka-

¹⁾ Pethó Magdolna, ki 1623. maj. 23. született, s még nem volt 13 éves, midőn 1636. febr. 4. férjhez ment, valósággal csak 18 éves és 1 hetes volt, midőn leánya Ujlaki Borbála születése után 17 nappal elhalálozott.

²⁾ Ujlaki Borbála is, mint anyja, igen korán ment férjhez, 13 éves és 9 hónapos korában.

talán nénémet Drágban; ugyan temettetett az drági templomban tisztességesen, kit nyugoszszon meg az úristen az ő szent országában az boldog feltámadásnak eljöveteleig. Írtam en szomorú szível

Ujlaki Borbála.

Anno 1679. 12 Januarj. Az Tekéntetes Nemzetes Rédei Ferencz uram vötte az én szerelmes leányomat Serédi Szofiát házas társúl, az én kedves jóakaró uram Bánfi Gábor uram házánál Borsán; akkor mindjárt haza vitte ő kigyelme; az melyeknek házasságot az én Istenem tegye szerencsésé és áldja meg őket.

1684. 24 Martij öt hat óra között vötte ki az úristen ez árnyék világból Kolosváratt engemet becsüllő, kedvemet kereső, igen kedves vömet tekintetes nemzetes Rédei Ferencz uramat életének 48-dik esztendejében; kit nyugoszszon meg az Isten az ő szent országában. Írtam keseredet szível én Uylaký Borbála. Ugyan temeték az kolosvári templomban 2 Julij, kit az Isten nyugoszszon meg.

1689. 20 Decembris völte el az én kedves leányomat Serédi Sofiát Gercseni tekintetes nagyságos András István uram, kiknek házasságokat az Isten szentelje meg, tegye szerencsésé, sok esztendőig éltesse.

Egy üres levelen : Méltóságos Szentkirályi András István uram kedves házas társáé, Serédi Sói Aszszonyé.

Közli: SZABÓ KÁROLY.

Egy francia kurucz ezredes temetése és hagyatéka.

Ama számos francia főtiszt közül, kik II. Rákóczi Ferenczet szolgálák, mind hűsége, mind derék, vitéz katona voltáért egyik legérdemesebb alak »Alexandre Jean de Vissenaq L. B. de Scutriy«, mint magát aláírja.

Báró Vissenaq régi nemes francia — tán lotharingi — család sarja volt. Czimere négyzett paizs, jobb felső mezejében három , az alsóban három csillag; a bal felső mezőben (így látszik) három lándzsahegy, az alsóban három félhold. A paizs fölötti sisak koronájából kettős farkú leopárd emelkedik ki. (Szerencsről 1701. oct. 2-kán Körösy Györgyhöz, Rákóczi praefectusához írott eredeti levelén látható gyűrűpecsétéről.) Egykor, úgy látszik, már hadakban szolgálván, az ügyes modorú kitűnő lovas, erőteljes, granátos termetű, egyedül álló nőtlen tisztet alkalmasint Asprémont örgróf ismerkedteté meg fiatal sógorával, a dúsgazdag Rákóczi herczeggel, ki b. Vissenaq-ot megkedvelvén, már az 1690-es évek végén szolgálatába fogadá (1700. ja-

nuár 1-jén legalább már Rákóczi udvarában leljük őt.) s főlovászmesterévé tette.

Az ifjú fejedelem német-újhelyi fogsága s Lengyelországba menekülése után is a Rákóczi-ház szolgálatában maradt még Vissenacq; s midőn ura a lengyel földről 1703-ban Magyarországra jött s kitűzé a szabadságháború zászlaját: a francia báró épen Munkácson lévén, az ottani német helyőrséggel egyetemben a kuruczok által körülzároltatott; azonban valószínűleg egyike vala azon várbeli tiszteknek, kik Rákóczival titokban egyetértvén, gr. Auersperg Farkas cs. várparancsnokot capitulálni kényszeríték.

Rákóczi ezután ezredessé s udvari testőrző hadai egyik legderekabbb csapatának: a többnyire idegen nemzetbeli régi katonákból álló udv. *lovas-gránátos-ezrednek* parancsnokává nevezé ki báró Vissenacq-ot, kit a magyarok rendszeren »*Visznyák*,« »*Visnyák*,« vagy »*Viznyák* uram«-nak neveztek és írtak. A derék, vitéz francia főtiszt, folyvást a legkifogástalanabb regularitásban és katonai fegyelemben tartott ezrede élén számos hadjáratban vőn részt, mindenütt híven és bátran küzdve szeretett Úra érdekeiért, ki őt teljes bizalmára méltatá. Így az 1707-ki erdélyi hadjáratban is, melybe Szent-Iványi János dandárnok alatt az udvari hadból is egy dandár, — u. m. a palotásezer, a székely-karabélyos és a lovas-gránátos ezer, — vezényeltetett ki, mind végig részt vőn, s annak befejeztével, november közepén ezredével Nagy-Bányára helyeztetett téli szállásra. Itt azonban, tán a hadmenetek közben ért erős meghülés vagy megerőltetés folytán, csakhamar erős, typhusos lázba esett, mely életét nyolcz napi kínlódás után kioltá. Temetésén kath., reform. és evang. egyházi személyek működtek, s a hamvak a Sz.-Ferencz-rendűek templomában tétettek örök nyugalomra.

Temetése Szent-Iványi rendeletére s az általa előlegezett költségen, nagy katonai pompával ment végbe. Az egész ezred tisztikara gyászt öltött; az elhúnyt paripáját fekete posztó-takaróval borítva vitték a koporsó után; zászlók, dobok, trombiták, tárogató-sípok feketével vonattak be; a katonaság a sírba díszlövéseket tett; végül pedig nagyszerű halotti tor tartaték: katonáknak, városi polgároknak, sőt a város szegényeinek is.

A fennmaradott iratokból mind ezen cerimoniákat megismerjük, s világos képét nyerjük annak: *miként ment végbe és mennyibe került a Rákóczi-korban egy előkelő katonai temetés?* mind pedig megtudjuk a hátrahagyott lajstromokból: *miféle ingóságai voltak az ezredesnek?* Közöljük tehát egymásutáni rendben a kortörténeti szempontból nem csekély érdekléssel bíró okiratokat.

I.

Szent-Irányi János dandárnok levele Fekete falváról, 1707. november 24-kén Rákóczihoz, b. Vissenacq haláláról.

». Tegnap 7 órakor estve Nagy-Bányán Oberster Viznák uram megholt; míg megtudtam, igen kezdtek distrahálni holmiét. Deputáltam conscriptoroknak Ajtay, Beese András uraimékat, egy barátot és maga főstrázsamesterét (=örnagyát. ¹⁾ A mit találnak: írásban elküldöm Felségednek, tetszése szerint méltóztassék kegyelmessen disponálni felőle Felséged; — teszek oly dispositiót: tiszteséggessen eltakaríttassék. Kilenczed napra holt meg, de az mint informáltatom: az papot nem bocsátotta volna magához, mellyet éppen nem hihetem. Intestate múlt ki e világból. Holmie vagyon Újfaluban, ²⁾ arra viseltessen gondot Felséged, míg meg nem tudják halálát — másként distrahálni fogják. Az regimentnek is vannak sokféle praetensiói; rendben vévén az dolgokat, transmittálom.«

II.

B. Vissenacq hátrahagyott javainak összeírása. Nagy-Bányán, 1707. nov. 24-kén.

»Anno 1707. die 24. 9-ris. Bonorum e vivis die 23-ejusdem, hora 7-ma vespertina decessi Spectabilis ac Magnifici Domini Baroni de Visnyach, Inclýti unius Regiminis equestris ordinis Granateriorum Supremi Colonelli, in Libera Regiaque Civitate Nagy-Bányensi, praesentibus infrascriptis Dominis Officialibus et dictae Civitatis Juratis Assessoribus Conscriptio peracta est modo sequenti.

1-mo. Equi proprii 2, unus subrubri coloris ungarice *pej*, alterius autem castanae, ungarice *szegh*. Hi equi sunt reperti cum omnibus apparamentis militaribus, unicum par tamen pistoletarum spectat ad Regimen.

2-do. Equi tres pro agazonibus, solito etiam Inclýti Regiminis apparatu.

3-tio. Unum par pistoletarum gestarum ab agazonibus, spectans — uti refertur — ad I. Regimen.

4-to. Unus currus, cum sex parvis equis, pariter — uti refertur — etiam Regiminis.

5-to. Boves octo, per forsponit acquisiti.

6-to. *Horologium Aglicannum* unum.

¹⁾ Ajtay Mihály nagy-bányai bánya-inspector és pénzverde-igazgató, Beese pedig a palotások örnagya vala. T. K.

²⁾ Bereg-Újfaluban, hol Rákóczi az elhunytnek jószágot adományozott volt.

7-mo. *Pixis argentae pro tabacha.* ¹⁾

8-vo Cochlear argenteum unum.

9-no. Chlanys et tunica viridis coloris ex panno, Anglicano, utrique nodulis argenteis ornata, chlamys quidem subbueta pelle vulpina.

10-mo Caligae caerulei coloris nro. 1.

11-mo. Cothurnorum duo paria jam gesta, unum par *flavi* alium vero *rubri coloris*.

12-mo. Sigillum argenteum.

13-tio. Annulus argenteus, valens etiam pro sigillo.

14-to. Sigillum ferreum triangulare.

15-to. Cingulus unus rubri coloris ex lana.

16-to. Penula ex panno Aba dicto nro 1.

17-mo. Pileus viridis, marte circumdatus nro 1.

18-vo. Quindecim floreni Rhen.

19-no. Tentorium ex tela duplicata nro 1.

20-mo. Mensa cum 5 sedibus castrensibus.

21-mo. Lectus ex pulvinaribus duobus minoribus, tertio majori ongiore, et tapete materia item caerulei coloris, vulgo Taphat dicta — qua lectus solebat tegi — constitutus.

Reliqua Bona Spectabilis Domini decessi Colonelli et res Argentariae dicuntur esse in Beregh-Ujfalú.

Anno die et loco ut supra.

Coram me Patre *Benedicto Jeszenszki*, ordinis Minoris S. Francisci Conventualium Residentiae Nagy-Bányensis Gvardiano necnon Status Catholici Plebano m. p. L. S.

Coram me *Andrea Becse* Supremo Inclýti Regiminis Suae Serenitatis Principalis Aulico-Praetoriani pedestris ordinis Vigiliarum Praefecto m. p. L. S.

A. Lovj de Fer Grenadiriorum Supremo Vigiliarum Praefecto m. p. L. S.

Coram me *Michaële Képiró*, jurato Senatore Civitatis Nagy-Bányensis m. p. L. S.

Coram me *Stephano Toldy* jurato Senatore Civitatis Nagy-Bányensis m. p. L. S.

Coram me *Francisco Ragályi* Inclýti Regiminis pedestris ordinis Aulico-Praetoriani Auditore et Secretario m. p. L. S.

Kívül : Defuncti Baronis Alexandri Visnak porthecarum consignatio.

III.

Szent-Iványi János levele Feketefalváról 1607. nov. 26-án a fejedelemehez.

». . . Viznak jószágának inventariumját in originali elküldtem, az másik exemplár maradott az Hoffmesternél. Az ki az regimentté:

¹⁾ A kuruczok közt ugyanis nemesak a dohányzás, de az úri osztálynál a burnótozás is el vala terjedve.

vissza köll adni meo videre, a ki magáé: Bereg-Újfaluban küldém. Tisztességessen el fogom temettetni, de ebből nem igen telik; ha az óráját nálam hagyná Felsőged, alázatossággal venném. Venném most hasznát az commendánszágnak, ha nálam maradhatna, *egy lóval gazdagabb lennék Viznák halálával* ¹⁾; de tudom vagy az Úr Vay uram ²⁾ vagy a Generális (gr. Pekry Lőrincz) elveszi tőlem, — kivel nem sokat gondolok. Újfaluban vitték készpénzét fejért, ezüstportékáját s egyebet mindent; arra légyen vigyázás, mert distraháltatik.

Az regimenthez kell valakit küldeni, mert az mostani főistrázmester Alois de Fer resignálni fog; úgy hallom, hogy már Újfaluban elküldött holmiért, — a lovai is ott vannak. 30 aranyat most találtak az quartélymester kezénél: de azt mondják: regiment pénze volna; Major is azt mondja: az commandón lévő tisztkéé volna. Ha marad is valamie, ha nem is, — én csak eltakarítottam tisztességessen, considerálván: *Felsőgednek igaz híre volt, az rendi is úgy hozza magával*; talám refundáltatik valamijéből Felsőged kegyelme-sége által; addig pedig semmiét kezemhez nem veszem, hanem az Hoffincstere és Major kezénél hagyom ad dispositionem ulteriorem Serenitatis Vestrae«.

IV.

Vissenacq őrnagya, Louis de Fer, Nagy-Bányáról 1707. nov. 28. hivatalosan jelenti a fejedelemelek ezredese elhúnytat s eltemettetését.

Serenissime Princeps!

Domine mihi Clementissime!

Serenitati Vestrae secundum debitam obligationem meam, moëstus referendum duxi, quomodo Illustrissimus Dominus Baro de Vissenacq Colonellus noster, octiduum malignorum febrium vexatione affictus, e vivis 23. praesentis hora septima vespertina, prius vero salutaribus Ecclesiae Sacramentis munitus, pie discessit, animamque suam Creatori suo reddidit; *cujus obitum Inclijtum Regimen summopere moëretur*. Cadaver autem ejus celebratis solitis Ecclesiae ceremonijs, concomitantibus multis officialibus facta, ordinatorum militum explosione, in Aede Sancta Nagy-Bániense Patrum Ordinis Minorum Francisci Conventualium in loco condecete terrae mandatum est. *Funus denique simili Heroi condecens, magna cum Pompa honoreque peractum*; ad quod quidem peragendum funus, pecunia pie defuncti Colonelli non suffecit; cujus ad majus honorificium peragendum funus, Perillustris et Generosus Dominus Szent-Ivány Colonellus, propria sua pecunia subvenit; cui econtra adinterim duo optimorum sonipedum traditi.

¹⁾ A hadijog szerint ugyanis az elhunyt tisztnek egy tulajdon paripája teljes fölszereléssel a vezénylő föbb tisztre szállott.

²⁾ Vay Ádám udv. maréchal, mint az összes udv. hadak főparancsnoka. T. K.

Exactis cunctis certus officialis ex Regimine, cum Quartiriorum Magistro et Secretario Regiminis, ad specificandas res illas, quae ipso adhuc vivente ex Transylvania in possessionem suam missae, expediti sunt. His desolutum Regimen consolari subque benigna Serenitatis Vestrae clementia in futurum conservari demississime imploro, meque, qua indignus Serenitatis Vestrae magnae gratiae humillime recommendans, persevero.

Serenitatis vestrae

Nagy-Bánya, 28. 9-bris 1707.

servorum humillimus et obedientissimus

Antonj Louj de Fer, Major m. p.

Kivül: Rákóczi ezíme és fekete pecsét. *Belől* a következő egykorú kivonat: »Báró Visnách uram halálát írja meg, kinek temetésére Óbester, Szent-Iványi uram adott költséget, és hogy pro interim magához két legjobb paripáit elvetette, több javait, penig quártélymester és a regimen secretáriussa conscribálták.«

V.

Nagy-Bánya sz. kir. város bizonysglevele b. Vissenacq temetésének s halotti torának költségeiről.

1707. nov. 28-kán.

Nos Judex et Senatus Liberae ac Regiae Civitatis Nagy-Bányaiensis, attestamur vigore praesentium, hogy az Tekéntetes Nagyságos Visznák uram ő Nga eltemetésének alkalmatosságával az ide alább pénzzen vett natuálék költenek el, úgymint:

29 sing hernác, fl. ung. 23. dr. 20.; 71. sing fekete pántlika, fl. 17. dr. 4.; 41 sing fekete fátyol fl. 32. dr. 80.; 5 sing dupla fekete fátyol fl. 7. dr. 50.; 4 tuczet sárga szeg fl. 4. dr. 80; 2 font bors, fl. 2. dr. 40. A festőnek matéria-festésért fl. 1. dr. 50. Két fennszolgáló czéhnek fl. 2. dr. 26. A harangozónak fl. 1. dr. 72. 361 iteze borért fl. 14. dr. 44. (itezéje 4. dr.) Két lót sáfrán fl. 2. dr. 40. Két lót szerecsendió-virág fl. 1. dr. 70. Négy lót gyömbér dr. 36. Két lót szegfü dr. 72. Hat véka fejer liszt fl. 7. dr. 20. Ludért, tyúkért, pujkáért fl. 6. A szakácsoknak fl. 8. dr. 4. Az asztalosnak koporsóért, annak bevonásáért s veréséért (sárga szögecs kékkel) fl. 6. — Asztalra való gyümölcsért dr. 72. Lova patkoltatásáért dr. 90. Egy juh (pecsenyének) fl. 1 dr. 70. Két református papnak fl. 8 dr. 60. Egy lutheránus papnak fl. 4. dr. 80. Egy reform. scholamesternek fl. 3. Egy luth. scholamesternek fl. 3. Az reform. scholabeli deákoknak fl. 9. Az luth. scholabelieknek fl. 2. — Tota summa expensarum fl. ung. 173. dr. 78.

Az fenn specificált 29 sing hernác erogáltatott rész szerént az koporsó bevonására, rész szerént az oltár körül való czeremoniára, rész szerént penig megírt Óbester uram ő Nga nemes ezerében lévő doboknak bevonatására.

Az fenn specificált 46 sing fekete fátyol, megírt Óbester uram ő Nga nemes ezerében lévő főtiszt uraiméknak erogáltatott, úgy az sípokra is. — Hasonlóképpen az fenn specificált 71 sing fekete pántlika erogáltatott azon nemes ezerben lévő főtiszt uraimék fegyverekre és azon nemes ezerben lévő sípokra.

Item, nyúzzattatott megírt Óbester uram ő Nagysága ökreiből kettő, melynek egyike egészen fordított az torra, a másika pedig erogáltatott a szegényeknek.

Mely ez szerént véghez ment expensát fide nostra mediante recognoscálvan, várasunk közönséges pecsétivel megerősítettük s ki is adtuk.

Nagy-Bányae, 28. 9-bris 1707.

P. H.

Per Joannem Körösi Juratum
Civitatis Notarium m. p.

Alább: Pecsényét item fl. hung. 6; 4 iteze vaját pedig fl. hung. 2. dr. 40.; egy iteze mézet dr. 82.

A. Loui de Fer m. p.

Coram me Friderico Lehmanno,
J. Regiminis Visnac Quartiriorum.
Magistro et Auditore m. p. P. H.

Eredeti. Megvan továbbá ugyanezen okmánynak Feketefalván mint főhadiszálláson 1707. nov. 29-kén Szent-Iványi János dandárnok-ezredes, A. Louis de Fer őrnagy, Friederich Lehmann szállásmeister és Michael Weber badi titkár aláírásaival hitelesített másolata is; melyhez még a temetésnek a catholicus egyház részéről való költségjegyzéke is; járúl, ú. m. Viaszgyertyákra 21. font viasz, per 20 poltura; ezen viasznak 8 nagyobb és 54 kisebb gyertyákká öntéséért szálanként 2 poltura: Egy gyász beszédért (concio) egy arany, a második concióért egy ezüst tallér. A kopersó kísérése, beszenteléseért stb. a plébánosnak 3. Rhén. frt; a sírhelyért a templomban 60. Rh. fit; a kántoroknak 6. Rh. frt; a sekrestyésnek 1. magy. frt. Ezek kifizetését s. k. aláírással bizonyítja Pater Jeszenszky Benedek nagy-bányai sz. ferenczi zárdafőnök és plébános. Coram me A. Loy de Fer m. p. Frid. Lehmann m. p. Joan. Mich Weber m. p.

VI.

Szent-Iványi János, Feketefalváról 1707. nov. 29-kéről a fejedelemehez.

»Én alázatos kötelességem szerént előttem viselvén *Felséged kedves, igaz s régi szolgájának Tek. és Ngos Visznych Uramnak* Felségedhez való hűségét, s abból származott tökéletes, sok rendbéli szolgálatját: nagy-bányai catholicusok részéről való templomban, rendihez s tisztiehez képest die 27. praesentis eltemettetem tisztességesen. — Mihelyt boldogúl lőtt kimúlása szegénynek értésemre esett: azonnal Visznych és magam regimentembeli főstrázsamester uraimékat, ratione conscriptionis

bonorum béküldöttem, semmit is javaiban kezemhez nem vettem; hanem edoceáltatván mellette levő szolgálóinak hozzája szegényhez, praestált hűséges szolgálatjok felől, javainak némely részecskéjét azoknak resignáltam, némelyekét pedig említett Visnyak Uram ő Nga regimentjebeli főstrázsamester urannak, — a mint mind az conscriptióból, mind az erogatióból constálni fog Felségednél. Minthogy pedig itten semminémű oly bonuma és pénze nem volt: én az magam költséggel sub spe futurae refusionis takarítottam el; melly is mennyire extendáltatik? Felségedhez az Tekintetes Regimenttől expediáltatott kapitánynál levő specificatiókból kitetszik.

Volt igyekezetem, hogy Visnyach Uram emlékezetire *epitaphiumot* is csináltassak: de a mint kezdődtek nyavalyáim, — magamnak is le-szen szükségem reá.«

VII.

Ugyanaz, ugyanonnét 1707. nov. 30-kán.

». . . . Mit erogáltam fejrőpénzül Visnyak temetésére? alázatosan includáltam; kinek honnan kellessék várnom refusióját? Felséged méltóztassék kegyelmessen parancsolni, mivel én semmijét kezemhez nem vettem, nem is akartam, — hanem communi Dominorum Officialium consensu — portékájában kinek mi erogáltatott ad ulteriorem dispositionem vel approbationem, — úgy hiszem, Felséged nem fogja difficultálni. Az többit főstrázsamestere kezénél hagytam. Ittem egyéb notabile ninesen, hanem egy ló, egy óra, mentéje és dolmányárul való gombok, egy rossz semmire kellő sátor, — ebből bezzeg a költség ki nem telik, ha csak másunnan Felséged nem teszen dispositiót. Vagyok oly bizodalommal, hogy Felséged ily nevezetes káromat, szegénylegénységemhez képest nem fogja kívánni.«

VIII.

B. Vissenacqu hátrahagyott ingóságainak osztályja.

Feketefalva, 1707. nov. 29-kén.

Anno eodem, die vero 29, ejusdem in possessione Feketefalva, adeoque quartirio stabali, praemissa bona modo sequenti sunt disposita:

1. A pej ló szerelvényeivel s egy pár pisztolylyal Szent-Iványinak, mint parancsnoknak; a szegszínű ló pedig további rendelkezésig az ezred őrnagyánál, az egy pár pisztoly az ezred titkáránál hagyatik.
2. A lovászok által lovagolni szokott 3 ló az őrnagynak adatik át ő Felsége szolgálatára leendő alkalmazás végett.
3. A lovászok által használt pár pisztoly az ezredé lesz, a haza szolgálatára.
4. A 6 kocsi ló az ezredé lévén, ennek, a koci pedig az őrnagynak resignáltatik.
5. Az előfogatos ökrök az ezrednek.
6. Az angol óra és 7. az ezüst senceze további rendelkezésig az őrnagy gondviselésére bizatnak.
8. Az

ezüstkanál beolvasztatott. 9. A mente bélésével együtt az elhunyt praefektusának, a dolmány a titkárnak adatván, mindkettőnek gombjai az őrnagy gondviselésére bízatnak. 10. A kék nadrág a hadsegédnek, 11. a két csizma a szállásmesternek, 12. az ezüst pecsétnyomó az őrnagynak, 13. az ezüst pecsétgyűrű ugyanannak, 14. a háromszögű pecsétnyomó dtto; 15. az őv a hadsegédnek, 16. a köpenyeg és 17. a süveg a szállásmesternek; 18. a készpénz fele a szakácsnak, fele a szállásmesternek jut. 19. A sátor az őrnagynál hagyatik, 20. az asztal is a tábori székekkel, 21. nemkülönben az ágy is.

Item, post concriptionem triginta aurei inventi, siquidem dicuntur ad Regimen spectare, relinquuntur prae manibus Domini Supremi Vigiliarum Praefecti aut Domini Quartiriorum Magistri, qua perceptore monetae angenteae; cui tenetur, exolvat.

Joanne Szent-Iványi m. p. P. H. A. Lovj De Fer m. p. P. H. Friedrichus Lehmann Quart. Magr. m. p. P. H. Joannes Michaël Weber Secretar. m. p. P. H.

A m. k. orsz. levéltár kincstári osztálya lýmbusában létező eredetiekről.

Közli: THALY KÁLMÁN.

Barkóczy Mária hozománya.

Anno 1689. die 20. Julij, Gróf Barkóczy Mária aszszonnyal adott jók consignatiója.

Egy arany nyakra való, kiben boglár 23. Mindenikében egy-egy rubint és kerek öreg szem gyöngy Nro 123.

Más arany nyakra való, kiben rubintos boglár 17. gyöngyös boglár 16.

Arany nyakra való, kiben 15 rubintos boglár, gyöngyös 15.

Egy arany függő, kiben vagyon rubint Nro. 70.

Fülbe való kettő mindenikében 13 rubint.

Egy arany násfa, kiben rubint Nro 25., és mellette egy boglár, kiben rubint 9.

Kontyra való két boglár, mindenikében egy-egy öreg rubin és kilencz-kilencz gyöngy.

Három sor gyöngy, háromszáz öreg szem benne.

Egy gyöngyös pártá, kiben hét arany boglár, kinek hárma rubintos, az négye *zomduczos*.

Egy gyöngyös pártá, kiben boglár Nro hat, azokban rubint 30.

Gyöngyös pártá, kiben rubintos kilencz boglár.

Egy arany gyűrű, kiben vagyon hét gyémánt.

Arany gyűrű, kiben van hegyes gyémánt egy.

Arany gyűrű, kiben van metszett gyémánt.

Arany gyűrű, nyolcz rubint benne, s egy gyémánt.

Arany gyűrű, három rubint benne.

Arany gyűrű, egy Rubinttal.

Nyolczvan aranyat nyomó arany láncz.

Egy arany, kilencz rubinttal való reszkető tő.

Egy ezüst palaczk.

Lószörből kötött főkötő, kiben 25 öreg szem gyöngy.

Egy rósa formára csinált gyöngyös főkötő.

Arany szkófiummal kötött főkötő.

Virág formára csinált, ezüst fonálból kötött főkötő.

Tizenkét arany nyomó arany lánczocska, három szem gyöngy függ rajta.

Egy gyöngyös csipke formára csinált gallér, tizenhárom arany boglár benne.

Egy harmincz arany bogláros arany szemű gyöngyös nyakravaló.

Kontyra való főkötő, Kazin selyemmel, ezüsttel.

Kajszin selyemmel arannyal egész főre.

Fejér fátyolon varrott arannyal.

Fekete selyemmel egész főre,

Fekete fátyol fekete csipkével együtt.

Két főre fekete csipke.

Fejér fátyol szőr selyem csipkével.

Fejér fátyol fekete czérnával varrott.

Fekete fátyol fekete csipkével.

Két gallér fekete selyemmel, arannyal.

Más két gallér ezüsttel, fekete selyemmel.

Veres bársony szoknya, hat sor ezüst csipkével vállastúl.

Veres fényes terezenella szoknya arany csipkével kötöstül vállastúl.

Kék terezenella szoknya vállastúl.

Teezin atlaez szoknya virágos.

Narancsszin tabit szoknya vállastúl.

Hollószin posztó szoknya, kötöstül vállastúl.

Karmasin szín bársony mente arany csipkével nuszttal bé lett, rubintos arany gomb rajta.

Nyári palást arany ezüst kötés rajta három sor.

Kék atlaez szoknya vállastúl.

Egy kláris eő harmincznégy szál benne.

Veres bársony paplan az közepi vont arany.

Zöld atlaez paplan az közepi fejér terezenella.

Teezin rabbit superlát arany csipke rajta.

Fejér ruha.

Asztalra való abrosz 25.

Asztal keszkenő 30.

Alsó abrosz reczés és arannyal varrott 9.

Asztal kerületire való kendő Nro 6 reczés és arannyal varrott.

Paraszt lepedő 12.
 Selyemmel varrott 4.
 Vánkos haj 8.
 Aranynyal varrott lepedő 6.
 Vánkos haj 12.
 Aranynyal selyemmel varrott törölköző kendő 5.
 Tiszta selymes 6.
 Reczés és fejr selyemmel varrott lepedő 10.
 Vánkos haj 15.
 Kendő kezkenő 6.

Supra specificata clenodia unacum Mundo Muliebri praesente me
 ab Illustrissimis DD. comitibus parentibus sponsae filiae sunt tradita et
 consignata, ita testor

fr. Augustinus Benkovith, Eppus Varadiensis m. p.

Coram me Fre Ludouico Barilouich Ord. S. Paulj primi Eremitae
 Vice Generali m. p.

Papíron, gr. Barkóczy János nemzetségi Itárában, Pálócson 1232. sz. a.

Közli: VÉGHÉLYI DEZSŐ.

Kanisai Pálfi János följegyzései.

Signatura Memorialis

Johannis Paulidae (vulgo Palfi) Canisaei, de quibusdam suae ab adolescentia, vitae periodis, partibus et actis.	Anno	mense	die
	Dni		
Post tristem et toti Hungariae lachrymis jure deplorandam praesidii Kanisa expugnationem factam	1600		
Fui alumnus succrescentulus Scholae Sz.-Miklosianae, penes	1602		
lacum Fertő, sub D. Josepho Kerpaczio Rectore	1603		
Illinc in Scholam Czepregiensem Promotus, sub clariss. viro	1603	parte	
d. Mickaele Andreae Liptoviensi studiis incubuj	1604		
Illinc tumultu Boczkaiano expulsus, contuli me in Scholam	1605	ex parte	
Gincziensem sub Benedictum Nagy Sarmellyekium	1605	1606	
Scholae Ginzianae valedixi	1607	Jun. 6.	
Veni in Scholam Comaromianam, sub ferulam Rectoris d. Joannis Lascaj, ejusdem Ecclesiae Past. agente Ven. d. Steph. Bölezkej	eod:	Junii	15.
Ex schola illa sum promotus ad recturam Scholae Sarmarianae	eod	Julii	27.
Favore et industria, post Deum, Ven. d. Michaelis O. Surii Comjatiens. et Rd. D. Petri Czene Sama-			

rien. Eccliar. Ministrorum Ampsli. et. p. r. viri d. Martinj Szegedi, ducentorum flor. sumptu, cum viris clariss. dno Joanne M. Sammaraeo, et D. Emerico R. Peczelio, promotus sum in orthodoxas Germaniac academias, sumque iter Sammaria ingressus			1609 maji 12, hoc est die Martis post Dncam Jubilate.
Venimus Lincium	—	—	24.
Venimus Passaviam	—	—	25.
Venimus Ratisbonam	—	—	27.
Venimus Norimbergam	—	—	28.
Ingressi sumus deo propitio urbem Heidelbergensem	—	Junii	3.
			die Mercurii ante festum Pentecosten juxta novum Calend.
Ibique operam impendimus in collegiis privatis. Logicae quidem sub M. Georgio Pauli dantiscano, Physicae sub Mgro Rect. Joanne Jodoco Lucio Medice. Doctore. S. S. vero Theologiae sub doctoribus Clar. D. Davide Paraeo. D. Quirino Reutero. D. Barth. Coppenio Sub praesidio D. Davidis Paraei, de Ecclesia disputavi publice			1610 maj. 4. j. v. Cal.
Cum Clariss. d. Alberto Molnar Heidelbergae veni Frankfurtum ad Moen	cod.	aug	22.
Fui Friburgi	—	—	23.
Fui Gissae	—	—	24.
Veni Marpurgum ad Clar. D. Rudolphum Goelenium Una cum clariss. viro d. Joanne Hayto Fegyvernekio Marpurgens Academiae studioso, Herboräne Nasovior, salutavi Doctores istos celebres, nempe Dm. Johannem Piscatorem (in cujus aedibus vidi figuram arcae Nöeh ex papyro crassiore, et scripturam pede factam impressurae Typographicae perparvum cadentem); Georgium Pasorem, Johannem Henricum Alstedium, Christophorum Corvinum typographum Herbornensem	cod	—	25.
Marpurgo, doctoribus D. Raphaeli Eglino, D. Caspary Sturmio, d. Gregorio Schönfeldio, d. Rodolpho Goelenio. D. Joanni Combachio, d. Hermano Vultejo l. c. valedicendo exivi Heidelbergam rediturus		1610	aug. 22.
	eod	sept.	19.

Redii Heidelbergam	eod	sept.	25.
Disputavi publice, praeside d. Quirino Reutero, de Persona Chr. cum meis istis commilitonibus et po- pularibus, videlicet: d. Stephano Siderio Szik- szaio, d. Steph. Ban Pancotano, d. Steph. Sarto- ris Szepsino, d. Jacobo Varadino, (qui in ipso itinere morbo	»	oct.	20.
correptus, tandem Sammariae mortuus et sepultus et), exivi bono cum Deo Heidelbergae, in patriam rediturus	eod	nov.	1.
Fuimus Heilbrunnac	»	nov.	3.
Fuimus Eslingae urbe imperiali	»	»	6.
Ulmae civitate imperiali morati sumus triduum	»	nov. 8. 9. 10.	
Fuimus Dilingae, Donaverdae Neoburgi	»	nov.	13.
Fuimus Ingolstadii	»	»	14.
Venimus Ratisbonam die 15 ^a Viennam autem	»	»	22.
Venimus de juvante Sammariam	cod.	eod	28.
Practer, testis Deus, spem, in Rectorem Scholae Co- maromianae sum conductus	1611.	Jan.	21.
Filiam virginem Viduae Nob. Matthaei Botló de Ki- ralyfia Ursulam, ven. viris d. Petro Czene, et d. Stephano Bölczkej, illo Ersec-Uyvarien. hoc vero Comar Ecclesiar. Ministris pronubibus existentib. mihi in vitae meae sociam et conjugem desponsavi	1611.	sept.	21.
Celebravi nuptias cum ipsa Comarini.	1611.	dec.	1. 2.
Comarino ad ministerium Ecclae. Papensis dei cle- mentia commigravi	1612.	jun.	1.
In Synodo Köve-kuten ordinatus sum in minis rum Ecclesiasticum	eod	nov.	11.
1. Nata est mihi primogenita mea Rebecca Papae	eod	nov.	2.
Denata	1617.	jan.	22.
2. Juditha Papae nata	1614.	aug.	22.
Denata	1617.	febr.	1.
3. Susanna mea nata Papae	1616.	aug.	10.
Denata ibidem	1617.	febr.	1.
4. Jonas meus natus Papae 1618. sept 30 denatus	1619.	aug.	18.
5. Anna mea nata Papae 1620. maj 27. denata	1622.	nov.	15.
6. Johannes meus natus 1622. Jun. 4. denatus	1622	oct.	24.
Illi sex mei liberi Papae in coemeterio exteriori jacent sepulti.			
7. Andreas meus natus est Papae	1623.	nov. 30. in festo D. Andr. mane hora 10. die Jovis.	
8. Anna mea altera nata Papae	1626.	jan.	21.

	die mercur. hora 8. marc.
Ex oppido et Ecclesia Papensi, cui annos integros decem et tres, menses decem et dies quinque praedicatione verbi, et sacramentorum administra- tione inservivi, exivi, nutuque superiorum ad Ecclesiae Nemet Uyvariens ministerium, in locum Ven. d. Emerici Böythe p. m. literis Magnificae d. Evae Poppel, Mgci d. francisci de Batthyan p. r. viduae evocatus me contuli	1626. apr. 6. die Lunae ante fest. Paschae.
Templum Papense cum majore oppidi parte fuit incendio conflagratum	1626. Martii 30. hora 4. pom.
9. Johannes meus alter natus est Nemet Uyvarinj 1628. Martii 6. die	Lunae vesp. hor. 9. Hushagyó hetfen.
Ordinatus sum ex speciali Chri gra in Ecclesiarum Cis-Danub. Episcopum in Templo Körmendensi Or- dinatore clariss. d. Joann. M. Sammaraeo Ultra- Danubianar. Ecclar. Eppo.	1629. martii 18. Dom. Oculi.
Johannulus meus denatus est Nemet-Uyvarini, ibique in templo majori sepultus	1629. maji 19. 20.
Charissima mea conjunx Ursula Botló in Nemet- Uyvar demortua est 1629. Xbr. 10. Sepulta in eodem templo penes filiolum Joannulum . . .	1629. X br. 12.
Desponsavi mihi in conjugem Comaromini viduam filam Gregorii Thalj Judlium Katharinam . .	1630. jun. 3 ^o . Dnico.
Celebravi cum ipsa nuptias ibid.	1630. jul. 18. Jovis.
Ab foetu mascul. eod X br. 4. merc. . . .	
Natus est filiulus meus Paulus Nemet-Uyvarinj . .	1632. aug. 9. Lunae
Natus est filiulus meus Joannes tertius in praesidio Kis Komar.	1634. sept. 16. sabb. nocte h. 1.

(A esallóköz szent-antali zárda könyvtárban létező »Chronologia Joannis Funcii Noribergens. Basileae 1554« című munka hátlapjára, Kanizsai Pálfi János sajátkezűleg tett följegyzései után)

közli: KISFALUDY ZSIGMOND.

Gróf Illésházy Ilona menyasszonyi hozománya.

Az mely arany, köves, ezüst miveket, öltözeteket, s minden külömb külömbféle ékességeket, kész pénzt is adtak, az tekintetes és nagyságos gróf Illésházy uram, és Ghymessi gróf Forgách Mária asszony szerelmes leányoknak gróf Illésházy Ilona kisasszonynak kiházásításkor, az midőn az tekintetes és ngos gróf Esterházy Ferencz urnak adatott, azoknak igaz száma, és böcsi. Az kiknek lakadalmok szolgáltatott Trenesin várában, Ezerhatszáz hatvanegy esztendőben, die 13. Februarii.

Arany s köves mű.

Dimantos egész öltözet, úgy mint, nyakravaló pond, egy pár fölbevaló fűgő, egy pár perecz, hajba való tő: constat	fl. 6000
Öreg gyémántos maschn, constat	fl. 1200
Gyémántos Konterffekt kaszel, const.	fl. 450
Gyémántos nyakravaló, constat.	fl. 300
Gyémántos láncz, constat.	fl. 800
Három főbe való gyémántos tő, constat.	fl. 900
Gyémántos körösz, constat.	fl. 150
Gyémántos tollformára virág, constat.	fl. 150
Egy régi forma nyakbavető, constat.	fl. 900
Item más hozzá hasonló nyakbavető, constat.	fl. 800
Egy öreg rubintos gyémántos függő, const.	fl. 1200
Egy rubintos gyémántos virág, constat.	fl. 150
Rubintos nyakravaló, constat.	fl. 300
Gyémántos, gyöngyös öreg láncz, const.	fl. 500
Gyémántos, gyöngyös holeczpont, constat.	fl. 400
Gyémántos, gyöngyös nyakravaló constat	fl. 100
Gyémántos, gyöngyös párta, constat	fl. 300
Tiszta aranyláncz gyöngyös, constat	fl. 400
Egyforma fekete zománczos gyöngyös nyakravaló, kettő, constat	fl. 200
Ugyan olyan maschn, constat	fl. 170
Ugyan olyan fülbevaló és hajba való, constat	fl. 300
Egy kis gyöngyből való nyakravaló, const.	fl. 50
Rubintos gyöngyös láncz, constat	fl. 500
Másik rubintos láncz, constat	fl. 200
Rubintos pont, constat	fl. 150
Rubintos gyöngyös nyakravaló, constat	fl. 200
Egy arany láncz kalárisal és gyöngygye ¹ , const.	fl. 300
Rubintos maschn, constat	fl. 90
Másik ehez hasonló maschn, constat	fl. 50

Egy rubintos zöld levelő rosa, constat	fl.	100
Másik hozzá hasonló, constat	fl.	50
Hajba való tő, rubintos, constat	fl.	60
Egy kis maschn, rubintos, constat	fl.	15
Memoria rósa, rubintos, constat	fl.	100
Rubintos, gyöngyös párta, constat	fl.	150
Hajba való tő, kettő, és egy pár arany perecz, constat	fl.	100
Tiszta arany láncz, nyom aranyat százat	fl.	300
Gyémántos, gyöngyös párta, constat	fl.	100
Öreg orientalis gyöngyláncz, constat	fl.	1500
Egy öreg szemő orientalis gyöngy pont, const.	fl.	1200
Egy orientalis gyöngy öv, constat.	fl.	900
Négy rendben orientalis gyöngy nyakravaló, constat	fl.	500
Orientalis és karta gyöngy maschn, aranyba foglalt kettő constat	fl.	150
Egy öreg szem gyöngy, aranyba foglalt, const.	fl.	150
Öreg gyöngyből fűzött öv, constat	fl.	1440
Apró gyöngy szemből fűzött öv, constat	fl.	200
Kalárissal fűzött öv, constat	fl.	300
Négy, gyöngyből fűzött fékető, constant	fl.	700
Öreg gyémánt gyűrő, melyet jegygyűrőül adtak, constat	fl.	1200
Egy öreg táblás gyűrő, constat	fl.	600
Egy más vastag táblás gyémánt gyűrő, const.	fl.	300
Egy kisebbszerű táblás gyémánt gyűrő, constat	fl.	150
Egy rósa formára gyémánt gyűrő, constat	fl.	200
Egy kisebb rósa formára gyémánt gyűrő, const.	fl.	150

Item ezekhez bizonyos summa pénzt, atyai s anyai jóakarattokból adtak s igérték is ő nagyságuk, maguk között lévő bizonyos levélnek tenora szerént.

Ezüst mű.

- Egy öreg mosdó medenczéstől nyom gyrát 45, lat 15.
 Egy mesterséges nagy pohár tokban, nyom gyrát 11, lat 3, n. 2.
 Ehez hasonló kisebb pohár nyom gyrát 4, lat, 7.
 Egy öreg fedeles pohár, nyom gyrát 5, lat, 8. n. 3.
 Két hasonló öreg kupa, nyom gyrát 11, lat 13, n. 2.
 Egy igen magas fedeles kupa, nyom gyrát 18, lat 3, n. 2.
 Ennél kisebb pohár, nyom gyrát 6, lat 3, n. 2.
 Egy aránsú ehez pohár, nyom gyrát 6, lat 11.
 Egy ló, melyen császár urunk ül, nyom gyrát 11. lat 10, n. 2.
 Egybejáró tizenkét pohár, födelével tizenhárom darab, nyom gyrát 19, lat. 3.
 Két ezüst gyertyatartó, nyom girát 7, lat 9.
 Egy fedeles öreg kupa, nyom girát 7, lat 3. n. 2.

Tizenegy kalán, tizenkét kés, tizenkét villa, nyom girát 7, lat 3. n. 1.

Summa új ezüst mű, gira 163, melyet per fl. 22 computando, constat fl. 3586.

Második renden való ó ezüst mű.

Öreg aranyozott mosdó medenczéstől nyom girát 14. lat 12.

Szőlőgerezd formára födeles kupa, kettő, nyom girát 11. lat 15.

Kerekded födeles kupa, Bachus rajta, nyom girát 6. lat 4.

Virágos födeles kupa, nyom girát 3. lat 10.

Födél nélküli hosszú nyakó kupa, nyom girát 4. lat 3.

Mesterséges gályaformára kupa, nyom girát 5. lat 13.

Egy ezüst aranyozott kupa, kaláris rajta, nyom girát 2. lat 9.

Egy gályaforma csésze, emberkép rajta, ny. gir. 1.

Ezüst kívül belől aranyozott kannácska kettő, nyom girát 4. lat 3.

Ezüst hamvévő tányérostól, nyom girát 2.

Tizenkét, négyszegletű aranyos tál, nyom girát 21. lat 1¹/₂.

Kerekded aranyos szőlő hat tálocska, nyom girát 12. lat. 6.

Spanyor sőtartó, nyom girát 10, lat 11.

Spanyor konfectes scatula, nyom girát 12.

Igen gazdag tiszta ezüst láda, nyom girát 13. lat 2.

Igen mesterséges aranyozott kalamárisláda, nyom girát 16.

Fekete hebanumfa ezüst mível rakott láda, vétetett . f. 300

Veres aranyozott nochezajtlada, ezüst mível rakva,

nyom girát vétetett f. 150

Egy auspurgi munka, kivert tácza, nyom girát 6. lat 4. n. 2.

Summa száz negyven gira számlálva per fl. 20 és a két ládáért hozzá tévén az négyszázötven forintot, tészen éppen . . fl. 3430

Mind az kétféle ezüst tészen girát 312, melyért esik pénz fl 7016¹)

(Más irással a margón a következő.) Egy fejer holyagos tácza. Másik kisebb mesterséges külön-különbféle lombok vannak rajta; az mely nem volt gróf ur vett.

R u h á k s z á m a.

Szoknyák.

1. Zöld bársony gyöngyös szoknya, melyen vagyon gyémántos, rubintos boglár 140, hozzá hasonló gyöngyös vállal együtt, constat fl. 4000
2. Veres karmasin színű bársony, török aranynyal varrott

¹) Ezen öszveg eredetileg más volt s a régi számok hegyibe mások irattak, nyilván más számítás alapján, mert ezen öszveg nem felel meg a valóznak.

gyöngyös szoknya, ahhoz hasonló gyöngyös varrott vál, constat	fl. 600
3. Testszinű sima bársony szoknya, velencei ezüst széles csipke ött renddel rajta, hozzá hasonló vállal, constat .	fl. 400
4. Rózsaszínű sima szoknya bársony, öt rend Czukerspicz rajta, vállastól, constat	fl. 400
5. Viola színű bársony szoknya hat renddel, arany csipke rajta vállastól, constat	fl. 400
6. Kék bársony szoknya, öt renddel czukerspicz rajta, vál- lastól, constat	fl. 500
7. Király színű bársony szoknya, ezüst s arany csipke rajta, vállastól, constat	fl. 250
8. Szederjes vont arany szoknya, selyem virágok rajta, egy rendő csipke rajta vállastól, const.	fl. 300
9. Aurora színű újforma vontarany szoknya egy rend czu- kerspicz rajta, vállastól constat	fl. 350
10. Plumeranszin arany ezüst virágó terezenel szoknya, vál- lastól és előruhástól, constat	fl. 400
11. Szederjes aranyos kanavác szoknya, egy rend velencei széles csipke rajta, vállastól, constat	fl. 200
12. Barackvirágszínű aranyos arsalan szoknya, vállastól, constat	fl. 200
13. Nakerfarb ezüstös tabit szoknya, vállastól	fl. 150
14. Veres, aranyas kanavác szoknya vállastól	fl. 150
15. Fekete sima atlacz szoknya, arany, ezüst virágok varva rajta, vállastól, constat	fl. 450
16. Rózsaszínű gazdag terezenel szoknya	fl. 400
17. Fejér ezüst tabit mennyasszony szoknya.	

Palástok száma.

1. Fekete metszett bársony, gyönggyel és arannyal tü- zött palást, éppen nusttal bélelt, const.	fl. 2000
2. Fekete virágos bársony, skofumarannyal varrott virá- gok rajta, éppen nusttal bélelt palást, constat	fl. 1000
3. Fekete virágos bársony széles ezüst öt renddel csipke rajta, hejuzzal bélelt palást, const.	fl. 450
4. Fekete virágos bársony, gubás bársonnyal bélelt, 9 renddel ezüst csipke rajta, constat	fl. 350
5. Fekete sima bársony nyári palást, gubás bársonnyal bélelt, skofumarannyal varrott virágok rajta, constat	fl. 350
6. Testszin virágos atiacz hálósuba, ezüst csipke rajta, constat	fl. 150
7. Fekete sima bársony, ezüst arany csipke rajta, hejuzzal bélelt kis mentéske, kaláris, gyémántos gombocskákkal rajta. No 24, const.	fl. 300

8. Veres bársony mentécske, nuszt mállal béllett, arany ezüst csipke rajta, constat	fl.	450
9. Violaszínű bársony ezüst csipkével, nusztal béllett, constat	fl.	150
10. Ippen új nuszt keztyü, constat	fl.	150

Udvarlók szoknyái.

1. Kék kamuka, egy renddel ezüst csipke, és gallon rajta, vállastól, No 4 szoknya, constat	fl.	160
2. Zöld kamuka, arany ezüst rajta, vállastól No 4. constat	fl.	160
3. Auroraforb ferstat szoknya váliastól No 4, constat . .	fl.	100
4. Fekete kamuka béllett palást No 2, nyest láb az elein, constat	fl.	100
5. Fekete ferstat palást béllett No 4, constat	fl.	120

Superlátok.

1. Veres vontarany superlát, arany és selyem rojttal, 12 szél, dupla koszorúval együtt, egy öreg ágyravaló, constat	fl.	569
2. Királyszinű kamuka superlát arany, selyem rojttal, egy ágyravaló, constat	fl.	300
3. Testszin kamuka superlát, selyem rojttal, egy ágyravaló, constat	fl.	300
4. Lángszinű tafota superlát, egy ágyra való, constat . .	fl.	100
5. Varrott reczés superlát, négy ágyra való, No 5, constant	fl.	150

Fejér ruhák.

1. Ingváll, török patyolatból No 20.
2. Czinadoff ingváll, niderlandi kötéssel és csipkével No 20.
- 3- Török arannyal varrott ingváll No 4.

Hosszú ingek.

Ulmer gyócs kötéses csipkés hosszú ing No 40.

Előkötők.

- Fátyol előkötő skófiommal varott virágos No 1.
 Fátyol előruha ezüstcsipkés, skófiommal varott, No 1.
 Fátyol előruha tiszta skófiommal varott No 1.
 Fátyol előruha fejéresen varott, niderlandi csipke rajta, 2.
 Fátyol előruha szörselyem kötéssel, és selyem csipkével, No 8.
 Fátyol előruha ezüst kötéssel No 1.
 Czinadoff előkötő niderlandi kötéssel, csipkével, No 4.
 Török patyolat előkötő vékony kötéssel csipkével, No 12.
 Vékony gyögy (gyoecs), és lengyél patyolat csipkés kötéses előruha, No 10.

Féketők.

1. Czinadoff és patyolat kötéses fékető, No 12.
2. Fejtörlők, széles patyolatból, No 12.

Varrott párnahéj.

1. Aranynyal varrott párnahéj pár, No 13.
2. Ennél is hosszabb selyemmel varrott párnahéj, pár 6.

Lepedők.

1. Alsó vékony lepedő, No 100.
2. Felső reczés lepedő, No 36.
3. Felső fejrvarrásos, No 43.
3. Aranyos varrott felső, No 20.
5. Umrlainmet alsó vékony lepedő, No 11.

Ágybavaló párnák.

1. Tíz ágyra való czviliges vánkös, 20 darab.
2. Tíz ágyra való czviliges párna, 20 darab.

Asztalhoz való fejéruha.

1. Kilencz egész végben, ki fölszabva nincsen No 510 rét.

Abrosz.

2. Fölszabott felső abrosz, öt s hat asztalra való, No 86.
3. Igen szép széles vékony néderlandi abrosz végben, rét 85.
4. Vékony virágos kamuka abrosz, rét 150.
5. Fölszabott kamuka abrosz, No 7.
6. Alsó reczés abrosz, öt s hat asztalra való, No 14.
7. Kötéses alsó abrosz, öt s hat asztalra való, No 11.
8. Merőn varrott, fejr varrással abrosz, No 5.
9. Tiszta aranynyal varrott abrosz, alsó, No 1.
10. Aranynyal és selyemmel varrott alsó abrosz, No 3.
11. Tiszta selyemmel varrott abrosz, No 1.

Hosszú kendők.

1. Két végben, rét No 100.
1. Niderlandi hosszú kendő, rét 85.
3. Uraim számára hosszú kendő három végben, rét No 100.
4. Kéztörlő kendők, aranynyal varrott No 20.
5. Reczés fejr varrásos, No 63.

Tányér keszkenő.

Niderlandi vékony, rét 85. mely fölszabva nincsen, ötszáz darab.

Paplonok.

1. Veres sima vontarany paplan, skofium arannyal varrott, veres virágos atlasz körülötte, const.	fl.	300
2. 3. Baraezkvirágszínű sima vontarany paplan, kettő, a körülöttek kék sima atlasz, constat.	fl.	300
4. Sárga atlasz varrott paplan, kék atlasz a körülöttek constat	fl.	150
5. Szederjes atlasz varrott paplan, veres tofota a körülöttek constat	fl.	150
6. Veres sima atlasz paplan, constat	fl.	60

Párna héjak.

1. Veres, sima atlasz párnahéj 5 darab egy ágyra való.	} 208 f.	
2. Veres dupla tafota párnahéj — 4 darab.		
3. Egy házba való niderlandi kárpit, 8 darab constat	fl.	700
4. Egy öreg jáspisos köves srajptis	fl.	400
5. Másik sraiptis igaz hebanumfából	fl.	200
6. Üveges hintó	fl.	470
7. Hat szekeres ló hámostól	fl.	1650

A Gróf Batthyány József tulajdonát képező egykori Illésbázy-féle levéltár 33-ik láda 3-ik csomagában lévő eredeti után közli :

SZERÉMI.

VEGYES KÖZLÉSEK.

FRANGEPÁN FERENCZ VALLATÁSA.

Jelen közlemény a Németujhelyen 1671. april 30-ikán lefejezett Frangepán Ferencznek utolsó kihallgatását tartalmazza, s a bécsi titkos levéltárban őrzött eredetiről van leírva. Račkinak vagy másolónak figyelmét e vallomás elkerülte s azért az: Acta coniurationem Bani Petri a Zrinio et Com. Fr. Frangepani illustrantia című vaskos kötetben hiányzik. Közlő a »Wesselényi összeesküvése« című művében felhasználta: de mert egész kiterjedésében még sehol sem jelent meg: talán nem érdektelen annak közlése.

Examen

Mit Francisco graffen Frangepani super Complices
Praesentibus Domino Abele ut Domino Molitore, Dno

Secretario Podesta. Neustatt 28. Aprilis Ao 1671.

Dominus Abele

Es haben Ire Kays: Mays: Vnss allergnedigist an befohlen, Vnss herüber zu verfüegen, und demselben an zu deüten, das Sr. Kays: Mays: von Ihnen Vber nachfolgendte puncta die Wahrheit zu Vernemben Verlangen.

Rdet, Er wolle die wahrheit, wie bisshero, also auch Über die nachstehendte puncta redlich sagen, hat auch darbey mit mehreren Beygeführt die grosse trevr und Devotion, mit welcher derselbe Ihro Mays. Beygethan, so lang Er lebt.

Dominus Abele.

Damit nun solches desto sicherer Beschehe; Alss haben Ire Kays: Mays: Verordt gdst anbefohlen, von Ihme Ein und zwar nachfolgendtes Jurament aufzunemben.

Ich schwöhre hiemit zu Gott dem Allmächtigen der mich erschaffen und erlösset hat, dass ich in allem und Indtem, wass mir gegenwertige von Ihre Kays. Mays. abgeordnete Herrn Rätthe und Commissarien Vorhalten werlden,

die raine vnd vnbefleckhte Wahrheit sagen will, der gestalt vnd also, wie Ich es heüet oder morgen Vor dem gestrengen gericht Gottes in der Ewigkeit zu verantworten getrauen werdte. So wahr mir Gott helffe, Seine gebenedeinte Muetter gottes Maria, vnd alle Liebe Heylligen.

Rdet, hat darauf solches Juramentum gar gern vnd wirklich abgelegt.

Interrogatorium primum.

Weillen Vorkhombt, dass Vnderschiedtliche Persohnen noch Verhandten, welche Ihrer Kays. Mays. nach dem leben trachten sollen, ob Er etwas darvon wisse, vnd wer solche sein möchten?

Rp. Von Nein, habe sich oft hin vnd her bedacht vnd nichts dergleichen ersinnen können, wan Er etwas dergleichen gewust hete oder noch wissen solte, wurdte Er auf disse befragung nicht gewarthe, sondern Iro Kays. Mays. es selbst allerunderthst. ultro angezaigt haben: weil Er dan in disser seiner gefengnus, mit Bewegung seiner haar in die höche Vernomben dass Jenige, was andere diss fals, vnd sonderlich der graf Nadasdi begangen haben solle.

Interrogatorium 2-dum

Wass dan seye, was Er graff aniezo von andern vnd sonderlich den graffen von Nadasdi erfahren hat, auch von Weme?

Rp. Er habe gleich anfangs seiner captivitet von dem HE. graffen von Manssfeldt¹⁾ vnd dem HE. *Burggraffen* entsezlich vernomben die schwehre machinationen, die correspondentien mit Frankreich, Ober Hungarn, vnd andern Teüfflen die Insidias wider Ire Kays. Mays. Persohn, dass zu Pottendorff für Ire Mays. in dero damalliger anwesenheit won Ime graffen Nadasdi praeparierte, Von seiner Verstorbenen frawen aber Verhindterte gifft, und dergleichen abscheüllichen sachen mehr, so Er Nadasdi begangen haben solle: also dass Er sich nicht Vubillich Verwundtern, wie Ihme den Erdtboden habe so lang ertragen können.

Interrog. 3-tium

Ob Er graff wegen dess anschlags dess Wittnedi nie nichts gewusst?

Rp. Ehr habe nie nichts daruon gewust, ausser dass Ihme der graff von Zrin erst damall etwas daruon gesagt, wie Sy Beudte auf Irer Herraiss nacher Wienn begriffen gewest.

¹⁾ A Zrínyi és Frangepán örízetére rendelt örség parancsnoka volt egy ideig. Közlő.

Inter: 4-tum

Wie Ime dan der graff von Zrin solchen anschlag entdecht?

Rp. Alss Er graff Frangepan mit occasion anderen Discurs zu Ine graffen von Zrin gemeldet, ds Er Wittnedi ein Erz Vogl seye, welches auch der graff von Zrin bestetiget, vnd Vermeldet, dass in ganz Hungarn keiner seines Kopffs gleichen seye, vnd darauf Ihne graffen von Frangepan gefragt, ob Er nichts wisse, wie statlich Er Witnedi den Gramouill ¹⁾ Betrogen, Vngehindert derselbe noch so Ein abgedranter gesell seye, vnd alls Er graff zu Ihne Zrin Vermeldet, nichts daruon gehört zu haben, hat Ihme der Zrin nachfolgendtes erzelt, nemblich es hete der Nadasdi, Gramouille vnd Wittnedi mit einander geschlossen, Ihro Kays. Mays. entweder auf dem Jagen oder Páz zu hendten zu bekhomben, vnd Er Wittnedi sich darauf selbst anerbotten, solches zu effectuieren, allein Er brauchete hiezue ein Zümbliche Summa gelt, damit Er mit solcher dir Beüth darzue bestellen köndte, worauf Ihme auf der Gramouille 8. oder 10, gegeben haben solle. Er aber es gleichwollen nicht effectuirt, sondern nur dass gelt behalten, vnd sich der Gramouille solches wider zurukh zubegehren sich geschambt habe.

Inter: 5-tum

Veillen in denen, mit dem Verstorbenen Palatino Weseleni, dem graffen Zrin vnd Nadasdi, vnd der Verwittibten Palatienhin aufgerichteten Confoederationen, auch von andern Magnaten vnd gueten freündten meldtung beschicht; Alls solle Er zu Entfliehung seines gewissens sagen, wass dan für Magnaten vnd guete freündt vnder dissen Confoederationen gewesen, vnd wass Er darumben wisse?

R. habe von dissen Confoederationen vnd Ligen nichts vnd consequenter von denen dar bey interessierten Magnatibus vnd gueten freündten nichts gewusst, haben Ihne alzeit alss wie der Teüfl dass Creüz geschihen.

Inter: 6-tum

Mit wass Er für Magnaten, Ministris vnd Stäedten in Hungarn, Croaten, Osterreich vnd andere Erblandten, auss disser materi geredt haben?

Rp. Er habe sowoll gegen HE Obristen *Stallmüister*,²⁾ alss auch gegen den HE Albrecht graffen von Sinzendorff

¹⁾ Gremonville, a franczia bécsi követ. K.

²⁾ Gróf Ditrichstein Gundakker, politicalag igen jelentéktelen ember.

Obrist Cammerern, HE Obrist Jägermaister graffen von Vrschenbeth vnd andere Villfeltig gemeldet, Er spürre vnd besorge sich, weillen die Ober Hungarn sich sehr widerspenstig vnd mit vngebührendten worthen Vernemben lassen, dass sy etwass auspünnen, auss welchen ein losæ wesch herausskomben möchte: Sonsten habe Er in particulari von disser sachen mit keinem menschen, in keinem orth nichts geredt, auch nichts reden können, weillen Er daruon nichts gewusst hat.

Interrog: 7.

Ob Ihme graffen alhie in Osterreich, in Hungarn oder Croaten, oder sonsten nicht etwo vmb disse Confoederation Jemandt gefragt?

Rp. Wisse zwar woll, wass Er fast alle Tag gethan vnd an wass für orth n Er gewesen seye, köndte aber doch nicht sagen, dass Ihm einiger Mensch disser Confoederation vnd Conspiration halber Onfragt, ausser dass Bey der Installation dess Jezigen Obristen zu Carlstatt dess graffen zu Herberstein der Maschwandter alss Kays. Commissarius, gleich damahl Brieff von Grätz bekhomben, darin gestandten, dass die Ober Hungarn in länger in mehr schwüriger vnd mit Reden hefftiger werdten, vnd sich sehr unuz macheten, darauf Er graff Frangepan gemeldtet, es were nicht guet, wan sy etwas anfangen theten, dan sy ein mehreren anfang von denen Türkhen bekhomben möchten, sobaldt disse Installation Vorüber sein würdtet, wolle Er graff Frangepan sich selbstn nacher Czakathurn zum graffen von Zrin begeben, vmb von Ihme etwas in sachen zuerfahren, so auch geschchen, vnd wass Er alda dazumallen von Ihme erfahren, hete Er solches dem graff Albrecht alss baldt berichtet, vnd in specie darbey Vermeldet dass wider disse Ober Hungarn kein bessers Antidotum, alss ein frische Armee were, welche aber nicht auf dem Papier, sondern auf wirkhlichen fuess stundte.

Interrog: 8-um

Ob dan Er graff gar keine Complices sy weren wo sy wollen, zu nemen wuste?

Rp. So wahr Ihne Gott erschaffen hat, vnd Er denselben anbettet, wisse Er keinen Andern alss die notorischen Ober Hungarn, doch hat Er sich auf Eines Von seinen Vorigen Memorialien bezogen, darin Er Irer Kays: Mays: entdeckht, dass der Gr. Draschkouiz¹⁾ den graffen Nadasdi dass Ross in Einem Waldt, wo sy mit dem Gramouille Conferenz gehabt, gehalten haben soll.

¹⁾ Nádasy egyik veje gróf Draskovich János, nem Miklós. K.

Schliesslichen ist demselben vorgehalten worden, wie dass auss Verordnung Ihrer Kays. Mays. gewissen und Vnpartheyischen Persohnen, disses werkh ratione Complicum, vnd wegen der, wider Ihr Kays: Mays. aigene Persohn gemachte entsezliche anschlag reifflich zu vberlegen übergeben, vnd von denen befundten wordten, ds Er graff von rechtswegen hierüber peinlich befragt werdten könne: solle Er also graff zu Entfliehung der Tortur, alss welche Ime schmerzlich auch höchst schümpflich sein wurdte, sich hierinnen besser besünnen, vnd dass, Jenige, wass Ihme beyfalt, aufrichtig an Tag geben, dan man Ime nicht bergen kann, dass wegen der Tortur, alles schon in Bereitschaft ist.

Rp. Er wolle gar gern die tortur ia den Todt selbst ausstehen, könne aber nicht mehr sagen, alss wass Er bereit hievor vnd gleich anfangs Bey seinem Jurament ausgesagt, vnd widerholle nochmallen, dass Er kein ainigen Complicen weder von Croaten, noch Hungarn, noch Teütischen wisse, hoffe nicht, dass man Verlange, durch die schärpffe der Tortur von Ime neüe Chymeras zuerpresen, oder Ime zu andern Vnwahrhafften aussagen zu bewegen, referiert sich im Übrigen auf seinen Vorigen freywilligen schriftlichen Relationen vnd mündtlichen aussaagen, mit contestierung, wan Er auch etwass von seinem aigenen Vatter oder Bruedern wissen thete, solches nicht zu Verhalten.

Vnd mit dissem ist dass Examen beschlossen wordten. Actum Neüstatt in der Kaysserlichen Burg Von 12. biss auf 1 Vhr nachmitag den 28 april. 1671.

Franz Mahrgraff Frangepani
Graff zu Thersaz m. p.

Közli : DR. PAUIER GYULA.

WITNYÉDI LEVELEIBŐL.

1.)

Kegyelmes Asszonyom.

Lipsén 28. praeteriti írt nagyságod méltóságos levelét tegnap vettem minden alázatossággal. Tudja Isten szégyenlem, és igen nagy szerencsétlenségemnek tartom, nem udvarolhatok kegyelmes parancsolatjára tartozásom szerint, de mivel megint posta formán kénzeréttetem felmennem, vezeték lovam, lovas legényim nem levén, kikkel az hegyeken lóháton mehetnék, azonban szekerem az ország uton elmehetne, melyet lovagolván elérhetnék, hogy nagyságodhoz be nem mehetek, alázatosan bocsánatot várok, ha vagon oly dolog, melyet Bécsben,

vagy az tájon reám bizhat nagyságod írással, csak vegyem nagyságod kegyelmes parancsolatját, nagy nyereségemnek tartom, ha cselekedetimből elhiheti nagyságod, hogy az mint voltam, mostan is vagyok holtig való alázatos szolgája.

Wittinedy István.

Eperjesen 3. julii. 1668.

Külczim: Méltóságos fejedelem Rimaszechy groff Szechý Anna Mária kegyelmes asszonyomnak ő nagyságának adassék.

Lipcén vagy az hol ő nagysága leszen.

Eredeti saját kézírata W.-nek orsz. levéltár, újabb lymbus.

2.)

Isten sok jókkal áldja meg kegyelmedet is.

Én is böcsülettel vettem az kegyelmed levelét, continentiaját értem. Hogy egymást ekkoráig nem láttuk, nem én vétkem, mivel Baan uram ő nagyságától vártam, kinek, mind Nagy Ferencz, mind Szenthe Bálint uraméktúl, tudtára adtam alájövetelemet, vártam parancsolatját ugyan ő kegyelmének által, de csak az ő nagysága elmenetele után vehettem válaszát ő kegyelmeknek.

Hallottam ő nagysága némely atyafiakkal el is kezdte volt az tractat, de sine effectu, miben mult, valósággal egyebet nem tudok annál az mit tudtomra adott Nagy Ferencz, hogy az dolog inter spem maradt. Mit concludalhassak én? ítélje meg kegyelmed. Tudatlan dologról consideratiomat hogy adjam? Vagy az méltóságos fejedelem asszony ő nagysága, vagy kegyelmed tanétson meg, mit cselekedjem, valami hatalmamban vagyon, elkövetője leszek. Én ezennel Uyhelben megyek, ott is megadom az mit hoztam, annak az kinek szól, és tudakozodom, miben vadnak az dolgok. Azonban nem tagadhatom, gyanos Baan uram ő nagysága elmenetele előttem, kinek operatiójának jóllehet más módja volt, de végünk mind kettőnknek egy, minemő kimenetele leszen az holnapi nap engemet is fog úgy tanítani, többet tudjak és lássak, mint ma. Azonban mit parancsol kegyelmed, elvárja szolgáló jó akarója.

Wittinedy István

Legenyén, 27. január. 1668.

Külczim: Admodum reverendo domino Patri Emerico Kjsz societatis Jesu sacerdoti etc. domino patri mihi colendissimo Borsy.

Mindkettőnek eredetije az országos ltárban új lymbus.

Közli: SZÁDECZKY L.

WERNER GYÖRGY ÉLETÉHEZ.

I.

1550. apr. 16.

Camerae Hungaricae.

Significamus vobis, quod nos respectu fidelium servitiorum fidelis nostri egregii Georgii Verneri consilarii nostri eidem Vernero clementer et ex speciali gratia concessimus, Ipsi pro instituendis et ad Pragensem Academiam mittendis duobus filiis suis, ut scilicet se illic bonarum artium studio excolant, ac linguam Boemicam discant, tribus annis proximis, uno quoque scilicet horum annorum centum et quinquaginta florenos hungaricales in moneta, ex Camerae nostrae Marmarusien proventibus exolvi facere. Quare volumus et committimus vobis curetis efficiatisque, ut eidem Vernero huiusmodi centum et quinquaginta floreni tribus annis proximis, uno quoque scilicet tantum, ex praedictis proventibus nostris, pro filiorum suorum institutione persolvantur. Nostram in eo omnimodam executuri voluntatem. Datum Viennae XVI. aprilis (15) XXXXX.

II.

1550. oct. 25.

Camerae Hungaricae.

Significavit nobis Egregius fidelis Georgius Wernherus noster et Consiliarius et arcis nostrae Sáros praefectus se filiam suam Egregio fideli nostro Sigismundo Torda de Gyalw elocasse. Cum autem ipsi cum ob singularem eruditionem eximiasque ac raras animi dotes, tum etiam fidelia et indefessa servitia nobis hactenus multi fariam praestita clementer propensi simus, concessimus benigne, ut poculum argenteum deauratum valoris octoginta florenorum hungaricalium ametur, quod deinde in ipsis nuptiis sponsae nostris verbis consignetur. Quapropter committimus vobis, ut huiusmodi poculum valoris praescripti coemi curetis, quod postea alicui ex provincialibus isthic Eperjes existenti transmittatis efficiatisque, ut is quem in hoc ordinaveritis, in nuptiis nostro nomine compareat, atque eiusmodi poculum ipsi sponsae exhibeat et consignet. Nostram in eo expressam et omnimodam executuri voluntatem. Datum Augustae die XXV-a Octobris Anno (15) XXXXX.

Mindkettő kiirva a bécsi es. k. udvari kamarának a fogalmazványokat magában foglaló hivatalos könyveiből.

Közli: MELCZER ISTVÁN.

NÁDASDY ÉS WESSELÉNYI LEVELEZÉSEIBŐL A XVII-İK SZÁZAD KÖZEPÉN.

Történelmi multunk mozgalmas szakaszai közt a XVII század főnevezetességű helyet foglal, úgy az akkor szereplő államéleti tényezők, érdekek s irányok küzdelmei, valamint az azokból fejlődő alakulások s eredmények által, melyek ama század lehajlásával a következőnek küszöbén már készítik azon körvonalokat, melyekből egy új kornak állapota képződött, s talaja lőn azon fejleményeknek, melyek a jelenbe nyúló nemzedékek viszonyait szülek.

A harmincz éves háború hullámgengései közvetlenül vagy közvetve mindenfelé érezteték sodrukat, s alig volt Európának valamely zuga, mely politikai, dynastikai, vagy katonai tekintetben az áradat visszahatásaitól mentten maradt volna ; főleg mert — elő vagy háttérben, de mindenesetre — belejátszott a vallási ellentétek versengése.

Magyarország színhelye és martaléka volt sokféle harcnak s szenvedésnek. Nem elég hogy uralkodói mint római német császárok egyik központját képviselék a világ küzdelemnek, itt volt a mohammedán hódító, mint félelmes és még mindig támadó nagyhatalmasság, mely daczára a változó kiterjedésű török hódoltság százados tartamának mindig csak tábornok és hadjáratot képviselt ; itt volt azután Erdély, melynek fejedelmi széke, mint nemzeti választás által nemzeti elemek sajátja, egy részt tám- és gyúponstól használtatott expansiv hatalmi törekvéseknek ; másrészt emeltyű s eszköz lett a nem magyar uralom elleni nemzeti visszahatás aspiratióinak, melyek itt kerestek utat s módot céljaik valósítására. Hogy e közben, ezen dolgok folyásában nálunk is az történt, mi másutt, hogy egyes,

tényezői polczra felvergődött egyéniségek személyes indulatok, célok, érdekek által nyertek vagy adtak irányt a párttusában; hogy összevillantak a különböző vagy ellenkező nézetek és igyekezetek azon módok fölött, melyek által az állampolitikai vagy személyes célok legsikeresebben elérhetőek legyenek: ez oka és okozata a pártalakulások áramlatainak, és így nem épen kiváltsága csupán nemzetünknek, hanem az emberi természetben rejlik, és az emberi cselekményeket leíró s fejtegető történelem mindenütt ismétli. Sőt épen azért, mert annyira lélektanilag természetszerű, hogy egy tetterejével kiemelkedő egyéniség tetteiben is kifejezést ad jellemének s az által kormányoztatik — a történetírás oly fenségesnek, oly ritkának magasztalja azon jelenséget, ha valamely kitűnő jeles, midőn tehetség és sors karöltött kedvezése mellett magas szerepre emelkedik, bír annyi nemes lelkülettel, leküzdeni minden szenvedélyt, feláldozni minden személyes érdeket, bir s megóv annyi éles látást: tiszta tárgyilagossággal uralkodni a helyzet felett, melyet alkot vagy irányoz.

De ha az emberi színpadon csak ritkán találkozhatunk eszményi hősökkel, kiket tartózkodás nélkül isteníthessünk, ez nem kisebbiti hajlamunkat részvétellel, vagy lelkesedéssel, vagy szeretettel érdeklődni olyak iránt, kiknek képét az emlékezet fénynyel környezi, azonfelül hozzájárulván még a hazaszeretet közös alapvonása, mely valamint eldődeink éltető vezérfonala volt, úgy a mai utódra átörökölve fűzi amazokhoz a kegyelet válhatlan kötelékét, és még az árnyaknak is tud enyhítő színezetet kölcsönözni.

Azon kitűnő férfiak közt, kik III. Ferdinánd uralkodásának második, és I. Lipóténak első fele alatt országos dolgainkban kiváló helyet foglalnak el, Nádasdy Ferencz és Wesselényi Ferencz annyira ösmeretes személyiségek, hogy miattok nincs szükség vizet hordani a Dunába. De ha történetünk lapjaihoz újat hozzáadni alig fogunk többé, épen az a sok, és nagy, mivel ezek tele írvák, oly színvonatra állítja e férfiakat, hogy mind az, mi személyes körülményeikre, egyéni életök mozzanataira vonatkozik, méltán kelthet bennünk vonzó érdekeltséget, mely szívösen kíván emberi közelbe lépni azokhoz, kiket a történet békés vagy harczias hősökként tisztel.

Gyakran volt említve, mennyire hiányzik minálunk magyaroknál az, a mi nyugatiabb világkörökben a mémoires irodalmat képezi; ez oly hiány, melyet közvetlen nem pótolhat ugyan az utókor, mert a kortárs személyes élményeit, az élet benyomásai s hangulatai frissességét, a számtalan mulandó napi részletet a későbbi buvár reconstructio útján nehezen teremtheti úgy, miként azok eredetiben termettek volna, vagy más különben regényt fog írni, a milyenek pedig nálunk is vannak.

Azonban habár nem kész, meg szerfelett elszórt s tagadhatlanul hiányos anyag, hanem bő anyag mégis találkozónék irattáraink, gyűjteményeink eddig megszámlálhatatlan levélhalmazai-ban, melyek épen ezen irányban tán még nem részesültek elegendően beható *mandatum compulsatorium* kopogtatásában. Pedig a levél, keletkezése s feladatánál fogva, a mint előidézi a napi szükség, gyakran képes sok mellékes adatot elbeszélni, pillanatnyi hangulatot tükrözni, jellemző részletet ábrázolni, melyeket a krónikákban hiába keresnénk, a minthogy nem is oda valók, de melyek egymáshoz hasonlítva s egymás mellé állítva gyakran élénk korrajzi világot vetnek az íróra vagy a tárgyalt viszonyokra; — fametszetű arabesk, komoly vagy humoros, a folyó szöveg közé szűrva, vagy oldalkeretül készítve, s tudjuk hogy hírneves mesterek sem kicsinylették néha ily mellékes vignettekben adni szabad folyást ihletjüknek vagy jó kedvüknek.

Ezen szempontból, mint *illustratio* a történetírás különben már régóta közzétett szövegéhez, kívánnak tekintetni e mutatóványok Nádasdy és Wesselényi levelezéseiből.

Gróf Nádasdy Ferencztől három levelet adand, 1655—58 között, azon nagyszámú levelezésből, melyet a »magyar Croesus« — Mednyánszky Jónással mint a Rákóczy fejedelmi család bizalmas főemberével, sőt utóbb István s György fiaival is huzamosan folytatott, melynek azonban csak igen csekély töredéke maradt fenn emezek ivadékainál.

A kiválasztott három levél változatos sokféle tartalma, sőt irálya is élénken tünteti szemeink elé az író személyiségét, és viszonyát levelezője iránt. Látjuk a dúsgazdag főurat, a hatalmas maecenást, a tevékeny és *maximarum rerum usu praecla-*

rus államférfit, ki a külső fény és rangban ugyan nem hasonlón ragyogó, de politikailag annál fontosabb és működéséhez szükséges agenst a bizalmasság útján magához az egyenlőség színvonalára emeli, és a mennyire az idevágó dolgok érdeke kívánja, azok körében tartózkodás leple nélkül kifejti intim eszmecseréjét. Bizalmat mutat, sőt kezébe adja magát »confidentiáival«, hogy bizalmat keltsen s tápláljon, és viszont ismét »confidentiákat« nyerjen, melyek folytonos tájékozás végett szerfelett becsesek, s melyeket azért kész megszolgálni. De mindamellet félre nem ismerhető, hogy nem a személy de az ügy, nem a kedély de a cél és számítás az, mely első sorban áll, ezen összekötés alapját fűzi s tartalmát kitölti; egyéb benne elő nem fordul s át nem hangzik. De ezen határolt eszmekörre szorítókozó rész is amint tárgyilagos, úgy mégis elég érdekest foglal magában, mert a legmagasb tényezők rétegében mozog.

Az 1656. novemberben kelt levél élesen jellemzi Nádasdy állását Wesselényi irányában. Ezt épen csak a megelőző 1655. év pozsonyi országgyűlése emelte volt nádorrá, a hatalom s befolyás elérhető legfőbb polczára, s ugyanazon évben történt az ösmeretes fürdői találkozás a trencsényi hévviz helyszínén, melynek tulajdonítják azon szálak első szövődését, melyek az 1667-ki beszterczebányai notables-tanácskozmány egybehívásához, utóbb pedig a bécs-ujhelyi tragoediához vezettek.

Nádasdy levele bizonyítja, hogy írása idején ő távol állott minden oly áramlattól, mely Wesselényiben bírta volna kiindulását vagy központját, mert nem lehet maróbb kifejezést adni az ellentét, a gúny, a bizalmatlanságnak, mintsem e levél szavai s hangulata tesz. Legyen akár ifrondeur a nyertesebb vetélytárs ellen, kinél önmagát fölénynyel magasabbra becsüli s neheztelve érzi hogy »ezen ember« ő elejébe kapott, legyen akár másként, de bizonyos, hogy ezen időben, mikor így beszél Nádasdy azzal, kit ekkép elítél, még takaró alatt sem, egy kézre nem játszhatott. — A palatinus sógora Semsey György; ennek neje Wesselényi Krisztina volt, a nádornak (állítólag) nővére. Az érsek, ki itt és más helyütt csak így említettik, Szelepcsényi György primás és cancellár, kinek akkor sok missiója, járáskelése volt. — A levél végén odavetett megjegyzés hogy bé-

csi levelet küld »deákká fordítva, hogy kgd megértse« odamutatni látszik, hogy azon levél vagy más idegen nyelven szólt, vagy M. Jónás talán nem eléggé jól tudott németül, habár más levelezők hozzá németül is írtak.

Az 1658-ki hosszú levél igen sokat mutat fel elénk. Részletes bevezetéséből látjuk mily intézkedéseket s pedig költséget nem kimélve tett Nádasdy levelezésének gyors és biztos rendszeresítésére, miből következtethetni, hogy a közönséges esetleges közlekedési módokat vagy elégteleneknek, vagy a fontossághoz mérve nem eléggé megbízhatóknak találta, s azért nagyszabásu viszonyaihoz képest külön szervezetet rendezett magának, hogy ő mindig és mindenütt jól legyen szolgálva. Utóiratban egy számozó ellenőrzést is ajánl levelezőjének; ezen felül még szóbeli közlésekre is reflectál Klobusiczkinak »látogatási címe« alatt.

Híreket illetőleg e levél egész kis átkentést ad az állampolitikai ügyek napi állapota s folyása felől. Megjegyzendő a közbeszúrás, hogy Ambergból, hol Kövér Gábor Rákóczy kiküldésében a császárt utóléri »az nap« írják neki; majd a »successusról« is azonnal vár hírt jeléül, mily jól volt gondoskodva mindenütt mérvadó összeköttetésről. Továbbá látjuk, mikép intézi s mily módozatokban befolyását a kormányzást vezető tényezőknél; mily practicus tanácsokat ad a captatio és ajándéokra nézve; mily kedélyesen tárgyalja a nunciust; mikép tartja kenyerén a nevezetes Barátot; ¹⁾ figyelmeztet a Velenzei actióra, mely épen akkor javában úzte erőfeszítéseit azon emlékezetes 21 évig tartó párviadalban a portával Candia szigete megtartásaért, mely bajvívásnak utóbb vesztés vége egyúttal alkonya lőn a hírneves tengeri köztársaság nagyhatalmi állásának nemzetközi ügyekben.

Az 1655-ki levél jul. 17-én kelt, tehát még a jan. 24-én egybehívott s 10 hónapig tartott országgyűlés berekesztése előtt, — azonban »a mulató majoromban« villeggiaturán van

¹⁾ Donellan Miklós, később oly fontos közbenjárója. Rákóczy követte az itt megsűgott jó tanácsot, mert megvan ékes levele Donellanhoz dto Székelyhíd 12 Dec. 1658, melylyel ajándék átküldését kíséri.

keltezve, kívül a város és gyűlés nyári hőségén. Borongó hazafias sohajtást bocsát előre a »rosz gubernatio« felől, melyet csak árendások visznek, s fél hogy e »betegség halált ne hozzon«. — Érdekes itt olvasni, hogy az azon évi kiküldés Cromwellhez Nádasdynak nemcsak résztvevő figyelmében, de tettleges előmozdításában is részesült. Ez, és azon fordulat, melylyel Rákóczy törekvését a Lengyel királyság felé pendíti, hogy abból nem kell veszélyes visszahatást következtetni Magyarországra — azért kíván közelebb nyilatkozatot, értésül adván, hogy annál hitelesben megnyugtató hatást gyakorolhasson. Ószinte volt-e ez előadás, vagy csak számítás volt biztatni levelezőjét behatóbb sincerizálásra hogy tisztábban lásson?

Branyik ki más levelekben is előfordúl, Nádasdynak csejthei tisztartója, kinek levélszállításnál egyéb szerepe nincs.

Wesselényinek kiválasztott levelei, egyet kivéve, Révay Lászlóhoz szólnak, ki korának szinte jeles szereplője, s innét és a személyes meghitt baráti viszonytól fogva a hang és tartalom e levelezésben egészen különböző az előbb tárgyalténál. Már a megszólítás: édes apám uram — igaz fia, megadja az egészen átvonuló alapszínezetet, a kedélyességet, mely még a hazafias búslakodás vagy egyéb »galiba« ecsetelésében is nyilvánul; külső életre nézve azonban ezen időközben 1643—52 között inkább még csak a csatázó hadvezér áll előtérben.

Az első levél 1643-ból való, midőn a svédek Morvába nyomultak s Rákóczy készült hozzájuk vonulni, mi azonban a török jóváhagyás, illetőleg segítség iránti alkudozások elhúzódása miatt elmaradt, s azon évben a hadjárat meg nem indított. Wesselényi magyar segédcsapataival in medias res megérkezett, s tüstént reá ezen jelentést írja Esterházy Miklós nádornak a helyzet friss benyomása alatt rövid elbeszélésben, mert »fáradt a sok nyargalózástól.« Több csapatot vártak Magyarországból, azért kérdik: mikor jön már a nádor a táborba s mennyit hoz? — Nem nagy szám volt, de azért is Esterházy megindult aug. 30-án Pozsonyból Szokolcza felé, hol a Felséggel kellett találkoznia, azonban gyengélkedő lévén, kocsin vitette magát gyalog és lovas csapatjai közt.

Következő 1644. év elején levélíró találó előrelátással jelzi a történeendőket, mik valóban akként meg is történtek. Rákóczy febr. 17-én kiadta manifestumát s kiindúlt, mire a császár 23-án nyilatkozattal felelt s martiusban gróf Puchaimot főhadvezérré kinevezte, miközben gyorsan előretört Rákóczy és Kassából Forgách Ádámot kiszorította. Hogy már ezek előtt a török »valamire készül« a végvárparancsnok örökdő szeme jókor észrevévé, a mint úgy is volt, hogy csak azt várták, Rákóczy mire megy? hogy azután ők is előtörjenek; s így meg is kezdték — a »budai vezérségre levén parancsolva« — kirándulásait Esztergomból Komárom felé. Ezen év őszére esik Murány regényes bevétele; igen sajnálandó hogy e bizalmas levelek közt nem találkozik valamely ezen eseményre vonatkozó.

A következő levél 1649-ből már a linczi és westphaliai béke után kelt, mikor tehát a külháború lecsendesett, de folynak még a lengyel csatázások. Vadászi Pál füleki alkapitány volt s így Wesselényi segédje s helyettese; arczképe található Ortelius redivivusban. A jelzés »szegény« arra mutat akkori szójárás szerint, hogy már többé életben nincs, mire nézve Nagy Iván »Magy. családai« említi, hogy 1654. előtt kellett meghalnia. — Karvai Orlé János (= Orlay) fia által sógorságban volt Révayékkal. — Sztrecsen vára Trencsén és Turócz határán; a Vágba meredő sziklán Wesselényi első házasságának tanyája volt, szentséges életű jótékony neje Bosnyák Zsófia ki neki két fiát szült, ott halt meg 1644. apr. 28-án; a vár a Thökölyi mozgalmak alatt elpusztult. Valjon a visszaemlékezés hozzájárult-e, hogy ura annyira ragaszkodott ezen uradalomhoz? nincs ok elmélkednünk, — annyi bizonyos, hogy mióta Murányt Venusával együtt magának kivívta, többé Sztrecsenben nem tartózkodott, s így felfogható, hogy az elhagyott úri birtoknak akadt vidékbeli felkérője.

Kassáról 1650-ben ír betegesen, s elég borus hangulatban; hálás visszaemlékezéssel idézi Esterházy nádort és Puchaimot mint oktató mesterit; erősíti loyaltását s áldozatteljes szolgálatát, de elégületlen. Közbe olvassuk, hogy 18400 kereszt őszije termett, mi tekintve az akkor sokszorta csekélyebb terjű eke alatti művelést annál jelentékenyebb mennyiség. Listhiansné, ki itt említettik, nyilván Katalin, Széchy Máriának nővére, ki

férjezett Listhius Jánosné, valamint másik nővére Éva, Illésházy Gábor neje volt; tehát »Gábor uram« sógorasszonya dolgában eljárta. Minthogy e Széchy testvérek anyja homonnai Druget Mária, Erzsének Révay László nejének nővére volt, így Wesselényi második nejével beházasodott közel rokonságba Révay és Illésházyék közé. — Palatinus akkor Pálffy Pál volt, 1649—54, Wesselényinek közvetlen elődje. Paripa és agarak tárgyalása érteti, hogy a hadászat mellett a vadászat, a komoly sport mellett a könnyű is érdekekben tartatott. De legcsinosabb midőn végül az »asszonykát« említi, ki tyukokkal bibelődik, valamint az utóbbi levelekben is vele mint gazdasszonynyal találkozunk, úgy hogy rá lehetne mondani Széchy Máriára harcziás férje mellett: tu felix nube, bella gerant alii.

Szendrő végvárban 1651. őszkor búsong, szinte látni »esős napon szomorú kis czellájában«. A Lengyel törekvést nevére neveszi, ha sikerül — jaj ez országnak, pejora tempora prioribus, fűszerezve egy adomával Örsy uram rossz lováról. Végül mereng a harczi élet esélyein s oltalomba ajánlja családját.

Ismét Szendrőből 1652-ről két levél; rágódik a hazai dolgok sorsán, saját életén, gyakrabbi betegeskedésén, s egyéb bajain, mely »Isten látogatásai« közt tán az is lehet, hogy ezen év őszén a törökök boszút állva jószágain, marhában jobbagyságban sok pusztítást vittek véghez. — Mindegyikben ismét említi a háziasszonyt, majd hogy kapott sáfrányt, ¹⁾ melyet otthon készült jó »gyomor-építővel« fog viszonzni; majd hogy oda volt tokaji szüretét gondozni, és 200-hordót készítettek a vinczellérek az »áldott bor« befogadására, melyért majdan jókora pénzezske begyűlend.

E pár levelen át tehát kísérhettük a vitéz hadvezér és lángoló hazafi harcziás, közügyet folyvást követő, úrias baráti és házi életét, s himezetlen beszélgető sorainak közeit képzelünkkel kiegészítve vonzó színezést nyerünk azon képhez, mely a szép és bátor, gazdag, magasratörő hatalmas hazánkfia történelmi személyéről régóta fényesen lebeg emlékezetünk előtt.

¹⁾ Turóczban, Révay megyéjében, híres volt, sőt házaló kereskedési kiviteli czikk.

Említésre méltó az eredeti gyászlevél Révay Lászlóhoz Jolsváról 1656. febr. 25. mely szerint a nádor fia Wesselényi Ádám, ő felsége kamarása, füleki főkapitány, 1656. jan. 7-én meghalt viruló 21. éves korában, s azon évi martius 26-án reggel 8 órakor Füleken fog ünnepélyesen sírhelyére eltakaríttatni, melyre meghivja Révayt és pro magistro ceremoniarum felkéri a gyásztisztelethez ünnepélyes dagályu iródeák latinsággal. Ezen eredeti okmány helyreigazítja Nagy Iván »Magy. csal.« adatait, hol Wesselényi Ádám 1677-ben mondatik füleki kapitánynak, és Ortelius arczképei közt W. László szendrői kapitány idéztetik, holott Ortelius csakugyan Ádámot adja mint füleki kapitányt igen fiatal, majdnem serdülő arczczal.

Annál feltünőbb, hogy 1652-ben, midőn eszerint Ádám 17—18 éves volt, atyja felőle oly ügyről szól, »mikor két személy együvé adatik«, egynémi commentárral »ha ki valakit szeret,« hozzáadva, hogy bizony neki pedig sokszor ily dolga volt, tehát illetékes — a mit busásan elhiszünk. Azonban »sokat vár az időtől«, s e kitétel azt is jelenthetné, hogy csak eljegyzés forog tervben távolabb időre. — Különben Nagy Iván szerint a nádor mindkét fia nős volt.

I.

1643. aug. 16.

Kegyelmes uram!

Mi tegnapelőtt estve felé érkeztén, az táboron innét hagyván seregeinket, magam incognito bementem az táborba, és szembe lettem az generalissal ő ngával, az ki becsülettel látott. Kértem azon ő ngát, hogy menten adjon csatát, az kit obtinealván tegnapi napon, mellém adván az horvátságot is, és lesbe állatván egy helyütt ezer lovast, s maga is ő nga Kremzirnél lévén sok ezer emberrel és ágyuval; mi magunk ráütöttünk az derék táborára, és onnét elkaptunk feles lovat; ki másfél ezernek mondja, ki többnek s ki kevesebbnek, de bátran irhatom ngodnak, hogy jóval is többet hoztunk el ezer lónál, s magokat az ágyúig üztén, fő officíreket másokkal együtt 20. valót vágtak le. Igaz kegyelmes uram, hogy vallottunk mi is kárt az magyarokba tizenötig valót, de az ilyen táncz ilyen ugrással szokott lenni. Bizony írom ngodnak, szégyenlettem az mint fogadtak az egyes tisztviselő uraim. Ez végbe menvén, kértem generalis uramat, hogy vagy negyednapig való nyugodalmat adjon, s megengedte;

s mivel az táborba felette nagy bűz és alkalmatlanság van, s Kremzir nem igen messzi az tábortól, azt kértem magunknak quartirul, s noha esett, de felette nagy és szép commoditásunkra van. In loco securo vagyunk, mert ezer muskátéros van velünk, az kik az várast és az hidat őrizik, az ellenséghez is közeljebb vagyunk, és humorunk szerint foghatunk csatázni; éléshez is s futerásihoz könnyebben és közeljebb érünk, és így igen commodissime vagyunk itt Kremzirtt helyheztetve. Semmi új hirt nem tudok ngodnak írnom, esznek isznak, vígan laknak az emberek; ezeknek eszökben sincsen hogy megharczoljanak, hanem mindkét fél . . . portájok járnak; de még eddig mind minékünk faveált az szerencse, nem tudom, meddig fog nekik tartani? Attól tartok, hogy addig heverteti itt az mi táborunkat, hogy elszúkit mindent, s akkor az mikor inunkba száll erőnk, meg fog virgálni bennünket. Nyolcz hétre parancsolta Durstisun (Torstenson) hogy minden profiantálja magát táborába. Az oláhok megcsendesedtek, mert az ellenség feles lovokat vitte el a minap, s haragusznak érette. Az végbelieket is ide küldte generalis uram alám, s minden kegyelmességgel ajánlja, magát ő nga. Egyébb hirt ennél nem tudok ngodnak írnom. Érsek uramnak ő ngának ajánlom koporsóimig való szolgálatomat; most nem irhattam, mert tagadathatlan dolog, hogy fáradt erővel vagyok az sok nyargalózásba. Az ő nga vitézi jól és dícséretesen viselték magokat, de valahány el is esett benne. Mostan ngtoknak többet nem tudok írnom, hanem ebbe hagyom tanuságomat, ajánlván istennek ngodat, s magamat kegyelmes gratiájába. Költ Kremzirtt Hupd Quartilomba, 16. Aug. 1643.

Ezek az mi németink teljességesen az magyarokba vetették reménységöket; mind azt tudakozták, hamar jön-e ngod az táborba, s hány ezere magával? Puham uram panaszkodék sub usu, hogy ngod levelére nem adott választot; kérem alázatosan ngodat, valahány szóval írjon ő kegyelmének.

Ngodnak

alázatos szolgája

H. Wesselényi Ferencz mp.

Külczim: Az én kegyelmes uramnak palatinusomnak adassék.

(Egészen sajátkezű.)

II.

1649. a u g. 19.

Szolgálók kdnek.

Fogadásom s kötelességem is kdnek az tartván, akarám az galibás s alkalmatlan hirt kdnek tudtára adnom. Ez estve későn

kapu tétel előtt kevéssel érkezék Vadászi Pál uram övéivel, nem maradhatván tovább . . nyába Rákóczy fejedelem miatt. De ezen kevesebbet építettem volna, hanem azonba hozák Zoltán uram levelét, melynek pariaját kdnek oda küldtem; azt is úgy tetszik kevésre becsülhettem volna, de az Lónyay uram izeneti, és palatinus urunkhoz postán küldött levele hiteté el velem Rákóczy-nak bizonynyal való kijövetelét. Nekem is azt izente ő kme, hogy szabad ugy az bölcs isten mindnyájunkkal, s elfordíthatja az fejedelem szándékát; de egyébbaránt, az mint hogy elhittük aztot, hogy az isten, isten; ezt is elhíhetjük, hogy okvetetlen februáriusba kiindul, és ránk jön, s legelsőben is Megyest fogja megszállani, és per fas et nefas, kihúzza onnét Lónyay uramat, (noha a mint resolválta magát Lónyay uram, soha bizony nagy vérontás nélkül ahhoz nem jut); azután mindeneket hátrahagyván Kassát szállja meg. Kurtán, mondják, hogy kétezer jött melléje, melyek az török császár akarattjából és parancsolattjából jöttek; hihető hogy az budai vezérségre is parancsoltak, s elhígyje kd, hogy valóba féltém valamely végházunkat, ha kettőt nem is. Tegnapelőtt ki akartanak bennünket az törökök lesre venni, de idején hírünk lévén benne, csak hiába jártak. Ehhez képest ugyan, bizony oly praeparátióm volt nekem is, hogy derék dolgot cselekedjem, hogy markomba nem szakadt volna; de ez az hír megtartóztata. Ezt akarám csak kdnek tudtára adnom; azután is ezent cselekedvén. Ajánlom istennek kdet, kdnek szolgája maradván ajánlom Istennek kegyelmedet.

Fileken 31. Januarii. 1644.

Kdnek

szolgáló fia

H. Wesselényi Ferencz mp.

Külczim: Tekintetes Nagyságos Vitézlő gróf Révay László Apám uramnak sietéssel.

Cito. Gyurcsányi uram küldje hamarsággal.

III.

1649. aug. 19.

Szolgálók kdnek.

Kedvesen vettem édes apám uram az kd engem vádló levelét, de talám méltán nem ha szenvedem, mert írtam én kdnek mikor Oeli Jánost oda küldtem; de ennél több levelét nem láttam kdnek. De ez még mindkét részről orvosolható; akarom hogy értem kd hun létét, s kérem is kdet, meddig leszen ott mulatása, arról is tudósítson.

Az oda fel való hírek elég kedvetlenek; félek attól, ha az

vendégeskedés után megindulnak az norimbergi harcosok, jobban meg ne junk.

Ide az Török nagy készüllettel van; mi is az mint lehet vigyázunk, az hadakat készítjük, s fogyatkozás nélkül. 30 hujus Sepsiben generalis mustránk levén, magam behelyheztetem az végekben. Mit ad Isten tovább? nem tudom, de úgy látom mindkét felől berzenkedni fogunk. Az szegény Vadászi Pált, nem nyughatának, míg meg nem evék; rövid napon én felőlem is azt hallja kd, kit engedjen Isten.

Strecent soha Illésházinak nem adom, ha képes volna, hogy százezer tallért adna is. Kd arendájától nem futok, kiváltképen ha nem játszik kd; s csak értsem egyáltaljában való szándékját kdnek, resolváalom magamat.

Az mi lengyelink valóban megkezdették eszeket, úgy rontják sélyesztik a kozákságot, ugyan omol az eb. Az számtalan tárból 4000 ezernél több nem maradt, kit leverték, ki elszaladt Hszelnán felette sebes orkánként (?) Isten onnét megörvendez kedves hírrel bennünket.

Édes apám számtalan az dolog rajtam, mostan többet nem írhatok, hanem ajánlom istennek kdét, magamat régi confidens szeretésben. Irjon gyakorta kd s restségemet serkenje. Vale.

Költ Kassán 19. Augusti 1649.

Kdnek míg él

szolgája, fia
G. H. W. F. mp.

Külczim: Spectabili ac magnifico dno Ladislao Révay, equiti aurato etc.

IV.

1650. aug. 14.

Szolgállok kdnek.

Holnap Boldogasszony szent napja. Az ünnepek kedveért s valami törvények látására tegnap estve jöttem be ide; s valóban nehéz főfájás s katarus szállott rám, ki miatt ez elmúlt éjjel nehezen voltam, de az mint látom, az jó isten talám megtéríti.

Ma ebédhez akarván ad parvam mensam ülni, hozák 11 hujus Trebostoról írt kd becsületes, hosszú s kedves levelét, kire punctatim az mennyire bágyadt erőm engedi, felelek így kdnek.

Blacsiova dolgát ha mentest in primordio meg nem írtam volna kk, méltó vádlással kárpáltathattam volna, noha kevés vétek nélkül dolgom nincsen, hogy abban tovább való írásomat nem continuáltam.

Lamentációval s méltóval kezdhetném ez aránt való írásomat, ha két dolog nem biztatna (noha még én bízom ugyan, már 3 terminált napja mult el mostan; az negyedikén mit mivelének nem tudom, ha megkoppasztnak is, ha megtollásznak is. Kdét mentest tudósítom az dolognak mivoltáról.) Jó emlékezetű Esterhas Miklósnak én is igaz szolgája valék, s mivel eszében nem sokat kaphattam, noha az mi keveske van, annak oktatásából lövődözök, (hozzájárulván Puham és gyógyulása is) úgy tetszik argumentálni Krisztus urunk azt mondja vala tanítványainak: sequere me. Szenvedett az a igaz, tökéletes, hű magyar, mert sok fáradságos munkájáért, hűséges szolgálatjáért elvevék Regécet, s rajta békélének meg. Nekem is sokszor jó példájával azt mondta: sequere me, mivel ezen az világon egy magyarnak meg nem engedhetem boldogul kimult Esterhas Miklóson kívül, hogy csak két magyar is ez elmúlt háboruban se többet költött volna, se talán hasznosabban szolgált volna nálamnál, (az egy Gróf Homonnai János uramot kivéven, noha az csak maga kárával, de kevés haszonnal ruinálá magát; annak is jól megfizetének hűségéért Tokaj elvételével.) — Sequere me; bezzeg uram én nem követhetném mesteremet, ha én is kárt nem vallanék. Méltán veszik el az hívektől, s adják az árulóknak. De ebben az materiában nem gázlok mélyebben; bánnám, ha pennám akaratom ellen is igazat találna az méltóságok ellen írni.

Második biztatásom, tudja azt jól kgd édes apám uram régi beszédem nekem az, az mit isten nekem szánt, azt adja, az ki másé nem enyém az; de még ezek ha (is) — ten, s az igazság hozza, meg fordulhatnak; mégis akarom, hogy nem valami feslett erkölcsömért, avagy negligentiámért, hanem uram császárom commendációjára vesztem, ha vesztem is. Hogy pedig gonoszakaróim mérges nyelvekkel tapsolással gyönyörködtetik magokat, amaz Dorkó asszony énekét mondom csak rájok: mit gondolok az írigygyel, mint rossz emberrel; ugyan egyikéhez sem megyek; hiszem istent kenyeret kérni, mert édes apám; merek azzal kérkednem, lett az idén buzám s rozsom tizenhatsz ezer négyszáz keresztel, s reménylem istenemet, azután is gondomat viseli. Erre azért kk csak így felelek: ez aránt való vétke-met megbocsássa, igen megszolgálván kk jó atyai szeretetét.

Listiusné dolgait megszolgálom kk, hogy hiremmé teszi; én lássa isten semmit dolgaiban nem tudok. Jól van, ha Gábor uram elkezdett dolgaiban procedál. Az mi pápistaságát illeti, azt akkor hiszem, mikor látom. Ugyan gondolkodom, hun várálna valami derék tiszt; de ha csak az consiliusságért leszen pápistájá, mivel felteszem errül, hogy csak respectus vezérli, kevésért

veszti ily jó hitét, az kin én, mig ifju legény voltam, felette kaptam.

Révay Ferencz uram dolgán én nem csudálkozom
 sával hagyja el az hús ételt; nem is hiszem
 addig természetében hátrahagyjon, mig az fejét
 nem teszik, s oly praeparációit látom P. P. uramnak, bizony féltem az Telekessi tánczátul; s mivel mégis tribulálja atyámat, isten ne is mentse tőle, hadd tisztázzam én akkor.

Pongrácz uram lakodalmaskodását nevetve olvastam; úgy látom, jó ájerű hely az az ő kegyelmek lakóhelyek; szerencse, ha feleségemet oda nem kezdem vinni, rájok azért nem bizom, hanem ott lakván kevésbé, talám nekünk is szolgálni fog az ájer. Ilovai uramon csudálkozom, hogy már szépíti és álja magát.

Az lovat szivemben lölkömben küldtem; az mi édes apánkat az vén vitéz Parmeniót fosztottam meg tőle, az ki oly készséggel adta, értvén hogy kd számára leszen, mintha magának kellett volna mástól venni. Az fakó tatár lovat rövid napon magam megküldöm, azon csak *Istejert égessen kd* (sic!)

Régi beszéd édes apám uram, szegény ember szándékát boldog Isten birja, látja isten, repülve mentem volna az hévvizbe, noha nem úgy az hévviz kedvéért, mint kd s régi ösmerős jóakaróim szolgálatjára hol más uram parancsolati interveniálván, meg s már nem is mehetek most oda, az hónap utolján Szendrőben kell men(nem) -ut ki akarnám fürödni. Oktoberben, . . . gyűlésünk leszen az vármegyékkel itten; innét aztán Muránban akarnék lennem. Ott lévén, ha az a szerencsés napom leszen, hogy isten kdet odahozza, s onnét miczikémet is meglátogatja, gratiánál nagyobbnak fogom tartani.

Puham uram és én számomra tartott sok jó szénáját megszolgáljuk kdnek; talám még leszen szükségünk reá. Hogy ketőnk állapotjánál, boldogabb élet az kd élete, lehetne benne kevés kérdés az dologban; de ha amaz mondást megfontolom: quemque sua voluptas delectat, solváltatik quaestióm; elég bajos bátor életünk, de már megszoktuk. Ha cum honore et reputatione lehetne, higyje kd valét mondanék én is, de patientia szent Jóbként.

Higyje kd, alkalmas hálót kötöttem palatinus urunknak ő nga előtt, nem ha fognák, szintén úgy csipkednek az szunyogok. Reménylem, Zatureczki maga hasznáért semmit el nem múlat; én csudálkozom, hogy leánya dolgát mindenestül egy lyék alá nem . . . bezzeg én nem hogy férjnek kívánnám adni, ha leá(nyom volna), azon mesterkedném, hogy keritsem be.

Serényi Pál uram agarainak ala . . . toto celo apám Bornemisza János ur máské(pp)e)n vigyázásuk; ha jók, küldje meg kd, ha roszak Rozinán tartassa kd őket.

Az én asszonykám mint kedves apja urának ajánlja szolgálatját, csak azért sem megyen oda, hogy isten kdét hozza ide; az nidelandi farkatlan tyukok t(ojá)sával jól tartja kegyelmedet.

Ezek után édes kedves uram apám kívánom kd sokáig éljen, engem szeretetiben megtartson, ösmerjen éltem fogytáig igaz
fiának, komjának, öcscsének,
sógorának, szomszédjának,
szolgájának
G. H. W. Fr. mp.

Kassán 14. Augusti. 1650.

Külszím: Spectabili ac magnifico dno Ladislao Révay equiti aurato etc.

V.

1651. oct. 30.

Szolgálok kgdnek.

Kassai galibámban háromrendbeli levelét is vettem kdnek, kikre ugyanott az mint rá érkeztem kettejére választot is adtam. Jött mind ő felségétől, mind érsek, Puham uramtól egynehány levellem. Utamat kevés időre halasztanom kellett, ilyen okokra: elsőben pro 11. itt generalis mustránk leszen, s mig az 12 száz embert helyben nem állítom, addig el nem mehetek, melyeket nehezen tudék usque ad primum Februarii helyben állatnom és tőlük kifacsarnom. Másodikért, az kik eddig vagy hibásan vagy teljességgel nem prestáltak, azoknak napot adtam rectificálják előttem dolgukat, egyébbaránt duplumot vesznek rajtok. Harmadik az ki legnagyobb, az szegény ügyefogyott végbelieknek két esztendőttől fogvást nem fizetvén, mostan öt hó pénzt akarnak adni, kettőt pénzül, hármát posztóul, s úgy hallom zúgolódnak s felvenni sem akarják. Hogy valami alkalmatlanság ne essék, azért kell megvárnom; bánnám ha én jelen nem létem miatt esnék valami gazolkodás. Az sem utolsóbb considerátióm, ha az tracta beáll, Puham uram sem lenne Bécsben, s kd sem Trebosztón; míg ezeken általmegyek, hiszem Istent addig az is elválík, és úgy cum bona commoditate végben vihetem útamat. Édes apám uram, Oranszkiért én elküldtem, s Muránban hozatom; nekem az a lator nem csak jövedelmemben tett kárt, de híremben nevemben is sokat gázlott; gyilkosnak, és nem tudom micsoda gaz embereket illő neveken hívott; óvjon Isten hogy az igazság megha-

ladja az irgalmasságot, meglátom mint fogja accomodálni magát, vajki igen tanultam én az Lehoczki dolgán.

Im az ígért paripát megküldtem, nyeret is küldtem... azt; kengyeleket azért nem küldtem, hogy nem volt; tudom azt, kd nem szükölködik kengyelek nélkül. Az árát régen megadta kd; bánom ezaránt ösmerkedik velem kd, holott nem mostan látuk elsőbben egymást. Kivánom, úgy hordozza kdet az paripa, az mint én kivánom. Feleségem az szüretről megjött; kdnek iratja szolgálatját. Valóban szúken termett itten az egész földön az áldott bor, s az makk sohult, disznónk nem leszen, hanemha csak vajast eszünk. Sokféle Isten ostorit szenvedjük; se borunk, se makkunk; az bort hideg köeső, darázs, méh, medvék ronták el; az pogányság rabol, fizetetlenek vagyunk, utálatos nyelveskedések, onnét kigyelmetek felől az nagy urak veszekedése, párttütések hintetnek nálunk.

Az fejedelem ő nga ittkünn van Venczellő nevű faluban az Tisza parton túl, ott voltak szemben anyjával, és megkeseredett öcscsével; mit forralnak ki, hol akár jó akár rossz magva legyen. Hitelt nagyot szerzett az Rákóczy familia udvarnál, adja Isten ne legyen veszedelmünkre. Ugy hallatik, úgy is van, mivel az kozákokkal az békesség nagy hatalmas vérontások után meglett, most már valóban sűrűn jár az svéd követe, hihető azokat ültetik fel az lengyel ellen, és az által akar az fejedelem ő nga az lengyel királyságra menni, kit ha végben viszen, lakjál szegény Magyarország. Bizony édes apám uram, bár éjjel nappal imádkozunk ne intremus in tentationem; félek rajta ne pejora tempora prioribus videamus; én már eleget éltem, vagy jó urat, vagy üdvösséges halált kívánok, és várok. Az jó urat arra magyarázom: mikor dunántul Őrsi urammal az török ellen voltunk, felette rossz lova volt, csak mind azon óhajtkozott: Ur Isten, adj jó török urat, ha elfognak!

Sokat irhatnék rosszat, de nem fájdalom haszontalan irással kd szemeit, mert azzal csak magamat búsítom, s kdet fárasztom; hanem csak azt kivánom istentől: salva nos domine, petimus.

Kdet kérem édes apám uram, engem maga szeretetiben tartson meg, s ha isten oly üdöre juttat, kiben halál avagy súlyos rabság száll vállaimra, feleségem, fiaim legyenek kd előtt recommendálva. Serkentgesse az én kedves uramat Puham uramat, legyen promotorok ő felsége előtt, kinek oly igazán szolgáltam, az mint tőlem lehetett. Ha istent oly serényen szolgálhattam volna, bizony szent Ferenczhez hasonlítottattam volna, noha gyarló állapotom szerint ő szent felségét is kezdettem már alkalmas ideje szolgálni; de gyarlóság alá vettetett lévén, úgy nem mint kívánta volna az summum bonum; tamen, qui fecit quod potuit, legem adimplevit.

Vale, et me ama. Irtam estve felé esős üdőben, gondolván ügyefogyottságomban, kis szomorú czellámban Szendrőben, 30. Octob. 1651.

Kdnek

mig él fia és szolgája
G. Weselényi mp.

Confidens levelem maradjon magánál kgdnél.

Külczim: (sajátkezű): Tekintetes és nagyságos vitézlő urnak-Révay László uramnak, szentelt vitéznek, császár urunk ő felsége ta, nácsának, nekem bizodalmas uramnak, bátyámnak, sógoromnak, komámnak s apámnak adassék.

VI.

1652. jun. 15.

Szolgállok kdnek.

Tegnapi napon jó hajnalban Putnokban küldendő két taraczkra valami hitvány egerésző törökök Putnok között Szendrő között szintén fél útban rájok ütöttek, ezek is készen lévén, valóban megpuskázták egymást; kinek hírét behozván, hogy a taraczkokra ütöttek, s harczolnak, mi is mentest felültünk s utána mentünk, de ott nem érhattük; az taraczkokkal helyben állván megvártak bennünket; több kísérot adván melléjük békével elbocsátám, s midőn délután hazaérkeztem volna, hozzák kdnek Beczkóból 2 hujus írt becsületes levelét, melyet igen nagy szeretettel elvettem s kedvesen olvastam, s némely szükséges punctjaira szívesen felelek. Magam dolgát az mi illeti, talám hízelkedhetem magamnak, de soha ártatlanbúl nem szenvedtem mint most, s hogy rajta törődtem, bolondságnak tartom; de pedig kigyelmes császárom az kinek híven szolgállok, felőlem, mint kigyelmesen írja, rossz conceptusban nincsen, keveset törődöm az többin.

Hatvani velem együtt úgy látom szenvedésre született emberek vagyunk; jó igazsággal mondom kdnek soha feljebb nem szeretem érdeménél, de ha nem vétett, s nem akasztatom ártatlanúl, azért hákognak ellenünk. Sokszor mondtam és mondom: tegye valaki actorrá magát s kérjen törvényt reá, mentest érdeme szerint megbüntetem, de csak calumniálkodni, nyelveskedni, et nihil ad rem, arról én nem tehetek.

Wesselényi Ádám dolga van reménység és félelem között; ő hitének kész megfelelni, csakhogy van ebben az dolog: az mikor két személy együvé adatik, mindkettőnek egyaránt kell megvallani hitökkel való szeretetöket; az én fiam hittel confirmálta s mondtotta, hogy szereti, de az másik fél tagadja azt, s

azt mondja, hogy ő nem mondta azt hogy szereti, hanem csak eltitkolta. Vajon, ha én valakit szeretnék (az mint bizony volt sokszor olyan dolgom) s az engem nem, én rajtam mulnék-e el, avagy én gyalázódnám-e azért? Erről ugyan bőven írhatnék, de nem pennára való; — várok istentől s időtől, talám adatik az a szerencsém, kddel beszélhetek, akkor de his coram plura.

Gróf Puham uram látom mit írjon, úgy ír mint jól őrlött; azonban derék dolgok s bőrünkbe járó dolgokra se ő kglme se az, az kitől kérdést kérdek, választ nem adnak; de ezeknek is valaha vége leszen.

Az töröknek derekas készülete van, és valami nagy dolgot akar próbálni; mi is az mint lehet berzenkedünk. Mit ad isten nem tudom. Ha életem megmarad, az lárma után Muránban tekintek; igen felette szívesen várjuk kdet. Feleségem kdnek ajánlja igen nagy szolgálatját; az sáfránt noha nem látta, de felette kedvesen vette kgdtől. Isten fel vivén Muránban, ő is akar gyomorépitővel kedveskedni az maga majorságából.

Mostan többet nem írhatok, mert interrumpálának; hanem kívánom, isten kdet éltesse kedves egészségben; adja isten, hazánk után egyik másikkunknak szolgálhasson. Szendrő 15. Jun. 1652.

kdnek szeretettel szolgál
G. H. W. F. mp.

Külszím: Spectabili ac magnifico Ladislao Révay de eadem, equiti aurato ac sacratissimae caesarae regiaeque mattis consiliario etc. Domino, patris observandissimo.

VII.

1652. oct. 21.

Szolgálók kdnek.

Szucsánból 15 hujus írt kd levelét ma délután négy és öt óra között hogy az felső várból alá jönnék az gyönyörű szép erős bástya nézésből, adták meg, melyet mind kedvesen s mind felette szeretettel vettem, s bizonynyal írom, nagy consolációmmal olvastam, mivel kívánsággal kívántam az odavaló dolgokat értenem.

Nem kétlem, s bizony imáginálkodtam is, az szegény Esterhas urfiak mely nagy szorongatásban lesznek az két nagy gróf urtól, de mind nagyobb az isten, annál boldogúl kimúlt jó emlékezetű Esterhas Miklós érdemiért bizony lehetetlennek tartom világ végezetig, az a nemzetség ne floreáljon; bannám ha az becsületre méltó patriárkánk Dániel ur ki találna közölünk halni. Azonban isten kdnek mind szép eszet, mind modus agendit s mind

autoritást nagyot adott, ne hagyja őket, közel lévén oda, sokat szolgálhat nekik. Bizonyomra írom, én is testamentumomat, dicsértessék istennek neve, elvégeztem; kdet tettem fő testamentariusommá. Szabad ugyan az jó isten velem, de úgy megúntam világomat, data prima occasione vagy elfogyatom életemet, vagy teszek egyet; de erről nem akarom, pennám többet mondjon, pauca loquere et multa facias.

Írja nekem is Puham uram, volt szemben kddel. Én nem panaszképen írom édes apám uram, de felette nagy derekas két dologban megfogyatkoztam az ő klme jó akaratjában, s bizony sokszor könyves szemmel követem istenemet, qua re confidi in filios mundi? de ezt is abban kell hagynom; bännám ha más, s nem kd olvasná.

Erre az földre fejetlen lábok vagyunk, evezek köztök, de erőtlen vagyok. Isten tehet jól velünk, leirni fogyatkozásunkat konczok kellenének; ezt is abban hagyom.

Illésházi és Orlé uraim izeneteken csudálkozom, s nem naturam furca expellas, tamen illa redibit, de hogy kdet ösmervén, szájokat feltátották. Csudálhatom kiváltképen, az a p. fáradt, ügyefogyott hitvány Orlé, kdnek magnanimitása, tudom moderálni tudta ezek értetlenségét.

Feleségem itten nincsen, hanem Tokajban vesztegeti idejét; ha itt volna tudom viszont szeretettel ajánlaná szolgálatját. Beszűrt borait nem bánja, ha most meg nem veszik is, elbírja Murán vára, et veniet tempus numerandi monetas. Az vinczellérek kétszáz hordót hagytak odavinni, talám másfél száza megteelik. Itten mindenütt, istennek neve dicsértessék, bő borunk, kenyerünk, számtalan gyümölcsünk mindenütt.

Javallja kd, vitézül kimúlt László uram temetésére menjek; boldognak tartanám magamat, ha azt mívelhetném; de lehetetlenséget látok az dologban, itten sohajtok s requiemet mondok.

Egészségemben megint gyarapodni kezdtem, s áldott az úrnak neve, beteg nem vagyok ugyan, de búval gondos fejemet ha látná kd, nem hiszem régi kötelességünk könyves szemmel ne nézné kd. Enyiczkém megvan s kevés kárt vallott, s hogy azután ne rettegjen, ezen héten az egész helyt erős duplás palánkkal kezdék keríteni, az hova én is ez jövő csötörtökön oda rugaszkodom; egy hétig ott levén, megint visszatérek.

Végzem írásomat s kérem kdet, boldogítson meg Muránba való jövetelével; ha akkor békességünk talál lenni, bizony visszakísérem kdet Trebosztóra.

Ezek után éltesse isten kdet; én pedig élek és halok kd szeretetében és szolgálatjában.

Szendrő 21. Octob. 1652.

G. H. W. Fer. mp.

Külczim: Spectabili ac magnifico domino Ladislao Révay de eadem etc.

VIII.

1655. jul. 17.

Generose Domine Amice observandissime!

14. praesentis írt kgd levelet itt mulató majoromban vettem; megvallom, hogy bizony kedvem ellent lett az, mire uram által kényszerítettem, leginkább azért hogy tudom, kinek fondorlása. Egyébaránt is sok méreggel elegyítették ugyanazok nekem az utolsó hetet, de ha isten meg hagy gyökereznem, tandem memissime juvabit. Más emberséges embernek is jó útban hoztam volt promotióját az táblára, de ugyanazok egy motivummal hogy nem hitünkön való, kiütötték markomból ő felsége előtt. Patientia.

Bizony dolog, sok alkalmas személyek méltatlan negligálnak, de annak soha vége nem lesz, míg azok forgatják az status politicust ex professo, az kiknek csak ex accidenti kellene hozzá szólni. Rosz saru az, az kit varga nem csinál, hanem takács, szabó, avagy más professióú mesterember; így rosz gubernatio az, az kit csak árendások s nem az örökös urak gubernálnak; valámig az betegségnek gyökere ki nem vesz, addig az ember egészséget ne várjon. Félek — adja isten — hamis próféta legyenek — halált ne hozzon ez az betegség.

Térek az másik czéломra. Szintén az lengyelországi dolgokra való vigyázásból vesznek némelyek gonosz fundamentumot, hogy oda az Nagy Székre czélozván, onnand az mi házánkra is ne legyen gondolat, kiről örömet vennék informátiót, hogy ez által valami tébolyodást ne vegyen az udvar, s idétlen félelemtől viseltetvén, az konkoly hintők ne praevaléaljanak.

Az mi az tovább való correspondentiát illeti, ha itéli kgd elegendőnek, s hívnek az én secretariusomat (kit én még nem ösmerek) Klobusiczki uramat, élek az iránt szolgálatjával, ki gyakrabban atyafiai látogatása színe alatt átfordúlhat kgdhez, mivel nekem irigyim sokan lévén, tapogatva kell járnom, míg kiváltképen egy kevésse gyökeret verhetek.

Örömet értem az angliai út felől való informátiót, írok holnap mindjárt bécsi jóakaróimnak, s utat csinállok, hogy az másik félelem se legyen oly idétlen.

Occurrálván oly dolog, az miről kgd nekem írnia akar, meg vagyon hagyva Branyiknak, hogy híven megküldje. Isten sokáig éltesse kgdet. Ex curia mea S. Joannis. 17. Julii 1655.

Kgd

jóakaró szolgája, barátja
Gróff N. Ferencz mp.

(Egészen sajátkezű.)

IX.

1656. nov. 16.

Generose domine et amice observandissime!

Az kgd 4-ta praesentis írt levelét távollétem miatt későbbben vettem. Az turaiak állapotjában reményilem találkozik remedium. — Az mi palatinusunk igen napfény eleiben teritette, mit visel belől. Nem láttam embert dühödtebben titulust kívánni mint ő nagy untatásával jó kegyelmes urunknak; végtére secretus consiliariusságot extorquealt neki Puham, (kinek csak az titulussa, mert nem úgy adatott mint szegény Pálffy Pál uramnak) hogy vel ex eo nagyságoljam, s ugyanazt kívánták, imponálja ő felsége nekem, de ő felsége csak azzal bocsátotta: latine dabit illi titulum Excellentissimi, ungarice viderit ille qualemcumque titulum dabit; sőt másnak meg is mondotta ő felsége, hogy méltóságát ebbe nem ártja. Voltak sok más praetensiói, aureum vellust és egymás privatumokat praetendált, mindenekből szárazon ment el; végtére egy arany lánczot kért neki Puham Gnadenpfeninggel, melyet is még csak most csinálnak, mintegy ezer arany éröt, csak hogy szintén semmi nélkül ne menjen el. A közben, hogy Bécsben volt nyavalyás Megyeri uram, hallván sopánkodását az palatinusnak, hogy mind az Octava elmulását, s mind minden igazságszolgáltatásnak meggátolását csak ennek az kérdésnek tulajdonított. Kezdette, miképen lehetne remediumja, sokáig fogán által szólott az palatinus, s nem merte kimondani, hogy csak azt érzi, miért nagyságolom tehát az érseket? Végtére bizvasban szólván ugyan kifakasztotta, melyen építvén Megyeri uram sok laborálása után, persvadeált engem, hogy az érseket is el hagyjam, s condescendáltam arra, hogy megcselekszem idővel s okkal, hanem meglássa, sincere agáljon az palatinus, s tartsa titokban. Interim mintha csak sponte elállott volna az praetensiótól, legyen meg az barátság nyilván köztünk. Accedalt mind ezekre az palatinus, hitével assecurálta Megyeri úramat mindenekről; azonban Megyeri uram is hitt erős hittel tett fogadásának; az mely levelet magának Megyeri uramnak írtam, azt is concedálta neki, melyet is azon hit alatt ígérte, hogy visszaküldi, nekem is

ír. Mind hátratévén ezeket, mihelyen Pozsonyba érkezett, hite ellen mindeneket én reám vetvén, érsek uramnak kétképen mondott be, s így akart ott is engem gyűlötségbe hozni s magát kelletni, ki contra jus gentium vagyon hitével embert megcsalni. Sok az mennyit hazud, hogy in originali megküldte az fejedelem ő nga az én ő ellene írt leveleimet; most is sógorát Semseit hívatta, hogy oly dolgokat üzen, kiket levélre nem bizhatott; tudja isten mivel nem kérkedett, kiket csak nevetve hallgattam, holott bizony soha én ő ellene nem irocskáltam; az miről nekem írtak, arra adtam választ, s tudom is én jól, mint ösmeri s szereti az fejedelem ő nga őtet; de talán nem ártana megrántani az zabláját, noha nem termett az az lakatos, az ki ő neki szabad nyelvének, állhatatlanságának zablát tudna csinálni. Akartam ezeket azért megírnia kk, lássa minemű eszes dolgokban forgatja idejét. Óhajtva várom az jó hírt, mert másúnnant sokakat hallogatok. Im egy bizott emberem Bécsből mit írjon, concredálom confidenter kk deákká fordítatván, hogy értse kgd, mit ítélnék ide az emberek, maradván kegyelmednek. Szaib. (Seiboltsdorf) 16. Novemb. 1656.

jó akaró szolgálja, barátja
Gróff N. Ferencz sk.

(Egészen sajátkezű eredeti.)

X.

1658. m a r c z. 7.

Generose Dne et Amice observandissime!

Három rendbeli levele kk együtt jött kezemhez 17. 20. 25. Feb. kelttek. Oka hogy együtt jöttek az, hogy már nem gyalog posták által küldetnek az levelek, hanem hogy szaporábban és gyakrabban correspondeálhassak az Dunántúl valókkal, Kosztolánban vagyon fizetett posta, az ki Gerencsérre viszi; onnend az is fizetett szolgám lévén Pozsonyban; az pozsonyi postamessternek is fizetvén, ő is tartozik Prukkig küldeni, az hol viszont fizetett postám vagyon, kik mind kürtöket viselnek securitásért. Annakokáért, még nem lévén mind rendben, Pozsonyban gyűltek volt öszve, de már az prukki állapot is rendben lévén, akár minden héten bizvást két izben is, ha szükség kívánja, írhat kgd, csak disponálja úgy, kedden és pénteken legyenek Csejten idején az levelek, és ha mi siető, avagy szükséges dolog leszen, írjon citókat reá, meg levén hagyva az tisztartónak, hogy az hasonló leveleket siettesse. Az mi az derék dolgokat illeti, úgy látom, kgd az én levelemet nem vette, melyben az fejedele-

lemnek ő ngnak szóló levelem is volt includálva, és abban ugyan ő ngnak szóló Kövér Gábor levele; ezeket magános csejtei postátul küldtem el; írtam is Braniknak felőle; bánnám, elvesztek volna. Ily gyanuságban vagyok, mivel akkor tájban két posta volt nálam, egyik Homonnai uram részérül, másik magam embere. Érkezzvén Homonnai uramnak postán egy fő ember szolgálja, azt hagytam vala neki, hogy az melyik levelek azon csejtei postánál volnának, és az urának szólának, érné útban, s venné el tőlök. Talánd történet szerint az értetlen ember minden leveleket elvett tőle? Írtam mindazonáltal Homonnai uram emberinek is felőle. Az fejedelemnek szóló levelem 11. Feb. volt írva, az kgdé oly specialiter nem jut eszemben az nap vagy másnap; de circa illos dies írtam. Kérem kgdet tudósítson ezen levelek állapotjáról. Im az fejedelemnek ő ngnak viszont írtam referálván mindenekben kgdre magamat. Kövér Gábor uram 20. érkezett Hirschau nevű helyre, és követte 21. az udvart Amberga nevű városban, mely helyek in superiori Palatinatu sub ditione Bavari vannak. 21. tette le követségét ő kgme, az mint azon nap írják nekem. Haszna felől fáradságának még semmit nem érthettem; tudom első érkező levelemben értek bizonyost, s tudósítom kgdet. Írják azt, hogy jólkor esett érkezése, mivel sokféle beszédek folytak udvarnál Erdély felől. Én csaknem bizonyosnak tartom, jobb válaszszal jár, mint az többi, mivel az udvar elhitette nyilván azt magával, hogy az török felbontja az békességet. Nyilván írják az portáról, hogy erővel is által akar menni Horvátországon az velenczések ellen, melyből egyéb nem következhetik, és erre nézve titkon az velenczések assecuráltattak udvartól de subsidio; az hadfogadás is megengedett nekik, etc. melyek eddig nem voltak; el kell azért hinni, hogy ott azt megcselekedvén, itt is hozzányulnak az alkalmatossághoz. Kövér Gábor uramat mivel bocsáttám, megírtam Homonnai uram által az fejedelemnek; elhittem közli kgdde. Igen jól esett volna, ha Bánffy Dienes uram is előbb szemben lett volna velem, conformálhatta volna ő kgme magát az előbbi dispositiókhoz, kiváltképen hogy elhittem, míg ő kgme ide e tájon leszen, többet is értek Kövér Gábor uram effectuátiói felől; mindazonáltal értettem Kövér Gábor uramat, mit cselekedjék. Kancellár urammal közlöttem azokat, az melyeket kgd javallott; bizonyos lehet abban kgd, ő örömet szolgál; hanem hogy ne is notáltassa magát, hasznosan is szolgálhasson, szokása szerint vontatja az dolgokat, nem lévén arra foelicitássa sok gonoszakarói miatt, hogy via regia járhasson, kinél én jobbat nem tartok; de ott az már csak lehetetlen. Az nunciushoz szerzendő lovak felől várjon ő nga az én informátiómtól; legyenek mindazonáltal készen, mivel az mostani nuncius két hét alatt bemegy, és más jön helyé-

ben; meg kell látni, melyik érdemli jobban meg? Ez bizonyos, hogy commendálta az fejedelem ő nga dolgait, most is ujabban ír kgdnek, de mivel elmegyem, haszontalan költségtől örömet menteném ő ngát. Hanem az cancellarius által indíttatott az egész dolog, ki az én Augustinianus barátommal (kit ösmer kgd) igen barátságos lévén, általa indíttattam mind az nunciussnál, mind az velencei követnek való állapotokat; annak nem ártana valamit nyújtani száz aranyig oly oblációval: ha successusa leszen az dolgoknak, több jutalmat várjon; ő rajta fog az egész dolog megfordulni, mivel ő itt marad, miglen az jövődő nuncius minden dolgokban jól nem informáltatik. Az velencei állapot annyiban vagyom de ineunda liga óránként várom az respublica resolutióját; maga is az velencei követ minden órában váratik Bécsben. Csak az udvarnál való dolgok folyását érthessem, magam is befordulok hozzá. Az udvarnál levő ministerekre ne vesztegessen ő nga semmit, hanem csak ígéreteket forogjanak, ha succedálnak az dolgok, akkor megadhatni nekik. Úgy élnek most velek; egyébaránt hamisak, az adományt is elveszik, nem is szolgálnak oly szívesen, de az reménység mind többet cselekedtet velek. Bizony conventiós szolgálja sem szolgálhat hivebben ő nagyságának, mint az Barát, kinek nagy hitele is vagyom már az belső embereknél; ha ő nga ahhoz is mutat jó akaratot, nem költ hiában. Jó igazsággal írom kgdnek, csak az mostani ottfennléte vagyom nekem közel ezer forintomban, noha semmi dolgom nincs udvarnál, hanem hogy jóakaróimnak szolgáljak, az mint hála Istennek valahányának már alkalmasint succedáltak dolgai. Irt egy levelet az fejedelem ő nga dolgában oda föl, nem merem megküldeni mássát. Homonnai urk megküldtem, talán oda tovább is közlötték, onnand megértheti. De mindeneket úgy disponáltam, hogy reménylhessünk salutem ex inimicis. Mihelyen érkezik hírem, mindjárt sietve megírom kgdnek. Elküldtem Kövér Gábor urk szóló levelét. .

Az mi az kgd levelének utolját illeti, melyet *cifrákkal íra*, én kgdet igaz jóakarómnak tartom, mivel nagy dolgokban sinceritását ösmertem, s confidenter írok kgdnek. Miolta Isten ész adott, és e világ forgásiban elegyedtem, mindenkor kiváltképen való föltett célom volt: interessatus ne legyek. Szeretetből, az ügynek igazságához való indulatomból kívánok mindennek szolgálni, s azt tartom: principibus placuisse viris etc. non ultima laus est, azért szereteti lévén *Nádasdihoz Rákóczynak*, valamelyek abból származnak, mind kedvesek nálam. Egyébaránt is még semmi effectusa jó szándékinknak, az jó Isten adjon szerencsét hozzá. Elhittem én azt *Rákóczy háládatlan nem lesz*, és szolgál-

hat még nekem, csak éltesse isten magyarok szerencséjére, s jóakarói örömére. Istennek sz. áldásában ajánlom kgdet.

Szaib. (Seiboltsdorf) 7. Martii 1658.

Gen. D. Vrae.

Servitor et Amicus paratissimus
Comes F. de Nádasd mp.

Ugy jut eszébe deákomnak, az mely levélről írtam följobb egy Ferencz nevű csejtei drabant vitte el. Írtam az tiszttartónak erről is. Ezután kgd notálja mindenkor kalendáriumjában, mikor ír nekem. Én is hasonlót követek válaszainkban inserálván, mely nap költ leveleket vesszük el.

(Egészen sajátkezü. *Külczim*, hiányzik.)

Közli: B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.

FRÁTER GYÖRGY
LEVELEZÉSE ÉS EGYÉBB ŐT ILLETŐ IRATOK.

ÖTÖDIK KÖZLEMÉNY.

CLXIV.

1551. jul. 20. Bécs.

Ferdinand Fr. Györgynek. — Erdély védelméről minden tekintetben fog gondoskodni. A lengyel király bajosan lesz a moldvai vajda ellen föllépésre bírható, mert a törökkel békét kötött. — Báthory András betegsége miatt kormánytárs nem akarván lenni, kéri Ferdinand a barátot, hogy egyedül vállalja el Erdély kormányát.

Ferdinandus stb.

Reverendissime in Christo pater stb. Redditae sunt nobis ternae litterae Devotionis Tuae XII. huius mensis die ad nos datae. Et quantum ad id attinet, quod primum scribit se a nobis ad litteras suas responsum non accepisse, speramus huiusmodi responsum nostrum Dⁿⁱ Tuae iam redditum esse; hactenus enim ad omnes eius litteras clementem responsionem fecimus. Quod vero D^{to} Tua impraesentiarum nobis praeter alia nova perscripsit, certo intelligi beglerbegum in Sophia cum copiis turcicis a principe Turcarum in Transilvaniam veniendi mandatum habere, sicuti etiam commissarii nostri nobis id latius significarunt, id abunde intelleximus, fecitque nobis ea in re D^{to} Tua rem gratissimam. Quamvis autem rumores istos maiores esse existimemus, quam hoc tempore vires Turcarum sint futurae; tamen ne defensionem regni et fidelium istorum nostrorum desimus, deliberavimus augere exercitum nostrum, maioresque isthuc expedire copias, ac etiam plures bombardas, pulveres, globos et alias munitiones necessarias transmittere; sicuti a locumtenente bellico D^{to} Tua latius cognoscet. Et quidem nihil eorum, quae ad clementem et paternam regni istius et fidelium subditorum nostrorum defensionem pertinent, praetermissuri sumus; quemadmo-

dum etiam hactenus nihil omisimus, quin potius non solum eas, quas D^{tio} Tua initio postulavit copias transmisimus; verum etiam maiores expedivimus. Proinde D^{nem} Tuam vicissim omni studio clementer requirimus et hortamur ut sicuti hactenus fecit, ita etiam in futurum fideli consilio et opera sua in rebus isthic omnibus dirigendis et promovendis nobis praesto esse velit, cum eam minime praetereat, nos totum hoc nostrum regni et christiana reipublicae negotium ex consilio et instinctu D^{nis} Tuae incepisse, et proinde nos non immerito sperare et confidere, illud divina praesertim benignitate adiuvante etiam ad optatum exitum deducere posse, eiusdem D^{nis} Tuae directione accedente. Ut autem nihil sit in rebus omnibus pro regni defensione recte constituendis impediendi, nos de contentatione comitis Themesiensis, non nisi clementem relationem et resolutionem locumtenenti fecimus, ita ut non dubitemus, eum clementiae et gratiae erga se nostrae, si hactenus factum non esset, citra ulteriorem moram humiliter acquieturum iam esse.

Quod vero D^{tio} Tua nobis suasit ut serenissimum regem Poloniae ad facessendum vaivodae Moldaviensis negotium induceremus, et idem a comite Zriny contra zanzakum Bosnensem fieri mandarem, licet quo ad regem Poloniae dubitemus Serenitatem suam, attentis induciis quas cum principe Turcarum habet, difficulter ad id condescensuram; tamen cogitabimus an et quomodo sua Serenitas ad hoc induci possit.

Sed ex parte comitis Zriny ac etiam in aliis confiniis, in quibus necessarium esse videbitur id sedulo fieri ordinabimus, et huiusmodi D^{nis} Tuae admonitionem clementi ab ea animo accipimus.

De fratre Augustino ordinis praedicatorum id quod Dⁿⁱ Tuae consultum visum est, si alicubi deprehendi poterit, fieri debere ordinem dedimus.

Quod autem D^{to} Tua pro doctore Francisco ut ei episcopatum Albensem conferamus, nos rogat, cum adhuc omnia non sint conclusa et stabilita, visum est nobis hoc negotii adhuc aliquamdiu differendum esse; intercessionis tamen D^{nis} Tuae nec non statuum et ordinum regni nostri Transsylvaniae clementer memores erimus, quamprimum rebus aliis necessariis pro defensione et conservatione regni recte constitutis, depulsisque iam imminentibus hostium periculis, beneficia tam ecclesiastica, quam spiritualia conferre ceperimus. In quibus omnibus et singulis, sine scitu et consilio D^{nis} Tuae nihil constituere decrevimus, sicuti etiam de collatione archidiaconatum ecclesiae Albensis nos facturos esse Dⁿⁱ Tuae superioribus nostris litteris scripsimus.

Porro quantum ad personam D^{nis} Tuae attinet deliberavi-

mus tum propter certos respectus, tum quia regni nostri Hungariae supremus capitaneus Andreas de Bathor nobis humiliter supplicavit, ne ipsum onere administrationis gravaremus, Dⁿⁱ Tuae nomine nostro soli omnem illius regni nostri gubernationem et administrationem clementer concedere, benigne et serio se requirentes, ne hoc onus subire D^{tio} Tua recuset, sed in eo tam nobis et regno nostro, quam communi reipublicae christianae, imo ipsi omnipotenti deo fideliter inservire non gravetur. Illud nos erga D^{nem} Tuam tanquam rex christianus, pius et clemens omni nostra regia gratia recognoscemus et recompensabimus, daturique insuper sumus bonam et diligentem operam ut non solum temporalibus nostris beneficiis D^{tio} Tua ornatur, verum etiam a summo pontifice, quo ad per nostram intercessionem obtineri poterit, maioribus ecclesiasticis dignitatibus et honoribus coretur. Praeterea ea quae ad intercessionem D^{nis} Tuae per locumtenentem supradictum et commissarios nostros serenissimae reginae Isabellae, sorori et consanguineae nostrae charissimae et illustri eius filio ac ipsi Petro Petrowyth consensimus et promisimus, regie, pie et firmissime observabimus et executioni demandabimus. Denuo a D^{ae} Tua benigne requirentes, ut suis consilii promotionibus et directione negotia omnia ita dirigat, ut hostium conatus aut avertantur aut viribus militum nostrorum et statuum atque ordinum regni nostri Transylvaniae auxiliis et subsidiis fortiter reprimantur. Quod futurum minime dubitamus, si D^{tio} Tua, prout eam facturam esse non diffidimus, ita ut coepit indesinenter perrexerit; sicut etiam D^{tio} Tua de eo semper bonam nobis spem praebuit. Et haec sunt, quae eandem ad suas litteras latere noluimus. Datum in civitate nostra Vienna die XX. mensis iulii, anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp.
J. Jonas D.
vicecancellarius mp.

ad mandatum s. r. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

(Eredeti.)

CLXV.

1551. jul. 20.

Szolimán szultán levele Frater Györgyhez, melyben parancsolja, hogy Isabelát s ját Erdélyből a németek által ki ne engedjék vitetni, hanem a királyfit ismerjék uroknak; különben mindnyájan kardélére hányatnak, semmi mentesség el nem fogadtatván.

Exemplum litterarum caesaris ad reverendissimum dominum.

Laus es tu omnium officialium in fide Jesu Christi existen-

tium, religiosus es tu et membrum es Jesu, tu monache; quamprimum nostrum excelsum signum ad te pervenerit, sciatis ad foelicem portam nostram auditum esse, quod Germani reginam et filium regis volunt educere de terra ista in aliam terram; scias autem quod regnum istud Transilvaniae dedimus filio regis Joannis in zanchakatum; quemadmodum pater eius noster servus et nostrum mancipium fuit, ita et filius eius noster servus et nostrum mancipium est; omnibus modis convenit ut eum diligatis et custodiatis. Si verum est quod Germani reginam et filium regis in aliam terram deducant, nullo mendacio vos liberare potestis, incidetis in magnam indignationem et oppressionem, et cadetis omnes in gladio nostro; peccatum autem istud recidet in collum et caput tuum. Nunc cogitare debes, ne deinceps dicere possis, te ista prius neque scivisse, neque audivisse. Omnes vos filium regis pro principe et domino vestro habeatis; magnis minis vobis mandamus ne eos e regno exire permittatis. A te expecto ut terram et arces viriliter defendatis et custodiatis et ad foelicem portam nostram semper famam significare debeatis. Mehmet passa autem beglerbegus Rumaniae cum omni exercitu et ianicheris est in Sirmio et beglerbegus Budensis cum exercitu Budensi in pomptu est, ut eos quicumque malum inferre vellent regno Transilvaniae, conterat; quibus assidue certos rumores dare debeas; auxilio autem dei hostes a regina et filio regis depellatis; terra autem ista quemadmodum antea, ita etiam nunc eis maneat in pace. Tu ab initio foelici portae nostrae servivisti et noster servus es; itaque cura ne hostes reginam et filium regis a latere tuo abducant. Magnus quoque vezirius noster a foelice porta nostra sequetur beglerbegum cum zpahiis. Cogita igitur et initium et finem rerum futurarum et signo nostro excelso fidem adhibe. Datum vigesima die mensis iulii.

(Egykorú Frater György által Ferdinándhoz küldött fordítás.)

CLXVI.

1551. jul. 21. T o r d a.

Fráter György Ferdinándnak. — Erdély s a sz. korona átadatván s megértvén Castaldotól, hogy ő flge vejévé fogadja csakugyan a királyfit: ő is jónak látja elmondani a tervet, a mely szerint a gyanakvó törököt eláltatni lehet.

— *Végül szerfölött hűszelgően nyilatkozik Castaldoról.*

Sacratissima regia Maiestas stb.

Non frustra me toties meam fideliter inserviendi voluntatem M^{ti} V. recepisse gaudeo, cum fructum quoque aliquem iam ex ea re M^{tem} V. percepisse videam, quod etiam deinceps me

perpetuo facturum sancte M^{ti} V. polliceor. Itaque cum iam negotia M^{tis} V. per dei clementiam optime hic constituta essent, et corona quoque sacra, qua reges Hungariae in imperium regni istius inaugurari consueverunt et in qua apud maiores nostros omne robur, omnisque regni libertas consistebat, hodierno die ad manus commissariorum M^{tis} V. assignata esset; memor eram litterarum M^{tis} V., quibus me hortata fuerat, qua ratione quibusque modis principem Thurcarum censum a M^{te} V. recepturum iudicarem; cumque multa mecum ut in tali re fieri solet reputarem, nec in re tanti momenti meo tantum consilio fidere possem, re cum illustrissimo domino Joanne Baptista Gastaldo marchione de Cassano serenissimi principis et domini domini Maximiliani regis Boëmie filii M^{tis} V. carissimi in bellicis rebus locumtenente, capitaneo generale et commissario M^{tis} V. communicata, ubi multa de his rebus inter nos colloquuti essemus, tandem ille: dicturus, inquit, tibi essem quiddam, si fidem dares, te taciturnum. Pollicitus sum. Qui ita tum mihi referebat: animus, inquit, M^{tis} regiae est ut ibi regnum una cum sacra regni corona, arsque Themensiensis in potestate M^{tis} regiae fuerit, unam ex serenissimis filiabus suis Joannam nomine filio regis M^{tas} regia desponsatura foret. Quod ubi cognovissem, consilium de mittendis ad principem Thurcarum cum censu oratoribus eiusmodi reperiebam, ut nihil nunc quidem illi de hac re significarem, sed simili aliqua legatione et ad hanc rem pertinente oratores absolverem, alios tandem ad illud nuncios missurus, per quos illi de hac re nunciarem; legationem vero quamcunque interim reperirem, qua nunc oratoribus unacum censu abeundum esset, illam M^{ti} V. perscriberem. Summa vero legationis qua apud Thurcam tandem usus essem haec mihi opportunum fore videbatur: Cum serenissimum principem et dominum dominum Ferdinandum regem Romanorum etc. ex susceptis cum M^{te} V. induciis perpetuam amicitiam et pacem confirmasse iudicarem, existimaremque nihil me contra M^{tem} V. potentissimam facturum, si alia quoque ratione amicitiam inter M^{tem} V. potentissimam et serenissimum ipsum dominum Romanorum regem firmam et stabilem futuram redderem, hac potissimum causa fretus, magnis et multis meis supplicationibus perfeci ut serenissimus ipse dominus Romanorum rex filio Joannis regis unam ex serenissimis filiabus suis in metrimonium daret; non ut hac occasione vel a M^{te} V. potentissima deficere, vel contra ipsam aliquid moliri vellemus; sed ut sincerius, maiorique propensione animi M^{ti} V. potentissimae, et in solvendo tributo nostro et in aliis omnibus quae V. M^{tas} potentissima nobis imperaret, serviremus, et pax ista publica tam inter M^{tem} V. potentissimam quam illius principis subditos magis retineri possit: filius igitur regis Cassoviam nunc proficis-

citur, fide filiam regis sibi in matrimonium principum more copulaturus. Supplico itaque M^{ti} V. potentissimae, dignetur filium regis solita sua benignitate prosequi, in eoque tuendo omnem suam erga illum gratiam ostendere, quem deinceps quoque quemadmodum antea, et fidelem et sibi per omnia obsequentem servum M^{tas} V. potentissima reperiet.

Si igitur ista animi mei cogitata M^{ti} V. placuerint, cupio a M^{te} V. fieri certior; quae tandem simili aliqua instructione et suos oratores ad ipsum Thurcam mittere posset, unam ex serenissimis filiabus suis ad multas meas supplicationes filio Joannis regis in matrimonium collocasse, non quo aut puerum e regno eiicere aut in aliqua re illum M^{tas} V. offendere vellet, quinpotius illud imprimis M^{tem} V. optavisse ut puer sub tutela illius constitutus, quemadmodum prius, ita etiam deinceps censum quotannis illi solveret. — Prudenti tamen omnia iudicio M^{tis} V. submissurus, si quid in hanc re esset, quod M^{ti} V. probaretur; ubi vero dominus comes Themesiensis hanc M^{ts} V. in filium regis gratiam cognoverit, parebit ultro monitis M^{tis} V. suaeque clementi oblationi contentus erit. Quem nihilominus hortaturus sum, ne patiatur ut sua opera res filii regis per gratiam M^{tis} V. in toto collocatae invertantur. Quae propterea brevibus M^{ti} V. perscribere volui, quod sciebam de omnibus aliis rebus M^{tem} V. per dominos commissarios fieri certiozem.

Et quamvis summam in rebus gerendis prudentiam, maximum in discernendis controversiis iudicium, humanitatemque qua fere omnes vincit singularem illustrissimi ipsius domini generalis prioribus litteris M^{ti} V. perscripsissem, continere tamen non possum, quin plura adhuc in laudem illius viri dicam, cum tanta fide eaque sinceritate animi res M^{tis} V. ab illo curari conspiciam; quod igitur unus hic quiete, modeste, sineque armorum strepitu confecit, non centum alii hoc ipsum praestare potuissent, ut coronam, totumque huius regni imperium non tam ab aliis, quam ab ipso solo domino generali M^{tas} V. se recepisse vere statuere possit. Deus *stb.* Thordae vigesima prima die mensis iulii anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis
Frater Georgius.

(Eredeti.)

CLXVII.

1551. jul. 21. Felvincz.

Frater Gy. Ferdinándnak köszönetet mond a Gy.-Fejérvárról távozó Izzabellát a kir. seregek részéről ért kitünő tiszteletnyilvánításért, — s tudósítja röviden Petrovicsról, s a jövő kolosvári orsz.-gyűlés ügyéről.

Sacratissima regia Maiestas. *stb.*

Serenissima regina decima octava huius mensis Sebesio civitate Saxonum se movit Albamque Juliam eo die venit, ubi tandem omnium negotiorum deo iuvante finis impositus est. Alba itaque discedens ab omnibus capitaneis et reliquis M^{tis} V. militibus, qui obviam serenissimae reginae eiusque illustrissimo filio venerant, honorifice magnaue omnium gratulatione excepta, de quorum exhibita humanitate, quam ex summa M^{tis} V. erga se et eius filium clementia profectam esse iudicat, serenissima regina tum pro se, tum pro filio suo M^{ti} V. magnas gratias agit; ego vero humillimis meis obsequiis et perpetua fidelitate M^{ti} V. hanc erga serenissimam reginam et eius filium gratiam inserviam. Ad vigesimum primum autem diem eiusdem mensis, cum ad oppidum Felvincz appulissemus, ibi sacra regni Hungariae corona ad manus dominorum commissariorum M^{tis} V. per serenissimam reginam tradita est. Dominus comes Themesiensis quatuor hic nuncios habuit; quamvis aliquantulum a nobis dissideat, tamen non diffido quin haec quoque res, quae cum eo intercedit, optime componi possit. Colosvarini proxima dominica comitia particularia per serenissimam reginam indicta celebrabuntur, ea gratia ut domini regnicolae a iuramento quod ipsi serenissimae reginae et filio suo praestiterant, seipsos absolvere possint. Reliqua ex litteris illustrissimi domini generalis M^{tas} V. copiosius cognoscet. Deus *stb.* Datum ex oppido Felwyncz vigesima prima die mensis iulii anno 1551.

Eiusdem sacratissimae M^{tis} V.

fidelis

Frater Georgius
episcopus Waradiensis.

(Eredeti.)

CLXVIII.

1551. jul. 25. Bécs.

Ferdinánd Fr. Györgynek. — Köszöni Fr. Gy. buzgalmdt s privát kérelmeit — az egy só-ügyön kívül — készséggel teljesíteni ígérkezik.

Ferdinandus etc.

Ad Fratrem Georgium.

Reverendissime in Christo pater *stb.* Ex litteris vestris et fidelium commissariorum nostrorum intelleximus, quo pacto vos in omnibus istis negotiis Transilvanicis proximis diebus tales praestiteritis, quales et ecclesiae dei pium ac religioni christianae quam maxime addictum antistitem et fidelem syncerumque erga nos et christianam rempublicam animum virumque praestantem plane decebat. Quae quidem omnia ita nobis grata acciderunt, ut vestrae istius sincerac ac fidelis in nos voluntatis omni tempore memores futuri, vosque omni gratia nostra ac munificentia regia prosecuturi semper simus, nulla rerum aut temporum praetermissa occasione. Quod vero missis ad nos quibusdam articulis de privatis nonnullis rebus vestris, de his a nobis clementer vobis postulatis responderi, postquam vos in omnibus rebus nostris talem praestitistis, qualem decuit, libenter petitionibus vestris in ipsis omnibus articulis clementerque subscribimus eosque admittimus, et in eis confirmandis vobis morem geremus. De uno tantum articulo, qui est de sale iam istic in Transsylvania exciso vestris expensis, scripsimus ad commissarios nostros ut nonnulla vobis dicant et vobiscum nomine nostro tractent. Vos igitur clementer hortamur ut voto nostro hac in re quoad eius fieri potest, vos accommodare velitis. Super reliquis autem articulis ad nos nunc missis mittatis hominem vestrum cum originalibus litteris et aliis quae ad illos confirmandos pertinent, nosque litteris nostris uti supplicatis authenticis illos confirmabimus et voluntati vestrae respondebimus. Datum Viennae 25. iulii. 1551.

Hátirat: Exemplum responsi ad Fratrem Georgium.

Az irat élén: Reformatae.

(Purum.)

CLXIX.

1551. jul. 27. Bécs.

Ferdinánd Fr. Györgynek. — A királyfi eljegyzéséről ír, dicséri Fr. Gy. érdemeit, válaszol egyes kérelmeire s levelei, különösen a Temesvárhoz tartozó javak adományozása s a N.-Bányáért cserébe adandó Bazin és Sz.-György tárgyában.

Ferdinandus. *stb.*

Reverendissime in Christo pater *stb.* Redditae sunt nobis binac litterae Devotionis Tuae, quas die 16. et 17. praesentis

mensis iulii ad nos dedit. Quarum prioribus nobis D^{tio} Tua plura de animi sui laetitia scribit ex eo concepta, quod iam (id quod semper optaverit) serenissimam principem dominam reginam Isabellam sororem et consanguineam nostram charissimam eiusque illustrem filium in loco tuto collocatos videt, hortaturque nos magnopere pro ea summa, qua erga nos est fide, ut pro firmandis eo magis rebus nostris in isto regno praefatum serenissimi quondam regis Joannis filium non solum aliis gratiae nostrae beneficiis officere, sed etiam eidem unam ex serenissimis filiabus nostris charissimis in matrimonium dare et promittere dignaremur. Quae quidem omnia nos a D^{ne} Tua utpote cuius fidelia in rebus nostris studia et consilia iampridem nobis cognita et perspecta sunt, clementi animo accepimus. Et quantum ad matrimonium praefatum attinet, existimamus D^{nem} Tuam a spect. et mag^{co} Joanne Baptista Castaldo etc. quae sit in eo mens et voluntas nostra iam intellexisse. Volumusque D^{nem} Tuam nihil dubitare, quin nos erga serenissimam reginam Isabellam, eiusque illustrissimum filium ita exhibituri sumus, ut nihil, quae a benevolo pioque parente, morigeri filii filiaeve expectare possunt, in nobis desiderare queant et omnia ea quae dictus bellicus locumtenens et commissarii nostri promiserunt, nos pie, sancte ac plane paterne praestabimus et observabimus. Quo autem ad D^{nem} Tuam cum eadem se talem in negotiis istis nostris Transilvanicis praestiterit, qualem et ecclesiae dei pium ac religioni christianae quam maximae addictum ac fidelem sincerumque erga nos et christianam rempublicam antistitem virumque praestantem plane decebat, nobis ea omnia ita grata acciderunt, ut istius fidelis ac sincerae in nos voluntatis suae omni tempore memores futuri, eamque omni gratia nostra ac munificentia regia prosecuturi semper simus. Quamobrem eandem D^{nem} Tuam clementer scire volumus, quod circa id, quod D^{tio} Tua posterioribus litteris suis de bonis nonnullis ad arcem Themesiensem occupatis, ad quae plerique ingredi vellent, a nobis petiit, ne videlicet ea alicui donec de regni rebus magis edoccamur, conferre velimus, eidem petitioni D^{nis} Tuae non gravatim annuimus, quin etiam grato omnino animo istam fidelem admonitionem suam accepimus, memoresque erimus, ut praedicta bona non nisi pro commodo et beneficio regni ac non nisi D^{nis} Tuae consilio accedente suo loco et tempore conferamus, aut de illis disponamus. Quod vero nobis D^{tio} Tua oppidum Rivuli Dominarum in quo cusionem monetae recte erigi et institui posse censet, erga arces Bozin et Zenthgewr(g)offert, nos huiusmodi D^{nis} Tuae oblationem clementi animo ab eo accepimus. Cum autem dictae arces non sint in manibus nostris, nos videbimus nunc illas ad manus nostras reducere et habere possimus et postea cum D^{ne} Tua

ea de re latius tractabimus. Super autem articulis illis, quos memoratus Joannes Baptista Castaldo ad nos transmisit de nonnullis privatis rebus D^{nis} Tuae, commisimus eidem locumtenenti bellico ac spect. et mag^{co} Thomae de Nadasd commissario nostro (nam spect et mag^{cum} Andream de Bathor Themeswarium profectum iam esse existimamus) ut Dⁿⁱ Tuae nonnulla dicant, et cum eadem nomine nostro tractent; sicuti D^{ti}o Tua ab eis cognoscet. De quibus eandem D^{nem} Tuam bene contentam fore speramus, quemadmodum ut id faciat, benigne ab ea petimus et requirimus; id quod nobis gratissimum erit, nosque id erga D^{nem} Tuam omni gratia et clementia nostra regia recognoscimus et compensabimus. Datum in nostra civitate Vienna die XXVII. iulii anno MCLI. *stb.*

Ferdinandus
J. Jonas. D.
Vicecancellarius mp.

ad mandatum s. r. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

(Eredeti.)

CLXXX.

1551. jul. 31. Kolosvár.

Frater György Ferdinándnak. — Török hírekről, Temesvár, Solymos, Lippa elfoglalásáról, a moldvai vajda dolgáról, továbbá Izabelláról s egyebekről tudósít.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Litteras M^{tis} V. sacratissimae vigesima huius mensis datas eiusdem mensis vigesima quinta die in Kolosvár accepi, ex quibus intelligo ad omnes meas litteras M^{tem} Vestram clementem et benignum responsum semper dedisse; idque re ipsa compertum habeo; dum enim nuper M^{ti} V. scriberem me ad unas litteras nullum responsum habuisse, interim litterae M^{tis} V. ad me allatae sunt, quibus cumulatissimum et benignum responsum M^{tis} V. habui.

Quod ad beglerbegi in Sophia militum coactionem attinet, M^{ti} V. ea tum quae per exploratores acceperam, intimare curavi; nunc vere intelligo eum inter Nandor-Albam et Samandriam cum copiis descendisse; non absre igitur sed ex necessitate a M^{te} V. decretum est ut exercitum pro defensione regni et subditorum suorum augeat. Quemadmodum enim M^{tas} V. hactenus quoque prudenter et studiose de omnibus rebus etiam praeter nostram expectationem consuluit, ita et deinceps, quod ad defensionem huius provinciae Transilvaniae et regni Hungariae attinet, paterno et regio animo provisuram nihil dubito. Quod quidem ad officii mei rationem attinet; nihil est quod amplius in vita mea

cupiam, quam ut in servitio M^{tis} V. et reipublicae christianae ultimam hanc aetatem meae senectutis honeste et cum reipublicae utilitate absolvere possim. Cum enim illud quod imprimis a deo optimo maximo fieri optabam, benignitate et gratia M^{tis} V. singulari consequutus sim, serenissimisque meis istis M^{tibus} ex benignitate M^{tis} V. omnia pro voto contigerint: quid est cur magnopere vitam hanc expectam? Jam enim et aetate et ingenio ac sensibus deficio. Quantum tamen virium superest, totum id servitio V. M^{tis} et reipublicae christianae addixi.

Homines domini comitis Themesiensis hodie apud nos fuerunt, quem intelligo clementia et gratia M^{tis} V. iam optime contentum esse. Nec amplius obstat, quo minus et Themesvar et arces reliquae ac tota pars illius terrae in potestatem M^{tis} V. sacratissimae veniat. Superest tantum ut M^{tas} V. de conservatione et defensione totius regni curam habere dignetur. Jam enim ex gratia dei totum regnum, Hungariae et Transilvaniae, M^{tas} V. in manibus suis habet; de quo deus optimus maximus laudetur in saecula.

— Arcem Deva iam in nostris manibus habemus, dominum vero Andream Bathori ad occupationem Themesvar, Solymos, Lippa, aliorumque artium, quae in partibus inferioribus sunt, missimus. —

De episcopatu Transilvaniensi proximis litteris M^{ti} V. supplicaveram, ut domino Francisco doctori conferre dignaretur. M^{tas} tamen V. ob certas et probabiles rationes ad tempus differendum esse voluit; dignetur itaque M^{tas} V. informationem dare, quid de administratione episcopatus istius faciendum sit.

Scripseram M^{ti} V. et de vaivoda Moldaviensi ut serenissimum regem Poloniae ad fatescendum illi negotium induceret, quo magis ad fidelitatem M^{tis} V. perducere posset. M^{ti} V. nunc quoque supplico, ne quid omittat; cum enim nunc inter eos motum et dissensionem esse audiam, facilius ad hoc ipsum induci posse confido; quamvis Moldavus ipse per internuntios suos, quos saepius ad me mittit, offert se ad omnia, huic tamen genti propter levitatem ingenii non prorsus credendum est.

Serenissima regina omnia quae facere eam oportuit iam praestitit et cum in dies gratia et clementia M^{tis} V. cumulari seipsam unacum illustrissimo eius filio videat, paternumque animum M^{tis} V. erga se cognoscat, iam in clementia M^{tis} V. ita acquievit, ut nihil amplius sit nisi ut pro salute et conservatione M^{tis} V. deum optimum maximum precibus et orationibus suis iugiter exoret.

Ubi M^{tas} V. me quoque ex gratia et singulari clementia sua amplioribus honoribus, quam dignus essem, decorari cupiat, orationibus ad deum optimum maximum assiduis ac omni fidelitate et

obsequio perpetuo inservire studebo. Quamvis ne istis quidem honoribus, quibus iam M^{tas} V. praeter meritum benignissime affecit, dignum me esse iudico, quicquid tamen consecutus sum vel consequor solius gratiae M^{tis} V. tribuo.

In calce epistolarum hortatur me M^{tas} V. ut negotia omnia ita dirigere velim, quo hostium conatus aut avertuntur aut viribus reprimantur. Quid mihi de avertendo hoste visum est, proximis litteris M^{ti} V. scripsi de intromittendo videlicet censu et rationibus quibusdam Thurcae proponendis; nec dubito quin huic rationi acquiescat. Si tamen M^{tas} V. aliud melius in his rebus faciendum esse iudicat, prudenti consilio M^{tis} V. committo et gratiosam relationem a M^{te} V. expecto.

Castrum Almas credo M^{ti} V. hactenus innotuisse Paulo Bank pro octo millibus florenis per serenissimam reginam impignoratum fuisse quam (sic) ego nunc restituta summa illa pecuniae redemi. Si igitur M^{tis} V. bona voluntas fuerit, dignetur arcem istam ad tempus in manibus meis concedere. Cum enim in publica via in ipso aditu regni sita sit, vel propterea ut de illis qui in hoc regnum intrant vel exeunt sciscitari possim, nunc prae manibus meis esse necessarium ducerem. Si tamen M^{ti} V. alia voluntas est, nihil est quod contra M^{tis} V. voluntatem fieri optem. Deus *stb.* Datis Colosvarini ultima die mensis iulii, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor
Frater Georgius
episcopus Waradiensis

(Eredeti.)

CLXXI.

1551. aug. 3.

Mehemet basa beglerbeg Frater Györgyöt a szultán irtánt hűségre inti s fenyegetőleg előszámlálja a nagy haderőt, mellyel közelget.

Exemplum litterarum beglerbegi ad reverendissimum dominum.

Monache, si fidelis es, scribo pacem et benedictionem; si vero infidelis, indignationem et oppressionem. Scias me cum valido exercitu venisse et nunc Danubium traicio ad Waradinum Petri; audio autem te ex regno illo tributum potententissimi caesaris ordinare, sed et Germanos in regnum intrasse et Andream Bathory Lippam ingressum esse audimus. Cuiusmodi autem mendaciosum tuum factum hoc est; cum nec Aly chaus hactenus rediit, nec tu quicquam nobis significasti. Nunc vero mandatum

potentissimi caesaris ad te missum est, translatum in linguam rascianam unacum meis litteris, et quemadmodum in litteris caesaris tibi iniunctum est, saepe nos de omnibus rebus certiores facias et Germanos e regno expelle. Ubi est fides tua, iuramentum tuum coram invictissimo caesare prestitum? Datum tertio die mensis augusti.

Litteras autem rascianis litteris scriptas ad nos mitte. Nunc vero misimus ad te hunc chausum Izaa. Penes nos sunt nunc triginta zanchaki, octo millia ianicherorum, akanchiarum centum millia; ex altera vero parte Danubii versus Cibinium veniunt septuaginta millia Tartarorum et Moldaviensis et Bodoniensis et Derezteriensis zanchaki, ut unacum istis Zegedini conveniamus. Et hunc Izaa chausum isthuc immorari non debeas, sed quamprimum, data ei relatione, ad nos remitte.

(Egykoru, Fráter György által Ferdinándhoz beküldött fordítás.)

CLXXII.

1551. aug. 4. Bécs.¹⁾

Ferdinand III. Gyula pápához. — Melegen ajánlja Fráter Györgyöt a borbokai méltósággra.

Bèatissime stb.

Non potest non esse notus Sanctitati Vestrae afflictus ille rerum status, quem regnum nostrum Hungariae tam propter immanissimos potentissimosque christianae fidei et religionis hostes Turcas eidem regno vicinos, quam ob intestina regnicolarum dissidia et contentiones, quae hostium vires auxerunt, iam multos annos sustinet. Quare inter plurimas gravissimasque nostras eiusdem regni defendendi et conservandi vigilias et sollicitudines haec non postrema semper nobis fuit, ut regnum ipsum ad unitatem et concordiam reduceremus. Cum itaque post plures variasque elapsis temporibus ea de re factas tractationes hoc tandem anno superiore essemus consequuti, quod reverendissimum in Christo patrem Fratrem Georgium episcopum Waradiensem, qui ab obitu serenissimi quondam Joannis Hungariae regis gubernationem partium regni Transsylvanarum tenuit ac eiusdem regis relictæ viduae serenissimæ reginae Isabellæ eiusque illustris filii tutelam gessit, non alienum esse videremus a concordia eorum nomine nobiscum ineunda, atque unitate in regno constituenda, cum nimirum cognosceret id non solum ad eiusdem reginae, ipsiusque filii (siquidem honestis conditionibus

¹⁾ Bár nem tartozik e levél Fr. Gy. correspondentiajához, mindazáltal jónak láttam közölni.

et mediis a nobis contentarentur) commodum et securitatem, sed etiam ad regni Hungariae defensionem, religionisque et fidei christianae in eo conservationem atque adeo universae christianitatis beneficium maximopere spectare, pertinereque. Nos sane tunc eisdem de causis nihil non faciendum, subeundumve nobis esse duximus, ut concordiam huiusmodi iniremus, qua mediante nobilem illam Transsylvaniae provinciam, situs et locorum natura munitissimam et alioqui ad nos tanquam Hungariae regem, vigoreque tractatus cum eodem quondam rege Joanne initi pertinentem in manus et potestatem nostram reciperemus divinoque auxilio mediante defenderemus, ne Turcarum imperio tam insignis provincia subiiceretur. Missis igitur eam ob causam superioribus diebus in ipsam Transylvaniam quibusdam commissariis nostris cum nonnullis copiis et gentibus, hoc tandem divina benignitate hactenus effecimus, ut inter nos et ipsam serenissimam reginam Isabellam pro se eiusque illustri filio concordia honestis conditionibus mediantibus, coierit, nosque eandem provinciam in fidem et obedientiam nostram iam receperimus, non solum reginae et episcopi Waradiensis sed universorum etiam statuum et ordinum bono accedente consensu et voluntate.

Haec autem propterea S^{ti} V. commemoravimus ut eo magis supramemorati episcopi Waradiensis non solum de nobis, sed de tota christianitate egregia, illustriaque benemerita eadem Sta: V. cognosceret. Nam non possumus non fateri, eum tum authorem huius tractationis fuisse, tum in ea ad hunc exitum perducenda ita se assiduis studiis et laboribus gessisse, tantaque fide, constantia et prudentia hanc christianae reipublicae causam promovisse, ut eius optimis consiliis et auxiliis confectae rei laudem pro maiori parte tribuendam esse censeamus. Jam vero an in his idem episcopus Waradiensis de republica christiana benemeritus sit, S^{tas} V. per se facile diiudicare potest. Audimus praeterea ab iis, quorum fides et probitas est nobis perspecta, eum in veteri, orthodoxaque fide et religione nostra christiana ita, uti debet, constantem ac sanctae istius sedis apostolicae observantem esse, omnibusque quibus possit modis tam religionis christianae, quam auctoritatis apostolicae defensionem contra earum inpugnatores acriter sustinere et promovere, et quod denique non minus in divinis officiis, quam in aliis etiam piis operibus exercendis ita se gerat et exhibeat ut boni fidelisque antistitis muneri non deesse videatur. Cum nos igitur eundem episcopum Waradiensem propter praedictas ipsius eximias virtutes ac praeclara de nobis et de republica christiana benemerita magnopere dignum esse iudicemus, qui a Ste V. cardinalatus honore et dignitate condecoretur, idque tum propterea ut virtutibus et benemeritis suis condignum ornamentum nostra

intercessione consequatur, atque adeo animi nostri erga se gratitudinem perspiciat, tum ut magis magisque ei sua erga S^{tem} V. et sanctam sedem apostolicam, ac nos et rempublicam christianam cumulandi benemerita, iusta causa praebeatur, praesertim cum sit constitutis a nobis in provincia illa locumtenens noster, in quo quidem officio eum S^{ti} V. nobis et toti christianitati diligenter et utiliter servituum esse omnino confidimus, propter eius prudentiam, summum iudicium, magnamque rerum illarum experientiam, qua illum pollere non obscure cognovimus et re ipsa experti sumus. Quamobrem praemissis plurimis gravissimisque causis permoti, S^{tem} V. obnixe hortamur, rogamus et obsecramus, ut memoratum episcopum Waradiensem ad nostram intercessionem primo quoque tempore in reverendissimorum Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium numerum cooptare, eoque honore, dignitate et praeeminentia clementer exornare dignetur. In quo S^{tas} V. non solum nos sibi alioqui devinctissimos longe devinctiores reddet beneficioque singulari afficiet, sed etiam per id regni nostri Hungariae defensionem atque adeo fidei et religionis nostrae christianae causam et erga S^{tem} V. et sedem apostolicam observantiam plurimum procul dubio promovebit, sicuti S^{tem} V. pro sua sapientia haec diligenter consideraturam atque adeo huic nostrae petitioni benignum assensum praebituram esse iam nunc nihil ambigimus, cuius paterno amori et benevolentiae nos humiliter et obsequiose commendamus. Datum Vienna die quarta mensis augusti anno domini MDLI.

Hiátirat: Exemplum litterarum s. Romanorum regiae M^{tis} ad summum pontificem pro rev^{mo} domino Fratre Georgio episcopo Waradiensi datarum.

(Egykorú másolat.)

CLXXIII.

1551. aug. 8. Kolosvár.

*Frater György Ferdinándhoz. — Fejtegeti hogy a tiszántúli megyéknek lehetetlen Szolnok építése végett oda menni; ajánlja 1000 morva munkás be-
küldését.*

Sacratissima regia Maiestas stb.

Praefecti arcis Zolnok miserant ad comitatus cis Tibiscum qui sunt tum M^{tis} V. tum suas litteras, ut omnes coloni istorum comitatum ad aedificationem istius arcis quam primum ad mandatum M^{tis} V. una cum eorum iumentis ad tres vel quatuor dies isthuc irent. Cumani quidem et in comitatibus arci illi vicinis qui sunt, facile eo ire possunt. Ex comitatu tamen Bihoriensi et qui remotius ad Zolnok sunt, impossibile est ut eo veniant, tum quod

nuper tantum e bello regressi non ita pridem consedissent, tum vero propter anni tempus, quo quisquam cumulandis rebus ad victum necessariis intentus est, quibus se, coniugem, liberos et exercitum M^{tis} V. in annum alere posset, quos non minus et metus hostium assidue in officio esse cogit, incerti qua hora iterum, ut sunt nunc tempora, arma contra hostem sumere cogantur; de quo ex litteris spect. ac magci domini Andreae de Bathor, quas ad illustrissimum dominum generalem dedit, M^{tas} V. certior fieri potest, ut longe maiori praesidio haec terra indigere videatur. Quapropter cum et loci tanta intercapedo, et assidua ex conatibus hostium trepidatio istos ad Zolnok ire prohibeat, si M^{ti} V. videbitur forsitan non erit inconsultum, si ex Moravis mille homines eius rei peritos ad aedificationem arcis illius M^{tas} V. adhibuerit, qui et pro praesidio si necesse erit, et in absolvendo opere utiles esse poterunt, quorum labore hi aliqua contributione ad solutionem iuvarent.

Illustrissimus autem dominus Joannes Baptista Castaldus etc. tenet milites sub ea disciplina, qua decet; supplico igitur, dignetur M^{tas} V. servare ipsum in ea reputatione, quam et dignitas M^{tis} V. et illius conditio expostulat.

Hodie serenissimam reginam recta unacum illustrissimo eius filio Cassoviam profecturam honorifice ad duo milliaria de Colosvario deduxi, ut deinceps ad solius tantum M^{tis} V. negotia nos attentos esse deceat. Deus *stb.* Colosvarini octava die augusti anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor
Frater Georgius

(Eredeti.)

CLXXIV.

1551. aug. 10. Kolosvár.

Frater György Ferdinándnak. — Hangsúlyozza Szolnok fontosságát, módot mutat annak fölépítésére s megütkezését fejezi ki hogy Castaldo ott elvonultában nem vette észre az ottani visszás állapotokat.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Commiseram meo officiali prope Zolnok arcem qui est, ut in arcem illam iret, isticque et munitiones et alia omnia circumspiceret diligenter; ordine igitur ille singula perscripsit, cuius litteras M^{ti} V. istis inclusas mitto,¹⁾ ex quibus et provisionem arcis illius et quam munita sit, M^{tas} V. aperte intelliget. Nunquam illi

¹⁾ E levél hiányzik.

tempestive de provisione illius curare voluerunt, quae res si M^{ti} V. cognita fuissent, non defuisset tempestitiva illius provisio. Tamen cum reverendissimi domini cancellarius et Waciensis ratione episcopatum Agriensis et Waciensis decimas prope Zolnok habeant, facile ex decimis Zolnok provideri potest, quarum loco M^{tas} V. ex decimis archiepiscopatus Strigoniensis prospicere illis dignetur. Meas vero prope Zolnok decimas quas habeo, iussi ut omnes illae ad Zolnok deferantur. Committamque statim, ut coloni omnes qui vicini ad Zolnok sunt, statim ad Zolnok eant, in illaque munienda adsint. Miror autem de illustrissimo domino generali qui Agriae fuit, arcemque illam vidit, qui facile de his rebus pro sua prudentia iudicare poterat, quod nihil de arce illa M^{ti} V. scripserit. Ante omnia alia igitur M^{ta} V. de munienda Agria et Zolnok curare dignetur, utque victualibus provideantur, in quas facile tandem praesidiarii milites mitti poterunt.

Meam vero hanc in scribendo libertatem M^{tas} V. mihi ignoscere dignetur. Nec ista propterea a me scribuntur, ut existimationem alicuius aut illam in re militari opinionem deminuum; tamen cum plerique sint, qui hostem in campo armati intrepide invadant, hastamque transfosso hoste comminuant, non tamen hi omnes in arcibus obsessis utiles sunt; de quibus cum ipse periculum fecerim viderimque multos non eandem ubique virtutem praestare posse, visa et non audita M^{ti} V. scribere volui. Supplico igitur M^{ti} V. domino clementissimo iterum atque iterum, dignetur arcium illarum eam habere rationem, quam maxime haberi convenit; quae ita inter se coniunctae sunt, ut Zolnok amissa, Agria consistere non possit. Ex amissione vero Agriae totius istius regni calamitas proculdubio futura erit. Deus *stb.* Colosvarii 10. die mensis augusti anno domini 1551,

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servus
Frater Georgius

(Eredeti.)

Melléklet. ¹⁾ — Datum nélkül.

Horvathinovic szolnoki prefectus Was Lászlónak, a kolbáz-széki kúrok officialisának.

Köszönetemet írom te kegyelmednek. Ma ebéd után juta emberem Budárúl, ki azt hozá, hogy az budai basa az végbeli törökökkel Tóvárat szállatá meg tegnap estve és az ágyút golyóbist vittén-viszik utá-

¹⁾ A Fr. Gy. levelében említett melléklet hiányzik, helyette a barát — talán tévedésből e másikat küldte be. Érdemesnek tartom közölni.

nok. Azt nem (tudom) hogy ha azt akarják-i vítatni avagy másfelé esavardniak. Azért kegyelmed szóljon Ördögh uramnak és Bakyt uramnak hogy mi se hevernénk veszteg, hanem támadnánk reájok, avagy szál-lanók meg Szegedet, avagy Hatvant, mert az hatvani törökök es oda vadnak.

Bartholomeus Horwathinowyth
arcis Zolnak praefectus.

Külszím: Egregio domino Ladislav Was de Gyalu officiali Comanorum sedis Colbaz etc.

(Eredeti.)

CLXXV.

1551. aug. 13. Bécs.

Martinengo Jeromos pápa nuncius üdvözli Frater Györgyöt a Ferdinánd érdekében folytatott buzgósága — s a kereszttyénségnek tett szolgálataiért.

Litterae tuae, quas pridie calendas et VII. idus augusti Colosvarii datas accepi, periucundae mihi fuerunt, tum ipso successu rerum, quem ad me scripsisti tum quod te laetiori esse animo facile ex illis cognovi, quorum utrunque evenisse ex sententia gaudeo. Volo enim te existimare istius nobilissimae provinciae et totius christiani populi salutem, quam hac compositione et concordia maxime confirmatam esse arbitror, mihi non mediocri curae fuisse et quae tibi putas utilia vel congrua, mihi pro mea in te singulari benevolentia, quam tua virtute et tuis meritis es adeptus, omnia esse iucunda. Litteras vero tuas ad sanctissimum dominum nostrum statim misi cum magna attestatione tui facti, ut diserte illi exposuerim amplissimi honoris insignia, quae a pontificibus tribui solent, tuis virtutibus deberi, qui et laboribus maximis perfunctus esses, et industriae tuae prudentiaeque in republica christiana fructus extarent, futuraque essent illustriora opera tua ad illos homines perducendos ad perfectum secundum orthodoxam ecclesiam christianum cultum, si in patrum numero constitutus pace composita ad hoc totum animum tuum adverteres. Ita enim ego de tua virtute sentio, neque unquam sedulitate deero, quacunque in re dignitatem tuam, authoritatem, honorem mea solertia auctum iri existimem; quod cum faciam, mihi ipse forte satisfacere poteró, magnitudinem equidem meritorum tuorum non assequar. Neque desistam cum regia M^{te} agere, ut omnes suas cogitationes et conatus ad defensionem istius provinciae conferat, ad quam illum optime animatum, tuique amantissimum video. *stb.*
Data Vienna Austriae idibus augusti MDLI.

Reverendissimae Dominationi tuae deditissimus

Hieronymus comes Martinengus nuncius mp.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri domino Fratri Georgio, stb.

(Eredeti.)

CLXXVI.

1551. aug. 14. Bécs.

Ferdinand Fr. Györgynek. — A királyné s a királyi iránti jó indulatáról, a gy.-fehérvári püspökség betöltése ügyéről, a moldvai vajda dolgáról, Almás váráról stb. felel a barát levelére.

Ferdinandus stb.

Reverendissime in Christo pater. Ad binas Devotionis Tuae succesivo tempore nobis redditas litteras, nempe de ultima mensis iulii proxime praeteriti et de septima praesentis mensis augusti nos hisce unis clementer nunc respondendum duximus. Et quod inprimis D^{tio} Tua ostendit, cum iam serenissimae reginae et illustri eius filio omnia pro voto contigisse videat, se iam nihil magis expetere, quam ut in reliquo vitae suae tempore, quod totum nostro et reipublicae christianae servitio plane addixerit, suum in ea re animum magis magisque notum et testatum faciat; nobis sane id longe gratissimum accidit et vicissim Dⁿⁱ Tuae hoc certo persuasum esse volumus, quod serenissimam reginam spes, quam in rebus suis et illustris ipsius filii in nostra clementia reposuit, nullo unquam tempore fallat, neque etiam D^{nem} Tuam studiorum, sollicitudinum et laborum poenitebit, quos in hac totius reipublicae christianae causa subire non dubitavit, et nunc quoque indesinenter perfert, prout nostrum plane paternum erga ipsam serenissimam reginam, illustrisque eius, imo et nostrum filium, animum ita iam declaravimus et testati sumus, ut ne minimum quidem cuiquam amplius de eo dubitandum sit. Quam benignam autem D^{nis} Tuae ornandae et eius dignitatis amplificandae curam susceperimus, id D^{tio} Tua a spect. et mag^{co} marchione Cassani etiam latius cognoscet, facturique sumus et praestaturi in posterum quoque omnia, quae eximia et praeclara D^{nis} Tuae benemerita a nobis iure suo exposcunt.

Quod autem D^{tio} Tua nos nonnisi fideliter et prudenter ad regni, quod iam plene in manibus nostris existere scribit, defensionem hortatur, nos iam talem de eo curam suscepimus, tamque sollicite dies noctesque in hoc versamur, ut regnum ipsum ac fideles istos nostros clementi et paterna defensione nostra nequam deseramus. Hoc a D^{ne} Tua magnopere petentes, ut cum praeter spem et expectationem nostram audiamus (nam ex litteris D^{nis} Tuae longe meliora cognoveramus) comitem Themesiensem adhuc a serenissimae reginae votis et consiliis dissidere, velit

eadem D^{tio} Tua una cum memorato marchione Cassani et aliis commissariis nostris eas inire rationes, quae utiles et necessariae vobis visae fuerint, ne tanti momenti loca in manus hostium cum summo regni discrimine perveniant.

Quantum ad episcopatum Transsylvaniensem attinet, decrevimus ut interim donec eundem episcopatum digno alicui viro etiam D^{uis} Tuae consilio accedente conferamus, illius fructus et proventus ad necessarias locorum fortificationes administrentur, prout D^{tio} Tua consuluit et nos ea de re latius ad praefatum marchionem Cassani scripsimus.

Quae D^{tio} Tua de vaivoda Moldaviensi nobis consuluit, probe intelleximus ac si quid apud serenissimum regem Poloniae effici posse cognoverimus, id non negligemus.

De arce Almas iam antea clementer commisimus praefato marchioni Cassani, ut cum D^{ne} Tua nomine nostro ageret, speramusque D^{nem} Tuam clementi oblationi nostrae iam non gravatim acquievisse.

Quod nobis vero posterioribus litteris D^{tio} Tua de omnium statuum et ordinum laetitia ex eo concepta significavit, quod illustrem duces Joannem in filium nostrum suscipere non dubitaverimus, publica eius rei per marchionem Cassani nomine nostro ostensa significatione et testificatione, nobis id gratissimum fuit audire, cum plane confidamus ex ea re defensionem regni plurimum adiutam et promotam esse. Et proinde licet de D^{uis} Tuae summo studio nihil dubitemus, pro more tamen nostro, et ex magno defendendi et conservandi regni istius et fidelium subditorum nostrorum desiderio, eandem D^{nem} Tuam clementer hortamur et requirimus, ut praesertim nunc, ex quo de hostium adventu rumores dissipantur, quamvis per explorationes ad nos allatas speramus eorum vires tantas, quantae dicuntur, contra nos esse non posse, cum tamen contemni non debeant, velit ita se gerere et exhibere, quemadmodum de D^{ne} Tua nos confidimus et una nobiscum omnes rei-publicae christianae salutem et conservationem cupientes confidunt et expectant. Nihil diffidens D^{tio} Tua, quin nos omnia quae ad regni illius auxilium et subsidium iam decrevimus, quantum possibile fuerit, acceleraturi simus. Id quod nos erga D^{nem} Tuam omni regia clementia recognoscemus. Datum in nostra civitate Vienna die XIII. mensis augusti anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp.

J. Jonas. D.
Vicecancellarius.

ad mandatum s. r. M^{tis} proprium
J. Jordanus mp.

(Eredeti.)

CLXXVII.

1551. aug. 19. Szamosújvár.

Frater György Ferdinándnak megküldi Erdély jövedelmeinek jegyzékét, tudósítja a moldvai vajda követségéről; előszámlálja saját zsebéből tett kiadásait s jelenti, hogy egy török császáznak jöttéről tudósítást nyert.

Sacratissima regia Maiestas stb.

Ad ternas iam fere litteras meas nihil M^{tas} V. respondit, cuius quidem morae causam non sine ratione accidisse opinor.

In litteris autem ad illustrissimum dominum generalem quas M^{tas} V. dedit, scribit de proventibus regni istius, quos ordine, quatenus mihi cogniti sunt, ex registo istis litteris incluso M^{tas} V. accipiet, ¹⁾ qui ut tempestiva et bona provisione plurimum et augeri et locupletari possunt ut longe maior numerus proventuum existere possit, ita per negligentiam etiam hi qui nunc sunt, diminui poterunt.

Ubi vero de subsidio in causa ducatus qui filio regis daretur, me pollicitum esse M^{tas} V. meminat, hoc ipsum et per me apud regnicolas praestare poteram, si pace et non bello res agi coepta esset; verum cum bello res tota procederet, non erat occasio illius rei constituendae, cum ne una quidem illi, ita ut in tali re fieri assolet, hactenus esse potuissent (*sic*), ²⁾ quod tamen illi nulla ratione subterfugere possunt, cum causa ista filii regis et serenissimae reginae in negotio dotis ex necessitate et debito illis incumbat.

Itaque cum iam arces Themesiensis, Beche et Bechkereke et reliqua omnia loca, tam in Hungaria quam in Transsylvania in potestate M^{tis} V. sint, omniaque in defensione M^{tis} V. consistant, arbitror me meae nunc oblationi satisfacisse. Superest igitur nunc sola regni defensio, quam magnopere M^{tas} V. curare dignetur, modumque illis omnibus praescribere et in ordinem omnia regni negotia redigere, ne confuse et sine modo sint, sine quo illius administratio fieri non potest.

Propterea igitur et de episcopatu Albensi nuper M^{ti} V. scripseram, ut si illum nunc M^{tas} V. alicui conferre nollet, alia via de eo M^{tas} V. cogitaret; cum haec res damno non utilitati M^{ti} V. futura sit, multaque per caventiam episcopi in causa potissimum religionis fiat, quae per alios ita commode geri non possunt, utpote in quem oculi omnium semper intenti erant, et qui parentis loco ab omnibus habitus esset.

¹⁾ Nagy kár, hogy e jegyzék nincs meg.

²⁾ E mondat értelme homályos. Una esse = egyetérteni.

Miseram hominem meum una cum litteris M^{tis} V. ad vavodam Moldaviensem legatione litteris M^{tis} V. conformi, qui licet per nuncium meum omnia se facturum pollicitus sit, ubi de gratia M^{tis} V. in se certus extiterit, tamen quo plenius ad ea omnia responderet, episcopum summum illius regni Moldaviensem antistitem et alterum ex boyeris suum praecipuum, cuius consilio et parens illius dum viveret in magnis semper rebus utebatur, ad me misit, quorum legationem ubi auditi erunt, ordine M^{ti} V. perscribam.

Cum vero et proventus regni, ex quibus nulli quidem nunc in promptu sunt, sed qui futuri abhuc erunt, iam M^{tas} V. intelligat, ad rationem illorum et ea quae necessaria in hoc regno sunt, M^{tas} V. conferre potest.

Iam igitur et ad salinas pro excidendis salibus et ad auri campionem si M^{tas} V. illam ad rationem suam retinere voluerit, et ad solutionem servorum meorum, quo scilicet numero me M^{tas} V. hic esse vellet, pecunia necessaria esset; cum enim ab eo tempore, quo spectabilem et magnificum quondam dominum comitem a Salmis conveneram, nihil mihi a regno tributum esset, tantumque militum numerum, tum contra factionem serenissimae reginae, tum contra Turcam et duo vicina regna, interea meis tantum sumptibus aluerim: M^{tas} V. pro sua prudentia facile iudicare potest, quantum in solutionem istarum gentium impendere debuerim. Supplico igitur M^{ti} V. domino clementissimo, dignetur me suo prudenti consilio instruere, quid mihi in tali statu regni faciendum esse censeat. Deus *stb.* Ex Nova Arce mea decima nona die augusti, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor
Frater Georgius
episcopus Waradiensis.

Absolutis vero iam litteris homo meus a Zegedino eo tempore advenit, quo unacum dominis generale et Thoma de Nadasd in arce mea nova essem, qui chausum unum illic esse retulit nomine principis Turcarum ad me venturum; verum cum ille postquam M^{tis} V. unacum litteris interceptum esse accepisset, ibidem Zegedini illum substetisse dixit, nec sine litteris securitatis ad me venturum. Visum est igitur dominis ipsis, ut pro cognoscendis tantum rebus illum de suo ad me adventu securum redderem.

Turci ut mihi idem servitor meus recensuit, prope Zemlÿn et Zalonkemen sunt, pontemque iam in Danubio ad Waradinum Petri absolutum fuisse dicebat.

(Eredeti.)

CLXXVIII.

1551. aug. 24. Bécs.

Ferdinand Fr. Györgynek. — Szolnok építése és védelme, valamint a Szolnok és Eger ellen intézendő török hadjárat felől.

Ferdinandus etc.

Reverendissime in Christo pater *stb.* Intelleximus ex litteris Devotionis Tuae 17. praesentis mensis die ad nos datis nobilibus comitatus de Zarand impossibile esse venire iuxta mandatum nostrum ad fortificationem Zolnok tum propter loci distantiam tum etiam quod Turcis vicini sunt, contra quos in horas arma capere cogentur, ut se, coniuges ac liberos defendant. Nos itaque iuxta consilium Dⁿis Tuae expediri fecimus ad eiusdem comitatus nobiles litteras, quibus eis significavimus, quod in causa fortificationis dictae arcis Zolnok iuxta instructionem et commissionem Dⁿⁱ Tuae a nobis datam omnia agere debeant, sicuti D^{no} Tua ab exemplo quod una cum ipsis litteris eidem transmittimus cognoscet. Requirentes a D^{ne} Tua id quod magis utile et necessarium iudicaverit, desuper agat; sicuti eam facturam esse minime dubitamus, cum ipsius sincerum constantemque erga nos animum omnibus in rebus nobis magis ac magis declarare comprobareque non desistat, prout marchio Cassani nobis proximis litteris etiam significavit, cum de arce Ovar nonnulla ad nos scripsisset; quod ipsum licet nos a D^{ne} Tua haud optemus, istiusmodi tamen Dⁿis Tuae de nobis benemerendi cogitationes gratissimae nobis acciderunt.

Praeterea cum beglerbegus cum copiis suis vel ad Agriam vel arcem Zolnok obsidendam movere velle videatur, et licet nos ex his partibus diligentem explorationem, quo sese ipsi hostes moverint, fieri ordinavimus; tamen D^{nem} quoque Tuam gratiose requirimus ut etiam ipsa de habendis veris et certis explorationibus de ipsorum hostium traiectione et progressu curam diligentem gerere et quicquid certi cognoverit, nobis significare et denique si ipsi hostes vel Agriam vel Zolnok obsidere conarentur, una cum locumtenente bellico marchione Cassani et commissariis nostris ita etiam ad has partes advertentiam habere velit, ut postulante necessitate succursum illinc a vobis habere possint. Nos vicissim gentes et copias horum confiniorum ita disponi et ordinari mandabimus, ut si necesse fuerit, etiam Transsylvaniae succurrere queant, quo ex omnibus partibus ista ratione eo efficacior hostibus ipsis resistentia fiat pro fidelium subditorum defensione et ne tantae importantiae loca periclitentur; sicuti D^{no} Tua pro sua prudentia haec per se satis superque intelligit;

quae in eo rem et necessariam et nobis gratam factura est, clementer erga se recognoscendam. Datum Viennae die XXIV. augusti, anno 1551.

Az írat élén: Fratri Georgio, 24. Augusti.

Fogalmazvány.

CLXXIX.

1551. aug. 28. Bécs.

Ferdinánd Fráter Györgynek. Panaszkodik hogy az erdélyi jövedelmekből a költségek nem telnek ki; kéri Fráter Györgyöt a szorgos vigyázásra s biztatja a bibornoksággal.

Ferdinandus . . . *stb.*

Reverendissime . . . *stb.* Accepimus litteras Devotionis Tuae 19. praesentis mensis die ad nos datas et non dubitamus quin D^{tio} Tua postea responsum ad omnes suas litteras acceperit. Nos enim ad omnia eius scripta quae hactenus nobis reddita sunt, respondimus, neque opinamur, tabellarium aliquem denuo interceptum esse, sicut D^{tio} Tua ex marchione Cassani eius rei rationem latius cognoscet.

Vidimus regestum reddituum regni istius nostri Transsylvaniae et cum sumptus quos facere cogimur, ipsos redditus longe superent, sicuti D^{tio} Tua facile diiudicare potest, magnopere confidimus eandem pro sua rerum istarum omnium sufficienti pleneque intelligentia et cognitione longo usu experientiaque parta ita eorundem reddituum administrationem consilio operaque sua directuram esse, sicuti tempore serenissimi quondam regis Joannis quoque fecit, quo nos tum regni istius defendendi et conservandi onus eo melius hoc tempore ferre et sustinere, tum in posterum divino auxilio mediante, istiusmodi praeteritorum sumptuum vigiliarum et laborum aliquem fructum et compensationem habere et consequi valeamus. Qua de re D^{tio} tua clementem et condignam remunerationem a nobis acceptura est.

Quod nos D^{tio} Tua ad regni istius defensionem cum iam totum sit in potestatem nostram redactum, hortatur, nos sane omnia ad id pertinentia omnibus possibilibus modis, viis et rationibus curare et providere studemus. Cum autem negotium tractatus satis diu protractum sit, et praeterea Themesvarii et aliae partium inferiorum arces, ipsis demum hostibus prae foribus fere existentibus nobis consignatae fuerint nosque speraverimus illas a comite Themesiensi melius provisas relictum iri, quam evenit, non possumus non esse de illis arcibus magnopere solliciti, cum ex tam longinquis partibus earum provisio necessaria tam cito sufficien-

ter fieri non potuerit. Et propterea licet opinemur beglerbegum propter inundationem aquarum hoc anno amplius versus Transylvaniam vel partes illas inferiores non profecturum, vel saltem in traiectione non parum impedimenti et remorationis habiturum; insuper sicut ex variis explorationibus percepimus, ipsum nedum parvum militum numerum, sed etiam paucos expertos et rei militaris peritos secum habere dicatur; tamen D^{nem} Tuam clementer requirimus, ut una cum bellico locumtenente et commissariis nostris conservationis et provisionis dictarum arcium diligentem curam gerere velit, ut donec munitiones nostrae, quae iam in itinere sunt, isthuc adferri possint, ob earum defectum non periclitentur, atque apud status et ordines istius regni res et negocia nostra eo dirigere et promovere in novo conventu, quem non nisi summopere necessarium existimamus, contendat et laboret, ut super fortificationibus locorum et defensione regni consultare, deliberare et prout necessitas exoptulat concludere velint, atque ut eo maiore cum fructu in huiusmodi conventu agi possit, D^{tio} Tua cum dicto locumtenente bellico et Thoma de Nadasd, commissariis nostris diligenter deliberet et concludat, quid et qualiter cum statibus regni agendum et tractandum sit, nobisque super eo opinionem suam perscribat, ut si per temporis brevitatem fieri poterit, ea quae necessaria visa fuerint, ante indicti conventus celebrationem rescribere et committere possimus.

Quo ad episcopatum Albensem et alia D^{nis} Tuae equitum et peditum intertentionem pertinentia nos erga D^{nem} Tuam brevi non nisi clementer resolvemus, ita quod D^{tio} Tua re ipsa expertura sit, nos erga eandem non aliter gessisse, quam prout clementem et gratum regem facere decet, erga eum qui sibi et reipublicae christianae nedum gratissima verum etiam utilissima praestitit servitia. Ideoque apud sanctissimum dominum nostrum papam pro conferenda in D^{nem} Tuam cardinalitia dignitate diligenter instetimus et primo quoque tempore optatum responsum habituros esse speramus et aliis quibus poterimus modis eandem D^{nem} Tuam pluribus honoribus et dignitatibus ornare et decorare inclinati sumus.

Moldoviensis vaivodae oratorem isthuc pervenisse praesertim cum ad omnia christianitatis studia iuvanda domini sui propeensionem ostendere videatur, libenter intelleximus; expectabimus tamen ulteriorem D^{nis} Tuae informationem, quam se nobis perscripturam esse significavit, ubi eum audiverit.

Quod cziausium turcicum D^{tio} Tua assecuraverit ut ad eam veniat, non improbamus et D^{nem} Tuam gratiose requirimus ut de iis quae chiaus ipse proposuerit, nos sine mora certiores reddat.

De eo vero quod D^{tio} Tua nobis supplicavit et eam consilio nostro instruere dignaremur, quid eidem in tali statu regni faci-

endum esse censeamus, D^{ncm} Tuam benigne hortamur et requirimus, ut ipsa prudenter apud se expendat, quae praesens rerum et regni status exposcat, nobisque suum desuper consilium primo quoque tempore tribuat et pro sua prudentia eum ordinem et modum deliberet suscipiendum, qui nobis ac regno et universae reipublicae christianae commodus et salutaris esse possit: quem admodum etiam tempore serenissimi quondam Joannis regis et eo defuncto penes illustrem eius filium ducem Joannem dum in regno esset, fecisse dignoscitur, et tanquam rerum experientia et prudentia pollens adhuc optime facere potest. Nos enim intellecta D^{uis} Tuae opinione et consilio, omnia ea quae ad regni et fide-
 lium istorum subditorum nostrorum conservationem et defensionem pertinere cognoverimus, libenter amplectemur et quantum possibile fuerit, executioni demandabimus; non dubitantes quin D^{tio} Tua in hisce omnibus nobis non minus quam antea consilio et auxilio suo praesto futura sit, ipsique regnicolae pro suis etiam viribus ad suam ipsorum conservationem et defensionem contributuri et ita aliis quoque ipsos iuvandi bonum exemplum daturi existant, adeoque nobis et subditis nostris fideliter plantantibus et rigantibus ea quae ad regni et christianitatis conservationem et utilitatem pertinent, etiam dominum deum sua divina gratia praesto futurum et adiuturum, ut quod ad suam laudem et gloriam, sui-
 que christiani populi utilitatem incepimus, ipso incrementum praestante iugiter continuemus et manuteneamus. Et haec sunt *stb.* Datum in nostra civitate Vienna, die XXVIII. mensis augusti anno domini MDLI. *stb.*

Ferdinandus mp.
 J. Jonas. D.
 Vicecancellarius.

Ad mandatum s. reg. M^{tis} proprium
 J. Jordanus. mp.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio . . . *stb.*
 (Eredeti.)

CLXXX.

1551. szept. 7. Alvincz.

Frater György a bibornok-collegiumhoz. Röviden ecsetelvén saját működését János kir. halála óta, Erdély helyzete fontosságának fejtegetésére tér és sürgetve kér segélyt a török ellen.*

Illustrissimi ac reverendissimi in Christo patres et domini *stb.*

Saepe quidem et antea cum sanctissimus dominus Paulus tertius pontifex maximus piae memoriae nondum e vivis decessisset, et sanctae illi sedi apostolicae, quam mihi ad omnes actiones

meas unicum et salutare praesidium esse constitui, et aliis principibus christianis, causam regni istius aperui, enumeratis omnibus malis, quibus illud a principe Turcarum immanissimo iactaretur, ut praevisa tanta tempestate, quae universam rempublicam christianam invasura foret, oportune ad depulsionem tantorum malorum consulerent ac ad extinguenda initia tantae cladis, reliquos etiam pro ferendo auxilio invitarent. Nunc tamen iterum hoc ipsum in amplissimo illo consensu Dominationem Vestrarum rev^{marum} facere volui, ne rebus reipublicae christianae essent unquam defuturus. Hac vero ratione potissimum ego huius causae patronus extiteram, quod post mortem serenissimi quondam principis domini Joannis regis Hungariae etc. domini et benefactoris mei clementissimi non solum cura serenissimae reginae viduae eiusque illustrissimi filii; verum etiam totius istius regni Hungariae quae sub ditione defuncti ipsius principis fuerat et provinciae Transsylvaniae administratio mihi ab ipso mortuo rege imposita esset; cui cum decem annos praefuissem, furoremque et domesticorum et externorum hostium tulissem gravissimum, non aliud tamen interim agebam, quam ut retenta rabie hostium regnum Hungariae unacum Transsylvania christianis principibus tuendum committerem, quorum opera libertatem regni Hungariae sub turcica potestate amissam facilius recuperari posse confiderem; in quare quantum mihi vel autoritas sanctissimi defuncti pontificis vel D^{num} V. rev^{maurum} in persuadendo apud principes christianos prudentia profuerit, rerum praesentium status ostendit ut et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem apud easdem esse non dubitarem.

Rebus igitur serenissimae reginae viduae eiusque illustrissimi filii apud sacram regiam Maiestatem, dominum meum clementissimum optime constitutis ac eisdem in loco tuto et pro dignitate eorum convenienti collocatis, perfeci dei optimi auxilio, ut et provincia Transsylvania et tota ea parte Hungariae, quae sub ditione filii regis defuncti fuerat, M^{tas} ipsa regia sine tumultu et sanguine potiretur, cuius pietate, qua ille erga rempublicam christianam ducitur mortem quoque pro illa oppetere non dubitans, quid praeclarius, quid sanctius unquam esse potest? Verum cum unius illius principis vires contra totius reipublicae christianae hostem impares sint, D^{nes} V. rev^{mae} quas deus ipse tanquam luminaria quaedam non solum ad orthodoxae fidei conservationem gubernationemque ecclesiae suae sanctae, verum etiam ad defensionem christianitatis in celeberrimo illo loco esse voluit, rogo quam possum diligentissime, habita ratione tam nobilissimae provinciae, tam sanctissimum dominum nostrum, quam reliquos principes christianos ad istius conservationem invitare velint, de cuius dignitate nec satis commode me dicere

posse video, nec illius situm ad omnes res contra hostem feliciter gerendas satis praedicare, ut quocumque se hostis ad turbandum reipublicae christianae statum terrestri expeditione vertere voluerit, quantum ad situm regionis istius attinet, Transsylvania illa sit, quae conatus hostium non solum remorari, sed etiam vires illius et debilitare et frangere possit. Si igitur D^{nes} V. rev^{mae} incolumes esse, si curam reipublicae christianae, quam humeris suis sustinent, retinere voluerint, primum illud ab eisdem omni studio impetrare contendo, ut quam acerrime iniuriam a multis iam omnis regno isti illatam ab hostibus vindicandam, ut quam fortissime efferis illis hominibus resistendum curent, illudque cogitent nisi tempestive in hac regni istius causa animum sanctissimus dominus noster et reliqui principes christiani ostenderint, eo brevi prorumpere hostium cupiditatem et scelus et audaciam, ut non in isto tantum regno, sed in tota republica christiana in ipsa denique urbe flammam incendiorum hostilium, infinitamque christianorum cedem ubique et visurae et auditurae sint. Qui cum nunc quoque in istius regni visceribus haereant rapinisque et cede omnia contaminent, vereor ne defensio quae ab ipsa sacra regia M^{te} optimo quidem in rempublicam christianam studio suscepta est, extremos^q luctus, perpetuumque nobis exitium brevi sit allatura. Ut igitur saluti reipublicae christianae, ut nomini et dignitati ipsarum D^{num} V. rev^{marum} in hoc primo quoque tempore consulere velint, easdem per amorem domini nostri Jesu Christi supplico quam humillime; nec impossibile hoc ipsum, quod postulo, D^{nes} V. esse putent, cum nihil sit tam difficile quod non studio, cura, diligentia denique ipsa confici possit, animus igitur tantum accedat, oportet, quo ista agere velint, deus ipse reliqua praeter expectationem nostram suppeditabit. *stb.* Datum in castello meo Alwyncz 7. die septembris anno domini MDLI.

Eorundem D^{num} V. ill^{marum} ac rev^{marum}

deditissimus servitor

Frater Georgius, episcopus Waradiensis.

Hátirat: Exemplum litterarum ad collegium cardinalium.

(Egykorú másolat.)

CLXXXI.

1551. sept. 8. Alvincz.

Ferdinand Frater Györgynek. Igyekezni fog Erdély jövedelmeit többíteni; Temesvár rossz karban létele ő előtte nem volt titok. Szükségesnek tartja az erdélyi ügyek végett általános (erdélyi) országgyűlés egybehívását, részlegest már Szebenbe hirdetett.

Sacratissima regia Maiestas stb.

Litteras M^{tis} V. die XXVIII. mensis Augusti datas hodie quinta die septembris (*sic*) accepi. Scribit M^{tas} V. regestum reddituum regni huius Transsylvaniae, quod proxime M^{ti} V. transmiseram vidisse, sumptus tamen, quos M^{tas} V. pro regni huius defensione et conservatione facere cogitur, ipsos redditus longe superare. Confidit tamen M^{tas} V. opera et industria mea eorundem reddituum administrationem ita moderaturum, ut onus et magnitudinem expensarum M^{tas} V. melius et facilius hoc tempore sustinere et in futurum tot sumptuum, laborum, vigiliarumque aliquem fructum accipere possit. Quantum mearum virium est, M^{ti} V. adiuvante deo ita in omnibus inservire studebo, ut mea opera et servitio M^{tem} V. et a magnitudine expensarum sublevare possim et commodum fructumque quo uberiozem afferam. Jam enim nemo alius praeter M^{tem} V. ob oculis meis versatur, ad quem curas, studia, cogitationes meas converterem; M^{tibus} enim meis prioribus ex divina providentia et clementia sacratissimae M^{tis} V. ita prospectum est, ut amplius opera mea non indigeant.

Redditus regni sicuti se habet, M^{ti} V. ita perscribere curavi, ex quibus per me nulla fiet dissipatio, sed quicquid est, totum illud M^{ti} V. fideliter administrabitur.

Propensum animum M^{tis} V. curamque singularem quam pro defensione regni huius suscepit, iam antea ita cognitum omnibus est, ut nemo sit, qui non videat M^{tem} V. etiam supra vires in conservatione regni omnia fecisse, ex officio tamen boni et fidelis servitoris feci, ut M^{ti} V. supplex scriberem, ne quid etiam in posterum, quod ad conservationem regni pertineret, omittere digneretur.

Quod vero negocium tractatus cum serenissima regina et comite Themesiensi tamdiu protractum sit, causam huius rei M^{tem} V. antea cognovisse arbitror, quibus enim cum hominibus rem habuimus, M^{tas} V. intellexit, quos non nisi ultima calamitas ad hoc quod dudum facere debebant, inducere potuit. Themesva-

¹⁾ Jelen levélnek kivonatát mind Theiner Monum. Slav. merid., mind Szilágyi S. Erdélyi Orsz. Eml. II. kötetében (jegyzetben) közlik Jónak láttam egészen e gyűjtemény többi darabjai közé fölvenni.

rium vero et alias arces tam improvisas et vacuas fuisse dudum antea sciebam, ideoque plurimum metui, ne sub ista incuria et negligentia in potestatem hostis venirent, optavique ut prius quam hoc contingeret, ad manus M^{tis} V. darentur. De quorum conservatione bonum est M^{tem} V. accuratam provisionem habere; interim de munitionibus istis, quae in manibus meis erunt, ex arcibus meis providere eas curabo, nec pulveribus nec pixidibus barbatis parcam et de conservatione ac provisione earum sicuti M^{tas} V. optat, una cum illustrissimo domino locumtenente M^{tis} V. bellico et domino Thoma de Nadasd curam diligentissimam habebimus.

Turcicas copias de quibus M^{tas} V. scribit, nulla inundatio aquarum remorabitur, ad has enim partes magna ubique siccitas est, vigilandum itaque est, ne insidiis et dolosis eorum stratagematibus circumveniamur.

Apud status et ordines huius regni negocia M^{tis} V. dirigere et promovere non quiesco, nec dubium quin facturi sint omnia libenter; licet hoc anno in frumento penuriam sentiant; vinum paulo uberius proveniet. Annis tamen superioribus quoque propter tumultus bellorum continuos omnia quae habebant consumpta sunt; nihilominus M^{ti} V. parati sunt servire. In comitiis autem quid modo cum eis tractandum sit, non video, nisi si de contributione agere velimus, quam in omni tempore eos reddituros speramus. Nam quod ad defensionem regni attinet, optimum antea modum ex decreto et deliberatione regnicolarum in hoc regno reperuimus, ut sive decima vel vigesima parte, aut partialiter vel capitatim insurgere necesse sit, quaelibet natio iuxta modum praescriptum sine mora insurgere debeat, quod diligenter cum opus est, singuli eorum exequi curabunt.

Siquid autem aliud M^{tas} V. in animo habet, quod eius proponere velit, M^{tas} V. primo quoque tempore me certiolem facere et edocere dignetur.

Illud quidem necessarium esse iudicarem, si tamen ratio praesentis temporis concederet ut M^{tae} V. de tali novo generali conventu in aliquo competenti loco prospiceret; ad quem universi status et ordines utriusque regni convenire possent, ubi de omnibus negociis ac rebus et praesertim de modo defensionis et conservatione regni, ita agendum et concludendum esset, ut tam barones et magnates, quam etiam nobiles et omnes status ecclesiastici et seculares, onus pro eorum conditione competens in defensione regni sustinerent, nec quisquam esset qui tandem hoc onus quod ipsis imponeretur, sustinere detractarent, scrirentque singuli suum officium facere. Quantum enim ratione mea consequi possum, cum magnitudinem sumptuum et expensarum M^{tis} V. considero, impossibile esse iudico tam intolerabiles sumptus per

se M^{tem} V. sustinere posse, nisi a nobis quoque adiutus fuerit. Conventus tamen eiusmodi interim donec Turca pro foribus regni versatur, commodo fieri non possunt; necesse enim esse ut ad ista comitia quilibet securum et liberum iter haberet: hoc autem tempore nemo suas aedes sine periculo relinquere potest.

Si vero M^{tis} V. voluntas est ut ante generalia comitia contributionem in Hungaria et in hoc quoque regno ordinare debeam, M^{tas} V. inveniatur modum ut mihi ad exiguum tempus in Hungariam exire liceat; potest autem hoc sine periculo fieri. Ego curabo ut M^{tas} V. ex illis locis, quae serenissimae reginae et filio eius illustrissimo subiecta fuerant, contributio administretur; meo tamen iudicio melius esset ad generalia comitia differre, ut omnia ista simul et semel concluderentur. Haec tamen et alia omnia arbitrio M^{tis} V. relinquo et non aliud nisi quod M^{tis} V. voluntas est, exequi vel facere volo.

De fortificatione civitatum iuxta mandatum M^{tis} V. una cum illustrissimo domino marchione Cassani et domino Thoma de Nadasd summam curam habebimus; ut autem M^{tem} V. in his quoque rebus ab expensis sublevare possemus, indiximus comitia partialia Cibinium, ad proximum diem festi nativitatis beatissimae virginis Mariae, ubi deo volente tentabimus, si quid subsidii pro munitione istarum civitatum ab eis impetrare poterimus, quod nos consequi non dubitamus. Ad munitionem vero civitatis Albensis prout M^{tas} V. mandavit, de proventus episcopatus providebimus; cum autem proventus isti nondum administrari possint, curam habebimus ut interim opus ceptum continuetur, nullaque dies ab opere intermitteretur, quod M^{tas} V. ex litteris domini illustrissimi locumtenentis latius cognoscet.

Ad supplicationes meas quod M^{tas} V. clemens brevi responsum [se] facturam ostendit, benignum M^{tis} V. erga me animum omni fidelitate et servitio promereri studebo. Ego tamen nihil iam amplius in votis habeo, quam ut M^{ti} V. ex animi sui sententia et cum fructu servire possim. Ideoque omnia M^{ti} V. perscribo ut pro sua prudentia diiudicet, quid facere aut quod omittere oporteat; in omnibus enim rebus voluntati tantum M^{tis} V. meipsum accommodare curabo.

Chawz de quo proxime M^{ti} V. scripseram, iam est in itinere, ubi eum convenero, quicquid proposuerit M^{tem} V. subito certificare curabo.

Vbi M^{tas} V. admonet et hortatur, ut quicquid praesens rerum et regni status exposcat, apud me diligenter expendam, et consilium desuper primo quoque tempore feram; scio quidem M^{tem} V. prudenter omnia perpendere et non tantum de praeteritis, verumetiam de futuris sapientissime iudicare. Mea tamen opinione difficillimum est in ista rerum ambiguitate quicquam nunc

deliberare. Si enim M^{tas} V. cum Turca inducias habebit; alia erit ratio et modus agendi rerum, tum M^{ti} V. quum etiam mihi. Si vero induciae fieri non possunt, alia item via procedendum erit. Nunc igitur in isto statu et ambiguitate nihil aliud cogitandum est, quam ut loca in confinibus fortificentur et interim dolos et insidias hostium diligenter caveamus, ne ab illis circumveniamur.

Ceterum scripseram antea M^{ti} V. de comitatibus illis remotioribus, quos ex mandato M^{tis} V. ad aedificationem Zolnok cogere voluerant. Nunc itaque per nobiles comitatum illorum requisitus sum, obtuleruntque ad fortificationem Zolnok et arcis Themesiensis subsidium viginti quinque denariorum, quos statim ad manus vice comitis comitatus Byhoriensis administrare faciam. M^{tas} itaque V. dignetur informationem dare, ad cuius manus eam pecuniam sive ad Zolnok sive ad Themesvár voluerit mittere et assignare debeant. *stb.* Datum ex castello Vyncz octava die mensis septembris anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor
Frater Georgius
episcopus Waradiensis.

(Eredeti.)

CLXXXII.

1551. sept. 9—13. Bécs.

Ferdinand Fráter Györgynek. Nem tartja tanácsosnak, Erdély biztonsága szempontjából, hogy a barát most Ferdinánd udvarába jöjjön, bár kegyes fogadtatásra számíthat az minden időben. A bíbornoksága ügyéről s a barát egy rokona frater Ivaniscevich dolgáról tudósítja.

Fratri Georgio, 9. Septembris.

Reverendissime in Christo pater *stb.* Perscripsit nobis spect. et mag^{cus} Joannes Baptista Castaldus Devotionem Tuam desiderio summo nos accedendi teneri, ut nos tum de praeteritis accuratius edocere, tum etiam nobis consilium suum de iis quae tam belli quam pacis tempore pro regni defensione et conservatione suscipienda censet, coram ostendere et demonstrare posset. Id quod nos non nisi grato et clementi animo accepimus, ut qui D^{nem} Tuam de istiusmodi rebus coram nobis verba facientem libenter et benigne audire optamus, eiusdemque consilia omnibus in rebus magno usui commodoque nobis esse posse non ignoramus plurimique semper facimus. Licet igitur D^{nis} Tuae ad nos adventus nobis gratissimus esset quovis loco et tempore; tamen existimamus id magis oportune fieri posse rebus in Transsylvania in pacatiorem firmioremque statu deductis itaque stabi-

litis ut D^{nis} Tuae absentia nihil in regno isto periculi adferre queat; praesertim autem ad proxime futurum generalem conventum eiusdem D^{nis} Tuae adventus optatissimus nobis erit, ut cum eius consilio eo certius omnia agere, ordinare et constituere valeamus. Speramus autem interea temporis nos a sanctissimo domino nostro papa tale responsum habituros esse, ut D^{nem} Tuam tunc maioris ampliorisque dignitatis accessione auctam ornatamque conspiciere valeamus, non tamen praetermissuri eandem etiam aliis regiae gratiae et propensionis nostrae beneficiis et ornamentis per omnem occasionem quovis loco et tempore prosequi. Datum Viennae die 9. septembris, anno 1551.

Ad litteras Fratris Georgii¹⁾ de 9. septembris postscripta. Quidam frater Benedictus Ivaniscevich dedit ad nos litteras quibus nos humiliter rogavit, ut adiunctum fasciculum litterarum ad D^{nem} Tuam transmitti iuberemus; tum etiam ut abbatiam sancti Jacobi in Palo prope oppidum Terrae Fluminis sancti Viti sitam sibi intuitu D^{nis} Tuae, utpote cuius nepos esset, conferre dignaremur. Nos itaque fasciculum litterarum hisce nostris adiungi iussimus. Verum quo ad abbatiam, eius petitioni satisfacere non potuimus. Quandoquidem nondum acceptis eius litteris eam electo Segniensi propter eius paupertatem contuleramus ut episcopalem statum eo honestius tueri valeat; alioqui ex quo non solum D^{nem} Tuam sed omnes suos gratia singulari prosequimur, non gravati fuisset, si re integra illius petitionem cognovissemus, eidem Fratri Benedicto veluti D^{nis} Tuae nepoti huiusmodi gratiam facere. Datae Viennae die 13 septembris 1551.

(Fogalmazvány.)

Jegyzet. Ugyanezen levél ugyanezen utóirattal eredetiben is megvan — s míg az utóirat kelte az eredetiben is sept. 13-dika, addig a levél datuma az eredetinel sept. 11.

CLXXXIII.

1551. sept. 11. Bécs.

Ferdinand Frater Györgynek. Hogy a mit a barát a töröknek írtaud, arról előbb Ferdinándot tudósítsa.

Ferdinandus. . . *stb.*

Reverendissime in Christo pater. *stb.* Legimus exempla binarum litterarum quas proximis diebus ad Turcarum principem scripsisse vos vestris ad nos litteris de vigesima nona praeteriti mensis augusti nobis significatis. Placetque quod consilio fidelium nostrorum spectabilium et magnificorum Joannis Baptis-

¹⁾ *recte* ad Fratrem Georgium.

tae Castaldi, marchionis Cassani ac comitis Thomae de Nadasd illas, uti affirmatis, scripseritis, et imposterum communicato similiter cum eisdem consilio in istiusmodi negotiis procedatis, prout vos facturos scribitis, gratumque erit, ut nosmet ipsos quoque posthac consulatis, priusquam litteras aut nuntios vestros ad praefatum principem vel eius praefectos aut consiliarios expediat. Non dubitamus autem quin responsum si quod ad vestras litteras supradictas a Turcarum principe ad vos afferetur, ad nos illico missuri sitis. Datum Viennae die undecima mensis septembris, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo primo.

Ferdinandus mp.

Nicolaus Olahus.
episcopus Agriensis mp.

Külczim: Reverendissimo in Christo patri Fratri Georgio. . . *stb.*
(Eredeti).

CLXXXIV.

1551. sept. 15. Nagy-Szeben.

Frater György Ferdinándnak. Patócsy Ferenczet igen melegen ajánlja Ferd. kegyeibe s annak számára Gyula várát léri élte fogytáig.

Sacratissima regia Maiestas. . . *stb.*

Ego quemadmodum hactenus in nullius nec laude nec vituperio apud M^{tem} V. immoratus sum, cum eos omnes qui M^{ti} V. serviunt et probos et fideles esse viderem; ita ne mag^{cum} dominum Franciscum Pathochy de Eperjes M^{ti} V. laudavi; nunc tamen conditio temporis hortatur me, ut eum M^{ti} V. commendarem, cuius opera si M^{tas} V. uti voluerit, reperiet illum servum non inutilem, imo verius talem, qui magno usui M^{ti} V. in istis locis esse possit, auctoritate enim maxima inter nobiles pollet, favore autem prosequuntur eum omnes singulari, idque duplici de causa, tum propter illius liberalitatem, qua in omnes utitur, tum vero quod maior pars eorum, qui praecipui inter nobiles sunt, propinqua illum sanguinis affinitate tangunt, qui licet per valetudinem inbecilis sit, milites tamen tam optimos et in re militari ita peritos alit ut comparem ei in hac re paucos, antepo- nam vero neminem, et cui eiusmodi quoque facultates suppetant ut si per duos aut tres menses solutionem illi M^{tas} V. facere non posset, valeret etiam de suo M^{ti} V. inservire. Hic igitur arcem Gywla habet, quae illustrissimi quondam domini Georgii, marchionis Brandenburgensis erat et quae ad illius posteros devoluta esse videretur; tamen cum Franciscus Pathochy adversa valetu-

dine ita fractus sit, ut diu hunc vivere posse non credam, optimum fore iudicarem, si M^{tas} V. modum aliquem inveniret, quo Pathochy ipse, ipso superstite, in arce ipsa manere possit, prescripta ei conditione, quantum numerum militum, ratione ipsius arcis pro necessitate M^{tis} V. tenere deberet, ut post eius obitum cum praeter unicam filiam nullos liberos habeat, et de illa quoque iam desponsata minima cura illi sit, arx ipsa rursus vel in M^{tem} V. vel in ipsius domini marchionis posteros devolveretur. Qui cum partes serenissimae reginae sequeretur etsi capitalis mihi inimicus extitisset, visa tamen illius fidelitate et constantia qua in rebus serenissimae reginae promovendis usus est, facere non possum quin huius ad inseriendum M^{ti} V. facultatem laudem, non diffidens cum apud M^{tem} quoque Vestram talem constantem et integrum futurum, qualis apud ser^{mam} reginam fuerat. Ego tamen ad sapientissimum M^{tis} V. iudicium cuncta remissurus sum, ut in his omnibus illud tantum fiat, quod M^{tas} V. esse voluerit. Deus optimus. . . stb. Cibinii 15. die mensis septembris, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: Sac. regiae M^{ti} Romanorum ac Hungariae . . . stb.

CLXXXV.

1551. sept. 15. Temesvár.

Aldana Bernát Frater Györgynek. Panaszkodik a ráczok hitetlenségé ellen és sürgös segélyt kér Temesvár részére.

Reverendissime domine. stb.

Ego hactenus Dominationi V. rev^{mae} non scripsi, tum quia nihil aliud alicuius importantiae accidit, ex quo aliquid ego in particulari scriberem, tum etiam quia huius provinciae res nondum satis perceperam. Quod autem nunc mihi nunciare occurrit, est, quod praeter inimicos notos etiam quos amicos habere credebamus, hi etiam in hostium auxilium conversi sunt contra nos; sunt autem hi nonnulli Racionorum et omnes integre si connumerari licet, nam aliqui eorem qui per litteras spect. mag^{ci} domini Andreae Bathor convocati sunt, ut cum armis insurgerent, inobedientes se demonstrantes nondum comparsi sunt: reliqui vero qui convocandi crant, ante hoc ad Turcas confugientes ipsis opem et Tibisci transitum contulerant et omnes insimul ab obsidionem arcis Besquerec aspirant. Quare cum D^{tio} V. rev^{ma} pro unico duce et propugnaculo contra has Turcarum invasiones huius regni habeatur, non mirum et absque ratione videbitur, si ad ean-

dem pro subsidio recurramus, et sic ego humillime supplico ad mentem Dⁿⁱ V. rev^{mae} inceptae per eam reipublicae et religionis defensionis memoria in praesenti revertatur et in hac necessitate ita consulat ut suo beneficio ab ea cum victoria evadamus et quia reliqua per litteras illustris domini Joannis Baptistae Castaldo intelliget, ad me nihil aliud occurrit nisi quod D^{nem} V. rev^{nam} deus maximus foelicissimam conservare dignetur. Ex Temesvar die 15. ¹⁾ Ante lucem. 1551.

D^{nis} V. rev^{mae}

deditissimus servitor
Bernardus de Aldana mp.

Külczim: Reverendissimo domino, domino Fratri Georgio, *stb.*

(Eredeti.)

CLXXXVI.

1551. sept. 15. Nagy-Szeben.

Frater György Ferdinandnak. A szebeni részleges országgyűlés határozatairól tudósítja, s közli a havaseli vajda vicecancellárjától a török felől nyert híreket.

Sacratissima regia Maiestas *stb.*

Comitiae particulares ad octavum diem praesentis Cibinium indictae hodie primum absolutae sunt, in quibus ad munitionem civitatum obtulit nobilitas de singulis eorum colonis, prout census more solito exigi consuevit, denarios 32, quibus Saxones similem summam solvunt; ex Siculis vero cum aliquot tantum personae istis comitiis interfuissent, sine scitu aliorum nihil cum illis discerni potuit.

Nova autem eiusmodi apud nos versantur: beglerbegum iam Danubium ad Varadinum Petri traiecisse, medioque tantum miliari abesse á Beche.

Redit et vicecancellarius vaivodae Transalpinensis non ita pridem a porta caesaris Turcarum, qui dicit Ahmat basam alterum ex praecipuis vesiriis principis Turcarum post beglerbegum venturum cum ianiceris et omnes zanchacos qui in vicinis locis Transalpinensibus sunt, mandato caesaris una cum ipso vaivoda Transalpinensi in armis esse Moldavus quoque pace cum Polonis inita, omnes suas copias iussu caesaris coëgisse dicitur.

Dedimus itaque litteras unacum illustrissimo domino generali ad omnes comitatus regni Hungariae, ut statim per singula capita consurgent. Si igitur militum gravis armaturae copiam

¹⁾ T. i. septembris.

M^{tas} V. habet, mittere dignetur nunc vel sexingentos pro defensione regni versus Temesvaar. Si vero duce bono et perito M^{tas} V. caret, non desunt mihi servi, iure militari imprimis docti et versati, qui curam rerum bellicarum subire' strenueque illam dei auxilio administrare possint.

Zenchacum quoque Zege diensem unacum bombardis obviam beglerbego profectum esse dicunt, Ulimanno cum sexagintis equitibus Zege dini relicto, eo animo ut arcibus Beche et Becherche expugnatis, statim Chanadium obsideant, quam si expugnaverint et depopulationibus versus Varadinum omnia loca vastent, traiectoque tandem Tibisco, se cum bassa Budensi ad expugnationem arcis Zolnok coniungat. Haec igitur sunt, de quibus M^{tem} V. certio rem facere volui *stb.* Cibini 15. die septembris anno domini MDLI.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: Sacratissimae regiae M^{ti} Romanorum *stb.*

(Eredeti.)

CLXXXVII.

1551. sept. 17. Nagy-Szeben.

Fráter György Sforza Pallavicininek. Hogy biztossága szempontjából embereit küldte élébe.

Magnifice domine . . . *stb.*

Ego hortatu et comissione illustrissimi domini capitanei generalis domini Castaldi praemisi meos obviam D^{nis} V. mag^{cae} ut illorum ductu secure et pacifice venire possit. Maturet igitur, rogo, D^{tio} V. mag^{ca} et festinet quantum militum vires patiuntur, *stb.* Cibinii 17. die septembris anno domini 1551.

Frater Georgius

episcopus Waradiensis, thesaurarius
et locumtenens. etc.

Külczim: Magnifico domino Sforcia Palavicino praefecto gentium regiae M^{tis} gravis armaturae. *stb.*

(Eredeti.)

CLXXXVIII.

1551. sept. 17. Nagy-Szeben.

Frater György Ferdinándnak. Tudatja, hogy Temesvár segélyére saját maga fog kiindulni (bár Castaldo és Nádasdy elleintén ezt ellenesték) s e czélből Pathócsyt előreküldé.

Sacratissima regia Maiestas. . . *stb.*

Litteras dominorum Bathory et Aldanae M^{ti} V. in specie misi ut ex illis statum terras illius M^{tas} V. intelligat; vocor ab illis in auxilium et quamvis illustrissimo et mag^{co} dominis capitaneo generali ut Thomae de Nadasd meus exitus non probetur, ego tamen omnino exire constitui, quod ipsum et dominis istius regni nobilibus tum optimum tum necessarium esse visum est. Exibo igitur et recta ad Sebes et per illam solitudinem vadam; praemisi tamen dominum mag^{cum} Franciscum Pathochy et alios servos meos, qui interim dum ego illuc venero, gentes ubiquae levent et ad consurgendum invitent, quibuscum una ego ipse Temesvarium versus proficiscar. Mandet igitur M^{tas} V domino Sforza Palavicino ut una cum cataphractis properet, festinanterque veniat, qui me ad Temesvarium assequi poterit. Cui obviam misi Georgium Horvath una cum aliis familiaribus meis, ut tuto et secure venire possint. Faciam igitur omnia quicquid per me fieri potest, ut nec fides nec studium meum in rebus M^{tis} V. regnique salute defuisse videatur credoque arcem ipsam dei auxilio nos salvam retinere posse, ex cuius libertate maiores accessiones rebus M^{ti} V. futuras non diffido. Et quamvis aliquam resolutionem in meis rebus a M^{to} V. expectabam, ego tamen ita fideliter eaque constantia et fidelitate in omnibus rebus M^{ti} V. inserviam ut maiori studio, maiorique vigilantia servire non possum. Ubi vero commodum et utilitatem quae ex meo exitu futura esset, domini generalis et Nadasdus cognovissent, annuerunt et ipsi ad meum exitum. Eo igitur apparatu deo bene favente, eo quo necesse erit proficiscar, ut nostram operam non inutilem futuram existimem. M^{tas} igitur V. constituat unum aliquem cum una ad Temesvar erimus, ad quem attendamus, et qui omnibus praesit, ne sine duce et eo quidem qui aliis praescribat, esse videamur. *stb.* Cibinii 17. die septembris, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: Sacratissimae regiae Maiestati Romanorum . . . *stb.*

(Eredeti)

CLXXXIX.

1551. sept. 20. Bécs.¹⁾

Ferdinand Frater Györgynek. A török-veszélylyel szemben Fr. Gy. tevékenységében bízik; panaszkodik a sok költség s Erdély kevés jövedelme miatt; a részleges és általános erdélyi országgyűlésről, végre Eger állapotjáról ír egyet s mást.

Ferdinandus etc.

Reverendissime in Christo pater. *stb.* Redditae sunt nobis binae litterae D^{nis} Tuae, 8. et 10. praesentis mensis die ad nos datae, ex quibus atque etiam ex iis, quae spect. et mag^{cus} Joannes Baptista Castaldo marchio Cassani etc. nobis perscripsit non tantum illa intelleximus, quae in rebus et negotiis istis nostris in comitiis praeteritis et alioquin a D^{ne} Tua acta provisa, ordinata et constituta sunt, sed etiam rationes quibus D^{tio} Tua in dimitendis chiausiis et in responso ad litteras beglerbegi dato pro rerum praesentium statu et conditione et pro avertendis principis Turcarum et beglerbegi contra Transsylvaniam susceptis conatibus usa est. Non tamen dubitamus si princeps Turcarum vel ipsius beglerbegus bonis verbis non contentus, ab instituto suo invadendarum regni nostri partium inferiorum desistere noluerit, D^{nem} Tuam ea consilia et rationes suscepturam esse, ut hostibus ipsis ita fortiter et viriliter resistatur, ut non solum ipsa Transsylvania, sed etiam partes inferiores arcesque illae finitimae et limitanae, quae magni sunt momenti et alia regni istius nostri Hungariae loca defendi et conservari queant. Praeterea fidelissima etiam consilia, quae nobis D^{tio} Tua in rebus ad defensionem regni pertinentibus recte in posterum quoque constituendis, providendis et ordinandis impartitur, grato et clementi animo cognovimus, et istiusmodi D^{nis} Tuae in omnibus rebus iudicium, prudentiam, diligentiam gratiose probamus et plurimi facimus. Perspicimus enim a D^{ne} Tua omnia in regiae dignitatis nostrae, regni fideliumque subditorum nostrorum et reipublicae christianae defensionem, summa fide et studio quibuscunque fieri queat viis et rationibus indesinenter, indefesseque agi, suscipi et tractari, adeo quod ex D^{nis} Tuae fidelissimis studiis et consiliis iampridem conceptam spem ea quae parta sunt divino auxilio medi-

¹⁾ Jelen levélnek töredékét Szilágyi S. az Erdélyi Orsz. Gy. Emlekek I. kötetében, de csak jegyzetben közli; ép azért nem akartam e gyűjteményből kihagyni azt.

ante retinenti et conservandi nunc magis magisque nobis in animo nostro confirmaverimus. Et proinde D^{nem} Tuam clementer magnopereque hortamur, ut eo studio et diligentia, quibus se nobis, regno et toti christianitati utiliter servire posse putaverit, in posterum quoque utetur.

Gratissimum quoque et illud nobis accidit, quod ex litteris D^{nis} Tuae cognovimus, eam opera et servitio suo hanc curam omnibus in rebus fideliter et diligenter suscepturam esse, ut nos a magnitudine expensarum sublevare et commodum fructumque uberiores afferre queat utque redditus quicunque isthic sunt, non dissipentur, sed debito modo nobis administrantur. Et quamvis nihil dubitemus D^{nem} Tuam, ut quae iam intelligit quam gravissimas impensas sustinemus et ipsamet nobis de his fidem facit, diligenter omnique studio in id incubituram et nihil in eo quoque servitii genere praetermissuram esse. Tamen cum ex isto regno parum hactenus percipere potuerimus, sed ex aliis regnis et dominiis nostris illius defensionem sustinuerimus, hodieque sustinere cogamur, facere non potuimus quin illam denuo clementer hortaremur, ut nobis in hac nostra gravissima cura fidem, studium et industriam suam in posterum quoque non minus quam hucusque iugiter conprobare et testatam facere velit, prout eam facturam esse omnino speramus atque confidimus. Et proinde placent nobis magnopere ea, quae D^{tio} Tua de modo et ordine tam circa defensionem regni, ut videlicet singuli suum officium facerent et onus competens sustinerent, quam etiam circa militum conscriptionem et conservationem constituendo non nisi fideliter, diligenter et prudenter perscripsit. Speramus enim eo ipso ordine constituto et observato fore ut deo adjuvante regni et fidelium subditorum nostrorum continuae defensionis minoribus quam nunc fit inpensis prospiciatur nosque tandem una cum fidelibus statibus ordinibus et subditis nostris laborem et vigiliarum fructum uberrimum divinae bonitati gratias de eo agentes, sentiamus atque percipiamus.

Quantum autem ad conventum generalem attinet, nobis quoque videtur eius celebrationem omnino necessarium esse et proinde huiusmodi comitia, priusquam illas D^{nis} Tuae litteras accepissemus, indicenda duximus; sicuti ex aliis litteris nostris ad D^{nem} Tuam, Thomam de Nadasd et Andream de Bathor datis atque convocatoriis ex cancellaria hungarica expeditis D^{tio} Tua cognoscet. Et quia ea quae D^{tio} Tua nobis de regestis per dicatores omnium comitatum ad comitia afferendis consuluit, clementer probamus; ideo licet nos eorum comitatum qui hactenus nobis paruerunt, regesta penes cameram nostram iam habeamus, mandavimus tamen ut dicatores regesta ipsorum secum adferant, hortamurque D^{nem} Tuam ut curet quo comitatibus illis,

qui hucusque sub ipsius administratione fuerunt, pari modo adferantur, quo ordo ille quem D^{tio} Tua non nisi prudenter consideravit, eo melius et rectius constitui queat.

Intelleximus comitia particularia Cibinium ad festum natiuitatis beatissimae Mariae virginis iam praeteritum indicta fuisse speramusque in illis circa ea quae ad locorum fortificationem pertinent, aliquam utilem et proficuum conclusionem factam esse, tanquam in re summopere necessaria et ad defensionem regni magnopere pertinente. Et propterea tametsi iusseramus per praecedentes litteras nostras marchioni Cassani bellico locumtenenti, ut D^{tio} Tua, ipse et comes Thomas de Nadasd nos de iis quae in novo isthic celebrando conventu a nobis proponenda viderentur, informaretis et conventum ad eum diem indiceretis ad quem et responsum a nobis et instructionem una cum credentialibus litteris ad status et ordines dandis accipere possent, quo maiori cum autoritate et fructu omnia a vobis agi et tractati possent; tamen cum reliqua illa quae ultra locorum fortificationes necnon regni defensionem (quam ex litteris D^{nis} Tuae iam bene ordinatum esse, quomodo videlicet tempore necessitatis contra hostes insurgendum sit, libenter intelleximus) isthic nunc proponenda censebamus, ad generalia comitia differri et reiici ibique recte tractari posse videamus, placet nobis celebrationem partialium huiusmodi conventuum pro obtinendis subsidiis ad fortificationes a vobis factam iam esse et tanto magis, ex quo iam propter hostium conatus, quos Danubium iam traiecisse audimus, defensionem regni, aliis rebus postpositis, summo studio, cura et labore invigilandum est; sicuti D^{nem} Tuam una cum bellico locumtenente, Thoma de Nadasd et Andrea de Bathor diligenter omnique studio facturam esse non dubitamus.

Quod vero D^{tio} Tua se edoceri cupit, an subsidium viginti quinque denariorum quod comitatus illi qui ad Zolnock operas praestare debebant, obtulerunt, vel ad Zolnock vel ad Themesvarium mitti et ad cuius manus consignari debeat, videtur nobis, praesertim cum fortificationi castris Zolnock iam satis prospectum sit, ut praedictum subsidium in fortificationem Themesvarii vel arcium Beche et Bechereczke (*Becskerek*) convertatur et ad manus eius personae, quam dictus bellicus locumtenens una cum nostro bellico solutionum magistro ad id deputaverit, consignetur, communicato ea in re cum D^{ne} Tua consilio.

Ea quae nobis D^{tio} Tua quo modo arcem Agriensem provisam intelligit, perscripsit, similiter non nisi clementi animo ab ea intelleximus; scimus enim ista omnia ex fidei et sincero D^{nis} Tuae erga nos animo proficisci et ab ea fieri. Nolumus autem D^{nem} Tuam latere nos nuperrime ab egregio fidele nobis dilecto Erasmo Teufel, cum ad eum saepius de arcis illius fortificatione

curanda litteras et mandata dedissimus, informationem accepisse omnia, quae ad eiusdem arcis fortificationem necessariamque provisionem atque adeo defensionem et conservationem pertinent, sibi ita uti debent curae et esse et fore, perscribendo etiam in specie quanta ibidem sit salium frumenti et vini aliorumque victualium copia, quam sane etiam nos ipsi sufficientem esse putavimus. Scimus quidem Franciscum Bebeck et castellanos eiusdem arcis nonnihil inter se dissidii alere, propter privatas quasdam lites occasione decimarum et aliarum rerum inter vicinos controverti solitarum exortas; sed eiusmodi dissensiones tales esse non putamus ut propter eas ullum arcis periculum metuendum sit; et praesertim cum praedictus Bebeck aut sui homines specialem custodiendae arcis curam non gerant, sed tantum pro tuendis confinibus cum aliis comitatum gentibus isthic congregati sint; maiorem tamen adhuc eius rei inquisitionem et provisionem quoque quatenus necesse esse cognoverimus, in his omnibus fieri curabimus.

Litteras principis Turcarum et beglerbegi ad D^{nem} Tuam datas, per interpretem nostrum et linguam germanicam (latinam enim non scit) et deinde ex germanica in latinam traduci fecimus et Dⁿⁱ Tuae huiusmodi traductionis latinae exempla una cum ipsis originalibus transmittimus eiusque prudenti iudicio expendendum et considerandum relinquibus, qui ipsi principi Turcarum et beglerbego ad huiusmodi litteras respondendum sit, D^{tio} que Tua ita respondere poterit prout sibi pro praesentium rerum statu et conditione oportunum et necessarium visum fuerit. Gratum autem nobis erit ut D^{tio} Tua earum litterarum assecuratoriarum exemplum quas beglerbegus se transmissurum significavit, quando illos acceperit, ad nos transmittat simul et ea quae ei responderit.

Postremo cum certo intelligamus beglerbegum Danubium iam traiecisse, licet non dubitemus D^{nem} Tuam una cum bellico locumtenente et comite Thoma de Nadasd omnia necessaria Transsylvaniae et partium defendendarum consilia, curam atque studia suscepturam esse, tamen pro paterna animi nostri solitudine facere non potuimus, quin ea de re D^{nem} Tuam clementer admoneremus eamque maiori quo possumus studio hortamur et requirimus, ut nihil eorum, quae ad defensionem et conservationem tam Transsylvaniae quam etiam arcium limitaneorum in partibus inferioribus pertinere cognoverit, praetermittat, praesertim cum non ignoret, illas maximae importantiae esse. Et quidem nos quoque praefectis et capitaneis gentium nostrarum circa Agriam mandavimus ut in casu quo beblerbegus vel arces partium inferiorum vel Transsylvaniam invadere et expugnare conaretur, postulante necessitate etiam ex hac parte in ves-

trum auxilium omnia ea suscipere et facere debeant, quae quavis via et ratione poterit, similiter consultum erit, ut si ipse beglerbegus Agriam vel Zolnok vel alia harum partium loca aggredere-
deretur, nos vicissim auxilii et succursus huc dandi consilia et rationes ineatis, quo mutuis consiliis et auxiliis ipsis hostibus deo adiuvante non solum resistatur, sed etiam propellantur. Sicuti haec omnia D^{nem} Tuam una cum bellico locumtenente et comite Thoma de Nadasd diligenter et sufficienter consideraturam et prout rerum occasio, status et oportunitas seu necessitas expostulaverit, diligenter ordinaturam et provisuram esse non dubitamus. *stb.* Datum Viennae 20. septembris 1551.

Fogalmazvány.

Közli : KÁROLYI ÁRPÁD.

KEMÉNY JÁNOS ÉS BORNEMISZA PAL LEVELEZÉSE

Az 1644—1645-iki HADJÁRAT IDEJÉBŐL.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

XXXIV.

1644. aug. 1.

Kegyelmes uram fejedelmem, sat.

Az ellenséget megközelítvén, Szucsánál valami tízig valót, azután Rudnánál is egy annyit vágának s fogának el Csomaközi uramékkal elől küldött csaták. Tegnap Bocskai uramat, Béli uramat, régi látott hallott kapitányokat adván melléjek ő kegyelmeknek, bocsátám vala, magamnak nem lehetvén módom abban, hogy az táborról távozzam, néhány felé kelletvén vigyáznom. Válogatott szép seregekkel, tizenkétszáz lóval bocsátám vala, de semmi derekas próbájok nem lehetett; tizenegyig valót küldének németet, azok közt zászlótartót is, vágtak is nehányat le.

Tizenöt napra való élést parancsoltak szerezzen minden ember, addig zsákmányra nem bocsátanak. Bajmócznál igen erősen sánczolják magokat, és az várat is muniálják magok; Pompejust igen betegen vitték el Bécsben; ezek *bizonnyal segítséget várnak*, az mint ez előtt is írtam nagyságodnak; *lehet pedig dunántúl az uraktól, palatinustól, végekből, Homonnaitól, Csákitól könnyü had, több helyekből pedig német had jő.*

Innét az ellenségnek nem fogok árthatni, igen vigyáz, ki nem jár, sáncza is vagyon; ha *balkézre megyek, utat nyitok*; Trencsén vármegyén által *segítség szabadon jöhet*; ha Trencsén vármegyére által *szállok, hátam megétől balul az utakat mind bevágják, előmben ellenség száll, extremum leszen az dologból.*

Ha az *ellenség megfelesedik, és hátra kellett szállanom, ezen nyomon az utakat bevágják; az parasztság ellenség leszen utánam is az szerént.*

Ha végekre, ott annál több az lator. Mind ezek közt nagyságod bölcsen megítélheti, ha *nincs miről gondolkodnom*; de ha isten velünk, kicsoda ellenünk; dominus providebit. Nagy akadály, hogy terhestől és gyaloggal vagyunk; *mind ezek közt legjobbnak látnám, ha pénzem volna, Lednicze felé mennék által, terhemet gyalogomat ott hagynám, Morvában véletlenül Olomuczot megszabadítanám, az ellenséget utánam vonnám, így hátamon nagyságodra nem vinném. Pozsonyig is akadály nélkül jöhetne nagyságod, el tudnék én tekergeni mind addig, míg nagyobb erővel magamat conjungálnám*; és ha nagyságodra fordulna, rajta lennék.

Ha azért nagyságod megérti, hogy ezt kellett követnem, higgye nagy ok *kényszerített*; és ha nem követhetem, tulajdon csak az *pénz nélkül való létel oka*, és az miatt az *hadakhoz nem bizhatás*.

Hitem szerint irom nagyságodnak, magamnak, *Bocskai* uramnak, Dániel János uramnak az *mi volt már közikben osztottam*, s mégis *héa vagyon*, az regestrumok megmutatják ezennel, csak *kímekre is nem leszen*; nekem az *mi kevés költségem volt is*, oda hátra levő *szekeremen vagyon*, én magam sem tudom Tokajban vagy hol. Az mire isten segítene, rajtam bizony nem mulnék az *szófogadatlan haddal*.

Ma, isten velem levén, szándékom az, ha terhünket hátrébb hagyjuk is, noha azt is messze nem lehet, féltvén csak az parasztságtól is, az ellenségnek táborához közel szállok; azután isten az mit mutat azt követem.

Ledniczéről ez estve is jött levelem; *semmi derekast s bizonyost nem írnak*.

Az oláh hadak és vármegyék hada megérkezék, tegnap mustráltam őket. Az vármegyébeliekben visszaszöktek, más alkalmatossággal megküldöm regestrumát. Az köznemességnek elég nehezen esett, de az jószágos nemes emberek, fő emberek csak szégyenség mennyi szolgát küldöttek, azoknak is pénzt nem adtak; volt vagy két zászló velem, azt osztottam közikben, mert azt is nem hoztak volt.

Az mely főemberek itt vannak, nagyságod méltóztassék parancsolni kegyelmesen, jószágokra se magokra ne írjanak ott-hon is.

Munkácsról írt nagyságod méltóságos levelét is tegnap estve vettem alázatosan; az *töröknek hitetlenségén busulok* és azon is, hogy *Maurerék jönnek*; már ott benn ki vigyáz?

Liptó, Árva, Turócz vármegyékre nagyságod parancsoljon, az útakra oly gondviseléssel legyenek, nagyságod hadaihoz tartozó embereknek bántódások kiváltképpen az községtől ne legyen. Turóczot nem hitták az gyűlésre; én úgy hiszem elküldtek volna;

az több vármegyékre is napot, helyet nem írtak volt; nagy vétek az cancellárián.

Németet ha kaphatnánk is ide fel kegyelmes uram, az hor-
dozása s mind visszaküldése bajos; ahhoz is pedig *pénz kellene*.

Konkolyos emberek vannak némelyek ez vármegyékben, kik nagy károkat szerettek nagyságod hűségében lötteknek; affélék ha nagyságodat requirálják, informatio nélkül ne siessen resolválni nekik.

Az nemességet mikor visszabocsáttám kegyelmes uram, akkor még az nagyságod kegyelmes dispositióját nem értetem volt.

Ide igen rútt, alkalmat[lan] esős idő jár; *Olomuczon derekasan* akarnak *fogni* úgy értem. Ezek után jó egészségben tartsa isten nagyságodat kegyelmes uram.

In castris ad Klastrom positus 1. Augusti, reggel 1644.

Az *svéd kapitány* még *Ledniczén van*.

Az duplicátát meghozta kegyelmes uram sárosi ember tegnap, *Murámból ma*.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Kivül: Illustrissimo principi ac domino domino Georgio Rákóczi sat.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XXXV.

1644. aug. 3.

Az úristen ő felsége minden idvösséges, szerencsés, győzedelmes, egészséges hosszú étellel áldja meg kegyelmedet.

26, és 27. diebus Julii írt kegyelmed leveleit 1. die praesentis vöttük vala el, egyiket Vas Istvántól, másikat Úsz István uramtól. 20. die Julii írt levelünket mikor vötte volt el kegyelmed, értjük Feltótítól; az miről kegyelmed írt volt, arra már választ írtunk, úgy is dirigáltuk, kegyelmed kezéhez juthasson. Bizony dolog, ha az mi parancsolatunk szerént Lőcsétül vissza nem szállottak volna az hadak, jobban lött volna, de az már elmúlt. *Illésházi uram* tegnap jüta be, ma szemben is voltunk vele; nem veszen itt olyant eszében, ugyan is mind idvösségesb és dicséretesb *az jó lelkiismeret*; meg volt már hagyva Bornemisz uramnak is, kinél senki nem is érti azt.

Lednicérről, hogy semmiről kegyelmedet nem tudósítják, csudáljuk; holott tudja az isten, erősen megparancsoltuk s most

is életére parancsoljuk. Nekünk azt írja, hogy az mi odalevő jóakaróink úgy discurrálnának az mostani állapotról, hogy nem kellene mulatni és svédre várakozni; okát gyengét írja, kinek végére mehet tőle kegyelmed; másik, az ellenségnek nem kellene nyugodni hagyni, hanem valóban csak rajta kellene lenni és fogni, ne nyughatnék meg, ne is erősödhetnék meg; ennek helyes okát adja: az föld pusztulása, élés emésztése; többet is; harmadik, hogy ha az ellenséget onnét elűzhetni, az egész föld mind támadna kegyelmetek mellett, nagy renden való emberek is; sőt úgy discurrálnának, hogy csak az német igájátul menekedhetnének meg, ha még kellene is adózni Erdélynek, készek volnának reá, kit kegyelmednek is valóban jó volna magátul expiscálni igen jó alkalmatossággal, kiváltképen az értelmesének; sokat tanulhatnánk belőle; talán Hodosi maga is utat mutatna ebben kegyelmednek, kit el se mulaszszon kegyelmed; sőt még annak is talám jó volna végére menni okosan, mennyi summán járna elméjek; ennek is azt adják okának, nem hihetnek az németnek, akármit fogadjon is, nem állaná meg. Ir arról is, mivel most az portára követ ment, ott is eleit kellene vennünk, az német pénzzel lekötne az törököt, tanácsolván azt is, mivel az alamuciak megfogyatkoztak, azokat meg kellene segíteni, hogy vihetnének be mind barmot és egyéb com meatust. Biztatna azzal, adnának kegyelmed mellé ezer gyalogt; okát is írja, miért késik az generál. Tetszenék az is nekik, itt mi az várak vivásinak hagynánk békét, sietnénk fel; de az nekünk nem tetszik. Immár isten felvivén kegyelmedet, így lenne jobb procaedálni, vagy más utat követni. Az emberek hiúsége, az jó és hasznos alkalmatosság, az üdö, legkiváltképen az úristen mutathatja azt meg kegyelmednek, de igen-igen meg kell látni, fide sed cui vide. Mi innét soha informátiót kegyelmednek nem adhatunk, hanem mindenekben az jó, hasznos, fundamentomos, előmeneteles dolgokra kell vigyázni s azokkal idejében az nagy hatalmú úristennek áldásából hasznosan is élni. Mi Bornemisza urammal úgy elmélkedünk, ha az ellenség Galgóczhoz kezd szállani s kegyelmed is közel fog hozzá menni, ott lehetne nagy-bb akadálya kegyelmednek, mert az végházak is, egyéb alkalmatosság is minden felől jelen lévén, könnyű hadnak is szerit tévén, ott árthatna hamarébb kegyelmednek. Igen-igen szükség azért kegyelmednek considerátióban venni, maga után oly helyre ne vonja kegyelmedet, az hol árthatna kegyelmednek. Úgy is kell az vele valókat örzeni, mint az szemé fényét; az emberek elméjének jó módokkal való expiscálásában Hodosi módot mutathat kegyelmednek és ő általa informáltathatja is kegyelmed; ha ki nyilván nem merne is beszélni kegyelmeddel, éjjel titkon meglehet; Morvában is magúnak kelle(ne) menni, kegyelmednek, vagy mást küldeni, avagy egyiknek sem jó lenni; ezeket

is mind az isten, az idő, jó fundamentomos, hasznos alkalmatosság mutatja és tanítja meg kegyelmedet reá. *Mikor az alamuci commendans 4 avagy ötezer német gyaloggal, lovassal lehetne kinn az mezőn s pénze is volna az hadak fizetésére, így jobb mód lehetne az oda való küldésben is; de ebben bezzeg igen bizonyosnak kellene lenni kegyelmednek. Az nagy hatalmú úristen segítse és igazgassa mind azoknak végben vitelére kegyelmedet, kiből az közönséges jó nevedekjék, maga jóhíre neve terjedjék; amen. Bizony valóban méltó kegyelmednek kevés költségünket ké-mélni, mert az hamar elfogyhat; mi azon vagyunk általán vég-gel két avagy három hét alatt küldjünk tizenkét, avagy tizenöt-ezer forintot utána kegyelmednek; minden bizannyal oda is in-dustriálkodjék, szerezhessen pénzt kegyelmed. Lipcseit mint-hogy kegyelmed után az jövő héten fogjuk expediálni, mert itt kell lenni 6. die praesentis, ő tőle is hamarjában küldjünk vagy öt ezer forintot; Bakos uramnak csak ötszáz forintot kellett volna adni, mert annyi szokott volna járni. Bocskai rosszul csele-kezte, az kopjákat fel nem vétette velek; kegyelmed azon ne búsuljon, mert azt könnyű megorvosolni. Az katonák közül va-laki alájú (ki bizony feles számu is) mind azt beszélük, hogy ke-gyelmed hírével jönnek alá; de mi mind visszaigazítottuk még eddig. Liptó, Arva, Turócz, Trincsin is ha ide hallgatna, sokat segíthetnének kegyelmednek; ennek is kell lenni. Az nagyhatalmú úristen szerencséltesse az kegyelmed indulását. Homonnai uram hada igen szökik az magyarországi. Az le-veleket kikhez kell dirigálnunk, értjük. Az palatinus uram írása bizony sok, de kevés benne az hasznos forgács. Választ teszen reá Lónyai uram rövid nap. Csak isten legyen ve-lünk, senki nem lehet ellenünk. Regéczet még senki nem obside-álta, de mivel isten ő felsége 1. die praesentis adta kézben Jesze-nőt s bár abban 200 kék gyalogunk vagy on hátra, nem hagy-hatjuk sok okokra nézve oda; maga az héten az com-pániája és 600 magyar gyalog hét faltörő ágyúval, és több derék lovas és gyalogság Szendrő alá megyen bizony eb (így); az ide hátra való securitásságra kell vigyáznunk; ha csak meg kellene rekeszteni, bizony kellene oda legalább hatszáz jó gyalog. Ha ró-mai császárt az magáé nem hamarkodtathatja, hát egy privatus mit cselekedhetik. Az gyűlésnek mi jó exitusát várjuk, nem is halad messze. Az várakat és városokat mindenütt muniálják; jó módjával igen el kellene kegyelmednek távoztatni, az ellenséget hátán ne hozná vissza. Az tallérról írtunk felebb. Bakos uram nem fog késni, megindul; ez vármegyék hadait nem árt kegyel-mednek megmustrálni s bennünket számokról tudósítani. Min-denkor nem kell az híreknek hitelt adni. Hodosi miről írt, megir-tuk kegyelmednek. Az gyűlés nem leszen hosszas. Pénzt minden*

bizonnyal az héten *hat ezrig megindítunk*. Az portáról jövő török követ most jöve be; holnap szemben leszünk vele. Ide, elhagyja kegyelmed, ugyan valóban az eleje jött az 13 vármegyének. Adja isten irhassunk kegyelmednek azután is minden jót, s kegyelmetek felől is halhassunk minden jót. Datum in Civitate Kassa 3. die Augusti Ao. 1644. délest 5 óra után.

G. Rákócy m. p.

Az francus azért jött, hogy Velenczében az király százezer tallért tétetett le; valakit érte küldünk, mindjárt kézben adják. Maurer Mihály is tegnap juta, Kádas ma Budáról. Az német követ 28. die Julii ment el Budáról. Egy szó, az török állhatatlan ha annak az hét vármegyétül nem ígérünk, meg nem segít bizony; sőt az némettel annak visszabocsátásával is meg fog békéltni; ez követ is azért jött.

Musa basa százhuszezer talléron váltotta meg életét, az portán igen-igen öleti őket az császár; az mint Maurer beszéli, kell ott is valaminek lenni.

Külczm: Generoso Joanni Kemény de Gyerő-Monostor stb. stb. hoc tempore certorum exercituum nostrorum generalis. Fideli nobis synccere dilecto.

Jegyzet: A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel vannak írva. (Eredetije, mely Rákóczynak egészen sajátkezű írása, a kismartoni levéltárban. Actorum Palatini Liber quartus).

XXXVI.

1644. aug. 4.

Kegyelmes uram fejedelmem; áldja meg az úristen ngdat. Irtam vala ezelőtt való levelemben ngduak, és az szerént tegnapelőtt elhagyván terhünket Rudnánál, azon nap általjüttem az hadakkal; az ellenségnek is hírével levén nem is mehetünk úgy, hogy ne lássa a hegyeken alá ereszkedésünket. Készen várt, és kiállta az egész armada harcznak, de az helynek commoditását ők birván, nem látám jónak egész harczt adni, hanem az derék harcra rendelt seregeket az Nyitra vizén innen az erdő alatt való planitiesben hadtam jó dispositiókkal. Tartottam volt egyéb szücségre fenn valami nyolcz sereget, azokkal magam elemenvén az ellenkezéshez hozzá kezdtünk; az német vitézek is jól laktak volt Bajnóczon, s némelyek igen magyar módon is ellenkeztenek; valóban kedvem ellen való passuson is akarnak vala reánk jüni; de isten kglméből megorvosolván, más felé vonók magunk után és így az mint isten tudnunk engedé egész sütétültik egymás kéméllése nélkül tartott az ellenkezés; mert

az időt is úgy consideráltam vala, ha kelletik legyen az is az mi segítségünkre. Azt nyilván irhatom ngdnak az csatákat excipiálván, Palánktól fogva ilyen üstökvonásunk nem volt; falukon egy nehányat ugyan felest nyakastak, fogdostak el, de az harczon egyik részről is elevenen nem esett kézben. Ezt nyilván közülök más confidens embernek tött relatióból tudom. Tegnapig az Szebenbe vittek közül tízet temettek el, azok közt két fő officer embert; ez után mennyi lött, és kinn is hány esett, bizonyosan nem tudhatom. Ezen éjjel rendelt seregekben, s úgy is az sánczon belől virradt meg az ellenség; mi is vigyáztunk, és most is helyben lévén igen muniálja magát; nem fog innen könnyen megmozdulni. Azulta egymást nézzük minden szempillantásban, de se tegnap, se ma ekkoráig ki nem jüve senki, noha adtunk okot; nagy csendességben vannak. Az puskásoknak jó hasznokat vöttem. Az velem levő ifjak, azok közt Gergely is, jól viselik magokat; elhidje ngd kgl's uram, kik mindazáltal félnek is ide való késésekért, de én úgy tudom kgl's uram, ngd bocsáttá vala őket. Igazsággal irom ngdnak, mienk közül vezett: egy gyalog Kerekes Tamás százabéli; egy kurtán jó; Bethlen János uramnak egy szolgálja, kit taraczkkal lövének; egy puskás vagyon még, szinte meg nem holt, de kétséges, mert a derekán által ment az golyóbis. Sebesek vannak, de halálos nincsen. Lovakat lövöldözének nehányat meg. Az vármegyék eleiben kapitánnak állattam Frater Pált; ha azért főispán uramék haza kívánkoztak, méltóztassék ngd parancsolni ngd kgl'sen, minden vármegye egy-egy hóra bátor csak öt-öt forintot, avagy négyet küldjön az kapitánjoknak, itt ez becsülettel forgolódik, elhidjen ngd.

Hodos, Balassi uramék tetszésekből, sőt mindenekéből tegnapi napon expediáltam negyedfél ezer lovast az színéből az hadnak, valahol »tanádják megkeressék Homonnai hadát. Isten mint vezérli ő felsége tudja. Félek igen, innét lopva ne küldtek legyen segítséget azoknak, mivel ilyen csendességben vadnak, mert titkon ezek is nem vehették.

Bizonynyal segítséghez bíznak. Czigánság volt Pompejus betegségének híre, azt hallom don Foelixxel együtt mentek igen postán ordinantiáért.

Itt én nekem nem bátorságos laknom három felé lévén, megegyezek cs(e)lédünkkel.

Lipcsei, Bakos, Ferenczi, Szentiváni uramék elkésének. Bezzeg mikor most az hegyeken gyűne valaki fel, nem tudná melyre kapná az ellenség. Csak isten szerencsét adjon nekik, én jó instructióval bocsátottam oda felé, az melyre irtam.

Préni Ferencz lator; jószágát, javait, Szakmárhoz kell foglalni.

Esmét irok kgls uram ngdnak, ha mód leszen az küldésben.

Németet az kit kaphatnék is elevent, nem tudom mint elküldeni, s itt sem hordozhatom.

Csak az tegnapi ellenkezés bizony *tölt száz tallérban ; sebesnek, lovokat ellötteknek adtam ;* itt mindennap *pénz kellene.*

Ezek után jó egészségben tartsa isten ngdat. 1644 Privigyei mezőben 4. Aug. délután.

Ngdnak

méltatlan szolgája.
Kemény János mp.

A dült betűkkel szedetttek titkos irással.

Kívül Rákóczi György kezével : 11. aug. Cassán 1644.

Külczim : Illrmo ac celssino principi dno, dno Georgio Rákóczi etc.

Eredetije orsz. ltár.

XXXVII.

1644 aug. 4

Kegyelmes uram stb.

Noha tudom, urunk ő nagysága nagyságtokat tudósítja mindenekről, nem mulathatám el mégis néhány szót dolgainkról ne írjak nagyságodnak. 2 praesentis az Fárasztó hegy alatt hagyván cselédünket és terhünket, jüvénk által ez mezőre derekas ütöközetnek reménységével; az seregeket azért megállatván, kik harczra valának rendelve, az ellenség seregeinek állapotját meg nézni magam jüttem vala elé, és az helyeket is megoculálni; de az hely mi érettünk alkalmatlan vala, az ellenség pedig, övék levén az alkalmatosság, siet vala, de istennek kegyelméből meg orvosolván szándékjokat, az mely passust occupálni s azon által jünni akar vala, nem obtinealhatá, distractiót másfelé csinálánk; ő is pedig az mi alkalmatosságunkat kerülvén megtartózik; mind azáltal négy órakortól fogva egész sütétültik derekas ellenkezésink mindkét részről emberül vitézül meg lönek, és ha az étszaka meg ne válasszon bennünket, derekas harczunknak is meg kell vala lenni, noha az idővel is úgy végeztem vala, ha nekem nem tetszik megharczolnunk, segítsen az idő, az az estveledjék el; olykor igyekeztem kimutatni magamat és így az harczra rendelt seregeket intacte conserválván, resistentiát tétettem tulajdon csak azon kívül való szűkségre, úgy mint ellenkezésre, segítő seregnek, dandárnak rendelt seregekkel. Azon éjjel mi is így maradtunk mezőben, ők is, de még az sánczokon is belől, tegnap, ma csak egy sereget is ki nem vehettünk; könnyű hadból álló segit-

séget várnak, magokat erősen muniálják. Az könnyű had eleiben tegnap negyedfél ezer embert expediáltam; Homonnai uram hadát ha Morvában tanálják is, felkeressék; isten mint adja, nem tudom, elhiszem azokat tőlem elrekeszteni, azonban engem megpróbálni igyekeznek; mire bocsátja isten, ő felsége titkában van. Én most két ezer emberrel alig vagyok, és attól fogva mint Fejérvárhoz Borbánd úgy vagyunk egymást nézvén continue az ellenséggel, ők sánczban, mi mezőben; ha azért az éjet megálhatom, helyet változtatok. Igazságot írok nagyságodnak, négy emberünk-nél több el nem vezett; paripákat azért felest lövő!dözének meg. Az ellenségben kinn mennyi maradott, nem tudhatom még bizonyoson; tegnapig tizet temettek el közülök az sebesen bevittekben, azok közt két nevezetes officért is. Gergely itt van velem kegyelmes uram; emberül viseli magát; az szerént Hatvani uram, Horvát István uram, Frater Pál is bizony emberül, vitézül.

Az én kegyelmes asszonyomnak ajánlom alázatos szolgálatomat. Nagyságodnak alázatosan megszolgálom, ne felejtse méltatlan szolgáját, néha néha írni is méltóztassék. Én most gyenge egészséggel vagyok kegyelmes uram. Isten nagyságodat stb. 1644, 4 Augusti estve privigyei mezőben.

Nagyságodnak

alázatos méltatlan szolgája.

Kemény János.

Méltóztassék nagyságod megküldeni ez levelecskét.

Magam szolgálóimban is három sebesedék. Im az isten jó voltából márt is békével engedé érnünk; tegnap el nem küldhetém az levelet.

Külczim: Illustrissimo Principi ac Domino Domino Gergio Rákóczi juniori stb.

(Ereletije a m. k. orsz. levéltárban.)

XXXVIII.

1644. aug. 4.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Ma írtam nagyságodnak itt való dolgainkról, reménylem meg is viszik Likovára; Murányra dirigáltam. Tudósítottam nagyságodat arról, miképen 2 praesentis általjövén az Fárasztó hegyeken, az ellenséggel derék ütközetnek is reménységével szemben állottunk; négy órakor elkezdvén az ellenkezést az arra rendelteltekkel, egész estvéig tartott, az éj választott el és mulattatta is el derék harcznak meglételét; úgy is intéztem vala, *megsegéljen az éjszaka* ha nekem kedvem nem lenne az ütközethez. És mivel az helynek commoditása övék vala, az harczra rendelt seregetket

integre conserváltam, tétetvén resistentiákat azokon kívül valókkal csak; innét emberbeli kárunk nro 4, ha ezt is az szebeni ellenkezések módjára palatinus uram ő nagysága nem magyarázná; túlsó részről sebesen elvittek közzől tudom bizonyosan tegnapig tizet temettenek el, azok között két fő officért; kinn mennyi maradt, az után mennyi holt meg, nem tudhatom. Lovakat lövöldözének, sebesink is vannak, de nem halálos az puskáson kívül, kivel negyedik ember kár, de mégis az is él; közlegény kővárvidéki. Gyura kapitánynak is lovát két helyen, térdén is magának meglövék ruháját, de nem sértette, isten megoltalmazta. Homonnai uram hadának felkeresésére rendelt emberinknek instructiója az: ha *Morvában tanálja is, rea menjen*; elhiszem azon lesznek, tőlünk azokat elrekeszszék, azonban minket is megpróbáljanak. *Én nem vagyok most mindösszeséggel két ezer embernél; ha megalhatom békével ez éjjel; helyet változtatok*; nem vagyunk messzebb egymástól, mint Borbánd az szengyörgyi kaputól, ők sánczban, mi mezőben; ha érkeznének, kik ide valók voltak, nem ártana annál is inkább ha az *végeken jöne valami*. Ha isten amazoknak szerencsét ad, ezek itt nem késnek, nagyságodnak ismét irok; ezzel az szent istennek ajánlván nagyságodat.

4. Augusti, estve későn, 1644.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János ms.

Kíül: Illustrissimo principi ac domino domino Georgio Rákóczi sat.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel írva.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XXXIX.

1644. aug. 6.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Ultima Julii Tokajból kelt nagyságod méltóságos levelét alázatosan elvöttem; istennek neve dicsértessék, hogy onnan is semmi idegen hirei nagyságodnak nincsenek; mi is még eddig, legyen áldott az mi jó istenünknek neve, békével vagyunk, és ujonnan ez éjjel bocsáttám vala Kerekes Istvánékat Ferenczi uram katonáival valamivel többel száz lónál túl az ellenség táborán, kiváltképen Pompejusnak és Don Foelixnek útjára vigyázni szerencsére; de nem succedála, mert beállván lesben, ma reggel több ment ki rájok ezer fegyveresnél, útat kellett veszténiek; mindazáltal üresen nem jártak, mert tizennégy rabot hoztak elevenen, vágtak is le egy anyyi számuat. Musquetás magok

közt is szűken vagyon, mind lovasokat hordnak inkább; az visszaküldés igen akadályos. Vagyok azért olyan szándékban, iktasak Liptó-Ujvárbán néhányat, mivel ott vagyon kifogó helyünk, kiről nagyságodat is tudósítani el nem mulatom.

Németek gyűjtésére pénz kellene kegyelmes uram, egyéb-iránt az katona elevenen nem hozza.

Eddig az minék szerét tehettem, vagy maga sebesedett, vagy lova veszett, az mint lehetett, segitettem őket, kit ezután is meg fog érteni nagyságod az ki rabot hozott az szerént; úgy is látom jobb kedveket az dologhoz lenni. *De mint legyek pénz dolgából*, nagyságodnak arról ez előtt való leveleimben alázatosan írtam.

Engem *Hodosi* uram *valóban felültete*, mig hadat nem küldék által, nem volt nyugodalmom; itt s amott az lengyel; már most mit írjon, im látja nagyságod, valamig már vélek meg nem egyezhetek, addig csendes elmével nem leszek.

Ugy veszem eszemben *ezek mind ott fenn fognak meggyülekezni* és egyszersmind alá nyomakodni.

Huszár uramnak, ha *káros nem volna* az oda alá való állapotokra nézve *feljebb jöni*, úgy tetszik, meg fog itt kívántatni hamar időn; bár ne késnének, az kiknek fel kellene jönni az több uraim is.

Az mely ember felől nagyságod ír, mikor az *vallását változtató*, én akkor ott voltam, s nagy hitet hallottam tőle; *csak színnel leszen*; nem lehetetlen, de még most nekem *abban módomban nincsen*, hogy *expiscálhassam*.

Ezeknek derék ordinantiájok az, *innét meg ne mozduljanak*. Írtam vala nagyságodnak 2 praesentis lött harcocsánkáról, most bizonyosban irhatom. Az dragonok kapitányát más kapitánynyal külön, viszont hatot officéreket in summa nro: 8 temettek templumban; az többit kinn temették az sebekben kik megholtak; az ulta oly igen benn vannak, s az mint az rabok mondják, életük vesztése alatt meg van tiltva, senki ellenkezni ne jöjön.

Ezeket én nem óhatom; tegnap is az strázsájokat néhány-szor behajtották; meg is lőttek az strázsán benne az németekben, innét is egy kurtánt, de nem halálosan.

Már Csomaközi uramékat expediálván amarra, nagy szükségén kívül *nem fogok magam menni*, az melyre írtam vala nagyságodnak.

Ha jönnek utánunk valakik, küldjön nagyságod egy pattantyust, három tarackocskám van, ki tudja, hol fogom hasznát vehetni, ha el nem hagyatják valahol velem, noha ahhoz kedvem nem volna, mert nagyságod kegyelmes engedelmevel, maga egészségéért, méltóságos jelen létében, Gerenden is vigan kellene lak-

nunk az világánál még, kit engedjen isten nagyságodnak örvendetes egészséggel élni.

Parasztságnak gyülekezetit sok helyen hallom; de az csak azt várja, ha melyik fél egymást megnyomja, azon kapdos; efféléhez keveset avagy semmit kell bizni.

Pénzt sollicitáló ember, *kállaiak, hajduság, székelység* elég vagyon; tagadatlan dolog, sok vagyon, kinek egy *patkóra való mincs, mi lesz belőle*, isten tudja.

Ez leveletem kegyelmes uram, tegnap kezdettem írni, ma végeztem el. Tót puskásokat igen örömet fogadnék, ha kaphatnék és mód volna benne; Erdélyben is, ide alább is Magyarországon nem ártana fogadni, öt száz kopjátlan katonánál két száz többet tenne mostani állapotban.

Bohus Dániel nevű ember fogja nagyságodat megtanálni; ártalmas ember és palatinus uramat, és az nemességet sokképen informálta; nagyságodhoz tartozóknak sok károkat szerzett, meg sem várt, elfutott, *harminczadot, postamesterséget* birt. Én azt kívántam, anticipative az hadak fizetésére adjon fl. 1000, helyben maradhat, nem mivelé; nagyságod hogy faveáljon neki, nem illendő, sőt arestumot érdemel, én velem csak távolyról tractált. Jó egészségben tartsa isten nagyságodat.

In castris ad Privigye positus 1644, 6 Augusti délben.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája

Kemény János m. p.

Derekas lengyel felől még semmi bizonyos hírem nincsen

Kivül: Illustrissimo ac celsissimo principi ac domino domino Georgio Rákóczi sat.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel.

(A m. kir. kamarai levéltárból.)

XL.

1644. aug. 10.

Kegyelmes uram fejedelmem sat.

Már néhány rendbeli leveleimet küldtettem nagyságodnak, kire is egyébaránt is választom nagyságodtól, instructióm is semmi nem jött; nem tudhatom, intercipiálták-e mind menő s jövő leveleket, vagy mi lehet az oka. Mostan is azért itt való dolgainkat nagyságod így értse kegyelmes uram.

Áldott az úristennek szent neve érette, noha bizony félelemmel, vigyázással, mindazáltal im kilencz naptúl fogva megállok itt az sárt, ételünket is gyakorta ellenkezések alatt végezvén.

Im az úristen visszahozá Csomaközi és Dániel János ura-

mékat is noha sok fáradságra kevés haszonnal, mindazonáltal békével. Csejtén Homonnai uram hadai szállásosztóiban egynehányat levágtak, elevent is mind magyart s mind lengyelt fogtak; az dereka hírt kapván ezen az földön levő sok lator ember által, megtartózott s Morvára ment, Fehérhegyen által Szombat felé fognak kijönni; maga Homonnai uram Bécsbe ment; elhiszem, hamarkodtatja az hadaknak aláfordulását minden tehetségeivel palatinus uram.

Csáki uram is azon nyomon fog kijönni, az mivel lehet, s az, több urak, im itt is a kitül mi lehet, Szunyok, Révai uramék végekből is felesen fognak gyűlni. Ezekkel mi nem fogunk bírhatni, megnyomnak bennünket, ha török vagy svéd, vagy nagyságod hadai nem érkeznek előbb. Ezeknek meggyülekezésekkel emberi ítélet szerint, higye el nagyságod, rosztat remélek; azért nagyságod categorice tudósítson bennünket, mit míveljünk in tali casu.

Ha az erő ellenünk megfelesedik, mégis az végek felé vonszunk, azon leszünk sok okokból.

Ha az úristen békével engedi érnünk, holnap az Nyitra mellett alább szállunk; ha had gyün utánunk vagy levél, arra kell dirigálni.

Bezzeg hatalmas akadályos casus és káros az murányi állapot; levelek is, én nem tudom, mint fognak már jühetni. Liptó-Ujvárról békével elmehetett az svéd, és mi jóval járt, örömet érteném kegyelmes uram. Törökhez bizzunk-e? Nagyságodnak hadai mikor mely felé lehetnek?

Ezen a földön jóakaróunk vagy senki többire, vagy csak titkon, az minémő Illésházi uram is.

Hodosi uramnak semmi igaz hírei nincsenek, rosztól conveniálnak Balási urammal is; az is az dolgát könnyen hagyja.

Vagyon hatalmas akadályunk az gyalok szekereink s egy néhány rabok miatt; Murán és az parasztság miatt vissza sem merem küldeni; bizony igen félek, el ne vesszessük őket, ha nem lesz hová hátunkat vetnünk.

Az pénznek nem léte miatt is mi következhetik, én nagyságodat arról való több írásommal nem búsitom, ne talám nagyságod itéli, magamért cselekeszem.

Hodosi uramtól is tudakoztam, de onnéd sem biztat. Hodosi uram ír, ma Morva felől is gyünne valami németség. Ezek innen még nem bontakoznak.

Liptó-Ujvárat is féltém, elfoglalják; az levélhordozás annál akadályasb lészen.

Bakos uram, sem mások eddig nem érkezének. Isten vezérelje nagyságodat kegyelmes uram. 1644. aug. 10. estve privigei mezőn.

P. S. Lednicze felől, írja Hodosi uram, akarna valami had Morvárúl gyünni. Jün bizonyosan mind Homonnai hada, mind németség Galgócz táján. Periculum est in mora.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János.

Kivül : Paria literarum Joannis Kemény, capitanei principis Transylvaniae die 10 Augusti 1644. ex campo Privigyec ; Rákóczió scriptarum.

(Egykorú másolat a kismartoni levéltárban. Actorum Palatini liber quartus).

XLI.

1644. aug. 16.

Kegyelmes uram fejedelmem.

31 Julii, 7, 9 diebus Augusti költ nagyságod méltóságos leveleit elvöttem ; nagy szerencséken hordozták, nem is kicsiny industria azoktól ; egyik rendbelit Ledniczén Hodosi uram mellett levő *Illyésházi* uram szolgája, másikat *löcsei póstamester fia* ; jutalmat érdemlenek. Értem én jól mindazokat kegyelmes uram, valamelyeket nagyságod parancsolja, és effectuálni életem fogyásával is kívánom ; én is nagyságodat néhány ízben tudósítottam seriumokról, nem tudom az levelek hová lesznek, az mint hogy bajos is igen hordozások.

Az istenért kérem nagyságodat *ne contemnálja ellenségét, egy római császár erejét ; ne adjon hitelt* azoknak, kik nagyságodat *biztatják, de semmiben nem segítik, mert bizony nem igazán informálják* nagyságodat

Higgye el nagyságod, minden vélekedés kívül *az ellenség német haddal is megtöbbsül*, noha igen sokkal nem lehet ; Morvából is elhozzák az minek szerit tehetik,

Könnyű had is leszen az én intézéseem szerént circiter nro. 3000 ; az végekből azon kívül *nem késik, aláindul ez had*. Nagyságodat készületlen állapottal fogja *találni, úgy látom* ; adja az úr isten kegyelmes uram, *de nem megyen végben*, az murányi *regézi obsidió félben hagyatták* ; nagyságod az *hadakat convocáltassa mindjárt*.

Itt mint forgott az dolog, az ellenkezők sokképen hirdetik, elhitem ; Bornemisza uram levelében includálva cum omnibus circumstantiis hitem, kötelelességem szerént nagyságod információjáért s másokért is megirtam.

Lövöszerszáma el érkezett, Nádasdi, Szrini eljönnek, Homonnai, Barkóci jelen vannak, Csákit is várják.

Ezentúl, mint eddig *lábolak véllek, nem heverheték, csináljon*

olyan hírt nagyságod, maga hívat ott is, itt is ; ne láttassék futunk ; hiszem az alkalmatosság megtanít mit kell cselekednem.

De csak *gyalog szekér ne volna velem és rabok, nem tudom hova tenni.*

Az nagyszombati gyűlésre én is elküldtem vala kegyelmes uram, de már eloszlottak volt ; útban tanálták Vizkeleti uramat és Ujfalusi András uramat, ki Homonnai uramnak igen hiteltes embere ; többeket is hoztak vala, elbocsáttám ; ezeket ha erővel mint Balassit, el nem vettetik velem, könnyen nem hagyom.

Az nagyságod parancsolatja szerint *szoros helyre* az hadakat *vinni nem merem*, noha látnék hasznot is benne, ha *Turócban mehetnének.*

Nagyságod így gondolkodjék felőle, úgy látom különben nem is lehet ; ezekkel derekason meg kell az idén harczolnunk, s bizonynyal hiszem istent, meg is gyalázza. Könnyű had sok nem lehet, azt elfogyatván mellőle, az némettség megkopplalódik ismét s majd meg is fázik. Ezek után az szent isten nagyságodat kedves egészségben éltesse.

Bádnál (*Ráth Hont m.*) die 16. Augusti 1644.

Kemény kezével : duplicatae. Nagyságodnak
alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János msua.

Kívül : Az én kegyelmes uramnak az erdélyi méltóságos fejedelmeknek adassék.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XLII.

1644. aug. 19.

Kegyelmes uram fejedelmem, az úristen nagyságodnak minden dolgait boldogítsa.

Valamint elhiszem nagyságodnak *várakozása és remény-sége kívül esék ez mi hirtelen aláfordulásunk, bizony nekem is csaknem halál kinjával vetekedő búsulással kelle cselekednem ;* de mivel nagyságodnak minden parancsolati felett való parancsolatja az volt előttem, hogy ez hadat conserváljam épségben, és szerencsétlenségtől oltalmazzam, ne is különben, mint az szemem fényét ; ennek megfelelnem különben nem lehet, mert valamit meg kellett cselekedni embernek, az derék extremitáson harczon kívül, mindent megcselekedtem ; arra pedig ordinántiám nem volt ; sőt csaknem azt is megcselekedtem, mert az ellenségnek derék armadájával szemben harcznak rendelt seregekkel, azon formában ez néhány napok alatt kétszer állottam láboslag véle ; ő sáncz-

ban, én a nélkül tizenegyed napig nem többel, két ezer emberrel laktam ; mindennap csatáztam, gyakran éjjel is ; mellesleg egy utban mentem fertály méljföldig ; Homonnai, Csáki hadait három helyen, ugymint Szepesben, Arvában, Trincsenben megkergettettem ; csaknem Morváig bejártattam, hogy az könnyű hadakkal való conjunctiot impediálhassam, de ha kivánságom szerint teljességgel nem succedalt, istenen erővel nem vehettem. Immár pedig azokkal való conjunctiójok meglevén, semmiképen veszedelem nélkül való tovább fenn lételemben módot nem találhattam ; az szoros utakra, az mint nagyságod is megparancsolta, nem szerencsétlhettem az hadat. Ezeknek írt circumstantiáit pennára nem bizhatom ; sok írást is kívánna ; summa csak az, az végeken kellett alá nyomakodnom, egyébiránt *csak három napok alatt mulattam volna is, ez hadat ide vesztettem volna*. Im azért istennek neve dicsírtessék, eddig békével, majd reménységem kívül is az hadakat szép takarosán elhoztam, noha előttem jártak az parancsolatok, mint megvert futó hadat mindenütt öljenek, és az paraszt-ság is rajtunk legyen. Soha nagyságod előtt hitelem, tisztességem ne legyen, ha igazán nem írtam meg nagyságodnak minapiban, kit triplicataban is küldöttem ; de az tapolcsáni harczon tizenegy emberem veszett ; közzülök pedig, az mint szemmel látott bizony-ságok referáltak, szekerekkel vitték az testeket, magok erszényére gyalázatosan azt hirdetik, az viz is vérrel folyt. Mindazzal együtt ellenség fegyvere miatt huszonöt emberét egyszer-másszor Bajnócznál s azon innét is elveszettnek lenni, istennek hála, bizony nem tudom ; nem árt azért, ha nagyságodnak kezéhez érkezik az az én descriptióm, néhány felé megküldje nagyságod. Elváltván az ellenség hadától, Gimesnél is egy nap, Bátnál másfél nap mulattam ; ha megvert had voltam, egy méljföldről könnyű volt volna persequálni ; azonban pedig az kiknek ölni vágni kellett volna bennünket, mind Palánkából, Gyarmatból futottak előttünk az kapitányok, az többi pedig hódoltak ; de nekem erről sokat irnom nem szükség, az mit velem levő néhány ezer embere nagyságodnak tud. Ma lón ennyiben akadályunk és kárunk : az filekiek kijöven ellenkezni, Bánházi Istvánt küldöttem vala oda, s ordinantiám szerént való erőt is adván csak neki ; azon kívül hagyott s mig több segítsége érkezett, addig magával ló elesvén elfogták, mert lesre vitték, kit megmondottam volt neki ; veszett az székelységről is valamí nyolczig való, de az egy emberen kívül bizony ők is hirrel mehetnek be ; *nem vala kedvem az mulatozáshoz, mert utól utópálczától félek vala, az mint levelekből lát-tam vala* ; de ezeket is más időre halasztom, hanem isten engedelméből *Sajóig elmegyek*, s az hadakat, kire igen nagy szükségem vagyon, meg kell nyugottnom ; azonban az nagyságod kegyelmes parancsolatját alázatosan várom. *Ez velem levő hadak állapot-*

járol volna igen mit írnom, *mert higgye* nagyságod kegyelmesen, nem állítok két ezer embert népségen kívül velem lenni. Bakos uram még el nem ére. Ezek pénzt kérnek. Az rendelés szerint az utánnunk való üző had még el nem érkezék; ezután mit ad az jó isten, ő felsége tudja. Az nemességet még Nyitra vize mellett, feljül Nyitrán egy mélyfölddel értettük lenni, *naponként erősödik*. Ha békével elvihetem az magyar és német rabokat, talán Dániel János uram által fogom elküldeni, csak tudhassam nagyságodnak bizonyos helyben lételét. Engedje isten, nagyságod felől hallhassunk örvendetes hireket,

In campo Rimaszombatiense 19. Augusti, éjjel 1644.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Ezt az hajduságot már senki meg nem tartja, az oláhságot is nehezen; ha pénzzel késünk, még az fizetett had is megszól igen.

Kívül: Illustrissimo az celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi, stb.

A dült betűkkel szedettek titkos betűkkel.

(A m. kir. orsz. levéltárból).

XLIII.

1644. aug. 20.

Az uristen stb.

Ugy reméljük Tállyáról mai napon irt levelünknek valamelyike kezében fog kegyelmednek jutni, *mert duplikatával éltünk*, mint szinte ezzel. Regéczet csakugyan kedve ellen megadni kényszerítették Örsi uram, s ma ebéden Tállyján nálunk levén, megvallá, ha megtarthatta volna, bizony soha meg nem adta volna; haragvék s szidá is az pattantyusinkat s azokat is, kik az sánczokat jó módjával alkalmas helyre tudták helyhezteni. *Egy barátjának nagy esküvéssel mondta, ha Fileket úgy obsideálják s annyi golyóbist lönek hozzá, meg kell azt is adni*; többet is mondott, nem hitte soha, magyar had azt megvegye. Az istenért *intjük, oltalmazza mind alkalmatlanságtúl; azt az hadat igyekezze intacte megtartani, az kivel nem szálljon hátrább, előtte is viselje csak defensive magát ellenek, hadd ide alá járhassunk el dolgunkban. Szádvárához is nagy reménységünk vagyon; Szepes várához is, az hova már is ötszáz gyalogot rendeltünk; Görgei Jób leszen előttök*; csak az úristen kegyelmedet *ózza alkalmatlan állapotúl*, bizony minden jól leszen. *Pénzt uk hadat (titkos irás-*

sal: czasfly wurf) küldünk mi; im Ferenczi István is megindult
többel két ezer embernél, pénzt viszen, ezután sem teszünk abból
fogyatkozást. Jó bátorsággal Bornamisza uramat is Murány felé
expediáljuk három ezer jó gyaloggal, négy ezer lovassal, ha töb-
bel nem is; ha isten jó alkalmatosságot mutat, az bányavárosokra
is reámegyen s kegyelmednek is nagy segítséggel lehet s egymást
értvén bizony nagy dolgot vihetne végben isten áldása után.
Irjon gyakorta kegyelmed. Rákóczy Zsigmondot hétfőn bocsát-
juk az anyja látogatására be; Betlen Ferencz uram is elmegyen,
de nem fog késni, haddal nyugodttal jü ki. Adja isten stb. Datum
Tokaj, 20 die Augusti 1644. estve 8 óra után.

G. Rákóci m. p.

Külczín: (más kézzel) Generoso Joanni Kemény de Bükös comiti
cottus Albensis Transylvaniae arcis et praesidii nosrti Fogarasiensis sup-
premo capitaneo, thesaurario, cubiculario, tabulae inclitae jurato assessori
ac certarum exercituum nostrorum generali etc. fideli sincere nobis dilecto.

Cito stb. Cito stb. Cito stb. Cito stb.

(A levél I. Rákóczy Gy. írása.)

(A dült betüvel szedetttek titkos írással.)

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

XLIV.

1644. aug. 23.

Kegyelmes uram, fejedelmem.

En mégis rettenetes búsulással vagyok azon, hogy leveleim
nem fogtanak ngdnak kezéhez jutni, melyekben az vesztő felet
forgatván, mindenkor azt irtam ngdnak, az várakat muniáltassa
mindenütt ngd; az hadakat convocáltassa, mert véletlen hirtelen-
ségtől s abból következhető confusiótól félek, holott ha az török-
től vagy svéd-től való tartása nem leszen az németségnek, nem
késik visszafordulni; azt is irtam vala, félben fogják hagyatni az
várak obsidióját, hamarkodtatják pedig az obsidiók az hadak
jüvését. Im az kezdeti meg fog lenni; ez consideratiók nyomtak
alá minket, az ellenség előljárója Földvárival, maga tegnap nem
sokad magával érkezett Filekre; ma érkezik az had, de ha csak
könnyű had-e, avagy németje is leszen, — még azt nem tudhatom;
elliszem, utánna vonsza az többit is. Szenderő környéke szoros és
már el is élt hely, oda mi nem szorulhatunk, az Sajó mellett
szállunk alább. Csak könnyű hada Fileket messze nem tágitja;
ha pedig derekas jü, oda kell hadni Huszár uramnak is az ob-
sidiót, és meg kell egyeznünk. Az istenért, nyugott hadat készít-
sen, az mennyiben lehet, és hamar is ngd. Ezeknek küldjön

pénzt; az törököt sollicitálja, — ha csak Esztergumhoz szállana is, használna, ha nem: assecurálná az németet. Az székely had elnyomorodott, kópjátlan is, lova is elveszett; az oláhság elronyosodott, kedvetlenedett, csak az isten lehet orvoslójok. Ha mi bizonyosbat értünk, ngdat ismét tudósítani el nem múlatjuk. Ngd kegyelmes parancsolatját is várván alázatosan, és ezek után az szent istennek ajánlva ngdat. 23. Aug. 1644. Tornaallján.

Ngdnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Legtovább az Hernádon nem kellene oly békével általbo-
csátanunk, mint az előtt, az ellenséget, de maga személyében való
elsietését nem javallom, egy generális legyen fő valaki expertus
és autoritativus ember. Bornemisza Jánosnak is, ha hihetne ngd,
jó volna szolgálatni véle.

Külszím: Illmo ac celsissimo principi domino domino Georgio
Rákóczi etc.

Eredetije: orsz. lvtár.

XLV.

1644. aug. 29.

Ngdnak mint kgl's urunknak, fejedelmünknek alázatosan
kivánjuk, isten ő felsége egészséges jó szerencsés hosszú étlettel
áldja meg ngdat.

Ngd kgl's parancsolatjából ma jó reggel Szendrő felé men-
vén, előttünk álló dolgainkról búségesen beszélgettünk; az is
vala szándékunk holnap innét megindulváu ő kgl'mekkel meg-
egyezzünk Szendrő alatt. Minthogy az lövő szerszámokkal még
eddig el nem jöttek, az ellenség állapotjokról is ujjabb félel-
mes hireink nem érkezének; Szendrő táján az élésnek is szűk
voltát considerálván, holnaputánra kelleték halasztanunk az oda
menetelt; úgy mindazáltal, ha ez alatt valami gonosz hireink nem
érkeznek. Itt jó reggel az mezei hadak mustrájokhoz kezdünk,
azután az erdélyi s partiumbeliet is megcirkáljuk. Ngdat kgl's
uram tudósítjuk felölök, mi állapattal legyenek. Az székelység
mivel két felé vagyon mostan, bizonyos okokra nézve halaszta-
nunk kelletett az ő kgl'mével való derekasb beszédünket. Igen
megzendültek sokan levén köztök az betegek, megfogytoktak
is; elsőbben az tisztviselőkkel kell discourálnunk, mivel az mint
Huszár uram szavaiból is colligáltuk az felettébb való fogyat-
kozás miatt féltő, haza ne induljanak, ha ngd öleti, vagy mit cse-
lekedtetett velek. Az havaseli szerdával kgl's urunk sokat be-

szélgetünk, mivel azok is mind magok, lovok elfogyatkozván az hazamenetelt sollicitálnák; ő mint emberséges ember, úgy látjuk, eléggé csendesíti őket; az pénzt fel nem vették még, de reméljük felveszik. De ha ngd nekik egy ideig nyugovó helyt nem rendel, úgy látjuk, sokáig az itt való lételt nem continuálják, mivel úgy értjük, az elment törökök is alattomban őket igen izgatták.

Az csiszár hiriben kgl's urunk semmit nem értettünk, hogy más rendbeli törökök jüvének ide, sőt mocskoson beszéltenek az roszak némely helyeken. Az Hernád mellett levő katonákat Huszár uram küldte volt az lövő szerszámok mellé. Ide kegyelmes urunk sok kopia kivántatnék; Kassárul magával Erős Sándor bárcsak két ezeret hozna, ngd parancsolna felőle; az székelység közt is kevés kopját látunk. Ezeknek utánna istennek kgl's gondviselése alá ajánljuk ngdat. In castris Edelény positis die 29 Aug. 1644.

Ngod

alázatos szolgálói
Bornemisza Pál mp.
Kemény János mp.

Ide érkezhvén kgl's uram, nem kicsin zsibongást hallottam az Erdélyben hajtott marháknak inquisitiója felől; annak mi hasznát veszi ngd nem tudom; úgy tetszik, kedvetlenül emlegetik, mert eleitől fogva meg volt afféle tilalom; mindazáltal óhatatlan hadakozásoknak ideje, az kit reá viszen az lelkiismeret, hogy prédából is ne szaporítsa az magáét, kiváltképpen az fizetetlen had.

Most két rendbeli emberink érkezének, kik azt hozák, az mely könnyű hadak alájöttenek Josván feljül Récze táján voltak; azoknak volna olyan szándékok, hogy Rima-Szombatban szálljanak; élést parancsoltak is Rozsnyó s Csetnek felől oda szállítani. Olyant is beszélnek, az élést az onnét feljül jövő hadak számára győjtenék. Vannak kémjeink s csatánk is oda.

Külczim: Illrmo principi ac dno, dno Georgio Rákóczi etc.

Eredetije, mely egészen a Bornemisza írása, Kemény névalírását kivéve, az orsz. ltárban.

XLVI.

1644. aug. 31.

Kegyelmes urunk fejedelmünk; az úristen nagyságodat stb. Tegnap napon költ nagyságod méltóságos leveleit mind két rendbelieket ma délest 2 órakor vettük alázatosan; gyenge egészségét szomorú szívvel értjük, az úristen szent fiáért vasta-

gitsa. Valami recreatióért és az aernak változtatásáért egy avagy két napra, hogy Szerencsre ne tekinthetne nagyságod, oly nagy gátló félelmes okot istennek hála, mostan nem értünk kegyelmes urunk, hanem ha valami hertelenséggel ezután érkeznek. Ez éjjel jöve meg csatánk, mely Rimaszombat és Fülel között állott volt bé, de semmi oly szerencse reájok nem ment; fogdostak mindazáltal oly embereket, kik Filekről jöttek, azok hallomásból való lött hírek; hitek után is egyebet mondani nem tudtanak, hanem hogy az németiség még Palánkon feljül volna, de ez is nem bizonyos. Vannak az emberek elég nagy félelemben, és rettegésben, mivel az németnek jövetelivel való fenyegetőzés felette igen meg vagyon. Más rendbéli embereket, kiket fogdostanak, azok élést vittének volt az ellenség táborába. Rahón feljül Rimaszombathoz egy mélföldnyire voltanak; öszveséggel másfél ezer embernek mondják lenni és azoknak az estve kellett Rimaszombathoz érkezniük. Élést mind oda gyűjtöttek. Im az mustrát mi is most végezzük; azon közben fizettetünk s válogatjuk is az hadakat; ha ma estve felé, vagy ez éjjel nem lehetett is, holnap minden bizonynyal reájok küldünk; ha több nem érkezik hozzájuk, nagy dolog lészen, ha ott mulatoznak. Veselény eddig még Muránban volt. Bakos uramnak ezelőtt elfogott egy katonája szökött vissza közülök; tegnap érkezék, az is utjokból szabadúlt el Földvári Miklós hadából, az melyre a Nyitra mellől által jött az had Gimes felé. Ezeket azon nyomra expediálták volt, és ugyan akkor Pucham az Nyitra mellett fel Turócz felé indúlt néhány ezer emberrel, ki ha úgy vagyon, az mint ez beszéli, hihető azt akarták impediálni, mi arra ne mehessünk, minthogy ha az utaknak szorosságától mérjük vala, Szent-Benedek tájáról is mind arra igyekeztünk felmenni az Garam mellett. Az oláhságot reméljük, néhány napra megtartóztathatjuk; elhisszük az székelység is talám nem merészel egyebet az dologban cselekedni; de igazsággal írjuk nagyságodnak, szánakozásra való azoknak állapotjok, mind lóból, fegyverből, köntösből annyira megfogyatkoztak; s a ki mind ennél nagyobb, az betegség, halál szertelenül grassál közöttök, immár pedig éhezni is igen kezdettenek. Az menyiben lehetne, az szegénységet örömet kiméllenők; úgy itiltük mi is kegyelmes urunk eleitől fogva, hogy ha az svédnek jövetelit, avagy az töröknek valami mozdulását fogja eszében venni az felment német had, meg fog tartózni; istennek legyen hála, azok mind jó hírek volnának, melyről nagyságod bennünket tudósít; adjon isten többet is hasonlókat s mind pediglen annál is jobbakat. Az magyar nemzetnek elvetemedettségén nagyságodnak felettébb magát törni nem illik, mert affélével egészségében is kárt téssen; nem most jött be ez nemzet közé az az elvetemedettség. Ugyanis az nagy dolgok nagy gondokkal és búsulások-

kal is szoktanak folyani. Az indutiák meglételeben mi nem tudjuk micsoda haszon következhetett volna tanács nélkül; tudjuk azt, nagyságod semmit sem cselekedett; az dolgoknak meglétele után gyakorta külömben discourálna ember, de profétiai lélek mostan az embereknek nem adatott. Ha mi új dolgok érkeznek, nagyságodat esmót tudósítani el nem mulatjuk. Ezek után isten nagyságodat stb. Datum in castris ad Borsod positus, die ultima Augusti Ao 1644. Nagyságod

alázatos szolgálói
Bornemisza Pál.
Kemény János.

Az törököknek irtak volt leveleket, azonban elmentek; az leveleket kértök az Szentpéteriektől; tanulhattunk volna belőle; eltagadák; hogy visszaküldték, azzal mentik magokat hirünk nélkül cselekedtek.

Szendrőhöz jó reggel akarunk kegyelmes uram indulni; az szegénységet hogy pusztították az ott való hadak, nagyságod arról is ír; az egy isten refrenálhatná ezeket az kóborlástúl. Ugy veszem eszemben állapotjokat, keresztyéni indulattal viseltetvén, csak hallani is nehéz embernek; az mennyire refrenálhatjuk, minden tehetségünkkel azon leszünk kegyelmes uram. Balpataky uram által parancsolja nagyságod, az lovas puskásokat oda bocsátanók, mivel itt nem sokan vannak; ők is nem fogyatkoztak másoknál; látnók mire válik az szendrői állapot.

Külszín: Illustrissimo ac celsissimo principi domino Georgio Rákóczi stb.

(Az első utóirat Kemény, a második Bornemisza írása.)

(Eredetije a m. kir. orsz. levéltárban.)

XLVII.

1644. sept. 1.

Kegyelmes urunk, fejedelmünk.

Mostan is ngdnak egyebet irni nem tudhatunk, hanem eddig, sőt ide elébb van előljárónk egy mélfölddel, addig is semmi ellen-ségre nem találtunk; az közönséges félelemre nézve az hir sok ugyan, de derekas ellenségnek aláérkezését még ez ideig nem értettük, az végbeliek és az többi, kik összeverődtek volt, Rahón feljül való szorosban, mondják, hogy volnának. Némelyek viszont úgy mondják, hogy Filek alá szállottak volna bé; azon leszünk, — isten velünk lévén, — felkeressük ha hozzá térhetünk valahol. Vesselényi Ferencz Filekre érkezett, és csak szinte ide jüvetelünk előtt minemű leveletküldött legyen ide, — ez inclusából ngd kegyel-

mesen megláthatja. Ha erejek és módjok volna, az kik közülök honn vadnak, azok örömetst maradnának az ngd hűségében ; ha mi újabbat és bizonyost értünk, ngdat esmét tudósítani el nem múlatjuk. Jó egészségben tartsa isten ngdat. Putnaki mezőben, délest négy óraker, 1. Septembris. 1644.

Ngdnak

alázatos szolgálái :
Kemény János mp.
Bakos Gábor mp.

Külczim : Illrmo ac celsissimo domino domino Georgio Rákoczi etc.

Eredetije : orsz lvtár.

XLVIII.

1644. sept. 7.

Nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak, fejedelmeknek alázatosan szolgálók.

Gaudit az székely és szászok gyalogival elindítám kegyelmes uram ; mivel az lövő szerszámokkal is mennek, fejekre tisztességekre parancsoltam, el ne hagyják, hanem magokkal bevigyék. Postán írtam Kassára is elejekben, vigyáztassanak, az utakat is az hol rosz leszen, megcsináltassák ; azt igen meghagytam, azon legyenek, holnap dél előtt oda érkezhessenek. Az székelyekben tegnap estve felé, mivel az gonosz szófogadatlan emberek kóborlani széledeznek ; csak nem messze egynehányat levágtak benne az horvátok. Szikszó táján is egy ide való rácz katonát vágtak le ; annak az könnyű hada már mindenfelé kaphos. Az Bakos uram hadában vagyon valami kevés. Az marosvásárhelyi gyalogokat parancsoltá volt nagyságod, Ónodban küldjem ; csak az lövő szerszámokkal voltak, mást rendelhet nagyságod helyettek. Győrben is kivántatnék, az törökre nézve azok az passusok lennének nagyságodé.

Ónodban most indítám kegyelmes uram az negyven németet ; igen panaszolkodnak, rosz gondviselés volt rájuk, szegény korpás kenyérrel éltek, sőt pénzen sem kaphattak ; nagyságod provideáltasson azon könyörgenek, felőlök. Ezeknek utána éltesse isten nagyságodat.

Raptim Tusónál (Borsod) die 7. Septembris 1644.

Nagyságod

alázatos híve szolgálja
Bornemisza Pál mp.

Kivül : Illustrissimo principi domino domino Georgio Rákóczi sat.

(A magy. kir. orsz. levéltárból).

XLIX.

1644. sept. 8.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak alázatosan szolgálók sat.

Hogy Szendrőtől elindultunk, Bekenit s az Bőjthe István vicéjét Nagy Jánost mintegy száz nyolczvan lóval bocsátottam kegyelmes uram csatára; annakutána az Bocskai uram vicéjét; azután is két rendbeli csatát az végre, hozhatnának valami nyelvet; búsulok egyikétül is semmi hirem nem érkezik, úgy gondolkodom felőlök, mód nélkül nem akarnak visszajönni. Az székely kapitányoknak nagyságod nevével igen serio parancsoltam, az betegek haza bocsátásokból úgy viseljenek gondot, magokat nagyságoddal meg ne jegyeztessék. Igen beléjek esett kegyelmes uram; tegnap az más éjjel 35 holt itt meg benne; az regestumokat az betegeknek nagyságodnak küldtem, szükség meglátogatni őket. Az Bakos uram hadnagyiban ha kaphatnék mennyi lovasa maradott, megírnám nagyságodnak. Sajó-, Hernád-mellékiek s Bodroghköziek levén az itt kinn való kapitányok alatt való fizetett hadak, nagy része szökve megyen felesége, gyermeki, háza mellé; én egyet is el nem bocsátok benne; félnek attól, az ellenség honn ne érje őket, mivel sokaknak feleségeket, mikor alá jöttek vala, házoknál találván, elvitték, s magok közt hordozván, fertelmeskedtek vélek; effélettől tartnak most is igen.

Az had mennyi legyen kegyelmes uram, bizonyosan nem tudhatjuk; az mint Fejér Gáspár beszélette nagyságodnak bár úgy volna, nem kellene derekason tőle tartanunk. Ha ide több hadakat fogna nagyságod küldeni, az élésnek szűk volta miatt itt nem lehetünk; nagyságod kegyelmes uram gondoskodják arról is. Ha mi hirem érkezik, sietséggel tudósítani nagyságodat el nem múlatom. Nagyságodat ezeknek utána istennek kegyelmes gondviselése alá ajánlom.

In castris ad Tusom positus die 8. Septembris 1644.

Nagyságod

alázatos szolgája
Bornemisza Pál m. p.

Az gyalog németekben kegyelmes uram tegnap előtt az erdőkön hátra is maradtak volt; kettőt levágtak benne, hármat sebesen tegnap hozattam be; nem tudják micsoda féle hadtúl való cselekedték, mondják, hogy farkas bőrösek is voltak köztök.

Kirül: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi, sat.

(A magy. kir. orsz. levéltárból).

L.

1644. sept. 10.

Alázatos szolgálatomat ajánlom nagyságodnak mint kegyelmes uramnak sat.

Nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint azon leszek, az hadakkal holnap Szerencs és Zombor közzé szálljunk. Koucz György is ezelőtt két órával érkezék az csatárúl, tegnap estig mind Szendrőnél leskődött; az táborrúl sereg nélkül zsákmányost ki nem mernek bocsátani; nem kaphatott semmit is. Nagy Györgyöt is elküldte ma reggel, ha mi szerencséje lehetne. Az tábor kenyérből igen megkezde szűkülni; parancsolna nagyságod, hoznának az Tiszán túl valók élést. Mézes Andrást Regéczen mindjárt expediáltam, instruáltam mint viseljen gondot. Kis Istvántúl az mely Kovács János nevű rabot ma nagyságodhoz küldtem, sok rendbeli latorságít azután beszéllék az kapitányok, hadnagyok; kétszeri hamis hitit tudják most is; Borsovainak jószágocskáját megkérte volt; Ungvárrúl is nem régen azt kiáltotta: elevenen ne hagyjanak nagyságod szolgáltaiban, ha kiket kaphatnak; Rakomaznál is lesben jó szolgálit lövöldözte volt meg nagyságodnak. Ha elébb adták volna értésemre, én felakasztattam volna; még nem volna késő, mások is tanúlnának róla. Ha jó nyugodt hada érkezhetnék nagyságodnak, meglátogatván maga nagyságod az hadakat, biztatást, jó szót adna nekik, nem kellene nyugodni hagynunk az ellenséget. Az magyarországi vármegyék lovasi inkább mind elszöktenek; az erdélyiek is semmirekellők nagyobb részint. Tíz jó lovast nem adnék az Hunyad vármegye lovasin; számtalan sok benn az beteg, kik elmentenek; itt is sok maradott, s betegszik naponként. Ezeknek utána istennek kegyelmes gondviselése alá ajánlom nagyságodat. In castris ad Tuson positis die 10. septembris 1644.

Nagyságod

alázatos szolgálja
Bornemisza Pál mp.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LI.

1644. sept. 14.

Kegyelmes uram fejedelmem stb.

Midőn nagyságod is majd induló félben volna, csak tegnapelőtt érkeztenek vala hozzám Illyésházi uram szolgálai, akarván

nagyságodat néminemű dolgai felől megtalálni alázatosan én általam; de akkori állapothoz képest nem busíthatám nagyságodat, sőt mostaniról is alázatosan követem. Minemű kívánsági legyenek pedig, nagyságod ez inclusából kegyelmesen meg fogja érteni. Vannak ezeken kívül is aprólékosb dolgok, melyeket is nagyságodnak Bornemisza uram által fognak alázatosan proponáltatni. Minekokáért nagyságodnak én is könyörgök alázatosan, az miben illendő, ne vonja meg nagyságod kegyelmességét, lám elég periculumban forog állapotja nyavalyás urfnak, legyen jó példa másoknak is, és mivel ezen az földön levő emberek szokatlanok is afféle dologhoz, ha lehet, ne dilátálja kegyelmességének mutatását, az mennyiben kegyelmes jó akaratjában elrendelte. Ezek után stb. In campo Liszkaiensi, 1644. 14. Septembris.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Ez estve érkezett strázsáim nekem úgy hozák kegyelmes uram, az ellenség Gesztely felé nyomakodván alá, Ónadra igyekeznek. Im most bocsátok újabb csatákat, ha ugy lenne, azokat minden felől segitenünk kellene.

Külczim: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi stb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LII.

1644. sept. 19.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Az hajdúk csatája felől Bornemisza uram írt czédulám által tudósítottam vala nagyságodat; akkor is mindazáltal vélekedtem, csak hertelen hír lehet; úgy is vagyon; megérkezének békével, csak egy ember kárral is nincsenek. Az ellenség táborán valóban nagy lármát csináltak ez éjjeli strázsájokat megütvén; kettőt le is vertek, és fogtak benne; lovokat el is hozták, de az egész tábor felzendülvén, ezek is az egészség felé tartottak; az kiknél volt, az két rabot elszalasztották az hitvány emberek; az mely két rossz visszafutott az hirrel, az által sem ment az vizen, az rivalkodást hallván, csak elszaladt. Az szerencse nem mind szolgál egyiránt az csatának is, de egyébiránt úgy tetszik, nem lehet ezekre is derék panasgom. Az szegénységnek oltalmazására isten látja szívvel igyekezem kegyelmes uram, valamint én tőlem lehet, s bizony Tocsván is köttettem fel benne, nem várhatván mestert hozzá, csaknem magamnak is azzá kellett lennem; de az

hol nagyságod méltóságos személye jelen vagyon, s nagyságod után sok tisztviselők, még is tudom én mint vagyon állapotja ez mi nemzetünknek, annyira elvetemedtenek. Mindazáltal ugyan azon kell lennünk, oltalmazzuk az mint lehet az szegénységet. Csomaközi uramat ha lehet, holnapról el nem halasztom megindítani. Az lengyelországi levelek én kezemhez nem jöttek kegyelmes uram. Az székelységet Patakon ki sem hagyják járni zsákmányra. Pénzt is egy forintot adtak; dologra hajtják; most valami kevés kenyeret adtak, s bár azt tartanák hátrább való szükségre. Betegesznek igen, s nekem úgy látszik, ha nagyságod nem mutatja valami kegyelmességét hozzájok, elszöknek; én ott ma semmit sem mulathaték, két óra felett nem voltam, az hajdu hír miatt kelle vissza sietnem, abban mód nincsen hogy onnét Kassára avagy Eperjesre gyalog mehessen. Ezek után jó egészségben tartsa meg isten nagyságodat. 1644. 19. Septembris Vámos-Ujfalunál.

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczy sat.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LIII.

1644. sept. 20.

Kegyelmes uram, fejedelmem.

Mi istennek hála eddig békével vagyunk. Csomaközi uramat ma elbocsátom. Most is jüve egy katonánk, kit Pucham bocsátatott el; data occasione ngod is méltóztassék megengedni, hasonló emberséggel recompensálhassuk neki. Lőcse felé jött az Liptóságon alá; arra semmi had nincsen, az szepesváraiak latorkodnak csak. Méltóztassék ngod kegyelmes uram valami segítséggel lenni, épülhessen fel az szolgálatra ez vén bujdosó legény. Az egyéb dolgokról ngodat Bornemisza uram által tudósítottam, nem akarván bő irásommal terhelnem. Jó egészségben tartsa isten nagyságodat. 1644 20. Septembris öt órakor Vámos-Ujfalunál.

Ngodnak

alázatos szolgája
Kemény János m. p.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak fejedelmeknek adassék.

(Eredetiről, a m. k. orsz. levéltárban.)

LIV.

1644. sept. 22.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Szuhay Mátyás uram levelét látom, s ez fog lenni annak effectusa, melyről irt vala minap Kőrösi uram. Megtetszik, az egri pasa ez dologhoz jó kedvvel volna, az másik dologról csudálkozom; mindazáltal lehetetlennek is nem tartom, az mint ezenféle bolgokról érthetett nagyságod bővebben eddig is Görgey uramtól. Az török biztatáshoz mennyire bizzanak az németek, efféléből eszekden vehetik; csak adna isten jó szerencsét nekik, hozzá édesednének. Isten nagodat tartsa meg jó egészségben 1644. 22. Septembris ebéd után.

Nagyságod

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János.

Külszím: Ill. ac cels. principi d. d. Georgio Rákóczy stb. stb. domino domino mihi clementissimo.

(Eredetije, a m. k. orsz. sevéltárban.)

LV.

1644. sept. 22.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Az vármegyebelieken hogy esett valami fortély, nincsen semmi nélkül; de még szinte jól nem értem az dolgot. Igen közönséges hir, hogy megpróbáljanak bennünket, és Pataknak is az városát; az mint lehet vigyázunk; parancsoljon nagyságod is Patakra. Az telki-bányaiak jól vigyázhatnak, ha akarnak, mert azon ha kerülnek meg bennünket. Az csata elment ez éjjel; vannak három százan jó katonák oda. Liptó vármegyei nemes embert tanálék; úgy tetszik, nem kell azokat alá fárasztani, csak vigyázzanak Szepességre és Liptó Ujvárra. Onnan is az mint beszéllé az ember, fogtak irni nagyságodnak az svédek felől, s egyéb hirekről is. Ha Liptó-Ujvárárt megveszik, egy embere nagyságodnak azon el nem járhat.

Nagyságod deliberáljon kegyelmes uram arról is, innen hova szálljunk; nem continuálhatjuk az itt lételt sokáig, se széna, se abrak; Göncz felé talán jó lenne, mindenikfelé vigyázhatnának.

Patakon már Röthy uram is ott lévén, kellessék annyi tisztviselő, nagyságod gondolkodjék róla kegyelmesen.

Az minemű hireket az rabok beszéllenek, az magyarokhoz kellene bocsátanunk alattomba, az ellenség táborában; nagysá-

god hivassa Onodból Szócs Mátyást, az öcsece fogva Tokajba lévén, azt javallanám elküldeni, addictus lévén hozzám Vadászi és Újhelyiék, próbálnók, én izennék nekik; ezzel nem is kellene késni.

Megyesi Ferencznek Tarczaltt levő szöleit és az házát is ha Csáki adta volt, nagyságod Csomaközi uramnak conferálta vala; az commissióban csak egy szőlőt írtak; nagyságod méltóztassék kegyelmesen parancsolni felőle.

Szükséges volna nagyságodnak az hírekre nézve által tekengetni, mely meg lehetne jó móddal. Ezek után jó egészségben tartsa isten nagyságodat. In campo Vámos-Ujfalviensi, anno 1644. 22. Septembris délbe.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo domino domino Georgio Rákóczi sat.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LVI.

1644. sept. 24.

Szolgálok kegyelmednek.

Az Ibrányi uram levelét látom, de a nekül is az ellenségnek Szerencsnél léte már bizonyos. Kglmed ő ngával és az kikkel illik, arról discuráljon s tudósítson is: innen mi hova menjünk, mert már itt nem maradhatunk; valamikor akarja, úgy jühet reánk. Patakhöz kell mennünk ez éjjel, úgy látom; onnan ugyan Kassához menjünk-e előbbi dispositió szerint avagy az Bodrok közre, nagy consideráció igen, ha hasznos-e megszakadnunk és távol esnünk ő ngától. Hasonlóképpen szükség azt is értenünk: Ibrányi uram mit fog cselekedni. Én ugy gondolom, eddig való várakozásoknak készület volt az oka; annak gyümölcse Tokajnak és az passusnak elvetele ne fogjon lenni lévén, ha nekünk fordul, hol leszen az mi refugiumunk nem kell késni, tudósítson kegyelmed. Isten áldása legyen [kegyelmedel.] 1644. 24. Septembris egy órakor.

Kegyelmednek

atyafia szolgál
Kemény János mp.

Külcím: Nemzetes Bornemisza Pál uramnak adassék.

Eredetije: orsz. lvtár.

LVII.

1644. sept. 26.

Kegyelmes uram fejedelmem stb.

Tizenegy órakor érkezém ide Patak mellé az Bodrok mellett való nagyságod révinél szállván az seregekkel; de mivel az elől ez éjszaka jüttek zsákmányra voltak, s az többi pedig hátul járóban, magam nélkül pedig Bakos uram is nem adhatott, így Röthi uram csak mit is nem akarván várakozni, elment; voltak azért alkalmas számaan az mint praefectus uram mondja. Eléggé búsulok mind azon, hogy szemben nem lehettem ő kegyelmével, mind pedig hogy az kisíróket meg nem várta; de reménylem, békével isten elviszi, mert Szentiványi Mihály ez elébb érkezék, Tallyától fogva Kassa tájáig nem talált semmire. Rimaszombati és Szécs táji szekerek valami negyven lovas némettel üresen mentek vissza az nyomon, hintós német volt velek, élésért-e miért, ők tudják. Bár az ónadiak arra felé vigyáznának. Eddig még Liszka felé nem jött ellenség; ezután nem tudom vannak seregek hátra, de akadályos igen az csata járás az sok utak és leshelyek miá.

Innen apró lövő szerszám leszen négy kegyelmes uram; az többi itt is szükségesek. Nagyságod parancsoljon, az élés szekerek elől, avagy Gáváról hozzanak marhákat az kenizlői rév felé eleiben, mert innen alig lehet megindítása is az marha szűki miá. Az mozsárpattantyu és egyéb accidentiák dolgából is készítik az nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint Haller és Mikos uramék.

Én kétséggel hiszem, hogy Aszalónál hagyott legyen hadában az ellenség, kit ha bizonyosan tudhatnánk, igen jó volna reá menni, és derekasan megpróbálni.

Az Tiszát kegyelmes uram őrizzük, mert bizony abban nagy veszedelem forog; Löknél félő, által ne kösse, ha abban mesterkedik.

Praefectus uram azt mondja, nincsen hajó Szent-Mártonnál.

Bakos uram katonáiban nem fogtak elhigyje nagyságod, hanem szerencsi katonát.

Az kenézlői hajókat őrizzék, mert Keresztúr táján gázló van; ha reá mennek, el ha veszik.

Az mi ide való létünk felől én nagyságodtól várok; felvérestől félek csak mezőben, kevesen is levén az ellenséghez képest.

Ungvár felé nem ment el az székely gyalog. Az vármegyék hogy felüljenek az Tiszán innen, én nem vélem, kegyelmes uram. Az hajduságnak által, vagy nem hozatása, és az városok gyalogi-

nak kiállatása felől való nagyságod kegyelmes dispózióját szükséges volna értenem, talán alkalmas dolgot mivelhetnénk úgy. Ezek után stb. 1644, S. Patak, 26 Septembris négy órakor.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Az apró lövő szerszámok lyukainak kifurását nem jól vöttem volt eszemben.

Tokajban Vajda György mellé nem tudom valakit rendeléje nagyságod; egy betegség és golyóbis jóvá teszi.

Nem tudom alattomban az hosszú németnek adata-e nagyságod valamit; intimáltam vala nagyságodnak.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak az erdélyi méltóságos fejedelmnek adassék.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LVIII.

1644. sept. 27.

Kegyelmes uram fejedelmem. Ebéd előtt jöve hirünk elsőbben Keresztúr felé küldött strázsánktól; ebéd felett bényei, lizskai gyalogoktól, kik valami hitvány rabot is kaptak, és midőn nagyságodnak irni akarék, azonban nagyságod levele is érkezék az ellenségnek megmozdulása felől. Jó utánnok szállani; de nagyságod magane siessen különben, hanem ha megváltozhatatlanképen resolválta magát az harcra. Ki lehet-e az hajdusággal, velünk, az gyaloggal való megegyezés nélkül, nem tudom, mert az minemü harcra való resolutióval jött volt elé, azonnal van most is; nagyságodnak pedig ottan ottan rediradálni nem alkalmas. Az visszaszállásnak okairól sok consideratiók lehetnek. Zsákmanýra bocsátottunk volt ki, a katonák még el nem érkezének. Tovább mihez tartsuk magunkat, nagyságod tudósítson. Istennek áldása maradjon nagyságodon. 1644. 27. Septembris.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi stb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

LIX.

1644. sept. 27.

Kegyelmes uram fejedelmem!

12 óra után költ nagyságod levelét is alázatosan elvöttem; mi is mennyiben voltunk tudósok az ellenség állapotja felől, nagyságodnak megirtam; azután viszont hozzánk szökött katonát is küldöttem. Visszamenő szándékjok felől mind egyez az hír, de azon nem kell bizonyosan fundálni, mert közember abban nem sokat tud. Rút összeveszés volt tegnap az magyarok és lengyelek között, de ha csak azon áll, megfogják az fizetés dolgából őket csendesíteni; egyébiránt hogy ravaszúl akar menni, kiteszik abból is, ma könnyen mehetett volna az Hernád mellé; mindazáltal azt el kell hinni, nem alkalmas hely mulatásra, ha oda száll, az hova nagyságodnak mondták, hanem ha ez éjjel akarná szekereit az Hernádon vissza szállítani. Csatát készítettünk volt és im ezennel el is bocsátjuk kegyelmes uram Szántó felé; lesznek három százan úgy gondolnám, s az java is az katonáknak. Ha valami újabb ordinantiánk nem jön nagyságodtól, cselédinket itt hagyván, holnap az színében elviszünk az mire telhetik az hadnak, cselédjét itt hagyván; mert egyébiránt is nem árt szemben való ordinantiát is vennünk, s derekason discourálni az ellenség állapotjáról is; viradtának előtte nem indulhatunk. Nagyságodat isten szerencséltesse minden dolgában, 1644. 27. Septembris, négy órakor estve.

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Kemény János m. p.

Külső cím: Illustrissimo et celsissimo principi domino domino Georgio Rákóczi stb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

LX.

1644. sept. 28.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Itt való embereken eskettetvén, adván és igérvén is nekik küldöttem volt Rimaszombat felé, de az gonosz emberek nem mentek tovább Zádorházánál, mely csak Rimaszécs táján van. Azoknak, az mint ezek mondják, akkor jött emberek Rimaszombatból; egyebet nem hoztak, hanem hogy Gács körül volnának az könnyű hadak valami kétezer lóval. Putnokra is mentem vala meglátni mint vannak, és ordinantiával hagyni őket; azok

is küldtek volt túl Rimaszécsen néhány lovast, semmit nem kaphattak, kémjek még oda vagyon. Esmét most bocsáték valami harminczkét lovast, hogy ha addig ellenséget nem tanál, Rimaszombatig elmenjen ez éjjel és vissza is forduljon. Az kenyeret tegnapi gyűjtötték Szombatban. Az osgyáni ember beszéde is mint vagyon, kit nagyságodnak ma irtam, ha az igaz volna, ma ha jöttek, ez éjjel ide is elérkezhetnének; mindazáltal csak arra innen meg nem mozdulunk, míg magunk emberitől is nem értünk; és ha bizonyost nem hallunk, az holnapi napot is valami koplalással elvonszuk. Az zsákmányosban nem vittek egyet is el, csak egymástól rezzentek volt meg. Valami helyen érkezik újabb hírünk, nagyságodat mindjárt tudósítjuk. Tartsa meg isten nagyságodat jó egészségben. 1644. 28. Septembris estve tiz órakor.

Nyomot láttak, valami másfél száz lovas lehetett, ki az Sajón által jött Bárév tájon. Ha igazat tart, Szendrőben szaporodik, az zsákmányos arra felé bár ne járjon.

Kemény János m. p.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

LXI.

1644. október 9.

Kegyelmes uram fejedelmem, az úristen sat.

Mi ide istennek hála békével érkezénk; az ellenség holott legyen, már nagyságod érti az ónodi relatiókból s többekből is. Még az mi csatánk, s az kit Bornemisza uram bocsátott is oda vannak; ma estve felé ujabbat is bocsátok. Tovább mit cselekedjünk, nagyságod kegyelmes dispositiójától várunk, csak ott is bajos már rajta kapdosni. Balog, Murány, Filek nem messze, Szendrő, Putnok háta mögött. Utja vagyon pedig még akár végekre, bányákra, Szepességre, mert élése sokáig ott nem lehet, hanem ha az bánya városokról és Murány tájáról hordanak. Az kopják osztása felől nagyságodnak mégis kellették írnom; az mikor szükségesb leszen, szinte akkor fogyatkozunk meg benne, mert el kell venniük ugyan most, de bizony egy hétnél kettőnél tovább nem tart nálók. Nekem úgy tetszik, jobb volna készen lenni, s olykor kiosztani, mikor hasznát vehetné ember, s akár mikor is ugyan fizetésekben tudódnék; immár az idő is hüvesedik. Bizony egy forintban sőt ha többen tudjuk is, csak elvesztegeti; nincsenek is itt az kopják. Jó egészségben tartsa isten nagyságodat. 1644. Gesztelynél 9. Octobris.

Az nagyságod kegyelmes resolútiója szerint az hajdú vitézeket haza bocsáttám.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Illustrissimo ac celsissimo principi domino, domino Georgio Rákóczi sat.

(Eredetije a m. kir. orsz. levéltárban).

LXII.

1644. okt. 10.

Szolgálok kegyelmednek, kívánok istentől minden jókban előmenetelt kgdnek.

Noha szintén feledékenségében jutottnak látom magamot kgd előtt, mindazáltal ez jó alkalmatossággal akarám ez kis levelemmel meglátogatnom kgdet. Örömet az vicekapitányom levelében írt köszöntésére előbb adok vala választot, de az occasio nem engedte. Udvariskodott kgd úgy látom, de ha új állapotba szolgálhatnék kgdnek, ugyan el nem mulatnám. Nagy bizodalmason akarám kgdet megtanálnom: egy magával jótétehetetlen beteges sógorom van kegyelmeteknél fogva, Vizkeleti Mihály; kgdet kérem, írjon állapotja s egészsége felől, s az mi jót teszen vele, imaginálja azt, mintha én velem, régi barátjával cselekedné aztot; én is látván viczének (?) írott Bánházi uram recommendálását menten muráni házomhoz hozattam, s az mint lehet kedveskedtem s kedveskedem ő kegyelmének. Farkas György uramat is ma fogom Balogba vitetni, és az mire érkezem, az többinek is szolgálatommal kedveskedem, várván ezaránt én is hasonló udvariságát s jó akaratját kgdnek.

Ide érkezvén gróf Puchám uram, majd mintegy panaszképpen jelenté, hogy kegyelmednek s Bornemisza uramnak kedveskedett rabokkal, de nem hogy mását küldte volna kegyelmed, de csak levelét sem látta kgdnek. Én ezaránt való udvaritlanságárúl örömet mentem vala kegyelmedet, de csaknem evincáltattam igaz ratiókkal. Mindezeknek utánna ajánlom kicsiny szolgálatomat barátimnak s kívánván jó békességes egyességet tovább is; hogy parancsolatival decoráljon, kérem. Köt Gömöriben 10. Octobris 1644.

Kgdnek

szeretettel szolgál

Gróf H. Wesselényi Ferencz mp.

Külcím: Tekintetes nagyságos vitézlő úrnak Kemény János uramnak, az méltóságos erdélyi fejedelem ő nga hadainak fő generálissának (titul.) nékem bizodalmas sógor uramnak ő kegyelmének.

Eredetije, mely Vesselényi írása, orsz. ltár.

LXIII.

1644. nov. 13.

Kegyelmes uram én ma napvilágon meg nem fogok jühetni; dolgok pedig ezek vannak fenn, melyről az urakkal fog nagyságod beszélni.

1. Immár mihez fogjunk?

Legnagyobb ellenségünk nekünk az német, és Filek. Az némethez Filek miatt nem térünk, de Filekhez, az németnek míg hírével leszen, hozzá juthatnánk talám, adná isten, az várossá-hoz, mely meglevén egész Léváig az bányavárosokig útunk nyil-nék, és az ellenség táborára is. Ha azért mód lehetne benne, azon kellene igyekezni, az tábornak is egész securitása lenne be-lőle; Szendrőt azután is megtanálnók.

2. Szendrő addig mint maradjon?

Ha lehetne az alsó várost kézhez kellene venni, abban praesidiumot hagyni, s betevődnek onnan mind Szendrőnek, Szádvárának kapuja.

3. Az tábor megmozduljon-e?

Előbb menni, valamig vagy az svecusok hire, érkezése nem leszen, vagy az fileki város dolga, kinek igen secretumban kel-lene lenni, el nem válik, nem fog hasznos lenni. De azért valami szoroson falukra kettőre vagy háromra szállani, Balog felé ta-lám jó volna, mert elszenvedhetetlen hidegek vadnak kinn; de elsőben ennek helyét módját meg kellene járni.

4. Ilyésházi uramnak értésére kell adni, meg ne ütközzék az nagyságod kegyelmességében, mivel ngod Kornis urammal együtt izent az balogvári állapotról, úgy hogy meg fogja az iránt is az nagyságod kegyelmességét tapasztalni.

5. Hopmester uram tanáljon módot benne, az urak az vár-megyéknek ne adjanak választ nálam nélkül.

6. Az Balogvári dologból való leveleket, és az szekerek fe-lől is az leveleket készéttesse secretarius uram, s hozzák utánunk.

7. Német Mártont vigyék Tokajban, vagy Onodban; nem jó itt tartani. Az fileki rabokat nem kell elvinni, mert katoná-
kat kell visszacserélnünk rajtok.

Ezeket akartam alázatosan nagyságodnak jelenteni, me-lyekből maga bölcs ítéleti szerént disponáljon nagyságod.

Nagyságod

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Kivülről Rákóczi kezével: 13. Novembr. 1644. in castris Rima-Szécs.

Külsőim: Manibus illustrissimi domini, domini principis.

Eredetije Kemény által írva orsz. ltár.

LXIV.

1644. nov. 22.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Ferenczi uramék megérkezének, délest két óra tájban jüttek el Kanótól az lesből. Az palatinus szolgáját, ki itt vala, szinte az lesre vitte valami lélek s idegen gyanánt megkapták; nem volt miatta módjok, hogy tovább várakozzanak és Dévénhez is nem küldhették. Azonban ez Gácsból jövő embert fogták meg, kitől szóval azt izenték, még péntekre várják által az németet. Examenért im oda küldöttem, de ott nem kell késlelni, ne tudja az nagyságod táborát mikor, hova indul. Az Madács uram dolgában egy ilyen dolgot tapasztaltam: titkolják Forgács Ádámnak ott létét, noha ma mustrálta hadát circiter eq. 250. Im most esmét Bakos urammal egy értelemből csatát bocsátunk, ha mit akar az ellenség, így titkolván magát, véletlenül igyekezik tanálni; ok nélkül Forgács is nem jött alá, melyre nézve vékony tetszésünk az: Kaza tájára, túl valamivel, szálljon nagyságod; felettébb nagy menés is ne legyen, és láboslag is ellenségével ne legyen. Balogban lövés lön; im oda is gondunk leszen; nagyságodat esmét tudósétjük. Mi holnap nem indulhatunk addig, míg az csata meg nem jü, noha kenyérből, abrakból megfogyatkozunk. Putnokot pusztán nem jó hagyni, míg mi elhaladunk. Ha kenyeret hoznának az táborra, bár mi is tanálnánk Putnokon. Isten tartsa meg nagyságodat stb. Rimaszécs, 1644. 22. Novembris, éjjel tizenegy és fél órakor.

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Kemény János.

Kivül: Török nem jüve egy is.

Külcím: Az én kegyelmes uramnak fejedelmemnek adassék.

(A levél Kemény J. írása).

(Eredetiye a m. k. orsz. levéltárban),

LXV.

1644. nov. 25.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Nyolcz óra tájban ma irott nagyságod méltóságos levelét négy órakor délest vöttem alázatosan. Csatánk nem érkezék még ez ideig vissza, kihez képest nincsen egyéb hírünk, hanem Rimaszombatban parancsoltak Filekből: mindjárt készítsenek

három avagy négy ezer kenyeret, s tartsák készen; ez mellett losonczi biró embere is jöve izenvén, hogy Forgács Ádám általment volt az német táborra, onnan Bottyánival Zrínível tegnap érkezett vissza Gácsban. Minden bizonnyal ez éjjel Dévénnél lenne az ellenség, és olykor fogna indulni holnap Rimaszombathoz jüene. Mindez hírekre, s mind egyéb consideratiókra nézve nekem úgy tetszik, alkalmatlan Rozsnyó felé igyekezni nagyságodnak, hanem ha az ellenség jöveteli haladna, nagyságod az Bodva mellől térhetne fel jó commoditással az Görgő völgyére, az fizetett hadak pedig elébb szállhatnának Rosnyó és Csetnek felé, mert az mint én értem az rosnyói utakra, mind be s mind ki jönni, terhes tábornak igen akadályos. Irom magam vékony tetszését, álljon mindazáltal az nagyságod bölc s ítéletin, de igen közel várni az ellenséget harcznak szándékán kívül, nem javallom; most is mind úgy hozzák, cselédjét hátra hagyná az ellenség. Ha mit ujabbat értek, nagyságodat éjjel nappal tudósítani el nem múlatom; azonban az nagyságod kegyelmes parancsolatjának is tartása szerint vigyázok, s egyéb dolgokra is gondot viselek az mire isten segít. Mindenekfelett most nekünk az használna, ha hát megett az ellenségnek distractiót csinálna az török. Az úristen nagyságodat vezérelje. 25. Novembris hat órakor estve 1644. Rimaszécsnél.

Nagyságodnak

alázatos szolgálja
Kemény János mp.

Külső cím: Mint előbb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LXVI.

1644. nov. 26.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Későn indulánk Rimaszécsből, ide is későn érkezénk, sötétben szállánk. Rimaszécsnél hagyott csatámnak estve kellett megindulni, Putnokból pedig akkor, az mikor meghallja Szécsnél lenni az ellenséget. Ha az szükség el nem úzi, és az ordinántiát megtartja, eddig még ujjab hirünk nincsen. Rabok közül valók, kiket ez estve hozának, beszélük, sőt némelyik életét köti, mihelyt eljövésünket megérti az ellenség, Bottyániék visszamennek, az németség pedig Liptóságra megyen; de mind ezek lehetségesek ugyan, mindazáltal nem bizonyosok. Reggel ismét irok ngodnak. Putnoki és egyéb állapotokról tanusággal hagytam az hátralevőket. Nagyságod irasson Bán Jánosnak, oda menendő praesidiumot ne periclitáltassa, reversalisáról megemlékezzék, jobb in-

kább magát is salválja tempestive, mert ha az ellenség oda tanálna menni, azokat sem kellene mézsárszékre hagyni. Isten nagyságodat vezérelje minden jókra. 1644. 11 órakor éjjel, Kazán 26. Novembris.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Külczim: Illustrissimo ac celsissimo principi d. d. Georgio Rákóczi stb. stb. dom. mihi elementissimo.

(*Eredetije, mely egészen a Kemény írása, a m. k. orsz. levéltárban.*)

LXVII.

1644. november 28.

Kegyelmes uram, fejedelmem.

Mostanig is az ellenség felől semmi bizonyos hírüök nincsen; minden szempillantáson reménlem, érkezni kell valahonnat, s nagyságodat is tudósítom. Minthogy pedig immár lehetetlenség vagon abban mánál tovább itt várakozhassunk, akarám nagyságodnak értésére adni, hogy indulásunkig jühessen válaszuk is. Hogyha annakokáért az ellenség által nem jött mégis Rima-Szombathoz, akaratum az, egy derék csatát bocsássunk Pelsőcz és Rozsnyó felé, magunk pedig az Bodva mellett térjünk fel Görgő völgyére Szendrót balkézre hagyván. Azonban Rozsnyó vidékét is megjárván az csata, előnkben talám valami hírrrel érkezik; könnyebb leszen onnat elébb nyomulni, mintsem elé menvén, meg hátra szállani. De ez úgy lehet meg, ha nagyságod is arra felé indul, az ellenség pedig Rima-Szombathoz nem érkezett. Egyébiránt ngd felé kelletik nekünk is mennünk. Élés felől még is parancsoljon nagyságod kegyelmes uram, mert felette nagy szükségben vagyunk mindenből. Isten tartsa meg nagyságodat kglis uram. 1644. 28. Novembris nyolcz órakor Kazánál.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külczim: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelmnek adassék.

Eredetije Kemény írása az orsz. ltárban.

LXVIII.

1644. december 1.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Minemü hírek érkeztenek volt az táborra, nagyságod az Bakos uram leveleiből tudom megértette. Ide érkezvén szor-

galmatosan megtudakoztam mindeneket; az szándék, hogy éjszaka megpróbáljanak bennünket, néhány felől confirmáltatik; de úgy tetszik sok ratiókból, még ez éjjel nem tarthatnánk attól; mindazáltal oly vigyázást rendeltem, hiszem istent békével virradunk meg, ha megpróbálnak is pedig árán veszik; nem akarván azért tovább vakmerőlködni, holott ha tegnap Rimaszombathoz, ma Gömör vagy Putnok tájára eljöhetett az német had is, holnap s azon éjjel rajtunk teremhetne; azokra nézve holnap mi is innen elébb mozdulunk. Mind csaták, és kímek által azon vagyok, miképen bizonyost érthessek az németnek jöveteli felől. Nagyságod Imre deáknak is parancsoljon, Simonyi Serke felől is meghozhatják. Engem innen mozdít kiváltképpen meg az elszökött katonáknak hitetlensége; hova szálljunk, méltóztassék kegyelmesen nagyságod tudósítani, talán holnap csak az viz között az berekek mellé, avagy hogy inkább kaphatnának kenyeret is, közel az nagyságod táborához valamely tiszta helyet kereshetnénk. Az is meglehet az egy éjjel, hogy akár csak szalmát inkább kaphatnánk. Aszaló tájára szállhatnánk; az ellenség is ottan vélekedni kezdene útunk felől. Nagyságod kegyelmes dispositióját alázatosan várom. Isten tartsa meg nagyságodat jó egészségben. 1644. 1. Decembris éjjel tizenegy órákor.

Nagyságodnak

méltatlan szolgálja
Kemény János m. p.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak az erdélyi méltóságos fejedelemnek adassék.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

LXIX.

1644. december.

Kegyelmes uram, az putnaki állapotról nagyságodnak tegnap írtam, szóval is Csontoséktól alázatosan izentem; azok ngd-nak eddig értésére lehetnek. Azon putnoki állapotról, miglen nagyságoddal isten szemben juttat, hogy szóval nagyságodat informálhassam, és oda nagyságod is disponálhasson, szükségesnek itiltem parancsolni, mert nem jó volna idegen kézre ejteni. Ez éjjel csak Tornallyára jöttem vala, az esős idő miatt is; egyéb-iránt is meg kellett kémeltetnem Gömörön s itt is, ha tanálunk ellenséget; de nem levén, csak nagy időn indultam, s ide úgy jöttem. Ez alatt Nitrait Putnokból való kísértetésnek alkalmatosságával harminczkét lovast Rimaszécsig s onnan Zádorfalváig küldtem, az ki Rima-Szombatból oda akkor érkezett emberrel hit alatt beszélvén mondotta: ők úgy tudják az németség eddig az Vág mellett volna. Ide érkezvén, úgy hozák Csetneken, Rozs-

nyón ellenség nincsen, hanem Josván vagyon valami rész; azoknak dolgokból, az mire az jó isten és az idő tanit, azt kell követnem, addig nagyságodnak bizonyost nem irok, s bizontalannal vissza is nem örömetst pironkodnám, ha valami nagy ok nem kényszeritene. Holnap éjjelre, avagy reggel holnapután Rosnyón kívánnám alázatosan, hogy nagyságod kegyelmes ordinantiáját tanálhatnám, hol tanálok nagyságodat. Az csetneki udvarbirót elvitette Vesselényi; bizonyosnak mondják Zriny Géczcel ment vissza, Forgács Gácsban van. Az végbeli katonákat reménlem az törökre nézve visszabocsátották. Bottyáni, Kohári Muránban vendégeskedtek csütörtökön. Tudom eddig más helyekről is nagyságodnak érkezhett híre, ha Liptóságra, vagy mely felé fogtak volna menni. Addig az quartírok állapotjának, ha neki teljességgel elrendelésében is, mindazáltal tudakozásában lehet nagyságodnak módja oly emberek által, kik az helyeket tudhatnák. Isten nagyságodat tartsa meg jó egészségben. 1644 Decembris. Pelsőczön.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Az mely katonákat éjjel esmét vissza üztünk vala Aszalótól, kik ide el is jüttek volt, azok eddig bizonyost vihettek nagyságodnak, Rőczénél meg sem szállott az hátra maradt ellenség; Tisócz és Breznóbánya felé mondják, takarodott; tegnap mentek által Rőczénél Tisócz felé.

Külczim: Az én kegyelmes uramnak, az erdélyi méltóságos fejedelemnek a dassék.

Eredetije, az orsz. ltárban.

LXX.

1644. dec. 4.

Kegyelmes uram fejedelemem.

Nagyságodnál létemben írtam vala Bakos uramnak, hogy Simonyi János nevű hadnagyot küldené által az Görgő völgyére; de annak akadályá lévén, Nagy Györgyöt bocsátotta volt, ki im most érkezék vissza; nem járhatta meg mind, mert tegnap négy sereget tanált elől, kinek kettei német volt, az Lucska völgye táján, mely oly hely, hogy mind Szendrőre, Görgőre által mehet; azok Szádvára alatt jöttek el, az paraszt emberek úgy mondták, maga is ez hadnagy úgy vélekedik, vagy az kapitányt vitték be Szendrőben, vagy pedig csatára jöttek. Bottyáni Ádámot mondják bizonyosan, Rosnyóra szállott volna be; akkor hitták, s elibe mentek az szépsi birák is. Hihető, az ellenség ott az tájon akar

quartirozni, mert az krasznahurkai jószág épen vagyon; azt beszéli, Görgő völgye elfutott az erdőkre, de élés ott is elég vagyon, valamint ment volt végére Röthi uram. Az mely csatánk oda vagyonai gondolnám az bizonyosbat hozhatna, reggel magát is által küldöm az hadnagyot; mond olyat is, hogy az rozsnyiakon ezer tallért kívánnak; ha azért az Tisza felől való passust nem kelletnék félténünk, annyira feljebb nyomakodván az ellenség, nekünk is az várasokra kellene vigyáznunk kegyelmes uram, és ha megoszlásokat érthetnők, az quartirokban kellene bolygatnunk, csak jó kímjeink lehetnének. Gondolható az is, ha oda hátra való distractiójok nem leszen, az Tisza általállására és nagyságod hadainak is megoszlására vigyáznak. Isten nagyságodat tartsa jó egészségben. 1644. 4 Decembris, éjjel négy órakor Aszalón.

Kállai praesidium küldött vala nagyságodnak levelet, kit be is adtam volt; sollicitatorok az ólta itt várakozik, nagyságod méltóztassék válással bocsátani.

Nagyságodnak

méltatlan szolgálja
Kemény János mp.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak *stb.*

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LXXI.

1644. d e c z. 6.

Kegyelmes uram fejedelmem.

Ide érkezvén is semmi hirt nem tanáltam ez inclusákon kívül, melyek is nem újak. Az mi csatánk, ha közel ért volna ellenséget, eddig régen izent, avagy vissza is tért volna. Szikszaiaknak, Sz.-Péterieknek mivel igen jártattak embereket egymáshoz hagyásom szerént, most is kihivattam vala szikszai birákban; nálók elhitt hir az németnek visszatérése, én is úgy hiszem. Az Szent-Péterre ez éjjel küldött katonák is elhiszem, eddig megérkeztek, nagyságod érthetett Putnok felől. Ezekre nézve az indulást mint disponálja nagyságod, álljon maga bölcs itiletiben, kit isten igazgasson. Az megszálló helyet elintéztük tábornester urammal; itt benn vagyon négy avagy öt ház; nagyságod, az úr, Kornis uram ő nagyságok kívül is, némelyek benn szállhatnak, mi kiköltözünk, mert Szikszóra nagyságodnak szállani én nem javallom. El nem múlatom nagyságodat tudósítani, ha mi hirünk érkezik. Engedje isten nagyságodat jó egészségben látnom 6. Decembris 3 órakor 1644.

Nagyságodnak

méltatlan szolgálja
Kemény János m. p.

Külső cím: Illrmo ac celsissimo principi dno, dno Georgio Rákóczi etc.

Eredetije az orsz. levéltárban.

LXXII.

1644. dec. 21.

Kegyelmes uram fejedelmem. Ez következendő szent ünnepeknek megérését engedje isten nagyságtoknak, és elmúlatását is sok következendőekkel együtt.

Akarám alázatosan nagyságodnak tudására adnom, ez hely igen rossz állapotban vagyok; az várban rab feles; sokszor négy s öt drabont vagyok benne; az fizetlenség miatt az ki volt is kibúcsuzott. Nagyságod kijövetelétől fogva két hónapnál többet nem adtak; harmadikat adtak egy hó búzát, melyet még Barkóczi itt létében rendeltek volt. Szükséges volna provideálni felőle, mert az szorgos időn nehéz gyalogot találni. Magának is az öreg embernek Babay Istvánnak személy pénzbeli fizetését, elhiszem nem nagyságod parancsolatjából, de elég ha elfogták; nagyságod arról is méltóztassék parancsolni kegyelmesen. Az udvarbirónál proventus nincsen; talám nem ártana Tasnádról borokat ide adatni, kész pénzen kelne el, és jó áron is, mert az Szilágyságon bő az bor, az korcsomának rossz keleti vagyok. Isten tartsa meg nagyságodat jó egészségben. In Kálló 1644. 21 Decembris.

Nagyságodnak

alázatos és méltatlan szolgája
Kemény János mp.

Külső cím: Az én kegyelmes uramnak stb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban).

LXXIII.

1645. marcz. 14.

Kegyelmes uram fejedelmem. Az úristen nagyságodat áldja meg stb.

Varanóról 9. praesentis irt nagyságod méltóságos levelét tegnap vöttem alázatosan.

Az Maurer uram bemeneteli nem kívánságok szerint való válaszszal és most is csak halogatással talám még inkább foghatta volna offendálni kegyelmes uram az vezért, s occurálhat is oly dolog, melylyel ugyan be kelletik menni.

Az gyűlés hogy ne lenne, kegyelmes uram, publice, hanem

privatim, ifju urunkkal ő nagyságával és Barcsay urammal nekünk is az tetszik vala, s az portai kívánságot adtuk okúl, de az szokatlansággal obviálván ő kegyelmek, major pars lön az másik tetszés. Mindazáltal kegyelmes uram csekély ítélettemmel én úgy javallanám mostan is, hogy ha eddig nem készek az levelek, s annál inkább ki nem mentenek, megvárná nagyságod, mint acceptálják az mostan beküldött honorariumot, és urgeálják-e mégis az ötezer arany dolgát olyan serio; s ha nem urgeálják, az adónak hamarébb voltáért legyen meg hamar osztán az gyűlés; ha pedig urgeálják egyáltalában, csak consulatióképen kell convocálni, és deliberálni; cathgorica resolutiót pedig az ország mint adhat addig, miglen vagy nagyságod nem proponáltatja, vagy portáról irás, vagy izenet nem jön az országhoz, módját alig látom. Erről való újabb consultatio az időnek rövid voltához képest már itt nem lehet kegyelmes uram, mert Rhédei uram is kiment.

Az vármegyék felültetését csak kérdésben . . . eleikben bocsátani kegyelmes uram, ha lehet, hanem szükség kívánni fogja, csak parancsolni.

Az odafel való hadak kegyelmes uram, tudom, ha miben módjok leszen, el nem mulatják Bakos uram is közikben érkezvén már.

Az Vizkeleti és több rabok dolgából az nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint s egyebekre is ifjú urunknak vagyon, úgy látom, gondja, s ő nagysága után nekem is, az mi illet.

Csütörtökön, 16. praesentis leszen itt való szegény háznál kegyelmes uram az Nagy Pál uram kézfogása, melynek alkalmatosságával Sulyok uramot is hívatni fogom, és az mikről illik, ő kegyelmével is beszélni el nem mulatom. Én is azon vagyok, ő kegyelmek innen eloszolván, meginduljak, ha lehetne szombaton, és az nagyságod szolgálatjára magamat aláztatosan praesentáljam.

Decsei Bálintot ma expediálám. Úgy esék értenem, Zeller né fia, az kolosvári készülne kereskedés színe alatt Lengyelországban Csáki Istvánhoz; instruáltam jó móddal. Ezek után az úristen stb. In Gerend, 14. Martii este 11 órakor 1645.

Nagyságodnak

méltatlan szolgája
Kemény János m. p.

Kivül: Az mely pósta az nagyságod levelét hozta kegyelmes uram, jól jött, de az szemei rosszúl levén s karai is az mellett, visszabocsátám Fehérvárra, hogy más rendbeli levéllel küldhesse ki urunknak; hanem szinte most menvén ő nagyságának más rendbeli postája Kővárbán, attól küldtem el, ki nagyságodnak szóló leveleket is viszen.

Kívül: I. Rádlóczy Gy. kezével: 21. Martii írtunk az estve 7 órakor.

Külczim: Az én kegyelmes uramnak stb.

(Eredetije a m. k. orsz. levéltárban.)

LXXIV.

1645. aug.

Nagyságod 30. írt levelét is étekfogomtól ezen órában vém el. Ha Móré Istvánnak és Urainak tehetségek, módjok úgy volna, mint akarják, eddig sem mulatták volna el; isten nem segíti reá őket. Az Tiszán által jüvetelekben is sok akadályok lenne; ha eljűnek, isten megszegyeneti az felfuvalkodtakat az kevés számú istenben bizó néppel. Ha császárnak armadája Patakot nem merte megszállani, hát Vesselényi uram kozákokkal hogy venné meg? Itt kihez bizhatnának nem tudom, hanem ha az szászokhoz, mert némelyeknek balúl jár elméjek; nagyságodnak is oda ki szép hadai vannak, az mint értem; urunk is, az mint ő nagysága nekem írja, 600 fegyverest, 600 magyar jó hadat akar aláküldeni Kassa tájékára; innét is ha kivántatik háromezer emberrel ha többel nem is felülhetek, az hajduságon is másfél ezer embert mustrált meg Ibráni uram. Az székelység mustráját elébb nem rendelhattuk, mivel most takarodnak; másik, legyen idejek, ne mentsék avval magokat, nem szerezhettek, noha régen parancsoljuk nekik, de az mi birságot az tiszték vettek, ha isten engedi, kikeresem, és azon vehetni puskát nekik; felest szedtek, noha eleget fenyegettem s vissza is adattam vala tavaly. Ide hátra valamire isten segít, az vigyázást el nem mulatom. Az nagyságod parancsolatja szerint Lengyelországra vigyáznak. Az edelini csorda elhajtás alatt ha vigyáztak volna, megréfálhattuk volna az filekieket; megadják az árát. Bosokot beállatom az porkoláb-ságban. Szegény Monaki uram is roszúl az fuladásban, mikor Kővárban nem kivántatnék, egyik helyében jó volna. Az muskátérosokat aláhozatom Fogarasbúl és kiküldöm; ezeket szökéstül nem kell félteni, idebe valók, mind szászok, közel lesznek százan. Az szőlő újság; engedjen isten nagyságodnak sok újságokat sok esztendeig érni. Urunk ő nagysága nekem is 22 írt, hála istennek, hogy ő nagysága egészségben vagyon; nekem is írta vala ő nagysága öcsém uram egészségben létét; nekem is írja ő nagysága, innét hadat felküldeni nem szükség, elég hada levén ő nagyságának. Alliáné állapotjárúl nagyságodat tudósítottam, én erővel is kivétem kezébül az hugom jószágit nagyságod parancsolatja szerint Sajón kívül.

(Eredeti minuta, mely Kemény írása a m. k. orsz. levéltárban).

BÁTHORY GÁBOR ÉS A HAJDUK.

I.

1608. sept. 2.

Imrefi János Báthory Gábor magyarországi követe, és Daróczi Ferencz Magyarország erdélyi főkövete egyezkedése a Kállóban lakó Erdélyhez tartozó hajdúkkal Kállónak Nádudvarral való megcserélése ügyében.

Mi Imreffy János, az tekéntetes és nagyságos Báthory Gábornak Erdélyországnak fejedelmének főtanácsa és Magyarországra bocsáttatott követe, Daróczy Ferencz, Illyésházy uramtól és Magyarországtól bocsáttatott főkövet Erdélyben, és ő felsége Matthÿas herczeg tanácsa, Nagy András Miskolczÿ, az erdélyi fejedelemnek ő nagyságának hajdú vitézinek generalissa, az több erdélyi fejedelem ő nagysága kapitáni, Szőlösi Mihály, Kovács Péter, Szabó János, Szilasi János, Szénási Mátyás, Zámi György, több kapitányok, hadnagyok és hajdú vitézek képében, kik ide az erdélyi fejedelemhez tartozók, kiknek Kálló városában részek vagyon, azokkal és azok képében végeztünk így: Hogy az mint Illyésházi uram, Magyarország képében, Imreffy János urammal végezett, Kálló városában való részünkért, hogy Nádudvart adta Magyarország, mi is ilyen okkal reá mentünk, hogy addég Kálló városából semmiképen ki nem megyünk, hanem elsőben Nádudvartt egy kastélt épétsenek, ki enyett bizvást letelepedhessünk. Annak felette, az mint Illyésházy uram Magyarország képében reá felelt, hogy az mely uraknak és nemességnek közök vagyon Nádudvarhoz és Csegéhez, mint hogy Nagy András uramnak is vagyon mind Csegében és Nádudvarban része, elsőben is Magyarország mindenikért megelégítse az földes urakat és nemességet. Annak felette az erdélyi fejedelem ő Nagysága, megtekintvén igaz hűséget, és hogy ő Nagysága tekintetiért mennek erre, hogy Kállóból kivegyék kezeket, ő Nagysága Nádudvarhoz adja Kabát, ki most pusztá, ki Bánffy Dienes uramé, és Bánffy uramat ő nagyságát elégítse meg ő Nagysága. Annak felette, minthogy az hajdúság akar életét keresse, akar

kastélt őrizzen, kire nem elegendő, ő Nagysága fizetett drabantot tartson benne, ki őrizze; de az hajdú vitézek között tartson ő Nagysága mindenkor kapitánt benne, lövő szerszámot, port, gulyóbist adjanak az kastélyokban. Csegét is penig az magyarországi urak megépítsék az magyarországi hajdúknak, és ők is Kállóból kimenjenek: mert hogy csak az Erdélyhez tartozók jöjenek ki belőle, és az magyarországiak benne maradjanak, úgy nem cselekeszik. És így elsőben ezek véghez menvén, azután mindjárt Kállóból kijönek az hajdú vitézek. Mi is penig commissariusok reá feleltünk mind az erdélyi fejedelem képében, mind Magyarország képében, hogy az végezés szerint mindenek meglesznek. Datum ex arce Varad, Secunda die Mensis Septembris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Octauo.

(A Cancellaria Transsylyv. czimű egykorú codexből az erd. Museum kéziratárában.)

II.

1608. őszén.

Az erdélyi követek Segnyei Miklós és Kornis Zsigmond külön kívánatai a magyar országgyűléstől.

Ab Ordinibus ac Statibus Inelyti Regni Hungariae postulationes particulares Legatorum Transsylvaniae, Nicolai Segnyei et Sigismundi Kornyis.

Mivelhogy az megholt Bocskai fejedelem pénzekért és jámbor szolgálatjokért Imrefi János, Segnyei Miklós, Bertóti Ferencz, Némethi Gergely, és az szegény megholt Csáki István uraméknak bizonyos jószágokat inscribált volt, kiket most is birnak, Nagyságtokat és ti kegyelmeteket az mi kegyelmes urunk szeretettel kéri, Nagyságtok, kegyelmetek királynál ő fölségénél törekedjék benne, hogy ő fölsége kegyelmesen confirmálja a bécsi végezés szerint ezeknek inscriptióját.

Nyilván lehet az nemes országnál, mely méltatlanul fogatta vala meg Belgiojoso Bánffi Dienes uramat, és 14 ezer forintokat vett vala rajta. Azért az bécsi végezés continentiája szerint kéri azon is az mi kegyelmes urunk az országot, hogy adatnék meg Bánffi uramnak az a pénz.

Mivelhogy Erdélyben sokaktól, kiváltképpen az szászoktól, a császár ő fölsége commissariusi nem kevés pénzt vettek fel kölcsön, az nemes ország abkan is találna módot, lenne meg az creditoroknak pénzek.

Palatinus uram ő Nagysága mit végezett légyen az Kálló állapotja felől az mi kegyelmes urunk követivel, tudniillik, hogy

Nádudvar és Csege adatnék nekik érette ¹⁾ az nemes országnál az is nyilván lehet. Kivántatik azért a nemes országnak abban is módot találni, hogy mentül hamarébb az végezés szerint azok megelégtessenek, kiknek Nádudvarban és Csegében részek vagyon, és mind a két helyen kastély építtessék nekik.

Nyilván lehet az nemes országnak nagy részínél, hogy a Király György árváinak tutorok Mélit Pál uram volt, és minden pénzek marhájok most is oda vagyon. Mely dologról az karpónai gyűlésben az nemes ország végzett volt, ki hogy mostan is in vigore maradjon, kívánja az mi kegyelmes urunk az országtúl.

Az két Szopor azmint azelőtt Erdélyhez bírattatott volt, kívánja az mi kegyelmes urunk, hogy ezután is úgy bírattassék.

(Az egykor Benkő József birtokában volt »Miscellanea Historica et Diplomatica« című mult századi másolatgyűjteményből *az erd. Múzeum kéziratárában.*)

III.

1610. febr. 9.

II. Mátyás király felkéri Báthory Gábort, hogy Balassa Zsigmond és Imre testvéreknek adja vissza erdélyi ősi jószágait, melyeket nagytyjok Imre erd. vajda a Ferdinánd királyhoz való hűségéért vesztett el.

Matthias Secundus Dei gratia Hungariae Rex, Designatus in Regem Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis, etc.

Illustrissime Princeps, domine nobis honorande. Salutem et benevolentiae nostrae continuum incrementum. Humiliter nobis exponi curauerunt fideles nostri Magnifici Sigismundus et Emericus Balassa de Giarmat, fratres uterini, qualiter Magnus quondam Emericus Balassa, videlicet ipsorum ²⁾ tum cum prouinciae huic Transsylvaniae praeesset, ortis in Regno hoc nostro Hungariae authore Johanne quondam de Zapolya Comite de Scepusio intestinis dissidijs, ob fidem et fidelitatem sacratissimo olim Principi, domino Ferdinando Romanorum Imperatori, ac Hungariae regi felicissimae recordationis, auo nostro charissimo, domino utpote suo naturali ac regi legitimo seruatum, non modo officio suo, quo fungebatur, verum etiam omnibus bonis suis in prouincia ipsa habitis priuatus et expulsus fuisset. Ac licet postmodum, sopitis ac compositis huius-

¹⁾ Illyésházy István és Imrefi János eziránt kötött egyessége kelt Kassán 1608. aug. 20-dikán. Kiadta Szilágyi Sándor, Báthori Gábor fejedelem tört. 299—300. l.

²⁾ A másolatból tévedésből kimaradt: »auns.«

modi tumultibus et discordiis, publico Regnicolarum decreto sancitum fuisset, ut donationes bonorum utrinque ob defectionem seu adhaesionem parti alteri factae irritae essent et inuigrosae: iidem tamen fratres Balassa praedictis bonis suis auiticis hucusque (quantumuis propterea diu multumque laborassent) potiri minime potuissent. Supplicarunt itaque Maiestati nostrae humilime, quatenus partes nostras penes ipsos apud Dominationem Vestram interponere benigne dignaremur. Et quamuis omnino nobis persuasum habeamus, Dominationem Vestram proprio etiam motu id, quod iuris ac iusticiae esset, haud grauato facturam esse: inducti tamen humilimis precibus et supplicationibus eorum fratrum Balassa, atque considerantes etiam cum eorum, tum maiorum quoque suorum, in Regnum hoc nostrum Hungariae multiplicia merita ac fidelia seruitia, non potuimus non petitionibus eorundem clementer annuere. Quapropter Dominationem Vestram hisce diligenter requirimus, ut iuxta pacificationes Viennenses, aliosque mutuos tractatus et conclusiones desuper habitos, atque etiam nostri ob respectum, velit eum adinuenire modum, quo praedictis fratribus Balassa, post tot annorum perlatam eorum potentiam, bona sua auitica, modo praemisso a se alienata, pro ratione aequitatis reddantur ac restituantur. Quod Dominationem Vestram, pro sua erga fideles nostros singulari beneuolentia et affectione, ita omnino facturam benigne confidimus, ac de caetero eandem bene ac prospere valere cupimus. Datum in Ciuitate nostra Vienna, Nono die Mensis Februarj, Anno Millesimo Sexcentesimo Decimo, Regni nostri Secundo.

(A »Cancellaria Transsylvanica« czimü egykorú codexből az erd. Muzzeum kézírattárában.)

IV.

1610. aug. 4. Kassa.

A felső-magyarországi rendek közgyűlésének Báthori Gábor erdélyi fejedelemhez intézett intő és tiltakozó levele.

Illustrissime Princeps, domine nobis colendissime.

Seruitiorum nostrorum parata commendatione praemissa.

Az felséged levelét meghozá nekünk az felséged embere, kit böcsülettel vévén minden rendiben megértettük, kire választúl ezt akaránk irni. Az mi azért elsőben azt illeti, hogy palatinus urunk ő nagysága ad primum diem Augusti gyűlést hirdett, az úgy vagyon; de hogy ő nagysága ugyan azon levélben parancsolná, hogy mentől jobban lehetne készen lévén az gyűlés után mentest mennék, mivel hogy felséged felől azt hirdették volna, hogy az confederatio ellen az Tiszáig akarná az országot

birni, azt mi nem értettük, sem hallottuk, sőt felséged felől el sem hittük, hogy afféle gondolatban volna; minthogy az mint felséged is írja, hazája Magyarország, és hiti s az confederatio ellen annak veszedelmére nem ügyekezik. De ez esett nekünk nagy nehézségünkre, hogy az mi kegyelmes koronás királyunk akarván felségeddel az confederatiót ujonnan jobb módjával megerősíteni, az elmúlt posoni ország gyűlésében az felséged követivel tractálván, találta azt ő felsége országával rajta, hogy palatinus urunkat ő nagyságát pro maiori autoritate et firmitate ő magát személye szerint bocsássa felségedhez, hogy az néhai nagyságos Illyésházy István uram által, az ki confederatiót sine legitima instructione Suae Maiestatis et Regni tött volt felségeddel, mely némely részéből praejudicált is mind ő felségének koronás királyunknak s mind országunknak, megjobbítsa és erősítse, és állandóképpen mint az országnak palatinusa végezzen felségeddel. Ez dolog így lévén, palatinus urunk ő nagysága, nagy jó reménységgel bízván az felséged az magyar nemzethez való jó akaratjában, eljövén felségeddel szemben lött, és azokat az dolgokat, az melyeket ő felsége koronás királyunk és országunk ő nagysága által proponáltatott, írva is beadta felségednek, az mellett nagy szeretettel kérte felségedet, hogy mind azokról az dolgokról tractálván ő nagyságával végezze úgy, hogy mind Magyarországnak s mind Erdélnek jóvára, megmaradására lenne: de felséged, nem tudjuk mi okból, csak tractába sem ereszté magát, hanem nagy idegenséggel felvévén hadait, búcsút sem vévén, semmit ő felségének atyai jó intésére és levelére sem irt, sem izent, hanem az végezett helyről Váradra ment. Mely idegenségből nem ítélhetünk egyebet annál, hanem hogy felséged valami ellenünk való dolgot akarna ezután is indítani, minthogy nem csak az elfoglalt faluit Szabolcs vármegyében, dézmáit, határit ő felségének és az ő felsége hiveinek megadta volna, de sőt ezután is sokat adott el mind dézmát s mind jószágot felséged; mely dolgok mind az confederatio mind az jó szomszédság ellen vadnak. Azért kérjük felségedet, végezzen palatinus urunkkal ő nagyságával, efféle dolgoknak és foglalásoknak békét hagyván, minden dolgokról állandóképpen bizonyos commissariusokat késedelem nélkül, valahul ő nagysága palatinus urunk találtatik, bocsátván cum plenipotencia, és eligazítván minden controversiát, legyen meg az jó módjával való confederatio köztünk, hogy egyéb külső ellenségek ellen lehessünk annál erősebbek, és oltalmazhassuk hazánknak megmaradott részeit, kit mi is szolgálhassunk meg felségednek. Hol peniglen felséged ezeket nem cselekedné, hanem naponként foglalja országunknak és az ő felsége hívei jószágát, jövedelmét, mind isten s mind ez világ előtt protestálunk, hogy hazánknak határit és országunknak minden ré-

szeit vérünk hullásával is megőrizzük, és senkinek nem engedjük, hanem Isten segítségével meg akarjuk oltalmazni, megtalálván az szomszéd confederatus országokat is felőlle. De elhittük, hogy felséged, igaz és méltó kívánságunkat előtte viselvén, ujonnan arra oly okot nem ad, hogy ezekre az extremumra coacte kellessék mennünk. Mi is mind ezekre felségedtől bizonyos választ várunk ezen követink által, ugymint Tárkányi István és Kékedi uramék által, kiktől szóval is izentünk felségednek. Éltesse isten felségedet jó egészségben sokáig. Datum ex congregatione nostra generali 4. die Mensis Augusti Anno Domini 1610.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae.

Seruator, Amici et Vicini paratissimi Palatinus, Barones, Magnates, Nobiles, caeterique Status et Ordines partium Regni Hungariae Superioris in ipsorum congregatione generali Cassouie congregati.

Czim: Illustrissimo Principi et Domino Domino Gabrieli Batthory Principi Transsylvaniae, certarum partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino, Amico et Vicino nobis colendissimo.

A »Cancellaria Transsilvanica« czimű egykorú codexből (*az erd. Muzcum kéziratárában.*)

V.

1610 aug. 4. Kassa.

A felső-magyarországi rendek közgyűlésének a Szabolcs vármegyei fölkelt hajdúkhöz intézett intő levele.

Vitézlő barátink és atyánkfiai!

Köszönetünk, magunk ajánlása után. Esék értésünkre, hogy némely hamis felöllünk költött hírek miatt kegyelmetek magában megháborodott, és egybe gyülekezvén, ki is szállott, holott mi arra semmi okot kegyelmeteknek nem adtunk. Hogy azért az mi akaratunkat kegyelmeteknek magunk megjelentsük, mi az kegyelmetekkel megszerzett szövetséget, az kit az néhai nagyságos Illyésházi István az erdélyi fejedelem plenipotentarius követivel végezett volt, kinek-kinek helt rendelvén, és elintéztvén, kik hallgassanak Magyarországhoz, és kik Erdély országhoz, tudni illik, hogy az kik az magyarországi király birodalmában telepedtenek le, azok ezután is hittel köteleztvén magokat arra, az magyarországi koronához és birodalomhoz hallgassanak, az kik pedig az erdélyi birodalomban vadnak, azok az erdélyi fejedelemhez hallgassanak, mely végezés és confederatio nagy hittel meg is volt erősítvén: minek okáért mi azt akarjuk országúl kegyel-

metektől megérteni, hogy ha az kik az mi kegyelmes koronás királyunk birodalmában laktok, egyet akartok velünk érteni kötelességek szerint? Mert az kik édes hazánk zsirjával élnek, Magyarországbán nőttek, nevedtek és vitézkedtek, s most is ott laktok, micsoda idegen és mustoha fiak volnának azok, ha hazájokat nemzetségeket megtagadván, nem akarnának egyet velünk érteni hazánk szabadsága és határa oltalmazásában? Elhittük azért kegyelmetek felől, mint Magyarországnak igaz nemesi és tagjai felől, hogy az minemű szép szabadságot, jó hírt nevet, örökséget kegyelmetek köztünk talált, azt ezután is velünk egyet értvén megoltalmazza, és maradékira is kiterjedni kívánja. Mely szép szabadsággal köztünk csak úgy élhet kegyelmetek, hogy ha velünk egyetért; mert ha meghasonlik kegyelmetek töllünk, bizonyos legyen kegyelmetek benne, hogy semmi uton azt nem szenvedjük, hogy az mi hazánkknak jovaival élvén, ellenséget neveljünk fejünkre. Azért ez mostani irásunkra kegyelmetek minket tegyen bizonyossá, hogy ha egyet akar-é velünk érteni, vagy ellenünk akar lenni; mert mi most ugyan bizonyosok akarunk lenni, hogy ha bizhassunk-é az kegyelmetek szolgálatjában az szükségnek idején. Az kegyelmetek nemessége és szabadsága is csak addig tart köztünk, az míg kegyelmetek egyet ért velünk, és az minemű szolgálattal kötelezte magát az országnak megteljesíti; azonkívül sem szabadságtok, sem nemességtek országunkban meg nem tartatik, sőt határunkban lakástok sem engedtetik, hanem az kinek idegennek szolgálni akartok, annak határában és birodalmában szálljatok. De elhittük, hogy kegyelmetek mind hitit, mind nemzetségét, s mind édes hazáját, s mind abban való szép szabadságát és jó állapotját meggondolván, el nem szakad töllünk, hanem egyetértvén velünk és velünk egyetemben, minden ellenség ellen oltalmazza hazáját, valamikor kívántatik. Kit ha kegyelmetek megcselekeszik, mi is minden oltalommal, segítséggel, jó akarattal leszünk kegyelmetekhez, és az kegyelmetek maradékához is; sőt király urunk ő fölsége, palatinusunk ő nagysága, minden szabadságtokat ujjonnan megerősíti, az mint az többinek is megerősítettik. Ezekre nyilván való választ várván kegyelmetektől. Tartsa meg isten kegyelmeteket. Datum Cassoviae 4. die Augusti Anno Domini 1610.

Amici beneuoli, Palatinus, Barones, Magnates et Nobiles, cacterique Status et Ordines Regni Hungariae Superioris.

Czím: Az mi kegyelmes koronás királyunk birodalmában Szabócs vármegyében lakozó hajdú vitézeknek adassék fejünként tulajdon kezekben ez levél.

A »Cancellaria Transsylvanica« czímű egykorú codexből (*az erd. Múzeum kéziratárában*).

VI.

1610. aug. 9.

II. Mátyás király válasza Báthori Gábornak jul. 4-én kelt levelére.

Matthias Secundus Dei gratia Hungariae etc. Rex, designatus in Regem Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis etc.

Illustrissime Princeps, Domine nobis honorande. Redditae sunt nobis Dominationis tuae literae, quas per proprium cursorem de quarta die proxime elapsi mensis Julii ad nos deditis, ad quas propter hactenus incidentes certas arduas causas pronunc uberius respondere non potuimus. Dabimus tamen operam, ut quam primum per cursorem nostrum Dominationi tuae de omnibus sufficienter respondeamus. Quam de coetero bene valere cupimus. Datum in Ciuitate nostra Vienna decima nona die Mensis Augusti, Anno domini Millesimo Sexcentesimo Decimo.

A Cancellaria Transsylv. czímű egykorú codexből (*az erd. Múzeum kéziratárában*.)

VII.

1611. febr. 23.

II. Mátyás király válasza Báthori Gáborhoz, hogy 1610. dec. 16-dikán Széchenben kelt levelében foglalt kívánatait teljesíteni fogja, ha hozzá küldött követeit a megkezdett egyezkedés haladéktalan elintézésével visszaküldi.

Matthias Secundus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Schlauoniae etc. Rex, Designatus in Regem Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae et Comes Tyrolis etc.

Illustrissime Princeps, Domine nobis honorande. Literas Dominationis Vestrae, quas ad nos de datis in ciuitate Cibiniensi 16. Mensis Decembris recens euoluti anni Dominatio Vestra perscripserat, intelleximus. Ac quidem pro affectu et propensione qua in bonum tam Dominationis Vestrae quam etiam prouinciae Transsylvaniae ferimur, nihil gratius nobis accidisset, quam ut petitis eiusdem correspondere potuissemus. Causas tamen, ob quas id ipsum pronunc praestare minus commode queamus, cum ex legatis Dominationis Vestrae iam remissis, tum uero ex nostris, quos ad eandem Statusque et Ordines prouinciae Transsylvaniae pro transactionis necdum ad finem deductae ulteriori

conclusionem transmissimus, haud dubie cognoscere poterit. Neque defuturi sumus, quin post conclusionem transactionis haerentis omnibus eiusdem punctis et articulis nos accommodemus; dummodo Dominatio Vestra, absque ulteriori dilatione et procrastinatione, destinatos legatos nostros cum desiderata transactionis iam semel initae expeditione remittere non differat. Quam de caetero bene ualere cupimus. Datum in Civitate nostra Viennae, die 23. Mensis Februarii, Anno Domini M. DC. XI. Regnorum nostrorum Hungariae et reliquorum Anno tertio.

A »Cancellaria Transilvanica« ezimü egykorú codexből (*az erd. Múzeum kéziratárában*).

VIII.

1611. jun. 30.

Báthori Gábor levele Bécsbe küldött követekhez, Veselényi Istvánhoz és Fráter Istvánhoz.

Gabriel Dei gratia Transsylvaniae Valachiae Transalpinaeque Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus ac Siculorum Comes etc.

Spectabilis Magnifice, ac Generose, fideles nobis sincere dilecti. Salutem et gratiam nostram. Az kegyelmetek írását megértettük minden rendiben; azért azt kegyelmetek kövesse, valami mind magunk személyének böcsületesb és országunknak is hasznosb, és hogy az confederatio legyen aequalis, lám azelőtt mind azt kívánták, és aequalis lévén az confederatio, úgy szolgálhatunk egyenesen, igazán és jó szívvvel egymásnak. Nám kegyelmeteknek mindenekről instructiót és tanúságot adtunk. Az ide való állapot felől kegyelmeteknek azt írhatjuk, hogy istennek hála immár ide jutottunk, és holnap még elébb sétálunk sok szép hadakkal, kik naponként többülnek is. Az magyarországi uraink atyánkfiai eperjesi gyűlésbeli végezéseket megértvén az hajdúság, egy része Nagy Andrással az magok oltalmára kimentek vala, de ím ujjokban hat ezeret azokban is ismét behivattunk, minthogy Magyarország requirált felöllök; kiknek minemű választ adtunk, ím az mását kegyelmeteknek is oda küldöttük. Isten kegyelmességébül abból sem lészen immár semmi fogyatkozás; holott az hajdúk mindenben cedálnak az mi akaratumknak és parancsolatumknak. Kegyelmetek gyakorlatossággal írjon, és legyen azon, mennél jobb módjával király ő felségével végezvén az dolgot, jőjön meg hozzánk. Et bene valeant, nec secus facturi. Datum ex Castris nostris in campo Prazmariensi positis, die 30 Juny 1611.

Benevolus
Gabriel Princeps.

P. S. Mi nevünkkel is legyen azon kegyelmek minden tehetségével, hogy Hécztét confirmáltassa kegyelmek.

Czím: Spectabili ac Magnifico Domino Stephano Veselenyi Consiliario nostro et Comiti Comitatus Szolnok Mediocris, Item Generoso Stephano Frater Protonotario nostro etc. ac legatis nostris, fidelibus nobis syncere dilectis.

Cito, Citissim.

Az egykor Benkő József birtokában volt »Miscellanea Historica et Diplomatica« czimű mult századi másolatgyűjteményből (*az erd. Múzeum kéziratárában*).

IX.

1611. aug. 21.

II. Mátyás király tanácsosai tudósítják az erdélyi követeket a király aug. 17-dikén kelt határozatáról, mely szerint nem Báthori Gábor hanem az erdélyi rendek követeinek ismeri el.

Nomine Sacratissimae Hungariae ac Bohemiae etc. Regiae Maiestatis, Domini nostri clementissimi, per eiusdem Regiae Maiestatis hic relictos ab arcanis, et reliquos deputatos Consiliarios etc. Spectabili ac Magnifico, atque Generoso, Dominis Legatis Transsilvaniae benigne significandum, se a Sacratissima Regia Maiestate de ipsorum legatione de dato 17. praesentis Augusti huiusmodi expressam resolutionem accepisse: Sacratissimam nimirum Regiam Maiestatem ipsos dominos legatos tanquam Statuum et Ordinum Transsylvaniae, non autem Gabrielis Bathorei, ex certis causis nunc agnoscere. Ideoque ipsam se clementer resolvuisse, ut ii usque ad ulteriorem Suae Regiae Maiestatis resolutionem adventum Maiestatis Suae Regiae hic Viennae expectent, illisque florenos decem pro intertentione per singulos dies numerandos deputasse; prout idem Camerae Regiae Aulicae insinuatum est. Quare Domini Legati benignae Suae Maiestatis resolutioni se accommodantes, super partem familiae et equorum suorum remittendorum, si velint, deliberare ac disporre poterunt. Et haec est praefatae Regiae Maiestatis benigna voluntas.

Ex consilio Dominorum Deputatorum 21. Augusti Anno Domini 1611.

Az egykor Benkő József birtokában volt »Miscellanea Historica et Diplomatica« czimű mult századi másolatgyűjteményből (*az erd. Múzeum kéziratárában*).

Közli: SZABÓ KÁROLY.

HEBER KUTFORRÁSOK ÉS ADATOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉHEZ.

HARMADIK KÖZLEMÉNY.

XVI.

A budai zsidó hitközség Élijáh há-Lévi, konstantinápolyi rabbihoz, és Mérir, páduai rabbihoz, Szerencsés Imre fiainak érdekében kérdést intéz, melyben Szerencsésnek sorsa és tettei elbeszéltetnek. 1526 körül.

Élijáh ha-Lévi, az 1495-ben meghalt Kapszáli Mózes, konstantinápolyi rabbinak tanítványa, szintén Konstantinápolyban élt és 1495—1530 körül virágzott.¹⁾ Döntvénytárt hagyott hátra, mely vagy 200 évvel halála után jelent meg; ²⁾ ennek 95-ik száma ekkép hangzik:

»Kérdést intéztek hozzám egy *budai* ³⁾ zsidót illetőleg, kinek neve *Szóor* Efrájimnak fia, volt, kit egy keresztény nő miatt börtönbe vetettek és kényszerítettek, hogy vallásából kitérjen.⁴⁾ Ez a *Szóor* később a keresztények közt nagytekintélyű ember s a királyi udvarnak bizalmas embere lett. Midőn a keresztények közt élt, a zsidókkal úgy személyével (befolyásával) mint pénzével számtalan sok jót tett, és sok egyes zsidót és egész zsidó községeket mentett meg, miről később példákat

¹⁾ Főntnevezett tanítója ugyan 1495-ben halt meg; döntvénytárának 13-ik száma pedig egy 5286 = 1526-ban történt eseményre vonatkozik.

²⁾ Konstantinápolyban 1734-ben. A kiadó az előszóban tüzetesen tárgyalja Élijáh ha-Lévi s irodalmi tevékenységét; rövidebben teszi azt *Azulai*: Sem haggedólim I. sub voce.

³⁾ Budát ő is *Budan*-nak nevezi; l. fent. 112 l.

⁴⁾ Prágában még néhány évvel később, 1530-ban, zsidót, kit keresztény nővel rajtakaptak, utálatos módon kivégeztek; l. *Zuns*: Synagogale Poesie, 55. l. A szóban forgó budai zsidóra, úgy látszik, hasonló büntetés várt, melynek kikerülése végett hitéből kitért. Ezt s a következő adatokat a rabbi a hozzá intézett kérdésből szokás szerint ismétli.

fogok felhozni, *míg végtére a keresztények ellene támadtak s őt el akarták égetni. Bebörtönözték s elégetésre ítélték, mondván, hogy ő még mindig zsidó; csak nagy pénzáldozat árán menekülhetett ki kezeikből*, mert az Isten irgalmas volt iránta. S miután a börtönből kiszabadalt, akkor sem szűnt meg a zsidókkal személyével s pénzével jókat cselekedni úgy mint ennek előtte, sőt ennél még több is volt, mit egész halála napjáig cselekedett.¹⁾

S most egynehányat felhozok azok közül, amiket véghez vitt. Az egész budai hitközség — az Isten óvja! — tudja, hogy egy rágalmazó lépett föl, ki a zsidókat azzal akarta rágalmazni, *hogy egy keresztény gyermeket megölték; a vért*²⁾ *pedig ő maga rejtette el a zsidók közt.* Az említett Snéor megtudván a dolgot, a királynál s az előkelőknél közbenjárt, *míg a rágalmazót az ő kézeibe adták, ő pedig a zsidóknak kezébe adta, kik őt megfojtották.*³⁾ A pénzt, melyet erre költött, mind saját erszényéből adta. Miután ezt cselekedte volna, minden rabbi s minden község minden zsinagogában azt hirdette, hogy mindenki, aki őt hitehagyottnak nevezi, az előljárók által személyén s vagyonán büntetessék. Ezután ismét nagy segítséget hozott Izráel számára. *Csehországban*⁴⁾ t. i., mely királyság szintén a magyar⁵⁾ király uralma alatt volt, a *prágai* községben, hol sok zsidó lakott, még több mint Budán, dühösködtek ellenök, hogy onnét kiűzzék, és ő (Snéor) személyével s vagyonával közbenjárt, míg az Istennek segítségével ezt a csapást is elhárította. Egy másik alkalommal meg egy bebörtönözött s *elégetésre ítélt zsidó nőt* mentett meg, hasonlóképen egy lopás miatt börtönben levő ifjút az akasztófától. Minden szombatnak előestéjén (pénteken délután) egész halála napjáig szegény zsidók közt alamizsnát osztogatott. Volt továbbá idegen földön egy gonosz ember, ki kiskorú fiát s leányát Ausztriába⁶⁾ hozta, ott fiával együtt kikeresztelkedett és leányát idegen

¹⁾ Azaz: mit kiszabadulása óta egész haláláig tett, több volt még az előbbinél. Az eredetiben *ויתר ממה שעשה* sajtóhiba; helyesen *מה שעשה* olvasandó.

²⁾ T. i. azon vért, melyet a motozás alkalmával a zsidóknál találtak, ő maga csempészte be, hogy ezáltal a vádat valószínűvé tegye.

³⁾ A szóban forgó »rágalmazó« vagy zsidó, vagy tán kikeresztelkedett zsidó volt. A zsidó községek t. i. a középkorban hitfeleik fölött — ezekhez pedig még a kikeresztelkedett zsidókat is számították — bírósági hatalmat gyakoroltak, s pedig nem csak pénzbeli dolgokban (l. péld. fent. 98. l.), hanem még bűnügyi esetekben is. Sőt, ha az illető, úgy mint itt, gonosz akaratból egész községeket veszélyeztetett, még a halálbüntetést is végrehajtották rajta. Egy a XIV. századból való példát, hol egy elzaszi zsidó község két *zsidó* gonosztevőt halálra ítélte s az egyiket fel is akasztatta l. *Graetznél*: i. h. VIII. 14. l.

⁴⁾ *פיהיים* = Beheim, Boheim, Böhmen.

⁵⁾ Itt: ungar, *מלך מאונגר*.

⁶⁾ *אוישטרייך* = Ostreich.

isteni tiszteletnek szentelte ¹⁾. Miután e gonosztevő — kinek neve és emléke kiirtassék! — meghalt, Snéor ennek gyermekeiért küldött, kiket a zsidósághoz visszatértet, ami közel 200 forintjába ²⁾ került. Ezekhez hasonlót sokat, igen sokat végzett, minek leírása nem fér e papirosra. Halála órájában pedig sok zsidó jelenlétében sírás s imádkozás közt megbánta bűnét és bünbánatban halt meg.

A kérdés most az, vajjon szabad-e fiait az ő nevén a tórah-hoz ³⁾ hívni? Az áskenázi ⁴⁾ szertartás szerint t. i. szokás, fennhangon kiáltani: Állj ide N., N-nek fia. ⁵⁾

Válasz: Az én szerény nézetem az, hogy ez ember megérdemli, miszerint az ő neve fiának nevével együtt említették, midőn ez a tórah-hoz lép.«

Következik e válasz helyességének hosszabb, tisztán zsidó-theologiai bebizonyítása.

A konstantinápolyi rabbihoz intézett e kérdés oly fontosnak látszott, hogy a budai zsidó község részéről ugyanez ügyben még egy másik tekintélyhez, az egykorú *Pádúai Méir*-hez ⁶⁾ is fordultak. Ennek döntvénytárában t. i., 87. szám alatt, e következők olvashatók, melyek magát a kérdést ugyan csak röviden ismétlik, de lényegét meg jobban ismertetik és néhány érdekes új adatot is tartalmaznak.

»Kérdéssel kcrestettem meg két fitestvért illetőleg, kiknek neve Ábrahám és Efrajim, kik Buda ⁷⁾ községében élnek. Atyjuk neve Izrá-

¹⁾ Valószínűleg zárdába adta apáczának.

²⁾ Perachim (פרחים), sajátkép : virágok = *floreni*.

³⁾ Sajátkép: *tan*; Mózes öt könyvének hű másolatát tartalmazó hártya-tekercs, melyből a zsinagógában nyilvános felolvasások szoktak tartatni.

⁴⁾ אשכנזי, sajátkép: német; de az így nevezett szertartás csak ellentétet jelent a *szephárd*, vagyis a spanyol (olasz, török sat.) zsidók szertartásához.

⁵⁾ Hogy e kérdést megértsük szükséges a következőket megjegyezni. A zsidók vallásos életükben még ma sem élnek családnevökkel, melyekkel, a keleti népek módjára, eredetileg nem is birtak, hanem csupán csak vezetéknevökkel, melyhez mindig az illető édes atyjának neve járul: N., N.-nek fia. A hitehagyottak gyermekeit pedig nem atyjuk, hanem a zsidóságban megmaradt *öregatyjuk* szerint szokták volt elnevezni. A szóban forgó Snéor gyermekei pedig, mint a következőkből kiviláglik, »megaláztatás«-nak tekintették, hogy a zsinagógában ezentúl *öregatyjuk* nevén hívassanak a tórah-felolvasáshoz, mivel e névváltozás a közönséget mindig arra emlékeztetné, hogy atyjuk a zsidóságból kitért.

⁶⁾ L. a következő (XVII.) számot.

⁷⁾ אױבן.

elben egykor *Etel Snéor*¹⁾ volt, de ez hitét megváltoztatta. Említett drága fiai pedig az nap (t. i. atyjuk kikeresztelkedése) óta nem léptek többé a szent tóráh-hoz, mert szégyenlették, hogy öregatyjuk nevén, melyet mindenki ismert, hivassanak oda, mivel ez által szégyenük minden egyes alkalommal a nyilvánosság elé hozatnék. Azelőtt t. i. atyjuk nevén szoktak odahivatni, s most új néven²⁾ (hívták volna oda), ami rájuk nézve megaláztatás. Én tőlem most azt kérdezték, vajjon megengedhető-e, hogy e fiakat, úgy mint azelőtt, *atyjuk* nevén hívják a tóráh-hoz? Válasz: Én ezt ezennel tökéletesen megengedhetőnek nyilvánítom.«

Ki volt a szóban forgó, minden esetre nagybefolyásu hitehagyott budai zsidó, ki »később a keresztények közt nagytekintélyü ember s a királyi udvarnak, meghitt embere« lett? *Zunz*,³⁾ ki legelőször figyelmeztetett rája, e kérdés megoldását meg se kísérti, de a zsidó s a magyar irodalomban egyaránt otthonos *Löv* benne a hazai történelemben nagy, bár szomorú szerepet vitt *Szerencsés Imrére* ismert⁴⁾; e kettőnek ugyanazonosságát azonban inkább általános történelmi szempontokból mint tüzetes érvekkel bizonyítja. Tüzetesebb bizonyítékokra pedig itt annál inkább szorúltunk, mivel ép ezen korszakban, II. Ulászló és II. Lajos alatt, Szerencsésen kívül, még több kikeresztelkedett zsidó is foglalt el tekintélyes állást, sőt magas államhivatalt is viselt,⁵⁾ és mivel hazai történetiróink azt állítják, hogy Szerencsést, kikeresztelkedése előtt, *Salamonnak* hitták,⁶⁾ míg a szóban forgó

1) עֵתֵל שְׁנֵאוֹר.

2) T. i. öregatyjuk nevén.

3) Literaturgeschichte, 619. l.

4) L. *Löv Lipót*: Történelmi és vallástudományi értekezések, Szeged, 1861, 17. l., és »Ben-Chananja« IV. 429. l. *Bonfiniusra* és *Hermannra* (Gesch. d. Israeliten in Böhmen) való hivatkozása csak azt bizonyítja, hogy e zsidó kutforrásoknak adatai egyéb idevágó adatokkal megegyeznek, de távol sem azt, hogy ez a Snéor csakugyan Szerencsével azonos.

5) Igy *Hampo*, kikeresztelkedett sváb zsidó, ki 1475-ben horvát bánnak neveztetett ki, s ennek szintén kikeresztelkedett két fia, kik közül az öregebbik, *Erneszt Zsýmond*, pécsi érsek lett, az ifjabbik Csáktornyt bírta. V. ö. *Liszt János*, veszprémi érseknek megjegyzését Bonfin. IV. Dec. 6. könyvéhez *Kovachichnál*: Scriptorum rerum hung. minores, Buda 1798, I. 336: »De Tuz Jano . . . Hebraeus enim erat baptizatus et compater regis fuit, hujus erant Chaktornya, Kaproncza, Zenthgyörgy Krapina« etc.

6) *Kovachich*: Sylloge decret. Comit. I. 352 »Emericus quoque Salamon, aliter Zerenches appellatus« és *Thurnschwamb János*, *Engelnél*: Gesch. d. ungar. Nebenlaender, I. 199. l. »Gedachter Imrich Jud hat vor Salamon geheisen.«

egyéniségnek előbbi zsidó neve, mire még visszatérünk, *Snéor*, illetőleg *Etel Snéor* volt.

Hogy a fentemlített zsidó kutforrásokban csakugyan Szerencsésről van szó, ezt világosan bizonyítja ezeknek, hazai kutforrásaink Szerencsésre vonatkozó adataival tökéletesen meg egyező több adata. *Snéor* mint »a királyi udvarnak meghitt embere« *Budán* lakott; ott pedig ez időben, 1495—1526 körül,¹⁾ de még ezelőtt, vagy később sem, *Szerencsésen* kívül, hasonló minőségben kikeresztelkedett zsidó nem élt. A hitehagyott *Snéornak* gyermekei zsidók maradtak s *Budán* éltek; ugyanezt említi az egyidejű *Thurnschwamb*²⁾ *Szerencsésnek* gyermekeiről s nejeről. Hogy pedig *Szerencsésnek* családja az ő példáját nem követte, hanem a zsidóságban megmaradt, és *Szerencsés*, daczára annak, hogy a zsidósághoz még mindig ragaszkodott, egy kolozsvári keresztény nővel új házasságot kötven, előbbi családjával végkép szakított: ezt legjobben a konstantinápolyi rabbi által felhozott ama körülmény magyarázza, hogy a nős *Snéornak* kikeresztelkednie kellett, mivel »egy keresztény nő miatt börtönbe vetették,« azaz: ezzel tilos viszonyban élt, ami családját tőle természetesen elidegenítette. *Snéor* később »bebörtönöztetett s elégetésre ítéltetett, mivel azt mondták róla, hogy még mindig zsidó«; *Szerencsést* is, ki magánjegyzeteit cursiv zsidó írásban szokta vezetni,³⁾ még kikeresztelkedése után is mindig zsidónak nevezték s tekintették,⁴⁾ s az 1525-ben a Rákoson tartott országgyűlés május 13-án csakugyan azt követelte, hogy elégettessék,⁵⁾ és II. Lajos őt az országgyűlés határozata folytán tényleg be is börtönöztette.⁶⁾ *Snéor*, miután a börtönből kiszabadult, előbbi befolyását visszanyerte; ugyanez áll *Szerencsésről*, kit egy későbbi országgyűlés új tisztséggel ruházott föl.⁷⁾ *Snéor* a budai zsidók

¹⁾ L. fent. 331. l., 1. jegyz.

²⁾ I. h. u. o.: »Gedachter Imrich Jud hat sein Weib und Kind in den Juden Gassen zu Ofen verlassen.«

³⁾ L. *Hatrani*: Magy. történ. okmánytár a Brüsseli országos levéltárból sat. I. 32. l. a kiadó megjegyzését.

⁴⁾ *Thurnschwambnál* mindig: »Imrich Jud;« *Burgiondl* (l. a köv. jegyz.) is »Judaus.« Az 1525-ben a Rákoson és Hatvanban tartott országgyűlés tárgyalásaiban s határozataiban is mint »zsidó« szerepel; l. *Pray* *Epistolae procerum regni Hung.* I. 397, 399, 406, 409 l. Midőn 1525-ben a budai zsidók házait felprédálták, június 5-én *Szerencsés* házát is kifosztották. L. *Istvánfi*: Magyarország története sat. (magyar fordítás) 136. l. folyt., *Szalay*: Magyarország tört. III. 558. l.

⁵⁾ *Burgio*, Theinernél: *Monum. sacra Hung.* II. 723. l.

⁶⁾ *Burgio*: i. h. 725. l.

⁷⁾ *Burgio*, Engelnél: i. h. II. 57. l.: »Fodinae cupri . . . datae

ellen emelt vérvádat meghiusította; az ilyen a budai zsidók ellen *Szerencsés* idejében emelt vérvádról *Bonfinius* ¹⁾ is tesz említést, noha nem tudja, hogy e vádnak elfojtását *Szerencsésnek* keze eszközölte. Hogy a zsidókat, midőn Csehország a magyar királyt uralta, Prágából ki akarták űzni, ezt cseh források is említik, ²⁾ s még pedig szintén *Szerencsésnek* virágzása idejéből, habár nem is sejtik, hogy a kikeresztelkedett magyar kincstárnok volt az, ki ezt a szándékot meghiusította.

E körülmények döntők, s mellettük csak keveset nyomhat a latban az, hogy hazai történetiróink azt állítják *Szerencsés*ről, hogy míg zsidó volt, *Salamonnak* nevezték. Nem tekintve azt, hogy valamely zsidónak héber nevét illetőleg, két megegyező zsidó adat több hitelt érdemel, ³⁾ a keresztények a szokatlan Snéorból ⁴⁾ könnyen csinálhatták a szokásosabb *Salamon zsidót*.

Páduai Méir tudósításához, hogy az illetőnek »neve egykor Izráelben *Etel* (= *Etele*) Snéor volt,« megjegyzendő, hogy *Szerencsés*t mint zsidót a *vallásos* életben nyilván Snéornak, a *társadalmi* életben pedig *Etelének* hívták.

Szerencsés Imre egyéniségét s jellemét egészen új színben tüntetik föl e *minden esetre megbízható* ⁵⁾ zsidó kútforrások az a

sunt Judaeo, quem prioribus comitiis incendio tradi voluerunt.« V. ö. *Pray*: i. h. I. 199. l.

¹⁾ Dec. V. lib. 5.

²⁾ *Hermann*: i. h., 40. l.

³⁾ Ezt *Lów*, i. h. joggal emeli ki.

⁴⁾ Snéor a latin »senior«-ból lett.

⁵⁾ Tán nem fölösleges figyelmeztetni arra, hogy a budai zsidók *Szerencsés*re vonatkozó e tudósításaikat csupán csak a czélből közölték, hogy az illető rabbik egy zsidó-theológiai kérdés eldöntése körül magokat jobban tájékozthassák. Aki pedig tudja, hogy a zsidók különösen a középkorban, az efféle legkicsinyesebb kérdéseknek mily nagy fontosságot tulajdonítottak, az nem fogja feltehetni azt, hogy a budai zsidók nem ragaszkodtak volna szorosán az igazsághoz, hol arról volt szó, vajjon megengedhet-e, hogy szokásos vallásos gyakorlattól eltérjenek, s még pedig a zsinagógában, a nyilvános istenitisztelet alkalmával. Hozzájárul még az, hogy ez adatok, melyek, zsidó felfogás szerint, *Szerencsés*re nézve annyira kedvezők, sőt hízelgők, csak *Szerencsés halála után* közöltettek; hogy *Szerencsés* vagyona nagy részben már 1525. elraboltatott (l. fent. 335 l., 4. jegyz.), halála után pedig Mária királynére szállt (l. *Hatvani*: Brüsseli magyar okmánytár, II. 26. és 27. l.), semmi esetre pedig a zsidóságban megmaradt gyermekeire; továbbá pedig az, hogy ezen magán-információul szolgáló adatok nem voltak a nyilvánosságának szánva, és később is nem valami zsidó krónikában vagy egyéb történelmi munkában, hanem egy zsidó-theológiai héber szakmunkában.

tudósítása, hogy kikeresztelkedése nem hideg számításból, hanem a büntetésnek kikerülése czéljából rögtön s váratlanul történt, tehát rá volt kényszerítve. A szívtelen pénzember, ami épen nem ritka eset, teljes szívből csüggött vallásán, és előbbi hitfeleihez s hitéhez való ragaszkodása által nyilván egyéb gonosz tetteit hitte jóvá tehetni.

XVII.

Méir ben Jiczhák Katzenellenbogen, páduai rabbihoz Kismartonból kérdést intéznek, melyben neki e város fekvését és környékét leírják. 1553 előtt.

Méir ben Jiczhák Katzenellenbogen, páduai rabbi, amiért páduai Méirnek is szokták nevezni, 1) 1553-ban döntvénytárt adott ki, melyben Magyarországból hozzá intézett több kérdés fordul elő. 2)

Az 5-ik számú kérdés ekkép hangzik:

Kérdés: Kismartonban 3) egy kikeresztelkedett zsidó válólevelet íratott magának, melyet a feleségének megküldött. E város határán kívül kis folyócska van, melynek a város lakószai bizonyos munkáknál hasznát szoktak venni, és melyet ottan, távol a várostól, néhányan *Lubá*4)-nak, néhányan *Eiszpách*5)-nak neveznek. A szóban forgó válólevelelben e folyócskának csak egyik neve áll 6); mindedig pedig Kismartonban válólevelet nem akartak írni, annál a nehézségnél fogva, mivel kételkedtek, vajjon e folyócskának neveit egyáltalán kiírják-e a válólevelelben, mivel a folyó a városon kívül van és (a zsidók) hasznát nem veszik, vagy ennek mindkét nevét, vagy pedig csak egyik nevét

kában láttak napvilágot, hol a tények szándékos elferdítéséről szó se lehet.

1) L. Wolf: *Bibl. judaica*, I. 1393. sz. a.; *Zunz: Zur Gesch. und Literatur*, 255. l. folyt.; *Orient*, 1846, *Literaturblatt* 609. l. folyt. és *Graetz: i. h.* IX. 387. és 472. l.

2) Az itt idézetten kívül a 12. szám alatti, valamint a föntebb (333 l.) közölt 78. szám alatti.

3) אײזשטאדט = Eisenstadt.

4) לובא.

5) אײזבאך = Eisbach.

6) A rituális válóleveleket csak valamely folyómelletti helységben szokják kiállítani s pedig az illető helységnek és folyónak minden (p. o. a magyar, német és szláv) elnevezése mellett, mi által azt a helységet, melyben a válólevelel kiállított, netáni más hasonló helységtől világosan meg akarják különböztetni. E körülmény magyarázza meg az e kérdésben később felhozott kételyeket.

irják-e? A szóban forgó válóleulet mégis ott irták s adták át, miután a férj kikeresztelkedett, s az ügyet nem merték halasztani az által, hogy más helyre menjenek vele, attól tartván, hogy elválási szándékát megbánja, és neje tőle többé sohasem szabadulhatna. Új válóleulet kapni tőle pedig bajos dolog volna.«

A páduai rabbi tisztán zsidó-theológiai válaszában a szóban forgó válóleulet érvényesnek nyilvánítja.

XVIII.

Gedáljáh ibn-Jáchjá krónikájának Magyarországra vonatkozó adatai. 1550—1587 körül.

Gedáljáh ibn-Jáchjá, szül. 1515-ben, megh. 1587 körül, egy Olaszországban élő híres és dúsgazdag zsidó családnak sarja,¹⁾ a zsidók történetét a legrégibb időktől fogva egész a maga koráig írta, s ehhez rövid világtörténeti krónikát kapcsolt. Ezen »Salseleth hakábbáláh«, azaz »A hagyomány láncolata« című könyvében, mely legelőször Velenczében, 1587-ben jelent meg, majdnem 40 évig dolgozott. A ritka olvasottsággal bíró szerző azonban a régibb kútforrásokat kritikai ítélet és válogatás nélkül szokta felhasználni. Könyvében, mely a kronológiai sorrendre nem igen ügyel, mesék és történelmi tények egyaránt fordulnak elő. Az itt következő adatokat az Amszterdámban, 1697-ben megjelent kiadás szerint idézem.

1. *A Magyarországon átvonuló kereszties hadak az ottani zsidókkal kegyetlenül bánnak.* 1096.

906 l. »A világ teremtése 4856-ik évében (= 1096) a (nazareni Krisztusban²⁾ hívők háborúba indultak Jeruzsálem felé a törökök ellen. Németország tartományain keresztül vonulván sok zsidó községet irtottak ki, így: Speierben, Wormsban, Mainzban . . . Prágában és Német- s Franciaország egyéb városaiban. E keserű üldözések s kegyetlen gyilkolások *Ijjár* havától egész *Áb* haváig³⁾ tartottak. A megölt s vízbe fúlasztott zsidók száma, hír szerint, ötezernél többre ment, akiket pedig a zsidóságból való kitérésre kényszerítettek, számtalanon voltak. *Valamivel később hasonló üldözések történtek a magyar királyságban*⁴⁾ is.

Gedáljáh ibn-Jáchjá, mint maga beszéli, ezt a tudósítását az 1096-ik évi nagy zsidóüldözés egyik szemtanujának, a Mainz-

1) L. életrajzát *Carmoly*: Die Jachjiden, 33. l. folyt.

2) A szokásos *ביישן נוצרי* szavakat, úgy látszik, a censura törölte ki.

3) Körülbelül: májustól augusztusig.

4) *במלכות אונגריאה*.

ban élő *Eliézer ben Náthán*-nak, azóta szintén kinyomatott ¹⁾ tudósításából merítette. Ez egyidejű mainzi tudósításban épen az itt felhozott, Magyarországra vonatkozó zármondat *hiányzik*; ²⁾ ezt tehát Gedáljáh maga tette hozzá, világosan azért, mivel a magyar zsidóknak üldöztetéséről más forrásból értesült s a mainzi tudósítást ez adattal megtoldotta. Hazai történetiróink, úgy mint az idevágó külföldi kútforrások nem említik ugyan, hogy a keresztes hadak a zsidókat Magyarországon is üldözték; de ha e hadaknak Magyarország *keresztény* lakosságán véghezvitt annyi kegyetlenségéről olvasunk, a »hagyomány lánczolata« e tudósításának valóságában nem kételkedhetünk. A keresztesek gyülevész csoportjai, mielőtt Kálmán őket megfékezte, a *magyar* zsidókkal bizonyosan nem bántak külön módon, mint a franczia, német és cseh zsidókkal. ³⁾ Miután Gedáljáh a Magyarországon történt zsidóüldözést az 1096-iki általános nagy zsidóüldözések, különösen pedig a *prágai* üldözés utánra teszi: nyilván Emikónak Csehországon, Morvaországon s Ausztrián keresztül Magyarországba tört és Kálmán által szétvert csapatait érti.

2. *Gedáljáh ibn-Jáchjá Bécset a magyar királysághoz tartozó városnak mondja.*

91a l. »*A magyar királyságban levő Bécs városában* három keresztény fiu csuszkálni ment a folyó jegére s a vízbe fuladt. Miután őket nem találták meg, ráfogták a zsidókra, hogy ők ölték meg. 300 zsidót elégettek, a többi drága pénzen menekülhetett meg. Tizenöt nappal később a jég elolvadt s a fiúkat megtalálták.

Ezt az 1421-ben, V. Albrecht osztrák herceg alatt történt eseményt más írók is elbeszélik, ⁴⁾ de Bécset *német* városnak nevezik. ⁵⁾ Gedáljáh, ki »*a magyar királyságban levőnek*« mondja, ez adatot nyilván oly tudósításból merítette, mely abban az idő-

1) Kiadta *Jellinek*: Z. Gesch. d. Kreuzzüge n. hadschriftl. hebräischen Quellen, Lipse 1854.

2) *József há-Kóhen* (l. a követk. számot) ki a »siralom völgyében« szintén a mainzi Eliézert követi, Magyarországon történt zsidóüldözésről szintén nem beszél.

3) A „*Chron. Hierosolymit.*“ Emikónak Kálmán király által szétvert csapatairól ezeket mondja: »Sic manus Domini contra peregrinos esse creditur, qui . . . exules Judaeos, licet Christo contrarios, pecuniae avaritia magis, quam pro justitia Domini, gravi caede mactaverunt.« L. *Katona*: Hist. critica, III. 39. l.

4) *Wiener*: Emek há-Báchá, 173. l., 146. jegyz.: *Wolf G.*: Geschichte d. Juden in Wien (Bécs, 1876) 18. l.

5) Péld.: *József há-Kóhen Wienernél*: i. h. 34. l. L. a következő (XIX.) számot.

ben készült, vagy egy régibb példányból tán akkor másoltatott le, amikor Bécs, 1485-iki június kezdetétől 1490-iki augusztus végeig, magyar királyt uralt.

XIX.

József há-Kóhen két történelmi munkájának Magyarországra vonatkozó adatai. 1554—1575.

József há-Kóhen, Basnage szerint Josephus Flavius után a zsidók legnagyobb történetirója, 1496-ban Avignonban született. 1501-ben szüleivel Genuába ment, honnét 1516-ban elüzetvén Noviba költözködött. 1538-ban Genuába vissza tért, de onnét 1550-ben többi hitsorsosaival együtt ismét kiüzetvén, Voltaggiót választotta lakhelyül, hol 1568-ig mint gyakorló orvos működött. Meghalt Costelletóban 1575 után.

Két történelmi munkát hagyott hátra. Mindkettőt szép héberség, világos előadás és igazságszeretet jellemzik. Első műve: »A francia királyoknak és a török Ottomán-ház királyainak krónikája«¹⁾ Velenczében 1554-ben, tehát még a szerző életében, jelent meg.²⁾ Tartalmát legjobban jellemzi a címlapnak e megjegyzése: »Szerzője a bölcs rabbi József ben Jehósea ben Méir há-Kóhen há-Szefárdi.³⁾ Benne tartalmaztatnak minden háboruk és események elbeszélései, melyek a keresztény és a török világban történtek, mióta ezek keletkeztek. Ezenkívül találhatnak benne népünk Francia-, Spanyol-, Német- s a többi országban történt üldöztetései.« E könyvnek főleg a szerző hazájára, Olaszországra, vonatkozó adatai nagy történelmi becsű birnak s egyébközt *Wilkentől* a kereszties hadjáratok történetére nézve használtattak föl. József há-Kóhen krónikája egyes részeit latin, francia, német s angol nyelvre fordították le; az egésznek fordítását csak *Bialloblotzky* majdnem hasznavehetetlen angol kiadásában⁴⁾ birjuk.

József há-Kóhen második történelmi munkája, mely a »Siralom völgye«⁵⁾ jellemző címet viseli, tüzetesen azzal foglalkozik, amit az előbbiben csak mellékesen tárgyalt, t. i. a zsi-

1) ספר דברי הימים למלכי צרפת ומלכי בית אוטומאן התוגר.

2) E ritka kiadást nem szerezhettem meg; a 2-ik (Amsterd. 1733-ban megjelent) kiadással kellett beérnem, mely szerint idézek.

3) *Há-Szefárdi*- a spanyol; atyja t. i. spanyol volt, ki hazájából kiüzetvén, Avignonba jött lakni.

4) Megjelent 1835—36-ban, két kötetben »The Chronicles of Rabbi Joseph ben Joshua ben Meir the Sephardi« cím alatt.

5) עמק הבבנה.

dók szenvedéseivel s üldöztetéseivel: martyrologium kezdetlől végig. Szerző e munkáját 1563-ban bevégezte, de egész 1575-ig vezette tovább; egy ismeretlen tudós később észrevételekkel látta el, és az idevágó, egész 1605-ig történt események elbeszélésével toldotta meg. A héber eredeti csak 1852-ben jelent meg;¹⁾ nagy tudományos beccsel bíró jegyzetekkel ellátott német fordítását Wienernek köszönjük.²⁾

A. József há-Kóhen krónikájának Magyarországra vonatkozó adatai.

1. Kálmán király és a kereszties hadak. 1096.

Ső l. »Az napokban Gottschalk³⁾ pap 15000 emberrel Németországból elindult s útját szintén Magyarországon keresztül vette. A királynak megüzente: »engedj átmenem országodon; az országuton járunk, míg átme gyünk határaidon.«⁴⁾ S a király megengedte, hogy átme hessenek s eledelt vásárolhassanak. »De a nép meghízott és rügdösodott«⁵⁾ s az országban erőszakos rút dolgokat vitt véghez, mit a királynak megvittek, aki erre haragra gyúlt, harc osait összegyűjtötte s velök azokat elpusztította, a jó s a rossz közt különbséget nem tevén. Kik a magyar kard elől menekülhettek, nagy szégyenben hazamentek.

Kevéssel később a nyugati országokban igen sok nép gyűlt össze, mely szintén (a szent földre) akart menni. »Úgy mentek; mint a juhok, melyeknek pásztoruk nincsen.«⁶⁾ A köztük levő előkelő embereknek nem engedelmeskedtek, hanem szívük gonoszságában mindenütt ahol átvonultak a zsidókat leöldösték. Így egész a Magyarország⁷⁾ határszélén fekvő *Zaburtig*⁸⁾ (Magyar-Óvár)-ig haladtak: ott pedig nem kelhettek át, mivel haladásukat meggátolták; azért a folyó tulsó partján

¹⁾ Kiadását a bécsi tudományos akadémia költségén *Letteris* eszközölte.

²⁾ Emek Habacha von R. Joseph ha Cohen sat., Lipese 1858. A bevezetés József ha-Kóhen életével és történelmi munkáival tüzetesen foglalkozik.

³⁾ Az eredetiben *Kondikalkos* (קונדיק"אלקום), olaszosan: *Godeschalcho*.

⁴⁾ A szent írás szavai; I. Mózs. IV. k. 21, 22.

⁵⁾ Szintén a szent írás szavai: Mózs. V. k. 32. 15.

⁶⁾ L. Mózs. IV. k. 27, 17. és Kir. I. k. 22, 17. Szerző gyakran s ügyesen él a szent írásból kölcsönzött versekkel s beszéd fordulatokkal; irányának e tekintetben való jellemzésére a föntebbi három példa (4—6 jegyz.) szolgáljon.

⁷⁾ *Ungáriah* (אונגריה), megfelel az olasz *Ungheria*-nak, melyvel az olasz szerző az e korban már általán használt *IIágár* helyett él.

⁸⁾ זאב"ור"טיג, úgy látszik *Altenburg*-nak, Magyar-Óvárnak, német nevének hibás írása.

tábort ütöttek. E hely (Magyar-Óvár) igen erős volt, a Duna s a Lajtha¹⁾ közt fekszik, és posványok környezik. A király parancsolta, hogy (e helyet) előttük elzárják, mivel attól tartott, hogy az előbbi csapatok általa történt megveretését meg akarják boszúlni. A (keresztes) hadak vezérei erre azt mondták: »Ime a velünk járó nép sokasága nagy, s mi veszteg maradunk? Szálljuk meg az erődöt s törjük át, hadd lássuk, mi lesz hiú álmaikból!« A folyón hidat vertek, a várat vitták, körülötte sánczokat emeltek s falait megdöntötték. S történt, midőn egész erejükkel hadakoztak és, (a várat) már-már lerontották, Istentől küldött rettegés szállta meg őket, megfutottak anélkül hogy valaki üldözte volna, és a várost abban hagyták. Erre a magyarok üzöbe vették s sokat közülök felkoncezoltak. Vagy 200,000 gyalog s 3000 lovag volt, de nem volt bennök bátorság, hogy a magyaroknak ellenálljanak, kik csak kevesen voltak. A többi hazatért, mert tovább indulni nem akart. Többen pedig Olaszország felé tartottak, a tengeren átkeltek s *Durazzo*ig mentek; az ott talált hadakkal egyesülvén, útnak indultak.

Ugyan abban az esztendőben Gottfried s a vele levő fejedelmek Magyarország határszéléhez érkeztek. A király megengedte, hogy átvonulhassanak, mivel őt erre nézve megkérték. Békében vonultak át s Bulgária felé tartottak.«

2. A nikápolyi ütközet. 1396.

376 l. »Károly (francia) király az ő vezérét, János Neverssi grófot, a francia sereg sok nemes és előkelő vezéreivel küldötte, s ezekkel nagy sereg volt; ezer francia lovag, a hozzájuk csatlakozott könnyű lovasokon kívül. Ezek Magyarországra mentek, Zsigmond királylyal egyesültek és a despota segítségével nagy hatalommal Szerbián vonultak át. Nikápolyt körülzárták s ostromolták, de bevenni nem tudták, mivel a törökök megmentették kezeikből. A török Bajezid ennek hírére vevén, roppant nagy sereget, lovas s gyalogkatonát gyűjtött, Konstantinápolyt elhagyta, és a keresztények ellen indult, kik helyükön megmaradtak. Könnyű lovassága, hogy a helyzetet kipuhatolja, előreszárguldozott, mire a francziák, kik az előhadat képezték, őket megverték s kard élére hányták. Erre nagyban elbizakodtak, így szólván: »törjünk előre, mert Isten kezeinkbe adta őket!« Nem hallgattak az intők szavára, hogy várják be Zsigmondot a magyarok, németek s szerbek seregeivel, mondván: »Zsigmond csak azért mondja ezeket, nehogy a francziáké legyen ma az ellenség fölötti diadal.« A vezérek vakmerőségüket nem fékezhettk meg, mert esztelenül rohantak előre. A Viennei gróf zászlójával előrement. Ez az Istentől volt így; mert az Istennek haragja a francziák ellen fordult és ítélete egész seregük ellen: elpusztította, lemészárolta őket. Megfújták a trombitákat, megütköztek, sok törököt leöltek és már-már diadalzajt emeltek. De örömük hirtelen elmúlt; mert Bajezid derékhada, gyalogság és lovasság, csatarendben

¹⁾ Az eredetiben: *Dinubio* (דִּינֹבִיאָ) és *Lintácsi* (לִּינֹטְסִי).

jött ellenök, félhold-alakban felállítva; 60,000 lovas volt s tömérdek sok gyalogság, mely ezeket körülfogta. Mielőtt Zsigmond oda érkezhett, a francziákat már kardélre hányták. A zaj Zsigmond táboráig hatott el, s szivök olvadozott s vízzé vált. ¹⁾ Megfutamodtak. Zsigmond s *nagybátyja*, Garay ²⁾ vezér, a Dunán hajón menekültek el s a törökök utánok löttek.«

3. *Brankovics György Magyarországra menekül.*

39a l. »Amurát sereget gyűjtött és ipja ellen háborút viselt. *Georgio* nem állhatott neki ellen; Szendröt megerősítette, őrséget rakott bele, melynek élére elsőszülött fiát tette. Ő maga nejével s gyermekeivel Magyarországra futott; a város papjainak nagyobb része vele ment mert bajtól tartottak. Amurát egész országát elfoglalta, Szendröt ostrom alá vette s rohammal elfoglalta. *Georgionak* fiát megvakította s magával hurczolta. *Georgio* soká lakott Magyarországon.«

4. II. *Murád és I. Ulászló közti háborúk. A várnai ütközet.*

40a l. »Amurát soká háborút viselt Magyarországon, Bosnyákországban, Oláh- s Görögországban, s akkor ismét hadat indított Magyarország ellen, Belgrádot ostromolta és sánczokkal körülvette. De a várórség nem tágitott. Vagy 10,000 embere halt meg s szégyenben vonult vissza 1443-ban. (! !)

Ezek után Ulászló, Magyar- és Lengyelország királya, nagy hatalommal tört be Szerbiába s Bulgáriába. A Hémo ³⁾ folyó völgyében Karambéggel s Skanderbéggel, Amurát vezéreivel, megütközött. A törökök előtte megfutottak, s számtalanok elhulltak ezen háborúban. Karambég vezér fogságba esett s őrizet alá helyeztetett, Skanderbég pedig a többivel futás által mentette meg életét. . . .

40b l. Ekkor Amurát békét kötött a magyarokkal s 50,000 aranyat fizetett, hogy hadvezérét kiváltsa. S az országban béke volt.

Ezek után Ulászló magyar király a törvényt megszegte s a békefrigyet felbontotta, mert *Eugenius* pápa, a konstantinápolyi császár, a burgundi herceg s a velenceiek megmásították szándékát. Amurát ellen háborúba ment Várna felé, mely a nagy tenger mellett van, hogy ott azokkal a hajókkal egyesüljön, melyeket odaküldöttek, hogy Amurát ki az Ulászlóval kötött béke után Karamánia királya ellen háborúba indult, ne kelhessen át. Amurát ennek hallatára a karamániai háborút siettette s őket szétszalasztotta. A génuaiak segítségével, kiket megfizetett, a gallipolii szoroson hatalommal kelt át és hét nap múlva ellenségei előtt Várna mellett termett, melynek neve előbb *Dionysiopolis* volt s mely Drinápolytól négy napi járóra esik. Vele mintegy 80,000 harczos

¹⁾ Bibliai szólásmód (l. Jós. 7, 5.) e helyett: elvesztették bátorságukat.

²⁾ Az eredetiben hibásan: *Kamraji* (קמראי).

³⁾ מורא, Valószínűleg hiba e helyett: *Morava*.

volt. Az 1444-iki november hó 12-én¹⁾ történt meg az ütközet. A törököt megverték, és Amurát már futni akart; de a jancsárok ellenezték, szólván: »állj meg s nézzed az istennek segítségét!«, s erővel tovább harcoltak. Ekkor a váradi és az *esztergomi*²⁾ érsek a futókat tűzöbe vették s a harczosokat állásaikból kivetették, mire a törököknek nagy tömege jött s velök megütközött; Hunyady, Ulászló vezére, pedig segítségükre sietett. Ulászló s lovasai az ellenségre rohantak s a királyi sátor lovassága közt sokakat megöltek. De a jancsárok velök összeütközvén, Ulászlót körülfozták, lovának lábait levágták, mire ő földre esett, s megölték s vele együtt sok előkelő nemest is; a lengyelek közül pedig egyetlenegy sem menekült el. Hunyady vezér a király holttestét meg akarta menteni, de hiába; sőt kevésben mult, hogy maga is oda nem vészett. A papok, kik a királylyal jöttek, szintén mindnyájan elesetek, a gabna-, kenyér- s eledelhordók pedig úgy mint a még fenmaradtak futásnak eredtek. Julián Caesarino bibornok megfutott; a *magyarok* ráakadtak s megölték;³⁾ holtteste eledelül maradt a föld vadainak s az ég madarainak. Ő volt az, ki Ulászlót a frigynek megszegésére birta, szólván: »Nem kell, hogy a keresztények más hitűeknek tett esküt megtartsák!« Amurát ott emlékül nagy oszlopot emelt, melyre ezeket az eseményeket ráíratta, s hálát mondott Istennek. A kiszáradt csontok még ma is ottan találatnak, intő jelül a hitszegés gyermekeinek. Amurát Ulászló fejét levágatta, póznára tétette s egész Görögországban körülvitette, s a törökök nagyon örültek. A futókat pedig Amurát nem üldözte.

5. A belgrádi ütközet. 1456.

43a l. »Mohammed látván, hogy még a csillagok is küzdenek ellenségei ellen s hogy Szerbia népe őt meghívta, azt mondá: »itt a tettek ideje!« Sereget gyűjtött, mely 150,000 harczust számlált, s Magyarország felé fordult. A hegyeken átkelt s a Száva folyóig ment. Erre Juan bibornok, kit a pápa kiküldött, Német-, Cseh- s Magyarországon szintén sereget gyűjtött, mert Kapisztrán János szerzetes a nép előtt beszédeket tartott, melynek a pápa nevében a paradicsomot ígérte. S hittek szavaiban; ezek száma 40,000 volt. A vajda szintén gyűjtött gyalog s lovas hadat; s így jutottak a határuk szélén fekvő Belgrád városához. Mohammed ezalatt közeledett, a Duna partján Belgrádot körüláborozta és sok ideig vívta. Falait naponként döngette; de a város lakói és zsoldosai is fegyvert ragadtak és bátran ellenálltak. A fala-

¹⁾ Ez nyilván hiba; a várnai szerencsétlen ütközet november hó 10-én történt.

²⁾ Isztrigónia-i; nyilván hiba e helyett: *egri*.

³⁾ A szerző Julián bíbornokot a futó magyarok által megöletti, mintha ezek a szerencsétlen ütközetet a háború sajátképi okozóján meg akarták volna boszulni. Valószínű, hogy efféle hírek a csata után keringtek.

kat ugyan lerontották, a városhoz közel is jutottak, de bevenni nem tudták, mert a városnak népsége oly keményen tartotta, mint azelőtt, midőn a falak még állottak. Mohammed haragra gyúlt s parancsot adott, hogy az ostromot éjjel-nappal szünet nélkül folytassák; a falakat serege közt felosztotta, hogy vijják. Ekkor sok nép hullt el. Este felé Mohammed maga a testőrségével közeledett, hogy lássa, vajjon kezébe adja-e isten a várost? De a lövészek a falról lövén le, jobb kezén megsebesítették, mire erejét veszítette és sátrába vitetett. Ekkor bátorságuk csökkent, a várostól elvonultak s az ostrommal felhagytak. A faltörő ágyúk hátrahagyásával a táborba visszatértek. Az éjnek sötétségében onnét elindultak s visszamentek Görögországba. Mohammed szégyenuel jött vissza, szíve meg volt alázva, s azóta nem beszélt többé oly gögösen mint ennek előtte, mert lelke el volt keserítve. Valahányszor Belgrádról beszélt, mindig haragra lobbant.«

6. *A törökök a horvát bánt 1493-ban megverik és fogságba ejtik.*

496 l. »1493-ban Bajazed Kádun¹⁾ basa vezérét vagy 8000 lovassal Magyarország felé küldé. Egész Zábádiáh²⁾-ig jöttek s mindent amit találtak elprédáltak. Az ország lakosait istentől való rettegés lepte meg és nagyon féltek. Most tanácsot tartottak Horvátország, Szlavonia s Magyarország nagyjai; frigyet kötöttek, harczósokat gyűjtöttek s ellene indultak. Kádun visszavonult egész az *Ördöghegyig*,³⁾ mely Horvátország és Korbávia⁴⁾ közt van, s ott táborot ütött. Ott a Morava folyó mellett megütköztek. Kádun három seregre osztotta embereit.⁵⁾ *Izmáel*, az első sereg vezére, nyitotta meg a csatát; (ellenségei) megfutottak s ő egész a Morava folyóig üldözte őket. Futás közben a magas sziklákról leestek s szárnyet haltak. Most Izmáel visszatért s a második

(1) י"ן זקן. *Hazai* kútforrásainak *Jakupnak* nevezik, *Hammer*: *Gesch. d. osman. Reiches*, I. 642. l. szintén *Jakub*, *Jovius* azonban (*Turcicarum rerum commentarius*, a »*Historia sui temporis*« II. részének, 2. köt. 679. l.) szintén »*Cadumus* bassa«-nak mondja. Nevezetes, hogy József há-Kóhen krónikája itt s például a mohácsi vész leírásában Joviussal szembenőleg vág össze.

2) זקן זקן; nyilván *Zadbar*, a *zadbari* szoros, l. *Hammer*: i. h. 642; vagy tán *Ubdina*, ha a kezdő ז helyett ז-t olvasunk. A tulajdonnevek egyáltalán igen hibásan vannak írva.

3) Az eredetiben *diabolo* (זקן זקן) hegyig. V. ö. *Jovius*: i. h., u. o. »*Cadumus* usque ad *Diavoli montem*, qui *Croatiam* a *Corbavia* dividit.«

4) Nehány török író az ütközet helyét szintén *Corbová*-nak mondja; *Hammer*: i. h., u. o., 1. jegyz.; l. még *Joviust* az előttevaló jegyzetben.

5) V. ö. *Jovius*: i. h. 680. l.: »*Cadumus tripartito* exercitum *diviserat*, ac *primam partem Hismaelbeio* . . . *commiserat*.«

táborral is megütközött, melyet egyidejűleg *Karibolo vajda*,¹⁾ a második vezér, is megtámadt, s ezek a *gróf Torquato János* táborát szétverték; ez lováról leszállt harcolni, s agyonverték. Kádun basa maga pedig a magyarokkal megütközött, ezeket megverte, hogy ők is megfutottak. A horvát bánt fogságba ejtették, fiát pedig megölték. Az napon sok nép halt meg. A törökök, kik közül csak kevesen hulltak el, a holtakat fölkeresték, az előkelők fejét vették és Bajezidhez Törökországba küldötték. Ebben az ütközetben vagy 7000 ember hullott el, mindnyájan egy órában.«

7. Szulejmán Nándorfehérvárt elfoglalja.

70a l. »Az (1520-ik) év vége felé Szulejmán elhatározta, hogy a Magyarország határszélén fekvő Nándorfehérvárt vinni fogja, hol az Amuráttól és Mohammedtől a magyarok által elfoglalt hadi szereket a templomban őrizték. Szulejmán már Szófiaig ment s a magyarok még mit sem tudtak; ott maradt egy ideig. Akkor (II.) Lajos, Ulászló fia, Magyarország királya volt, egy ifjú, kinek mindenét felfalták az előkelők, s kinek nem volt elég ereje és késedelmeskedett is segítségére jönni (a városnak). Szulejmán Nándorfehérvárt megszállta, falait soká törette, ostromolta s erős kézzel bevette az 1521-iki augusztus hó 20-án.²⁾ Ebben a háborúban sokan megölettek. Szulejmán az egész lakosságot száműzésbe vitte magával, s miután a várost őrsereggel ellátta, országába visszatért.«

8. Szörény várának eleste. 1524.

72b l. »Szulejmán vezéreit Magyarországra küldötte s ezek sok zsákmányt ejtettek. A Duna partján fekvő Szörény várát ostromolták, bevették s őrsereggel ellátták. Szulejmán a folyó tulsó partján is igen erős várat építtetett, melyben a törökök egész a mai napig laknak.«

József há-Kóhen Szörény várának elestét az 1524. évi események közt hozza föl.

9. A mohácsi vész. Szulejmán Budán.

75b l. »1526-ban Szulejmán harezosokat gyűjtött és roppant sereggel s nagy hatalommal indult Magyarország ellen. Ez időben a magyarokat semmibe sem vették; mert Ulászló a hadügyről nem gondoskodott, Lajos idejében pedig a harezban járatlanok és kárukra még elbizakodottak is voltak. Lajos fegyvert fogott és seregét magával vitte, mely 24,000 harezost számlált. A Duna partján fekvő Mohácsig mentek s ott a víz mellett tábort ütöttek. Lajos sietett megütközni, mielőtt az erdélyi vajda seregével megérkezett, mire őt Tomory Pál, kalocsai érsek s ferenczrendi szerzetes birta rá, ki alig várhatta, hogy a törökökkel

¹⁾ Igy az eredetiben (קַרִיבֹלוֹ וְאִיבֹלוֹ); *Joviusnál*: i. h., u. o. »*Carviliae Vajvoda*.«

²⁾ Nándorfehérvár elfoglalása tudvalevőleg augusztus 29-én, nem 20-ikán történt.

megütközheessenek. S történt, midőn Buda s Nándorfehérvár közt voltak,¹⁾ hogy megpillantották Szulejmán seregének előhadát, melyben nem volt egy hitvány sem; ez 20,000 lovasból állott, mindnyájan edzett harcziak, a hadban jártasak, kik négy részre oszolva vágattak előre.²⁾ Ötezen egész délig harczoltak, más ötezer estig, ötezer éjfélig s a többi ötezer hajnal hasadtáig, a magyaroknak az egész napon át nyugtot nem hagyván. Az általok zaklatott magyarok a tőlük balra eső folyó vizéből nem ihattak, hanem kutakat ástak, hogy vizet meríthessenek s a sereget és az állatokat itathassák. Most Szulejmán közeledék 200,000 lovas és gyalog katonával s táborát átellenben felütötte.

Tomory Pál, ki főparancsnok volt, a katonákat s az ágyúkat csatarendbe állította, a harczképteleneket a szekerek s a podgyász őrizetére megerősített helyen hátra hagyta, a királyt a második hadrend közepébe helyezte s őrizetül 1000 harczedett lovagot adott melléje. Augusztus 29-én a törökök az ágyúkból többször tüzeltek, de a magyarok táborában egyetlen egy sem hullott el, mert a golyók fölöttük mentek el az egész tábor fölött elzúgván.³⁾ A magyarok szintén ágyúkból tüzeltek, mire sok török esett el. A törökök közeledtek s megütköztek; köztük sokan holtan terültek a földre. Most a törökök azokat támadták meg, kik a podgyászt őrizték, mire Tomory Pál a király őrizetére rendelt ezer lovagot küldötte oda. Erre a magyar sereget a törökök megverték, kik Tomory Pált, az esztergomi s váradi püspököt és sok előkelő erdélyi nemest megöltek. Lajos király látván, hogy a veszély őt is eléri, megfutott, egy mocsárban lova alá esett, és mivel nem volt, ki onnan kisegítse, ott is veszett. Az nap a németeket és a cseheket is kard élére hányták; a még fenmaradt lovasok pedig, hogy életüket megmentésék, elfutottak, még vissza se tekintettek, mivel féltek, hogy a veszedelem őket is elérheti.

Ekkor Szulejmán azt mondá: »Nékem 200,000 harczosom volt ma; hogy merészelhettek velem megütközni?« Most Buda lakóseit az istentől jövő retteget lepte meg, a várost odahagyták s elfutottak. *De a zsidók a városban maradtak*, az istenhez kiáltottak s ő szent helyén könyörgésüket meghallgatta. Szulejman, kinek erről még nem volt tudomása, a városhoz közeledett. *A (zsidó) közösségnek előljárói elejébe mentek lábaihoz borultak, a várost neki átadták, s ő a városba bevonult. Izráel gyermekei ellen senki egy szót sem szolt, vagyonukból még egy czipószalagjukat sem vettek el; mert Szulejmán kegyelemmel volt irántuk, őket hajókon országába küldötte, hol még maság is laknak.* A két érez-

¹⁾ *Jovius*: i. h. 716. l.: »Mogatium . . . Budamque ac Belgradum acquis fere spatiis dirimentem.«

²⁾ V. ö. *Jovius*: i. h., u. o.: »In 4 enim turmas diuisi« sat.

³⁾ Ezen adat valószínűleg valahogy a Tomory kémei által hozott hírrel függ össze, hogy t. i. a török ágyú mesterek, jobbára keresztények, csataközben a törökök ellen fognak fordulni.

szobrot, ¹⁾ melyet egy böles mester Mátyás király számára készített, Szulejmán Konstantinápoly, székvárosába küldötte s a város piacán felállította. Szulejmán Budát örsereggel rakta meg s megerősítette, ²⁾ azután pedig országába visszatért. Ez évben még Péterváradot s a Szerémséget is bevette.«

10. *Pozsonynak örsége a Bécsset ostromló törököknek sok kárt okoz. 1529.*

84a l. . . . »Szulejmán mögött Pozsony városa is elmaradt, melyben körülbelül 3000 cseh volt. E város ez időkbén a hajóknak nagy kárára volt; mert midőn megtelve jöttek, ágyukkal rájuk lőttek, többet elsüllyesztettek, néhányat elfogtak, minek a török nagy kárát vallotta.

11. *Szulejmán János vajdát Nisben fogadja, onnét tovább indul Bécs ellen, de útközben visszavonul. 1532.*

89b l. . . . »S Szofiából elindultak s három napi utazás után Nisbe érkeztek, hol néhány napig nyugodtak. Szulejmánnak híréül hozták: íme, [az erdélyi vajda ³⁾] jö tehozzád; mire Szinán basát sok előkelő nagyjaival s ezer lovassal elejébe küldötte s őt nagyon megtisztelte. A vajda hozzá jött és Szulejmán előtt földre borúlt; ez nyájasan fogadta s békében elbocsátotta. Nisből elindultak (a törökök) s egész a Nándorfehérvár mellett fekvő Tus-ig (?) indultak, hol tábort ütöttek. Szulejmán június hó 24-én Nándorfehérvárba ment be, hol örömmel fogadták. A város utcáiban díszkapukat készítettek, és a népség nagyon örült. A hadak Buda felé indultak, utánok Ibrahim basa 30,000 lovasal, ezek után pedig a szultán s az előkelők s a nála levő nép. *Ezek is Budára mentek, hol tábort ütöttek.* A szultán, ki Károly császár hírért vette, július hó 2-án Aliodanti Galzaáh-t ⁴⁾ a lengyel királyhoz küldte, hogy vele frigyet kössön, de célt nem ért. A tatárokhöz is küldött, hogy 30,000 lovaszt zsoldba fogadjon tőlök, de nem hallgattak rája. A Szulejmánnal levő sereg 300,000 harczost számlált és 30,000 teherhordó parasztot. Különféle nemzetiségű keresztények is voltak vele, vagy nyolcezezen; köztük 400 olasz vitéz is, akiket nagyon szerett.«

90a l. »Szulejmán a császár (Károly) készületeinek s a Bécsben összegyűjtött nagy seregnek hírért vevén, megváltoztatta tervét s Bécsnek hátat, nem arcot mutatott. Midőn Tíra-nóvá-ban ⁵⁾ voltak, Mikhálogli basa azt mondá a szultánnak: »engedd meg szolgáltnak, hogy a

¹⁾ Hazai s török (Hammer, II. 54.) adatok három szobrot említenek, de *Joviusnál* (i. h. 717. l.) szintén: »*duas* deinde *statuas aereas* sat.

²⁾ Buda ez alkalommal tudvalevőleg *nem* foglaltatott el állandóan.

³⁾ הַאֲדָמִי בֶּרֶךְ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵינָהּ.

⁴⁾ Galeazzo.

⁵⁾ הַבֵּית הַנּוֹבָה, szószerint: *uj város*, nyilván: Bécs-Ujváros.

keresztények országára csapjon s ott zsákmányoljon,« s az engedélyt megnyerte. 15,000 lovassal egész a Bécs mögött fekvő Linzig nyomult mindent elpusztítván. Midőn visszatért, vagy 4000 magyar lovas és horvát, 4000 német és 400 spanyol sáncz-ásó indult ellene s útját elzárta. Az első támadást a spanyolok intézték, kik vele megütköztek; ekkor 100 spanyol és 500 német hullott el. Midőn a harc keményebb lett, Mikhálogli megfélemlt, 200 lovaszt ki és azt mondá katonáinak: »legyetek erősek és bátrak, ne féljete, Isten hatalmunkba adta őket. Én embereimmel a folyó tulsó partjára megyek át, ott visszafordulunk, őket a középbe vesszük s előlről s hátulról meg fogjuk támadni. A folyón átkelt, futásnak eredt s a táborba visszatért. Hátra maradt serege egész estig harczolt; sokan közülök agyonölettek, sokan fogságba estek. Szulejmán pedig Törökországba tért vissza, *mivel az északi vidéknek kemény hidegét nem tűrhette* s mivel a Koronban és Patrasban történt események hírét vette.«

A törökbarát krónikás, ki Kőszeg sikertelen vívását vagy nem ismerte, vagy ismerni nem akarta, Szulejmán visszavonulásának okait ily külső körülményekben keresi.

12. *Katzianer veszedelme.*

107a l. . . »Szulejmán Magyarországra is sereget küldött. Ferdinánd hadvezére ellene indult. A törökök visszavonultak, és Katzianer, ki vagy 40 mértföldig üldözte őket, ágyúival együtt átkelt a folyón. Ekkor a törökök azt mondták: »megérkezett az örömmek ideje, mert Isten kezeinkbe adta őket.« A keresztények visszavonultak, futásnak eredtek és ágyúikat odahagyták. Isten haragjának poharát fenéig ürítették ki, végzetük elérte s ellenségeik fegyvere földre terítette őket.«

13. *A János király halála után történtek.*

115a l. »A vajda, ki Szulejmánnal szövetségben volt, meghalt, nejét kis fiával hagyván hátra. Ezek ellen Ferdinánd, a császár testvére, hatalommal indult. Ferdinánd, a császár testvére, ez esztendőben (1541-ben) még Budát is ostrom alá vette. Erre Szulejmánhoz küldöttek, megüzenvén neki: Az ellenség fenyegető kézzel ránk tört; mi pedig országotúl szolgálid vagyunk mindörökre, az uralkodás téged illet.« Szulejmán, ezt hallván, harczósait fölfegyverezte s a keresztényekre tört, kik szégyenletesen hátat fordítottak. Valamivel később a két tábor íj-lövésnyire közeledett egymáshoz; megütköztek, s ebben a csatában körülbelül 20,000 keresztény holtan terült a földre, a többi megfutmodott s szégyennel tért vissza országába. A török, seregének részét Budán helyezte el, s a háború megszűnt. Erdélyt a vajda özvegye s György pap testvére kormányozták a gyermek nagykorúságáig. Szulejmánnak a szolgálai voltak, kik neki ajándékot hoztak.«

14. *Ferdinánd sikertelen hadjárata Buda ellen 1542-ben.*

117a l. »1542-ben Szulejmán seregeit Buda felé küldötte, hogy embereinek segítségül legyenek. Ferdinánd és Németország városai is

készültek s hatalommal vonultak eléjük. Olaszországból hajósokat, tengeri matrózokat küldtek volt neki, hogy velök a Duna folyón hajón megütközzenek, nehogy a Budán levő törököknek élelmi szerezket szállítsanak. De mitsem végeztek; mert a törökök, még mielőtt ezek megérkeztek, jutottak be a városba. Gabnát, kenyeret s eledelt nagy mennyiségben raktak bele, továbbá 70,000 törököt, tevéket is tetszésük szerint, ami a keresztényeket nagyon boszantotta. A németek ez évben semmit sem tehettek s szégyennel visszavonultak, mert a törökök csodákat mivelték a segélyhozásban s a falak megerősítésében, és hírök az egész földöt betöltötte.»

15. Pest városának sikertelen vívása 1542-ben.

1187 l. »Azokban a napokban (1542-ben) Ferdinánd serege a Buda mellett a folyó túlsó partján levő Pestet ostromolta, melyben a törökök voltak. Sorsot húztak, mondván: »ki menjen először, hogy rohamot intézzen ellene?« A sors a németeket s magyarokat jelölte ki; ezek rohamot intéztek, de semmire se mentek, akik fenmaradtak, szégyennel tértek vissza a táborba. Mert a törökök nekibátorodtak, mindenféle fegyverrel harcoltak s közülök sokakat megöltek. Most az olaszok közeledtek a városhoz, falait meghágták, benn a városban harcoltak s a kapukat felnyitották. De a törökök rájuk rohantak és ágyúkkal, nyilakkal, kardokkal, törökkel s lándzsákkal harcoltak ellenök, visszaszorították s tönkre verték. A fenmaradtak kifutottak, mert az isten zavarba hozta őket s nem adott nekik erőt, hogy a törökök rohamának ellenállhassanak. S a németek nem mentek segítségükre; holtan terültek el a földön, mint a kévék az arató mögött, s nem volt, aki fölszedje őket. A fenmaradtak Olaszországba tértek vissza számra nézve igen, de igen kevesen, mert az isten keze sujtotta őket. Aznap a Szulejmán által küldött lovasság is megütközött Ferdinánd lovasságával, hogy a város számára a háborút megkönnyítsék. Akkor sokan holtan terültek a földre, a fenmaradtak pedig sátraikba tértek vissza, mert bátorságuk ellankadt az üldözőkkel szemközt. A keresztények a várostól elvonultak és szégyennel tértek vissza;¹⁾ és az országban nyugalom lön.»

16. Esztergom és Fehérvár eleste. 1543.

121a l. »Ebben az évben (1543-ban) midőn Szulejmán Bécs ellen indult, Esztergomot²⁾ körül táborolta, a várost vitta, sánczokat emelt körülötte, falait törette és a várost bevette. A férfiakat mind kardra hányták: de ebben a harcban sok török is elesett. Omnét Fehérvár³⁾ ellen fordult, ezt is ostromolta, de nem volt, aki (a várost) segítette volna. Ott is úgy jártak el mint Esztergomban, csak a nők s a

¹⁾ »Szégyennel s az egész kereszténység kárára — mint egy német író mondja — visszavonulót fuvattak«; *Horvát: Magyarország történelme* (II. kiadás, Pest. 1871.) IV. 185. l.

²⁾ Az eredetiben: Isztrigónia, איסטריגוניה.

³⁾ Az eredetiben; Alba-real, אל"בה רי"אל.

gyermekük közül hagytak néhányat életben, megkönyörülvén rajtuk. Fehérvár ezelőtt királyi város volt Magyarországon; ott tették a koronát királyaik fejére, midőn azokat fölkenték. Ekkor az ellenség kezébe került, mert mindaddig nem bűnhődtek még eleget,«

17. Fráter György a töröktől elpártol.

136a l. »György szerzetes, az erdélyi vajda fitestvére, akkor (1551-ben) a töröktől elpártolt és Ferdinánddal, a császár fitestvérevel, alkudozásba lépett. Szulejmán e miatt nagyon boszankodott, hadát föl-szerelte s hatalommal tört rájuk. Akkor az erdélyiek holtan terültek előtte a földre.«

18. Fráter György megöletik.

137b l. »Abban az időben a törökök ismét háborút viseltek Erdélyben; a hadak élén Juán Battista Kasztaldo állott. Ez *tisri*¹⁾ há-vában velük megütközvén, sokan a törökök közül holtan terültek a földre. Most György szerzetesnek szíve a törökök felé fordult; a dolog kisült, Kasztaldo s a tábornokok a béke színe alatt hozzá mentek és megölték.«

19. Teufel veresége.

140b l. »Abban az időben a törökök a Magyarországhoz tartozó Erdély ellen háborút viselvén, a keresztények nagyon megfélemlettek. Juan Battista Kasztaldo vagy 8000 emberrel ellenök ment, de látván, hogy nem bír velök, ez ország egyik városában meghúzódott, hol magát megerősítette. Szulejmán seregei oda mentek, körüláborolták és soká ostromolták. Ekkor Pallavicini Sforza elindult, hogy őt felszabadítsa, vele vagy 5000 olasz gyalogos, az 1000 főnyi magyar lovasságon kívül, de eledelök nem volt. A törökök ennek hírére vevén, részben Juan Battistától elfordultak és hatalmas kézzel ellenök indultak. És lőn, hogy augusztus hó 9-én²⁾ a keresztények a közelgő törököket megpillantották, nagyon megrémültek s csatára készültek. A török közeledett, s a magyarok az előhaddal az egész reggelen át hatalmas kézzel harcoltak. Ekkor észrevették, hogy a második tábor is ellenök indul, mire a magyarok megijedtek, hátat fordítottak s hogy életüket megmentsék, megfutottak; »akkor taposának a lovak patái, midőn a hatalmasak száguldozának.«³⁾ Az olaszokkal megütköztek s ezeket a kard élével vagdosták. A keresztények közül vagy 4000 ember holtan földre terült, a többi a lesben állóknak martaléka lett, Sforza vezér és sok tekintélyes tiszt fogságba estek; de a törökök közül is sokan estek el e háborúban. A törökök az üldözéstől visszatérvén, táborukat felprédálták. Juan Battista, miután a törökök visszavonultak tőle, kiment a (vá-

¹⁾ A zsidó naptárban szeptember-októbernek felel meg.

²⁾ A döntő ütközet, a pelesteri szerencsétlen csata, tudvalevőleg csak augusztus 11-én történt.

³⁾ Bir. K. 5, 22.

rosból) a sikra, a körülötte maradt ellenségek közül sokat megölt, a várost otthagytta s megmenekült. És Erdélynek nagyobb része a török hatalmába került, melyben egész mai napig van.«

B. József há Kóhen »Siralom völgyének« Magyarországgra vonatkozó adatai.

1. *A zsidók 1348-ban Magyarországból kiűzetnek.*

68 (54) l. ¹⁾ »És történt 5108-ban ²⁾ (=1348), hogy a zsidókat a magyar királyságból kiűzték; ugyanez évben még más országokban is kiűzettek lakhelyeikből.«

A szerző itt nyilván a zsidóknak Nagy Lajos uralkodása alatt történt kiűzetését érti, mely azonban hazai kútforrásaink szerint csak 1368-ban történt. Tán a héber szövegben is 5108 helyett 5128, azaz 1368 olvasandó, ami annál inkább lehetséges, mivel a számok, későbbi zsidó szokás szerint, csak betűkkel vannak megjelölve, ³⁾ egy ily betű pedig könnyen kimaradhatott.

2. *Zsigmond király a törököktől megveretik.*

73 (58) l. »Három évvel később ⁴⁾ Zsigmond királyt a török Küri Cselebbi ⁵⁾ megverte, úgy hogy futnia kellett s emberei lekonzoltattak Salombiz ⁶⁾ kerületében az 5-ik hónap ⁷⁾ 17-ik napján.«

3. *Zsigmondot a hussziták megverik.*

74 (59) l. »5179-ben, azaz 1419-ben, egy új hitnek támadtak hívei Boémiában, azaz Csehországban ⁸⁾, és Prágában a nép előkelőit a kard élére hányták, a szerzetesek kolostorait szétrombolták és fölégették, (szent) képeiket pedig darabokra zúzták, s Prága városa nagy zavarban volt. Ugyanezen évben halt meg Venczel ⁹⁾ király, s helyette Zsigmond lett király. De Csehországnak egész lakossága lázadt föl

¹⁾ Az *első* lapszám a héber eredetire, a *második*, zárjel közé tett, *Wienernek* főntemlitett német fordítására vonatkozik.

²⁾ A szerző, ki *krónikájában* a *keresztény* időszámítást használja, a »siralom völgyében« majdnem kizárólag a *zsidó* időszámítással él.

³⁾ ק"ה helyett ק"ב volna olvasandó.

⁴⁾ Ez nem a közvetlenül ez előtt álló 5166=1406-iki bécsi eseményekre, hanem az ez előtt 1393-ból említett eseményre, a zsidóknak Franciaországból való kiűzetésére vonatkozik, úgy hogy a szerző a nikápolyi szerencsétlen csatát, melyről itt szó van, helyesen 1396-ra teszi. Ily felfogás mellett a *Jost* és *Wiener* által felhozott nehézségek (l. az utóbbinál: i. h. 195. l. 217 jegy.) elhárulnak.

⁵⁾ קירי קיליבי Mohammed melléknevének, *Kürisdsi Cselebbi*-nek romlott kiejtése. *Hammer*: i. h. I. 167.

⁶⁾ שאלומבין; e nevet nem tudom megmagyarázni.

⁷⁾ Zsidó naptár szerint *Áb* = Augusztus—Szeptember.

⁸⁾ בוטימיה היא פהם.

⁹⁾ A szövegben olaszosan: Venceszláó, וינצישלאו.

ellene vezetőivel s előkelőivel együtt, s ekkor sokan megölettek. Egy évvel később a keresztények királyai háborura készültek ezen vallás hívei ellen, kiket *ludasoknak* ¹⁾ neveztek, hogy őket kiirtsák a föld színéről, úgy hogy nevök se említették többé. De midőn Zsigmond a többi fejedelemmel 100,000 harcossal síkra szállt ellenök, e hitnek vallóitól megveretett és (emberei) többnyire holtan kerültek a földre; a király pedig gyalog futott el s életét megmentette. A többi futamodó mindenütt, a hova szétszóródtak, a gazdagok ajtai előtt kenyeret kol-dultak, hogy csak megélhessenek. Ez időben hajókon is harcoltak velök, s ők (a hussziták) egész Csehországot meghódították s adófizetővé tették.

4. *Báthory István lengyel király.*

149 (122) l. »Ezután ²⁾ a lengyel nemesség két pártra szakadt: az egyik fél Miksa osztrák herceget akarta királynak, a másik pedig Báthory Istvánt, Erdély ³⁾ fejedelmét. Miksa katonaságot és lovasságot gyűjtött, és tábora már közel volt Krakó városához, mely az ország fővárosa, midőn az államtitkár nagy hatalommal ellene indult és a várostól elkergette. Azután Istvánt megkoronázták, és ő a királyi trónra ült. Ekkor az ország egész nemessége megjelent és hódolt neki, és a zsidók szintén hódoltak Báthorynak, mondván: »Éljen a mi urunk, királyunk!«, mire ő frigyet kötött velök. ⁴⁾ A tenger mellett fekvő, szintén Lengyelországhoz tartozó *Danzig* nevezetű nagy város megvetette őt és nem akarta királyának elismerni, szólván: »Miben lehetne ez segítségünkre?« Erre István sereget gyűjtött, a várost körültáborolta és erőszakkal vetette alá az ő uralmának. Miután még egy nagy sereget gyűjtött, háborut viselt *Moszkva* zsidóellenséges herczegével, ezt megalázta, székvárosát elfoglalta és hatalmasabb lett az előtte volt minden (lengyel) királynál.

6. *A zsidók 1598-ban Budát a császáriak ellen megvédeni segítik.*

170 (140) l. »Ez időben ⁵⁾ Magyarország területén kemény háboru dühöngött. A császárnak seregei egész Budáig nyomultak, a kül-

1) לודאים, azaz: hussziták. *Letteris* föntemplített kiadásában e helyt azt jegyzi meg, hogy a hussziták azért neveztetek így, mivel *Ihusz* csehül annyit jelent mint *lud*.

2) Azaz valois-i Henrik titkos elutazása után, melyről a szerző bővebben szólott.

3) A szövegben Erdély latin neve טרנסילואניאה áll.

4) Értsd: kiváltságaikat megerősítette.

5) A »siralomvölgyének« föntemplített ismeretlen folytatója az 1600 körüli eseményekről beszél, tehát itt Budának 1598-iki sikertelen vivásáról szól.

városokat köröskörül ostrommal vették be, ¹⁾ s az ott levő törökök a várba futottak. Mikor az ott lakó zsidók ezt látták, életüknek védelmére keltek, szólván: »Küzdjünk bátran gyermekeinkért, feleségeinkért s vagyonunkért, s az isten tegyen úgy, amint jónak látszik előtte!« A császár hadai ellen nagy hatalommal s erős kézzel harczoltak, őket meg is verték s szétszalasztották, úgy hogy szégyennel kellett visszavonulniok. ²⁾ Ekkor olyan emberek léptek fel, kik a zsidókat a palotában rágalmazták szólván: »Urunk, császárunk! A zsidók a mi ellenségeinkkel tartottak, úgy, hogy Buda városát nem vehettük be, azért méltán megérdemlik, hogy az országunkban lakó minden zsidó elűzessék. Mire a császár mint bölcs s mint az istennek egy angyala ekkép felelt: »Ép ellenkezőleg! Érdemül beszámítandó nekik, hogy uralkodójukért hűségesen harczoltak. Nem kétkedem, hogy a mi zsidó alattvalóink, ha ennek ideje elkövetkeznék, értünk szintén hűségesen harczolnának; e miatt tehát nem éri őket vád.« Dicsértessék az, ki a császárnak ezt szívébe adta.«

6. A császáriak 1601-ben Székesfehérvárt beveszik, de később a töröktől megveretnek.

170 (141) l. »Egy év lefolyta után (1601-ben), mikor a vezérek táborba szálltak, a császár seregei a töröknek magyar területére ütöttek, a törökkel háborút viseltek s nagy zsákmányt szereztek. Midőn a budai vagyonos zsidók látták, hogy a császár seregei Budát minden áron be akarják venni, nagyon megfélemlettek s arra gondoltak, hogy meneküljenek előlük: Elmentek tehát és Székesfehérvárba húzódtak ³⁾, mely *királyi szentély* ⁴⁾ volt. Ekkor a magyar emberek egyike a császári hadvezérnek ezt üzenté: »Jőjj velem s én Székesfehérvárt kezéidbe adom!« S ez őt (a magyar embert) egész seregével követte. Ő pe-

¹⁾ Értsd a vízi várost s a gellérthegyi erődöt. *Hörváth*: i. h. IV., 455. l.

²⁾ Hogy a budai zsidók — miről más helyen közebben lesz szó — a város védelme körül a törököket több ízben nagyban segítették, más tudósítások is megerősítik. L. az idevágó adatokat *Schudtnál*: *Jüdische Merkwürdigkeiten* I., 118 l., s ezeken kívül: *Curiose Continuation der hungarisch-türkischen Chronick* (Nürnberg. 1686, 8°), II. 694., továbbá *Schier*: *Buda sacra*, 49 l. és *Richards Jakob* naplóját Buda ostromáról a »*Monum. Hung. Diplom.*«, V. köt. (Londoni okmánytár) 223 és 227 l.

³⁾ *Istvánfi*: i. h. 857. l.: »Ugyanis a herczeg . . . azt a hírt terjeszté, hogy Budát támadja meg . . . a törökök Budáért remegvén, feleségeiket, gyermekeiket s drágaságaikat ide (Fehérvárra) szállíták.

⁴⁾ מִקְדָּשׁ מַלְכִּי; szerző ennek mondja, mint a magyar királyok régi koronázási s temetkezési helyét. *Wiener*, nem tudhatni mi okból, így fordít: »Welches eine königliche Freistadt war.«

dig mellékútakon vezette őket, úgy hogy háborítatlanul a város alá érkeztek, melyet ostrommal vettek be.¹⁾ De midőn a törökök, kik a városban (Budán)²⁾ voltak, ezt meghallották, ellenök indultak, velök megküzdöttek s őket meg is verték.³⁾ Akkor⁴⁾ a zsidók közül is sokakat agyonverték, a többit pedig, számszerint huszonkettőt, elfogtak és kifosztották, váltságdíjt szabtak számukra s egész Bécsig mint rabokat hurezolták. Ezek a szegények ebben az évben Német-, Olasz- s Törökország minden tartományába küldöztek, hogy a váltságdíjat adják meg számukra,⁵⁾ s így szabadultak fel. Dicsértessék a rabok felszabadítója!«

József há-Kóhen itt közölt, gyakran részletes adatai, noha nem ritkán tévesek és törökbarát szellemben vannak írva, a történetíró figyelmére minden esetre igénynyel lehetnek.

1) V. ö. *Istvánfi* hasonló tudósítását, u. o. 857 l.

2) Úgy látszik, hogy a szövegben בעיר után בודא hiányzik. *Wiener* fordítása, mely itt »város« alatt Fehérvárt ért, nem nyújt semmi értelmet.

3) A szerző itt nyilván Ferdinándnak Kanizsa alatti futását érti. L. Horváth: i. h. IV. 477.

4) T. i. midőn Fehérvár bevétellett.

5) Azaz, a váltságdíjakra szükséges pénzeket külföldi zsidóknál könyöradományok gyűjtése által szerezték meg.

REGESTÁK
A KÜLFÖLDI LEVÉLTÁRAKBÓL.
BRANDENBURGI KATALIN S A RÁKÓCZYAK TÖRTÉNETÉHEZ.
MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

Fehérvár jul. 31. Schulitz Kossboth brand. tanácsosnak. (ch.)

Isten kegyelméből a hercegnő ügye most jobban áll mint valaha. A pápisták vele tartanak, hogy a kormányzó pártja ne győzhessen és a török ugy sem fogadna el kath. fejedelmet. Legyen rajta, hogy a választó küldjön tanácsost. »Die Ohrenbläser undt zeitungsträger verderben alle gute vorschläge inter quos Rudolph Sack, qui nunc ad vos expeditur, primum obtinet locum.« Küldje el a passust. Bálintinak nem adtunk megbízó levelet, de teljes hirtelt érdemel.

Megyes, 1630. jul. 17. A kormányzó és a tanácsosok a választónak.

Rosz tanácsosok törvénytelenségre vitték a hercegnőt, de az országgyűlés helyreállított mindent. Ha megtartja a feltételeket, biztosan uralkodik az országban, mindnyájan hűvek vagyunk. Ne higgyen fenséged a rágalmozóknak.

Fehérvár, 1630. aug. 6. Bethlen I. Gosspod Jánoshoz.

Kérte a választó, küldjön tanácsadót Erdélybe. »Quantum in me est, sicut antea semper, si tantum sinceritati meae fides habeatur Seren. Principi meae deinceps etiam bene consulere non desinam.«

Fehérvár, 1630. jul. 8. Bethlen a választónak.

Küldjön hű embert, közte és a fejedelemlő közt határozni.

Fehérvár, 1630. jul. 9. Ugyanaz, ugyanannak.

A hercegnőnek javára törekszem, de ő egészen más tanácsoktól függ, melyek követése által a portát ingerli. »Quid ex intima hac inter suam Seren. et Dnum Chyacki correspondentia,

cuius nomen apud Turcas ex odio in parentem exosum sit, tempus aperiet, Deus omnia in S. Stis emolumenta vertat, licet me multis malis S. Stas persequatur.« Én mindent eltűrök, de ha a herczeguő folytatja a mit a brandenburgi követek távozása óta tesz, a porta elhagyja »et nihil aliud quam finem Tragedicum expectare possumus.« Schulitzra, ki annyit tett érte, nagyon haragszik. Használja fel fenséged befolyását, hogy megmaradjon a nyugalom.

Fehérvár, 1630. jul. 6. Schulitz Kosspothnak. (ch.)

(P. S. »Supra modum elati sunt Pontificii, cum Principissam totam angius teneant et Principissa partibus ipsorum addictissima sit.« Én lemondtam szolgálatáról és Hunyadvárba megyek.

Munkács, 1630. jul. 6. Ballingh János kapitány a választónak.

A fejedelemnő a követek távozása után rossz tanácsnak engedett. Különösen rossz, hogy ellenségei javallására, Csáki Istvánt nevezte ki Magyarországon kormányzónak, ki a vallás szabadságot elnyomja. Pedig hűségünk csak boldogult férje iránti tiszteletünk kifolyása, ki azt szerezte.

Fehérvár, 1630. jul. 3. Schulitz a választóhoz.

A munkácsi kapitány eddig derekasan viselte magát és nem engedett Csákinak. De Katalin egészen makacs. Szükséges, hogy fenséged lépjen közbe. Addig a kapitány időt fog nyerni a reversalisok visszakérése által. A fejedelemnő tanácsadói 2 apród Jordan Gottfrid és Izsák, Sack Rudolf és Kapi neje. Kevés hiányzott, hogy felcsegésük által Bethlen kormányzó leánya lakodalmán (Nuptiae Parisienses) vér nem folyt. Az országgyűlés igen követelni fogja Csáki és a többi eltávozását. Küldjön fenséged új követséget.

Konstantinápoly, 1630. jun. 11. Hága Kornél Schulitznak. (más.)

A porta nem helyesli soha Katalin házasságát a lengyel király fiával. Kerüljön minden gyanut. Itt minden főurat annyira barátjává tettem, mint soha se voltak keresztény fejedelemmel. Hazi Jusuf aga különösen buzgó és ajándéokra érdemes.

Konstantinápoly, 1630. máj. 30. Ugyanaz ugyanannak. (más.)

Az ajándékokat elosztogattam. Ámulással hallottam azt a hirt, hogy a fejedelemnő áttérni akart, mit kegyelmed akadályozott meg. A legkisebb gyanu is ellenségévé tenné a portát. »A palatini Esterházi largitionibus non est quod Seren. sua vel minimum sibi metuat, cum ministri portae illum non minus quam

caesarem susceptum habeant.« Tholdalaghynak megígértem, hogy mindent teszek érte. Fődolog, hogy most, miután a svéd király jó lábon van a portával »collisiones cum domo Austriaca plane deserat.« Tholdalaghy hú ember. A porta szinte követet küld Katalinhoz, ki magyar ember születésére nézve. Jó volna, ha Katalin hallgatna tanácsára. A szultán kiállította már a leveleket a 7 megye és a hajduk részére. Ibrahim Efendi, a magyar és erdélyi ügyek intézője, nagyon kell vigyázni jó akaratára.

Munkács, 1630. jun. 25. A kapitány levele Schulitzhoz. (más.)

Csáki be akar jönni a várba. A hercegnő haragját vonom magamra, de nem bocsáthatom be mégsem. Nagy veszélyt hozna vallásunkra. Ezért senkinek sem engedelmeskedem ez ügyben.

Fehérvár, 1630. jun. 20. Schulitz Kosspothnak. (ch.)

»Befinde mich nach dem erduldeten Tropfen im stärksten Platzregen. Alles was durchstätiges Bemühen in gang bracht worden ist gefallen.« Csáky tanácsa szerint megy minden. »Consilia totaliter contempsit nec unquam tam causa religionis quam regionis magis experti sumus periculum, quicquid in rem S. Seren. a vobis consultum est, hoc St. Csáki praefidit.«

Fehérvár, 1630. jun. 20. Bethlen a választónak.¹

A Csákinak a fejedelemnő által adott hatalom az egész hazának és vallásnak nagy ártalmára van. Csáki katonaságot gyűjt — »nemo obstare poterit quin (ordines) vim vi obtrudere non aggredientur.« Birja reá a hercegnőt, vegye el Csákitól a meggyilkolására nyujtott kardot.

Pera. 1632. decz. 16. Marcheville francia követ felajánlja szolgálatát a választónak. Katalin ügyében feleletet Cöln ad. S. 1633. jul. 27. Nincs most összeköttetés Katalinnal. Köszöni jó akaratát.

1632. Vorhabende Heyrath zwischen Printz Uladislai Sigismundi in Polen und der Fürstin in Siebenbürgen (memorial min.)

1. Legjobb volna, ha nem házasodnék, hanem maga uralkodnék. 2. Mindenben a választó tanácsát követné. 3. Ha alattvalói hűk volnának. De mindez majdnem lehetetlen lévén, nem lehet jobbat ajánlani, mint ezen házasságot.

Tokaj, 1632. jul. 22. Katalin a választónak.

Rákóczi mindenemtől megfosztott és azonfelül rágalmaz fenségednél, most is Munkácsot ki akarja erőszakolni. Adja isten, barátsága ne váljék fenséged kárára.

1631. máj. 29. Köln a. d. S.

A választó Strassburger Pálnak, ki svéd megbizatásból Erdélybe megy levelet ad hugához és ajánlja, hogy érdekeit szívéen viselje.

Köln a. d. S. 1631. máj. 30. A választó Katalinhoz. (min.)

Nagyon sajnáljuk, hogy fenségedet oly sietve mondatták le. Nem is látunk módot visszaszerezni fenségnek a hatalmat különösen, minthogy Rákóczival jó barátságot óhajt tartani. A lemondás és az irányában követett bánásmód sérti egész házuunkat. Ennek orvoslását ünnepélyes követség érhetné el, melyet most nem küldhetünk. Minthogy azonban a svéd felség Erdélybe és a portához küldi Strasburger Pált, és látjuk, hogy ő felsége mindenben egyet ért velünk, reméljük, fáradsága nem lesz siker nélkül. Tudósítson fenséged mindig állapotáról, mindig megmarad hű testvéri szeretetünk iránta.

Cöln a. d. Spree 1631. aug. 24. A választó Katalinhoz.

Épen most jó hírünk, hogy fenséged az erdélyi fejedelemséggel kötött szerződés értelmében Magyarországra ment és Munkácsból nemsokára tovább indult és a munkácsi kapitánynyal viszályba elegyedett. Azt is hallottuk, hogy Volmar udvari marsallját elküldte. Szerettük volna, ha előbb beszélhet Strassburgerrel. Rosz hogy biztos embereket eltávolítva, gyanusakkal veszi magát körül. Vigyázzon, két szék közt ne essék el. Hivassa magához Strassburgert.

Tokaj, 1631. aug. 4. Katalin a választónak. Stecho Ludolfot küldi és ajánlja.

Fogarás, 1631. máj. 2. Katalin a választónak.

János vajdát küldjük és ajánljuk. A fejedelem nem engedi, hogy hű szolgálóinkat megtartsuk. Küldjük azt is, mit Bethlen fenségednek hagyományozott. Ne hagyjon el úgy, mint eddig.

Köln, a. d. S. 1631. aug. 22. Felelet.

Mohila János áthozta levelét. Legjobb eszköznek tartanók a svéd királylyal együtt követséget küldeni Erdélybe és a portához. Azt most a pénzhiány részünkről nem engedi. A svéd felséget már felhívtuk, tehát fenségednek nincs oka panaszkodni, hogy elhagyjuk.

Munkács, 1631. sept. 1. Ballingh J. a választónak.

Leirom Katalin állapotát. Egy év előtt fejvesztéssel fenyegetett, ha a várt Csákynek át nem adom. A békeszerető magyar és erdélyi urak felszólítottak, hogy ezt ne tegyem, sok viszály lenne

az eredmény. Mielőtt Katalin Erdélyből elindult, Rákóczinak ígérte a várat és hogy ezt Leleszen is megerősíti. Leveli által engem is Rákóczi iránti hűségre hívott fel. Ez Kun Ferencz és Ibrányi Mihály biztosok jelenlétében történt. Mindenki várta, hogy Leleszre megy a fejedelelnő. De Csáki szolgálatába fogadta Kovács Pét. császári hadnagy katonáit s Leleszre rontva, Katalint hűségtörésre bírta és fiaimat elfogta. Ez által váram átadására akart bírni. Katalin, noha levéllel biztosított, hogy nem akarja Csáknak adni Munkácsot, legnagyobb ellenségnek mutatta magát. Csáki a hercegnőt kincsei legnagyobb részétől megfosztotta. Legnagyobb ámulatunkra szolgált, hogy Tarczalt is átíratva nevére. Ha fenséged nem téríti jobb utra, egész szegénységre fog jutni.

P. S. Munkács okt. 28. A levélvivők Krakó körül visszajöttek félelemből, Most újra elküldi.

Cöln. a. d. Spr. 1631. november 29. (min.)

A választó Ballingh levelét közli *Gusztáv Adolffal* és kéri véleményét, hogyan segítsenek Katalinnak.

Königsberg, 1631. aug. 15. A választó Ballinghnek (mm.)

Uraságod levele és Stechow Ludolf felvilágosított hugunk állapotáról. Elejétől fogva óvtuk őt a gyanusoktól. Most Strasburger utazását tudattuk vele, ki nagyon kitűnő ember és reméljük, hogy Erdélyben czélt ér. Uraságod maradjon hű hugunkhoz, hibái daczára és tartsa meg számára azt, mit a házasság-szerződés megállapít.

Tokay, 1632. máj. 4. Katalin a választóhoz. (saj.)

Strasburger már 6 hét előtt Konstantinápolyba ért, mindennap várom. Ha fenségednek van hozzám hajlandósága, meg fogja bánni, hogy Schulitznak többet hitt mint nekem; mert ez okozta szerencsétlenségemet. »Weil ich hab gesehen, das E. L. mich verlassen haben und ich hir in der Fremde verlassen allein gewesen, habe ich missen solchen leitten den wilen suchen und zu genaden gehen die Es wol nitt wirdich gewesen sein.« Ha Strassburger sem segít, elfogy minden türelmem. »Habe mich auch in Ettllichen Sachen so weitt eingelassen, das ich künfftiger Zeit nit werde wissen mitt was vor Manir ich Solches werde wider rufen.« A császár nagyon fogja pártomat. Három hét előtt volt itt Kéri János kit Erdélybe küld. Mindénnap várom a magyar kancellárt.

Bucholtz, 1632. jun. 22. A választó Katalinnak.

Előbbi leveleit nem kaptuk meg. Nem érhet semmi vád, hogy elhanyagoltuk ügyét. Minden tanácsunkért felelhetünk Isten és az emberek előtt. A svéd királylyal együtt tavaly küld-

tük Strassburgert, kit betegsége tartóztatott. Tudassa fenséged részletesen hogyan áll a császárral, a portával és Rákóczival; tanácssal és tettel mellette leszünk.

Wolgast, 1633. maj. 13. Propositio Ser^{mi} Transylvaniae Principis Internuntij.

Tudja fenséged, hogy Katalin, Csáky által elcsábitva Sopronba ment a császárhoz. Folyton kéri uramat, adja ki a Munkácson levő ékszereit, 100000 tallér értékben. Uram félve, hogy mindezt Csáky által elidegeníti a brandenburgi háztól, mai napig hiven őrizteti. Nem tudja, kiadja-e, vagy fiának tartsa-e.

1633. maj. 14. Wolgast. A választó Rákóczihoz.

Nem látjuk tisztán mi birta reá Katalint Erdélyből a bécsi udvarhoz menni. Mindig hugunk javára törekedtünk. Munkács ügyében nem adhatunk tanácsot. Semmi esetre sem helyeselheti, ha hugát mindenétől megfosztják. Ha fenséged bőven előadatja mindazt, mi Katalin lemondása óta történt, szolgálhatunk tanácssal. Mindenesetre óvni fogjuk a szerződésben kikötött jogainkat.

Szamosújvár, 1633. apr. 10. Megbizó levél Bálintfi Balázs részére.

U. azon Datum. Rákóczi Gr. Schwarzenberg Ad. ministerhez. (más.)

Birja reá a választót gyors, pontos feleletre.

1634. apr. 25. Gy.-Fehérvár. Rákóczi a választóhoz.

Mindig a brandenburgi ház iránti tiszteletünk irta elő bánásmódunkat Katalin iránt. Rosz tanácsokat követve, fenségedet ellenünk ingerli. Bálintfi Bálintot küldi, mindent kiegyenlíteni.

Köln an d. Spree. 1634. okt. 14. Felelet.

Nem ismerjük az ügyet eléggé. Legjobb volna Katalinnak ezüstneműjét és ékszerét visszaadni.

Articulus super. contentationem Seren. Principissae Brandenburgiae (más.)

A császár felszólítására az erdélyi fejedelem Katalin minden Munkácsban levő ingó vagyonát a diplomák cseréi után visszaadja. Pénzbeli követeléseinek a fejedelem 10 hónap alatt tartozik eleget tenni.

Articulus Pacificationis super. Inscriptionem Arcis Munkaczj.

Katalin 200000 magyar forintért Munkácsot Rákóczira és örököseire ruhazza. Míg Rákóczy és neje élnek, ne lehessen visszaváltani az egész tőkéért sem, halálok után 200000 forintért.

Tokaj, 1631. nov. 12. Katalin végrendelete. (más.)

Quandoquidem a Principe Transylvaniae Georgio Rakocio, iuxta compromissionem suam omnem fidelitatem et fraternitatem expectassem, secundum quod etiam me ipsam fidei ejus concredideram; Si Deus in vita conservaverit omnia que vel dono ei contuli, vel citra jus, justitiamque mihi idem abalienavit, sive mutui nomine eidem concredidi (quae etiam juxta tenorem sui chirographi mihi debet) registabo et conscribam.

3. Szeretnék soká élni, hűveimet megjutalmazni. Csákyra a várban lévő férfi ruhát, (kócsagot, gyémántot), hagyom, Tarczalt, Thokajt, Munkácst és Fogarast és minden ezüstömet és aranyomat. Igényeimet is mindarra, mit Rákóczi elvett. Egy hónap alatt halálom után tétessen sírkövet s gondoskodják német cselédséggemről.

Königsberg, 1633. apr. 20. Extract aus des Herrn Meisters relation.

Az erdélyi fejedelem követet és levelet küldött. »Sr. Ch. Durchl. haben sich gar hoch erboten, das Sie der Herzoginnen alles aussantworten und einräumen wollten, wenn Sie nur versichert waren, das es bleiben, das es Euer Ch. D. bekommen, und nicht alle dilapidert undt dem Chiaky zutheilt werden soll. A császár erősen szorítja a fejedelmet, szeretné ha fenséged, vagy a lengyel király lépne közbe.

Bécs, 1639. sept. 10. Katalin tudatja házasságát Ferencz Károly herczeggel.

1639. dec. 27. Katalin házassági szerződése. Sperling hadnagyot küldi Berlinbe okmányokért Munkácsot s Tokajt illetőt, Rákóczi nem tartotta meg ígéretét, vissza adni mindent. Munkácsot is el akarta venni. Nem akart kibocsátani, míg reá nem ruházom. Középső fiát akartam örökösömül fogadni s mindenesetre a fele reá szállana, ha fiuilag viseli magát, az egész. Mihelyt Magyarországra értem, Rákóczy azt kívánta Leleszen erősíttessen meg 6 nap alatt, mire nem állottam reá, mert császári beleegyezést vártam. Biztosokat küldött, mindenemet ott kellett hagynom. Fenségednek házassági szerződése szerint van joga Munkácshoz.

Alba Julia 1633. sept. 5. Rákóczi Gy. György Vilmoshoz követet küld és ezt ajánlja.

Bálintfy Bálint propositioi.

Múlt év jun. 26-án úram Thurn Henrik gróftól biztosító levelet kapott (assecuratoria), melyet nem tartott kielégítőnek. Nem írta alá sem Oxenstierna, sem a szász és brandenburgi vá-

lasztók. Azt hitte tehát uram, nem akarják őt befogadni szövetségükbe.

Azóta sok történt. Uram egy arianus vetélytársa Törökországba szökött. Uram a portától ki akarta kötni, hogy engedelmével harczolhat és szerencsétlenség esetében segélyére számíthat a császár ellen, hogy az árúlót kiadja és hogy a porta nem küld követet Bécsbe. Ily bizonytalanságban lévén, békére lépett a császárral. Kéri tehát az assecuratoriát. Ha létrejő is a béke, sem ő, sem a szomszéd magyar megyék nem segítik a császárt. (7 pont.)

Stendal, 1634. febr. 28. György Vilmos Rákóczi Gy.-lőz. (mi.)

»Ipsum principale negotium quod attinet, etsi internuncium Dil.-nis V.-ae pleno cum responso dimittere cuperemus, Cum tamen postulata Dil. V.-ae talia sint, ut in nostra sola facultate non consistant, neque intentioni Dil. V.-ae aliter quam per commune confoederatorum consilium satis fieri possit, Necessitate adigimur, ad instantem generalem Confoederatorum conventum, prope diem Francofurti ad Moenum habendum, remittere, ubi et nobis et confoederatis nostris curae erit, ea omnia, quae ex re communi esse videbuntur, accuratae deliberationi subicere, ac cum *Deo* concludere. Inde Dil.-nem Vestram quoque ea Confoederatorum omnium procul dubio mens ac sententia constabit quae Dil.-mi V.-ae fidem faciat amicitiam ejus ac ad juvandam rem communem sperata studia in pretio haberi.« Hugát illető tudósítást kér.

Frankfurt, am Main 1633. dec. 26. Oxenstierna Acel Rákóczinak.

»Quae Illustritatis Vestrae in patriam meam et me animis sit propensis, sui que juvandam bonam causam voluntatis promptitudo, id tam ex ultimis ejusdem ad me datis literis, quam ablegati relatione satis intellexi. Quo etiam nomine — inprimis summas ago gratias utque tam eximium in Rempubl. Evangelicam affectum porro continuare velit, post salutem officiosissimam, majorem in modum rogo; nec dubito, quin Ill' V. quantum ad juvandos ejus conatus patriae praestare paratus fuerim, perspectum satis exploratumque habeat; sicut et ut praesenti occasione Ill. V.-ae denuo probare, ejusque ablegatum cathgorica — responsione dimittere potuissem, inter majora desideria mihi fere potissimum fuit. Cum meminerim Illm. Vm. ultima Mea in eodem negotio per Sac.-ae Regiae Maj.-tis Sueciae legatum. D. Strasburgerum facta declaratione non omnimodo fuisse Contentum.« — A német fejedelmekkel kötött szövetség miatt nem járhatok el egyedül ama fontos ügyben. »Non aegre feret Ill. V.-me hujus rei summam ad generalem Statuum Confoedera-

torum conventum distulisse. Quo ad primum diem Martii anni instantis requirente salutis publicae necessitate, hac in urbe instituto, id mihi inter caetera praecipue cura erit, ut qua Statuum in hac re sit sententia et declaratio Ill. V. per literas aut per legatum quantocius significetur, eaque intelligat nihil Nos esse in amplectenda Ill. V. amicitia segniore, quam ista in offerendo fuit; interea, ne incommodo praestolaretur Ill. V. ablegatus, consultius visum est eum praesentibus dimittere etc. (Berlin.)

Rákóczi György a szász választót felkéri járjon közbe, hogy a Dreylingtól Lengyelországban elvett levelek ne jöjjenek a császár kezeibe. Szamosujvár sept. 12. 1632.

Ugyanaz a sléziai sereg vezéréhez. (Arnim.)

A választó Arnimot tudósítja, hogy soha sem volt összeköttetésben Rákóczival, most sem akarja. A svéd királyt értesíti Dresda okt. 7. 1632.

I. Rákóczi György megbízó levele követe részére a szász választónál. Alba Juliae sept. 5. 1633.

Postulata Serenissimi Principis Transilvaniae et Domini mei Clementissimi in puncta posita.

1. A szövetség minden tagja kötelezze magát, hogy nem hagy el minket semmi szükségben sem halálunk után nőnket és gyermekeinket. Békét is csak tudunkkal és ne kárunkra, kössenek.

2. 6000 gyalogot és 2000 pánczélos lovast adjanak saját költségükön rendelkezésünkre, mindig teljes számban.

3. Egész Magyarország minden hozzátartozóival mienk legyen.

4. A háború tartamára »angariatim« (minek értelmét a szász miniszterek nem tudták) 50,000 frtot biztosítsanak. Az első »angaria« akkor fizetendő, ha Slézia határjához értünk.

5. Küldjenek hadsereget a magyar határhoz, melylyel a mienk csatlakozhassék.

6. A béke után is kötelesek legyenek megvédeni minket és örököseinket, ha valaki e háború miatt megtámadna.

7. Ne kössenek előbb békét a császárral, míg vissza nem adta nekünk a hét megyét.

A követ előterjesztése a szász választónál audientiában okt. 4. 1633.

I. A Thurn Mátyás által kiadott levél nem elegendő.

1. Strasburger titkos küldetése által ő fensége nem csak a cseh rendekkel, hanem az egész confoederatióval lépett szövetségbe.

2. Ő fensége postulatuma nincs híven felvéve ama assecuratoriában.

3. Az assecuratio nincs bona fide írva.

4. Az oklevelet sem a két választó, sem Oxenstirn nem írta alá.

Látja tehát ő fensége, hogy noha már több hó előtt vállalkozott fenségtekkel élni halni, nem akarják fölvenni a szövetségbe.

II. Ezalatt több aggasztó eset fordult elő.

1. Egy főúr a portánál áskálódik ő fensége ellen.

2. Ő fensége a portánál ezeket kérte: 1. hogy engedje meg hadat viselnie a római császár ellen. 2. Baj esetén segítse őt. 3. Adja ki a szökvényeket. 4. Ne küldjön követet a császárhoz béke ügyében.

Mindazonáltal ő fensége megtartotta volna ígéretét, ha az assecuratoriát kellően állítják ki. Így az eperjesi alkuú nem halaszthatta tovább, de kieszközölte, hogy a császár 2 hó mulva küldje a diplomát.

Ez alatt ő fensége jó viszonyba igyekszik jönni a portával.

III. Ha az assecuratoriát kellően aláírva, kellő időben beküldik »Sua Celsitud. omnem suam industriam in id convertet, quod sine laesione suae conscientiae Imperatoris diploma non accipiat sed penitus reiiciat;« és a kereszténység javára a 4 német kerülettel egyesüljön.

IV. Ha a porta megbizhatlansága miatt ő fensége nem fogja visszavethetni a diplomát, ne vegyék zokon. Mindenesetre jól áll, hogy Erdélyből egy ember sem áll a császár szolgálatába, sőt a szomszéd területekben is megfogja lehetőleg akadályozni. A többit élő szóval.

Piseczky Ádám Rákóczi Györgynek.

Serenissime Princeps, Domine Clementissime.

A Summo et Trino Numine Serenitati vestrae omnia fausta comprecor. Ea quae Seren. Vrae. legatos literis credentionalibus instructis proposuit, diu desideratum sortientur eventum; Ipse cum Generali Vicario Arnhemio Dresdan ad Sereniss. Electorem Saxoniae et Brandeburgicum tendit, ut plenariam et sufficientem Seren. Vrae assecurationem adferre possit, idem quoque certo certius Illustriss. Regni Sueciae Cancellarius Axelius Oxenstirna, sine longiori mora facere non recusabit. In animo habent Christiani Principes praeclarum hoc et pium institutum in effectum perducere, ut Generalis omnium Evangelicorum Regum, Principum et Rerumpublicarum Confoederatio arctis roborata vinculis perficiatur, cui etiam Inclytum Regnum Hungariae adjungetur, et facile primos partes obtinebit. Prin-

ceps Wallenstenius Serenissimi Principis Gabrielis Bethlemi gloriosae memoriae vestigiis insistit. Adhibet enim stratagemata dolosque militares, quibus robur Exercitus Germanica frangi et dissipari potest; utinam auxiliares manus ex Hungaria ad nos pervenissent, et duntaxat aliqua milia Hungarorum cum nostro exercitu se conjunxissent, diu jam de Imperatore ejusque viribus actum fuisset et nos in ditionem nostram Regiones sub jugo ipsius gementes redegissemus Spes me dulcissima foret Serenit. Vram hisce literis plenariam fidem adhibituram et auxilia, nulla interjecta mora nobis Transmissuram. His Serenit. Vram una cum Inclyta Conjuge et Universa Prosapia divinae protectioni commendo. Actum Parchwicz d. 30 7br. 1633.

Adamus Pisetzky de
Kranichfeldt Secret.

Gr. Thurn Mátyás Rákóczi Györgyhöz.

A nekem apr. 28-án és május 2-án átküldött pontok igazságosak és pecsétemmel erősítve visszaküldöm őket. Május 28. 1633.

Gr. Thurn resolutiója Rákóczi feltételeire.

A kivánt 50,000 frtot 3 havonkint Velenczében, Hamburgban vagy Danzigban, fenséged tetszése szerint, fogják kifizetni. Nem állhatok teljesen jót a két választó aláírásaért, de nem kételkedem abban, hogy fenséged csatlakozásának nem csak a német rendek, hanem Franciaország, Anglia és Holland is örvend és mind együtt fognak képezni hatalmas szövetséget.

Resolutio Electoralis Saxonica pro Principis Transylvaniae ablegato.

Mint hogy a követnek úgy is van utasítása Brandenburggal és a svéd koronával lépni összeköttetésbe, csak ezekkel való előzetes megfontolás után adható határozott válasz. Más részt, a dolog fontosságánál fogva, rendjeinket is meg kell hallgatnunk. Drezda, okt. 10. 1633. (Drezda.)

Aus Wien von 6/16. deczemberis 1637.

»Es haben Ihre Kays. Mayestät bey yetzo wehrendem hungarischen Landtag zu Preszburg in dero Proposition unter andern begehrt, das man diejenige Exulanten, welche sich hinab in Hungarn aus andern Ihrer Mt. Königreich Fürstenthumb und landen begaben und weder von den Stätten zu Bürgern, noch von dem land zu desselben Mitgliedern angenommen worden, allerdings ab und hiewegschaffen alle. Worüber man sich aber zur Zeit noch nicht verglichen, weile die Spannschaften sehr dawider und darzu nicht verstehen wollen.«

Ő felsége a rendek előtt idősebb fiát designálta jövő magyar királynak; a rendek ez ügyben sem nyilatkoztak még. Ő felsége helyben fogja ünnepelni a karácsonyt és jövő Sz. István napon felséges nejét magyar királynévá fogja koronáztatni, Onnan legkorább gyertya-szentelőkor, fognak Prágába utazni.

»Die Türggen haben bei Neuhäusel über 200 Christen und darunter vornehme hinweg geführt, und were der Graf von Serin bald mitgefangen worden. Darumben die Hungarn gar hoch bitten, im Reich Fried zu machen, und den Krieg wider den Türckhen zu führen, weile derselbe allerhand attentaten fürnimbt und zu besorgen, Er möchte sich unversehens etlicher vornehme Örter inpatroniren, daraus er hernach so leuchtlich nicht zu bringen were.

Az osztrák tartománygyűlés január 16-ra van összehiva.

Melléklet Rebenick Mátyás követ jelentéséhez (Pozsony jan. 26. 1638, mely így végződik: »Allem Ansehen nach möchte der Landtag noch wohl etlich Wochen wahren, weile auch in der Kays. Proposition die Ausschaffung der Evangelischen Exulanten in diesem Königreich begehrt wirdt, darzu die Evangelischen Stände hart zu bringen sein werden: es möchten sich wol noch andere puncta in Weg und zur Verlängerung desselben legen.«

Bécs, 1646. okt. 25. Neumann András levele a regensburgi követhez.

»Mit dem Ungarischen Landtag fällt es schwer, dann allerhand factiones vermerket werden, deren Ursach man den patribus societatis meistentheils beimisst, welche sich wegen ihrer Ausschaffung gewaltig wehren, und alles moviren. Könyvet nyomtattak jogaikról, melyet mindenüvé beküldenek. Most tanácskoznak Pozsonyban ügyükben. Nádasdi gróf, ki a béke ellenére rosszul bánt a protest. papokkal, előhivatott és mult héten ismét megjelent Pozsonyban és a bünt másra háritotta. A császár sietésre intette a diétát. A koronázásról nem hallatszik semmi.

Extract Schreibens aus Presburg 1645. jan. 22.

Götz tábornok M. O.-ból Morvaországba ment seregével. A magyarok nem akarnak táborban maradni. A sereg egészen tönkre ment a magyar táborozásban. A bányavárosok igen sokat szenvedtek. Nem tudni, lesz-e eredménye a nagyszombati alkunak

Aus Wien 7. jan. 1645.

Azt mondják, hogy a császár megegyezett Rákóczival és élethossziglan neki hagyja, mit elfoglalt. Tiefenbach Nagyszombaton maradt, Questenberg oda fog utazni.

Kassa, 1644. Rákóczi instrukciója követei részére 19 pont.
Követek: Lónyai Zs., Kapy Istv., Bornemissa János, Klobusiczky, Zákány.

A királyi kommissariusok propositiója 10. pont.

Aus Wien von 24. apr./1. mai 1644.

A Rákóczi-pártiak Kassa körül veszteséget szenvedtek, 800 elesett, eleinte 4000-ról szólottak. Érsekújvár őrsege sok törököt megölt, bizonyára nem ok nélkül. Kanizsán 2000 török áll. — A esetepatéban csak 200 Rákóczi-párti esett el.

1647. jan. 16/6. Bécs. Neumann András bécsi követ jelentése Fridrik Vilmos brandenburgi választóhoz.

Mult levelében jelentette a császár határozatát a protestansok sérelmeire. »Weile aber denselben das anstatt 400 abgenommener Kirchen nur 90, zumahlen bey absonderlicher Beschaffenheit restituirt worden, allzu disproportionirt erschienen, haben Sie sich anderweit vernehmen lassen, wie beides aus dem zuschluss zu sehen. ¹⁾ Was nun darauss weiter erfolgen wirdt, stehet zu erwarten.

E hó 11/1-én török internuncius érkezett Pozsonyba, kit a rendek diszesen fogadtak. Tegnap nyert audientiát ő Felségénél.

»Sein Anbringen weiss man noch nicht eigentlich, insgemein aber wird davon gehalten, das er den Pass durch Friaul gegen Venedig urgire.«

A ministerek mindennap együtt vannak a francia küldöttel.

A pozsonyi országgyűlésnél igen lassan folynak a dolgok és ezért a császárt csak rövid időre várják vissza Bécsbe.

Bécs, 1647. apr. 9. (mart. 30.) Ugyanaz ugyanannak.

A mellékletből látható, hogy az országgyűlés meglehetősen biztosította az evangélikus egyházak és iskolaszolgák fennállását.

»Die Clerisey und etliche von den Magnatibus haben sich starck dawieder gesetzt, allermassen Herr Graf *Paul Pálffy*, einer von den vornembsten Ungarischen Herrn undt Kays. geheym Rath mit dem Ertzbischoffen und der Personalis Regni mit dem Grafen *Ladislaus Czack* so die Clerisey am meisten mit consiliis fordert den 2. huius st. nov. in des Hr. Palatini Behausung also stark an einander gerathen, das Sie nicht allein mit Worten sich zum heftigsten angegriffen, sondern beinah ezu Streichen gekommen, weile der Ertzbischoff und Graff *Czak* sambt ihrem Anfang obige accordata wieder zurück zu ziehen vermeint haben,

¹⁾ Mellé van írva »deest.«

auch der Ertzbischoff sich unterstanden eine Protestationsschrift bei Ihrer Mayestät einzugeben, die aber von demselben, wie man darvor helt, zerrissen und weggeworfen worden.«

Másnap gróf Khevenhiller bankettjén kibékült a két párt. Az egyesség kész a két vallás közt a jezsuiták kiutasításáról szóló czikken kívül, Pünkösöd felé fog végbemenni a fiatal király koronázása. — A császár udvarával jövő csütörtökön Bécsbe utazik és biztosokul Lobkowitz herceget, Teufenbach grófot és Lindenspur udvari tanácsost fogja kinevezni.

1651. jan. 18. *Personalia* (a két Rákóczyról)

Der Jüngere ist ein wackerer, frostiger, Junger Her, geschickt, ziemblich gelehrt, annemblich in Conversation, von guten Qualitäten.

Localia. A Rákócziak jószágai a Tisza mindkét partján, nincsen csak két kastély, túl különösen Nagy Várad, Kis Várda, »Doberiz, so 3, Juris Dictionen, Königlich Ungarisch, Ragotzisch und türkisch«. A városoknak nincs bástyájuk, de nagyon jövedelmezők. Az ifjabbat is fejedelemnek tekintik, per Dispositionem defuncti Patrio.

1643. oct. 1. Rákóczi Gy. a választót meghívja fiának menyegzőjére Báthori Zsófiával Gy.-Fehérvárott febr. 3. *Felelet.* Königsberg nov. 30. nem mehet.

1666. Bátori Zsófia (Munkács jan. 2.) meghívja a br. választót. Rákóczi Fer. és Zrinyi Ilona menyegzőjére Zborón mart. 1. *Felelet* Cleve febr. 13. nem mehet.

Pozsony, 1655. apr. 8. Lichtenstein gróf jelentése Julius Henrik szász hercegyhez.

»Sonsten ist Herr Wesselini mit grossen disposito gar vieler Ungarischen Herren zum Palatino von Hoff (mit genzlicher praeterirung des Grafen Forgatsch, welcher vor dem verstorbenen in der wahl gestanden und candidiret gewesen, auch des Grafen von Serini) neben einem Zagge (so ganz untauglich soll gewest sein) und einem Calvinischen und Evangelischen vorgeschlagen und erwehlet worden, und als ein Cavagliero in Hof einen Ungarischen Herrn gesagt, warumb sie nicht den Zaggi genommen, anstatt des Wesselini, antwortet er. Wann man den Herrn und seinen Laggoyen vorgeschlagen, wollte ich allzeit den Herrn zuvorgenommen haben.« Külömben nagyon bajos ezen országgyűlés, az urak sok sérelmet hoztak elő és elintézésük előtt tudni sem akarnak a koronázásról. Néhány nap előtt 3—4 helyen lázító, igen roszt, irást terjesztettek. Ezt nem kaphattam meg.

Schluckenau, 1655. maj. 2. Julius Henrik herceg a szász trónörökösnek.

»Auss Ungarn schreibt man, dass wie der Kayser begeret hatt, dass die Keyserin auch hette sollen gekrönet werden, weil- len Sie aber wiederumb schwanger, so sagen die Ungarn, si haben einmal eine Kaiserin gekrönet, die ist schwanger gewesen, welches ist ihnen nicht glücklich gewesen, als haben sie es abgeschlagen, wollen auch den gravaminibus zuvor abgeholfen haben. Ehe sie die Krönung wollen furnemen.« (Drezda.)

II. János György választó II. Rákóczi Györgyhez.

Megbízó levél Werdermann Péter részére. Egyuttal 600 musketa 100 pár pisztoly és 100 pánczél átküldése. Drezda maj. 8. 1656.

Werdermann jelentése.

Rákóczi kétségen kívül nagyon fog örülni az ajándéknak. Egy tisztje mindig arról beszél, hogyan lehetne fegyver kovácsokat szerezni Suhlból. Visszafelé nem utazhatunk erre, a rop- pant rablások miatt, hanem Velenczén át megyünk haza. Eper- jes, jun. 2/12. 1656.

Ugyanaz.

Küldjék a kocsikat utánuk, itt várni sok pénzbe kerül. A biró Lengfellner János nagyon szives ember. Eperjes 1656. jun. 17/27. (Még okt. 27-én is onnan ir.)

Ugyanaz.

Nagy vizveszély kiállása után nov. 7/17 én szerencsésen ide értünk és a szebeni házban kaptunk szállást. Másnap nagy pompával audientiára vittek. A fejedelem szivesen fogadott, nagy uraktól körülvéve. Az ajándéknak jobban örülnek, mintha há- rom szekér ezüst volna. 10 20-án ő fensége újra audientiára ren- delt, nagyon kegyes volt irántam, ebédre is ott tartott. Ő fensége sok szép török lovat hozatott az ebédlő terembe és ott nyargal- tatott.

Roppant kantát üritett a szász ház egészségére és ellen- ségei bukására, úgy hogy alig tarthattam. Weissenburg nov. 12.22. 1656,

Recreditis Werdermann részére. Dézs. 1657. jan. 7.

Rákóczi Moza Gergelyt küldi a választóhoz. 1655. sept. 11.

Rákóczi Gy. kéri a szász választót, segítse elő Lipót válasz- tatását római császárrá, mert csak így vehető gát a töröknek. Albae Juliae 1658. jun. 1.

Rákóczi Gy. a szász választóhoz Mednyánszki Istvánt küldi követül Jánosd 1658. jun. 25.

Mednyánszky előterjesztése.

A török elnyelni készül Magyarországot. Ezért Rákóczi helyett fegyvertelen fejedelmet akar helyezni Erdély kormányára. Váradot és Jenőt mindjárt el akarja foglalni. Leírja az Erdély elvesztéséből az egész kereszténységre háruló veszélyt. Ezért a választó testületet felkéri intézkedni ez iránt. Ez most könnyű, mert :

1. A török el van foglalva Velenczében, a kozákok ellen és Ázsiába.

2. Egyenetlenség uralkodik a portánál.

3. A birodalom segélyének hire is ijeszti a törököt.

4. Minden bajt a nagyvezér okozza. Ha nem sikerül vállalata, felakasztják és így minden helyre áll.

5. Politika parancsolja segíteni a szomszédot, ki elővéd.

6. Csak 7—800 német is sokat használna. Rákóczi 30,000 embert állíthat ki és a rácokra és görögökre számíthat.

Továbbá pontonként kimutatja az ellenségnek gyöngeségét. (Dresda.)

1657. mart. 23. Ostinaw. Rákóczi Gy. levele Károly Gusztárhoz.

Sereggel és a zaporogokkal szerencsésen megérkeztem Opatoviczba a Dunajecz torkolatánál. Az ellenség Szolecz váránál gyülekezik. Legjobbnek tartom itt hidat ütni a Visztulán, noha katonáim nem igen értenek hozzá. El vagyunk készülve a csatára, de szeretnénk felségeddel egyesülni, különben reánk nehezül az egész háború.

Bécs, 1657. febr. 3. Szelepcsényi Gy. megbízatása Rákóczihoz.

1657. jan. 23. Rákóczi követe felterjesztése a császárhoz.

Wien rom 17 27. Januar 1657.

»Der fürst Rágotzi hat sich den 6. hujus moviret und sehr gute ordre bey seiner armee gemacht, damit es an vivres nicht ermangle. Néhány nap mulva Rákóczi követe jó ide, a háború okait előadni. Lubomirsky lebeszeltette, követei Rákóczinál maradtak.

Bécs, 1657. mart. 10., febr. 28. Neumann jelentése.

A svéd király és mások »stehen nicht wenig in der Sorge. Es möchte der fürst wann Er sein advantage würde allein machen können, solches nicht unterlassen.« A magyar kancellár ki

nála van most, bizonyára el akarja vonni ígéretekkel. Lemberget bevette, Krakót átadta neki a svéd parancsnok, ki Poroszország felé megy. Ennek 5000-nyi hadával 10,000 magyar egyesült. Sléziában Hatzfeld tábornok erősen szemmel tartja Rákóczit. A törökben sem biznak egészen.

Becshovia, (Beczko.) febr. 14. 1657. Mednyánszky Jónás levele a bécsi svéd követhez. (más.)

A fejedelemtől csupa jó hír van. »Esset bonum si legatus ad Portam ottomanicam destinatus maturaret iter suum, fuit incusatus Princeps apud Turcarum Imperatorem, quod confederationem cum S. Mte Suecica et Cosacis in eum finem fecisset, ut perfectis negotiis Polonicis statim arma contra Turcam moturi sunt, sed Princeps mendacia illa statim diluit et Impi. Turcarum in ea satis fecit. Most jó akaró a szultán.

Viste, 1657. jan. 24. A svéd követ Rákóczihoz.

Előbbi leveleit elfogták. Egy részt ez jó, bizonyítani fogja, hogy nem törekszenek a szövetségesek a császár ellen. Félő, hogy ezen szavakat » *quando ipse a Polonia et Austria invaderetur*«, úgy hamisítanák » *Quando Ipse Poloniam et Austriam simul invaderet.*«

Kasermerey, am Gebirge 1657. jan. 26. Steinbach a bécsi svéd követnek. (más.)

A sept. 24-iki leveleket és relatiókat a császáriak elfogták. Rákóczi seregének nagy része már Lengyelországban van. »Cavendum est omnino ne paciscatur cum Casimiro. A kozákok működéséről még nincs hír. Chmelnicky beteg. A fejedelem tán felmenti Krakót, miután Skola hágót bevette és Backes Gábor néhány 1000 emberrel Striganál állott már. »Der neulich alhier gewesene Mosscovitische Gesandte, hat den fürsten um Gottes willen gebeten, er möchte Ihr K. M. unsern Herrn nicht assistiren, also greunt ihnen vor verdienten Lohn.

1657. apr. 19. Zudvicost. Des Königs in Schweden Abschickung an den Gross Türcken. (más.)

Becsületes békét kívíni fogott ő és Rákóczi fegyvert »in solchem Krieg gegen die Polnische republic unser und unserer Confederirten-Vorhaben unss ist, einigen Schaden zuzufügen den Ländern dess Durchlauchtigsten Ottomanischen Keysers.« Jó barátságban akarunk lenni vele, mint Gusztáv Adolf és kérjük viszont az ő barátságát.

Thorn, 1657. mart. 9. Károly Gusztáv Frídrik Vilmosnak.

Rákóczi leveleit vettük. Nagyon örvendünk szerencsés haladásának. Remélhetőleg hívünk marad.

Bécs. 1658. szept. 28/18. Neumann András jelentése.

Ma szólottam Rákóczi követével, ki három hete van itt. A törökök egészen elfoglalták Erdélyt. Jenőt parancsnoka elárulta. Várad veszélyben van, azután ide várhatják a törököt, ki már Kassáig száguldoz: »Seine Werbung ist succurs von Fus svolk zu sollicitiren, er contestirte, wann man dem Fürsten nur mit 5000 Knechten assistirt hätte, Er Hoffnung gehabt den Feind zu repoussiren; oder da man die gegebenen Vertröstungen Ihn zu Hülff zu kommen, zurückgehalten hatte, würde Er seinen Vergleich mit der Pforte leichtlich haben machen können,« mert csak megalázását követelte. »Die Magnates Regni sein auf hieher beschieden, wollen sonst dem Fürsten sehr wol, und werden Gefahr hoch exaggeriren, so dass also Iro Mt. den succurs schwerlich ganz werden abschlagen können, damit die proceres Regni nicht zu einer andern revolution greifen möchten. Az olasz és moldvai vajdák Magyarországba menekültek félnek, hogy a török Erdély élére is basát helyez.¹⁾

(Mell. nagyvezir levele Rákóczihoz, hogy mindjárt adja meg magát, ha kegyelmet akar.) Auss dem Feldlager unter Krakau.

1657. jul. 24. Hatzfeld gróf levele.

A kiovi vajda Rákóczit legyőzte. Vesztesége 5000 ember és sok ágyu.

Ugyanonnan Losky irnok jul. 28-án írja, hogy a szerződés Rákóczival meg van kötve. A király erősítését várják.

Mykova 1657. jun. 2. Károly Gusztáv Wirtz tábornokhoz (más.)

A dán és osztrák hadizenet kényszeríteni fogja a visszavonulásra. »Darzu dann vornehmlich kommet, das der fürst Rákoczy, die mit Ihm geschlossene Alliance nicht allein in ein und anderen was bereits verglichen zu ändern gesucht, sondern auf die ratification bis dato tractiret und zurückgehalten, und uns Argwohn verursacht, das darunter, sowol alss mit den tractaten so der Stanislauski zu vermitteln laborirt, etwas nachtheiliges sey.« Szükséges tehát Krakót megtartani. Ha a fejedelem kívánná az elvonulást, hivatkozni kell arra, hogy nem tudják, hogyan csatlakozzanak hozzá. A fejedelem nála levő katonáit ne adja vissza, ha nagyon követeli, oly feltétellel, hogy a várhoz többé semmi köze ne legyen, különben kimélje minden módon. Ha Varsót bevesszük, oda jöhet hajón legnagyobb titokban, a lovasság tán Slézián át mehetne. A lőport hagyja Rákóczinak.

¹⁾ Privatlevél Boroszlóbból aug. 10. Rákóczi békéjéről.

»Sollte aber die alliance mit dem fürsten in dubio bleiben, werdet Ihr Euch der Mittel nicht entblösen und den Ort halten wenn möglich.«

Aug. 5. Rákóczi békepontjai 9.

1657. febr. 22. Königsberg. Fridrik Vilmos II. Rákóczy Gy.-hez.

Hallotta, hogy átlépte a határt, sok szerencsét kíván. Maga és a Svéd király sem fognak nyugodni becsületes, az evangelikusok javát biztosító béke kiküzdése előtt.

1657. marc. 24. Königsberg. Ugyanaz Károly Gusztáv svéd királyhoz (mi.)

— Vestram Maiestatem certiorum reddamus, quid Hungariae Cancellarius Imperatoris nomine apud Celsissimum Principem Transylvaniae agat? Cum ex literis Principis, dictum Cancellarium jam serio agere et non obscure minas addere vidimus.«

1657. apr. 20. Zawichost. Waldeck és Dobrzensky relatiója Fridrik Vilmoshoz (ch.)

Tegnap seregünk átlépte a Visztulát és Bachus Gábor 1000 magyarral és 200 némettel Lublin felé ment kémszemlére. A magyarok ma mennek át a hidon, a kozákok talpokon. A svéd király Würt generalist Krakóba küldte a magyar őrseggel, ő és Rákóczi folytatják a toborzást. »Die Cossaken und Polen bezeugen grose adversion gegen Rákocy,« hogy ha a svéd király nem fogadja el a koronát, »wollen sie eher sterben als unter Rakoci sein, denn dieser will Ihnen nicht gern die Ucrain lassen.« Sokan kegyelmet akarják királyul. Voltam Rákóczinál alkudozni, ki jól fogadott. »Wir haben uns bemüht seine Gedanken über diese Conjunctur zu penetriren, und dann von ihm eine speciale assecuration auszuwirken, das er weder für sich, noch für seine Erben, keinen titel an die 4 Wáywodschaften in Gr. Pohlen nicht pretendiren wollte.« Reállott, oly feltétellel, hogy továbbra is számithasson kegyelmet barátságára. »Wir sind in generalibus geblieben und haben uns gehütet wieder unsere instruction zu thun.

Königsberg 1657. mart. 4. Meghívó levél Waldek részére.

Grodeken a Bug mellett. 1657. máj. 6. Rákóczi a választóhoz.

Waldeck és Dobrzansky ajánlásait szívesen fogadta. Legjobb sikert remél.

Bresc előtti táborban. 1657. máj. 20.

Rákóczy Gy. oklevele. Biztosítja a választót, hogy Varmiát és a poseni, siradi, lancisi és kalisi palatinatusokat teljes függetlenségben fogja birni a lengyel koronától.

Königsberg, 1657. jun. 16. A választó barátság jelének tekinti és köszöni.

1656. dec. 20. *Radnót. Szövetség Rákóczi György és Károly Gusztáv közt (má.)*

17. pont. Kemény J. Mickos Mih. Sternbach H. és Welling Goth. aláírásával.

Bécs, 1657. aug. 25/15. Neumann jelentése.

Már általánosan tudják az sereg rossz állapotát. A török is haragszik reá. Az erdélyiek kivonultak Krakóból. »Der Graff von Puchheim liegt mit der bey sich habenden armée noch jenseits Tyrnaw auf den geistlichen Gütern. Die Magnaten sein derselben nicht viel zu willen, und wan Nádasdi, Battyani, Homonay und andere, so man wider den Rakoczy gehabt hätten beypflichten wollen, würde er seine Macht wol eingebüset haben.« De a magyar urak nem akarják Erdély romlását, mely szabadságukat biztosítja.

(Mell.) Másolat :

Konstantinápoly, 1657. jul. 22. 12. Welling portai svéd követ levele a bécsi svéd követhöz.

Itt csak jó szót kapunk. A nagyvezér helyettese kemény felszólításunkra, ígérte hogy meg leszünk elégedve: »Ob nun der effect folgen werde gibt die Zeit. A tatárok a lengyelektől elpártoltak, hallván, hogy azok a muszkákkal barátkoznak. A kozákok a fekete tengeren sok kárt tesznek és 5 mf.-nyire innen is pusztítottak. Az említett helyettes az erdélyi követnek nem rég azt mondotta, hogy a szultán rosszálja, hogy ura a lengyel háborúba elegyedett; ez egyszer megbocsát, de most legalább fejezze be szerencsésen.

1657. aug. 17. (hely nélkül.) *Mednyánszky, a bécsi svéd követhöz. (má.)*

A fejedelmet elhagyták kozákjai, egyedül maradt magyarjaival. Ha német katonái, kik Brieschen maradtak, nála lettek volna, ellenállhatott volna. Így békére kényszerült. A fejedelem 600 lovassal e hó 3-án Ecsked várába ért. Serege Kemény János alatt Moldván át igyekszik haza. Előre láttam e rossz véget, mihelyt a svéd király elvonulását megtudtam. Krakó vitézül védi magát.

Drinápoly, 1658. jun. 24. Zeitung.

A nagyvezér a sereggel ma indul Belgrádba. A tatár kán, a két vajda és a silistriai basa már kaptak parancsot a betörésre. A békét a császárral addig fenntartják, míg Rákóczi nem kap segílyt. (Berlin.)

1659. okt. 16. *Vera et genuina rerum Transsylvaniarum modernarum descriptio.*

Rákóczi új választása után Barcsai a vezért izgatta, ki őt Csáky László gróffal együtt elfogatta. A silistriai basa rendeletet kapott az oláh vajdát elűzni, mit a vajda megtudván, összebeszélve Rákóczival, seregével megtámadja a basát, 2000 törököt legyőz és a Duna melléki helyeket elpusztítja. »Sic tota Moldavia, Valachia et Transsylvania conjuncte in armis sunt, haec intelligendo. *Bulgaria et Racia* legatos ad Principem Transsylvanie mittunt et cum non portabile sit ipsis jugum Turcarum, cum Principe volunt vivere et mori et sic sunt jam ultra 70,000 Christianorum, cum quibus Turca in confusionem, ad agendum habebit.«

Nova ex Partibus Transsylvaniæ sept. 28. 1658.

Barcsai Ákos választása és az ebből az egész kereszténységre háruló veszély.

Komárom, 1658. jul. 16. Puchheim tábornok jelentése.

Rákóczi Lippánál legyőzte a budai basát. A magyar sereg Gonziaga alatt Komáromból Kassa felé indult.

Közli: DR. MARCZALI HENRIK.

FÁY ISTVÁN MURÁNYI VÁRKAPITÁNYHOZ

IRT LEVELEK.

Muránynak — a XVII. században regényes történeti hírre kapott Murányvár történeteinek — több ¹⁾ s ezek közt Mindszentyben ²⁾ egy gondosabb — megírója is akadt; de tüzetesebb, a vár alapításáig felterjedő, hiteles monographiájával máig sem birunk. Ezt még ezutánra várjuk.

Minthogy az alább közlendő levelek Murány egyik kapitányához szólanak, álljanak itt bevezetésképen Murányvár nevezetesebb történeteinek főbb pontjai röviden megérintve.

Mint várnak már a XIII. században fenállását hiteles okirat bizonyítja, mely szerint V. István király 1271-ben több jószággal együtt Murányvárát is (castrum) Comiti de Gunig (?) adományozta. ³⁾

Mátyás király korában a cseh rablók garázdálkodtak benne, kik ellen a nagy király 1461-ben ostromoltatá. ⁴⁾

Nevezetes ezen korból azon fölirat, mely a múlt század közepén egy asztalúl használt kőlapon Bél M. szerint ⁵⁾ nagy nehezen még leolvasható volt. A fölirat így hangzott: »*Hic hospitatus est Matthias Rex Hungariae anno 1474.*« Nem csak azért nevezetes, hogy Mátyás király ekkor vendége volt e várnak, hanem sokkal inkább azon — mindig alkalomszerű kormányzati programféle mondat miatt, mely az előbbi sor után

¹⁾ Vahot Imre, Magyarföld és Népei eredeti képekben. Pest 1846—48. II. füz. 11—14. — Bartholomaeides Lad. Notitia Comitatus Gömör. Leutschoviae 1805. — Nagy Miklós, Magyarország képekben. Pest, 1868. II. 163. Továbbá adatok róla Mindenec Gyűjtemény. 1790. 95. IV. köt. — Györi füzetek II. 151. III. 330. — Történ. Adattár II. 323. stb.

²⁾ Árpádia. Szerk. Kovacsóczy Mih. I. 76.

³⁾ Fehér, Cod. Dipl. V. 1. 171.

⁴⁾ Kaprinai Diplom. II. 575.

⁵⁾ Hungariae antiquae et novae Prodromus I. 71.

következett s így szólt: »*Privatum Commodum, Latens odium, Juvenile Consilium, Per haec Tria omnia pereunt Regna.*«

A XVI. század első felében már a Tornallyay család birtoka volt. A kiskorú Tornallay Jánosnak gyámja és a várnak kapitánya Basó Mátyás milyen pártütő, rabló-főnök volt és Salm császári tábornok ostroma következtében 1549-ben mily méltó véget ért, részletesen meg írta Istvánffy.¹⁾

Ezután a gróf Rottal, majd a rima-szécsi Széchy nemzetség birtokába jutott. Széchy Máriától ennek kezével együtt 1644-ben regényes módon — mint Gyöngyössy István »*Murányi Venus*«-ában megénekelte — került gr. Wesselényi Ferencz birtokába és III. Ferdinánd király hűségére; — de 1683-ban meghódoltatá még Tököly is.

Murány várának végső politikai és hadászati szerepe II. Rákóczy Ferencz hadjáratának korszakára esik. A szövetségesek fejedelme 1704. évi január havában vívatá Murányt, mely hatalmába esvén, oda hívét idősb Fáy Istvánt helyezé parancsnok-kapitánynak.

Idősb Fáy István, kihez az itt következő levelek — az elsön, a Tököly-féle ótalomlevélen kívül intézvék, Fáy István Abauj-vármegyei alispánnak ecsédi Róthy Katalintól született fia volt, 1672-ben még híve I. Lipótnak, a midőn is az országos hadi segélyhez 200 kila gabonával járult. Utóbb azonban Tököly támadása idejében hűsége gyanúba esett, azonban I. Lipót felmenté. 1689-ben Borsod vármegye alispánságát viselte, és ezen fölül Abauj, Torna és Gömör vármegyék — azonkori szokás szerint úgynevezett — *előkelő* táblabiráinak sorában állott. A Rákóczy forradalomnak mindjárt kezdetén ahoz szegődvén, már 1704. január 21-én miskolci táborában kelt patense mellett őt küldé Rákóczy Murány ostromának folytatására, és mintán a vár a szövetségesek kezébe került, azt az ő gondjaira bizta, s ő maradt is parancsnoka betegeskedése, öregsége²⁾ daczára mind végig egész haláláig, mely 1710. april 7-ke előtt³⁾ bizonyosan

¹⁾ Nic. Istvánfi, *Historiarum de rebus ungaricis libri XXXV. Coloniae 1622.* 283—289.

²⁾ Már 1708. octob. 22-ről írja Rákóczy Beresényinek: »Murányról tudom lesz gondja Kegyelmednek, a hová Fáy István mellé egy jó kemény ifjat szeretnék, mert az szegény vén embernek egy napot is alig ígérhetni.« *L. II. Rákóczi Ferencz Levéltára.* II. 359.

³⁾ 1710. April 7-én írja Rákóczi Beresényihez: »Murányhoz nehéz lesz más Fáyot találni, a tájékára pedig Prinyi hajdút nem küldhet.« Ugyan ott III. 91. — Ebből világosan kitetszik, hogy ekkor már nem élt Fáy István.

ha talán nem még előbb, február 20 előtt ¹⁾ történt. Háromszor nősült. Első felesége Garay Anna Borbála, a második Szinyei Merse Borbála, a harmadik runyai Soldos Borbála volt. A másodiktól született fia *István* és leánya *Borbála*, Kajali Pálnak első felesége. Innen eredt Fáy Istvánnak belső, rokoni viszonya Kajali Pálhoz, ki e levelek szerint is annyit időzött Murányban és ipa halála után valószínűleg vitte is a parancsnokság terheit is, sőt ott halt is meg szintén 1710. ápril 19-én. ²⁾

A Fáy Istvánhoz irt és fenmaradt levelek most ennek egyik utóda Fáy Gusztáv úr, Gömör és Kis-Hont vármegyei főispánnak családi levéltárában őriztetnek, és annak szíves közléséből a Történelmi társulatnak 1876. évi Gömörmegyei kirándulása alkalmával az eredetiekből az azonkori kiejtés, de a mai írásmód szerint lemásolva itt következnek:

1704. január 21. *Rákóczy Ferencz Fáy Istvánt Murányvár ostromához vezényli.*

Nos Franciscus Dei gratia Princeps Rákoczy sat. Vniversis et Singulis, Militiae nostrae tam Equestris, quam Pedestris ordinis Officialibus caeterisque Militibus gregarÿs stb. Salutem et gratiam. Minthogy levelünk exhibeáló Nemzetes és Vitézlő üdösbik Fái István hivünket rendeltük és küldöttük, a murányi Bloquádában hazánk kivántató szolgálatjának folytatására s egyébiránt ottan szükséges dolgoknak igazgatására és végben vitelére, parancsoljuk azért az említett Bloquádában lévő, vagy onnan kioszlott lovas és gyalog¹ hadainknak s híveinknek, mind közönségesen, mind pedig személy szerint, ismervén említett hivünket, azon Bloquádához tartozó hadainknak, mind összegyűjtésekre, mind pedig egyébiránt való igazgatásokat tölünk rendelt és bocsátott tiszt-hivünknek lenni, valamint a közjóra 's ott való édes hazánk szolgálatjának promotiójára czélozott, parancsol, mindenekben szavát fogadni s illendő engedelmességgel tőle függeni semmiképen el ne mulasszák; különben

¹⁾ 1710. febr. 20-án írja Rákóczi Kajali Pálnak » . . . ha mindazáltal már a míg egészsége megtérne és *egyébiránt való állapotját* is rendben veheti: Murányban continuuskodik, ellenünkre nem lesz « stb. Ugyanott III. 353. Ez is oda látszik mutatni, hogy ekkor már Fáy István nem volt az élők között, és e miatt is volt ott Kajali Pálnak mint Fáy István vejének egyébiránt való dolga, az-az magán dolga is rendbe szedni való; és viselte egyúttal ipa halála után a parancsnokság dolgait is, míg maga is ott be nem végző (röviddel utóbb) földi pályáját.

²⁾ Egykorú Necrolog.

kik cselekesznek, érdemlett animadversionkat, 's büntetésünket semmiképen el nem kerülik. Datum ex Castris in Miskolcz Positis die 21. Januarii A. 1704.

F. Rákoczy m. p. (L. S.)

Egész íven nyílt alakban.

1704. február 5. Kajali Pál levele Fáy Istvánhoz.

Kedves Uram Atyámnak, ¹⁾ kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Ma reggel 7 óra tájban hozá a tiszolczi posta Murány várából 3. praesentis nekem irt böcsületes levelét, legyen hála az mindenható Istennek, hogy azon szép erősséget kezünkhöz adta ő szent felsége, melynek kapitányságához kívánom az Úr Isten Kegyelmedet is kívánsága szerint tegye szerencsésé s viselhesse kegyelmed teljes contentumával azon böcsületes tisztet. Engedje az Úr Isten azt is, hogy az több labancz kéznél lévő erősségek felül is rövid idő alatt hasonló örvendetes hírt hallhassunk; már Munkács várában is bevették a zálogot, s talán Ungvárbán is, mint lött eddig dolgok, nem tudhatom. Innét a Dunán Pozsonyig miénk a föld, Pozsony városában benn van Urunk praesidiuma, de a várban német van, mindazáltal semmi lövést egymás ellen nem tesznek. Morvában is bőven vannak hadaink. A Dunántúl való földről minémű híreink legyenek, im Kegyelmednek includaltam. ²⁾ Gréczben is Styriában a hostatját a mieink felégették, és a bécsi hóstatoknak is egy részét és Bécsnek följül hat mértfölddel is portáznak katonáink. A Bavarus Linczet, Passaviát, Augsбургot megvette. A Svécus Elbingát vette meg. A bor felül parancsoltam Ecsédre, ha csak telhetik, Kegyelmedet a nélkül nem hagyom. A kardok árában im küldtem húsz német forintot. Az enyimek mindnyájan ajánlják szolgálatajokat kegyelmednek. Gács 5. Febr. 1704.

Maradván

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia
Kajali Pál s. k.

P. S. Bottyán János is bizonyosan kurueczzá lett és már le is tette a hitet Lévai kapitány előtt urunk hűségére. ³⁾

¹⁾ Kajali Pál veje volt Fáy Istvánnak, kinek leányát Borbálát bírta első feleségül.

²⁾ Már nincs meg az acclusum.

³⁾ Ez adat kiigazítja azon tévedést, mely Thaly K. »Bottyán János« című munkája 40. és 42. lapján fordul elő, írván, hogy »Bottyán 1704. octob. 10-én Selmezcze érkezvén, felajánlá kardját a szabadság ügyének;« mert már febr. 4-e előtt Rákóczy pártjára esküdött Léván.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy seniori, Celsissimi Principis D. D. Francisci Rákoczi de Felső-Vadász etc. Arcis et praesidii Muraniensis Capitaneo etc. Domino et Parenti mihi colendissimo. — Murán. (P. H.)

1704. febr. 22. Rákóczy Ferencz Fáy Istvánhoz.

Generose Fidelis, Nobis grate!

Salutem et gratiae nostrae propensionem. Esett értésünkre, hogy ottan Murány alatt vonták volna meg magokat valamely pattantyúsok. Vévén azért Kegyelmed parancsolatunkat, őket kikerestetvén, küldje hozzánk, hogy applicálhassuk őket oda, az hová szükséges. Datum ex oppido Miskolcz die 22. Febr. 1704.

F. Rákoczi m. p.

Generoso Stephano Fáji Arcis et praesidii Murányiensis Capitaneo, Fideli nobis dilecto.

1704. febr. 23. Kajali Pál Fáy Istvánhoz.

Kedves uram Atyámnak, kegyelmednek kötelesen szolgállok.

Ma újabb levelét vettem Kegyelmednek, az tegnapira adtam választ az kardhozó hajduktúl, melyre provocálom magamat, s most csak röviden kell írnom. Méltóságos Generális Úramnak ő nagyságának irt levél jól vagyon, kit talán holnap postai alkalmatossággal elküldök. Régen elgondoltam, hogy Murányban is praesidium tartatik. Itten tizedesnek, strázsamesternek, dobosnak egy a fizetése, 3 forint menstruatim. Fáy Lászlót örömet accomodálnám, Isten látja, de itten sok az éh varjú fiú, és az én instructióm azt tartja, hogy a mellyeket Bercsényi Generális uram ő nagysága collocált, azok mind helyben hagyattassanak, s mind inkább olyak, nem lehet extrudálnom őket, másként szívesen promoveálnám ő kegyelmét, csak volna módom benne. Maga conventiója s subsistentiája felül kegyelmednek Urunkat requirálni kell, de nem illik sietni vele, ne láttassék, hogy csak jövedelem kedviért és nem a haza szolgálatjáért vállalt ember-tisztet magára, én is mai napig semmit sem tudok magam felül s magam Kenyerén vagyok. Az mi a várbeli accomodatiót illeti, ahhoz kegyelmed többet tud nálamnál, és mivel többire minden várnak különböző állapotja vagyon, az üdő és szükség tanítja meg, az embert, kiben miként alkalmaztassa magát; ennél egyebet Édes Atyám, nem írhatok. Az szakmári casust már hallottam volt, penig hogy megint restaurálták magokat. Maradván Kegyelmednek kötelesen.

Gács 23. Febr. 1704.

szolgáló fia
Kajali Pál.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy seniori, stb.

1704. május 17. Fáy István Rákóczy Ferenczhez.

Érdemem felett való sat.

Az Apostagnál lévő táborából 29. praeteriti Mensis Aprilis nekem irt Nagyságod kegyelmes parancsolatját alázatosam elvettem, azzal vádolván murányi Praefectus uram Nagyságod méltóságánál, én a váron kívül is libera dispositiokat tettem a murányi jószágban, melyről Nagyságodnak kegyelmes uram igen alázatosan ig . . . számot. Mindkét rendbeli dispositionál többet miólta a várba jöttem, nem tettem. Az első az vár feladása alkalmatosságával lett, mert exhauriálódván egészen a vár, fát, szénát vetettem fel a falukra, azokat kintelenítetttem hajdúkkal hordatnom, mert a hideg majd megvett bennünket, lovaink elvesztek volna éhel. Praefectus Uram odajárván, majd egy holnapra került elől, a mint élhattünk, nekünk is el kellett élnünk. Második dispositiót tettem Nagyságod udvarlásáruél Egertől elgyűvén, útamban Praefectus uramat Rozsnyón találván, ott Nagyságod parancsolatját az épületek felül ő kegyelmének megadtam és megmondottam és megmondottam (*kétszer*) ő kegyelmének, mihelyt a várba bejövök, molnárokat hivatok, megintéztem, mennyi fa kívántatik azokra az épületekre, a kiket Nagyságod parancsolt véghez vitetnem e nyáron; azt is megmondottam ő kegyelmének azon fákat a falukra fel vetettem, és mig ő kegyelme Nagyságod udvarlására lcszen, addig jó darabját be is hordatom, mellyet véghez vittem, sőt a tisztartóval is mihelyt meggyöttem, közölvén a dolgot, maga is currenseket küldött a falukra. E mellett ez napokban egy mázsa szurok helyett két mázsát hozattam be a falukról, most lévén annak szedésének ideje, tegyen Isten és Nagyságod bölcs elméje ítéletet a gonosz lelkű ember között és én közöttem, ha vétettem-e én ezzel az ő Praefecturája ellen; a mit cselekedtem, Nagyságod hasznára s parancsolatjára cselekedtem, lévén arra instructiómbeli 7-dik punctumban kemény parancsolatom Nagyságodtól, hogy a várhoz szükséges gerendákat, deszkákat hordassak mennél több lehet, életem, fejem, jószágom elvesztése alatt. Azért haragszik Kegyelemes uram, ő széllyel járván, maga hasznát keresi. Soha még egyszer sem volt a várban, a vár alatt is csak egyszer, extra ordinarie is kell ide a várba mindennap vízhordó embereket, heteseket, fel hajtani a közel való falukból a várbeli rendtartás szerint, hogy az illyeneket véghez kell vinni hire nélkül, nehezteli.

Másikat Kegyelemes uram ezt nehezteli, hirtelen parancsolatok érkeznek mind Nagyságodtól csak mostan is, Nagyságod serio s keményen parancsolja a Novisedlakkal levő hajdúknak fegyvereiknek levitelek felül; mind méltóságos Fő Generális

uram ő Nagysága is három ízben parancsolt éjjel nappal szeke-
 reken elküldeni, kétszer ólmot, puskaport, harmadszor a töltése-
 ket Lévára szállítani, ez ilyen hirtelen állapotokban kintelen
 az ő kegyelme (hire) nélkül is szekereket kell hajtatom, peri-
 culum lévén in mora. Commissióért utamra nem járhatok,
 az hadi állapotban occurralván néha olyanis, kit nem illik Prae-
 fectus uramnak tudni. Némely nap is elfogyván a várban a ko-
 vács szén, a mely faluk ide tartoznak szenet hordani az várban a
 régi szokás szerint, azoknak parancsoltam egy szekér szenet ide-
 hozni, azért is rám írt. Hát mire való édes kegyelmes Uram a
 kapitány a várban, az tudja a szükségét, nem az, a ki másutt
 keresi a hasznot, s ha én az ilyenekben impediáltatom, úgy a vár
 épületiben sem mehetek elől, a kinek építése igen szükséges.
 Instállok azért mint Kegyelmes Uramnak Nagyságodnak ellenem
 való sinistra informátióját ne higgye, mert él az Isten, soha egy
 fiscalis emberrel is magamnak nem dolgoztattam, mert csak egy
 kis kertecskét porkoláb urammal pénzen kellett bekerítettünk,
 egy tyúkot a fiscalis jószágra fel nem vettem, egy pisztrángot
 a magam konyhájára nem hozattam, hanem pénzt tettem le,
 Praefectus uramnak a halász adaját, hogy Nagyságod jövedelme
 ne kissebbedjék, úgy árendáltam meg a pisztrángot, ilyen az
 én dispositióm Kegyelmes uram Murány várában. Sőt csak egy
 falat kenyeret is kegyelmes Uram a magam majorságocs-
 kámbúl ettem és eszem ezen várban. Bezzeg veszi Kegyelmes Uram
 a jó Praefectus uram tisztinek hasznát, ha fizetése nem volna
 is, bizony megt(ölti) az erszényét, legyen csak inquisitió Kegyel-
 mes Uram, a jolsvai kolcsár, Méltóságos Gróf Osáky Sigmond
 Uram ő Nagysága betsülletes szolgája Balog Mihály uram s
 többek hitek után kimondják, miket követett el, többek is elegen
 találkoznak, mert azoktúl eleget hallottam; de azzal most Nagy-
 ságod Méltóságos füleit nem terhelem, jövendőben meg fogja
 Nagyságod ismerni. Ezeket Kegyelmes uram nem boszúságból
 írom, hanem Nagyságodnak tartozandó kötelességeből visel-
 tetvén, kivántam repraesentalnom. Nagyságodat Kegyelmes ura-
 mat kérem alázatosan, egy kis authoritásomban manuteneálni
 méltóztassék, mert azután csak váznak tartana. Isten ne adja
 Nagyságod kegyelmes parancsolatja ellen csak szememet is
 pillan(ntsam) fellyeb declarált dispositióknak töttem, alát-
 tam való Nagyságod tisztaitól, bona fide christiana testi-
 monialist alázatosan Nagyságodnak küldöttem. Tovább penig
 Nagyságod fejedelmi gratiájába magamat ajánlván, kívánom
 ezen alázatos irásom találja Nagyságodat tris jó egészségben.
 Datum Murány die 17. May Anno 1704.

1704. július 28. Rákóczy Ferencz Fáy Istvánhoz.

Generose Fidelis Nobis grate.

Salutem et gratiae Nostrae Principalis propensionem. Vevén kegyelmed ezen parancsolatunkat, Nemzetes Vitézlő Deák Ferencz hivünket rabságából bocsássa és küldje táborunkba. Secus nec facturus; feliciter valere desideramus. Datum ex Castris ad Szeged positis Die 28. Julii Anno 1704.

F. Rákoczy m. p.

Joannes Pápai m. p.

Generoso Stephano Fáy sat.

1704. november 13. Szakmári János Fáy Istvánhoz.

Ajánlom kész szolgálatomat bizodalmas Bátyám Uramnak kegyelmednek.

Kegyelmednek levelét szokott kötelességgel vettem, szolgabírák uramék az fa iránt tettek-e valamely repartitiót, nem tudhatom, holnap, ha Istenem engedi, felmegyek idein az mustrára, fogok mind ispán urammal, mind pedig szolgabírák uramékkal ujabban a végett beszélni, noha azt jól tudom, hogy a nemes vármegyének pénze nincsen, hacsak szolgabírák uramék költsön valahol nem találnak, most vagy a nemes vármegye követje Urunknál, hogy lehessen valamely impositiót tenni, jövő hétfőn vagy kedden felmegyek magam is Jolsvára, fogok tisztartó Urammal is beszélni az repartitiók végett. — Ujabban parancsolatom érkezett az táborból, hogy csináltassak kétszáz szűrt, látja Isten, nem tudom miként lehet elgyőzni a temérdek erogatiókat. A társom bizodalmas sógorának kegyelmednek ajánlja becsülettel való szolgálatját. Kgl.

Ezek után maradok

köteles szolgálja öcsese
Szakmári János.

Királyi 1704. die 13. 9-ris.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy sat.

1705. September 27. Fáy Ádám Fáy Istvánhoz.

Mint jóakaró Sógor uramnak ajánlom köteles szolgálatomat kk.

Isten szerencsés sok jókkal áldja meg kegyelmedet. A mostani időhöz képest gondolkozván Nemzetes Vitézlő Radványi Ferencz Uram feleségének s külső-belső javainak securitásáruul s conservatiójáruul, ha casu quo (kitül Isten oltalmazzon) az el-

lenségnek félelme miatt lakóhelyéből ki kellenék költözni, Murány várát választotta ő kegyelme magának, oda collocalja cselédecskéjét. Kegyelmednek, azért ő kegyelmét mint tulajdon fiamot (kinek fáradozása után egyrészt ujhelyi fogságomból is szabadultam) recommendálnom kívántam s kérném is, a midőn kegyelmedet valamely szállás iránt requirálja, rendeljen böcsületes szállást ő kegyelmének s fogadja bé az várban másokban is ha miben folyamodna kegyelmedhez, mutassa jóakarátját s assistentiáját ő Kegyelméhez. Tartsa és éltesse Isten jó egészségben Kegyelmedet. Datum ad Szécsény die 27. Septembris Anno 1705.

Kegyelmed

kész szolgálja, sógora
Vay Ádám.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Idősbb Fáy István Úrnak kegyelmes Uramnak ő Nagysága murányi Commendansának kapitányának etc. jóakaró sógor uramnak ő kk.

Murány.

1705. September 28. Radvány Ferencz Fáy Istránuhoz.

Ismeretlen jóakaró Uramnak ajánlom sat.

Isten ő szent Főlsége sat. Mit irjon az ur Vay Ádám uram ő kegyelme mellettem kegyelmednek, inchlussive meg küldöttem kegyelmednek. Kérem azért jó Uramot kegyelmedet, mutasson a várban feleségem, cselédem számára valamely szállást, hogy az szükség úgy hozván magával, téli időben is subsistálhasson benne. Nem különben ha valami élelét és ládákat vittetnek oda, hogy annak is legyen helye. Kegyelmed jóakarátját kötelesen megszolgálom és ha miben parancsol, mivel az úr oldala mellett lések, az méltóságos udvarnál is kívánok kegyelmednek szolgálnom. Tegnap jövén a táborról szegény házamhoz, holnap megint visszamegyek, bizonyossabb hírt a német felül nem irhatok, hanem hogy Kőrösre elmúlt pénteken be szállott, onnét hová szándékozik, még eddig sem tanulhatták ki. A méltóságos fejedelem holnap fog megindulni s utánna nyomakodni, akár merre forduljon. Tartsa Isten jó egészségben kegyelmedet. Lossoncz 28. Septembris 1705.

Kegyelmed

köteles szolgálja
Radvány Ferencz.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő idősbik Fáy István uramnak sat.

1706. február 23. Török András Fáy Istránhoz.

Bizodalmas Sógor uramnak ajánlom sat.

Isten minden jókkal s kivánt jó egészséggel áldja meg kegyelmedet. Szivesen kívánja Kegyelmes urunk ő Nagysága kegyelmednek bizonyos dolgok iránt parancsolatot expedialtatni, melyben ő Nagysága parancsolja, hogy néhai Szathmári János uram az dobszinai tisztartó által bizonyos hidhoz való instrumentumokat mentül hamarébb elkészittessen, kinek sürgetésére Deák István nevű emberséges ember expediáltatott; az halála törtévéen Szathmári uramnak, kegyelmedre ment ezen parancsolat, hogy az mentül hamarébb effectusban vétettessen, nekem ex superabundanti intimálta kegyelmes urunk, hogy irjak kegyelmednek annak admaturatiója iránt. A mint hogy akartam kegyelmedet kötelesen requirálnom, hogy ezen dobsinai tisztartót kegyelmed adurgealja, hogy mentül hamarébb azon instrumentumok effectuáltassanak. Görgői lakosok is hozzám jövéen, jelentik, hogy az soldos hajdújok az táborról haza szökvén, Murán várában befogták, mind eddig is kezekhez nem adták, minthogy pedig mostan ujobban az soldos hajdukot kiállittatni kívánják, kérem azért kegyelmedet azon soldos hajdújokat kezekhez adatni ne terheltessék kegyelmed, hogy annál is inkább jobb móddal s készülettel hajdújokat az haza szolgálatjára előállithassák, más-ként is ők lévén az elsők azon hajdúnak megfogadásában, senki tülök nem praetendálhatja, tudom kegyelmed ez eránt károkat nem is kívánja. Kivánom Isten éltesse kegyelmedet szerencsésen. Datum Agriae die 23. Februarii 1706.

Kegyelmednek

köteles szolgája, sógora
Török András.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy sat.

1706. martius 12. az országos gazdusági tancs Fáy Istránhoz.

Perillustris ac Generose Domine sat.

Salutem, officiorum nostrorum commendationem. Böcsületes levelét kegyelmednek elvettük. Kegyelmes urunk ő Fejedelemsége kegyelmed dexteritására földvári hidakhoz kivántató fáknak készítését bizván, mi is kérjük tovább is kegyelmedet, szorgalmatoskodjék ezen haza szolgálatjában, valamely hátramaradás ne légyen, kire nézve ujabban is dominiumbéli tisztartónak parancsoltunk, kegyelmed dispositiójához ez iránt alkalmaztassa magát, és dominium proventusából fizesse az mesterembereket, ki is a mint supponáljuk, sőt halljuk is, ő Fejede-

lemsége commissiója mellett az praesidiumot eddig exolválta, ne terheltessék kegyelmed ezen commissóját kegyelmes Urunknak velünk közleni, tudhassunk praesidiumnak további exolutiója iránt disponálnunk, ha kegyelmes Urunk akarhatja, hogy az praesidium dominiumbéli proventusokból holnaponként elégíttessék, kivel is kívánnánk kedveskedni kegyelmednek, mert mi instructiónk szerint éppen csak Urunk ő Fejedelemsége commissiója mellett erogaltathatunk. Caeterum Eandem Dominationem Vestram bene valere quamdiutissime desideramus. Datum Neosolý 12. Martii Anno 1706.

Ejusdem Dominationis Vestrae

Servi paratissimi Suae Serenitatis Principalis et Inclytorum Confoederatorum Regni Hungariae Statuum Consilium Oeconomicum.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy sat.

1706. július 3. Gr. Bercsény Miklós Fáy Istvánhoz.

Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek.

Most kívánván szabadítani Plazer Márthon nevű Zeug Vartert két pattantyússal, kik is minthogy Kegyelmed keze alatt vannak, ezen levelem vétele után azonnal jó securitással azokat küldje egyenesen Ujvárbán Szluha Ferencz Praefectus Uram kezéhez. Éltesse Isten sokáig Kegyelmedet. N. Szombath 3. Julii 1706.

Kgdnek

szolgáló jóakarója
G. B. Miklós.

Tekintetes Nemzetes Vitézlő Fáy István sat.

Percepi Rosnaviae die 10 praesentis hora 3-tia promeridiana.
Anno 1706.

Samuel Sály
Rosn. P. Mayr.

1706. július 5. Rákóczy Ferencz Fáy Istvánhoz.

Generose Fidelis, Nobis dilecte.

Salutem et Principalis gratiae nostrae propensionem. A minémű Ozaigvarter feleségét urának elszökésejért kegyelmed fogságban tartatja, vévén ezen parancsolatunkat, küldje ki az országból, valahová nekie tetszik; a mely jószági lennének, fog-

lalja el az haza számára, és azoknak mivoltárúl bennünket tudósítson. Secus nec facturus. Datum E. Ujvarini die 5. Julii Anno 1706.

F. Rákoczy s. k.

Franciscus Aszalay.

Generoso Stephano Fáy sat.

Rosnaviae die 9-a Julii hora 10. ante meridiem. Rosn. P. magr. Sámuel Sály m. k.

Anno 1706. die 11. Julii vettem ezen kgls Urunk parancsolatját.

1706. november 23. Báchmegyei Ádám Fáy Istvánhoz.

Perillustris ac Generose Domine sat.

Salutem, servitiorumque paratissimam semper commendationem. Paucos ante dies praetitulatae Dominationis Vestrae hadnagya RácZ János nescio quo motivo ductus, in territorio Cassoviensi prope Civitatis portam quatuor setigeros ad suae Serenitatis pixidarium spentantes non solum abigere, verum etiam eosdem mactare minime veritus fuit. Et licet ego eundem praelimitariter super restitutione attactorum setigerorum, satisfactionemque eidem pixidario impendendam requirendo admonuerim, nihilominus in presentiarum usque nullus effectus subsequutus est. Quare Perillustrem ac Generosam Dominationem Vestram praesentibus officiose requirendam esse duxi, quatenus praenominatum Dominum RácZ János eo disponere haud graveretur, quatenus seposita omni tergiversatione, pixidario in locum abactorum et mactatorum setigerorum alios bonos restituat et plenarie contentat, secus hoc turpe attentatum Suae Serenitati repraesentare, et illum qua publicum et manifestum tranquillitatis refractarium incusare de necesse coactus ero. Spero autem praetitulatam Dominationem Vestram negotium hoc complanaturam. In reliquo maneo. Cassoviae 23. Novembris 1706.

Supratitulatae Dominationis Vestrae

Servus obligatissimus
Adamus Báchmegyey.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy sat.

1706. november 25. Rákóczy Ferencz Fáy Istvánhoz.

Generose, Fidelis nobis dilecte.

Salutem et principalis gratiae nostrae benignam propensionem. Gyakorta lévén szükséges oeconomicum consiliumunknak az nemes ország szolgálatjának általa véghez vinni szokott promotiójának siettetése végett militaris assistentiával is succur-

rálnunk. Kegyelmednek azért semel pro semper parancsoljuk, hogy a mikor említett consiliumunk által fog requiráltatni militaris ássistentia végett, hogy annyival is inkább az nemes ország szolgálatja effectuáltathassék, keze alatt lévő praesidiarius hadaink által mindenkor assistáljon kegyelmed. Caeterum Eundem valere desideramus. Datum ex oppido R. Szombath, die 25. Mensis Novembris Anno 1706.

F. Rákoczy.

Georgius Pongrácz.

Generoso Stephano Fay Commendanti, Fideli Nobis dilecto.

Murány.

Jósvai bíró Hrer Kristóf uram ezen levelet Murányvára Commendans uramnak élete, feje vesztése alatt minden haladék nélkül lovas ember által elküldje, vévén kezében ezen pelsőczi embertül. Szepesi János fő postamester m. k.

Anno 1706. die 26. 9-bris alázatosan vettem ezen kglmes Urunk jó fejedelmünknek parancsolatját.

Egész íven behajtra, R. F. nagyobb pecsétével.

1706. decz. 12. Hreblay Jakab Fáy Istvánhoz.

Perillustris ac Generose Domine, sat.

Salutem et mea paratissima servitia humillime offero. Literas cum pecunia mihi missas summo honore percepi. volens desiderio et necessitati Suae Perillustri Dominationi satisfacere summo pere adlaboravi, casei difficiliter inveniuntur apud nos, licet invenerim duos, unum emi valde cari precio flor. 4. Rhen. et grossis 5., alterum non potui obtinere, salem pro eodem volunt habere, secundum habui reservatum ex industria mea, quam gratissime mitto et offero Suae Dominationi Perillustri, velit in bona sanitate consumi et frui. Frasin fermellam, quid intelligant, non intellexi, nec admodum Reverendus scivit explicare mihi, arbitrabar formodium vel vero butyrum esse, sed istis omnibus caremus, butyrum, quod fuit in pago nostro, totum est per judicem nostrum ablatum pro culinis varÿs. Residuam pecuniam remitto florenos renenses octo absque grossis 5. Decetero Suam Perillustrem ac Generosam Dominationem diu felicissime valere desidero manens. In Polonka 12. Decembris 1706.

Perillustris ac Generosae Dominationis Vestrae.

Servus paratissimus
Jacobus Hreblay.

P. S. Mea centhoralis millies salutet Suam Perillustrem ac Generosam Dominam d. et mittit 50 ova pro culina.

Perillustri ac Generoso Domino Domino Stephano Fáy sat.

1707. február 14. gróf Heister Hannibal Fáy Istvánhoz.

Perillustris Domine Commendans. Iterum ago gratias pro omnibus beneficiis perceptis, fui sanus et incolumen transportatus et contentus de militibus, qui comitivam mihi dederant; Deus det mihi occasionem, quod possim remunerari ista, absentia domini Generalis est causa, quod retenti fuerunt milites, obligatus etiam sum pro salutatione et quod mihi offert, si aliquid in domo habeat ad mea servitia sit, sic cum licentia dico, quod suum vinum dulce, de quo duos floscones mihi dedit, taliter placuit, ut laudatum hic fuit, si iterum sine incomoditate et sine hoc aliquis heido huc veniret, gratum accipiam tales duas flascones et aliquid aliud, quod ibi non invenitur, pro gratitudine remittam et bibamus suam salutem cum nobili familia, interea ego autem sum suae dominationis perillustris Comandantis.

Leutsafium die 14. Febr. 1707.

Ad servitia paratus servus
Hannibal Josephus Comes
ab Heister m. p.

Perillustri, Generoso ac Strenuo Domino Stephano Fáy sat.

Az egész levél elárulja az írónak a latin nyelvben járatlanságát.

1707. october 18. Gr. Eszterházy Antal Fáy Istvánhoz.

Kedves apám uramnak ajánlom szolgálatomat sat.

Fris emlékezetben vagyok előttem, hogy Szabaly Mihály feleségem komornikja által izent kegyelmed, hogy bizonyos barbélyra van szüksége kegyelmednek, ime azért kívántam complacéálnom kegyelmednek, küldtettem egy jó barbélyt, ki nem csak barbélyságával, de doctorságával is fog élni, de sajnálnám, ha rosz accomodatiója lenne ott a praesidiumban, legalább is csak annyi fizetése is legyen, mint egy tábori Regiments Feldscherernek, mert a kiket eddig az városokban accomodáltam, mindenkinek lett annyi fizetése, mint egy Regiments Feldscherernek. Recommendálok azért kegyelmed jó akaratjában pro discursu a maga asztalával is tarthatja kegyelmed, érette se többet nem fog főzetni, mert olyan ember, hogy pro contento lészen. Ezzel Isten éltesse kegyelmedet frís jó egészségben; maradván. E. Ujvár die 18. Octobris 1707.

Kegyelmednek

szolgáló igaz jóakarója
Gr. Eszterházy Antal sk.

Nemzetes Vitézlő üdösbik Fáy István Murány Commendans kedves apám uramnak ő kegyelmének irám. (P. H.)

Murány Várába.

1708. Augusztus 10. Berthóti Ferencz Fáy Istvánhoz.

Ajánlom köteles szolgálatomat kegyelmednek.

Levelébül kegyelmednek az Méltóságos Fő Generalisné Asszonyom ő Nagysága oda való érkezését értvén, kedvesen vettem kegyelmed tudósítását. Heyztert mind eddig onnét ki nem vehetem, valameddig Stahrenberghet Kassárúl ki nem vitetem, azt pedig kegyelmes Urunk ő Felsége parancsolatja nélkül nem lehet cselekednem. Azért egy ideig úgy köll lenni az dolgoknak. Ezzel tartsa és éltesse Isten kegyelmedet sokáig szerencsésen. Lócse 10. Aug. 1708.

Kegyelmednek

köteles szolgálója
Berthóti Ferencz.

Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy sat.

1708. Augusztus 11. Gr. Csáky Krisztina Fáy Istvánhoz.

Isten sok jókkal áldja meg kegyelmedet.

Én Isten jóvoltából szerencsésen ide beérkeztem oly szándékkal, hogy mihelyest az urral szembe lészek, mingyárást egyenesen Murány felé vegyem utamot. Mivel peniglen maga is az uram azt akarja, hogy még vagy harmad napig ő kegyelmével járnék, azért ezen levelém által akartam kegyelmednek értésire adnom, hogy tudhassa mire vélni, egyszersmind hogy az idű által jó provisiót tévén tudhasson várni kegyelmedet. E mellett megirtam volt Antalffynak, hogy az vele levő szekerekkel s portékával mi tévő légyen, úgy mint, hogy az egész szekereket fel a várba szállitson és a paraszt szekerekrül való portékát valami jó száraz bótban le rakattassa; kiben hogy valami kár ne essék, szükséges, hogy Antalffy jó vigyázásával legyen s ne engedje, hogy a mint a parasztoznak szokása, csak alig várják le hánni a portékát, mingyárt szaladnak, hanem irás szerint szépen egymásután lerakattván, jó száraz bótba tétesse. Mivel penig sok levél irásra mostanában nem érkezem, akartam kegyelmedet kérnem, ne terheltessék ezeket mind Dulffy uramnak mint Antalffinak megjelenteni, tudhassák mihez tartani magokat. Ezzel éltesse Isten kegyelmedet.

Losoncz, 11. Augusti Anno 1708.

Kegyelmednek

minden jót kíván
Gróf Csáky Christina s. k.

P. S. Társzekereken lévő portékát csak rajta hagyja, hanem a paraszt szekerekrül rakattassa le.

Losoncz, 11. Augusti Anno 1708.

Nemzetes és Vitézlő Fáy István sat.

1708. aug. 14. Gr. Heiszter Hannibal József levele ifjabb Fáy Istvánhoz.

Dilectissime infans Stephane Faj, cum specialis particularisque casus tecumque mecum mirabiliter accidit, quod ex captivitate originalis peccati, captivus ipse militaris effectivus generalis indignus Maximi Monarchi Sacrae Cesareae Majestatis, te contribuit eliberari per sacrum paptismum hodiernam diem. Sic accipe in prognosticum, quod mirabiliter bonae sortes tibi accident, et dum clara die natus etiam claris, iustis, generosis, heroicis ac illustribus actibus condecorabis tuam antiquissimam Perillustrem Familiam Fáj, ego autem dum contribui ad primam tuam fortunam intrando ad Christianismum, offero tibi in paruulum donum deficientibus pro nunc aliis presentibus contributionem meam adposse et assistentiam ad majores prosperitates melioribus sperandis a Deo temporibus, ut noscas autem manum illius, qui non solum tibi adstetit in sacro fonte, sed supra suum pectus imposuit hac papirum quidem leve, sed ponderis quo ad fidem pignoris amicitiae, futurae et licitae, hoc accipe gratanter hodie a me, et conserva pro futuris contingentibus in tua adolescentia, ac maturiori aetate, ut suo tempore si omnipotens Deus tibi et mihi conseruabit vitam, huius scripti effectus contingere possit in rei memoriam, propria manu scripsi subscribo et meo sigillo corrobore. Datum in arce Muraiense die 14 Augusti Anno 1708.

(L. S.)

Hannibal Josephus Comes
ab Heister. m. p.

1709. január 7-én Andrásy Pál Fáy Istvánhoz.

Jóakaró Apám Uramnak ajánlom szolgálatomat kegyelmednek.

Kegyelmed levelét vettem, igen akarom, hogy a két hordó bor iránt szolgálhattam kegyelmednek. Mostani requisitióban is complaceálnék kegyelmednek, de már Gömör Vármegyében Andrási István Bátyám Uram vagyon rendelve, ő kegyelmét találja meg kegyelmed, kétség nélkül, valamint én, úgy ő kegyelme is kiván mindenben szolgálni kegyelmednek. Éltesse Isten szerencsésen kegyelmedet. Lócse 7. Január 1709.

Kegyelmednek

kötelesen szolgáló fia
Andrássy Pál m. p.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő üdösbik Fáy István sat.

1709. január 24. Nikolási Lőrincz nyugtája.

Tekintetes Oeconomicum Consilium.

Parancsolatjából Murány várában elérkezvén, nemes ország concernalo actáit és irásokat két ládával (Tekintetes, Nemzetes és vitézlő üdősbik Fáy István Comendans uramnak ő kegyelme dispositioja alatt lévőket) kezemhez vettem, kihez képest praesentibus recognoscalom. In arce Murány die 24. Januarii A. 1709.

Nicolási Lőrincz
Szomolnoki negociationak
Coadjutora s. k. (P. H.)

1709. januar 28. Meltzer Venczel Fáy Istvánhoz.

Tekintetes Murányi Commendans Uram.

Minden illendő dologban való szolgálatomat ajánlom az urnak. Úri levelét az két hordó borral együtt illendő böcsülettel vettem, nagyon is köszönöm ez iránt való hozzám mutatott jó akaratját és kérem, miben tudja, hogy szolgálhatok, parancsoljon kegyelmed, assecuralom az urat, hogy minden hozzám illendő dologban szolgállok. Az árát az bornak ime bepecsételve mindazon máriásokban, úgymint 60 frt rhenenseket küldök. Kérem az urat tovább is, ha lehet, még bár egy pár hordót pénzemért illyes bort juttasson az úr, nagyon fog vele obligálni kegyelmed. Radvánszkyné asszonyom, úgy hallom, jobban vagyon. Az mellett kérem az urat, ne terheltessék tudtomra adni, azon fölséges prussiai király embere, az ki ennek előtte egynehány héttel Tolvay Gábor urammal erre gyütt, és ugyan megint vissza ment, hol légyen, és ha hallatik, hogy méltóságos generalis Löffelholtz uramnak ő excellentiájának némely borokat küld, mivel említett generalis uram bizonyos pénzt adott nékie azok megvásárlására. Ezzel tovább is kérem, parancsoljon velem az úr, és fogja tapasztalni, hogy minden illendő dolgokban

Breznóbánya 28. Januar 1709.

Az urnak

kész szolgálni
Wentzl Meltzer von Rosenthal
Obristwachtmeister undt
Commendant zu Briznabania.

Az tekintetes Murányi commendansnak, idősbik Fáy Istvány uramnak, nekem jó uramnak. — Murány. (P. H.)

1709. februdr 9. Gr. Bercsényi Miklós Fáy Istvánhoz.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek.

Levelét kegyelmednek vettem, az várban lerakott külső emberek portékái iránt való tudósítását kegyelmednek értem, az nem fölséges fejedelem parancsolatja, sem peniglen az enyém, hogy kegyelmed az olyasmi portékákat az várban tartoztatván, ő fölsége vagyis az én hirem nélkül ki ne adná, egyedül az iránt intimáltam volt kegyelmednek, hogy az várból semminémő állapotot, a ki praesidiumhoz tartozandó, úgymint, munitiót, port, ólmot, gabonát s egyéb akármely névvel nevezendő provisiót, úgy más egyedül praesidiumot concernáló jószágot hirem s parancsolatom nélkül ki ne adná kegyelmed, külső emberek portékáinak peniglen, sőt magoknak is pro tutiori conservacione et permansione az várban való szállás megengedtetvén, valamikor kívánják azoknak magok kezéhez való vételét, (ha csak specialis consideratioja nincsen valamely személy iránt kegyelmednek) kihozatását denegálni nem lehet. Melyhez képest ennek utánna alkalmaztatván magát kegyelmed, tudom commendansi hivataljában tapasztalt dexteritása szerint el fog járni, és ahoz képest az berakott portékák kiadását alkalmaztatni. Éltesse ezzel Isten sokáig jó egészségben kegyelmedet. Munkács die 9 Februarii 1709.

Kegyelmednek

szolgáló jóakarója
G. B. Miklós s, k.

Nemzetes vitézlő Fáy István sat.

1703. martius 25. Gr. Bercsény Miklós Fáy Istvánhoz.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek.

Decima 8va presentis költ levelit kegyelmednek az accludált repartitioval együtt vettem, kivel, úgy tudom be is éri kegyelmetek addig, miglen magam is arra felé fordulok. Az emint is oly szándékkal vagyok, ez jövő husvéti ünnepek után okvetetlen megindúljak. Azon alkalmatossággal további provisiójárul mind az praesidiumnak s mind pedig kegyelmeteknek tétetek elégséges dispositiót. Éltesse ezzel Isten jó egészségben kegyelmedet. Unghvár die 25. Martii Ao 1709.

Kegyelmednek

szolgáló jóakarója.
G. B. Miklós mp.

Nemzetes vitézlő üdösbik Fáy István sat.

1709. ápril 11. Gr. Csáky Mihály Fáy Istvánhoz.

Ajánlom köteles szolgálatomat kegyelmednek.

Meg akarván tekinteni kegyelmed előtt lévő postirungot, a végre érkeztem ide Hranoviczára, minthogy szekereimet magammal nem vihetem, provizió dolgából talán meg is fogyatkozom, alkalmatlan ké:és ugyan, hogy az ember presidiumból provisiót sollicitáljon, mindazonáltal vagyon bizalmam kegyelmed jó akaratjában, téssen oly provisiót még ma Sündeczére számomra, hogy két nap subsistálhatok. Elvárván azért kegyelmed válaszát, marad Hranovnyicza 11. Apr. 1709.

Kegyelmednek

köteles szolgálója
Gr. Csáky Mihály m. p.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő idősbik Fái István sat.
Murány várában.

1709. ápril 13. Gr. Csáky Mihály Fáy Istvánhoz.

Ajánlom köteles szolgálatomat kegyelmednek.

Kegyelmed levelét vettem, kedveskedését igen szépen köszönöm. Azonban Szirmai István embere érkezvén, bizonyos levelekkel küldöttem kegyelmedhez, a kit is kegyelmed kisirtessen Rosnóra Méltóságos fő Generalis uram ő Nagysága udvari kapitányához ő kegyelméhez, hogy ő kegyelme Méltóságos fő G. uramat ő nagyságát informálván iránta, a mit fog felőle parancsolni, ha személye szerint fogja is kivánni, küldhesse, ki iránt irtam udvari kapitány uramnak is; a mint passusából kitetszik, már szinte esztendeje a passusnak, mindazonáltal, hogy Méltóságos fő G. úr passusával gyütt, ha szinte régi is, méltó megbecsülni, s a végre is küldöttem ő nagysága Haubth-Quartélyában, hogy a mi parancsolatja lesz udvari kapitány uramnak, ahoz alkalmaztassa magát. Magam pedig Tornallyai Ferencz uramat itt megtartóztattam, akarván bizonyos dolgot végben vinni, ha Isten szerencséltetni fog bennünket. Micsoda eventusa lesz, csak holnap is tudósíthatom kegyelmedet, vagy pedig megirt Tornallyai Ferencz uramot visszabocsátván, ő kegyelme referálhatja, kegyelmednek; marad Polonka 13. Aprilis 1709.

Kegyelmednek

köteles szolgálója.
Gr. Csáky Mihály.

P. S. Minthogy Breznónak megpróbálására két ezer emberrel ideérkeztem, ha a Quarnizonnak gyengyülésével vagy igen nagy csorbájával nem esnék, a praesidiumnak igen jól esne, ha kegyelmed két napra való prófontot készen tartatna; azonkívül is most tartozna N. Gömör vármegye ide proviziót tenni, abból lehetne a praesidiumba ez helyett fordítani, ki iránt el várom kegyelmed tudósítását.

Tekintetes Nemzetes és Vitézlő idősbik Fáy István sat.

1709. ápril 28. Gr. Bercsény Miklós Fáy Istvánhoz.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek.

Bezegh Imre udvari kapitányom ő kegyelme levelét az várhoz tartozandó requisitumoknak kegyelmed signaturájával együtt vettem, melyben sok helytelen praetensiókat látok, nem-sokára arra való menetelemmel az szükséges ottan teendő épületekről s egyéb fogyatkozásoknak megorvoslásárúl tészek rendelést, azalatt pediglen az fennálló szekereknek praesidiumhoz való rendeltetését legszükségesebbnek lenni látván, méltóságos commissarius urnak íme megirtam, N.-Gömör vármegyére obveniált tábori szekerekből 12. a végre deputáljon, s N. vármegyének intimálja, hogy azon helységeket, melyekből annyi számu szekérnek kitelni kelletik, specificatióban küldené kegyelmed kezéhez az vármegye, hogy azoknak előállittatása annál szaporábban és alkalmasabban meg lehessen. Tudtára légyen az is kegyelmednek, hogy azon helységek másféle szekerezéssel tartozni nem fognak. Éltesse ezzel Isten sokáig jó egészségben kegyelmedet. Unghvár 28. April 1709.

Kegyelmednek

szolgáló jóakarója
G. B. Miklós s. k.

Nemzetes és Vitézlő Fáy István murányi sat.

1709. ápril 29. Gr. Bercsény Miklós Fáy Istvánhoz.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek.

Mirül értesítsen Oroszlyáni István Nemes Gömör vármegye kapitánya, az accludált levelinek extractusából bővebben meg fogja érteni kegyelmed, már az előtt is megirtam vala kegyelmednek, hogy olyanoknak bikét hadna kegyelmed, mivel én Murány várából falut építeni nem akarok, azt sem akarom, hogy minden órában nízze az hajdú az apja házára, kire való nézve kivántam értésére adnom kegyelmednek, hogy ollyas-

mikben ne avassa magát kegyelmed, és afféléktől supersedeáljon, hanem a régi praesidiarius hajdút tartsa meg kegyelmed, Oroszlyáni uram kezehez rezignálván az elvitt hajdút. Ezzel Isten éltesse sokáig jó egészségben kegyelmedet. Unghvár die 29 April 1709.

Kegyelmednek

Szolgáló Jó akarója
G. B. Miklós.

Nemzetes és Vitézlő Fáy István sat.

1709. jun. 3. Gróf Csáky Krisztina Fáy Istvánhoz.

Isten sok jókkal áldja meg Kegyelmedet.

Úgy tudom, hogy ezen alkalmatossággal az Uram is tudósította Kegyelmedet az Murányba lévő boroknak megköstölása hogy miképen menjen végbe, mellyet is ha meg fognak venni azon német generálisok számára, ha mind az 20 megveszi, melyeket Engelmajer uram is dicséri, hogy igen jók mind, tartatni nékiek 40 talléron átalagján, oda adhatni nékiek 38, vagy legalább 36 talléron. Azt hiszem, meg is adják azt érte, mivel hogy szók most köztek a tokaj aszúszőlőbor; máskint itt is igen felment az ára az erős téli idő megártván a szőlőtöveknek és az után következendő derek. Holott ha penig mind a húszat együtt meg nem venné, avagy ócsóbban kivánná, minthogy nagyon árosom is itt reá, késedelem nélkül, az mint tisztartónak megírtam, rakják szekerekre és hozzák Ennyezkire. Minthogy most melegek járnak, zöld ágakkal befedjék a hordókat, hogy szép hűvesen maradjanak a hordók, és oly hiteles embert rendelje melléje, ki úgy vigyázzon, hogy kár ne essék benne.

Megírtam azt is a tisztartónak, hogy itten igen szük a gabona, a jövő terméshez is nem igen bizhatunk, küldje irásban azért valamennyi gabona Murányban vagyon, mely dézmábúl jutott volt kevéssé, és magunk majorságábúl is, mustráját küldje mindenikébúl, micsodás búza, abajdócz gabona és árpábúl, hogy tudhassunk rendelést tenni felőle. Ezzel éltesse Isten kegyelmedet jó egészségben. Kassán 3. Junii 1709.

Kegyelmednek

minden jót kíván
Gróff Csáky Christina.

Nemzetes és Vitézlő idősbík Fay István murányi Commendans uramnak ő Kegyelmének (P II) Murány.

Közli: NAGY IVÁN.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ADATOK.

Tihanyi vár regestuma 1585—1590-ig.

HARMADIK KÖZLEMÉNY.

Memoriale 1587.

Tethuesieknek Zpayaiok *Mehemet Izpaya* Vince Isthwan fwredj tartozik ret aj'andekkel két kőből abrakkal es ket kappannall egyik kappant megh atta. Masikatis megh.

Chyazar albert tartozik ret ayandekall egy kőből abrak egy kappan.

Hegý Simon ket kőből abrak ket kappan retról 4 kalacz Posa János fel ayandek.

Simon Istvan az Örmenesi zólóról hozot ayandekban harom kappanth.

Chiopaky Morocza gergel ret adoiat adoth 20 d.

Varga Matthias firedi ket hold rithnek melleye alloth ayandekiaual. 2. kőből Abrak 4 kalacz 2 kappan.

Kis Peternek ados zabo Lőrincz f. 2.

Nagý Imrehnek adtam d. 25.

Safi Andrasnak adtam d. 68.

Joba Miklosnak adtam d. 68.

Leőrincze Mihalnak adtam d. 68.

Endredy Nyeresigh

Wrucz oda! asa rezibol adtam Andras deaknak f. 1 d. 3.

Zabo Istuannak f. d. 66.

Peter Ispannak f. d. 30.

Gergelnek az louas leginnek d. 40.

Fazokas Peternek adtam d. 66.

Borsos Simonnak attam d. 68.

Markus Berezenek attam d. 68.

Barat Peternek attam d. 68.

Czerney Palnak attam d. 68.

Nimet Andrasnak attam d. 68.

Baraniai Peternek attam d. 68.

Palfi Leőrincznek attam d. 68.

Barbel Janczinak attam d. 68.

Mamaj Palnak attam d. 68.

Pap Borrobaznak attam d. 68.

Pribek Janosnak adtam d. 68.

Andras deaknak adtam d. 68.

az zazlo rizth

Batai Gergelnek adtam d. 68.

Zalai bollanak adtam d. 68.

Toth Andrasnak adtam d. 68.

Varga Istoknak adtam d. 68.

Baraniai zolgayanak Istoknak attam d. 68.	Peter kowacznak attam d. 68.
Markos Janczinak attam d. 68.	Louaznak az Jakabnak attam d. 68.
Zalay Gyorginek attam d. 68.	Baxa Amrusnak attam d. 68.
Baraniai Peternek attam d. 68.	Istuan deaknak attam d. 68.
Somogi Leőrincznek attam d. 68.	Eőrsi Gyorginek attam d. 68.
Bornemiza zolgaynak attam f. 1 d. 36.	Pirithi Janosnak attam d. 68.
Ittem az masik zolgaianak Janosnak d. 68.	Kis Istoknak attam d. 68.
	Zabo Miklosnak az kapanfiw rezéből attam f. 1 d. 50.

Koppannak megh viteliben Tihanbol az kyk voltanak; louasok es gyalogok.

Kapitan Vram zérj	Zabo Istuan tizedes
1) Horuat Gergel	Hegj Boldisar
Zabo Jakab	Horuat Benedek:
Kis Miklos	Somogy Leőrincz.
Koczis Andras	Lazlo Andras.
Pribek Janos	Baxa Mathe.
Galaczi Istuan harom loual. 3.	Zalay Bolla.
Pal deak ket loual. 2.	Sethy Balinth,
Bornemiza Janos ket loual 2. tartozik f. 2 d. 32.	Barbel Mihál,
Peter Ispan kapitan Vram vette föl	Partas Gergel
Farkas Tamas	Vargha dömötör Tizedes,
Horuat Istuan.	Borsos Symon.
Horuat Mihall	Markus beneze f. 1
	Kouacz Peter f.
	Zabo Miklos tizedes
	Salfy Andras
	Toth Andras
	Balogh Adam
	Barbel Istuan
	Czerney Pal
	Bor Imre.

Az Gyalogh Vraym Zama.

Vayda Mogor Benedek
Andras deak zazlo tarto 2.
Pribek Peter
Batay Gergel
Kouacz Benedek;
Noha Istuan.

Kapolj botka Peternek az koppani Nyeresighből tartoznak karayrt f. 10.

Aratoknak zama.

Adj 26 Junii Ao 1588.

Zenth Iuan nap Vtan valo kedden fogattam kilencz aratoth, arattak deligh attam nekik 1 p. d. 6.

Zerdan fogattam hat aratoth attam d. 12.

1) Pirithi Janos ket loual 2.

Ismegh fogattam azon nap ket aratot 1 d. 12.

Item ket aratoth adtam 1 d. 6.

Zamardiak attak arato Pinzth d. 56.

3. Julý fogattam az Somogiakirt

Item 15.	aratoth fogadtam adtam 1 d. 12	.	f. 1 d. 80
4. Julý	6. a atoth fogadtam 1 p. d. 12.	.	f. d. 72
7. Julý	2. aratoth fogadtam: adtam 1 d. 12	.	d. 24
8. Julý	5. aratoth fogadtam, attam 1 d. 12	.	d. 60
9. Julý	4. aratonak adtam d. 12	.	d. 48
10. Julý	5. aratonak attam d. 12	.	d. 60
11. Julý	5. aratonak attam d. 12	.	d. 60
12. Julý	1. aratot . . . d. 12	.	d. 12
15. Julý	12 aratonak adtam 1 den. 14	.	f. 1 d. 68
16. Julý	11 aratonak attam 1 den. 14	.	f. 1 d. 54
17. Julý	14 aratonak attam d. 14	.	f. 1 d. 96
19. Julý	10 aratonak attam d. 14	.	f. 1 d. 40
21. Julý	21 aratonak adtam d. 14	.	f. 2 d. 94
22. Julý	11 aratonak attam d. 14	.	f. 1 d. 54
23. Julý	20 aratonak attam d. 14	.	f. 2 d. 80
24. Julý	13 aratonak attam d. 14	.	f. 1 d. 82
25. Julý	5 aratonak attam d. —	.	f. — d. 70
	183 arato		f 25 d. 62

K a z a s o k z a a m a.

23. Julý fogattam az Somogiakirth 6 kazast adtam 1 d. 40 f. 2/40.

24. Julý volt tizen Nig, kazasom attam 1 d. 40 f. 5 d. 60.

A z t a g o k z a m a.

1588. Az első rakot aztaghban föl zeelről vagyon 30 $\frac{1}{2}$ kepe buza

1587.

Ao 1587 die 11 Octob: az *jireli biro Ersek* balas hozot zölő Ayandekban. 9. kappanth.

Ao 88. 20 Aug: hozot az *jireli biro bóróczi* zölő ayandekban iőuendő zwrethre valoth kappanth. 8.

Tihan epületire deputalt faluknak Neuek.

Mind zent kallya,
Zent benedek kallya
Ket Monozlo
Kőnes Kaall,
Petend.
Kapuez.
Herend.

Henye.
Gulyacz.
Tapocza.
Szepezd
Ket dörgieze.
Akaly.

Anno 1588. die 14 Aprill:

Azofőy Sebestyen Vincezeuel hajtattam Tosokra Aprostol őreges-
től az bikauál eggyetemben 52 tehenet

30 Eőregh borgyus tehen

Egy bika

12 tauali borgiu hete Eőkőr borgiu, őttő wző

9 Ez Idey borgiu, hato eőkőr borgiu, harma wző

Sike Palnak attam 5 pint bort 50 penzert.

En Piski Istuan Tyhani kapitan, adom emlekezetől mindeneknek,
hogy Lazlo Andrasnak bőczwltettem megh Nigy őkrýth myerth hogy
Lazlo Andras megh holt felesiget pedigh az Török vitte el, az aruak is
magokkal io tehetetlenek, bőczwllöttik az Nigy eőkőrőth f. 34, Il ok
alath hogy valamikor az zwksigh kiuannya, es az aruaknak alkalmat-
tosságok lizen az kölzighez, azt az főlliől megh Neuezet pinzt tartoz-
zam nekiek le tenni, ez dologh let illyen zemilyek előth, Zabo Istuan
Varga Dömötör tizedesek előt baraniai Peter es Istuan deak előth, Azo-
firól Gergel lazlo, es Barbel lukacz előt Tosokrol Tosoki Dömötör, Pe-
ter Kouacz, es kalazi ferencz előth, Somogybol kapolrol, Kopaz Antal,
Vizlo balint, vegh Istuan előth die 24 January Ao 1588.

Anno 1588. die 10. May

En Piski Istuan Tihani kapitan, miuel hogy az Toth Vasony ko-
poz Mihál puztan hadta volt ket hold zőleyth es semmi igassagat hogy
megh nem atta, vrra zallot, azirt bőczw zerint az ket hold zőlőnek mel-
leye allottam, mely zőlő az oruinesy hegyen vagy on, bőczwllöttik azirt
p. f. 18.

Item Eodem die, et anno. Vaszőly Kele Mihál is semmi igassa-
gat megh nem aduan zőleyról, puztan hadta es vrra zallott, mely zőlő
az Eoruinesy hegyen *ket holdint* vagy on, ezt bőczwllöttő az helsigh es
videkből valok p. f. 16. Ez bőczwben voltak illyen iambor zemilyek
Vgy mint azzoffwról Gergel Lazlo, Barbel Lukacz, Odor Janos, Sebes-
tyen Vince: Zőlősről Bayor Istuan, Zabo Mihál, Ersek Lukacz; fyred-
ról Valko Miklós, kuthy Mihál, Vörös Bóroczk, Bőr Istuan,

Item eodem die et anno. Czych Imre nagy peczely Török Am-
brus fya az őruinesy hegyen egy hold zőleyról semmi igassagot megh
nem aduan puztan hadta, es vrra zallot, ezt bőczwllöttik p. f. 10. ez
bőczwben voltak illyen zemilyek, Gergel Lazlo, Vörös Janos, Zentgali
balinth, Azzoffwról, Tihanbol borsos Simon, Pirithi Janos. Ez dologh
leth Anno 1588. die. 10. mensis May.

Observatio 1587.

Vettem eozy arpat az foldben 24 Vasast.

Item rosot vettem 18 Vasast.

Item Tizta buszat wettem 87¹/₂ Vasast.

A z t a g o k z a a m a 1588.

Az első rakot aztagban vagyon 30¹/₂ kepe buza.

Az ros aztagban vagyon 21 kepe.

Az masik aztagban vagyon. 31. kepe buza, 20 kiue heyan.

Az eoregh aztagban vagion 60 kepe 15. kiue buza.

Az kissebik aztagban vagion 18 kepe es 34 kiue buza.

1588. 20 Martý Adtam az Vezprimý Czeylberthnek Patantius Georginek.

78 laptahoz valo apro puskakath

40 fonth fekete vyazzath 2 c.

A b d u l a B e e g b e n W a g y o n m a g a m n a k
öt rizem 5

Bebesi paltol wettem ket lo rizth 2.

Gombkötötöl wettem egy lo rizt 1.

Zadori Gaspartol wettem ket lo rizt 2.

Istuanfi zaboyatol vettem egy lo rizt 1.

Zemberi Paltol wettem, ket lo rizt 2.

Az *öczem Nagj* Imre leginitöl vet egy rizt 1.

Nag' Imretöl az rabtol uettem egy rizt 1.

Pal deaktul wettem ket lo rizt 2.

Az Aczelos puskakban magamnak hadtam egygeth.

Piithi Janosnak adtam Eggieth.

Nagy Imrehnek attam 1.

Horuat Gergelnek attam 11.

Nadasdi Istuannak attam 1.

Waydanak egyget

Baraniai Peternek adtam Egjeth

Vgian azon Aczelos Puskabol az Vaydanak adtam ismegh 1.

Barat Peternek adtam 1.

Kis guirkonak attam 1.

Barbel Istuan +

Zabo Istuannak ismegh egiet kit Zabo Miklosnak adoth

Item Zabo Istuannak adtam 1 kit

Lörinceze Mihalnak adoth

Horuat Benedek

Joba Miklos.

Ao 88. die 7 Aprill.

Nag' Geórg' iöth Týhanban ket lova wezet el 8.

Aug. Ao 89 fizettek nekj 9 h. pinzt es Poztoth.

Anno 1587.

Pribek Janos az első borbol iuoth pintet 37.

Az vtolso borbol ismegh iuoth pintet 8.

Pribek Peter az első borbol iuot pinteth 23. Egj zablya f. 3.

- Andras deak az első borból iuot pint $2\frac{1}{2}$.
 Zabó Jakab az első borból iuoth pinteth 35.
 Item az vtan iuot pint 4.
 Item az vtan iuoth pint $38\frac{1}{2}$.
 Kouacz Bencze az első borból iuoth pint 9.
 Koczis Andras az első borból iuot pint 8.
 Noha Istuan az első borból iuot pint 4.
 Item az vtolsó borból iuoth pint 2.
 Batai Gergel az első borból iuot pint 12.
 Item az vtolsó borból iuot pint $3\frac{1}{2}$.
 Adtam kiz pinzt nekye d. 40.
 Barbel Mihál iuoth az első borból pint $13\frac{1}{2}$.
 Partas Gergel az első borból iuot pint 10.
 Item az vtolsó borból iuoth pint 14. Adot az *Karadi Nyere-*
sighre d. 39.
 Baxa Mathe iuot az első borból pint $6\frac{1}{2}$.
 Barbel mihal az első borból iuot pint $15\frac{1}{2}$.
 Andras deak az előbeni borból iuot pint 8.
 Lazlo Andras az első borból iuot pint 9.
 Barbel Mihál iuot vgyan azon borból pint 13 az *Endredi Nyere-*
sigbol haylot rea 17.
 Koczis Andras vgyan azon borból iuot pint $8\frac{1}{2}$.
 Baxa Mathe vgyan azon borból iuot pint 9.
 Zabo Jakab vgyan azon borból iuot pint 11.
 Partas Gergel vgyan azon borból iuot pint 7.
 Batay Gergel vgyan azonbol iuot pint 8.
 Bornemiza Janos zolgaya mattias iuot p. 3.
 Andras deak iuot vgyan azonbol pint 5.
 Balogh Adam iuoth pinth 4.
 Peter kouacz iuoth vgyan azonbol pint $3\frac{1}{2}$.
 Noha Istuan vgyan azonbol iuoth pint $3\frac{1}{2}$.
 Fribek Janos vgyan azon borból iuot pint 16.
 Koczis Andras iuot korezoma borból pint 10.
 Balogh Adam iuoth bort pint 9.
 Borsos Simon Egi kőből buzat f. — d. 67.
 Piriti Janos iuoth korezoma borth pint 11.
 Item azutan iuot bort pint 9.
 Zabo Janos iuoth korezoma borból pint $7\frac{1}{2}$.
 Mathe iuot korezoma borth pinteth 4.
 Pocze Ambrus iuoth borth pinteth 1.
 Roka Janos korezoma borth iuot pint 9.
 Baxa Jakabnak adtam kiz pinzt d. 25
 Zabo Janosnak adtam 4 kőből buzat f. 2 d. 67
 Ismegh adtam zabo Janosnak kiz pinzt f. d. 25
 Partas Gergel az vtolsó borból iuoth pintet $2\frac{1}{2}$.

Noha Istvan az vtolso borbol iuoth pinteth 4.

Noha Istvan tartozik az karadi nyeresiget ki tudni d. 21

5. 8 5. die 13. April: Pattantýus Jakapall zerzödtem megh ez-
tendeigh kiz pinzben p. f. 16. ismegh 16. ftarra poztoban egi zallona-
ban tiz kila buzaban.

Pattiantýus Jakab iuot korezoma bort pint 27

Item az vtan iuoth pint 29

Ismegh az vtan iuot ravasra . . . pint 29

Item adtam 10 kóból buzath zolgalatiaban

Item adtam borral hussal egietemben nekj f. 2 d. 40

Item adtam neki $7\frac{1}{2}$ singh karasyat 1 p. d. 60 f. 4 d. 50

Item adtam neki mas fel singh Istameteth f. 2 d. 25

Item 4 zattýan bñrt neki 1 p. d. 45 f. 1 d. 80

Item adtam 2 papuczot kapczastol 1 p. f. 1 R. 2

Item adtam 1 czizmath p. f. 1 f. 1

Item adtam zolgalattiaban 4 kóból buzat f. 4

Item vduariban vettem vaznot neki f. 1 d. 50

Item hogý Giöre mentem adtam kiz pinzt neki f. 4 d. 50

Holth megh patantýus Jakab zent Barrobas napýan Anno
dni 1587.

Item Az kiral puskaýath adta el f. 5

Halalanak elöfftö adtam ket kóból buzat f. 1 d. 50

Egy saya nadragot zñrketh adtam f. 3 d. 20

ket Eztendeigh minden nap adtam Ebidre vaczorara egý icze
borth f. 14 d. 64

Minden nap egy egý font hust es ket pinzarra kenieret f.
29 d. 28

Az kik az koppani nyeresigben woltanak adtam azoknak enni
buzat.

Baxa mathe uet mas fel kóból buzat tt f. 2

Partas Gergel uet buzath f. 2

Noha Istvan uet buzath f. 2

Ismegh egý zablýat adtam neki f. 1 d. 33

Kouacz Benedek vet buzath f. 1

Sipos Marton weth bornemiza adossagara miuel

hog' wtet zolgalta buzath f. 1

Churi Gergel peter vet masfel kóból buzat f. 1

Bornemiza Janosnak adtam buzath f. 5

Alföldi Jakabnak adtam $1\frac{1}{2}$ kóból buzat f. 1

Ismegh az vtan adtam nekýe buzat f. 2

Zabo Istuannak adtam 3 vasas buzat f. 2

Barbel Istuannak adtam 3 vasas buzat f. 2

Pál deaknak adtam buzat f. 1

Item adtam 6 kila buzat nekie f. 4

Item egý louath adtam nekie f. 16

- Bebesinak adtam buzath ki tizen f. 6
 Czizar Andrasnak adtam buzath f. 4
 Bebesi Gergelnek adtam buzath f. 10
 Ismegh adtam az vtan nekie kiz pinzt f. 3
 Pribek Imrennek vezpriminek adtam buzat f. 5
1588. 20 februarij attam Zabo Janosnak $5\frac{1}{2}$ singh londist
 1588. 20 februarij attam Bodisarnak mas fel singh londist egy nadragh
 Item attam weres sayat 9 singh saiat
 Item attam nekij R. 2
1588. 20 februarij Horuat Jakabnak attam nioles singh es mas fel fertal londist
1588. 4. Aug. Zabo Mihalnak attam 5 singh Istameteth p. f. 6
 1588. 20. februarij Pribek Janosnak attam $5\frac{1}{2}$ singh londist
 1588. 18 Julij attam Ismegh. 4. singh Istametet 1. p. f. 1 d. 10
 f. 4 d. 80
 25 Julij ismegh attam $1\frac{1}{2}$ singh Stametet 1 p. f. 1 d, 20 —
 f. 1 d. 80
 Item 1 ruhara valo gomb d. 27.
1588. 20 februarij attam az zakacsnak fertal hean 9 singh londist.
 1588. 20 februarij Thamaskonak attam mas fel singh londist.
 Peter kovacznak attam zolgalattijaban 4 sing Istametet p. f.
 4 d. 80
 Item attam nekij mas fel singh Istametet tezen 1 f. 80 d.
1588. 25 Julij kopaz palnak az louasnak $4\frac{1}{2}$ singh Istametet attam zolgalattijaban f. 5 d. 40.
 Az meni Boromj ennekom feüredi araczi eormenosi azofei Hegio (hegyen) lettenek ez ely mült zuretö. (Szüreten. Anno 1588.
Vagionj azofei Beor (Bor) egik kerik fabanj	14 Cob. esöbör
Item Egi attalagbanj vagio feüredi Beor	2 Cob.
Item masik hordobanj vagio feuredi Beor	9 Cob.
Item 4 hordobanj vagio azofei hegi vam	12 Cob.
Item 5 araczi beor vagio	$13\frac{1}{2}$ Cob.
Item 6. Azofei hegi vam beor	6 Cob.
Item 7. Hordobanj vagio araci Beor	15 Cob.
Item 8. Hordobani vagio feüredi Beor	$10\frac{1}{2}$ Cob.
Item 9. Hordoban vagio seolosi Beor	$15\frac{1}{2}$ Cob.

Thörök loua dolga.

89. 19. Aug. Boka Janosnak az lo arraban attam 15 wasas buzath
 Az Zeücznek attam az lo arraban 3 wasas buzath
 Itt adtam kiz pinztt neki f. 1.
 Borsos Symonnak az lo arraban adtam f. 4
 Eggy Dolmantt attam R. 2 }Hustt p. d. 14
 Eg' tino bwr d. 20 }Hustt p. d. 22
 Toth Andrasnak attam lo arraban buzat f. 1,

89. 30. Decemb : attam Husth f. 1 d. 10

Ey' tino bwr d. 20

ismegh hustt d. 14

Zèke Pálnak attam lo arraban egý menteth f. 3 d. 25

attam neki hustt d. 8.

89. 7. okt. Barbell Mihalliall zamot wetven mindenekbõl maradoth adossa f. 7.

Czepeli Jakabnének az lo arraban attam hustth d. 20

ismegh hustt attam d. 14. Itt attam 3 diznoth.

Baxa Ambrusnének attam az lo arraban hustt d. 62

ismegh hustt attam d. 14

Attam ismegh nekie eg' zablyatt f. 2

Zokoÿ Peter 9. Julý Ao 1589

Zerzödtem meg Zokoli Peterrel eztendeigh ket lora adok neki kiz pinzthh f. 20 es huz ftarra pozttoth.

Item tiz köböl abrak, 10 köböl buza és öth czöbör bor

Item louainak patkoltatas. Maganak aztall es zolgaÿanak abrak, itt adok 2 ezizmath.

9. Julý. Ao: 89.

Porkolabbal zilasi Balassall Ao 89. 9. Julý zerzödtem megh Eztendeigh p. f. 32, fele pinz fele pozto. .

Item eg' lora walo hell, az kiral fizetisin

89. 23. 8bris attam zolgalattiaban buzat k. 1.

Vram ithon nem leteben Attam esmet d. 25.

Eunek elötte attak volt esmet fl. 1.

Az utan esmet Attak nekj buzatt fl. 2.

Item eg' diznoth attam f. 1.

Item az elött attam R. 1.

Pýskki vram keziböll az kulczott vette ki Hathalmi Mattias zent Istuan napjan wagion hatod fell holnap zolgalattia 1. p. f. 2. d. $66\frac{2}{3}$ tt. f. 11. dr. 97.

4. febr: attam eg' köböll buzatth d. 50.

Item attam eg' diznoth p. f. 2

Item 7 pint bort niolcz pinzes borban d 56

Item 14 pint bort hat pinzes borban d. 84.

Item iget bor arra d. 22.

Summa f. 9 d. 37

Tartozom meegh f. 5. d. 13

90. 14. february attam egý lora öt hora walo zederes saját 7 singet 1 p. f. 2. d. 40 f. 16 d. 80.

Ebbõl hayöll Porkolabsagera kiuel neki tartozom d. 80.

Tartozom meegh f. 4. d. 33,

Ao. 89. die 9. Julý.

Bornemizza fabjan iõthh eg' nap attam neki harom lo hellt az kiraly fizetisin, negiedikre magam fizetek neki.

Item adok neki bortt czöbrötth 6.

20 vasas buzat

20 vasas Abrakoth

1 zalonna

89. 30. Septem : attam neki 6¹/₂ Czöör bort

attam hustt nekie d. 8

Surani laszlonak

beszprimbeöl küldöttem fl. 2.

Varga Mihaljnenak füreden fizettem erthe fl. 1.

Tihunban Geremi geörgj adott neki d. 50

rauasra Juott negj pintbort kj tezen d. 32.

Az szolgainak d. 10.

borsra attam 20

esipelösre attam d. 20.

Bachyn Philöpnak az kölezön gabnairtt adot

Zeremy Vram Eg' vasas buzath.

Anno 1588.

Zeorzöttem Panthius¹⁾ Simonnal f. 40 Semptris Primo die attam nekj f. 3 amikről adom nekj: tarthom neki aztalth

Ao 88. die 9. decemb : attam nekj 2. kóböl buzath p. f. 1.

Ao. 80. 29. Decemb : attam az abrak borbol tiz pinzes borbol 13¹/₂ pint bort f. 1. d. 35

89. 20. Januarj attam kiz pinzth f. 2.

89. 9. febr : attam egj artanth f. 2. d. 50.

89. 12. Martj attam 2 kóböll buzath f. 1.

89. 15. July attam eg' kóböll buzat f. d. 50

89. 23. oct : attam buzat f. 1.

26. oct : attam kiz pinzh f. 1.

Atham ismeg nekj novembernek husconkethedye napian 7 sing.

89. 20. Decemb : attam kiz pinzth f. 1.

89. 18. Novemb : attam kiz pinzt f. 6.

Husth attam d. 39

10 Pint bort d. 60.

89. adtam egj fort :

Summa f. 24 d. 24

vram ithon nem leteben :

Item attam d. 50

Zeremi uram adoth 4 februarj eg' vasas buzat p. f. d. 50

Item eg' iche bort d. 4.

Summa f. 24. d. 78.

Zolgaltt Pattantius Symon Eg' egiz eztendöt es nig' holnapoth wolt zerzödise eztendeigh p. f. 40 es 4 holnapoth, kire tartozom nekie f. 24. d. 78.

¹⁾ Olvasd Pattantyus, l. alább.

Erre fizettem f. 28 d. 56.

Sike palnak adtam tiz pinzes borban 5 pint borth
Morocza Balas ¹⁾

Attam Morocza Balasnak Wezprimben pwnkdsd nap elútt való
hetfón 1590. 5 singh saiat ismegh fel fertalnal valamenieuel többet
ki tezen 12 f. 23

Valtottam megh az eswst gywrót halmi orbantol kyt zalogban
vete volt 2 forinton f. 2.

Ao. 89. die 9. february

Mihal kouacczal zerződtem megh Eztendeigh kiz pinzben f. 10

Attam neký 3 singh kavasiat i. p. d. 72 f. 2 d. 16 kiz pinzth
ismegh attam f. 2.

Ao. 89. 3. January

Az ados leveleknek summaýa kiketh

Mogor Benedektwl föl kwldöttem Beczben tizen

summa zerinth raneztth f. 611 b. $73\frac{2}{3}$.

Kedves kötelességemnek tartom f. t. *Haudek* Ágoston, sz. benedek-
rendi tihanyi könyvtárnok urnak szives köszönetemet nyilvánítani
nemcsak azért, hogy a másolatomból elveszett utolsó ivet a 73-dik
laptól kezdve szakismerőleg és legnagyobb pontossággal pótlani nem
restelte; hanem, hogy némi utólagos könyvészeti kérdéseimre haladék
nélkül válaszolt. Így szerinte a füzet két hártyalapba van burkolva,
melyek valami régi egyházi énekes és hangjegyes könyvből vétettek.

Magának a naplónak papirosa érdes tapintatu, az idő hossza
alatt megsárgult; mártott voltát a huzalos ráma és a vízjegyek vilá-
gosb körvonalai bizonyítják. A füzet vízjegye egyfejű, jobbra néző sas,
mellén pajzsossal, kiterjesztett szárnyakkal és stilizált farktollakkal.
A $32\frac{1}{2}$ -el megjelölt szeletnek vízjegye barátírásu P, melynek felső
végén behorpadt oldalú pajzs látszik, a kalmárok akkor időbeli je-
lével. (Hausmarke.)

A lapok egyáltalán 0·30 magasak és 0·215 szélesek. Több lap
rövidebb, sőt szelet alakú.

Közli: RÓMER FLÓRIS FERENCZ.

¹⁾ Innen egész **-ig áll szóról szóra a 8 lap helyett alkalmazott
szeleten, l. fölebb.

VEGYES KÖZLÉSEK.

DIOD VÁRA TÖRTÉNETÉHEZ.

1540. jun. 17.

Joannes dei gracia Rex Hungarie Dalmacie, Croacie etc.

Prudentes et Circumspecti fideles Nobis dilecti. Licet necessitatem in tantum minoribus Bombardis non habeamus, Cum eiusmodi Bombarde Nobis eciam non desint, tamen cum dies expugnacionis castris Djóod instet, ad numerum Bombardarum nostrarum, minores Bombardas duas, ad duos tantum vel tres dies, ad castra nostra, sub Djóod posita mittere debeatis. Quas post expugnacionem huius arcis, quam auxilio domino dei breui futuram speramus vobis iterum restitui faciemus. Ex oppido Ennyed In pro festo Sacratissimi corporis Christi. Anno eiusdem M^o Q^{mo} Quadragessimo.

Joannes Rex

Manu propria.

Kivül: Prudentibus, et Circumspectis Judici et Juratis Ciuibus Cuius civitatis nostre Colosvariensis, fidelibus Nobis dilectis.

Eredetije *Kolozsvár város levéltárában* (Fasc. III. Nro 6.)

Közli: SZABÓ K.

S T A T U T U M

A GYULA-FEJÉRVÁRI NEMESÉK HADNAGYA SZÁMÁRA.

1660. febr. 3.

Constitutio pro Ductoribus Nobilium Albensium, tam modernorum, quam futurorum pro tempore constituendorum, in Anno 1660 die 3. Februarij facta.

Mivel akarmi dologban is dicsíretes dolog az egyesség és az jó rendtartás, ehez képest hogy az eddig való egyenetlenség s igazságtalanság közzülünk s városunkból extirpáltatnék, s dolgaink jó karban állíttathassanak, szükségesnek ítéltük ez ide alább megírt punctumok

szerént való végzésinket leiratni s hadnagy uraim kezekben assignálni, feltévén azt, hogy az Isten is az egyes szívüeket és az igazságszeretőket szokta megáldani.

1. Hadnagy uramék ő kegyelmek az eddig observáltatott authoritással élvén, s kit kit nemes atyánkfiai közzül szabadságában megtartván, mikor mi dolog occurral, fejedelem parancsolatja interveniál, vagy ha csak magunk között való dolog lészen is, melyet complanálni kelletik, vice hadnagya, szolgabirái és tizedesei által az nemességet eljártatván, álljon szabadságában ő kegyelmének, 1 forint bírsággal járattja-é el avagy feljebb. Valakik pedig honn találtatván, az praefigált helyre és órára el nem mennének, elegedendő okok nem lévén mentségökre, azokon irremissibiliter az denotált mueltát, úgymint fl. 1. executatassa hadnagy úram csak vice tisztei által is, kik is hogy ha az executiót negligálnák, triplummal büntetessenek meg hadnagyunknak arra rendeltetett emberi által.

2. Ez mostani ezondorlatt állapotjához képest városunknak szükséges, hogy minden éjtszakának idején egy-egy tizedes az ő alattvalóival czirkáljon szép renddel, mely tizedes vagy közlegény elnegligálván az czirkálást, mind maga s mind alatta valói ötven pénzzel büntetessenek kedvezés nélkül. És ha éjtszakának idején ismeretlen embert az városon kóborolni találnának, az olyanokat megfogván vigyék hadnagyunk eleiben maga igazítására.

3. Hogy ha mi kóborló s erőszaktevő katonák, vagy egyéb rendbeli hadak, praedálni városunkban találnának jöni, az harang félre veretvén fegyveres kézzel ha kik fel nem kelnének, értékre lévén az dolog, tehát az olyanokon három-három forintot executáltathasson hadnagy uram irremissibiliter.

4. Az mely két darabantot az kapubau állítottunk, azokkal szorgalmatosan vigyáztatván az kapukon hadnagy uram, minden ismeretlen embert be ne bocsássanak; kik mivel fizetésért szolgálvak, hópénzekre szedessen hadnagy uram két-két polturát az tizedesekkel, melyet is ő kegyelme kezében száman adjanak be, melyet ha valaki praestálni nem akarna, az olyan den. 25. büntetessék.

5. Mivel az hetetszakai vásárookra s azon kívül való napokon is az minemű eladni való eszközöket, úgymint szénát, fát, abrakot s egyébféle éléseket behoznak, rendkívül való árron adják, erre nézve ezeknek árroknak limitálásokra is köz akarattal rendeltük az nemesség részéről Bokor István uramat, úgy hogy ha valaki két ökrön hoz szénát, annak mind quantitását s mind pedig qualitását megnézvén, limitálja árrát ő kegyelme, egy hecsületes, jó lelkiismeretű váraisi esküdt emberrel együtt, hasonlóképpen ha négy, hat, vagy több ökrü szekeren hozna valaki szénát, azt is annak mivolta szerént limitálják ő kegyelmek. És hogy valami inconvenientia ne essék az vevők között, s egyik az másik elöl el ne kapja, senki várason kívül eleiben kimenni ne merészeljen semmi behozandó élésnek, hanem az piacra bevárván ott áruljon az eladó

féllel, ott is penig az elsőbb árost az későbbi az árúból ki ne vethesse sub poena flor. 12. Mely ellen ha valaki comperiáltatik cselekedni, az denotált poenát hadnagy uram az olyanokon minden kedvezés nélkül exequáltatni el ne mulassa, ha nemes ember; ha várasai rend penig, bíró uram botja alatt lévén, ő kegyelme procedáljon ellene. Hozzá tévén ezt is, hogy tíz órakornak előtte senkinek is czégér alá bevenni semmit is ne legyen szabad sub poena praespecificata. Az fát, abrakot s egyéb szükségre való éléseket is jó lelkek ismérleti szerént vásárbírák uraim mineműségekhez képeest limitálják, meglátván ő kegyelme is, másoknak károkkal magoknak hasznót ne szerezzenek.

6. Naponként kárunkkal s fogyatkozásunkkal tapasztaljuk, hogy mézáros uraimék nem gondolván semmit lelkek sérelmével s lakosinknak elfogyatkozott voltokkal, oly marhákat nyúznak két pénzre, kiket éjjel nappal járomban hajtván erőtelensége miatt ki nem telelhetne, hanem ők csak olcsón megvévén kivágják, s rendkívül való kicsiny fonttal adják lakosinknak, elannyira, hogy az mennyi hust ők tíz pénzért adnak, másutt öt s hat pénzen többet s szebbet is vehet az ember. Hogy azért az igazságtalanság is tolláltassék, tetszett hogy Bokor István uram az várasnak azon melléje adandó esküttivel az fontot is gyakorta megcirkálják, melyben ha fraus találtatik, annak cselekedője elsőben fl. 6. másodsor fl. 9. harmadsor fl. 12 büntetessék; ki ha ugyan még is Istene és lelke ellen azon hamis fonttal való mérésben tapasztaltatnék, hadnagy uram mind lakosoknak s mind penig extraneusoknak az nyúzást felszabadíthassa, mivel mézáros uraimék privilegiuma nem hamis fonttal való mérésre emanáltatott, ki miatt akarmely privilegium is cassáltatui szokott.

7. Régi bevött vsusunk szerént valaki korcsomát kezd, tartozzék hadnagyunknak, ha maga homn vagyon, ha nincsen, vicéjének, az látó bort megvinni, husz vedresből fél kupával, negyvenesből peniglen egész kupa bort első alkalmatossággal; hogy így az bornak is mineműségét megtudván, az szegény bor egy árron az jóval ne árúttassék, hanem jó lelki ismérlete szerént hadnagy uram szabhassa árrát illendő módon, úgy hogy az korcsomárló fél is kárát ne vallja, ki is lelke ismereti alatt tartozzék megmondani, hányával és mint vette légyen az bort. Az látó bort penig bora kikezdésének első alkalmatosságával valaki meg nem vinné hadnagyunknak, büntetessék az ilyen contumax egy veder borral toties quoties. Efféle korcsomárosoknak is kupájok megcirkálásokra Bokor István uramnak az váras esküdtével együtt szorgalmatos vigyázása legyen, és ha ki nem igaz ejtellel való mérésben találtatik, elsőben fl. 3, másodsor fl. 6. harmadsor fl. 12 büntetessék.

8. Idegen és residentiátlan embernek korcsomárlására hadnagy uram szorgalmatosan vigyázzon s vigyáztasson, s meg se engedje. És mivel hogy némelyek szoktak ilyen subtilis cautióval is élui, hogy külföldi emberrel az bor nyereségének felében megalkuván korcsomára béhozzák, tehát ő kegyelmének effélékre is szorgalmatos gondja lévén,

ha kik ilyen fraudulenter élni tapasztaltatnak, házokra csak maga autoritásával is reá küldvén, az bort pinczejéből kivonassa, kit vagy az nemességgel együtt költsön el, vagy penig kiárultatván abból holmi szükségeinkre költsön hadnagy uram; és mivel hogy az bor külföldi emberé lévén nem az koresomáros vall abban kárt, tehát az is, az ki ilyen fraudulenter árúlni fogna, fl. 12 büntettség toties quoties.

9. Vadnak nemes atyánkfiai között felesen, kik fizetett szolgák lévén az várhoz, ha mi contributio vagy az nemességnek confluxusa kívántatik, magokat absentálni akarják, praetendálván szolgálai kötelességeket. Végeztetett azért, hogy ő kegyelmek is semmiből magokat ki ne vonhassák, hanem mindenekben egyet értsenek; mert ha szolgák, fizetések jár s ingyen nem szolgálnak; kik ha ugyan contumacia ducti semmire nem mennének, valamint egy közzülünk való nemes embert az engedetlenségért megbüntetnek, ők is hasonlóképpen büntetessenek személyválogatás nélkül.

10. Gyakorta sok latorság, ugymint lopás, tolvajlás, gyilkosság, paráznaság s egyéb excessusok is történvén városunkban, effélet pátrálók el szokták magokat vonni nemes atyánkfiai házokhoz; kik is hogy refrenáltathassanak, végeztetett, hogy ha ki házánál efféle találatnék vagy tudatnék lenni, az háznak gazdájától keresse kézben hadnagy uram, ki ha felőle nem felelne, ámbátor csak gyanóság alatt legyen is, tehát hadnagy uram mindjárt akarmely nemes helyen is megfogathassa azon latrot vagy suspectust, ha peniglen felelni fogna az háznak gazdája az ilyen suspectus felől, és azonban az felelet alatt lévő személynek lator cselekedeti elucescálna, s az is comprobáltatnék, hogy az gazda tudva felelt felőle, tehát az ilyen felelő fél is mint latornak párttartója úgy büntettség. Hoc addito, ha ki in facto delicti találatnék, az olyant minden reá kérdés nélkül is megfogathassa hadnagy uram akarmely helyen is.

11. Sokak az felséges Istennek boszszujára, felebarátjoknak megbotránkoztatására s lelkek sérelmére kezdenek az mi lakó helyünkben is amaz kárhozatos szitkokkal élni, ugymint ördögadta, ördögteremtette, és több effélékkel, végeztetett azért az ilyetének ellen is, hogy az kiktől efféle isteni káromlás hallatnék, akar férfi akar asszony ember vagy leány legyen az, fl. 3. büntettség toties quoties; ki ha le nem tehetné vagy letenni nem akarná, az piaczi kézi kalodában tétetvén, praedicatio avagy könyörgés meglétéig ott tartassék toties quoties, annak utána elbocsáttassék. És mivel hogy gyakorlatossággal az piacson ülő sütők és kufárok is egymást rút szitkokkal illetvén ocsmányítják, kurvázzák, tehát ez ilyenek is az feljebb megirt poenával büntetessenek: mert az Isten egy embernek káromkodásáért egy várast is elveszt, viszont egy istenfélőért egy várast is megtart.

12. Találatnak sokan városunkban, kik közinkben iratván magokat sem fejedelmektől adatott armalisokat nem producálják, sem igaz nemes ágyból született voltokról való testimonialissokat előnkben

nem hozzák, mindazáltal békeséges időben hozzánk hasonló nemesi szabadsággal akarnak élni, felülésnek és hadi apparatusnak idején pedig magokat elvonszák: ez okon is azért végeztetett hogy a modo in posterum valaki magát közinkben akarja iratni, vagy armalisát producálja, vagy pedig viuis testimonys aut literis comprobálja nemes ágybúl való születését, avagy nem jobbagyi igában való létét, s annak utána beiratattván notariusunk által, az nemességnek köz expensájára tartozzék letenni egy forintot, melybül az notarius része beirásért den. 25.

13. Szükség hogy az mezei és hegyi dolgosoknak is mindenféle munkájokért való napszám limitáltassék hadnagy uram által az időnek bő s szűk, az napnak pedig rövid s hosszú állapotjához képest, mely limitatio ellen is, ha ki vagy titkon vagy nyilván többet ígérne vagy adna, fl. 12 büntettessék érette.

14. Valaki az ganét városunkon belől lehánná s szemetjét háza eleiben öntené, ki miatt emberen gyakorta sok fekélyek szoktak lenni, az olyanok is fl. 3 büntettessenek toties quoties.

15. Hadnagyunk pecsétit ha ki contemnálnván, engedelmességet nem mutatna, fl. 1. büntettessék, hasonlóképpen ha ki vagy magát vagy alatta és utána való tisztviselőket beszédével mocskolna, becstelenítene, büntettessék meg fl. 3. toties quoties. Excepto ha ki életébenjáró beszédekkel detrahálna ő kegyelmeket, procedáljanak suis modis az ilyenek ellen. Ezeknek az punctumok szerént való constitutióknak pedig poenái alól nem excludálatnak az özvegyek is, és ha akar férfi akar asszony ember az mulctákat nem praestálhatná, amaz köz mondás szerént procedáljon hadnagy uram ellenek: Qui non habet in bursa, soluat ex dorso, avagy tömlőczöztessék meg usque ad triduum. Excepto, hadi állapotban nem procedálhatván az punctumok szerént az férfiak ellen, kik inobediensek lennének, az olyan állapotban baltával is megbüntethesse őket.

16. Egy forintos bírság hadnagyunké, az több bírságokból pedig harmados; két részét rendeltük közönséges expensánkra, melyet is hadnagy uram fideliter megtartson, és ha idővel változása lenne is, successora kezében előttünk assignáljon registratim.

17. Mind ezeknek megtartására s tartatására hadnagy uram is hittel legyen köteles, és ha ki miben impingál, kedvezés nélkül való executióját is el ne mulassa sub poena fl. 12.

Datum in Ciuitate Alba Julia Die et Anno in praenotatis.

Eredetije az erd. Muzzeum kéziratárában (Ötvös Ágoston hagyatékából.)

Közli: SZABÓ KÁROLY.

SZALÁRDI ÉLETÉHEZ.

1.

1665. jan. 31.

Az Úr Isten ő felsége minden lelki testi üdvösséges örömmel töltse be kegyelmetek szívét, lelkét, és igaz atyafiúi szeretetnek lelkivel áldja meg kegyelmeteket!

Az Úr ő kegyelme izenetiből értem, hogy kegyelmetek még is békételenkedik az én kis sallárium borom itt ben létele dolgában. Izen-tem vala kegyelmeteknek hozzám küldött böcsületes atyjokfiai által is, külömbséget kellene tenni kegyelmeteknek mind ez előtti s mind az mostani itt lakos, patricius örökséges conventbeli böcsületes személyek között, az kiknek külömben is kegyelmetek privilegiumától, botjától kelletvén függeniek, s örökségesek lévén, volt is vagyon is miből magokat sustentálniok; ellenben pedig az én romlott, nyomorodott állapotom más karban vagyon: mert az közönséges haza szolgálatja mellett mindenemet elvesztvén, Istennek igaz ítéletiből a nyomorúság hozott és szorított ide kegyelmetek közébe. A mi kegyelmes urunk ő Nagysága, az tanács és deputatus urakkal mostani romlott, nyomorodott állapotomban naponkint való magam tengetésemre adták rendelték mind az fizető mesterségi kis beneficiumot s az conventbeli hivatalkát salláriumocskával. És így sustentátiómra rendeltetvén most énnékem, másunnan is semmim sem lévén, kegyelmetek méltán ususától nem arceálhat. Annyival inkább pedig, hogy a contractust is ha kegyelmetek jó értelemmel akarja magyarázni, abból is jó consequentiával kihozathatik ben való foglaltatása: mert noha annak concludálásakor az urak per partes mindeneket nem expediálhattak, de az hol csak a viceporkolábságra megengedettett az bornak behozása, méltán következhetik, hogy a fizető mesterség után annyival inkább meg kellessék engedtetni, holott a fizető mesterség akármely helyekben s nemzetek között is elébb valónak tartattatik a viceporkolábságuál.

Kegyelmetek azért ezeket is istenesen considerálván, s azt is meggondolván, hogy én ifjúságomtól fogva az hazával együtt kegyelmetek szolgálatjában töltöttem üdömet, s ugyan az haza s kegyelmetek közönéges szolgálatja s böcsületi mellett esett is a nagy romlás az váradi végház oltalmazása mellett rajtam, ily megromlott nyomorodott állapotomban kérem kegyelmeteket nagy bizodalommal, ne igyekezzék priválni abbeli kis beneficiumomtól, melylyel ily megnyomorodott állapotomban nyomorúlt életemet s házam népit tengethetném; lám az major sem lakik itt ben, annak résziről is nincsen semmi distractiója kegyelmetek koresomáinak. Hogy pedig ennek exemplumával mások is megkezdének kívánni, hiszem sem most nincsen, s ez után is nem leszen (ha durálna is ez állapot) egy fizető mesternél több, és így annak exem-

plumán több praesidiariusok, annál inkább azokon kívül valók, nem fundálhatnának, s ha szinte kívánnák is, nem adatnék. Viselje szeme előtt kegyelmetek az istenes atyafiúi szeretetet is, mely könyörületességet kíván kitől-kitől megnyomorodott felebarátjához, s ne igyekezzék kegyelmetek, hogy ilyen megromlott és nyomorodott szegény szolgájának több nyomorúságához még is több és tetesebb nyomorúság adattassék ilyen priváltatásával.

Melyért Istentől is áldást várhat kegyelmetek, én is az én együgyü nyavalyás állapotomban kegyelmeteknek megszolgálni igyekezem.

Kegyelmetektől jó választ várván, istennek atyai oltalmában és gondviselése alá egyen-egyen szivből ajánlom kegyelmeteket. Claudio-poli die 31. Januar. 1665.

Kegyelmeteknek jó akaró szolgája

Szalárdi János m. p.

Kivül: Generosis, Amplissimis, Prudentibus ac Circumspectis Dominis Primario et Regio Judicibus, coeterisque Juratis Civibus et senatoribus Inelitae Rei-Publicae Claudio-politanae etc. Dominis fautoribus suis singulariter observandis, confidentissimis exhibendae.

Eredetije *Kolozsvár város levéltárában (Fasc. II. Nro 181.)*

2.

1665. febr. 1.

Michael Apafi Dei gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc.

Prudentes et Circumspecti Nobis dilecti Salutem et gratiam nostram. Nemzetes Szalárdi János ott való káptalan és egyszersmind fizető mester hivünknek alázatos informatiójából értjük, hogy tisztibez képest tőlünk élete tápláltatására rendeltetett és immár bé is szállítottatott borának ususától hűségtek tilalmazná, prectendálván privilegiumának abból való violáltatását, respectálván is benne az ott lakos, örökséges concivis patricius conventeknek mivoltokat és állapotjokat. Holott, ha contractusok nem tángálja is explicite, de implicite, jó értelemmel, ez megnevezett hivünknek is maga salariumával való szabados élése, (tishti is azt kívánván, patricius sem lévén), éppen comprehendáltatik contractusokban. Azért hűségteknek kegyelmesen és serio parancsoljuk, mivel egyebünnet sem várhatja sustentatiójára való commoditását megnevezett hivünk, ne contrariáljon benne, sőt engedjen tőlünk salariumában rendeltetett borbéli praebendájával szabados élést hűségtek. Egyéb aránt láttatik hűségtek contractusa ellen cselekedni: mert a mi ott lévő tiszteink közzül a legalacsonabbnak is szabadosnak ítéltetett, fizető mesterünknek annál szabadosabbnak lenni ítéljük. Secus nullatenus facturi. Datum im Castro nostro Ebesfalva, die 1. Febr. Anno 1665.

M. Apafi m. p.

Kívül : Prudentibus ac Circumspectis, Primario et Regio Judicibus coeterisque Juratis Civibus et Senatoribus Civitatis nostrae Kolosvár, Fidelibus nobis dilectis.

Eredetije *Kolozsvár város levéltárában* (*Fasc. III. Nro 88.*)

3.

1665. febr. 3.

Atyafiúi szent szeretetnek, egyességnek lelkével és minden idvességés szent áldásával, hogy az ur Isten ő felsége megáldja kegyelme-
ket, szivből kívánom.

Az én kis salarium borocskám dolgában kegyelme-
tök várast convocáltatván, úgy hiszem nem is vizsgálván az én ratióimat, sem peniglen kegyelme-
teknél való szorgalmatos törekedésemet, csak ugyan privilegiuma mellé delibérált volt, nem akarván kegyelme-
tek csak az urunktól ő Nagyságától lejendő válaszra is várakozni. Mely azonban ugyan tegnap elérkeztén, im kegyelme-
tek az ő Nagysága méltóságos leveléből megláthatja, mint értse ő Nagysága, s ő Nagysága mellett lévő böcsületes hivei, az contractusnak az iránt való izecskejét.

Akarám azért kegyelme-
teknél értékre adni, én már az mint borbirák uramékkal tegnap beszélgettem, ha úgy megadatik árrok azon borocskáimnak, oda adom ugyan a város korcsomáira, mostani szükségemhez képest is, de cum ea protestatione, hogy ebben a mi kegyelme-
tes urunk ő Nagysága méltóságos resolutiója, kegyelme-
tes parancsolatja szerint immunitásomat fentartván, a kegyelme-
tek ebben tött deliberatióját nem respectálhatom, mind magam azon dologbéli immunitásomat s mind ezen hivatalbéli successoroknak immunitásokat és igazságokat illette fentartani akarván. Azonban a kegyelme-
tek jó tetszése, ha ezen izecske a nemes ország előtt is examenben fog kerülni. De ha ez iránt ennél is több alkalmatlansági fognak kegyelme-
teknél csak ez cikkelykére nézve emergálni, én annak semmi oka nem lézsek; holott úgy tetszik, kegyelme-
tek ezt csak szép csendesesen is istenes jó ratióval helyben hagyhatja vala. Az melyről én még is solenniter protestálok kegyelme-
tek előtt. Ajánlván ezek után Istennek atyai gondviselése alá kegyelme-
teket. Claudiopoli die 3. Febr. Anno 1665.

Kegyelme-
teknél jóakaró szolgája

Szalárdi János m. p.

Kívül : Generosis Amplissimis Prudentibus et Circumspectis Dominis Primario et Regio Judicibus, Senatoribus ac Juratis Ciuibus inclitae Reipublicae Claudiopolitanae etc. Dominis mihi observandissimis, confidentissimis.

Eredetije *Kolozsvár város levéltárában*. (*Fasc. II. Nro 182.*)

Közli : SZABÓ KÁROLY.

ZRINYI ILONA LEVELEI.

Zrinyi Ilona életrajzát 1869-ben megírta Horváth Mihály. Mindent, mi addig a történetíró előtt hozzáférhető volt, felhasználts ez épen elég volt arra, hogy a tragikai viszontagságú nőről megragadó képet adjon. Kétségtelenül nem fog felfedezés történni, mely a Horváth által rajzolt képet módosítsa: de felfedezés, mely azt bőviti, kiegészíti, ezután is történhet. Ime a gróf Telekies M. Vásárhelytt levő családi levéltárában hét levelet kaptam Zrinyi Ilonától, melyek közül az 1—4-et egészen sajátkezüleg írta. E levelek közül az első közvetlenül azután kelt, hogy Munkács 1686. apr. 27. felszabadult az ostrom alól. Ez ostrom és felszabadulás történetét Dobay naplójából ismerjük. Érdekes adalék van hozzá a *Histoire des Troubles de Hongrie Amsterdam 1687, III. k. 178. s köv. ll.*, valamint a *Hist. des Revolutions de Hongrie a la Haye 1739-iki 4-edr. kiadás 107 s köv. ll.* különben az öt első levél épen ezen ostrom történetével foglalkozik — s még nem találtunk fel levelet, mely e nevezetes asszony jellemét oly tisztán elének állítaná, mint épen ezek. Érdekes a két utolsó levél is, mely a későbbi ostrom idejéből (1687-ből) való. Zrinyi Ilonától különben aránylag nem sok levél maradt ránk a Horváth által kiadottakon kívül, Thaly K. tett egyet közzé a *Századok* 1873-iki évfolyam 216. l.

Ezekhez járult még egy 1681. oct. 7-én Teleki Mihályhoz írt levele, mely az utolsó időben rendezett csomagokban van, s melyet Hincz Miklós tisztelt barátom volt szives velem közleni.

De térjünk át a levelekre:

I.

1681. Oct. 7.

Spectabilis, ac generose domine nobis observande.

Kegyelmed böcsületes levelét az méltóságos fejedelem ő kegyelme includalt passussával együtt kedvesen vettük; megszerzésében való kgd szíves fáradozását és elküldését böcsülettel recognoscálni igyekezzük. De mivel az passust követünknek oly végre kívántuk, hogy az méltóságos fejedelem ő kegyelme ecsedi várunk ellen való megindulását általok csendesítettük volna. Azonban Isten az ő kegyelme szívét megszállván és az egész keresztény világ előtt dicsíretes jó emlékezetű kereszténységétül viseltetvén, szándékát megváltoztatta, s nem gyönyörködven az mi neveletlen árváinknak sőt ezen darab magyar földnek Ecsed vára elveszésével következendő károokban és pusztulásban immár maga méltóságos személyét és hadait onnan máshova fordította. Nem látjuk ezért szükségesnek, hogy mostan oda menendő követünk által ő kegyelme méltóságát terheljük; kegyelmed ha miben bennünket megtalál, böcsülettel kedveskedni el nem mulatjuk. In reliquo servet Deus spectabilem ac generosam dominationem V^{ram} diu felicissime salvuam et incolumem. Datum in arce nra Munkács die 7 mensis Octobris Anno 1681.

Spectabilis ac generosae dominationis V^{rae}

affectiona

Helena Zrinÿ m. k.

Külczim: Spectabili ac Generoso Dno Michaeli Teleky de Szék illrmi principis Transilvaniae Dⁿⁱ Michaelis Apaffy Consiliario domino et praesidiorum Kövariensis et Hustiensis Supremo Capitaneo Comitatum Maramaros et de Torda Supremo Comiti Dno nobis observando.

Fekete spanyol viaszba nyomott gyűrűs pecséttel lezárva, melyen öt ágú korona és családi czimer látható. — Csak az aláírás a Zrinyi Ilona sajátkezű írása.

(Eredetije a m.-vásárhelyi gr. Teleki ltárban.)

II.

1686. máj. 5.

Elsőben is legyen hálá az szent háromság egy istennek, ki az ártatlanoknak pártfogója, és elveszetteknek és eltökéletteknek; megtalálta kglmedet is édes kedves uram, és az én méltatlan személyemet másod magammal lévén oltalmazta kétségben eséstől. Irhatok kglmednek édes szívem uram, isten csudálatosképpen megtartotta és felszabadította obsidiótul, nagy confusioval

ment vár alul maga Caprara general, és írhatom kglmednek 700 és 16 bumplikarakast ¹⁾ és tözes labdákat keveket és granátoknak sokaságát hánta be várókba és palánkokba, több ember kárával nem vagyunk 8-nál, az torony és az felső házok oda vannak, az egy háló házunk és aranyos palota megmaradott, de az mind semmi ily rettenetes itilethez képest vigasztalásunkra szemünk láttára sok kárával volt az ellenség; igen kevés lövést tettek hiában várbul, omlott olykor sorján német; minthogy kezel is volt egy vizárok, annak is vizét alkalmasint kivették volt, nagy munkával is jutott hozzá; de az mi vitézink is hasonló munkát tettek vigyázó serénységgel hiven megállottak hon kellett; senki sem engemet sem két gyermekimet megijedt állapottal bizony nem láta, valamint eleim úgy dolognak folján voltunk készek fejünk fennállatáig várat megtartani életünk letötélével. Lássa immár kikkel tett fel az ellenség, ha asszony ember vagyok is Munkácson megmertem várni őket, vigyék hírét máshová is. Azonban édes kedves uram, mi az én állapotomat illeti, én most is nem tudom mikor kell várni új vendégszámot, nem tarthatom veres superlátra, az most is megvan-e nem tudom; 2—3 hétig-e vagy tovább nem gondolom; az istenért ha lehet édes szívem uram akkor legyünk együtt hogy igaz szeretettel és hívességgel kézhez adhassam gyermekimet együtt várral benne valókkal együtt, ha hótom történnék is könnyebb leszen lelkemnek. Ezzel ajánlom magamat kglmed igaz szeretetibe. Kglmednek engedelmes felesége

Zrinÿ Ilona.

5. Maj. 1686.

Ered. mely egészen Zrinyi I. írása gr. Telekiek lt. Miss. 843.

III.

(1686.) 10. Maj.

Isten kglmeddel, édes kedves uram, soha nem tudom minő dolog: Kulim Péter ²⁾ eljüvetelétől fogvást sem hirt sem levelet sem embert nem köld; nagy dolognak kell lenni, én pediglen valamikor lehetett is, obsidionk lévén is el nem mulatám igaz szeretetet és hűségemet kglmedhez hazámhoz megmutattam, és bizo-

¹⁾ Bumpli=bombe, karakás (Dobaynál: Karkasz) az az karikas, karikás bomba, t. i. forgó golyó.

²⁾ Tökölly Naplóiban (Monum. Script. XXIII a 420 és 432 ll. Kubini Péternek van írva: valószínűleg másolói tévedésből. V. ö. Monum. XXIV Theökölly udvartartása 80 l. hol helyesen Kulin Péter van írva.

nyitottam magam mellett lévőkkal némelyekkel meg is tartattam várral együtt kgdnek szolgálatjára ; az ellenségnek félelme miatt engem tudja isten senki búsulásomat nem látta, de isten ellenségemet miolta isten maga rémitéssel innét elvitte csak sirással tölttem azt a kevés számú óráimat, sok nehéz az én boldogtalanságomat kigondolni is sok okokra nézve, annival is nehezebb kiírni, hanem hagyom az egy istenre és az kglmed én hozzám való igaz szeretetire. Ha lehet írjon, kölgyen bizonyos embert és tegyen dispositiot, Munkács várra és az én két gyermekimre legyen gondja. Mig én élek addig senki ne féltse confusiotól Munkácsot, de óránként nem tudom mit éri fejemet, adjon isten csak én oly szerencsés lehetnék édes szívem, kegyelmedet fiú magzattal örvendezhetném magam életemnek letételével is nem bánám. Ezzel maradok kgdnek engedelmes és igaz szeretettel szolgáló felesége

Zrinÿ Ilona m. p.

10. Maji.

Külszím : Az én édes kedves uramnak Thököly Imre uramnak adassék ő kgeinek sietve.

(Ercdetije a gr. Telekiek ltban 165.)

IV.

Máj. 31. 1686.

Isten kglmeddel édes kedves szívem uram.

Nagy szeretettel és örömmel vettem kglmed három rendbeli leveleit, értem sok dolgok miatt ide nem gyöhetett, kglmed legyen úgy mint istennek és kglmednek tetszik ; bizony nehéz de patientia mindeneket meggyőzi, de vagy irom vagy nem énnekem csak nehéz az ilyen dolgokban való várakozás. Én édes szívem uram nem tudom ki kedveskedett ott azzal a hírrel hogy én megbetegedtem, senki én nálamnál jobban nem tudja, és isten ha azt az orát elhozza, akkor kereszteljünk elébb nem. Kglmed azon ne búsúljon, csak van itt istennek hálá gyalogom és lovasom, azok kezel tanáncozik az ki megkeresi kglmedet, és az által tudositják mint leszek, más szovának ne higgyen ; hogy peniglen én nekem egészségemnek változása nem volna, anélkül nem vagyok, de nem arra, mert még el nem múlt az idő, Isten dolga mikor és mint, talán igen szépen reá is érkezhethetne kglmed ; de az én szerencsétlenségem azt nem engedi ; Nádasdy uramot ha el hja kglmed talán ott inkább talál szolgákat kglmed több becsületes hiveink közül kinek kell oda menni neveket tán megtudja Kellemesi uram mondani ; ökre megbetegedett lova is nin-

csen, talán jobban leszen, akkor többekkel elköldem, azok által irok több punctumokrúl. Ezzel isten tartsa és köszöntőnek mondásakint egy nappal elébb jó egészségben, kglmednek, die 31 Maji maradok igaz szeretettel engedelmes felesége
Zrinÿ Ilona.

Van immár 300 jó hajdú talán több is lehet abban is mes-terkedni kell prezidiumon kívül.

Külczim: Az én édes kedves uramnak Theököly uramnak ö kegyelmének adassék.

(Eredeti, mely egészen Zr. I. írása gr. Telekiek Itárra Miss. 843.)

V.

1686. j u n. 4.

Mint édes kedves uramnak ajánlom szeretettel való szolgálomat, kívánom isten hamar időn juttassa velem együtt örven-detesebb napokra és jó egészségben való látással sziből kívánom.

Én édes uram, nagy szeretettel vettem kglmed leveleit és a mit parancsol kglmed jó lelkemismereti szerént irám itt ki mint viselte és alkalmaztatta magát. Én édes uram irom hogy az istennek csuda jó voltából és gondviselése után, én senkire nem panaszkodhatom; igaz hívek voltak, jól viselték magokat, kinek mi tisztí és hivatalja volt abba eljártak, ha nem, másokkal végben vittem; ha olykor meglett dolog után sajnáltak hir nélkül végbenment arra én sokat nem gondoltam, pedig hogy isten megtartott és ellenséginket megszegyenitette és merre a vizet kivenni akarta most igen vastagon gyön a viz, jobbára teli is már az árok. Szolga uraimék felől mi illeti én megszámlálom kikkel gondolom el lehet a vár kglmednek az több cselédek is elköldöm, csak passust külgyön kglmed, mert sokért fel nem venném valamit esne rajtok. Minémó hírek folynak Molnár uram ¹⁾ meglasodott nem pattog, sebben fekszik miota ároknak szoritották. Szakmár felül hozták hirt, Beregszászra száll, birót féltettem és tömlöczre téttem rossz embert, ha nem tud félni, pengessen vasat. A mikor az hajduk mennek akkor köldek szekszenás lovon elköldem szükséges portékát, kell-e nyári kentest, kglmednek várom tudósítását, tálakat csináltattam; cseléd és az udvar szükségre posztót mi formán lehet nem kérdeztem Lesseny uramot,

¹⁾ V. ö. Dobay naplójával a 433-ik l. maj. 16-án, s 438 l. maj. 25.

van-e rá bizakottva vagy nem, nem szeretem tarkán járnak; muzsikás nincsen csak czipke és német trombitás, két terek sipos, de az olyan elég van kglmednek; az Ujvári Jankó vitézi mesterséggel is el tud szolgálni. Sok irigyi vannak is érette. . . Mi édes kedves uram volt itt vitézi oskola, minden nap sokáig is tartott, jól is megtanultak ezek, eszveszoktak eszveesköttek, csak jól foly a dolog, szép hírek nevek örökki fennmarad. Rongyos várba jó szívvel látnánk mindnyájan kglmedet; Ferkót és Juliánkát ajánlom kglmed igaz szeretetiben és maradok

szereettel szolgáló engedelmes felesége
Zriny Ilona m. p.

Sándor Gáspár uram delinta az sanczot, még szebbet csinál három árkusra.

Die 4. Jun. 1686.

(Eredetije, mely egészen Zrinyi I. írása gr. Telekiek lt. 843.)

VI.

1686. j u n . 4.

Isten áldja sat.

Az egri hírek bizonyosak az hová Patakrúl is vittének ágyúkat Lessenyei uram által declaralt igaz hozzám való szeretetiért s édes gyermekeimnek ajánlott atyai szép jó akaratiéért Isten áldja s tartsa meg kegyelmedet édes uram az mi szerencsénkre szívünk szerint kívánjuk. Itten egy leveles zöld ládánál és más egy conservatoria ládánál egyéb nincsen a többi elmaradtak. Regécznek minden épületit porral felhánták. Az élésrül a tiszték hertelen extractust nem adhattanak, de ha többet más honnét nem providealunk, ez hamar elfogy, költségűl igen megfogyatkoztam. Tizes aranyakra szorúltam, mindazáltal Dolhai uram kezínél levő pénzt én el nem hozatom, *Dobsics felől Kelemesi* uramtúl izentem kgdnek francia király képe felől írtam tudakozva. Munkács várának hic et nunc nem kell tartani, mert az ellenségnek vagyon másutt is dolga csak az szükséges élésnek megszerzésében s annak béhozásában lehetne módunk. Való dolog vannak oly haszontalan szükség szaporítók, kiknek akármely obsidiokor is nem sok hasznokat vehetem, az olyakat ha kgd innét elhivatja is nem lészen hátra maradásomra. Osztroicz uram embere onnét felyül érkezett az *semmi derik* tábort nem mond, hogy volna. Francia nagy károkat tött. Imperiomból port golyobist egyéb municiokot is hirtelen nem vitetvén számára, de azoknak is vígire menvén proxime tudósítom kgdet.

Édes uram az munkácsi sáncznak delineatióját csak propter formam küldvén kgdnek, annak hátára feiresen írtam azon dolgokat, kiket máskint pennára nem mertem tenni, melyet tüzre tartván, meg fogja kgd olvasni s continentiáját érteni. Az kívánt zálogok dolgát az mi illeti munkácsi obsidionak félelmitül bizvást elküldhetném, de némely intervenial hirekre nézve arra felé merre kgd parancsolja passus nélkült nem merem bocsátani féltvén ököket az *ekkorig elkerült* már most rajtok könnyen megtörténhető veszedelemtől, az kgd újabb tudósítását azért elvárom, azon sáncznak delineatióját pedig, ha kgd addig is, mig minden circumstantiájával megküldhet, mert conserválni akarná az hátán lévő irás hogy ne tessék, valamely papirossal ragassza bé kgd. Ezek után isten oltalmában ajánlom kgdet édes uram.

Datum in arce Munkács 4 Junii 1686.

Kgdnek

szeregettel szolgáló engedelmes felesége
Zrinÿ Ilona.

Jegyzet. A dült betűkkel szedetttek számokkal vannak írva, a myhelyi gróf Teleki ltárban Miss. 843.

VII.

1687. máj. 10.

Isten etc.

Kegyelmed levelét vettük, némely vitézink ellen való panaszolkodását megértettük. Méltán recognoscálja kegyelmed a jó szomszédságot a mi részünkről, mert attúl soha nem voltunk idegenek, okot sem adtunk, nem is adunk. Ha Huszton valami alkalmatlanság történt is talám az ágyulövés okot adott reá, ott járván katonáink mint szomszéd országban békességesen, itt sem az marmarosiakat sem az erdélyieket senki nem háborgatja, bizvást járhatnak, minthogy tudjuk ki devotioja alatt vadnak. Egyéberánt keményen megfeddettük azokat és hogy azután okot ne adjanak semmire is, serio megparancsoltuk nékiek, elhitetvén azt magunkkal, hogy Major Ferencz lova sem tartatik meg. Isten etc. Datum Munkács. 10. Maii. 1687.

Kegyelmednek

jót kíván
Zriny Ilona m. p.

Külszím: Tekintetes nemzeti Frater István uramnak Huszt várának kapitányának ő kegyelmének adassék.

Ered. a gr. Teleki cs. lt. Miss. 227.

VIII.

1687. j u l. 3.

Isten sok jókkal áldja meg kegyelmedet.

Kegyelmed levelét vettem, némely vitézim ellen való panaszt megértettem. Aféle excessusokat nem csak fölöttébb sajnálok, de meg is szoktam büntettetni a jó szomszédságnak megtartásáért az olyan szófogadatlan embereket, az kik kárt tésznek az szegénységnek. Tudom, hogy kegyelmed irt kapitányunknak Radics András uramnak; ő kegyelme bővebben tészzen választ kegyelmednek; meg is parancsoltam, mi tévő légyen, hogy azután a féle dolgok eltávoztassanak, végére menvén, mi történt légyen. Isten kegyelmedet sokáig éltesse. Munkács, 3. Julii 1687.

Kegyelmednek

sok jót kíván
Zriny Ilona m. p.

Kivül: Generoso Domino Melchiori Pogany de Cseb, Comitatus Marmaros Vice Comiti etc. mihi observando.

(Eredetije a gr. Teleki család ltárában (Missilisek 170. sz.)

Közli: SZILÁGYI SÁNDOR.

A D A L É K O K

AZ 1619. ÉVI POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS TÖRTÉNETÉHEZ.

Rimay János, Csúty Gáspár, Armprusztér Ferencz és Dávid János levelei Thurzó Imréhez. (jun. 27. — aug. 10.)

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Az 1619. évi országgyűlés, melyet II. Ferdinánd kevéssel trónra lépte után az ország rendei Pozsonyba hirdetett, egy a többi közt, mely törvényhozás- s az ország zavart állapotainak rendezése dolgában jóformán semmit sem adott a nemzetnek; eredmény nélkül oszlott el, s mindössze arra szolgált, hogy az egymással küzdő protestans és katolikus felekezet kebelében még mélyebbre ássa a kölcsönös gyűlölködést s nagyobbá tegye az elkeseredést. Egy felől a nemzet, mely új királyától minden bajainak orvoslását várja, más felől a király, ki az eretnekség kiirtására tett fogadással veszi kezébe népei kormányát, s a ki- nek épen most fő gondja inkább a német birodalmi ügyekre és a vetélytársaktól féltett császári korona elnyerésére van irányozva; kint a már lobogó lánggra kapott nagy vallásháború, melynek veszedelme az országot is fenyegeti, bent a kölcsönös sérelmek hangos panaszával egymás közt torzsalkodó rendek: — ez körülbelől főbb vonásaiban a helyzet képe, melyre mind egészben s mind részleteiben igen érdekes világot vetnek az előttünk fekvő levelek, melyek az országos levéltár kincstári osztályának rendezetlen iratai közt eddig ismeretlenül heverték s csak mostanában kerültek napfényre. — Egy teljes correspondentiát adnak ezek; íróik igen gyakran egymásra hivatkozva, egymás híreit kiegészítve, küldik tudósításaikat az országgyűlés dolgai felől s párhuzamosan a külső eseményekről is, Thurzó Imréhez, úgy hogy majdnem mondhatnánk, egy valóságos napló értékével bírnak e

levelek, melyeknek különösen az államférfíúi képzettségű és jeles műveltségű költő Rimay János neve kölcsönöz becsét és fontosságot.

I.

1619. jun. 27.

Illustrissime Comes, Domine, Domine gratiosissime!

Humilium servitorum meorum in gratiam Illustris D. V. demissam subjectionem. — Szintén most hozának kegyelmes uram, ngodnak szóló három levelet, melyet ngodnak ím megküldöttem; ezekből nagyságod külömbféle híreket eszébe vehet. Innen nagyságodnak egyebet nem írhatok, hanem hogy Molard uram ő nagysága tanquam legatus regius ez estve késsén ide érkezett; Mussingher uramot is várják; mi jót proponálnak, üdövel megértjük. Ma esztergomi érsek uram ő nagyságánál leszen palatinus uram ő nga, Molard uram és többen. Az ausztriai és morvai követeknek hónap hét órakor leszen expeditiójok, kinek continentiáját az mennyiből ngod nem tudná, Chúty uram meg írja ngodnak; ha tudták volna, hogy Magyarország csak így resolválja magát, ide sem fáradtak volna. Csehország felől most semmi bizonyost nem hallunk. Egy cseh úr, z'Bubna, 1000 lovasnak kapitánya, mihent gróf Mannsfeldt fölverését értette, mindjárt az fölverőket követte, el is érte őket, és míg meg segítették, egynehány pár szekeret, Mannsfeld uram pénzét, ezüstmívét és inkább minden marháját vissza nyerték. Ha mi bizonyos híreink lesznek, ngodnak értésére adom. Az ngod kedves brúdere ngod után igen supánkodik, ngodnak holtáig való igaz szolgálatját ajánlja, kivel egyetemben éltesse isten ngodat sok esztendeig kedves egészségben. Posony, 27. Juny, anno 1619.

Illustris D. V. humilis servitor

Franciscus Armpruster mpr.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzo de Bethlenfalva . . . stb. Bycham.

II.

1619. jun. 29.

Illustrissime Comes Domine, et Domine nobis gratiosissime! Post servitorum nostrorum addictissimam nostri commendationem.

Az úristentől sok jó szerencsével bévelkedő egészséges életet kívánunk adatni nagyságodnak. Ez itt való állapotnak az

ngd innen való elmenetele után csak ennyiben való progressussa lehetett még ez ideig, hogy Molard uramot ő felsége az csehországi cancellariussal tegnapelőtt bocsátotta Bécsből követséggel palatinus urunkhoz és az országhoz ide Pozsonban, a kik későn estve szállottak és telepedtenek be szállásokra; tegnap azért palatinus urunk szállására hét óra korba hirdetvén be az országot, az austriai követeket expediálá előszer, patenter való formán adván pecsétek alatt meg válaszokot; az austriai követek expediálása után Teuffenpach uramot is az társaival egyetemben hasonló írással comprehendált válaszszal expediálván, ma fog innen immár Teuffenbach uram meg indulni, ki mellé az ország statussi kísézőket is impetrálának bizonyos okokhoz képest, a kik szintén Morvába kísérik az követeket, Bosnyák uramot rendelvén az kísézők eleibe. Ez két rendbeli követeknek expediálása után osztán palatinus uram szállásán, coram ordinum et statuum corona, kilencz és tiz óra között, Molard urammal az csehországi cancellarius is proponálá az ő felsége követségét, adván be az ő felsége credentionalis levelét és Palatinus uramra bízott plenipotentiájáról való írását is, kívánván ő felsége az országtól, hogy palatinus uramot abban az neki engedtetett hatalomban megböcsüljék és minden dolgokot úgy tractáljanak concludáljanak is ő ngval, mintha önnön maga ő felsége praesideálna az gyűlésben. Exhibeálák az ő felsége propositióit is az után és publice el is olvasák őket előttünk, a kik nem kevessek; most veszik csak mássát azoknak, kiket mi is transsumálván, mind az követeknek adott két rendbeli válasz formával egyetemben meg küldünk rövid napon ngodnak. Kívánja ő felsége, hogy az traktátaturáljuk és az gyűlést elvégezzük, mert ő felségének is az imperiumi gyűlésre kelletik menni, de minthogy igen fokossak az propositióknak némely ágai, alitanám, hogy nem kezdhethük mindenikét könnyen meg hajtani és az ország is az ő sérelmét nem kezdi praetereálni, az gravameneket igyekeztvén az propositiók eleiben vetni. Irhatunk ilyen hírt is nagyságodnak, hogy Pogrányi István uram ír palatinus urunknak Konstantinápolyból 20. May egy levelet, kiben jelenti, hogy az Kazul basa követe 11. May érkezett be Konstantinápolyba, hét egész holnapot töltvén jövetelébe; volt tiz ezer török, a ki excipialására ki takarodott volt eleibe; három száz tevén írja, hogy hozták az követ portékáját, és az császárnak hozott ajándékot huszonnyolcz tevén és ötvenöt öszvéren, a kik mind párducz bőrökkel voltanak be földve és burítva; békeséget akarnak derekasképpen concludálni magok között. Irja azt is, hogy török császárnak nagy hada vagyon, semmi Atilla ostora nem fog véle érni, úgymond, a mely országra kezd menni. A minemő vezér ide Budára jó, azt írják, hogy immár által költözött hadával az Drávau és most Tolna tá-

ján lehet. Király urunk ő Felsége, amint arányozhatjuk, Bonomot akarja hozzája expediálni, és az urak Eszterhás Dánielt akarják melléje adni; ez jövő héten meg indítják innen őket. Molard uram az követségnek exequálása után Palatinus urunknál maradott volt ebéden; ott vígan lakoztak délután három óráiglan, és csak négy óra előtt indult Molard uram innen Pozsonból ki, ma ebédre Bécsben igyekeztven lenni; a mint értjük, minden jószágát elrablották és pusztították a csehek, igen haragusznak reá.

Immár mi is ma és holnap országúl nem fogunk egyebet művelni, hanem az propositióknak és egyéb szükséges írásoknak vesszük mássát. Hétfőn kezdünk osztán valami derekas dologhoz, kirül megtudósítjuk osztán ngodat. Az úristennek áldása legyen ngtokon. Íratott Pozsonban, 29. Juny, hat órakor reggel, 1619.

Ngod alázatos szolgálái

Chuty Gáspár mpr.

Jo: Rimai mpr.

Utóirat: Immár el végeztük vala írásunkot, hogy Bécsből Bitsch György érkeztven jelenté, hogy Leopoldus herczeg ma fog Bécsben érkezni, és ő Felsége király urunk ez jövő kedden kezd Bécsből az imperiumban indulni.

Külszím: Illustrissimo Comiti et Domino, domino Comiti Emerico, Thurzoo de Bethlenfalva, perpetuo de Arwa, eiusdemque comitatus supremo comiti etc. Dno nobis gratiosissimo. ¹⁾

III.

1619. jun. 29.

Illustrissime Comes, Domine, Domine gratiosissime!

Humilium servitorum meorum in gratiam Illustris D. V. demissam subiectionem. — Ngod kegyelmes levelét, mely Trincsinben 27. Juny költ, vettem; continentiáját megértvén, ngod parancsolatja szerint az tokaji korcsma dolgárúl de puncto Scultéty uramnak írván, az ngod nekem írt levelét is, hogy szorgalmatosb legyen az dologban, includáltam. — Molard uram ő nga palatinus uramnak ő ngának az plenipotentiát meghozván és nagy hosszú propositiót be adván, tegnap megint elment. Az propositionak mássát veszik az országbeliek, de ante omnia az magok gravamináírúl discurálnak ők is. — Az ausztriai és morvai követeknek válaszsok vagyon, és ma el készülnek menni. Az

¹⁾ Megjegyezzük, hogy ez, valamint a következő levelek is, mind a Rimay keze írása s kétségen kívül az ő fogalmazványa is; Csúty, mint követtárs, csak aláírta a leveleket.

morvai követeknek az urak és ország későröket rendelnek, hogy valami adversum ne történjék rajtok. — Ezzel ngodat az hatalmas Isten kegyelmes oltalmába híven ajánlom. Posony, 29. Juny, anno 1619.

Illustris D. V. humilis servitor

Franciscus Armpruster mpr.

Külcsm: Illrmo Comiti ac Dno, Dno Emerico Thurzó. . . stb. Bycham.

IV.

1619. jul. 3. 4.

Illustrissime Comes stb.

Humilium servitiorum stb. — Ngod kegyelmes levelét, mely bicsei várába ultima Juny exaráltatott, vévén, conti-nentiáját meg értettem. Ngod parancsolattyához magamat alkal-maztatván, másfél hét alatt ngodnak most harmadszor írok. Két levelemet Erdődy uram ő nga szolgájátúl, az ki ngod levelét nekem hozta, küldtem el, reméllem, ngod interim vette, megér-tette. — Az korcsma dolgát mi illeti, mihent ngod el ment, Sta-renberger uramnak ő ngának és Scultéty Márton uramnak írtam felőle. Starenberger uram ő nga ngodnak maga is írt, kit ngod-nak includáltam; minden lehetséges szolgálattal ajánlja magát. Althaimb uram újokban tréfálta meg ő ngát, prohibeálván az szolgája vagy udvarbírája Liptay Imre uramot az executiótúl, kirül Starenberger uram ő nga és Rutkay Mihál uram is tudom, informálták ngodat. Scultéty uram tegnap előtt maga is itt volt, mondá, hogy pro informatione ad cameram scephusiensem bocsat-ták az korcsma dolgát, kirül ngodat már informálta. — Az itt való állapot csudálatos: az austriai követek el mentek, az mor-vaiak sok Tyeffenpach uram ő ngára vigyázó nem baráti miatt még el nem mertek menni, jóllehet már ötöd napja, hogy expe-ditussok. Az ország solenniter már háromszor találta meg pala-tinus uram ő ngát, az meg nevezett morvai követek, hogy Ma-gyarországból békességessen pro privilegio toti orbi terrarum commune jureque gentium, ki mehessenek; ő nga ezt és többet considerálván, ez estve fogadta az országnak, hogy minden bán-tás nélkül az morva határig késérteti, és az késérők eleibe Bos-nyák Tamás uramot ő ngát, ha föl veszi az fáradságot, rendeli; Tyeffenpach uram ő nga az emberek hozzája való gratiáját igen tudván, sokat gondolkodik, mit végez magában, még titok. — Liptay Imre uramot ő kgmét választották követségbe az portára, az instructiója felől még ebéd után vagy hónap fognak conclu-dálni, kirül és ehez hasonlókról Rimay uram béven informállya

ngodat. — Csehországból oly bizontalan híreink vannak, hogy ngodnak nem merek hírt írnom, míg bizonyosbat nem értek. — Király urunk ő fölsége Bécsben egynehány fő pógár és kereskedő embereket, melyek között Heszenpiller uram, Spmiller András uram vagyon, meg fogatta. — Némely nap az austriai statusokban az egész cancellariával Bécsből ki mentek; mondják az emberek, hogy két zászló lovas fegyveres ment volna utánok; mint jártak, még hírünkkel nincs. Dampier uram már Ausztriában keményen rabol, éget, pusztít, szándékja, hogy Horn nevű városban gyűlt austriai statusokat meg szégyenítse. — Király urunk ő fölségének az austriai statusoknak küldött decretumjára minemű válasz lett, ngodnak ím meg küldöttem. — Az gyűlésnek végi felől ngodnak semmi bizonyost írhatok. Az emberekben sokan azt akarják, hogy SS. et OO. regni propter praesentes incommoditates at iter in imperium Sac. R. Mttis suscipiendum dilatit gravaminibus regni, az ő fölsége propositioihoz lássanak és sok disputatio nélkül végezzenek, quod durum est in auribus ipsorum, és elég veszekedést fog szörözni. — Scultéty uram négy vég gyolcsot hagyott nálam, melyeket asszonyomnak ő ngának meg kellenék küldenöm, de nem merem az szegén emberre az sok csavargók miatt bíznom. — Itt táján az lovassoknak vagy katonáknak előre megint egy hó pénzt készítnék, mely okáért és többekért is csuda opinióba mennek az emberek. — Chúty uram ő kgme egy napra haza fordult, gondolom, még ma vagy hónap itt leszen. Az minemű országnak szóló memorialét küldött ngod, arra szorgalmatos gondunk leszen. — Jövendőben minemű híreink lesznek, ngodnak értésére adjuk. — Isten éltesse ngodat sok esztendeig kedves egészségben. — Datum Posony, 3. July anno 1619.

Illustr. D. V. humilis servitor

Franciscus Armpruster mpr.

P. S. 4. July, anno 1619. — Ngodnak ez estve írt levelemet el végezvén, értésemre lön bizonyossan, hogy király urunk ő fölsége, az minemű fő pógár emberek fogva voltak Bécsbe, tegnap előtt estve nyolcz órakor megint házokhoz bocsáttattak, quibus conditionibus, ignoramus. — Tyeffenpach uram ő nga ngodnak holtáig való tekéletes szolgálátját ajánlja, haza fele készül, minthogy palatinus uram ő nga késérteti, bátorságosban mehet; majd hét órakor ő ngának valet-et mondván kilencz órakor meg indul; az fölséges isten áldja meg ő ngát szerencsés békességes úttal és minden lelki testi sok jókkal. — Ezen szempillantás alatt érkezett Scultéty uramtúl is levél, melyből ngod több híreket érthet. Az mely ember ezt az Scultéty uram levelét hozta, azt mondja, hogy az pógárság gyülekezvén, erővel azokat,

az kik fogva voltak, meg akarták szabadétani; ezt az pógármester látván, mingyárt elbocsáttatta őket. — Tyeffenpach uram ő nga 11. s 12. óra között ment heroico pectore, az maga szekere mellett leeresztetvén az fő hellen csak maga ült, előtte az másik követ, azon szekeren egyéb senki, az szekere mellett az tíz lakája, azután mingyárt az lovassi és vezeték lovai, azok után nyolcz szekér s kocsi ment; míg az várasbúl ki ment, valaki pénzt kért, mindennek kímillés nélkül adatott, magának minden két zsebe rakva volt arannyal, egyik zsebéből négyszer marokkal vetette az aranyat, másiból is négyszer, míg csak az várasbúl ki ment; az hostátban is, hallom, hogy valahol hajdút s katonát látott, ratione pluralitatis hova 4. 5. 6., és több aranyakat is vetett. Útját Stomfára proponálta és mingyárt az itt való kertek között lóra ült; Bosnyák Tamás uram ő nga és Forgács Péter uram késértik. Itt, excepta religione, pártalan jó hírt-nevet hagyott. — Prima July ngod költ levelét most adák meg. Az bártfaiak Bécsbe mentek, gondolom Scultéty uramnak az 50. frtot meg vitték. Az négy vég gyolcsot Erdődy Kristóf uram ő nga komornyikjának adtam, alkalmatossággal meg küldi.

Külszím: Illrmo Comiti ac Domino, Domino Emerico Thurzo . . . stb. Bycham.

V.

1619. jul. 5.

Illustrissime Comes, stb. . .

Irhatom ngodnak, hogy ez ideiglen még csak az ausztriai és morvai legatusoknak expeditióját exequáltuk, s az mostani ő felsége 'portára cursorio more menendő curírja mellé, kit az Moguntia elector rokonának mondnak lenni, mi is ország követségével Liptay Imre uramot delegáltuk, hogy ő kegyelme is szintén az portán proponálhassa s tractálhassa az ország szükségére nézendő dolgokat, s reá is vigyázzon, mutua correspondentiája lévén ott ben Ludvig Molard urammal, hogy valami ujobb akadályok ne suboriáltassanak az tractában. — Tegnapelőtt hozának Gratian Gáspártól, az moldvai vajdától, palatinus uramnak egy levelet, kiben álnok ratiókkal maga haszna keresésére akarja ő ngnak persvadeálni, — mivel Jenőt is kéri az török császár Bethlen Gábortól, és az hajdúk lakó palánkjai demoliálásiról is az bécsi tractában vagyon concludált végezés, — hogy Váczt adják az töröknek inkább és azzal felejtessék el vele Jenőt és az hajdúk palánkjait, oly erőtlen karrba lévén annélkül is Vácznak állapotja, hogy derekas hadnak eredetiben pusztán kelletnéjek hagyni, de arányozhatni, hogy latet anguis in herba, nem vélem,

hogy kedve teljék benne. — Propcnálám én is az uraknak az én ott ben lételembenn is, mennyi impugnálása volt Vácznak, s mely nehezen íratam az török császár levelébenn is be Vácznak kezünknél való hagyását, adván érteniek okait is, miért kívánák, hogy azt az helt ők bírhatnák, avagy hogy csak demoliálhatnájak is. Adának azért ő ngok Liptay uramnak tanácsot felőle, az több dolgok között Vácz dolga felől is, mit tractáljon ott ben. Még penig Liptay uram egynéhány napiglan meg nem kezd indulni, mert az minemő instructióval az ország be küldi ő kgmét, azt ő felségének fel küldöttük, kívánván ő felségétől, hogy maga ő felsége is írjon Molard uramnak, hogy adiunctusának agnoscálja Liptay uramot, böcsületét meg adja, és ne is impediálja, hogy azokat az Magyarország szükségére nézendő dolgokat autoritásával ajálhassa. Én csak alig menekedhetém meg attól az úttól, oly igen reám tartottanak volt az urak ő magok is magokban való tanácsot. — Az ngod elmenetele után egyéb az urak közzül nem jött be Nádasdi Tamás uramnál és Vízkelethy uramnál, Thököly uram tegnap mene haza, Teuffenbach uram is csak tegnap tizenkét és egy óra között ment el, kísérőbe el menévén Bosnyák Tamás uram és Forgács Péter uram is vele, talám szintén Morvaország határaig, Sztrasnicza tájára; szintén hogy ezt írnam az levelet, ilyen hírt beszéllének, hogy a kik reá leselkedtek, ő helyette az Léway Althámot vagdalták volna darabra, alítván, hogy Teuffenbach; még nem tudjuk bizonyosan, mert az kísérő uraimban senki sem tért még meg; a bizonyos dolog, hogy voltanak leselkedők Teuffenbachra, és ha az ország felőle való succlamálással nem szerzett volna neki cautiót, talám periculumban is akadhatott volna, de avval az comitivával, melybe sok fő szabad emberek is, s Fáncsi György és Szúnyogh, Kékedi uramékkal öszve csuportozott jó ifju legényekkel adjungálták magokat, alítanam, isten segítségéből, hogy békével mehet. — Ő felsége parancsolatjából az bécsi polgároknak is 1. July tizenötöt rekesztettek volt meg, de civitate fremitum et tumultum minitante másod napon estve mind házokhoz bocsátották őket, most szabadon vadnak. — Az csehországi dolgokat penig ide nem szintén érthetjük mind valóságába; ezt bizonynal értjük, hogy igen meg felesedtek az csehek, és az saxoniai herczeg is 6000 emberét bocsátotta melléjek. — Itt mi Csehországba menendő követeket is választottunk és neveztünk immár tegnap; az urak magok közzül Telegdi pispök uramot, Bottyány uramot, Eszterhás Miklós uramot és Aponyi uramot választották, az ország rendei közzül penig az felföldről két személt, az Fátrán innen is kettőt, Strucz Ferencz uramot és Dávid János uramot, az Dunán túl is kettőt, az városi rend közzül is kettőt, s az papok közzül is kettőt; alítanam, ezek között annyi szintén az más

valláson való személy, a mennyi az mi vallásunkon való; nem tudom, marad-e meg helyén ez a választás avagy nem marad? — Erdődi uram ő nga is tegnap előtt vecsernye tájba jöve be; ő nga engemet küldött vala az ngtok leveleivel palatinus uramhoz; mondá ő nga, hogy akarja Erdődi uramnak be jövetelét, mert ugyan hívatni akarta ő ngát, dolga lévén ő ngával; tegnap azért még Erdődi uram nem volt szemben ő ngával, beszéde lévén ő ngának Erdődi uramnak az táblabíráival. Ebéden Sándor János uram, Borkovith uram, Szántóházi uram, Győrfi Tamás uram és én voltunk ő ngánál, s míg mi az ebédben véget értünk, addig palatinus uram ersek urammal ki vontattak szekéren és késő estve jöttek be; ez volt oka, hogy szembe nem lehetett ő nga Erdődi uram palatinus urammal. — Érsek uram igen sollicitálja az országot, hogy az propositiókat vegyük elő, mert ő felségének az imperiumba kelletik menni; ha késünk vele, informatióra nem vihetik az akadályokat ő felsége után; biztat ő nga bennünket, hogy egy hétig által mehetünk rajtok, de az uraimnak mind más gondolatjuk vagyon; mik legyenek peniglen az propositiók, a mint magamnak hertelen leírtam, ím oda küldöttem ngodnak, ngod leirathatja ez írásomból ökö. — Topos uram ngodnak szolgálatját ajánlja; azt üzente ngodnak, hogy ez jövő héten ott leszen ngodnál és maga beszél ngoddal az dologról. — Chúty komám uramnak Chúty István urammal ki kellett házához menni, egy atyjokfia szabadsága procurálása dolgába, a mely asszony atyjokfia hús egész esztendőttől fogván való rabsága után véletlenül most érkezett volt ma hatod napja ide Pozsonba; 600 frtba vagyon leányostól sarcza, rövid az napja is, a mikorra Budára kell térni, s annak az pénznek megszerzésébe törekednek most Chúty uramék, de ha ma nem is, holnap délre be kezdenek jöni ő kmgnek. — Ngod meg bocsásson, hogy ennyi írással terhelem ngodot, csak hogy mégis terjesztem ez itt való állapotot ngod előtt véle. — Éltesse sokáig jó egészségbe bódog áldomással az úristen ngtokot. — Írtam Pozsonban, 5. July, tíz és kilencz óra között dél előtt. 1619.

Ejusdem Illustris D. V. servitor devinctissimus

J. Rimai mpr.

Utóirat: Az tardosi révre és az tokaji koresmára is occasiójába gondunk leszen.

Külczim: Illrmo Comiti et dno, dno comiti Emerico Thurzo stb.

VI.

1619. jul. 10.

Illustrissime Comes . . . stb.

Sok jó szerencsékkel bévelkedő egészséges életet kívánunk az úr Istentől minden hozzá tartozóival egyetemben adattatni ngodnak. — Liptay uramot az konstantinápolyi útra minden képpen elkészítettük immár, instructióját is pecsétek alatt és költségét is ma adván dél előtt kezébe. — Teuffenbach uram is ez elmúlt pínteken ment el, kit Bosnyák uram és Forgács Péter uram csaknem Sztrascniczáig kísértettek, és az ő maga ötszáz számos népének adták békével kezekben, a kik ott várakoztanak reá. — Az derrék itt való dolgokhoz akarván peniglen kezdenünk, küldött volt az ország palatinus urunkhoz követeket, tudakozni ő Nagyságától, vagyon-e ő Ngnak valami specialis plenipotentiája ő felségétől adatva, a kinek elegendő erején procedálhatnánk az gyűlésbeli dolgoknak tractáiba; a mely üzenethez képest az maga szállására hivatván ő nga az országot, ezt az plenipotentiát olvastatá előttünk publice el, a kinek az mássát ím oda küldöttük ngodnak. ¹⁾ Immár holnap az gravamenek írásához comferálásához akarunk kezdenünk, de vagyon ilyen akadályunk, hogy ő felsége holnap akar az imperiumi útjára megindulni; Újhelybe fog jőni, kívánván palatinus urunktól ő felsége, hogy az tanács urakkal egyetemben ő nga ez jövendő pínteken oda menjen ő felségéhez. Most költöztetik az Dunán szekereket és lovokat által az urak, és magok is estve felé palatinus urammal által költöznek; holnap estvére vacsorán Czindorfon Eszterhács uram vendégi lesznek, s onnan mennek osztán Újhely felé. — Az csehországi állapatról csak ezt értjük mostan, hogy Conte Buque Teuffenbach Rudolfot hagyta Budbaiszba, de az csehek körül vévén az helt, el rekesztették az várast; ő maga Buque, Dampierral és az több hadnagyokkal Bécsbe vagyon ő felségénél, mit concludáljanak, azután netalám meg érthetjük. Az csehországi követséget is elrendeltük, az instructión is abból az dologból az urakkal meg egyeztünk, előjáró levelet is irtunk az csehországi statusoknak, de még meg nem pecsételtük azt, palatinus uram meg akarván mutatni ő felségének. — Az ő nga megjövele után osztán mingyarást bizonyos követtől el küldjük, ha consensust vehet felőle ő felségétől ő nga. Azután az conditiók effectuálásán és az gravamenek eligazításán fogunk munkálódni. — Bottyány uramnak nincsen kedve, hogy az cseh-

¹⁾ Lásd alább.

országi legatióban Eszterhás uram társaságával járjon; Újhelybe ő maga is akar ő felségével felőle szóllani, meg mondván ő felségének ratióit; immár nem tudom, megjövetelek után onnan Újhelyből, mint alkodtathatjuk meg őket? Jó volna, ha addig csendes állapotba maradhatnának az csehek, míg az mi követink oda mennek, de a minemő erővel vadnak immár, az időnek alkolmatossága sokat persvadeálhat nekik, jelesül ha hév flastrommal kezdik kötözni sebeket. — Az ország eleibe proponálandó ngod törekedő írását sem adhattuk ez dolgoknak alkolmatlanságában be, de majd elő fordul ez jövő napokba az alkolmatossága, kire ügyelmetessek leszünk. — Erdődi uram eleget beszélgetvén az tábla bírával haza mene ő nga, és mi is csak abba hagyjuk az dolgot, a mint ő nga ő maga concludált vélek; rá vigyázunk e közbe, ha valaki valaholott meg szóllal felőle. — Bottyány uramnak ez estve be presentálók az ngod ajándékát, kin kedvessen kapott, és szintén jó alkolmatossággal is érkeztek ide vélek. Ma az asszony is által költözik az Dunán együtt Bottyány urammal, és haza megyen Rohoncra, el hajtadván az marhákot is innen ő nga. — Altham Jánossal mint procedált legyen Liptay uram, tudására adta, hiszem, ő kgme ngodnak; mi is informáltuk vala Stornberg uramot az dologról, de semmi választot nem ada felőle, nem tudjuk, mi karba legyen közöttök az dolog? Liptay uramnak penig minthogy el kell menni, palatinus urunk kezéhez mint fő bíró kézhez adá mind az leveleket ez mai nap, s ő nga viszont kezétől adta kezünkhez; itt vadnak nálunk, akarván ngodtól értenünk, oda küldjük-e ngodnak őket? — Ezt is illik ngodnak érteni, hogy az austriai statusok Bécsen följlül tíz mélföldön Horrn nevű városba vadnak gyűlésbe; praesidiummal muniálván magokot, az catholicus statusbelieket idézik magokhoz; a kik compareálnak, azokat az unióra obstringálják, a kik nem compareálnak peniglen, jószágokot s örökségeket foglalják az országhoz. Két hétiglen csuda eventus alatt lesznek az dolgok, kikről írással tovább most nem akarunk procedálnunk. — Eddig írhattam vala csak ez levelet, hogy az urak meg indulának palatinus urammal, és mi is kimentünk vala az Dunaparra nézni költözködéseket. Bottyány uram levelet sem írathata nagyságodnak, hanem mi ránk bizá, hogy meg köszönjük az ajándékot nagyságodnak; ngodat követteti, hogy útra való készületi és sok foglalatossága miatt nem írhatott ngodnak; Isten meghozván Újhelyből, meg találja írásával ngodot és az ott való tractákról is informálja. Az ngod küldötte marhákot, azt mondja, hogy Thokaiaknak hívatja nem Thurzoknak, és ha hasonló ajándékot küldene valaha ő nga is ngodnak, bár ngod is Bottyányaknak hívatassa, hogy ha ő nga Thurzóknak hívja. — Csak ezek az dolgok, a kikről ngodnak most innen írhatunk.

Tartsa jó egészségben meg az úr Isten ngodot. Iratott Pozsonban, 10. July, 1619.

Ngod alázatos szolgái

Chúty Gáspár mpr.
J. Rimai mpr.

Utóirat, Chúty keze írása : Nagyságodnak Battyániné asszonyom szolgálatját ajánlja mint szerelmes urának öcscsének; kívánja az ur Istentől nagyságodnak sok jó szerencsését, szép áldássát, asszonyommal ő ngval egyetembe sok esztendeig. Immár ő nga is haza mene Posonból.

Utóirat, Rimai keze írása : Armpruszter Ferencz komám uram Toposs Bálint uramnak szorgalmaztatására negyven aranyat adott kölcsön ilyen conditióval, hogy in simili moneta haza menvén innen, ngodnak mingyárást meg adja. Az Toposs uram assecuratióját ím oda küldöttem levelembe csinálva ngodnak, hogy ha az pénzt meg adja, ngod is az recognitiót vissza adhassa nekie.

Külczim : Illrmo Comiti et dno, dno Comiti Emerico Thurzó... stb.

VII.

1619. jul. 10.

Plenipotentialium litterarum par, a D. Comite Palatino Regnicolis oblatarum.

Ferdinandus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod cum nos benigne animadvertamus agnoscamusque regii muneris id esse cum primisque competere, ut pro salute tutaque permansione fidelium regnicolarum excubando de iis mediis modisque, ut rationibus dispiciatur, quae ad regni conservationem, stabilimentum, commodumque et emolumentum eiusdem spectarent procurarentur, hanc itaque ob causam Nos quoque inclyti istius regni nostri Hungariae Nobis cum primis chari optimam constitutionem et florentem statum promotam esse cupientes, statim adhuc tempore inaugurationis felicisque Nostrae coronationis, de eo super elementi hac Nostra paternaque cura, intentione ac providentia ipsos fideles nostros regnicolas statusque et ordines certos esse volentes, etiam speciali nostro diplomate et assecurationibus litteris cautionem praestare volumus, intendimusque plane, ut post susceptam regni gubernationem, statim ab obitu quondam S. C. R. M. praedecessoris nostri eae ipsae conditiones punctaque, quae vigore diplomatis et articulorum constitutionumque regni, aliorumque statutorum atque receptorum et approbato-

rum quorumvis publicorum sancitorum ac decretorum effectui mancipanda fuissent, adimplerentur. Ne itaque fidelium nostrorum regnicolarum voto et desiderio, vel circa diaetae celebrationem, cui quidem tametsi in persona interesse constitueramus, ut fideles nostros desiderata praesentia nostra exhilarassemus, ob gravium tamen et vrgentium intercedentium causarum impedimenta — super quo nimirum jam antea fidelibus nostris regnicolis per Maiestatem nostram notitia data fuerat, — interesse haudquaquam potuimus. Ne vero alia quavis in parte quippiam desit, benigne Nos resolvimus et concedimus vigore harum plenipotentialem nostrarum litterarum, ut tam diaetam per Nos fidelibus nostris SS. et OO. indictam et publicatam celebrandi et habendi, in eaque et negotiis diaetalibus agendi, tractandi, deliberandi et *ad benignam nostram ratificationem* concludendi facultatem et facultatis potestatem, quemadmodum etiam effectuationem quoque earundem conditionum in praetacto nostro regio diplomate comprehensarum, fidei nostro Spli et Magnifico Comiti Sigismundo Forgats de Ghymes, regni istius nostri Hungariae palatino, etc. vigore praesentium litterarum nostrarum plenipotentialem facultatem et potestatem fecimus, assecurantes etiam Nos deinceps quoque vniuersa et singula, tam nimirum praefatas conditiones diplomatis absque omni longiori mora et deliberatione effectui mandaturos, quam alia quaevis antiqua statuta, iura et consuetudines regni pro commodo et incremento eiusdem, et fidelium nostrorum SS. et OO. permanence tam Nos obseruaturos quam etiam per alios quorum interesset, inviolabiliter ut obseruentur, procuraturos et effecturos esse. Imo affidamus et assecuramus facultatem plenipotentiarum praefato Comiti palatino, tam videlicet quoad diaetae celebrationem, quam conditionum effectuationem, in verbo nostro regio damus et conferimus praesentium per vigorem. Cupientes tamen vice versa Nos quoque certi et assecurati esse, ut cum ex regia nostra munificentia gratiis hisce fideles nostros regnicolas prosequi non intermittamus, sed de bono ipsorum paternam et sollicitam curam gerentes iisdem complacere intendamus, in casu necessitatis pro defensione et conservatione dignitatis et auctoritatis nostrae regiae, ipsi quoque SS. et OO. de sincera constanti, iuxtaque debita secundum fidelitatis eorum homagium Nobis praestitum omnimoda assistentia praestanda se se obsequenter declarent, Nosque de promptitudine sua certos et securos reddant. Datum in civitate Vienna Austriae, die 24a mensis Juny, anno domini 1619.

Ferdinandus.

Laurencius Ferenczffy.

VIII.

1619. j u l. 10.

Illustrissime Comes . . . stb.

Humilium servitiorum . . . stb. — Levelmennek elküldésében ilyen alkalmatosságom adatván, ngodat tudósítani akartam, hogy Tyeffenpach uram ő nga késérői most érkezének vissza; Ztrazniczáig késérték ő ngát; ott ő nga az urakot és fő embereket fejedelem módjára meg vendégelvén, az köz katonáknak két hordó bort és sört, az mennyi köllött, kivonatván, két száz tallérral megajándékozván, vissza eresztette. Az késérők mindenestől fogva csak hetven lóval voltak, gyalog egy sem volt. — Az cseh állapot felől ki egyet ki mást mond. — Bizonyosan értjük, hogy Buquoit Budveisz mellől elrekesztették, Neuhausnál néz most helt magának és minthogy az csehek derekas képpen reá készülnek, Bécsbül álgyukot, port, golyóbist és hasonló szükségét visznek nekie. — Tyeffenpach Rudolf maradott Budveiszba és azt oltalmazza. Gróf Thurn, szélyel ki hadai voltak, mind egybe hivatja és így unitis viribus szerencsáját derék képpen megpróbálja. — Az brandenburgi elector két ezer gyalogot, ezer lovast küldett az cseheknek. Sléziábúl 1500 gyalog, 500 lovas érkezett már melléjek. — Az elmúlt héten, mondják, hogy erős harcz volt volna köztök minden két részre sokan vesztek volna; a bizonyos, hogy az szász fejedelmet, az ki király urunk ő felsége hadaiban forgolódik, sebessen Bécsbe hozták. Grófot Hollach (*így*) ki sebesnek, ki meg is hótnak mondja. — Én semmi nemő új hírnek hitelt nem adok, hanem az mely hírt egynehányszor confirmálnak, azt elhiszem. — Király urunk ő felsége postán készül az imperiumbeli gyűlésre. Az ausztriai statusok még Hornban vadnak; végzéseket vagy szándékjokot még nem tudjuk; ha az úr isten móddal eleit nem veszi ennek az föllobbant tűznek, az egész kereszténységre kiterjed. — Az mi gyűlésünk felől még igen kicsin reménységünk vagyon; az dissensio és diffidentia nagy az emberek között, mely dologrúl béven ngodat Rimay uram informálja. — Az itt táján levő magyar vitézek károkat sokokat cselekednek, félő, hogy azokat is el ne vigyék az csehekre és még többet ne fogadjanak. — Topos Bálint uramnak adott az atyám negyven aranyat kölcsön, mely negyven aranyat, fogadta ő kegyelme hogy mihent ngodhoz érkezik, aranyúl ngodnak recompensálja, mely okáért ngodnak uram atyám alázatos szolgálatját ajánlja, kéreti ngodat, ngod méltóztassék komornyikjának kegyelmessen meghanni, hogy ő kgmétül Topos uramtól az megnevezett 40 aranyat percipiálja és magánál tartsa, míg Isten ngodhoz engem megtérít, kit ngodnak uram alázatossan megszolgálja; ha pengig aranyat nem

adhatna, minden aranyért fl. 2. et 25. magyar pénzt adjon. — Gróf Buquoy, Dampier és több fő kapitányok Bécsbe vadnak, melly okáért király urunk ő felsége az tanács urakban is föl hivatott; derék tanácsot akar tartatni, mert az imperiumból is oly híre érkezett ő fölségének, az mint hallyuk, ki nagy perturbatiót szörzött ő fölségének. — Szintén most kötöznek, az kik föl mennek, tudnia illik palatinus uram ő nga, érsek uram, Battyány uram, Révay uram, Eszterhás uram, Apponyi Pál uram. Interim az országbeliek itt maradnak és az ország dolgairól discúrálni fognak. — Naponként új híreket várunk, miként mi bizonyost értünk, ngodnak értésére adjuk. — Ezzel ngodat az hatalmas Isten kegyelmes oltalmába ajánlom. Datum Posony, 10-a July, anno 1619.

Illustr. D. V. humilis servitor

Franciscus Armpruster m. p. r.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzó stb.
Bychae.

IX.

1619. jul. 11.

Illustrissime Comes . . . stb.

Az úristentől ngodnak bódog áldomásokkal bévelkedő egészséges életet kívánunk. Az ngod leveléből értjük, hogy az propositiókat megküldötték volt másunnan is, előbb mi nálunknál, ngodnak, kiből a minemő darabos görcsököt és azoknak az görcsöknek igyengetésére való okokat is állatott előnkbe ngod, örömet értettük az ngod írásából, mert ugyanazt találtuk mi is elménkkal fel benne, hogy nem hogy valami gravameneket vétethetnek el az nyakunkról, de sőt minden féléket magunkra vonnánk, hogy ha assentiálnánk nekik. — Még ez ideiglen elő sem vöttük a fejébe őket, hogy tractáltunk volna publice valamit rólok, egyéb előbb járó dolgok forogván előttünk; valóba rajtunk voltanak pedig az emberek, hogy mingyarást az propositiókhoz kezdettünk volna, de vévén eszünkbe, mit horgásznának ők abból és mit akarnának rajtunk nyerni, mi is más golyóbist gördítettünk eleikbe, a ki mellett az legszorgalmatosb kívánságba csüggőbe akártuk az mi sententiánkot tartanunk; nincs is az az idő még mostan előttünk, melyben vakmerőven declarálhassuk abból elménket. Mind az három punctba az mi elménkre és igyekezetünkre alludál az ngod írása is, de három vagyonmég a háromhoz, a kik mind egy kohhba valók. Soha az mi szabadságunkba nagyobb kárt nem tehetnénk, s híjába valóvak is volnának az tizenhét conditióknak effectuálási, ha ezeknek submit-

tálnók bolondúl magunkot. — Ma indúlt király urunk Bécsből Újhely felé, a hol immár ez innen oda ment tanács urak is palatinus urunkkal várják ő felségét; mi peniglen az conditióknak ágain és articulussin az gravameneket íratjuk, kikben annyira való véget értünk, hogy privatumokot is íratunk ma be; az tardosi révet is be íratunk, hogy viceispán uram reá menvén az gyűlés után prima quaque occasione annihilállya és tollálja. — Az ngod mostanában küldött palatinus urunknak szóló levelét immár nem praesentálhatni addig kezéhez, míg Újhelyből vissza nem tér, megtérése penig ő ngának nem leszen, a mint arányozzuk, előtte hétfőnek avagy keddek. — A mi az tokaji épületre való sollicitállást illeti, mikor az gratuitus laborok felől való tractára jutunk, mi is proponáljuk osztán, és ggyütt lévén az ország, az korcsma dolgára is gondunk leszen. — Hírt ngodnak egyebet nem írhatunk, hanem az itt való camoia-praefectusságot Horváth Gáspár uramnak adta ő felsége; tegnap esküttették meg Bécsbe az tisztre, Liptó-Újvárat is neki adták, tízezer forint auctiót ígért ő felségének az várra. — Egyéb itt való állapotot az külső hírek állapotjával Nyáry István uramtól ő ngától, ki ngodhoz fel megyen, bévségessen meg fog érthetni ngod. — Akarnók, ha az úristen innen hamar kiszabadíthatna bennünket; az sok különböző és viszálkodó elméknek terhével csak búval fárasztja ember magát. — Erdődy uram ő nga bejött vala tegnap, ma ment vissza viszontag házához, nem lölvén itt palatinus urunkot. Az ő nga dolga felől is különböznek az elmék; az jövő vasárnapon esmét be kezd jöni ő nga. — Tartsa jó egészségben meg az úristen ngodot. — 11. July, 1619.

Ngod alázatos szolgái

Chúty Gáspár mpr.

Rimai János mpr.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzó de Bethlenfalva . . . stb.

X.

1619. jul. 14.

Illrme Comes . . . stb.

Sok jó áldomásokkal hosszú időkiglen való egészséges étellel áldja meg az úr Isten ngodot. — Újhelyből az urak palatinus urunkkal még sem jötenek meg, alítanók azért, ha ma nem is, hogy holnap bejönek. Ő felsége király urunk, a mint értjük, ez elmúlt csötörtökön reggel három és négy óra között indulván meg Bécsből, tizenegy órára bement Újhelybe, s az urakkal beszélgetvén Gerécz felé sietett el menni. Az ő felsége parancsolatjából az urakkal element volt innen Nádasdi Tamás uram is ő felségéhez, s beszél-

getik, hogy ő felsége kedvessen excipiálván ő ngát, ajánlotta gratiáját és favorát ő ngához, a mely favorának argumentomának declarálására az tanácsosság tisztivel is kináltatta s kinálta maga is ő ngát, de mentvén ő nga mind beteges s mind fogyatkozott állapattyal magát, a kik miatt az szolgálathoz hogy alkalmatlan volna, semmiképpen azt az favort nem amplectálta, sőt érteni is hagyott az embereknek, hogy ha akkor nem szolgáltattak vele, a mikor magának is módja és kedve lehetett volna az szolgálathoz, most se terheljék bár azzal, a kivel sok fogyatkoztatása, károsítása és bánatása után fogyatná csak és károsítaná magát, etc. — Itt mi az gravamenek íratását continuáltuk az uraknak elmenetele alatt, és ma praedicatio után akarjuk immár conferálni ökököt. Ngod ő ngának asszonyunknak meg jelentheti, hogy az gravamenek íratásában az Erdődy uram dolgáról semmi emlékezet nem volt; valaki adta ő nga eleibe, hogy oda akarták volna íratni; mi igen vigyázunk az dologra, de még eddig senki nem szállalt meg. Ocskay Gáspár uram szintén egynéhány naptól fogva immár itt ben; az Alaghy uram követe is penig az szent egyházak occupálásában való dolgát takargatná inkább az urának, hogy nem abba törné az elméjét, annak mi végére mentünk; be jó maga is Erdődy uram ő nga holnap estvére, és velünk egyetemben az dolgoknak progressussára fog vigyázni. Mi mind abba az hitelbe vagyunk, hogy az gravamenekbe meg akadunk, ha be adandjuk palatinus urunknak ökököt, és tovább sem kezdünk mehetni az gyűlés dolgába. Nyáry István uram is el mene innen, meg kezdi keresni ő nga ngtokot; ő ngától is ez ideiglen való állapotunkot meg fogja tudni ngtok. — Az csehországi hadában ő felsége Bécsből port, golyóbist, falkonyokot s taraczkokot küldött; alítanók, hogy arra lesznek vigyázók, nem esett most is kedvek szerint ez napokba az király vitézinek dolgok; igen meg is hirdették Bécsbe, hogy senki hírt ne beszéllyen, de szárnyon is el jó, s ugyan az földből is ki serkedeznek ágai. — Im ngodnak bécsi levelet is küldöttünk. — Éltesse az úr Isten egésséges életbe ngodot. — Iratott ez levél Pozsonban, 14. July. 1619.

Ngod alázatos szolgálái

Chúty Gáspár mpr.
Rimai János mpr.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzó. . . stb.

XI.

1619. jul. 16.

Illustrissime Comes . . . stb.

Az úr Istentől egésséges életet, sok jó szerencsét kívánunk adatni ngodnak. Palatinus urunk az tanács urakkal tegnap

előtt estve érkezék meg Újhelyből ide Pozsonban. Az több dolgok között ő felségének proponáltatta volt palatinus urunk által az ország azt az kérdést, hogy ha az propositiókban kiadott vice versa conditióval akarja-e az tizenhét conditiók effectuálását palatinus urunkkal véghez vitetni ő felsége, vagy annélkül? Mert avval az vice versa conditióval nagy gondolkodásra való okot vetett az ország eleibe ő Felsége, etc. Azt izené azért palatinus urunk az tegnapi reggeli gyülekezetünkbe Personalis uram által, hogy ő felsége ugyan az conditio nélkül, ha arra meg nem felelne is az ország ő felségének az ő kívánsága szerint, ugyan effectuáltatta az conditiókat, kiről ha kívántatik, testimonialissát is mutathatja ő felségének; annuált ő felsége abban is az országnak, hogy az követeket beküldhessék Csehországba és az békeséget tractálhassák. — Mi annak okáért tegnap az gravameneket az Dunán túl lakozóktól irattatott gravamenekkel comportálók, kiknek az conciliáltatásokban és olvastatásokban sok vetekedések interveniálván, annyi időt is múlatánk el hat órától fogván vélek, hogy dél után két órakort jöttünk az ország házától ki. Még eddig penig az gravamenek csak minutában voltak feljegyezve, hanem most írják pure ki őket, kiknek az leírásokba eltelik ez e nap; jó volna, ha holnap beadhatnák ő ngának őket; kiktől még mostan is ugyan írtózik ő nga. — Az Stornberg dolga felől írt ngod levelével szintén vacsora előtt mentünk vala fel ő ngához; be adván az ngod levelét ő ngának, szeretettel beszélgetett velünk egy egész óráig ő nga; ajánlá is magát, hogy választ ad az ngod levelére. Be adók az ngod tokaji korcsma felől való törekedését is tegnap az országnak, törekedvén szónkkal is az ngod írása mellett; annectálják azért az több írásokhoz azt az ngod kívánságát is; az tardosi révet penig, a mint ez előtt is megírtam ngodnak, tollálatják. — Althan János felől való támadott hír mind addiglan hiteles volt nálunk, míg be nem jöve Pozsonban; ez előtt egy héttel be mutatá magát, s Léva felé mene. Az gravamenekbe azt írták felőle, hogy el vegyék az lévai kapitányságot tőle, csak arra való tekintetből is, hogy meg parancsolta, mikor ő aluszik, hogy az török hírre ne lőjjenek, ha ott járganának is az törökök. — Újhelyben létében ő felsége az tiszteket igen származtatta az emberekre: Eszterhás Miklós uramnak az újvári generálisságot, Bécsbe penig, a mint ez előtt is megírtuk ngodnak, ez itt való camora-praefectusságot Horváth Gáspár uramnak adta; Nádasdi Tamás uramot onszolotta ő felsége az tanácsossággal, de ő nem vette fel, Bosnyák uramot is tanácscsá tőtte ő felsége, Erdődy Kristóf uramnak is conferálta ő felsége azt az gratiáját. — Tegnap tíz órakor érkezett be ő nga Erdődy uram, ma ott leszünk ebéden Cziriák Mózes urammal egyetemben ő ngánál. Liptay uram minék

előtte el indúlt volna innen, ide jövén hozzánk, kére bennünket, hogy ngodnál törekednénk, az ő dolgokba continuálná Koháry urammal jó akaratját ngod, kívánván azt is tőlünk, hogy ha ngodtól levele érkeznék, szakasztanók fel, s ha valami olyan dolog volna benne, a kit Koháry urammal kellene közlenünk, küldenők oda az levelet neki, de minthogy ebben az ngod leveleiben semmi oly dolog nincsen, a kit Koháry uramra kellett volna dirigálnunk, az ngod levelét ím vissza küldöttük ngodnak, mert Liptay uram házától is elindúlt ím már. — Int ngod okosan bennünket, hogy postára ne adjuk levelünket; azért az idő állapotjához képest magunkban is azt ítéltük ez előtt is, hogy most az leveleknek nem jó afféle emberek kezébe forgani; négy levelet írtunk ím már ngodnak, s a mint arányozzuk, egyike sem vétette az utat el, mindenikét megadták ngodnak. Im most kettőt küldöttünk egyszersmind, mert ez előtt valóhoz nem haphattunk bizonyos követet. — Confirmálják az hírt, hogy az király vitéziben megütögettek az csehek; gróf Thurn ő maga nem volt ott az harczon, hanem csak gróf Holah. Az is bizonyos, hogy az saxoniai herczegnek népe is vagy az csehekkel; huszonnyolcz ezer ember csak az is, a ki idegen helyekről jött segítségekre. — Mi azon leszünk, hogy innen az ország követsége expediáltassék hozzájuk, és hogy az confoederatio is renováltassék közöttünk, ki ez mostani gyűlésünknek egy szép effectussa lenne, ha véghez mehetne. — Némely gonosz akaróinak nyelvektől nem oltalmazhatja távol lételebens is ngod magát. Tegnap Erdődy uram bejövetele után, hogy szembe lett palatinus urammal is, hozta elő ngodot; meg érti ngod ő ngától, miről és miképpen; minekünk mingyárt meg beszéllé; bizony dolog, hogy Erdődy uram igaz atyjafia ngodnak, igen is fog az ngod igye mellett minden emberek ellen, de efféle dolgokat az idő is mind meg emésztet az emberekkel. — Tartsa meg az ő kegyes gondviselése alatt az szent Isten ngodot. — Posonio, 16. July, 1619., dél előtt nyócz órán.

Ngodnak alázatos szolgái

Chúty Gáspár mpr.

Rimai János mpr.

Utóirat: Az Erdődy uram dolga silentiumban vagy az; egyebek is sollicitálták extra ordinariuumokat, de az ország nem akarja, hogy ususra menjen az extraordinariuumság.

Külszím: Illrno Comiti . . . Emerico Thurzó . . . stb.

Közli: NAGY GYULA.

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM

POLITIKAI LEVELEZÉSE.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Az Erdélyi Múzeum kéziratárában van egy XVII. századi codex, melyet, mint a fedele bellapjára tett jegyzet bizonyítja, 1742. jun. 16-dikán Bécsben Széki gr. Teleki Mihály, a nagy Teleki Mihály unokája, köttetett be, a sarkára ekkor nyomtatott ily czímmel: »Cancellaria Transsilvanica.« Ezen codex kétségtelenül az erd. fejedelmek cancellariáján készült, s részint a fejedelmek levelező könyveiből kiírt, részint a fejedelmi levéltárban őrzött eredeti levelekről vett másolatokból áll. A codex első részében van ugyan néhány XV. és XVI. századi, nagyobb részint már ismeretes oklevél másolata is, de ezen rész nagy tömegét a Bocskai István diplomatiái leveleinek, mintegy 70 darabnak, s a Báthori Gábor korára vonatkozó néhány levelen kívül Bethlen Gábor 1613—1620-ig terjedő diplomatiái levelezéséből több mint 120 darabnak másolata képezi; míg a második részben I. Rákóczi Györgynek 1631—1634-ben kelt adományai, inscriptiói, consensusai s nemeslevelei vannak egykorú kézzel leírva.

Ugyancsak az Erdélyi Múzeum kéziratárában van egy múlt századi codex, melynek fedelén, az arra ragasztott fehér papíron, Benkő József kezével írva e cím olvasható: »Nro 4-to. Miscellanea Historica et Diplomatica.« Ebbe mind át vannak véve a fentebbi codexből a Bocskai, Báthori Gábor és Bethlen Gábor korára vonatkozó levelek: de található e codexben néhány oly eddig ismeretlen levél másolata is, mely a Cancellaria Transsilvanicában nincs meg, és így nem ebből, hanem a fejedelmi levéltárban őrzött eredetiekből vagy azok másolataiból volt leírva.

Ezen két codexből közlöm Erdély legnagyobb fejedelmének itt következő politikai levelezését, mellőzve azon néhány darabot, mely Firnhaber által s a Történelmi tárban közzé volt téve. E levelek Bethlen Gábornak eddig ismert s legújabbán éppen e lapok szerkesztője által tömegesen közzé tett politikai levelezését némileg kiegészítik, s a történetbuvárnak, ki hazánk ezen kori (1613—1620-dik évi) kül- és belviszonyait tanulmányozza, becses adatokat szolgáltatnak.

II. Mátyás Kendi Istvánnak. Lincz. 1613. nov. 7.

Matthias Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae et Bohemiae etc. Rex. etc.

Magnifice fidelis nobis dilecte. Siquidem Bathoreus per domesticos suos nuper e medio sublatus dicatur, commoditatem quoque pro te et caeteris exulibus, quos implacabili odio is persequeretur, ad propria redeundi et bona possidendi occasionem iam adfuturam existimari potest. Ne itaque ab apprehensione bonorum tuorum quouismodo impediaris, vel ob facultatem in prouinciam abeundi per nos concedendam negotia tua remoram perferant: non abnuimus, vt istuc pro commoditate temporis oportuni se se praesentantis proficiscaris. Illud vero maximopere curandum suscipi pernecessarium est, vt sublata prout fertur e medio persona Bathorei, attrita prouincia ab onere durissimi iugi, quo hactenus graui vtique infortunio premebatur, exempta, pacifico statui restituatur, simultatibus eliminatis pax, quies et tranquillitas, bonaque inuicem inter prouinciales intelligentia foueatur. Nos vero nulli dubitamus, tam vos reduces, quam etiam vniuersos status Prouinciae istius, de Nobis et Sacra Regni nostri Corona benemereri non defuturos, et eum Principem electum iri, qui pacis amans nobis et Sacrae Regni nostri Coronae consentiat, officia vero te ea praestitutum, dignitatisque nostrae Regiae conservationem eo loco habiturum, vt et clementiae nostrae tibi exhibitae gratitudine respondisse videare, propensionemque nostram futuris quoque temporibus tibi beneuolam concilies et conserues. Erga quem etiam benignum semper affectum gerimus. Datum in Arce nostra Lyncz Austriae Superioris die 7. Mensis 9-bris Anno Domini M. DC. XIII.

Matthias mp.

Petrus Domitrouich
Episcopus Zagradiensis m. p.
Laurentius Ferenczffy m. p.

Czim : Magnifico Stephano Kendi etc. Fideli nobis dilecto.

(Cancellaria Trans. *Erd. Muzeumban.*)

Bethlen Gábor Klesel Menyhért bécsi püspöknek. Kolozsvár 1613. nov. 11.

Illustrissime ac Reuerendissime Domine mihi semper colendissime. Seruitiorum meorum promptam paratamque commendationem.

Antequam per meos ac Regni legatos Illustrissima Vestra Reuerentia hasce acciperet, scio de mutationis istius Transylvanicae causis, modis et ordinibus, per literas et relationes obuiorum quorumcunque satis edoctam fore. Placuit nihilominus Vestram Illustrissimam Reverentiam, tanquam singularem non mei proprii solum sed totius reipublicae Transiluanicae ab initio fautorem, et patronum benignissimum, singulari fiducia, et ea, qua par est, demissione requirere. Constare enim apud eandem certissime confido, cum hanc nostram miserrimam patriam (multis etiam alioqui malorum millibus conquassatam) Bathorei insolens tyrannis affligeret, adeo vt querulantium et cum lachrymis profusissimis supplicantium multitudo Orientis aequae ac Occidentis Imperatorum aulas, sapientium eorundem senatorum curias impleret, et aures eorum benignissimas oportune importuneque sollicitaret, inter eos mihi etiam, qui antea ipsi, meliore spe fretus, fidelem operam et singulare studium semper adhibueram, nescio quam vanis suspicionibus commotus, minis et terroribus vitae insidias tendere coepit, ex quo salutem fuga querere compulsus, multis quidem rationibus, sed propinquitate praesentium ac commoditate itineris adductus, in ditionem Imperatoris Turcarum me recipere coactus eram. Vnde aliquoties meam illi operam pollicitus et multis deprecationibus vtilius fideliusque studium meum offerens, reditum ab illo impetrare nequaquam potui. Postquam vero ab Imperatore Turcarum certus exercitus fuerat conscriptus, quorum opera me in patriam restitui et perducere mandauerat, isque fines vtrinque regni ingressus, cum Status et Ordines regni certa pace hoc negotium terminare meque in pristinum statum collocare voluissent, syncere et fideliter me illius fidei et imperio submittens, quas ipse maluerat pacis condiciones receperam. Sed nescio quo ductus spiritu, aut furore potius raptus, omnes quidem alias quantumuis ipsius respectu iniquissimas condiciones a Turca propositas receperat, me uero solum ad instantiam Statuum Ordinumque singularem et preces infinitas in fidem et clientelam recipere omnino renuit, pluris longe priuatam indignationem quam totius regni et reipublicae conseruationem faciens. Deus autem, qui summus inspector et

moderator est rerum humanarum, finem tantae ipsius insolentiae tandem ponere volens, non principatni solum sed vitae etiam colophonem addidit; me vero, vti imbecillitatem meam agnosco, certe tanto muneri imparem, non modo constans et perpetua sed etiam pertinax omnium Statuum et Ordinum consensus atque suffragium ad clauum tantis vndique procellis agitatae et fluctuantis ipsorum nauis. ¹⁾ Quo in statu cum me meaque omnia posita esse animaduerti, nihil mihi illico antiquius sum arbitratus, quam post inuocatum coelestis numinis auxilium Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis, Orbis Christiani summi Monarchae, non solum consensum benignum mihi addicere, sed paternum et benignissimum affectum strictissime astringere. Daturus in primis operam, ut quaecunque in administratione regni istius per insolens atque crudele Bathorei imperium praeter ius et aequum eversa conuulsaque fuerint, ea quam primum in pristinum vigorem per viam aequitatis et iustitiae restituam, praeterea ut optimam Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis et sapientum omnium Senatorum eiusdem voluntatem erga me afflictissimumque hoc regnum non solum recuperem, sed in perpetuum officiosissime conseruem. Ex quibus cum sciam Vestram Illustrissimam Reuerentiam auctoritate studioque bene merendi plurimum pollere, hisce eam reuerenter et studiose requirendum duxi, ut de rerum Transiluanicarum successibus per meos legatos Magnificum Sigismundum Sarmasagi, Stephanum Kassai Consiliarium nostrum et Causarum Fiscalium Directorem, ac Joannem Bengehnerum similiter Consiliarium ac Senatorem Primarium Ciuitatis nostrae Coronensis, diligenter edocta, et apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem quam reliquos praecipuos Senatores singularem adhibere diligentiam velit, quo Sua Maiestas Sacratissima Caesarea Regiaque paterno fauore et clementissimo semper affectu prosequi et in numerum suorum me recipere dignetur, certe sibi persuadens, me id officii atque beneficii et summo semper loco positurum, atque iusto gratitudinis officio compensaturum. Cum quibus Vestram Illustrissimam Reuerentiam felicissime valere ex animo cupio. Datum in Ciuitate mea Colosuar die vndecimo Mensis Novembris, Anno Domini 1613.

Cancellaria Transsylvanica (*erl. Museum*).

¹⁾ A másolatból egy szó (talán *euexit*) kimaradt.

Bethlen Gábor parancsa, hogy a bányászok minden aranyat a kolozsvári pénzverő ház ispánjának Filstich Péternek szolgáltatassanak be. Szeben, 1613. nov. 17.

Gabriel Bethlen etc. Vniuersis et singulis Magnificis, Generosis, Egregijs et Nobilibus, Comitibus, Vice Comitibus et Iudicibus Nobilium quorumcunque Comitatum, Capitaneis, Praefectis et Prouisoribus, Castellanisque Arcium, Tricesimatoribus, Teloniatoribus, ac aliorum quorumuis locorum officialibus, Prudentibus item et Circumspectis Magistris Ciuium et Juratis Ciuibus quarumlibet Ciuitatum, Oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam cuiuscunque status, gradus, ordinis, dignitatis et praeeminentiae hominibus, ubiuis in ditione nostra uersantibus constitutis et commorantibus, nec non vniuersis Montanistis minerarum, praesentium notitiam habituris, Salutem et fauorem nostrum. Cum in hoc regno nostro Transsylvaniae ex quibuscunque montanis fodinarum seu minerarum per montanistas quoscilicet elaborati auri campio fidelem nostrum Generosum Petrum Flystik de Coloswar Praefectum auri Camerae nostrae in rationem eiusdem Camerae seu Cementi nostri Coloswariensis concernat. Ideo vobis et vestrum singulis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut a modo in posterum quodlibet aurum ex montanis seu fodinis minerarum elaboratum, in plicis, fragmentis, uel uero argento uiuo commixtum, sub poena amissionis omnium bonorum, a montanistis aliquo sub colore cambire, coemere, cum aliis etiam coemi facere, nusquam et nequaquam praesumatis. Vos quoque vniversi Montanistae contra antiquam regni huius consuetudinem aurum vestrum per vos elaboratum aliis tam in hoc quam in vicinis regnis existentibus et commorantibus hominibus non peruendatis, verum in rationem fisci et auri Camerae nostrae more solito ad manus annotati Praefecti, vel uero hominum suorum per ipsum ad id concreditorum et ordinatorum, administrare, cambire sub poena amissionis capitum et omnium bonorum modis omnibus debeatis et teneamini. Et haec volumus ubique in locis necessariis prouulgari et proclamari facere. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Ciuitate nostra Cibiniensi die vigesima septima mensis Nouembris Anno Domini 1613.

Cancellaria Transsylvanica (*erd. Muzeum.*)

Bethlen Gábor III. Zsigmond lengyel királynak. Szeben. 1614. jan. 3.

Ad Regem Poloniae.

Sacratissima Regia Maiestas Domine Domine mihi clementissime. Seruitiorum meorum debitam obsequentissimamque commendationem.

Quaecunque de principatus Bathorei, praedecessoris in hoc Regno mei, cursu atque fine Sacratissimae Maiestati Vestrae Regiae ego scribere possem, notiora ea eidem esse credo, quam ut proluxa relatione indigeant. Is cum omnes potestates quantumvis sublimes legibus et aequitate inter Christianos praesertim moderari, tutiusque et certius in amore et benevolentia civium quam in armis militum praesidium boni Principis esse positum peroptime sciret: placuit tamen ipsi Deorum simul ac hominum iuribus contemptis effrenatae libidini se se mancipare, ac terminos omnis verecundiae transgressus, vitia premio, virtutes supplicio inter subditos coronare, interimque consilia benevolentium ex alto despiciendo, vicinorum etiam regum ac principum (et ut impar viribus esset) minacibus et contumeliosis verbis Maiestates proscindere. Qua indignitate plerique subditorum percussi, infensissimam bonis omnibus tyrannidem eiusdem pertaes, ac grauiter molestatissimeque ferentes extremam vitae periclitationem singulis ab illo momentis imminere, coacti sunt partim Orientalis Turcarum, partim Occidentalis Christianorum Imperatorum, aliorumque vicinorum regum auxilia suppliciter implorare. Quorum preces atque suspiria non aures tantum sed aulam etiam Sacrae Maiestatis Vestrae Regiae impluisse luculentissime apud omnes nos constat. Me quoque, inter alios haud ingrante ab initio de se rebusque suis meritum, subdolis libidinosae machinationis eiusdem technis circumuentum, certissimum manebat vitae exitium. Pro quo euitando fuga salutem mihi querens partim ob propinquitatem loci, partim paratiores pro opprimendo tanto tyranno vires Turcarum arbitratus, ad ditiones eorum me contuleram. Quod quidem a nemine Christianorum vitio mihi verti velim, cum causae potiundae salutis atque vitae necessitati nulla praescribi merito certa regula possit, ac certum fuerit ad Imperatoriae Regiaeque Christianorum Maiestates profugos reliquos eodem proposito iam dudum perrexisse. Dei autem inprimis nutu atque uoluntate factum est, (neque enim ad cogendos tantos exercitus tantique in orbe terrarum Monarchae tam constans propositum absque Deo incitatum esse crediderim), ut me certo cum apparatu bellico potentissimus Imperator Turcarum ad eliminandum Bathoreum intromittens, vix conspectum hostium expectans, stimulis conscientiae agitatus, Tartarorum

praecursantium primo solum modo congressu regno deturbatus est, ac paulo post Haidonum aliquot coniuratione vita etiam spoliatus. Interea uero voto atque suffragio Statuum et Ordinum liberrimo in principatum desolati istius tractus raptus atque electus, reformatae leges, atque modi ab eisdem mihi tales sunt praescripti, quos ipsis ex oppressione Bathorea satis superque edoctis calamitosa necessitas extorsit, atque in conseruationem salutemque ipsorum perpetuam, Deo ita res nostras secundante, omnino pertineant. Ita ut nullum mihi maius neque antiquius incumbat, quam ut ordinibus quibuscunque libertates oppressas et conculcata a Bathoreo priuilegia in integrum restituan; quod equidem Deo vires suppeditante flagrantissimo erga patrias leges studio feruidoque erga easdem amore adnitar. Quamquam autem me fors an opinio mea non fallit, Vestram Sacr. Regiam Maiestatem, si non aliter, nomine solummodo qualemcunque mei notitiam hactenus habuisse, neque enim adeo obscuram et discretam in hac tellure vitam gessi, quae aliquatenus innotescere hisce vicinis regnis nequierit: nihilominus post initum hoc qualecunque principatus officium mei muneris esse duxi, maiores circumquaque potestates ac dominia, aequales similiter atque minores, per legatos et literas qua par est demissione atque obseruantia requirere, atque, si nulla antea intercesserit, notitiae solummodo et officiorum prima semina et fundamenta jacere. Inter quae cum post Augustalem Sacratissimam Caesaream Maiestatem secundum statim Vestra Sacr. Regia Maiestas locum obtineat, hisce eandem officiose non solum requirendo, et votis faustissimis ac foelicissimis rerum suarum successibus deprecando, perquam deuotissime salutandum, verum etiam post oscula Regiarum eiusdem funibriarum officia et studia mea in omnes occasiones et euentus strictissima deuotione offerendum uouendumque duxi. Quod ubi a Maiestate Vestra Regia benigno et sereno uultu accipi animaduерtero, de rebus grauioribus et ad usum fructumque haud contemnendum aequae Hungaricae ac Reipublicae Polonicae pertinentibus per legatos solenniores eandem officiosissime requirere non praetermittam. Et cum his eidem singulare tam bene merendi quam in quibuscunque gratificandi studium, officium, promptissimamque voluntatem obsequentissime defero. Seruet Deus Sacratissimam Regiam Maiestatem Vestram foeliciter ac florenter diutissime regnantem. Datum in Ciuitate mea Cibiniensi die 3. Ianuarii, Anno Domini 1614.

Bethlen Gábor II. Mátyásnak. Szeben. 1614. jan. 28.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine mihi Clementissime. Seruitiorum meorum in gratiam Maiestatis Vestrae Caesareae humilimam oblationem.

Posteaquam, iure, an iniuria temporum inoleuerit, quod Transsylvaniae finibus ad conseruationem Principatus ex partibus regni Hungariae certi terrarum tractus, quos Comitatus uocant, ex certa maiorum tam Maiestatis Vestrae Sacratissimae compositione atque limitatione, quam praedecessorum meorum Transsylvaniae Principum, ita sint annexi et conglutinati, ut nullis penitus iuribus sibi mutuo reseruatis, longa consuetudine in legem conuersa, quicumque terminos illos clam uel palam uiolauerit, ius et aequum uiolasse procul dubio aestimabitur: cum igitur ob diuturni iurisque recepti uiolationem, tum uero quod compositionis et limitationis istius tot annorum curriculis admissae custos quasi atque arbiter potentissimus Turcarum Imperator lynceis adeo oculis inuigilet, ut per literas et internuncios ab initio principatus initi nihil mihi magis iniunxerit, quam ut terminos ditionis Transsylvanicae, sicut a praedecessoribus meis possessa sunt, integros ad manus meas recipere studerem; quod quidem officij cum multis sane iisque arduis de causis praestare debeam, ne uidelicet mea negligentia fines dominiorum istorum minuendo onus reipublicae meae fidei commissae augerem, aut ansam rumpendae pacis optatissimae inter Hungaricam gentem praeberem, nullis certe laboribus et impensis pepercii. Sed nescio utrum fatalem rerum uicissitudinem, quae salutem forte atque quietem afflictissimae Reipublicae Hungaricae diu morari inuideat, an rectius ingenia studiaque hominum turbulenta bonorum pacem conuellere assueta accusem, interea dum studio non gentis Hungaricae modo, sed totius Christianitatis pacem atque emolumentum promouere contendo, nihilque magis et antiquius quam pacate intra fines atque limites meos me continere cupio, ecce repente clandestinis praeuentus aduersariorum technis, arcem Keőuar, Ciuitatem Riuuli Dominarum, oppidum Thasnad uocatum, singula a multis iam annis ad Principatum Transsilvaniae possessa, occupata esse audio, ac praeterea nulla patrum habita ratione in medio regni etiam permulta defectio- num semina sparsa, milites in confinibus aequae uolantarios ac stipendiis meritos in nostram cogi perniciem, praeter omne meritum meum intelligo, eaque omnia tanta celeritate ac studio moliri, ut uix tantum temporis nobis concessuri Maiestati Vestrae per literas aut internuncios de istis uel significare, nedum remedio aliquo obuiam ire patiantur. Quae omnia quantumuis non exi-

quam sane mihi solitudinem mouerint, imo grauiter certe atque molestissime fero contra iura per Ordines atque etiam Maiestatem Vestram Sacratissimam firmata et roborata ab officialibus eiusdem in terminis atque limitibus, multis annorum spacijs ad Transsiluaniam possessis, praeter omnem iustam ac uel leui suspicione dignam rationem infestari: nihilominus vt conscientiae meae, quam certe (absit adulatio) coram Deo et hominibus aequitatis et iustitiae studiosissimam conseruare uolo, ratione habita, et eo studio, quo in conseruatione publicae pacis non gentis Hungaricae tantum sed totius Christianitatis haud inutilem operam meam locaturum proposueram, me constantissime flagrare ostenderem, nihil hostile prius extra terminos meos neque offensionis gratia moliri conatus sum. Quin hisce ante omnia, qua par est, demissione atque fiducia Vestram Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem non solum requirere, sed per publicam Reipublicae Christianae salutem, per auream pacem et quietem miserorum subditorum, praesertim uero afflictissimae gentis Hungaricae, per thronum denique ipsius Augustalem et Caesareum orare atque obtestari proposui, ut ab ista tam immerita finitimorum meorum infestatione atque occupatione Vestra Maiestas Caesarea absistat, suosque desistere serio ac identidem praecipiat, et occupata hactenus et auulsa, antequam res in manifestiorem periclitationem deuenire cogatur, omnino restituat. Justum peto optime Caesar, dum mea reddi postulo. Quod si fecerit, se non tantum iustitiae communis et aequitatis sed pacis etiam et tranquillitatis publicae uere studiosissimum ostendet, remque certe tanto Imperatore dignissimam praestabit; me uero ad omnia, quaecunque per me fortasse tam in conseruatione publicae pacis, quam alijs officijs gratis et salutaribus fieri ac perfici cuperet, non promptissimum modo ac paratissimum, sed constanti proposito deuinctissimum et utilissimum. Conseruet Deus Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem Vestram, ad annos quam plurimos feliciter et florenter imperantem. Datum in Ciuitate mea Cibiniensi die 28 Ianuarii, Anno Domini 1614.

(Cancellaria Transsylvanica *erd. Muzéum.*)

Bethlen Gábor II. Mátyásnak. Kolozsvár. 1614. máj. 17.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine nobis Clementissime. Seruitorum nostrorum humilimam debitamque semper oblationem.

Non fuisse nostri immemorem Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem Vestram, quin syncerae erga nos pater-

naeque Suae Maiestatis Caesereae Regiaeque affectionis symbolum declararet, ex scripto nobis per Magnificum Dominum Franciscum Daroczÿ de Dereghnieő Consiliarium Cameraeque Suae Maiestatis Caes. Regiaeque Scepusiensis Praefectum, Comitumque Comitatus de Beregh, ac Generosum Ericum Lassotam Steblan exhibito, a nobisque summo honore recepto, animadvertimus, eamque Maiestatis Vestrae Caes. Regiaeque clementiam omni gratitudinis officio recompensandam summo opere ducimus; continuis nihilominus et deuotissimis precibus ipsum rerum moderatorem sollicitantes, ut huiusmodi cunctorum ore omni aevo commemorandum laudabile studium in animo Suae Maiestatis Caesareae Regiaeque, totius Reipublicae Christianae emolumento et commodo, quam diutissime conseruet et confirmet. Quod vero cardinem moderni status nostri uno verbo explicemus, in eo demisse Suam Maiestatem Caes. Regiamque petimus, ut posthabitis quibuslibet dubiosis relationibus, ac nonnullorum aemulorum nostrorum sinistre contextis criminationibus, dignetur potius sua innata clementia eorum omnium, quae totius Christianitatis ac etiam patriae huius nostrae securitatem publicam spectant, clementem rationem habere, eandemque contra omnes impetitiones et inquietudines una nobiscum defendere et protegere. Quod eo facilius consequi possemus, si terminorum et limitum regni huius Transsylvaniae, ac etiam ipsarum arcium, quae per Officiales Suae Maiestatis Caes. Regiaeque causa absque rationabili adempta sunt, in tempore restitutio fieret. Qua de re ut nobis per Oratores nostros ad Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem Vestram ablegatos benignissimum responsum largiatur, demississimis et instantissimis precibus oramus. Hoc enim modo discordiarum fomite e medio sublato, publicaue tranquillitate restituta, sub tutela et protectione Suae Maiestatis Caes. Regiaeque, optata quiete potiti, pro foelici ac florenti eiusdem gubernatione Deo semper ardentia vota offerre possimus. Conseruet Deus Maiestatem Vestram Caesaream ad annos quam plurimos foeliciter et florenter regnantem. Datum Claudiopoli die 17. Mensis Maÿ, Anno Domini 1614.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor II. Mátyásnak. Gyula-Fejérvár, 1614. maj. 22.

Sacratissima Caesarea Regiaeque Maiestas et Domine Domine Clementissime. Fidelium perpetuorumque Seruitiorum meorum in gratiam Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae oblationem.

Post discessum Legatorum Maiestatis Vestrae Caes. Regiaeque nihil mihi maiore cura incubuit, quam ut ea, quae in tractatu per eos instituto desiderabantur, apud eandem optato fine terminarentur. Quia vero finitimorum occupationes per officiales Maiestatis V. C. Regiaeque factae sunt eiusmodi, quibus corpus ipsum foederis non solum ruptum solutumque ex illis partibus apparet, verum etiam nobis omnino tacentibus verendum est, ne is, qui lynceis admodum oculis ex oriente terminis istis inuigilat, novos hac occasione rursus motus excitet: ad legatum itaque meum Sigismundum Sarmasaghium, in aula adhuc Maiestatis Vestrae Caesareae Regiaeque haerentem, duos nunc itidem, Generosum D. Andream Kapÿ de eadem ac Prudentem et Circumspectum Dauidem Literatum Judicem Regium Sedis Saxonicae Keóhalom, adiunxi; per quos maximis quibusque et demississimis petitionibus apud eandem insto, dignetur publicam suorum tranquillitatem, nostrum omnium salutem, regnorumque Christianorum quietem tam cara sibi aestimare, vt et commodis exiguis, studiisque inquietorum hominum posthabitis, sub hisce induciarum temporibus restitutionem ademptarum arcium maturando, occasiones nouorum tumultuum iustissimo et laudabili benignitatis suae symbolo omnino praescindat, almamque ditiorum suarum pacem (quae sine discrimine regnorum turbari nequaquam potest) Augustali clementiae suae pallio contegat, manuteneat, sartam tectamque conseruet, clementer et paterne recognoscens, vires Hungarorum et Transsylvaniae tot bellorum procellis attritas fessas penitus et eneruatas esse, nullaque re salutarius permansioni publicae consuli, nulla dexterius fumigantibus periculis obuam iri posse. Adiciat hoc tot heroicis et gloriosis suis factis ac trophaeis, vt praeter singularem erga gentem Hungaricam Maiestatis V. C. Regiaeque affectionem, qua hactenus non tantum floruisse sed splendere, ac gloria rerum gestarum auos proauosque superasse ore omnium ac lingua merito praedicata est, sub auspiciis eiusdem foelicissimis non tantum a bellicis procellis respiratio, dirutorum quassatorumque restauratio, sed pacis ad annos plurimos florentissimae conseruatio eidem merito ascribatur. Ea re ultra decus sempiternum nomenque immortale perpetuis gratitudinis obsequiis gentis istius attritae posteritatem sibi reddet obnoxiam, me vero cum meis omnibus optimis quibusque studiis atque officiis promptos et deuictissimos reperiet. Conseruet Deus Sacratissimam Maiestatem Vestram Caesaream Regiamque ad vota foeliciter imperantem. Datum in Ciuitate mea Alba Julia die 22. Mensis May, Anno Domini 1614.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor a bécsi kapitánynak. Gy. Fejérvár, 1614. jul. 22.

Paria literarum ad Capitaneum Wiennensem nomine Illustrissimi Principis Transsylvaniae scriptarum.

Illustris ac Magnifice Domine Amice nobis obseruandissime. Salutem et officiorum nostrorum beneuolam paratamque commendationem.

Horribilis atque in omne aeuum memoranda patriae istius desolatio, scio non solum fama communi sed etiam oculari testimonio Vestrae Illustri ac Magnificae Dominationi constat, cuius rudera cineresque pristino nitore restituere etsi altissimam non unius sed multorum seculorum pacem requirat, nos nihilominus spe pacis certioris, et benigni propensique erga hanc afflictissimam regionem animi Sacratissimae Caes. Regiaeque Maiestatis, Domini nostri clementissimi adducti, occasionem vel momenti temporis praetermittere nolumus, quin hocce natale solum tamquam patriam nostram, spartam uidelicet, quam Dei beneficio nactus sum, ornemus aedificemusque. In hoc nostro proposito qui iuent, moneant, aut intentioni nostrae facem praeferant, similiter temporum iniuria et mille malorum procellis (etiam si qui antea fuissent) extorres hinc ad alias diuersasque regiones abacti, artifices nimirum, fundatores, hortulanos, techtones necessarios fere nullos habemus, quorum opera in publicum et commune regni commodum uti possemus. Eos in ditionibus Suae Maiestatis Caes. Regiaeque in copia reperiri non auguror solum, sed per legatos, quos ad S. C. R. Maiestatem ablegaueram, etiam conductitios atque nominatos habemus. Quos sub officio Capitaneatus Illustris ac Magnificae Dominationis Vestrae esse sciens, amice eandem hisce requirere uoluimus, petens, id officii erga nos patriamque nostram beneuole declaret, ut non solum remorari profectionem illorum nolit, sed quam primum iter capiendi ac cum iusto liberoque passu ad nos proficiscendi authorem se et sollicitatorem primum praebeat, persuasissimum habens eos statum honorificum et salarium iustum semper apud nos habituros, ipsius uero in transmissione eiusmodi artificum laborem et industriam rem nobis gratam gratiorique officiorum genere recompensandam praestare. Eandemque saluum et incolumem quam diutissime uiuere ex animo cupimus. Datum Albae Juliae die 22. mensis Julij, Anno 1614.

(Cancellaria Trans.)

Kendi István levele Homonnai Györgynek. Zomborról Zemplin vármegyében, kelet nélkül (1614.)

Illustrissime domine, Patrone colendissime.

Mely estve az nagyságod parancsolatja érkezett, nem kéleltettem Pataki Jánost, hanem sietve mindjárt bocsáttam ahoz az emberhez, kit nagyságod tud, és oly tanulsággal, hogy szinte ugy megnyugodjék nagyságod benne, mintha magam mentem volna Erdélybe; az nénémhez is más felől beküldtem; ott az dolog jól lészen, tudom. Noha tanulságom arra nem volt, mind azáltal tudván mivel tartozom, nem vártam arra szót és sarkantyút, hanem az mely hadak fen vannak az Tiszán túl és Máramarosba, küldtem vala szolgálmat oda titkon Nagy Lukácshoz és Nagy Lőrinczhez, hogy miénkké tegyük azokat is. Ezt nem miveltem volna, holott tudom, hogy ők is az római császár ő felsége szolgálai, és onnét várnak: de félek vagy attúl, hogy el ne oszoljanak, avagy attúl, hogy Betlenhez ne álljanak vissza. És így ha megtudná is Forgács uram, nem bánom, mert az császár neve forog benne. Nekem meg akarnak az kapitánok és hadnagyok eskünni, hogy római császár valakit fejedelemnek ad Erdélybe, velem az mellé jünek, és vele élnek halnak. Nagyságod azért írja meg immár nekem, ha az nagyságod neve legyen-é emlékezetbe még most elein, avagy csak így, az mint írom nagyságodnak, hogy én velem jüjenek az mellé az császártúl adandó fejedelem mellé. Eskünnék szörnyen, hogy vannak most is két ezeren, de nyolcz ezeren lehetnek, értelmek vagyon az több hajdúsággal is; két hadnagyok harmad napja immár hogy nálam vagyon; én ezt is nagyságod hire nélkül nem akartam mivelni. Az mi az felmenés dolgát nézi, én oda is csak ugy megyek, az mint nagyságod parancsolja; nem is kések semmit, csak az lengyel király pénzét várom, mely talám eddig is Homonnán vagyon az borokért. Nagyságodat kérem, hagyja meg ott való tisztartójának, vigyáztasson reájok, és késértesse mindjárt Parnóra, és onnét adják értésemre; mert harmad napig én azokkal minden dolgomat elvégezném, és azután menten mehetnék. Nagyságodtúl az első dologra is választ várok. Isten nagyságoddal. Zombort. ¹⁾

Nagyságod éltig való szolgálja
Kendi István m. p.

¹⁾ Gr. Kemény József ezen szerinte »nem tudhatni kihez« irt levelet 1612-re tette; holott kétségtelen, hogy e levél Bethlen Gábor fejedelemségében (1614. vége felé vagy 1615. elején) kelt s Homonnai Györgyhöz volt intézve.

(Eredetije fél iv papiron, melynek másik fele a czimzettel hiányzik, az erd. Muzeumban (Gróf Kemény József, Erdély történetei eredeti levelekben. II. köt.)

Thurzó György nádor udvari emberének levele a Bécsben tartott tandcskozásról. Kelet nélkül. (1615. februárban.)

Ex Aula Illustrissimi Domini Palatini.

Rediit iam tandem pater patriae nostrae, die hesternae in pace et cum pace, Deo optimo maximo sint gratiae, qui secundum vota et gemitus nostros ipsum rexit et textit, duxit atque reduxit. Nisi enim Deus prouidisset, profecto bonus heros aut Viennam non vidisset, aut ex ea nunquam fuisset egressus. Primum enim delatus erat in aula de occultis cum Thurca Halil Effendi practicis, ut quem noster veste rusticana tectum occulto Bichyam aperto curru aduexisset; deinde, quod Palatino Rheni et Brandenburgico viginti Haidonum millia contra Caesaream Maiestatem auxilio mittere promisisset; tertio, quod Suae Maiestatis Capitaneum non solum comprehendere sed et causa indicta decollari carasset; denique, quod in opprobrium Caesariae Maiestatis cum mille et ducentis Nobilibus et trecentis pyxidariis Viennam intrare voluisset. Quod postremum commentum inde enatum erat, quod duobus ab urbe miliaribus fortuito ex variis locis plurimi Nobilium et ciuium currus Dominum Illustrissimum assecuti fuerant, suorum negotiorum causa Aulam petentium. Caesar ita erat credulus, ut per Dominum Petrum Reuaj renunciarit, ne cum hoc tanto comitatu urbem ingredia- tur, alioquin excludendus omnino. Sed diuina prouidentia euenit, ut cunctantius agente Domino Reuaj, Dominus Palatinus mature surgens per aliam portam, quam expectabatur, Viennam intrauit, magna omnium admiratione, qui si de Suae Maiestatis denunciatione in proximo ante urbem hospitio praesciuisset, omnino fuisset domum reuersus, et promulgatis Comitibus de contumelia sibi facta nescio quae consilia (ipso etiam referente) agitasset. Postquam igitur Viennae domum suam intrasset, nemo eum, ne quidem ex Hungaris, eo toto die salutauit. Mane, ubi per familiarem suam salutasset Dominum Glesellium, hoc accepit responsi ab eo: se quidem de aduentu Domini Palatini gratulari, sed optare interim, ut maiore cum gratia Suae Maiestatis aduenire potuisset. Paulo post tamen surgens Dominum Illustrissimum prior inuisit; quo facto confluerunt eodem plurimi ex Aula Consilarii, vbi variis iniectis sermonibus consilia Domini Palatini expiscare satagebant. Ille vero omnia in aliud tempus, quo publice conuenturi essent, reiciebat. Postmodum priuatim

accessit Dominum Gleselium, rogans, ut quam primum propositiones Caes. Maiestatis Dominis Consiliariis hungaricis extradaret, ne otio tempus terendo maiores sumptus faciant. Ille vero, An non prius, inquit, Dominatio Vestra Ill. suspicionem de se conceptam diluet? Et mox quatuor suprascriptas calumnias recensuit. Ad quas subridens noster: etiamne Vestra Reuerendissima ac Ill. Dominatio hisce nugis subscribit? Ego vero sum mihi ita bene conscius, ut non solum ipse huc venerim, verum et mecum meum filium, filias et coniugem adducere non dubitarim, omnibus meis delatoribus in faciem ex aduerso stare et respondere paratus. Quod si vel unica litera sceleris et nefariarum artium conuictus fuero, puniar; aut puniantur illi, qui me scelerate et mendaciter detulerunt. Hic rursus praeses: ergo innocens est Ill. D. Vestra? Imo, inquit Dominus Palatinus, ex illis, quae publice in consilio dicturus sum, patefiet demum innocentia mea, praecipue quoad res turcicas. Et sic introductus est in Aulam, ubi plerique toruo et truci uultu eum intuebantur, alii oculos etiam auertebant, quin et ipse Caesar, cum dextram porrigeret, auertebat faciem. Dominus autem Palatinus dissimulatione usus tantum punica urgebat. Datis igitur propositionibus accersum est ad negotia pacis transsylvanicae et turcicae. Ubi praemissis, ut fit, disputationibus, tandem ita placide, ita dextre, summo omnium planeque admirabili consensu omnia conclusa sunt, ut et Caesar et omnes Germani optime fuerint attentivi. Imo Caesarea Maiestas ad Gleselium dixisse fertur: Nunquam putaueramus hac fide et prudentia creditum esse Palatinum; displiciebant antea ipsius consilia, atqui nunc ille nobis omnibus oculos aperuit. Summa conclusio est, ut non expectata, edicta, quod Caesar uolebat, primum cum Transsylvania firma pax et concordia erigatur, idque Galgoci, tamquam in loco propinquiori, unde Sua Maiestas de omnibus rebus tractandis commodius posset edoceri. Eo conuenire debent dominus Palatinus, ex Transdanubianis unus Baro cum duobus nobilibus, tribus Consiliariis Germanis adiunctis; dies conuentui dicta est decima octaua Martii. Datae quoque per Caesarem (quod nunquam hactenus factum) ad Vayuodam literae, ut ad locum diemque destinatum Commissarios suos ex Vngaris, Siculis et Saxonibus cum plenipotencia mittat, ipse uero quam proxime ad fines Regni Hungariae accedat, ut eo citius ad ipsum omnia facta deferri possint¹⁾. Quantum ad Turcas, statutum est, ut cum eis adhuc ante Pascha Commaromii de pagis tributariis et solidiore

¹⁾ II. Mátyás ezen Bethlenhez intézett első levele kelt Bécsben 1615. febr. 5-dikén; mint kitetszik, Bethlennek erre Fogarásból febr. 23-án adott válaszából, melyet alább közlünk.

pace tractetur ; ubi partes directionis datae sunt Domino Palatino ; affuturi ex tribus regni partibus terni Commissarii et tres Consiliarii Germani. Eo uero melior pax speratur, quod Turca hoc tempore non solum Persico et Hispanico bello implicitus est, verum habet etiam et rebelles duos filios suffocati Naszup Passae. Deus largiatur nostrorum conatibus felices successus. Actum est in consilio etiam de aliis, ut de conductione Haidonum, qui non quouis gregarios habent Capitaneos, sed Magnates, ne alioquin licentius uiuendo damna cum Comitatus inferant. Item de electione Magistri Tavernicorum, quem Caesarea Maiestas Ladislaum Pete esse voluit, sed non obtinuit. Item de Consiliarijs nouis in demortuorum locum surrogandis ; verum haec nihil ad nos. Hic addo, quod mascule Ill. Dominus suspiciones criminum sibi intentatorum apud Caesaream Maiestatem diluerit, ut et Caesar plura in excusationem sui dicturum prohibuerit. Satis est, ait, video vos esse innocentes. At quid, si ego, inquit Palatinus, in hac proditionis suspicione mortem obissem ; liberi mei et nepotes, quos viginti duos habeo, quali in honore essent ? Rogo propter Jesum, iudicem uiuorum et mortuorum, vindicet Maiestas Vestra delatores meos, et impendat de eis iudicium. Caesar ad haec : hoc facere non possumus propter factam eis promissionem, sed scribemus eos improbe mentitos esse. Quibus dictis dextram Domino Palatino dedit, dicens : Ex hoc tempore promittimus vobis, quod si quis in posterum talia vel similia ad nos de vobis scripserit, de eis vel nostra manu vel sub secreto sigillo nostro ad vos scripturi sumus ; sin e contra aliquis ad vos male de Nobis scripserit, iterum debebitis nobis rescribere. Postremo curauit Sua Maiestas iuniorem Comitem nostrum accessiri, qui cum venisset, Caesaremque concepta oratione salutasset, respondit Caesar : Amamus vos propter indolem bonam, pergite hoc modo, eritis nobis semper commendati. Sic igitur noster Illustrissimus cum gratia et honore dimissus est.

18. Aprilis Galgoczio Albam Juliam delatum. 1615.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor Klesel Menyhért bécsi püspöknek. Fogaras, 1615. febr. 19.

Illustrissime ac Reuerendissime Domine mihi plurimum obseruandissime. Salutem et promptissimam officiorum meorum oblationem.

Quartus iam mensis absoluebatur, cum ad literas a me Illustrissimae Vestrae Reuerentiae quinta Octobris anni praeteriti datas responsum acceperam nullum ; vnde me ac negotia mecum intercedentia vel penitus obliuioni tradita, vel animum

eiusdem ullo meo merito alienatum cogitare coeperam. Nunc vero vigesima sexta videlicet Januarii quas ad me dedit, intelligo eandem et publicorum negotiorum iustam rationem habuisse, me vero paternae ipsius dilectioni haud sine incremento insinuatam, verbis monitionibusque, quibus prosequitur, grauissimus et amplissimis. Corpus ipsarum literarum, res atque argumenta in illis comprehensa moram rescriptionis et tarditatem verborum amplitudine, monitionum grauitate, et orationis prolixitate facile superarunt.

Officium sane ut tanto praesule, et in altissima rerum spiritualium corporaliumque specula posito, dignissimum, ita a me eo quo conuenit, id est summo loco habendum.

Cum autem scopus atque intentio totius ipsius scripti, ut in capite atque calce luculenter apparet, sit vnicus, vt me in partes Christianitatis Suae Maiestatis Caes. Regiaeque pertrahat, sextus iam supra decimum mensis vertitur, ex quo ut ut grauissimis molestissimisque iniuriis premerer, nunquam tamen intermisi, quin per literas atque legatos, aequae priuatim ac publice, in gratiam et fauorem Suae Maiestatis Caes. Regiaeque, emolumentumque Christianitatis vltro me offerrem et obtruderem. Sed neque contra Suam Maiestatem ditionemque eiusdem quicquam ex his partibus commissum fuit, quo reiectionem aut indignationem mereri potuissem. Me autem sine ulla causa et occupatione finitimorum et nominis diffamatione in orbe Christiano dici vix potest quantopere offenderunt.

Post pactis etiam induciis vix sex aut septem dies praeterire, ex quo rursus officiales suae Maiestatis dimissos exercitus recolligere, signa militaria exhibere, novos apparatus ciere occuperant, palam profitentes expressum suae Maiestatis mandatum ea de re se habere, et coram obuiis quibusque lectitasse, ut contra me regnaque finitima bellum mouere praecepisset. Quae etsi me praeter ea, quae hactenus perpessus sum, grauius nequaquam moueant, eiusmodi tamen irritamenta et territationes fomenta saepe solent esse motuum haud contemnendorum.

Quod gratiam et fauorem Sacratissimae Caes. Regiaeque Maiestatis et inclytæ domus eiusdem Austriacæ tam prolixè mihi commendat, ego iam tot scriptis atque legationibus nihil aliud vrsi sollicitauique, si quo modo particeps illius fieri potuissem, et Vestram Ill. Reuerentiam ut aliquo fructu in hoc ipso laboraret, rogavi. Eam pro sorte mea humilimè quibusque studiis et gratissimis obsequiis (si reiectus absque causa non fuero) exosculor, promererique pro viribus contendam.

Illud autem mirari satis nequeo, quod promotionem suae Maiestatis Caes. Regiaeque cum Passarum promotionibus in hoc casu conferre videatur. Nam ut simul et semel tam de Trans-

sylyanica cum Turcis intercedente necessitate et personae etiam meae promotione respondeam: concessit mihi in hoc ipso scripto Vestra Ill. Reuerentia, ob loci commoditatem ac distantiam Christianorum Regnorum per pacta a sexaginta annis cum Turcis intercedentia paci atque permansioni publicae consulere licere, nec quicquam, quod impossibile aut magis incommodum, a nobis flagitari. Quid ergo mirum, si Transsylvania, mediis in faucibus Turcarum posita, pacem atque foedus cum eo colit? nonne idem faciunt alia regna Christiana? nonne Sua Maiestas etiam Caes. Regiaque? Si Transsylvania pacem atque fauorem Turcarum precio sibi comparat, idem faciunt alii longe potentiores Christiani Reges, regnaque situ et loco procul distantia, et etiam Sua Maiestas Caesarea. Moscovitae anno praeterito cum Polonis in Aula Imperatoris Turcarum certarunt, vtri essent maiore ipsius fauore prosequendi. Inter mortales primum amoris gradum obtinet parentum cum filiis coniunctio; praemortuus Imperator Rudolphus amplissimae recordationis foedere publico modernum Turcarum Imperatorem in filium adoptauit (fidelis scilicet, vt Vestrae Ill. Reuerentiae placet, arctissima coniunctio), quod iuramento etiam fuit ac diplomate roboratum. Quod ergo tot regibus, Imperatoribus, et Regnis amplissimis vitio non vertitur, neque ideo e numero Christianorum regnorum eliminantur, cur sola Transsylvania ob id ipsum accusatur, sola absque ulla miseratione flagellatur, condemnaturque?

Ad personam meam quod attinet, fateor me iure hospitalitatis acceptorumque beneficiorum Turcis aliquanto plus debere, quod me exulem atque profugum in extremo vitae meae periculo receperint, et restituere in patriam conati sint. Nec tamen inde sequitur, abiurata Christianae conscientiae meae puritate totum me illis, praeter debitae gratitudinis officium, in publicum Regnorum Christianorum damnum et stabilitae pacis perturbationem deuouisse. Viditne aliquando Vestra Ill. Reuerentia turturum aut columbam, vt vngues accipitris superne eam vehementer impetentis euitaret, subter pallium aucupum ipsis reti et visco insidiantium temerario sese occultasse, salutemque apud hostem vitae ipsorum quaesiuisse? quae si bono suo fato contigerit, pro miraculo potius et commiseratione habitum, quam vitio illis ascriptum. Ita si vitae conseruandae gratia salutem apud alienos quaerere coactus fui, num ideo fidem, aut conscientiam, (quod absit), mutauit? Ad Principatum vero quod ex Passis aliquis me promouerit, aemulorum criminatio sola est. Deus vnicus et libera Statuum Ordinumque electio authores illius fuere; cum ex foederum ratione iam dudum Transsylvaniae ius liberae electionis ab vtroque tam Orientis quam Occidentis Imperatore obuenerat. Ita ut exercitus ille Turcicus, qui ad profligandum Bathoreum

ingressus fuit, in illo quidem exterminando iussa peregit, ius tamen noui Principis creandi Proceribus et Magnatibus Regni integrum reliquit. Itaque cum Princeps Christianus legitime Principatum adeptus, totus in negotio foederis innocens, nil contra Suam Maiestatem Caesaream et ditiones illius molitus, quin potius iniuriam ex occupatione terminorum suorum conquerens, pacem petens, pacificum me totum offerens, studiis quibusque vtilibus, et obsequentissimis humillime in emolumentum Christianitatis Suaeque Maiestatis Caesariae sponte offeram, uoueamque, cuius est laboris, in partes Suae Maiestatis et Christianitatis talem hominem (quatenus publica patriae permansio salusque admittit) pertrahere? Ad hoc igitur vnico illo verbo Vestrae Ill. Reuerentiae respondeo, quo in Cantico Canticorum Sulaminta illa Salomoni, hoc est ecclesia Dei Deo respondet: Trahe me, post te curremus. Canticorum 1. v. 4.

Ex Theologicis, quos vix extremo attigeram digito, nec plus quam locum vnicum ex Jeremia citaueram; abstrusiores, quas ingreditur, disputationes satius esse crederem silentio praeterire, nisi duos haud contemnendos scrupulos in illis reperirem. Vnum, vbi imperium et potestatem infidelium non esse ex Deo sed ex Diabolo asserit, neque inter Dei atque Daemonis imperia medium aliquod ponit. Quid enim est Creaturam cum Creatore conferre, aut Daemonem cum Deo diuisum habere imperium, finitum cum infinito? Nam si Diabolus, id est hostis accusator et aemulator bonorum, est creatura, et permissam solummodo potestatem habet: quid illi amplius tribui potest praeter permittentis auctoritatem? Nisi forte aliquis, secundum Martionis et Manichaeorum errores, duo principia statuatur aequalia: bonum et malum. At Deus verus, sicut in creatione nullum sibi socium asciiuit, ita in gubernatione etiam vniuersi solus omnem sibi potestatem vindicat. Diabolus enim, tamquam spiritus arrogans et superbus, in eo, quod peccator est, conuenit cum peccatoribus, et vicissim peccatores cum diabolo, vtrique in iudicio debitas meritorum poenas luentes, quod Scriptura clarissime testatur. Qui facit peccatum, ex Diabolo, quoniam ab initio diabolus peccat. 1. Joan. 3. Vos ex patre diabolo estis, quia desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit. Quod alibi luculentius nunc mundi, nunc carnis, nunc malae concupiscentiae vocabulis Scriptura exprimit, ut: vos ex mundo estis, ego non sum de hoc mundo; et: ipsi de mundo sunt, nos ex Deo sumus. Joan. 4. Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Sed nec authorem peccati diabolum Scriptura vllibi vocat. Paulus enim dicit per unum hominem peccatum introisse in mundum, et per peccatum mortem; stipendium enim peccati mors est. Tantum igitur abest, ut imperia, regna aut potestates terrestres diabolus moderetur,

vt in excursionibus etiam limites illi a Deo praescribantur, vt Job 1. et 2. 5. Vincitur, de coelo eiicitur, visceribus porcorum mergitur in mare, vincitur aeternis caliginis cathenis, et ad diem iudicii reseruatur.

His contra potestas externa siue politica Deo ipsi ascribitur, sibi que illarum ordinationem, dispensationem, mutationem que proprie vindicat. Vnde Paulus Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subiecta sit, non est enim potestas, nisi a Deo. Ergo non a diabolo, Item Joan. 19. Non haberes potestatem super me (dixit Dominus Jesus Christus Pilato infideli), nisi tibi data fuisset e supernis. Daniel 2. Deus coeli regnum et fortitudinem et imperium et gloriam dedit tibi o Rex; omnia, in quibus habitant filii hominum et bestiae agri, uolucres quoque coeli, dedit in manum tuam. Item: Hoc dicit Dominus Deus exercituum, Deus Israel, Ego feci terram et homines, et iumenta, quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna, et in brachio extento, et dedi eam ei, qui placuit in oculis meis. Jeremj. 27, v. 5.

Alter scrupulus est, quod in exemplo Nabugodonosoris singularitatem asserit, negatque inde pluralitatem vel regulam vniuersalem elici posse; paulo autem inferius fatetur ipsemet Monarcham fuisse Nabugodonosorem ex Dan. c. 2. At apud eundem Prophetam videre poterat de quatuor monarchiis successiue, de decem cornibus posterioris imperii, et de vnico cornu ex decem in summam euadente potestatem; quae ab initio imperii Assiriorum plus quam tria millia annorum spatia comprehendunt, et vsque ad finem mundi se se extendunt. Et sic per inductionem omnium monarchiarum et potestatum Deum ipsum fuisse authorem, fortissimo argumento conuincitur; cum nullum aliud contrarium exemplum proferri possit, quod a diabolo fuisset obtrusum.

Sed ut locis illis a Vestra Ill. Reuerentia obiectis ac nobis oppositis lucidius respondere queam, poterit animaduertere vetus illud Theologorum dogma: Omnia esse in potestate Dei, excepto timore sui, non sine fundamento fuisse prolatum. Nam Deus ut amorem timoremque sui libero hominis arbitrio relinquere potuit, ita statum externum siue ius politicum omne sibi ipsi reseruauit. Itaque in spiritualibus ac religionis negotio sunt illa extra controuersiam verissima, quod nulla sit participatio iustitiae cum iniquitate, lucis cum tenebris, Christi cum Belial, fidelis cum infideli etc. Nec quisquam duobus dominis seruire potest; duplici corde esse similiter est abominabile, nec frigidum nec calidum esse; hoc est, in negotio religionis et spiritualibus neutralitas prorsus nulla admittitur.

E jure vero politico ista leguntur: Ego dixi Dei estis, et

fili excelsi omnes. Diis non maledices. Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Rom. 3. Reddite, quae Caesaris sunt, Caesari, et quae sunt Dei, Deo, Luc. 20. etc. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui honorem, honorem etc. Exempla huius rei in sacris plerumque obuia: Moises coram Pharaone, Dauid coram Saulo aufugit. Vicissim Salomon, cum Rex politicus esset, Pontificem summum in rebellionem Adoniae deprehensum officio priuauit et exilio mulctauit. Christus coram Herode in Aegyptum ducitur. Diuertit aliquoties prae timore in Galileam, in partes Tyri et Sydonis. Telonium soluit. Paulus Caesarem appellat. Actorum 25.

Illi autem loco: Nolite iugum trahere cum infidelibus, opponitur alter locus in contrarium eiusdem Pauli: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Cum autem strictius iugum in coniunctione mortalium sacro coniugio nullum est, quomodo permittit Apostolus fidelem cum infideli in eodem coniugii iugo permanere, et quidem liberos ex huiusmodi thoro natos sanctos et fideles nominat. Est hoc proprium libertatis Christianae, cum in veteri testamento id nequaquam permittebatur. Nam ut alibi Paulus docet, gratia per Jesum Christum est vniuersalior, latiusque se extendit, quam lex, aut per legem peccatorum cumulatio. Hanc locorum istorum pugnantiam idem Paulus alibi hoc modo soluit 1. Cor. 5. Scripsi vobis, ne commisceamini cum fornicatoribus, non dico vtique cum fornicatoribus huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruentibus, quia debueratis ex hoc mundo exiisse. Sed si quis frater appellatur inter vos, et est adulter, aut auarus, aut idolis seruiens etc. cum huiusmodi ne cibum quidem capiatis. Expresse loquens de apostatis. Et alter locus etiam a Vestra Ill. Reuerentia citatus in eodem sensu legitur, non aliter.

Caeterum ista non in eum finem a me adducuntur, ut imperio turcico, tamquam crucis Christi inimico, contra conscientiam applaudere videar: quid enim mihi etiam iucundius magisque ex animi sententia contingere potuisset, quam si procul hinc in visceribus Regnorum Christianorum, locis non formidolis, tam immanis horrendaeque potestatis Turcicae vix famam securis auribus audirem, et Christianus cum Christianis, absque vllis stimulis morsibusque conscientiae, tranquillam et quietam vitam ducere possem? quam hic in mediis illorum faucibus positus per mille pericula non tam uiuerem, quam excubias agerem et amaros molestissimosque dies et horas numerarem? Sed cum siue factorum necessitate ineuitabili, siue locorum istorum situatione, sors ita tulerit, ut duo potentissimi Imperatores quaecun-

que ius suum hic vrgeant, ac vtrisque aequaliter placere non tantum impossibile, verum etiam omnem humani ingenii prudentiam atque sapientiam exsuperet: certum est, praeter aerumnas innumerabiles variasque sollicitudines nihil nobis relictum esse, nec aliud mihi faciendum restare, quam ut post horribiles regnorum deuastationes, calamitates inenarrabiles, largissimas sanguinis Christiani effusiones, vt corda vtriusque Imperatoris ad pacem tranquillitatemque tuendam flectat, ac gladium sui furoris iam dudum inebriatum in vaginam suam recondat, Deum pacis ardentissimis precibus implorem, oremque.

Quia autem in tali neutralitate Vestra Ill. Reuerentia vrget conscientiae meae solidam synceritatem, ne videlicet tenuis aliqua praetensio amoris erga Christianitatem, reuera autem studium et intentio summa erga Turcas reperiatur, vbi plurima etiam argumenta recenset talium de me conceptarum opinionum, in istis casibus qualiter de me sentire et iudicare debeat Vestra Ill. Reuerentia, superius abunde declaravi. Criminationes vero aemulorum optimus rerum omnium euentus, actibus videlicet contrariis, quam illorum ferebat accusatio, quantopere confuderit, vbi rerum adsunt testimonia, non opus est verbis.

De assecuratione publica qualiter mentionem Vestra Ill. Reuerentia facit, cum et ego audiam ex illis partibus pleraque pacis et concordiae contraria clam et palam agitari, quantumuis contra eiusmodi machinationes tutissimum mihi sit propugnaculum innocentia fidesque in Deo infallibilis, nihilominus tamen diligenter ob oculos habens, quid a me publica Regnorum Christianorum tranquillitas requirat, et praesertim sublimis atque excelsus Imperatoriae Maiestatis respectus: vellem certe ex animo, vt quamprimum sublatis e medio quibusuis simultatibus, et quae a nobis sine causa erepta sunt restitutis, vtilibus et honestis quibusque studiis in fauorem et beneuolentiam Suae Maiestatis me insinuare possem. Cum autem trimestre mutuae assecurationis spatium iam elapsum est, et necdum de nominatis Commissarijs aut loco conueniendi quicquam habeamus, ne aliqua publicae tranquillitatis periclitatio suborietur, Vestrae Ill. Reuerentiae competit, negotium hoc secundum induciarum pacta modosque maturare. Cui quidem conuentioni vt Proceres etiam Hungariae intersint, maxime e re futurum arbitror. In me ipso, quicquid in homine pacis studioso requiritur, nihil desiderari passurus. Interea vt me fauori atque clementiae Sacratissimae Caes. Regiaeque Maiestatis identidem commendare non desinat, paterno vero suo amori quam diligenter inscribat, reuerenter ab eadem postulo. Cum hisque eandem feliciter et florenter vivere valereque ex animo cupio. Datum ex arce nostra Fogaras die 19. February Anno Domini 1615.

Czím : Illustrissimo ac Reuerendissimo Domino Melchiori Kleselio Episcopo Viennensi, Episcopatus Nouae Ciuitatis Administratori, Sacr. Caes. Regiaeque Maiestatis Secretorum Consiliorum Directori etc. Domino mihi plurimum obseruandissimo.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor Klesel Menyhértnek. (Fogaras, 1615. febr. 21.)

Illustrissime ac Reuerendissime domine mihi semper obseruandissime. Salutem et seruitiorum meorum promptissimam oblationem.

Ad literas Vestrae Illustrissimae Reuerentiae prolixiores nudius tertius respondens, tabellarius peculiaris, qui illas perferret, in procinctu stabat, summo diluculo profecturus, cum hodie hora post meridiem prima de loco ac tempore Commissarios conveniendi ex literis Sacratissimae Maiestatis Caesareae Regiaeque certior sum redditus. Id negotii quominus iuxta Suae Maiestatis Caesareae Regiaeque ordinationem ex asse perficiatur, maximae obstare videntur difficultates, breuitas temporis, loci nominati distantia, et itinerantium ex inundationibus vernalibus difficultas. Ne tamen in me quicquam desiderari in officio pacificationis patiar, meis Commissariis iam dudum ad hoc iter selectis et nominatis illico iniunxi, vt quam primum itineri se accingentes, ad primum vel secundum diem mensis Martii (neque enim ante illum villo modo eo se conferre possent) Claudiopoleos conueniant, simul inde Deo iuuante ad praefixum vel praefigendum a sua Maiestate Caesarea Regiaeque locum, quantum temporis ac itineris difficultas patietur, festinent, Vestram Illustrissimam Reuerentiam rogans, vt si qua ex hisce angustijs mora meis Commissariis, quominus ad tempus ordinatum Galgotzium se conferre possent, contigerit, id vitio minime vertat, neue negligentiae sed necessitati ascribat, atque si necessum fuerit, hac in parte me et Commissarios meos apud Suam Maiestatem Caes. Regiamque excuset; quin vt totum hoc etiam negotium, pro suo, quem ex professo omnium hominum iudicio erga publicam Christianorum regnorum salutem et tranquillitatem prae se fert, studio zeloque singulari, sua prudentia, sapientia et pietate promoueat; nunc nunc, si vnquam alias, erga me Regnumque hoc Transsylvaniae profligatissimum cum aeterna nominis sui laude ostendat. De quibus optatum cum optato rerum omnium euentu responsum obsequio filiali expecto. Et hisce longiores etiam priores, ne in cassum scripserim, adiungendas duxi. Valere foeliciter Vestram Illustrissimam Reuerentiam ex animo cupi-

ens. Datum (ex arce mea Fogaras die 21. Februarii, Anno Domini 1615.)¹⁾

Eiusdem Illustrissimae Reuerentiae Vestrae
Seruitor addictus.

(Cancellaria Transsylvanica.)

Bethlen Gábor II. Mátyásnak. Fogaras, 1615. febr. 23.

Sacratissima Imperatoria Maiestas, Domine Domine mihi Clementissime. Humilium seruitiorum meorum obsequentissima commendatione praemissa.

Quas ad me Sacratissima Maiestas Vestra Imperatoria Vienna quinta die Februarii dedit literas, in arce mea Fogaras remotiore ac finitimo regni transalpinensis loco 22. eiusdem huius mensis hora post meridiem prima accepi. E quibus secundum normam mutuae assecurationis tempus atque locum, quo utrinque delegati cum pleno mandato Commissarii conuenire debeant, a Vestra Maiestate Imperatoria designata esse perspicue intelligo, ac pro tutiore meorum Commissariorum aditu literas etiam salui passus euntibus aequae ac redeuntibus additas. Quamquam autem emanatio literarum salui passus spacium ex pacto trimestre non excesserit, ad manus tamen meas vnacum praesenti certificatione paulo tardius, quam par esse debebat, peruenit, interim vero quantam animi sui propensitatem, clementiam et paternam Augustali Maiestate Sua dignam affectionem erga me statumque afflictorum tractuum istorum in corpore literarum prae se fert, illam temporum iacturam parum aut nihil moratus hanc Vestram studijs humilimis et obsequentissimis amplector; dummodo voluntati eiusdem ac clementi ordinationi tempus, locus et occasio satisfieri permittat. Cui rei, quo minus ad votum nutumque eiusdem praestari queat, maximas difficultates obstare video: vna, quod ab ista certificatione ad diem praefixum non plus quam 16 fere restant, mei autem Commissarii, etsi ad hoc iter iam dudum selecti et praeparati domi quisque suae profectionem expectant, vix tamen in latitudine et longitudine regni octo aut decem dierum spacio conquiri, certificari et ad locum conuenire poterunt, aliis octo aut decem diebus 80 vel circiter 90 miliaria Hungarica emetiri, praesertim in tanta

¹⁾ A codexben a Datum szó után más kézzel ez van írva: »in Ciuitate Coloswar die 9. Aprilis 1615.« De hogy ez a levél nem ekkor, hanem Fogarasban febr. 21-én kelt, mind tartalmából, mind Bethlen Gábornak Kleselhez febr. 19. irt hosszabb leveléből s a császárhoz febr. 23-án irt leveléből kétségtelen.

itinerum difficultate, impossibile est. Altera est loci, quem ad conueniendum Vestra Maiestas Caesarea Regiaque nominauit, distantia, cui quamuis rationes uerisimiles assignantur, plus nihilominus in illo nocuenti et incommoditatis quam commoditatis inesse digito monstrari posset, sed tenor praesentium id fusius declarare non admittit. Tertia est itineris pro breuitate temporis summa difficultas, cum hoc iter eo anni tempore capiendum terendumque est, quo brumales congelationes solutae, niues liquefactae, fluuiorum torrentium ubique inundationes et supra ripas euectiones euagationesque inferentes, coenosum ubique ac sexcentis difficultatibus impeditum iter efficere solent. Quare Vestram Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem diligenter rogo, si fieri possit, Galgoczii loco transmutato, saltem Cassouiam usque suos commissarios descendere mandet; is quoad distantiam parti vtrique aequalis et ad maturandum praesens negotium longe aptior videretur. Interea ad scriptum Maiestatis Vestrae Caes. Regiaque meis Commissariis in provincitu stantibus statim per cursores serio iniunctum est, ut absque mora sese itineri dantes ad primum vel secundum diem Martii Claudiopoleos omnino conueniant, ac inde diuino eos iuuante auxilio ad locum a Maiestate Vestra siue praefixum siue praefigendum, si petitioni meae non annuerit, quantum itineris longitudo et difficultas patietur, pergant eantque. Quorum ut profectio, aditus, congressus et cum solida restitutione ademtorum ouans reditus, cum aeterna Caeserae nominis sui clementiae ac immortalitatis laude nobis, ac publicae tranquillitatis Regnorum, reique Christianae in emolumentum cedat, Deum pacis et omnium bonorum autorem obsecro. Conseruet Deus Maiestatem Vestram S. C. R. foeliciter ac florenter diutissime imperantem. Datum ex arce mea Fogaras die 23. Februarii, Anno Domini 1615.

Eiusdem Sacratissimae Caes. R. Maiestatis Vestrae
Seruitor obsequentissimus.

(Cancellaria Transsiluanica.)

II. Mátyás Bethlen Gábornak. Bécs, 1615. mart. 16.

Mathias Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex. etc.

Spectabilis ac Magnifice syncere nobis dilecte. Literas vestras 23. die Februarii ex Arce Fogaras scriptas accepimus, qui nihil maluissemus, quam ut commissio tractatui destinata maturiorem iam antea, simul atque huc Linczio peruenimus, successum habuisset. Postquam vero interea de variis tractatibus a uobis Constantinopoli quarundam arcium finitimarum causa tum

literis tum aliis modis institutis, deque variis in has in illas partes scriptionibus audiuimus, hactenus remora ceptis iniecta fuit. In praesenti, cum vestros prouinciaeque commissarios cum plenipotencia mitti nobis renunciatur, locum Galgocii iuxta resolutionem nostram priorem constitui volumus, clementer postulantes, postquam nostros iam ante commissarios designauimus, vt ex Vestra et prouinciae parte nihil desiderari sinatur, quin simulatque in superiorem illi Hungariam aduenerint, nulla mora intercepta dies nobis, quo Galgocii se se adfuturos existiment, ab iis significetur, quo nimirum et mei commissarii eodem illic tempore sistant, quod his Vobis rescribendum duximus, ac Vobis in reliquo gratiam nostram offerimus. Datum in Ciuitate nostra Vienna die 16. Mensis Martii, Anno Domini M. DC. XV.

Matthias, m. p.

Valentinus Lepes
Episcopus Nitriensis m. p.
Laurentius Ferenczfi m. p.

Czim: Spectabili ac Magnifico Gabrieli Bethlen etc. syncere nobis dilecto.

(Cancellaria Trans.)

Klesel Menyhért Bethlen Gábornak. Bécs, 1615. mart. 18.

Illustrissime Domine Domine obseruandissime.

Literas Illustrissimae Dominationis Vestrae 22. Februarii ad me datas accepi, et prolixae excusationis seriem ob retardatum Commissariorum suorum abitum, adductis aliquot ibidem difficultatibus, quae simile iter impedire uidebantur, intellexi. Quae sane tanti apud Maiestatem Suam fuere ponderis, ut perspectis Illustr. Dominationis Vestrae literis, (quas eidem mox ut ad me delatae legendas tradidi,) iisdem acquiesceret, et cum Ill. D. Vestra facile condescendendum censeret. Ne autem longius et in horas vltiores protraheretur negotium hoc, serio monitam Ill. D. Vestram uoluit, vt accinctos praefixo itineri legatos suos quamprimum amandet; fore enim ut ex parte sua in mittendis ijsdem pari modo omnium uotis sufficienter correspondeatur.

Interim si ijsdem in Hungariam Superiorem uenerint, necessarium omnino fuerit, vt nulla interposita mora literis missis nos de aduentu suo certiores faciant, qua die ad locum praefixum comparere possint; quo cognito deputati a Sua Maiestate Commissarii quantocitius ad eundem aduolent. Ego, quantum uirium mearum fuerit, non denegabo operam meam; quin imo cum pacis sim studiosissimus, et publicae salutis amator, omnia, quae ad gloriam Dei et in totius Christianitatis commodum ver-

gent, tentabo, nihilque praetermittam, quo pax sarta tectaue permaneat. Quod ab Ill. D. Vestra vicissim factum iri omnino polliceor.

Quod ad scriptum illud Theologicum attinet, ab Ill. D. Vestra mihi transmissum, quando quidem nimium prolixum, ita ut otium non fuerit omnino perlegendi, respondebo tamen deinde, nam iudicio meo, quantum in eodem legendo perueni, necessarium uidetur respondere. His Illustrissimam Dominationem Vestram Deo optimo maximo commendans eandem beneualere cupio. Datum Viennae Austriae 18. Martii Anno Domini 1615.

Illustr. D. Vestrae addictissimus

Melchior Clesel
Episcopus Viennensis.

Czím : Illustrissimo Principi ac Domino Domino Gabrieli Bethlen, Principi Transsylvaniae, Domino meo obseruandissimo.

Rájegyezve : Anno 1615. die 9. April. Claudiopoli allatae.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor II. Mátyásnak. Kolozsvár 1615. apr. 9.

Sacratissima Caesarea Regiaeque Maiestas, Domine Domine clementissime. Humilium seruitiorum meorum obsequentissima commendatione praemissa.

Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae literas, ad meas ex arce Fogaras datas rescriptas, hodie hic in Colosuar demisse recepi. An et ego pro mea parte commissionis iam ut opinor inchoatae successum urserim, ac pro bono publico feliciter confectum cupiuerim, tacente me legationes ad Maiestatem Vestram Caesaream toties institutae, et aliae etiam meae sollicitudines et actiones ad Supremos eiusdem Consiliarios eum in finem directae, haud dubie clarissime testabuntur. Nam simul atque legati mei Linczio ex aula Maiestatis Vestrae Caesareae nouissime reuerterunt, et benignam eiusdem in negotio commissionis in Regno Hungariae fiendae resolutionem exposuerunt, legatos meos delegi, eosque ab omnibus aliis occupationibus solutos in procinctu esse iussi, imo Varadinum usque eos euocaueram eo cum apparatu, ut anno adhuc elapso istinc eos amandarem. Qui aliquot septimanis ibi cum sumptibus ad iter praeparatis frustra consumptis, cum nihilum de die et loco commissionis constaret, domum istinc rediere. Cum ab initio commissionis huiusce successum unice optarim, tantum abest ut Constantinopoli aut aliis in locis contrarium quippiam egerim et tractarim, ut potius omnia mea acta et scriptiones ad quos cun-

que transmissae eo solummodo spectarint, ut ademptis, quod et ipsa iustitia per se quemque facere iubet, nobis plene restititis, alma pax et Regnorum tranquillitas sarta tectaue permanere posset. Cum autem ad intimos Maiestatis V. C. officiales scripsi, id intercessionis cosequendae gratia factum. Sperabam enim eorum intercessione apud Maiestatem V. C. meis negotiis non remoram aliquam interiectum, sed potius promotionem obtentum iri. Verum cum tandem eiusmodi rumoribus sublatis dies et locus commissioni sit per Maiestatem V. C. designatus, meos et Statuum legatos debito modo ac pro negotii ratione sufficienter instructos eo ablegavi, quos spero iam pridem loco denominato comparuisse, et id quod agendum est auspicatos esse. Cuius quidem felicem euentum post tot curas et labores summis omnes expectamus votis. Maiestatem V. C. humiliter obsecro, ut pro innata sua erga bonum publicae pacis et tranquillitatis inclinatione, ad mea postulata, nostrae iuxta ac vicinorum regnorum saluti accommodata, medio Commissariorum ad hoc delectorum benignissime condescendere, nostrosque legatos quantocyus optato paternoque cum responso remittere dignetur. Seruet Deus Maiestatem Vestram Caesaream saluam et incolumem diutissimeque feliciter imperantem. Datum in Ciuitate mea Coloswar die nona Mensis Aprilis, Anno Domini 1615.

Eiusdem Sacratissima Caesareae Regiaeque Maiestatis
Seruitor humilimus et obsequentissimus.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor Kleselnék. Kolozsvár 1615. apr. 9.

Illustrissime ac Reuerendissime Domine mihi semper obseruandissime. Salutem et seruitiorum meorum promptissimam oblationem.

Vnacum Sacratissimae Suae Maiestatis Caesareae literas etiam Illustrissimae Dominationis Vestrae accepimus, ex quibus sane intelleximus in literis nostris ad suam Maiestatem proxime datis proponendis suum nobis singulare officium praestitisse, ut Sua Maiestas iis, quae a nobis erant perscripta, benigne acquieverit. Recognescetur hoc a nobis simul cum aliis eiusdem in patriam nostram multifariam collatis studiis. Nihil hactenus ex parte nostra, quod sciamus, in negotio institutae commissionis merito desiderari potuit. Nam a nouissimo reditu legatorum meorum Linczio, alios nostros legatos semper in procinctu habuimus, designationem diei et loci auide exspectauimus. Qui ut primum denominatus est, quantum in difficillimo anni tempore ad iter faciendum accelerari potuit, eos debito modo et pro negotii

ratione sufficienter instructos continuo expediuimus; quos hactenus ad locum designatum peruenisse ac rei felix etiam auspiciū incepisse speramus. Si unquam Dominatio Vestra Illustrissima publicae pacis et salutis causa eius se studiosissimam esse proficitur, et omnino conuenit, contendit, sudauit, et quicquid virium habuit foeliciter adhibuit, nunc nunc, postquam iam ad rem ventum est, ad veram magni Dei gloriam et patriae meae totiusque Christianitatis commodum procurandum studia sua Christiano orbi notissima et nobis antea promissa contestetur, nihil eorum praetermittat, quae ad pacem publicam et conseruationem stabilendam ex substantia et non opinione quorundam pertinere videbuntur. Nos etiam ex nostra parte insigni sua cum laude penitus ei studio incumbimus, et inter pia nostra vota desideratum tractatus exitum praestolamur. Qui ut quam celerrime subsequatur, secundum Sacr. Suae Maiestatis benignitatem, singularis Illustrissimae Reuerendissimaeque Dominationis Vestrae dexteritas ad id est pernecessaria. Notae nobis sunt et uulgo grauissimae Dominationis V. Illustrissimae et Reuerendissimae occupationes, quibus quandoque eidem otium eripitur: si tamen, paululum nacta otii, aliquid ad scriptum nostrum sibi transmissum rescripserit, haud illibenter videbimus. Hisce Dominationem Vestram Ill. et Reu. diutissime foeliciter valere exoptantes. Datum in Ciuitate nostra Colosuar die 9. Aprilis Anno Domini 1615.

(Cancellaria Transsylvanica.)

*Bethlen Gábor III. Zsigmond lengyel királynak. Gyula-Fejérvár, 1615.
apr. 16.*

Sacratissima Regia Maiestas, Domine domine mihi gratiosissime. Seruitiorum meorum debitam obsequentissimamque commendationem.

Postquam Transsylvania in summo foelicitatis culmine ruere cepit, continuis fere cladibus ab eo tempore fuit obnoxia, nunc his nunc illis vicinis eam inuadentibus, et late uastantibus, omnium prope modum vicinorum telis et armis sola Transsylvania fuit exposita, sola dilaniata. Ne nunc quidem prorsus diuersa sors imminere videtur. Nam inquieti quidam homines circumambulare dicuntur, qui Regum et Principum aulas peragrando iniquissimis et certe rebus publicis perniciem allaturis informationibus eosdem aduersus huiusce regni reliquias concitare et arma eorum prouocare allaborant. Cuius quidem rei causam nullam aliam reperio esse, (nulli si quidem vicinorum vel minima iniuria ex parte mea hactenus extitit), quam quod in faucibus Turcarum positi, et ab auxiliis Chri-

stianorum longissimo dissiti interuallo, viribus eorum immensis nos aperte opponere minime audeamus, sed ab ipsis more maiorum nostrorum pacem mercamur, fauoremque illorum afflictissimae patriae delinimentis et munerum illecebris conciliare studemus, idque citra omnem Christianorum detrimentum. Quod si ob hanc extrema necessitate expressam conseruationis nostrae viam meremur, ut passim ab omnibus armis petamur et inuadamur, quid Regna et Respublicae florentissimae terra marique potentes et grauissimis quibusuis bellis sustinendis parès audiant? quae tamen pacem quam bellum malunt. An propterea digni, ut a vicinis inuadantur et pro hostibus habeantur? Nequaquam. Quin imo praeter laudem prudentissimae gubernationis uberrimos sentiunt fructus, alijs enim periclitantibus ipsi altissima fruuntur pace. Hoc ipsum a magno illo Cancellario Zamoscio maioribus meis fuerat suasum. Cuius consilio si obeditum fuisset, nunquam Transsylvania in has, quibus afflictatur, angustias deuenisset. Dum melioribus suis rebus Transsylvania utebatur, vicinis suis auxilio extitit, obesse nunquam studuit. Expertum est hoc inclitum Poloniae Regnum, regnante Diuo Stephano, ac postmodum Maiestate Vestra Sacratissima regimen regni feliciter capessente; an Transsylvanorum opera Maiestati Vestrae Sacratissimae et inclitae Reipublicae infructuosa extiterit, S. Maiestas Regia optime nouit. Illa ipsa Transsylvania, licet nunc immunita, una mecum manebit Maiestati V. Sacr. deuincta in perpetuum, et quicquid hisce reliquijs praestare poterit, demissa sua obsequia Maiestati V. Sacr. et inclito Regno delata esse cupit. Maiestatem V. S. obnixe oro, dignetur me et patriam hanc nostram benignissimo fauore suo prosequi, atque paci et tranquillitati nostrae et rerum Transsylvanicarum reparationi consulere. Si qui in aula Maiestatis V. S. hactenus comparuissent, aut in posterum quouis tempore comparerent, qui ad disturbandum modernum Transsylvaniae statum sua consilia conferrent, et sinistra quaeque de me spargerent, dignetur tunc mei et obsequiorum Transsylvaniae Maiestati V. S. praestitorum memor esse, et eiusmodi suasores ad mitiora consilia reducere, omnes illis occasiones Transsylvaniam infestandi adimere. Ego pro meo virili tranquillitatis publicae studio praesenti mea fortuna contentus, et rebus Christianorum, quantum in me situm est, prodesse nunquam detractabo. Prodeat ex vicinis aliquis, et an quicquam iniuriae ipsi sit illatum, libere conqueratur. Officiales autem Suae Caesariae Maiestatis Superioris Hungariae aliquot meas arces, ciuitates et oppida cum districtu non mediocri occuparunt. Quas a Sua Maiestate Caesarea solennibus legationibus Linchium usque institutis reddi petii. Nunc tertio eam ipsam ob causam Commissarios meos in Hungariam ad Commissarios Suae Maie-

statis Caesareae designatos ablegauit, quos intra paucos dies cum benigna Suae Maiestatis C. resolutione reuersuros spero. Non praetermissem Serenissime Rex Maiestatem Vestram S. hactenus solenni legatione requirere, ni proximo et etiam praesenti anno tot legationibus fuissem fatigatus. Quibus finitis et tranquillitate publica constituta, non differam peculiare meos ablegatos ad Maiestatem Vestram S. expedire. Cuius benigno fauori interea me et patriam hanc meam demisse deuoueo. Seruet Deus Maiestatem V. S. diutissime saluam et incolumem, florentissimeque regnantem. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die 16. Aprilis Anno Domini 1615.

Sacratissimae Regiae Maiestatis Vestrae

Seruitor obsequentissimus.

Czím: Sacratissimo Principi et Domino Domino Sigismundo Tertio, Dei gratia Regi Poloniae, Magno Duci Littuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiaeque, necnon Suecorum, Gottorum et Vandalorum Regi etc.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor a lengyel kiraly tanácsosainak. Gy. Fejérvár, 1615. apr. 16.

Paria quarandum literarum ad Consiliarios Sacrae Regiae Maiestatis Poloniae et Sueciae scriptarum.

Illustrissime ac Magnifice Domine Amice obseruandissime. Salutem et seruitiorum commendationem.

Ab inclinatione rerum Transsylvanicarum, quam indesinites easque graues clades ab iis potissimum, qui Christiano zelo nobis auxilio esse debebant, passi simus, non modo vicina regna et prouincias, verum etiam remotiores orbis angulos, et propemodum ipsos Indos peroptime nouisse arbitramur. Nam fere quilibet turbis gaudens et sua arma exercere volens solam Transsiluaniam, tamquam uniuersalem palestram, sibi aggrediendum esse statuebat; nullis a Transsylvanis iniuriis lacessiti sese prouocatores ultro ducebant; nec adhuc Transsylvania, uti animaduertimus, licet satis superque sit externis iuxta et intestinis oppressa malis et exhausta, omni fere nitore suo deuexari cessat. In omnium ferme Regum et Principum aula iniquissimi rerum Transsylvanicarum censores Transsylvaniam obtrudunt, negotiis eorum grauissimis nostra immiscere importune contendunt, quasi eorum plurimum intersit, res ipsorum undiquaque pacatas in dubiam fortunae aleam reuocare. Quae vero causa huius rei? Num Transsylvani nunc sua arma circumferunt, aliena temere appesunt, vicinos inquietant, prouocant et lacessunt? Diuina benignitate alter iam principatus nostri annus pacatissime agitur. Pro-

deat ex vicinis minimus, et si quid iniuriarum illi ex nostra parte nostro scitu illatum, libero ore fateatur: non recusabimus hac in parte cuiuscumque aequum iudicium. Dum intra limites fortunae nostrae nos continemus, et vicinis omnibus et toti Christianitati pro uiribus complacere studemus, paria uicinitatis iura expectantes, praeter omnem expectationem nostram non mediocri ditionum nostrarum parte ab officialibus Suae Maiestatis Caesareae et Regiae priuamur. Qua accepta iniuria non de uindicta meditamur, sed Suae Maiestatis C. dignitatis condigna habita ratione legationibus rem dirimere constituimus, binas ad suam M. C. solennes legationes Lincium usque instituimus. Nunc vero nostros eam ob rem in Hungariam Commissarios solenniter ablegauimus ad locum a Sua M. C. designatum, omnia nostra acta ad publicum regnorum tranquillitatem intendentes, in hunc nos modum pacem cum omnibus vicinis nostris sancte obseruare cupientes. Emergunt subinde inquieti ingenii homines, pacis inimicissimi, qui vicinos nostros contra nos iniquis suis et certe perniciem apportantibus informationibus concitare nituntur. Cum autem inter Europae Principes et Sua Maiestas Regia haud postremum locum obtineat, et viribus polleat immensis, fortasse et ad eandem confluunt, si nondum comparuissent, huiusmodi informatores, et tragediarum excitatores, Dominationem Vestram Illustrissimam obnixè rogamus, ut si qui tales apud Suam Maiestatem Regiam aut Dominationem V. I. hactenus comparuissent, aut deinceps comparituri essent, eos ad mitiora consilia reducere, et omnes occasiones Transsylvaniam infestandi illis adimere velit. Tametsi in praesenti iniquitate temporum iis viribus destituamur, quibus maiores nostri inclito Regno Poloniae praesto fuerant, reuocentur in memoriam Diui Stephani immortalia in regnum beneficia, ac postmodum opera Transsylvanorum moderna Regia Maiestate habenas regni suscipiente laudabiliter praestita; ne nunc quidem Dominationi Vestrae Illustrissimae officia non deerunt, dummodo salus illius Regni, quod olim cum inclito Regno Poloniae unum dominum et Regem est veneratum, quorundam priuatorum cupiditati praelata esse intelligatur. Nonnullorum parum aequo iudicio Transsylvania omnium telis et armis exponenda videtur, eo quod in ipsis Potentissimi Imperatoris faucibus, longissime ab Christianorum auxiliis undique sita, omnibus viribus suis exhausta, circum circa Christianis Principibus et Rebus publicis florentissimis quiescentibus et Turcarum fauorem omnibus modis conseruantibus, se se aperte hostem Turcarum declarare renuit. Non ea vis Transsylvaniae, vt potentissimae gentis Turcicae fere toti orbi formidandae impetum sustinere queat; longe maiora Regna et Respublicae, quibus opes immensae, propemodum Turcis pares, abiectis belli consiliis

pacem colunt, pacem observant. Prudentissimus ille et magnus Senator Regni Zamoscius hoc Transsylvanis consilium dederat, quod eo magis sequendum nobis, quo maiores nostri neglectu eius atrociores clades sunt perpessi; quicquid imperiosa necessitas nobis imposuit, quandoquidem ei resistere minime queamus, ferendum. Interim tamen nos Christianos esse nunquam obliuiscemur, et quibuscunque occasionibus tuto poterimus, rebus eorum studebimus. Hisce Dominationem Illustrissimam Vestram Deo optimo maximo commendamus, eandem foeliciter valere exoptantes. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die 16. Aprilis Anno Domini 1615.

(Cancellaria Trans.)

Novodvorszki Bertalan máltai lovag Bethlen Gábornak. Varsó, 1615. máj. 31.

Singularis beneuolentiae imo honoris in me a Serenitate Vestra collati loco reputo, quod me Serenitas Vestra suis eisque humanissimis literis dignata est. Ea propter ago Serenitati Vestrae gratias quas possum maximas; et cum ob praeclara et illustria Serenitatis Vestrae facinora, quae optimum quemque et ignotum in amorem Serenitatis Vestrae trahunt, iam antea Serenitati Vestrae addictissimus essem, tum vero recenti hac propensa in me Serenitatis Vestrae voluntatis significatione deuinctus, meum omne studium totumque me ipsum obligatum Serenitati Vestrae fore promitto. Utinam autem virium mearum tenuitas tantum posset, quantum in literis eisdem Serenitas Vestra a me officii exigit; cognosceret profecto Serenitas Vestra, me omnia quae possum gratia Serenitatis Vestrae efficere velle, et pro tuenda tranquillitate Transylvaniae, (cui, in ea nimirum educatus, optimis moribus et disciplinis militaribus, in aula tum eius prouinciae Principis, post etiam Regis Poloniae aeternae memoriae Stephani Bathorei, institutus, non minus quam propriae patriae debere me profiteor), omnes meas facultates, vitam etiam ipsam profunderere paratum esse. Verum cum instituti mei, ex Ordinis Hierosolimitani, cui sum adscriptus, legibus, ea sit ratio, ut non nisi Christianis Principibus contra Christianae fidei hostes bella gerentibus, non autem mutuis inter se dissidiis certantibus, operam nauare licite possim, cum etiam in regno hoc, in quo dego, summum belli pacisque arbitrium, vicinorum amicorumque salutis cura, sit penes Officiales et Senatores regni, nos vero alii priuati iussis tantum Magistratum paremus, deliberata exequimur: idcirco nec priuata mea militari opera, nec publica regni huius auctoritate, rebus Serenitatis Vestrae, quod maxime doleo,

consulere possum. Pro uirili tamen enitar, ut Sacr. Regia Maie-
stas, Dominus meus clementissimus, ea omnia, quae mihi Sereni-
tas Vestra de statu dominiorum suorum significauit, intelligat,
partibusque Serenitatis Vestrae, atque adeo quieti totius Tran-
sylvaniae, ex aequo faueat. Deus etiam optimus maximus, inno-
centiae verus defensor, aequissimas Serenitatis Vestrae rationes
tuebitur, et restituta dominiis Ser. Vestrae optata pace, Serenita-
tem Vestram foelicissimam in multos annos, quod ex animo opto,
conseruabit. Iterum iterumque me et mea promptissima obsequia
Ser. Vestrae defero. Datum Varsauiae die vltima Maii 1615.

Eiusdem Serenitatis Vestrae

Seruator et amicus addictus
Bartholomeus Nowodworsky
Cauulier de Malte m. p.

Czim : Serenissimo Principi Transylvaniae etc. Domino Domino
Gabrieli Bethlem, Domino Amico colendissimo.

(Cancellaria Trans.)

*Danilovicz Miklós lembergii várnagy, Lengyelország kincstartója, Bethlen
Gábornak. Varsó, 1615. máj. 31.*

Illustrissime Princeps, Domine et amice obseruandissime.

Cum nihil in vita hominum pace quieteque publica, unde
et priuata omnium nostrum commoda quasi ex fonte quodam
promanant, posuerit Deus dulcius atque optabilius: merito sane
Illustritatem Vestram pacis publicae negotia procurare non
solum admiramur, verum etiam laudantes amplectimur. Cuius
studio ut eo magis Illustritas Vestra inardescat, obnixè rogatam
velim Illustritatem Tuam, tum suae salutis et incolumitatis con-
seruandae causa, tum etiam ut post tot perpessa belli incommoda
aliquando inclytæ Prouinciae Transylvanae recreari ac reuire-
scere possint. Idem certe est in tuenda et propaganda pace pu-
blica Serenissimi Regis, Domini nostri clementissimi, animus;
eadem et Senatorum Suae Maiestatis voluntas, studium et consi-
lium; praesertim cum non ignoremus, vicinas istas sibi que mul-
tis necessitudinibus deuinctas prouincias, vnam sine alterius
periculo et damno bellicis calamitatibus inuolui non posse; quod
et paucis ante annis magno nostro malo experti sumus, dum
Michaelis Transalpinae Moldauiae irreptiti Principis conatus
contra piae memoriae Cardinalem Bathorem, licet sine magno
damno, non tamen sine sensu doloris et periculi intuebamur et
prospiciebamus. Quapropter, ut Christianum Principem conuenit,
pietati insistendo debitae, et in sacris lauacris iure iurando
Christo Deo nostro et homini promissae, non dubito, quin

omnium Christianorum Principum animi et studia in augenda Illustritatis Vestrae dignitate, et securitate tuenda, in unum coalescant. Serenissimus certe Rex Dominus noster clementissimus Illustritatis Vestrae benevolentiam suam in hoc studio conseruando facile demonstrabit; nos quoque, qui Regiae Suae Maiestati a consiliis sumus, maxime vero ego, minimus Suae Maiestatis Senator et Officialis, suscepta gratanter ac beneuole Illustr. Vestrae per literas amicae in me suae uoluntatis contestatione, id a Sua Maiestate contendam, ut Ill. Vestrae in omnibus postulatibus benigne fauere ac adesse non grauetur. Ego certe multis nominibus Ill. Vestrae me addictum profiteor; praesertim vero ob viciniam Capitaneatus Samboriensis, ubi, quantum in me erit, praestabo, ut me et amicum, et bonum vicinum, et sibi addictissimum ac obsequentissimum Ill. Vestra re ipsa agnoscat. Interim Illustritatem Vestram bene valere et in omnibus prosperari ex animo opto. Cui me meaque obsequia quam amicissime in gratiam Ill. Vestrae commendo. Datum in Ciuitate Regia Varsauiensi, vltima Maii, Anno a partu virginis 1615.

Illustritatis Vestrae

Amicus et Seruitor obsequentissimus Nicolaus Danilouicz, Castellanus Leopoliensis, Thesaurarius Curiae Regni, Chelmensis, Samboriensis, Drohobycensis, Bielscensis, Cernonogrensensis etc. Capitaneus, Dominus in Zurow et Visania m. p.

Czim: Illustrissimo Domino Gabrieli Bethlen, Principi Transyluaniae, Comiti Siculorum, partium Regni Hungariae Domino etc. Domino et Amico. etc.

(Cancellaria Trans.)

Bobolia András Bethlen Gábornak. Varsó 1615. jun. 2.

Illustrissime Princeps, Domine Domine obseruandissime. Hominum quorundam nullam diuinae maiestatis obseruantiam et timorem prae oculis ferentium tantopere audacia inuault, ut immemores aestimationis et boni nominis obliti, fraenis modestiae solutis, insolentiae dediti, rapinis animum adiacere, domos nobilium inuadere, crimen nullum esse putent. Hisce diebus calamitosis Regnum nostrum (in tanta uicissitudine rerum) eiusdem pestis expers nequaquam esse potuit, quae Marte impetrante solita est plerumque grassari. Enimuero plerique in Conuentu praeterito generali infames publicati, non exigua manu

seeleratorum sibi adiuncta, notabilem regno huic iacturam (non sine diluuiio sanguinis) intulerunt. Quae quidem atrocitas sedari aliter non poterat, donec Magnificus Dominus Campiductor Regni ei latronum turbae cum Serenissimae Regiae Maiestatis exercitu obuiam iret; cuius aduentu perterrefacti homines insolentes fuga vitae suae consuluerunt. Quos in fugam coniectos is idem Magnificus Dominus Campiductor consequutus, partem eorum interemit, plerosque dissipauit, multos et praecipuos in captiuitatem abductos debitis curauit affici suppliciis. Ecce iam diuina fauente gratia, post tam foeliciter hominum turbulentorum deletam colluuiem, pacatiora fore speramus tempora. Ad Illustrissimam Dominationem Vestram ii forsant delati rumores, labem hominum profligatorum eo diuertere constituisse. Nos inscii mentis alienae unum hoc scimus, quod si salus ipsorum in periculum uocata fuisset, periclitantes domicilium illic sibi electuros fuisse. Quidnam agatur in rebus Illustriss. Dominationis Vestrae, nos sane ignoramus, solitae, pacificae et antiquae vicinitatis magis cupidi, quam rumorum alienorum auidi existentes. Sacram et Serenissimam Caesaream Maiestatem cum Turcico Imperatore foedus componentem arbitror in Vngaria motus, si qui emerint, sublaturam; unde turbatae aliquantulum res pacificum sortientur exitum. Ego Ill. D. Vestram pacifice et quam diutissime viuere desidero, ut et patria Ill. D. Vestrae sat superque afflicta incolumis et pacifica conseruetur. Interim me obsequiaque mea Ill. D. Vestrae commendo. Datum Varsauiae 2. die Mensis Junii Anno 1615.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Seruitor paratus
Andreas Bobolia m. p.

Czim: Illustrissimo Domino Gabrieli Bethlen Principi Transyluaniae, Comiti Siculorum, partium Regni Hungariae Domino etc. Domino et amico etc.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor a szász választó fejedelemnek, Benkner Dávid brassai születésű wittenbergi tanuló ügyében. Kolozsvár 1615. jun. 26.

Serenissime Princeps, Domine Amice mihi semper obseruandissime. Seruitiorum meorum paratissima commendatione praemissa.

Ex fidedigna relatione quorundam fidelium, potissimum autem Generosi, Prudentis ac Circumspecti Johannis Begueri Consiliarii nostri et Quaestoris, ac etiam reliquorum Ciuium amplissimae Ciuitatis Coronensis certo intellexi, quomodo diebus

non ita diu praeteritis duo eorundem alumni, bonae spei adolescentes, uterque honestis parentibus procreati, Martinus videlicet cognomento Albinus ac Daud Begnerus, a teneris longa consuetudine sibi inuicem deuincti, honestarum scientiarum studio zeloque orthodoxae religionis flagrantes, ambo promouendorum studiorum gratia inclytam et celeberrimam Academiam Wittenbergensem foelici itinere ingressi, interea dum studiis suis iugiter operam nauarent, nescitur quo spiritu inter se mutuo concitati, praedecaratus Daud Begnerus cultro, quo protunc in una mensa cum eodem cibum capiebat, pectori imprimendo miserabiliter socium interemisset; quo perpatrato, in facto delicti comprehensus, etiam de praesenti, maximo utriusque consanguineorum luctu et moerore, captius detineretur; cum interim proximi et consanguinei iam interfecti adolescentis de homicidio praescripto reconciliati essent. Supplici itaque libello a fratribus captiui adolescentis requisitus, hisce eandem amanter requiro, rogoque, ut partim casus hominum inopinatos partim moerorem consanguineorum ex tam longo terrarum interuallo, atque ad illorum instantiam nostrae etiam intercessionis qualemcunque respectum ob oculos habens, praememoratam adolescentem ex praesenti sua captiuitate liberare, et uitae ipsius benigne parcendo plenariam ad proprios lares redeundi facultatem largiri non grauetur. Quam Serenitatis Vestrae erga illum benignam propensionem eo, quo par erit, gratitudinis officiorum genere me quoque recompensaturum Vestra Serenitas certo confidat. Eandem ad uota diu et foelicissime valere desiderans. Datum in Ciuitate mea Claudiopoli die vigesima sexta mensis Junii, Anno Domini 1615.

(Cancellaria Trans.)

Lassota Erich császári biztos egy erdélyi főúrhoz (Pécsi Simon cancellarius-hoz?) Szathmár, 1615. jul. 22.

Spectabilis et Magnifice Domine et Amice obseruandissime. Salutem et seruitorum nostrorum paratissimam commendationem.

Literas Spectabilis et Magnificae Dominationis Vestrae, una cum procuratorijs, a praesentium exhibitore oportuno tempore accepi, gratiasque ob operam mihi locatam ago maximas, rogans, ne et in posterum vltiori opera et studio suo in optima mea causa mihi deesse velit. Quid Dominus Joannes Zilagy quondam Capitaneus Keövariensis, coram Sp. et Magnifico D. Andrea Docy Supremo Capitaneo Zathmariensi conqueratur, ex inclusis intelliget. Cumque id non solum contra expressam conti-

mentiam transactionis, sed et contra promissionem Magnificae Dominationis Vestrae Keőuarii nobis factam commissum sit: eandem quoque hisce perquam obnixe rogandam duxi, vt bona praedicto capitaneo nuperrime post resignationem arcis Keőuariensis a nobis factam ablata eidem mox et de facto iterum restituantur; ne ille contra debitum laesus, reique indignitate motus, ad Sac. Caes. Maiestatem confugiendi, deque in primo mox limine violata transactione conquerendi, iustissimam causam habeat. Id vero ne fiat, Magn. Dominatio Vestra pro sua et prudentia et humanitate omnino praecauebit.

Identidem Spect. ac Magnificus Dominus Doczÿ grauiter conqueritur, quod Dominus Moczky nuper per oppidum Suae Maiestatis Ujuaros in suo Comitatu situm transiens, iudicem illius loci, ideo quod ei omnia pro ipsius libitu non administrauerit, baculis adeo exceperit, ut etiamnum de vita illius despere- tur. Cumque hoc in sui tamquam Supremi Comitis iniuriam et contemptum factum esse arbitretur, protestatur, quod si a talibus insolentiis et iniuriis ex parte Dominationum Vestrarum non abstinuerint se se, licet inuitum ad id coactum iri, ut quomodo par pari referatur, cogitet. Cum autem istiusmodi paruae scintillae in magnum interdum ignem erumpant, tales ex parte Dominationum Vestrarum uiolentiae pro conseruanda bona uicinitate omnino inhibendae erunt. In reliquo Spect. et Magn. Dominationem Vestram bene et feliciter valere desidero. Zathmarii 22. die Iulii Anno 1615.

Spectabilis ac Magn. Dominationis Vestrae
Addictissimus Seruitor et Amicus
Ericus Lassota m p.

(Cancellaria Trans')

Bethlen Gábor II. Mátyás egyik tanácsosának. Gyula-Fejérvár 1615
aug. 12.

Illustrissime Domine Amice singulari studio obseruande. Salutem et Seruitorum meorum paratissimam commendationem.

Ex literis Illustrissimae Dominationis Vestrae amicissimis per Dominum Cancellarium ad me datis, simul etiam ex diligenti eiusdem relatione, ac quod maximum est rerum omnium felici euentu satis superque perspexi, Illustritatem Vestram penes suam Maiestatem syncerae in me affectioni studioque pro communi totius Christianitatis bono assumpto plenarie satisfacisse; qua re in vita mea post aeternam animae meae salutem nihil carius, dulcius et iucundius consequi potuissem. Itaque quod in hac re meae partis esse videro, certo sibi Vestra Illustritas per-

suadeat, constanter et pleno animi affectu in id enitar, vt spem et exspectionem de me conceptam apud Suam Maiestatem, totam Christianitatem, bonosque omnes non adaequasse sed exsuperasse videar, singularem vero Illustrissimae Dominationis Vestrae erga me affectionem sincera animi deuotione in dies velim mihi reddere deuinctiorem. De quibus vt si non dignas, iustasque, attamen pro ratione temporis mediocres in primis Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestati, Domino Domino meo semper clementissimo, ac post Suam Maiestatem Consiliariis etiam potioribus agam gratias, statim post conuentum Karoliensem certum ad Suam Maiestatem legatum expedire statui, per eum Vestram Illustrissimam Dominationem etiam gratanter et amanter salutaturus. Hunc per exhibitorem praesentium confidenter eandem requirens, vt si quos artifices, ferrifabros, fusores, Artilleriae magistros, musicos Viennae reperierit, honesta illis vocatione oblata, ad vsum regni communem deferat. Qua in re vt Vestra Illustrissima Dominatio officiose suam operam studiumque ostendat, peramanter rogo. Rem et mihi gratam faciet, et communem regni utilitatem non leuiter iuuabit. Cui me meaque omnia tamquam singulari rerum mearum fautori et promotori vehementer commendata esse cupio. Et cum hiis eandem perbelle feliciterque valere ex animo desidero. Datum Albae Juliae die 12 Augusti Anno Domini 1615.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor II. Mátýásnak. Gyula-Fejérvár 1615. sept. 5.

Sacratissima Caesarea Regiaeque Maiestas, Domine Domine mihi clementissime.

Post acceptas Sacratissima Caesarea Regiaeque Maiestas, animi qua par est demissione, transactionis Tyrnauiensis conditiones, nihil mihi cum meis omnibus maiore cura atque sollicitudine incubuit, quam ut illorum complemento ad amussim per omnia responderem. Cui cum toto studio intendo, ex literarum Maiestatis Vestrae ad Spectabilem et Magnificum Dominum Franciscum Daroczium et Erricum Lassotam datarum paribus intelligo, ita a quibusdam in auribus Maiestatis Vestrae esse delatum, me arces Lippha et Jeneo simulata quadam negligentia Turcis assignare velle. Quorum quidem delationibus cum dies et rerum testimonia luculenter reclamant, non est quod ad illas prolixius respondeam.

Caeterum cum in omnibus istius transactionis partibus nihil mihi et Transsylvaniae magis arduum magisque periculosum negotio istarum arcium propterea uideatur, quod Turca

illas pro suis repetendo, si negatum tergiuersatumque fuerit, excidium totius patriae nobis subinde minatur, et alias etiam Vestra Maiestas traditionem earum, vel extrema necessitate coactam, tamquam pro fidefragio reputare uidetur; quae sicuti per meos Commissarios in actione Tyrnauisiensi sat clare disertaeque proponenda commiserim, ita Maiestati etiam Vestrae per seriam informationem relata esse crediderim, vtrum in tali casu Turcarum conatui resistendum, vel praesidio loca illa munienda, quorum utrumque tamquam periculosum posthabendum censuerunt, an pacem communibus uotis inclusam pro locis illis rumpendam, vel in reformatione foederis, ut in quarto Article ad Sytuatorok scriptum est, opposita auctoritate Maiestatis Vestrae Caesareae apud manus nostras retineantur; conclusum autem fuit, vt nos quidem toto studio et conatu loca illa retinere contendamus, nomine vero Maiestatis Vestrae in reformatione foederis, ut Turca a petitione locorum illorum cedat, effecturos promiserant; aut si per ista remedia nequaquam retineri possent, non pro captando fauore turcico, nec in damnum perniciemque nominis Christiani, aut regnorum Maiestatis Vestrae, sed dolo omni fraudeque semotis, quicquam extrema nos necessitas facere coegerit, nequaquam vel in foro conscientiae me cum omnibus meis propterea foederis et pacis violatores vel Vestra Maiestas vel alii iudicent.

Nunc autem rem ita se habere Vestra Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas accipiat: Aly Bassam ab eo toto tempore, quo praefecturam rerum Europaearum adeptus est, literis, et legationibus horrenda quaeque sonantibus et minantibus traditionem arcium sollicitasse, quem variis semper intercessionibus ingentibusque promissis mitigando nihil effeci. Armis interim occupationem illarum tentare proposuerat, sed ad compescendos in finibus tumultus auocatus Imperatorem docuit hac de re, a nobis in negotio arcium semper ludificari, spemque de illarum restitutione esse nullam. Hesternae die ab Oratore meo accepi literas per proprium cursorem ex Porta Ottomannica, tali accusatione ex negotio arcium adeo esse commotum Imperatorem, ut et Aly Passae aliisque in mandatis dederit, ne vel scripto vel verbo amplius arces illas a nobis petant, nequaquam enim se ulterius a nobis ludificari passurum, sed illarum recuperationem sibi ipsi quantocius curae futuram, imo non iam arces illas, sed ipsam Transsylvaniam occupaturum. Locumtenens Vezerius turpissimis conuiciis Oratorem a conspectu eiiciendo, ad animam vestram fiant, inquit, quae uos in posterum pericula manebunt; Hamus Tartarorum integris viribus, exercitus omnes Europaei, cum duobus Vaiuodis Valachicis sufficiunt ista hyeme uobis, quos ad hibernandum eo legabimus, primo uere de reliquis

acturi; iam non arces, non castella, caput ipsum et regnum cum capite quaerentur. Quae omnia tam sedulo tantaque celeritate Orator mihi significauit, ut nullum in re tanti momenti dubium esse potest. Iuuant etiam fidem eius occasiones rerum gerendarum, quod a Persis Supremus Legatus pro pace petenda vix duorum dierum itinere a Constantinopoli distabat, quem etiam, cum cursore Maiestatis Vestrae Georgio Strayero, quo de aduentu illius oculare testimonium coram eadem proferre possit, Vezerius expectari mandauerat. Alter vero Supremus in Persidem ablegatus Vezirius cum exercitu in itinere constetit, de reuersione, si pro uoto pax confici poterit, cogitans. Deinde, quod nobis periculosius, tam in ipsa Porta quam vicinis circumiacentibus locis uno ore omnes Passae Veziriique affirmant, frustra nos autoritate Vestrae Maiestatis munire, eamque in nostri excusationem defensionemque praetendere, quod ubique etiam in ipsa reformatione foederis, nulla nostri nostrorumque terminorum habita ratione, totos et omnia in arbitrium Turcarum reliquerit. Eorum verba ita quidem ut conuenit accipio, in summo tamen apice summoque momento extremi periculi versanti, quid facto mihi sit opus, Deum conscientiamque testor, non video, praeter id, quod extremis malis extremum cogimur adhibere remedium; quod in actione Tyrnauensi Commissarii mei mihi sempe saluum reseruarunt. Ego enim fateor, in faucibus tantae potestatis positus, ne cogitare quidem posse, ut armis et uiribus me illis opponam. Fiducia nobis post Deum in solius Maiestatis Vestrae autoritate Caesarea posita fuit, et nunc est, uti in actione Tyrnauensi promissum fuit, utrum expresse in reformatione foederis Turcici de illis arcibus facta fuerit mentio, nec ne. Quid enim a nobis imbellibus, et tot bellorum tempestatibus pene obrutis, amplius flagitari potuisset, quam ut promissis et muneribus, intercessionibus, legationibus ad Passas et Vezerios aliquoties iteratis et institutis, usque ad finem reformationis federis Turcici, ista apud manus nostras qualitercunque retinere? Nunc autem, cum extremum iam periculum patriae propter illas nobis imminet, non in perniciem, quod absit, ullius vel unicae animae Christianae, neque ob fauorem captandum, Deus super his omnibus sit testis et iudex, sed pro conseruatione totius, partem illam desolatam amittere consultius arbitror; quandoquidem ex parte etiam Maiestatis Vestrae pro restauratione pacis publicae plus quam sexaginta pagos et oppida Turcis concessos esse intelligam.

Unde respectu afflictissimarum rerum mearum, periculique imminentis magnitudine, coram Orbe Christiano et clementi Maiestatis Vestrae in conspectu me sufficienter excusat, si non in perniciem regnorum Christianorum, neque ob gratiae fauorisque

captationem, sed fraude doloque semotis, in casu isto, quo premor, extremae necessitatis, ad euacuationem non omnium, ut ipsi postulant, sed aliquarum, cum summo animi moerore descendere cogor; qui quidem casus (ut praemisi) extremae necessitatis in transactione Tyrnauisiensi communi suffragio saluus mihi sit reseruatus.

In aliis, quas ad me dedit Maiestas Vestra, literis puncta quaeque notanda obsequentissime agnosco. A reuisione Caroliensi communibus pactis ordinata, iam semel mei Commissarii, eo quod ad diem decimum septimum Augusti ex partibus Maiestatis Vestrae sufficienti commissione comparere non potuerant, frustra reuersi sunt, nunc uicissim ad decimum quintum Septembris id muneris iidem a me delegati, nisi defectus ex partibus illis interuenerit, suppleturi.

Angustiores vero religionis Catholicae circumscriptiones tempore praedefuncti Principis propterea factas, quod temerariae quorundam machinationes ipsi religioni ex feruore furoreque horrendi casus illius tributae fuerint, contra publicam Statuum et Ordinum constitutionem hactenus autoritate propria enodare non potui; nunc in conuentu generali, quem ad finem praesentis Mensis Septembris indixi, operam daturus sum, ut publico uicissim suffragio sufficiens et condigna libertas ipsis constituatur, ac iuxta promulgatam annystiae rationem omnes ubique et singuli, nocentes pariter et innocentes, sine ullo impedimento et ex aequo gaudeant.

Cum hiis et aliis omnibus Vestrae Maiestati Sacratissimae Caesariae Regiaeque fidem, industriam et debitam synceritatem meam humilime commendo. Conseruet Deus Sacr. Caes. Regiamque Maiestatem Vestram ad vota annosque plurimos foeliciter et florenter imperantem. Datum ex Ciuitate mea Alba Julia die 5. Septembris Anno Domini 1615.

(Cancellaria Trans.)

Mohila Sándor moldvai vajda az erdélyi tanácsuraknak. Jászvásár 1615. decz. 9.

Illustres ac Magnifici Domini Domini et Consilarii obseruandissimi.

Voluit tandem aliquando Deus ter optimus maximus nostram hanc patriam singulari sua clementia immani et post hominum memoriam inaudito ignoti et profugi hominis seruitutis iugo exuto in libertatem assertam. Cuius nobis uisum fuit Vestras Magnificentias, utpote amicos et vicinos nostros beneuolos, certiores faciendas, easque etiam atque etiam his rogandas

ut optimorum ac laudabilium veterum vtriusque Valachiae et Transylvaniae Principatus amicitiae foederum memores, iuris aequitatisque maxime studiosas, armis nostris iustis fautas, alios nobiles et Magnates bonae et laudabilis vicinitatis observantes, id ut faciant, rogatas velint, hostique profugo suppetias nullas concedendas decernant. Quo tyrannum in patriae nostrae confinia, nescio quo fato ipsius peditatu magnaue ex parte equitatu deleto, equorum pernecitate elapsum, crudelitatis, quam in nostram Nobilitatem reliquosque subditos exercuit, vitaeque turpiter anteactae poenitentia ductum, ad extrema, si non ad sui uolentiam compellamus, His ita constitutis, humanitatis officia omnia a nobis expetita vicissim experiemini. Valete. Datum in Metropolia nostra Ciuitate Jass die 9. Decembris.

Vestrae Generositatis

Amicus beneuolus
Alexander Mohila
Princeps Moldauiae.

Czim: Illustribus et Magnificis Dominis Illustrissimi Principis Transylvaniae Consiliariis, Dominis et Amicis beneuolis.

(Cancellaria Trans.)

Koributh Mihály Bethlen Gábornak. Jászvásár, 1615. dec. 9.

Illustrissime Princeps, Domine mihi colendissime.

Perisset multis miseriarum nebulis atratus inauditarumque calamitatum fluctibus agitatus Valachiae Principatus, Illustrissime Princeps, nisi pius et misericors Deus, sua singulari clementia his prouidendo finemque malorum imponendo, tandem aliquando naturalem Valachiae Principem Alexandrum affinem nostrum optimum, verum surculum ex Illustri et auita illa Valachiae Principum propagine excitasset, qui nostris, Illustrissimique Principis Korecky aliorumque Principum, Magnatum ac Nobilium nobis confoederatorum iustis armis sumptis, charam patriam, chariores subditos, immani ab iniusto usurpatore oppressos tyrannide, non secus ac olim Themistocles Graetiam, aut Pub. Scipio Italiam, in libertatem inuicta animi uirtute eriperet. Diuina itaque natura victoriosa annuente Principi, vigesima tertia Nouembris, concurrentibus infestis utriusque exercitus acierum vexillis, iniustus Valachiae usurpator omnibus ad unum peditatus magnaue ex parte equitatus copiis amissis, equorum pernecitate cum aliquot pusillanimis complicibus ad Transylvaniae confinia turpiter fugiendo vitam vix redemit. Quae cum ita sint, pro eo, quo Deus nos Illustrissimumque Principem Korecky cum Illustrissimo Valachiae Principe Alexandro sanguinita-

tis uinculo iunctos uoluit, duximus unacum aliis Principibus, Magnatibus, equitibus Pollonis nobis confoederatis horum Vestram certiolem faciendam Illustritatem, eandemque rogandam, ut optimorum et laudabilium ueterum Transyluaniae cum Valachiae Principum amicitiae foederum memor, etiam amicitiam vicinitatemque optimam cum affine nostro Valachiae Principe Alexandro sancte conseruatam, profugique tyranni partes unacum Vestrae Illustritatis nobilitate adiutrices, ne qua inter utriusque Principatus subditos deteriora eueniant, neglectas uelit. His nos ita constitutis, unacum nobis confoederatis, mutuam, promptam ac reciprocam Vestrae nostram Illustritati ad omnia officiorum genera offerimus uoluntatem. Datum in Metropolia nostra Ciuitate Jassy Anno 1615. die 9. Decembris.

Illustrissimae Magnificentiae tuae

Amicus semper colendissimus.

Michael Korybuth Dux in
Visnionc, Capitaneus Oborucensis m. p.

(Cancellaria Trans.)

*Koreczki Sámuel moldvai hadvezér Bethlen Gábornak. Jászvásár, 1615.
dec. 10.*

Illustrissime Princeps Domine Domine mihi clementissime
Postquam infesta Regiae Maiestatis in Masouia vexilla, sub quibus aliquot annorum spatio militandum duxeramus, esse desiderunt, visum nobis fuerat, ut quae militaris artis uel ab ipso primo aetatis flore in Belgicis Prouinciis sub Incltyi ac Illustris Mauritii Comitis Nasouii regimine fundamenta censueramus ponenda, eadem pertinaci et indefesso labore exercenda. Sed cum acinaces nostri, rubiginem propemodum induti, in uomeres, pulso nostris sedibus Vulcano, et in Jani templi aditis Marte recluso, uiderentur conflandi, segetem ac materiambelli nobis Illustris Princeps Valachiae Alexander, armis iustis, lorica iustitiae indutus, contra profugum et ignotum hominem Valachiae iniustum usurpatorem diuinitus sumptis, magna tum plebis tum etiam Nobilitatis Valachiae intolerabile tyrannidis iugum iam dudum pertaesae, non ignobilem suppeditauit. Cuius uictoriosa arma secuti, uigesimo tertio Nouembris Tyranno fuso, deletisque ipsius instar inermium pecorum ad interuiccionem omnibus peditatus magnaue etiam ex parte equitatus copiis, gloriosum uictoriae reportauimus triumphum. Cum autem diuina sic disponente gratia nobis contigerit cum Illustri Walachiae Principe Alexandro, promissa nobis ab Illustritate Sua in matrimonium dilecta sorore, in consanguineitatis uinculum aduniri, nostri officii, nostarumque partium

esse duximus, Vestram his Illustritatem obnixe rogandam, ut quae a multis annis optima et laudabilis magno bono publico inter Valachiae et Transsylvaniae Principes intercessit amicitia, eam ipsam et nunc cum Illustri Valachiae Principe Alexandro, affine nostro optimo, (cuius jus naturale ad hunc Valachiae principatum, quoad nobis vel unica cum caeteris aliis Principibus, Magnatibus et amicis nobis confoederatis restiterit in corpore sanguinis gutta, inuicta animi uirtute defendemus), sancte inuiolabiliterque cultam et obseruatam velit, suamque Nobilitatem, id ipsum ut faciat, adhortandam censeat. Quo facto Vestra nos Illustritas sibi magno deuinciens beneficio, animum ubique locorum alias nostrum experietur maxime beneuolum. Datum in Ciuitate Jasensi decimo Decembris, Anno Domini 1615.

Illustrissimae Magnificentiae Tuae

ad omnia obsequia paratissimus amicus
Samuel Princeps in Koretz m. p.

Czím : Illustrissimo Principi ac Domino Domino Bethlehen Gábor Dei gratia Principi Transsylvaniae, Domino Domino mihi colendissimo.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor Koreczki Sámuel moldvai hadvezérnek. Gyula-Fejérvár, 1615. dec. 27.

Illustrissime Princeps et Domine Amice nobis obseruandissime. Salute et officiorum paratissima commendatione praemissa.

Militaris disciplinae gloriam extra fines patriae suae a plaga occidentali in borealem usque traduxisse ubi ex literis Vestrae Illustritatis intelligimus, tanti Principis vel simplicem nominis potuisse habere notitiam apprime delectamur. Sin autem ex his initiis, rerum forte gerendarum occasione, iusta amicitia aut officiosa necessitudo excreuerit, ea demum firmum, iustum et prae diuitiis ingentibus aestimandum gaudium est; quod etsi non ex aequo apud omnes mortales habetur, nos tamen, qui similibus ab initio studiis et delectati sumus, et omnem vitae cursum per eandem aleam ad eundem scopum direximus, affectu naturae vehementissimo tam ipsum quam studia eiusdem non possumus pleno amore non amplecti. Laudamus etiam intermissum militare eiusdem studium tam optima iustaque occasione renouasse, prouinciam a tyrannide liberasse, paternum domini affinis sui regnum recuperasse, exules pristinis sedibus, pristinis libertatibus restituisse. Itaque cum optima intentio hactenus fine etiam terminata sit optimo, pro futura eiusdem permansione vehementer suadeo, quamprimum armorum offensiuiorum modum ponendo, fauorem

potentissimi Turcarum Imperatoris, eius benigna annuentia in Principatu roborandi authorem et consultorem erga Illustrimum Dominum affinem praebeat. Neue turbatione pacis almae circumiacentium regnorum maioribus se suaque omnia periculis inuoluat. His ubi Vestram Illustrissimam Celsitudinem, statumque Moldaviae in emolumentum optimae vicinitatis sic constitutam fore animaduverterimus, praeter officiosam amicitiam animumque beneuolum ex his partibus erga se, Illustrissimum Dominum affinem, regnumque Moldaviae nunquam experietur. In reliquis Illustritatem Vestram foeliciter ac prospere valere ex animo cupientes. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die 27. Mensis Decembris, Anno Domini 1615.

(Cancellaria Trans.)

KIADATLAN LEVELEK
A NÉMET BIRODALOM MAGYARORSZÁGI NAGY
HADI VÁLLALATÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ 1542.

Az okiratok, melyeket ez alkalommal mutatok be a magyar történetkedvelő közönségnek, hazánk nemzetközi viszonyaira a XVI. században, fölötté becses — első rangú történeti adatok. Buda eleste, a fölriadt keresztyénség, különösen Németország tanakodása a teendők fölött, az emlékezetes 1542-ki speyeri német birodalmi gyűlés, mely egy nagyszabásu hadjáratot határozott a török ellen intézni, azzal a kevély programmal, hogy »Budát visszavenni, a törököt Magyarországból kiűzni s a Magyarország körüli keresztyén országokat az ozmán járom alól fölszabadítani fogja« — mindez tárgya a következő iratoknak. S ha még hozzáteszem, hogy e levelek élénk képet nyújtanak arról a küzdelemtől is, melyet catholicus és protestáns párt ebben a vallási kérdésektől távol eső dologban: Magyarország segélyzése ügyében víttak egymással s mely küzdelemből a hadjárat terve megtisztulva, megedzve merült föl: azt hiszem, könnyű belátni e közleménynek absolut becsét mind hazai történetünkre mind a német birodalmi és egyházi történet egy nevezetes lapjára, az 1541—42. időszakra vonatkozólag; — annál inkább, mert történet-kritikai szempontból tekintve, első rangú források ezek: két souverain testvér levelei, kiknek egymás előtt nem volt mit titkolniok.

Megjegyzem, hogy rövidség végett a közlendő okiratoknak tárgyamon kívül eső tudósításait egyszerűen kihagytam (bár meg lett volna historiai értékük.) A francia régi helyesírást annyiban változtatám meg, a mennyiben azt az olvasás könnyítése megkívánta; nevezetesen: a *v* helyett használt *u*-kat s megfordítva

vagy a *j* helyett használt *i*-ket s viszont, a magok helyén használom s ezenkívül az eredetiek szerfölött hiányosan lévén ékeztve, az ékezést a mennyire az értelem megkívánta, mai szabály szerint keresztül vittem. Ily módon középutat vélek tartani a tökéletesen modernisáló s a Lanz-féle (szerintem ügyetlen) methodusa közt a 16. századi francia nyelvü iratok publicatiójának.

A francia darabok mind a bécsi cs. és kir. államlevéltárban őrzött eredetiek, a német és latin iratok pedig a berlini kir. titkos levéltárban levő eredetiek és fogalmazványok után vannak közölve.

I.

1541. október 20. Linz.

Ferdinánd király V. Károly császárnak.

(A török ellen indítandó hadi vállalat végett egybehívandó birod. gyűlés határnapjáról; a császár személyes részvételéről; a vállalat vezérééről; Buda eleste — s a magyarok reménytelen állapota felől.)

Monseigneur.

J'ay, monseigneur, par ledict Naves¹⁾ aussi entendu les disputes qu'avez eu par delà sur le moyen induyre les princes et éstatz de l'empire pour la résistance et expédition contre le Turc, et suis monseigneur, ésté très joyeux que votre advis en cest endroit se conforme du tout à ce que avant l'arrivée dudict de Naves j'eu avoie aussi débatu et délibéré pardeçà, mêmes que de parvenir non seulement à l'ayde hastive et durable dudict s. empire contre le Turc, dont a ésté traicté en la dernière diète de Regensbourg, mais aussi pour obtenir et dresser une puissante et forte armée pour, avec l'ayde de dieu, de jecter cestuy grant ennemy du tout du pays d'Hongrie, que n'est bonnement faisable sans convocation de commune diète impériale. Et enfin suis, monseigneur, demeuré d'arrest avec icelluy de Naves faire ladicte convocation selon le minute que va avec cestes. — —

Et si j'ay, monseigneur, en plaisir que cestuy myen advis s'est trouvé concorde avec le votre; ce m'a encoires ésté la plus grant joye que me sçauroit advenir d'entendre dudict de Naves, que faisans et dressans lesdicts princes et éstatz l'expédition contre ledict Turc, vous off'rez y employer vostre personne. Et

¹⁾ V. Károly egyik tanácsosa, kit a birodalmi ügyek tárgyalása végett Ferdinándhoz s Németországba küldött.

ay monseigneur ferme espoir, que entendans iceulx princes et éstatz votre tant magnanime cueur et très chrétienne intention, ilz y seront principalement en une tant sainte euvre tant plus volontaires et inclinéz. Et de ma part je vous mercie austoment très humblement qu'il m'est possible, que pour le bien tant universel de la chrétienté que en particulier de moy, mes femme, enfans, pays et subgectz vous offrez employer vostre personne, à laquelle ne scauroit advenir chose plus louable et agréable à dieu et toute la chrétienté que de effectuer ceste votre chrétienne intention oultre le bien et prouffict particulier, qu'en pourriez recepvoir pour voz royaumes, pays et seigneuries.

Il est bien vray, monseigneur, que comme a esté débattu en présence dudict de Naves, il fut esté plus convenable de prendre le jour de la dicte convocation plus court pour de tant plustost pouvoir dresser ladicte expédition; toutesfois enfin n'avons, monseigneur, sceu trouver que le terme se feust peu prendre plus court, tant affin que le pape, aussi V. M^{te} puissiez avoir temps pour y envoyer ses ministres et faire les dépêches nécessaires, comme aussi principalement pour le retardement qui entreviendra à cause de l'empêchement que me conviendra avoir avec mes pays pour conclure et arrester avec eulx ce qu'ilz pourront faire de leur cousté; que me sera fort difficile mectre en train et encoires plus à effect pour austoment que beaucoup et la plus part de mes provinciaulx sont éspars et loingtains de leurs résidence pour la mortalité qui a regné et règne encoires présentement, tant que enfin ne sçay à paine ou me saulver moy-mêmes. Et pour ce fault il beaucoup de temps pour les rassembler avec ce que j'ay perdu et perdz encoires journellement beaucoup de mes éspeaulx et bons serviteurs qui pourroient servir à cest effect. Aussi pour les causes susdictes conviendra tenir les journées de mesdictes pays en deux lieux et consumera beaucoup de temps comme V. M^{te} peut bien considérer. Ne sera aussi petit rétardeement l'empêchement ou suis continuellement pour faire toutes nouvelles provisions de gens, artillerie, munition et victuailles principalement, dont espère au plaisir de dieu être si bien furny pour la fertilité de ceste année des biens de terre, que j'en auroy assez pour ladicte expédition.

Et pour le bon effect de la dicte diète ay délibéré au plaisir de dieu m'y trouver en propre personne si avant que maladie ou les urgens affaires de mesdicts pays dessusdicts ne m'empêchent, combien que cependant n'obmectray ou éspargneray soing et traveil quelconque pour despescher mesdicts affaires avec mesdicts provinciaulx austoment qu'il me sera faisable et possible et me trouver en personne à la dicte diète.

Monseigneur, combien que j'ay ferme espoir que en ladicté diète impériale les princes et éstatz de l'empire considérans les grands dangiers imminés à eulx et à toute la chréstienté pour être ung tel enemy si prouchain et aussi véant ung tel offre que leur faictes employer votre personne, ne mectront difficulté accorder et dresser ladicté emprinse et expédition véhémement: toutesfois, monseigneur, si à faulte desdicts princes une telle expédition ne se puist dresser, que dieu ne veuille et je n'espère, je vous supplie austain très-humblement qu'il m'est possible, ne me vouloir habandonner de votre bon conseil et assistance et mêmes me pourveoir de quelque bon capitaine experimé en fais de guerre pour être mon général; car toutes les infortunes que j'ay eu en Hongrie, ne procèdent que par faulte de capitaine souffisant. Et me semble, monseigneur, soubz votre bon plaisir que le sieur Don Fernando de Gonzaga votre viceroy de Secille seroit à ce fort ydoine et duysable, me remectant néantmoins, monseigneur, à ce qu'il vous en plaira ordonner.

Et quant aux affaires de Hongrie, ilz sont encoires assez troubles, véans mêmes les Hongrois les ennemys dedans Bude et Pest, se *treuvent en merveilleuse perplexité. Je les console, monseigneur, le mieulx, que je puis* pour encoires les entretenir en bon espoir et ne leur donner occasion de total desespoir, à quoy continueray encoires de tout mon possible. Verra aussi V. M^{te} par les copies cyjoinctes ¹⁾ les pratiques que le moyne mène avec lesdicts sieurs Hongrois pour parechever perdre, s'il peult, la reste du royaume, pour à quoy obvier me mectz en extrême debvoir et du succès sera V. M^{te} advertie.

De Lintz ce XXe d'octobre 1541.

II.

1541. n o v. 9. L i n c z.

Ferdinánd Károlynak.

(Néhány protestans fejedelem a török segély ügyében részgyűlést tartott. Megállapodásaik s követeléseik a császártól. Híre jár, hogy Buda eleste után nem a török ellen fegyverkeztek, ezt csak ürügyül használják. — A nagy hadi vállalat vezéréül a brandenburgi választó ajánlkozik.)

Monseigneur.

Depuis mes dernières lettres des XX. et XXVI. du mois passé ²⁾ que confie V. M^{te} a pieçà receu, n'est entrevenue aul-

¹⁾ Hiányzik.

²⁾ Az októb. 26-ki levelet, mint kevésbé érdekést, mellőztem.

tre chose digne d' écripre mêmes quant aux affaires des Turcz et Hongrie, ains sont les choses tousjours en ung mesme estat par quoy n'est besoing en faire quelque répétition en cestes Présentement m'a il semblé ne debvoir delaisser advertir V. M^{te} par cestuy dépêche que j'envoye par courrier propre à monsieur de Grantvelle pour l'adresser à V. M^{te}, de certain *assemblée* que s'est puis aucuns jours ença tenue, où les élécteurs de Saxen et Brandenbourg, lantgrave de Hessen, ducz de Lunenbourg, Moritz de Saxen et plusieurs autres princes, les aucuns en personne, les aultres par leurs agens et dépputés se sont trouvés. Et m'ayant ledict élécteur 'de Brandenbourg adverti que ladicte assemblée se faisoit pour adviser sur la résistance contre le Turc et que je feroie bien et seroit fort à propoz que m'y trouvisse en personne ou qu'il y entrevint quelcung de ma part; me donnant espoir que s'y pourroit traicter quelque chose à mon prouffict; je y ay monseigneur envoyé mes commis avec instructions telles qu'il plaira à V. M^{te} veoir par la copie cy-jointe, ¹⁾ sur lesquelles instructions a par lesdicts princes esté donnée la réponse telle, que contient une autre copie allant avec cestes, ²⁾ par ou V. M^{te} verra la bonne volenté que tous les dicts princes demonstrent à ladicte résistance et les offres qu'ilz font non seulement mectre à effect l'ayde accordée par le récés de la diète de Regensbourg, mais aussi de icelle ré doubler.

Mais, comme il vous plaira monseigneur entendre, ladicte réponse a une trédangeureuse quehue et conséquence principalement que en faisant ladicte résistance, ilz veullent, comme verrez, avoir assurance et surceance de XX ans ès affaires de la religion et procedures de la chambre impériale, comme plus au long contiennent lesdictes copies. Que n'est, monseigneur, petit point ny de petite conséquence comme par votre prudence sçauvez bien penser et suis en très grande crainte que venant en la prouchaine diète impérial mectre en avant cestuy article de la résistance et emprinse, les princes susdicts qui tiennent le party des protestans, induyront tous les aultres éstatz protestans de persister à la dicte surcéance et sehurté avant que de accorder quelque chose contre le Turc; dont ne s'en ensuyveroit monseigneur petite contrariété, vous suppliant monseigneur pour ce très humblement, qu'il vous plaise incontinent et résolument me mander et à voz commis comme en ce cas nous debvrans conduire, d'austant que V. M^{te} que les catholiques y seront fort contraires, dont s'il n'y fut pourveu et obvié, pourroit entrevenir rompture persistans mesmes tous deux parties en leurs opinions.

¹⁾ Nincs meg ez instructio.

²⁾ E darab szintén hiányzik.

Pour le deuxième, monseigneur, je suis adverty comme aucuns desdicts princes et éstatz protestant practiquent avec mes pays pour les attirer de leur secte. Et mêmes dernièrement après la prinse de Bude et éstans les affaires avec les Turcz en chaleur, pour crainte que l'on avait qu'il viendroit plus avant en pays, les éstatz de Slésie envoyèrent envers icelluy de Saxen et aultres princes voisins pour avoir assistance contre le Turc, lesquels princes leur feirent honneste offre de ladicte assistance, moyennant aussi aide reciproque de leur cousté contre le Turc et infidèles comme juste et raisonnable, excepté le duc de Saxen lequel s'y offrit mais à condition que lesdicts de Slésie feissent promesse luy ayder et déffendre contre ceulx qui luy voudroient nuire pour affaire de la foy. Ce que sans mon sceu luy ont accordé et promis lesdicts éstatz, excepté quelque peu d'eulx, sans respecter ou faire exception ou de V. M^{te} ou de moy . . . que ne me rend, monseigneur, peu perplex, non seulement en l'endroit desdicts de Slésie, mais pource que je crains que iceulx protestans ne continuent leurs dicts practiques avec mes aultres pays. Et principalement puisque icy ne s'est riens pà conclure avec mesdicts pays héréditaires, mais est le tout remis à la prouchaine journée qu'ay fait convocquer le IVe du mois de décembre en Bohème ou les éstatz de tous mes royaumes et pays doibvent venir et assembler; je ne suis monseigneur sans grant double que mesdicts aultres pays outre ce que desià aucuns d'eulx y sont assez inclinéz, comme desià l'ay dict a V. M^{te}, pourroient par les practiques desdicts protestans aussi en hort diceulx de Slésie et Bohème être persuadéz et induictz à demander ladicte assurance, quant à aucuns articles de la foy, si comme de la communication sub utraque specie, mariage des prêtres et semblables et par ainsi me vouliissent contraindre, en cas que vouloie obtenir quelque chose d'eulx, de leur accorder leur demande, sçaichans mêmes que pour être tant en arriere à cause des insupportables fraiz qu'il m'a fallu supporter, j'ay de tant plus à faire de leur ayde et que sans icelle ne puis faire effect fructueux ou départir l'assemblée sans fruct et par ce empêcher l'effect de la diète impériale, où au plaisir de dieu (si aultre grande contrairété ne m'en empêche) ay intention me trouver en personne. Avec ce ne suis sans craincte que non leur accordant leur demande, que d'eulx mêmes ilz voudront entre eulx faire quelque confédération avec lesdicts protestans pour demeurer et se maintenir en leurs opinions et erreurs, dont peult V. M^{te} bien considérer quelle rébellion et désobéissance en sourdrait au grant préjudice de tous mes affaires. Et pour ce, monseigneurs, vous supplie aussi me participer vostre bon conseil,

advis et voulenté, comme en cas que tel inconvenient que dessus advint, je m'auray de conduyre et régler.

Et pour revenir, monseigneur, au propos dudict élécteur de Saxon, je vous advise que à ladicte assemblée des princes, dont est faicte mention cydessus, il n'a voulu être présent ny en l'audience de mes commis, ny à faire ladicte responce, prenant excuse sur le différent entre luy et moy à cause de mon élection.

— — — — —
 Aussi monseigneur vous verrez par ladicte réponse ce que lesdicts princes et éstatz demandent, quant au nombre de gens, que V. M^{té} debvroit bailler pour ladicte résistance et expédition, dont seroit besoing que V. M^{té} s'en déliberast de bonne heure et en donnast charge à ses commissaires ce qu'ilz debvront en ce de votre part besoingner à ladicte diète; combien que je tiens, monseigneur, que l'offre qu'avez faict par ledict de Navez touchant d'employer votre personne, soit le vray seul meilleur moyen du monde pour parvenir à bonne et fructueuse fin et yssue de ladicte emprinse; en cas mêmes que lesdits princes s'y accordissent selon votre demande et en cas que non, que je n'espère, sera besoing que V. M^{té} se déclare de ce qu'elle voudra faire de son cousté, quant à l'ayde durable, espérant que véant les nécessitez présentes, continuerez votre bon vouloir et intention et que dieu vous donnera la grâce, l'effectuer à son saint service et bien de la chrétienté.

Et en cas, monseigneur, que en tous advénemens l'on ne puist parvenir à ladicte résistance et emprinse contre le Turc, que toutes fois dieu par sa grâce ne veulle, je vous supplie avoir souvenance de ce que vous ay éscript et m'advertir ce que j'auray à faire plus avant sur ce que le Turc m'a éscript par mes ambassadeurs comme aurez désià veût, aussi m'être les aultres pointz dessusdicts tant importans et de si trèsdangereuse consèquence, je vous supplie monseigneur de rechief m'écrire incontinent votre bon plaisir et advis et comme me devray conduyre tant envers ceulx de mesdicts pays que aussi envers lesdicts princes et éstatz et en ce ne faire longue dilation pour austant que le temps est court et s'avance fort et les nécessitez croissent journellement, ausquelz est besoing obvier et remedier le plus que faire se peult.

Je suis, monseigneur, adverty que les princes et éstatz protestans aiant dernièrement entendu la prinse de Bude et craindans la venue de Turc, ont faict mettre tous leurs gens en ordre et préparations de guerre et court le bruict que sous ceste couleur ilz veullent encommencher quelquechose en la Germanie et combien que ne le veulx, monseigneur, écrire pour chose fondée et assehurée, si est le bruict tel en plusieurs coustéz.

Aussi monseigneur ledict élécteur de Brandenbourg en l'assemblée dont cydevant est faicte mention, a tenu propoz à ung de mes commis qu'il seroit bon que V. M^{te} dénommast de bonne heure celluy qu'elle voudra choisir pour capitaine général de l'ayde durable, disant que cela donneroit plus de cueur aux princes et éstatz icelle avancer, démontrant, comme aussi le dis à V. M^{te} à son partement dudict Regensburg, qu'il en désire avoir la charge. Par quoy supplie à V. M^{te} y pourveoir de bonne heure selon qu'il verra convenir pour le mieulx.

J'éscripvis aussi, monseigneur, à V. M^{te} dernièrement touchant l'entretienement des trois mille Ytaliens qu'il vous a pleu m'envoyer oultre ce que enchargeay aussi au licenciado Games vous dire de ma part, vous suppliant, monseigneur, pour m'êstre l'affaire tant important et mes nécessitez si urgentes, y avoir bon regard, comme aussi m'enfyé entièrement en V. M^{te} — — — — — etc. De Lintz ce IX. de novembre 1541.

III.

1541. d e c z e m b. 29. — O c a ñ a.

Károly császár Ferdinándnak.

(Válaszol Ferdinánd leveleire a tervezett hadjáratban való személyes részvételét, a protestansok kívánságait, a brandenburgi választó fővezérségét illetőleg stb.)

Monsieur mon bon frère.

Je vous advertiz dernièrement des Cartagena de mon arrivée en mes royaumes et comme pour lors ne vous pouvayez répondre certainement sur ce que m'avez écrit de la diète qu'avez convocqué à Spire le XIIIe du mois prouchain, ny aussi envoyer les pouvoirs ny instructions à ce servans, pour aultant que le sieur de Granvelle avoit encores en ses mains les pièces sur lesquelles il me devoit écrire son avis, lesquelles il m'a depuis envoyé, ensemble voz lettres du XXVIe du mois d'octobre et IXe du présent. Et pource que par lesdicts instructions que j'envoye présentement au conte de Montfort et conseiller Naves sur ce qu'ilz auront à faire et négocier en ladicte diète, verrez tout ce que pourroye icy adjouster d'avantaige, et mêmes les instances faictes par le sieur de Granvelle envers le pape, tant pour la célébration du concille que résistance contre le Turc réprendray seulement aucuns poinctz plus principaulx de vosdicts lettres.

Quant à me trouver en personne à la prouchaine saison contre ledict Turc, vous verrez ce qu'en contiennent lesdicts instructions, et comme povez bien considérer, je ne m'y scauroy

pour maintenant déterminer plus avant jusques je saiche véritablement et soye assehuré de la contribution et ayde que lesdicts s. père et éstatz de l'empire voudront faire. Et selon ce je ne déffauldray de faire de mon cousté comme j'ay tousjours en tous autres choses ce à quoy je suis tenu et le debvoir m'y oblige.

Et touchant la surcéance que les protestans demandent pour vingt ans en l'affaire de la religion en accordant ladicte ayde, vous verrez aussi ce qu'en contient ladicte instruction et comme le touchez très saignement par vosdictes lettres, c'est une queuhe très dangereuse. Et pource sera réquis régarder tous convenables moyens pour débouter et empêcher ceste demande s'il est possible. Et enfin si pour persuasions et que l'on leur saiche faire, ny pour autre chose quelconque, ilz ne s'en veullent désister, me semble le mieulx que l'on laisse ce point sans l'advouer et aussi entièrement le réffuser pour non animer d'avantage lesdicts protestans et empêcher la conclusion de ladicte ayde, et le remettre pour encoires m'en consulter et avoir mon advis et consentement.

Quant à la contribution qu'ilz demandent que je doÿe faire jusques à 14ou 15^m Espaignolz, quatre mil chevaulx légieres : il me semble que selon toute raison ilz debvroient en préalable déclairer ce qu'ilz voudront faire et contribuer, aiant mêmes en ce cas désià offert ma personne, et que jamais les empereurs n'ont accoustumé riens contribuer d'avantage de ce que venoit au contingent de leurs terres qu'ilz tenoient soubz l'empire ny jamais suis esté recherché plus avant que pour mon contingent de l'archiduché d'Austrice, et que eulx faisant ce qu'ilz doivent, je ne déffauldray de mon cousté ; encoires qu'ilz ne m'aient jamais voulu donner assistance en toutes les guerres passées que sont pour la pluspart tousjours procéder pour le soubstenement des droictz et auctorité du s. empire. Et que toutesfois si lesdictz éstatz se veullent obliger réciproquement pour l'assistance et défension de mes éstatz, je feray le semble en leur endroit. Et quant il se fera contribution générale entre tous les princes chréstiens pour la résistance contre ledict Turc, je ne déffauldray de mon cousté faire mon debvoir. Et néanmoins tout ce non obstant faisant eulx maintenant ce qu'ilz doivent et sont tenuz, ilz peuvent bien demeurer assurez que riens ne demeurera du mien que feray tout ce que je pourray selon mon possible.

Au regard des practiques qu'ont méné et mènent journellement lesdicts protestans avec aucuns de vos subgetz et mêmes avec ceulx de Slésie pour les attirer de leur secte, — et ce que s'en est passé éstant dernièrement ledict Turc devant Buda, je ne doute qu'en estes en la même perplexité que m'éscripez.

Et de ce que désirez scavoir mon advis comme vous aurez à conduire en l'endroit dudict Turc, en cas que l'ayde dessusdicts ny celle dernièrement accordée a Regensbourg ne se effectua, je ne vous sçauroie que dire davantaige, sinonque comme vous ay parcydevant èscript que en ce cas et que véissez qu'il n'y eust autre moyen ny remède quelconque, pourrez régarder de s'il est aucunement possible de vous appointer avec ledict Turc y gardant la plus grande réputation et avec la moindre perte intérêt et dommaige que faire se pourra, justiffiant tousjours tout ce que ferez en ce cas et ausurplus selon que sçavez, il est très réquis tant pour notre satisfaction envers dieu, que le lieu que tous deux tenons en la chréstienté.

Touchant de nommer le capitaine général de ladicte ayde durable accordée audict Regenspourgh, puisque le marquis électeur de Brandenbourg démontre désirer d'en avoir la charge, je suis bien content que la luy donnez, en cas toutesfois que le trouvez bon, et sinon, vous prie régarder lequel vous semblera plus convenable et m'en advertir incontinent pour selon ce y prendre résolution.

Au regard de l'entretènement pour cestuy yver des trois mille Ytaliens que vous envoiay à mon parlement de l'especia dont le licenciado Games m'a aussi parlé de votre part, dieu scait combien il me désplaist que n'ay le moyen de y statisfaire selon votre désir et le mien; mais vous povez penser mêmes éstans les affaires entre France et moy comme sçavez et quelle payne et perplexité je me retreuve pour seullement me mectre en termes de déffension, et pource croyez véritablement que la seulle impossibilité me fait dire ceste excuse.

— — — — —
 Quant à ce que désirez que vous pourvoie d'ung capitaine général et mêmes de mon viceroy de Cecille ¹⁾, à la vérité je vouldroie que en ce vous puisse complaire; mais éstans les affaires du Turc comme sçavez et les advertissemens que j'ay journellement de tous coustéz des apprêstes qu'il fait aussi bien par mer que par terre et mêmes que Barberosse doit yverner en la Preversa port prouchain dudict Cecille: vous povez penser comme en ceste nécessité je m'en pourroie passer et puisque ledict marquis électeur de Brandenbourg recherche avoir la charge de ladicte ayde durable, je ne doute qu'il s'emploiera aussi en tout ce que vous concernera en la déffension de voz pays et éstatz, et de vous en envoyer autre je ne saiche pour maintenant nulluy qui soit duysant — — — etc. D'Occaigne le XXIXe de décembre 1541.

1) Sicilia.

IV.

1542. febr. 18. Speyer.

Ferdinánd Károlynak.

(A császár és a maga nevében a bir. gyűlés elé terjesztett propositiókról, s különösen azon francia követségről, mely által Ferencz király a német rendeket a török elleni vállalatról lebeszélni akarta.)

Monseigneur.

A mon arrivé en ce lieu que fut la second de ce mois : grâces a dieu en bonne santé, je y trouves voz lettres du XXIXe de décembre dernier, responsives aux myennes du XXVIe d'octobre et IXe de novembre, jointement aussi les pouvoirs et instructions pour les conte de Montfort et conseiller de Naves ¹⁾, lesquels aussi y étoient auparavant arrivéz. Et sont monseigneur lesdicts dépêches venuz très bien à point, car autrement me feusse, comme bien pouvez penser, ensemble vosdicts commis trouvé perplex pour ne sçavoir par quel boult commencer. Et ay, monseigneur, jusques à maintenant tardé vous éscrire, attendant que l'on feist la proposition aux éstatz de l'empire, aussi que l'on veist ce que vouldroient mettre en avant les ambassadeurs de France, que désià sont bonne pièce icy, dont et affin que saichez, monseigneur, tout ce que jusques à maintenant est icy passé, je vous advertis que après pluisieurs communications et disputes, qu'ay en avec voz commissaires, nous sommes en fin resoluz faire auxdicts éstatz deux propositions, l'une de votre part et l'autre de la myenne. En celle de V. M^{te} nous y avons procédé selon votre instruction, sans rien y changer du substantial, fors seulement l'énarré, lequel après plusieurs disputes a pour toutes bonnes considérations semblé se devoir faire et changer comme il plaira à V. M^{te} veoir — — — espérant que V. M^{te} ne le prendra à mal pour être seullement fait pour le mieulx et pour énarrer la chose avec plus de fondement. Aussi les aultres articles contenuz ès instructions de V. M^{te} l'on les garde pour en temps et lieu en user et servir selon que le besoin sera et la commodité la donnera.

Et quant est de ma proposition, je l'ay monseigneur bien voulu faire affin que lesdicts des éstatz cognoissent le devoir en quoy se mettent mes royaulmes et pays pour contribuer à l'ayde durable contre le Turc, dont vous envoie, monseigneur, le sommaire avec cestes, espérant que V. M^{te} trouvera que selon la

¹⁾ Ezek lőnek megbízva a speyeri bir. gyűlésen mint csász. biztosok működni Ferdinánd mellett.

nécessité de moy et mesdicts pays l'on se emploie raisonnablement et qu'elle ensemble lesdicts éstatz en doibvent recepvoir toute satisfaction.

Et sont, monseigneur, lesdicts propositions esté faicts ausdicts éstatz le IXe de ce mois, en telle forme qu'il est contenu èsdicts copies et translats. Et en effect, monseigneur, oultre ce que ne doubtte vous en éscript tout au long ledict de Naves, je ne voye jusques à maintenant que trèsbon commencement et se mectent les éstatz en assez bon debvoir et ne suis, monseigneur, sans ferme espoir de bonne et briefve yssue, seullement comme cydevant l'ay éscript à V. M^{te}, je crains que les protestans ne viengnent encoires pour mectre en avant la surcéance ès affaires de la foy et l'égallement de la chambre impériale, a quoy toutesfois l'on aura tout regard d'obvier le plus convenablement que faire se pourra.

Et principalement, monseigneur, quant au point de ladicte surcéance, il n'est encoires venu en avant et ay bien considéré ce que V. M^{te} en touche en sesdicts lettres du XXIXe. Si me treuve monseigneur, en paine comme aussi font vosdicts commis, encas que cestuy point se mect en avant, ce que debvrons faire ou condonner, d'austant mêmes que votre réponse n'est aucunement résolutive, mais mectez l'affaire en délibération pour encoires vous en advertir. Et à la vérité, monseigneur, telles et sembles choses ne peullent souffrir longue délibération, mais est nécessaire sçavoir précisément ce à quoy V. M^{te} se voudroit arrêter, ainsi que le vous ay, monseigneur, cydevant éscript, considéré principalement qu'il est nécessaire avancer les affaires de ceste diète et n'y perdre temps quelquonque, affin mêmes de tant plustôt dresser la résistance contre le Turc. Et ne scay monseigneur, si les affaires pourront actendre votre réponse sur ce, laquelle néantmoins voudroie bien avoir résolutive.

Aussi, monseigneur, quant aux catholiques, nous trouvons en une grant partie d'aulcuns difficulté en leur endroit à cause de la déclaration que V. M^{te} a baillée ausdicts protestans; en quoy aussi nous baillez une bien obscure et irresolute commission en votre instruction. Le temps démontrera monseigneur ce que l'on pourra faire — — —

De ce que vosdicts lettres du XXIX de décembre font monseigneur mention de l'employ de vostre personne ensemble de la contribution de votre cousté, l'on en a usé et usera monseigneur en conformité, comme povez veoir par ladicte proposition. Ne doubtant monseigneur que se mectans les éstatz en leur debvoir selon votre désir, que pour advancement d'une telle bonne euvre avancerez aussi de votre cousté voz forces pour quant et quant celles desdicts éstatz et aussi de mes pays et avec

intervention de votre personne mener l'affaire à bonne yssue ; que sera à V. M^{te} mérite envers dieu et chose très louable envers le monde, ainsi qu'espère aussi ne faudrez selon qu'avez fait l'offre, bien considéré quel déshonneur ce seroit à moy et à vosdicts commissaires d'avoir en votre nom proposé chose dont en fin se trouva fault, outre inconvenient qu'en pourroit advenir à tous les affaires publiques de la chrétienté.

Je vous mercie monseigneur très humblement du bon et paternel conseil que me baillez en ce que vous avoie cydevant écrit des pratiques que les protestans ménoient avec mes pays et subgetz. Aussi ce que vous sembleroit de faire avec le Turc, en cas que l'on n'obtint aucune ayde (que dieu par sa grâce ne veuille). Et quant est de mesdicts subgetz, je ne voye, monseigneur que lesdictes pratiques y aient encoires prins grant pied, avec ce que j'ay fait tout debvoir pour les divertir ; et si la chose alloit plus avant que toutesfois n'espère, je m'y conduyray monseigneur selon que contiennent vosdictes lettres. Et touchant du Turc, je ne voys, monseigneur, moyen du monde comment l'on puist en ce temps faire quelque bon marchié avec luy et ny à autre voye que d'une bonne et puissante expédition ; dieu par sa grâce veuille qu'elle se puist dresser telle qu'il est requis pour le bien et déffension de la chrétienté ; toutesfois icelle déffailie, l'on seroit bien contraint de chercher ledict appointement, que certes tiens fort difficile dangereux et périlleux.

Quant à dénommer capitaine général de l'ayde durable, en aiant monseigneur présentement parlé avec voz commissaires et depuis avec aucuns députés des princes et éstatz et mêmes avec ceulx de Bavière, j'ay trouvé que les ducz de Bavière desquelz toutesfois étoie en plus grande doubte, soient bien inclinés que l'on en baille la charge à l'électeur de Brandebourg, Parquoy monseigneur et suyvant ce que m'éscripvez, j'ay fait icy traicter par l'avis de vosdicts commis avec ses dépputez selon la rapport desquelz ne suis sans bon espoir, que avant le départ de ceste journée, il se pourra encoires trouver icy.

Suyvant monseigneur ce que vous ay écrit cydevant de la pratique que se menoit avec le moyne et autres adherens de la reyne vefve du feu vayvoda, le personnage ¹⁾ que à leur instance j'avois envoyé devers eulx avec pouvoir souffisant, m'a écrit ces jours qu'il est entièrement appointé avec eulx et qu'ilz sont contens mettre en mes mains la couronne et tous les places et fors de Hongrie, remectant m'advertir du surplus des particularitéz à sa venue devers moy. Et ainsi monseigneur

¹⁾ Serédy Gáspár,

l'actends continuellement, étant arrivé, je ne faudray monseigneur, vous participer de ce qu'il m'apportera. Et ne tiens, monseigneur, cette yssue si par eulx est gardée et mise à effect (comme l'on m'éscrip; ilz affirment vouloir faire) pour petit bien au propoz de tous affaires, comme V. M^{te} par sa grande prudence le peult bien considérer.

— — — — —

Rétournant au propoz de ce qu'est icy passé depuis mon arrivée et mêmes des ambassadeurs de France, que je y aye trouvé, je vous advertis, monseigneur, que véant que lesdicts ambassadeurs se tenoient si coyement et qu'ilz ne faisoient semblant de riens, je me délibéray, si ainsi fussent plus longuement demeuréz, les mander et sçavoir la cause de leur venue, toutesfois en fin le VIIIe de ce mois se trouvarent devers moy eulx quatre; àssavoir le chancelier de Alençon, le sieur de Mailly bailly de Dijon, Martin Krusel maréschal des logis, le secrétaire Morlet, disans comme le roy leur maitre aiant entendu que journée impériale étoit icy convoquée au XIIIe du mois passé, leur avoit enchargé eulx se trouver et déclairer de sa part aux princes et commis éstatz de l'empire aucunes choses grandement concernans le bien tant particulièrement du s. empire comme aussi le publicq de la chrèstienté, me priant pour ce que voulusse tenir main à ce qu'ilz puissent avoir convenable audience. Sur quoy monseigneur leur ay respondu, quant à l'audience qu'ilz désiroient que je y tiendroie volentiers main envers les éstatz, principalement pour ce qu'ilz disoient leur charge tendre au bien dudict s. empire et de l'universelle chrèstienté, comme aussi ne se devoit espérer autre du costé de leurdict maitre pour le nom et lieu qu'il tient en icelle; aussi singulièrement que sçavoie l'intention et volenté de V. M^{te} être comme aussi étoit la myenne, de favoriser les affaires dudict sieur roy astant qu'il est faisable, et que l'entière et fraterne amitié, alliance et confédération entre V. M^{te} luy et moy le requerroit et que j'éstoye délibéré faire le lendemain proposition ausditz éstats que lors n'obmectroye leur faire ladicte instance. Et conforme à ce j'éstoye, monseigneur, pour leur faire avoir leur audience le lendemain que se faisoit la proposition de V. M^{te} qu'étoit le Xe ensuyvant pour de tant plustôt entendre leur charge et s'en faire quicte; toutesfois ilz se sont envoié excuser pour quelque indisposition advenue audict chancelier d'ung catarre, que comme il disoit, étoit descendu à col qu'il ne pouvoit bien avoir sa parole. Et a ainsi la chose esté prolonguée jusques au mardy dernier, XIIIe de ce mois, que icelluy chancelier de Alençon en ma présence aussi de voz commis et desdicts éstatz a fait ladicte proposition en latin, présentant ses crédences, comme il plaira à

V. M^{te} veoir par la copie cy-jointe. ¹⁾ — Et tiendroy, monseigneur, main avec vosdicts commis affin qu'ilz soient dépêschéz le plustôst qu'il soit possible, car il fait bien à croire, qu'ilz ne sont icy pour bien faire. Si n'ay-je jusques à maintenant peu scavoir riens de certain de leurs practiques, combien que l'on en parle diversement et de chose non fondée, ne voudroie volentiers faire rapport à V. M^{te}, j'ay des gens à prés pour s'en informer, tant y a, monseigneur, que je faiz et feray, toute diligence d'y obvier et les entreromppe austant que possible sera.

De Spier le 18 fébvrier 1542.

V.

1542. márcz. 11. — Speyer.

Ferdinánd Károlynak.

(Tudatja, hogy a birodalmi fejedelmek curiája 48 ezer embert ajánlott meg az ez évi hadjárathoz a török ellen; kéri a császárt személyesen részt venni a vállalatban s kifejti mért szükséges közreműködése.)

Monseigneur.

Pour satisfaire à votre désir vous avertis, monseigneur, que bientôst après le partement de vosdicts lettres tous les princes tant catholiques que protestans se sont par ensemble accordéz sur l'ayde de contre le Turc octroians icelle pour doubler pour ceste année jusques à XL^m piétons et VIII^m chevaulx en cestes demeurant avec ce pour les autres deux années l'ayde durable accordée à Regensbourg. Et aians ainsi lesdicts princes fait leur conclusion, ilz l'ont depuis présenté et en fait relation auxprinces élécteurs, affin qu'ilz la advouhissent. Mais iceulx princes élécteurs et principalement le palatin se sont trouvé difficile, non pas d'accorder l'ayde, mais en la manière de lever gens et argent pour icelle, étant toutesfois le plus convenable celle qu'estait advisée par iceulx princes. Et a la chose pour ceste occasion esté retardée ung huit ou dix jours. Toutesfois en fin se sont trouvéz d'accord comme V. M^{te} pourra veoir par ung extract sommaire en françois, que luy envoie le conseiller de Naves. Ne reste plus que une contrariété avec les protestans, sur aucuns articles par eulx mis en avant, selonque pourrez aussi veoir par la copie allant avec cestes, et sur lesquels articles lesdicts pro-

¹⁾ Sajnálom, hogy a francia kancellárnak a birod. rendek előtt tartott rendkívül érdekes szónoklatát, melyben ezeket a török elleni vállalatról lebeszéli, hosszúsága miatt nem közölhetem.

testans veullent avoir résolution avant que du tout promectre ladicte ayde. Espérant néantmoins monseigneur que s'y trouvera quelque moyen au contentement et satisfaction des deux parties, combien que ce ne sera sans grande difficulté.

Monseigneur, considéré l'estat de tous affaires et le bon debvoir en quoy se mectent lesdicts princes et éstatz de l'empire pour la résistance contre le Turc et que ne doute, mectront en effect leursdicts offres, il fault monseigneur chercher toutes voyes et moyenz pour les entretenir en cestuy leur propoz et les animer de tant plus prendre ceste fois les affaires à cueur, dont ne voys autre ny plus convenable, si non que V. M^{te} corrésponde aussi de son cousté en ce à quoy elle s'est condescendue tant par l'instruction baillée aux comte de Montfort et conseiller de Naves et que par votre ordonnance a esté proposé et promis ausdicts princes et éstatz. Et que ensemble m'avez monseigneur éscrïpt tant de votre main, que de secrétaire, qu'estiez content employer votre personne en ceste expédition, si avant que lesdicts éstatz feissent leur debvoir et accompaignassent votre dicte personne, comme de raison ainsi qu'ilz offrent présentement et ont promis vouloir faire. Et pour ceste cause monseigneur considérant premièrement votre dict offre et ce que à ce propoz a par votre ordonnance esté proposé en ceste diette, *à quoy ne seroit honneste contrevenir*, comme aussi le grant mèrité envers dieu, bien de la chréstienté, honneur, reputation et prouffict que pourrez àquerir avec votre présence et le hazard de totale perdition de la chrétienté, dommaige et désreputation que s'ensyvroit du contraire; j'ay monseigneur ferme fiance comme aussi je vous supplie autant très humblement qu'il m'est possible, que à ceste fois ne veuillez faillir de votre personne ny perdre ceste commodité, que sans point de faulte se perdant, ne sera après recouvrable.

Car il faut, monseigneur, tenir pour certain, si V. M^{te} n'est présente pour ceste expédition, puisque mêmes elle a par V. M^{te} esté démandée avec tel offre de sa personne, que non seulement sera très difficile mectre sus l'ayde susdicte, ains encoires que icelle se levast, sera peu prouffitable, étant mêmes ladicte ayde et capitaines dicelle tous Allemans, lesquelz sans autres chiefz aussi autres gens de guerre d'éstrange nation seroient peu utiles tous seulx et difficiles pour les mectre en euvre, veu que contre cestuy ennemy comme scavez monseigneur par expérience, le principal est d'avoir bonne harquebuserie espaignole et ytaliene entre lesquelz me semble les espaignolz encoires à préférer ausdicts ytaliens pour l'expérience que V. M^{te} peult avoir veue tant à la Galette que devant Argeil. Et ses véans monseigneur lesdicts Alemans assistéz de ladicte harquebuserie et principalement accompaignéz de votre personne bien expérimentée

en fait de guerre principalement contre infidèles, tous capitaines tant général que particuliers et autres gens de guerre seroient sans doute de beaucoup plus volontaires avec ce que aucuns princes selon qu'ilz se font oyr n'espargneront aussi leurs personnes pour l'employer avec la vôtre. Et se pourra parce observer meilleur obéissance, unanimité et ordre en ladicte emprinse et par contraire à faulte de ce que dessus en craindre grand confusion désordre et désobéissance. Ne pourroit aussi monseigneur votre venue pardeçà être mieulx convenable principalement que vous trouvant en Italie, seriez au propos de tous affaires, tant pour tenir les potentatz dicelle, aussi les Vénétiens en plus de crainte et donner plus de presse au pape pour faire ayde contre le Turc, comme aussi que pourriez sçavoir et entendre les termes que l'on voudra tenir du costé de France, et être en lieu pour avoir meilleure assistance en cas qu'ilz voulussent mouvoir quelque chose que toutesfois ne pense qu'ilz feront, entendans que ladicte emprinse se fera avec intervention de votre personne. Et encoires qu'ilz voulussent faire ou émouvoir quelque trouble, si n'auront ilz (éstans ou cas susdicts leurs gens pour ladicte expédition) le moyen d'en recouvrer astant ou de telz, qu'ilz en puissent faire grant dommaige avec ce que semble désià leurs praticques fort réfreidir. Et que lesdicts éstatz de l'empire sont délibéréz envoyer devers le roy de France pour le réquerir d'ayde contre le Turc, de observer paix sans riens mouvoir durant l'expédition, aussi qu'il renvoye tous les capitaines et gens de guerre allemans éstans en France pour s'en servir en icelle, à quoy espère, monseigneur, il aura regard; encoires éstans lesdictes princes assurez de votre venue, ilz tiendront main de tant plus expressément envers luy, requerrans plus à certes se garder de riens mouvoir, véant le maitre venir en personne en ceste expédition.

Il ne me semble aussi monseigneur, soubz correction, que V. M^{te} se doibve plustost aventurer contre cestuy ennemy par mer que par terre, principalement qu'il ne fait à doubter que la personne dudict ennemy avec la pluspart de ses forces se mectra par terre et par ce me semble, seroit peu de réputation delaisser le chief et capital ennemy pour aller contre son serviteur ou ministre. Et avec ce vous sçavez monseigneur par expérience les dangiers aussi l'instabilité et incertitude de la mer et non obstant que l'on pense aucunsfois avoir la victoire en mains, ung peu de vent ou contrariété du temps empêche et gaste le tout, prenant mêmes exemple à ce que cydevant est advenu avec l'armée de la ligue menée et conduite par le prince Doria contra Barbarossa, aussi le succès de votre dernière emprinse d'Argeil, que comprennent assez ladicte incertitude et être chose plus

sehure et convenable par terre. Oultre ce vous souvient aussi, monseigneur, sans faulte que dernièrement audict Regensbourg avez promis ausdicts éstatz de l'empire que endedens dix-huit mois ensuivans voulez faire celebrer ung concille général, national ou diète et y entrevenir avec votredicte personne. Et me semble monseigneur que ne sçaurez mieulx effectuer ceste promesse, que après par moyen de votre présence avoir faict quelque bonne euvre contre cestuy ennemy, comme il fait à espérer au plaisir de dieu se fera, et ménée ceste expédition à fructueuse yssue et assehuré les frontières du cousté de Hongrie, V. M^{te} entendit à mectre remède ès affaires de la religion et procéder à la reformation des erreurs et mener le pape aussi les desvoyez à la raison et par ce établir paix, union et concorde en la chrétienté et mêmes la Germanie, que vous sera monseigneur grand mérite envers dieu, honneur et gloire envers ung chacun et asseurance pour tous voz affaires présens et advenir.

Et pour ce monseigneur tant plus l'on regarde tous affaires tant publiques comme particuliers, aussi les occasions et commoditez que se offrent présentement de ceste emprinse, d'austant plus se treuve la présence de V. M^{te} y être plus que requise, pour la bonne conduite et redressement de tous affaires, et que sans icelle ne se doibt espérer grant fruit; vous suppliant monseigneur de rechief austant très-humblement que je puis y avoir regard et que de bonne heure y veuillez prendre résolution, qu'espère sera telle que pour le bien de l'universelle chrétienté et tous autres affaires dicelle est plus que requis et nécessaire et qu'il n'y a autre espoir de remède. Et éstans, monseigneur, assehuré desdicts éstatz, quant à ladicte ayde et pointz principaulx, je seray constraint me rétirer en mes pays pour mectre ordre en mes affaires. Et ce pendant demeurera icy ledict conseiller de Naves pour parfaire la reste, auquel en mon absence vous prie monseigneur mander votre résolution, affinque incontinent il le face savoir ausdicts princes et tienne main que ung chacun s'avance de tant plus pour ladicte expédition.

Monseigneur, dymenche dernier arriva icy l'élécteur de Brandebourg lequel à la vérité se démontre fort inclin en tous affaires et s'est offert faire tout bon office envers les autres princes élécteurs et éstatz — — — — —

De Spier ce XIe de mars 1542,

VI.

1542. marc z. 14. — Valladolíd.

Károly Ferdinándnak.

(A protestáns rendeknek a segély fejében tett követeléseiről, arról hogy mért nem ígérheti többé személyes részvételét a hadjáratban, továbbá a franczia követek s a pápai nuncius magatartásáról.)

Monsieur mon bon frère.

Depuis mes lettres dont le duplicata va cy-joint signées et le courrier prêt à partir pour Ytalie, ay receu les votres du XVIIIe du mois passé, ensemble les copies des propositions faites aux éstatz de l'empire tant de votre part que de la myenne — — — — — et a esté le tout trèsprudemment advisé et ne si treuve que rédire et pour ce que par mesdictes aultres lettres serez statisfaict à plusieurs pointz des votres et aussi verrez ce que j'éscripitz au conseiller de Naves, reprendray icy seulement les pointz principaulx et desquelz désirez avoir plus ample esclarissement.

Et premier quant à ce que touche la surcéance en l'affaire de la religion sans laquelle craignez que les protestans ne voudront riens accorder pour la rèsistence contre le Turc, je vous ay désià par mes aultres lettres remis d'en faire selon que verrez convenir pour le bien de noz affaires et advancement de ladicte diète et qui pourroit par bons moyens excuser de accorder ladicte surcéance, ce seroit à la vérité le meilleur pour les inconveniens que pourront succeder en accordant icelle. Toutesfois s'il n'y a autre moyen pour contenter lesdicts protestans et que en façon quelquonque ne vous en puissiez excuser, il me semble que plustost que de tout rompre, pourrez accorder ladicte surcéance pour quelques années, et toutesfois pour le moindre temps que pourrez, vous remectant de user en ce tout le surplus selon qu'il conviendra pour la bonne yssue de ladicte diète, comme au semblable je faiz quant à la déclaration que je doibs avoir faite à mon parlement de Regensbourg de laquelle ne suis bien souvenant; mais puisque comme de chose faite ne puis remedier, maintenant je vous prie aussi l'excuser le mieulx que pourrez et en donner raison et le meilleur contentement à ceulx qui s'en plaignent que possible sera.

Quant à l'employ de ma personne pour ceste année contre ledict Turc, je vous en ay amplement éscript par mes précédentes et mêmes de la difficulté que se retreuoit pour les continuelles practiques du roy de France, et que de tous coustéz je suis encoires journellement adverty qu'il se prépare, pour rompre la

tréve avec moy et faire la guerre signament ou cousté de Navarre. Et étant en ces termes vous pouvez bien penser que ne pourroie avec bonne raison habandonner ces royaulmes et les laisser en dangier pour aller secourir ailleurs avec ce que les deniers que proviendront des courtes de ces royaulmes de Castille, ne seront souffisans pour entreprendre tel voiage ni faire semblable emprinse, ains sont seulement pour satisfaire aux charges d'icy et entretenement des garnisons et ce qu'il conviendra pour la déffension de ces royaulmes. Et pour ce me conviendra en tous advénements après aller tenir celles d'Aragon que ne se pourroit sitôt àchever. Et si est désià la saison assez avancer, par quoy fauldra que régardiez selon ce de faire avec mes commis en l'endroit desdictz éstatz pour excuser madict allée, le mieulx que possible vous sera.

Quant au capitaine général de l'ayde durable, il n'y a plus que rédire. Et va très bien que les ducz de Bavière se monstrent enclins au marquis élécteur de Brandenbourg.

J'ay eu grant plaisir d'entendre l'appoinctement qu'avez fait avec Frère George et autres adherens de la royne vefve du feu vayvoda. Et espère que par le premier m'advertirez des particularitéz dicelluy. Et ne sera à la vérité petit bien pour voz affaires. Et vous prie et recommande très affectueusement le parachever et mener jusques au boult et sans y perdre occasion quelconque.

J'ay veu tout ce qu'avez passé avec les ambassadeurs dudict (*sic*) France et la proposition qu'ilz ont faicte ausdicts éstatz et treuve pour le meilleur que comme m'éscripvez tenez main et aussi mesdicts commis qu'ilz soient dépeschéz le plustost qu'il sera possible; car leur longue demeure en ladicte diète ne pourra sinon la retarder et empêcher le bon effect dicelle; en quoy je ne doute, ilz ne délaisseront de s'aider de toutes les pratiques, inventions et moyens qu'ilz pourront penser et ymaginer. Et faictes très prudamment de faire prendre garde sur eux pour descouvrir leursdicts pratiques. Et si trouvez chose qui soit d'importance, je ne doute que m'en advertirez de temps à autre.

Et quant au nunce du pape je ne vois point qu'il y aye que dire et sçauvez bien user en son endroit selon que verrez être à propoz et le chemin que prendront les affaires et selon le bon ou mauvais office qu'il fera et qu'il vouldra avancer ou retarder la bonne conclusion de ladicte diète et verra l'on ce que le pape luy rèspondra sur ce qu'il luy a éscript. Et con-

gnoitra l'on par ce facilement la bonne voulenté de sa Sté et l'affection qu'il a de s'emploier à l'assistance contre ledict Turc.
 — — — — — De Vail-
 ladoly le XIIIe de mars 1541. (= 1542.)¹⁾

VII.

1542. april 13. — Speyer.

Ferdinánd Károlyhoz.

(A császár jövetelét és segélyét a rendek sürgetik; a pápát állítják eléje példu gyanánt; — a burgundi kerület után eső jutalék; — a protestans párt kibékítése; — a jövő nürnbergi bírod. gyűlés.)

Monseigneur.

Vendredy dernier, VIIe de ce mois arriva icy le courrier présent porteur avec vos lettres des VIII. et XIIIe de mars.
 — — — — Et premièrement monseigneur que désirez être informéz des particularitéz du traicté fait avec Frère George et autres ses complices et adhérens à la royne vefve du feu vayvoda, comme par mes précédentes aurez peü entendre, j'éstoye journallement actendant Zeredj Gaspar qui avoit esté retardé plus longuement pour la maladie de Statilius, lequel comme il est aussi gouteux et maladieulx, est, monseigneur, passé XV. jours arrivé à Ynnsprug pensant m'y trouver, comme aussi feiz mon compt d'y être pour le plus tard le jour de Pasques fleuries, où encoires il m'actend. Éstant monseigneur illec, je ne deffauldray incontinent vous advertir de tout ce qu'est passé en cest endroit.

Touchant de vous trouver, monseigneur, par deçà en ceste expédition contre le Turc, j'ay bien entendu ce qu'en contiennent vosdictes lettres et mêmes celles du XIIIe, sur les difficultés de votre passage pour ceste saison, et se remectans quant ausdicts difficultéz à aultres voz lettres précédentes, que crains être aussi surprises. — — — Et pour réponse à ce poincte, je veulx, monseigneur, avoir réprins et me remectz de rechief à ce que vous en ay touché par mes précédentes, tant de ma mam, que de secrétaire et le dépêsche, que partit d'icy le XIIe du passé. Car à la vérité ainsi que par votre présence fait avoir

¹⁾ Florenczi calculus szerint, mely 1542. marc. 25-kéig még mindig 1541-et számít.

ferme espoir de bonne yssue de toutes choses concernans ceste emprinse, tout ainsi sans icelle, encoires que l'ayde se dresse, fait à craindre que toutes choses iront à perdition et désordre. Et vous supplie, monseigneur, de rechief, autant tréshumblement que je puis, que pour lesdicts raisons et conforme à vos offres et ce que de votre part en a esté mis en avant aux éstatz de l'empire et pour avancement d'une telle sainte et chrétienne euvre, principalement si le roy de France ne meuve riens contre les pays de par delà, ainsi qu'ay bon espoir : qu'il vous plaise avancer votredict passaige. Et si ne povez incontinent du tout passer en ce quartier, que toutesfois seroit le plus convenable, que pour le moins veuillez venir en Ytalie, où comme vous ay êscript, V. M^{te} seroit au propoz de tous affaires, tant pour avoir régard sur le pape, que pour tenir en crainte le roy de France, Vénétiens et potentats de l'Ytalie, comme aussi donner faveur aux affaires de pardeçà et de la dicte emprinse.

Et s'adonnant, monseigneur, que pour les difficultéz alléguéz ne vous fut en aucune manière possible venir en personne, que n'espère et dieu ne veuille, il sera du moins nécessaire, que envoyez telle et si puissante ayde que lesdicts éstatz de l'empire en réçoivent contentement et par laquelle l'on peult avoir couleur d'excuser votredicte venue ; considéré mêmes les offres de V. M^{te} et ce que de la part dicelle ay avec voz commis promis ausdicts éstatz, ausquelz nous démandans quelle ayde V. M^{te} feroit en ceste emprinse, n'avons sceu autre répondre que puisque offrissiez votre personne que ne faisoit à doubter qu'elle seroit bien accompagnée et que beaucoup de gens de bien la suyuroient ; oultre ce comme verrez aussi par le récéz de ceste diète l'ayde que fait le pape et que semble ausdicts éstatz, que V. M^{te} le doit faire plus grande que luy, tant pour être leur empereur et chief, comme pour autres royaumes et pays que tenez en la chrétienté. Aussi verrez l'article que lesdicts éstatz et pays mettent en avant concernant le circle ou déstroit de Bourgogne, dont et du contingent, duquel ne veulent avoir exempt V. M^{te} n'est qu'elle face une bonne ayde. Et quel devoir et instance nous avons sceu faire, iceulx éstatz n'ont voulu en ce riens condonner, n'estant assehuréz de votre venue en personne ; comme aussi ne seroye exempt de mon contingent de circle d'Austrice, n'était l'ayde que je fais de mesdicts pays comme aurez entendu et que verrez par ledict récès.

Aussi iceulx éstatz prétendent V. M^{te} être tenue contribuer en ceste expédition non seulement comme empereur, mais aussi comme l'ung des chiefs princes de la chrétienté. Et pour ce monseigneur en faute de votre dict passaige que toutesfois seroit le plus convenable et meilleur moyen, je vous supplie envoyer

votredicte ayde le plustost que possible sera et qu'elle soit la plus part des Espaignolz pour être les plus propice contre cestuy ennemy pour les considérations que plus au long je vous ay touché en mes précédentes, — et en ce ne perdre temps ou conjuncture quelconque affin que les autres n'ayent occasion s'en excuser sur V. M^{te} et dire que la faulte vint du cousté dicelle. Car à ce que j'entens il y a plusieurs des princes et éstatz qui non obstant que le récés s'est conclu bien tard, qui cependant n'ont obmis anticiper et faire tenir préstz le gens pour leur contingent affin qu'il n'y ayt faulte de leur cousté

— — — — —

Et concernant la déclaration par V. M^{te} baillée aux protestans de laquelle déppend aussi l'égallement de la chambre impériale, il y a monseigneur plus de trois semaines que l'on est sur ce point et est monseigneur bien advenu ce que tousjours ay crains des difficultéz que se trouveroient en cest endroit et considérant monseigneur les nécessitez de la chréstienté et que sans être icelluy point esclarcy, il étoit impossible obtenir aucune ayde contre le Turc, il a, monseigneur, semblé tant à vosdicts commis comme aussi aux élécteur de Mayence et docteur Eckh et aucuns autres, de l'advis desquelz sommes en cest endroit aydez toutesfois à part et secrètement, que pour évicter les inconveniens et motions apparans advenir en l'empire à cause de ladicte déclaration et que l'on treuve tousjours cause le rompre que vouldroit, comme dessus est allegué — — l'on debvroit laisser ladicte déclaration sans la ou enfreindre en son être pour le terme contenu ou récés.

— — — — —

Monseigneur, il vous plaira aussi veoir par ledict récés comme ladicte diète de Nuerenberg est indicte au XIIIe du mois juillet prouchain tant pour pourjecter et calculer si la contribution et impôts mis sub sera souffisante pour l'entretènement de l'ayde, que n'ayant jusques à maintenant esté fait semblable contribution en l'empire et que pour ce l'on ne peult scavoir ce à quoy elle montera ou s'il faudra faire nouvelle contribution et entendre à autres affaires deppendans de ladicte emprinse ou advenant (que dieu ne veuille) que les gens de guerre se trouvassent en nécessité et qu'il fut besoing les secourir contre l'ennemy, comme l'on y debvroit rémédier et faire nouvelle armée; aussi pour wyder tous autres affaires. — — — — —

— — — — —

De Spier le XIIIe d'avril 1542.

VIII.

1542. april 28. — Montréal.

I. Ferencz francia király a német birodalom fejedelmeinek s rendeinek.

(A magyarországi hadjáratához — hol egy kis darabka földért kihívatik a török haragja — nemcsak nem járul, de újra inti a rendeket, hagyjanak föl ezek is e tervökkel s ne szolgáljanak az osztrák-ház kapzsíságának eszközül.)

Très révérendz, tréz illustres, puissans, généreulx et magnifiques, nos trèschiers et très ayméz cousins, grans amis, alliéz et confédéréz, les princes élécteurs et aultres princes et éstatz du saint Empire.

Nous avons receu voz lettres de l'onzième du présent, par lesquelles et par ung double de réponse entre vous advisée vous nous priez de vous baillez ayde en la guerre que vous voulez entreprendre contre le Turc et durant voltre expédition vouloir conserver inviolablement la paix envers tans les princes chrétiens. Pour réponse nous vous prions ramener à memoire et bien considérer ce, dont — pour raison de la grande amitié et affection que nous avons tousjours porté et portons à la Germanie — nous vous avons donné advertissementz par nos ambassadeurs et avoir plus de regard à la consummation du bien publicq de ladicte Germanie que à l'affection particulière d'aucuns, qui seroient contentz hazarder et mettre en évident péril l'une des meilleurs parties de la chrétienté pour assayer de recouvrer et usurper une petite portion de terre, voulans mettre en oubly ce qui est puis peu de jours advenu par leur convoitise de dominer,¹⁾ dont par calummies ilz ont voulu imputer le blâme à ceulx qui ont tout leur vie tasché et taschent au bien universel de ladicte chrétienté et mesmément de ladicte Germanie. Qui nous donne peu d'occasion d'entrer avec vous en très grand despence et évident dangier, de quoy raisonnablement il ne se doibve attendre ny espérer pour la Germanie aucun prouffict ny avantage; mais plustot quelque ruyne et désolation. Et croye que s'il étoit quéstion de la conservation et utilité de la Germanie, nous vous donnerions à cognoistre la bonne volenté, que nous avons toujours eue et avons envers vous. Mais nous ne voudrions employer noz forces pour envahir le royaume de Hongrie, puisque de la conquête il ne viendroit nulle augmentation au saint Empire, vous advisans, que nous ne voyons aucune apparence d'aissailir ni provocquer le Turc qui est si puissant, sans avoir

¹⁾ Az algieri vállalatot érti.

pour le moins force pareille; pour laquelle dresser est besoing de l'assemblée, union et commune délibération de toute la chrétienté. Et vous prie mettre aussi en considération, si ceulx qui vous conseillent ceste entreprinse et que encoires se offrent à vous donner quelque aide, le font point pour eulx déscharger de ceste guerre et la vous jetter sur les épaules. Et quoique l'on vous veuille persuader, nous ne pensons pas que le Turc fust pour réffuser à la Germanie une longue trêve et abstinence de guerre, dont avec le temps il pourroit proceder l'union universelle de tous les chrétiens. — — — — —

Éscript à Montréal le XXVIII. jour d'avril l'an 1542.

Votre bon cousin, amy et allié

Francsois.

Bayard.

Jegyzet: Egykoru másolatról, melyet a mainzi érsek közölt Ferdinánddal.

IX.

1542. máj. 10. — Valladolid.

Károly Ferdinándnak.

(A birodalmi sereg miként való alkalmazását, a sereg élelmezését s Buda és Pest ostromát illetőleg ad tanácsot s mondja el aggodalmait. stb.)

Monsieur mon bon frère.

Cestes sera réponse à voz lettres des XIe de mars reçues le XVIIIe du mois passé et XIIIe dudict mois reçues le XXIXe dicelle. Et ay difféié de répondre aux premières pour le travail que m'a baillé la goutte dois Pâques jusques puis cinq ou six jours en ça m'ayant laissé si débilité, que seulement maintenant puis-je être en pied et aussi en attendant la résolution finale de la diète de Spire contenue aux secondes. Et congnois bien par icelles et pièces y jointes que vous avez eu beaucoup de peine et travail pour parvenir à ladicte conclusion et va bien que en fin elle soit esté telle selon les grandes difficultéz et incidens entrevenuz et est l'ayde accordée bonne et grande, moyennant que elle se effectue et soit bien dressée, encheminée et executée.

Et quant à la grande instance que me faictes de me trouver personnellement par delà pour les causes et raisons contenues en vosdictes deux lettres, et tant pour ensuyr ce que je vous en ay éscript de ma main et celle de secrétaire et l'offre que vous et mes commis en avez fait aux éstatz et confidence qu'ilz en ont,

que aussi affin que ladicte ayde soit conduite pour en faire quelque bon effect, selon que plus au long est touché en vosdictes dernières lettres ; je ne fais doubte que ayez bonne souvenance des conditions avec lesquelles j'ay consentu et accordé mon allée à l'encontre du Turc : et mêmes moyennant que ladicte ayde et les provisions fussent telles que avec icelles je me y puisse convenablement trouver et faire quelque bon exploict contre ledict ennemy au service de dieu et bien publique de la chrétienté ; et aussi que je ne fusse empêsché par maladie ni du roy de France et vous avez entendu comme j'ay esté travaillé et longuement desdictes gouttes dois mon rétour en ce lieu ; et aussi les ménées et pratiques que ledict roy de France a tenû depuis mon ambarquement pour Alger et les motions qu'il a voulu faire tant au cousté deçà par le moyen du sieur d'Allebrecht que en Flandres en Piedmont et si ne faiz doubte qu' aurez sceu la braverie qu'il tient, en confiant en la venue du Turc par mer et par terre dois le rétour de son ambassadeur Poulain jûsques à dire dernièrement au nunce du pape sur les propoz de la paix, qu'il ne vouloit perdre ses amis ne la conjuncture que se offroit, baillant ouvertement à entendre la venue dudict Turc et aussi a il renvoyé ledict Paulain et encoires ung autre personnaige devers ledict Turc et peut l'on bien penser que s'est pour l'induire a faire le pis qu'il pourra. Joint que ceste conclusion des éstatz a esté longuement dilaiée et avant la résolution dicelle ne pouvoye prendre la mienne, et désià sommes si avant au temps que vous povez considérer, comme et quant je me pourray treuver en la Germanie, ayant regard aux provisions qu'il fault délaissier par deçà, et celles nécessaires pour mon passaige en Ytalie.

Et davantaige combien que ladicte ayde soit grosse et notable, je vois que encoires y reste difficulté, tant sur la forme et assésurance du payement en soustenant icelle, que pour les différens que se doibvent traiter et ne sont petitiz à la diète de Nuerenberg. Et aultre ce que par vosdictes lettres n'est fait mention, ny je n'ay autrement entendu quel desseing se fait ny enquoy l'on veult emploier si grosse armée. Car si c'est pour assièger Bude, il ne semble quil soit besoing si grant nombre de gens et si faict à craindre que l'oisiveté ne les perdit eulx mêmes ou par dangier de pesst, et si fauldra grande quantité de victuailles. Et si l'on la veulx diviser en plusieurs coustéz, font à craindre les moyens que les Turcz avec les dilligences qu'ilz ont accoustuméz, peuvent faire par le grant nombre de gens de cheval qu'ilz ont, ne les surprinssent et diffacent séparément et l'ung après l'autre. Et aussi de marcher oultre seullement pour venir à la bataille, ce sera à l'arbitraige dudict Turc de la faire ou non. Et quant il voudra et pourra travailler nostre armée et

mectre en nécessité de toutes victuailles, sans que l'on le puisse adommaiger ny contraindre à ladicte bataille et tant plus si nôtres ne sont plus puissans par la Danube et qu'il soit à leur commandement. Ny aussi est faicte mention, si non fort généralement comme l'ay comprins par le récèz, de la provision et furniture desdictes victuailles ny à la charge de qui elle est, dont et comme elle se fera, qu'est ung poinct trèsimportant et plus que nécessaire et dont comme vous sçavez je fuz à l'autrefois grandement empêsché et avec gros constange. Et tant plus sera la provision difficile en divisant ladicte armée et encoires en passant oultre ledict Buda et mêmes si, comme dit est, il n'y a bonne et puisante provision de bateaulx sur l'eau et meilleur qu'elle n'a esté cydevant, sans soy arrêster aux victuailles que l'on pourroit recouvrer sur le pays. Car venant les Turcz jusques ou cousté dudict Bude, ilz occuperont tous les plus fertile lieux dont l'on penseroit les recouvrer. Dont semblablement ne m'écripvez rienz, et toutesfois sont ces pointz très requis et nécessaires, avant que m'en puisse déterminer et que je saiche certainement lesdictes provisions, tant de victuailles que desdictes bateaulx, sans lesquels je ne vois que en tous advénemens, soit que je passe ou non, il se puisse faire aucun bien, mais plustôt s'ensuyr inconvenient et confusion.

Et néautmoings pour faire tout ce que est en moy, tant pour mon deboir et acquict envers la Germanie, que votre respect particulier et plus que fraternelle amitié d'entre nous, je délibère de partir d'icy endéans le vingtième du présent et plustôt ne m'est possible tant pour la débilité en laquelle je suis encoires que pour bailler ordre et provision en ces royaumes de Castille et iray à Montson tenir les courtes de ceulx d'Arragon que j'à étoient publiéz au XVe dudict présent et sont esté retardées pour madict indisposition et feray toute la diligence possible pour les dépêcher et doislà aller à Barcelone affin de me embarquer, en quoy comme povez bien penser, fault du temps. Et taiseray de decà ceste délibération et sera bien que du cousté de delà elle ne se publie jusques à ce que j'aye votre réponse sur les pointz susdicts et entendu cependant comme ladicte ayde se levera et le progrès dicelle que lors je m'en détermineray selon et que je verray ce que ledict roy de France voudra faire. Et sera bien que avec ladicte réponse et moyennant lesdicts provisions sans ma charge que j'en soye certain, que tenez main que l'on m'envoye lettres de la part desdictz éstatz et aussi en aye des votres que je puisse monstrier pardéçà, contenant la nécessité de mon passage pour ma décharge et en bailler raison à mesdicts royaumes de pardéçà, lesquelz comme vous povez entendre sentent tant d'absences que je fais d'eulx et

mêmes regretteront ceste pour avoir si peu demeure dois mon retour et m'en partir si tōst après m'avoir accordé l'ayde et service que j'ay jà obtenu icy et celle qu'espère m'accorderont ceulx d'Arragon sans lesquelles me seroit impossible désloger. Et selonce que dessus pourrez bailler espoir par delà de mon allée et comme verrez qu'il vous semblera convenir sans moy obliger davantaige ny d'autre manière que le susdict. Car tout considéré je ne vois que encoires cessans les empêchemens susdicts je puisse me trouver en la Germanie, sinon en l'arrière saison, ou pour ung secours, ou pour bailler bataille audict Turc, si la conjuncture ou nécessité s'en adournoit, sans laquelle ma fin est d'être là pour l'hiver et tenir la diète à Spire suyvant le récez de Regensbourg et entendre à recouvrer Gheldres soit de gré ou de force.

Et en tous advénemens me semble que soit que je puisse me trouver là ou non, qu'il vous est plus que requis de adviser en ce que dessus. Car aultre l'inconvenient général que pourroit advenir par faulte desdicts provisions et non bien régarder et pourveoir ce que ladicte armée pourra faire, le dommaige en tumberoit sur vous et sur voz pays et subgettz et seroit beaucoup mieulx non avoir fait assembler ladicte armée. Et pour vous plus déclairer ce que me sembleroit pouvoir convenir, seroit de en première lieu assieger Buda, comme chose requise et nécessaire avant de, comme qu'il soit, passer oultre avec les premières forces et sans actendre tante l'armée, incontinent et au plustōst soy saisir de Pesst et le fortifier à toute dilligence et aussi l'isle qu'est prouchaine déslà endedans la Danube, en faisans ès deux costéz bons bastions avec ung pont s'en servir selon et si longuement qu'il se pourroit faire, et pourvéant toutes choses que pourroient bailler empêchement aux ennemis et fossoyant pour la séhurté du camp tout ce que l'on pourroit. Aussi que l'on pourveust que de huit chevalceurs l'ung de moins portassent arbalêstres, que seront très utiles mêmes en temps de pluye, comme l'expérience l'a démontré encoires dernièrement à Alger où l'on ne se pouvoit ayder de l'arquebuserie. Et en mectant et faisant ceste provision pour le siège dudict Buda, sousténement et assurance dicelle avec le nombre de gens de pied et de cheval à requis, faudra régarder au surplus comme et en quoy l'on debvra employer la reste pour non demeurer là oysive et obvier aux inconveniens qu'en pourroient advenir et à la consommation des victuailles, et en tenant considération que en soy ésloignant de la Donube, il seroit à mon advis comme impossible de les pouvoir recouvrer ; toutes fois si tost que lesdicts victuailles deffauldroient, seroit la rompture de ladicte armée.

Et quant à ce que me persuadez de suit que je puisse aller

à la dicte emprinse, ou non : pourveoir et envoyer bonne et grosse ayde, et mêmes de espaingnoz, tant pour raison du tiltre empereur, que aussi comme prince catholique et pour le circle de Bourgogne; il me semble que comme empereur, j'en doibs être bien excusé selon les rentes que jen reçois et la grosse despence que j'en ay porté et faiz continuellement et aussi à cause de mes royaumes pour lesquels je soustiens par mer la déffensiou contre ledict Turcq et autres infidèles sans ayde de nulluy avec despence insupportable — et si doibt souffire l'ayde que faictes au nom de votre maison d'Austrice. Et touchant mesdict pays d'Embas, ilz ne sont comme vous sçavez bien soulz l'empire et de tout temps s'en sont tenuz exempts et ne les y voudroie de mon temps assubjectir puisque autre prouffict ne leur faiz je en qualité de empereur. Et en tous advénemens ne peuvent lesdicts éstatz prétendre ayde si non pour Utrecht, car quant à Luxembourg, il a tousjours joy de l'exemption des autres. — — —

Et rétournant à ce qui me semble emporter contre ledict ennemy s'est de par temps pourveoir les villes et places d'Hongrie tant de gens, victuailles, que munition pour la garde dicelles, aussi que le traicte avec la vefve du feu roy Jehan, le moyne et ses adhérens se achève, et que l'on les retire de votre comté pour laisser moins de pied en Hongrie audict Turc et aux siens et qu'il n'y puisse occuper davantaige tant du couté de Transsilvanie que autres. Car à ce que je puis comprendre par vosdictes lettres encoires n'est point lachose achevée puisque n'avez entendu les conditions. Et ne puis délaisser de le vous recommander pourveu qu'il vous emporte tant, encoires que ce soit avec grosses conditions. — — —

Éscript à Vailladolid le Xe de may 1542.

X.

1542. jun. 4. — Bécs.

Ferdinánd Károlynak.

(A hadsereg alkalmazásában még nem állapodtak meg; élelmi készletek bősége, dunai hajóhad, tüzéség s egyéb provisio; magyar ügyek s a török jöretele.)

Monseigneur.

Ay voulentiers entendu qu'avez trouvé bonne et grande l'ayde accordée par lesdicts éstatz de l'empire. Laquelle outre ce qu'avez entendu par mes lettres dois Yunspruckh, Praghe et Tincz, se dresse et enchèmeine grâces à dieu de très bonne sorte

et se hâste chacun d'envoyer ses gens. Et tiens que pour ceste heure n'y a d'icy guaires moins de XX^m hommes de guerre dudict empire et à ce que me rapportent ceulx viennent d'en-hault, la reste suyt à grosses flotes de manière que, j'espère, pour ce demy mois toute ladicte ayde pourra être ensemble. Et m'apperçois que tous enseignes qui viengnent ont leur nombre plain, selon que leur a esté mis suz par le récéz; que me fait croire que le nombre advisé se accomplira, n'estoit par aventure que ceulx des lisiers de France comme les villes et éstatz prouchaines de Lorraine pour crainte de guerre ne pourroient du tout envoyer leur nombre que toutesfois ne montera grant chose; et est bien vray que le marquis de Brandebourg électeur général de la dicte ayde n'est encoires arrivé, mais l'on l'actent en peu de jours et la pluspart des autres chiefs et officiers de l'armée sont dèsia icy.

J'ay monseigneur trèsbien entendu ce que me réspondez sur l'instance que vous ay faicte de vous trouver personnellement pardeçà et des difficultéz que alléguez en votredicte passaige à cause de voz empêchemens et affaires, que scay monseigneur être très grans et que toutesfois non obstant iceulx et pour advancement d'une sibonne sainte euvre estes encoires délibéré de passer au temps contenu en vosdicts lettres, aiant premiers esclaireissement d'aucuns poinctz et articles, — si comme des difficultéz sur la forme de l'assésurance du paiement de ladicte ayde et comment l'on la voudra employer, étant si grande, aussi à la charge de qui est la provision des victuailles du camp et si l'on en est pourveu souffisamment, aussi de bateaulx et armée par eau pour conservation diceulx et séhurté de l'armée. Et pour sur ce vous répondre et premier quant à l'assésurance du paiement, il s'en doibt traicter à la prouchaine diette de Nuerenberg. Et ne doute que véans les éstatz le debvoir en quoy se mectra V. [M^{te} sur ce que de sa part y a esté offert que ceste difficulté se pourra bientôt wuyder.

Et quant à la manière d'employer si grant armée, vous avez monseigneur par ledict récès entre autres choses peu entendre, comme il est dit que étant toute ladicte armée ensemble, les général et conseillers de guerre, qui seroient depputéz d'ung chacun circle, adviseroient unanimement sur toutes choses concernans l'armée et de la manière comme l'on la debvroit mever et encheminer. Et pour ceste cause ne vous ay sceu ny scauroie, monseigneur, encoires donner raison, comme l'on en usera, n'estant encoires prinse ladicte délibération, que se prendra à la venue dudict électeur-général. Et est bien vray monseigneur que je treuve l'avis et conseil que me donne V. M^{te} en ses lettres sur les progrès de ladicte armée trèsbon et très-

prudent et qu'en éscripvez comme bien expérimenté de guerre, principalement contre cestuy ennemy et vous en mercie très humblement. Et estime bien que la resolution ne s'en prendra guairres discrèpante à votredicte advis, combien que n'en sçau-roie encoires riens éscripre à V. M^{té} jusques à la venue dudict général et la resolution que prendray avec eulx.

Aussi n'eust esté à Spire possible faire telle conclusion pour ne sçavoir l'intention desseings et forces de l'ennemy et que ne sçavions s'il viendroit en personne ou quelle nombre il envoyeroit, qu'est chose principale pour sçavoir avant que se conformer de la résolution.

Concernans la provision des victuailles, je l'ay prins à ma charge, bien considéré, comme éscripvez, s'il s'y trouvoit faulte en ceste expédition, que le dommaige tumberoit sur moy, mes pays et subgetz, et pour ceste cause ay furny la somme de cent mille florins d'or comptant laquelle est la pluspart employé et en donne la charge à aucuns des principaulx de mes pays. Et a dieu ces deux années donné sa grace que les biens de terre sont esté si bien adresséz par tous mes pays et encoires sont pour ceste année en tant belle apparence qu'on a veu de souvenance d'homme qu'espère s'en pourront recouvrer à souffisance, sans soy fonder à ce que l'on pourra recouvrer sur le royaulme de Hongrie, et que sans très grande infortune l'armée n'en aura faulte, car ung chacun s'est pardeçà furny de toutes provisions et entièrement les gens de guerre de toutes choses et vivent meilleur marchié au camp que en la ville et pense qu'ilz pourroit encoires entretenir toute l'armée demeurant icy demy au de long sans toucher à mes provisions. Et aultre ce ay practiqué avec les ducz de Bavière pour mille chariotz de farine que se gardent prèstz en cas qu'il survint quelque nécessité au camp ou que les moulins faillissent et avec le duc de Wirtemberg pour une bonne quantité outre autres particuliers provisions; de manière que, comme dit est, sans trèsgrand inconvenient que pourroit advenir, que toutesfois n'espère, ladicte armée n'aura faulte de victuailles; comme aussi cydevant mes armées n'en ont jamais en faulte, car celle de Catzianer en avoit assez; mais il se meist en lieu, que ne le pouvoient suyvre. Et dernièrement devant Bude ceulx qui y sont estéz, peuvent donner tèsmoignaige à V. M^{té} qu'il y a tousjours eu plus que souffisance outre la grande quantité que les ennemys ont trouvé tant en Pesst que ailleurs.

Semblablement ay fait provision de souffisant nombre de bateaulx pour conduyre lesdicts victuailles et autres nécessitéz de ladicte armée. Et pour plus grande commodité et pouvoir ramener les bateaulx contre mont la Danube, ay dois l'hyver passé fait faire chemins au long de la rivière. Et fait provision

d'une grande quantité de chevaulx pour tirer lesdicts bateaulx à mont. Et combien que ce me couste une très grande somme, toutesfois ne la treuve mal emploire pour la commodité que ladicte armée en pourra récevoir. Aussi est en ordre et équipée d'artillerie, munitions et autres choses nécessaires l'armée par eau, et bon et souffisant nombre jusques à y pouvoir mectre X^m personnes. Aussi suis prést avec les pontz et cent pièces d'artillerie, entre lesquelz y a quarante pièces de batterie avec chevaulx bouletz et munitions à souffisance; bien est vray que combien qu'ay grande quantité de pouldre, encoires n'en ay tant que bien voudroye, non par faulte d'argent, ains seulement qu'il est très mal recouvrable, et en envoye encoires chercher jusques en Polongne, que scavez que l'année passée m'en convenoit acheter une partie es Pays d'Embas. Et ne vient bien à point le salpêtre que V. M^{te} m'a de nouveau fait bailler en Naples, dont très humblement l'en remercye et ne cesseray encoires d'en faire faire austant qu'il sera possible et acheter ce que pourraye recouvrer; — de manière que j'espère en tout ce que m'a esté mis sus et dont ay prins charge pour ceste expedition, n'y aura faulte de mon cousté. Et pour ce monseigneur pouvez entendre que aux choses susdicts ne se trouveront avec l'aide de dieu difficultéz. Que me fait espérer que hasterez de tant plus votre passage pour advancement d'une telle et sainte euvre et me semble qu'il seroit très à propos que au plustôt V. M^{te} signiffiast par lettres ou instructions que baillez à voz commissaires, les éstatz de l'empire de votre délibération et les causes, pour lesquelles ne vous a esté possible plustôt entendre à ce que de votre part a esté offert selon que les touchez en vosdictes lettres, mêmes vous justiffiant avec toute modestie des calumnies du roy de France selon que vous ay éscript par mes précédentes, les réquérant qu'ilz veullent persévérer en ceste leur chrétienne euvre et ne souffir ceste ayde et grande assemblée de gens être rompue ou séparée par faulte d'entretienement ou autre occasion et les asseurant de semblable correspondance de votre cousté et pour plus grande approbation de ce, et point les mettre en désespoir de votre ayde, envoyer au plustôt que possible sera et en actendant votre venue et reste du secours qu'entendez bailler quelque III^m ou II^m cing cens Espaignolz de ceulx, qu'avez en Ytalie pour être les plus prochains. Car en ceste saison feront II ou III^m Espaignolz avec l'ayde de l'empire contre cestuy enemy plus que X^m autres. Et me semble monseigneur que V. M^{te} le pourra bien faire et plustôt ou lieu d'eulx faire lever autres gens de guerre Allemans ou Ytaliens, ou envoyer en Ytalie de ceulx qu'éscriptves faites lever présentement en Espagne, vous suppliant, monseigneur, austant

trés humblement que je puis que pour advancement d' une telle sainte euvre vous veuillez condéscendre à ce que dessus.

Et quant aux lettres que me demandez et aussi des éstatz pour votre déscharge envers vos royaumes pardelá et démonster la nécessité de votre passage et pour n'êstre lesdictz éstatz ensemble n'est présentement possible obtenir lettres d'eulx, et quant est de moy, vous en avez monseigneur du témoignage assez tant par lettres de ma main que de secrétaire. Ce non obstant à la venue dudict marquis ¹⁾ je regarderay vous envoyer lettres de par luy et des conseillers de guerre de l'empire jointement actendant que autres des éstatz se pourront obtenir en ladicte diète de Nuerenberg. Et que dictes monseigneur que ceste délibération de votre passage se taisera pardelà et que conviendroit que du costé de decà elle ne se publiast, il me semble monseigneur bien la tenir secrète pardelà ; mais icy pour point mettre le monde en total désespoir, me semble soubz correction que après le partament du courrier l'on le pourra bien donner aucunement à cognoistre, toutesfois selon et par le moyen contenu en vosdictz lettres, sans vous obliger d'autre sorte.

Seroit aussi très nécessaire que avant ladicte diète de Nuerenberg vous vous démonstrissiez avec quelque ayde pour raison de votre contingent du circle de Bourgogne, dont noz prédécesseurs n'ont esté de tout exempt, ains à toujours esté cydevant faict mention des deulx circles d'Austrice, de Bourgogne et en ont pour ce leur assesseurs en la chambre impériale. Et envoiant lesdicts Espaignolz l'on pourroit avec ce satisfaire quant à votre contingent dudict circle de Bourgogne jusques au temps de votre arrivée. Et me semble, monseigneur, que en cecy pouvez pour ceste saison dissimuler quant à l'exemption que alleguez maintenant user de toute douceur et modestie convenable pour point irriter quant à ce lesdicts éstatz, comme monseigneur sçauvez trèsbien faire, vous suppliant me pardonner que j'en éscriptz si avant ; car dieu sçait que le faiz à bonne intention et pour point mettre les affaires en rompture et désespoir au grant désadvancement de ceste emprinse et préjudice de la chréstienté.

De ce qu'écrivez aussi monseigneur que je doys de bonne heure entendre à la provision et fortification des villes et places de Hongrie avec gens, victuailles et munition, aussi que je achève le traicté avec la véfve du vayvoda, le moyne et ses alliés ; les places et villes que tiens audicte Hongrie sont monseigneur assez pourveües selon le besoing et les charges qu'il me fault supporter ; et quant audict traicté, vous avez veu les conditions dicelluy que m'apporta Serey Gaspar, lequel renvoiy avec la

¹⁾ Joachim brand. örgróf.

confirmation et ratification dudict traicté de sorte que m'actens journallement que l'entier accomplissement, à quoy de mon cousté n'y aura faulte et me mectray au même débvoir que tousjours ay faict cydevant pour le bien des affaires.

Je louhe, monseigneur, grandement les instances que V. M^{te} a fait faire par le marquis d'Aguillard envers notre s. père le pape, pour l'envoy et avancement de son ayde. Et ne doute que désià aurez entendu comme sa S^{te} envoie III^m V^c têtes et devoient passer monstres au Bolonnois le premier du présent, que me fait penser qu'ilz ne tarderont et pour avancer leur venue ay désià donné ordre en Tyrol par bateaulx et flottes nécessaires.

— — — — —
 Au surplus monseigneur je vous ay par mes précédentes tousjours donné advis des advertissement qu'avoue du cousté des Turcz; et ne scauroye riens adjouster à mes précédentes hors que hyer me vindrent nouvelles du marquis de Marignan¹⁾ qui avoit sceu d'aucuns Turcz prins en une escarmuche ainsi que lesdictes escarmuches sont continuelz entre nos gens et les Turcz et tousjours à dieu grâce avec l'adventaige des notres; comme tant à Bude que autour peuvent être environ XX^m Turcz et qu'ilz fortiffient à grant dilligence les bateries que nos gens y feirent l'année passée; mais que Pest ilz ne le fortiffient guaires. Aussi ay de cydevant eu nouvelles du partement de Rustan bassa de Sophia, depuis ay sceu par mes éspies qu'il est arrivé jusques à la rivière de Saive et ce joint aux autres bassalz et qu'ilz pouvent être selon le rapport des épiés en nombre de 40 à 50,000 hommes mais que pour les grands eaues ne pouvoient convenablement passer. Et espère monseigneur que le même empêchement leur dure encoires pour la continuelle pluye et encoires que les caires s'abissent, demeurera le pays faugeulx et marre caigeux. Quant est de la personne du Turc, comme ne doute, aurez aussi monseigneur advertissement par tous éspies et mêmes du cousté de Venise se conforme plustôt qu'il ne viendra, que autrement n'éstait d'aventure que l'expédition de decà luy en donna l'occasion. Aucuns dient aussi que le Sophy (*sic*) luy donne beaucoup affaire. — — — —

D'avantaige monseigneur j'ay bien voulu icy joindre la réponse que les Suysses ont faicte aux ambassadeurs que en notre nom et des éstatz de l'empire ont esté envoyéz devers eulx suivant le récés de Spire, semblablement aussi l'éscrip que l'ambassadeur de France leur a présenté par lequel il n'éspargne ses accoustumées calumnies à l'encontre de V. M^{te} et moy. — —

De Vienne le IIIIe de jng 1542.

1) Tulajdonkép Malignani Jakab.

XI.

1542. jul. 8. — Bécs.

Ferdinánd Károlynak.

(A sereg mért nem indult meg eddigelé. — Pénzhiány; Ferdinándot a nürnbergi gyűlésre menni kéri a sereg vezérei, kölcsönök; Károly segedelme. Frater György és az erdélyi alku.)

Monseigneur.

Le IIIIe du mois passé je éscripvis à V. M^{te} en réponse des lettres qu'il luy avoit pleu m'écrire du Xe de may, et principalement en vous éclaircissant aucuns poinctz et articles concernans l'expédition contre le Turs, ès quelz trouviez difficulté, desquelles lettres vous ay aussi, monseigneur, depuis envoyé duplicata par la voye de Gènes, espérant qu'aurez le tout receu. Et pour ce ne repeteray en cestes leur contenu, seulement continueray selon que contenoient mesdicts précédentes vous advertir de la délibération prinse quant à l'armée icy. Et est en effect monseigneur, que le VIe dudict passé arriva l'élécteur de Brandebourg général de l'ayde de l'empire avec lequel et les conseillers da guerre de l'empire qu'il a avec luy, suis esté en plusieurs communications et consultations sur les train que devoit prendre ladicte armée. Et enfin n'ont trouvé qu'elle devoit encoires marcher plus avant pour deux raisons; l'une pour ce que le nombre promis et accordé à Spire n'estoit encoires complyt et que le recez dudict Spire contient qu'ilz se debyroient icy tous assembler pour après adviser de la manière d'employer ladicte ayde. Et me suis le XXe dudict passé moymêmes trouvé au camp et se comptaient pour lors seulement environ XXII ou XXIII^m piétons et de III ou IIII^m chevaulx, combien que ne veis lesdicts chevaulx pour être logez ès villaiges et entens que la reste suit tousjours. L'autre occasion est, monseigneur, pour cause qu'il y a quelque faulte de payement desdicts gens de guerre, pource que plusieurs d'eulx sont dépéschéz sans bonne ordonnance pour leurs payement. Et pour les deux raisons susdicts s'est monseigneur trouvé bien difficile et impossible faire marcher ladicte armée plus avant.

Ce non obstant icelluy marquis élécteur et conseillers susdicts — lesquelz à la vérité treuve si affectionnéz envers moy et tant enclins à mon service et bien des affaires et se mectans en sibon devoir comme s'ilz étoient mes stipendiaires propres — considérans la saison tant s'avancer se sont condescenduz faire marcher ladicte armée plus avant sans avoir regard au contenu oudict récés de Spire; toutesfois à deux conditions; à savoir que

me trouvisse en personne à ceste prouchaine diète de Nuerenberg pour tenir main envers les éstatz pour le payement et entretenement deladicte armée, veû mêmes les contrariétéz qu'ilz consideroient, pourroient entrevenir audict payement tant par les protéstans à cause du Kammergericht comme aussi le différant des villes et autres, dont V. M^{te} a esté advertie. Et l'autre condition que cependant les secourrisse avec un emprunt de cent mille florins. Et aiant, monseigneur, longement pensé et considéré ce que dessus, mêmes combien il emporte que ceste armée s'entretiengne, et le dangier et totalle destruction que ce me seroit et à tous mes pays et subgettz, si ladicte armée se rompoit, il m'a semblé ne se debvoir obmettre moyen ou conjuncture quelconque pour icelle armée conserver. A ceste cause et pour advancement d'ung si grant bien ay accepté charge d'aller à Nuerenberg à la fin que dessus et faiz mon compte partir d'icy avec petite compaignie lundy prouchain et avec ce leur ay accordé le prést de XXX^m florins d'or, satisfaisant quant à quant, après qu'ilz ont le tout veû et visité à leur grant contentement au nombre de gens d'artillerie, munitions et autres choses que me sont esté mises sus par ledict récéz de Spire. Et par ainsi ilz sont contentz et délibéréz de marcher jusques à Jaurin qu'est le my-chemin de Bude, ou aussi se joindront avec eulx mes chevaulx legers et ceulx que les Hongrois baillent pour ceste expédition, outre aultres cinq cens chevaulx légiers qu'ay faict mener d'Ytalie.

Et se sont bien offertz lesdicts marquis élécteur, conseillers et chiefz de l'armée, — après avoir allégué les inconveniens que aiant faulte de payement pourroient advenir éstans près des ennemys — d'aller de tout à Bude si le leur commandoye ; mais il sembloit que premiers l'on doibt pour le principal tenir la main à ce qu'il n'y ait faulte dicelluy à leur payement, car si par faulte de ce ladicte armée se rompoit avec tous les dommaiges et inconveniens susdicts : l'on auroit seulement irrité le Turc de tant plus avancer ses effors. Bien, comme ilz dirent, si cependant ilz voient que ledict payement se continue et en éstans assehuréz, ne faudront aller plus avant, comme ilz trouveront par conseil se debvoire faire, soit jusques Stringongne, Bude, prendre Pest ou autrement pour entrerompe aux ennemis les vivres, austans qu'il sera possible. Ce que j'ai rémis à leur intégrité et de ceulx que de ma part seront avec eulx, confiant monseigneur qu'ilz ne faudront à leur débvoir. Et à ceste fin je délaisseray monseigneur mes chiefz de guerre avec eulx pour en tout user par commune délibération comme ilz verront l'exigence. Il est bien vray monseigneur que sans les difficultéz susdicts j'eusse mieulx aymé me treuver avec eulx ; mais il est plus que besoing assehéurer ledict

ledict payement, aussi tenir main envers les éstatz de dresser l'arrière secours, que en cas de nécessité et de la descente du Turc en personne ilz ont par ledict récès promis envoyer.

Aussi sont arrivéz les gens du pape lesquelz feray joindre avec ceulx qu' à le marquis de Melignano, qui a la charge de général sur l'eau et se part bientôt contre Strigogne pour faire et exploicter contre les ennemys tous ce qu'ilz pourront, ainsi que les gens dudict marquis ont cydevant toujours très bien fait leur debvoir et encoires font journellement en beaucoup d'escarmuches et recontres que se sont faitz grâces à Dieu tousjours au grant désadventaige des ennemys et sans perte des nôstres et semblablement les chevaulx legiers que tiens en divers lieux, ont aussi fait beaucoup de trèsbonnes emprinses sur les ennemys.

Aussi fais je monseigneur en tous advenemens traicter avec les ducz de Bavière, l'archevesque de Saltzburg et autres princes est villes pour emprunt pour l'entretienement de l'armée, pendant que l'assehurence de payement se pourra obtenir desdicts éstatz affin que par tous moyens fut évitée la rompture dicelle armée; comme aussi faiz en mes pays pour le même arrière secours, affin s'il fut besoing icelluy employer avec ma personne à mon rétour de Nuerenberg qu'espère sera en brief.

Monseigneur tout ce que dessus considéré et le debvoir en quoy l'empire s'est misjousques à maintenant pour l'ayde contre le Turc suyvant le récès dudict Spire, aussi que le pape a satisfait à ce qu'il avoit de sa part promis, je suis de rechief contraint réitérer et rependre le contenu en mes précédentes et vous supplier très humblement que au plustôt et en faulte de votre venue en personne, vous veuillez démonstrer avec quelque ayde de votre cousté et mêmes d'Espaignolz, comme cydevant vous ay éscript, principalement avant que commancer la diète de Nuerenberg l'on voye quelque apparence de votre dicte ayde. Car il faut monseigneur tenir pour tout certain avec les contrariétéz, que sans se trouveront à ladicte diète, ce ne sera petite occasion de sentement aux princes et éstatz de l'empire et de pouvoir prendre excuse sur vous, quant ilz mectront en avant avoir de leur part satisfait à leur promesse et que des offres de V. M^{te} ilz ne verront encoires apparence quelconque ny de la venue de sa personne, ny de quelque ayde pour excuser icelle et mêmes de ce qu'elle est tenue contribuer pour son contingent du circle de Bourgogne. Et à la vérité monseigneur, je ne me treuve en peu de paine de ce que debvray répondre, me mectant telles choses en avant et que comme dit est, il n'y eust apparence d'ayde de votre cousté. Et pour ce monseigneur je vous supplie austant très humblement que faire puis, si désiâ ne l'avez fait, que n'espère, adviser de bonne heure de remède comme plus au long

vous en ay touché en mes précédentes, tant en ce que touche votre contingent en Bourgogne, comme aussi pour excuser votre dicte venue affin que lesdicts états n'aient occasion eulx excuser sur V. M^{te} et par ce perdre la commodité de ceste ayde, laquelle se perdant ou se départant l'armée, seroit monseigneur sans faulte àprés impossible de la redresser, et n'auroit l'on fait autre chose que irriter le Turc et délaisser mes royaulmes et pays en manifeste hazard et totale perdition, dont vous laisse monseigneur penzer quelz inconveniens s'en ensuyvroient au préjudice de tous affaires de la chréstienté. Aussi selon que se conforment les rapportz de tous éspies et comme V. M^{te} peult avoir entendu, il n'y a apparence que le Turc face pour ceste année grant effort par mer, ny qu'il vient en personne par dècà n'est que l'on assiégeast Bude, que pourra de tant plus permectre à V. M^{te} entendre ès affaires de ce cousté et d'y donner et envoyer ayde et secours. — — — — —

Concernant le moyne et ses adherens, vous avez monseigneur entendu comme j'avoie depesche Zeredy Gaspar avec la confirmation et ratification du traicté. Lequel comme suis informé, est demeuré malade au chemin. Et non obstant qu'il a éscript audict moyne de la charge qu'il avoit et du dépêche qu'il portait, si ne fait il semblant de riens et à ce qu'entens il a ses méssagiers qui continuellement vont et viengnent du Turc de sorte que je crains qu'il usera de ses acconstumées tromperies, dont aussi je suis adverty de beaucoup de lieux. La reyne veufve du vaivoda s'excuse fort par belles paroles, disant qu'elle n'est libre, mais en la garde du moyne qui fait ce qu'il veult; que me fait de tant plus penser puis qu'il fait toutes choses sans elle, qu'il n'a guaires de volenté de l'observer. Si ne cesseray-je encoires de mon cousté sercher tous moyens possibles et me mettre en tel débvoir que l'on connoistra riens avoir tenu de mon cousté. — — — — —

De Vyenne le VIIIe de juillet 1542.

XII.

1542. jul. 26. — Galgócz.

Thurzó Elek kir. helytartó brandenburgi Joachimnak.

(A bosszankodó Joachim előtt annak okait fejtegeti, hogy a magyar seregek eddigelé sem gyűltel, sem a birod. hadakhoz nem csatlakoztak stb.)

Illustrissime princeps stb.

Redierat iam ad me nuncius, quem una cum reverendissimis dominis Strigoniensi et Colocensi archiepiscopis ad illustris-

simam Dominationem Vestram miseramus, cum allatae sunt literae suae, quibus displicere sibi ostendit, quod cum iam Hungariam intrasset, nemo tamen ex dominis ac magnatibus huius regni ad ipsam accessisset, aut militibus, commeatu vel explorationibus iuvisset.

Non dubito, quin omnis huiusmodi querelarum et expostulationum occassio esset sublata, si tam pacatus Hungariae status esset, quam aliorum regnorum, aut saltem qualis olim rebus integris huic regno erat. Sed cum non ignoret illustrissima Dominatio Vestra, quantopere per hos annos scissione apud nos laboratum sit, facile etiam perpendere poterit, quanta inde iactura secuta sit, cum in hunc diem coalescere vulnus illud non potuerit. Placuerat quidem publico conventu, ut universi domini et militares viri circa personam Maiestatis Regiae domini nostri clementissimi ad castra confluerent, ipsaque Maiestas Regia diem atque locum, quo conveniendum esset, per literas statibus significavit. Ad loca tamen et districtus remotiores non satis tempestive perferri literae suae Maiestatis potuerunt. Huc accedit, quod hostis potens viscera ipsa regni, non unum aliquem angulum occupat; taceo Transsylvaniam et vicinam illi ultra Tibiscum regionem, de qua etsi bene speratur, nondum tamen plane in obedientia regia est. Hungaria autem cum magna ex parte campestem situm habeat, hostili violentiae non parum est exposita, sed neque civitates munitas ita frequentes habet, ut nobilitas et viri militares coniugibus et liberis intra munitiones collocatis ad loca remotiora armati tuto proficiscantur, quorum familia omnis extra munitiones relicta praedae hostibus exponeretur. Et alioqui nihil impensius cogitat hostis quam ut prohibeat nostros, ne conferre arma et convenire possent. Nec est praeter paucos istos districtus, Austriae et Moraviae vicinos, ullus angulus, qui non ista incommoda experiatur.

Hinc est quod tardius et domini et copiae hungaricae ad illustrissimam Dominationem Vestram confluere videantur. Quod cum ita certo sit, illustrissimam Dominationem Vestram et meo et statuum huius regni nomine rogo, dignetur hiis tot et tantis difficultatibus benigne perpensis, existimare: Hungaros non sponte tardos aut negligentes esse, sed necessitate, quam ex praedictis causis habent. Non est tamen dubitandum, etiam eos, qui remotius agunt, ad castra venturos, ubi appropinquatione copiarum illustrissimae Dominationis Vestrae per hostes liberior confluendi occasio data fuerit. Et interim existimo illos, qui ab ulteriori parte Danubii viciniore sunt, ad illustrissimam Dominationem Vestram accessuros. Experiatur autem ipsa Hungaros ea facturos, quae patriae amatores decet. Sed ut cum gratia illustrissimae Dominationis Vestrae hoc, quod ex re huius regni

est, veraciter scribam, profecto non satis perspectas et cognitatas habent res nostras et huius regni, qui illustrissimae Dominationi Vestrae proposuerunt, omnem equitatum hungaricae nationis evocandum esse vel Jaurinum vel Strigonium, antequam illustrissima Dominatio Vestra Strigonium perveniat; cum nullae tales sint Turcarum copiae prae foribus, quae aliquod periculum exercitui illustrissimae Dominationi Vestrae adferre possint. Hoc enim non est aliud agere, quam magnam partem ditionis Regiae Maiestatis hostibus depraedandum praebere, abductis ante tempus praesidiis, quae excursionibus se opponerent cohiberentque depraedationes. Fiet tamen hoc, quod illustrissima Dominatio Vestra committit.

Quod ad me attinet, valetudinem meam adversam illustrissima Dominatio Vestra partim vidit, ex aliis partim intelligere potuit, quae certe alia est, quam ut ad belli et militiae labores tolerandos apta sit. Et alioqui designati sunt capitanei, qui copiis huius nationis praeesse ex officio debent. Nihilominus nulla debilitatis virium, nulla valetudinis ratione habita, accingor itineri et iamiam Strigonium contendam cum copiis, quas habere potero, neque intermittam alios quoque sedulo hortari et urgere, ut iuxta commissionem Maiestatis Regiae et illustrissimae Dominationis Vestrae festinent ad locum designatum.

De instruendis et comportandis victualibus dedit Maiestas Regia literas ad omnes partes, et ita decreverat, ut magistri victualium homines suos mitterent, qui perlustratis regionibus commeatus conscriberent. Hucusque tamen neminem ad hoc missum scio, quod certe non sine incommoditate negligitur; non deerit in hiis quoque sollicitandis mea diligentia.

Quod ad explorationes attinet, certe hoc onus mihi per Maiestatem Regiam impositum non est, neque de hiis nominatim commissionem aut provisionem ullam habeo. Nihilominus quod propriis sumptibus meis privatim curare potero, illustrissimae Dominationi Vestrae significare non negligam; hactenus, quia nihil habui, quod alicuius momenti videretur, nihil scripsi, scripturus tamen in omni occasione.

Illustrissimam Dominationem Vestram deus optimus servet foelicem et incolumem, cui mea servitia diligentissime commendo. Galgocii. XXVI. Julii, anno domini MDXLII.

Eiusdem illustrissimae Dominationis Vestrae

obsequentissimus servitor

Comes Alexius Thurzo de Bethlenfalva,
Judex curiae et Locumtenens Regiae
Maiestatis in Hungaria.

Külczim : Illustrissimo principi et domino, domino Joachimo Marchioni Brandenburgensi, Electori et copiarum sacrae Regiae Maiestatis Imperiique Romani Capitaneo generali etc., domino mihi gratiosissimo.
(Eredetije a berlini kir. titkos államlevéltárban.)

XIII.

1542. jul. 27. Nürnberg.

Ferdinánd Károlynak.

(A nürnbergi gyűlés tárgyalásairól s a rendeknek a vállalat iránti jó hangulatáról tudósít.)

Monseigneur. — — — — —
— — — — — Seront cestes
pour vous avertir, monseigneur, de mon arrivée en cedict lieu le XXe de ce mois ou j'ay trouvé notre cousin le duc Frédéric palatin que y étoit désià arrivé quelques jour auparavant. Et néantmoins n'y avoit encoires nul des autres commissaires — — — — — Et aussi n'y sont arrivéz guères des deputéz des princes et éstatz de l'empire avec aucuns des quelz notredict cousin avoit désià parlé en avancement et bon effect de ceste assemblée. Et le treuve à présent fort changé et en toute bonne démonstration de bonne volenté, trop plus, que n'avoit fait paravant mêmes dernièrement à Spire; car il se monstre très délibéré de faire et s'ésvertuer en tout ce qu'il pourra pour la bonne yssue des affaires de ceste dicte assemblée et ensemble en tout ce que pourra concerner le service de V. M^{te} et myen. Vous avertissant, monseigneur, que le quatrième jour après ma dicte arrivée la proposition de ceste dicte assemblée a esté faicte telle que verrez par la copie. . . . Et à ce qu'il me semble ilz (*a rendek*) se monstrent tous de bonne volenté en l'affaire du Turc et entretenement de l'armée dudict enprinse. Et à cest effect avons par ensemble déterminé de depescher aux autres du circle pour furnir audict entretenement chacun selon son contingent de manière que par faulte de paiement ladicte armée ne parviengne en rompture, ce qu'espère ilz feront. Et feray tout diligence possible à ce que en cestedicte assemblée les affaires que se y traicteront soient guydez à bonne et fructueuse yssue, selon qu'il est plus que requis. Et non seulement pour l'entrenement de ladicte armée, mais aussi pour renforcer icelle s'il est besoing dont suis en très grant craincte. Car depuis mesdictes dernières lettres me sont venuz avertissements de divers cousté, comme le Turc étoit totalement délibéré de venir en personne en Hongrie. Je treuve aussi monseigneur que les éstatz se plaident fort, non obstant toutes rémonstrances qu'ay sceu faire de ce que M. M^{te}

n'a riens ordonné pour la contingent à cause du circle de Bourgogne, parquoy me semble que V. M^{té} fera bien d'y pourveoir affin que autres n'aient occasion de prendre excuse sur V. M^{té} et furnir à ce qu'ilz doivent. — — — — —
 — — — — — De Nueremberg ce XXVIIe de juillet 1542.

XIV.

1542. aug. 2. — E s z t e r g o m.

Thurzó Elek kir. helytartó brandenburgi Joachimnak.

(*Panaszkodik a hajóhad parancsnokára Malignani Jakabra — s az élelmezés ügyében.*)

Illustrissime princeps, *stb.*

Iam ego ad mandatum Maiestatis Regiae domini mei clementissimi et ad commissionem illustrissimae Dominationis Vestrae una cum equitibus meis huc Strigonium veni, nec dubito, quin infra paucos dies alii etiam, quos per literas meas admonui, huc confluant. Porro quod hactenus Hungari suas copias in unum contrahere et hic convenire non potuerunt, non potest illis imputari, quando quidem propter excursiones hostium, quae passim timebantur, sicuti antea etiam Vestrae illustrissime Dominationi perscripsi, id fieri non potuit neque fuisset tutum paucis huc ad locum utpote hostibus vicinum convenire.

Ego quemadmodum a Maiestate regia mihi est iniunctum, illustrissimae Dominationi Vestrae commissiones exequi paratus sum, eamque pro generali capitaneo suae Maiestatis recognoscere, id quod etiam si mihi iniunctum non foret, officiosissime praestare studuissem. Sed quanta me iniuria simul et ignominia marchio Malegnani ¹⁾ affecit, illustrissimae Dominationi Vestrae significare volui. Quae profecto tanta est, ut ab ineunte aetate tribus iam meis principibus serviendo nunquam maiorem sum perpressus. Hiis enim diebus demiseram pro usu proprio et equitum meorum ac aliorum, qui penes me venturi forent, in duabus navibus vini vasa centum; quae ipse marchio in contumeliam meam occupare fecit et ne ab illis quidem abstinuit, quae ad mensam propriam deligi commiseram. Nescio certe, quid illi in me iuris sit, aut qua autoritate fretus pergit me huiusmodi iniuriis afficere. Si nulla mihi permittuntur victualia, quibus me et meos sustentem, huc deferri, nescio, quomodo in tanta rerum penuria hic perseverare valeam. Erat mihi animus, ut in convehendo commeatu sicuti Maiestas Regia mandaverat nihil per me neglectum fuisset. Sed video mihi viam praeclusam esse, quo minus

¹⁾ Melignano (de Medicis) Jakab, a dunai flotta parancsnoka.

mandatis suae Maiestatis satisfacere possim. Mandaverat enim Maiestas sua, ut ex Hungaria quoque victualia ad castra suae Maiestatis comportarentur, quod per me fieri curatum fuisset, si praefectus annonae Maiestatis suae, quem literis meis requisivi, suum hominem, qui comparandorum victualium curam haberet, misisset. Nunc vero multo magis non video, quomodo id efficere possim, cum etiam propria mea a me auferuntur. Proinde oro illustrissimam Dominacionem Vestram, velit committere ipsi marchioni, ut ea, quae mihi ademit, restituat meque de iniuria qua me affecit, contentum reddat. Nollem enim Hungaris una existentibus alicuius motus causa esse, ex quo aliquod inconueniens sequeretur; cum hoc ipse marchio non nisi ex odio adversus Hungaros pro casu quodam, qui Agriae contigit, concepto faciat. Cum hiis me et servitia mea *stb.* commendo. Strigonii, 2. Augusti 1542.

Eiusdem illustrissimae Dominacionis Vestrae
obsequentissimus servitor
Comes Alexius Thurzó etc.

Külczim mint előbb.

(Eredetije a berlini kir. titk. államlevéltárban.)

XV.

1542. aug. 21. Esztergomi tábor.

Brandenburgi Joachim Ferdinánd királynak.

(Tudatja megállapított tervét, hogy előbb Pestet elfoglalni szándékozik s aztán Budát ostromolni vagy a törökkel nyílt csatát vívni akar.)

Allergnedigster König und Herr.

E. Kg. M^t gib ich unterthenigster maynungk zuuernemen, das ich mit allem kriegsfolk gestern vor dato anhero vor Gran bin ankommen, wiewohl aber alle kuntschafften zo ankommen vnd itzo vorhanden sein dahin lauten das der Turk aigner person nit kommen auch vermuthlich weil die winter-zeit nahe, sich so weit nit herauszer begeben werde.

Wil demnach nuemher die notturfft erfordern, damit solche vmkosten dem heiligen reich nit vergebens hingewandt seyn, gein den feinden so gegenwertig sein, handlung furtzunemen; bin demnach willens, erstlich vf Pest zuerruken vnd die erobierung deszelben zuuersuchen vnd den ferrer nach gelegenheit vmb Ofen, oder do es der feind vf die faust zur gegenwehr setzen wil vmb das feld mit inen antzuenemen damit doch durch gotlich verleihung noch ichtwas in der vbrigen kleinen zeit des sommers mocht auzgericht werden.

Bit derwegen gantz vnterthenigst, E. kö. Mt. wollten bei den stenden alle sachen zu vnterhaltung vnd furderung dieser expedition, an krigsfolk vnd anderer notturfft, fleissig regen vnd fortsetzen das alles furderlich anherekomme.

Desgleichen Ihren hinderlassen rethen vnd krigs komissarien gein Wien schreiben vnd beuehlen, das sie das maurenbrechen vnd geschutz sampt kugel puluer vnd zugehöriger geraitschaft auch die vbrig schifbrucken vnd mher schantz greber oder quastadern wie ich selbst bei inen solchs auch gesucht, vns aller erst anhero fertigen vnd der prouiant halber kein mangel erscheinen lassen, dan albereit itzo in dreÿen tagen wenig brotz ins lager gewest, da on dasselbig mag man nichts ausrichten. So wil auch kurtze der zeit langes abharrens nit mher erleiden. Darumb wollten E. kg. M^t hirinnen notturftig versehung thun das man damit nit geseumet werde, was ymmer moglich hier zu furdern vnd nach gelegenheit zuthun sein wil, sol an mir auch nicht mangelen, Mocht ich E. K. M^t in vnterthenigkeit nit verhalten vnd beulch mich derselben als meinen allergnedigsten Herrn. Datum in feldleger vor Gran Montags nach Assumptionis Marie Anno 5. Julii.

• An Kö. Kg. Mt.

(Ered. fogalmazvány a berlini kir. titk. államlevéltárban.)

XVI.

1542. sept. 27. — Bécs.

Ferdinánd Károlynak.

(Mentsége a császári segély kimaradásának a bir. rendek előtt; a hadsereg fizetése, csehek mulasztása; oka annak, a mért Ferdinánd nem megy Magyarországra; a dunai hajóhad — s a sereg elégtelensége.)

Monseigneur.

— — — — —

J'ay monseigneur par toutes deux vosdictes lettres susdictes bien entendu les termes où vous trouvez avec ledict Turc et le roy de France, lequel non obstant toutes asseurances qu'il avoit fait de riens vouloir mouvoir, continue tousjours le plus en plus exécuter sa mauvaise volenté tant contre les pays d'Embas comme aussi approucher ses forces contre Rosillon et Navarre. Et combien que j'espère que dieu cognoissant ses mauvaises ententes et volentéz ne les luy permectra du tout exécuter; si suis je monseigneur marry que ledict roy de France par ce moyen vous déstourbe de votre saincte et chrèstienne intention et votre passaige par deçà et y méner ou envoyer son (=votre) assistance en ceste expédition contre le Turc. Et comme povez

avoir entendu par Altenstain l'on n'a obmis le bien et tout faire entendre ausdicts éstatz de l'empire en ladicte diète, entre lesquels en ay monseigneur trouvé, qui étoient pour ceste cause fort animéz contre ledict roy de France et qui tiennent les excuses de V. M^{te} très légitimes comme à la vérité elles sont. — Toutesfois ce non obstant sera monseigneur besoing que à ladicte prouchaine diète vous faictes par vosdicts commis déclarer quelle assistance voudrez faire l'année prouchaine contre le Turc. Car les éstatz non obstant les grandes charges qu'avez contre le roy de France, considérans et se fondans sur la grandeur de V. M^{te} et la puissance dicelle et non congnoissans votre nécessité, laquelle aussi ne leur voudroye donner à congnoistre, aussi principalement qu'ilz n'ont encoires veu que V. M^{te} a fait quelque chose contre le Turc par mer, ny aussi satisfait à ce qu'elle s'éstoit offert et que monte son contingent du circle de Bourgogne, y persisteront sans faulte, précisément et ne prendront lesdictes excuses pour souffisant. À quoy sera aussi besoing que V. M^{te} se resoulde et en face déclaire sa volenté ausdicts éstatz en ladicte prouchaine diète, affin que autres ne cherchent occasion de rompre l'ayde accordée, prenans excuse sur V. M^{te} dont s'en ensuyvroit l'inconvenient que povez monseigneur penser; aussi monseigneur réprenant ce que tant de fois vous en ay éscript et pour les causes contenues en mes lettres je vous supplie que l'ayde qu'il vous plaira faire et envoyer, soit d'Espaignolz ou du moins la pluspart pour être les plus idoines et à propos pour emploier contre cestuy ennemy et dout de rechief très humblement vous supplie.

Et pour vous envoyer monseigneur de occurens pardeçà, étant de rétour icy de la journée de Nueremberg, je pensoye, monseigneur, et avoie dressé mes affaires pour me pouvoir trouver en personne en Hongrie, mais j'ay trouvé que ceulx de Bohème, Slésie et Moravie n'ont observé le terme du payement des deniers qu'ilz m'ont cydevant accordé, montant à prés de II^{cm} florins pour être employéz à ce que m'éstoie obligé en Hongrie. Et ainsi pour fournir audict payement et empêcher que les gens de guerre par faulte dicelluy ne fussent constraintz eulx départir, comme aucuns d'eux s'en étoient désià partis et que parce l'ayde de l'empire eust peu prendre occasion de romture; il m'a esté monseigneur forcé convertir ce qu'avoie assemblé pour me mettre en ordre avec ma personne au payement et entretenance desdictes gens de guerre. Et par ainsi n'ay jusques à maintenant eu moyen me pouvoir mettre en ordre pour austant que sçavez monseigneur, qu'il ne conviendroit que sans être bien et suffisamment accompagné me trouver audict Hongrie et que pour

entretènement de telles gens et payement de ma court il y fault de l'argent beaucoup. Et ceste est la cause de cestuy rétarde- ment. Si ne cesse monseigneur de faire tout le mieulx que je puis et régarderay rémedier à tout au mieulx que possible sera. — —

Aussi, monseigneur, étant icy arrivé, comme dit est, je trouvoy que le marquis électeur de Brandenbourg avoit désià mandé qu'on luy envoiast la grosse artillerie et les pontz, à quoy a esté satisfait incontinent en dilligence; mais ainsi que par l'envoy desdictz pontz, artillerie et munitions a falu employer beaucoup de basteliers de ceulx mêmes qui congnaissent le cours de la rivièrè entre cy et Bude qui sont en assez petit nombre tant pour la mortalité de l'année passée, comme aussi que les basteliers d'en hault de ceste ville n'aians accoustumé descendre plus bas que icy ne sceuvent le cours de la rivièrè en bas. Et pour ce moyen, aussi qu'il a fait icy aucuns jours continuelz grant tormenté de vent et aucunesfois bruynes, où quel temps lesdicts basteaulx ne peuvent naviguer, l'on a quelque cing ou six jours eu au camp faulte d'avoine pour les chevaulx, sans toutes- fois que paille ou foing leur faillist. Et pour ceste cause a l'armée esté si fort ésmeue qu'il n'a guères qu'elle ne s'est retirée; que certes monseigneur m'a semblé une occasion bien petite, veu ladicte faulte être seullement advenue pour les nécessitez sus- dictes, et que si longtemps que ladicte armée a esté pardeçà, elle n'a jamais eu faulte de riens; mais toutes choses en si grande habondance et superflûite qu'il a falu ruer beaucoup de vivres envoyé. Et ay monseigneur à tout pourveu de sorte, qu'ilz n'ont plus cause d'eux plaindre. Et s'actende journellement quelque exploit que ledict marquis m'a adverty qu'il étoit désià au pas- ser la Danube pour assièger Pest, que les Turcz ont comme l'on dit merveilleusement fortiffié de gens et remparés tant qu'ilz veullent actendre le siège. Je prie à dieu qu'ilz puissent exploic- ter quelque bonne chose au bien de la république chrétienne et du succès ne faudray monseigneur vous advertir.

J'ay aussi eu advisemens que le beliarbekh est en che- min avec bon nombre des Turcz pour venir au secours de Bude et Pest. Et touchant la personne du Turc, combien que le moyne avoit écrit qu'elle venoit, si suis informée qu'il avoit ledict advisement de cousté de la Valachie, dont autrefois soloient venir nouvelles de peu de fondement. — — — —

De Vyenne ce XXVIIe de septembre 1542.

XVII.

1542. októb. 21. — Bécs.

Ferdinánd Károlynak.

(*Keserűen panaszkodik a föloszlott bir. sereg kudarcza miatt s a csapatvezérek magatartását árulásnak tulajdonítja.*)

Monseigneur.

Depuis ce que je vous ay éscript qu'avoie envoié devers le marquis électeur pour traicter de non laisser encoires rompre ny séparer l'armée, veu la nécessité et estat des affaires, àffin que plus grant inconvenient n'advint et aussi de apréz vouloir laisser jusques à VII ou VIII^m hommes suivant le récéz de Nuerenberg ; dont j'ay à présent receu lettres de mes gens à cuy j'en ay donné la charge, qui me réscripvent tout désespoir et qu'ilz ne voient moyen d'en riens povoir obtenir ny en l'ung ny en l'autre. Et n'en actens avoir meilleur réponse. Car l'armée se déffaict avec confusion et très grand désordre de manière que je ne pense *que oncques advint si grant honte et désreputation en l'empire*, oultre le dommaige et plus grant hazart de pis ou je m'en retreuve. Dont je vous laisse, monseigneur, penser en quel extrême perplexité j'en suis et encoires plus de veoir les frontières et lieux nécessaires (?) en autre hazart de demeurer impourveuz, si ce n'est que je prengne et rétiengne iceulx VII ou VIII^m à ma souldie propre, et d'y pouvoir satisfaire vous sçavez, monseigneur, mon impossibilité d'y pouvoir furnir que me rend en redoublée perplexité.

Et certes je ne suis sans très grante doubte que aucuns mêmes les chiefs des piétons se soient laisséz abuser par quelques practiques françoises et qu'ilz n'aient euz plus de coeur et vouloir d'entendre à leur prouffit que à leur honneur, combien que n'en puis encoires riens savoir, si non que en ay grant soubson. Car à tout ce que j'entens les faultes proviengnent plus pour non avoir bien fait leur débvoir que des compaignons et souldars qui ainsi que suis informé, se sont tousjours bien et vertueusement montéz et portéz de manière qu'il n'a tenu à eulx que les choses ne soient succédées d'autre sorte. Et n'eussent éstéz mes propres gens que j'ay illecq, l'artillerie et autres choses et provisions y éstans étoient en dangier d'y demeurer. Mais ilz ont tant fait avec force de bras et autrement qu'ilz l'ont mis à sehurté. — — — —

De Vyenue ce XXI. d'octobre 1542.

XVIII.

1542. novemb. 3. — Barcellona.

Károly Ferdinándnak.

(*A birodalmi hadakkal mire sem lehet menni; csak a hűzavona sok, az eredmény rendesen semmi. Ha ő a francziát megzabolázza, a török is kezelhetőbbé válik.*)

Monsieur mon bon frère.

Depuis ma lettre éscrite du dernier du passé par Granvelle j'ay receu les vôtres à quoy par cestes foys rèsponce. — — — — — Il me dèsplayt que l'exploict de ceste armée de l'empire n'a esté plus grand, il est vray que je congnois bien que ce que peut exploicter du cousté de Hongrie est difficile. Et croys qu'il vous souviendra de ce que autre fois vous en ay dit, je le voys ainsi advénir, que vouldroye qu'il fût autrement; mais croys que tant que l'on fera la guerre comme l'on a fait jusques-cy, la perte sera plus certayne que le gayne. Et pour le moings comme l'empire la commence, le coust sera grand et l'effect nul. Et comme que l'on le face à la disposition que j'entens du pays des lieux et places, si seroit elle tousjours difficile, longue et contagieuse. Je ne dis ce que dessus pour rompre vos desseings s'il y avoit apparence d'en ensuyvre quelque bons effect, mais je ne la voys et crayns qu'elles n'en pourchassent ceulx, que entendrez par Granvelle que vouldroye endurer; je ne dis que s'ilz en usent comme en Hongrie q'ilz soient fort prouffitables, mays avec moings d'aide, mis qu'elle ne fut si longue, j'espéroys de mestre notre bon frère et amy le trèschrèstien en plus de raison qu'il n'est, dont vostre voysin¹⁾ seroit aussi plus maniable; or je vous prie que considerez le tout de sorte et l'endressez que l'ung ne gâste point l'autre. Je ne puis faire tant de fors ny en tant de coustéz, par quoy il ne vous fault fonder sur les myens; car j'ay assez affaire pour moy-mêmes et il n'y a dangier que de trop. — — — — —

De Barcellona ce III. de novembre 1542.

Jegyzet. — E levél sajátkezű utóirata a császárnak aznap kelt leveléhez, melyet, nem ide tartozván, elhagytam.

¹⁾ A török.

XIX.

154. november eleje. ¹⁾

Móricz szász herceg Ferdinándnak.

(Ajánlja ministerének Karlowitz Györgynek a hadjárat tapasztalataiból merített javaslatát. ²⁾)

Translat des lettres du duc Moritz de Saxe au roy [des Romains].

Trèshaut, très excellent et très puissant prince etc.

Combien que j'eusse espéré que l'armée chrétienne aiant esté l'esté prouchain en Hongrie eust peu tant exploicter que la chrétienté, mêmes la nation Germanique ne deust plus avoir pewur des tyrannies et invasions accoustuméz des Turcz, en quoy aussi n'eusse de ma part voulu éspargner corps ny biens; éstants toutesfois par la permission divine advenue la rétraicte: la très urgente nécessité réquiert et exige que avec l'ayde de dieu et tempestive prévention l'on obvye aux maulx imminens à ladicte Germanie. Et combien ceste tempestive prévention se peult faire par assablée des communs éstatz de l'empire, toutesfois pour ce que cydevant telle assablée et les consultations sur ce sont esté ménées à la longue, mon amé et féal conseiller George de Karlowitz m'a informé ce qu'en pourroit succeder et ce que à humble et bonne intention il en éscript à V. M^{té}, comme icelle sans faulte entendra par luy plus amplement et pésera les occasions qu'il allègue. Car ne pouvant V. M^{té} gagner ou garder le royaume de Hongrie sans l'ayde de l'empire et que icelle ne luy fut faicte entière et comm'il appartient, s'en ensuyvroit le dommage de voz pays héréditaires et à la Germanie que ne seroit recouvrable. Si sçait aussi V. M^{té} ce que en partie s'est passée dernièrement en dressant ladicte ayde, dont par ce l'on peult présumer encoires que ladicte ayde s'accordast, s'elle se effectueroit et avec ce fault considérer les contrariétéz que à faulte de union en Hongrie et aussi en l'empire passent journellement par ceulx, qui par aventure taichent plus au bien de leur particulier, que de la commune chrétienté. Mais si ladicte paix et union étoit à éspérer en Hongrie, je tiens que pour confirmation et entretenément de ladicte union il ne tiendrait à quelque raisonnable ayde de l'empire. Et quant est de ma personne, V. M^{té} ne

¹⁾ Ezt s a következő levelet Ferdinánd nov. 18-kán küldé el bátyjához, mint épen akkor vetteket. — Keltök november 10-ke körülre tehető.

²⁾ L. a követk. levelet.

doibt doubter, que concernant la résistance contre les tyrannies du Turc et la conclusion que s'en prendra en empire et encoires sans icelle, rien ne tiendra à ma personne. Ce que n'ay avec humble affection voulu céler à V. M^{te} . . . etc.

(Egykorú fordítás.)

XX.

1542. novemb. eleje. ¹⁾

Karlovitz György, Móruez szász hg minisztere Ferdinándnak.

(*Nem valószínű, hogy a birodalom még egyszer akkora serget állítson ki, mint ez évben. Leghamarabb megvédi magát Ferdinánd a török ellen, ha a magyarokat valamelyik fia, mint külön s egyedül csak magyar király alatt egyesíti.*¹⁾)

Sire.

Après avoir présenté à V. M^{te} mes très-humbles services. Pour la humble inclination que je porte à la paix et union de la chrétienté et mêmes au bien et prospérité de la maison d'Autriche, je n'ay comme ancien autricien peu obmectre humblement vous éscripre, se trouvant le temps et état des affaires présens si dangereulx que la nation germanique n'est en petit hazard de totale perdition, si dieu par sa grâce n'y remédie; aiant même l'hésté passé eu ensemble ung si notable nombre de gens de guerre Allemans, Hongrois et Ytaliens, que le semblable n'a esté veu du moins de ma souvenance en la Germanie; et avec ledict nombre riens exploicté, choses certes non moins honteuse que horrible d'entendre, veu que par ce l'ennemy est accru de couraige et la chrétienté de honte et désêstime; et sans faulte noz péchéz sont cause, nous veullant dieu pugnir par guardise (?) et renforcer le couraige des ennemys. Et d'austant que je puis considérer V. M^{te} n'obtiendra plus des éstatz de l'empire telle ayde. Si doncques toute la charge demeurâst sur V. M^{te} ses royaumes et pays héréditaires, — ce luy seroit chose trop griefve. Doncques puisque V. M^{te} est aussi homme mortel, aiant à dieu grâces, *jeunes princes à filz, venans du vray sans de Hongrie et lesquelz, encoires qu'il n'y eust aucun traicté, doibvent de droit et à cause du sang hériter le royaume*, aussi que les *Hongrois gouvernent et ne veullent souffrir être gouvernéz de nation étrange*: il me sembleroit, Sire, à mon simple et humble advis que l'on doibt conseiller à V. M^{te} comme aussi en tous advénemens advenant votre très-pas (que dieu ne veuille) faire se

¹⁾ E szerfölött érdekes levélre külön fölhevom az olvasó figyelmét. — Datumára nézve l. az előbbi levélhez tett jegyzetet.

debyroit, de *bailler déz maintenant à l'ung des vosdictz filz ledict royaume de Hongrie* et sur ce practiquer avec les Hongrois, qui sans faulte le verroient volentiers pour se unir et accorder ensemble et récevoir amyablement en leur gouvernement leur jeune seigneur et roy. Éstant ainsi les Hongrois d'accord et que V. M^{té} leur fiâst le dict jeune roy, puisque une fois est force que l'on se fie (comme aussi faudroit se fyer oires qu' eussiez tout le royaume et le veullant retenir) sans aucune doute lesdicts Hongrois par quelque traicté ou autrement trouveroient moyen que le Turc abandonneroit Bude ; encoires si se pouvoit faire par quelque tribut pour aucunes années, l'on ne s'en debyroit plaindre, affin que cependant V. M^{té} se puist remectre au dessus et voz pays héréditaires demeurer assehuréz et préservéz. Et cependant dieu pourroit envoyer un autre temps et seroit chose honorable et louable à V. M^{té} de remectre de son vivant ses filz en ses royaumes et iceulx royaumes fussent par eulx et par votre conseil régiz et gouvernéz. — — — — —

(Egykorú fordítás.)

HÉBER KUTFORRÁSOK ÉS ADATOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉHEZ.

NEGYEDIK KÖZLEMÉNY.

XX.

Élijáh ben Chájim, konstantinápolyi rabbinak, Budáról tanuvallomásokat küldenek be, melyekben egyebek közt az akkori budai török bírókról s az akkori budai fogházról is van szó. 1586.

Élijáh ben Chájim,¹⁾ konstantinápolyi rabbi döntvénytárának²⁾ 63-ik számában több tanuvallomás fordul elő, mely érdekes világot vet az 1586-iki budai jogviszonyokra, a budai török bíróságokra s az ottani fogház berendezésére. Egy Budán 1581-ben egybekelt zsidó házaspár közt t. i. viszálykodások törtek ki, melyeknek elintézésére a nőnek Sófiában lakó nagybátyja Budára jött, ki a török albirót — a héber szöveg »kisbíró«-nak³⁾ nevezi — megvesztegette; és ez a férjet, kitől a válólevél kiadását és neje hozománya fejében 80,000 ezüst pénzt⁴⁾ követeltek, atyjával együtt bebörtönözte, mire a férj a hozomány iránt egyezkedésre lépett, de a válólevél kiadását még mindig megtagadta.

»Ezek után — így folytatja a konstantinápolyi rabbihoz beküldött tanuvallomások egyike — Áser, a nőnek nagybátyja, és a nőnek fitestvére a *főbíró*⁵⁾ házához mentek, kinek neve *Beháeddin-Záde*,⁶⁾

1) L. róla *Wolf*: *Bibl. hebraea*, III., 242. sz.

2) Megjelent Konstantinápolyban, évszám nélkül.

3) דיין קטן.

4) A héberben: *levánim* (לבנים), szószerint: *fehérek*, fehér (ezüst) pénzek, annyi mint *aszper*. L. *Chájim Sábtaí*: döntvénytár, II., 9. sz.: שישה אלפים לבנים שנקראים אשפרים.

5) A héberben: דיין הגדול, szószerint: *nagy bíró*, ellentétben a főntemlített kis-, vagy albiróval.

6) בהאדין זאדי.

kit megvesztegettek, 200 *sahí*-t¹⁾ nyomván a markába. Erre a bíró a nevezett Ásertől kérdezi: »hogya bánnak azzal a férjjel, akit bebörtönöztettél?« S ez így felelt: »a férj a börtönben csak úgy lakik és sétál-gat, mintha a saját háza volna; épen ez az oka, hogy a válólelél kiadá-sára rá nem birható.« A bíró most szolgáinak megparancsolta, hívják elő a fogház főfelügyelőjét, rendőrének²⁾ pedig megmondotta, hogy majd emberül megbotozza. Midőn a főfelügyelő megérkezett, a jelenlevő törökök a bírót megkérték, hogy ne botoztassa, mire a bíró ráparan-csolt, hogy óvakodjék, és a férjnek többé ne engedje meg, *hogya a fogház belső részéből, hol a rabok vannak, kijöjjon s úgy mint eddig, a külső udvarban üldögéljen, hol a fogházfelügyelő lakik, hogy így tartozását vég-tére lerőjja.* A bíró neki (Ásernek) még ezt is mondotta: »A mi törvé-nyünk szerint az elválás már megtörtént, de a ti törvényetek szerint még nem; de én nyolcz nap alatt kieszközlöm majd, hogy az elválás a ti törvényetek szerint is megtörténjék.« Később pedig, t. i. a válólelél-nek tényleges kiszolgáltatása után, (a bíró) a tanunak azt mondotta: »miért nem eszközöd ki, hogy a nő testvérbátyja a nekem ígért jutal-mat kifizesse, miután egész erővel azon voltam, hogy testvérhuga a válólelet megkapja?« A tanu ezt a nő tesvérbátyjának meg is mon-dotta, ki a tanutól kérdezte: »mit tanácsolsz, adjak-e neki (a bírónak) ezüst serleget, avagy velenzei kelméből való *dunluk*-ot³⁾?« Mire a tanu ezt válaszolta: bárcsak mindkettővel elégednék meg!«

Következik még több tanuvallomás, melyeknek egyike oda nyilatkozik, hogy »a városnak akkori bírója *Beháeddin-Záde könnyen megvesztegethető ember volt, ki ha megvesztegették, az igazságot elnyomta.*«

E tanuvallomásokat 1586-ban vették föl és Élijáh ben Chájim-hoz Konstantinápolyba küldötték annak eldöntése végett, vajjon az ily módon kicsikart válólelél a zsidó házassági törvé-nyek értelmében érvényes-e vagy sem?

A rabbi, miután az ügyet Konstantinápolyban ujából vizs-gálat alá vette, a szóban forgó válóleletet érvényesnek nyilvánította.

1) *שטרות*, a törökök közt is forgalomban levő, körülbelül egy frank értékű perzsa pénznem.

2) Az eredetiben: *בשטר*, az arabs *كاشف*, ebből *كشف*, fölfedez, nyilvánít, ami a fogalomra nézve is az angol *detective*-nak felel meg.

3) Így a héber eredetiben, *דונלוק*, ami vagy *طونلوك*, vagy pedig *دوكونلوك* (menyekzői ruha.)

XXI.

Szerkesz Jóel, krakkói rabbinak bejelentik, hogy egy zsidót, ki fogságba esett lengyel nemesek fölkeresésére Gyula-Fehérvárról elutazott, utközben megöltek. 1591.

Jóel Szerkesz, szül. 1560-ban, 1619-ben krakkói rabbi, ¹⁾ egyebek közt döntvény-gyűjteményt is irt. Ennek 77-ik számú döntvénye ekkép kezdődik.

»Elöttünk, Fehérvár ²⁾ zsidó községének alulirt tagjai előtt, megjelentek: Binjámin, Eliézer fia, ennek sógora Élijáhu, Izsák fia, és Ábrahám, Zálmán fia, és tanuságot tettek, hogy azt a Jehúdah ben Jákob nevezetű zsidót, ki *Oroszországból jött ide*, hogy *Káffába* ³⁾ menjen, s a ki innét egy *Kaszia* nevezetű törökkel utazott el, zshiványok támadták és ölték meg. Török utitársa elmenekült s ide visszatérvén, a főntnevezett tekintélyes férfiaknak elbeszélte, hogy amaz az ő jelenlétében mikép ölték meg. Midőn Izsák, Jákobnak fia, ide jött, hogy a meggyilkoltnak ügyében vizsgálatot indítson, a főntnevezett tekintélyes férfiak tanuskodtak róla, hogy a dolog így történt. Ennek megerősítésére neveinket ide aláírtuk, Fehérvártt, hétfőn, Sziván hó 16-ik napján 5351-ben (=1591-ben), s mindez megerősítettik. Én Ábrahám, Salamonnak fia. Én Ábrahám, Júdának fia. Én Izráel, Dán fia. Én Reuben, Élijáhu fia.«

Következik ez ügyre vonatkozó több — s közte egy szintén Fehérvártt 1592-ben fölvelt — tanuvallomás, melyből kiviláglik, hogy a meggyilkolt már egész Janboli, ⁴⁾ ruméliai városig eljutott, melynek közelében megöletett.

Az utolsó tanuvallomás ekkép hangzik:

»Hárman ültünk együtt, midőn előttünk megjelent Jósué, Jákobnak fia, és fitestvérét, Jehúdah, Jákob fiát illetőleg e következő tanuvallomást tette, és pedig német nyelven szólván ekkép: ⁵⁾

Itzt ein Jahr bin ich gewesen in der Wallachei mit Mosche Plotzker, Ochsen zu kaufen. So hab ich erkannt ein Juden von Weiszn-

¹⁾ Meghalt 1640-ben. Életrajzát l. *Orient*, 1847. Literaturblatt 729 l. folyt; v. ö. *Graetz*: i. h. X. 60. l. folyt.

²⁾ Itt Gyula-Fehérvár értendő, l. alatt. Érdekes, hogy a fehérvári zsidók városuk nevét *héberre* fordították és »Ir levanah« (לְבַנְיָה) azaz: *fehér város-nak* nevezik. Kismartont hasonlóképp »Ir bárzel« (עִיר בָּרְזֵל)-nek szokták nevezni, ami nem egyéb, mint a német *Eisenstadtnak* héber fordítása.

³⁾ נַפְתָּלִי.

⁴⁾ יַמְבּוּל.

⁵⁾ A tanúnak itt következő vallomása az úgynevezett zsidó-német nyelven történt, melynek romlott szólásmódját itt ott helyre igazítottam.

burg, den ich seit 15 Jahren nit gesehen hab. So hab ich ihn gefragt auf mein Bruder Juda, ob er ihn kennt? Da hat er mir geantwort: »Ich kenn dich und dein Bruder auch, der auf die Laut geschlagen.« Hab ich ihn gefragt, (was) man sagt, wie er ist umkommen, ob auf dem Land, oder auf dem Meer? Da hat er mir gesagt: »Dein Bruder ist umkommen, und so weisz ich's: *Er ist zu Weiszenburg gewesen und ist ausgefahren auszufragen, wo polnische Edelleut gefangen sein, und ein Türk ist mit ihm gefahren, Gefangene zu kaufen und hat sein Geld gelegt auf jüdischen Wagen des Genannten, und der Türk ist selber geritten. So haben Tartaren*¹⁾ *gesehen, wie der Juda Geld hat auf dem Wagen; so haben Tartaren dem Juda nachgejagt und haben ihn umgebracht, und der Türk ist selbst entloffen in die Stadt Weiszenburg zurück.* Da der Türk zurückkam, da hab den Türk gefragt: warum kommst du so bald wieder? da hat er mir gesagt: man hat den Juda umgebracht, ich bin kaum entloffen, und hat mich zum armen Mann gemacht; man hat mir mein Geld genommen. Und hat mir die Geschichte erzählt. Alles das hat mir berichtet der Jude aus Weiszenburg; hab ich ihm geglaubt und hab um meinen Bruder Trauer gehalten.«

Mindezt vallotta mielőttünk Jósué, Jákobnak fia. Fölvétetett kedden, Ab hó 12-én 5353-ban (1593.)« Következnek az aláírások.

Zipser, ki itt Fehérvár alatt Székesfehérvárt érti, arra utal²⁾, hogy »Erdélyben is létezik egy Fehérvár,« melyről tán szó lehetne. De bizonyos, hogy a döntvény épen ezt érti. Egy orosz lengyel zsidó bajosan akarhatott Székesfehérváron át *Kaffába* menni; s ha őt Janboli, ruméliai város előtt megölték, utitársa visszafutott Fehérvárra, és az ottani rabbi ez esetet tárgyalta: az szintén Gyulafehérvárra utal. Ugyanarra mutat a tanunak azon vallomása, hogy fivére, Júda, meggyilkoltatásának hírét Oláhországban egy fehérvári zsidótól vette, kit már 15 év óta nem látott. Világos, hogy Oláhországban nem Székes-, hanem Gyulafehérvári zsidót kell keresnünk. Gyulafehérvárra utalnak a város közelében levő tatárok is, kik a tanuvallomások szerint a gyilkosok voltak; erre a Jehúda Léba rabbi ez ügyben (u. o.) hozott ítéletének kezdete, mely így hangzik: »Előttünk megjelent Izsák, Jakabnak fia, az ő özvegy leánya ügyében, kinek férjét megölték *a pusztaságban, hol a tatárok népe lakik.*« Hogy pedig Gyulafehérvártt ez idő körül zsidók laktak, azt egyebek közt egy, a budai országos levéltárban (Acta Transsylv., fasc 3, N° 63.) létező okmány bizonyítja, mely egyszersmind megmagyarázza a döntvényben előforduló ama körülményt, hogy a meggyilkolt zsidó azért ment ki Fehérvárból, hogy kipuhatolja, »hol vannak fogságba esett lengyel nemesek.« Egy bizonyos Nagy

1) A szövegben »Kedarim« (קְדָרִים); l. fent. 105. l.

2) *Orient*, 1846, Literaturbl. 765. l.

István u. i. 1669-ben *Tordán* a *Gyulafehérváron* lakó »Sidó Sámuel nevű Sidóval« oly értelmű szerződést kötött, hogy neki 200 tallért biztosít, ha egy bizonyos *Komáromy Andrásnak* Belgrádban, török fogságban levő feleségét és fiát, 100 tallért pedig, ha csak feleségét kiszabadítja. Ez érdekes okmányból, melyet más helyen közölök, kiviláglik, hogy az erdélyi zsidók török fogságba esett keresztények kiváltásával üzletképen foglalkoztak, mire ők, kik török hitfelekkel szoros összeköttetésben és magukkal a törökökkel jó viszonyban voltak, könnyen vállalkozhattak, míg e keresztények, kik úgy is alig merhettek Törökországba utazni, a tekintetben alig várhattak sikeres eredményt. A meggyilkolt lengyel zsidó is hasonló üzletben járt. Hogy Erdélyben, különösen pedig Gyulafehérvártt, ez időben zsidók laktak, bizonyos. ¹⁾ Szerkesz e döntvényéből pedig még az is kiviláglik, hogy Gyulafehérvártt 1592-ben nemcsak egyes zsidók laktak, hanem zsidó-község is létezett. A második, szintén Fehérvártt felvett tanuvallomást t. i. két tanun kívül még három rabbi-ülnök is alá irta.

XXII.

Gans Dávid világtörténelmi krónikájának Magyarországra vonatkozó adatai 1592.

Gans Dávid, szül. 1541-ben, meghalt Prágában 1613-ban zsidó theológiai tanulmányok mellett még földrajzzal, mértannal csillagászattal és történelemmel is foglalkozott. E tudományok körébe vágó munkái közül ²⁾ legismertebb »Czemách Dávid ³⁾, azaz: *Dávid sarja* című, német s latin nyelvre is lefordított krónikája, mely legelőször Prágában 1592-ben jelent meg s azóta többször kinyomatott. ⁴⁾ A könyv két részből áll: az első a *zsidók* történetével, a sokkal nagyobb második az *általános* világtörténelemmel foglalkozik. Ez utóbbihoz irt előszavában Gans mint általa használt kútforrásokat főlemlíti »Cyriacus *Spangen-*

¹⁾ L. *Mikó*: Erdélyi történelmi adatok II. 53 l. és »Történelmi tár« I. 359 l.

²⁾ Életét, irodalmi tevékenységét s az idevágó bibliográfiai adatokat l. *Wolf*: Bibl. hebraea I. *Dávid* Gans név alatt és *Graetz*: i. h. IX. 474. l. folyt.

³⁾ צמח דוד.

⁴⁾ Az itt következő lapszámok az 1692-iki kiadásra vonatkoznak, melynek első része majnai Frankfurtban, második része pedig állítólag Amsterdamban jelent meg. Az idézett helyek különben bármily kiadásban, és pedig a lapszéléken alkalmazott folyó évszámok nyomán, könnyen feltalálhatók.

berg, Hubertus Galesius, Lorenz Faust, Georg Cassius, Martin Borek, s több szerzők munkáit.« Krónikája az 1592-ikévvél végződik, de egy későbbi kiadó utólagosan egész 1692-ig tovább vezette, mely folytatás a későbbi kiadásokban mint a »Czemách Dávid« *harmadik* része szerepel. ¹⁾

Gans könyvének második része számos, töbnyire pontos adatot közöl Magyarország történelmére nézve; de ezeket *mind* felhozni fölösleges s haszontalan munka volna, mert nem is tekintve, hogy a szerző által használt föntemlitett kútforrások gyakran pontosan meg vannak jelölve s az illető adatok ezen sokkal bővebb nem-zsidó s még pedig kinyomatott munkáknak száraz kivonatai: rendesen csak arra szorítkoznak, hogy a folyó évszám mellé általán ismert eseményeket minden részlet nélkül lehetőleg röviden jegyeznek föl. Ennél fogva itt csak néhány oly adat közöltetik, melyekre nézve a szerző idegen kútforrásra nem hivatkozik s melyek a történelmi eseményeket vagy egyéniségeket, szerző sajátlagos felfogása folytán, eredeti színezetben tüntetik föl. Nem szükséges kiemelnem, hogy Gans, mint Prágában élő zsidó, loyális osztrák, s főkép a török háborúk leírásában a császáriak pártján áll, mely tekintetben József ha-Kóhen föntismerttetett két munkájával ellentétet képez.

1. *A magyarok kalandjai Német- és Franciaországban. Az augsburgi ütközet. 954—955.*

40b l. — »Abban az időben (szerző a 953-iki eseményekről szól) *Ludolf*, a császárnak (Ottónak) fia, *Bulczki-t*, ²⁾ a magyarok királyát (!) segítségül hívta atyja, a császár ellen. Midőn *Bulczki* ezeket hallá, sereget gyűjtött és számtalan néppel Bajorországon keresztül Németországra tört, hol a magyarok szokásuk szerint prédáltak, gyilkoltak s gyujtoghattak. A városokat feldúlták, a templomokat fölégették, a papokat és szerzeteseket kínos halállal kivégezték, a többi férfiakat megölték, a nőket és hajadonokat pedig megfertőztették s fogságba hurcolták. Nagy zsákmánnyal mentek Franciaországba, hol úgy cselekedtek, mint Németországban s majd egy egész évig maradtak. . .

Bulczki, a magyarok királya, és népei 4715-ben, azaz a keresztény időszámítás 955-ik évében, Franciaországból Németországba tértek vissza, hol még gonoszabbakat műveltek, mint ezelőtt. Ekkor a császár ellenök indult népeivel: a szász néppel, s az ő szomszédnépcinek segéd-csapataival, a frankok, csehek és svábok az ő segéd-csapataikkal, sőt még a francziák is segítségére jöttek, s az ütközet kemény volt.

¹⁾ E harmadik részről alantabb külön lesz szó.

²⁾ A héber eredetiben *Nulczki* (נולצקי) áll, ami kétségkívül sajtóhiba; a ך t. i. a vele hasonló ך-al fel van cserélve. *Bulczki* pedig világosan *Bulcs*, ki itt tévesen *királynak* mondatik, kit a német évkönyv (l. Horváth: i. h. I. 113. l.) is *Pulsi*-nak nevez.

Kezdetben a magyarok győztek, sok németet megöltek, magát Konrádot is, a császárnak vejét, ki vele időközben kibékült, a magyarok a csatában megölték, s a császárnak népe hátat fordított s megfutott. Csak a császár nem vesztette el bátorságát. »Népem! — így kiálta — álljatok meg s az Istennek segítségét fogjátok látni; ¹⁾ legyetek bátrak s hallgassatok szavamra!« Míg végtére győztek s a magyarokat megverték úgy, hogy közülök egy sem menekülhetett. *Bulcski* királyt és három vezérét, királyoknak fiait, a kiket elevenen megfogtak, a császár parancsára nyilvánosan felakasztották, a többi fogságba esett magyart pedig, köznépet s előkelőt, gödörbe vetették, földet hánytak a fejökre, úgy hogy elevenen szálltak sirba. E nap óta a magyarok többé nem törtek be Németországba egész a mai napig.«

2. *Albert császár.*

63b »1440. Albert császár bátor férfiú volt, kinek a szerencse mindenben kedvezett; de nem uralkodott sokáig. Meghalt Magyarországon vérhasban, a keresztény időszámítás 1440-ik évében, ²⁾ miután egy évig, kilencz hónapig és huszonhét napig uralkodott, ³⁾ és eltemetett Székesfehérvárott. A római császárság egész területén a közellevők s távollevők egyaránt meggyászolták őt. Nézzed, ó olvasó! mennyi nagy földi szerencse érte a császárt két év alatt! Először: egy császárnak (*Zsigmondnak*) lányát vette nőül; másodsor: két királyságot, Csehországot és Magyarországot, örökölt; harmadszor: császárnak választották meg; negyedszer: a török felett fényes diadalt aratott. Azt pedig a tapasztalat bebizonyította, őseink nekünk el is beszélték, saját füleinkkel hallottuk is és magunk is láttuk, hogy ha valakit sok földi szerencse ér egymásután, az illetőnek aggódnia s félnie kell; mert akkor bizonyynyal közel van már a szerencsétlenség. Imádkozzék tehát az úrhoz, hogy a balsorsot távol tartsa tőle.«

3. *V. László halála.*

64b l. »László, Magyar- és Csehország királya, osztrák herceg, Albert császár utánszülött fia, a föld királyainál, hercegeinél s előkelőinél nagy tekintélyben állott. Nagy fénynyel vonult székvárosába Prágába, hogy ott menyegzőjét megülje Magdolnával, Károly, francia király leányával. Arájának fogadtatására 800 ⁴⁾ fölfegyverzett lovagot küldött Franciaországba, velök 80 fehér lovat, melyekhez foghatót szépségben az egész világon nem lehetett találni, és megbecsülhetlen értékű öltözeteket s drágakőből készült ékszereket. Közben László

¹⁾ Mózs. II. k. 14. 13. után.

²⁾ Ez adat nem pontos. Albert az 1439-ik október 27-én halt meg.

³⁾ Albert t. i. mint magyar király az 1438-ik év első napján koronáztatott meg.

⁴⁾ Az eredetiben 80 száz = 8000 áll; ש מ נ' מאות helyett nyilván ש מ נ' מאות olvasandó.

király megbetegedett s betegsége második napján, életének 19-ik évében rögtön meghalt. Vannak, kik azt állítják, hogy Husz tanát követő néhány cseh mérgezte meg. Ez a keresztény idősámítás 1458. évében történt. A közel- s távollevők meggyászolták őt.«

4. Mátyás király.

65a l. »Mátyás, a fentemlített Hunyady vezérnek fia, vitéz, tudományos, böles belátásu s harcban jártas férfiú volt, kit a magyarok ebben az évben (1458-ban) királyuknak választottak, noha nem volt királyi családból való, sőt még az ország előkelőinek sarja se volt; de meg volt koronázva minden szép erénnyel s bárhova fordult, sikerrel járt. Szilézia tartománynak lakossága a cseh király igáját levetette nyakából s Mátyást választotta királyának. Mátyás egész Morvaországot is hatalmába kerítette és jöllehet György (Podjebrád), cseh király, leányát Mátyás magyar királyhoz nőül adta, e kettő közt nem szüntek meg a viszályok s a háboruszkodások.« . . .

»1469. Mátyás, magyar király, Morva- és Csehországra tört 5229-ben, azaz a keresztény idősámítás 1469-ik évében, s ott oly nagy pusztítást vitt véghez, minő a fentemlített Ziska ideje óta nem történt. György, cseh király, elejébe ment, sirt s könyörgött, mire megbékélt« . . .

65b l. »1474. Mátyás, magyar király, Lengyelország ellen indult 5234-ben, azaz a keresztény idősámítás 1474-ik évében, s ott zsákmányolást, dulást s nagy mészárlást vitt véghez; kétszáz városnál s falunál többet égetett föl.« . . .

65b l. »1477. Mátyás, Magyarország királya 5237, azaz a keresztény idősámítás 1477-ik évében, váratlanul Osztrákországra tört. Bécs alá ment és a Duna folyó mentében sok várost elfoglalt, Osztrákország legnagyobb részét egész Bajorországig, míg Fridrik császárt arra kényszerítette, hogy vele egyezkedjék s minden követelését teljesítse. Magyarország koronáját, mely Albert császár ideje óta, 37 éven át, hatalmában volt, neki (Mátyásnak) visszaadta. Ezen kívül arra is kényszerítettet, miszerint Magyarországról, melyhez mint Albert császár s fia László legközelebbi örököse, joga volt, végkép mondjon le. Azonfelül még 180,000 aranyat is fizetett neki. *Caisius*, 142. fej., és *Rautel*, 237. fej.« ¹⁾

66a l. — »Ugyanez évben (1479-ben) Mohammed, konstantinápolyi császár, őt ²⁾ basát 100,000 harcossal Erdélybe küldött. Mátyás, Magyarország királya, ellenök indult, köztük nagy mészárlást vitt véghez s a kiket elért, azoknak nem kegyelmezett. Csak 50 török foglyot

¹⁾ Ezek s a következő, az illető kútforrások megjelölésével ellátott adatok itt kivételesen azért vannak felhozva, hogy a szerző Mátyás király történetére vonatkozó minden adatának közlése mutatványul szolgáljon Gaus történetírásának modorára nézve.

²⁾ L. *Hammer* : i h. I. 548. l.

vitt magával; örömmel s nagy dicsőséggel tért vissza Magyarországra. *Rautel*, 241. l.« . . .

»5245-ben, azaz a keresztény időszámítás 1485-ik évében, nagy háború volt Fridrik császár s Mátyás magyar király közt. A magyar király győzött; egész Osztrákországot meghódította s Bécs ellen indult. A város sokáig ostromoltatott, oly éhség uralkodott benne, hogy a gabonának azt a mértékét, melynek ott »Metze« a neve, száz aranyért vették. Mátyás király Bécs városát a császárnak kezeiből kiragadta, és a császár Németországba menekült, hol a német herczegek és fejedelmek sok jót cselekedtek vele.« . . .

66b l. — »1490. Mátyás, magyar király, tudós és böles ember volt; az igazságot s a törvényt szerette; a böleseknek kedvelte, tisztelte s ápolta; háboruiban s minden vállalataiban szerencsés volt. Mily szerencsével szokott mindenben járni, erről jónak látom egy példát felhozni. Egykor, midőn erdőben volt vadászni, kezeit meg akarván mosni, gyűrűjét, melyben drágakő volt, újjáról lehúzta és egy kőre tette. Egy nagy holló a gyűrűt elnyelte, elszállt s az erdő egyik fájának egy ágára ült. A király sietve puskát fogott, a hollót meglőtte s megölte és a gyűrűt testéből kivette. Az ezen cseménnyel járó rendkívüli szerencse miatt Mátyás király parancsot adott, hogy az országában vert forintokra holló-alakot csináljanak. Ily forintok még ma is találatnak nálunk, »Raben-Gulden,« azaz »hollós forint« a nevek. *Rautel* Henrik könyvéből, 242. l. Mátyás király Bécsben megbetegedvén, Olaszországból friss füget kapott; *nehányat megerett, a többi nemes emberei és cselédjei vették el és ették meg. Az erre következő ebéd alkalmával a király füget kért, de nem volt már. Erre a király felháborodván, dühbe jött, görcsökben vonaglott, az isten keze sujtotta és meghalt 5250-ben, azaz a keresztény időszámítás szerint 1490-ben, uralkodásának 32-ik évében.*«

5. A mohácsi vész. II. Lajos.

70a l. — »Szulejmán, török zultán, 200,000 harcossal Magyarországra tört. Lajos király népével ellene indult. A magyarok megverettek, és a török a keresztények közt nagy mérszárlást vitt véghez. Lajos király lova futás közben egy kicsi, 4—5 arasznyi mély patakba hanyatt esett, és mivel nem volt, aki onnan kisegitse, 19 éves korában meghalt. Buda lakosai a várost odahagyták s elfutottak, és a török ellenállást nem találván, a városba bevonult. *József la-Kóhén* krónikájának 173-ik lapján azt írja, hogy a zsidók a városban maradtak, az istenhez kiáltottak, és ez könyörgésüket meghallgatta, úgy, hogy senki egy szót sem szólt ellenük s vagyonukból még egy cipőszalagot sem vettek el.¹⁾ Mindez 5286-ban történt, a keresztény időszámítás szerint 1526-ban, augusztus hó 27-én (!!), *mely napot „aróphia“-nak (?) neveznek, mert ezen a napon három cseh király öletett meg, és pedig: Ottokár 1278-ban, János 1345-ben és Lajos 1526-ban. Lajos királyról a költők azt mondták:*

¹⁾ L. fent. 347. l.

Ideje előtt született,
 Ideje előtt beszélt,
 Ideje előtt nősült meg,
 Ideje előtt uralkodott,
 Ideje előtt ment háboruba,

Ideje előtt koronáztatott meg,
 Ideje előtt felnőtt.
 Ideje előtt okos lett;
 Ideje előtt nőtt meg a szakállá;
 Ideje előtt halt is meg.

6. *Budavár löpor-robbanás által nagy kárt szenved.*

756 l. — »1578-ban Budán és Pesten nagy égiháború volt. Villám és jégeső hullott az egekből, s a villám a tárháznak tornyára csapott, melyben több mint ezer mázsa löpor volt. A tárháznak tornyai s építményei elégték és szétrobbantak Amurát zultán kincstári palotájával együtt. Ezenkívül még sok ház és a város falai omlottak össze, s ebben a nagy szerencsétlenségben sok ember halt meg.«

XXIII.

Chájim Sábthái, szalonichi rabbi döntvénytárának Buda ostromlására vonatkozó adatai. 1607. után.

Chájim Sábthái 40 évig, körülbelül 1600—1640-ig, rabbi volt Szalonichban.¹⁾ Egyebek közt »Tórath-chájim« (»az élet tana«) című döntvénytárt is írt, mely négy kötetben jelent meg.²⁾ A budai zsidó község gyakran fordult hozzá, néha oly ügyekben, melyek előadása a gyakran ostromlott városnak belviszonyaira némi világot vetnek. Így például döntvénytára I. köt. 28-ik száma ekkép hangzik:

A budai,³⁾ vagy németül *ófeni* község emberei kérdést intéztek hozzám. Az e községben előfordult esemény a következő: Ráhelnek a zsinagógában több éven át volt ülőhelye, mint az minden német községben szokás, hol kiki magának a zsinagógában helyet szokott váltani, melyen ül, mely hely az ő tulajdona, melyet bárkinek adhat bérbe, vagy adhat el örök áron, vagy el is ajándékozhat. *És történt, midőn az ellenség e várost ostromolta, és kívül rajta kemény hárcz, benne pedig nagy éhség volt, hogy Ráhel nem járhatott a zsinagógába, mivel egészen elszegényedett s házáat csak nagy nehezen tarthatta fen, minok folytán ülőhelye üres maradt.* Léah ezt látván, e helyet elfoglalta, szomszédnőinek pedig, akik kérdezték: mi közöd e helyhez, hisz nem a tied? azt felelte, hogy föltett szándéka, e helyet Ráheltől megvenni. Mivel pedig ez időben háboru és éhség mindig komolyabban fenyegették a várost, a háboru s az éhség elől a városból sokan a vidékre menekültek. *Különösen pedig azokat a*

¹⁾ *Azulai*: Sem-ha-gedólim, I. »Chájim Sábthái« név alatt.

²⁾ Szalonichi, 1715-ben, ívrétben.

³⁾ Az eredetiben: *budáni*.

szegényeket, kiknek nem volt miből élniök, a hitközség kénytelen volt küüzni, hogy másvalahova menjenek. S így Ráheldt, hogy saját és háza néne életét megmentse, szintén elküldték onnét, ő más megyébe ment, hol sok évig tartózkodott. Közben Léah meghalt s az ülöhelyet Dinah leányának hagyta örökségül. Sok idő lefolyta után, midőn Dinah már több mint három évig ült e helyen, Ráhel e városba visszatért, hol Dináht a zsinagógában az ő (Ráhelnek) ülöhelyén találta.»

Miután mind a két nő ez ülöhely iránt igényt emelt s Dinah azt állította, hogy meghalt édes anyja, Léah, e helyet Ráheldtől megvette, pör támadt, melyet eldöntés végett a szalonnichi rabbi elé terjesztettek, ki a budai rabbinak, *Gedáljah*-nak, ez ügyben hozott ítéletét helybenhagyja s a szóban forgó ülöhelyet Ráhelnek odaitéli.

Chajim Sábthái döntvénytára II. kötetének 39-ik száma pedig ekkép kezdődik:

»Uramhoz intézett kérdés. *Buda városa ostrom alá vétetett, fegyver, dögvész s éhség sujták oly anynyira, hogy a város legtöbb lakosának az ostromlók dühe elől menekülnie és családostul békés helyeken nyugalmat keresnie kellett, ahol ezt megtalálhatta; az egyik itt, a másik ott; csak kevesen, a kik nem menekülhettek el, maradtak ott. A menekültek közt oly budai (zsidó) lakosok voltak, kiknek már ősei is ott laktak s kik ott még jelenleg is házakat, boltokat s egyéb ingatlanokat birnak, melyek után még ma is adót fizetnek. Most, midőn híret vették, hogy az isten az ő népéről megemlékezett, s a keresztények és a törökök egymással békét kötöttek, családostul régi lakhelyükre visszatértek. A városban maradtaknak azon része, mely a czivódásnak barátja, határozatot hozott, hogy a ki ide visszatérni akar, ezt ne tehesse, különösen pedig a hitközség kebelébe ne fogadtassék be mindaddig, míg egy általuk megszábott összeget nem fizetett. A visszatérők pedig azt mondják, hogy ők nem szabad-akarattukból távoztak s hogy nem is volt szándékuk Budáról elköltözködni, hanem erre kényszerítve voltak, hogy életüket megmentsek a dögvész, fegyver s éhhalál elől megmeneküljenek mindaddig, míg a vihar elmulik.» . . .¹⁾*

»Válasz. Nézetem szerint a törvény a visszatérők mellett szól, és a városban megmaradtak a visszatérésben nem gátolhatják meg őket.«
Következik ez eldöntésnek bővebb igazolása.

Miután itt Budának ostromáról s az erre bekövetkezett török békéről van szó, e döntvény, úgy látszik, Budának 1602-ben történt sikertelen vívása s az 1607-iki zsitvatoroki béke után kelt.

¹⁾ Ezek a Budára visszatért menekültek ügyében Chajim Sábthái-hoz még egy más kérdést is intéztek; l. döntvénytárát II. 40. sz.

XXIV.

Krochmal Menachem Mendel, nikolsburgi rabbi, egy Holics közelében meggyilkolt zsidó s a gyilkosnak Szakolezán történt kivallatása ügyében tanuvallomásokat vesz fel. 1648.

Krochmal Menachem Mendel, Nikolsburgban, Morvaországban, főrabbi volt. Döntvényeit halála után fia adta ki, Amsterdamban 1675-ben. A 45. számú döntvény a következő esetet tárgyalja.

... »A dolog így történt. Hendl asszony férje, az Austerlitz községből való Zalman, kereskedő volt, ki a magyar batárvárosokban, mint például Szakolezán s Holicson gyakran meg szokott fordulni. E városokban jól ismerték, mivel gyakran volt ott. Egy nap Gödingből az onnét vagy egy mértföldnyire fekvő Holicsra ment, honnét pár nap múlva vissza szándékozott jönni; de nem jött többé vissza. Sok napig s hónapokig hiába keresték, míg végtére megtalálták «

A nikolsburgi rabbi 1648-ban és 1649-ben e gyilkolásra vonatkozó több tanuvallomást vett föl a célból, hogy eldönthesse, vajjon a meggyilkolt özvegyének megengedhető-e, hogy új házasságra lépjen. Az ötödik tanuvallomás ekkép hangzik:

»Csütörtökön Tébeth hó 19-én 5410-ben (=1649) Salamon, Kóhen Júda fia, a következőket vallotta, s pedig németül így szolt: Ich hab von dem Gerichtsherrn sein Schreiber gehört, dasz der Mörder, den man hat gerichtet zu Galitz, hat gestanden bei der ersten Peinigung (Tortur), dasz er hat zwölf Mordthaten gethan: elf an Christen und die zwölfte Mordthat hat er und der Buspaszki von Kopsin gethan. . . .

XXV.

Szimcha ben Gerson ha-Kóhen, nándorfehérvári rabbi, meghatározza, hogy mikép irták öregatyja idejében a rituális válólevekben azoknak a magyar helységeknek neveit, ahol ily válóleveleket kiadtak. 1657.

Szimcha ben Gerson ha-Kóhen, nándorfehérvári rabbi, ki 1661 után két hónapig budai rabbi is volt, ¹⁾ már 1657-ben írta a »nevek könyvét,« ²⁾ melyben meghatározza, hogy mikép kell a rituális válólevekben előforduló tulajdonneveket írni. Az illető személy- és hely-neveknek bizonyos bevett szokás szerint

¹⁾ *Kóhen Efrájim* (l. a követk. sz.): Efrájim portája, 67. sz.

²⁾ L. c. könyv ugyanez évben Velenczében megjelent kiadásának czímlapját.

való helyes írása t. i. a válólelél szabályszerű kiállítása alkalmával nagy szerepet visz. A »nevek könyve,« mely főkép török, olasz és spanyol nevekkal foglalkozik, vége felé, 113b lapon, egy régibb kéziratból ezt idézi:

»(Kiállított) Budán, melyet Ofen-nek (is) neveznek, mely a Duna ¹⁾ folyója és meleg források mellett fekszik.«

A könyvnek vége (114a l.) pedig ekkép hangzik:

»Abban a válólelél átadását tárgyaló rövid szabályzatban, mely öregatyámnak, *Szimcha bár Chájim* rabbinak keze írása, még ezeket is találtam:

Buda városában, Áltofenben, ²⁾ — már fentebb megjegyeztem, ³⁾ mikép írják ott *ma* a válólelét; mert Ó-Buda elpusztult s nem laknak ott zsidók; — *Weiszenburg,* ⁴⁾ végén *gimel* s nem *kuf* betűvel; *Gran*; *Waczn,* ⁵⁾ *Wardein*; *Gyöngyös* ⁶⁾ helységben; *Pásztó* ⁷⁾ helységben; *Tótosz* (Tata) helységben, melyet néhányan *taw* betűvel írnak; *Gönyő* ⁸⁾ helységben; *Czerki-Neudorf* ⁹⁾ helységben; *Dobricz* helységben, némelyek szerint: *Dovricz*; ¹⁰⁾ *Neustadt* ¹¹⁾ városában; *Patka* faluban; *Czece.*« ¹²⁾

E jegyzet, mint az 1657-ben író szerző *öregatyjának* ¹³⁾ kézírataiból való, 1600 körül íratott és már annyiban is érdekes, a mennyiben azokat a magyar városokat és helységeket nevezi meg, hol akkor zsidó község létezett. ¹⁴⁾ Az itt felhozott lajsrom-

¹⁾ דוּנאַ. »Belgrád« jelszó alatt még e következő alakok is fordulnak elő: דוּנאַ, דוּנאַ, דוּנאַ, דוּנאַ.

²⁾ Az eredetiben: *Alten-Owen*, אַלטן אױען. áll.

³⁾ Szerző könyvének fentidézett passzusára vonatkozik.

⁴⁾ ווייסזינבורג = Székesfehérvár.

⁵⁾ וואַצן = Vác.

⁶⁾ Az eredetiben; *Gondis*, גונדיש; a héberben t. i. a magyar »gy«-nek megfelelő betű ép oly kevésbé létezik mint hang, vagy hangjel, mely a magyar »ö«-nek felelne meg.

⁷⁾ פּאַסטאָ.

⁸⁾ Az eredetiben, mivel a héber itt se bír megfelelő betűvel vagy hangjelekkel: *Gena*.

⁹⁾ צערקין נדארה = Sorki-Ujfalu.

¹⁰⁾ דובריץ vagy דובריץ = Dubravicza, Dvorecz?

¹¹⁾ נוישטם = Vágh-Ujhely.

¹²⁾ שיצעה.

¹³⁾ L. ez adat kezdetét.

¹⁴⁾ V. ö. *Antonius Margarita*: Der ganz Jüdisch Glaub sat. (majnai Frankf. 1544. lapszám nélkül) a »Von der Juden bettlerey, Krankheiten vnd Laster« című fejezetet, hol a zsidóságra áttért három koldusról azt mondja: . . . »ist jedem zu *Thirno*, *Preszburg* vnd *Ofen*, bei den hundert Vngrisch golt gulden worden, ausgenommen was jenen

ban három tekintélyes zsidó községgel bíró magyar város nem fordul elő, úgy mint: *Pozsony*, *Nagy-Szombat* és *Kis-Marton*: nyilván azért nem, mivel e lajstrom sajátképi írója *budai* rabbi volt,¹⁾ s mint ilyen, csak a török uralomnak alávetett zsidó községeket ismerte közelebről, a császáriak hatalmában levő városoknak pedig, mint Pozsonynak, Nagy-Szombatnak s Kis-Martonnak nevérol nem bírt biztos tudomással, hogy szokták azokat a válólevélben kiírni. Ebből az következik, hogy a budai rabbinak, ki Patkán és Czeczén kiállított válóleveleket ismert, nem volt alkalma oly válólevelet láthatni, melyet e három nagy zsidó község egyikében állítottak ki, mely körülmény, ha tekintetbe vesszük, hogy a zsidók különben sűrűen szoktak egymással közlekedni, főleg pedig válóleveleket még messze földre is elküldeni,²⁾ bizonynyal jellemző arra az elszigeteltségre nézve, mely a XVII. század kezdete körül Magyarországnak török és osztrák uralom alatt levő két része közt fönállott.

XXVI.

Kóhen Efrájim, budai rabbi, „Efrájim kapuja“ című döntvénytárának Magyarországra, különösen Budára vonatkozó adatai. 1667—1678.

Kóhen Efrájimot, az akkori zsidóság egyik legtekintélyesebb tudósát, 1667-ben budai rabbinak választották meg, mely minőségben 1678-ig működött. Ez évnek junius havában a Budán, kisebb-nagyobb félbeszakasztásokkal 13 évig dühöngött járványnak lett áldozata, épen midőn Jeruzsálembé készült utazni, hová rabbinak hivatott meg.²⁾ Döntvénytárát fia, *Jehú-dah* adta ki (Sulzbach, 1689. fol.), ki az előszóban⁴⁾ atyjának érdekes életrajzát adja. Ez az »Efrájim kapuja«⁵⁾ című döntvénytár a magyarországi zsidók beltörténetére nézve számos fontos adatot tartalmaz; az általános történelmet, főleg pedig a budai

zu *Gran*, *Weyssenburg* vnd *Thotis* geworden ist, hat sunst nicht mehr besonder Juden im land (értsd Magyarországot) gehapt.«

¹⁾ Ezt unokája, a »nevek könyve« szerzője u. o. 58a l. állítja róla.

²⁾ Ily válólevelet már a XII. században *Magyarországból egész Franciaországba* küldöttek. L. az idevágó adatot *Steinhardt*, aradi főrabbi, helyes magyarázata szerint, Ben-Chananja, V. 15. l. folyt.

³⁾ L. életrajzát *Zipsernél*: *Orient*, 1846, *Literaturblatt* 596. l. folyt.

⁴⁾ Ez előszónak néhány érdekesebb adata alább, XXVIII. sz. alatt, közöltetik.

⁵⁾ שֵׁר אֶפְרַיִם.

jogviszonyokat a XVII. század második felében e következők érintik.

1. *A budai törököknek bárminemű részegítő italnak tartása kormányrendelet által tiltatik. 1670.*

4. sz. »Itt Budán ¹⁾ a világ teremtése 5430-ik évében (=1670) kérdést intéztek hozzám, midőn a kovásztalan kenyér (Peszach) ünnepének előestéjén, alkonyatkor, valakinek gabonából készült pálinkája volt a házában. Én az illetőnek azt feleltem, hogy ezen már segíteni nem lehet, hanem a pálinkát ki kell önteni. . . .

De a pálinka tulajdonosa azt nem öntötte ki, hanem egy töröknek ajándékozta. *Miután ez megtörtént, a császártól (sultántól) rendelet jött, hogy semmiféle részegítő italt a háznál tartani nem szabad, mire az említett török a pálinkát a zsidónak visszaadta. Most azt kérdezték tőlem, vajjon megengedhető-e, hogy az illető e pálinkának hasznát vegye, vagy sem?«*

E tilalom tehát *csak a törökökre* vonatkozott, de a *bor tartását* illetőleg később sokkal szigorúbb rendelet érkezett Konstantinápolyból, melyről a budai rabbinak következő döntvénye tudósít.

2. *Egy császári rendelet mindenkit, ki Budán bort tart, fejvesztéssel fenyeget.*

144 sz. »Kérdés. Reuben Simonnak pénzt adott, hogy ez házában pinczét ásson, e pénzből pedig pinczebér fejében évenként bizonyos összeget számítsa le, hogy ő (R.) borát oda rakhassa. *Később azonban a császártól rendelet jött, hogy a kínél bort találnak, annak fejét vegyék; mire R. pénzt visszaköveteli. S. pedig ezt válaszolja: »Ime, itt van az, a mi tied! Nékem a pinczére szükségem nincsen, hanem csak érted ástam; tégy vele, amit akarsz; ha most hasznavehetetlenné vált, az a te károd.« »Kinek van igazsága?«*

Bort tehát még zsidók sem tarthatták a háznál. A szóban forgó tilalom nyilván IV. Mohammed 1670-ben hozott idevágó, szigorú rendeletére ²⁾ vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a török uralom alatt élő zsidóknak a borkereskedés rendesen meg volt engedve, azzal a kikötéssel, hogy törökök számára bort ne mérjenek. De mivel egyes zsidó kereskedők ez engedélylyel visszaéltek, vagy pedig a basák, hogy a zsidóktól pénzt zsarolhassanak, ezt rájuk fogták, a rabbik átkot mondtak minden zsidóra, ki töröknek bort ad, néha pedig a borkereskedést egyáltalán megtiltották. ³⁾

¹⁾ A budai rabbi Budát mindig *Budun* (בדון)-nak nevezi.

²⁾ *Hammer*: i. h. III. 638.

³⁾ *Zipser*: Orient, 1846, Literaturblatt 766. 1.

3. *Budai zsidók október hó közepe táján hajóra szállnak, hogy az eszéki vásárra menjenek.*

33. sz. »Kérdés. Sátoros ünnepen,¹⁾ melynek első és utolsó két ünnepnapja pénteken és szombaton volt, a budai községnek több tagja, *mely az eszéki vásárra ment, ünnep másod napján* (tehát szombaton), *mások pedig 8 nappal később* (tehát szintén szombaton s ünnepnapon) *hajóra akartak szállani* és tölem azt kérdezték, hogy mikép járjanak el?»

Miután a budai zsidók épen ezen két szombat egyikén akartak hajóra szállni, noha ez a két szombat egyszersmind ünnepnap is volt; úgy látszik, hogy Buda és Eszék közt, legalább vásárkor, rendes hajózási összeköttetés volt, s pedig olykép, hogy *a budai hajók épen szombaton szoktak elindulni.*

4. *Budai zsidók keresztény rabszolgáikat a zsidó vallásra térítik.*

91. sz. „Kérdés. *Reuben keresztény rabszolgát és rabszolgát vett, kiket a zsidóságra térített és zsidókkal házassított össze.* Ezután R. és neje meghaltak. A kitértek kötelesek-e ezeket úgy gyászolni, amint a törvény ezt az olyan fiúra és leányra rója, kik az atyjukat és anyjukat gyászolják? S vajjon a hét s a harmincz gyásznap²⁾ s a gyászév minden megnehezítésével? S ha e gyásztartásra nem volnának kötelesek, *de ezt önként el akarják vállalni* — vajjon tehetik-e? S vajjon a kitért nőnek férje tartozik-e nejétől a hét gyásznapon át távol maradni, *miután a nő e gyászt önként el akarja vállalni?*

Válasz. . . Mindezekből az következik, hogy csak az első nap egy részén tarthatják meg a (vallás-szabta) gyászt, s világos, hogy a hét s a harmincz gyásznapnak, valamint a gyászévnek náluk helye nincsen.«

Hogy itt nem valamely elkülönített esetről van szó, azt a 112. számú döntvény bizonyítja, mely szerint, egy a hitközségi előjáróság elé idézett nő azért nem jelent meg, »mivel az ő *megtért szolgálója* épen vajudik.« Miután a budai rabbi gyakran említ oly esetet, hogy zsidók a muhammedán vallásra tértek át³⁾; a zsidók, úgy látszik, keresztény rabszolgáik megtérítésében kárpozlást kerestek. E rabszolgákkal azonban, ami már magából a kérdésből is kiviláglik, igen jól kellett bánniok; különben rabszolgáik valamely törökhöz futhattak, ki őket, ha muhammedánusokká lettek, kiválthatta.⁴⁾

1) Ez szeptember—október hóra szokott esni, de rendszeren október közepén van.

2) A zsidók valamely közel rokon temetése után 30 gyásznapot tartanak, melynek első 7 napja különös szigorú szertartásokkal jár.

3) L. péld. a 122. számú döntvényt.

4) *Sámuel ha-Lévi*: döntvénytár, Hósen mispát, 42. sz.

5. *Haszan basi, volt ráczalmási szubasi, egy budai zsidónak perkátai ráczok által véghezvitt meggyilkoltatását beszéli el. 1665. A szerző a török törvénykezésről nyilatkozik.*

101. sz. — »Kérdés. Hárman ültünk együtt, ítélőszéket képezvén, s előttünk megjelent Eliézer, Áronnak fia, és német nyelven e következő tanuvallomást tette, melyet mi itt a szent (héber) nyelvre lefordítunk. »Egy *Haszan basi* ¹⁾ nevezetű török gyakori vendég volt házamban. Midőn egykor házamba jött, anélkül, hogy eziránt megkérdeztem volna, hanem csak úgy beszéd közben ezeket mondta nekem: »Én egy *Almásin* ²⁾ (Rácz-Almás) nevezetű faluban a falunak s a hozzá tartozó környéknek előljárója voltam — az ily falusi előljárót a törökök »szubasi« ³⁾ -nak nevezik — s a nevezett faluban az udvar kapujában ütem, hol épen búzát esépeltek. Ekkor a falu birái hozzám jöttek s bejelentették nekem, hogy csunya dolog történt. *Perkáta* faluból való keresztények t. i. megöltek egy zsidót s a kis erdőbe hurezolták. Mihozzánk (a birákhoz) keresztények, kiket *ráczoknak* ⁴⁾ neveznek, jöttek a falvakból, ezt a gyilkosságot nekünk bejelentették s három »*marman*«-t ⁵⁾ ajándékoztak nekünk. Én (*Haszan basi*) a keresztényektől (a biráktól) azt kérdeztem, hogy mit jelentsen ez ajándék? Mire ők azt felelték: a gyilkosok e három »*marman*«-t nekünk ajándékozták és mi tenéked adjuk.«

Néhány nappal később a nevezett törököt itt, Budán levő házához haza kísértem, midőn két rácz keresztény arra ment, a nevezett töröknek kezét megcsókolta s tovább ment, mire az említett *Haszan basi* azt mondotta: »Lám, ezek a rácz keresztények, kik most kezemet csókolták, azok a gyilkosok, akik *Hászlánt* ⁶⁾, kit máskép *Léb*-nek ⁷⁾ neveznek, meggyilkolták s nekem most hízkelkednek.«

Ez a fentnevezett Eliézernek előttünk tett tanuvallomása. Ezután szintén mi előttünk, mint ítélőszék előtt, *Lincz Simon*, a Bécsből való Salamonnak fia, ezeket vallotta, miket itt a németből a szent nyelvre lefordítunk:

»Én Eliézernél, Áron fiánál, bizonyos ügyben voltam, s az említett *Haszan basi* nevezetű török is ott volt Eliézernél. Eliézer a töröknek azt mondotta: »Ügyan, beszéld el nekem még egyszer azt, amit

1) דאסן באשי.

2) אלמאשין, hogy *Rácz-Almás* értendő a következőkből kiviláglik.

3) סובאשי.

4) ראצין.

5) מרמנ"ש, később: מארמנ"ש, valószínűleg egy hibásan irt török szó, melynek jelentését nem sikerült kiderítenem.

6) דאסלאן, így itt; később majd *Hászlán*, majd *Ászlán*.

7) ליב; annyi mint *Lőw* = *Löwe*, mely név a német zsidóknál gyakori, itt a török *Hászlán*, *Ászlán* = *Arszlán*-nak felel meg.

már egyszer elbeszéltem, hogy a dolgot jól megérthessem!« Erre a Haszan basi nevezetű török így felelt: »Én Almásin faluban szuabasi voltam. A kapu előtt ültem, midőn a falu birája hozzám jött s a véres gyilkosságot nékem bejelentette; kérdeztem a dolog mikép történt? — mire a bíró így felelt: »Egy Almásból való rácz keresztény Budára ment s útközben látta, hogy Perkáta faluból való keresztény a meggyilkoltat egy kis erdőcskébe hurezolta.« Miután a bíró — így folytatta a nevezett török — nékem ezt bejelentette, egy törökkel s ezzel a kereszténnyel oda nyargaltam s a megölt zsidót láttam. Ott feküdt ruháiban; orcáján az orrától egész a koponyáig terjedő mély sebet láttam.« Erre én, Simon tanu, azt kérdeztem a töröktől: »Hogy ismertél rá a zsidóra, hogy épen az a (bizonyos) zsidó volt?« Felelt a török: »Tán kevés kenyeret ettem én Hászlánnal együtt, kit máskép Lébnak is neveztek? Hisz ő sok éven át ép átellenemben ült a boltjában!« A nevezett török még ezt is hozzátette: »Elmentem Perkátába, a gyilkosok falujába, s a gyilkost kérdőre vontam: mit tettél te? A gyilkos sirásra fakadt, mondván: »Részeg voltam, s az ördögök unszoltak, hogy megöljem.« A török továbbá még elbeszélte, hogy *a vaggout tőle* (a gyilkostól) *elvette s a kincstárnoknak adta.* »Ha akarjátok — így végezte — velem jöhettek, s én megmutatom nektek a helyet, hol a holttest fekszik.« Eddig a török beszéde. Mindezeket a nevezett Simon vallotta, hogy a török szájából ahllotta. Felvételtem vasárnapon, Ijjar hó 25-én (június vége, felé) 5425-ben (= 1665), itt Budán, mely *Ofenstadt*nak ¹⁾ is neveztetik, s mindez való és igaz. Márdochai, Dávidnak fia, bíró; ²⁾ lublini Kóhen Salamon, bíró; Mózes, Mózes ha-Lévi fia, bíró.

E tanuvallomások fölvetettek, még mielőtt ide jöttem. Miután pedig ide jöttem, e tanuvallomásokat ujjonnan meg akartam vizsgálni.« . . .

Kóhen Efrajim rabbi újból kiballgatta a tanukat, kik előbbi vallomásaikat jelentéktelen eltérésekkel ismétlik, minek alapján a rabbi a meggyilkolt nejének megengedi, hogy új házasságra léphet. Itéletének okadatolásában egyebek közt (ugyane döntvényben, 66b l.) ezt is mondja:

»A török törvény szerint, ha valamely városban vagy faluban ehhez hasonló gaz tett történik, *halállal bünhődnek, ha az előljáróknak azonnal be nem jelentik.*«

A török törvénykezésről pedig (u. o.) így nyilatkozik:

»Ennél nagyobb gyalázatosság már alig gondolható. A keresztények a gyilkolást a bírónak följelentették, ez megint a »szuabasi« nevezetű előljárónak, s a gyilkost még se bántották, még csak be sem börtönözték. Különösen Lincz Simon tanuvallomása szerint, melyhez képest t. i.

¹⁾ אֵיבֵן שְׁטאַטט.

²⁾ A héber ך״ד sajátkép: bíró; ily esetben a három tagból álló rabbisági törvényszéknek *ülnöke*.

a gyilkos maga mondotta, hogy az ördögök birták e tette, s a gyilkosságot a szubasi előtt be is vallotta, s még se lett semmi baja — ennél nagyobb gyalázatosság nem gondolható.«

A budai rabbi a török igazságszolgáltatás gyarlóságát más alkalommal is kirívó színekben festi. A 133. sz. döntvényben, egy pörös ügyet elintéztén, (103a l.) egyebek közt így nyilatkozik:

» . . . *Főleg pedig veszedelmes s erőszaknak kitett dolog, töröknek pénzt kölcsönözni. Ez az üzlet sok gonosz ráfogással jár, melyet még évek után is fel szoktak hozni. Az adósokat fizetésre szorítani lehetetlen; mert különben oly gonosz ráfogással léphetnek föl, hogy a tőke kamatostul odavész. . . .* Hát még a fenforgó esetben, hol az egyik társ meghalt s attól kell tartani, *hogy a török hatóságok előtt hamis tanuk lépnek fel, kik bizonyosságot tesznek, hogy a boldogult a tőkét kamatostul visszakarta már! Ezeket ki csúfolhatná meg?*« . . .

6. Budai orvosok. 1676.

A 112. sz. alatti döntvény válópert tárgyal s egyebek közt e következő tanuvallomást is foglalja magában (75b l.):

»Élijáhnak, a Bécsből való Judah fiának tanuvallomása, melyet Jakabnak, Júdah fiának, a Hánus, József leánya, férjének ügyében tett. A tanu ekkép nyilatkozott:

Egy bécsi keresztény orvos tartózkodott itt, ki a nevezett Jakabot, kinek egy bizonyos helyen sebe volt, gyógyította. E keresztény orvos, kinek sietve kellett Bécsbe visszatérnie, ezt mondotta nékem: »Én az említett Jakab zsidó sebéét gyógyítani kezdettem, de gyógyítását nem végezhettem be, mivel Bécsbe kell visszatérnem; kérek tehát, folytasd te ennek a Jakabnak a gyógyítását.« Én szava szerint cselekedtem s a nevezett Jakabnak ama bizonyos helyen levő sebéét ki is gyógyítottam. Valamivel később József orvos, a híres belgrádi Áser orvosnak veje járt itt, s nékem azt mondták, hogy ez a József a nevezett Jakab sebéét gyógyítja, mire én ettől a Józseftől kérdeztem: »mit gyógyítod őt, hisz én már rég kigyógyítottam!« Erre ez a József így felelt: »Ez a seb csak el van rejtve s azért még mindig orvoslásra szorul.«

Mindezeket pedig vallotta szerdán, Niszán hó 11-én a világ teremtése 5436-ik évében (= 1676), itt Budán« sat.

Budán tehát nem igen találkoztak ügyes orvosok, s a lakosság szívesen kereste föl azokat az idegen orvosokat, kik néha oda jöttek, hogy mesterségüket egyideig ott gyakorolják.

7. Valaki bőröket vesz és az árukat, melyre nézve a bírósálya mérvadó, oroszán tallérokban teszi le.

121. sz. »Kérdés. Reuben Simonnal alkut kötött, hogy ez 600 bőrt szállítson neki olyanokat, melyeknek egy harmadrésze egyenként 14 okát¹⁾ nyomjon, egy harmadrésze egyenként 15 okát, harmadik harmada pedig egyenként 16 okát. Ez a három bőrfajta mindegyikét

¹⁾ אוקיות.

(azaz: két-kétszázát) a vevő 7—7 oroszlún tallérjával¹⁾ fogja megfizetni. Az eladó a 600 bőrt csakugyan szállította, de súlyok egyenként 16 oka volt. Erre a vevő panaszt emelt, hogy S. a feltételeket nem tartotta meg, mivel a szállított bőrök egyenlő súlylyal bírnak. S. az eladó pedig ez ellen azt hozza fel: »hiszen ez által még jutányosabb áron vásároltál, mert köztudomásu dolog, hogy a nehezebb bőr drágább a könnyebbnél.« Rabbi urunk döntse el, köztük kinek van igaz.»

8. *Buda a lángok martaléka lesz. 1669.*

132. sz. »Kérdés. Két testvér vett egy udvart. Az öregebbik ennek kiépítését vállalta el; az ifjabbik a költség felének megtérítésére kötelezte magát, még pedig három nappal az építés befejezése után. . . . Később 5429 (= 1669)-ben az egész város a lángok martaléka lett s ez az udvar is elégett²⁾ . . .

9. *Budai zsidók az esztergomi törököknek sót szállítanak.*

141. sz. »Kérdés. Reuben panasának veleje az, hogy Simon a társulatnak sót adott át, mely az ő meghagyása folytán az esztergomi³⁾ törököknek hitelbe adatott el. S. azt állítja, hogy R. vétkes könnyelműséggel járt el, a mennyiben a zsidók (Esztergomban) megtiltották neki, hogy a törököknek hitelbe ne adjon, mivel nem biztosak, mire R. azt felelte, hogy midőn a zsidók ezt ellenezték, a dolog már megtörtént, s a só már a törökök kezében volt. . . .

1) אריון = oroszánok.

2) V. ö. Hammer: i. h. III. 613. l.

3) גרין = Gran.

CSEREI MIHÁLY, A TÖRTÉNETIRÓ.

(Eredeti kéziratok után.)

I. Cserei Mihály élete s művei.

Cserei Mihálynak, a jeles memoire-írónak, és korának legkiválóbb magyar történet-írójának két kötet eredeti kézírata van kezünkön, melyek érdekes tartalommal oly gazdagok, hogy jelen közleményünkönél kénytelenek vagyunk legnagyobb részben saját szavait idézni, ha azt nem akarjuk, hogy a szűken kimért helyet tulságosan igénybevegyük. Ez nem lévén szándékunk, hanem az, hogy Cserei Mihály e kiadatlan kézírataiból az érdekesebb adatokat összeállítsuk, csakis ily adat-kiadásul tekintendő e közleményünk.

A kéziratok egyike kis-nyolczadrét alakú, m. e. 400 számozatlan levélre (800 oldalra) terjed, bőrbe van bekötve, és »Cserei Mihály Jedcző könyve« czímmel van ellátva. Tartalma nagyjából aprólékos és kevésbé érdekes feljegyzésekből áll, ugymint: kiadások, jobbágyságok, földek stb. jegyzéke, és egyéb gazdasági stb. jegyzetek, ember- és állat-gyógyászati házi szerek leírása stb. stb.

Ennél érdekesebb a másik, negyedréti, 398 oldalra terjedő kötetlen kézirat, melynek kuszált volta s az a körülmény, hogy két bevezetése van, azt gyaníttatja, hogy két töredékes kéziratból van egybeállítva.

Az egyik, időszertől első, 1716. decz. 5-kén keltezett bevezetés így hangzik: »Én Nagy Ajtai Miklósvárszéki Cserei Mihály esküszöm az élő Istenre, ki Atya, fiu, szentlélek teljes szent Háromság egy bizony örök Isten, a ki is úgy adja Lelkemnek idvességit, az örök életet meglátnom, hogy valamely dolgokat ezen könyvben irtam, igazán irtam, és a mely Contractusokat Leveleket ide parialtam, azokat is minden változtatás, hozzáadás, vagy elvétel nélkül irtam, ezt pedig azért cselekedtem, hogy a mint eleitől fogva sok becsületes Embereken, rajtam is, meg történt, háborúság, bujdosás, tűz, ellenség miatt sok Levelek el vesztenek, hogy azért az én holtom után Feleségem vagy Gyermekeim mind kevés imitt amott való jószá-

gocskáim dolgaiban el tudjanak igazodni és mások ellen oltalmazni, itt mindeneket fel találják, úgy a mi adósságaim imitt amott vadnak, s ha valamikor kívántatik törvényben is ezen irásom mellett bátran és minden tartozás nélkül megesküdhetnek, mert akárki is valaha a ki engemet életemben ismért, nem mondhatja, hogy még csak közönséges szavam járásában szántszándékkal hamissan mondtam volna, annál inkább valamikor tudva hamissan megesküttem volna, úgy most is az én irásimat melyeket Feleségem s gyermekeim jövődöbeli informatiojokra irtam le, igaz Lelkem ismereti szerint irtam le mindeneket, és akárkik előtt is méltán hitele lehet; pecsétemet is ide tettem nagyobb erősségeiért a dolognak.«

Ez tehát nem más, mint egyszerü erősítése annak, hogy e könyvbe semmi hazugságot, hanem csak a tiszta igazságot jegyezte fel. Sokkal erélyesebb hangú a másik, 1728. jun. 6-kán kelt bevezetés, melyben a könyv megírását is mélyebben indokolván, átokkal fenyegeti azt, a ki e könyvet akár egészben, akár csak részben megsemmisitené vagy elrejténé. E nevezetes irat szóról szóra így hangszik: »Ezt a könyvet Feleségem, és gyermekeim informatiojokra írni itt Nagy Ajtai Házamnál kezdtem, igaz hitem szerint írván le minden dolgokat, a végre mivel Isten ő szent Felsége az én fiaimot hármat, a kik ha ma élnének már némelyik közülök jó ifjú legény volna, a halál által elszólitván az árnyék világból, a mely két fiam maradt egyik őt, s a másik négy Esztendős gyermek most in hoc Anno 1728. mikor ezt ide írom, és én beteges, s sok változásokon forgott Ember lévén, külömben is szegény Hazánkon, már régtől fogva a Dög-halál s a fegyver nagy mértékben forogván, ha én meg találnék halni, az én nevetlen gyermekeim semmit az én jószágaim dolgaiban nem tudhattanak volna, e könyvből azért el igazodhatnak, mert mind Feleségem mind magam kevés jószágai körül micsoda observatiók legyenek ide mindeneket bővön le irtam, Leveleimnek egy részit is szóról szóra pariáltam, a több Leveleimnek Regestrumát külön külön feljegyeztem, azokból el igazodhatnak ha mi bajoskodások leszen. Ezt a könyvemet pedig valaki az én holtom után el lopná, el dugná, gyermekeimtől el titkolná, magánál el tartaná, Ebből a könyvből ki szaggatna ki váguna, vagy ki vonogatna, el égetne az én gyermekeim károkra, arra az Emberre s annak maradékára szálljon az igazán Itélő Istennek minden büntetése. Az én gyermekeim is pedig egyik a másiktól el ne titkolja, sőt mind a Leányaim, mind a fiaim, külön külön magok számokra le irassák, magoknál meg tartásák, olvasgassák, az ő hasznokra való dologot meg tanulják, E penig a könyv életéig feleségem kezínél maradjon, holtá után, a melyik fiam alkalmasab leszen pro conservacione annál hagyja, de úgy a mint

íráom hogy a több gyermekeim számokra is párban igazán kiadják.«

Későbbi időből való a következő utóirat: »Mikor in Anno 1728. Ezt a könyvet irtam az után sok féle nyomoruság, kárvalás jövén rám mind tűz által, mind a Pestis mint a Jobbágyaim többire el halván, s leginkább a Lelkem első Feleségem is, és így sok dolgaim meg változván, a hol változás esik azok helyiben újabb irásokat tettem.«

Gyermekeiről való e gyöngéd gondoskodása arra birta a jó öreg Cserei Mihályt, hogy minden, legjelentéktelenebbnek látszó dolgot, a lehető legpontosabban, és legkörülményesebben jegyezzen fel, nehogy az ő vigyázatlansága folytán gyermekeinek valaha valami kárjuk legyen. Hogy ez atyai gondoskodás nemcsak gyermekeinek anyagi károktól megóvására, hanem boldogulásukra általában kiterjedt, bizonyítja végrendelete, melyet alább, mint bölcséleti irodalmunk egyik gyöngyét, közölni fogunk.

Mindenek előtt ismerkedjünk meg életével, amint azt második kéziratunkba beírva találjuk.

»Én Nagy Ajtai Cserei Mihály születtem e világra az Atyám írása szerint Csikban Rákoson in Anno 1667. 21. Oktobr. (eredetileg itt 1668 állott, a hogy életrajzírói születési évét említik) — Mentem elsőben Scholában Fogarasban A. 1674. 25. Octob. — Az után az udvarhelyi collegiumban A. 1678. — Hagytam el a tanulást A. 1685. 10. Martii. — Mentem udvarban az öreg Teleki Mihályhoz A. 1685. (Teleki Mihály akkor csikszéki főkapitány volt, kinek udvarában Csereinek, saját vallomása szerint, igen rosz napjai voltak.) — Megbetegedvén el jöttem haza A. 1686. — Mentem táborban elsőben Bethlen Gergely Generálissága alatt a Hársághoz A. 1686. — Mentem táborban Macskási Boldisár Generálissága alatt a Bozzára A. 1689. — Mentem ugyan a Bozzára Táborban Teleki Mihály Generálissága alatt A. 1690. — Bujdostam el Havasalföldiben ugyan A. 1690. — Jöttem vissza onnan Hazámban A. 1691. (Cserei ugyanis katonáskodása közben, a zernyesti csata után, hol élete veszedelemben forgott, Tököly pártjára állt, űt Oláhországba követte, de látván, hogy »fejedelemsége pünkösdi királyság,« ötvenedmagával hazaszökött.) — Mentem udvarban Gróff Apor István (nagy-) Bátyámhoz 6. Maji A. 1692. (itt eleintén magánhivatalt viselt, de később Apor mellett kincstári titkárrá lett.) — Jegyztettem el házastársul Marosszéki Kún Mihály uram Leányát Kún Ilonát, ki csak akkor fordult volt tizennégy Esztendőben, Keczen az Úr (gróf Apor) Házánál akkor megis esküdtem velle 10. Maji A. 1697. — Volt a Lakadalmam ugyan Keczen az Ur Házánál nagy Urak Uri Aszszonyok praesentiájában 22. octob. A. 1697. — Thesaurariusi officiumban tettetém Császár Secretariusnak A. 1697. — A Kuruczok előtt szorultam Görgényben A. 1703. (Itt ugyanis 15 hónapig volt ostromolva a kuruczok által, kik betegsége alatt a várat, a parancsnok árulása folytán kézre is kerített-

ték.) — Onnan ki szabadulván tétettem Csiki Fő Inspectornak 3 Esztendeig az országtól. Szorultam a Kuruczok előtt Brassóban A. 1706. Ott laktam hét Esztendeig s három holnapig költöttem ott el kész pénzt Hat Ezer tizenkilencz forintot.

Ao. 1712. 5. Januar Holt meg az Atyám itt Nagy Najtán Hagymázban, életének 72 esztendejében, kit nagy solennitással itt N. Ajtán el temettetem. Ao. 1715. Karácson napján 26. Xbr. a Feleségem ki is kemény és vakmerő unitaria Aszszony volt addig, az Istennek Szent Lelke által megvilágosítván, és Lelki ismeretiben az igazságról meggyőzöttetvén, az igen egy Idvezítő Reformata Religiora tért és a Káli Reformata Ecclesiában communicált. Ao 1715. 18. Junii a Menykö megütvén Káli épületemet, mindenem porrá égett, még a sem volt más nap mit együnk, vagy mivel a szennyes egyetmásból le változzunk, csak akkor vallottam 2 Ezer forint érő kárt. A kurucz világban pedig azzal együtt a mit Brassóban elköltöttem, többet is igazán mondhatnék de csak könnyen vallottam 18 Ezer Forint érő kárt. — A. 1718. 22. Julii Brassai Szállásom elégett igen sok kárommal, ugyan azon esztendőben 8. Octobr. itt Nagy Ajtai szép Házaim pinczeim, Istállóim, szekér színeim, tyuk Lud majorság pajták, jég verem, fáskertem, Disznópajták, sütő Házaim, élés Házaim, kapuk, Ház körül való külső belső kertek gyümölcs Fák, gabonás Házam dugva tele mindenféle gabonával egy órában mind porrá égének, a mikor olyan szükség volt az országban egy véka Buzát két forinton vettenek. — A. 1719. Ajtáról a Pestis miatt Kálban, onnan ugyan a Pestis miatt Köherben sok ideig bujdosván s nyomorogván, ugyan csak az Isten szent kezít el nem kerülhetők, mert a Lelkem Istenfélő kegyes, nagy hires gazda Aszszony mindenféle jósággal megékesítet drágalátos jó feleségem 6. Septembr. éczakán a Botai mezőben meg mirigyessedik 9. Septembr. virradólag egy kis Leánykája halva el leszen tölle, maga is az nap dél után szép készüllettel meg Hal Kálban holtig való keserűségemre árva gyermekeimmel együtt hagyván engemet, ott temettetem el testit Káli temető ős helyében. — A. 1718. 26. Novemb. az édes Anyám meghal Csik Rákoson Cserei Judith Aszszony életinek 72 Esztendőben. — A. 1720. die 6. Augusti Petken jegyztettem el másodszeri Házas társul Széki István uram kisseb hajadon Leányát Susannát az nap meg is esküttem velle 17 esztendőskorában. Ao 1720. die 5. Novemb. Lett meg a Lakadalmam Petken Széki István ur Házánál. — Ao. 1722. Alsó Köheri egész faluból álló szép jószágomtól megfoszta a Szebeni országgyűlésiben törvény szin alatt Cancellarius Bornemisza János ur.«

Egyéb e helyen való feljegyzései többnyire számos (6 fiu és 5 leány) gyermekeinek születésére s halálára vonatkoznak; így pl. recapitulálja »Ao. 1724—5. Martii estve hat órakor itt Nagy Ajtán holt meg veres himlőben a Lelkem nagy reménységű kis fiam Josef két esztendő hat holnap s egy heti korában, temettetem el itt a Nagy Ajtai templomban az édes Atyám koporsója

mellé; már eddig öt szép fiam, két kedves Leányom holt meg. Ott fekszenek egymás mellett a két Lelkem egy néven való Josef fiaim, ide hatra a Hatartónál való kertben fekszik az édes első kis fiam, Brassóban az ó Brassai templom mellett fekszik az édes Éva Leányom. Kálban az édes Anyokkal egjütt fekszenek egymás mellett Menyuska, Adamko édes fiaim, s egy kis édes Leányom.«

Önéletrajzi jegyzetei e helytt csak 1728-ig terjednek; későbbi életét tehát nem érintjük, csak azt említjük meg, hogy egy ideig tartománybiztos, a szatmári béke után pedig adó összeíró volt, és 1756-ban meghalt.

Haláláról, utolsó éveiről és jelleméről érdekesen nyilatkozik fia György, kinek napló-jegyzései hiteles másolatban kezünk-nél vannak. Cserei György ezeket írja: »1756. 22. Aprilis holt meg az édes atyám b. e. Cserey Mihály uram, Nagy-Ajtán életének 90-ik esztendeiben, sok hosszas erőtlenségi után. 8 esztendőktől fogva a lábán nem járt, sem az házból ki nem jött, nyugossza meg az ur Isten ő szent Felsége az ő szent országában, és sok hosszas és unalmas élete után örvendeztesse meg az maga szent szívének látásával és örökké való boldogsággal; maradjon fenn világ szerént is az ő nagy hire, jó emlékezete, Istenhez, királyához való szeretete, hívsége, szent Religiójához való buzgóság, s buzgósága miatt való porban heverése, mert nagy hivatalt érdemlett volna, ha a mai világ érdemre nézne; maradjon fel az ő nagy bölcsesége. Adjon az úr Isten sok oly embert Erdélyben; magnanimus de igen alázatos, bölcs, de mégis senkit nem contemnáló ember volt szegény; de minthogy igen apertus és simulálni nem tudó ember volt, nem mehele az irigység miatt semmi promotióra; de hogy in privato statu se heverjen bölcs elméje, örökké irt, olvastott, és holta után szép munkáit hagyta posteritássinak.«

Erdély historiáját, mely Cserei Mihály nevét emlékeztessé teszi a magyar irodalomban, 1709-ben kezdte írni s három év alatt fejezte be. Szenvedései indították — úgymond — arra, hogy leírja a mit látott, hallott, tapasztalt, »senkinek sem hizelkedvén, sem penig, a hol a dolognak igazsága s valósága úgy kívánta, nem kedvezvén.« Szerényen mondja, hogy nem akar történetet írni, arra nincs tehetsége, azt másokra, hozzáértőkre bizza; csak azt írja le »unalmában,« a mit maga látott, s a miben magának is része volt. Művét valószínűleg nem a nyilvánosság elé szánta, hanem csak gyermekei oktatásául; a minthogy másfél századig csak másolatokban forgott a közönség kezén, és csak 1852-ben látott napvilágot. E mű »stilusa — mondja Szilágyi Sándor — a memoire stilnek utól nem ért példánya irodalmunkban, oly naiv és természetes, oly velős és jellemző mindenütt.«

Erdély historiáján kívül irt Cserei még egy jogtudományi

munkát, melyet végrendeletében folyvást »Verbőczy könyvem« cím alatt említ, — és »Önéletírását,« melyet a császárnak benyújtani szándékozott, a célból, hogy visszanyerje Alsó-Köheri jószágát, melytől 1722-ben megfosztatott.

Az önéletírást Szilágyi Sándor (Budapesti szemle V. 1859. 46. l.) nyomán ifj. Szinnyi József (Irodalmunk története 1811—1772. 89. l.) mint önálló magyar »művet« említi hozzátevén, hogy az »korjellemezés tekintetében becses mű, mert a kuruc-világ okozta szenvedései és kárai elbeszélését tartalmazza, de természetesen nem minden elfogultság nélkül, a mi oly körülmények között nem is lehet máskép.« Kétkedünk benne, hogy ez irat magyar nyelven megvolna, s nem is tehető fel, hogy a császárhoz magyar nyelvű iratot szándékozott volna benyújtani Cserei Mihály, ki a latin nyelvet jól kezelte. — Kazinczy Gábor hagyatékában van kezünkönél egy *latin* irat másolata, melynek Cserei ez elkeseredett *magyar* címet adta: »A császárnak küldött Memorialisom, Anno 1722. Mikor amaz felfuvalkodott kevély második Hámán Kászoni János Erdélyi udvari cancellarius Alsó Köhéri jószágomtól torkon verve megfoszta, mondhatatlan keserves változásomra.« Valószínűnek tartom, hogy az irat magyar címe vezette tévutra nevezett két tudósunkat, kik az iratot talán csak idézetből ismerték. Maga a »Memorialis« érdekes ugyan, de mindössze egy írott ivre terjed, és inkább kérvény, mint önéletírás, noha Cserei megemlíti benne a trón körül szerzett érdemeit, és a »Rákóczi-rebellio« alatt kiállott szenvedéseit és anyagi kárait, sőt külön mellékletekben hozzácsatolta Chusani Jakab erdélyi főparancsnok 1708-ki, gróf Rabutin Lajos tábornok 1708-ki, báró Vellenstein Hannibal ezredes 1709-ki, és gróf Czernin József ezredes 1711-ki nyilatkozatait, melyekben ezek Cserei Mihály szerzett érdemeit, és hasznos szolgálatait elismerik és bizonyítják.

Ennél sokkal nevezetesebb címnélküli magyar törvénytudományi műve, melyet sem Szilágyi, sem Szinnyi nem emlitenek. Bevezetése elég érdekes arra, hogy itt közöljük. »Ezt a könyvet — mondja Cserei — mind nagy tudós juristák; Iustinianus, Decius, Kitonics, s mások írásiból, mind Erdélyi érdemes emberekkel való gyakor discursusokból, mind sok helyeken való törvénytételekből, a hol én is jelen lehettem, mind penig magam inventiójából így szedegettem s irtam együvé ab Anno 1712, minekutána a brassai hosszas exiliumból, a hol nyolczadfél esztendeig laktam, házamhoz jöttem, mind magam hasznára, mind gyermekeim tanúságokra; mert sok ezer casusok vadnak s naponkint interveniálnak, a melyeknek egyenes decisiójára a mi magyar törvényeinkben sohul semmi lument nem találunk, ha csak az Imperiale just meg nem nézzük, úgy az eleitől fogva gyakorlott

consuetudot is nem consuláljuk. Nem is tartom azt perfectus juristának, a ki csak a Decretumot, Approbatát, Compilátát tanulta, sok kivántató még azokhoz, sőt, a mint igazán szokták mondani: Jó pap holtig tanul, bizony akármely jó jurista is, ám-bár száz esztendeig élne is a világon, mégis nagyon szüksége, hogy a naponkint való experienciákból többet többet tanuljon.

Az igaz nemességnek pedig egyik requisituma az, hogy a törvényeket tudja.

De a mi erdélyi Úrfiaink szégyenlik a just tanulni, hanem agár, kopó, paripa, táncz, szép asszony a multságok, s mikor osztán a jószágokat perlik: gróf, báró uram István Deák, Gergely Deák ajtaján nem szégyenli kuczorgatni, aranyat bővön osztani, hogy valami tanácsával élhessen.

Ezeket pedig egyszer másszor imide amoda notált írásimból in hoc Anno 1724, itt, nagy-ajtai házamnál, úgy vettem rendben s irtam ebben a könyvben. Átkozott legyen, a ki holtom után eldugja s gyermekeimnek kezéhez nem adja; ha magának leírja, azt nem bánom, sőt igen akarom.

Seu sequeris verum, seu falsum, pessime vivis,
 Odia Divorum contrahis atque hominum.
 Qui nihil aedificas, alios contemnere noli,
 Si famam rodis, tu meliora strue.«

Cserei e műve 102 szakaszból áll, és jó egy harmada saját eredeti dolgozata vagy a mint 39 szakaszhoz megjegyzi, »magam conceptusom.« Nem lehet czélunk, e művet töviről hegyire ismer-tetni, csak tartalmáról akarunk némi fogalmat adni, néhány szakaszának czimét ide jegyeztvén: 1. sz. A boszorkányságról. 2. Jószág-cserélésnek módjáról. 3. Isten ellen való káromkodásról. 4. Gyilkosság dolgában való nevezetes observatiók. 9. Sodomiták poenájáról. 10. A torturázásról. 24. Az inquisitoria relatoriákról. 31. A Diaeta-való táblán micsoda causák folynak, 53. A Székelységen a nemes emberek és Lófű-személyek között való Distinctióról, 62. A törvényes Infamiáról. 66. A városok privilegiu-máról. 91. Az embert maga szája nyelve vallására halálra sententiázhatni-e vagy nem? stb. stb.

A munkában tömérdek művelődéstörténeti adat van elszórva s akadémiánk bizonyára nagy szolgálatot tenne az irodalomnak és tudománynak, ha kiadná — a kezünkönél levő (Kazinczy Gábor-féle) másolatot, mely sajtókész állapotban van.

Ezeken kívül több naplóféle s jegyzőkönyve maradt fenn.

Mindezekben elszórva bőven vannak életrajzi adatok; mert Cserei oly subjectiv természetű volt, hogy akármiről irt, akár országos fontos eseményekről, akár házi kicsinyes dolgok-ról, mindenüvé beleszövi saját élményeit is. Leginkább áll ez

két rendbeli végrendeletéről, melyek egyikében vagyona iránt intézkedik, míg a másik inkább szellemi végrendeletül tekinthető. Ez utóbbira térünk most át, mint a mely minden tekintetben felette érdekes. Előbb azonban hadd álljanak itt Cserei sirversei, melyeket önmaga készített, és melyek, noha kevés bennök a költsézet, nem mondhatók érdekteleneknek.

Ime a sirversek.

»Az én holtom után ha lesz valaki, az én koporsómra felírhatja ezeket a töllem életemben csinált verseket.

Bűnös Atyám, s Anyám, bűnben születtettem,
 Bűnben nevedtem, bűnös Lelkem, s testem,
 Nincs semmi érdemem s jó cselekedetem.
 Kristus drága vére egyedül reményem.
 Minden nyomoruság, inség, keserűség,
 Rabság, sok kárvallás, bujdosás, sok szükség,
 Itt nyugszik Cserei Mihály s övé az ég
 Nem bántja már fegyver, tűz, Pestis, s betegség.

* * *

Akár igazán élj kegyes erkölcsökben,
 Akár hamisságot köves életedben,
 Roszszul élsz, mer esel kedvetlenségiben
 Istennek, vagy Embernek gyűlölségiben.
 Mégis jobb igazán, és kegyesen élni
 Világ gyűlölségit azért el szenvedni
 Mert meg tud az Isten attól oltalmazni
 Szenvedésed után menyországban vinni.
 De ha gonoszul élsz s ugy akarsz tetszeni
 Mások előtt, Isten ha meg kezd büntetni,
 Sem Ember, sem Angyal ki szabadítani
 Nem tud, sőt örökké Pokolban fogsz ülui.

* * *

Igazán éneкли Balassa Bálint:

Ne várd hát éltedben bár nagy érdemü légy,
 Hogy szolgálatodért it bő jutalmat végy,
 Hiredet nevedet tapodja sok irigy
 Mindazáltal jó légy, másokkal is jól tégy.

Cserei azonban nemcsak a jövőről (haláláról és örököseiről) gondoskodott, hanem mint historicus hajlamu férfi, sokat foglalkozott a multakkal, és azért természetesen találhatjuk, hogy családja eredetéről, és nevezetesebb egyéneiről is tett feljegyzéseket a maradék számára. Negyedréti kéziratunkban

csakugyan meg is van családja genealogiája inkább, mint története két változatban, melyeket egymással kiegészítve, itt közlünk.

»A Cserei familia így descendál.«

Miklósvárszéki Baróti Cserei Balás hires Vitéz Ember, a ki Sigmond Császárnak, ki egyszersmind magyar király volt, udvari szolgája lévén, mikor in A. 1393. a királyt Nicapolynál Bajazetes Török Császár megverte s a király a harcokról elszaladott kevesed magával, a Törökök üzvé a királyt Cserei Balás megfordult és egy Töröknek a fejét el üti s a kardjában szurván, ugy viszi a királynak, és ugyan akkor a Dunán által kelvén mikor a király megéhezett volna, Cserei Balás egynehány Buza fejet szed s a királynak viszi, azt ki dörzsölvén ugy ette meg a király. Budára jövé a király, akkor adta Cserei Balásnak a Czimert, mellyel a Cserei Familia mai napig él. A czimerben egy Ember fegyverben öltözve, egyik keziben egy kard annak végiben egy konásos (?) Török fő, a más keziben három szál Buza fő. Ez a Cserei Balás 84 Esztendő korában holt meg.

Balásnak fia Máthé, Máthénak fia Lukács, Lukácsnak fia Ferencz, ki is első János királynak Bejárója volt; Ferencznek fia Antal, Antalnak fia Mátyás és Pál, Pál Zrinyi Miklóssal együtt esett el a Szigeti obsidióban; Mátyásnak fia László, Lászlónak fia János, ez vette Henter Margitot, és Barótról Ajtára jött lakni; Jánosnak fia Miklós, ¹⁾ Miklósnek egyik fia János, az én édes Atyám, e fogarasi kapitány volt sok esztendőig, ifju Legény korában penig a Fejedelem fő Asztalnokja; Jánosnak fia Mihály, Mihálynak fia az én fiam György, ezen kívül öt szép Fiaim megholtanak; Miklósnek másik fia Farkas, Farkasnak fia Bölöni Cserei János; Miklósnek harmadik fia György, Györgynek fia Sigmond, Sigmondnak fia Sámuel a ki Baróton lakik. Ugyan Miklósnek fia Miklós ifju Legény korában veszett el a Vaskapunál való harczon. Ugyan Miklósnek fia Mihály ifju Legény korában veszett el a Gyalunál való harczon.

Cserei Györgynek volt Sigmondon kívül fia Sámuel erős Legény ifju Legény korában holt meg Baróton, más fia ugyan György magával együtt holt meg Tökölyi Imrével való bujdosásban, harmadik volt Dániel, ez megházasodott, de magtalanul holt meg. Cserei Farkasnak is Jánoson kívül fia Mihály, ezt történetből lőtte meg egy Tatár a Bécsi táborozásban Kálnoki Sámuel sátorában. Másik fia Miklós dali ifju Legény, megétették s ugy hala meg Bölönben. Harmadik fia Farkas megházasodott; Leányai vadnak, fia nincs. Negyedik László, ez ifju Legény csak ugy tekereg, mindenét eltékozlotta.

¹⁾ Nagy hírü nevü okos nagy Gazda, takarékos esinos Ember, kinck emlékezete örökké fen leszen az egész Háromszéken.

Az én szegény Atyám sok változásokon forgott mint szintén én, teljes életiben, elsőben Barcsai Akos fejedelem Inassa s Bejárója volt, az után az öreg Apaffi Mihály fejedelem fő Asztalnokja, az után fő Ember szolgája, az után nyolcz Esztendeig fogarasi kapitány, azután Béli Pál alkalmatosságával meg fogták, nyolczad fél Esztendeig fogva tartották, akkor mindenét elvették, belső értékét, külső jóvait Fogaras földin való szép jószágát, az után megszabadulván mind a Tökölyi irruptiójában számtalan károkat vallot, ugy a Csiki rabláskor is gabonáját elégették. Sok szamu jobbágyait elrablották, maig is oda vadnak, az után a kurucz világ bekövetkeztvén, nyolcz esztendeig nyomorgott velem együtt Brassóban, ott mind ő kegyelme, mind én valamink volt testig lelkig elköltöttük. Brassóból kiszabadulván esztendőre megholt hagymázban hetven két esztendős korában, ha a mi kevese volt megmaradhatott volna nekem is jobb lett volna, a gyermekeimnek is elég maradhatott volna, egyébiránt a mi kevés jószága megmaradott, azt el nem tékozolta, mint az első Feleségem Atyja hanem conservalta.«

Ime, ennyi az, mi az említett kéziratokban Cserei életére s műveire vonatkozik.

ABAFI LAJOS.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ADATOK.

II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvartartási szabályzata.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Mi Második Rákóczy Ferencz, Isten kegyelméből a Római Szent Birodalomnak és Erdélyországának Fejedelme, Magyarország Réseinek Ura és Székelyek Főispánja, a Szabadságért Öszveszövetkezett Magyarországnak Vezérlő Fejedelme, Munkácsi és Makoviczai Herczeg, Sáros Vármegyének örökös Fő-Ispánja, és Sáros-Pataknak, Tokajnak, Regécznek, Ecsednek, Somlyónak, Ledniczének, Szerencsnek, Ónodnak örökös Ura. — Az idegen nemzet, nemzetünket letapodó és annak minden dicsőségit gyászban öltöztető, kegyetlen szándéki és cselekedeti között, nem utolsó vala az is, hogy hazánkban tündöklő familiáknak kiirtása által nemcsak az országnak minden rendeit erőtlenítse és szegénységre juttassa: de még az úri és nemesi ifjakat is rendek szerint való nevelkedésétől és minden úri s nemesi vérhez illendő erkölcsök gyakorlásától annyival is inkább megtiltsa, mentül nagyobb kegyetlenséggel amazokat jószágoktól és minden értékektől megfosztván, az udvaroknak tartására alkalmatlanná tette.

Melyre nézve hadakozásunknak eleitől fogvást, hazánk és országunk több és nagyobb szerencsétlenségi között is szánakodó szemmel szemlélvén miudeddig is sok úri és nemesi ifjaknak rendetlen nevedéseket, és udvarunkat minden hozzájuk illendő erkölcsökkel tündököltetni kívánván, annak kormányozásáruul e következő rendet kinek-kinek udvari tiszteink és szolgálk közül eleiben adni kívántuk.

Tekintetes, Nemzetes Vay Ádám Udvari Fő-kapitány Instructiója.

Minthogy a régi magyar szokást és boldog emlékezető eleinknek példait követni kívánván, az udvari kapitány avagy

marschallusi tisztséget udvarunkban legelsőnek és főbbnek rendeltük: tudtára légyen, hogy annak mind political, mind militaris és törvényes állapotjai összekapcsolatván, hivataljában és kormányozásában fognak állani; a mint is személyünk után legnagyobb authoritással lévén, jóllehet generaliter az egész udvaron legfőbb directiója leszen, mindazáltal in particulari az udvari szolgarendet subdividálván, nominanter melléje rendeltük vicejiül udvari hadnagyunkat és annak felötte udvarunkban lévő fő-ember szolgálóinkat is az asztalnokokkal, generál-adjutantinkkal, fegyverhordozóinkkal, strázsamestereinkkel, quártélymestereinkkel és testőrző hadainknak minden névvel nevezendő tiszteivel directiója aláadtuk. Melyre nézve praevie ezeket így értvén,

Primo. Mivel minden bölcs rendelkezéseknek és azok boldogulásának főbb istápjája és fundamentuma az isteni félelem, kinek szent kormánya által mink is mind életünket, mind udvarunkat és édes nemzetünknek felvett ügyit, ezen felháborodott világi tengernek és az udvarokban leginkább erőt vévő hívságoknak habjai között vezérelni kívánván, annak fogyatkozás nélkül való gyakorlását elmúlhatatlanul akarjuk: úgy intézze és alkalmaztassa udvari kapitányunk maga életét és udvarunknak kormányozását, hogy mind maga a kegyességben lámpásul tündökeljék, mind pedig udvarunkban gyarapítván az directiója alatt lévőket, a kiadott edictumok mintegy zabola által az istentelen élettől és nevezetesen az átkozódásoktól, szitkoktól, hijában való esküvésektől, bujaságtól, tobzódó részegekedségektől és más egyéb rosz erkölcsöktől, a melyekre a közgyarlóságinktól indított ifjúság leghajlandóbb szokott lenni, szorgalmatosan tartóztassa, és azoknak erejével az alább irrt modalitás és processus szerént büntesse és büntettesse. Melyre nézve akár táborban, akár helységekben, kit-kit a maga vallása szerént levő isteni szolgálatnak gyakorlására kényszerítsen, és kivált azokat, a kik actualis szolgálatban palotáinkban rendeltetve lesznek, a reggeli és estvéli imádságoknak végben vitelére szorgalmaztassa.

Secundo. Jól tudván udvarunk rendtartásának módját, és kinek-kinek hivatalját instructiójából kitanúlván, hogy az annak tenora és circumstantiai szerint alkalmaztassa mindenekben magát, szorgalmatos gondja légyen; a mint is, hogy annyival inkább alatta lévő udvari szolgálóink közt jobb rendet tarthasson: azon instructióknak páriáit vegye maga kezébe és azokat regula gyanánt tartván, a szerint is büntettesse az excedens feleket.

Tertio. Minthogy pedig az udvari hadnagy avagy vicekapitány a dolgoknak jobb móddal és serénységgel való végben vitelre rendeltetett segítségül melléje: ahhoz képest valamiben a maga hivataljának kimunkálkodására más egyéb nagyobb

okokra nézve nem érkezhetik, bízza reája annak effectuatióját, és ugyan általa vitessen minden dolgokat véghez; holott pedig engedelmünkől udvarunktól magának távozni köllénik, adjon udvari hadnagyunknak minden szükséges dolgokról elégséges informatiót azoknak kimunkálkodására.

Quarto. Legfő hivataljában és kötelességében léssen, hogy valamiképen tisztiben való beállításának alkalmatosságával is eskövésével magát lekötette, jó lelkiismérettel és vigyázó teljes serénységgel, személyünk ellen minden titkosan practicalók ellen, mind táborban és más egyéb helyekben s úgy útazásinkban is ió rendeléseket tégyen, és kiváltképen harczok alkalmatosságával személyünktől semmiképpen el ne maradjon se ne távozzon, sőt sétálásunk és vadászásunk idején is vagy udvari hadnagyunkat, avagy mást a főbb udvari szolgálaink közül rendeljen maga helyett oldalunkhoz.

Quinto. Minden ország és külső követeknek befogadása is ezen hivatalt illetvén, a midőn olyaknak jövetelét hallja, illendőképpen intimálván hoffmesterünknek, felőlek provisiót tétessen és melléjek az alattavalói által szükséges strázsákat rendeltessen; kiváltképpen pedig ha publicus követ, a főember-szolgák között hozzá küldvén, minekelőtte táborunkban avagy a hol leszünk, bejőne, a ceremoniának napjáról és solemnis bejöveteléről vele praevie végezzen; mely nap is bekövetkeztvén, hogyha királyok követje léssen, legalább két mértföldnyire hintókat eleiben küldje az hoffmesterrel, hat színesebb sereggel, tizenkét öltöztetett paripákkal, nyolcz inassal, hat bejáróval, tizenkét étékfogóval és több főrendekkel, a mennyire kitelhetik; melyeknek is bejövetelek ekképpen légyen: 1-mo. Két udvari strázsamester. 2-do Három karabélyos sereg. 3-io. Négy étékfogó. 4-to. A vezetékek. 5-to. Vicelovászmester. 6-to. A bejárók ketten-ketten. 7-mo. A főember-szolgák, a melyek között observáltassék, hogy mivel az tartatik főbb helynek és rendnek, a mely leghátrább, közel a követ személyéhez esik: annakokáért ha (a mint gyakorta történik) a követnek főember-szolgái volnának, becsületnek okáért ilyen első ingressusokban a követ személyéhez legközölebb eresztessenek, a mint is utánnok menvén a követ hintaja, melléje üljen balkézre hoffmesterünk. 8-vo. Az inasok csoportosan, az étékfogókkal együtt. 9-no. A több karabélyos sereg. Ilyen renddel szállására vezetettvén és kísértetvén, solenniter ott készített ebédre várassa, a hol is a Hoffmester több főrendekkel leülvén, méltóságunknak fogvatkozás nélkül megfeleljen. A midőn pedig az audientia napja tőlünk determináltatik, adja azon követnek tudtára, és hasonló pompáról tévén rendet, a feljebb megirt modalitás szerint kísértesse hozzánk, a hol leszünk; abban senki szolgálaink avagy hadaink közül lovon be ne jőjjen, hanem az utczán maradjon. Ha a követnek teljessé-

ges bejövetele előtt a bejárók és főember-szolgák udvari kapitányunkat látják, sort álljanak, az inasok pedig és étekgógók a hintót gyalog kísérik; maga pedig a midőn a követ hintajárul avagy lovárul leszáll, rövideden beneventálja, és úgy a bejárók ketten-ketten s több főember-szolgákkal megindulván, egész belső szobánkig kísérik, és mindezeket a visszamenetelnek alkalmazhatóságával is observáltassa s úgy a hozzá rendelendő strázsákat is megdupláltassa.

Sexto. Ide tartozik az is, hogy magunk személye körül való ceremonia-tételben azt observálja, hogy a midőn templomból vagy fejedelmi asztalunktól, avagy a tanácshelyről szobáinkban megyünk, előttünk legközelebb járván hoffmesterünkkel és az udvari hadnagygyal, háló szobánkban is bejöjjen, a honnan ha magunk nem tartóztatjuk, meghajtván magát kimenjen a többivel. Továbbá

Septimo. A főember-szolgák (a mint feljebb említett) directiója alatt lévén, minthogy azoknak külön-külön in particulari instructiojokat kiadatni nem látjuk szükségesnek, alkalmazhatóságnak ítéljük azoknak hivatalját ide inseráltatnunk; kihez képest adja eleikben, hogy mint úgy is oly úri és nemesi ágyból és háztúl születettek, a hol a nemesi erkölcsöknek fundamentumát megvetvén, magok is általláthatják, miben álljon szükséges magokviselése; arra való nézve igen megkívántató kötelességekben lészen, hogy jámbor és józan életet élvén, magokat tisztán és csinossan tartván, mindenkhez magokat okos és illendő nyájassággal alkalmaztatván, úgy viseljék mind magok böcsületit, mind a méltóságunkat előttek, hogy udvarunkban lévő s nevedő ifjúságnak tüköri és példái lehessenek, kiváltképpen pedig mindennap reggel és estve palotánkra feljövén, mindenkor ketten vagy hárman a belső audientiás-házban a hol a bejárók szoktanak lenni, rend szerint continuuskodjanak; a kiknek is a bejáróktól illendő respectusok lévén, az odajövő méltóságos urakkal, senatorokkal, colonellusokkal és más arra érdemes böcsületes rendekkel discourálván, azokat illendőképpen excipiálják, oly készen lévén, hogy valamikor nagyobb és nem minden emberre bízható dolgokban való követségeknek s úgy más egyéb parancsolatunknak végbenvitelére hivatjuk, megjelenhesenek és nevezetessen személyünknek mindenüvé való kísértésére elkészülvén találtassanak. Azonban hogyha vagy bejáróinktól, vagy inasinktól palotáinkon valamint a jó erkölcs és tisztesség ellen elkövetni látnának: rossz cselekedetekről megfeddjék, és ha büntetést érdemlenének, főbejárónknak megjelentsék. Minthogy pedig annakfelette ezen hivatalban lévő szolgálóinkat szokás szerint asztalunkhoz való leülésre méltóztatjuk, a melyek is a hoffmesterünkötől marasztaltatnak, azok akkor el sem vonhatják ma-

gokat. Mindezeket azért tudtára adván udvari kapitányunk nékiek, egyszersmind tisztiben fog állani, hogy közöttük az feljúl írtt mód szerint oly rendelést tégyen, hogy magokat mindennap változtatván, a kettőnek jelenlétiben fogyatkozás ne légyen.

Octavo. Udvari kapitányunk tisztéhez tartozik az is, hogy a midőn mely nemes vármegyében vagy quártélyra vagy subsistentiára, avagy penig in forma condescensionis megyünk, annak tiszteit arrúl előre informálván, magához hívassa és quártélymesterünktől udvarunknak listáját kezéhez vévén, valamint már minden rendbéli szolgálóknak oralis és equilis portióiról dispositiót tettünk: a szerint a vármegye tiszteinknek is kiadja (oda hivattván valamely ahhoz értő főbb rendű szolgálókat is, az udvari commissariussal és quártélymesterünkkel együtt) consideálván, vagy dislocatióképpen, vagy más mód és rend szerint, a mint parancsolatunk lészen az üdőknek conjuncturáihoz képest udvarunknak dolgát jó rendbe vétesse; mely szerint is a palétákat kiadván, a midőn az ineálandó compatusnak ideje eljön, azt is udvari commissariusunk és quártélymesterünk által végben vitesse, a kiknek relatiójokból kitanúlván a történhető excessusokat, azokat, akármely rendbéli szolgálókat által okoztattak legyenek is, minden kedvezés nélkül finaliter complanáltassa.

Nono. A mi a hadi dolgokat nézi, (a mint feljebb letétezt) minden rendbéli testőrző hadaink udvari kapitányunk directiója alá adattak; kiváltképpen szükséges, közöttük oly commandót tartson, hogy más egyéb hadaink felett mind az jó erkölcsökben, mind más külső magok-viselésében reguláltassanak, és nevezetesen az excedenseket törvényesen büntettesse, a közöttük történhető főbb dolgokat magunknak bejelentse, udvari commissariusunk által kifizettesse, megruháztassa, és más szükséges dolgok eránt is gondjokat viselje; kiváltképpen penig mindenkor jobb reflexióval légyen, hogy meggondolván az üdőknek s helyeknek és dolgoknak conjuncturáit, akár táboron, akár másutt legyünk: az említett testőrző hadaink között annyit hagyjon mellettünk, hogy contra casus adversos elégséges securitásunk lehessen. A mint is

Decimo. Mind városokon, mind egyebütt utazásinkban, de kiváltképpen táborozásunk alkalmatosságával az istrázsálásárúl jó rendeléseket tétessen, nevezet szerint penig minden rendbéli testőrző hadaink között egy-egy zászlós sereget állíttasson ki, a melyből az istrázsa szállásunkat, avagy sátorunkat annak rendi szerint körülállván, fogyatkozás nélkül változhasson. Sőt ennek felette a belső sátorainkhoz úgy rendelje a kapcsos daliás seregből az istrázsákat, hogy azok kívül, a nemesi társaságbéliek között valók penig az ágyas-szobánknál belől, avagy sátorunknál helyheztesse. És annakfelette azt is observálja, hogy, ha az

dolgoknak s helyeknek mivoltához képest szorosabb strázsálás és vigyázás kívántatik: a setétes estvéknek idején, nagy csillapjában sátorunk körül titkos istrázsát is állíttasson és tartson.

Undecimo. A mi több udvarunkban való strázsákat illeti: az rendnek illendősége hozza magával, hogy magának hoffmesterünknek, udvari hadnagyunknak és cancellariusunknak böcsületeknek megadására és authoritássok megtartására nézve, s úgy nem különben a cancelláriabéli archivumoknak securitásához és az expeditióknak nagyobb csendességben való folytatásához képest strázsákat rendeltessen, ideértvén generálisinkat és senator urakat is, a midőn a mezőn vagy másutt udvarunknál megjelennek.

Duodecimo. Valamint a feljül írt udvari szolgálaink emléttett udvari maschallusunk directiója alá rendeltettenek: úgy szintén mind azon dolgokban, melyek eránt extra casus in ordinario foro decidendos magok közt versengenének, avagy valamely vétkes cselekedeteket követnének, judicatussátul függni tartozni fognak, azért is szükséges, hogy a midőn iniuriált fél panaszát az udvari auditornak és általa emléttett marschallusunknak bejelenteti, az kissebb állapotokban udvari hadnagyunk által revideáltassa a dolgot, a főbbeknek pedig maga ülvén presesül, láttasson törvényt és az udvari főbb szolgarend közzül legalább hetet invitáltatván, annak rendi szerént per notationes decidáltassa, és ad ratificationem előnkben hozván parancsolatunk szerint executióba vétettesse.

Decimotertio. Hogy pedig az ilyenén törvénylátás jobb renddel folyhasson: alkalmaztassa magát udvari marschallusunk a processus eránt és az büntetésnek irrogatiójában az excedens instructiójához és az udvari edictumokhoz s úgy nemkülönbén egyszersmind az ország hadi törvényeihez; azt observáltatván, hogy az udvari edictumok legalább kétszer és nevezetesen a midőn táborban indulunk és onnét quartélyban szállunk, az egész udvar előtt az auditor által publice elolvastassanak.

Utóljára. Mivel minden particularis casusok elő nem számláltathatnak: generaliter instructiójában adatik, hogy hivatalját illelhető minden occurrentiákban serény dexteritással és hozzánk való igaz hűséggel parancsolatunk szerint eljárjon.

Udvari hoffmester instructiója.

Primo. Előszer is szükséges tudni hoffmesterünknek, hogy udvari szolgálaink közzül directiója alá adatnak, nevezet szerint: főkomornyékunk avagy kincstartónk, főbejárónk, csuhadárink, inasaink, lovász- és konyhamesterink, udvari commissariusink és a szekérmesterek; s úgy nemkülönbén szorgalmatosságára biztattatnak udvarunknak minden oeconomiabéli állapotai, hogy

mintegy universalis gazda lévén, annak szükségérül minden fogyasztás nélkül provideáltasson az alább írt mód és rend szerint. A mint is,

Secundo. A mi a provisio dolgát illeti, ha midőn magunk jószágában készülünk: előre hírt adván az odavaló praefectusunknak, minden szükséges dologokról úgy informálja, hogy annak idejében udvarunknak fogyasztása ne legyen; holott pedig attúl távúl esvén, vagy táborozásban vagy másutt az országnak egyéb részeiben történik lételünk: udvari commisariusunk által tégyen a szükséges állapotokhoz képest rendes provisiót, úgy, hogy sem a felettébb való oeconomizálással legkisebben is méltóságunkat meg ne sértse, se a tíkozlás által tárházunkat meg ne fogyassa.

Tertio. Az magunk asztalára leginkább vigyáztatván, a vendégek hívásában azt observálja, hogy udvarunkban idegeneket látván, kinek-kinek tiszteletérül s állapotjáról magát informáltassa, és minekelőtte asztalunkhoz marasztaná, felőlek informatiója mellett kérdést tégyen, úgy, hogy a kik megmarasztandók lesznek: ha generálisok, vagy magyarországi senatorok, és erdélyi tanács s úgy más nagyrendű urak, bejárók által, az alábbvalókat pedig inasok által invitálja, és kinek-kinek előre praerogativájokról informáltatván magát, illendő helyt mutasson, úgy intézvén a dolgot, hogy tizenegy számon feljúl vendégeink superflue ne legyenek, és legalább ketten vagy hárman udvari főember-szolgáink közül is mindenkor asztalunkhoz leülhessenek; pro generali directione arra vigyáztván, hogy valakiket egyszer asztalunkhoz méltóztattunk, azoknak azután is bízvást marasztást adhat. Mivel pedig

Quarto. Az maga asztalát is csaknem hasonló tekintetben kívánjuk tartatni: ahhoz képest ottan méltóságos személyünket repraesentálván, a főhelyt tartsa meg, és a kik az idegen főrendek s követek concursusával asztalunktúl elmaradnának, azokat magához invitáltatván, ültettesse olyformán, hogy ad summum tizenkét személy becsületesen és minden tolódás nélkül elférhessen, azt tartván a főember-szolgák közt történhető competentia-ban regulául, hogy juxta seriem seruitii accommodáltassanak. Továbbban

Quinto. Udvarunknál levő idegen követjeinkről nemcsak bejövetelekor, hanem azután is kiváltképen való reflexiója legyen, nevezetesen pedig szállásokról a quártélymesterek által jó rendelést tétessen, és egy szóval valamiben tőlek requiráltatik, mindeneket nagy kárunk nélkül, sine defectu administráltasson; sőt a mint feljebb említettett, az olyatén követek jövetelének alkalmazosságával udvari kapitányunktúl szükséges informatiót vévén a hintó kíséréserül és lovak öltöztetésérül, a kinek illik, eleve hírt adjon és az eleiben adandó rend szerint udvari szolgáinkat

csinosan rendelvén a kísértő színes seregekkel együtt, legalább egy mértföldnre eleikben menjen; kiknek is accomodatiójokról szállásokon úgy provideáltasson, hogy legkiváltképpen ilyen állapotokban méltóságunknak legkissebb sérelme se következzen. Coeterum

Sexto. Szorgos gondviselésében léssen említett hoffmesterünknek, hogy kormányozása alá adatott úri s nemesi rendből álló ifjakról oly vigyázást tartson, hogy mivel atyjoktól s atyjokfiától udvarunkban a végre adattattak, hogy az isteni félelemben és nemesi erkölcsökben gyakorolják magokat: közöttük a szitkozódást, hamis esküvést, részegeskedést, kártya s koczka-játékot és más egyéb akármelyféle illetlen pajzánságokat megtiltson és eltávoztasson, és egy szóval a feljebbvalóknak és idegeneknek megbecsülésére és minden nemesi vérhez illő emberiségre oktassa; holott pedig némelyekben az illendő és kemény pirongatási nem használnának: az bot alatt valókat, az udvarokban régenten practicált mód szerint szőnyeget leterítettvén, megcsapattassa, és mind ezeket, mind pedig a főbbeket, ha magokat jobbítani nem akarják, szolgálatinktúl elbocsássa. Ezen kívül:

Septimo. A feljől írt s keze alatt lévő szolgálóknak magokviselésére oly vigyázással legyen, hogy azoknak instructióit párban kezéhez vévén, kit-kit azokban letett kötelességére kényszerítsen, és kiváltképpen a körülöttünk való udvarlásnak módját és rendeit vélek fogyatkozás nélkül megtartassa. Ennek fölette

Octavo. Az udvari cseléd ruházatjáról szorgalmatos gondja lévén fizetéseket is komornyikunk és udvari commissariusunk által angariatim kiadattassa, és közöttük mindenekben mindennek felett a csinosságot obseruáltassa. E mellett

Nono. Udvari commissariusunk és más számadó szolgálóink számadásinak revisiója hoffmesterünk hivataljában lévén minnekutánna azokat rationum exactorunk által reuideáltatja, szükséges, hogy udvari cancellariusunkat és udvari hadnagyunkat, avagy más ahhoz értő főember-szolgálóinkat magához convocálván, jól megvizsgálja és censurálja s consequenter cum opinione censurae előttünk repraesentáltassa; a mint is ezen mód nélkül ne is vehessék számadó szolgálóink magok absolutionalissát. Ennek felette

Decimo. Ha valamely dolgokban udvari gyalog avagy lovas hadainkra szüksége léssen, kapitányunkat, vagy annak jelen nem létiben hadnagyunkat requirálja.

Utóljára. Tartsa ahhoz magát, a mint az udvari marsallunknak kiadott instructiójának utolsó cikkelyében fel vagyon téve.

A főbejáró instructiója, directiója alatt valókkal együtt.

Primo. Mivel az úri és nemesi rendek a végre adják magok fiait udvarunkban, hogy isteni félelemben és más nemesi, minden rendet és vért illető jó erkölcsökben nevelkedjenek és oktattassanak: szükséges mindenknek előtte főbejárónknak magát úgy alkalmaztatni, hogy a kik idejekhez és alkalmas voltokhoz képest vagy bejáró, vagy inas számban szolgálatunkra applicáltatnak és directiója alá adattatnak, azoknak nemcsak nevezettel, de valósággal is, minden maga-viselése által adandó jó példával, urához való hűséggel, tisztiben való szorgalmatos eljárással, a feljebbvalóknak érdemes böcsülésével, és az alattavalóihoz illendő keménykedéssel, mint egy kalaúz, előljárója legyen; a mint is szorgalmatos gondja légyen, hogy azok közt magunk méltóságát (a melyet tisztsége által visel) maga előtt viselvén, a velek való társalkodásban magát felettébb azon deák mondás szerint: *Nimia familiaritas paris contemptum*, ne bocsássa, hanem maga hivatalja szerint böcsüljen és büntessen. Hogy pedig a szolgálatban mindenk annak rendi szerint folyjanak:

Secundo. A bejárókat és inasokat (kivéven az innyaadó s fegyverhordozó és csuhadár szolgálóinkat, kiknek is a parte instructiójok kiadatott) négy bejárót és négy inast hetenként ekképpen szolgáltasson, hogy tudniillik két idősbik bejáró és inas mellé két utóbbiakat, a szolgálat rendinek tanulására nézve rendelvén, négye nappal, uégye pedig étczaka continue ajtókon legyenek és enni is nem egyszersmind, hanem ketten-ketten egymásnak felváltása után menvén, minden fogyatkozás nélkül vigyék véghez szolgálatokat; amint is vasárnap abban belépvén, szerdáig continuuskodjanak. Kiket is úgymint három étczaka estrázsálókat a más rendbéliek felváltván, következésképpen újjólag jövendő vasárnapra más nyolczan azokat felváltásák. Ezen kívül

Tertio. A több szolgálat nélkül valókkal azt cselekedje, hogy mivel az asztali szolgálatra, avagy kimenetelünk alkalmasságával a velünk való kijövetelre és templomban való kísérésre köteleztetnek, ebbéli rendelésünket eleikbe adja és úgy observáltassa, hogy helyes mentségen kívül magokat el ne vonják. Továbbá

Quarto. Instructiójokban adja a szolgálatban lévőknak, hogy únosuntalan ajtónk előtt lévén, kemény büntetés alatt onnan ne távozzanak, hogy valamely parancsolatunk occurrálván, annak végben vitelire készen találtassanak; mely eránt a bejáróknak authoritássa léssen, hogy ha specialiter magának túlünk parancsolatja nem léssen, az inasok elküldésével effectuáltassák. E mellett tisztiben léssen a főbejárónak, hogy az audientia kéréket

bejelentse, szabadságokban állván az szolgálatban lévő bejárónak is, hogy in absentia praefati ugyanazont elkövethessék; mindazáltal azon kívül csengetésünken kívül házunkban be ne jöjjenek, sem másoknak, udvari kapitányunk, hadnagyunk, hofmesterünk, cancelláriusunk, secretáriusink és más belső meghitt szolgálóinkon kívül bemenni ne engedjenek. Azonban

Quinto. Öltöztetésünk, vetkeztetésünk és asztalnál létünk alkalmatosságával említett főbejárónk jelen lévén, a szolgáló bejárónk által mosdó medenczét praesentálván, mosdásunk után az inasok által kiküldesse, és kiváltképpen akkor a csuhadárok és fegyverhordozókon kívül senkit is bejönni ne engedjen. Asztalnál pedig az innyaadóval és fegyverhordozóval együtt melénk legközelebb álljon, és ezt az templomban létünk alkalmatosságával is elkövesse. Ezen kívül:

Sexto. Pompák alkalmatosságával, ha lovon megyünk, az udvari kapitány és hofmesterünk előtt, ha pedig hintóban ülünk, az hintó után, a bejárók és inasok előtt menjen. És annak felette:

Septimo. Mivel ezen tiszttben lévőket az idegenekkel való nyájaskodás és böcsületeknek megadása szokta megkülömböztetni: ahhoz képest az audientiás-házunkban lévő úri és főrendeknek a bejárók és inasokkal illendő böcsületeket megadattatassa, az illetlen kiabáló kaczagásokat megtiltsa, és más egyéb parancsolatunk szerint való dolgokban hofmesterunktől függvén, mindenekhez serény dexteritással és hozzánk való igaz hűséggel eljárjon.

A fő és vice-asztalnokok instructiója.

Primo. Tudva lévén feljülemlyített asztalnokjainknak, hogy az étékfogók directe kormányozásuk alá adattatnak: szükséges azért, hogy azok közt a jó erkölcsök gyarapítására és csinos magokviselésére nézve például legyenek; a mint is kinek-kinek csendes és maga rendes viselésére vigyázzván, ebédlő palotánkban tisztán való tartására főbb gondjok legyen, és ha kik ottan akár udvarbéliék, akár idegenek, magokat méltóságunk ellen viselnék, azokat admoneálják, más alábbvaló szolgarendet (hacsak feljebb való rendő urak, tisztességes nemes emberekből állók nem lesznek) ott ne szenvedjék. Azonban

Secundo. Szükséges, hogy az étékfogók számát 3 részre osszák, a kik hetenkint szerdán és vasárnap elintézett rend szerint változzanak, úgy, hogy egy része éjjelnappal palotánkban fel legyen és velünk mindenüvé kijárjon, más része a naponkint, óránként történhető póstálkodásokra tartassék, az harmadika pedig annyiszor előjövő szolgálatra s másoknak felváltására nyugodalomban maradjon. Ebből mindazáltal oly következtetést ne hozzanak, hogy a két utóbbi renden lévők a palotánkra való fel-

jövetelre nem köteleztetnek; sőt inkább hivataljokban lészen, hogy minden reggel és estve az isteni szolgálatra s úgy más rend szerint való dolgaiknak végben vitelére megjelenjenek. Amint is

Tertio. Ebédlésünknek ideje jelen lévén, minekutána emléttet asztalnokjaink étkeinket megköstolják, az étekgógók által szép renddel asztalunkhoz felhordattassák, és annak díszes módja szerint nagy csinosan elrakják, in particulari azt observálván, hogy ezt főasztalnokunk magunk asztalánál, vicéje pedig hoffmesterünkénél vigyék véghez. Továbbá:

Quarto. Pompáknak alkalmatosságával hivataljában lészen asztalnokunknak, hogy a midőn udvari hadnagyunk jelen nincsen, annak tisztit mindenekben supportálja és kornyétánk előtt járjon; hogyha pedig az étekgógók más rendben járni rendeltetnek, azok eleiben a vice-asztalnokot praeficiálja, a kinek is particulariter kötelességében lészen, hogy

Quinto. Főasztalnokunknak directiója alatt palotáink és sátoraink csinoságára vigyázzon, azt observálván, hogy minekelőtte az estvéli nyugalomra nem megyünk, senkiknek azokban maga ágyát megvetni ne engedje, sőt viszont reggel is az hajnali dobolás előtt kihordattassa s megtisztíttatását el ne múlassa. Ennek felette

Sexto. Tudva tartásuk mind a ketten, étekgógóinkkal együtt, hogy dependentiájok udvari marschal és hadnagy híveinktől lészen, kiknek is minden parancsolatok szerint engedelmeskedvén; ha mi, akár egy, akár más állapotban történik, a melyet repraesentálni és orvosoltatni szükséges, hozzájuk recurraljanak, mindenekben minden serénységgel és hozzánk való igaz hűséggel eljárván magok hivataljokban.

A vörösvári Rákóczi-levéltárban lévő egykorú példányról közli
THALY KÁLMÁN.

Egy nevezetes okirat I. Mátyás korából.

I. Mátyás király, nejének Beatrix királyasszonynak beleegyezésével, a spanyolországi Tholedo városából származó Cottanak nevezett Márton mesternek — rendkívüli szolgálataiért és azért, hogy ezen kitünő művészt állandóan udvarához lánczolja — Budán egy kö házat adományoz minden hozzátartozóval örök joggal, mely ház a Mindszent utczában van és az előtt Marczaly László tulajdona volt, de ez utóbbi magtalan halálával a koronára szállott. Bécs 1488 aug. 24.

Comissio propria domini Regis.

Nos Mathias dei gratia Hungarie Bohemie etc. Rex Dux-que Austrie, Memorie commendamus tenore presencium signifi-

cantes, quibus expedit vniuersis. Quod nos delectati, *arte et ingenio* fidelis nostri prudentis et circumspecti Magistri *Martini* cognomento *Cotta, de Tholetto* ciuitate scilicet *hispanie* oriundi, quibus eundem, mirifice decoratum agnouimus, Animaduertentes etiam, hominis seruitia et merita, ac in omni opere arteque sua, fidelitatem et diligentiam, quibus omnibus, se nobis gratum reddere studuit et acceptum. Cum igitur ex eo, Tum vero, vt tam preclari ingenii, et egregiorum operum Magister, apud nos, et in Regno nostro, pro tocius Curie nostre, curialiumque omnium decore et ornamento, ac nominis nostri splendore, perpetuo remaneat, inter alia liberalitatis et munificentie nostre munera, quibus ipsum afficere intendimus, Domum nostram lapideam in Ciuitate nostra Budensi, in platea seu vico omnium sanctorum habitam que alias Magnifici quondam Ladislai de Marczali prefuerat, Sed per mortem et defectum seminis eiusdem inter alia sua bona, ad nos collationemque nostram, optimo iure deuoluta extitit, simul cum cunctis edificiis, in superficie fundi eiusdem domus existentibus, ac pariter cum cunctis suis utilitatibus et pertinencys quibuslibet, Memorato Magistro Martino Cotta, suisque heredibus et posteritatibus vniuersis de beneplacita voluntate et consensu, Illustrissime domine Beatricis Regine etc. Consortis nostre charissime, dedimus, donauimus, et contulimus, immo damus, donamus, et conferimus, jure perpetuo et irreuocabiliter tenendam, possidendam, pariter et habendam, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas in formam nostri priuilegy redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportare. Datum Vienne in festo beati Bartholomei Apostoli, Anno domini Millesimo Quadringentesimo octogesimo octauo, Regnorum nostrorum anno hungarie etc. Tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.

A pecsét töredék zöld és világos violaszínű zsinóron függ. A pecsét vörös viaszba nyomott belső részének átmérője körülbelül 77 m. m. lehetett. Latin betűs köriratából látszik még: — — MATHIE — — — HVNGARIE. BOEMIE. ETC. REGIS. A — — —. Hártyára írott eredetije gróf Andrássy Manó gyűjteményében.

Közli: B. RADVÁNSZKY BÉLA.

II. Rákóczy György temetése.

II-ik Rákóczy György haláláról Kemény János Erdélyből Magyarországra id. gr. Csáky István sógorának, a megyesi táborból május 29-én 1660-ban.

Tekintetes és méltóságos gróf!

Nekem bizodalmas uram s sógorom!

Isten kegyelmedet mostani betegeskedéséből gyógyítsa meg és jó egészséges életbe sokáig megtartsa szivből kívánom.

Tegnap napon érkezének meg kegyelmedhez bocsátott szolgálaim az erdélyi harcznak kimeneteli felől, tudván, hogy az gonosz hir szárnyon jár nem láttam annyira szükségesnek, hogy tudósítsam kegyelmedet, mint annak környül való állási felől: az harcz azért bizonyosan 22 praesentis reggeli 8 óra tájban kezdetett, hamar el is végeztetett Gyalu és Száz-Fenes között, az fejedelem akarván valamely megfordult seregeit téríteni, az nem lehetett, hanem maga választott seregeivel succuralt nekik, azokat az üző ellenség látván az succursust megtért, és valami ároknak szorulván az hátot adott megszorult ellenség közibe egyveledett és ott miglen mellette levők megsegítették, négy seb esett rajta, fején három s vállán egy, ketteji valami kurtáni oláhoktól esett, az ketteji töröktől, az többi gyenge sebek, az egyik fején levő derekas nehéz seb, nehezen vitték Váradig, 26 praesentis még ott volt, ha meg nem nehezedik. Ultima hujus akarták Székelyhidra hozni az fejedelemaszszonyért is elmentenek Munkácsra, eloszlott hadait convocáltatja és Debreczenhez akarja szállíttatni. *(Tovább szakadás miatt olvashatlan.)*

II-ik Rákóczy György temetésének rendje.

A temetésnek rendi:

1. Az mely házban az test volt, az urak, követek és főrendek oda gyűltenek. Az fejedelem képe előjövén kimentenek az Castrum doloshoz.

2. Az ülések e szerint voltanak mind fent s mind alatt az várban.

1. Fejedelem ő nagysága követe Bánffy Dienes uram.
2. Az lengyel követ.
3. Gr. Csáky István uram Ő nagysága követe.
4. Melith Péter uram.
5. Priny Gábor uram.
6. Kemén Simon uram.
7. Wesselényi Pál uram.
8. Forgács Miklós uram.
9. Bocskay uram követje.
10. Barkóczy György uram.
11. Priny István uram.
12. Forgács András uram.
13. Priny György uram
14. Bethlen Pál uram.
15. Priny János uram.

Az Magyarországi vármegyéknek követei.

Az Magyarországi városok követei.

Erdélyi vármegyék követei.

Az erdélyi városoknak követei.

Gr. Tököly uram a castrum doloris mellett.

Károly László uram a castrum doloris mellett.

Az aszszonyok a fejedelemasszony után ültenek.

Az éneklést elkezdvén predicatio lőn, predikállott Czeglédi uram, azután Posaházi deákul perorált, azután megindítván a testet, énekszóval fel az várban az processio lőn eszerint:

Az deákok elöl, utánna az egyházi rendek, utána a község és populi.

Utána az vármegye lovon, utána a főrend lovon, utána az urak lovon, aszerint amint feljebb van írva. Utána a fejedelem képe hintón. Utána Tököly uram fiastól és Károly László uram az több atyafiakkal, két ló feketében, utána 3 zászló, egy ezüst tábla. Dobos és trombitások. Az test, az özvegy és a siralmasok, az fejedelemasszony Ő nagysága az urasszonyok és közasszonyok stb.

Felmenvén az várban, a kápolnában predikállott a huszti pap, peroralt magyarul az bányai mester, énekelvén az sírba betették: mind eszerint volt.

Művelődéstörténeti adat.

Csáky Krisztina grófné, Csáky István országbirónak leánya, az által lett nevezetes és érdekes történeti alak, hogy miután Erdődy Sándor első, és Draskovics János második férje után özvegységre jutott, harmadik házasságban Bercsényi Miklós főgenerális neje lett; mint ilyen megosztá hires férje viszontagságos sorsát, vele emigrált s gyermektelenül úgy látszik Francziaországban halt el; mire nézve azonban a Csáky levéltárban biztos adat nem található. A következő összeírásban felsorolt drágaságok értékök felett, még tulajdonosnéjok által is érdeklében neveltetvén, nem véltem háladatlan munkát teljesíteni, midőn azt betüszterinti másolatban a »Tört. Tár.« olvasóival közlöm.

Az Arany mivéről Kövös és Gyöngyös Marhárul való Jegyzés, Melyek Gróff Csáky Christina Aszonynak Ő Ngk kiházásitásokor adattanak. Die 21 July Anno 1669.

Ezer Hat száz hatvan kilencz Esztendőben, Szent Jakab havának 21. napján íratott jegyzet Csáky Christinának, kiházassitásának idején adott Aranyművekről, es másfele Gyémantos, Rubintos és Gyöngyös eszközökről.

Edgy Gyemantos Boghlárbol allo Arany Lancz, het cöregh Boghlar benne, edgykben edgykben het, het gyemant vadgyon, Tiz Tiz szem gyöngy, ugyanazon Láneczban huszonnegy apro Boghlar, mindenikben edgy, edgy gyemant, közöttök egy egy szem gyöngy.

Edgy Gyemántos Nyakravaló, huszon eöt Remekből áll, minde-
 nikben egy egy gyemant, negyven nyolcz szem gyöngy közte, közte.

Edgy Lebegeős Nyakszorító, nyolczvan Eöt Gyemant benne, Hat-
 van szem eöreggh gyöngy köziben fűzve.

Edgy Gyemantos Konty kerület, sziv formára, negyven három
 Gyemánt Benne.

Edgy Pár Keöves Arany Percz, száz husz Gyemánt Benne, és
 negyven nyolcz apró gyeöngy szem.

Edgy Gyemántos Rosa héja keöröm formára Eötven kilencz Gye-
 mant benne.

Más Gyemantos Arany Rósa huszon edgy Gyemant benne.

Edgy Gyemantos Arany kereszt, Harmincznégy apró Gyémant
 benne.

Edgy Reszketeö Aranytü, Harminczhat gyemant benne.

Edgy Pár fülben való, mindenikben edgy, edgy Folium nélkeöl
 való gyemant, és edgy edgy szem Gyöngy.

Második pár fülben való, nyolcz Gyemant az egy Párban.

Harmadik pár fülben valo, ket Gyemant az edgy Párban, és hat
 szem gyöngy.

Edgy Galamb forma gyemantos, Tizen Eöt gyemant Benne.

Edgy Arany reszketeö tü, kez formára a mely tart egy Galam-
 bot, kiben vadgyon negy Gyemant es edgy Rubint.

Harmadik kis Galamb, kiben vagyon het Gyemant.

Edgy Gyemantos Parta Csipke formára, huszon három csipkeből
 allo Boghlar benne, melyekben edgy edgy Gyemant vadgyon, es eöreggh
 gyöngyökkel mindenik csipke ket sorban.

Edgy Arany Tü, edgy eöreggh Gyemant benne, Lebegője edgy
 eöreggh szem Gyöngy.

Edgy kis Arany Tü, héja keöröm formára ket Gyemant benne.

Rubintos Arany Eszkeöz.

Edgy Rubintos Arany Láncz, melynek vadgyon harminczhat
 remekje, mindenik remekben edgy edgy eöreggh Rubint, és ket ket kis
 Rubint.

Edgy Rubintos nyak Szorító, harmincz edgy remekből áll, edgy
 edgy Rubint benne, ket Rubintból alló Lebegő az közepiben.

Edgy Pár arany Percz, hat Remekből álló, mindenikben edgy
 edgy Rubint.

Edgy Fejér Zománczos magh, huszon kilencz Rubint Benne.

Edgy Arany Bárány, Hat Rubint benne.

Edgy kis Arany Rosa, Hét Rubint benne.

Edgy Reszkető Tü, edgy eöreggh Rubint Benne.

Második pár fülben való, melyben vadgyon negyvenkét Rubint.

Más edgy Reszkető Tü, edgy kis Rubint benne.

Edgy kis Arany Gyik, edgy Rubint benne.

Gyönggyel, Rubintal elengyes Aranymű következik:

Edgy Rubintos Nyakra való, huszon Eöt remekből áll, mindenikben edgy edgy Rubint, és vadgyon közte száz négy szem gyöngy.

Edgy Fejér másli, huszon kilencz Rubint benne; és egy szem Gyöngy.

Második másli, huszon Eöt Rubint Benne, és edgy szem gyöngy.

Harmadik Másli, negyven Edgy Rubint Benne.

Edgy arany kereszt, Tiz eöregh Rubint Benne, es edgy eöregh szem gyöngy.

Edgy kis Arany Virágh, edgy kis Rubint benne, es három gyöngy szem.

Edgy kis Pantlika formára csinált Boghlár, edgy Rubint benne, és négy szem gyöngy.

Edgy Pár fülben való, melyben vadgyon husz Rubint, es Tizen nyolecz szem Gyöngy.

Edgy Rubintos Párta, Tizen három csipkeből álló, mindenikben edgy edgy Boghlár, azokban egy egy Rubint, es hatvan három eöregh szem gyöngy rajta, s a többi közészerü.

Második Rubintos Párta, Tiz Boghlár rajta, mindenikben egy egy Rubint, es ket ket szem gyöngy, eöregh gyöngyös . . . S. közöttte.

Edgy Gyöngyös koszorú, Eöt Gyöngyös csipkeből álló, mindenik csipkeben három Boghlár, mindenik Boghlárban edgy edgy Rubint.

Második Gyöngyös Koszoru, Eöt eöregh Arany Boghlár rajta, es mindenikben edgy edgy szem gyöngy es Eöt apró Tornyos arany Boghlár.

Edgy Tiszta Gyöngyből keötött feökeöteö, Tiz Boghlár rajta, mindenikben edgy edgy Rubint.

Második Gyöngyből keötött feö keöteö, Tizen negy Boghlár rajta, mindenikben edgy edgy gyemant.

Edgy Nyakra való, huszoneöt remekből álló, mindenikben edgy edgy Smaragd, száz nyolecz szem gyöngy köziben füzve.

Edgy Tengeri csuda formára csinált függö, melynek a mellyében vadgyon csinálva edgy eöregh szem gyöngy körüle hat Rubint, Het Smaragd és edgy Gyemant.

Edgy Pántlika formára csinált kis magh, melyben vagyon negy Rubint es edgy Smaragd.

Edgy Arany Tü, Christolith eöregh keö Benne.

Edgy Arany Nyakra való, huszon eöt remekből allo, mindenikben edgy edgy eöregh szem gyöngy.

Edgy Arany Tü, tizenedgy szem eöregh orientalis gyöngy az lebegeöje.

Edgy Gyöngyből csinált Lud forma, kilencz Smaragd, ket gyemant és ket szem gyöngy Benne.

Ket eöregh Gyöngy aranyban foglalva edgy edgy Rubint Benne.

Edgy Gyöngyös kigyó, de nem arany, csak csinált.
 Udgyan olyan Bárany formára.
 Edgy Arany Rosácska, Tiz szem Gyöngy Benne.
 Edgy másli, hetven Smaragd Benne.

Tiszta Gyöngyös mivek.

Edgy Szkofiumból keötött feökeötö, huszon kilencz szem eöregh gyöngy vadgyon rajta.

Edgy Fejér Lo Szörböl keötött feökötö, negyven három szem eöregh gyöngy rajta.

Edgy Gyöngy Viragh Forma arany viragh, tiz szem eöregh gyöngy Benne.

Edgy Eöregh arany masli, Száz tizen kilencz eöregh gyöngy rajta.

Hat rend eöregh gyöngyökböl álló Lancz, melyben vagon hat szaz kilenczven három szem gyöngy.

Második Gyöngy Lancz középszerü gyöngyökböl, Tizen hat rend, mind enik rendnek egy egy Singh a hosza, apró gyöngyöcske közte, az öregh Lancznak is apró gyöngyöcske közte.

Kézre való gyöngy középszerü, Tizen eöt rend edgy edgy kézre.

Edgy Tiszta gyöngyböl csinált, huszon Eöt vitézkeötésből álló parta.

Edgy Sor orientalis Gyöngy középszerü, nyakra való.

Ket rend Gyöngy nyakra való, apró arany szemmel Eöszve füzve.

Edgy Konty, kerülete apró, és eöregh gyöngyböl allo.

Edgy Parta, Tizen edgy Boghlárból allo, edgy edgy szem gyöngy benne s keörüle aprócska, eöregh gyöngyböl csinált és . . idest S. közte.

Három rend eöregh, es apro Gyöngyökbül allo korda öv.

Edgy Tizen Eöt csipkeböl allo Gyöngy Gallér, apro és eöregh gyöngyökkel.

Ugyan ahoz való Taszli edgy edgy kézre való, Eöt Eöt csipkéből álló eöregh gyöngyökkel.

Második gyöngyös Gallér, Rostellyosan füzve, eöregh es apro gyöngyökböl allo.

Harmadik gyöngyös Gallér, Het renddel füzve formassan.

Negyedik gyöngyös Gallér, Keskeny füzet csipke rajta.

Edgy Lilium formára csinált gyöngyböl való viragh, három Lilium Benne s egy Rosa, alatta apro es eöregh gyöngy.

Harom szál Gyöngy viragh formara csinált viragh, gyöngyböl való.

Edgy haj fonoban való Gyöngy viragh, huszon edgy apro arany Boghlár Benne, ugyan azon Sineghben való Rosa formara viragh, ket kicsiny Boghlár Benne.

Edgy kicsiny Rosacska, Tiszta Gyöngyböl való.

Edgy Nyakra való, apro gyöngyböl es Klarisból füzött.

Ket rend nyakra való apro gyöngyből füzött, Klarissal edgyütt.
Egy rend nyakra való Tizen Eöt szem cöregh Claris, harminczket szem cöregh gyöngy, es hatvan négy szem apro arany szem benne.

Edgy Pár kézre való sziv formara füzött, apro gyöngyökből es Klarisbol allo.

Tiszta Gyöngyből csinalt Parta, ket feleöl csipkéje vadgyon, Hatvan egy szem cöregh gyöngy Benne.

Következnek Arany Gyürök.

Edgy arany Gyüreö het Gyémant Benne.

Más arany Gyüreö hat Gyémant Benne.

Harmadik Gyüreö Eöt Gyémant Benne.

Negyedik Gyüreö, Edgy Gyemant Benne.

Eötödik Gyüreö orvosságos keö Benne és hat kis Gyémant.

Hatodik Arany Gyüreö, huszon négy Gyémant Benne.

Hetedik arany Gyüreö Fejér Zománczos, edgy cöregh Rubint Benne.

Nyolczadik Arany Gyüreö, egy kis Rubint Benne.

Kilencedik Gyüreö edgy Saffir Benne.

Tizedik Gyürö edgy kis Türkes Benne.

Tizenegyedik Gyürö Boldogh Aszony képe rajta.

Tizenkettödik Gyüreö, Jésus neve rajta.

Edgy kis Arany Béka, Zöld Zomanczal.

Edgy Arany Eö(v) Tiz rend rostélyos Lanczból allo.

Ket rend igen Gyenge arany Lánczoeska.

Egy rend harmadik forma arany ket Singh hoszaságu.

Viszont két rend Gyenge arany Lancz sinor forma.

Edgy Bokor sima arany Perez, gyenge.

Edgy Klaris kő nyolcz renddel, közép szerü.

Masik Klaris kő, Türkessel füzeött.

Harmadik Klaris kő, Bugyogossa(n) füzve ket renddel.

Csáky István országbíró sajátkezü következő megtoldásával :

»Minden köntösön, fejér ruháin, ezüst miven és Ágioltésen kívül.«

Eredetije a gf. Csáky nemzetség löcsei levéltárában C. C. C. 127/1 sz. alatt.

Közli: SVÁBY FRIGYES.

Leltárok a báró Bálintitt-család nagy-ernyei levéltárából a XVII. századból, 1660 körül.

I.

Memoriale holmi egymás szerszámról. Egy fekete bőrrel borított vasas ládában!

1. Egy mosdó medenceze korsostól, csipkés szélyü, belöl ember képekre vagyon kiverve.

2. Három öreg fedeles virágos kupa. A nagyobbja három vagy négy ejteles; kívül belől virágos, ember képekre vert. Az ketteje kisebb az is hasonlóképen virágokra és ember képekre vert. Mind a három aranyos kívül, belől.
3. Három apróbb rendű kupák, fél-fél ejtelésnél nagyobbak, a ketteje holyagos, az egyik török czápás, kívül-belől aranyosok, ketteje fedeles.
4. Négy egybe járó, virágos kupa, kívül belől aranyosok.
5. Két sima fehér pohár, a szélök aranyos.
6. Hat kicsin czápa pohár, kívül-belől aranyos, negyed részes.
7. Négy fehér pohár, a nagyobbja kicsin hiján ejteles.
8. Egy ezüst palaczk, ejteles.
9. Fél ejteles ezüst kanna, belől kívül aranyos.
10. Egy ezüst aranyos sőtartó, vadakra irt fedelestől, csak hogy törött róla.
11. Nyolcz ezüst villa, két kalán fehérek.
12. Egy öreg lóra való szerszám szügyellőstől, által tördelt, türkizzel, s más féle kövekkel rakva, igen szép, új aranyos.
13. Más egy sima, portai, aranyos, lóra való szerszám szügyellőstől, keskeny.
14. Egy farmatring, holyagos, aranyos.
15. Egy ló orrára való, a láncza fehér, ő maga aranyos.
16. Egy ezüstös, aranyos zabola.
17. Egy szép kard merő tiszta ezüst hüvelyű, aranyos igen gazdagon.
18. Más egy aranyos kard, veres bársonnyal borított; igen gazdagon ezüstös, új aranyos maicz felkötő, szíjja ezüstözve.
19. Két fekete czapával borított ezüstös aranyos kard.
20. Egy ezüstös puska (*tán puskapor*) palaczk ledér szarvú.
21. Egy forgács arany láncz, harmadfél száz arany benne.
22. Egy lapos aranyláncz aspis kövekből össze forrva, három száz tizennyolcz arany benne.
23. Harmadik arany láncz karikákból álló, egy karikája sima, másik vagdalt, negyedfél száz arany benne.
24. Negyedik arany láncz apró pikkelyekből álló 50 arany nyomós.
25. Másik arany láncz is apró pikkelyekből álló, de más forma, 30 arany nyomós.
26. Egy bokor arany perecz fekete gyémántozott a táblája.
27. Egy gyöngyös arany perecz a táblája *zománczozva szív és kéz formára.*
28. Egy arany bárány, fehér zománczal, rubinttal, smaragdral csinálva.
29. Egy tirnus (?) rubintos, reszkető tő, egy öreg szem gyöngy benne s a végén egy kicsin.

30. Egy bokor fülbevaló, öt-öt gyémánt benne, más ugyan gyémántos fülbevető (így) négy-négy gyémánt benne.
31. Egy arany boglár, Sp. egy smaragd benne, egy gyémántos gyűrű, hegyes gyémánt benne; más egy *gyémántos gyűrű fekete zománczal*, négy gyémánt benne; harmadik egy kigyó fő formára csinált gyémántos gyűrű; negyedik egy kis gyémántos gyűrű; ötödik is egy kis gyémántos gyűrű.
32. Egy igen szép öreg *függő (nasfa)* minden hadi szerszám bele csinálva, gyémánttal, rubinttal, zafírral.
33. Egy rend jóféle öreg gyöngy, más rend formáson füzött orientalis gyöngy.
34. Két rend gyentával füzött Klaris, két rend apró jó féle gyöngyel füzött Klaris.
35. Egy jóféle gyöngyös gallér, hozzá hasonló párta is fekete pántlikára csinálva.
36. Egy megyszin bársonyra csinált párta, arany boglárak rajta négy. Másik kicsiny párta, megyszin bársonyra csinált, apró gyöngyű, nincsen boglár rajta.
37. Két kis gallér egyik apró és öreg gyönggyel csinálva fejkötőre. Másik öreg gyöngyökkel szemenként gyöngyözve, veres pántlikára csinált.
38. Holmi hasznos levelek, genealogia, testamentom.
39. Egy meggyyszin angliai dolmány; egy fekete bársony szoknya.
40. Egy karmazsin szín selyem férfi öv; meg ugyan egy szíjből csinált, ezüst fonallal vert sinor öv.

II.

Anno 1662. die 10. januarii. Midőn volnánk Dobokavármegyében Besztercze városában, úgymint azon vármegyében Sófalván lakó Gávai Miklós és ugyan azon vármegyében Jenőben lakó Nádudvari János azon vármegyének főbirája nemes személyek, hiva m'nket az nemzetes Bálintitt Zsigmond uram Beszterczén nemzetes Mikola Zsigmondné asszonyom, az nemzetes Kamuti Zsuzsanna asszony szállására Szappanos András házához ilyen okon, hogy mivel ez világi bizonytalan halandó sorsát ő keme előtte viselvén kiváltképen ebben az országszerte szerint való pestises és hadakozó veszedelmes változásokban, az ő keme *ezüst és arany miveit*, futura pro cautela, rend szerint, fide nostra mediante regisztrálnók. Melyek így következnek:

1. Egy aranyos kerek hosszuka mosdómedenceze, kívül belől aranyos, új, vadász Diana és a hold képe rajta, test állásos. A korsója is merő aranyos, alól egy meztelen gyermek delfin halan ülve tartja az korsót, az csorgóján egy két farku sýrena ül, feljül is egy meztelen gyermek áll az tetején.
2. Más egy mosdó medenceze, az ki test állásos, kívül, belől ara-

- nyos viseltes, az korsóján két felől két angyal kép, az csorgója kigyó fő.
3. Egy szép öreg fedeles, virágos, lábas kupa, kívül belől aranyos, az tetején egy ember czimernek való paizst tart, másik kezében egy vadászó dárdát.
 4. Más két majd egy aranyu fedeles virágos lábas kupák, ezek is nagyok, kívül-belől aranyosok; az kisebbiknek az tetején egy meztelen gyermek fehér zászlót tart, az másiknak az tetején egy paizsos fegyver-derekas emberkép, fehér báltheummal övedezett.
 5. Egy fedeles, virágos, holyagos aranyos kupa, az tetején hosszu ezüst aranyos veszszőkön, négy kék, kinyilt kökörcsin virág forma; más egy alól holyagos fedeles virágos kupa, az tetején egy bokor virág.
 6. Két bokor összejáró mindkét felől lábas virágos kupák kívül-belől aranyosak, egyik kisebb.
 7. Egy viselő kanna, kívül belől aranyos.
 8. Hat egybejáró aranyos apró czápa poharok, kívül belől aranyosak.
 9. Egy két felé nyiló kerek aranyos só tartó, feljül alól csipkés az széli.
 10. Négy egyben járó fehér pohár. Bálintitt György neve rajtok.
 11. Egy négy szegletű ezüst palaczk, az négy széli aranyos.
 12. Nyolcz egy forma fehér kalán, kilencz ezüst villa, meg egy aranyos kalán villástól.
 13. Egy ezüst pohár-láb, sutun jár.
 14. Tizenhárom aranyos ezüst gombok, tizenkettő — szegletesek.
 15. Egy fehér ezüst szagló hét darabból áll.
 16. Egy portai kard merőben ezüsttel borított az hüvelye, aranyos két boglár rajta, az virág forma rostélyokon alól czápa formán mindenütt aranyos, az markolatja hajtott.
 17. Más egy veres bársonyos portai forma kard, mindenütt aranyos.
 18. Egy viselő- két kötő karikára csinált, fekete csapos aranyos kard.
 19. Egy széles, öreg-lóra való szerszám, az slefek rajta virág formán által tördelt *zománczosok*, aranyos tarka máczra füzött; az fékagyon 3 boglár köves, az közepén mindenikének egy-egy öreg metszett-zöldkő, öt-öt öreg türkizek benne, veres apró kövek közbe; az szügyellőjén 6 öreg zöld kő, az boglár-ron 4 türkíz.
 20. Más egy keskenyebb lóra való szerszám, merőben egyes, sűrűn egy mást érő slefek rajta; 6 pillangó rajta, szügyellőjén egy boglár.

21. Egy régi forma lóra való szerszám, a slefek rajta *aranyos-fehérral elegyek*; az szügyellője két-két rend egy felől; az homlok boglára tolltokos, *zománczos*.
22. Más egy fékagy szügyellőstől, az slefek rajta négy szegletűek, sűrűn völgyesek, egészben arayos ez is viseltes.
23. Két ló orrára való, lánczostól, egyiknek arayos az közepi.
24. Egy vékony apró pikkelyű kantár, szügyellőstől, fejár; egy kormány zabola arayos az rudja.
25. Egy nagy fejü karmen nyereg elől-hátul arayos-ezüst pléhvel burított az kápája, az közepi veres barsonyos.
26. Egy portai rojlos töltött czafrag, mind sárga skofummal varrott.

A r a n y m i v e k.

1. Egy öreg széles szemű, tekerményes forgács arany láncz.
2. Más egy öreg karika szemű arany láncz, az egyik szem rajta sima, az másik szemek közbe-közbe varasok.
3. Egy öreg széles özsze font arany láncz.
4. Egy nyolcz rendű, apró lapos szemű fényes arany láncz.
5. Egy bokor széles 8—8 táblából álló türkizes és verses köves kézre való.
6. Más egy bokor islogos szemű kézre való 3—3 *fekete zománczos* remekek közte-közte.
7. Egy igen szép, arany, köves függő (= násfa) az közepin szép öreg 8 szögű zafir, körülötte minden hadi szerszám, rubintokkal és gyémántokkal gyengén (az az finomul) kiformalva.
8. Egy szép hegyes gyemántu arany gyűrű.
9. Más egy hosszuka hegyes gyemántos, *fekete zománczos* gyűrű.
10. Harmadik egy négy szegű, *fekete zománczos*, gyemántos gyűrű.
11. Negyedik, egy négy szegű rubintos, *fehér zománczos* gyűrű.
12. Ötödik egy kerek, béka köves arany gyűrű.
13. Egy öreg pecsét nyomó gyűrű; a másik is mind kettő merő aranyból. (Mely gyűrűvel tartozott Mikoláné asszonyom Bálintitt uramnak, mi előttünk ő kegyelme ugyan akkor megadá. Gávai.)
14. Egy nyelv vakaró, fül és fogfájó, aranyból csinálva.
15. Egy nyakra való, 8 füzér gyöngy elegyes öreg szemű gyöngyel.
16. Egy bokor kézre való apró fehér gyöngy; 11 füzér (sor) egyikbe-egyikbe.
17. Egy rozarium veres klarisból füzött.
18. Egy gyöngyös párta.

19. Más egy hajnyomtató vas vesszőre csinált régi letött (az az divatból kiment) forma. Finis.

Nicolaus Gavaĵ mpr. (P. H.)

Johannes Nádudvari mpr. (P. H.)

III.

Mi széplaki Petricsevics Horvát Ferencz viszont Marosvásárhelyen lakó homoródszentmártoni Ferenczi István mindketten nemes személyek, adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, mostaniaknak és jövőbelieknek hogy in anno praesenti 1696. die 23 mensis Augusti, midőn volnánk Marosszéken Medgyesfalván néhai tks. nzs Bálintitt Zsigmond uram özvegye tks nemzts Angyalos Krisztina asszszonynak nemes udvarházánál, jelen lévén ugyan ott és akkor maga ő keme személye szerint és ő kemének két szerelmes gyermekei, édes urától megnevezett Bálintitt Zsigmond uramtól valók, úgy mint Bálintitt György uram és tks, ngs Kornis Zsigmond uram ő nga szerelmes házas társa Bálintitt Zsuzsánna asszszony; jelenté megirt Angyalosi Krisztina asszszony, hogy az megnevezett édes urától, az megirt gyermekeire maradt és szállott belső arany, gyöngy, köves és ezüst marhákat akarná még élteben felosztani megirt gyermekei között és kezekben is adni következő időben történhető veszekedésnek eltávoztatására. A mint hogy ugyan ott és akkor, az mi jelenlétünkben és mi általunk fel is osztatá ő keme az ide alább megirt rendszerint.

És noha idvezült Bálintitt Zsigmond úr egy disponalt volt testamentumában, hogy minden belső javainak két része az fiáé Bálintitt György uramé legyen; bizonyos okokra nézve mindazáltal akarván ő keme, úgy mint Bálintitt György uram megnevezett édes egy testvér atyjafiához való szeretetét megmutatni, mind most s mind jövő időkre, tehát az édes atyjának abbéli testamentuma szerint való jussát maga jó akaratja szerint letevő és mindeneket két egyenlőképen való osztásra bocsáta; feuntartván csak azt az just magának, hogy minden fegyver és lóra való szerszám ő keméjé legyen, a minthogy mindazokat ugyan akkor kezébe is vevé.

A több bonumokat pedig ez szerint osztának és osztók fel.

A. Bálintitt György uramnak jutának ezek:

1. Egy hadi szerszámos, gyemántos függő (násfá), melynek közepén öreg metszett kék zafir vagyon és fenn gyemántos rostély alatt a császár képe.
2. Egy sima és fodor karikákból elegyesen csinált aranyláncz, melyben három száz husz, vagy tizenkilencz tartatik lenni.
3. Más lukatos, lapos forgács és felére lapos, felére dombos drotból készített, két egy arányu hoszszu arany láncz.

4. Egy jóféle gyöngyből füzött hajra való virág.
5. Három rend jóféle öreg és kisdedebb gyöngyökből elegyesleg füzött nyakra való gyöngy.
6. Egy öreg kívül belől aranyos, virágos kupa, fedelestől egy singnyi s egy fertálynyi magas, a fedele tetején egy dárdás ember kép.
7. Egy virágos kívül belől aranyos kupa fedelestől az elsónél valamivel kisebb, a fedele tetején egy mezitelen ember kép tart egy zászló-lobogót a kezében.
8. Két egyben járó, mindkét felől lábas egészen aranyos, virágos régi forma pohár.
9. Egy hójagos fenekű kívül, belől aranyos lábas pohár fedelestől.
10. Négy egyben járó, fehér sima ezüst pohár.
11. Egy ezüst kalán villástól.

B. Bálintitt Zsuzsánna Asszonynak ezek jutának:

1. Egy két zafiros, rubintos öreg függő (násfa), a közepín egy öreg fehér, lapos égett zafir (?), egy széleske termés rubint és kék termés zafir, ismét három gyöngy szem a fityegője. A termés rubin mindazáltal, bizonyos és méltó okra nézve mostan maradott Bálintitt Zsigmondné asszonyom kezibe.
2. Egy öreg arany láncz, pánczél füzés formájú, mint egy 300 arany tartatik benne lenni.
3. Más lukatos, lapos forgácsból és felére lapos, felére dombos drótból készített, két egyarányu hosszu arany láncz.
4. Egy pár arany perecz, három *fekete zománczos* táblácskából és közte-közte forgács arany lánczból készítettett.
5. Egy párta, jóféle gyöngyből füzött.
6. Fekete esökkel (csővekkal) elegyesleg füzött jó féle gyöngy nyakra való.
7. Más igen apró jó féle gyöngyből és fekete gyöngyből elegyesleg füzött nyakra való.
8. Egy pár *fekete zománczos*, apró gyemántos fülbe való.
9. Három boglár, gyöngyös, *zománczos*, virág formára csinált.
10. Egy jó féle gyöngyből füzött hajra való virág.
11. Nyakra való öreg és apróbb klarisok.
12. Egy gallér gyöngyös rózsákból és köves rózsákból csinálva.
13. Egy kézre való hasonló formában csinálva.
14. Egy homlok párta igen szép orientalis gyöngyökből csinálva, fekete gyöngyökkel egybefüzve.

Ez meg írt jóknak felosztása eképen menyén végbe az megnevezett Bálintitt György uram és Zsuzsánna asszony között, mind ketten ő

kemek minékünk kezek beadásával igérek arra magokat, hogy azzal mindenik fél megelégedik és ez osztozásokban megmarad és fel sem bontja. Melyről adjuk mi is ez mi pecsétes levelünket az mi hitünk szerint. Datum in Medgyesfalva. Anno 1696 die 23 Augusti.

Correcta per nos.

Idem qui supra :

Petrichevich Horvát Ferencz (P. H.)

Ferenczi István. (P. H.)

A három darab eredeti okirat a b. Bálintitt cs. nagy-ernyei ltárában ; a két utóbbi ép olvasható, az I. rongyos nehezen olvasható.

Közli: DEÁK FARKAS.

VEGYES KÖZLÉSEK.

OLÁH MIKLÓS FERDINÁND KIRÁLYHOZ FOLYAMODIK, A
MEGÜRÜLT EGRI, VAGY ERDÉLYI PÜSPÖKSÉGET KÉRVÉN.

Sacratissima Maiestas Regia Domine Domine Clementissime.

Fidelitatis et seruitiorum meorum perpetuorum in clementiam
Majestatis Vestrae Sacratissimae humilimam commendationem.

Spe ea ductus, quam mihi Sacratissima Maiestas Vestra de mei
promotione saepe numero clementer facere dignata fuit, non erubui ele-
mentiam et munificentiam eius nunc suplex implorare, cum Sacratissimae
M^{ti} V^{rae} in episcopatibus Agriensi et Transsilvanensi nunc uacantibus
datam esse uideam occasionem, qua in me suam clementiam declarare
possit, et mihi locum ac conditionem dare, ex qua non quidem fidelius,
quam in hunc diem (id enim totis uiribus curauit), sed diligentius et com-
modius seruire ualeam.

Suplico igitur Sac^{mae} M^{ti} V^{rae} humillime: dignetur ex sua ele-
mentia altero beneficiorum praefatorum mihi prouidere. Si quid hacten-
us a me intermissum est seruitii apud M^{tem} V^{ram}, curabo id omnibus
uiribus prouisus eiusdem clementia cumulate reponere. Gratosum a
Sac^{ma} M^{te} V^{ra} expecto responsum. Quam deus optimus maximus fe-
licem et incolumen conservet.

In cuius clementiam me et fidei a seruitia mea iterum atque ite-
rum suplex commendo.

Ex Posonio decima Februarii Anno 1543.

Sacr^{mae} M^{tis} V^{rae}.

humilis et fidelis seruator
Nicolaus Olahus
custos Albensis.

Külczim: Sac^{mae} Maiestatis Regiae Romanorum Hungariae et
Bohemiae etc. domino meo clementissimo.

Eredetiye a bécsi csász. és királyi titkos levéltárban. Hungarica oszt.

Közli: SZÁDECZKY L.

MAGYAR LEVELEK A XVI. SZ. KÖZEPÉRŐL.

E levelek jobbjára a töröknek a Temesi-bánságban való előnyomulására vonatkoznak, — Beese, Beeskerek, Csanád elfoglalásához nyujtanak adatokat. Kettő Szeged visszafoglalásának szerencsétlen kísérletéről, — egy a Temesvár elleni készülétről emlékezik.

A levelek a bécsi cs. k. titkos levéltárból valók. —

1551. sept. 10.

Nekiünk kegyelmes uraink, mikoron ez leveleket elvégezték volna, sokkal bizonyosb hirünk juta és rövid üdénk leve hozzá meg nem irhatók Nagyságotoknak, de ez Terek János nyilván meg mongya Ngtoknak: azért Ngtok meghigye szavát.

Isten tartsa meg Ngtokat.

In arce Beche feria quinta post nativitatis Mariae 1551.

Gabriel Fýgedý
ac Emericus Nagý
ac Jonas Zentimrejý

Külczim: Ez levél adassék az mi kegyelmes urainknak Bátorý Andrásnak és Losonebý Istvánnak és magister Camponak (Aldana), nekiünk kegyelmes urainknak.

Jegyzet. Beese 9 nappal később, mint tudva van, a törökök kezébe csett.

A hivatkozott levelek ninesenek meg.

155. sept. 11.

Spectabilis et magnifice sat. post servitorum sat.

Egyébb bizonyos hírünk mostan ninesen, kit meg kellene Nagyságodnak írnom: mastan az pasa népe tul az Tiszán Chyrögdön szállott táborban, nem messze Becséhez és ide által akarnak kelni.

Az minemü hajójok vagyon, mastan Titelt vadnak, az kikben hidat akarnának csinálni és mind az egyéb vízi kességek is reánk akarnának jünni, kire az Úristen nem segélli őket.

Azért könyörgök Nagyságodnak, hogy Nagyságod küldene valami port, mert nem sok porunk vagyon, vas is kellene az vár szikségére, mert az mini vala, kifogyánk belöle.

Ezön is könyörgünk Nagyságodnak, hogy kildene pénzt Nagyságod, mert immár kitelik havok a hópénzeseknek, az minemü végben vagyunk pénz nélkül nem tarthagyuk őket, jelessül az hajdukat.

Az Úristen tartsa meg Ngdat minden jóvával.

In arce Bechkereký feria sexta post festum nativitatis Mariae 1551

Laurencius Balogh
castellanus Bechkereký.

Külczim : Spectabili ac magifico domino domino *Stephano de Lossoncz* sat.

1551. sept. 19.

Spectabilis ac magnifice domine sat. fidelium servitiorum sat.

Kegyelmes urunk Nagyságodnak azt adjuk tudtára, hogy itt Billýéden vagyunk, békével vagyunk és az kösséget mind el indítottuk Galád várasából is és velek vagyunk, hátra nēm hathatjuk. Bocsátotunk vala ötven lovagot Galád fele híreket tudakozni és nyelvet fognya, találtak volt az törökökre is, de mivel hogy sokan voltak, nem mertek reájuk menni, és az előljáró megfutamott előttük és valami ráczokat fogtak, és azt mondják, hogy cseterteken nappal, éjjel is és pénteken felestekemkorig szünetlen lötték és mondják, hogy igen törték, azután megszűntek az lövéstül. Nem tudjuk mire vélnye (így), vagy hogy szózatot attak ki, avagy megvették. ¹⁾ Mondják ezt hogy becskerekiek mentek volt biglerbéghez és azon kéri volt, hogy ne menjen oda és ő maguk megadják mind az várat és az benne való népvel, várassal egyetembe.

Azért lássa Nagyságod, mert ezentúl Csanád alá száll, onnan mind felyebb felyebb. Az kösséget Csókánnál szállittuk táborban, Nagyságodnak tudtára adjuk.

Valere vestram spectabilem Magnificentiam felicissime exoptamus. Ex oppido Billed, sabbato post festum exaltacionis sancti crucis anno 1551.

Ejusdem vestrae spectabilis et magnificae Dominationis

servitores

Franciscus Horwat
et Nicolaus Cherepowit.

Kivül : Mind itt vagyon inkább az egész Ráczság mi velünk.

Külczim : Spectabili ac magifico dno dno Andreae de Bathor, comiti Themesiensi, supremoque capitaneo Regiae M^{tis}, dno nobis gratiosissimo.

¹⁾ Kétségkívül a sept. 19-én elfoglalt Becsére vonatkozik. Post festum exaltacionis sancti crucis esötörtök = sept. 17-e, péntek = 18-ika; s Bece épen a levél kelte napján szombaton sept. 19-én foglaltatott el.

1551. sept. 25.

Szolgálatomat ajánlom te kegyelmednek, mint uramnak. Továbbá meg szolgálom te kgdnek, mint uramnak az én értem való sok jó terekedését. Továbbá mint te kgd hatta vala hogy Moldovába valami gondot viselnék, ezt bizonyval írhatom te kgdnek, hogy csiterteken az Ojtoz utát kitisztíták, maga azt hallom, hogy nagy eréssen vágtak volt be az ur akaratjából, de anne nép jött vala rája, csakhamar tisztíták; annera jüttek vala, hogy ide beniztek ez országba, valami johokot találtak itt ez országit; itt csak az szélbe Aba megé ütének. — Ezt bizonyval írhatom te kgdnek, hogy ugy csinálták meg az Ojtoz utát szabadon mind szekérvél, mind álgjóval szabadon jühetnek, most hadba kiszilnek, a kibarátkink bizonyval izenik, hogy mind tirek és tatárok és mind az oláhok hogy kijünek.

Isten tartsa te kgdet minden jóval.

Ez level Pethekheen (= pénteken) költ Ozdolán Szent-Mihál nap elétt.

Kun Lázár

szolgál te kgdnek mindenbe.

Külczim: Ez level adassék az én uramnak Khendj Fherenchnek.

1552. marc. 7.

Illustrissime domine sat. serviciorum sat.

Nagyságos uram ez elmúlt napokban nyilván vagyon Nagyságodnál az mi veszedelmünk.¹⁾ Azt írhatom Nagyságodnak, hogy az fü népek közzül anne kár nem lött, de az kezsíg közzül felette sok veszett el. Az is nyilván (!) vagyon Nagyságodnál, hogy Nagyságod ide ki bocsáta Gyulára, én mind azon fáratt lovakon is oda bocsáttam vala őket és nagy kár lött az én népembe is és kántorok is kitölt. Igen megfogyatkoztak pénz nélkül és meg is busultak kárvallásokon, hogyha Nagyságod meg nem külgyi az pénzt nekiek, félek rajta, hogy megtarthassam őket, hanem el fognak oszolni; minekokaért kenergek Nagyságodnak, hogy Nagyságod kildené meg az pénzt nekiek, és most is itt Gyulán vagyunk, a hol Nagyságod hatta. Továbbá ezt írhatom Nagyságodnak, hogy az pasa még itt is vagyon Szigeden, és Kazin az elébbeni pasa az is itt vagyon vele minden népével egyetemben; azt nem tudjuk ha rabolni akar-e avagy mi legyen akaratja.

Továbbá azon kenergek Nagyságodnak, mint nagyságos uramnak, viselne gondot rólunk te Nagyságod és amit Nagyságodnak a más levelbe irtam, te Nagyságodtól kegyelmes választot várok minden dolgaimról.

Isten megtartsa Nagyságodot minden jó egészségben.

Datum ex Gyula 7. die marchii 1552.

Illustrissimae Dominationis vestrae

humillimus servitor
Bartolomeus Horvath.

¹⁾ T. i. Szeged alatt.

Külczim: Illustrissimo domino domino Ioanni Baptista Castaldo marchioni Castani, comitique Platine ac Regiae Maiestatis consiliario et domino mihi observandissimo atque gratissimo.

1552.

Örekké való szolgálatomot ajánlom, mint nagyságos uramnak.

Eznelölte is irtam volna Nagyságodnak, ez meszsze helnek voltáért nem írhattam. Hiszem azt, hogy Nagyságodnál nyilván vagyon az mi nagy kárvallásunk, szinte akkor értem vala az szigegyri révben, hogy immár megverték volt az mi népenket. Ezt irhatom Nagyságodnak, hogy felette sok veszett mind az szolgáló uraim közzél, mind az kessik kezél. Az én scregemből öt főlegény veszett: Rác Mihál, Paty András, János Pribék, Vincze Pribék, Nagy Pál, egetemben katonával húszan vesztek, mert semmi gondot Bakyth uram a hadra nem viselt, hanem barmot hajtattott és juhót, buzát (így) és akkor is az ferdőben ült, mikoron az törek az várasnál volt.

Isten tartsa meg Nagyságodot minden jó egészségben.

Datum ex Kétegyháza 1552.

Ezt írhatom Nagyságodnak, hogy az terekek kezél is sok veszett.
Magnificae Vestrae Dominationis

humillimus servitor

Bartholomeus Horwath m. p.

Külczim: Magnifico domino domino Erasmo Tajfel capitaneo huszaronum inferiori ac consiliario Suae Maiestatis et domino mihi observandissimo.

Tajfel Erasmus egy 1552. máj. 27. levelének melléklete.

1552. máj. 21.

Az oda be való dolog így vagyon: Kuzul basával császárnak semmi egyenessége nincsen, császár személye szerint ki nem jü, de Ahmat basa immár Nysbe vagyon hadával; négy helyen mondják hogy hidakat csinálnak, egyiket Haramon, másikat Péterváradján, harmadikat Krusewcsén, negyediket Eszéken. — Ett Eszéken kasokat kezdetek fonni, de bizonynyal nem tudjok ha hazudnak vagy bizony az három szangsák: Mehemed hán és szendrei szangsák és az zvonnikí szangsák ez éjjel Mohácson hálnak, az dervisbék is ma mene enneten el pénteken, az gsopher (?) vajda ez estve jüve meg, de még semmit tüle nem érthetem, értekezem ő tüle is, mert ú az portán is vót Becskerekébél jütt, de azt mongyák, hogy Tömösvárra akarnak menni,¹⁾ de ez urak Budára mennek bizonynyal, onnan nem tuggyok még hova mennek.

Egy külön magában álló lapon, hátán egykorú kézzel »21 máj 1552.«

¹⁾ Ez év nyarán csakugyan megvették Temesvárt.

1552. sept. 11.

Spectabilis et magnifice domine stb. post servitiorium stb.

Ennekelötte is az minemü hírünk volt, megirtam Ngdnak, mastan meg ezt írhatom, hogy az Tiszán ma menének fel az sajkák, az töröké. Bizony hogy kikiltem vala Imolay Kristófot avagy huszonöt lóval, hogy meglássák hova mennek, osztán vagy húsz darabantot, még ki is szállottak volt harczolni. Azt mondá Kristóf uram, hogy vadnak huszonöt naszáddal, az többi mind terhes bajók, kibe élés, kibe por, micsoda és egyébféle hadhoz való szerszám. Az Bába-tónál érték volt el őket. Azt immár nem tudjok hova mennek, Becse aláje, avagy Szegedre; emberem vagyon utánok, hogy ha megértheti hova igyekeznek.

Isten megtartsa Ngdat.

In arce Bechkerekii feria sexta post nativitatis Mariae Anno 1552.

Laurecius Balogh
castellanus Bechkerekii.

Külczim: Spectabili ac magnifico domino domino Stephano de Lossonch comiti comitatus Neugradiensis etc. et consiliario Regiae Maiestatis, domino domino plurimum observandissimo.

1553. april 16.

Nagyságos uram örökké való szolgálatomnak ajánlását írom te Ngdnak.

Jól tuggya ezt te Ngd, miképen tertének ez elmúlt napokban is, mit mivelének az törökök, mastan egy emberem jött meg, ki azt mondja, hogy az törökök igen készülnek mind Fejérvárban s mind Besperimben és átalán fogva kimennek rabolni. Azért kérem te Ngdat, viselj gondot reá és király képenek is írja meg te Ngd. Egyebet mostan te Ngdnak nem írhatok.

Isten tartsa meg te Ngdat örekké.

Emoldön (?) Szentgyörgy hónap tizenkettődik napján, urunk születése után 1553.

Mészáros Bálint
király kapitánya Emoldben (?)

Külczim: Ez levél adassék Gyulafi Lászlónak Rátothinak etc. neköm nagyságos uramnak.

Közli: SZÁDECZKY LAJOS.

B Á S T A Z S A R O L Á S A I T Ö R T É N E T É H E Z.

1601. aug. 15.

Ich Georg Basta etc. Bekenne hiemit dasz ich von dem Richter und geschworen von der Statt Clauszenburg, an denen Dreisig Tausent Taller so sie schuldig zubezallen sein, empfangen habe an izeo

Zwanzig Tausent Taller. Vnd zu wahrer Vrkundt habe ich mein Handschrift und Petschafft hiefur gestellt. Actum Clauszenburg den 15. Augusti 1601.

G. Basta. (P. H.)

Eredetije Kolozsvár város levéltárában (*Fasc. IV. Nro 70.*)

Közli: SZABÓ K.

NAGY-SZOMBAT VÁROSA LEVÉLTÁRÁBÓL.

1.

Zolgalathomath Ajánlom kegdnek, minth bizodalmas vramnak. Kivanok az vristenteül kgdnek egessegeth, es hozzu eletetth megh adataj, minden kegdhez tartozokkal egjjetemben. Kteknel letemben parancholta vala kd, hogy enny hirekkel ertessem kteketh. Istennek legyen halaja mostan semmj gonosz hireünk ninchen, az Teöreök is nem igen iar felenk. Hanem ez el multth napokban mentcünk vala Geör ala, Ovarrul is azon eysel eleötteünk, mentek vala az var ala az Fejedelem Parancholatjából, *valami olaszokath rittek vala oda az katonak, kjk el hitettek eo fölsegeuel hogj eök mesterseges tudomaniokkal Geörth megh veszik, fejjer ruhában eölteöztek, es az varnak kapujath, es keretesenek alkalmas rezeth mertek megh, egj kjs mankoval.* Immar nem tudom mj kerekeszik beleöle, itth az vitezleö nepek valtigh neuctkeznek raita, hogy eo fölsege, az olaszok mankojával akarja Geörth megh venny holotth algjukkal is nagy gond annak Zöreth tenni. Hittem volna az vr Istenth az teöb vitezekkel együtth, hogy ha ezeketh nem talaltuk volna eleöl, jo nyereseggel jartunk volna, de minthogj az havon nyomoth chj-naltak, nekcünkis nem teczek hogy tovab mennjünk. Geör eleött az Dunat jegellyk. Az Rabczabolis kymenth az jegh, itt is penigh az Dunabul sok helyen, nem igen feleö most hogy sok Teöreök gjuhessen erre. Az ktek parancholattja Zerenth az kgtek jo hireth nevetth tiztesseggel viselteük es viselyükis hogy kteknek reank panasz nem megjen Isten sokaig eltesse kdeth. Keölth Samaryaban Beöith cleö hetfeön Ao. 95. Kegdnek eöreömest zolgal Balogh Janos.

Kivül: Egregio domino Andreae Bakaj, Ciuitatis regiae Thyrnaviensis Iudici etc. Domino et fautori semper confidentissimo.

2.

Prudentibus et Circumspectis vestris Dominationibus pacificam salutem et salutiferam pacem cum fideli et parata studiorum meorum commendatione.

Eo jam intempestiva hac aevi senectute et miseria ventum est, prudentes viri, ut de bonis nostris juste acquisitis et comparsis maxime nos, ob importunitatem et intemperiem quorundam, solictos esse opor-

teat. Hoc quod assero meo malo patet. Superiori anno librum concionum annualium Domini Leonhardi Stökelji Ecclesiae Barphthensis Pastoris per Affinem meum miseram compingendum ad Compactorem Civitatis vestrae, qui in itinere a latronibus occisus et uxor in puerperio mortua. Ejus bona et bibliotheca ubi sint, non dubito quin vestris prudentibus et circumspectis Dominationibus perbelle constet. Illum librum meum esse bona fide et conscientia coram Deo iudice mortuorum et vivorum, affirmo, et non ipsemet sed multi mecum, etiamsi iuramentum requiratur asserere ausint et possint. Quare cum prudentes vestrae Dominationes iusticiae divinae, quae suum cuique reddere iubet, custodes et defensores sint, easdem ut meum reddatur, oro, obsecro et resecro. Haud animi pendeo, Prudentes vestras Dom. meae precii aliquid loci relicturas. Quod reliquum est D. V. divinae providentiae commendo et felicissime diutissimeque valere cupio. Chaythae e Museo Literario 6 Maji Anno ultimae patientiae 1609 P. V. D. Servitor perpetuus Matthias Sartorius Pan. Rector Scholae Chaythensis manu sua scripsit.

Kivül: Amplissimis et consultissimis viris Domino Judici et Senatoribus inclytae Reipublicae Tinnaviensis integerrimis etc. Dominis et fautoribus singulariter observandissimis.

Közli: VÉGHELYI DEZSŐ.

LEÁNYKÉRŐ LEVÉL A XVII-ik SZÁZAD ELEJÉRŐL.

1609. aug. 20.

Generose domine sat.

Jó egészséggel és minden jókval áldja meg az Úristen kegyelmedet minden hozzá való tartozóival egyetemben.

Akarván kegyelmedhez jó akaratomat megmutatnom, persvadeáltam Czobor Mihály uramnak sógoromnak, hogy ha az Úristennek az leend akaratja és az kegyelmed jó akaratja is asszonyommal ő kegyelmével egyetemben accedal hozzá, az kegyelmed szerelmes leányát házas társul magának kérje, főképen hogy ha kegyelmed szerelmes leányát olyképen akarná házasítani, hogy az mely jószággal szerette az jó Isten kegyelmedet, az kit mint szerelmes gyermekének szakasztana és adna, ki minemű jóvára becsületire és előmenetelire lenne mind kegyelmednek s mind az kegyelmed szerelmes gyermekinek, azt nem szükség énnekem előszámlálnom, hanem hagyom csak az kegyelmed böles itéletire. — Istentül csak ill jót és szerencsét kellett kérni és várni kegyelmednek, mert Isten után mind jó oltalma, s mind nemzetinek becsületos állapotja következnek ez házasságbul ha véghez menne. Azért én is mint kegyelmed jóakaró barátja felette igen kérem kegyelmedet, ha sógor uram ő kegyelme ezekrül megtalálná kegyelmedet, az felül megirt sok jókért és az én jüvendő és több főurak atyafiuságokért is mindenbül úgy rendelje

és szabja Czobor Mihály uram sógorom kívánságához magát kegyelmed, hogy ez szent házasság véghez menjen, kit én kegyelmednek tudja Isten mint jóakaró barátja biztomban akarék megírnom és ez magam levelemmel és kezem irásával insinualnom.

Elhívém azt, hogy irásom kegyelmednél mind böcsületes s mind foganatos leszen.

Az Úristen sokáig nagy jó egészségben éltesse és megis tartsa kegyelmedet.

Ex Bitse 20. Augusti 1609.

Generosae dominationis vestrae

servitor amicus et vicinus benevolentissimus

Comes Georgius Thurzó m. p.

Külczim: Generoso ac egregio domino Michaeli Loránthffi, domino in Saarospatak et Lednicze etc. domino vicino et amico observandissimo.

Eredeti, sajátkézzel írott levele a magyar országos levéltárból.

Közli: SZÁDECZKY LAJOS.

ALVINCZY PÉTER HALÁLA.

Kassa szab. kir. város bírása és tanácsának magyar levele az eperjesiekhez az 1634-ik évből, melyben ezek a nagy hírű Alvinczy Péter temetésére hivatnak, s mely azért is igen nevezetes, mert Alvinczy Péter halálának sem évét sem napját nem tudtuk:

Generosi, Prudentes et Circumspecti Domini Amici et Vicini nobis observandi.

Servitorum nostrorum paratissimam semper commendationem.

Jó egészséggel s kívánta jókkal áldja meg Isten kegyelmeidet. Mivel amaz életnek és halálnak hatalmas nagy Ura egyenes és igazságos mértékével mindent halandóság alá vetett embereknek és ez romlandó s változandó állapotból búcsút venni, és az minden testnek utána eredni parancsolta; sőt ez törvény alá vetette és hódoltatta, hogy ez honba valóságnak sátorát le tévén, amaz boldogságosb életre által mehessenek. Ezen nagyhatalmu urnak decretomából, az mi nemes böcsületes lelki tanítónk, kegyes pásztorunk, az néhai Tiszteletes Alvinczi Péter urunk, szerelmes házastársának, fiainak, s nevetlen unokájának nagy keserüésekre, s minekünk elfelejthetetlen sohajtásunkra die 22 mensis Novembris ezen ő változás alá vettetett életét az örökké való és állandó étellel elcserelte. Elvétetett meg csekenésével ez mi Ecclesiánknek fő vezére, és istenünk nyájának hűséges pásztor, városunknak érdemes tanácsosa, az isteni tiszteletnek serény gyakorlója, az ki mind életére, magaviselésére, authoritására, ez régi dolgokból vött megérett értelemre nézve, nem csak itt ez mi helyünkben, hanem még idegen helyekben is dicséretes hírrel s névvel tündöklött bizony elhagya az mi

várasunknak ékessége, Ecclesiánknak bástyája, meg ért tanácságának mi volta. De mivel az istenünk jóvoltának és decretomának így tetszett, az ő akaratjának illendő és méltó helyt adnunk. Annak okáért mivel immár az meghidegedett teteme nem egyebet kíván, hanem az honnan vétetett, viszont annak adassék meg; elhagyott szerelmes özvegyének és atyafiainak egyező akaratjokból rendeltük ad diem 26. hujus mensis Novembr. istennek engedelmeiből hideg tetemének illendő tisztességgel földben szállítását hét órakor reggel. Minek okáért kegyelmeteket szeretettel kérjük, hogy az megnevezett napon is Kassán jó idején jelen lenni és az utolsó tisztességes szolgálattal az keresztyén ununknak hideg tetemének eltakarítását jelen létivel condecorálni méltóztassék. Melyet mi fejenként egész városul szomorú özvegyével s atyafiakkal együtt örvendetes dologban kegyelmeteknek megszolgálni igyekezünk. Jó választ várunk kegyelmeitektől.

In reliquo eadem Gen. Prudentes et Circumspectas Dmnes Vras Deo Commendemus feliciter valere desideramus. Datum Cassoviae die 23 Novemb. Anno 1634.

Generosi Prudent. et Circumspecti Domin. V. Amici et Vicini ad servitium eodem paratissimi N. Judex et Jurati Civis regiae ac libreae Civitatis Cassoviensis.

Külczim: Generosis Prudentibus et Circumspectis Dnis N. Judici ac Juratis Civibus Regiae ac liberae Civitatis Eperjesiensis etc. dominis Amicis et Vicinis nobis observandis.

Közli: LASZTÓKAI LÁSZLÓ.

EPERJES VÁROSA LEVÉLTÁRÁBÓL.

Szécsy Mária levele Weber János eperjesi gyógyszerészhez 1653.
Isten meg áldja Kegyelmedet.

Ezelőtt is irtam vala kdk nyavalyám felől így jut eszemben; de semmi válaszom nem lön rá, kérem azért kdet, beszélgessen doctor uraimékkal derekason, már vagyon esztendeinél több, hogy az májammak nagy fájdalmát érzem, úgy veszem eszemben, meg is dagad néha, ki miatt az gyomrom is meg puffad; az szoknya vállát sem szoríthatom meg magamon, keménységét is érzem a jobboldalamban. Az mint feljebb is irám, doctor uraimékkal beszélgetvén felőle, ha mi orvosságot javal kigyelmetek vagy keni (?) vagy flastromot vagy valami olyan italt, az kit kd gondolna, hogy be vehetnék és gyomromat meg nem vesztegesse küldjön kd, maga jól tudja azt kd, nem igen vehetek belső orvosságot. Uramot ő kigyemét is harmadik éjjel igen megrázta az hideglelés, most is bágyadt állapottal vagyon ő kigyeme. Hagyá azért irnom, ő kigyeme számára is küldene pilulát, két talyér ára kánfort, olyan decoctomot, a kiből szalszaparilás szokott lenni kétszerre valót külön-külön csomóban

küsse kd öket. Valami jó kerjeket (?) is egy köpöczével. Ezek után ajánlom Istenemnek kdet. Szendrőben 8. Decembris 1653. kdk jó szívvel szolgál G. Anna Mária Szécsi m. p.

U. i. Kérem kdet, küldjön nekem méh füvet, igen javalják hordós borban vetni, és róla inya az májnak fájdalma ellen; annit küldjön kd egész hordó borban akarom tenni.

Külczim: Generoso ac Prudenti domino Joanni Veber, Apothecario Eperjesiensi ac dno observandissimo.

(Ezen levél egészen Szécsi Mária írása.)

Gróf Wesselényi Ferencz levele Weber János gyógyszerészhez. 1658.

Isten megáldja kgdet.

Tudom hogy az patikából való szerszámokért adósok vagyunk kgmednek, de minthogy az Auszczukot fel nem tanálhatom, elfelejtetem mennyével, hanem im most 100 forintot küldöttem kgldnek. Azonban kgdet kérem, a minemő pilulát küldöttem vala kgdnek, küldjön még olyat nékem egy iskatulyával s írja meg azt is, még menivel tartozunk kgdnek. Isten kgddel.

Datum in Murany 12. Maji 1658. Kk szolgál G. Wesselényi mp.

Külczim: Adassék Pathikarius János úrnak Eperjes városában ez levelünk.

Wesselényi Ferencz levele Wéber Jánoshoz 1663.

Prudens et Circumspecte domine Amice observandissime.

Lévén egy Kithára nevű olasz Instrumentum musicumra szükségünk, kerestettük ugyan Kassán immár, de nem találkozott ott, hanem úgy értjük, hogy kgtek várossában volna egy néhányoknak, sőt oly mesterember is ott laknék az ki csinálni is tudja. Melyhezképest kdet szeretettel kérjük, kerestessen fel egyet és küldje mentül hamarabb kezünkhez, melyet igen kedvesen vesziünk kgdtül. Ezek után Isten sokáig éltesse kdet. Rozgony 10. Julii 1663.

Ejusdem D. Vrae Amicus ad officia Paratus Comes F. Vesselényi.

Külczim: Prudenti et Circumspecto Dno Joanni Wéber Judici Primario liberae ac regiae Civitatis Eperjesiensis et amici nobis observandissimo.

Szécsy Mária levele Weber Jánoshoz 1669.

Ajánlom böcsülettel való szolgálatomat kegmednek. Ezen alkalmatossággal akartam kegyelmednek magamot eszében jutatnom; édes

komám uram én szintén elbetegesedett s elnyomorodott ember vagyok az hitvány szív bádgyadás miatt, mely mia többet fekszem, hogy sem mint fen vagyok, nem lehet már oly orvosság, a mivel nem éltem, de csak ugyan semmit sem használ, meg érte kgedet ez inclusából ezen nyavalyámot, mely iránt kérem kgedet édes komám uram, adja maga jó tanácsát is. Abbeli jó akaratját kegyelmednek böcsülettel megiszolgálom; komám asszonynak ő Kglmének ajánlom szolgálatomat, kívánván ezek után isten sokáig szerencsésen éltesse Kglmedet. Datum in arce Murány 21. Augusti 1669.

Kegyelmednek böcsülettel szolgál néhai boldog emlékezetü gróf Kadadi Vesselény Ferencz úr Magyarország palatinusa meghagyatott özvegye

G. Anna Mária Szécsi m. p.

Külczim: Nemzetes Eperjes városa főbbik Tanácsának Véber János komám uramnak ő kegyelmének adassék.

(E levélen csak a név aláírás Szécsi Máriáé.)

- Közli: LASZTÓKAI LÁSZLÓ.

ADALÉK A MAGYAR CZIGÁNYOK TÖRTÉNETÉHEZ.

II. Rákóczi Ferencs fejedelem Ilosvay Ábrahám palotás-kapitányt cigányok fővajdájává nevezi ki.

— 1704. —

»Czigányok vajdaságárúl való pátens.«

»Midőn a Czigány Nemzet, mely eleitül fogva a Nemes Országban Nemzetünk szárnya alatt, természet szerint gyakorlani szokott életének modalitásit continuálta, mind az Haza értetlen, törvéntelen lakosítúl, mind pedig hadainktúl ottan-ottan igazságtalanúl s törvénytelenül impetáltatván, nem lévén oly bizonyos tiszt, melyhez való regressusával maga dolgainak orvoslását secundálhatná, — szabadosan kiki hurczolná, injuriálná s károsítaná, mind pedig maga mind egy, mind más helytelen oppressióban manutentióját consequálhatná, sőt maga is természeti inclinatioja szerint alattomban gyakorlani szokott csalárdsággal mindeneket elkövetne; akartunk azért az eddig a Nemes Országban practicált jó rend és szokás szerint minden rendrül irántok kegyelmesen disponálnunk. Mely végre is rendeltük és praeficiáltuk a *Dunán-innen levő egész Czigány Nemzetnek Fő-Vajdájának* (fennhagyván mindazonáltal akármely földesúrnak is maga cigányi iránt való jussát,) *Nemzetes Vitézlő Ilosvai Ábrahám Palotás-Kapitány hívünket*; aminthogy parancsoljuk is serio minden hűségünk alatt lévő vármegye-, város-, s falubeli akármely névvel nevezendő híveinknek, úgy hadi-tiszteinknek s hada-

inknak is: ismérvén ez pátens-levelünkben declarált hívünket a Dunán-innen lévő Czigányságnak Vajdájának lenni, — senki is kemény animadversiónk alatt, említett hívünk parancsolatja s akaratja ellen a megnevezett Czigányságot háborgatni s annyival is inkább károsítani ne mérészelje; hanem ha kirül mi panaszsa, kára, vagy egyéb injuriája lehetne: megnevezett Vajdájokhoz recurrálván, kinek-kinek tartozik irántok igazságot szolgáltatni, véllek eleget tétetni. Nemkülönbén parancsoljuk az egész Dunán-innen való Czigányságnak: (ha mit) Ország szolgálatjára tartozó dolgokban mint Fő-Vajdájok fog parancsolui, — tartozó engedelmességgel függeni, mindenekben parancsolatihoz magokat alkalmaztatni, a szerint is azt véghez vinni el ne múlassák. Külömben adunk, engedünk említett hívünknek oly hatalmat, hogy a kik vagy engedetlenek, vagy engedetlenségekért, vagy egyéb természeti csalárd-ságok szerint elkövetni szokott rossz cselekedetekért vétkeseknek találtnak, szabadossan megfogattathassa és érdemes büntetésekkel is megbüntettethesse. — Költ Tokaj alatt lévő táborunkban, die 1. Januarii Anno 1704.«

(II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari cancelláriájának 1703—1706-ik évkbeli kiadványi jegyzőkönyvében lévő fogalmazat vagy egykorú másolat. Nemzeti Múzeum.)

Közli: THALY KÁLMÁN.

A BÁNYA- ÉS VASIPAR TÖRTÉNETE DOBSINÁN.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Jelen monographia a dobsinai levéltárban őrzött okmányok, periratok, bérkönyvek, a városi tanács- és bányabirósági jegyzőkönyvek, a helybeli anyakönyvek és más hiteles források alapján készült, tehát kétségbevonhatlan tényeken alapúl, melyek leírásánál minden bölcselkedő következtetés mellőzve lett. Facta loquuntur.

A bányászat és kohászat régi és jelen állapotának ecsetelése után áttérek a kérdés jogtörténeti részére, megemlékezvén az egykor uralkodott szokásokról, szabályzatokról és intézményekről, nem mulasztván el a maga helyén elősorolni azt, mi az őstermelés ez ágára jótékony vagy káros befolyással volt. Kiegészíti tanulmányomat egy függelék, mely a forrásokból mutatványokat tartalmaz.

És most rajta. Szerencse fel!

I. RÉSZ.

A bányászat és kohászat.

1. A vas.

A) Bányászat.

1.

A dobsinai vas ércztelepek igen korán lettek felismerve, felfedezve, művelve és értékesítve, azért nem csoda, ha már a XIV. században itt virágzó vasbányák nyomára akadunk.

Mellőzve a quád és vend lakosság bányamívelését, melyről édes keveset tudunk, tény, hogy Dobsina város alapítója Bebek

Miklós, az egri káptalan előtt 1326-ban kötött osztályegységben az itteni bányákban termelt fémek egy harmadát magának és örököseinek osztályos társaival szemben kikötötte és fenntartotta, — hogy továbbá a pelsőczy és csetneki Bebek család között a jászói convent előtt 1408-ban létre jött peregyességben a Dobsina városától észak-keletre emelkedő hegyen létező vasbányákról, sőt a Göllnicz vize mellett fekvő hámorokról is történik említés, mi tanubizonyságot tesz arról, hogy Dobsinán ez időben már virágzó vasipar volt. Ugyancsak azt igazolja Derencsényi Miklós (Nicolaus de drenchen) gömörmezei alispánnak Palóczi László országbíróhoz intézett — 1466-ban kelt — levele, melyből megtudjuk, hogy pelsőczy Bebek György a csetneki Bebek Ilona tulajdonát képező, Dobsinán a Göllnicz folyó mellett fekvő Jirgsteller (Steller György?) féle hámort erőszakosan elfoglalta. Midőn Miklai Mihály a kir. curia és Temesvári Lőrincz mester a budai káptalan küldötte a két Bebek-család közt per tárgyát képező itteni czembergi rézbányákat 1476-ban Mátyás király parancsából bejárták, egyhangulag jelentik, hogy a várostól északra fekvő hegység csúcsain és oldalain tömérdek (copiose) vasbányát találtak, a hámorok sáfárjaitól pedig egyetmást megtudtak. A gömöri (murányi) ág. evang. esperesség (fraternitás) jegyzőkönyvében olvassuk, hogy Andreae Lénárt hámora 1560-ban 3 tüzhelylyel — kemenczével — bírt, hogy a XVII-ik század elején itt 5 hámor 11 kemenczével működésben volt és hogy 1637 körül már több kohó — Mass — és 7 hámorban kítűnő aczél készitettek. Pilcz Gáspár (1584-ben ev. lelkész Dobsinán) 1585-ben írt és 1671-ben Wittenbergában megjelent művében (a török pusztításról) a dobsinai aczél kítűnő voltáról és az itteni vasbányák és vasművek (fodinae et officinae) sokaságáról emlékezik meg. Ugyanazt igazolja a Mariássy szül. Csetneki Anna-féle 1592-ben kelt végrendelet. A XVII-ik és XVIII-ik században mívelt tömérdek vasbányát és vasművet pedig az itteni városi tanács és bányabírótság jegyzőkönyvei nyomán már kimutatni is képesek vagyunk, mi által az itteni vas és aczél termelés kiterjedt voltáról fogalmat kapunk. Még 1800 körül is 2 kohó és 8 kisebb-nagyobb hámor volt üzemben.

A szó szoros értelmében számtalan vas mű mind itt termelt érczetet dolgozott fel, mert annak semmi nyoma, hogy valaha más határból szállítottak volna érczetet, sőt ellenkezőleg tény, hogy a redovai, felső sajói és oláhpataki vasművekbe a XVI., XVII. és XVIII-ik században innen hordtak érczetet, igazolja azt a fent is hivatkozott esperességi jegyzőkönyv, igazolja a hiteles bányakönyv, mely szerint Sebők Márton és János régóta mívelt itteni vasbányáit 1696-ban újból összeiratván, nevezett felső-sajói vasgyárosok a Bingartenben 4, a Scheibon 5 és

az Altenbergen 6 bányával bírtak, mely bányák még 1725-ben is tulajdonukat képezték: alig vonható tehát kétségbe, hogy a dobsinai bányáikban termelt érczet, földolgozás végett, saját kohóik illetőleg hámoráikba, melyek a Czipova és Sajó völgyben állottak, szállították.

2.

Dobsina város területén, a reánk maradt hiteles okiratok és emlékek szerint is, következő négy vaskőtelep lett az idők folyamában feltárva, művelve és részben kizsákmányolva:

1. Legrégebben ismert és legnagyobb azok közül a Dobsina városától észak-keletre eső Spreng, Gugel, Langenberg, Steinberg, Fabianscheuer, Steinseufen, Teschengrund és Eberberg által körülhatárolt vasércztelep, melyről Miklai Mihály és Temesvári Lőrincz 1476-ban, sőt a jászói convent előtt létesült egyesség még 1408-ban megemlékezik és mely a Göllnicz partján legrégebb idők óta állott vasműveket érczcel ellátta. A XVII-ik század első felében kelt okiratokban említett pátbányák (Spattberge, mint: Enders-, Schosz-, Stubnermatzbányák 1629-ben) valamint a sokat említett »Hübelchen« bányák szintén e tájon voltak. A ma is vas-érczgazdag Binggarten, Büdöskút, Maszörter, Roszping, Haseln, Altenberg, Spreng, Gugl, Langenberg és más dülők már a XVII-ik század elején dúsgazdag vashányakkal voltak lepve és még 1725-ben is van Remenik Andrásnak több mint 46, Lux Andrásnak 14, Gömörly Mátyásnak 13, Stempel Andrásnak 14 és sok másnak több-kevesebb bányamezeje e tájon. Mily tekintélyes telep volt ez, mutatja Saler Márton József 1706-ban eszközölt felkérése, midőn egy elpusztult kohó helyét (a Kaiser-féle hámor felett a Göllnitz völgyben) a hozzátartozó maszörteri pátoszloppal (Spattstock) és a sprengi pátfészkekkel (Spattpüngen) birtokba vette.

Millió és millió mázsa vaskövet adott már e hegység és mind annak daczára még ma is több 100,000 ftra becsülik a nagy mérvben kiaknázott itteni vashányákat.

A Steinberg, Scharfenberg, Fabianscheuer, Steinseifen és Teschengrund, valamint a Langenberg és Wolfseifen alá is benyúlik e telep, mely dülökön a XVII-ik és XVIII-ik században szintén gazdag vashányák voltak, így pl. a Scharfenbergen Lányi Pálnak volt 1725-ben, a Steinseifen és Fabianscheuer dülökben Kaiser Illésnek 1647 és 1760 körül, a Steinbergen Purts Miklós és Saler Mártonnak 1713-ban, Paltzman Andrásnak 1753-ban, Detvay Mártonnak 1770-ben; — a Teschengrundban pedig Hósz Györgynek és Lauf Mihálynak 1768-ban és Vaiczay Andrásnak és Böhm Sámuelnek 1767-ben több-kevesebb bányamezeje.

2. A Hüh dülőben fekvő vaskőtelep szintén régi; közvetlen közelében állott a XV. és XVI. században három kohó, melyek a XVII-ik század elején, mikor e telep már nagyrészt kizsákmányolva volt, elpusztultak; a XVII-ik század vége felé és a XVIII-ik század első felében a Remenik családnak e tájon 4 bányamezeje volt, 1701-ben Haak György is dolgoztatott az itteni nagy feltárásban — grosze Kümz —, 1723-ban Gömörly Mátyás is szerencsét próbált itt, de úgy látszik hogy régen kizsákmányolt területet talált úgy ő, mint a XVIII. és XIX-ik században utánna jött számos kutató.

E telepnek a Birken, Fraenzen és Pekkenberg dülők alá nyúló ága azonban, a legrégebb időktől fogva e mai napig kisebb-nagyobb megszakításokkal mívelt bányáknak kölcsönzött értéket, mely bányák még ma is jövedelemmel járnának, ha a vasnak piacza és ára lenne.

3. A Gründliben t. i. a Birkeln és Hopgarten, valamint a Rück és Stempelscheuer felé régesrégén gazdag vaskőtelepet tártak fel, melyet a XVII. és XVIII-ik században pl. Remenik Jakab 1697 körül, Antonj Mihály és Koschik György 1717-ben, majd Dobsina városa 1753 után és sok más annyira kizsákmányoltak, hogy a XIX-ik század elején már alig akadunk vaskőbányára e tájon. E telep különben egy részről az Ebend és Hopgarten, másrészről pedig a Flosz alá is elnyúlt és úgy a Wolfseifen és Birkeln felől pl. Johannides Sámuel és Detvay Márton által 1765-ben, mint a Fittersgrund felől pl. Rutheni András által 1755-ben lett feltárva és értékesítve.

4. A Graetchen dülőben létezett vaskőtelepet 1718 körül kezdték kizsákmányolni, mikor Radvan Pál, Kaiser Illés, Remenik András és Lányi Pál ott összesen 10 bányamezővel bírtak és amennyiben a helybeli anyakönyv szerint Pack Mártont, ki Remenik András számára a Graetchen bányán vaskövet ásott, — az omló hegy 1728 február 18-án összezúzta, bátran állíthatjuk, hogy a bányák még később is — 1718 után — míveltettek. A fennebbi 10 mezőhöz később még több járulván, a kisebb terjedelmű telep a XVIII-ik század végéig tökéletesen kipusztított, úgy hogy az itt művelt bányáknak ma már semmi nyoma.

Akadtt még azonkívül vaskő a Schvartzenberg mögött, hol pl. Stempel András 1690 körül, — a Csuntaván hol Andreanski Menhérd jezsuita 1772-ben, Demiani Mihály 1768-ban, — Bodó Márton és Kerepessi Dániel 1773-ban, — és a Neuwegen hol Burger Lőrincz és Stempel András 1736-ban Szontagh Gáspár pedig 1762-ben vaskövet termelt, de e fészkek csekély terjedelem, téves munkáltatás vagy hiányos feltárás következtében jelentőséget nem nyertek. A régebben eszközölt feltárások hiányos volta onnan is következtethető, mert pl. a Csuntaván (Strmapirt) a

Coburg Gotha herczeg és mások által kezdett kutatások legujabban egy tekintélyes vaskőtelepre vezettek.

3.

A XVII. század vaskőbányászatát különösen terjedelme tekintetében hiven tükrözi vissza a Szontagh Tobiás mint vevő és Stempel András mint eladó közt 1689-ben kelt adásvételi szerződés, mely szerint $12\frac{1}{2}$ a Gugl és Langenberg göllnitzvölgyi oldalán fekvő vaskőbánya (mező) 68 ft. vételárért eladatik — és Kaiser Illés évek óta mívelt vaskőbányáinak 1697-ben kelt jegyzéke Elébbi a tanácsjegyzőkönyvben, utóbbi a bányakönyvben nem egyedül áll, különösen említésre méltó még Remenik Jakab bányáinak 1697 és 1725-ben kelt jegyzéke, mely szerint ezen vasgyáros a Bingartenben $20\frac{1}{2}$, a Scheibon 4, a Sprengen 3, a Haselnben 6, a Hübelchenen $7\frac{1}{2}$, a Höhn 6, a Gründliben 3, a Gugel mögött (Szontagh Tobiástól vétel útján szerzett) 6 és az Altenbergen 2 bánya mezővel bírt. Ugyanakkor Lux Andrásnak, Stempel Andrásnak és sok másnak is volt több kevesebb vaskőbányája.

4.

A mi már most magát a vas ércz felkeresését és kiásását illeti, megjegyzendő, hogy ez többnyire napvilág mellett — vom Tag — és következő eszközökkel történt, úgymint:

1. vasék — Prageisen, Tschakan, Krotz, Keilháh — különböző alakban és aczélezott hegygyel, —

2. kalapács — Putzka, Schlehgl, Hondfäussl —, —

3. emeltyü — Brechstong —, —

4. kosár — Fellfosz — és

5. egy kerekü targonca — Poár — később láda alakú, apró kerekeken mozgó szállító eszköz — Hund —; de voltak aknák és tárnák is, melyek a XVII-ik század végéig tisztán kézi erővel lettek vágva, aztán pedig vetőpor segélyével is, mikor a fennebbi eszközökhöz még

6. az aczélezott fúró vas — Pearer —

7. a takaró vas — Raumnohdl — és

8. a gyújtó kanóczúl használt puskapor péppel bekent nád — Spreszl — járult.

A vetőpor eleintén igen drága portéka volt, még 1727-ben is fontja 45 dénárba, 1750-ben 41, 1787-ben 26 dénárba, majd 1805-ben 52, 1845-ben 50 és 1867-ben 40 krajczárba került.

A vaskő 1683 körül általánosan használt mértéke a láda — Hüle — volt, mely 9 köblöt tett.

A vasérczek termelése nagyrészt a télen át szünetelő — befagyott — kohó és hámor munkásai által, tehát télen eszközöltetett, de a feltárások rendben tartása, különösen pedig a termelési helyek felkeresése és megnyitása állandó bányamunkások alkalmazását is szükségessé tette. Sok bánya oly egyén tulajdona volt, ki maga vasművet nem bírt, mely — régente igen gyakori — esetben a tulajdonos maga dolgozott és a termelt vaskő eladásából élt. Ilyen bányászokkal még a XIX-ik század első felében is találkozunk, mely időig egyrészt a még romlatlan szorgalmas és szerény lakosság, ha vagyonos volt is, a munkát nem restelte, másrészt pedig a bánya- és vasiparral foglalkozók — mint Bartholomaeides is 1799-ben kiemeli — az előkelő osztályt képezték. De miután Dobsina városa mintegy 1760, Coburg Gotha hercege — Koháry herceg jogán — 1830 és gróf Andrássy György 1840 óta a még fennmaradt kevés vaskőbányát megszerzték és a bingarteni vaskőtelepen majdnem kizárólag osztozkodtak, immár a nevezettek kivül kevés embernek van Dobsinán vasbányája.

B) K o h á s z a t.

5.

A vasércz eleintén ott, hol kiásatott, kezdetleges kis kemenczében — tűzhelyen — egyszerű kézfúvó vagy éppen természetes léghuzam segítségével kiolvasztatott és a nyert vastömb új frisselés — hevítés, izzasztás és kézzeli kalapácsolás által finomított, sőt ismételt hevítés, hűtés és kalapácsolás által aczélá is készítettett. Később úgy a fúvó mint a kalapács mozgásba hozatalára a víz hajtó ereje lett felhasználva és a kemencze a víz mentében, de lehetőleg közel a bányához és már nagyobb alakban épült. Ez volt a közönségesen háornak nevezett — vulgo hamor dictum — tót kemencze: mely idővel csak terjedelemben nyert, de más különben egészen a XIX-ik század elejéig fenntartotta magát. Ilyen hámor — Hammer, később Blaufeuer — lehetett az 1408-ban említett Göllnicz völgyi, a Bebek György által 1466-ban elfoglalt Jirgsteller-féle, a mai Mesko-féle papirgyár közelében 1680 körül állott Szontagh-féle, a Krebsseifeni Lux Kristóf-féle 1650 körül, a város alatti Keyser-féle 1700 előtt és Remenik Jakab, Stempel András, valamint Gömörly Mátyásé a város felett 1725 körül.

Az ilyen hámor lényegileg egy nagy kemenczéből — Ofen — és egy vizerővel mozgatott kalapácsból — szorosabb értelemben vett háorból (Hammer) — állott, mely utóbbi szintén egy

kisebb terjedelmű kemenczével tüzhelylyel, — Feuer — volt összekötve. A vas itt következő módon állítatott elő: a vaskó szén és lég — szél — segítségével a nagy kemenczében összeolvasztatván, e kemencze egy része — Form — szétszedett és a benne képződött vastömb — Zange — izzó állapotban a kohász »rath zu« kiáltására elősiető hámosoktól egy taligán — Karren — a hámor — kalapács — alá szállítatott, hol rögtön kovácsoltatott, t. i. darabokra töretett, melyek aztán a kis tüzhelyen — Feuer — újból szén és lég segítségével izzó állapotba hozattak, újból kovácsoltattak úgy, hogy már mint aczél- vagy kovácsolt vasrudak kerültek ki a hámorból; — ez alatt a nagy kemencze ismét beépített és vaskó és szénnel megtöltetvén, a fúvó megindítatott és az olvasztás újból megkezdődött; majd ismét elhangzott a kohász »rath zu« kiáltása, mire a hámosok abba hagyták munkájukat és a taligával az új vastömbért a kemencze alá siettek.

Már a XVII-ik században a hámortól — mint kovácsoló műhelytől — egészen külön álló és bizonyára terjedelmesebb kemenczékre, úgynevezett kohókra — Masz — akadunk, melyekből az összeolvasztott vasérczekből nyert fém többé nem mint idomtalan tömb, hanem mint hosszukás rúd — Gans — került ki, sőt a kemenczében teljesen cseppfolyó lévén, latározott formákba is öntetett. Az ily úton nyert vas ugyan merev és törékeny volt, de mint a mai öntött-, nyers-, vasgolyókra, pléhekre és más öntvényekre épen alkalmas és felhasználható volt. Ezen kohók aztán számos aczélhámornak — Stahlsammer — adtak munkát, melyekben a törékeny merev vasrudak izzítás, hűtés és ismételt kalapácsolás által kitűnő aczél-rudakká — Schin — változtattak által. Ilyen vasművet, kohót úgymint aczélhámort a XVI., XVII. és XVIII-ik században Dobsinán nagy számban találunk. Legrégibb azon három kohó, melyek a »Hoh« alatt, a mai uszoda táján, állottak és a XVIII-ik század elején, mint igen régiék említetnek. A város alsó részén is állott hajdan egy kohó, melytől az egykori árok mentében épült útcza — Maszgraben — nevét vette. A ma is álló göllniczvölgyi városi kohó — Stadtmasz — is egy, még a XVII-ik század első felében elpusztult, ilyenemű vasmű helyén épült (1718 körül;) Stempel György 1628, Stubner Illés 1629 és Franz Gergely 1640 előtt birt ily kohóval; Lux Kristóf 1660 november 25-én kelt végrendeletéből pedig megtudjuk, hogy ez időben a Gugel alatti Szontagh-féle hámor — tót kemencze — mellett ugy a Krebsseifen mint Sztraczenó-felé több aczél hámor volt. Az aczél, mely ily kohóvasból — Maszeisen — készült, jobb volt, mint az, mely hámorban — tótkemencze, Blaufeuer — előállított vasból lett kovácsolva, azért köti ki magának Stark

János 1629. február 23-án Frantz Gergely ellenében, hogy az 56 mázsa aczél, melynek árát az utóbb nevezett előre felszedte és melyet ez 12 mázsával 14 naponként szállítani magát kötelezte, — »jó kohóvasból készült legyen.«

Valjon kovácsolt vasat is készítették-e az aczélhámorokban vagy sem? arra adataim nincsenek. De miután ilyen lágy és könnyebben feldolgozható vas készítése kevesebb gondot, fáradságot és időt igényelt és a mellett a nyers vasat sem kellett olyan nagyon megválogatni, valószínű, hogy az ú. n. aczélhámorokban nem pusztán kemény aczél, hanem lágy vasat is készítettek és pedig hol készakarva, hol azért, mert az aczél előállítása a nyers vas rosszabb minősége vagy más ok miatt nem sikerült. Az sem lehetetlen, hogy már a XVI-ik században is voltak vasművek, melyekben a kohóktól kikerült öntött vas nyújtható lágy vassá kovácsoltatott úgy, mint az a tót kemencze egyik alkatrészét képező szorosabb értelemben vett hámorban történt, mely vasművek azonban szintén »aczélhámorok« nevezete alatt fordulnak elő, mert aczél készítésre is voltak berendezve.

Később a kohók — Masz — még nagyobb kemenczével láttattak el, midőn is azokban az öntött vas nyújthatóságaival kevesebbet törődtek, amennyiben a nyers vas külön kemenczékben — Frischfeuer — és nyújtó hámorokban — Streckhammer — fűvás, izzítás és nehezebb, könnyebb kalapácsosali kovácsolás által merevségétől megfosztatott és meglágyított.

Adataim szerint Lányi Pál volt az első, ki 1715-ben a város alatt (a Kaiser-féle hámor mellett) egy ily vasművet épített, kopogó hámornak — Klapperhammer — nevezett és melyben vasműveket és háztartásokhoz szükséges eszközöket kovácsolt. Példáját hamar más is követte és a XVIII-ik század végefelé a vas ilyen emű feldolgozása már általános lett, úgy, hogy akkor a város felett 3, a Göllnitzvölgyben pedig 4 ily kemenczét — Frischfeuer és Streckhammer — és hámort — Klapperhammer — találunk.

A vas ily tömeges előállítása mellett természetesen háttérbe szorult a z aczéltermelés, mely az összeolvasztandó érczek keverése, a kemencze berendezése és levegővel táplálása, valamint a nyert fém hűtése körül különös gondot, sok időt és nagy fáradságot igényelt és csak kisebb mennyiségben volt termelhető. Azért úgy az aczél készítésre berendezett kohók, mint az aczélhámorok 1730 körül beszüntek. Hasonló sorsban részesültek újabb időben a forró széllel táplált és egyéb módon is javított kemenczék, nyújtóhámorok és ahhoz hasonló vasművek, melyek a nagy gyárok és hengerművek óriási credményével versenyezni képesek nem voltak és így nem csoda, ha az 1800 körül üzemben volt 8 ily kemencze, illetve hámor, egynek kivételével, mely azonban szin-

tén lét és nem lét közt lebeg, elpusztúlt és félek, hogy a különben hengerfúvással ellátott és nagyobb szerű termelésre is berendezett két városi kohó is (egyike a már említett Göllnitzvölgyi, a másik 1759-ben az elpusztúlt Gömörly Mátyás-féle hámor helyén épült) maholnap szünetelni fog és elpusztúl.

Jó, hogy Wasserbauch András nem most, hanem 1627 körül élt,¹⁾ mert csupán fúvókészítéshez értvén, nem tudom, hogy keresné ma kenyeret. Ezen a XV—XVI. és XVII-ik században arany alappal bírt iparág nálunk jelenleg — és már jó idő óta — képviselővel nem dicsekedhetik.

6.

Ezen vasművek csak kísérleteken alapúttak és tapasztalások után folytonosan változtak és tökéletesbítették, a mint az, vegytani ismeretek hiányában, máskép nem is lehetett. A különböző érc különböző feldolgozást igényelt, melyhez a sokszor lebontott, sokszor elhagyott és más helyen felépített kemence idomult. A termelés eredménye ennek megfelelőleg felette szerény volt és pedig még a XIX-ik század elején is, annak előtte pedig még inkább! Télen befagyott, nyáron megapadt a hajtó víz és a mű kénytelen volt szünetelni, gyakran várni kellett, míg a víz a gondosan elzárt gátban meggyűlt. Ha már a vas előállítása oly lassan ment, képzelhető, mily igénytelen eredménnyel járt az aczéltermelés! Az üzem ily szerény és nehézkes voltára mutat pl. az, hogy Stempel György 1628-ban 26 mázsa aczél árát előre felszedvén, ez év végén arra kötelezte magát a bíróság előtt, hogy 14 mázsát 8 nappal a farsang előtt, 12 mázsát pedig csak 3 héttel pünkösdt után fog szállítani, és hogy a vasművek még a XVII-ik században is szerények és kicsinyek voltak, mutatja azok vételára. Így Uliana Benedek egy hámorért — a Göllnitz völgyben — 1623-ban Kreuczer Danieltől 650 frtot; — Wasserbauch Lénárd egy félhámorért 1628-ban Peczeli Sámuel-től 150 frtot, — Stubner Illés a kohó-, hámor- és bányákért Kaiser Wenczeltől 1629-ben 326 frtot, Stempel György a kohó-, hámor- és bányákért 1629-ben szintén Kaiser Wenczeltől 100 mázsa aczél és Frantz Gergely a kohó-, hámor- és vasbányákért 1640-ben Szontagh Páltól 600 frtot és 18 mázsa aczél kapott, míg Lányi Pál a város alatti Kaiser-féle hámorért 1713-ban már 1444 frtot, Dobsina városa pedig a Göllnitz völgyi kohóért 1776-ban 17,000 frtot adott.

¹⁾ 1627. de 24 Januarii HE. Andreas Wasserbauch wietwer und balkmacher alhir — Jungfraw Sophia, Hansz Muzing eines taglöhners aus Newdorff Ehliche Tochter.« (a dobsinai esketési anyakönyvből.)

Nevezetes az aczél és kovácsolt — pl. bányaeszközökre felhasznált — vas árak közötti feltűnő nagy különbség; így pl. Gömörly Máttyás itteni vas- és aczélgyáros 1729-ben a kovácsolt vas fontját 4, az aczélét pedig 30 denáron adta. A nyers-öntöttvas fontja 1774-ben 2, a kovácsolt vasé pedig ugyanakkor 7 denárral fizettetett.

A vas és aczél részben itt használtatott fel (különösen bányaeszközökre és vasművek berendezésére) részben pedig iglai (Kaiser Wenczel 1629.) göllniczbányai (Stark János 1629.) és más kereskedők által, majd később — a XVIII-ik század közepétől kezdve — fuvarosok által Miskolcz, Debreczen, Kecskemét és Pestre szállítatván, piacra és forgalomba hozatott.

Megemlítendő, hogy egy 1768 mártius 16-án kiadott és a szomolnoki kir. bánya felügyelőséggel 1770. évi augusztus 25-én közölt kir. elhatározás, hivatkozással I. Lajos Decretuma 13 cikkére, a vashányaktól is úgy, mint a többi bányától, urburát szedni rendel.

7.

A vaskó faszénnel olvasztatott, melyet az 1326-ban említett itteni sűrű erdőségben — *silva densa* — nagy mennyiségben égettek és pedig a Miksa-féle bányarendelet behozataláig csupán a földes úr, illetve városi tanács engedélyével, az említett bányarendelet hatályba léptétől pedig az itteni bányabiróságnál eszközölt felkérés alapján; míg 1682-ben a Szt.-György napján egybegyűlt városi közönség végzést hozott, mely szerint »az erdő városi tulajdon és jövedelme a növekvő terhek és felszaporodott adósságok törlesztésére fordítandó, miért is egy vasgyárosnak — Besteller — sem szabad (különbeni 20 forintnyi pénz-bírság terhe alatt) előleges vétel nélkül ezentúl az erdőbe lépni,« mire a folyton folyvást pénzzavarban lévő város, különösen 1720-ig, nagy erdőterületeket potom áron eladott és letaroltatott. Így vett pl. Antony Illés 1695-ben a Scharfenbergen egy erdőt 60 forintért és Lányi János »mennyi a Krebsseifen előtti vasműhöz szükséges« évi 12 firtért 1718-tól kezdve több éven keresztül és pedig a »Krebsseifenben«.

Majd a XVIII-ik század közepe felé az úgynevezett dominium — földes uraság — is önhatalmúlag, nem törődve a tilalmakkal, pusztítani kezdte a dobsinai erdőket, minek a városi közönség — az 1780 körül behozott »erdőrend« életbelépte előtt — költséges perek útján, csak korlátokat szabhatott, de meg nem szüntethette, mert a bitorolt földesúri jog e részben még a XIX-ik század elején is, t. i. a formális megváltásig, némi tekintetben érvényesített.

A faszén feltűnő olcsósága (még 1758-ban is egy rakás — Schicht — elszenelésre készített, legalább egy fél bécsi öl mennyiségű fát 12 denárral találtam elszámítva) és a vaskő nagy mennyisége és könnyű előállítására mellett természetes, hogy, gomba módra nőtt a vasművek száma.

2. A réz és ezüst.

A) Bányászat.

8.

Rézbányákra Dobsinán igen régen akadunk. Már 1466-ban sanyargatja és elüzi pelsőczi Bebek György a munkásokat, kik csetneki Bebek Ilona itteni rézbányáiban dolgoztak, 1475-ben pedig elfoglalja a czembergi rézbányákat, melyeket Andresmal iglai és Czemmerman Miklós dobsinai lakos csetneki Bebek János engedelmével mivel, mi által az erőszakos Bebek György mintegy 500 arany forintnyi kárt okozott. Temesvári Lőrincz mester a budai káptalan és Miklai Mihály a kir. curia küldötte még ez évben megjelent a hely színén és — — — talált több czemberget és még több részt elhagyott, résztint üzemben lévő rézbányát, mely mind Dobsina városától északra, illetve északnyugatra esett. Már ezen hiteles adat maga, de különösen a kár 500 forintnyi becse, mely ellen a per során kifogás sem tétetett, elég annak igazolására, hogy a XIV. és XV. században itt virágzó rézbányák voltak, melyekben az itt található ércz természetéből folyólag ezüst is — és pedig hol kisebb, hol nagyobb mérvben — termeltetett.

Ezen bányászat a XVI., XVII. és XVIII-ik században is nagyban üzetett, de a XVIII-ik század vége felé hanyatlásnak indult és a XIX-ik század folyamában majdnem teljesen megszűnt. Hogy terjedelméről és állapotáról képünk legyen, nézzük sorra az egyes bányákat:

9.

a) A schwartzenbergi és gapeli bányák az egykori »czemberk«, mert Temesvári Lőrincz mester — 1475-ben kelt jelentése szerint, először északra a vaskőbányalepte Langenbergre, onnan pedig e hegy végéig nyugatra haladván, mintegy $\frac{1}{4}$ mértföldnyi távolban találta (a Schwartzberg körüli mélyedésben) a czembergi peres rézbányákat, melyek a XV-ik században, sőt a XVI-ik század elején is a Bebek család két ága, valamint Zápolya János közt egy óriási per tárgyát képezték, azután pedig a

viszontagságos idők nyomasztó súlya alatt elhagyattak, míg a XVII-ik század vége felé, valószínűleg a kassai kir. kamara kezdeményezése folytán, iglai Szontagh Gáspár $\frac{2}{7}$, rozsnyói Lányi Pál $\frac{1}{7}$, eperjesi Klesch János $\frac{1}{7}$, kassai Fischer Mihály $\frac{1}{7}$, dobsinai Antony Illés $\frac{1}{7}$ és Dobsina városa által $\frac{1}{7}$ részben újból művelés alá vétettek és pedig feltűnő mérvben, mert csak maga Dobsina városa 1698-ban szeptember hó 4-ig 544 forintot költött el e bányára, mely pénz azonban sokszorosán visszakerült, kivált miután e város Klesch Dániel részét (1702-ben) is 200 forintért megvette és Antony Illés része is (1706-ban) hagyomány útján reá háramlott, mire ezen különben is terjedelmes bánya a Stempelscheuer (Gapl), Hanishöh és Sott (Harkesweg) felé kiterjesztetett. Már 1732-ben rossz a lég több akna és tárnában, mely bajon egy új tárnával segítnék; 1736-ban nagy bajt okoz a víz, melyet szintén egy költséges tárnával vezetnek el, — 1737-ben 4 főaknát és több tárnát műveltet az egyesült »schwartzenberg-gapeli« társulat, mely bányaművekhez 1745-ben egy új akna és 1749-ben egy lég szerzésre és a víz elvezetésére szolgáló új főtárna járúl; — 1762-ben peressé válik egy Szontagh Gáspár által a közös, immár csak Dobsina városa, Szontagh Gáspár és Lányi Pál örökösei tulajdonát képező bányaműzők alá, 10 ölnyi mélységben, hajtott öröktárna, mely 1765-ben magányegyezésileg szintén közösnek mondatik ki, 1770-ben már igen vékony a telér, mely okból, Rejtzner szomolnoki bányafelügyelő tanácsára, az ú. n. schwartzenbergi völgyben a »kahle Hübel« alá régebben hajtott tárnától 20 ölnyi mélységben, új tárnát vájnak; 1776-ban alig bírnak a 168 ölnyre hajlott schwartzenbergi főöröktárnában összefutó vízzel és a rossz levegővel, mely évben Dobsina városa már $\frac{3}{6}$, Szontagh Gáspár $\frac{2}{6}$, Csemetzky Imre és Roth Ferencz $\frac{1}{6}$, részben tulajdonos. Ezentúl e bánya üzeme csekély vagy épen semmi eredménnyel nem járt és jöllehet a XIX-ik század első negyedében vízemelő gépek és más mesterséges készülékek is működtek, az évszázadokon keresztül pusztított telérek elhagyattak — 1830 körül — és az ottani bányászat egy néhány, számba sem jövő kísérlet kivételével, véget ért.

Mily nagymérvű volt e bányák változó eredménnyel járt üzeme, mutatják a következő hiteles adatok:

Dobsina városa 1713-ban 568 ft. 42 denárt, 1716-ban 854 ft. 81 denárt és 1762-ben 2340 ft. 2 denárt költött e bányára, míg a termelt rézért 1730 és 1750 körül évenként mintegy 8000 ftot, 1772-ben 1244 ft. 59 denárt és 1810-ben 120 ftot vett be; 1730-ban pl. dolgozik egy felőr és 31 bányász, kik egy hónapban — júliusban — 344 ft. 90 denár költséggel 460 targonca — Pahr — érczet termelnek.

Felemlítendő itt, hogy Schwartzenberg közelében a Sott, Harkesweg, Krutsekkifleck és más dülőkön, különösen a XVIII-ik század második felében több bánya nyílt, melyek közül egynehány még ma is fennáll.

10.

b) A Silberzechen régesrégén nagy terjedelmű, ezüst tartalmú rézbányák voltak, melyek azonban a XVII-ik században majdnem teljesen kimerítették, úgy hogy a XVIII-ik században munkáltatásuk csak az elődök által ott hagyott morzsalékok kiszedésére szorítkozott. Különben Antony Illés 1697-ben egy régen felkért »fehér rézércz« bányával (4 mezővel) bírt, melyet egy aknából és egy nyílt feltárásból mívelt; 1699-ben, a szomolnoki főbányamester elé is került, perrel elütteti Saler Márton Józsefet, ki ez évben egy nyílt feltárást — Pinge — kért fel, mely évben ugy Dobsina városa, mint Saler Márton József is szerez — kelet felé — két-két bányamezőt, de egyik sem volt szerencsés, mert nemsokára abba hagyák művelését.

Majd 1724-ben ismét Dobsina kéri fel az egész területet (16 mezőt), mely évben 144 ft. 22 d., 1725-ben 15 ft. 1726-ban pedig 75 ft 98 d. költséggel 96 ft. 54. d. ára rezet termel (az ezüstöt nem számítva) mire »mert az adó nagy és a schwartzenbergi bányák sokba kerülnek« társulatot alakít ($\frac{3}{16}$ -t Szontagh Gáspárnak, $\frac{3}{16}$ -t Lányinak, $\frac{1}{16}$ -t Merwaldnak, $\frac{3}{16}$ löcsei Breuernek a lelkészszel együtt és $\frac{1}{16}$ -t Kaiser Mihálynak engedvén át,) mely 1727-ben (márcziustól—májusig) 81 ft. 84 $\frac{1}{2}$ d. költséggel 78 köböl érczet termelt, mivel, úgy látszik, nem volt megelégedve, mert 1751-ig majdnem kizárólag szünetelt a bányaműveléssel, de azért értéktelennek épen nem tartatott, mert midőn Karner Mátyás azt elhagyottság ürügye alatt felkérte, rögtön összefutott a társulat, ünnepélyes ellenmonddal megczáfolta az új felkérőt és munkába vette a különben eddig is jó karban tartott feltárásokat. De a dolog ismét csak egy bérfizetésnél maradt és a bányaművelés 1770-ig újból szünetelt, mely évben Rejtzner bánya-felügyelő tanácsára, a már magára hagyott város a régen kizsákmányolt mezők mögött, (Fischer Simon rétje mellett) új tárnát vezetett, mely 1773-ban a Kamenitzky János és Haniszko György által időközileg nyitott bányával egyesítettetett és egy vonalban 36 mezőből állott. Ezen bányatest felerészben Dobsina városa, felerészben pedig Kreuchel Mátyás és társai tulajdonát képezte, egy alsó tárnából nyugat felé¹⁾ míveltetett és pedig roppant költséggel — 1772-ben

¹⁾ »Aus den untern Stollen auf dem Quartz Gefärtl gegen Abend.« bk.

pl. Dobsina városa 474 ft. 97 d. költött reá — de kevés eredménnyel, mert már 1790-ben e bányának semmi nyoma.

A később ismételve tett kísérletek sem jártak valami eredménnyel, miért is ezen hajdan érczgazdag terület immár kizsákmányoltnak tekintendő.

11.

c) a buchwaldi rézbányák a XVII-ik századot megelőző időkben híresek és gazdagok voltak, az azokban termelt ércz egy a közel völgyben állott olvasztóban dolgoztatott fel, melynek salakhalmain Gömörly Mátyás még 1738-ban is rezet gyűjtött. A réges rég elhagyott bányákat a XVIII-ik században sem művelték, csak Kaloth Sámuel és Litványi János próbált 1765-ben szerencsét, de úgy látszik, oly kevés sikerrel, mint az újabb időben történt kísérletek, melyek vezettek ugyan ankerit telepekhez, de ezek vájást érdemlőknek nem mutatkoztak.

d) A Gelehni — Grund, Quantava, Gedenitsch — rézbányák is régente egy szintén közel állott, de a XVII-ik század végén már csak salakhalmáról ismert olvasztót foglalkoztattak.

Antony Illés a XVII-ik században a Gelehnen rézkéneget — Kieszbergwerk — a Gedenicsen pedig rezet termelt, majd 1724-ben Dobsina városának a Gelehn mellett, — 1736-ban Wasserbauch János, Pellionis István és Schub Mártonnak a Grundban, 1745-ben Szoyka András, Hanko Simon és Peck Jánosnak a Gelehn alatt, — 1751—1761-ig a cembergi bánya tulajdonosainak u. o., — 1761-ben ifj. Gömörly Simon és Peck Jánosnak és 1763-ban Szlávik János és társainak a grundí körmőczy útnál, — 1768-ban Demiani Mihálynak a Csuntaván és 1775-ben Zoborovski Józsefnek és társainak a Gelehnen volt rézbányája, melyeket többnyire régesrég elhagyott feltárások helyén hol csekélyebb, hol nagyobb eredménnyel műveltek.

Ezen nagy terület még koránt sincs kiaknázva, mint az ott legujabban eszközölt turzások mutatják.

e) A Niklhannes grundban már a XVII-ik században régen művelt rézbányákat találunk, így: Antony Illés itt régóta művelt és 1697-ben újból nevére írt öröktárnával és főaknával bírt, melyben rezet termelt. E bányát 1720-ban Lányi Pál (mint elhagyottat) majd 1759-ben Schlemmer Mihály és társai és 1761-ben Gömörly Simon, Gömörly Sámuel és Vavrek Mihály kérte fel, 1762-ben Victoria, Tamás és más tárnákból állott és felerészben özv. Lányi Theresia tulajdonát képezte, 1776-ban pedig újból kiterjesztetett. E bányán sok rezet termelhettek, mert pl. 1775-ben Gömörly Simon $\frac{1}{6}$ -részért Dobsina városától

350 ftot kapott, mely bányarész még 1788-ban is 190 ft. 96 krt jövedelmezett.

Szontagh Gáspár (és két fia Mihály és Gáspár) is bányásztatott 1728-tól kezdve e völgyben rezet; 1732-től felhagyja, majd 1750-ben ismét művelési bányaművét; 1751-ben egy »szt. János« nevű tárnát nyit, mely 1755—1775-ig hol művelés alatt áll, hol szünetel; 1766-ban Stempel Mátyás, Vavrek Mihály és Stark ezen Szontaghféle bányamezők területén feltárást¹⁾ eszközölnék, melyért az egész bányában $\frac{3}{8}$ részt kapnak, mely részeket azonban már 1767-ben Szontagh Gáspárnak eladják.

Lipták Pál és Hafura György is 1720-ban (az Antonj Illés-féle bányák mellett) egy rég elhagyott tárnát és aknát nyitottak fel.

Ezen némi megszakításokkal még e század folyamában is művelt bányák, egy néhány újból nyitott kivételével, immár kimerítették és elhagyattak.

12.

f) A Winzogon Dobsina városa birt 1704-ben egy ezüst- és rézbányát²⁾, mely később elhagyatván, 1751-ben Dsam János és fia által újból fel lett tárva, 1767—1776. pedig egy társulat³⁾ által kiterjesztetett és 1773. február 11-én a Steinbrecher Keresztély és Rutheny András által 1772-ben felkért bányával egyesítettet. Ezen »szt. háromság« nevű bánya jövedelmező voltát igazolja az, hogy Szentmiklóssy Gottfried 1769-ben Kuth János $\frac{1}{7}$ -részét 150 ftért és Gömör Simon 1776-ban Glosz Dániel $\frac{1}{32}$ -részét 360 ftért vette meg; de a XIX-ik század első negyedében mint kimerült elhagyatott.

Nyitott e tájon még Budens Dániel, Saler Márton József és Kaiser Illés egy tárnát és aknát 1715-ben, mely 1731-ig nagyrészt szünetelt és aztán elhagyatott; továbbá Jöstel András és társai⁴⁾ 1776-ban, u. a. évben Gotthardt Mihály egy »Szt. István« nevű rézbányát és végre Gömör Simon is egy »Mihály« nevűt nyitott a hátsó kőfejtőnél; sőt a Graetchen vasbányái közt rezet is talált Lányi Pál 1718-ban; de e bányák művelése

1) »Ein altes Stollwäntl an der Leüten linker Hand.« bk.

2) »Bey des HE. Remeniks Flecken an der Leüdten gegen die Sott Rauff.« bk.

3) »Antony Mátyás $\frac{3}{14}$, Kuth János $\frac{3}{14}$, Lany János $\frac{2}{14}$, Dobsina városa $\frac{2}{14}$, Nicodemi Jakab $\frac{1}{14}$, Szayler Jakab $\frac{1}{14}$, Glosz András $\frac{1}{14}$ és Tillisch János $\frac{1}{14}$ részben. bk.

4) »In den Wiezogner Gründl Hinter den ehemaligen Lumtzerischen Bienhaus.«

még a XVIII-ik században beszűnt és ma már nyomaira is alig akadunk.

g) A Floszon ¹⁾ régente több rézbánya volt, melyek azonban a XVII-ik században elhagyattak, míg azokat Lányi Pál és társai 1718-ban ismét felnyitották és aztán 1725-ig hol művelték, hol haladékkolták; majd 1735—1738 Kaiser Illés és Olschlaeger Pál, 1764-ben Keýser István és később mások is nyitottak és műveltek e tájon rézbányákat, melyeken még a XIX-ik század elején is dolgoztak.

A Tittersgrundban is több bányára akadunk; így Saler György, Saler Márton, Lányi János és Gál Simon 1715-ben egy régi tárnát ²⁾ kértek fel, melyhez 1718-ban még más 8 mezőt csatoltak; Rutheni András is rezet termelt e völgyben 1755 körül és végül a Lányi Pál nyitotta »Szt.-János tárna« ³⁾ is 1721 körül híres volt.

Mindezen bányáknak azonban ma már semmi nyoma.

13.

h) A Stempelscheuer, Gründl, Hoppgarten, Hellchen, Ebend, Birkeln és Kaelbl dülőkön, hol ma egy-egy jelentéktelen szabad kutatáson kívül alig találunk bányát, hajdan (sőt még a XVIII-ik században is) igen sok rezet termeltek. Például:

α) a Stempelscheuer (Krechentzer) táján 1703-ban Antony Illés és János; 1718-ban Szontagh Gáspár, Kaiser Illés, Gál Simon és Kaiser Endre (— 24 bányamezőt —); 1718-ban Kaiser Illés és fia Mihály (— 8 mezőt —) ⁴⁾; 1735-ben Schlemmer Mihály; 1760-ban Dobsina városa; 1775-ben Rindfleisch György főhadnagy és mások kezdtek, többnyire régen elhagyott, rézbányákat művelni;

β) a Gründliben 1709 ben Antony Mihály kért fel egy rézbányát; 1735-ben Kaiser Mihály és társai nyitottak fel egyet, mely régente műveltetett; az 1753-ban Koschik Jakab és Kaiser Márton által felnyitott régi bánya ⁵⁾ ³/₄-részét Dobsina városa vette meg 89 frt. 4 d.-ért, később elhagyatván, 1756-ban Ratzenberger Keresztély tulajdonába ment át, kinek özvegye 1772-ben

¹⁾ »auf den Flosz den Grodt nach.« bk.

²⁾ »In Titters« grund ober desz Stempels Baumgarten im Hohlen weg.« bk.

³⁾ »Dasz Bergwerk unter der Ketzelngrub.« bk.

⁴⁾ »Auff Stempels Scheüer beý HE. Jacob Jüstels Acker auf dem Kamm.« bk.

⁵⁾ »Ein alt verlegen Bergwerk auf Kupfer Ertz in Hürendsgründl oberhalb den Eysengruben.« bk.

társulatot alakított; 1653-ban Szontagh Gáspár kért fel egy régóta míveletlenül hevert rézbányát, melyet aztán 1760 – 1771-ig haladékolt; 1761-ben Dobsina városa nyitott egy új rézbányát,¹⁾ mely még 1774-ben is műveltetett; 1775-ben ismét felnyitják — Dobsina városa $\frac{3}{8}$ részben — a rég elhagyott gründeli rézbányákat és végül 1776-ban feltárja Palczmann Márton a Szontagh-féle zúzdák melletti »Berg-Crone« nevű bányát, melyet 1777-ben Dobsina városa is $\frac{1}{16}$ részben műveltetett;

γ) a hoppgarteni teléren Stempel János és Schariski András 1770-ben²⁾ majd Gömör Vilmos 1773-ban és utána még többen bányásztak (rezet), de kevés sikerrel; a legújabb időben gr. Andrassy Manó, Szontagh Márton és mások e helyütt vaskőtelepet tártak fel, melynek terjedelmét és értékét a jövő fogja kimutatni;

δ) a Hellchenben már a régi időkben találunk rézbányákat, melyekben 1696-ban Gömörer Mátyás több bányatárssal, majd 1719-ben Saler György, 1725-től fogva (Philippi Jacobi név alatt) Lányi Pál, Saler György, Frühauff Dániel és Saler Dániel, 1776-ban pedig Gál Mihály és utána többen sok rezet termeltek;

ε) az Ebbend alá igen régen több tárna lett vájva, melyekben pl. 1719-ben Kaiser Illés, majd 1727-től fogva a XVIII-ik század végéig Szontagh Gáspár és utódai rezet ásattak;

ζ) a Birkeln dülőben Roth János kért fel 1753-ban egy rég elhagyott — 1650—1753-ig legalább nem művelt — tárnát. Ugyan itt Johannides Sámuel és Deutschschmied György is bírt 1765-ben 4 bányamezővel, melyhez 1769-ben más 5 mezőt csatoltak és $\frac{8}{10}$ -részt 250 frtéért eladtak;

η) a kis Kaelbl alatti rézbánya³⁾ még a XVII-ik században is híres volt. 1699-ben Fabriczi András és társulata, 1715—1730-ig »Szt.-András« név alatt Kaiser Illés, Pulski Mihály és Kaiser Endre, 1730-tól fogva Dobsina városa és Lányi Pál és 1768-tól Dobsina városa ($\frac{1}{4}$ részben) és egy társulat által a XIX-ik század elejéig műveltetett. Jelenleg is látni a faházat; mely a munkások menhelye volt és a legújabb időben Krausz Jakab (Hous, most Dobsina városa) tulajdonát képezte és immár, a közelében volt gorcztér is eltakarítottván, mivel sem jelzi régi rendeltetését. A XIX-ik században — Henel Samu által — tett kísérlet e bányánál sikertelen maradt.

1) »In Hürentz gründl ober Pulverthurm. bk.

2) »Unter dem Grodt in Hintern-Hopgarten.« bk.

3) »Auf Kupfer Brü Ertz.« (Leberertz?) bk.

14.

i) A Langenberg, Gugl és Eberberg hegygerincz mindkét oldalán, a ma is tekintélyes vastelepét gazdag ezüst- és réztelérek metszik keresztül, melyek a legrégebb időktől fogva magukra vonták a bányászok figyelmét, így a többi közt:

α) az alsó és felső Hasen táján már igen régen rézbányákra akadtak, melyek 1674-től 1759-ig majdnem szakadatlanul műveltek, mikor ifj. Sebők György kénytelen volt e helyütt egy nagyobb területet felkérni, mert »meggyőződött arról, hogy a telér régesrégen kizsákmányoltatott,« mit az újabb időkben történt kísérletek is igazoltak ;

β) a Gugl mindkét oldalán létezett vasbányák közt is régente híres rézbányák voltak, melyek a XVII-ik és XVIII-ik században is virágoztak. Mellőzve itt az Antony Illés és Kaiser Mátyás által még a XVII-ik század végén művelt és Jónyi Tóbiás, Paltzmann Márton, Grünblath Márton és mások által a XVIII-ik század folyamában nyitott számtalan új és régi bányákat, felemlítem a Paltzmann Jakab által 1773. december 13-án főkép vaskőre felkért »Mariastollen« rézbányát, mely 1774-ben Paltzmann Jakab, Holmok Gáspár és Hoósz György bányatársak tulajdonát képezte, ugyanazon évben 18 mezővel nagyobbitva lett és csakhamar értékben gyarapodott, mi onnan is következtethető, hogy Gömör Simon az $\frac{1}{4}$ -részért 1774-ben csak 10 forintot és Jantner András azonban az $\frac{1}{8}$ -részért 1776-ban már 30 forintot fizetett. E bánya 1780-tól fogva, a benne nagy mennyiségben és kitűnő minőségben talált kékleny által ma is felülmúlhatlan jelentőséget nyervén, alább reá még vissza kell térnem ;

γ) a Bingarten, Maszörter, Spreng és Eberberg a legrégebb idők óta réz- és ezüstabányászat színhelye volt ; így, az újabb időkre áttérve, a sok közül felemlítem, hogy Hanko Balázs 1696-ban, Potsubay János 1698-ban, Gemmerer Simon és Kaiser Illés 1715-ben, Gemmerer Mátyás 1731-ben, Szontagh Gáspár 1737-ben, Stubner János és társai 1768-ban és mások bírtak e tájon igen jelentékeny ezüst- és rézbányákkal, melyek gazdagsága már abból is kitetszik, hogy pl. Stubner János a bingarteni »Johannistollen« rézbánya $\frac{1}{20}$ -részeért már 1769-ben 560 ftot kapott ;

δ) a Czemberg a XVII-ik századot előző időkben mint réz- és ezüst-bánya híres volt, aztán elhagyatott és feledésbe ment, mi abból is következtethető, hogy Peck János, Klausmann Lőrincz, Grosz István és Hankó Simon, kik a Czemberget a Gelehn alatti pótbányával — Zuschlaggrube — együtt 1751 mártius 8-án művelni kezdték, váratlanul régi vájásokra — pure

alte Zechen — bukkantak, mely okból és mert a régi akna és a felső-tárna nagyrészen ki volt zsákmányolva, már 1752. szeptember 20-án az alsó-tárnát kérték fel öröktárnául. A »Czemberg« aztán 1754-től Lányi János, 1761-től Grünblath Márton által egész 1775-ig alig műveltetett, míg 1775. october 9-én »mint elhagyott bánya« Gömör Simon, Hanko Simon, Peck János, Kramer András, Lehotzky Mihály, Ritz Márton és Koschik Jakab által egy-egy hetedrészben felkérte, kik 1776. január 5-én $\frac{1}{8}$ -részt Dobsina városának 20 forint és különféle kedvezmények fejében eladták; már 1776 évi február 24-én az $\frac{1}{16}$ -részért Pack Mihály bíró 90 ftot, u. a. évi november hó 14-én pedig Ruffinyi János lelkész az $\frac{1}{16}$ -részért már 100 ftot adott, mely adatok e bánya értékének gyors emelkedését mutatják. Különben 1776. november 26-án egy, a régi bányamű alá hajtandó öröktárnára jogot és három évre illetékmentességet — urbura frei — nyert, mikor már 36 bányamezőből álló óriási bányatelep volt: míg 1780 után — mai napig — mint legjelentékenyebb kéklénybánya Dobsina városának és összes lakosságának főjövedelmi forrása lett, mire egyébiránt alább még vissza kell térnem. A mai czembergi bányatársulat tudtommal a legrégebbről.

ε) Említésre méltók végül a Langenberg, Wurtzel, Wolfseufen, Hübelchen, Kegel, Altenberg, Steinberg, Fabianscheuer, Steinseufen és Teschengrund dülökön találtató vasfészkek közötti réz- és ezüst-telérek, melyek a XVII-ik és XVIII-ik századokban, sőt régebben is feltárva és értékesítve lettek: de a XIX-ik században részint elhagyattak, részint pedig, mint pl. a Hübelchen és Kögl táján létezett réz- és vaskőbányák, inkább a kéklény kedvéért műveltettek.

15.

j) A »Hirschkohlung« rézbánya is a legrégebbről időkbe vezethető vissza. A XVIII-ik század elején, mint régebben elhagyott, újból fel lett tárva, mely időtől fogva kisebb-nagyobb megszakításokkal mai napig üzemben áll. Volt e tájon a XVIII-ik század folyamában több bánya, melyek úgy a dobsinai, mint a krebsseufeni oldalról műveltettek, így a többi között Beller András és Ölschlaeger Pál 1708-ban, Gömör Simon bíró 1709-ben, Szontagh Gáspár és társai 1718-ban, Dobsina városa 1732-ben, és mások kerestek és találtak itt rézet és pedig néha igen nagy költséggel, pl. Dobsina városa 1762-ben, 979 frt 79 $\frac{1}{2}$ krt költött e bányára. A mai Hirschkohlung Andreaei bányatársulat bányaműveletét egy a dobsinai oldalról a Krebsseufen felé hajtott tárnában összpontosította, melylyel nagy mennyiségű és jó érczet talált, de legujabban jó lég hiányával küzd.

k) a Krebsseufen völgyben igen régi bányákra akadunk, melyekben a XVII-ik században is, a higpír mellett, sok rezet termeltek; a XVIII-ik században is miveltek itt nagyrészt újból felnyitott régi bányákat pl. Saler József Márton 1700-ban, Szontagh Pál és társai 1719-ben, Dobsina városa 1747-ben, Szontagh Gáspár 1749-ben, Accipiter Simon 1753-ban, Grünblath János Márton 1762-ben, Roslosnik János és társai ¹⁾ 1764-ben, Kaiser Mátyás és társai ²⁾ 1765-ben és mások.

Említésre méltó itt, hogy a szomszédos Babina, Hohengrat és Spitz területén is a XVIII-ik században igen értékes rézbányákat találunk, így pl. a Schwartz Pál és társai által 1772-ben nyitott bányáért — Hinter der Spitz — Kreuchel Mátyás 1775-ben 500 ftot adott.

Mindezen bányák a XIX-ik század elején beszüntek, úgy, hogy e helyütt néhány jelentéktelen kísérlet kivételével a régen terjedelmes bányászat nyomaira sem akadunk.

l) a neuwegi régen ismert tekintélyes teléreket a XVII-ik század óta a XIX-ik század elejéig a Szontagh-család a dobsinai oldalról több akna és tárnából, az oláh-pataki oldalról pedig a régi Michlova tárnából, műveltette.

Ezen terjedelmes bánya-üzem mellett úgy régebben mint a XVII-ik és XVIII-ik században mások is többé-kevésbé jelentékeny teléreket tártak fel, pl: Eltscher István 1702-ben — a régi olvasztóval szemben; — Kusma Péter és Kaiser Endre 1720-ban — oláhpataki határról — ; Benigni Gáspár 1447-ben — a több mint 100 évig miveletlenül hevert »Tesnyárkát« a Szontagh-féle bányák felett, hol Böhm Sámuel is 1767-ben, Dobsina városa és társai 1769-ben — »három hirálytárna« név alatt — és mások is bányát nyitottak.

De legtekintélyesebb e tájon a Neuweg alatti »Himmelskron« bánya, melyet 1763. november 2-án Kamenitzky János, id. és ifj. Kaiser Márton, Haniszko György, Koschik Jakab, Komar György, Rachel Pál és Springer János tártak fel, kik $\frac{4}{5}$ -t 1764. szept. 18-án Grünblath János Mártonnak 3200 ft.-ért adtak el. Ezen bánya óriási kiterjedésű volt és jövedelmező voltát az is igazolja, hogy $\frac{1}{20}$ része 1768-ban 4000 ftért, 1773-ban pedig 3000 ftért adatott el. Akadt is szomszédja minden oldalról, különösen 1765—1780-ig, midőn a terület úgy a Neuwegen mint a Steingerauschban — Jochmann kútjáig — köröskörül elfoglaltatott, de jóllehet a himmelskrohni telér a XIX-ik század elején a szó szoros értelmében vízbe fúlt és tagadhatlanul a

¹⁾ Ezen bánya az ú. n. Czinnopekamm alatt volt és $\frac{4}{14}$ -dét Paltzmann Márton 1765-ben 100 fton vette meg. bk.

²⁾ Szintén a Czinnopekamm alatt volt és Laurentius nevet viselt. bk.

Steingerausch felé dől, ezen telérre senki sem akadt és minden e részben (a legujabb időben is) tett kísérlet és kutatás eredmény nélkül maradt. Jelenleg már csak többnyire benőtt óriási gorczterek mutatják a neuwegi gazdag bányák helyet.

16.

m) A Peckenberg, Franken és Birken környékén igen régen találunk ezüst- és rézbányákat, így: Antony Illés régen felkért és 1697-ben újból összeírt bányái közt van a »fehér réz-érczre« mívelt peckenbergi öröktárna, 1700. körül volt ugyan ott Saler József Mártonnak, 1702-ben Dobsina városának — ²/₁₆ részben — és társainak, 1724-ben Lányi Pálnak, 1729-ben Lányi Pál, Szontagh Gáspár és Saler Mártonnak ezüst- és rézbányája; 1746—1776-ig igen terjedelmes a felsősajói (Sebők) és redovai (Szulyovszki, Szontagh stb.) társulatnak bánya-üzeme a Peckenbergen és környékén, mely a később beállott hanyatlás korszakában is pl. 1767—1769-ig a redovai társulatnak 26650 ft. 96 d.-ba került, míg a termelt rézért (ezüst) 29,427 frt 28 denár folyt be, a mint azt a dobsinai bányabiróság a felülvizsgált számadások alapján 1770. Mártius 28-án hitelesen igazolja.

Dobsina városa 1750-ben a Birken és Fraenzen táján nyitott bányát¹⁾, melyhez 1772-ben újabb 9 mezőt csatolt, 1773-ban Horn Mihály bérlőnek, ki ott réztelért tárt fel, 100 ftot adott; — 1776-ban Szulyovszki János is régóta mívelt bányái alatt új tárnát nyitott.

A tiefengründeli bánya is igen régi, már 1700-ban mint rég elhagyott tárnát felkérte Antony Illés, 1720-ban pedig Kaiser Illés és Schablik Pál vesz át egy rég elhagyott rézbányát, melyet »egykor« Schepka Pál nyitott fel.

Ezen terület a legujabb időkig kiterjedt bányászat színhe-lye volt és jóllehet itt tömérdek ezüstöt, rezet és vasat termeltek már: úgy a peckenbergi, mint a tiefengründeli öröktárna most is szép reményekre jogosít, ha ugyan e költséges bányászat a jelenkor mostoha viszonyainak áldozata nem lesz.

Megjegyzendő, hogy e hegység Dobsina felé néző oldala is keresztül-kasúl vizsgáltatott, így a Helperhübel 1768-ban Schablik György és társai által, a Belusch 1768-ban Forisch János és társai által,²⁾ a Höh, Ramsengrund és Stürtz 1700-ban Weiskop Péter, 1753-ban Roth János, 1765-ben Szlavik János

¹⁾ »In Birken an der Leuten gegen die Tränken Gangend.« bk.

²⁾ »Im Graben unter der Belusch.« bk.

és társai, 1773-ban Bittner János által,¹⁾ 1762-ben Quitko György és társai által²⁾, 1725-ben Kaiser Illés,³⁾ 1762-ben Halko György és társai,⁴⁾ 1766-ban Halko János⁵⁾ és 1768-ban Dobsina városa⁶⁾ és mások által: de e bányák, kevés kivétellel, jelentőséget nem nyertek és ma már nagyrészt helyök sem látszik. Ilyen kivétel a már régen mívelt, de a XVII-ik század vége felé, nem tudni mi okból, elhagyott friedwaldi bánya, melyet 1761-ben Gotthardt János tanító, több bányatárssal, újból felnyitott és 1762-ben, valamint 1768-ban nagyobbított. Ezen bánya $\frac{3}{9}$ részét Dobsina városa 1000 ftért vette meg 1768-ban, 1770. körül szépen jövedelmezett pl. a városnak 1773-ban is 192 frt 42 d., de a XVIII-ik század vége felé hanyatlásnak indult és elhagyott. Az újabb időben tett költséges kísérletek is minden eredmény nélkül maradtak.

17.

A réz- és ezüstérczek kutatása, feltárása és kizsedése nem mint a vasnál láttuk, nyílt feltárásokban, hanem többnyire mesterséges aknák és tárnákban történt: melyek a vetőpor behozataláig tisztán emberi kézerővel a szó szoros értelmében vésve lettek, miről a korunkra maradt régi swartzenbergi és czembergi tárnák, az »ék és kalapácsali munka« (végzett munka) kitűnő példái is fényes tanúbizonyságot tesznek.

A víz és tűz alkalmazása már azért sem lehetett Dobsinán szokásban, mivel a kőzet itt majd kivétel nélkül arzén és kén tartalmú, minélfogva az ilyen munka alkalmatlan és veszélyes lett volna.

A vájás tehát kézerővel és a fennebb elősorolt eszközök segélyével, eleinte szerényen, csak igen kis mélységben, később, a különböző segédvájások alkalmazásával, nagyobb mértékben és mélyen a föld gyomrában történt. A hengerkerék csigaszerű alkalmazása -- Gapl, Göpl — csak a XVIII-ik században vette kezdetét és azon előnnyel járt, hogy az aknában összefutó vizet kevés költséggel kiemelhették, míg elébb a víz miatt vagy abba

1) »Beym Rothen weg beym brinnel beym Holn weg« illetve: bey den sogenannten rothen Weg ober den Bettler Brünnel.« bk.

2) »Hinter der Höh gegen den Ramsengrund in dem weg desz lethigen Streuchens gegen Pfarrersbusch.« bk.

3) »Unterm Pfarrersbüschel.« bk.

4) Hinter der Höh ober Gierg Poders Flecken.« bk.

5) »Hinter der Stürtz im Gründl.« bk.

6) »Unter der Stadthütten neben den weg« (tehát a ma már lakházakkal beépített felső városrészen) bk.

hagyatott az egész munka, vagy pedig a víz egy költséges tárnában vezetett el.

A lőpor első alkalmazása nálunk csak a XVIII-ik század elejére tehető, mire a régebben, részint a kőzet szilárdsága, részint pedig a telér csekély volta miatt, elhagyott bányákat újból felkeresték és nagyobb mérvben művelni kezdték.

Még nagyobb haladás volt a vízemelőgépek felhasználása a XVIII-ik század végén, pl. a schwartzenbergi és himmelskrohni bányánál, melyek mozgásba hozatalára elébb emberi kéz, majd a víz hajtó ereje — Kunst — vétetett szolgálatba mi által a víz és kőzet nagy tömegben emeltetett ki még onnan is, hová segédvájással félni sem lehetett.

Az ércz mértéke elébb a köből, majd a »targoncza« — Pahr — volt, e szerint fizette az olvasztó a beszállított érczet, e szerint a bányatulajdonos a munkaszakokra nem szegődött bányászokat, de a XVIII-ik század vége felé már a súly vétetett alapúl.

B) H u t á s z a t.

18.

A kiásott érczek szükség esetén zúzdába és ehhez hasonló törő készülékbe kerültek, hol porrá törés, őrlés, mosás, pörkölés és más műveletek által idegen tartalmuktól, alkatrészekről v. elemektől elválasztva és megtisztítva lettek: mi elébb — a XV-ik század előtt — tisztán kézerővel, azontúl pedig már a víz hajtó erejének szolgálatba vételével eszközöltetett. Ilyen zuzás s mosásra és más ilynemű munkára is berendezett zúzdája aztán majd minden nagyobb bányának volt, úgy, hogy többet ne említsek, a schwartzenberg-gapeli bányának a Hanishöh mögött és a Göllnitz völgyben a XVIII-ik századot megelőző időkben és később; a Szontagh családnak a Neuweg alatt 1753, körül, a Gründliben a XVIII-ik század első felében, és a régi hámor helyén a Czipova előtt 1731, majd ismét 1768 körül; a Lányi családnak a Titersgrundban a XVII-ik század végétől a XVIII-ik század közepéig, a Himmelskrohn bányának a Neuweg alatt 1770 körül, a friedwaldi bányának a felsőpapirmalom mögött 1768 körül és végül a buchwaldi és gelehni bányáknak a XVII-ik században és elébb.

A tiszta, vagy különféle kézi és zúzdai felkészítés által kiválasztott és tisztított érczek eleintén a bányán vagy ahhoz közel kezdetleges kis kemenczében olvasztattak meg, mi addig ismételtetett, míg a nyert fém tiszta volt. Az olvasztást ez esetben faszén vagy fa és természetes vagy kézi fúvó által okozott légáram segítette elő. Később mindaz, a hajtó víz segélyével, egy a célra külön

berendezett műben eszközöltetett, melyben ugy a kemence mint a fűvő nagyobb alakot öltött és az olvasztás már nagyobb mérvű volt. Ilven mű — olvasztó, Schmelzhütte, Hütte — Dobsinán a XV—XVIII. században igen sok volt. Legrégibb azok közt a Gelehn és Buchwald alatti két olvasztó, mely már a XVII-ik században is csak az óriási salakhalmokról volt ismeretes, továbbá a neuwegi, mely 1703-ban már mint elpusztult említették és végül a Hanishöh alatti, mely a XVIII-ik század elején elpusztulván, helyébe 1729-ben Lányi Pál nyújtó hámora felett (a mai városi csűr közelében) egy más építettet. Azonkívül volt Klesch Jánosnak 1699 előtt a város felett; — Szontagh Gáspár, Kaiser Illés, Kaiser Endre és Gál Simonnak 1719 óta a város alsó részén, mely 1725-ben Szontagh Gáspár kizárólagos tulajdonába ment át és mely a XVIII-ik század végéig olvasztott; — a Lányi családnak a XVII-ik század végétől kezdve a Titersgrundban, mely még 1768-ban is dolgozott és a közelében épült telepítvénynek nevet — Lanihütte — adott és végül a cs. k. kincstárnak is volt Sztraczenón egy olvasztója, mely a XVIII-ik század első negyedében épült, és még a XIX-ik század elején is dolgozott és egy kir. érczbeváltó hivatallal volt összekötve, hol 1776-ig rezet és ezüstöt, 1780-ig csupán rezet és 1810-ig rezet és kéklenyt vettek át.

A hajtó víz szerzése, vezetése és gyűjtése körül a Dobsinaiak régente nagy leleményességet fejtettek ki, a legkisebb csermely elég volt a nagy hajtókerék mozgásba hozatalára, miután vize egy e célra külön készült tóban gyűjtetett össze. Csak így érthetjük, hogy pl. a Gelehn és Hanishöh alatt, hol a patak különösen a nyár derekán igazán csekély, ily hajtó-kerekek voltak mozgásban. Legnevezetesebb pedig valamennyi közt a neuwegi tó,¹⁾ melybe a szomszédos Krebsseufenből is vezettek vizet.

A szén tekintetében ezen olvasztók szintén olyan vagy még nagyobb kedvezményekben részesültek, mint a vasművek; az erdő a szó szoros értelmében felkérés tárgya volt, melyért csak illetéket — Gerechtigkeiteit — szedett a város.

Közli: MIKULIK JÓZSEF.

¹⁾ Lásd a 32. végén.

A SZÉKELY KRÓNIKA.

Az úgynevezett »Székely króniká«-nak töredékét 1805-ben Kulcsár István kiadta. De csonkítva, bővítve, változtatva, alapúl vévén a nemzeti muzeumnak egy kéziratát, mely Anonymus Albo-carolinensis név alatt őriztetik, s melyet egy múlt századi másolatról gróf Esterházy I. készitetett magának. (Fol. Hung. 65.) Már Kulcsár előtt is egy töredékes, hibás kézirat levén, nem akarta úgy közölni, hanem a rendelkezésére álló Hevenessy-féle collectióból kibővítette, egyuttal azonban magán a székely krónikán is sokat változtatott. Ily alakban is becses forrással gazdagítja a magyar történet-irodalmat, melynek történetíróink eddig is sok hasznát vették.

Most, midőn a magyar tudományos Akadémia Szamosközy IV. kötetét sajtó alá rendeztette, Szabó Károly Kolosvárról gróf Mikó Imre hagyományából felküldött egy XVII-ik századi codexet, melyről Szamosközy munkái IV-ik kötetében ki van mutatva, hogy az Szamosközy munkájáról vett másolat. Ugyanez előszóban részletes leírása foglaltatik ezen codexnek, melynek második darabja a Székely krónika. Összehasonlítván azt ezen másolattal, úgy találtam, hogy már a gyulafehérvári névtelen is csak felét másolta le a székely krónikának s Kulcsár még ezt sem adta ki, s hogy a ki nem adott rész is épen oly becses adalékát képezi a magyar történetnek, mint az, mely a Székely króniban foglaltatik. Ez bírt rá, hogy a székely krónikát azon alakban, mint az Szamosközy gyűjteményében fennmaradt, bemutassam a magyar közönségnek.

Annales ex quodam manuscripto ex Sicilia. ¹⁾

1529. Szent Bonifacius napban inte levele által Péter vajda, hogy Ferdinánd király mellől János király mellé álljunk (az székelyeket érti). Ugyanezen esztendőben lőn az Földvár-mezei viadal tizezer vitéz napján. Ugyanezen esztendőben egy gyűlés vala Udvarhelyre Sz.-Gellyén napban; Kornist számkiveték és Bögözi Ferencz házát is megégeték. Ebben jöve be Somlyai Bátori István az vajdaságban, Dánosra tőn gyűlést Szent Margit asszony napban. Ugyanonnat Vásárhelytt végezék el az gyűlést, soldos hadat adánk az szászok ellen népnek tizedit. Ebben fejenként hivata hadban Bátori István Török Bálint ellen azaz országok ellen havi Boldogasszony napban. Bátori István megfogatá Lázár Ferenczet, Kornist; Bögözi Ferencznek fejit véteté Sz.-János nyaka vágása után való hétfűn. Ez esztendőben havaseliék az szászságon égetének. Szent Máthé apostol napban Bátori István vajda fejenként felvevete (*igy*) az országot, az szászságot hódoltatta mind Szebenig, és megtérének Szent Orsolya asszony napban. Azon esztendőben Szent Orsolya asszony napban soldos hadat adánk az szászok ellen; és székelhadnagyok Nyujtódi Gergely. Azon esztendőben ismét kijöttek vala az havaseliék. Azon esztendőben Szent Imre napban az mint azelőtt Nagy Szelindeket vajda elfoglalta vala, ismét visszafoglalák az szászok számos népek veszedelmivel és Simon deákat Szászsebesnél megűzék az szászok. Eodem anno Majlád megfogatá Sükösd Benedeket és Petki Ferenczet. Eodem anno Szent Miklós napban ismét soldos hadat adánk szászföldire az mi székünkéről, Márton Ferencz vala hadnagy. Azon esztendőben karácsonban Kun Gothárt gyűlést tőn Udvarhelyre, és egynehányan be Csikban menénk előtte. Azon esztendőben Jánosi Györgynek két fiát vivék Fogarasban fogva és ugyanakkor az kereszturi plebánust is, elvivé Daniel Lőrincz Aprószentek napjára virradólag. ²⁾

1530.

Szent Dorottya asszony napban molduvai vajda hadban hivata beszterczeiek ellen; el is indultunk vala, de elmulék. Szent Gergely pápa napban Simon deákat Tarnát (?) Majlád

¹⁾ Jegyzés: *Az irat kezdeténél oldalt Szamosközy jegyzetének mássa: Ezeket közlöttem velem Petki János uram ő nagysága A. 1607.*

²⁾ Jegyzet: *Későbbi kéz oldaljegyzése: Haec non concordant cum historicis. Electus 1571; vocatus in Poloniam 1576. Ez alatt más kéz jegyzése: Concordant, quia alter Stephanus Batoreus fuit hic, non rex Poloniae; ismét más kézzel: pater ejus fuit.*

megűzé és Fejérvárat elégeté. Ez esztendőben meghala Katzai Antal. Szent Vid napján kiüzék Havaselől Mojzla vajdát és az kézdiék felsákmánylók. Bátori István vajda felvevé az országot fejenként Segesvárat megszállá; visitatio Boldogasszony napban, és hostátját elégeté. Szent Ágoston napban Majlád bevivé Havaseliben Mojzla vajdát, ott megverék őket, Majlád is fogvá esék, és az törökök vélek Fogaras alá hozák, Fogarast meg nem adák, betérének Havaselvé, onnat szalada el Majlád. Kis-Asszony napban soldos hadat adánk az szászok ellen, és ugyanakkor törököt is rablának az szászok. Mindszent napban az nímetek megszállák Budát János királyra. Meghala azon esztendőben Czakó Benedek és Jánosi György, Ősi István.¹⁾

1531.

János király bejöve Erdélyben büjtben.

Szent-György napban soldos hadat adánk szászok ellen János királynak. Nagy Boldog-asszony napban ökröt adánk János király koronázására. Szent-Márton napban meghala Ősi Ferencz.

1532.

Soldos hadat adánk János királynak Magyarországbán büjtben.

Soldos hadat adánk ismét János királynak kimenetire.

Gritti adót kér vala, és őszszel királyhoz Budára négy követet bocsátanak végüle. Marosról Tamási Ferenczet, Udvarhelyszékről Bálint Gerébet, Csikból Lázár Imréht, Kézdziből Békes Adorjánt.

Azon időben császár Bécs alá mig vala, Gritti Esztergomot szállotta vala meg.

Szent-Lucza asszony napban soldos hadat adánk Magyarországbán.

1533.

Szent-Bonifacius napban ökor sütést adánk János királynak segítségül. Soldost adánk ismét az Meszes alá.

1534.²⁾

Gritti Lajos megölte Czibakot Szent-Klára asszony napján, és az ország reá támada, Medgyesből Isten kezekben adá, és Szent-Mihály estin neki is fejit vevék, és két fiát Péter vajdának küldék.

¹⁾ *Oldalt*: Buda szállása.

²⁾ Die 12. Augusti.

János király bejöve és Szent-Simon apostol napban Tordára gyűlést tőn mind az három nemzetnek, és az vajdaságot Majládnak adá.

Ez esztendőben lőn az nagy drágaság, kiben az buzának köble adása harmadfél forintra felment vala, az árpának köble egy forintra, az zabnak köble ötven pénzre. (*A másoló betoldása*: De ez drágaság az jövendőbeli drágasághoz képest olcsóság volt, mert 1603. esztendőben huszonnyolcz forinton adták az fejérvári köblöt, az kolozsvárit pedig ötven forinton; tarta pedig ez drágaság három esztendeig és tovább is, melyben számtalan sok ember hala meg éhel.)

1535.

Soldos hadat adánk böjtben Kolozsvár felé, kinek tőlünk Semién Lukács vala hadnagya. Soldos hadat adánk ismét Szent-János napban Szeben felé.

1536.

Elfoglalók Bálványos várát molduvai vajdától áldozóban. Úrnapban felkele mind az ország fejenként molduvai vajda ellen; ismét leszállánk Szent-László napban. Szent-Péter, Szent-Pál nap után⁷ való szombaton Majlád Lázár Ferencznek fejit véteté Régenben.

Ez esztendőben hala meg Kun Gothárt és Mihályi Péter.

1537.

Soldos hadat adánk Magyarországbán Munkács alá; mi hadnagyunk vala oda Simien Gergely Böjtben. Szent-György napban ismét soldos hadat adánk Magyarországbán az nímetek ellen, mi hadnagyunk vala Benedek Geréb és Recsenyédi György.

Ismét soldos hadat adánk Magyarországbán Szent Filep, Szent János napban, ennek hadnagya vala Abrahamfalvi Pál.

Ismét soldos hadat adánk Magyarországbán Mária-Magdolna napban, ennek hadnagyi valának Ferenczi László és Farkas Pál.

Ismét Szent-Mihály napban soldos hadat adánk Magyarországbán, ennek hadnagyi valának Fiafalvi Ferencz Geréb és Jánosi Balázs.

1538.¹⁾

Ez esztendőben ismét bejöve János király Szaniszló-Szent-Mihály napban; hogy bejöve, Tordára gyűlést tétete és Balassi Imrét vajda társsá tevé Majládnak.

¹⁾ Javítva (1539.)

Szent Orbán napban ökörsütést adánk János királynak segítségül. ¹⁾

1539.

Balássi Imréht ez országból kiűzék az nagy kóborlásért. Ezen esztendőben Majlád Gyertya szentelő boldog asszony napban az nemeseknek egy részivel, és az székelységet fejenként felvén, az királyné asszony párti, ki Bornemiszával valának Tordán gyűlésben, azokra Majlád reájok ment, és azokat meg nem várak és Majlád az pap urak jószágában Viszolyában tün gyűlést, ott az ország ő magán hagyá az kapitányságot.

1541.

Ez esztendőben Szent Sófi asszony napban Majlád kapitánnak soldos hadat adánk az királyné asszony párti ellen, kinek hadnagyi tőlünk Petki Bálint vala és Dániel Ferencz. Áldozóban ez országnak Selkre gyűlése lön császár követe meghallgatására, ki által nekünk azt poroncsolá, hogy az János király fiát uraljuk és Majládöt hátra hagyjuk.

Szent-László király napban reánk jövének Péter vajda az molduvaiakkal, Radul vajda az havaseliakkal, Baly bék zancsák az törökökkel rablánek és égetének, ez országot János király fiának esketék, Bornemisza Boldisárt képiben kapitánynak tevék és Majládöt vélek fogva elvivék, és ez országból Szent-Péter vasa szakadásakor menének ki. Tordán országgyűlése lön, és onnat Budára követeket válogatának, és az mint az oláh vajdákkal és Baly békkel ez ország megsánczolt vala hatezer forintban, az végre adót szerzének.

Szent-Egyed napba Medgyesre országgyűlése lön, az három nemzetnek, soldos hadat szerzének Bornemisza kapitánynak.

Kisasszony napban császár Budát az Tiszának az tulsó felivel az király fiától elszakasztá és elfoglalá, és Török Bálintot fogva elviteté és az királyné asszonyt Lippára ereszté. Szent Ferencz napban gyűlés lön országúl és királyné asszonyhoz bocsátták innen székelýföldröl Marosról Mihályfi Tamást, Udvarhelyszékröl Nyujtödi Gergelyt.

1542.

Remete Szent Pál napban Frater György kéncestartó gyűlést tön Tordára, onnan Vásárhelyre marada az gyűlés Szent Pál fordulására. Császár levelit megmagyarázák, kiben császár azt

¹⁾ *Ide a szöveg után ez jegyeztetett.* Itt egy levél van héja az exemplárnak.

poroncsolá, hogy az János király fiának ő legyen gondja viselője, és az ország őtet hallgassa.

Ismét büjtben Tordára tön kincstartó gyűlést; ott azt végezzék, hogy királyné asszonyt behozzák.

Husvét innepiben meghala Statilius János erdélyi püspök havi Boldog-Asszony napban. Ez országban sáskának temérdek sokasága bejőve, és mind országon szerte feles kárt tön. Ezen esztendőben behozák királyné asszonyt. Szent-Orsolya asszony napban bejőve Péter vajda Erdélyben minden erejével, ez országban által mene és által menésivel ez országnak feles kárt tön. Ez ország ellene támada, és az Radna után mene be, és bémeneése lön Szent-András apostol napban.

1543.

Császár adajában és az királyné asszony segítségire ökörsütést adánk Szent-György napban. Császár bejőve Magyarországnak, várakat vön meg: Siklóst, Pécsset, Esztergomot, Székesfehérvárt. Adánk császár adajában Székelföldről az kösség fejenként ötven-ötven pénzt, az főnép két-két ökröt, az lúfejek egy-egy ökröt Szent Bertalan napban. Szent-András napban ismét adánk székeltségből fejenként egy-egy forintot.

1544.

Eltöreté az ország Csicsó várát, és az tartományát megadák molduvai vajdának. Szent István király napján ismét ökörsütést adánk.

1545.

Szent-Márton napban adánk ismét az székelységtől egy-egy forint adót.

1546.

Ismét adánk az székelységről fejenként egy-egy forintot Szent-Ferencz napban. Ez esztendőben meghala molduvai Péter vajda, és fia Ilyés vajda lön helyiben.

1547.

Szent-Mihály napban ismét ökörsütést adánk az székelységtől.

1549.

Szent-György napban ismét adánk az székelységtől egy-egy forintot.

1550.

Királyné asszony hozá be Petruits Pétert az ráczokkal, hogy kiveresse Frater Györgyöt. Frater György felvéve az székelységet, rájok szállá Fejérvárat, onnat bocsáták ki az ráczokat. Azon esztendőben királyné asszony indítá meg az törököket. Budai passa Déván alól Illyéig jöve, az havaseliék is bejövének, azokat megverék, budai passa elfuta. Tul másfelől molduvai Illyés vajda az devesztelyi szancsákkal jöve Háromszékre, nagy dúlást, égetést, rablást tön, kastélyokat vervén (fel), sok veszedelmet tön; akkor hadban vesze Sándor István Nyerges alatt, úgy térének meg az oláhok Csíkról.

1551.

Szent-háromság nap után való vasárnap Frater György megszállá Fejérvárat. XII. napon megadá Horvát Ferencz. Akkor hozá ez országban Castaldus János Baptistát nímettel és spanyolokkal.

Havi Boldog asszony napján (5-die Augusti) Kolosmonostoron királyné asszony resignálá ez országot római királynak. Az országnak megszabadítá hitit. Ennek tökéllésére adák római király leányát János királynak¹⁾ Anna asszonyt.²⁾ Királyné asszony kimene, így marada az német ez országban.

Az török Tömösvárat megszállá; Lippát megvevé, kit esmét Szent-Imre király napján vén meg tőlök Frater György.

1553.

Szent-Margit asszony napban jöve be Dobó István az vajdaságban és Kendi Ferenczet társúl adák az vajdaságban.

Lón az nagy halál Csíkban.

Szent Máté apostol napján üttenek ki éjjel az oláhok; Lázár Bernádot megfogák, az Fel-Csíkot megégeték.

Ezen esztendőben Kendi Antal és Patócsi Ferencz ütének pártot az két vajda ellen, hogy behozzák János király fiát, kiben megfogyatkoznak az vajdák. Betlent megszállák, vitaták, megvevék, magokat király kegyelmire hagyják.³⁾

1554.

Az két vajda forint adót szerzének az székelzföldén. Azon esztendőben fogák királyhoz Sándor Mihályt, Bernáld Balást, kiknek az király ez országnak minden szabadságát meg reformálá nagy függő pecsétés levéllel.

¹⁾ *Más kézzel* : Csak ígérték az leánt, de nem adták.

²⁾ *Ugyanazon kézzel* : kis János volt.

³⁾ *Oldalt a leíró jegyzése* : Az vajdák Betlent megszállák.

1555.

Szent-György napban kérenek az vajdák segítséget az királynak, kiben az székelyek adának ökröt mind fejenként.

Országgyűlése lőn Karácson napjára király akaratját megérteni. Király embere Pető János vala; onnét küldék királyhoz Kemény Lászlót; hadat szerzének ország oltalmára; székelyek ötöd részét az népnek adák; Balassi Menyhárt vala kapitány.

1556.

Szent Gergely pápa napján esküvék meg az ország az János király fiának, Ferdinánd király hiveséginek ellene monda. Petruit Pétert választák királyfia helytartójának teljes hatalommal. Azonban megvevék Fejérvárt és Gyalut Szent-Mihálykövét püspöktől. Megszállák Fejérvárt, püspök megadá. Gyaluból Szent Barabás napján indula ki az püspök; ország képiben adák mellé Ombózy Miklóst, Sándor Mihályt, Sükösd Benedeket hogy Kassára kísérik. Ugy vevén fel mind az nemességet és mind az székelységet, az nyáron Ujvár alatt lőnek. Onnat választák Andrászi Mártont, Bets Pált, Katzai Ferenczet, Lázár Imrét marosiak, Bernát Ferenczet székelföldről Lengyelországba királyné asszony után.

Azalatt az kösség Petruitsnak fejenként ada egy-egy frtot. Azon esztendőben ismét d. 50. minden kösségbeli ember; esmét a kösségnek heted részit az Ujvár alá. Adójok vala den. 25. Azon esztendőben ötöd részit az népnek Várad alá. Adója flor. 1.

Szent Orsolya asszony napban jöve királyné asszony Kolosvárra, gyűlést hagyja Szent Katalina asszony napjára mind magyar uraknak, mind erdélyieknek; ott ereszté magát az ország királyné asszony birodalmában. Ugyanazon gyűlésen hozák meg Dobó Istvánt királyné asszonynak.

1556.

Hivá ki Petruit Péter molduvai Sándor vajdát, havaseli Petrasco vajdát királyfia segítségére, kik elpusztíták ez országot és Magyarországot széllyel sok veszedelemmel. Kolosvárat adánk adót Erdélynek székelyek flor. 1. Az vásárhelyi kalastrom elpusztula.

1557.

Királyné asszony gyűlést tőn Fejérvárra Szent Dorottya asszony napra, kiben szerzének az országtól 25 ezer forintot. Az forint adónak várása szerént denár. 25. Ombozi Miklós szedé fel. Várad alá hadat adánk, és annak egy-egy forintot. Szent

Margit asszony napban adánk ismét egy-egy forintot. Szent Gál napban adánk ismét egy-egy forintot. Petruit Péter meghala Kolosváratt.

Török János ez esztendőben ölé meg feleségit. Ez esztendőben szedi az német párt az felföld dézmáját, alájövének Szathmárig; Balassi Menyhárt kimene; Nímeti városát megégeték, úgy térének meg.

1557.

Szent Katalin asszony napban királyné asszony gyűlést tétete; az lúfejeknek harmad részit onnat bocsáták ki Magyarországnban Szőlös kastélyra; azt megvevék, Munkács alá térének meg igen nagy hidegben. Volt hadnagyok Csíkból András Péter, Lázár János.

Az kösség ez gyűlésben ada egy-egy forintot az királynak.

1558.

Királyné asszony gyűlést tétete Tordára Judica vasárnapra; adánk adót flor. 1. Azon esztendőben jöve ki havaseli vajda mind feleségivel, nagy kéncsével, kit az portára beküldének mind bonumival egyetemben Szent-Iván napján. Fejérváratt gyűlés lön Szent-Háromság napjára, onnat császárhoz választának követeket. Ismét hivaták az országot Tordára, ott szerzének flor. 1. adót; székelységre vetének háromezer forint summa pénzt, Csíkban Sándor Mihály uram felszedé. Szent-Mihály napjára gyűlés lön Fejérváratt, szerzének fl. 3. adót, császárnak egy-egy véka buzát, egy-egy véka árpát, Cserényi Gáspár szedé fel Csíkban. ¹⁾

Ez esztendőben öleté meg királyné asszony az három urakot, két Kendit és Béket ²⁾ szent Egyed estin.

Ez uton bocsáták ki Balássi Imrét Menyhártra Magyarországnba mind nemesség, és székelység közül jeles fűemberekkel. Kimene, Kis-Várdát megszállá, és nímetnek (*így*) megsegíték; az molduvai oláhok mind haza szökének.

1559.

Meghala az királyné asszony. Szent Dienes nap előtt való vasárnap temették el Fejérváratt.

Mircse az havaseli vajda is ugyanakkor meghala két hét közben az királyné asszony halála után. Adánk flor. 1. adót karácsonban. Majlád Gábor ez időben jöve haza Fogaras várában.

¹⁾ *Mas kézzel*: Török császárnak élést itt szednek.

²⁾ *Kijarítva*: Bebeket.

1562.¹⁾

Ebben veszének az székely urak kösséginek öszverohanásából. Udvarhelyre kastélyt rakának; az só elfoglaltaték. Somlyai Bátori András meghala, ki másod Jánosnak hopmestere volt.

1563.

Molduvai Deszput vajdát kivevék Szinthiva városából király hütire, de meg nem állák, és megölek.

1565.

Király fia megvevé török segítséggel Erdődöt, Nagy-Bányát és több várakat.

1566.

Majlád Gábor felmene Erdélyből Nímetországba. Szulimán megvevé Szigetet, Gyulát etc. s meghala. Az nap fénye elvesze Husvét után való szeredán.

1567.

Király fia megvevé Kővárat, Nagy Bányát pünkösöd napján.

1571.

Támada fel Csíkban az község Szent Mihály napban. Bátori István erdélyi vajda az lúfejeket fejenként ellenek feltámasztá; Szent Ferencz napban megverék az községet az lúfejek. A csikiak ismét feltámadának és Szent-Miklósnál megverének.²⁾

1572.

Meghala Csáki Mihály, Bornemisza Farkas Bethlenben; Orbai Miklós guttaütés mia hirtelen. Nagy halál indula Brassó felől és mind széljel elterjede. Kászonban az négy faluban 939. ember hala meg, úgy, hogy harmadrésze sem marada meg. Bogdán vajdát kiüzék Molduvából böjtben.

1573.

Békes Gáspárné meghala Husvétban kelve. Bátori István megszállá Fogarast Békesre Szent Ferencz napban. Bocskai Gábor meghala.

¹⁾ *Oldalt*: Székelyek támadása.

²⁾ *Oldalt*: Székel támadása mi okért, jó volna tudni. *Bethlen Farkas jegyzése*: Nézd meg alább, meglátod 1575-ben.

1574.

Iván vajdát kiüzte török császár, havaselvi Sándor vajda öcscsét vivé be Molduvában. Ivánt kiüzék Szent-Filep Szent-Jakab napban. Az török császár megporoncsolá az erdélyieknek, hogy megsegítenék Sándor vajdát, — hogy vihesse be az öcscsit Molduvában. Adánk Székelföldről nyolczszáz lovagot, háromszáz veres darabontot, kinek hadnagya vala Daczó György, erdélyi vajda képiben Rác Mihály vala. Háromszékről és Udvarhelyszékről adók ezeket, és mi tőlünk Udvarhelyszékről Nyujtódi György vala hadnagy. Ugyanakkor Molduvában küldék Csomortáni Györgyöt követségén, ittben ölék meg Tatroson Szent János nap előtt való vasárnap.

1574.

Selim császár meghala az két karácson közben.

1575.

Borbély Györgyöt Magyarországbán az Bátori István hadnagyát az kállaiak elfogák és Ruber Sárosvárában tarták fogva. Ez esztendőben lón az Békes hada. Hivatta Bátori István vajda az székelyeket Szent Péter napjára Tordára gyűlésben, nem men-tenek. Azonban izeni, hogy hadakozóképpen menjenek, és az csikiak az idő közben feltámadának, az héten a község az hírt hallván, hogy Békes Gáspár hozza római császártól az régi szabadságot ki(t) azelőtt elvesztettek volt. Ugyanakkor Andrási Péter eléget-tette az hámort Csíkban és az sóaknát is, hogy az csíki kösség feltámadott vala, és az gyergyói lúfejek is; valának vele több nemes népek is: Antal Pál, Antal Balás is, Simon János, Fejér Pál, Szentimrehi János György sok lúfejekkel egyetemben. Andrási Péter mellé az székelyeket ő hozzá hódoltatta, de az harcz után sokat ezekben felakasztának; az kik megmaradának, porrá tövök; ugyanakkor számkiveték Andrási Pétert, Salamon Tamást, Fejér Pált, Antal Balást, Antal Pált, János Györgyöt felakaszták Szent Margit asszony napban. Ugyanakkor az marosiak is feltá-madtak vala, és főszemélyek ezek veszének, kiket megölete Bátori István Kolosváratt Szent Jakab napján: Csáni Miklós, Pókai György, az vajjai Pókai János, Bogáti Gáspár, Csanádi János deák, Barcsiai Miklós, Ősi Miklós, Kabós Farkas, Szamosfalván Bartakoics Jánost az unyon (*így*) istállajának gerendájára akasztot-ták fel. Az viadal volt, nem tudtam megszámolni az népet, Szent János napjának hatodik napján, azaz Szent János nap után az másik szombat. Forgács Ferencz mene ki Erdélyből Pádvában magát gyógyittani, és oda holt meg.

1576.

Mene Bátori István az lengyel királyságra; hushagyatban mene ki, akkor az egész ország mind táborban volt azon bűjtben. És Váradra is küldtenek vala ki az székelyekben.

Kerecsényi László leányát Juditot vévé Hagymási Kristóf Fogarasban. Lengyelországban királylyal ezek mentenek vala: Bánfi György, Gyulafi László, Bethlen Farkas, Bánfi Kristóf, többek is az nemességből; Székelyföldről Kornis Farkas, Pernyeszi István, Mihályfi János, Lázár András, Becs Imre, Mikó Miklós, Daczó Péter, Székely Móses és az csiki veres darabontok, háromszékiek is, kik közül sokan oda maradának.

Sulyok Imre cancelláriussá lön Erdélyben. Nagy mirigy halál Erdélyben s Magyarországon.

1577.

Hagymási Kristóf meghala bűjtben.

Molduvából kiüzé Péter vajdát Iván vajda Szent András napban, de azután az császár poroncsola az erdélyieknek, hogy kiüzzék Iván vajdát. Küldték azért oda Molduvában haddal Bátori Istvánt az lengyel király atyafiát az háromszéki lúfejekkel, és az veres darabantokkal és több vitézlő néppel. Bevivé Péter vajdát, és kiüzé Ivánt ugyanazon télen.

Majlád Gábor meghala Magyarországon. Békes Gáspár Magyarországból megyen lengyel királyhoz, és megkegyelmeze neki vizkeresztben. — Dobó Istvánnét Csáki Pál feleségül vevé farsangban.

1578.

Sulyok Imre cancellarius meghala Szent Pál fordulása napján Ujvárban. Lengyel király és Bátori Kristóf megkegyelmezének Radák Lászlónak és az fiának Imrének, Barrabási Ferencznek, Veres Jánosnak kis-karácson napján. Patócsi János meghala Kolosváratt karácsonban és minden jószágát az mátkájának az Bocskai György leányának hagyá testamentumban.

Péter vajdát ismét az esztendőben kiüzte vala Sándor vajda böjtben; Sándor vajdát megfogá Péter vajda akkori hadban.

Gruyo Péter, ki az portára járt, meghala.

Hagymási Miklós meghala Szent-György napban Magyarországon, Berkesen temették el. Bátori Kristófnak adót ada az ország ökör számára, minden négy ökörtől egy forint, két ökörtől ötven pénz. Pekri Gábor meghala ez esztendőben.

Ez esztendőben vivé el Tordának egyik részét az nagy árviz. Szent János naptájban az türi tó szakadott volt el hirtelen; Budát az kő megüté; Csíkban nagy köösső lön, melynek az kövi-

ben olyak voltak, mint egy öreg dió; házakot, istállókat törött le, lovat, disznót, barmot, juhot ölt meg Szent Jakab napján délután három óraker, és az tavaszi vetést mind elveré.

1579.

Bátori István vötte az Humonnai Ferencz leányát Varannón fársángban. Bagdi György vevé vizkereszt után való vasárnap Bocskai Sára asszonyt; Gálfi János is feleségül vevé Pernyeszi István leányát Erzsébetet. Békes Gáspár is ez esztendőben hala meg, Vilnán lött temetése őszszel; megholt hetedik Novembris. Gyulafi László is meghala és Csáki László ezen esztendőben.

Molduvai Péter vajdát az császár elvitetése és más vajdát ada Molduvában Szent Miklós nap táján. Apafi Gergely két fiát egyszersmind egy nap házassítá Szent Miklós napján, Apafi Lenártnak Bánfi Anna asszonyt, Apafi Miklósnak Török Bálint-nét Orbai Margit asszonyt adá. Ebben (az esztendőben) ölé meg egy bolond késsel Memhed fő basát, hogy vele játszik volt az basa.

1580.

Az menykő megüté Gyulafehérvár toronyát, és az por elhányá Sz. János napban. Somlyai Bátori István vevé Bebek György leányát, Susánnát Szent János nap után való vasárnap. Forró János is vevé Katzai Tamás leányát Szent Magit asszony nap előtt való vasárnap Katzai Petronia asszonyt.

Csomortáni Miklós meghala Lengyelországban büjtben. Gálfi János hugát Baládfi János vevé.

Palaticz György Erdélybe jöve lakni Szent György napban. Békes Lázár meghala nyárban; Kamuti Balás is, Imrefi Boldisár, Vitéz Gábor meghalának.

1581.

Ebben házasodék Kovacsóczi Farkas cancellárius Januar. 29. Harinay Farkas leányát vevé. Palaticz György azon nap vevé Serédi István leányát. Erdélyi vajdáné, Bátori Kristófné meghala büjtben Bocskai Erzsébet; Bánfi György meghala büjtben. Ad 1. diem Maji az kolosvári gyűlésben választaték Bátori Zsigmond fejedelemnek az atyja éltiben lengyel király törekedésire. Bátori Kristóf meghala úrnep tájban. Szent István király napban hozzák Bátori Zsigmondnak az császár zászlóját. Geszti Ferencz Erdélyben jöve télben és neki adák Dévát, Békes Gábor elvesze Muszkaországban és Kendi Péter és Székel András.

Ebben szökék el az molduvai János vajda nagy udvarbírója Balika mind feleségivel egyetemben, az vajda udvara népiben háromszáz lengyel lovaggal és gyaloggal karácson előtt.

1583.

Bátori Kristóf(ot) eltemették virágvasárnap. Bátori Griseldis asszont adá az lengyel cancellariusnak. Pünköstit tájban három gubernator választaték: Kendi Sándor, Kovacsóczy és Sombori.

1584.

Veselényi Miklós itilő-mester meghala. Lún Török János menyegzeje Vinczen Ifjú János leányával. Az ország küldé lengyel királyhoz, hogy legyen csak egy gubernator, nem három; küldék ezeket: az nemesség közül Apafi Istvánt, szászok közül brassai notariust, Lukács deákot, székelyek közül Kornis Farkast. Székel Móses menyegzője lön két-karácson közben (*idegen kézzel írva*.) Kornis Farkas leányával.

1585.

Sása János meghala. Tordai gyűlésben végezé az ország hogy Székelyföldin is az órt tolvajt és egyéb latrot is kivegyék az nemes ember házából is, és megbüntessék az ispánok. Becs Imre menyegzeje lön Szent Márton nap után való vasárnap, melyben megölék Dónát Gergelyt.

Székel Móses eltemeté feleségit. Kendi Sándor házasodék januáriusban.

1586.

Pernyeszi István lún kapitány Udvarhelyen. Haller Gábor vette Bocskai István hugát hushagyó vasárnap. Toldalagi Balást megölék házában hatod magával. Nagy mirigy-halál indula, Várad felől jöve be; meghalának Apafi István, Kendi János, Bornemisza János, Básti Mihály és Bátori Gábor mind feleséggel egy nap pestisben Csekén Szent Márton napban. Bagdi György is ebben hala meg. István király is ezen esztendőben hala meg karácson havában.

1587.

Bátori Boldisárt bebocsátták az lengyel király segítségire Szent Márton nap tájban. Torni Tamás meghala karácson tájban, ki akkor Lugosban vala.

1588.

Maximiliánt megfogák az lengyelek Purificatio tájban. Geszti Ferencz házasodék Judica vasárnap után való hétfűn. Zólyomi Tamás meghala Székelyhidon; Török János is meghala Szent János napján Hunyadon.

Partialis gyűlés lön Enyeden az jesuiták kiűzése után;

onnat generalis gyűlésre halaszták Megyesben Szent Miklós napjára, melyben az ország kiküldé az jesuitákat. Giczi Jánosról is ugyanakkor elvevék az gubernatorságot.

1589.

Giczi János meghala 7. Januarii. Sombori László is meghala Szent János napban Egerbegyen: Gyulafi István is Csehben meghala. Császár havaselvi Mihály vajdát elviteté, s meghaza jöve székiben szent Jakab napján. — Sarmasági Miklós meghala. Az tatárok nagy rablást tőnek Lengyelországban. Bánfi Farkas fejít véteté feleséginek és egy inassának Bonczidán; Horváth Miklóst négygyé vágatá. Szalasdi Miklós elhálá Török Jánosnét Hunyadon, melyből sok rut dolog következék.

1590.

Barakonyi László meghala Nikápolyban 3. Januarii. Horvát Kozma meghala szent György napban.

1591.

Ezen esztendőben hala meg hushagyó kedden Király István udvari kapitány az gyalogoké. Ugyanakkor akarja vala az temesvári basa Lugost megszállani. Báthori Boldisár börtben meghala. (*Máskézzel*: 1595. ölték meg Bátori Boldisárt.) Farkas is meghala szent György nap után való szombaton Sárdon. Udvarhelyi kapitányságot adók Mindszenti Benedeknek. János deák az Székel Mózes apja meghala Szent Gál napban. Fejérvárratt nagy gyűlés lön, melyben az szász papoktól és uraktól az ország az dézmát elvevék és az fejedelem tárházához foglalák Mindszent napban.

1592.

Lún az Bátori Boldisár menyegzeje húshagyó vasárnap Lónán, de nem viheté haza feleségit, mert igen beteg volt, hanem az menyegző ugyan meg lön az menyეasszony (*így*) nélkül is, és azután vivé haza a gyenge hölgy mátkáját, melylyel mikor két esztendeig lakott volna, terhesen marada az asszony; szüle egy leánt, de az is azután nemsokára meghala, és így magva szakada Bátori Boldisárnak, mert ő magát is Bátori Boldisárt megöleté Bátori Zsigmond Szamos-Ujvárbán anno 1592.¹⁾ circa initium mensis Septembris.

1536. per proditionem quae facta est a Georgia Lonai Cassovia eodem anno occupatur ab Joanne rege, Caesarei ad Eszék fusus. (*így*)

¹⁾ Helyesen 1594.

1580. Franciscus Geszty ad Nádudvar Sasvár begum proffigit 1578. anno. Franciscus Geszti Barbaram Ország de Guth Viduam fratri (*így*) Török desponsat. — Eadem mulier marita anno 1580.

1581. Franciscus Geszti Transylvaniam affligit.

1566. Az mely esztendőben János király fia Tokajt megszállotta volt, oly nagy olcsóság volt Erdélyben, hogy öt köből kolosvári búzát egy forinton megvettek az piaczon. Az bornak egy pénzen járt ejtele. Egy tyukot két pénzen, egy ludat öt pénzen, tizenhat tyukmonyat egy pénzen megvöttek. Az hálnak nagy olcsósága és az husnak, maga Erdélyben akkor, és azelőtt való esztendőben hadnépe lakott, kik Magyarországbán hadakoztak.

1596. die 6. Martii Sigismundus Bátori aureum vellus a caesare in aula Pragensi, in conclavi caesaris assistentibus omnibus consiliariis accepit.

Közli: BARABÁS SAMU.

FRÁTER GYÖRGY
LEVELEZÉSE ÉS EGYÉBB ŐT ILLETŐ IRATOK.

HATODIK KÖZLEMÉNY.

CXC.

1551. sept. 23. Bécs.

Ferdinand Fráter Györgynek sept. 17-diki levelére válaszulán, kivádatui teljesítését ígéri s fölötte hízalgó nyilatkozatok közt őt a Temesvárnál össze-gyüfendő hadi nép páranchnokává nevezi.

Ferdinandus etc.

Reverendissime stb. Accepimus litteras D^{nis} Tuae ex Cibinio XVII. huius ad nos datas. Et quemadmodum hoc nobis molestum accidit quod nostri et christianae fidei hostes tam cito post acceptas ad manus nostras illas regni nostri Hungariae partes atque adeo priusquam a nobis communiri potuerint, eas invadere et opprimere conantur, ita nobis in hac nostra earundem partium defendendarum et conservandarum cura et sollicitudine audire comprimis gratum fuit, magnamque earundem defensionis et conservationis divino auxilio mediante obtinendae spem attulit, quod D^{tio} Tua in earum subsidium et succursum in propria persona exire statuerit et quod iam nonnullos ad levandas gentes praemissit et praeterea etiam Georgium Horvath ¹⁾ spect. et mag^{co} Sphorziae marchioni Palavicino obviam expediverit, qui eum per loca et viam tutiorem et securiorem isthuc ducat. Nolumus autem eandem D^{nem} Tuam latere, ipsum Sphorziam Palavicinum iam antea a nobis in mandatis habere, quod intellecto beglerbegi ultra Tibiscum traiectum, ipse acceptis secum equitibus cataphractis et peditibus germanis, quorum maior pars sunt pixidarii, in vestrum auxilium non exspectata ulteriore commissione nostra properare deberet. Quare non dubitamus, eundem Sphorziam ad servitoris D^{nis} Tuae requisitionem profec-

¹⁾ Boynichich György.

tionem suam in praedictis copiis eo quo D^{tio} Tua ordinaverit acceleraturum esse. In his vero omnibus non nisi magnanima praeclarissima ac fidelissima D^{nis} Tuae erga nos regnumque istud nostrum et totam rempublicam christianam studia et servitia agnoscimus, eaque erga D^{nem} Tuam omni gratia et munificentia liberalitateque nostra regia recognoscere et compensare nunquam immemores futuri sumus.

Quod autem D^{tio} Tua inter alia in litteris suis mentionem facit, quod aliquam in rebus suis resolutionem expectasset, quam tamen nondum accepisset, sciat D^{tio} Tua nos iam ante aliquot dies de rebus suis clementem resolutionem fecisse et de eo ad D^{nem} Tuam sub prima praesentis mensis septembris litteras per cancellariam nostram hungaricam expeditas dedisse, et speramus si quidem litterae ipsae ad D^{nem} Tuam pervenissent, eam de nobis bene fuisse contentam. Cum autem vereamur praedictas litteras interceptas fuisse, eas nunc duplicatas transmitti iussimus et non dubitamus iam citra omnem ulteriorem dilationem, vel si et quatenus nunc ob instantes bellicos motus totaliter fieri non posset, saltem cumprimum per eosdem bellicos motus licuerit, spect. et mag^{cos} Joannem Baptistam Castaldum locumtenentem etc. ac comitem Thomam de Nadasd talem cum D^{no} Tua nomine nostro conclusionem facturos, ut de nobis bene contenta futura atque adeo perspectura sit, nos cupidissimos esse atque propensissimos quibuscunque fieri queat modis et viis erga D^{nem} Tuam gratos nos exhibere, illiusque dignitatem maioribus subinde gratiis augere, ornare et amplificare.

Quod nos postremo D^{tio} Tua monet ut aliquem constituamus ad quem omnes cum una ad Themesvarium eritis, attendatis et qui omnibus praesit, ne sine duce et eo qui aliis praescribat, relinquamini; nos quidem attentis D^{nis} Tuae non solum locorum et hominum partium illarum, sed etiam hostium cognitione et experientia, ac in rebus omnibus summo iudicio et prudentia, nec non animi magnitudine, existimavimus hoc oneris Dⁿⁱ Tuae tanquam vaivodae et locumtenenti nostro a nobis imponendum et non dubitamus eandem D^{nem} Tuam huiusmodi onus nostra, regni et reipublicae causa libenter suscepturam illudque accedente etiam capitaneorum nostrorum ibidem existentium in rebus quibus opus fuerit, consilio, fideliter administraturam, atque adeo omnes capitaneos et praefectos gentium nostrorum ac fideles subditos et regnicolas nostros laetis animis eam curam Dⁿⁱ Tuae a nobis demandatam fuisse intellecturos, omniaque ad regni et suam ipsorum defensionem pertinentia eo promptioribus studiis subituros et suscepturos esse.

Quodsi vero rebus ita exposcentibus contingerit etiam serenissimi filii nostri bellicum locumtenentem spect. et mag^{cum} Joann-

nem Baptistam Castaldum ea proficisci, non dubitamus D^{nem} Tuam unacum ipso locumtenente ita huiusmodi munus gesturam et administraturam itaque omnia directuram ut benevole et amice sicuti hactenus fecistis quaecunque incumbentia curetis et expediatis, adeo ut nos bene et clementer contenti futuri simus Haec itaque sunt quae Dⁿⁱ Tuae ad eius litteras clementer respondenda duximus. Datum Viennae die 23. septembris 1551.

Az irat élen : Fratri Georgio, 23. septembris.

(Fogalmazvány.)

CXCI.

1551. sept. 23. Nagy-Szeben.

Frater György Ferdinándhoz izenettel küldi Boynichich (Horváth) Györggyöt Izabella és János Zsigmond Kassáról való eltávoztatása stb. ügyében.

Sacratissima regia Maiestas . . . stb.

Misi ad M^{tem} V. sacratissimam hunc egregium Georgium Boynychyth de Tininio, per quem nonnulla de certis rebus et negociis quae ab ipso M^{tas} V. diffusius intelliget, nunciavi. Supplico M^{ti} V. domino elementissimo, dignetur M^{tas} V. verbis ipsius Georgii Boynichith fidem adhibere stb. Cibinii 23. die septembris, anno domini 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacratissimae

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Melléklet : Boynichich beadványa.

Sacra regia Maiestas stb. Quamvis et hactenus rev^{mus} dominus suam fidelitatem erga M^{tem} V. ostenderit, tamen etiam deinceps in quibuscunque rebus pro dignitate M^{tis} V. proque commodo et salute regni istius inservire poterit, nullum laborem subterfugiet, ut tantum ea facere possit, quae ad eum pertinent.

Si vero regina et Petrowyth non se interposuissent, res in quibus nunc laboramus, commodius perfici potuissent.

Agnoscit equidem dominus rev^{mus} nunc quoque singularem M^{tis} V. erga se gratiam, nec diffidit quin deinceps etiam pium clementem, munificum, liberalem se M^{tas} V. erga eum exhibeat cum se totum in gratiam tantum M^{tis} V. remisisset.

Cumque rev^{mus} dominus magnopere semper de puero regio sollicitus extitisset, ne nunc quidem illius curam ab se abiicere potest, cupiens igitur illum ita educari, ut ad bonam aliquando

frugem pervenire posset. Id autem nulla ratione fieri posse putat nisi cura, studio et diligentia M^{tis} V. ut si puerum ipsum M^{tas} V. in filium adoptavit, parentis quoque affectum in instituendo illo M^{tas} V. suscipere dignetur.

Praeterea cum iam M^{tas} V. pro sua clementia omnem benignitatem suam erga serenissimam reginam eiusque filium exhibuerit, supplicat rev^{mus} dominus M^{ti} V., domino clementissimo, dignetur M^{tas} V. tempestive eos ad loca per M^{tem} V. eis constituta collocare. Civitas enim Cassoviensis proxima regno Poloniae est, mulier autem cum mulier sit, saepe in contrarias sententias delabitur.

Illustrissimus dominus generalis ita negocia M^{tis} V. agit, ut maiori illa studio et fide agere non posset, qui milites quoque sub ea disciplina habet ut eum in re militari optime institutum quilibet iudicare possit et ita se in ceteris omnibus rebus gessit, ut quod unus iste praestitit, vix multi alii tam apte, tam commode sine tumultu pacatis rebus omnibus praestare potuissent; qui profecto non sua, quae penitus neglecta habuit, sed quae M^{tis} V. sunt et quaerit et curat diligenter, neglecta etiam cura valetudinis, cum tamen gravissime laboraret, quem ego visa illius aegritudine pro viribus quantum potui sublevavi.

A levél hátirata: Legatio seu nunciata Georgii Woynichyt alias Horvath a Fratre Georgio missi cum litteris credentialibus de 23. septembris 1551.

A levél külczime: Sacratissimo regiae M^{ti} Romanorum . . . stb.

(Eredeti.)

Jegyzet: Alig hiszem, hogy a datum nélküli, külön íven álló izenet september végéről való. Korábbinak gondolom, de mivel annak idejében e september 23-dikán kelt megbízó levélbe téve deponáltatott s nem is oly fontos, jónak láttam a levél datuma alatt mellékelve közölni.

CXCII.

1551. sept. 23. Besztercze.

A besztercezi bíró Frater Györgyöt Istrán moldvai vajdának bátyjával a törökhé lett Illés volt moldvai vajdával való titkos egyetértéséről tudósítja.

Reverendissime domine . . . stb.

Ad commissionem rev^{mae} D^{nis} V. assidue unum certum hominem in regno Moldaviae hactenus habui, atque hesternae die illinc unus rediit, qui nihil aliud refert vel recti quid percipere potuit, praeter quod Helias vaivoda qui fuit aut tertio aut

respondissemus, quarum unis D^{tio} Tua ea quae in comitiis particularibus ad civitatum munitiōem oblata et decreta sunt, nec non nova quae apud vos de hostium apparatibus versabantur, nobis perscripsit, ostenditque a se et a marchione Cassani bellico locumtenente datas iam esse ad comitatus regni Hungariae litteras ut capitatim insurgant; alteris vero nobis mag^{cum} Franciscum Pathochy ut videlicet ei arcem Giulia vita illius durante concederemus, accurate commendat. Quantum itaque ad decreta pro fortificationibus civitatum subsidia attinet, nos sane id libenter intelleximus ut saltem loca magis necessaria maiorisque importantiae, quantum fieri queat, cum celeritate communiri possint, hortantes D^{nem} Tuam ut quatenus per graviora defendendi nunc regni negocia licuerit, huiusmodi fortificationum diligentem curam gerere velit. Similiter et illud libenter intelleximus, quod litteris ad comitatus emissis regnicolas ad viritum insurgendum tempestive monuistis, nam videmus id necessitatem expostulare. Intelletget autem ex praecedentibus litteris nostris D^{tio} Tua a nobis ordinatum esse ut spect. et mag^{cus} Sphorzia Palavicinus cum quingentis equitibus cataphractis et peditibus Germanis pro maiori parte paxidariis in vestrum auxilium iuxta D^{nis} Tuae et praefati bellici locumtenentis ordinationem properare debeat et non dubitamus eum id sedulo facturum esse. Et cum D^{tio} Tua non careat (id quod nobis auditu gratissimum fuit) servitoribus qui in rebus militaribus inprimis docti et experti sunt, speramus, quod Deo adiutore eo melius quae ad regni defensionem pertinent ordinari et dirigi poterunt.

Quod vero ad praefatum Franciscum Pathochy attinet, nos attenta diligenti D^{nis} Tuae, cuius nimirum iudicium omnibus in rebus plurimi facimus, commendatione, qua cum apud nos prosequuta est, omni gratia et clementia nostra regia erga illum propensi sumus; sed non dubitamus D^{nem} Tuam una cum ipso Pathochy facile perpendere et considerare posse causas et rationes, cur ipsius Pathochy de arce Giulia optatis satisfacere nequeamus. Tamen ut idem Pathochy certam aliquam nostrae erga se benignae et propensae voluntatis significationem intelligat et sentiat, clementer annuimus et assentimus eum cum aliquo equitum numero ad servitia nostra conducere more huius regni solito, eique stipendium pro sua et equitum suorum intertentione deputandum in et super praedicta arce Giulia assecurare et inscribere ita et hac conditione ut eandem arcem neque nobis nec heredibus nostris, nec alicui alteri relaxare aut dimittere teneatur, nisi prius totam summam quae sibi praedicto nomine debetur receperit. Et propterea commisimus memorato marchioni Cassani bellico locumtenenti ut simul cum D^{ne} Tua cum ipso Pathochy desuper agat et concludat eique et hoc amplius decla-

ret, nos ubi praesentes regni difficultates in pacatiorem divina gratia aspirante statum repositae fuerint, quamvis occasionem maioris eidem Pathochy declarandae beneficentiae munificentiae-que regiae nonnisi gratiose amplexuros esse. Haec autem Dⁿⁱ Tuae propterea significanda duximus ut eo clarius cognosceret nos cupere sibi omnibus in rebus gratiam et clementiam nostram ostendere, sicuti id quovis loco et tempore semper facturi sumus. Datum Viennae, die 26. septembris 1551.

Az irat élén: Fratri Georgio 26. Septembris.

(Fogalmazvány.)

CXCV.

1551. sept. 26. — V i z a k n a.

Frater György Castaldó- és Nádasdynak. Utasítsák Báthory Andrást, hogy ne engedjen a havaseli vajda ellen áskálódó bojároknak: Karansebes körül hadat szedni.

Illustrissime, spectabiles et magnifici domini . . . stb.

Hodie venerunt ad nos Karánsebesienses, retuleruntque vaivodam unum et boyeronem transfugas regni Transalpinensis ad eos venisse, illicque gentes conducere, ut cum illis in Transalpinam contra modernum vaivodam ingrediantur. Cum autem nos vaivodam Transalpinensem assecuraverimus nihil hoc tempore inde periculi habiturum, sub istaque assecuratione pacifice nunc nobiscum vivere videatur, nescio utrum melius est undique adversarios excitare, nisi super hac re D^{nes} V. mag^{cae} aliam informationem a regia M^{te} habeant. Si tamen non habent, scribant D^{nes} V. mag^{cae} domino Bathori, nos quoque scripsimus, ne motibus isotrum modo consentiat et si voluntas D^{num} V. mag^{carum} fuerit, motus eorum reprimere poterimus. Iam autem et vaivodae Transalpinensi scripsimus eumque certificavimus iuxta nostram assecurationem, ut seipsum ab insidiis istorum boyeronum custodire debeat, quod nos facturos antea illi promiseramus . . . stb. Datum in oppido Wyzakna, sabbatho ante festum beati Michaelis archangeli, anno domini 1551.

Earundem D^{num} V.

deditissimus
Frater Georgius
episcopus Waradiensis.

Külczim: Illustrissimo spectabili et magnifico dominis Joanni Baptistae Castaldo stb. et Thomae de Nadasd . . . stb.

(Eredeti.)

CXCVI.

1551. sept. 27. Bécs.

Ferdinand Frater Györgynek. Helyesli a tervet, hogy a barát Lippának, vagy ha szükség Temesvárnak tartson, Castaldo Erdély biztonsága miatt Szebenben maradván stb. Végre pénzkölcsönre szólítja föl.

Ferdinandus etc.

Reverendissime *stb.* Nondum expeditis litteris quae ad Devotionem Tuam sub 26. huius mensis die conscriptae erant atque praesentibus adiunctae sunt, supervenerunt aliae illius litterae de 21 eiusdem mensis ex Cibinio ad nos datae, ex quibus simul et illis quas spect. et mag^{cus} Andreas de Bathor et Bernardus de Aldana ad vos miserat, intelleximus abunde quo in statu res partium inferiorum ad Themesvarium ad eum usque diem positae erant. Et cum ex litteris D^{nis} Tuae perspiciamus ab ea ita forti praesentique animo omnia quae ad regni fideliumque subditorum nostrorum tuitionem et defensionem pertinent, agi, suscipi, ordinari et tractari, sicuti pericula et necessitates quae ab oculos versantur, expostulant, fit sane ut maximam ex huiusmodi D^{nis} Tuae litteris spem conceperimus, dominum deum, mediante eiusdem D^{nis} Tuae magnanima prudentique rerum omnium gubernatione directioneque nobis gratiam et auxilium suum concessurum esse ut christianae fidei et nominis hostes reprimi et repelli possint et quemadmodum ditiones illae nostro imperio, D^{nis} Tuae auxilio et consilio accesserunt, ita etiam nunc defendantur et conserventur atque ipsius de nobis et universa christianitate benemerita apud omnes mortales magis magisque innotescant et illustrentur. Et proinde non solum clementer probamus ea quae D^{no} Tua de sua ad Lippam et si necesse fuerit ad Themesvarium profectio, item quod comes Thomas de Nadasd cum mag^{co} Francisco Kendy cum sexingentis equitibus loca in finibus regni Transsylvaniae versus Moldaviam teneat, locumtenens vero bellicus Cibinii persistat ut eo quo necesse fuerit subsidia mittere possit, non nisi prudenter fideliterque constituit et ordinavit; verum etiam cum propter rerum mutationes quae in progressu bellico in horas accidere solent, dare consilium et ordinem praescribere ex tam longinquo loco, ut nos hoc tempore sumus, non solum difficile sed plane impossibile sit, in D^{nis} Tuae iudicio, consilio et directione conquiescimus, ut una cum praedictis bellico locumtenente, comite Thoma de Nadasd, Andrea de Bathor et aliis qui sibi idonei videbuntur, omnia pro rebus natis ordinet, disponat atque fieri curet, ut D^{no} Tua cum dei optimi maximi auxilio, profligato exercitu

beglerbegi, finem belli facere possit. Subsidia quae ex gentibus quas circa Agriam pro tuitione confiniorum illorum congregatas habemus, vobis mittere decrevimus, D^{ti}o Tua iam antea intellexit. Mandavimus autem marchioni Sphorziae Palavicino non semel sed iterum atque iterum, ut protectionem cum copiis ipsis in vestrum subsidium destinatis quam maxima fieri queat celeritate maturet et non diffidimus eum ordinationem D^{nis} Tuae maxima cum diligentia exequuturum esse.

De pecuniis quas D^{ti}o Tua nobis in ista rerum necessitate mutuo dare obtulit, ita contentam et satisfactam reddemus ut non solum nullum damnum aut incommodum in eo accipiat, quin potius se eo nomine plurimum de nobis benemeritam fuisse cognoscat. Et praeterea non solum haec sed alia praeclara et illustria D^{nis} Tuae de nobis et republica christiana benemerita ita recognituri sumus, ut D^{ti}o Tua censura sit se in nobis habere regem et principem gratum et clementem.

Intelleximus ea quae universitas nobilium comitatus Byhor Dⁿⁱ Tuae de insolentiis quibus Losoncius contra eos utatur perscripserunt et sedatis praesentibus disturbiis curabimus ipsis conquerentibus nobilibus iustitiam fieri et administrari. Et nihilominus mandavimus ipsi Losoncio ut ab istiusmodi actionibus et se et suos contineat atque coerceat; D^{nem} autem Tuam clementer hortamur et requirimus ut huiusmodi contentiones et subsidia sua prudentia lenire et mitigare studeat, donec commodiori tempore de illis statui et decerni possit. Haec itaque sunt quae Dⁿⁱ Tuae ad litteras suas praedictas respondenda duximus. Datum Viennae die 27. septembris 1551.

Postscripta. Licet non possimus non sperare quod attento rerum partium regni inferiorum statu, D^{ti}o Tua ac marchio Cassau bellicus locumtenens et comes Thomas de Nadasd maiores tam equitum quam peditum copias ad faciendam hostibus resistantiam congregaveritis ac nos etiam brevi non spernendam pecuniarum summam isthuc submittere decreverimus, nihilominus tamen ut fidelium nostrorum defensionem maiori cum fructu praefatus bellicus locumtenens prospicere queat, dedimus ei in mandatis ut a D^{ne} Tua vel cum eius consilio et auxilio ab aliis aliquam pecuniarum summam mutuo levet ac tantum equitum et peditum numerum, qui haberi poterit vel qui necessarius esse videbitur, conducat et conscribat. Et propterea D^{nem} Tuam omnino possimus studio hortamur et requirimus ut nobis necessarium auxilium in ista necessitate magnam celeritatem expostulante vel per se praestare vel per alios praestandum obtinere velit; quo dictus bellicus locumtenens noster cum consilio D^{nis} Tuae et comitis Thomae de Nadasd praedictam iussionem nostram de conducendis pluribus gentibus et copiis quamprimum

exhaurire et executioni demandare possit. Nos enim ea quae nomine nostro promissa fuerint, firmiter et in violabiliter praestabimus et observabimus atque eo nomine D^{nem} Tuam non solum indemnem regie et clementer conservabimus, sed etiam istiusmodi in nos et christianam rempublicam collata servitia et beneficia omni regia liberalitate et munificentia recognoscemus. Datum ut in litteris.

(Fogalmazvány.)

CXCVII.

a)

1551. sept. 27. Vízakna.

Frater György Castaldónak a hadi nép fizetéséről, Szászsebes építéséről s a saját maga táborba indultáról.

Illustrissime ac magnifice domine *stb.* Litteras D^{nis} V. ill^{mae} intellegimus; pecuniam Dⁿⁱ V. ill^{mae} antequam litterae ad nos venissent, miseramus; poterit tamen eadem a militibus occultare; nemo enim eas praeter homines nostros, qui eam detulerunt, intellexit.

Solutio peditum domini Nadasdi mihi omnino necessaria esse videtur; propterea quod tam et dominis regnicolis perscripserimus D^{nem} suam mag^{cam} illic in Segesvar futuram et si aliquas gentes secum non habebit, etiam domini regnicolae et praesertim Siculi tardiuscule insurgent; ad solutionem istorum peditum ducenti floreni vel paulo plus exponentur. Credimus Maiestatem regiam propter istam solutionem non prorsus nos abire. Nam etiam si D^{tio} V. ill^{ma} nullam de hac re informationem a M^{te} sua habeat, saepius tamen occasione temporis aliud quam M^{tae} sua mandavit facere cogimur.

De aedificatione et fortificatione Zazsebes D^{tio} V. ill^{ma} merito sollicita est. Scripsimus ad omnes partes ut subsidium pecuniae quam nuper obtulerant, administrare debeant; interim rogamus magistrum civium istius civitatis ut aliquid pecuniae qua solutio fiat, Dⁿⁱ V. ill^{mae} concedere velit. Litteras nostras quas ad dominum Bathori de boyeronibus qui nunc moverunt se, scripsimus, D^{tio} V. ill^{ma} perferendas curet. Nos hodie cum nostris servitoribus ad campum in castris descendemus, quod ideo facimus ut regnicolae citius nos sequamur. Eandem foeliciter valere optamus. Datum ex Wyzakna dominico die ante festum Michaelis archangeli anno domini 1551.

Eiusdem V. ill^{ma} D^{nis}.

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim : Illustrissimo *stb.* domino Ivanni Baptistae Castaldo *stb.*
(Eredeti.)

b)

1551. sept. 27. Nagyludas i tábor.

*Frater György Castaldonak. A székekelyekhez Kornis Miklóst fogja küldeni;
maga mielőtt tovább menne, okvetlen beszélni fog Castaldóval.*

Illustrissime *stb.* Hodie ex dei auxilio hic ad possessionem Ludas castra posuimus. Scripsimus autem denuo ad omnes comitatus, Saxones et Siculos ut citissime ad nos veniant. Credimus dominos nobiles intra quadriduum ad summum apud nos futuros; Siculi quoque venient, habemus hic apud nos Nicolaum Kornis, quem cras dimittimus ut eos adducat. D^{nem} ill^{mam} rogamus ut dominum Nadasdi nondum expedire festinet; priusquam enim ulterius nos movebimus, D^{nem} V. ill^{mam} adhuc conveniemus, ut de omnibus rebus, de quibus cum dominis regnicolis tractabimus, copiosius cum D^{ue} V. ill^{ma} loqui possimus. Eandem foelicissimam valere optamus. Datum ex castris ad Nagyludas positis, dominico die ante Michaelis archangeli anno 1551.

Eiusdem V. ill^{mae} D^{nis}

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külön papirszeleten: Scriptis litteris accepimus litteras D^{nis} V. ill^{mae} una cum litteris domini Sfforziae, cuius adventus nobis gratissimus est; multumque super hoc gavisi sumus.

Külczim mint előbb.

(Eredeti.)

CXCVIII.

1551. sept. 28. Nagyludas i tábor.

Frater György Castaldónak, Léta várát nem engedheti át Balassa Menyhértnek s nem tartja jónak, hogy Ferdinánd volt ellenei mind fészket rakjanak Erdélyben.

Illustrissime *stb.* Quod Dⁿⁱ V. ill^{mae} hactenus de negotio Melchioris Balasa nihil scripserim, non in aliam partem accipiat, nisi quod inter reliquas occupationes meas oblitus eram Dⁿⁱ V. ill^{mae} scribere. Neque me talem hominem esse arbitratur qui

desiderio vindictae sumendae tenetur. Deus novit non in eum finem ista facio ut de aliis vindictam expeterem, aut meum commodum equidem quererem; sed hoc unum ago, quo pacto Maiestati regiae commodius servire possem ut in regno pacem et tranquillitatem haberet. Scio optime quae Dⁿⁱ V. ill^{mae} scribo; novi enim optime ingenia hominum. Non mihi videtur ut illi qui antea Maiestati regiae rebelles fuerunt, nidum in hoc regno habeant; D^{tio} igitur V. ill^{ma} velit curam habere, ut ad diem constitutum hoc est ad feriam sextam proxime venturam arcem Letha ad manus hominis nostri assignare debeant. Si dominus Balassa voluerit in possessione Szent Laszlo quae prope arcem est, familiam suam tenere, poterit libere hoc facere et totam illam possessionem illi concedimus. Res suas antea quoque non in arce sed in Colosvar conservavit et deinceps quoque ibidem conservare potest. Scribat igitur D^{tio} V. ill^{ma} ad castellanum arcis Letha et mittat aliquem, qui arcem illam manibus hominis nostri dare debeat. Eandem felicissime valere optamus. Datum ex castris ad Ludas positis; feria secunda proxima ante festum Michaelis archangeli, anno domini 1551.

Eiusdem V. ill^{mae} D^{nis}.

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim Illustrissimo stb. domino Joanni Bapt. Castaldo stb.

(Eredeti.)

CXCIX.

a)

1551. sept. 29. Nagyludasi tábor.

Frater György Ferdinándnak. Tudatja: mért halad lassan az erdélyi fölkelés; hogy az oláh vajdák mozgalmái miatt az erdélyi erő megosztandó s régre, hogy neki reménye van a török fölött győzelmeskedni.

Sacratissima regia Maiestas . . . stb.

Ego deo iuvante iam in castris hic ad possessionem Ludas descendi, sumque sollicitus vehementer in convocandis regnicolis, quos tardiuscule quam alias insurgere video. Non enim tam libenter movent se extra regnum ituri, quam si in regno manerent. Nihilominus non quiesco donec eos convocavero, et quicquid M^{ti} V. et Christianitati servire possum, nihil praetermittam. Ex litteris tamen illis, quas mihi de motibus vaivodarum scribunt, M^{tas} V. intelliget, vires Transsylvaniae quas habemus dividere

nos oportere, quod cum omni industria facere conabimur. Illud tamen cogito, ut si nos bono apparatu contra beglerbegum ibimus, viderintque illi vires eorum contra nos non sufficere, alius rursus bassa ex vesiriis cum novis copiis eos subsequetur, quod si fit, et ratio temporis permittit, non dubium, quin adhuc autumnus isto generalis expeditio fiat. Bonum est igitur M^{ti} V. de gentibus pluribus ex Silezia et Moravia et aliis regnis providere eosque Agriam versus mittere. Et quicquid M^{tae} V. poterit, faciat nunc diligenter. Nam si deo iuvante istorum impetum modo superare poterimus, quod non diffido, M^{tas} V. etiam a Turcis tandem quiescere potest. Deus. . . *stb.* Ex castris ad Ludas positus, in festo die sancti Michaelis archangeli anno 1551.

Eiusdem M^{tis} V. sacr.

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külezim: Sacratissime regiae Maiestati . . . *stb.*

(Ered.)

b)

1551. sept. 29. Nagyludas i tábor.

Fráter György Ferdinándnak. Semmikép nem helyeselheti a Léta várának Balassa kezébe adását elrendelő mandatumot.

Sacratissima regia Maiestas. . . *stb.*

Mandatum M^{tis} V. de resignatione arcis Letha ad manus Melchioris Balassa intelligo. Ego semper voluntati et mandato M^{tis} V. parui ac deinceps parebo; quam tamen ob causam arcem illam in manibus meis esse velim, postea M^{tas} V. clarius cognoscet. Non facio hoc pro meo commodo neque ratione vindictae, sed pro utilitate M^{tis} V. et quietiori statu regni, de quibus cum deo volente cum M^{te} V. constitutus fuero, plura dicam. Deus M^{tem} V. servet incolumem. Ex castris ad Ludas positus, in festo sancti Michaelis archangeli 1551.

Eiusdem V. M^{tis} sacr.

fidelis servitor

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külezim: mint előbb.

(Eredeti.)

CC.

a)

1551. sept. 29. Nagyludasi tábor.

Frater György Castaldónak. Kildtásai a beglerbég fölötti győzelemre s aggodalmai, hogy sokan János Zsigmondra vetik szemüket; neki magának valami rossz előérzete van.

Illustrissime stb. Litteras D^{nis} V. ill^{mae} una cum exemplo litterarum domini Sforziae intellegimus. D^{tio} V. ill^{ma} ex proximis meis litteris motum vaivodarum Moldaviensium et Transalpinensium intelligit. Credimus autem istos omnino intraturos; praesertim si nullum obstaculum habuerint. Passam Budensem ideo tantum illos apparatus facere iudicamus ut copias istas regiae Maiestatis remoraretur, ne cum reliquis ipsos coniungere possent et ut beglerbego liberius agendi facultas daretur. Non tamen existimo bassam ipsum tantas vires habere posse, ut arces aliquas obsideret vel magni aliquid faceret. Et si necesse erit beglerbego nobiscum configere, nihil dubium est quin passa Budensis vires suas cum eo coniungat eruntque simul in conflictu. Proinde mihi videtur ut dominus Sforzia relictis ad custodiam arcium praesidiis, quo meliori modo et pluribus hominibus ac bombardis venire posset, veniret. In ea enim opinione sum ut si beglerbegas intellexerit bono apparatu contra eum nos venire, neque expectabit sed discedet; quem si vel avertere vel deo iuvante profigare possemus, reliqui omnes silescerent. D^{tio} igitur V. ill^{ma} scribat domino Sforziae ut veniat citissime et quo plures secum ducere potest, ducat praesertim bombardas sine quibus nihil efficimus; ex isto autem regno propter motum valachorum non videtur mihi ut bombardas exportae debeamus. Hesternae die scripsimus nos Varadinum ut domino Sforziae obviam ire debeant et de comitatibus illis prospiciant. Melius autem est eos per Varadinum quam per loca campestria venire. Eandem feliciter valere optamus. Datum ex castris ad Ludas positis, hora noctis tertia festi sancti Michaelis archangeli 1551.

Eiusdem Vestrae illustrissimae Dominationis
deditissimus

Fr. Georgius episcopus Waradiensis.

Különpapirszeleten: a) Deo iuvante contra ipsum beglerbegum bono apparatu esse possumus, ut vires ipsius beglerbegi contra nos non sufficiant; arbitror unum ex vesiriis adhuc autumnus isto cum novis copiis Turcarum exire, et si tempus patitur, generalem expeditionem fieri. D^{tio} V. ill^{ma} scribat regiae M^{ti}, velit diligenter omnia curare et facere quicquid potest. Si

enim deo dante, motus istos nunc reprimere poterimus, M^{tas} sua etiam ab ipsis Turcis quietem postea habebit.

b) D^{tio} ill^{ma} V. scribat regiae M^{ti} et roget propter deum, ut de M^{te} reginali et de filio regis aliquam curam habere dignetur. Bonum esset filium regis ad se recipere. Video enim multorum oculos etiam nunc in eam partem infixos esse et nescio quid animus noster praesagit. De Cassovia quoque bonum esset si M^{tas} sua provideret, ut apud manus potius suas, quam alterius esset.

Külczim : Illustrissimo stb. domino Joanni Bapt. Castaldo stb.

(Ered.)

b)

1551. sept. 29. Nagyludas i tábor.

Frater György Castaldonal: hadi intézkedésekről s arról, hogy a törökkel egyezkedni eszedgában sincs. — Balassa Menyhértnek nejét sem türheti Léta várában.

Illustrissime domine stb.

Quae D^{tio} V. ill^{ma} per Gasparem Pestiensem secretarium meum mihi nunciavit, intellexi abunde. Ego vero nihil magis cuperem quam ut tempestive et quamprimum me movere possim; cogere tamen exercitum, cui extra regnum eundum sit, non tam facile fieri potest. Si vero intra regnum conveniendum esset istis, minori ista labore confici possent. Itaque cum ad diem sabbati eos quos ex regno ad me venire iussi, hic omnino futuros existimamus, consulendum erit et de modo quo spect. ac mag^{cus} dominus Nadasdy hic maneat et quibuscum maneat? Siculi nunc duo illa millia, quibus in Hungariam mecum eundum erit, conscribunt. Nam si sine ordine nec his copiis quibus decet, me movero, maiorem animum sumet hostis, alii vero timidius se gerent quam deberent. Mihi vero ne in animum unquam venit, ut aliquid de induciis, sumat-ne illas Turcus vel non, cogitarem; cum nobis hoc unum inprimis curandum esset qua ratione, quibusque copiis hostibus obviare, illosque profligare aut ea quae per illos a nobis erepta sunt, iterum recuperare possimus. Neminem igitur puto qui maiorem celeritatem in his rebus me excepto fieri cupiat. si tantum haec res, ordine bono et cum fructu fiat.

De Joanne Weres intellexi quae D^{tio} V. ill^{ma} una cum domino Nadasdio mihi nunciavit, ille tamen per fratrem germanum suum cum Joanne Drawa convenit, se de omnibus rebus ab ipso Joanne ablatis satisfactorum. Juxta illorum igitur concordiam ego in hac causa processi.

Dominam coniugem Balassa nullo modo in arce esse volo; quae tamen in curia illa ubi nunc est in possessione Zentlázlo

libere esse potest possessionemque illam possidere, de qua re ego ipsi quoque dominae nunciavi. D^{nem} V. ill^{mam} bene valere opto. Ex castris ad Naghludas, 29. die septembris anno domini 1551.

Eiusdem D^{nis} V. ill^{mae}

deditissimus

Fr. Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: Illustrissimo stb. domino Joanni Bapt. Castaldo . . . stb.

(Ered)

c)

1551. sept. 29. — Nagyludasi tábor.

Frater György Castaldónak. A Moldva felől nyert hírek miatt is siettetni a hadinép egybegyűlését.

Illustrissime . . . stb.

Litteras civium civitatis Bistriciensis ac Lazaris Kwn, ad dominum Franciscum Kendi scriptas Dⁿⁱ V. ill^{mae} huic inclusas in specie misimus, ex quibus cognoscet, quid de partibus Moldaviae scribant. Nos in hoc sumus ut quo citius fieri potest, regnicolas convocare possimus, et denuo omnibus scripsimus ut festinare debeant. Si quid deinceps habebimus, D^{nem} V. ill^{mam} de omnibus certiore faciemus. Quam bene et foeliciter valere optamus. Datum ex castris ad Naghludas positis in festo Michaelis archangeli anno domini 1551.

Eiusdem M^{mac} D^{nis} V.

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: mint e'öbb.

(Eredei.)

CCI.

a)

1551. sept. 30. Nagyludasi tábor.

Frater György Castaldónak, a székelők fölkeléséről, az élelmezésről s az ágyuk használatáról ír s posztót kér, hogy a hozzájött két főszékelyt megajándékozhassa.

Illustrissime domine. . . . stb.

Duo praecipui Siculi, Michael Sandor unus, alter Valentinus Petky ex penitiori sede Sicularum, quae sub alpibus moldavicis est, ad me venerunt hodie, dicuntque duo illa millia hominum iam numerata esse. Jussi tamen ut reliqui etiam ex illis praecipui ad me veniant, acturi cum illis, qui in hoc regno

et quo ordine manere debeant. Cum autem et reliquae copiae ex omnibus partibus coire incipiant, brevi et ipse hinc discedam, ubi et hactenus cura victualium me continuit, cum loca illa quo ituri sumus et aestate praeterita et anno superiore per varias gentes quibus illac iter erat, victualibus admodum exhausta fuerint, quae versus illa loca conferri iussi ne qua inopia victualium esse possit.

Ingenia regia e civitate non movenda consulo; terrorem enim et diffidentiam haec res omnibus induceret. Mea quae Waradini et in Wywaar sunt, si necesse erit adferri faciam. Dominus etiam Bathory istis de suis aliquot addat.

Facere autem non possum ut hi qui me adeunt, irremunerati a me discedant, cum hi semper aliquid accipere soliti sint. Rogo igitur D^{nem} V. ill^{mam} ut vel ad rationem servitiorum meorum quinquaginta pecias panni Carasiae dari iubeat, vel saltem pannus Tynkespygler, qui mihi datus est, eo numero commutetur locoque Thynkespygler detur Karisia, cum omnes istum pannum habere cupiant.

Priusquam autem hinc abirem, D^{nem} V. ill^{mam} conveniam quam deus optimus maximus conservet diutissime incolumem. Ex castris ad Naghludas positis ultima die mensis septembris, anno domini 1551.

Eiusdem D^{nis} V. ill^{mae}

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis

A lap alján Castaldo irnokának kezével: De pannis petitis episcopo ita responsum est quod Germanis ad dimidium stipendium mensis praeteriti pannus nondum sit distributus; hoc facto si quid panni supererit, in uno vel altero casu Dⁿⁱ suae rev^{mae} satis faciemus.

Külezím: Illustrissimo domino Joanni Bapt. Castaldo. . . stb.

(Eredeti)

b)

1551. sept. 30. — Nagyludasi tábor.

Frater György Castaldóhoz. Becskerék elcsétéről, rendszabályokról; Izabella egy kémjéről stb. s arról, hogy vagy Kassát kéhez venni, vagy János Zsigmondot udvarába venni Ferdinándnak szükséges volna.

Illustrissime stb.

Litteras D^{nis} V. ill^{mae} una cum fasciculo litterarum regiae M^{tis} accepimus, in quo invenimus litteras ill^{mae} D^{nis} V., dominis Nadasdi, Bathori et ad comitatus statusque et ordines regni pro

comitiis generalibus scriptas; de quibus utrum hoc tempore publicandae sint, postea cum D^{bus} V. loquemur. Eas vero litteras quae D^{bus} V. sonant, eisdem transmittibus, quae tamen casu quodam per cursorem in aquam submersae fuerant. Voluissemus autem ut D^{tio} V. ill^{ma} primum fasciculum istud resolvisset, visisque litteris istis postea ad nos transmisisset; quod et deinceps si disiuncti fuerimus, facere nos oportebit.

Amissionem alterius arcis Bechkereke non sine animi dolore audio; placet mihi consilium D^{nis} V. ill^{mae} ut cataphracti illico se Devam versus moveant; ego quoque nihil immorarer, saltem regnicolae advenirent. Litterarum exemplum, ¹⁾ quas rursum hodie ad comitatus dedi, Dⁿⁱ V. ill^{mae} huic inclusum mitto, quibus visis credimus eos citius properaturos.

Ex Germanis quoque et Hispanis militibus si quos D^{tio} V. ill^{ma} mittere vult, habentur naves secedim in promptu.

Si arcem Letha D^{tio} V. ill^{ma} consignare voluerit, scribat castellano arcis illius ut ad manus hominis nostri Francisci Zylahi officialis de Colosmonosthra consignare debeat, cui nos scripsimus ut ad manus suas recipere debeat. Dominae quoque consorti Melchioris Balassa scripsimus, ut quiete in possessione illa maneat et si quid necesse habet, nos reperiat. Eandem foelicissime valere optamus. Datum ex castris ad Ludas positis, feria quarta post festum sancti Michaelis archangeli anno 1551.

Eiusdem V. ill^{mae} D^{nis}.

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külön papírszöleteken:

a) Exemplum litterarum caesaris et beglerbegi D^{tio} V. ill^{ma} velit iterum ad me remittere. Rogat nos dominus reverendissimus Hieronymus Martinengus legatus summi pontificis ut copiam earum sibi faciam. D^{tio} V. ill^{ma} consulat quid in ea re faciendum sit; nollem enim quicquam praeter voluntatem regiae M^{tis} facere.

b) Hodie venit ad me quidam, qui in secreto dixit Margajm a reginali Maiestate pro exploratore tantum ad partes Themensvarienses missum esse. Vereor ne etiam nunc aliquam practicam habeant; hoc tamen soli Dⁿⁱ V. ill^{mae} scribo: fortasse bonum esset in aliquo loco, interim donec motus isti transeant, quietum sedere (sic) facere.

c) Hac nocte praeterita Marcus Anthonius intimavit nobis cives istius civitatis ²⁾ eandem ³⁾ sollicitare ut peditum numerum

¹⁾ Lásd a mellékletet.

²⁾ Szeben.

³⁾ = (D^{nem} V.) Castaldót.

diminuere vellet. Mihi tamen non videtur ut D^{tio} V. ill^{ma} hoc faciat. Cibinium enim iudicio nostro sine praesidio non est relinquenda. Quare D^{tio} V. priusquam nobiscum constituetur nihil de hac re deliberet. — Postam illico dimissem, sed oportuit prius litteras madidas exsiccare.

d) De Cassovia adhuc multum sollicitus sum. Vellem ut M^{tas} regia primo quoque tempore ad manus suas recipere posset, aut saltem puerum regium apud se haberet.

Külezim : Illustrissimo domino Joanni Bapt. Castaldo. . . . stb.

(Eredeti.)

M e l l é k l e t.

Frater György mandatum a Hunyad megyéhez, hogy a fölkelni készlekedők javai a király részére elkoboztassanak.

Frater Georgius episcopus, Waradiensis, thesaurarius ac locumtenens stb. Egregiis et nobilibus comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus Hunyad. Salutem et favorem. Cum regni periculum nunc maxime immineat, maiorique nunc celeritate in defensione regni opus sit, videamusque dominos regnicolas ad praescriptum diem non comparuisse, auctoritatemque nostram a regia M^{te} attributam contemnere et ad prosecutionem mandati nostri admodum otiosos esse, hortamur vos et auctoritate nostra sub amissione capitis vestri committimus, ut nulla habita ratione personarum, statim visis praesentibus, eorum universa bona, qui ad requisitionem nostram et mandatum nondum se movissent, ad rationem sacrae regiae M^{tis} Romanorum occupare debeatis et teneanimi. Secus non facturi. Datum ex castris ad Ludas positis, feria quarta post festum sancti Michaelis archangeli anno domini 1551.

(Egykoru másolat.)

CCII.

1551, sept. 30. — N a g y l u d a s i t á b o r.

Frater György Castaldonak és Nádasdynak, a Ferdinánd által ő rá ruházott fővezérségről, az erdélyiek insurrectiójáról s az ő csatlakozásáról Castaldóékhoz.

Illustrissime spectabiles et magnifici domini . . . stb.

Accepi litteras sacr. regiae M^{ts} ex quibus clementiam et gratiam M^{tis} suae erga me singularem agnosco. Juro tamen ad deum vivum nunquam me pro praemio aut donationibus M^{ti} suae servire intendere; sed tantum ex amore et charitate, quae erga suam M^{tem} affectus sum. Quicquid autem mearum virium erit et

quantum possum, corpore et anima M^{ti} suae serviam. Satis illud praemii et mercedis erit, si M^{ti} suae pro voto et reipublicae christianae commodo servivero. Quod autem M^{tis} sua officio belliductoratus me ornare dignata est, id quoque clementiae M^{tis} suae tribuo. Faxit deus altissimus ut ad vota M^{tis} suae omnia succedant.

De Siculis et regnicolis in litteris hac nocte ad D^{ncm} V. ill^{mam} datis scripsimus. Istis diebus quatuor credimus nobilitatem iam apud nos futuros (*sic*), et ubi advenerint, statim D^{nes} V. mag^{cas} conveniemus. Ad litteras M^{tis} regiae brevi respondebo; reliqua per Marcum Anthonium D^{bus} V. nunciavi. Deus optimus D^{nes} V. servet incolumes. Ex castris ad Ludas positis, ultima die septembris anno 1551.

Earundem D^{num} V. ill^{marum} et mag^{corum}

deditissimus

Frater Georgius episcopus Waradiensis.

Külczim: Illustrissimo spectabili et magnifico dominis Joanni Bapt. Castaldo . . . stb. ac Thomae de Nádasd . . . stb.

(Eredeti.)

Közli: KÁROLYI ÁRPÁD.

HÉBER KUTFORRÁSOK ÉS ADATOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉHEZ.

ÖTÖDIK KÖZLEMÉNY.

XXVII.

Cantarini Kóhen Izsák Chájim mint szemtanu elbeszéli, hogy a páduai zsidó községet Budának 1684-iki vívása alkalmával üldözték, mivel a budai zsidók a várt a keresztény ostromsereg ellen védelmezni segítették. A páduai zsidók „budai farsang“-ja. 1685.

Cantarini Kóhen Izsák Chájim, egy tekintélyes olasz zsidó család sarja, mint talmudtudós és mint orvos egyaránt híres páduai zsidó, ki 1728-ban életének 95-ik évében halt meg,¹⁾ egyebek közt egy »Páchád Jiczchák« (Izsák félelme) című héber munkát is írt, mely Amsterdamban 1685-ben megjelent. A szerző mint szemtanu elbeszéli ama nagy veszedelmet, melyben a páduai zsidó község Budának 1684-iki vívása alkalmával forgott, mivel Budán lakó hitsorsosaik e várt a keresztény ostromsereg ellen védelmezni segítették. A szójátékokban bővelkedő mesterkéltny nyelven írott könyv, melynek szószerinti, vagy csak hű lefordítása majdnem lehetetlen, Buda e vivására vonatkozó több érdekes adatot tartalmaz és élénken ecseteli ama izgatottságot, melylyel Europa a magyar főváros ez ostromát kísérte, és ama fölháborodást, melyet a budai zsidók makacs ellenállásuknak szántszándékkal túlzott híre az egész keresztény világban keltett.

Cantarini hosszabb bevezetés után e könyve 9a lapján ezeket írja:

»És lön az erre következő (1684-iki) évben, az időben, mikor a

¹⁾ L. róla a »Kerem-chemed« című héber folyóirat III. évf. 115 l.; *Graetz*: i. h. X. 286 és 297 l., és *Osimo*: *Narrazione della strage . . . e cenni biografici della famiglia Koën Cantarini*, Casale 1875.

királyok síkra szoktak szállni, és a lothringi herceg, Leopold császár fővezére, összehívta seregeit. Ezek betörték Magyarországra, a Dunán fekvő *Pesthez* értek és ezt vérontás nélkül elfoglalták, mivel a török odahagyta és a hidat háta mögött felgyújtotta. Erre a császáriak (a Dunán) átkeltek és Julius 16-án ¹⁾ Buda magas várát körül táborolták, mit számos futár hírül hozott Olaszországba, hol a nép, de még a szakértők is elhitték, ha azt beszélték, hogy rövid idő múlva Buda kincseivel együtt a császár hatalmába esni fog.

»Ekkor«, azt mondja a szerző, »Buda nevéhez sok hazugságot ²⁾ fűztek«, hogy a zsidókat tönkre tegyék. Padua akkor Velenczét uralta; vagyonos zsidó községe külön városrészben — ghettóban — lakott és közte s az ottani keresztény lakosság közt kenyéririgység következtében nagy elkeseredés keletkezett, melyet főképp szabók szítottak, mivel a zsidók nem csak ócska, hanem új ruhát is árultak. S a zsidógyűlölet Buda vívását felhasználta, hogy a zsidók elleni elkeseredést növelje.

»Ez időben« — így folytatja a szerző, (12b. l.) — »hazug ajkak hamis híreket terjesztettek. Azt híresztelték, hogy *Budán 30000 (!!) zsidó lakik, kik többnyire harczképesek és egyesült erejükkel az ostromlókat visszaverik.* Ellenséges indulatukban később még túlzással beszéltek a budai zsidók nagy gazdagságáról, tiszta ezüstük sokaságáról, aranypénzüik százezzeiről. De ezzel még nem érték be; hanem a zsidógyűlölet még nöttön nőtt, midőn egymásután sűrűen érkeztek meg a levelek, melyek a *Budán levő keresztény hadi foglyokról azt állították, hogy e szegényeket a zsidók jegyvere irtalmatlan kegyetlenséggel megölte.*«

A páduai lakosság mindezt elhitte, vagy magával elhitette. A zsidók hiába hozták fel az ellenvetést (14b l.):

»*Hát nincsenek-e a Budát vivő császári seregben sokan városunk nemesei közül? Vagy nincsenek-e ottan legelőkelőbb családjaink tagjai: a Buzzacariní, Zacchi, Abriani* ³⁾ *családok híradói? Hisz ezeknek levelei rokonainknak hetenként hoznak híreket, de mindezekről mitsem írnak ők.*«

A hatóságok gyengesége, vagy rossz akarata mellett, a páduai zsidó község szüntelen zaklatásoknak s megtámadásoknak volt kitéve. Augusztus 20-ikán Buda megvételének híre érkezett oda, és a lakosság örömeiben felkiáltott (17a l.):

»*Buda elesett! Ez az a nap, a melyet várva vártunk. Buda elesett! E napot Isten szerezte, hogy } örüljünk.* ⁴⁾ *Essünk most nekik a zsidóknak, támadjuk meg Jákob házát, mely telve van kincsekkel s drágaságokkal!*«

¹⁾ Helyesebben: 14-én.

²⁾ Fordíthatatlan szójáték: a Buda név t. i. hasonlangu a héber בודא szóval, mely »hazugság«-ot jelent.

³⁾ בוצצאריני, זאכחי, אבריאני.

⁴⁾ Zsoltár 118. 24.

Egy parázna asszony kiabálása, hogy a zsidók megölték az ő gyermekét, égő üszköt vetett a forrongó kedélyekbe. A féktelen tömeg Ellúl hó 10-én (= Augusztus 20-án) a ghettót megrohanta, ennek kapúit bárdokkal föl akarta törni, mindenféle löveget hányt utczáiba, és itt-ott gyujtogatni kezdett. A hatóságok későn ugyan, de az utolsó perczben még is megmen-tették a végveszélyben forgott zsidókat, mit a szerző részletesen elbeszél.

De Buda elfoglalásának híre hamis volt. A harctérről megérkezett újabb tudósítások ezeket beszélték (37a l.):

»A vége megérkezett, immár itt is van! A császáriak a föld alatt egész Budavár tövéig eljutottak és falait föld alól fellobbanó tüzvel ledöntötték. Még csak kevésbe kerül, és a várost megveszik, melynek bukása nekünk örömünk és boldogságunk. Az örsereg vezérei hadi tanácsot tartottak, melyben azt mondták: „Mind hiába! Buda veszve van! Mentsük meg életünket; a vagyont s a várost hadd vegyék ők! Küldjünk ki embereket, kik maradványunk számára velük békét kössenek, hogy reménységünk legyen a jövőre nézve. Miért lennénk hiába makacsok, hogy ne maradjon köztünk sem menekült, sem pedig maradvány?« Három basa jelen volt e tanácskozásban; tehát kettőnek szavazata döntött és a vár feladását elhatározhatta volna. De a zsidók, maguk is gonoszak, ellenségünket is még gonoszabbá tették, sok ezer arany s ezüst pénzzel támogatván makacsságát,¹⁾ úgy hogy ellenállását folytatta. Csak a zsidók miatt távol van még szívünk öröme, ők hiúsították meg reményünket.« Még így beszélgettek, midőn rágalmazó ajkáról s rossz szívből új tudósítás érkezett: »Még áll Buda, és mi már a császáriak hatalmában véltük. De tudjátok meg a zsidó nép gazságát. Mikép tűrhetnök mi még tovább a héberek gonoszságát? Már megírtuk, hogy a törökök három vagy négy nap múlva a Duna vizétől el lesznek zárva, hogy számukra az éhséghez még a szomjuság is járuljon. Az ellenség már-már mondá: »Csontjaink elszáradtak, reményünk eltűnt, oda vagyunk! Megérkezett az alkudozás ideje, hogy éhség és szomjuság ne öljenek meg bennünket!« S ez meg is történt volna, ha az átkozott zsidók, a kereszténygyűlölők, kincseik által fel nem bátorítják a jancsárok szívét és szándékukat meg nem ingatják.«

A szerző, hogy az érdekeltséget megmagyarázza, melylyel Buda vívását Europaszerte kísérték, egyebek közt (u. o.) azt mondja:

»Az írók szerint Europa városai közt három van, mely különösen hírneves: az egyik a tenger ölében, ez a koronás *Velencez*; a második a síkságban, ez a szépséggel ékesített *Florenz*; a harmadik hegytetőn, s ez az erősen fekvő *Buda*.

¹⁾ Azaz: a basákat megvesztegették, hogy békealkudozásokba ne bocsátkozzanak.

Páduában azt is beszélték, hogy (38a l.)

»A lothringi herceg, a császár fővezére, a budai zsidóknak megüzente, hogyha gonosz tetteikkel nem hagynak fel tüstént, akkor az ura hatalma alatt élő zsidók mind megöletnek.«

(U. o.) »Továbbá azt is híresztelték, hogy a törökök aknát vájtak, melyre a császáriak rábukkantak, ott 80 zsidót találtak a munkánál, kiket kardélre hánytak és darabra felaprítottak.«

»Ezeken kívül még valamit találtak föl, hogy a zsidógyűlöletet nem csak a fül, hanem a szem útján is ápolják. *Az utczákon Budavár vívásának különféle nagyságu térképeit árulták.* Ezeken az ábrákon a nyilvános helyeket, palotákat s erődöket kicsinyre rajzolták; de nagy betűkkel írták oda: A zsidók ghettója.«

»E napokban Bécsből Páduába jött egy Horatio Clementi nevezetű keresztény, ki a császárnak zenésze, és a királyi palotában jártos volt. Ennek elbeszéltek mindazt, mit a budai zsidókról hallottak és mi az itteni (páduai) zsidókat érte, mire ő nagyon elcsodálkozott, mivel felséges ura, a császár, mindezekről mit sem tudott, és ő, míg Bécsben tartózkodott, ezekről nem hallott semmit sem.«

(U. o.) »És Szeptember hó vége felé hírül hozták, hogy a szeriaszker, azaz a török fővezér, a lothringi s a bajor hercegek ellen, Buda alá érkezett seregével, a várnak segélyt hozott s így a megbotlás kövévé vált. Ez alkalommal is roszra említették föl Izráel nevét.«

Cantarini azután elbeszéli, hogy a császár és a lothringi herceg *Marco d'Avianót*, a híres kapucinust, ki Bécs vívása s felszabadítása alatt a császári seregnél volt, ez évben Buda alá parancsolták, hol két hónapot töltött az ostromseregnél. Ennek a páduai kapucinosok főnöke, *Padre Bartolomeo da Castelfranco* levelet írt, hogy megtudja tőle, a zsidók ellen felhozott vádak alaposak-e, vagy nem? Fra Marco October 1-én Gráczból írt válaszoló levelet, melyet a szerző (41b l.) héber fordításban közöl. De miután az eredeti olasz okmány, mely a páduai zsidó község levéltárában őriztetik, ¹⁾ már ki van adva ²⁾, itt inkább magát az eredetit teszem közzé. A levél ekkép hangzik:

»Reverendo Sig.-r mio Osservandissimo!

Non senza compatimento religioso intendo dalla sua li accidenti seguiti in Padova per la sollevazione della Plebe contro li Ebrei travagliati senza alcuna colpa, *essendo falsissimo che li Ebrei di Buda habino usate le crudeltà, che si dice contro li Christiani*; Bensi l'hanno

¹⁾ A páduai hatóságnak egy 1684. December 4-én kelt okmánya, mely e levél eredetiségét bizonyítja, ugyanott őriztetik. A levél egy egykoru másolata pedig Velenczében a »R. Archiv. generale ai Frari«-ban található.

²⁾ A Corfuban megjelenő »*Mosè*, *Antologia Israelitica*« című olasz-zsidó folyóiratban, 1879. (II. évf.) 88 l.

fatto li Turchi e tanto hanno riferito quelli fugitivi della Citta, che venivano da nostri, ma delli Ebrei mai ho sentito cosa tale in due mesi che son fermato nel Campo.

Con l'aggiuto di Dio son liberato dalla Febre e fra 4 giorni proseguirò il viaggio per Italia, et Intanto la riverisco e mi raccomando alle sue orazioni, e resto

RR. PP.

Servo Humilissimo et Obbligatissimo

P. Marco d'Aviano P. C. App.-o Pred.-e

Gratz li primo Dicembre 1684.

Al Reverendissimo Padron mio observandissimo.

Il Padre Bortolomeo da Castelfranco Sacerdote Capucino, à Capucini Padova.«

A páduai zsidó község e levelet sok hiteles példányban lemásoltatta és minden olasz zsidó községnek, de még a trieszti, zantei, görcei, korfui és insbrucki községeknek is megküldötte.

»Ezek után — így folytatja Cantarini (42b l.) — városunk egyik előkelő nemes embere, Conte Corado (Conrado) Zaccho, Bécsből ide visszajött. Ez Buda egész vívása alatt ott volt a császár seregében. Igaz szó volt az ő szájában, és mellettünk tanúskodott, hogy hazugságot koholtak ellenünk. A hatóságok erre figyeltek, és a rettegés hangja lassanként elhallgatott. . . S az idővel megszűnt a fenyegető veszedelem s Izráel gyermekeinek végtére nyugalmuk lett a Buda alól kiindult e vihar után.«

A páduai zsidó község pedig elhatározta, hogy az Ellul hó 10-ikét (= 1684-iki Augusztus 20-át), mely napon a fenyegető végveszélytől szerencsésen menekült, örök időkre örömnépnappként meg fogja ülni. Ezen ünnepre nézve különös szertartást állapítottak meg, melyet Cantarini részletesen közöl (46b l. — 47b l.) A kivilágított zsinagógában háromszor ünnepélyes isteni tiszteletet tartottak, a sófárt harsogtatták, ez alkalomra írott zoltárokat énekeltek és alamizsnát osztogattak. Ez ünnepet a »Budai Purim« (= sorsolási ünnep, farsang) név alatt a páduai zsidó község még most is évenként ünnepli.¹⁾ Megjegyzendő, hogy a budai zsidók törökbarát magaviseletük hírére Buda 1684-iki vívása ideje alatt mint Páduában, úgy ennek egész környezetében és még egyéb olasz városokban is zsidóüldözések támadtak.²⁾

¹⁾ L. Mosè: i. h. 89 l.

²⁾ L. Cantarini: i. h. 39b l. és *de Barrios*, Graetznél, i. h. X. 286.

XXVIII.

Czeví ben Jákob Áskenázi egy Buda vívása alkalmával keletkezett pört intéz el. A budai zsidó hitközség sajátos intézményei. 1686.

*Czeví*¹⁾ *ben Jákob Áskenázi*²⁾ Vilnában született, de öregatyjánál, Kóhen Efrájim rabbinál³⁾, Budán növelkedett, hol körülbelül 20 évig, egész 1686-ig élt. Később Szerájevóban, Altonában, Amszterdamban s Lembergben, mint rabbi működött⁴⁾; nevéhez rendesen hozzá szokta volt tenni, hogy: »a Budáról való.«

Amszterdamban, 1712-ben megjelent s azóta többször kinyomatott döntvénytára⁵⁾ előszavában elbeszéli, hogy Budának 1686-ban történt bevétele alkalmával minden könyve s drágasága részben elpusztult, részben elprédáltatott, de hogy ő maga még a város bevétele előtt menekült el. A 61. számú döntvény keltezete: »Buda, mely Ofennek is nevezetik 5446« (= 1686); tartalmát egy pör eldöntése képezi, melynek lényegét a *kérdés* ekkép adja elő:

»Reuben Budán megnősült. Ott a Speier, Worms s Mainz városoknak határozata, valamint a toledói határozat⁶⁾ nincsen gyakorlatban, hanem visszatérítési oklevelet állítanak ki, melyet »kimulási oklevél«-nek neveznek, s melynek fogalmazása e következő: »Előttük, alulírt tanuk előtt, N. N. megjelent, mondván: Legyetek hiteles tanuk sat. és irjátok meg jogérvényesen és irjátok is alá és adjátok oda nőmnek, N. N.-nek, hogy kezében és jogutódai kezében maradjon meg tanuircmánykép s bizonyítékul, miszerint szabad akaratból, minden erőszak és kényszer nélkül, hanem teljes szívből, jószántamból s meggondolt

1) צבי = szarvas; német neve t. i. *Hirsch* volt.

2) אשכנזי = német.

3) L. a XXVI. számot.

4) Életrajzát l.: *Orient*, 1846, Literaturbl. 757 folyt. és *Graetz*: i. h. X. 352 és 359 folyt. és LXXXVII l.

5) שו"ת חבם צבי.

6) A három nevezett rajnai város idevágó határozata az, hogy a férj, ha neje *egy* évvel hal el a házasságkötés után, a nő hozományát s egyéb vagyonát a nő rokonainak tartozik visszaszolgáltatni. A toledói határozat pedig azt állapította meg, hogy ha az özvegy követelése a meghalt férj vagyonának felénél nagyobb, akkor a nő férje hagyatéka-uk csak *felét* követelheti, másik fele a férj örököseit illetvén. L. *Graetz*: i. h. VI. 216. l. és VII. 29. l. V. ö. Éven ha-Ézer, 118. fej. E határozatokat, melyek a legtöbb zsidó községben voltak érvényben, a budai zsidó község, valószínűleg helyi viszonyok miatt, nem fogadta el.

elhatározásból egyeztem bele s elöttetek megvallom, hogy igaz és áll az, hogyha — amitől isten óvjon! — én meghalnék, vagy nevezett nőm halna meg úgy, hogy gyermeket ne hagyott volna hátra: én s törvényes utódaim nevezett nőmnek, vagy örököseinek mindazt visszaadni tartozunk, amit hozománykép nékem adott, azaz ekkora összeget. De ha — amitől isten óvjon! — én meg találnék halni, vagy nőm halna meg, gyermeket hagyván hátra; akkor érvényre jusson ama régi zsidó törvény, mely szerint a férj nejének örököse sat. S mindezt őszintén mondom sat. S a fentirottakra nézve felhatalmazást nyertünk N. N.-től sat.

Budán szokás az, hogy még azok is, akik efféle oklevelet állítanak ki, a nő egyéb vagyonát (a hozományon kívül) visszatartják, mivel erről az okiratban nincsen szó. A nevezett R.-nek pedig jókora ajándékot adtak, hogy az említett oklevélben a nő egyéb vagyonát is engedje fölvetetni; s ő így is tett. Házasságuk 7-ik évében, midőn már harmadfél éves leánygyermekük volt, szerencsétlen eset történt. *A város ostromlása alatt az ellenség „kumbara“-t,¹⁾ melyet németül „Bombe“-nek neveznek, lóditott a városba, mely nejét s leányát érte, úgy hogy mindketten meghaltak s lehetetlen megtudni, vajjon melyikök halt meg előbb? ²⁾ R. pedig 20 vagy 30 nappal neje halála előtt mindenét, ezüstjét, aranyát, házi eszközeit, saját és nejének ruháit két vagy három embernek adta oda, hogy a sziklák barlangjaiba rejtse el. A föntemplített gyász eset után az árvának ³⁾ gyámjai, a megölt nő fitestvérei a kezükben levő »kimúlási okirat« erejénél fogva, mindazt lefoglalták, amit R. az említett embereknek átadott, hogy elrejtseék.«*

Ebből R. és a meghalt nő örökösei közt per támadt, melyet Czevi Askenázi ügydöntő el, hogy a nőnek hagyatéka a férjjet illeti.

XXIX.

Schulhof Izsáknak, Salamon (Zalman) ha-Lévi fiának, budai lakosnak, Budának rohammal való megejtése alkalmából írt két gyászdala, valamint ama eseményeknek elbeszélése, melyekre vonatkoznak. 1686.

Schulhof Izsák, Salamon (Zalman) há-Lévinak fia, a már fentebb (XXVI. sz. a.) említett Kóhen Éfrájim, budai rabbinak volt veje, és szintén Budán lakott, hol e városnak 1686-ban történt bevételének szemtanuja volt. Ez esemény kétszeresen suj-

¹⁾ Ez a *mozsár* török elnevezése.

²⁾ E körülmény kiderítése pedig az örökösödési jogra nézve döntő volt. Ha t. i. a nő halt meg előbb, férje volt örököse, ha pedig a leány, akkor a föntemplített oklevél erejénél fogva a nő törvényes utódai az örökösök, mivel midőn a nő meghalt, már nem volt gyermeke.

³⁾ T. i. a megölt nőnek, ki midőn férjhez ment, kiskoru árva volt.

totta őt: családi boldogságát semmisítette meg, és a budai zsidó hitközséget, melynek buzgó tagja volt, tönkre tette. Izsák maga sok viszontagság után szerencsésen menekült el s e szomorú esemény emlékezetére két héber gyászdalt írt, melyeket *Kobak* József »Jesúrun« című folyóiratában ¹⁾ egy kézirat után közölt, melyet a budai költő maga írt.²⁾

Az *első* kisebb »gyászdal« (kináh) 10 versszakból áll; az első, mely a bevezetést képezi, három sorból, a többi kilencz négy-négy sorból áll. Minden első sor »jaj nekem!« szavakkal kezdődik, minden utolsó sor pedig ezzel végződik: »Jaj nekem, hogy vétkeztem!« A költő, többnyire a szent írásból s különféle imákból vett siralmas versekben, kedveseinek gyászos halálát siratja s ezeket a, különben semmiféle történelmi adatot nem tartalmazó, siralmait e következő sorokkal kíséri:

»E gyászdalnak ez a rövid magyarázata. Azért írtam, mivel jámbor feleségem, a főpapnak, kora nagy tanítójának, a budai szent hitközség főabbijának, a Vlnából való boldogemlékezetű Efrájim rabbinak leánya, nagy vétkeink miatt az első roham alkalmával megöletett, midőn a várost a keményszívűek ostrommal vették be. Szeretett fiamat, egy hét éves gyermeket pedig egy kemény ellenséges katona oldalom mellől ragadta el. A katona dühében meg akart ölni; de a csodákat művelő Mindenható kegyelméből megmenekültem. Fiamat többé nem láthattam, mert fogságba hurezolták, én pedig másoknak estem kezébe. De mivel a gondviselésnek különösen rám volt szeme, és atyám istene, ki a haláltól megmentett, segítségemre volt; nem maradtam soká a fogságban. Irgalmas emberek, irgalmasok gyermekei, az isten népének fiai, a nagy böjtnapnak előestéjén kiváltottak. Élükön állott a nagytekintélyű *Hirsch Lazels, Stomfából*, Magyarországon, mellette, mint második, a nagybefolyású *Heidlbürg Sámuel*. Szeretett fiam pedig a pusztaság és halálos sötétség országában ³⁾ még három hónapig maradt a kegyetlenek kezei közt a nélkül, hogy megmenthettem volna, míg végtére, nagy vétkeim miatt, a fogságban meghalt. A zsidók *Győr* városában temették el. Midőn e gyász hír *Nikolsburgban* ért, erőmből kifogytam, görcsök ráztak s hosszas betegségben sok fájdalmat szenvedtem. Miután felgyógyultam, e gyászdalt készítettem, melyet, hogy el ne felejtsem, leírtam a czélból, hogy évenként Elul hó ⁴⁾ e gyásznapiján sírva és zokogva

¹⁾ VII. köt., Bamberg 1871. a héber résznek 134—143 l.

²⁾ E sok tekintetben érdekes kézirat, melyet azóta megszereztem, jelenleg az én birtokomban van. Benne egyebek közt azt is mondja a szerző, hogy családneve *Schulhof* volt, mi *Kobak* figyelmét kikerülte.

³⁾ T. i. Magyarországon. Ő maga, mint később elbeszéli, Morvaországba, *Nikolsburgba* ment.

⁴⁾ A zsidó naptárban szeptembernek szokott megfelelni. Buda bevétele tudvalevőleg szeptember 2-án történt.

mondhassam el, hogy a jó Isten megbocsásson és vétkeimet engesztelje, hogy a szerencsétlenség ne ismétlődjék, és élet legyen osztályrészem. Amen!

A második költemény czíme: »Nagy Gyászdal.« E cím után bevezetésként ez a jegyzet következik:

»Ez az a gyászdal, melyet a budai község veszedelme alkalmából írtam. Az egyes versszakokban az egész betűrend háromszor fordul elő.¹⁾ Nevem is bele van szöve; az első 7 versszak első szavai után t. i. aláírásom: »Én Jiczchák (Izsák) Zalman ha-Lévinak fia« van feltüntetve. A város nevére szintén történik példázás e sorban: »Bőrünk megfeketedett mint a kemencze.«²⁾ Továbbá utalva van benne a világteremtés amaz évére, melyet, az esemény idejében, a kis időszámítás³⁾ szerint számítottunk, t. i. a 446-ik évre (=1686); ezt a »táv« betűvel kezdődő versszakban találod, melynek első szavai: »Oda folynak (héberül: *tamu*) éveim sirás s jajgatás közt,« ami azt jelenti, hogy a veszedelem „*tamu*“ évben⁴⁾ történt. Azután utalva van még arra a gonosz szerencsétlenségre, mely a folyó mellett hajón történt, hol sok zsidó, nagyja és apraja megöletett vagy belefuladt a hullámokba; úgyszintén a folyónak *Duna* nevére is. Ez a szerencsétlenség pedig így esett: *Négy száz fogságba esett zsidó hajón volt s mellettök csak néhány ór a császár hadából, a huszárok*⁵⁾ *vakmerő*⁶⁾ *tömege oda ment, s ezek úgy tettek, mintha azért jöttek volna, hogy a foglyokat lássák s szerencsétlenségüknek örüljenek. De kivont karddal hirtelen a hajóra rohantak, úgy hogy a császár népe nekik nem állhatott ellen, sokat (a hajón levő zsidók közül) megöltek, többen a vízbe ugortak s belefuladtak.* Erre vonatkozik a »káf« betűvel kezdődő versszak, melynek első szavai: »Midőn a hatalmas folyóba lementünk, melynek neve *Duna*.«⁷⁾

Maga a gyászdal 27 négy soros versszakból áll; a negyedik sort, mint refraint, mindig Jézsjás 2, 21-ik verse képezi: »Óh, mikép lett parázna nővé a hű város!«

1) Az első 24 versszak minden egyes sora ugyanazzal a betűvel kezdődik; ezek a kezdőbetük pedig a héber betűrendet követik, úgy hogy p. o. az első versszaknak minden sora **ס**-el, a másodiknak minden sora **ב**-el sat. kezdődik.

2) **תנוור**, a német *Ofen*-nek héber fordítása.

3) Hol t. i. az ezrek ki vannak hagyva, mint itt hol 446 sajátkép 5446-ot jelent.

4) **תמ"ו**. A zsidók a számokat még most is betűkkel szokták megjelölni. **ת**=440, **מ**=40, **ו**=6; tehát **תמ"ו**=446.

5) **הוסאריין**.

6) Az eredetiben, birák könyve 5, 18. után: »életét a halálnak kitevő népe.«

7) Az eredetiben szójáték: *Toenah* (**תוּאָנָה**), gonosz szándék, e helyett *Tuna* (**טוּנָה**), mint a Dunát rendszeren nevezi.

A költemény, noha többnyire jeles héberséggel írva, említett sajátosságainál fogva olyan mesterkélt szerkezetű; az ujhéber költészet izlésének megfelelőleg annyit játszik számokkal s többértelmű szavakkal, s a szentírásnak, főképp Jeremiás siralmainak legkülönbféle verseiből lévén összeállítva, annyira tarka mozaikmű, hogy nemcsak hű fordítása majdnem lehetetlen, hanem még sajátképi értelme is többnyire homályos. Ezt maga a költő is érezte, ki a gyászdal végén ennek egyes helyeit megmagyarázza. E magyarázat, mely több történeti s helyrajzi adatot tartalmaz, sokkal érdekesebb magánál a költeménynél, melyet a belőle felhozott idézetek által eléggé ismertet. Mind e körülménynél fogva a hosszadalmas és sűrű ismétlésekben bővelkedő gyászdal egészen itt nem közelített. Nehány jellemző, vagy helyrajzi adatot tartalmazó versszaka szolgáljon mutatványakép.

I. »Siralmas hangon kiáltok s keserves panaszzsal. Szemem könnyeivel siratom a dicső város pusztulását, melyben anyfiakat öltek meg gyászosan. Óh, mikép lett parázna nővé a hű város.

II. Minden népek gúny tárgyává váltam; egész szótlannul ültem a sötétségben, midőn gonoszak állottak föl ellenem, magyarok s edomiták. Óh, mikép sat.

VII. Eszembe jut, mily kedves volt ez a hely az ő lakosaira nézve; ha ezt szívemre veszem, keblem sajog bele. Az úr elhagyta az ő szentélyét s palotáit az ellenségnek adta hatalmába. ¹⁾ Óh, mikép sat.

IX. »A városnak előkelői, a német-szertartású és a spanyol szertartású község, ²⁾ menyei atyjuk akarátát teljesíteni tiszta lélekkel siettek. Pénzüket messze földre ³⁾ küldték, hogy ügyefogyott szegényeket tápláljanak. Óh, mikép sat.

XXIII. »Háromszor hetenként éjjel álom nem szállta meg szemünket. ⁴⁾ *Vallástudomány, ima s jótékonyság czéljából annyi szent egyület létezett köztünk, hogy fáj a lelkünk, ha csak elbeszélni halljuk.* Óh, mikép sat.

XXIV. » Óh, miként pusztult el *e régi nagytekintetű és dicső község!* Óh miként pusztult el *három zsinagóga* számtalan thóra-tekerccsel ⁵⁾ egyetemben! Óh mikép veszett oda Izráel dísze, koronája! Óh, mikép sat.

XXV. »E miatt sirok én éjjel-nappal s vigaszt nem találok; *a sok szász szent könyv miatt, melyeket darabokra tépve lábbal tiportak,* és a

¹⁾ Jerem. siralmi 2, 7. után.

²⁾ A Budán levő két zsidó községről l. alantabb.

³⁾ Magyarázatát l. alantabb.

⁴⁾ Magyarázatát l. alantabb.

⁵⁾ Mózes öt könyvének hártýára írott olyan példány, melyet a zsinagógában szoktak használni.

miatt, hogy a házak ablakai be vannak tapasztva ¹⁾ s az utcákon szemétrákások hevernek. Óh mikép sat.

A főntemlitett *magyarázat* pedig ekkép hangzik:

„Óh, mikép lett parázna nővé a hű város.“ Mivel meztelensége, az országnak meztelensége ²⁾ feltakartatott a népek szeme előtt, úgy mint a parázna nő magát szeretői előtt feltakarja. — A második versszakban: „egész nap szótlan ültem a sötétségben.“ Mivel a városba vetett vas golyóktól féltünk, a gyermekekkel s nőekkel az egész nap a föld alatt, pinczékben ültünk. — „A gonosz kart és koponyát zúzott szét.“ Ez a vas golyóknak hatalmára vonatkozik, melyeket németül »Bombe«-nak s törökül »kumbar«-nak ³⁾ neveznek. E gonosz eszköz által t. i. számos török és zsidó veszett el, kiket darabokra szakgattak. — „Nagy a tanácsban és hatalmas eszközeiben nem egy vagy két napig.“ Nem egy vagy két napig, hanem sok napon át nagy munkát végeztek, a város ellen sánczokat, sok épületet s gonosz terveket ⁴⁾ készítvén. — „Szerzeményt s ragyont lábbal tiport és sok királyi kincset.“ Midőn az ellenség a várba nyomult s ott rabolt, sok zsákmány szétszórva a földön hevert, és emberek s állatok lábbal tiporták. Akkor a törökök dühökben a várost négy végén felgyújtották. — „Izráel örökségének két hű községe — az alakja feketébb a feketénél.“ Ez (a budai zsidó községen kívül) még a belgrádi hires zsidó községre is czéloz; de azért szószerinti értelemben is veheted. Községünkben t. i. *spanyol zsidók* ⁵⁾ is laktak, kik mintegy 30 családot képeztek és külön *szinagógával bírtak*, melyben az ő szertartásuk szerint imádkoztak. — „Pénzüket⁶⁾ messze földre küldték.“ Községünk évenként sok százsz tallért küldött a szent földre s az ottani szegényeket segítette, hogy a szent tant tanulhassák, nem tekintvén, hogy abban az évben, melyben a török császár Bécs ellen indult, két ezret egyszerre küldöttünk ama foglyok kiváltására, kiket a tatárok⁷⁾ magukkal hoztak. — „Leszálltunk hatalmas vizek mélységbe.“ A földnek népei *víznek* neveztetnek, mert

1) Az ablakokat t. i. az ostrom alatt a lángok s golyók miatt betapasztották, vagy eltorlaszolták.

2) Azaz: *gyöngesége*; I. Mózs. I. k. 42, 9.

3) L. fent. 675. l.

4) A szerző nyilván a tüzaknákat érti.

5) »Spanyol zsidók« (szefárdim), a mennyiben az úgynevezett *spanyol* (vagy *szefárdád*) rítust követték. Ezek bevándorolt török zsidók voltak, kik még ma is e rítusnak követői. A budai község zömét a régente ott lakott magyar, vagy a szomszéd Osztrák- s Morvaországból bevándorolt zsidók képezték, kik a *német* (*áskendz*) rítust követték. E két budai zsidó községről l. a gyászdal IX. versét, fent. 10 l.

6) טבעים; így a szokásos מטבעה helyett, mivel e versszak minden sorának ט-el kell kezdődnie.

7) טאטראין.

mondva van: »úgy zajonganak mint a tenger zajgása.«¹⁾ Mivel pedig a város hegyen állt, azért van az mondva, hogy »leszálltunk.« — *„Az utcán kard pusztít, a szobákban rettegés.“*²⁾ Mert rettenetes volt a szobákban lakni. *A házak t. i. egészen sziklaköből voltak építve s a vasgolyók, ha rájuk estek, az egész házat szétrombolták, s a szobák lakóit a ház kövei ütötték agyon. Sokan haltak meg így nagy vétkeinknek büntetésül.* — *„Vízünket életveszélylyel hozzuk;“ mert a víz a városon kívül volt, s ha valaki kiment vizet hozni, az ellenség puskával lőtt rá.* — *„Szemeink még mindig segítség után sóvárognak.“* Mert minden új hónapon, sőt minden héten a törökök azzal biztatták egymást: *hírét vettük, hogy a mi népünk, a nagyvezér népe, nemsokára nagy hadsereggel jő a város felszabadítására. De e hírek soha sem valósultak.* — *„Lépteink ingadoztak a hatalmas lövések hallatára.“* Ez azt jelenti, hogy igen nagy vas golyókkal löttek, ami fölötte ijesztő volt, mert a robaj mint hatalmas dörgés hangzott. — *„Köröskörül ellenségek árultak el engem.“* Értsd a köröskörül fekvő falvakat; *de sok közöttünk lakó keresztény is ellenséggé vált, városunk gyöngye pontjait (az ellenségnek) tudtul adván s titkainkat elárulván.* — *„Közeledett a város végzete.“* A város hétfőn bevétellett. — *„Háromszor hetenként éjjel álom nem szállta meg szemeinket.“* Már régóta, sok évvel ezelőtt, több mint tiz talmud-tudós egy bizonyos házban, minden hétnek esütörtök estején, az éjen át egész reggelig együtt szokott tanulni. Vagy három évvel ezelőtt pedig újabb intézkedés történt. Vagy harmincz családfő állott össze s engem választott meg, hogy tanuljak velök. S én hetenként szerdán este, az egész éjen át reggelig, Mózsés öt könyvében, a prófétákban és hágiografákban, a misnáhban,³⁾ Aggadában⁴⁾ és midrásban⁵⁾ tanultam velök; mikor pedig hajnalodott, Zóhárt⁶⁾ tanultam. Ezután mindnyájan felállottak és fenszóval s kellemes dallammal a »Lelkem kedvese«-féle dalt énekelték, mely a »Czíjon kapui« című könyvben van kinyomatva, és ezután, szintén dalammal, azt az imát, melyet a szent könyvek tanulása után szoktak elmondani. Miután pedig a tanulni vágyók versengése a tudományt gyarapítja, mások is összeállottak, völegények és ifju férjek, kik nem rég nősültek meg; vagy

¹⁾ Jesáj. 17. 12, mely vers így kezdődik: »Jaj, a sok nép tömegének!«

²⁾ Mózs. V. k. 32, 25. után.

³⁾ A régibb zsidó hagyományos tanak *Jehudah há-Nászi* által eszközölt összeállítása.

⁴⁾ A szt. irásnak nem vallásos *gyakorlat*, hanem vallásos *elmélet* céljából történt magyarázata, mely többnyire elkölcsi tételek fejtegetésével foglalkozik.

⁵⁾ A sz. irás egyes könyveinek régibb magyarázata, mely több művekben le van téve.

⁶⁾ *Simon ben Jóchái*-nak (élt a II. században) tulajdonított mystikus könyv.

huszan voltak, kik szintén egy tudóst alkalmaztak, hogy velök tanuljon. Ezek minden hétfőn estétől reggelig ugyan a szerint a mód szerint tanultak, melyet az én egyletemben állapítottam meg. Ha a város pusztulása nem jó közbe, ez intézmény örök törvényként maradt volna fenn, miután esküvel arra köteleztük magunkat, hogy ne szünjék meg soha. Ily módon tehát a mi községünkben hetenként három egész éjelen át nyilvános gyülekezetben tanultak. De vétkeink miatt az nap óta, melyen a (jeruzsálemi) szent ház elpusztult, az az ítélet mondatott ki az istenfélők házáira, hogy (ők is) elpusztuljanak. Az isten könyörüljön rajtunk s küldjön igazságos megváltót, hogy bennünket gyorsan váltson meg, még a mi napjainkban. Amen!

XXX.

Jehúdah, Efrájim há-Kóhen, budai rabbinak fia, atyja életrajzát közli és saját ugymint Budán lakó családjának sorsát írja le. 1687.

Efrájim há-Kóhen, budai rabbinak »Efrajim kapuja« című döntvénytárát fia, *Jehudah*, adta ki (l. fent. l.), ki e könyvhöz bevezetést írt,¹⁾ melyben több érdekes adatot közöl. Miután elbeszélte, hogy atyja Vilnán született, hol 20 évig állott a község élén, míg az ottani háborus viszonyok kivándorlásra kényszerítették, s hogy atyja végtére Morvaországba, onnét Prágába, onnét meg Bécsbe jutott, hol vagyonos rokonai éltek, fordíthatatlan szójátékokban bővelkedő elbeszélését így folytatja:

»Ez események után, 1667-ben, a budai szent község — mely várost németül Ofennek nevezik — küldöttséget menesztett hozzá, mely hírül hozta, hogy ott életfogytiglan rabbinak választották meg. Ebben a minőségben (mint budai rabbi t. i.) vagy 12 évig működött. . . Közben Jeruzsálem szent városából okiratot vett, mely szerint az ottani község őt rabbijának nevezte ki, hogy e tekintélyes állásban öregatyja, a boldogemlékezetű Efrájim rabbi helyét töltsse be, ki 80 évvel ezelőtt a jeruzsálemi s a szent földön lakó zsidóknak volt főnöke. De atyám — áldott legyen a szentnek emléke! — más vélekedéssel volt. Mielőtt t. i. Czijon városába ment, könyveit kinyomatni óhajtotta, hogy ezekkel együtt Jeruzsálemben megjelenjék.

Ekkor, 1678-ban, szenvedésekben gazdag napokat éltünk. A dögvész s az isten haragjának ez idejében egymásután sok nagy szerencsétlenség s szenvedés ért bennünket. Az első az volt, hogy öregebbik fia . . . test-

¹⁾ 1687-ben vagy 1688-ban. A címlap hátsó oldalán kinyomatott ajánló levelek t. i. 1686-ban keltek, maga a könyv pedig 1689. Sulzbachban, jelent meg.

vérem Jechiszkijáhu, a járvány áldozata lett. Pénteken, Ijjár hó ¹⁾ 28-án, estefelé eltemették. Ez a Jechiszkijáhu há-Kóhen bölcs, kegyes és igaz egy ember, első minden szent ügynél és a budai zsidó hitközségnek feje, vezetője s elöljárója volt. Harminczéves korában elszólította őt az úr. . . .

Midőn fitestvérem halála után a hét gyásznapot ültük, én is súlyosan megbetegedtem. A járvány engem is ért, mit atyámmal tudattam, ki ennek hallatára talith-ba ²⁾ burkolódzott s kezeit ég felé terjesztette. S a főpap ³⁾ így szólt imájában: »Óh istenem, fogadd az én életemet szeretett egyetlen fiam életeért, kit vén koromban adtál nekem! . . . Ő még imádkozott, s az isten keze rám nehezedett: Efrájim atyám megbetegedett. A mindenható meghallgatta könyörgését.«

A szerző elbeszéli, hogy haldokló édes atyja az ő hátrahagyott munkáinak kiadásával bizta meg őt és pénteken, Sziván hó ⁴⁾ 13-án a járvány áldozata lett. Atyja megbizásában pedig azonnal nem járhatott el, mert, úgymond:

»Rosz éveket éltem, melyeknek folytában boldogságom szerencsétlenséggé vált. *Jött a háborúnak s a drágaságnak éve*, mely számomra kemény volt a viszontagság s a sok baj miatt, melyek engem környeztek. Végtére, legsúlyosabb csapásul, nehéz háboru is ért: *a városnak ostromlása*. . . . Kénesőt és tüzet és égből szakadt köveket hullattak ránk, vas golyókat, melyek a légben repültek, felszálltak és barlangokba s pinczékbe hatottak le, mindenféle jószággal teli házakat szétromboltak s darabokra robbantottak: löttek s agyonöltek.

A nyomornak ez idejében fogadást tettem az Urnak, Izrael istenének: »Ha az isten velem lészen, s megóv engem és megóvja házamat, a szent földre megyek« . . . S az isten meghallgatott. Nagy kegyelemmel volt irántam s az ostromolt városból kivezetett. Közben meghalt édes anyám, a jámbor és köztiszteletben levő Ráhel, Kiszlev hó ⁵⁾ 8-án 445-ben (= 1685).«

A szerző ugyanezen évben Budát odahagyta s Jeruzsálembe ment.

»Miután már egy egész évig laktam Jeruzsálemben, Czíjonba gyász hír érkezett, hogy Buda városát bevették, falait lerontották, s a veszedelem engem is ért: minden (Budán levő) vagyonom elpusztult. Szemeim könyeket hullattak ama szerencsétlenség miatt, mely az nap ott történt. *Mert (a császáriak), az emberiségből kivetközvéen, számtalan*

¹⁾ Körülbelül május hónap szokott megfelelni

²⁾ Négyszögletes palástféle, melyet a zsidók, főképp a reggeli ima alkalmával, szoktak felölteni.

³⁾ A szerző így nevezi atyját, mivel ez, amire már neve: há-Kóhen utal rá, a zsidó papi törzsből származott.

⁴⁾ Junius havának szokott megfelelni.

⁵⁾ Rendesen november hónap szokott megfelelni.

zsidót megöltek; köztök jámbor s istenfélő Eszter¹⁾ nőtestvéremet is, kit megöltek s aki eltemetetlen hevert ott, mint trágya a földön. Jaj nekem veszteségem miatt! Vigasztalást nem leltem, s lelkem busult, mert nem tudtam, mivé lett családom: vajjon megölték, vagy fogságba hurczolták-e kedveseimet? Így utaztam el sajtó szívvél Jeruzsálemből, hajóra szálltam s utaztam, míg végtére a nagyhirű Prágába érkeztem, hol házam népét mint száműzötteket találtam. . . .

XXXI.

Tébhli Schiff, Gans Dávid világtörténelmi krónikája folytatójának, Magyarországra vonatkozó adatai. 1692.

Tébhli Schiff, majnai Frankfurtban lakó zsidó, Gans David »Czemách Dávid« című világtörténelmi krónikáját (I. fent. 666 l. folyt.) 1692-ben ujonnan adta ki, s az 1592-től egész ez évig történt események leírásával toldotta meg. A »Czemách Dávid« e folytatása azóta e krónikának III. része gyanánt szerepel. *Schiff* adatai sokkal rövidebbek s hiányosabbak Gans adatainál. Állítólagos csodákkal, vagy rendkívüli eseményekkel különös előszeretettel foglalkozik. Az általa használt forrásokat nem nevezi meg.

Magyarországra vonatkozó adatai többnyire a világszerte ismeretes eseményeket igen röviden szokták elbeszélni, miért is csak egynehányat közlök belőlök:

»1593. A császár csak csekély sereg ostromával vette Székesfehérvárt. A törökök még ugyanez évben a nevezett város alá indultak; de őket visszavonulásra kényszerítették, és a császár népe sokakat ölt meg közülök. A császár továbbá a *Buda*, vagy Ofen nevezetű várral szemközt fekvő Pest helységet is ostrommal vette be. *Hatvan* vára is a császár hatalmába került. A török *Esztergom* alatt sok népet veszített.«

»1594. A török Győr alá indult, de a dolgok nem folytak úgy amint várta. A helységben t. i. áruló volt, ki e helységet árulással akarta kezére játszani. De a dolgot fölfedezték és (az áruló) a *máglyán vette megérdemelt jutalmát.*²⁾

»1660. . . . Konstantinápolyban nagy tűzvész volt, melyben 130,000 (?) ház és 20,000 ember elégett. *Kanizsán* szintén tűzvész volt.

¹⁾ Ez az *Eszter* nyilván a budai Schulhof Izsák felesége, kit Buda bevétele alkalmával megöltek. L. nevezett férjének gyászdalát fent, 676. l.

²⁾ Schiff nyilván Hardeck árulását érti, aki, hazai történetíróink szerint, jobb karjának és fejének vesztével lakolt meg érette. L. Szalay: Magyarország története (Lipcese, 1854.) IV. 392. l.

»1661. Ez évben nagy esoda történt a világon. A télnek majdnem semmi nyoma volt; Január havában kertekben s berkekben fű és fa úgy zöldelt, mint Julius havában. A rákövetkező évben az időjárás ép az ellenkező volt s éhség uralkodott. *Pozsonyban egy gyermek az anyja méhében szólamlott meg, de nem volt, aki nyelvét megértse.*

»1665. . . . Lengyelországban és Brandenburgban is nagy tűzvész volt, és pedig a herceg istállójában, ahol a lovak a szolgákkal együtt odaégtek. *Magyarországon is nagy tűzvész járt; ezer embernél több égett oda.*«

XXXII.

Eisenstadt Méir (ben Jiczhák), kismartoni rabbinak tanuvallomást küldenek be, mely szerint egy, a Dunába fuladt zsidónak holttestét Somorjától egész Medvéig hiába keresték. 1734.

Eisenstadt Méir (ben Jiczhák) 1710 óta egész 1744-ben bekövetkezett haláláig rabbi volt Kis-Martonban. ¹⁾ Egyebek közt egy négykötetű döntvénytárt irt, mely a magyar zsidók községi, vallásos s tudományos életére vonatkozó számos érdekes adatot tartalmaz. A III. kötet ²⁾ 2-ik számú döntvényében, egy 1734-ben fürdés közben a Dunába fuladt zsidó özvegyének ügyében, tanuvallomás fordul elő, mely szerint a holttestet a Dunában Somorjától egész Medvéig keresték. E zsidó-német nyelven fogalmazott tanúvallomás, mely több helyrajzi adatot is foglal magában, ekkép szól:

»Ich bin kommen nach fünf oder sechs Tagen nachdem dasz Salamon ist ertrunken auf der Ueberfuhr bei *Sommerein*. Hab ich gefragt, ob sie kein Ertrunkenen gesehn haben; aber ich hab nit gesagt, dasz er ein Jude ist gewesen. Haben sie mich geschafft. neben der Donau gehu und fragen, ich wer(de) ihn sicher erfragen; denn (es) ist Einer geschwommen, aber sie wissen nit, wer er ist gewesen. Nachher bin ich (ge)gangen in ersten Dorf heiszt *Kledrin* (Kledern=Csőlösztó); so hab in der ersten Mühl angefragt, so hat mir der Müller gesagt, wenn ich wär vor einer Stunde kommen, hätte ihn können bekommen; denn (es) ist noch kein Stund, dasz ein Jude ist nackt vorbei geschwommen; und hat mir (der Müllar) alle Zeichen und Merkmale gesagt an ihm, das ist: kleine, schwarze, krause Haar und ein schwarzen Bart und voll in Gesicht, so wie er gewesen ist. Nachher hat mich der Müller geschafft fahren auf *Kis-Bodak*, denn dahin ist er geschwommem. So hab ich mir

¹⁾ Életrajzát l. Zipsernél: Orient, 1846, Literaturbl. 186. 1. folyt. és 380. 1. folyt.

²⁾ Megjelent Sulzbachban, 1783, fol.

den andern Tag ein Schiffl genommen und bin nachgefahren; bin kommen zur Kis-Bodaker Mühle, so hab ich wieder allgemein gefragt, ob sie Keinen gesehen haben schwimmen? So hat mir der Müller gesagt, wenn ich wär Früh kommen, hätte ihn bei seiner Mühl angetroffen; er ist über Nacht bei sein(er) Mühl gelegen; zu Früh hätt er gesehn, dasz er ein Jude ist. Hab ich gefragt: wie weizt du, dasz er ein Jude ist gewesen? So hat er mir gesagt: dasz er beschnitten ist gewesen, und hat ein schwarz Bärntl gehabt und schwarze, kleine Kraushaar und voll in Gesicht, *und weil er erkannt, dasz er ein Jude ist, hat er ihn von seiner Mühl weggestoszen.* Nachher ist der Müller mit mir gefahren, mit drei Schifflein auf drei Seiten, er mit seinen Mühljungen zertheilt, zu suchen den Ertrunkenen. Sind (wir) gefahren bis vier Meilen auf der Donau. Wen wir haben angetroffen, haben alle gesagt, dasz sie haben ihn gesehn schwimmen. So sind wir kommen bis *Ásvány*; sind wir auf die *deutsche Mühl* zukommen, so hab ich den Müller gefragt: ob er Keinen gesehn hat schwimmen? So hat er gesagt, dasz zu Früh ist er übers Wasser gefahren, hat er gesehn ein Juden neben sein Schiffel vorbeischwimmen und die obigen Merkmale hat er auch gesehn und mir gesagt, er ist auf *Medve* zugeschwommen, *dort ist die Donau ganz eng*, dort werden wir gevisz ihn bekommen. So bin nachgefahren bis *Medve*; hat mich begegnet der *Gold-Wascher*, hat er mir gesagt, er hat gesehn ein Juden schwimmen, und (hat) mir auch Zeichen und Merkmale gesagt, und mir gesagt, ich soll nicht vergebens nachfahren, er ist schon in der *groszen Donau* hinein kommen; dort ist schon unmöglich, (ihn) zu bekommen. So hab mich dort umkehrt eine *halbe Meile von Raab.*«

Közli: DR. KOHN SÁMUEL.

TÖRTÉNELMI LEVELEK
A HÉDERVÁRI LEVÉLTÁRBÓL.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

XI.

*Bornemisza Pál erdélyi püspök levele a fehérvári káptalanhoz. Gyula 1555.
aug. 23.*

Venerabiles domini et fratres nobis honorandi etc. salutem. *Perscripsit ad nos vir eruditus Georgius Vernerus: se habere in animo, imo iam velle, ut gesta rerum Vngaricarum per publicam editionem sue lugubrationis memoriae consecret perpetuae, cumque nos iam pridem, ad eam rem promouendam, atque illustrandam, tum etiam locupletandam, quedam de exordio ac fundacione ecclesiae Vesprimiensis illi ipsi suggesserimus: habeatque aliarum iam Metropolitanarum ecclesiarum tocius Regni Hungariae preter Albensem, originis cognicionem; petit nunc a nobis, ut idem ipsum de ecclesia Albensi faceremus, imprimisque ut adnotaremus, quae eius sit origo, fundacio, a quibus suscepit incrementa, ornamenta, opulenciam idque genus reliqua: denique si quae extarent antiqua diplomata, ex quibus id ipsum, de quo fit mencio, acuracius intelligi posset, ut ea omnia transcripta et in unum digesta ad se transmitteremus. Quare hortamur fraternitates vestras, et nihilominus vobis etiam precipimus: ut quam primum prefatum negocium fundacionis ipsius ecclesiae Albensis, deputatis ad id idoneis personis: ut sunt magister Matheus Bathai, magister Ambrosius Mosdosy, magister Albertus custos: et alys etiam qui ad id obeundum apti esse videbuntur: nobis diligenter nec non summa cura, ac sollicitudine pro ut se se res habuerint perscribatis: Idque ex privilegiis vetustissimis istius ecclesiae bona ex parte colligere poteritis: addentes peristases, quo tempore et sub quo Rege et a quibus et propter quam causam ista ecclesia fuit combusta, et qui capitulares canonici fuerint tum extincti. Id autem erit pulcherimum*

ut posteritas sciat, proinde eciam atque eciam mandamus: sine ulla dilacione hanc rem perficiatis. Easdem feliciter valere optamus. Datum ex Arce nostra Gyalw 23 Augusti MLDV. (így)

Paulus Bornemýzza

Episcopus Transsylvaniensis m. pr.

Külczim: Venerabilibus in christo fratribus toti capitulo Ecclesiae nostrae Albensis etc. nobis honorandis.

Eredetije a Hédervári kézirat gyűjtemény 27-ik számú kötetében. Szamosközy által következő oldaljegyzet van reá vezetve: Georgius Vernerus de Rebus Vngaricis conatus aliquid scribere. Hic est opinor prefectus arcis Saros, qui librum edidit; »De Admirandis Ungariae Aquis.« — Pray említi ezen könyvet mint felette ritkát; megjelent Bécsben 1551-ben (Index Rariorum Librorum II. köt. 430 l.) Czwittinger, Horányi és a Széchenyi Catalogus nem ismerik. Az itt közölt levelet rossz kivonatban említi Budai F. Polg. Lex. II. kiad. I. köt. 264 l. és Lehoczky Stematographia II. k. 65. l.

XII.

Csáky Mihály korlátnok levele, Báthori István váradi kapitányhoz. Gyula-Fehérvár, 1562. jan. 13.

Magnifice domine amice observandissime, salutem et servitutis commendationem. A minemű rendbeli dolgokról kd ő felségének irt s izent, ő felsége után nekem is, a fejedelemnek mennél kisebb szolgájának, szeretettel megértettem. Ő felsége egynéhány nappal ez előtt kd kezéhez pénzt küldött, leveleket is irt, izent is, az Kállay uraimnak Markónak s Barnotynak, velek valókkal Kaza Mátyásnak is, hogy kdhez menjenek, kd pénzt ad nekik. Irt Némethi Ferencznek is immár kétszer; irt a vármegyének Biharnak, hogy felkeljenek s az megszállott kastél szabadulására kddel egyetemben vigyázzanak. Irt Bornemisza Benedeknek is, kinek újabban két hó pénzt küldött Somlyóra, hogy oda menjen személy szerint, az pénzt elvigye s kdhez menjen s kdtől hallgasson az kastél dolgában, im ő felsége országát felvette, jóllehet hogy még mind együtt nincsenek, de naponként gyűlnek. Diodot ma szállotta meg ő felsége, Léthára is ezennel reá gondol, várait Isten segítségével jó módon néppel megépítette, az félő helyeket mindenütt magának foglalta, Szászsebesbe Báthori Kristóf uramat hagyta, Ujvárba Radák Lászlót, Patochy Gáspárt másfél száz lóval bocsátta, Terek János uram itt vagyon ő felsége mellett száz lóval, Maylat uramot is ide várja, Bánfy István im itt vagyon, az karánsebesiek jó szerrel tegnap érköztenek, a lugosiakat is várja. Drabantot fogatton fogadja, Isten segítségével minden hive az három nemzet azon hivséget

mutatja ő felségének, kire ez előtt kötelezte magát. Báthori András uram nagy emberséggel most is, mint ezelőtt ő felsége mellett forgolódik, Pekry, Nyakazó kapitány és az több jámbor szolgálói. Körösbányát ő felsége elfoglaltatta Dévához. A temesvári pasa Szabó Pétertől azt izente, hogy indult négy ezer emberrel, tegnap Lippán volt, onnan Bala Zentmiklosra siet, hogy az kastélt hamar megsegíthesse. A budai pasa azt írta ő felségének, hogy semmit nem késik, jöttön jó Szolnokra, az hatalmas császár parancsolatja szerént s az ő felsége kivánsága szerént. Bornemisza Farkast holnap reggel kibocsátja teljes tanusággal, credentiákkal kádehez, Némethy Ferenczhez, Warkocz uramhoz, Ártándyhoz, Biharvármegyéhez, az két Thelegdihez, Chyaky Pálhoz, Mikloshoz. Ne buskodjék Ferencz uram, Némethi Ferencz, mert kegyelmes ura vagyon, s azt Isten minden tekintetivel hátra vetette, ki ő neki kivánságában ekkoráig bántást hozott, ki elfelejtkezvén az ő felségéhez való köteléről, kapitánya, főszolgája lévén, három jeles erősséggel: Bányával, Zattmárral, Thasnáddal, ágyuival, porával, golyobisával, minden hadakozó szerszámával, rettenetes, iszonyu gonosz cselekedettel ő felsége mellől elállott,¹⁾ s Ferdinandus szolgája lött,²⁾ hiveit szünetlen neki esküdteti, szolgálit kergeti, jövedelmét, pénzét, czementét ezüstivel, aranyával magának foglalta, kiért még a gyermek is Erdélyben rettenetes áruló névvel illeti, az hatalmas úristen, ki minden gonoszt természet szerént gyűlöl sanyaruképen megbünteti, úgy hogy hiszem az úristent, hogy e magyar nemzet között örök emlékezet leszen, jóllehet szánja az úristen, az szegény községnek, e nyomorúlt hazának nem kicsiny romlásával leszen, kinek az ő telhetetlen gonoszsága adott okot s békételen erkölcsé, kiről sokszor ezelőtt akarván csendességben tartani az ő felsége hiveit, szóltam neki, kértem szorgalmatossággal, szeretettel, hogy határában tartsa magát, ne adjon hazánk romlásának okot, kit im most teljességgel hátra vetvén, veszedelmes háborut mozdított, kit az úristen az ő szentséges tanácsával veszedelmére fordítson. Én magam felől azt irhatom kednek az előtt is igaz elég gondunk vala, de most sokkal több vagyon, Isten segítségével igyeközünk mindnyájan hasznos szolgálatot tennie ő felségének s e nyomorú hazának. Káde felől is az több sok jámborral, hazájok szeretőkkel egyetemben ugyanazont reménylünk. Az moldvai despot hada oszolni, szakadozni fogott,

¹⁾ Szamosk. kezével a levél szélén: »Balassi Menyhárt volt ez áruló.«

²⁾ Későbbi irással: »Magad ezután (t. i. a levél írója) szintén az német császárhoz állottál, mikor Báthori Istvánt fejedelemnek választották.

érzik a terek indulását, szekten szeknek, egyik kapitánya ugyanazon uton a kin bement volt, hátra ment. Zekel Antal is kibocsátta szekerét, ő maga beteg, könnyöbbségét várja, ő is hátra megyen. Besztercze felé is Radnára szakadott 41 lovag Despot szolgálában, kiket az beszterczeiek, urunk parancsolatából az városba hajtottak volt, kettőt ide küldtek vala benne: Peterdy Ferenczet, Doroszlay Andrást, kiket a hivsége köteleztünk ő felsége szolgálai löttek minnyájan, az többinek is valakik ide találnak, mindennek pénzt adott ő felsége. A Porta népe is megmozdult, császár Pertham pasát választotta kapitányúl s beglerbéget, ki azelőtt Temesvárat megvette, melléjek adott négy ezer válogatott jancsárt, sok zanchákokat a Duna két felén, Akancsakkal egyetemben spahiakkal, kik minnyájan Moldva felé néznek, Baryllára gyűlnek, Isten ezentúl megszabadítja az olchai kastélt, urunk is minden hasznos dolgokat késerteni akar. A mi dolgunk azért most ebben vagyon. Tartsa meg az úristen kdet nagy sok esztendeig. Datum Albae Juliae 13. Januarii anno domini 1562.

Vestrae Dominationis

Frater et servitor:

Michael Chyaky

Cancellarius m. p.

Külczim: Magnifico domino Stephano Báthori de Somlyo, capitaneo et praefecto arcis Váradiensis, amico observandissimo.

Eredetije gróf Khuen Héderváry Károly hédervári kézirat gyűjteményében, a 27-dik számú kötetben.

XIII.

Csáky Mihály korlátnok levele, Telegdy Mihály székely kapitányhoz. Gyula-Fehérvár, 1569. május 29.

Egregie domine amice etc. Megadák énnekem az kegyelmed levelét, kit megolvassván, látom, hogy rakvdon rakvák hozzám való tiszta emberséggel, jóakarattal és szeretettel, szüvből való maga ajánlással. Én eleitől fogva az kd emberségét, házat, személyét, benne való jószágokat, kiket Istentől megépítettett kd, böcsülöttem. Az én módom szerint, tudja kd, mindenkor örömet is szolgáltam. De mostani kd emberséggel való irásából, igyekezetiből, sokkal nagyobb buzgósággal indultattam kd szeretetihez. Ha Isten ez világban el nem hagy, meg is akarom kd hozzám való szeretetit, az ház építésében segítséggel való ajánlását szolgálni, mint bizott uramnak. Úgy vagyon uram, az mint kd írja, hogy én kértem vala levelem által kdet, miért hogy én Madarason házat akarok építeni, hogy egyéb dolgai közt, látná

meg az helyet, mutatna kd módot is benne, mint csináltassuk. De értem kd leveléből, tudom én magam is, hogy ő felsége parancsolatjából, mostan kdnek mustráltatni az Háromszékre kell menni. Mely dolgot elvégezvén, értem, hogy ide is kelletnék kdnek ő felségéhez jőni, úgy tetszik uram azért, hogy az ház dolga addig ugyanazonba legyen. Mikor azért ott az Háromszéken kd dolgait elvégezi és Isten kdet ide hozza, akkor itt minden dolgok felől szólok és szeretettel végezök Kddel, mint bizott urammal. Sámsondon az ő felsége számára választott drabantokat, hogy kd emberem kezébe nem eresztetted, nincs uram egy csepp ellenem is benne. Kd csak úgy cselekedett, az mint kellett kdnek cselekedni. Nem is kívánom őket, mert látom urunknak azok nélkül országával egyetemben való szükségét, én pedig látja Isten, ő felsége és országa java ellen semmiben nem akarok töröködni. Madarason való embernek Pál deáknak is meghagytam, ne legyen semmi bántásokra; jóllehet egy Szabó György vagyon köztök, kit úgy értem, hogy kd nem régen választott közibe, nem is tud semmit afféle dologhoz, kért is engem erősen ő maga is, hogy az drabantságtól megmenteném. Ha kgd valami jó módot talál benne, hogy csendesen ezt leszállithatja és helyébe valahun mást irathat, megszolgalom kdnek, mint bizott uramnak, de ha nem lehet, nem akarom avval is megbántani kdet. Tartsa meg az úristen kdet. Datum in Civitate Alba-Julia die 29 mensis Majj anno domini 1569.

frater addictissimus et servitor:
Michael Chyaky
Cancellarius m. p.

Külczim: Egregio domino Michaeli de Thelegd, Capitanco sax Sedium Siculicalium, ac prefecto arcis Zekeltamatt, amico et tamque fratri observandissimo.

Eredetije a hédervári gyűjtemény 27 számú kötetében.

XIV.

Berzeviczei Márton levele Báthori Kristóf fejedelemhez. 1580. aug. 21.

Kegyelmes Uram!

Az ngod postáját király ő felsége itt nem késleltette. jóllehet én azon valék, hogy mindaddig tartoztatta volna, míg az muszka főköveti érkeztenek volna el, melyeknek elküldésével ez koráig csak temporizált, hogy valami bizonyost irhattunk volna Ngodnak. Vélte azt ő, hogy királyt reá vehetné, hogy követit egy helyen országában várná meg és efféle spessel hadakozásra való idejét elvesztené. Mert az utba folyó követe által irkált azon, hogy Vilnára visszatérne király és ott várná követét. Mindazál-

tal immár értjük őket Vitebzkóba, ki ide 16 mélföld lenni hét száz lóval nagy frissen, honnat naponként várjuk. — Azért míg azok el nem érkeznek, Ngodnak semmi bizonyost nem irhatok: jóllehet énnekem kevés reménységem vagyon, hogy az békesség ez úttal véghez mehetne. Király ő felsége ekkoráig semmit hátra nem hagyott dolgainak elővitelibe, ki nek az eleit az úristen jól mutatta. Mert az mely vár alá Vitebzkóból küldte volt elől az lengyel cancellariust egyik rész hadával, azt csak hamar augusztusnak 7 napján megadák, egy nap alig lőtték tűzes golyóbi-sokkal. Velisa az várnak neve az Duina parton, hétszáz fegyver-fogható ember volt benne, 13 taraszok. Az kik fők voltak benne, azokat ő felsége megtartóztatá, az többit, az kik el akartak menni hazájokba, békével bocsátotta. Ő maga is ő felsége az megadás után látni ment vala Surásból, kihez nyolcz mélföld. Azután Surásból küldé vilnai vajdát elől az litván haddal, hogy Usviata nevű várat, ki az velikiluki út mellett vagyon, két nagy fertő között megszállaná. Mely vár alá mihelyt jutottak az 300 gyalog, kit tisztán vilnai vajda mellé adott vala ő felsége, jó szerivel az kapu előtt alig végezhatték el a sánczot, szót adtak ki belőle, és magokat ő felsége kegyelmére megadták. Abban nyolcz taraczkot találtak és egynehány száz puskát, fegyverfogható ötszáz ember volt benne. Ez két ház alatt három magyar gyalognál több nem vezett, négy sebesült. Hogy megadák magokat úgy szálla ő felsége ide táborba az vár mellé és itt negyed napig lőn, hogy az utakat addig Velikiluk felé hidálnák. Innét ez mai nap Velikiluk felé indul ő felsége, az utat úgy intézte, hogy ötöd vagy hatod napra ott lehessen, tizenhat mélföld ide; ezkoráig az ágyukat vizen hozták Vilnától fogva, immár ezután szárazon viszik, erdőt is még 10 mélföldig kell mennünk. Azután, mondják, hogy igen szép mezőségre jutunk. Egy néhány héttől fogva csak erdőt 60 mélföldet jövénk. Fő oka, hogy ő felsége Zmolenskot elhagyván Velekiluk alá megyen az, hogy Livoniához közel és mintegy kapuja lévén az ellenséghez attól elszakaszthassa és hamarébb hozzá juthasson. Főképen ha Plescoviát is ő felsége megvehetné, ki Velikilukhoz 45 mélföld. — Mert Zmolensko igen fel felé vagyon, földét pedig az ő felsége hada tavaly, hogy Poloczok alatt voltunk, igen elpusztította, ki az ő felsége hadának, ha oda ment volna nagy fogyatkozására lőtt volna. Vannak egyéb okai is, de in summa ez út volna alkalmas Livoniának visszanyerésére. Az fővezér küldött volt csauszt ő felségéhez, inkább hiszem, hogy kémségbe, jóllehet ő felségéhez ily praetextus alatt jött, hogy ha szükség tatár és török segítséget ígérjen, de mi Istennek hála nem szükölködünk az ő segítsége nélkül; mert ő felségének vagyon 30 ezer viadalhoz való népe, jó szerrel. Minden ember itéleti az, hogy egy lengyel királynak

sem volt olyan hada. Mindenestől fogva vagyon kétszáz ezer lélek táborában. Egy castellanus Brasloviensis Visniverszki Mihály neszterfejérvári tatárokkal, úgy mint négyezer magával, musquának egynéhány vára alá ment: Rilskó, Karchewa és Orlo nevükre, nagy pusztítást, rablást tettek az ő földébe. Szent Péter nap táján öt ezer rabnál többet vittek el az tatárok. Mondják, hogy az nohajszki tatárok elállottak volna mosqua mellől. Ezkoráig nagy csendességben volt, sehol semmi előljárójára hadunk nem találkozott. Mondják, hogy három helyen volna hada: Zmolenskonál, Pleskoviánál és Velikiluknál. Meglátjuk, ha mi je leszen rövid nap mulva. Ez napokban két levelet küldött ő felsége, kiket ennyi sok dolgaim között is, ilyen sietségben ngod kedvéért magyarul fordítottam az ő felsége válaszival. Azokból ez ideig vele való dolgainkat megéri Ngod. Az ő felsége leveléből azt lizsem ngod mindeneket bővebben megért. Tartsa meg Isten ngodat jó egészségben. Datum ex castris regiis ad Usniatam arcem 21 Augusti 1580.

Ngodnak örökös szolgája:
Berzeviczei Márton.

Külczim hiányzik.

Eredetije a hédervári kézirat gyűjtemény 27. sz. kötetében.

XV.

*Báthory István király levele Favensbeck György és Bornemisza Jánoshoz.
1581. nov. 25.*

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae Masouiae, Samogitiae, Liunionaeque etc. Princeps Transsylvaniae.

Generosi fideles nobis dilecti. Quod fidelitas Tua per litteras a nobis exquirat quid si cuniculi ratio minus succedat, de tota oppugnatione atque irruptione faciendum sit etsi ea de re cum magnifico exercitus nostri campiductore communicauerimus, tamen sic statuimus fidelitates Vras ibi coniunctas in re praesenti, ubi omnia oculis contemplantur, certius dijudicare posse, quam nos absentes constituere queamus. Sic tamen existimamus, si cuniculo res tuto non geri, et murus opere illo dejici non possit, in tanta fatigatione militum irruptionem tentandam non esse: neque enim polliceri nobis possumus, militem tertio res melius gesturum, quam bis ante gessit, nisi maior aliqua occasio et cuniculi beneficium adiuvet. Litteras patentes, quae in arcem mittantur fidelitatis Vrae hac cum epistola accipient ac facient ut recte curentur: nosque reddent de illorum responso certiores. Bene valeat fidelitas tua. Datum ex castris nostris ad Plescouiam die

XXV. Nouembris Anno Domini M. D. LXXXI. Regni uero nostri anno Sexto.

Stephanus Rex m. p.

Külczim: Generosis Georgio Farenbeck et Joanni Bornemissae, militum nostrorum Praefectis fidelibus nobis dilectis.

Eredetije a hédervári kézirat gyűjtemény 27-ik kötetében.

XVI.

Báthory István lengyel király levele Erdély tanácsaihoz. Krakkó, 1583. jan. 1.

Stephanus dei gratia rex Poloniae etc. nec non Transsilvaniae princeps.

Magnifici fideles Nobis sincere dilecti. Salutem et gratiam nostram Regiam. Kunuytth Reczepp béget értjük, hogy igen megfogyatkozott az ólta miólta mazullá tötték, ki mostansággal is tiszt neköl az portán lévén, kívánja mellette az mi törekedésönket. Mivelhogy pediglen szükségönknek idején, meg nem vonta magát az szolgálattul miltó reá tekintetönknek lenni, lakása pedig hogy ez ideig ott az szomszédságban volt, nekönk tetszenék, hogy az mi atyánkfia nevel promoveáltatnék az portán. Azért jó volna ha ti kegyelmetek iratna mellette az portára és viseltetné oly gondját, hogy dolgában mehessen elébb. Melyben jó módja is vagyon kegyelmeteknek mivelhogy az gyulai bég olyan gonosz szomszédsággal vagyon az országhoz, netalán annak az helyét megnyerhetnék nékie; ezzel pedig nem kellene késni hanem mentöl hamarább az portán való residens által indittassa el kgték ez dolgot. Tartsa meg Isten kgtéket. Datum in arce nostra regia Craccoviensi prima die mensis Januarij Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo tertio. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex. m. p.

Külczim: Magnificis consiliarijs regni nostri Transsilvaniae etc fidelibus nobis sincere dilectis; alól: »Kwnowitth.«

Eredetije a hédervári kézirat-gyűjtemény 27-ik kötetében.

XVII.

Báthory István király levele Erdély tanácsosaihoz. 1585. apr. 8.

Stephanus dei gratia rex Poloniae etc. princeps Transsilvaniae.

Magnifici fideles Nobis sincere dilecti, salutem et gratiam nostram Regiam.

Talált meg minket Belleo János könyörgésivel, jelentvén,

hogy mikor az öccsének Belleo Bálintnak halála lött volna, annak mind pénze ezüst marhája, lovai szerszámi ruhái ő közte és egy Balassy György nevű gyermek között, ki neki és Belleo Bálintnak nénjekről való öccsök volt, kétfelé osztatott volna, neki az ő része megadatván az gyermeket az mi megholt szerelmes atyáncfia udvarába az ő maga gondja viselése alá vívín, az mi ezüst marhá, pénz az gyermek ríszire jutott, viszontag az gyermek ríszire való lovakat szerszámokat az mi pénzben eladtak, azokat tárházába títette volna, ruháit pedig és némely szerszámait az megholt Nagy Gáspárnak gondja viselésére bízta volna. Az mely pínzt pedig tárházába títette volt az ezüst mível egyetembe mikor az mi atyáncfia Báthori Boldizsár ide bejött; azt az pínzt ezüst mívestől neki adatta. Azírt mivel, hogy tudjuk, hogy az mi megholt atyáncfia nem az vígre adta el, hogy az árvátúl elszakadna; ha constál és kgtek megbizonyíthatik; annak az ezüst marhának és summának mi voltáról az tárháznak jövedelmiből adja oly ember kezíbe, vagy egyhez vagy máshez ad fideles manus, hogy az árvátúl el ne vesszen, azonkíppen azt is az mit szőrin az marhába Nagy Gáspárné kezínél megtalálhatni; ha mit pedig elő nem állathatna abba az ki constálna, hogy ura recipiálta volna, fizettesse meg kgtek és mind együtt az többivel tartassék meg az árvának.

Tartsa meg Isten kgteket. Datum in arce nostra regia Napolomicensi octava die mensis Aprilis anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo quinto. Regni vero nostri nono.

Stephanus Rex m. p.

Külczim: Magnificis Praesidibus regni nostri Traussilvaniae etc. Fidelibus nobis sincere dilectis; alább: »Belleó Játsos.«

Eredetije a hédervári kéziratok 27. számú kötetében.

XVIII.

Ócáry István levele Kovasóczy Farkashoz, Konstantinápoly, 1594. apr. 5.

Spectabilis magnifice domine patrone mihi semper gratiosissime. Servitiorum meorum promptissimam debitamque oblationem.

Az úristen éltesse ngodat mindaz ngodhoz tartozókkal egyetemben nagy sok esztendeig jó egészségben.

Az Amhát csausz visszatérése ngos uram én nekem mind ez mai napig elég nyomorúságos és félelmes volt, kiről most ngodnak sok szóval nem írhatok.

Aprólék rángatásval, döfélésvel, taszigálásval semmit nem gondoltam, mert nagyobbbat vártam fejemre.

Az egész dívánnak és dívánon kívül valóknak szájokbau mind Erdély volt és a felől beszéltek.

Amhát csausznak az szolgálai, kik elől eljöttek volt, itthon beszélették hogy Erdélyben nem mertenek menni, mert Erdély rakva németvel és hogy urunk is az német király leányát vötte, ő maga pedig Amhát csausz, mikor megjuta még csak németet sem említett sem pasa előtt sem senki előtt.

De azért az külső rendek mindenütt azt beszélették, hogy elárultuk császárt és haynok (*így*) vagyunk úgy annyira ngos uram, hogy ugyan nem is mertem kün járni, meg is hagyta volt Amhát csausz is hogy kün ne járjak, mert megöltek volna vagy spáhiák vagy jancsárok.

Most Istennek hála megcsendesedtek főképen az értelmesivel, de ugyan nem merek felettébb künjárni.

Kúrt aga ngos uram egynehányszor hivatott mind az divánba mind pedig házához. Minthogy pedig az Amhát csausz visszatérésének fő oka ez: mivelhogy sem Kúrt aga sem Szinán pasa őtet nem szereti, ezektől való féltében nem mert bemenni. Engemet szóval eléggé fogdosott és Amhát csausz szavával nagy sokat mondott hogy Amhát fejére kötötte azt hogy urunk az német király leányát vötte és hogy ő nga a némethez is kötötte magát és oda hajlott, Erdély is rakva németekkel. De én ezekre Kúrt agának könnyen feleltem és ezt mondtam: hogy Amhát csausz ezeket miképen merte fejére kötni és mondani ő előtte holott ő Erdélybe nem ment be mostan, hanem csak mástól hallotta ha hallotta is. Amaz azt mondotta, hogy nem mert bemenni mert levágták volna.

Szinán pasának az szerdárnak követi, csauszi jönnek mennek Erdélyből, azokat nem vágja senki le, kinek eddig ide ugyan híre jött volna az szerdárnál ha csak egy követnek a féle dolga lett volna.

Ezeket ngos uram Kúrt aga miért cselekedte és miért fogdosott beszédével ezenképen, én mind eszemben vöttem, mert az miképen ennek előtte is megírtam urunknak ő nagyságának és ngodnak is: kaftánt és szablyát szerzett császártól urunknak hogy Husszain csausztól küldje el, kiról ngodnak Torma Kristóf eleget beszélhet, mostan pedig Kúrt aga azon volt, hogy mentül hamarébb Husszain csauszt elbocsáthassa, Amhátnak bosszúságára és ártalmára, mely dolog még ugyan fen áll, ebben Kúrt aga császár előtt ő magát és Husszain csauszt akarta nevelni, amazt rontani, Szinán pasához is akart onnét Husszain csausz menni.

De mindezeket megértvén Memhet pasa Kúrt agát oda hivatta és megmondotta neki, hogy hagyjon békét Amhát csausznak ne háborgassa, hiszen nyilván vagy on az portánál mind pedig az hatalmas császárnál, hogy az hatalmas császárnak igaz híve és szolgálója.

Tegnap estve hivatta császár Pherhát pasát az kertben és

sokat beszélt vele az kaftán és szablya felől azt mondta az császár, hogy el kell küldeni urunknak ő ngnak, de addig nem míg ő ngnak embere és levele nem jó, itt valami kétség fekszik. Ezeket pasa mondta Amhát csausznak, talán ugyan Amhát csauszt küldik vissza.

Az Pherhát pasa ngos uram, mikor eleiben megyek valami dologért avagy hivat, igen szépen beszél és emlékezik urunk ő nga felől: ajánlja is magát mindenkor. De ezt is, Memhet pasát is Szinán és Kurt aga nem szeretik.

A jancsár aga készül erősen nem is késik megindul, de megmondhatatlan nagy zajdulás vagyon az jancsárok között, azt kívánják, hogy császár maga személye szerint elinduljon, avagy ha el nem indul, az jancsároknak minden személyre ezer ezer oszporát adjon, melyet ha meg ad nekik, az spáhiak is mindjárt megkívánják császártúl, azon vadnak mint enyhítsék meg őket, most oly rettenetes gonoszok, hogy azt mondják, hogy nappal is megfosztják az embert, némelynek torkát is megmetszik. Én éjjel nappal félek és rettegőben vagyok, hogy még az házra is reá ütnek feldúlnak és magunkat megölnék melyről senki nem teszen kitől Isten óltalmazzon.

Beszélék azt is én nekem ugyan császár udvarabeli, hogy az jancsár aga után császár Ibrahim pasát és Memhet pasát utána bocsátná nem sok üdő múlva.

Az Czigalogli az tengeren erősen készül, indulása mikor leszen még nem bizonyos.

Továbbá ngos uram az lengyel király követe az mely leveleket császárnak hozott vala, én velem fordították meg magyarul, az magyarból Amhát csausszal fordítók törökül. Az levélnek continentiája az vala summatim kit megírok ngnak.

Először írja minémő pure et sancte az ő előtte való lengyel királyok az hatalmas császárral megtartották az békeséget frigyét és barátságot, melyre ő is ügyekezett és koronázatja után renováltatta követi által azon békességet mindjára.

Másodszor írja és panaszolkodik, hogy vadnak oly emberek kik mind magok azon vadnak, mással is azt cselekedtetik, hogy az köztök való békesség, barátság megháborodjék. Moldovából írja, hogy országában beütöttek, égettenek és dúltanak.

Harmadszor írja panasszal, hogy az tatár két úttal országának némelyik szegeletiben mely nagy égetést dúlást rablást cselekedett és mennyi számtalan embert vitt el. Mely dolgok mint illjenek az köztök való szent békességhez, frigyhez és barátsághoz hagyja ez világ ítéletire és császárnak az ő maga igaz látására és ítéletire.

Negyedszer írja azt hogy mégis vadnak oly emberek, kik az kozákok latorságáért és Péter vajda Moldovába való beme-

nésiért ő reá panaszoznak az császárnak, holott az kozákok mezei gonosz emberek és gyülevész népek, mind törököt lengyelt egyaránt háborgatnak. Az bódog emlékezetü István király valami lovakért küldötte volt egy szolgáját az kozákokhoz Globoczki Pált és az vízbe ölték azon szolgáját.

Péter vajdát penig ugyan az országbeliek vitték Moldvában, nem ő küldte neki, hírével sem volt, úgy menti magát.

Az másik levelében penig az miképen és mit írt ngdnak azt is megírtam.

Először írja, hogy az ő avussával az III. Zsigmond lengyel király és az hatalmas szultán Szoliman császár mely szép csendességben békekészen és barátságban éltenek. Egyik az másiknak minden dolgairól írtanak és egymást értették, kiknek akkori leveleket most is nagy gyakran olvassa és előtte viseli, melyet ő is követni akar.

Másodszor írja még az ő atyjának keserves halálát, és hogy Svéczia ő neki örökös országa atyjáról maradt és hogy még az atyja életében ennek előtte való esztendőkből reá feleltették volt, hogy az atyjának halála ha történik tehát vissza megyen Svécziában és ott is megkoronáztatja magát. Minthogy penig atyjáról maradt örökös ország édes és gyönyörűséges, Svécziában kellett menni az Lengyelország tanácsának akarátjából ilyen conditióval, hogy az télen ott az Svécziának minden dolgát elrendelvén gubernatort és egyéb gondviselőket hagyván az országban, kikeletre ismét visszajöven Lengyelországban, melynek napot töttenek és hütöt is adtanak mindkét felől, mind az ország mind király arra az napra.

Svéciát is Lengyelországhoz bírja, melynek nagy hasznos voltát írja és közel voltát. Ezen közben Lengyelországban helyében gondviselőt hagyott és minden tanácsnak megparancsolta, hogy az köztök való szent békekészen tisztán és fogatkozás nélkül megtartsák és óltalmazzák.

Ezt is akarám ngdnak megírnom, az Pherhát pasa Kaprehilár kihájának nem tudom ki ígért volt urunk nevével egy herélt paripát, igen gyakorta kéri, valamennyiszer lát, igen jámbor bizony és törökben emberséges ember is nem oly paripa kell kin ő maga járna, hanem hogy házához vizet hordozna rajta, valami erős vastag paripa, ez ember minden órában szükség, nem lehetnék nála nélkül; valamikor megyek mindjára szemben juttat az pasával. Húsz forint érő paripa nem sokat teszen ha meg ígérték ngos uram, küldje meg ngtok neki. E felől Torma uram is szólhatott ngtoknak eleget.

Az itt való házra is ő nga viseltessen gondot mert biz az egyszersmind leomol főképen egy darabja. Én magam ugyan le

routatom egy darabját mert félek, hogy az alsó szomszédok nyakában omol.

Ennek utána is az mikor üdöm lehet mindenekről és mindenkör irok ngodnak. Engem ngos uram senki nincsen ki szánjon, ngodban vagyon bizony minden bizodalمام, azon könyörgök ngdnak, hogy szánjon meg ngod engem, mert az úristen látja és ő szent felsége tudja menni félelemben, nyomorúságban és költségben vagyok: én itt senkitől nem tudok kérnem csak tíz forintot is.

Éltesse az úristen ngdat nagy sok esztendeig, az ngodhoz tartozókval egyetemben.

Datum Constantinopoli quinta die Aprilis. Anno 1594.
Nagyságodnak jóakaró szolgája

Ouari Istuan m. k.

A levélbe fogott két papírszeletre még e következő van írva: Kúrt aga azt is mondja vala, hogy tatár hán császártúl kéretett, hogy Erdélyt megrabolja, hogy megértette, hogy onnét nem bocsátják, de ő törekedett császár előtt, hogy azt ne engedje semmiképen.

Minthogy ngos uram Kúrt aga forgatja Szinán pasának dolgát, attól felette igen tart, hogy urunk ő nga Szinán pasára ne írjon, énnekem eléggé mondá, hogy urunk felől Szinan szeri szépen ír. Azon félnek az Szinán pártjai: e féle híreket hallván, hogy az németekkel egyezett urunk, hogy okúl Szinán pasát ne írja urunk ő nga ide az császárnak.

Külczin: Spectabili et Magnifico domino Wolphgango Kouachioey supremo consiliario et cancellario illustrissimi principis Transsilvaniae etc. domino et patrono suo semper gratiosissimo.

Eredetije a hédervári kézirat gyűjtemény 27-ik számú kötetében.

Közli: B. RADVÁNSZKY BÉLA.

A D A L É K O K

AZ 1619. ÉVI POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS TÖRTÉNETÉHEZ.

Rimay János, Csúty Gáspár, Armprusztér Ferencz és Dávid János levelei Thurzó Imréhez. (jun. 27. — aug. 10.)

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

XII.

(1619.) j u l . 19.

Módunk nem lehetvén az levelek elküldésébe, a mit ez egy-néhány nap alatt írtunk volt is ngodnak, itt kellett magunknál tartóztatnunk az iratokat. Ez idő alatt pedig történt ilyen dolog, hogy az minemő falkonyokat, taraczkokat Bécsből Csehországba Bukoy hadába akartak vinni, az csehek, porával, golyóbissaival egyetemben intercipiálták, profligálván az melléjek rendelt vitézeket. Azonkívül is ütögettek két helyen is meg az király hadabeliekbe, kik között nem kevés magyarok is vesztenek el. Az király elmenetele után pedig Bécsből kevés napokkal csak, az városbeliektől el kezdték az fegyvereket szedegetni, mind az pápista s mind az evangelicus renden valóktól generaliter, Bécsbe, és mostan is minden napon szedik, exarmálják őket, mely dologban még az ottben lakó szabad uraknak is nem kedveznek, s az elszedett fegyvereket mind az város armamentariumjába rakják be. Minden utczákat fegyveresek állanak nap estig, s százzól százra szekerek állapotván meg az házak előtt, úgy hordják az fegyvereket az szekerekre. Okát azt praetendálják, mivel az városba pestis is kezdetett, s az vitézlő népet az élésnek fogyatkozása miatt is s az pestis miatt is ki kelletik onnan vinni, hogy egymásra fegyverrel való támadás ne lehessen az különböző valláson valók között. Úgy vagyon, hogy Dampier az vitézlő népnek nagyobb részét ki költöztette immár az városból, a kikkel directe Morvába akar menni, égetni s rablani. Az Eszterhásokhoz és Forgács Miklóshoz tartozó dúló fosztó seregeket is mára akarják ide begyűjteni, kiknek Bonomo tegnap hozott ide Bécsből fizető pénzt; azt közikbe osztván, mingyárt által akarja őket az Morva vizén rablani költöztetni, úgy hogy Dampierral osztán az rablás alatt öszve menjenek és nyolcz ezerre teljenek mind két felől. — Mi igen valánk rajta, hogy elküldjük vala az mi követeinket Csehországba, de így lévén az

dolog, nem lehet immár módunk benne; protestálni akarunk azért országúl, hogy okai mi ne legyünk, hogy az *pacificatio* interrumpáltatik és hogy az szomszéd fegyverét ők ellenünk ingerelik, ki miatt az mi keresztyén igyekezetünkbe nem mehetünk elő. — Ma negyed napja, hogy az *gravameneket* is beküldöttük az uraknak, kikre mégis nincs *resolutiónk*. Tegnap ő nga *palatinus* urunk az tábla bíráit *sarcíálta* s esküttette őket, *transmissionalisokat* és *extraordinariákat* akarván *discutiáltatni* vélek; így egyszermind *octavánk* s *gyűlésünk* is leszen immár. — Tegnapelőtt pedig tanácsokat *creáltak*, kik között ő ngát Erdődy Kristóf uramot és Osztrosith Istvánt is meg eskütteték az tanácsosságra, s még hat embert mondonak, hogy tanácscsá tesznek, de végére nem mehetünk, hogy kik lehessenek azok? — Lépes *cancellarius* uramnak meg parancsolta Újhelybe létébe király urunk ő felsége, hogy az *Imperiumba* utánna menjen ő nga, ki mostan itt vagyon és készül is arra az útjára. — De értsen szép dolgot ngod: országúl együtt lételünkbe tegnap, a hova gyülekezni szoktunk, küldé *Palatinus* urunk Krauz uramot az *secretariussát* közzénk s *proponáltatá* *personalis* uram által az országnak, mivel *cancellarius* uramnak az *imperiumban* kellekik ő felségével menni, jó *alkalmatosság* leszen hozzá, hogy ország követe is legyen *cancellarius* uram az *Imperiumhoz*; ő ngok azért *iunctiót* is íráttak *cancellarius* uramnak, s külön külön mindenik *Electornak* *credentionalis* levelet is az országtól, hogy valamit mond ország szavával nekik, hitelt adjanak szavának; méltó azért, hogy az *instructiónak* s az *credentionalisnak* értsük *continentiáját*, kiket Krauz uram el is olvasa osztán *publice* előtttünk. — Magunkba azért gondolkodván, kezdők *ruminálni* mélyebben az dolgot, mint a kiről soha senki ez előtt egy szóval való emlékezetet sem tött előtttünk. Meg akadánk sok okokért az dologba, és *publice* megmondók, hogy mi ahoz nem akarunk semmit is szóllani, és nem választjuk is ő ngát oda való ország követjének, nem lévén arról az dologról *instructiónk* és semmi értelmünk is *principalisinkkel*, a kik nélkül ahoz a dologhoz nem avatjuk is közünköt. *Personalis* uram azért *persvadeálni* akarván előtttünk, mely szükséges és hasznos dolog legyen az, s mely szép *occsiója* is vagyon, hogy sok költsége nélkül az országnak véghez mehet az a szép hasznos *követség*, *voxa* akarja vala az dolgot *bocsátani*, kihez képest egynihány *pápista* követektől elválva mindnyájan *felugordánk* és *ellene* szóllánk, hogy egyátaljába mi ahoz, mint nem szükséges hirtelen gondolt dologhoz, semmit is nem szóllunk, sőt inkább el oszlunk *szállásunkra*; meg üzenők az uraknak is, hogy gondolkodunk felőle, és mi lehessen arról az dologról való *deliberatió*nk, ő ngoknak holnap, úgymint immár ma, megjelentjük. Forgatván azért előt-

tünk, szegény Naprady uram csak tavál is mint inculcálta minekünk egynihány bizott barátinak, hogy nem egyebért esett ő gyűlölségbe, hanem hogy az linczi követségkört credentialissa mellett azt nem mondathatták vele a mit akartanak és svadeáltanak neki, ugyan azt végezők, hogy se követséget, se instructiót, se credentialist ne bizzunk reája; kiváltképpen hogy az imperiumbeli állapotnak sincsen mostan afféle követség hallgatáshoz mostan módja, és ő felsége is, hogy nem recipiáltatott fejedelem még közöttök. — Mert hogy ngod sub rosa értse, palatinus Rhéni Francfurtumban beszállott immár hadával és köröslén körül egy mélföldiglen kivettetett sánczokat hányattat az váras körül, kibén hatvan ezer embert akar szállítani. Az mely szállásokat az királyunk számára osztottak volt is, azokról detraháltatta és deleáltatta az inscriptiókot, megparancsolván az furieroknak, hogy kitakarodjanak onnan, mert másképpen is ki igazitják onnan őket. Ezeket Bottyány uram is írásból referálta nekünk, és az előtt Augspurgból jött levélből is értegettük. — Bukoynak minden intentiója az volt, ha az falkonyokkal és az porral oda érkeztenek volna, hogy Prága felé menjen, de a mennyire megfelesednek immáran az csehek, ha nem megyen is, felkeresik. Mégis várakoznak az hollanderekre, a kik egyébünnen jövő s közelgető segítséggel vadnak tizenkét ezeren; azok él érkeztén az csehek mellé, Morvában is elegendő oltalmat küldönek. — Iszonyatos megírásra, az undok balon spanyol nemzettel egyeledett francziai népek minemő istentelen cselekedeteket patráltának ez napokba Bécsbe: most ebéden Erdődy uram asztalánál létünkbe Bitsch György is eleget beszélgete köztünk felölök. — Bottyány uram vagyon nagy busulásba, Ujhelybe ő felsége Révay urammal be sem hívta az tanácsba, azt mondja ő nga, hogy ha megtér ő felsége olyan állapattal, a mint mi gondoljuk és a mit az fatum mutogat felőle, leteszi ő felsége előtt az tanácsosságot; sem azt nem tudta ő nga, hogy Eszterhásnak adták az generalisságot, sem hogy Horváth Gáspárt camora-praefectussá, Bosnyák uramot tanácscsá tötték ott, hanem itt Pozsonba mitőlünk értette. Az cancellarius instructiója és az Imperiumban követségre való választása sem volt ő ngnak hírével. Tegnap előtt megmondotta szemébe az érseknek, hogy bajusz és szakál vonásra kell az dolognak menni, a mint az dolgot forgatják és az ország állapotját háborgatják. Eszterhással is ugyan akkor az Palatinus szállásán egybe szólalkozott, pirongatván, hogy az környékbeli falukot dulatja s az útonjárókot fosztatja; meg mondotta neki, hogy ha az ő jószágába csak egy falujára szállítaná népét is, álgyúival taraczkival rajta lenne és minden jószágát el dúlatná. — Elbúsultunk mi is, mint egy szállott várasba vagyunk, sem fát, szénát, abrakot nem hozhatnak felénk, harmad-

fél forinton is elkél immár közöttünk a kicsin szekér széna; ahhoz képest bánom én magam is, nem tudván menynyire való késedelmünk lehessen, hogy az öt lovamot az több lovaimmal házamhoz nem bocsátottam. — Szintén hogy ezt írom vala, érkezének hozzánk az ngtok leveleivel és az pénzzel ide küldött ngtok bicsei emberei; szerencsésnek tartom őket, hogy az pénzzel el jöhettek, békével jártanak. — Armpruszter Ferencz uram az ngtok szükségében felment tegnap Bécsben, ki netalán holnap megérkezik; megérkezvén, az ngtok leveleit ő kgmnek az pénzzel egyetemben kezéhez adjuk. — Palatinus uramot sok foglalatosságiba ha ma requirálhatjuk, beadjuk ő ngának az ngod levelét, és Révay uramnak is az ő ngának szöllöt be praesentáljuk; a mi választot ő ngok adnak, ngodnak transmittáljuk; de ezeket az embereket vissza bocsátottuk. — Most ez írásom alatt Erdődy uram érkezék közinkbe ide szállásunkra, adván értenünk ő nga, hogy az ő nga adversariussi supplicatiót akarnának ellene beadni; rá kell azért az dologra vigyáznunk és meg kell ő nga képébe felelnünk. — Az ország azon vagyon, hogy az transmissióknak ellene mondjon és ne admittálja instante messis tempore, hogy extraordinaria causák is ventilláltossanak. — Ezen momentum alatt jöve ez a hír is előnkbe, hogy Simónyi Mátyás az ő megmaradott és igen elhullott vitézivel az Dunának tulsó partjára érkezett erre igyekeztvén által költözködni; némelyek azt mondják pedig, hogy katonáit Komárom felé bocsátja költözködni által; ő maga csak kevesed magával kezd ide be térni. Sőt ezek után bizonyosan meghozák, hogy ő maga Somogyi Mátyás mintegy ötvened magával ott maradott Bukoy mellett, az többi takarodva mind alá mennek az Duna tulsó partján Komárom felé; ugyan ellene jöttek Somogyi Mátyásnak el, de igen el hullottak az csehek miatt. Irratott Pozsonban, ma, 19. Julii, délután három és négy óra között.

Utóirat: Palatinus uram üzent ma föl, az egész országot is maga szállására hivatván sok s szép szóval kért bennünket, hogy ezeknek az sok panaszolkodásnak, kiváltképpen az religio dolgában békét hannánk, lenne az szép egyesség közöttünk, és ki ki mind az két felől maradna abba az állapotba, a kibe most vagyon; vélyük azért aztot, remélni, hogy meg nem alkhatunk az religio dolgában. s azért akarna előzni kérleléssel bennünket; mi pedig gondolkodásra vettük ezt az dolgot, s hét órára végeztünk egybe gyűlni, hogy választot adjunk ő ngának; ha meg nem szakadunk, mi az egyszer beadott gravamenek mellől semmi úttal el nem akarunk távoznunk. Miben legyen megállapodásunk, ezután való levelünkéből meg érti ngod. — Az Stornberg leveleit nem merjük szerencsétetni, inkább magunknál tartjuk meg őket, hogy valami út el ne tévedjenek. Im az Palatinus uram minapi ngod levelére való válaszsát is meg küldöttük ngodnak.

Megszóllítás és aláírás nélkül: az egész levél a Rimay keze írása, s Thurzó Imrének szól.

XIII.

1619. j u l. 25.

Illustrissime Comes . . . stb.

Humilium servitiorum . . . stb. — Az csehek ellen hadakozó magyarságban az fizetetlen böcsületlen állapotjuk miatt 1500 kijüvén, az hol kit elérnek benne, mindennek fosztani szabad őket. Eszterhás Miklós uram szolgái annyit fosztottak meg benne, hogy kótya-vetyét is hántak itt. Ezt két százan közzülök meg értvén, Bécsbe mentek, és ilyen okkal gratiát nyertek, hogy Pálffy Miklós uram ő nga alámenvén megtérjenek, levelet is vévén Pálffy uramhoz, az ki akkor az Morva vize mellett Anger nevő várasba volt; siettenek, mihent Pálffy uram jöveleteket értette, meg sem hallván vagy kérdetvén őket, reájok ütött, nyolczvanig el veszték benne; meg értvén azután mi járóba legyenek, levelek is azt bizonyítván, az többit seregébe fogadta. — Somogyi Mátyás azokkal egyetemben, a kik még vele voltak, mintegy 800 an, az mint halljuk, sok jó praedával, hasonlóképpen mint az többi, ki akarván jünni, az ballonok, franczúzok környül vevén őket, meg harczoltak, de fegyvertelen az ballonokhoz képest lévén, az magyar inkább mind elveszett; ő maga Somogyi Mátyás sebbe és rabbá esett, halljuk, hogy egynehányad magával Bécsbe hozzák. Justus est Dominus, retribuens cui libet pro merito! — Dampier egynehány ezred magával Morvába megyen, ott is készen várják, Berenbe és Olmuczba az pápistasoktól is mind el szedték az fegyvereket, azonképpen Prágában is. Braszlóban is pápista uramék elég félelembe vadnak, ezenképpen Bécsbe az szegén lutheránusok. Az cseheknek az Imperiumban követek volt, azok meg jövéen oly jó választot hoztak, hogy az Te Deum laudamus-t mondván sok álgyút süttettek ki. Az pápista emberek mindenütt, cuiuscunque status et ordinis, titkon s nyilván fegyvert forgatnak, szándékjokot könnyő föl találni. — Az itt levő hitünken való országbeliek most küldöttek követeket Palatinus uram ő ngához, kérvén s intvén ő ngát, hogy dilatio nélkül az gravaminákat tollálja, ha nem, föl kelnek és el mennek; mi válaszsok leszen, ngod az tavalyiakból igen könnyen eszébe veheti; szóval nem akarják magokat legeltetni, hanem fructum ipsum cupiunt, quod durum est in auribus quorundam. — Stahrenberger uram ő nga maga itt lévén, Althaimb urammal újobban in florenis hungaricalibus viginti millibus centum et quadraginta tribus Palatinus uram ő nga előtt conveniált; ez jövő hétfőn Koháry uram és többek előtt leszen az executio; ő

nga Stahrenberger uram tegnap mene vissza Bécsbe, ngodnak holtáig való szolgálatját ajánlá, az fiának adott plenipotentiát. — Koháry uram ő nga ngodnak szolgálatját ajánlja, Ngodnak levelet is küldött. — Christianus dux Anhaltinus gróf Thurn ő nga akaratjából csehországi generalissá lesz, az angliai király segítségét várják, azután Boquoyval mint oszthatják az határt, Isten tudja. — Balassa uram mégis rab. Kollonych uram elméjébe megcsábolodott. — Scultéty Mártontúl az kevés vásárlást óránként várjuk, elhozván, alkalmatosságom lévén, asszonyomnak ő ngának megküldöm. — Az kereskedő emberek mint ajánlják magokot, ő ngának megírtam. — Király urunk ő fölsége Augustába vagyon, onnan föllyül informatiót vár. — Isten éltesse ngodat sok esztendeig jó egészségben. — Pozsony 25. July, Anno 1619.

Illustr. D. V. humilis servitor

F. A. mpr.

Külczim : Illrmo Com. ac Dom., Dom. Emerico Thurzo . . . stb. Býcham.

XIV.

1619. jul. 25.

Illustrissime Comes . . . stb.

Az úr Istentől ngodnak egéséges életet, sok jó szerencsét kívánunk adatni. — Az menő embereknek fogyatkozása miatt akaratunk szerint ez itt való állapotról nem informálhatjuk ngodot, bizontalan emberekre sem mervén bátorságossan bízunk írásunkot. — Az ngod levelét beadtuk vala jó occasióval Palatinus uramnak, kire mint resoluálta legyen írásával ngodnak magát, ez includált leveléből meg érti ngod, kit ez estve küldött Illyés deák uramtól kezünkbe. Szóval ajánlotta magát velünk való beszélgetésébe, hogy mind az három dologba jó szívvel promoteálja az ngod kívánságát. — Az gravamenekre nincsen ez óráiglan is semmi resolutiónk ő ngától. Az religio dolgán vagyon köztünk az villongás; egyáltaljába, mondja az adversa pars, hogy ők az libera religionak nem cedálnak, nem is akarják szenvedni, hogy az ő jószágokba más religión való praedicatorok legyenek. Mi az ellen azt kívánjuk, hogy 1608. esztendőtől fogva valaholott az templomok ez ideig el foglaltattanak, vissza adassanak, és ennek utána is az receptus usust meg ne háborítsák, ne készerítsenek is erőszakkal, bírságlással sohol senkit az kételen vallásnak recipiálására. Ez ellen ők mind ellenközöt beszélnek, s vadnak olyak, a kik nyilván mondják, hogy megöletik inkább magokot, hogy nem arra soha ők menjenek. Látván azért s arányozván, minemő nagy akadályba legyünk, nincsen módunk benne, hogy valamit jövendőbeli kárunkkal s az religio impediá-

lásával mi concludálhassunk, hanem ha jó módját ejthetnők szándékunknak, jó volna el oszlanunk; de úgy is akadály vagy on előttünk; meg sem írhatom ngodnak, minemő keveredett és fenyegetező állapot alatt legyünk, a ki órától órára nevededik köztünk. — Az gravamenekre való resolutiót ki nem adván ország eleibe, kivánták kétszer ízbe is tölünk, hogy az propositiót vennők elő s azokról tractálnánk; de nem tudom, mint bonthatnók rendit dolgunknak meg, holott az dolognak legfőbb részeiről semmit is még nem végeztünk. — Itt nincsen senki az urak között több az mi vallásunkon valók között Battyány uramnál és Révay Péter uramnál; azok is elég erőtlen állapattal bírnak amazoknak impetusa és ereje ellen. — Nem arányozhatom, hogy még ez után is effectust vehessen jó véggel valót itt való költségünk és sok idő haladékunk; jó volt volna az okáért ngodnak oly emberével is értetni bennünket, a ki referálhatta volna hetenkint, az az minden héten, ez itt való actáknak és híreknek valóságos állapotját, mert levélre nem merünk bízni holmi oly dolgokat, a kiket szükséges volna tudni ngodnak. — A mint ma értettük, ő felsége király urunk is megtért utából Geréczbe, most ott vagy on; Altham pedig, Adolf Altham, tegnap délután mene el innen, kit csak ma értettünk, hogy Bicsére fog fel menni, és ngoddal is szembe kezd lenni. — Egyéb holmi dolgokról informálta, hiszszük, levelébe ngodot Armpruster uram is. Az Révay uram válaszsát is ím megküldöttük ngodnak, kérévén ngodot, ne kimilje egy jámbor szolgáját ide küldeni hozzánk ngod, kitől üzenhessünk is állapotunkról ngodnak. — Iratott Pozsonban, szent Jakab napján, 1610. esztendőben.

Ngod alázatos szolgái

Chúty Gáspár mpr.

Rimai János mpr.

Utóirat, Chúty keze írása: Nem ártana ngodnak Turzó Szaniszló urammal érteni magát, mert nagy suspicio vagy on ngod felől; akarnám, ha szembe nem lenne ngod Althammal, ha ott hon nem találná ngodat; itt olyan hír van, hogy Illyésházi uram pápistává lett.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzo. . . stb.

XV.

1619. jul. 28.

Illustrissime Comes, Domine, Domine gratiosissime!

Humilium servitiorum meorum in gratiam Illustris D. V. demissam subjectionem. — Ngod 20-a Julý költ kegyelmes levelét vévén, az Littassy uramnak szólót magam meg adván, csudál-

kozott, hogy az sógori közül valamelyik ngodhoz el nem ment volt, mely okáért Boghody Ferencznek újban írt, és az ngodhoz exarált válaszsát neki includálta; tudom, gondját viseli. — Hogy Ngod írása szerint az itt való állapot felől régen semmit érthetett, csudálom, leveleink hova lesznek el, mert mind Chúty uram, Rimay uram, és én is annyit és annyszer írtunk, hogy sok dolog; hamis híreink nem fogynak, az bizonyos hírek szükön vannak. — Morvaország minemő levelet írt Magyarországnak, és innen minemő válaszszal — az kin most valóba emékednek az emberek, — lesznek, Rimay uram ngodnak megküldi. — Dampier uram Znoymot tegnap vagy ma szálja meg; ők is gondot viselnek magokra. Csehországból egynehány ezer ember segítségekre gondolom már el is érkezett. Pálffy Miklós, Eszterhás Pál Dampierrel vadnak; mint Morva- Csehország és az egész vintussok igen neheztellik, hogy Magyarország egy felől (non rogati) mediatoroklá tették magokat, az confoederationak megállására ajánlják magokat, másfelől az égető, pusztító, rabló és iszonyú dolgot patráló magyarságot nem, hogy kihívatta volna, sőt most újban urakat, főembereket Morvára, az kinek követe nem régen itt volt (kinek minemő válaszszal volt az ország, ngod tudja,) az országból kieresztett. Nem is lehet már abbúl mentség, hogy nem tudták volna, mert itt Pozson táján eleget laktak, egy egész ország szemeláttára egynehányszor itt Pozsonban nyilván mustráltak, és innen mentek el is. Nemcsak Morvának és Csehországnak fáj, hanem mind azoknak, valakik confoederatusok vélek. — Illyésházy uram felől itt csuda opiniók vannak Trztyánszky uram ő nga képében in negotio religionis olyakot mondott, cselekedett, kin nostrates igen offendáltattak, el sem hallgathatták, hanem Fejérváry Balázs uram az ő nga szolgája által izentek is ő ngnak. — Király urunk ő fölségét bizonyossan Geréczebe halljuk, onnan gondolom Bécsbe jön. — Leopold herczeg az alsó-austriaiaknak ad 29-am Augusti gyűlést hírdetett Bécsbe; most deliberálnak, compareáljanak-e vagy nem? jövendőben mi hireink lesznek, ngodnak értésére adjuk. — Isten éltesse ngodat sok esztendeig jó egészségben. — Datae Posony, 28-a July, Anno 1619.

Illustris D. V. servitor humilis ac fidelis

F. A. mpr.

Külczim: Illrmo Comiti . . . Emerico Thurzo . . . stb. Býcham.

Közli: NAGY GYULA.

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM

POLITIKAI LEVELEZÉSE.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

*Bethlen Gábor Mohila András moldvai vajdának. Gy.-Fejérvár 1615.
dec. 28.*

Illustrissime Princeps et Domine vicine nobis obseruandissime. Salute et Seruitiorum paratissima commendatione praemissa.

Status Moldaviae qualiter vel ab Illustri Stephano Tomsa annis praecedentibus habitus, vel tandem diuino humanoque iudicio ob enormes eiusdem excessus armis Vestrae Illustritatis aequissimis deturbatus sit, sicuti non procul nec obscure gesta sunt, ita etiam sat superque intelligimus. Equidem parentis Illustritatis Vestrae memoria et officiosa in hoc regnum nostrum Transsylvaniae vicinitas nondum apud nos est oblitterata. Cuius si optimis vestigijs (vt speramus) Vestra etiam Illustritas institerit, adeptum Jus suum in regno Moldaviae haereditarium apud manus eiusdem manere perennareque cupimus; modo in hoc, exemplo maiorum suorum, per benignam Imperatoris Otthomannici annuentiam quantocius roborari contendat; scit enim ratione foederum iam a multis annis vsu roboratorum Otthomannum in his regnis ius armorum vsurpare. Maxime vero, ne generalis aliqua almae pacis, quae inter utrosque Imperatores stabilita est, interturbatio, aut sui suorumque maioribus periculis inuolutio subsequatur, tempestiue ac lynceis (quod aiunt) oculis prouideat. De caetero ubi se his optime accommodaturum comperiemur, omnem animi nostri propensionem et officiosam vicinitatem sibi polliceatur absque fuce. His eandem perbelle valere felicibusque frui successibus optamus. Datum in Ciuitate nostra Alba Julia die 28. Mensis Decembris Anno Domini 1615.

Czím: Illustrissimo Principi domino Alexandro Mogilla Dei gratia Regni Moldaviae Vaiuodae et perpetuo haeredi, Domino Amico et Vicino nobis obseruandissimo.

(Cancellaria Trans.)

*Pécsi Simon erdélyi cancellarius Molnár András moldvai vajdának. Gy.-
Fejérvár, 1615. dec. 30.*

Illustrissime Princeps et Domine Domine mihi summa obseruantia colende. Seruitiorum meorum obsequentissima commendatione praemissa.

Cum ob instantes festorum felicium celebrationes majore ex parte Domini Consilarii, venia ab Illustrissimo Principe accepta, domos suas repetiuerint, pauciores hac occasione ad latus Suae Celsitudinis reperti, ad illas Vestrae Illustritatis literas, quas ad communem Dominorum Consiliariorum scripserat, solus quidem respondere, sed ut spero sententiam omnium explicare cogor. Meus autem erga hunc prosperrimum Illustritatis Vestrae successum qualis sit, est, fueritque animus, spero hactenus ex meis ad Spectabilem et Magnificum Dominum Gregorium Vrecham idioma Hungarico scriptis literis innotuit, quem post diuulgationem famae istius victoriae Dominis sociis et fratribus Consiliaris explicauit; factum approbant, et intentionem, quam cum Illustrissimo Principe sequuti sumus, laudant. Opportune autem interea legatus Vestrae Illustritatis cum literis superuenit; negare enim non possum, ab Otthomanno eiusque Vezerio Locumtenente per portarios authentica mandata superuenisse, quibus seuerè mandabatur, ut Tomsae ex his partibus omnino suppetiae ferantur. Interea dum portarii (Dei benignitate factum, quo faciliorem excusationem habere possimus) tardius quam debebant adfuerunt, victoria confecta, et Tomsa sede pulsus fuit. In reditu portariorum, cum certum cursorem Sua Celsitudo post legatum primarium expediret Georgium Belényessi, sollicite Sua Celsitudo legato ipsi et oratori perscripserat, ut omni occasione, rationibus, sollicitudine res Tomsae in Porta pervertere, ac Vestrae Illustritatis permansionem in principatu toto studio et conatu promouere contendat. Haec extra omnem adulationem secundum rei veritatem Vestrae Illustritati scribo, quod si legati eiusdem (quos iam transmissos et expeditos intelligo) primo furoris impetu ab Otthomanno repulsam passi non fuerint, (mirum enim, quantum Castratus Locumtenens rebus Tomsae fauere dicitur), intelliget credo, nostrum legatum in promotione rerum suarum clare atque diserte omnem suam operam, quod Deus optime vertat, adhibiturum. Scio sane in tam lubrico ancipitique rerum suarum statu nostro consilio Vestram Illustritatem non indigere, causam quidem habere iustissimam, cui Deum, sicuti iam cepit, in posterum etiam fauere credimus. Tyrannum sanguinarium, inaudita post hominum memoriam crudelitate famosissimum, subditis aequè ac vicinis infestum, Deo

bonisque omnibus inuisum, regno expulisti, exul in patriam redux armis victricibus regnum paternum sedemque auitam occupasti; sed plenam perfectamque non es consecutus victoriam, quod hostem vivum, diuitem, præda thesauroque onustum, sub tutela potentissimi Turcarum Imperatoris habes, qui ferro ibidem nocere viribus tuis impar, vltierus armorum offensiones mouere, maius periculum secum trahere videtur. Spes autem non exigua tibi affulget, in occasione hybèrni temporis, in amplissima materia accusationis, qua crudelitas Tomsæ, ferocitatem animalium longe superans, vel ferreum Turcarum pectus fortasse mouebit, Oratorum et Legatorum Christianorum in Porta pauor, si cautus Illustritatis Vestrae legatus fuerit, facile omnes illos aduersus Tomsæ actiones concitabit, illasque pervertere poterit; quod nos ex nostra parte non rogati etiam omnino præstitimus. Denique cum in Porta omnia venalia esse nouerit, ibi aureis argenteisque hastis cum Tomsa magis quam in campo certandum; ac si vicerit, verius tunc quam nunc victorem Illustritatem Vestram pronunciauerim. Mouet enim magnopere vetus illa et a viginti annis fideliter a me erga inclytam familiam Illustratis Vestrae Moghillianam culta necessitudo; cum tempore Serenissimi Stephani Bochkay parentis Illustritatis Vestrae in principatu Moldauiae roboratio, dum patruelis, Illustrissimi quondam Simconis, ex priuato in principatum Valachiae promotio per me transacta fuere, postea legatione primaria tempore Bathorei (cum Joanne Imreff) ad Illustrissimum Constantinum fratrem ipsius germanum functus rem ipsius communem optime iuuerim. Et sola virtutis constantia, absque vlla spe premij, duntaxat communem regnorum Christianorum ab imminentibus hostium viribus securitatem maximi faciens, rebus Vestrae Illustritatis ex animo fauere me facit, et ut alij id ipsum faciant, libenter autor esse volo. Suaderem etiam inter caetera, ut beneuolentiam Vayuodae Transalpinensis, qui non exiguas simultates cum ipso Tomsa gerit, per literas et internuncios captando, eum ad partes suas trahere, ac deposito hostili animo cum in ipsa Porta Otthomannica tum alibi rebus eiusdem fautorem efficere fore utilissimum. Cum Illustrissimo autem Principe meo, ut cepit, si officiosam vicinitatem sincere continuauerit, optime rebus suis consultum fore omnino experietur. His Vestram Illustritatem prosperis vti fruique successibus ex animo precor. Datum Albae Juliae 30. Decembris 1615.

Oldalt jegyezve : Nomine Domini Cancellarij Simonis Pechy.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor egy török pasának, hódoltatás ügyében. 1616. jan. 23.

Tekintetes és nagyságos nekem régtől fogván jóakaró uram, isten nagyságodnak szerencsédjét minden jónkra nevelje, és napjait ez földön boldog állapotban sokasítsa.

Minémű levelet irt légyen nagyságod az holdoltatás állapotja felől váradi fő kapitányunknak Rhédei Ferencz uramnak, éz az mellett bizonyos faluknak városoknak is számát, melyeket fenyegetéssel parancsol nagyságod, hogy ha mindjárt meg nem hódolnak, külömb gondviseléssel akar lenni felőle, azon nagyságod levelét és az falukról való Regestrumot tisztinek tartása szerént minékünk kezünkben küldötte. Látjuk nagyobb részént hogy azokban az falukban és városokban igen sok ingyen sem az erdélyi birodalomhoz tartozók, hanem az német császár részére birattatnak; valami pedig az erdélyi birodalomhoz tartozó részeket illeti, mind az jó emlékezetű Bocskai István idejétől fogva Erdély országának és benne lévő fejedelmeknek erős hittel adott athname levele azt tartja, hogy valamint akkor az német kezéből az országot kivette és megszabadította, mindenütt az végek között az holdolt és holdolatlan állapotok azonban maradjanak, hogy valamelyek holdoltak voltak akkor, azután is holdoltak legyenek, az kik pedig holdolatlanságban találtattanak, azután se erőltessék holdolásra. Ebben az állapotban, legyen istennek hála, mind eddig ő hatalmasságátul nagy szép csendességgel megtartatván, mi is az holdolt faluk állapotjában ellenkezők semmiben nem voltunk, sőt erősen megparancsoltuk inkább, hogy az holdoltság mindenütt az mi igassággal tartozik, az ő hatalmassága végeiben beszolgáltassák. Mely dologból miért hogy semmi közben vetés és ellenkezés közöttünk eddig nem hallatott és nem találtatott, noha most fő követünk az ő hatalmassága fényes portájára oda vagyon, annak is erről az dologról semmi tanuságot adni nem tudtunk, nem is adtunk. Nagyságodat azért böcsületesen kérjük, ebből az dologból ne siessen és ne hirtelenkedjék addig itt semmi háboruságra az ő hatalmassága és az mi végeink között okot adni. Mi tudjuk azt, hogy nem csak számos holdolt faluinkkal hanem országunkkal is együtt ő hatalmasságáé vagyunk; mennél hamarabb az fényes portát, ő hatalmasságát, ezen dologról alázatos könyörgésünk által megtaláljuk. Valamint ő hatalmassága mi nekünk igaz hiveinek parancsol, annak kell lenni; jó reménségünk lévén abban, hogy ő hatalmassága, szeme előtt viselvén országunkkal egyetemben ennek előtte való hasznos és igaz szolgálatunkat, minket ennek utánna is igasságunkban kegyelmesen adott és engedett athnameja szerént megtart. És noha nagyságod előtt mostan ilyen igen elvettetett és

semminek tartatik állapotunk, kedvében és szeme eleiben igasságunkat nem akarván venni: de oly időnek alkalmatosságában megmutattatik az, hogy efféle egynéhány holdolt avagy holdolatlan faluk dolgánál sokkal nagyobb haszonnal tudhatunk, az országok között következő állapotok között, ő hatalmasságának mint kegyelmes császárunknak szolgálni. Tartsa meg isten nagyságodat. Datum 23. January Anno 1616.

Miscellanea Historica et Diplomatica czimű mult századi codexből
(az erd. Múzeum kéziratárában.)

Bethlen Gábor Rhédei Ferencznek. Prásmár 1616. febr. 24.

Spectabilis ac Magnifice Domine etc.

Kegyelmed levelét az több levelekkel együtt az estve vettem itt el Prásmárt, melyekből az mostani ott künn való állapotot értem. Úgy ítélem, hogy ha mit akartak azok az csavargók, eddig elindultak valamely felé; annyin együtt Várad táján s Bihar vármegyében meg nem mertek talám maradni; sőt az kegyelmed elébbeni leveléhez képest azt gondoltam, hogy azok az csavargó hajdúk eddig kegyelmedhez bémentenek: de ha történet szerint még is ott künn csavarognának és kegyelmedhez sem akarnának bemenni, istenért kérem kegyelmedet, tovább ott ne szenvedje őket és meg ne hagyja gyülekezni, hanem Csomaközi Uramot készítse el vármegyebéli válogatott lovasokkal, és az fizetett katonákkal, haczírokkal, s az mi hajdúinknak is serio parancsoljon kegyelmed, a ki tisztességét és megmaradását szereti, keljen fel, és menjenek el. Csomaközit bocsássa reájok, és vagy Nádudvar táján vagy egyébütt találjanak reájok, mint természet szerint való ellenséggel úgy bánjanak vélek; ha lehetne, fognának elevenen sokat közzülnök, Váradnak nagy szüksége volna reájok. Ezzel kegyelmed az töröknél nagy kétséget ver el magunkról, az vármegyéknek kedves dolgot cselekedik, és Homonnainak ha mi szándéka volna is, ezeknek megoszlatásokkal nagy hátramaradást, sőt rémülést okoz kegyelmed. Tarjányit a tulsó vármegyék nem szenvedték; hát mi mennyivel inkább szükség hogy ellenséginket ne szenvedjük közel birodalmunkhoz. Kegyelmednek erre legyen igen szorgalmatos gondja. Haller György mit írjon kegyelmednek, megértettem: de mivel mostan az Homonnaival való állapot azt meg nem engedi, hogy ellenségünkhez küldözzenek ajándékokkal birodalmunkbéli híveink, kegyelmed megtiltsa afféle intentumátúl, se levelet semmit ne irogasson s ne küldözzön; ezután is megtanálja a jámbor, ha mi levelei ott lesznek; várja csendesedését ez dolgoknak. Kovácsi Pétert mi úgy tudjuk, hogy mi birodalmunkbéli; kegyelmed hívassa és

examinálja meg, mit tanácskozott Fekete Péter vele; nem illenék eltitkolni a jámbornak afféle dolgot, kegyelmednek meg kellett volna eddig jelenteni. Ha mit bizonyost érthet kegyelmed Fekete Péter dolgában ellenünk való ügyekezeti felől, mely ha vagyon, tudom Kovácsi Péternek megjelentette, kegyelmednek meginteni Fekete Pétert ha hazája, nemzete ellen való gonosz ügyekezetinek békét nem hagy, bizonyos legyen benne, hogy valamihelt valamit indít, egyáltaljában Szoboszló gyúl meg először is, és abban vetnek véget; jobb ha különben fordítja a kaszát, az én kegyelmességemben meg nem fogyatkozik. Borbély Miklóst és a többit ha a mi birodalmunkban hallhatja kegyelmed, a tisztviselőknak fejekre parancsoljon, adják értésére idején kegyelmednek, és vitesse be őket Váradban. Kegyelmednek igen nagy vígyázása legyen uram afféle nyughatatlankodó hitvány emberekre. Ha mit effectuálhatott eddig ezek ellen kegyelmed, adja értésemre sietséggel. Az Szilágyi vármegyék mustrájok regestrumát is megláttam uram, szép seregekkel mustráltak meg Préposti s Veselényi uramék. Az úristen tartsa meg jó egészségben. Datum ex Prasmar die 24 February 1616.

Affinis beneuolus

Gabriel Bethlen.

P. S. Toldalagi Mihály, kit ezelőtt két esztendővel által küldöttünk vala, megjuta uram szolgálóimmal együtt holmi vásárlással. Istennek hála, Balássi uram alkalmasint megcsendesítette immár a császárnak reánk való haragját és ellenünk való gonosz ügyekezeti.

Czím: Spectabili ac Magnifico Francisco Rhedci, Equiti Aurato, Consiliario nostro, Comiti Comitatus Bihariensis, Arcisque et praesidij nostri Varadiensis Capitaneo etc. Affini nobis honorando.

»Ex Autographo. Ez is az fejedelem maga keze írása«.

(Miscellanea Hist. et Diplomatica. Erd. Muzseumban.)

Kiesel bibornok Bethlen Gábornak. Prága, 1616. június 8.

Illustrissime Domine stb.

Percepi literas Illustrissimae Dominationis Vestrae 8-a elapsi mensis exaratas, vna cum iis, quas Status et Ordines trium nationum Transylvaniae eiusdem mensis 6-a ad me perscripserunt. Et quidem quantum ad Maiestatem Caesaream Dominum nostrum Clementissimum attinet, stemma suum regium ab Imperatore Rudolpho primo trahit, regias sibi virtutes ingenitas ac incliytas habens. Quia vero in Principe aut Imperatore virtutis praecipua, quae reliquas transcendit, est iustitia: idcirco probari

nunquam poterit Maiestatem suam contra compactata, manus propriae subscriptionem, pollicitationes vel cogitationes quidem egisse. Arces enim Dominationi Vestrae Illustrissimae defacto tradidit, Domino Homonnai perscripsit, Dominis Palatino et Forgach cuncta ad vsum necessaria demandavit, coram legato Turcarum, si quae forsitan occultae subessent machinationes, solenniter protestari fecit; et quotiescunque scripto vel oretenus quippiam ratione Transylvaniae prolatum fuerat, Tyrnauiensia pacta allegavit, quibus ne cogitare unquam contra voluit. Et quod amplius uidetur, praefata Caesarea Maiestas defacto nunc Domino Homonnaij non solum omnem in Transylvaniam molitionem inhibet, sed etiam Domino Palatino et Forgach hac de causa perscribet, se benigne resoluens, a dictis compactatis Tyrnauiensibus nullatenus discedere. Eo maiorem e contrario Vestra Ill. Dominatio causam habet, ea, quae subscripsit et promisit, effectui mancipare, nec excusationem aliquam praetendere: decet enim Principem verba intacta seruare. Sed in haec longior esse nolo, nec vnum aut alterum excusare vel improbare paratus; tempus tandem omnia reuelabit. Caeterum dissimulare nequeo ea, quorum Ill. Vestra in suis patentibus 11. Maij datis meminit; vbi inter Catholicos et Caluinistas semina discordiae spargere, et in causa religionis tumultum aliquem excitare conatur, Turcas, Tartaros, simul et destructionem Balancharum minatur, et tamen e contrario easdem Haidonibus conseruandas promittit; rursus Maiestatem Suam Turcis in capitulatione destruendi has liberam facultatem dedisse ait; vnde non leues inter Comitatus ac etiam toto regno Suae Maiestatis diffidentiae, simultates et noui tumultus concitari possent. Nec est, quod Dominatio Vestra Illustrissima arbitretur Maiestatem Suam haec ignorare, cum probe sciamus ea omnia, quae aliqui sui officiales in eadem materia apud Comitatus quosdam egerint et periclitauerint; et quod tandem, cedant res prout velint, solum Maiestatis Suae auctoritatem et personam, si regnum ipsius turbetur, concernat. An igitur haec omnia pactis Tyrnauiensibus, iuramentis et pollicitationibus conformia sint, personis in tali dignitate constitutis conueniant, eandem in gratia Suae Maiestatis conseruent, iudicio cuiusque prudentis viri relinquo. Nec facile huiusmodi procedendi modi apud Maiestatem Suam, quemadmodum apud sui similes, excusari possunt. Quicquid sit, tamen Maiestas Sua ad declarandam Regiam animi sui virtutem cum Domino Homonnay hac vice in terminis permansit, et sibi publica compactata, siquidem paucorum notitiam hic priuatus excessus subiit, curae et sollicitudini proposita habuit. Nam si Deus est Deus, non inultam relinquet iniustitiam, sed tempore suo vindicabit. Quapropter extremitates hasce et modos procedendi ego hactenus

nunquam probavi, quin imo ingenui animi semper esse iudicavi peccata propria agnoscere, quam vel eadem excusare vel alio quopiam modo tegere. Sane ratione Jeneo et Lippa a prouincia Transyluaniae quaedam mihi perscripta accepi, quibus quidem in respondendo non defuissem, sed cum non ignorem iussa domini sui eorum debere esse voluntatem, et quemadmodum hactenus aliquoties perscripsi, eiusdem in Transyluaniam ingressum ratione pacti accidisse, et quid hac de re tam ab Illustrissima Dominatione Vestra, quam a Domino Pechij mihi saepius rescriptum, Tyrnauiæ tractatum, praesertim vero ea, quae Ill. Dominatio Vestra ipsa Maiestati Suae exarauit, imo et resolutionem super ijs postulauit: idcirco in omnibus super resolutione Suae Maiestatis acquiesco, quae quidem legatum nunc ad Aly Passam transmittit, reuocando eidem in memoriam capitulationem pacis, vbi etiam ea omnia requirit media, quibus Jeneo et Lippa in potestate Christianorum conseruet; ita ut palam manifestum euadat Maiestatem Suam praeter commune reipublicae bonum nihil spectare. Spero itaque iustitiae potius quam inaequitate debitam a quolibet rationem habitum iri, neque dubito Vestrae Illustr. Dominationi defuturam occasionem, qua ita regimini suo prae esse possit, vt optata votis omnium pax conclusa inter utrumque Imperatorem salua tecta permaneat, neue per malas informationes violetur, et tandem sanguinis innocentis profusio miseranda subsequatur. Quae quidem ego eidem, ut senio confectus, et in tali apud Suam Maiestatem constitutus officio, paterne perscribere volui, ac per eas monere, ut posthac Christianorum mores induat, vnde et benedictionem a Deo accipiet. Nam si quidem tam uehementer protestatur se traditionem propugnaculorum nominatorum Turcis nequaquam promississe, et idem prouincia asserat: non potuit Turca, rebus sic stantibus, arma arripere, vel etiam per vim ea, quae sibi per pacta denegata sunt, manente pace in Regno Hungariae occupare. Quod si tamen praeter spem nostram id attentaret, de facto pacta ipsa violaret, et Dominatio Vestra Illustrissima tum apud Maiestatem Suam quam coram toto mundo excusari posset; si quidem in pacis tractatione ita sancitum est, ut quae pars armata manu aliquid obtinuit, illud in posterum quiete possideat. Porro cum ego hactenus animaduertim Eandem admonitionibus nostris non omnino locum denegasse, sed quod candide animi sententiam semper declararem, libenter admisisse, literas praeterea suas ad multarum rerum notitiam mihi profuisse, non potui non Eandem hac vice certiore reddere, me paucas ante hebdomadas a Sanctissimo Pontifice, inpromeritum quidem, in Cardinalium coetum ex proprio eiusdem motu adscitum esse; quam dignitatis nouae accessionem mihi quin Illustrissima Dominatio exoptet et vna

congratuletur, nihil dubito. De reliquo eandem prospere valere cupimus. Pragae 8. Junij Anno Domini 1616.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Amicus
Cardinalis Kleselius.

Czím: Illustrissimo Domino Domino Gabrieli Bethlen, Duci Transsylvaniae, Domino et Amico nobis dilecto.

(Cancellaria Trans.)

Czernin Hermann és Gallus Caesar, II. Mátyás portai követei, Bethlen Gábornak. Nándor-Fehérvár 1616. jul. 3.

Illustrissime et Excellentissime Domine Princeps. Seruitorum nostrorum promptissima oblatione praemissa.

Dum nos hic Albae Graecae necessaria pro itinere nostro foeliciter conficiendo praeparentes immoraremur, pergratum nobis accidit, quod cum nominatissimo viro Domino Memhet Passa Temeswariensi, multis hinc inde habitis amicabilibus sermonibus, de rebus conseruationem sanctae illius pacis concernentibus contulerimus; tum vero quod Celsitudinis Vestrae ad memoratum Passam expeditus legatus apud nos existens ea, quae hactenus nobis ignota fuerant, uberius exposuerit. Quanam gratia Sac. Caes. Regiaque Maiestas Dominus noster clementissimus Celsitudinem Vestram benigne prosequatur, ac qualiter quasue ob rationes Homonnaio sub poena capitis, ne is ulterius armata manu procedat, sedulo iniunctum sit, idem legatus ex nostro cum Turcis palam habito et alio percepto colloquio eandem fusius edocere poterit. Nos, quia non modo a Sac. Maiestate Celsitudinem Vestram, verum etiam eiusdem regnis et prouincijs diligi sentiamus, si qua in parte apud Portam commodo illius inseruire valuerimus, officijs nostris minime deerimus. Celsitudinem Vestram de reliquo diu saluam ac incolumem valere cupientes, Eidem omnia ad conseruationem almae istius pacis spectantia, quantopere possumus, studiose commendantes. Albae Graecae 3. Julij Anno Domini 1616.

Celsitudinis Vestrae

ad seruiendum paratissimi
Herman Cernin m. p.
Caesarus Gallus m. p.

Czím: Illustrissimo atque Excellentissimo Domino Domino Gabrieli Bethlen, Principi Transsylvaniae, Siculorum Comiti, nec non partium quarundam Regni Hungariae Superioris Domino etc. Domino gratiosissimo.

(Cancellaria Trans.)

Czernin Hermann és Gallus Caesar Homannai Györgynek. Nándor-Fejérvár 1616. jul. 3.

Illustrissime Domine et Amice honorande, Salute et seruitiorum nostrorum oblatione praemissa.

Binas iam Illustrissimae Dominationis Vestrae perscripsimus literas, ad quas tamen nullum adhuc ab eadem accepimus responsum, Nos hic, et in itinere, diuersitate rumorum pene obruimur, neque scire auemus, cui fides cui non adhibenda sit, quo Sacratissimae Maiestati eiusdemque regnis et prouincijs cum emolumento prodesse possemus. Dubio procul Ill. Dominatio Vestra, quae fienda aut instituenda erant, quidue Sacr. Caesarea Regiaque Maiestas de ablicentiatione et exauthoratione militum, si quos conduxerat, quin potius se ad aulam reciperet, benigne demandarat, probe intellexit. Cuius clementi commissioni Dominationem Vestram se decenter accommodare non diffidimus. Nos vero, ne ex parte nostra quidpiam, quod ad perturbationem almae istius pacis vergere posset, accidat, omnimode et pro uiribus annitemur. Videtur ex parte Dominationis Vestrae Illustrissimae, hoc tamen absque omni praescriptione nostra, Dominus Ali Passa monendus, ne is quibuscunque incertis ac sinistris informationibus fidem facile habeat; ne per eiusmodi rumores arma capessendi et uiolationis initi inter utrumque potentissimum Imperatorem foederis per hoc ansa praebeatur. Ill. Dom. Vestra quae emolumento publico et conseruationi huius tam sanctae pacis deseruire uidebuntur, intermittere nolit, quin potius nos, quemadmodum etiam antehac amanter postulauimus, de cardine rerum haud grauatim certos faciat. Nos Dom. Vestrae Illustrissimae quocumque officiorum genere prodesse possumus, diligenter conabimur, diuinae protectioni eandem commendantes. Datum Albae Graecae 3. Julij Anno Domini 1616.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Seruitores et Amici
Hermannus Czernin m. p.
Caesar Gallus m. p.

Czím: Illustrissimo Domino Domino Georgio Drugieth de Homonna, Comiti Comitatus Zempliniensis, Sacratissimae Caesareae Regiaque Maiestatis Consiliario et Pincernarum Regalium in Hungaria Magistro, etc. Domino et Amico honorandissimo.

(Cancellaria Trans.)

Mohila András moldvai vajda Pécsi Simonnak. Jászvásár, 1616. jul. 16.

Illustris ac Magnifice Domine, Amicé nobis obseruande, Salute et officiorum nostrorum parata commendatione praemissa.

In nostris amicis Ill. ac Magnificam Dominationem Vestram primum ponimus; labori non parcat, amicitiae vero ex toto satisfacit. Ideo studia Ill. ac Magn. Dominationis Vestrae omni genere humanitatis ac benevolentiae complectimur: nihil enim in negotijs nostris est, quod desiderare queamus, aut prius quam nos optemus, non perficiat fideliter. Insistat et pergat rogamus Ill. ac Magn. Dominationem Vestram, nusquam pigebit operae insumptae in gratiam nostri. Quam diu ac feliciter valere, florere ex animo cupimus. Datum Jassis die 16 Julij Anno Domini 1616.

Illustris ac Magn. Dominationis Vestrae

beneuolus Amicus

Alexander Mohila

Princeps Moldaviae m. p.

Czim: Illustri ac magnifico Domino Simoni Pechy, Cancellario Regni Transsylvaniae, Domino et Amico nobis honorando.

(Cancellaria Trans.)

Koretzki Sámuel moldvai fővezér Bethlen Gábornak. Jászvásár, 1616. jul. 16.

Illustrissime Princeps Domine domine et Amice obseruandissime, Seruitiorum meorum paratissima commendatione praemissa.

Perspecta mihi satis Illustrissimae Celsitudinis Vestrae aduersus me et Illustrissimum Principem sinceritas, iucundum studium, quod in negotijs illius candide insumit, effecit illustri benevolentia, quam ego fideliter adamaui, ut nihil sit, quod ego in gratiam Illustrissimae Celsitudinis Vestrae libenter non susceperim. Et hoc praestabo pro fide mea, vt me ad vtramque fortunam paratissimum atque fidelissimum Ill. Celsitudo Vestra inueniat amicum. Ex factiosis partae victoriae gratulor; faxit Deus omnipotens, vt nullus hostium resistere Ill. Celsitudini Vestrae possit, et promouebit Deus iustam causam; in illis enim nihil aliud video nisi solam regnandi cupiditatem. Legati venerant ad me ex illa parte, sed eorum aduentus nihil diminuere debet de amicitia, imo augere: declaravi enim uoluntatem meam esse addictissimam Illustrissimae Celsitudini Vestrae, et amicitiam officijs probatam ac confirmatam esse inter nos; fru-

strati spe vacui discesserunt. Constans pectus meum nihil indignum recipit, et malo pro fide amicis data pugnare, quam ab eis, qui mihi sunt coniunctissimi, vel ad latum vnguem discedere. Et prius vires nostras experiri deberent, quam quidquam audere contra Ill. Celsitudinem Vestram, et amicitiam nostram mutuo colligatam tentare. Sic igitur Ill. Celsitudo Vestra de meo candore persuasa omnem in me confidentiam repouere velit. De caeteris rebus ex literis et legati Illustrissimi Principis verbo plus accipiet. Interim Ill. Celsitudinem Vestram diu feliciter valere ac regnare ex animo cupio. Jassis die 16. Julij 1616.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

Amicus beneuolus et seruire paratus
Samuel Dux in Korecz,
Supremus exercituum Illustr. Prin-
cipis terrarum Moldaviae etc. Capi-
taneus.

Czim : Illustrissimo Domino Domino Gabrieli Bethlen Dei gratia Principi Transyluaniae, partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino et amico obseruandissimo.

(Cancellaria Trans.)

Mohila András moldvai vajda Bethlen Gábornak. Jászvásár, 1616 .jul. 17

Illustrissime Princeps, Domine Domine amice, Vicine nobis obseruandissime. Salutem et Seruitorium nostrorum paratissimam commendationem.

Ex oratoribus atque literis de Illustrissimae Celsitudinis Vestrae beneuolentia, studio ac amore, ex voto nostro cognouimus, omnia Ill. Celsitudo Vestra, quae facienda amico erant, praestitit. Nos animum nostrum fidelissime contestantes legatos nostros mittimus, ex quibus de omnibus negotijs nostris Ill. Celsitudo Vestra copiosius intelliget. Ex nostris accepimus, Tom-sam captum, et a Bassa abductum Constantinopolim. Ut impo-
nere finem huic malo possimus, rogamus Ill. Celsitudinem Vestram, adhibere velit curam. Interim diu ac feliciter Illustr. Cels. Vestram regnare, valere, ex animo cupimus. Datum Jassis die 17. Julij M. DC. XVI.

Ill. Celsitudinis Vestrae

Amicus vicinus beneuolus
seruire paratus
Alexander Mohila Princeps Moldaviae m. p.

Czim: Illustrissimo Domino Gabrieli Bethlen Dei gratia Principi Transsylvaniae, partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino Amico vicino nobis obseruando.

(Cancellaria Trans.)

Koreczki Sámuel moldvai fővezér Pécsi Simonnak. Jászvásár, 1616. jul. 17.

Illustris ac Magnifice Domine Amice mihi colende, salutem et officiorum meorum diligentem commendationem.

Re ipsa comperio Ill. ac Magn. Dominationem Vestram amicissimam mihi esse et Illustrissimo Principi, quidquid in promissis est, idem et in effectu apparet. Jucundum hoc officium mihi dignissimum omni gratitudine; non solum enim gratulatur Illustris ac Magn. Dom. Vestra, ut hostem depellamus, sed eum deleamus. Candido pectori fauet fortuna; audimus tyrannum Tomstam in vinculis abductum Constantinopolim; credo, cura Illustrissimi Principis amici mei carissimi, et labore Ill. ac Magn. Dominationis Vestrae effectum. Homonnaianam factionem gaudeo et laetor repressam, cupio et funditus euerti, optans Illustrissimum Principem quam diutissime et pacatissime ad decus et ornamentum Illustrissimi Principis Affinis mei et communem vtilitatem dominari. Quos vt animaduerti moliri contra Illustrissimum, vti ineptientes contra amicitiam, inanes dimisi; cordi mihi beneuolentia Illustrissimi, quam colens ex animo vnique hosti paratus sum resistere; vt agnoscat Illustrissimus, me non asseclam fortunae sed fidelem Achatem in prosperis et aduersis esse. De meo autem aduersus Ill. ac Magn. Dominationem Vestram animo certissimam reddo, cupiens gratificari operae ac labori gratia nostri insumpto. Interim Ill. ac M. Dom. Vestram diu bene ac feliciter valere ex animo cupio. Datum Jassis die 17. Julij M. DC. XVI.

Illustris ac Magn. Dominationis Vestrae

Amicus beneuolus et ad omnia obsequia paratus

Samuel Dux in Korecz

Supremus Exercituum Illustrissimi Principis Moldaviae etc. Capitaneus m. p.

Czim: Illustri ac Magnifico Domino Simoni Pechy Cancellario Regni Transsylvaniae, Domino et Amico obseruando.

(Cancellaria Trans.)

II. Mátyás parancsa magyarországi hűveihez, hogy minden zavargástól tartózkodjanak. Prága, 1616. sept. 3.

Matthias Dei gratia Electus Romanorum Imperator stb. Vniuersis et singulis Reuerendissimis, Reuerendis, Spectabilibus Magnificis, Egregiis Nobilibus ac Strenuis, Prudentibus item et Circumspectis, Praelatis, Baronibus, Comitibus, Vice Comitibus, Capitaneis, Vice Capitaneis, Centurionibus, Decurionibus, alteriusque cuiusuis ordinis Militibus, ubiuis et in quibuscunque Comitatus Regni nostri Hungariae existentibus et commorantibus, Caeterisque cuiuscunque ordinis, statusque ac conditionis hominibus, ad quorum uidelicet notitiam hasce peruenire volumus, Salutem et gratiam. Quando quidem ad tuenda et rite conservanda Imperia commodumque publicum propagandum, cum ob alia argumenta, tum vel maxime ex declaratione plurium domesticorum exemplorum maximam esse concordiae vim nemo inficias iuerit, et e conuerso domesticum popularium dissidium diffidentiamque mutuum non nisi stragem populorum, terrarum vastitatem, clademque et exitium commune adferre citra omnem controuersiam sit: Nos vero, pro suscepti regiminis nostri officio, piaque ac paterna cura et sollicitudine nostra, qua in emolumentum istius Regni nostri Hungariae cumprimis ferimur, hactenus semper et etiamnum vnice cupiamus, vt superiorum annorum turbido et periculoso Reipublicae Hungaricae statui motibusque intestinis Dei benignitate compositis, in eum tandem statum et conditionem regni res deduceremus, ut bellorum tempestatibus iactatam patriam securae et quietae tranquillitati restitueremus. Cum autem ex certa nonnullorum fidelium nostrorum relatione intelligamus, ob motus illos nuper in partibus Regni nostri superioribus suscitatos, quos licet nos sedari et componi fecerimus, esse nihilominus, qui priuatis aemulationibus ducti uiolenter et potentia mediante, contra omnem Juris regulam et Regni consuetudinem, priuati vellent particularibus personis se se opponere, uolendo hostilia quaeque in personas et bona illorum attentare, intendereque uiderentur: quae priuatorum et particularium simultates, aemulationes, odia, cum nonnisi manifeste contra leges et statuta eiusdem Regni committi possint, et dum ex aemulatoribus priuatis persecutores contra inuicem fiunt, etiam Regni status, quies, tranquillitas atque pax publica perturbetur: Volentes omnino, ne ex quorumuis particularium et priuatorum molitionibus saluti communi et quieto Regnicolarum statui incommoditates, sed potius discordiarum quarumuis occasionibus, caeterisque, quae in posterum quoque contentionum et controuersiarum occasiones esse possent, sublatis, cuncta in tran-

quillitate permaneant, eapropter fidelitati vestrae, vniuersis et singulis, quibus supra, per praesens serium mandatum seu patens edictum nostrum benigne et firmiter committimus et mandamus, ut ab eiusmodi omnibus ausibus, molitionibus, factis et attentatis, quae in quauis tandem parte contra praemissam pacem et tranquillitatem publicam esse possent, abstineat, neque aliquid, quod ad labefactandum statum regni tranquillum vergere posset, priuatis persecutionibus vim cuius regnicolarum in persona et bonis inferendo, vnde videlicet poena publicae pacis turbatorem incurrere deberet, committere ausit. Sed et alias ex munere nostro regni curam nobis incumbere scientes, perniciem et calamitatem quamuis a patria arcere cupientes, dedimus in mandatis fidelibus nostris Regni nostri Hungarici Palatino etc. necnon etiam partium eiusdem regni superiorum Generali Capitaneo, ut in tales, cuiuscumque status, gradus et conditionis fuerint, si qui nimirum comperirentur, palam vel occulte simultates, aemulationes, odia et diffidentias fouere, unde videlicet intestinos in regno motus et hostilitates suscitari posse animaduertent, in eos tamquam in publicae pacis turbatores competenter animaduertent, conatibus ipsorum modis omnibus obuiarent, se seque opponerent, contenderentque omnino, ut factionum commissiones et fomenta penitus tollerent. Confidimus nihilominus fideles nostros regnicolas, intellecta hac benigna voluntate et intentione nostra, nihil molituros acturosque, quod intentioni nostrae et benigno mandato nostro aduersaretur, aut certe perniciem et calamitatem Regno et Regnicolis, adeoque etiam Reipublicae Christianae incommoda causare deberet; quin potius si cuiquam fidelium Regnicolarum nostrorum per nonnullos violenter et potentia mediante alijsque indebitis modis, in persona vel bonis, offensiones factae fuerint, eos ad nos pro iuris et iustitiae administratione congruaque tuitione et defensione habenda recursuros. Secus itaque sub graui indignationis nostrae et etiam in regni decretis poena expressa non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Arce nostra Regia Pragensi, die 3. Mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo Sexto.

Matthias m. p.

Valentinus Lepes

Episcopus Nittriensis m. p.

Laurentius Ferenczffi m. p.

(Cancellaria Trans.)

Topsel János danczkai kereskedő Bethlen Gábornak. Krakkó 1616. oct. 24.

Illustrissime Princeps et Domine Domine clementissime.
Post humilimam seruitiorum meorum commendationem.

Me inuito profecto aliter res praeter spem cecidit. Relictis etenim Aeperiei mercibus iuxta pactum cum Illustrissimo Principe initum Craccouiam me quamprimum executionis gratia recepi, vbi multa a Senatu Craccouiensi passus, maximo cum damno summisque periculis praeuijs, contractum hunc cum Illustrissimo Principe factum alijs ciuibus Craccouiensibus abscedere, de illoque condescendere adactus sum, non postremis tamen hominibus, videlicet Domino Joanni Vizenbergh et Alberto Celestio, ex primarijs negociatoribus sat possessionatis viris, quemadmodum de praemissis Stenzel Janusio significaui, qui uberius Illustr. Principi fatum meum explicabit. Isti itaque viri peroptimi singula in contractu expensa Ill. Principi in personis iam nostris de necessitate expedient. Non licuit enim Gedanensibus depositorium Craccouiense iuxta illorum priuilegia transgredi, sub amissione mercium. Sine mora itaque profecti sunt viri supra nominati Aeperiem, recipiendarum scilicet mercium ergo, restituendaeque iuxta pacta et conuenta summae. Nihilominus uigore pacti memorati pannum quoque Samboriae pro tempore ibidem expenso vnacum quingentis pixidibus statuent. De quorum numero vnum par Ill. Principi transmittitur. Ratione vero pellicum Sabellinarum aliarumque rerum memorialj connotatarum, iidem viri spectatissimi, quamprimum Gedanum peruenerim, satagent, quo Ill. Principi (prout hoc breue spatium temporis concedet) in omnibus satis darent. Haec itaque per me Ill. Principi breuibus significari necessum esse considerau; ne inhabilitatis seu erroris alicuius suspicio in me redundaret. Tandem Ill. Principem diutissime foeliciter, in propagationem Christianae religionis ac Ill. Principis aeuiterni nominis, per praepotentem Dominum Deum nostrum regnare summis ex praecordijs opto. Datum Craccouiae die 24. Mensis Octobris Anno Domini 1616.

Illustrissimi Principis

humilimus seruus
Johannes Topsel Gedanensis.

(Cancellaria Trans.)

A krakkai tandcs jegyzőkönyve Topsisel János danczkai kereskedőnek Bethlen Gáborral kötött kereskedelmi szerződése ügyében. Krakkó, 1616. oct. 24.

Actum feria secunda ante festum Sanctorum Simonis et Judae Apostolorum proxima, Anno Millesimo Sexcentesimo Sedecimo.

Coram officio Consulari Craccouiensi comparens personaliter Famatus Joannes Topsisel incola et mercator Gedanensis, suo et Famatorum Ponikesperger et Johannis von Hamel negotiatorum Gedanensium et mutuae mercantiae sociorum (pro quorum rathibitione solenniter cauet et scriptum in scribis) nominibus, sanus mente et corpore, forum et iurisdictionem praesentem quoad hunc actum approbando, et a suo proprio et competenti foro iurisdictioneque recedendo, palam, ultro libereque recognouerat. Quia ipse de contractu certo cum Serenissimo Gabriele Bethlen Dei gratia Principe Transsylvaniae, Siculorum Comite, die 24. Mensis Septembris Anno currenti Millesimo Sexcentesimo Decimo Sexto in Alba Julia, ex parte emtionis viui argenti, suo et praefatorum sociorum nomine facto et inito, (quem contractum obstantibus iuribus et priuilegijs Ciuitatis Craccouiae super depositorio habitis inire sibi licitum non fuit, et transgressio depositorij cum praetactis mercibus non est sibi per Spectabilem Senatam et Magistratum Urbis concessa, imo prohibita), vero, puro, mero, perpetuoque et irreuocabilis cessionis titulo, cedere et condescendere, abscedere Honorato Joanni Wisembergh, Juris Supremi Magdeburgensis Castri Craccouiensis Scabino et Famato Alberto Czelesta, ciuibus et negociatoribus Craccouiensibus, cum omni supradicti contractus iure, dominio, cumque omnibus eiusdem contractus punctis, clausulis et ligamentis, conditionibus, nihil iuris, dominijs, proprietatis ad praefatum contractum pro se et praefatis socijs suis relinquendo, aut reseruando, verum omne ac vniuersum ius, quodcunque sibi et supradictis socijs suis ad eundem contractum hactenus seruiebat, in praedictos cessionarios plenarie exnunc de facto transferendo, transfundendo et transportando, recognoscens plenariam et sufficientem satisfactionem sibi et praenominatis socijs suis ab eisdem cessionarijs, respectu contractus eiusdem et impensarum quarumlibet praestitam esse, de qua plenaria et sufficienti satisfactione actualiter sibi praestita supradictos cessionarios in amplissima quietationis forma quietauit, cauens solemniter, ac sese nomine quo supra sub refusione damnorum exinde subuentorum et perpessorum super bonis suis omnibus de Jure firmissimis inscribens et obligans, quod praedicti Joannes Wisembergh et Albertus Czelesta nullum unquam impedimentum aut molestationem tam a se recognoscente moderno

quam et suprascriptis socijs suis uel etiam quibusuis alijs personis ex parte uenditionis huius uiui argenti, tam Gedani, quam apud Serenissimum Principem Transyluaniae habebunt, alias in forma cessionis et cautionis sufficientissima, Itidem quoque personaliter comparentes supradictus Honoratus Joannes Wisembergh et Famatus Albertus Czelesta, ciues et negociatores Craccouienses, modis quibus potuerunt firmissimis super bonis suis inscripserunt et obligauerunt se, quod illi contractui [praefato cum Serenissimo Principe Transyluaniae ex parte emptionis argenti uiui inuito, et sibi per Famatum Joannem Topsel modo quo supra abscesso, in omnibus punctis, clausulis et conditionibus satisfacient; ita quod praedictus Joannes Topsel cum suis socijs ex parte non satisfactionis huic contractui a Serenissimo Principe Transyluaniae nullum impedimentum habebunt, similiter sub refusione damnorum.

Exactorum Consularinorum Craccouiensium Protocollum.

(Cancellaria Trans.)

A portára küldött követre Gáspár Jánosra bizott levelek jegyzéke. Fogaras 1617. mart. 6.

Anno Domini 1617. die 6 Martij in arce Fogaras expedite sunt literae ad fulgidam Portam Domino Joanni Gaspar continuo Oratori commissae, hac serie:

1. Instructio.

2. Császár levele.

3. Fővezér levele.

4. Kaimecham Memhet passa levele, kinek most semmi tiszti nincsen, sine titulo, Adonnak is híják. A sarkán a vagyon irva: Memhet Passa. Czédula is vagyon benne. Urunk szerelmes atyjának írja.

5. Vezér Amhát Passa levele.

6. Hat titulus nélkül való vezér passának szólló levelek. Belől így kezdődik: Tekintetes és Nagyságos Vezér Passa, nekünk mindenben jóakaró becsületes Urunk, vitéz ur barátunk. Ezek hosszú panaszolkodó levelek; egynek a formáját kegyelmednek pecsét nélkül oda küldöttük; credentia is vagyon benne.

7. Más hat titulus nélkül való levelek, Vezér Passának szólló, panaszolkodás nélkül való credentiák, rövidek. A sarkán vagyon egy V. R. P.

8. Négy titulus nélkül való levelek, uraknak szóllók. Belől így kezdődnek: Nagyságos, Nemzetes és Vitézlő, nekünk minden jóakaró vitéz ur barátunk. Ez két hátulsó rendbeli vezéreknek és uraknak szólló levelek rövid credentiák panasz nélkül, egy teno-

ron vadnak. A sarkokon N. V. vagyon; azt jegyzi: Nagyságos Nemzetes és Vitéz Ur barátunk. És annak egy pariája.

9. Muphtinak szálló levél.

10. Huszaim Csausz levele Orosz Csikba.

11. Ibrahim csausz, kaimecham Memhet Passa szolgája, levele, ki Lippa alatt vala velünk.

12. Fővezér levele egy kis missiliben Maros széki és Három széki gidófalvi rabok felől.

13. Juszuph csausznak szálló levél.

14. Sidó Doctornak.

15. Havasalföldi vajdának, lovak, szekerek felől.

16. Brassai birónak, ló szekér felől.

17. Saluus conductus.

18. Kizlar Aganak, rövid, titulus nélkül való; a sarkán meg vagyon írva: R. rövid.

(Miscellanea Hist. et Diplomatica. *Erd. Múzeum.*)

Bethlen Gábor a szultánnak. (Fogarasz, 1617. mart. 6.)

Hatalmas győzhetetlen Császár, nekem kegyelmes Uram, Isten az Hatalmasságod birodalmát terjeszsze, ellenségit lába alá vesse, és ez földön egy napját sok ezerré tegye.

Noha csak ez elmúlt esztendő forgásában is mind sok könyörgéssel esedező leveleim s mind egynéhány rendbéli fő és közönséges követim által kellett az én dolgaimról mind országostúl Hatalmasságodnak kegyes füleit terhelnem és bántanom, viselvén egy felül az én hasznoson, sok fáradságimmal, vitézim halálával megmutatott szolgálatom Lippa megadásával; annak utánna az német császár birodalmábúl kétszer hatalmasságod országára jött hadakkal szemben megvívásom, kiket Isten után Hatalmasságod jó szerencséjére minden külső segítség nélkül megszégyenítettük. Ugyan akkor Moldovában való ellenségi ellen hatalmasságod kegyelmes parancsolatjára magunk személyünk szerént nagy készülettel indulván, ha magunk az derék harczra nem érkeztünk is, előljáró része hadunknak segítségadásunknak vitézűl való forgolódásokkal az mi hatalmasságodhoz való hűségünket ugyan megbizonyítottuk ott is. De mivel mind ez ideig is az én alázatos könyörgésemre sem nekem sem az Hatalmasságod megromlott országának Erdélynek kedves válaszung nem adatott, mely dologért az egész országbeli urak és minden rendek előtt is, kiket én ilyen nagy szolgálatok között vérek hullásokért hatalmasságod nagy kegyelmességével biztattam, mert külömben én Lippát soha meg nem tudtam volna venni, ha az ország népét az Hatalmasságod kegyelmességével nem biztattam volna,

mely dologra Nazupp Passátúl volt tanúságom, kire bizonyságim lehetnek hatalmasságod Begler Bégi Szkender Passa és Mehemet Passa: de látván Hatalmasságod országa mostani újabb parancsolatját Hatalmasságodnak, teljességgel elrémültek, és nekem sem orczám sem szóm nem maradott előttök.

Mostan azért még is igaz és hasznos szolgálatunknak nagy bizodalmtól viseltetvén, régi szokásunk szerint esztendőnként való kapikihánkat Hatalmasságod fényes Portáján változtatván, ez új kapikihánk által ez igen alázatos könyörgő levelünkkel találom meg hatalmasságodat, könyörögvén alázatosan Hatalmasságodnak, kegyelmes szeme eleiben vévén, hogy sem több Erdély sem ilyen igaz hive Hatalmasságodnak nincsen ide az keresztyén országokra, és hogy mi ránk mennyi szemek néznek a szomszéd országokból, igaz tökéletességgel megmutatott szolgálatunkra tekintvén, nyissa meg császári kegyelmességinek belső tárházát mi hozzánk, és tegyen maga császári kegyelmes választ; bizonyosan elhívén azt, hogy az mi hozzánk mutatandó kegyelmessége jövendőben is azokrúl az országokrúl, kik mi reánk néznek, sok ezer annyi haszonnal fordulnak meg Hatalmasságodnak, és én is Hatalmasságod országával annál is mind eddig buzgó-ságosb hűséggel, szükségesb helyeken alázatosan megszolgálom Hatalmasságodnak. Kirúl kegyelmes és kedves választ várok Hatalmasságodtól mint kegyelmes uramtúl császáromtól. Éltesse isten Hatalmasságodat sokáig kedves jó egészségben és boldog birodalomban. Datum (Fogaras 6. Martij 1617.)

(Miscellanea Hist. et Diplomatica. *Erd. Muzeum.*)

Bethlen Gábor a kajmekámnak. (Fogaras, 1617. mart. 6.)

Az Kaimechám levelének párja. Urunk ő nagysága irta ő nagyságának.

Tekintetes stb. Akarám nagyságodnak értésére adni, mivel értem hatalmas császárunk mostani akaratját, egy rész hadainak általa az kozákok latorkodásának lecsendesítése s azoknak büntetések felől: én is ő Hatalmaságának tartozó hűségem szerint igyekeztem azon, miképen mentül bizonyosan az lengyelek állapotjoknak, szándéjkoknak végére mehessek, melyet ő Hatalmaságának nagyságod által értésére adhassak. Küldtem volt ezelőtt ötven hatvan nappal bizonyos emberemet Lengyelországban, az ott való állapotok értekezésére; ki megjövén bizonyosan beszéli, hogy semmi úton hatalmas császárunk hadait a lengyelek a kozákokra bocsátani nem akarják, sőt félnek egyéb véletlen rajtok történhető dologtúl; az király maga fiát küldte Podolya tartományában bizonyos számú hadakkal, kikkel mostan ott táborban

vagyon és vigyáz az nagyságos Szkender Passa menetelire, minden napi cselekedetire. Bizonyosan mondják azt is, hogy német hadak is mennek segítségre, egymást nem akarják hadni, megsegítik őket. Harmadikat ezt is mondják, hogy hatalmas császár ha elfogja rólok a tatárokat a rablástól, és eddig való kártételekről megelégteti őket, ők is a kozákokat elfogják a Fekete tengeren való rablástól, s az kártételről készek megelégtíteni az károsokat. Ezeket eddig csak így hallottam, de hogy bizonyosan végére mehessek minden dolgoknak, mivel oly szándékokat is értém alattomban titkon, hogy csak képmutatásból akarnák az békeséget tractálni, melylyel az hadak gyűjtésére kevesebb gondja lenne hatalmas császár szerdárának, és ezalatt ők véletlen készületlen találván, az ő kivánságok szerént boszszút állhatnának: küldtem azért ezelőtt 8 nappal egy igen meghitt emberemet szintén az táborokban, mást szintén lengyel királyhoz levelekkel, az kik minden dolgoknak szándékoknak bizonyosan végére mennek; kik mihelt megérkeznek, nagyságod által ő Hatalmasságának mindjárt értésére adom. Nekem tetszenék ez dologban ez egy dolog, hogy Szkender Passa nem felettébb sietne által a Dunán addig, míg az tatárok Neszter-Fejérvárhoz nem érkeznek; a török hadak is minden felől melléje érkezhén, Isten akaratjával osztán, mikor minden hadak melléje érkeznének, ugy indulna meg nagy erővel, és utjában sehol ne késnék osztán, hanem, a mi dolga lenne, látna ahoz. Mert bizonyosan elhigyje nagyságod, az lengyeleknek nagy tábora vagyon, nem olyan mint tavaly, hanem tíz annyi is vagyon, és vagyon valami szándéka. Én nékem nem tetszik, hogy Szkender Passa tíz husz ezeren a tatár nélkül az Neszter vize mellé menjen: de ez a dolog nem engemet illet; valami a hatalmas császárnak tetszik, bölcsen mindekből azt kövesse. Akarám csak én is ez néhány szót nagyságodnak ez dologról írni; ugy tetszik, hogy ha hitelem volna nagyságtok előtt, és az én írásimat, melyeket nagyságodnak írok, az piaczkon ne hordoznák széllyel, nem keveset tudnék hatalmas császárnak szolgálni ez ilyen dolgokban: mert az minek sok ezer aranynyal sem mehet végére nagyságtok, kevés titkos praktika volna oly, melynek én végére nem mehetnék. De nehéz embernek ott szolgálni, a hol szavának hitelt nem adnak, sőt megpökik érette; századát kellett adnunk. Nagyságodat kérem, Markó vajdát bocsássa ki Szkender Passa mellé, és az én hadaim melléje érkezhén, engedje meg, legyen Markó vajda előttök a magyaroknak: mert minthogy az egész vitézlő nép szereti őtet, meghallván hogy köztök vagyon, a kit nem küldenék is, melléje meunek. Elhigyje nagyságod, sokat tud hatalmas császárnak szolgálni, ha harczolni kellett is; sőt ha békelleni akarnak, abban is tud szolgálni. Hiszen ha ő Hatalmassága mostan vajda-

ságot nem akar neki adni is, az ám legyen ő Hatalmassága kegyelmes tetszése, csak bocsássa ki az hadak közzé; hadd szolgáljon ő Hatalmasságának; az dolgokat elvégezvén, ismét menjen helyére, és a mikor hatalmas császárunk kegyelmességét akarja fejére terjeszteni, álljon az ő Hatalmassága bölcs rendelkezésében. Markó vajda nélkül a magyar hadaknak kevés hasznokat fogják vehetni. Nagyságottól erre is jó választ várok.

(Miscellanea.)

Bethlen Gábor a portai kisebb rendű török uraknak. (Fogaras 1617. mart. 6.)

Kisebrendű török uraknak e szerént iratott a Fejedelem.

Nagyságos Nemzetes és Vitézlő, nekünk mindenben jó vitéz ur barátunk, az Ur Isten nagyságodnak egy napját ez földön sok ezerré tévén, hatalmas győzhetetlen császárunk szolgálatjában szerencsés előmenetellel látogassa.

Mind ez elmúlt nyáron s mind penig annak előtte hatalmas győzhetetlen császárunk tekintetiért sok hasznos szolgálatunkat megmutatván ő Hatalmasságához, sok vitézink halálokkal, vérek hullásokkal, főképpen Lippa várát öt vagy hat kastélyokkal közikbe menvén ő hatalmasságának ajándékoztuk; kiknek megadásáért csak hamarsággal egymás után az német császár részéről kész hadak ellenünk támadván, azok ellen is az Ur isten bennünket megsegélvén, hatalmas győzhetetlen császárunk jó szerencséjére megvertük és elszélyesztettük. Negyedszer azon derekas fáradt hadunkat megindítván az lengyelek ellen, az ő Hatalmassága országának Moldovának visszavételért, magunk is személyünk szerént Moldova szélében beérkezvén, noha a szükségnek helyére nem juthattunk, mindazáltal bizonyos számú segítség adásunkkal, kit előljáróban bocsátottunk volt, hűségünket ő hatalmasságához megmutattuk.

Ezek és hasonló szolgálatokhoz képest ő Hatalmasságát egynéhány rendbéli alázatos könyörgésünkkel untattuk immár jó időtül fogva. Mostan is az ő Hatalmassága fényes Portáján lévő kapikihánkat az régi mód és szokás szerént meg akarván változtatni, levelünk megadó meghitt vitézlő hívünket Gáspár Jánost, ujlag beküldött kapikihánkat, bocsátottuk a fényes Portára, ki által ő Hatalmasságát alázatos könyörgésünkkel ismét megtalálattuk; sőt ő hatalmasságának ide ki látó szemeknek, halló füleknek tudván lenni magunkat, mind az magunk dolgairól s mind penig az ő Hatalmassága országira nézendő igen nagy dolgokról, az mit tudhattunk, tehettünk, szóval bőségesen üzentünk ezen kapikihánktól és ott ben lévő kapikihánktól is nagyságodnak.

Nagyságodat kérjük szeretettel, mint jóakaró vitéz ur barátunkat, nagyságod mindenekben szavoknak teljes hitelt adván, legyen azon, hogy ő Hatalmassága és fővezérünk ő nagysága előtt ő Hatalmasságától kedves válaszuk lehessen, és a minemű nagy kegyelmességével Lippa megadása előtt, mind ennyi szolgálatunk és vitézink vérek hullása között, egész országúl a fényes Portától és ő Hatalmassága Begler békítúl biztattattunk, ne láttassunk abban megfogyatkozni. Kit mi is minden időben kedveskedő jó akarattunkból hálaadó szolgálatunkkal nagyságodnak hálálhassunk meg. Tartsa meg Isten nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Datum 6. Martij 1617.

Nagyságodnak minden jó akarattal szolgál

Bethlen Gábor.

(Miscellanea.)

Gratiano Gáspár portai megbízott Bethlen Gábornak. Heimburg, 1617. jun. 1.

Illustrissime Domine Domine et Amice mihi plurimum obseruande. Seruitiorum nostrorum promptissima oblatione praemissa.

Litterae Illustrissimae ac Excellentissimae Dominationis Vestrae decima septima praeterlapsi mensis exaratae, mihi que ab illius Secretario redditae ultima eiusdem, inuenerunt me in hac Ciuitate Hamburgensi, in qua per aliquot dies commoratus sum, expectans reditum Domini Caesaris Galli e Praga summo cum desiderio. Cumque ex eisdem et ab eodem Secretario suo oretenus de Ill. ac Exc. D. Vestrae sincera erga me animi propensione certior factus fuero, intellexerimque omnia illius studia in eo versari, ut res sui Transiluanici regni cum eiusdem ac vicinarum prouinciarum quiete aliquo modo componantur, hoc Ill. ac Exc. D. Vestrae affirmare possum, me omni solitudine ac diligentia operam daturum, ut ea, quae in instructione ab Excelsa Porta Potentissimi Turcarum Imperatoris, domini mei, mihi demandata fuerunt, pro utriusque partis commodo, ac contractae amicitiae conseruatione et augmento, stabiliantur ac consolidentur. Frustra enim hinc inde per tot temporis spatium elaboratum esset, si etiam de vicinis prouincijs, pro quibus et aliquando possint noua in preiudicium initi foederis oriri dissidia, ratio habenda non esset, atque omnipotentis Dei gratia spero, quod omnia optimum ac foelicem euentum habitura sint.

Quoad legatos Ill. ac Exc. D. Vestrae ad Tyrnauensem tractatum mittendos, si mihi eos alloquendi concessa fuerit facultas, non deero omnia pro mei ingenij habilitate documenta ac

monita eisdem subministare, quae ad huius almae pacis firmitatem et stabiliorem conseruationem mihi necessaria videbuntur; et omni occasione studebo, ut me rerum suarum adiutorem et promotorem agnoscat. Quibus quidem in his partibus, ut meum esset desiderium, iuuare potero; dum ad Portam rediero, operam dabo, ne Ill. ac Cels. D. Vestra in relationibus ibi per me faciendis promptiorem, aut meliorem pro illius commodo ac emolumento animum ac uoluntatem desiderare possit.

De fauoribus autem et gratijs, quibus Dominationis Vestrae Illustrissima Excellentia prosequitur, ut audio, patrem, antiquum amicum meum Stephanum Srim, eidem gratias quam plurimas ago, et cupio ut habita ratione intercessionis meae illum et commendatum habere et protegere velit, imitaturus Turcarum Potentissimum Imperatorem nostrum, qui non solum similes patitur sacerdotes in regnis ac prouincijs suis, verum etiam illos ab omni uiolatione ac molestia defendit atque tuetur, facturus in hoc mihi rem gratissimam et omni officiorum genere recompensandam. Reliqua, ne ultra progrediar, ab ipsomet Secretario suo uberius intelliget. Ego enim Ill. ac Exc. Dom. Vestram bene et foeliciter ualere opto. Datum Hamburgi die 1. Junij Anno 1617.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae amicus

Caspar Gratianus Dux Naxiae.

Czim: Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Domino Gabrieli Bethlemmio Transsylvaniae Principi, ac Sicularum Comiti, Domino et Amico mihi plurimum colendissimo.

(Cancellaria Trans.)

II. Mátyás Bethlen Gábornak. Prága, 1617. jun. 9.

Matthias Dei gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae Bohemiae Rex etc.

Spectabilis ac Magnifice sincere nobis dilecte. Receptis ijs literis publicae fidei et assecurationis, quae ante inchoationem tractatus Tyrnauiam destinati praemitti debuerant, declarationes, quas Synceritas Vestra erga almam pacem, cuius desiderium ac simul studium tum per literas tum per nuncium profitetur, clementer nobis probatae sunt. Et uero ex re fiet omnino, si salutare hoc consilium, quod non nisi sincere coli iuuat, non secus ab inquietioribus subditis, qui diuersis motibus ob studia partium hactenus identidem tumultuabantur, religiosius obseruetur. Fiet siquidem hoc pacto, ut dum a ciuilibus dissidijs abstinebitur, determinationes quoque eae, quae pro tranquillitate et securitate publica circa pacis tractatus et conclusiones suscipientur,

firmius foeliciusque stabiliantur; id quod coeptum cum iam antea fuerit, futura tractatione optate perficienda operari debet. Synceritati itaque Vestrae erit, ut in hac pacis imitatione consecranda atque intento sibi proposito perseueret, gentesque eidem subditas in officio continendo, legatos cum debitis ad agendum, tractandum et concludendum instructos, quos nimirum missuros sese offert, iter susceptum accelerare, itaque constitutis loco et tempore adesse iubeat. Cui nos in reliquo benignitatem nostram offerimus. Datum in Arce nostra Regia Pragensi die 9. Mensis Junij Anno 1617.

Czím: Spectabili ac Magnifico Gabrieli Bethlen etc. Syncere nobis dilecto.

(Cancellaria Trans.)

Klesel bíbornok Bethlen Gábornak. Prága, 1617. jun. 9.

Illustrissime Domine, Domine obseruandissime.

Literas Illustrissimae Dominationis Vestrae, quas per Secretarium proprium transmisit, accepi. Equidem spe firma teneor Commissarios Vestrae Ill. Dominationis de omnium eorum, de quibus hic sufficienter informati et edocti sunt, praesertim in causa literarum a Sua Maiestate Sacratissima exaratarum, fidelem relationem Vestrae Illustr. Dominationi fecisse. Nam si consideretur tempus illud, quo Lippa Turcis tradita est, Maiestasque Sua certe assecratur ab aliquibus, fore tandem, ut similiter cum Varadino agatur, tametsi difficulter, necessario tamen in literas a Vestra Ill. Dominationi interceptas tali forma, conditionibus observationibusque exarandas consentire debuit. Vtrum enim traditio propugnaculi Lippae tractationi Tyrnauensi corresponderet, et an non tunc temporis plura metuenda fuerant, prudenti Vestrae Ill. Dominationis iudicio discutiendum relinquo; imo licet maiora Maiestas Sacratissima rebus sic stantibus attentasset.

Quae Alij Passa cum Domino Homonaij, Balassij, alijsque tractauit, et uice uersa ipsi cum Alij Passa, illa non sunt ad Suam Maiestatem referenda; nec quisquam mortalium uere affirmare ausit, hisce rebus Maiestatem Suam se implicuisse, aut de ijs scuisse. Testimonio erunt literae in hac causa ad Palatinum Forgacz, Homonaii, ac omnes praesidiorum limitaneorum Capitaneos, qui a Sua Maiestate Imperatoria informationem petebant, directae; ex quibus quaenam Suae Maiestatis semper fuerit resolutio, clare et liquido uidere est. Quod uero Vestra Ill. Dominatio, sinistra forsane informatione ducta, impossibile esse existimabat, ut talia absque scitu et iussu Suae Maiestatis fiant, ipsa nouerit

respondere. Nam quid in hac sinistra opinione et suspicione perseuerans Vestra Ill. Dominatio tam ad Portam, quam Comitatus, aliosque priuatos Suae Maiestatis subditos perscripserit, supersedeo nunc commemorare; praesertim cum officij mei non sit, actiones Vestrae Ill. Dominationis examinare. Instituta enim est denuo inter Maiestatem Suam et D. Vestram Ill. articulorum Tyrnauiensium reformatio, cui ego acquiesco, neque tamquam Maiestatis Suae officialis supremus repugno, quin potius in eam spem erigor, fore, ut Ill. Vestra Dominatio per omnia cum Sua Maiestate accordet, quaeque excusanda fuerint, suo modo excuset.

Ad postulata Ill. Do. Vestrae, meam tamquam amici si requirit hac in parte sententiam, suadere certe non possem, siquidem legatus ille solum ad Suam Maiestatem mittitur, cum qua et tractaturus est, quae in commissis a Sulthano habet, nec sibi licet alijs cum agere et conferre. Deinde, cum legatis Vestrae Ill. Dominationis iam absque omni conditione conuentum est, quando et ubi commissio institui debeat. Tertio, cum legatus Turcicus solum ad Suam Maiestatem in rebus priuatis sibi commissis ablegetur, induci non poterit, ut eandem offendat, inque priuata aliorum negotia descendat. Quarto, periculosum admodum foret. Nam quicquid Vestra Ill. Dominatio cum eo tractaret, scriberetur Sultano, exindeque non leuis Vngaris suspicandi occasio praeberetur, uel Dominationem Vestram Ill. negotium cum Turca habere, uel certe ita esse subiectam eidem, ut absque scitu et consensu in nullam tractationem descendere possit; hoc uero directe foret contra tractatum Tyrnauensem. Sane si omnes Bathorij, qui Transyluaniam possidebant, toties quoties libuerat, cum Sua Maiestate tractabant, quemadmodum et Ill. Dominatio Vestra, quanam de causa hanc libertatem sibi adimi, imo mancipij instar se submittere uelit, non uideo; cum tamen in tractatione Tyrnauensi per Commissarios aliter multo mentem suam hac in parte declarauerit. Et certo mihi credat, quod si Maiestati Suae Sacratissimae fideliter adhaesisset, correspondentiam ac confidentiam mutuam fecisset, in hodiernum usque diem Lip-pam in sua potestate retineret. Nec est quod existimet Vestra Ill. Dominatio sibi disgratiam apud Sulthanum conciliatum iri, si legationem ad Suam Maiestatem, inconsulto legato Turcico, qui solum in priuatis rebus ad Suam Maiestatem mittitur, nec cum alio tractare potest, expediat. Nam et ipse Imperator Turcarum, tametsi abundet peritissimis Consiliarijs, dedecus tamen fore Sulthanae auctoritati nequaquam arbitratur, si non solum legatos sed et munera ad Suam Maiestatem mittat; vt proinde Vestrae Ill. Dominationis legatio ad Suam Maiestatem in Porta incommodo Eidem minime esse possit.

Quantum ad Secretarium Vestrae Ill. Dominationis attinet, iustam habet causam, et tantum commendatorem, ut eius causa, quantum fieri poterit, facere velim, nec permissurus, ut sibi quouis tandem modo per Episcopum illum incommodetur; multominus feret Maiestas Sua Vestrae Dominationis Ill. seruitores a^b aliquo ex suis male tractari atque offendi. Porro vehementer optarem, si Dominatio V. Ill. tandem conquiesceret, suspiciones remoueret, firmam et stabilem intelligentiam cum Maiestate Sua foueret, mihiq^{ue} occasionem daret mutuam iungendi amicitiam. Certe personam meam non nouit; sed utinam aliquando ita occasio ferat, qua Illustr. Dominationem Vestram oretenus alloquar, forsán satisfacerem desiderio ipsius; in quem finem, spero, commodissima futura est tractatio Tyrnauiensis. Deus interim Ill. Do. Vestram saluam et florentem tueatur. Pragae. 9. Junij, Anno 1617.

Illustrissimae Dominationi Vestrae

addictissimus
Cardinalis Cleselius.

Czím: Illustrissimo Principi ac Domino Gabrielj Betthlen Wayuodae Transilvaniae etc. Domino obseruandissimo.

(Cancellaria Trans.)

Klesel bibornok Pécsi Simonnak. Prága, 1617. jun. 10.

Melchior miseratione diuina S. R. E. Presbyter Cardinalis Kleselius, Episcopus Viennensis, Sacr. Caesariae Regiaeque Maiestatis Consilij arcani Director.

Magnifice Domine, Amice nobis dilecte. Quas ad nos Dominatio Vestra 16. Maij dedit literas, accepimus, et quemadmodum semper antehac eius fueramus opinionis, ita etiam nunc consultum arbitramur, ut negotia haec debito ac consueto modo et ordine reuideantur, examinentur et tractentur. Alias enim ex publicis ad particularia deuenietur, et res in immensum excrecet. Neque est, quod quisquam existimet nostram priuatam esse causam, praesertim ubi tam de Suae Maiestatis Sacratissimae autoritate, quam eiusdem Consiliariorum honore agitur. Porro si negotia publica suo modo tractentur, priuatae personae semper eo magis excusantur; et hoc nos adhuc fieri optarem, praecipue cum toto eo tempore, quo nobis praesens fuit Dom. Vestra, plus amoris et fauoris eidem exhibuerimus, quam reliqui omnes Suae Maiestatis Caes. Consiliarij. Nam et oratio Dominationis Vestrae, quam coram Maiestate Sua Sacratissima habuit, ita nobis placuit, ut eam typis mandandam censeremus. Nullo igitur

merito nostro accidit, ut priores literas in tali forma exaratas nobis transmitteret, in quibus utriusque simul, tam Suae Maie-
 statis, quam Illustrissimi Domini sui, triumpho, uires, uictoriae
 conferantur et examinentur. Verum quidem est Dominationem
 Vestram non debere actiones Domini sui increpare, multo minus
 ergo Romanorum Imperatorem unctum Domini perstringere.
 Porro quod pro conseruatione mutuae intelligentiae inter Maie-
 statem Caesaream et Illustrissimum Dominum suum, sicut et
 respectus debiti studium Dominatio Vestra adhibere cupiat, pru-
 denter id sane; cui nos merito correspondebimus, daturi simul
 operam, ut ad declarandam synceram erga Dominationem Ve-
 stram affectionem nostram conatus eiusdem et negotia pro uirili
 promoueamus. In negotio nationis suae ac religionis Christianae,
 quam saluam et integram permanere, praesertim cum Supremo
 Judici aliquando redditura est rationem, ex corde desiderat,
 libenter quoque Dominationi Vestrae assistemus, curabimusque,
 ut quantum ex parte nostra fuerit, uotis uterque potiamur.
 Certe 63-us iam complebitur annus, ex quo inter homines agi-
 mus, et idcirco cum maiorem habeamus experientiam, cupere-
 mus, imo suaderemus Dominationi Vestrae, nostris ut uestigijs
 insistat, quae eius sit opinio, nobis confidenter et absque exagge-
 ratione priuatoque iudicio significet. Nos quoque quid sentia-
 mus, semper Dom. Vestrae per literas communicabimus. Quoad
 Secretarium Illustrissimi, tum ob recommendationem, tum ob
 eius uirtutes, quicquid a nobis fieri poterit, lubenti animo sumus
 facturi. In reliquo D. Vestram bene ualere optamus. Pragae 10.
 Junij, Anno 1617.

Cardinalis Cleselius.

Czím: Magnifico Domino Simoni Pechý, Illustrissimi Principis
 Gabrielis Bethlený Cancellario ac Consiliario etc. Amico nobis dilecto.

(Cancellaria Trans.)

*Questenberg Gellért császári tanácsos Bethlen Gábornak. Prága, 1617.
 jun. 11.*

Illustrissime Princeps etc. Praemissa seruitiorum meorum
 oblatione paratissima.

Occasionem praesentem nactus Ill. Vestram Celsitudinem
 submonendam rursus censi, ut ad meas ipsi Vestrae Ill. Celsi-
 tudini iam ante per eiusdem lapso quadragesimali tempore huc
 expeditos legatos sub eorum reditum transmissas literas, crediti
 Gerardi Lizibona indices, conuenientem iustitiam administrando,
 satisfactionem mihi ad istum modernum Tyrnauensem tracta-

tum, in quo affuturus sum, impendi facere dignetur¹⁾). Ego opellas meas quantulascunque Vestrae Ill. Celsitudini offero ac deuoeo, et ut Transylvaniensibus apud nos suis in similibus eorum praetensionibus similis et aequalis iusticia administretur, pro posse semper iuuare intendam. Ill. V. Celsitudinem recta animi et corporis ualetudine longum perfrui desiderans. Datum Pragae 11. Junij 1617.

obsequentissimus
Gerardus Questenberg Consiliarius
Caesareus et Secretarius bellicus.

Czím: Illustrissimo Domino D. Gabrieli Bettlen Principi *stb.*

(Cancellaria Trans.)

II. Ferdinánd főherczeg Bethlen Gábornak. Prága. 1617. jun. 12.

Illustrissime domine.

Exhibuit mihi legatus vester literas ex Alba Julia ad nos scriptas, quae mihi vna cum salutatione et officiorum vestrorum oblatione pergrata accidit, habeoque eo nomine gratias. Quod ad negotium ab eodem legato mihi relatam attinet, mihi percommendatum habeo, atque Caesareae Maiestati, quantum potero, commendabo, et si qua alia in re vobis gratificari potero, id facere non desinam. Datae Pragae XII. Mensis Junij Anno M.DC.XVII.

Illustrissimae Dominationis Vestrae beneuolus
Ferdinandus.

Czím: Illustrissimo Domino Gabrieli Betlen etc.

(Cancellaria Trans.)

Pázmán Péter esztergomi érsek Bethlen Gábornak. Pozsony, 1617. jun. 19.

Illustrissime Domine domine colendissime. Salutem ac seruitiorum nostrorum adhibitissimam commendationem.

Intermittere non potuimus, quin per Dominum Erasmum Praga redeuntem Illustrissimam Dominationem Vestram officiosissime salutarem, non opus esse existimantes de rebus Pragensibus fusius ad Ill. D. Vestram scribere. Intellet enim ex relatione D. Erasmi tum quae ibi per ipsum acta sunt, tum etiam

¹⁾ Ezen adósság ügyéről lásd Bethlen Gábor 1619. mart. 20. kelt levelét. *Szildgyi S. Bethlen Gábor politikai levelei 109. l.*

Suae Imperatoriae Maiestatis Domini domini nostri clementissimi propensissimam erga se clementiam et gratiam singularem; dummodo Ill. quoque D. Vestra ea, quae recta ratione exigente pro communi patriae bono ac perpetua Hungarici nominis memoria conseruanda praestanda sunt, Suae Maiestati debita subiectione et obsequijs praestet. Nos certe pro publica pace et quiete tuenda totis uiribus desudantes nullis omnino parcemus laboribus, Vestrae quoque Illustrissimae Dominationi promptissimo obsequendi studio manentes addictissimi. Quam de reliquo diu foeliciter ualere optamus. Datae Posonij ex curia nostra Archiepiscopalj die 19. Junij Anno 1617.

Illustrissimae Dominationi Vestrae

ad seruiendum paratus
Archiepiscopus Strigoniensis.

Czím: Illustrissimo Domino D. Gabrieli Bethlen Principi Transyluaniae, partium Regni Hungariae Domino ac Sicularum Comiti etc. Domino D. nobis colendissimo.

(Cancellaria Transsiluanica.)

Molart János Bethlen Gábornak. Bécs, jun. 19.

Illustrissime Domine Domine obseruandissime. Salute seruitiorumque meorum paratissima oblatione praemissa.

Illustrissimae Dominationis Vestrae die 17. Maij proxime elapsi ad me emanatas literas recte consequutus sum; ex quibus animum Suae Maiestati et Christianitati propensum, legatorumque suorum ad modernam tractationem, tempus locumque designatum, expeditionem lubens intellexi. Ad postulata Ill. Dominationis Vestrae quod attinet, notum facio eidem, quod legatus ille Turcicus solum ad Suam Maiestatem mittitur, cum qua ea tractaturus est, quae in commissis a Sulthano habet, nec sibi licet alijs cum agere vel conferre. Deinde cum legatis Ill. Do. Vestrae iam absque omni conditione conuentum est, ubi et quando commissio in negotijs, nos tamquam Christianos non autem Turcas concernentibus, institui debeat: siquidem alias periculosum admodum foret; nam quicquid V. Ill. Dominatio cum legato Turcico tractaret, scriberetur Sultano, exindeque non leuis Vngaris suspicandi occasio praeberetur, uel Ill. Do. Vestram negotium cum Turca habere, uel certe ita esse subiectam eidem, ut absque scitu et consensu in nullam tractationem descendere possit; hoc uero directe foret contra tractationem Tyrnauensem. Sane si omnes Bathorij, qui Transiluaniam regebant, toties quoties libuerat, cum Sua Maiestate tractabant, quemadmodum et Ill. Dom.

Vestra, quanam de causa hanc libertatem sibi adimi, imo mancipij instar se submittere uelit, non uideo; cum tamen in tractatione Tyrnauisiensi per Commissarios aliter multo mentem suam hac in parte declarauit. Et certo mihi credat, quod si Suae Maiestati fideliter hactenus adhaesisset, correspondentiam mutuum et confidentiam fouisset, in hodiernum usque diem Lippam in sua potestate retineret. Nec est, quod existimet V. Ill. Dominatione, sibi incommodum aliquod apud Sultanum conciliatum iri, si legationem ad Suam Maiestatem, inconsulto legato Turcico, qui solum ad Sacr. Maiestatem mittitur, nec cum alio tractare potest, expediat. Nam et ipse Turcarum Imperator, tametsi peritissimis abundet Consiliarijs, tamen dedecus Sultanicae auctoritati fore nequaquam arbitratur, si non solum legatum sed et munera ad Suam Maiestatem Sacratissimam mittat. Vt proinde Vestrae Ill. Dominationis legatio ad Maiestatem Imperatoriam in Porta Ottomanica ei incommodo minime esse possit. His Vestram Ill. Dominationem prosperrimo rerum suarum incremento perfrui valereque cupiens. Datae Viennae 19. Junij Anno 1617.

Eiusdem Illustrissimae Dominationis Vestrae

Seruitor paratissimus
Joannes a Molar. m. p.

Czím: Illustrissimo Domino Domino Gabrielj Bethlen, Vaijuodae Transyluaniae, partium regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti, Domino mihi obseruandissimo.

(Cancellaria Trans.)

Bethlen Gábor Halil pasa fővezérnek. Gyula-Fejérvár, 1617. jun. 21

Halil Passának a Fővezérnek iratott levél párja. Bethlen Gábor fejedelem írta.

Tekintetes és nagyságos vezér, isten az nagyságod dolgait hatalmas császárunk jó egészségében jó szerencsésé, tegye ellenségi ellen győzedelmessé, és napjait sokasítsa.

Az hatalmas császár méltóságos parancsolatját én nékem ő hatalmassága kapichíája az nagyságod becsületes levelével együtt megadá. Melyből az én előbbeni levelemre iratott választételét nagyságodnak bőségesen megértettem, és a mellett szóval való üzenetit is kibocsáttatott kapikihám Sövényfalvi Dánieltől minden jó akarattal való ajánlásit megértettem; mely nagyságod hozzám maga ígért jó akaratjáért teljes életemben igyekezem hatalmas császárunk után nagyságodnak igazsággal szolgálni. A mi az hatalmas császárunk parancsolatját illeti, az nagyságodéval egyetemben, hogy arról én is egyenihány szóval

ujjobban nagyságodnak irjak, és még is bizonyosb értelmet vehesek, igen szükségesnek itélem. Ez előtt 60 nappal Kara Mehemet csauz hozzám érkezvén ő Hatalmassága parancsolatjával, három rendbéli dolgot egyszersmind ő Hatalmassága énnékem parancsolt vala. Elsőt, hogy Jenőt mindjárt megadjam; másikat, hogy az adót mindjárt beküldjém; harmadikat, hogy az nagyságos Szkender Passa mellé hadat bocsássak. Mely dolgok mivel igen nagyok, és magam fejtül hatalmas császár országának régi törvénye szabadsága ellen nem cselekedhetem, mindjárt minden rendeket ide hivatván, az ő Hatalmassága parancsolatját előttök megolvastatván, kívántam hamarsággal való választételeket, és a mellett én magam, valamint legjobban tudhattam, ugy adtam elejekben minden dolgot hatalmas császárunk javára illendőképben. Az ország megértvén hatalmas császárunk levelébül s mind az én eleikben adott szavaimbül kemény parancsolatit, sokat siránkoztak, panaszolkodtak előttem, törvényeik és szabadságok ellen, hogy ő Hatalmassága oly dolgot parancsolna, mely soha ez előtt szokás nem volt, akarván könyörögni ő Hatalmasságának, hogy az Istenben elnyugodt szultán Szulimán császártól nekik engedtetett, erős hűttel megerősített szabadságok ellen való dolgokat ő Hatalmassága ne parancsolna nekik, kegyelmességébül tartaná oltalmazná ő Hatalmassága is őket az ő régi szép rendtartásokban. De én elejekben adván sok szóval az mostani szükségét, intettem őket, hogy hatalmas császárnak fegyverünkkel való szolgálattal is kedveskedjünk; kiért ő Hatalmasságának jövődébéli kegyelmességét mindenkor remélhetjük. Sok szép szóval mint intém őket, azoknak megírásával nagyságod füleit nem terhelem; irom csak azt nagyságodnak, hogy sok fáradságom után az ország népét arra birtam, hogy ő Hatalmasságának erejek szerint hadat adjanak. Mely hadat immár el is készítünk, Isten akaratjával kik mindjárt megindulhatnak, valamikor kívántatik; oly hadak is, hogy tudnak ő Hatalmasságának szolgálni; mert jó fegyveres kopjások és jó gyalog puskások, egynéhány ezer. De vagyon ilyen fogyatkozás az dologban: mivel hogy egyszersmind hadat is adót is nem adhatnak, holott az paraszt jobbágyon is egyebet nem kívánhatunk, hanem csak az mivel tartozik, szokott adóját beadja, hadban menésre az ura sem erőlteti, vagy ha hadra kinszeréti, adót rajta nem veszen, egy húsrúl két bőrt nem nyúzhat senki: mentől inkább hatalmas császár országának szép szabadsági lévén, egyszersmind sok dologra nem erőltethetni, melyeknek véghez vitelére teljességgel elégtelenek. Kivántak azért hatalmas császártól kegyelmes választ ez két dologbül, hogy ő Hatalmassága kegyelmesen válaszsza el egyikét; ha hadat parancsol, arra is készek immár, noha nem volt soha az előtt törvények; csak hogy ő Hatalmassága kegyelmességibül

bölcsen gondolja meg, hogy az hadakozás sok pénzzel szokott járni, és hogy mi is ő Hatalmassága szolgálatjára inkább elérkessünk, ő Hatalmassága adónkat egynéhány esztendeig engedje meg; avagy ha adónkat parancsolja, ő Hatalmassága megadnunk, noha Lippa alatt való sok költségünkért, vérünk hullásával megmutatott igaz hűségünkért, ő Hatalmassága kegyelmességéből adónkat egynéhány esztendeig elengedte vala, mindazáltal, ha ő hatalmassága kegyes ígretire és a mi hűséges szolgálatunkra nem tekint, nincs mit tennünk, adónkat megszerezzük, valamint s valahogy lehet, és ő Hatalmasságának a szokott időben beküldjük. Jenő felől megírtam volt nagyságodnak, hogy mindenképpen megpróbáltam az benne valókat, ígéretekkel, adományyal, szép szóval, de semmire nem vihetni őket: mert az Lippa dolgán tanultak, az én emberimet seregestül be nem bocsátják; ha pedig valami dolgot fegyver által akarnék indítani, azok minden nap és órában készek mind egy lábíg megöletni magokat az ő lakó helyekért, és így semmi módunk abban nem lehet; fegyverrel pedig két Erdély országa sem tudná bevenni. Bizonyosan elhiggye nagyságod, nekünk arra való erőnk nincsen; de ha szintén lehetne is, az két hatalmas császár között való békesség azzal mindjárt fölbomlanék, és oly zűrzavar támadna belőle, melyet ő Hatalmassága sok ezer ember által is nehezen csendesíthetne le. Az ő Hatalmassága parancsolatjára azért nagyságodnak ezeket megírván, mostan ilyen válaszom jött mind ő Hatalmasságától s mind nagyságodtól, hogy még is Jenő megadásában keressek módot, abban fáradjak, de úgy azért hogy a miatt és azzal a békesség fel ne bomoljon. Szkender passa mellé bocsátandó hadak felül semmit nagyságod nem parancsol, emlékezet is az levélben nincsen fölöle; szóval pedig kapikihánktól nagyságod azt üzente, hogy adónkat hatalmas császár egynéhány esztendeig megengedte, Jenőt pedig ingyen se említsük, csak hadat adjunk az mostani szükségre. Akarám azért nagyságodnak röviden ezt értésére adnom, mivel ez dologban nagy változást látunk: mert az levélben a mi irva vagyon, a szóval való parancsolat, követség, sokkal külömben vagyon, és így ez kettő között nem tudom magamot mihez tartani. Kérem annak okáért nagyságodat alázatosan, hatalmas császárunknak, az én kegyelmes uramnak tegyen emlékezetet ez dologról; melyik dolgot parancsolja ő Hatalmassága énnékem cselekednem, hadat bocsássak-é, avagy az adót készítsük el, mert egyszersmind kettő nem lehet. Ha ő Hatalmassága hadat parancsol, azok inmár készen vadnak, és mihent parancsolja ő Hatalmassága, ottan elindulhatnak; csak hogy ha hadat kelletik adnunk, ő Hatalmassága kegyelmességéből adónkat egynéhány esztendeig engedje meg, melylyel az hadaknak fizethessünk meg, és arrúl nagyságod ő Hatalmassága

nevével irasson egy athnamé levelet, hogy ő Hatalmassága megengedte; mert különben el nem hiszik immár, akarint mondjam is nékiek: minthogy Lippa megadásáért is adónkat ő Hatalmassága nevével a vezérek ő nagyságok öt-hat esztendeig megígérték vala, és hogy mostan megkivánják ujobban, az én szómnak ő Hatalmassága levele nélkül nem hisznek. Ha pedig adónkat parancsolja ő Hatalmassága beküldeni, azt is nagyságod adja értésemre, tudjunk idején gondot viselni arra is: mert hirtelen olyan nagy summának az ország két-három holnapig nehezen teheti szerét, a sok esztendőktől való pusztulás, rablás miatt, és Lippa alá kétszer való menetel, Moldovára való készület és indulat miatt, mely három útra legkevesebbet az ő Hatalmassága országa költött háromszázezer tallért; mostan pedig ezekre az hadakra, kiket ő Hatalmassága szolgálatjára készítettünk, igazságot irok nagyságodnak, hogy csak három zsoldra is legkevesebb százezer tallér elmegyen; mert ezek mind válogatott vitézek, jó lovasok, szerszamosok, kopjások, puskások, és mind egyig fizetett nép léssen, magam személyem szerint válogattam meg őket. Jenő állapotja felül pedig nagyságodnak mostan is egyebet írni nem tudok: ő Hatalmassága kezében vagyon mind életem, halálom, de én bennem annyi ész, okosság és annyi erő nincsen, melylyel én ő Hatalmasságának Jenőt kezében adhassam; bizonyon elhigyje nagyságod, fegyver nélkül soha senki ez világon azt véghez nem viheti; ha mikor arra megyen a dolog pedig, ötven-hatvan ezer embernek gondot ad öt-hat holnapig az a vár. Nagyságodnak ez dolgokat akarám sietséggel alázatosan értésére adnom; én immár csak nagyságodtól várok, és a mit hatalmas császárunk parancsol, ahoz tartom magamat. Az én igaz szolgálatomban, valamig a lélek testemben léssen, semmi fogyatkozás nem tanáltatik; csak én is érezhetném valami kicsin jelét hatalmas császárunk kegyelmességének fejemen. Nagyságodban isten után vagyon minden bizodalmom. Isten nagyságodat tartsa meg sokáig jó egészségben. Datum Albae Juliae die 21. Junij Anno 1617.

(Miscellanea Hist. et Diplomatica. *Erd. Muzzeum.*)

Közli: SZABÓ KÁROLY.

REGESTÁK
A KÜLFÖLDI LEVÉLTÁRAKBÓL.

A TÖRÖK MAGYAR VISZONYOK TÖRTÉNETÉHEZ
1660—1664 KÖZT.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Zathmár, 1660. jul. 28. A várparancsnok Soucheshez.

»Es kömmt Zeitung dass die türkische Vezir mit 30,000 Mann am Samstag vonk 12 Uhr 24 Stunden lang einen starcken Anlauf auf Wardein gebhen haben und nach ihrer Manier etlich 1000 Wagen mit Erde in den Graben werfen lassen und vermeinet zu einem Sturm das Wasser zu füllen, — sind aber mit grossen verlust retirirt und blockiren die Stadt ohne approches.«
A vezérek egyenetlenek, az egyik mondja, hogy nincs parancsa a várost bevenni. Az erdélyi fejedelmet elfogatták, mert többet ígért mint adhatott. Kémet fogtak itt, kit elevenen megsüttetnek.

Kassa, jun. 10.

Rákóczi sebe miatt vesztette csak el a csatát. 16-ára a nádort és Souchest szemlére várják Eperjes és Kassa közt. Rákóczi özvegye felajánlotta a két megyét, gyámjai a nádor és a két érsek.

Bécs, 1660. sept. 18. (Francia.)

Ali basa levelet írt az erdélyieknek, hogy kiírtja az országot, ha nem fizetik a sarczot.

Tokaj, 1660. aug. 2.

A török eddig nem sok kárt tett Váradon Seydi basa azt mondja, 2—300,000 emberre volna szükségük. Két szökevény állítása szerint 90,000-en vannak. A visszahajtott ökrök nagy kárt okoztak a török seregben.

A budai basa 5000 emberrel Kanizsa felé megy. A kassai polgárok 4-ikén mondanak feleletet Zichynek a szállásolás ügyében.

Győr, 1660. aug. 4.

A váradi parancsnok felgyújtatta a külvárosokat. Barcsay titkon írt a parancsnoknak, ne adja meg magát. A török 17,000 emberrel kezdte az ostromot, nem sokra megy vele.

Tokaj, aug. 8.

»Con persona partita dal campo Turco sotto Varadino alli 4. stante s'acerta, come il Bastione chiamato királyfi da tre parte battuto incessamente col canon grosso é aseguo tale destrutto che 4 o 5. Gabioni via ne son cassati avendoglia le balle par il muro rovinato al terra pieno. Ch'il fosso in tanto sia sotto cavato, che ne l'usciva l'acqua per far girare una rota da Molino.

Che Ali bassa lasciato il suo padiglione maggior si era posto piu vicino per attaccar piu vivamente detto Bastione havendo si fatto intendere, di non volere in nissuna maniera partire dal assedio, prima di occupar la Fortezza.« Rácországból kap eleséget. A basa földhöz dobta Souches levelét. A tatárok ő felsége területéről annyi foglyot hurczoltak el, hogy mindegyikre 4 jutott. Barcsait és Hallert a jancsárok őrzik, de nincsenek bilincsben. Mondják, már 3000 török esett el.

Tokaj, 1660. aug. 15.

»Il paese intorno Varadino é reto talmente impraticabile e precluse le strade ad ogn'un che di la non s'ha havuto altro, se non ch'era convenuto all essercito Turco, per l'inondation del Fiume di ritirarsi, diviso in duoi.« Az ostromlottak kissé nyugodhatnak »quali difendendori bravamente hanno giurato solennemente tutti volersi difendere sin al ultimo huomo e fatto Testamento, che tutti li loro haveri restino a gl'ultimi viventi dovendo esser subito impicato chi parlasse di render mai la Piazza.« Az erdélyiek sem akarnak adni erősséget a töröknek mind halálig. Kolosvártól a török 100,000 tallérnyi sarczot követelt, a főpolgárok és a bíró elszökött, mert nem fizethetik.

Radnót, oct. 6. 1660. Barcsai levele a nádorhoz. A magyarok jobban pusztítanak, mint a törökök. Orvosolja ezt. Ő mindig hive lesz a római császárnak.

Bécs, 1660. oct. 27 | nov. 6.

A török a Tiszán túli vidéket egészen el akarja foglalni. Barcsai megnyeri a rendek hajlandóságát. A császári hadsereg

költségét félig a magyarok, félig az örökös tartományok viseljék. Deczemberben török követséget várnak.

Bécs, 1660. oct. 20/30.

Konstantinápolyból futár jött. A török Rákóczi két megyéjét Erdélyhez akarja csatolni, különben jó szomszédságot ajánl.

Bécs, 1660. oct. 23/13.

Ibrahim bég Dalmatia felé indul, Ali basa Várad felé. Azt hiszik, ha Souches táborra feloszlik, a törökök beveszik a Tiszán túli várakat, melyek nincsenek ellátva. »Die h. Ungarische Stände sind nicht einig und befinden sich disgustirt, theils wollen die katholischen, dass die teutschen Völker in Ober Ungarn einquartirt verbleiben, der Unterhalt aber aus den Erbländern erfolgen müsse, die andern aber, die meisten persistiren, dass man sie aus Ungarn abführe, dann Sie sich getrauen mit wenigen ihren schaden die gränze gegen Sibenbürgen mit ihren eigene Völkern diesen Winter zu defendiren.« Jövő héten magyar követeket várnak ide. A lengyeleket ijeszti a török sikere Erdélyben.

Bécs, oct. 27/17.

Érsekújvárból írják, hogy 5000 budai török a parasztoktól beszedett minden eszközt és Váradra vitte Alihoz. Szécsi primást tegnap fogadta a császár. Felső-Magyarországban 3 hónapig el akarják látni a császári katonaságot, de ehhez Alsó-Magyarország is ajánljon segílyt.

1660. december 15. Bécs. Leopold császár levele Fridrik Vilmos választó fejedelelemhez.

Collalto Claudio grófot, hadi tanácsost, ezredest, kamarást küldi az egész kereszténységet érdeklő ügyben. Kéri hogy adjon hitelt szavainak und »wegen der auf dem Verzug liegenden Gefahr sich dergestalt fürdersambst in zuverlässlicher Willfürlichkeit erklären, wie es die unumb gängliche hohe Noth erfordert und Unser absonderliches Vertraven zu Ewer Liebden gestellt ist.

(Aláírva.)
Leopold

von Waldendorf
Wilhelm Schröder.

Aus Wien vom 18 8 December 1660.

»Die völlige Reduction aller Kayserl Regimente ist nun entlich vollzogen, welche bestehen in folgenden:

Infanteria	Cavalleria	Dragoner
Baden	Montecuculi	Pacheva
Souches	Prinz Robert	Bissere
Starnberg	Sporck	
Lá Cron	Götze	<i>Crouten</i>
Strozi	Heister	Gouchenitz.«
De Meurs	Caprara	
Wallis	Walter	
Koppe	Schaff	
	Knie	
	Schneidaw	
	Testa Piccolomini.	

A teljes 3000 emberből álló ezredeket 10 companiára osztották, épen úgy az 1000 emberből álló lovas ezredeket, hasonlóan a dragonyosokat és horvátokat. A reformált ezredek tisztei szállást és fél zsoldot kapnak, míg jövő toborzáskor ismét vehetik hasznukat.

1660. dec. 28. Zathmár. A) *Copia literarum Dni Generalis Vigiliarum Praefecti ab Heister ad Ordines et Status Transylvaniae.*

Hire jár, hogy fejedelemségeknek Székelyhidon túl lakó parasztsága egyhangúlag megesküdött, hogy minden magyart és németet, kit fegyverben találnak, ellenségüknek fognak tekinteni. Minthogy tán szükséges lesz a parancsnokságom alatt álló katonaság egy részét azon részekbe küldeni, tudnom kell, a ti beleegyezéstelekkel, vagy saját szántukból lázadt-e fel a pór nép és magamról elhárítok minden felelősséget a lázadók megbüntetéséért.

Januar. 5. 1661. Régen. B) *Copia Responsoriarum Dominorum Ordinum et Statuum Transylvaniae.*

Tudták már, hogy Bihar megye s a határos megyék parasztjai Várad eleste óta engedetlenek uraik iránt, de hogy ily merészen s dühösen mintegy az egész keresztyénséggel szállnak háborúra, uj előttük. Barcsai önkéntes lemondása után Keményt tették fejedelmükké, kérik hogy támogassa.

1661. jan. 6. Szász-Régen. C) *Copia literarum Domini Joannis Kemény Transylvaniae Principis ad Dominum Generalem ab Heistero.*

Megválasztatása után értésére jött Heisternek tudakozódása, az erdélyi rendek jóváhagyásával történt-e a parasztok fel-

kelése Székelyhíd körül. Távolság van tőlük minden ilyen gondolat és főigyekezetük lesz ő felsége híveivel fenntartani a békét. Mindjárt meg fogja rendelni határtisztjeinek a parasztok lecsendesítését s ha szigorúbb eszközökre lesz szükség, Heisterrel együtt fogja elhatározni, mi válik legjobban mindkét ország előnyére. Máramarosi híveitől hallotta, hogy Heister parancsa alatt álló katonák fenyegetődznek ellenük, minek a keresztyénség e jó szomszédság érdekében elejét kéri vétetni. »Vestram Excellentiam rogamus, talibus obviam eundo mutuum bonae vicinitatis nobis cum velit habere correspondentiam certo sibi persuadeat nullis gratificandi occasionibus nos defuturos.«

1661. jan. 11. *Translatio litterarum Andreae Mándi ad Literas Magnifici Domini Adami Karoly responsoriarum.*

»Literas Vestrae dominationis nobis exaratas honorifice accepimus continentiasque earundem intelleximus, quibus Vestra M. Dominatio nos arguit, nos esse in causa, quod Decuriones et armatos pro defensione nostra ordinatos adiurare debeamus, et quode potestate dominorum nostrorum terrestrium nos eximere intenderemus; Domine Magnifice nos iudicio Dei commitimus, si nos hujus rei causa sumus, verum potentissimus Bassa multas exaudire lamentationes, dum Vra. M. Dominatio expeditis contra nos suis militibus, aliquot pagorum pecora exinde abigere ac bona ipsorum depraedari permisit.« Mit a török meghagyott, magyar vitéz prédálta el, soknak nagyobb kárt tett, mint a török. Ezért a hatalmas basa emberét küldte hozzánk, kinek parancsára kényszerítenünk kellett a mondott fegyvereseket az esküvésre, tudja nagyságos uraságod, hogy előbb soha sem mertünk ilyet tenni, és most sem jó szántunkból, hanem azok parancsából teszünk mindent kiknek alá vagyunk vetve. Nem akarunk felszabadulni földesuraink hatalma alól, felszabadított már az, ki hatalmasabb minden urnál. Nem vagyunk bűnösök benne, és magunk is kívánjuk, hogy uraságtok szabadítsanak meg minket a török járomtól. Azt a szemrehányást sem érdemeltük meg, hogy urainknak szolgálait üldözzük. Eddig nem tettük, de ha kell, állani fogunk a töröknek tett eskünknek. A basa embere minden nap unszol, hogy ejtsük fogságba azokat, kik még nem hódoltak meg, akár urak, akár szolgák. Méltóztassék lemondani uraságodnak ellenünk való haragjáról s ne fenyegeessen nyársra huzással. Ha béke lesz a törökkel, mindent megadunk földesurainknak, mire kötelezve vagyunk.

Ungvár. 1661. jan. 16. Névtelen jelentés az udvari hadi tanácshoz Celsissimi, Illustrissimi et Excell. mi Domini ac Domini Colendissimi. (Latin.)

Mit biztos jelentésekből megtudtam, ime közlöm uraságtokkal.

A törökök a parasztokat földesuraik ellen lázítják és vezéreket állítanak élükre. Már Szatmár megyében is kényszerülnek fegyverkezni. Eddig a török hódoltság alatt levő jobbágyok uraik iránt megfeleltek kötelességüknek. Bizonyítja ezt Cserepvár (Ónodtól három mérföldre) mely előbb birtokom volt.

A törökök lázító és fenyegető leveleket küldenek a megyékbe, a lakosokat felségedtől (sic) elvonni. Szabolcsmegyében Báthorban a debreczeniek terjesztettek ilyeneket. Egy ily edictumot mellékelek.

Eltiltattam ugyan ezen leveleket, de mégis félni kell hatásuktól.

Utasítást kérek, a rendelkezésemre álló katonasággal, kényszeríthetem-e a parasztságot hűségre az urak iránt, mint előbb volt előírva.

Székelyhid, jan. 22. 1661. Bodeli Albert székelyhídi kapitány levele Károlyi Ádámmhoz. (?)

Spectabilis ac Magnifice Domine mihi gratiosissime.

Az a szomorú hír érkezett, hogy az Ér és Barattia folyók mellett lakó parasztok a váradi basának megígérték, hogy a jeget felhasználva Székelyhid ostromára élelmet fognak szállítani. Kérem uraságotat a haza nevében fejtse ki minden tevékenységét a parasztok megfélemezésére. Legjobb volna tán, ha 5—600 vitéz Albis és Kebelkut falvakra ütne s a lázadókat rémítene. Ha ezt nem teszik, félok, hogy uraságot ellen is fognak fordulni, ha Székelyhid elvesz. Holnap tanácsot tartunk.

Cleve, 1661. febr. 12. Fridrik Vilmos választó a pfalzi, mainzi, kölni és tricri választókhöz. (m.)

A császár Collaltót küldte hozzánk segélyt kérni a török vész ellen. Nem akartuk magára hagyni és megajánlottuk a segélyt. Remélhetőleg a többi választó is ugyanazt fogja határozni. Ily fontos ügyben nem akart előzetes tanácskozás által késni.

A bajor és szász választónak azonfelül.

Vettük jan. 28. levelét s felszólítását a török elleni hadjáratot illetőleg.

1661. mart. 5. Marienberg Würzburg mellett.

János Fülöp mainzi választó a brandenburgi választóval közli elhatározását a török ellen adandó segély ügyében. 1400—2000 katonát bocsát a császár rendelkezésére bizonyos feltételek alatt. (Würzburg febr. 28.)

1661. febr. 24. Trier.

Károly Gáspár választó a brandenburgi választóval közli azon véleményét, hogy csak a birodalmi gyűlés van hivatta megadni a segélyt. (Coblentz jan. 24)

1661. febr. 15. Bonn.

Miksa Henrik kölni választó elmellőzhetőnek tartja a szorgos ügyben a birodalmi gyűlést.

1661. febr. 21. Bonn. Ugyanaz ugyanannak. A részletes segély nem sokat használ a török ellen; remélhető, hogy a császár nemsokára általános birodalmi rendszabályokat fog létrehozni.

Drezden, 1661. febr. 11. II. János György szász választó a császárnak országgyűlésen kívül, hadserget és pénzt ajánlott fel s a brandenburgi választót hasonlóra inti.

Drezden, 1661. mart. 12. Ugyanaz ugyanannak. Utóbbi időben a császár nem adott semmi utasítást, úgy hogy tán remélhető, hogy a veszély most nem a birodalmat fenyegeti.

Drezden, 1661. apr. 2. Ugyanaz ugyanannak. A császár martius 28-án kijelentette a török vész közeledését s pénzsegélyt kért. Mi azt azonnal felajánlottuk.

Heydelberg, 1661. február 12/22. Károly Lajos pfalcsi választó. Waldstein gróf őt is felszólította segélyadásra, ő megajánlotta és a brandenburgi választótól ugyanazt várja.

München, 1661. jan. 27.

Ferdinánd Mária bajor választó felajánlotta a császárnak segélyét és felszólítja a brandenburgi választót, hogy ugyanazt tegye.

München, 1661. mart. 2. Ugyanaz, ugyanannak. A császárnak 1200 gyalogot és 300 lovast ígért és eltartásukat. Felszólította, hogy küldjön valakit hozzá, kivel a többi feltételt megbeszélhesse.

Schleiszheim, 1661. maj. 11. Ugyanaz, ugyanannak. Noha a császár ujabban nem intézkedett, folytatja a toborzást.

Bécs, 1660. jul. 24/14. Neumann.

Tegnap jött hire Várad ostromának. Az udvar nagy zavarban van, nem szeretné a háborút, de a hely fontos és nem szeretné ha ily veszélyes kézre kerülne.

Bécs, 1660. jul. 28/ aug. 7. Neumann jelentése.

A magyar főurak tegnapi Grácba gyűltek, a török ügyben tanakodni. Az udvar elhatározta nem avatkozni be. Kérdés, a főurak meg fogják e tántorítani. Ismael budai basa tábornokot Kanizsánál is; fenyegeti Zrinyi és Battyáni grófokat. Souches serege élelem hiányban szenved.

1660. sept. 3. Extract Schreiben aus dem Kays. Veldlager von Tokay.

A török Váradot bevette. A védelem vitéz volt, a 2000-nyi őrségből csak 200 maradt fegyverfogható, ezeket Debreczenbe kísérték a törökök. Néhány száz huszár megtámadta a kísérő csapatot és a basát levágta, de aztán Kállóba menekült. Várad bástyái és falai tönkre lövették, a falak alá vannak aknázva.

Bécs, 1660. sept. 11/1. Neumann jelentése.

Souches Várad bevétele óta nem mozdul. Zrinyi gróf 15.000 emberrel Kanizsa felé indult, de 400 emberét elvesztette.

Bécs, 1660. nov. 13/3.

Konstantin vajda a székelyekkel Aly basa visszavonulása után Barsait megtámadta és legyőzte. A nádort holnap Pozsonyba várják.

1661. febr. 26. Neumann jelentése.

Konstantinápolyi hírek még nem tudták, hogy Kemény János elfogadta a fejedelemséget. Miután ez megtörtént, nagyon félő a háború kitörése.

(Mellékelve konst.-i jelentés 1661. jan. 28-áról).

Wien, vom 12. mart. 1661.

Tegnap este futár jött Stambulból. Kérdés, megerősíti-e a szultán Keményt és visszaadja-e Váradot 2 millióért. Keménynek (a székelyeken és szászokon kívül) 15,000 katonája van. Konstantin vajda sok kozákot hozott át hozzá, sőt a tatárok is felé hajolnak. Kemény követői a pozsonyi gyűléstől toborzásra kértek engedelmet. Ő Székelyhidát felmentette, de Sz.-Jóbót 300 jancsár elfoglalta.

Posonio, 1661. febr. 28.

Székelyhida elfoglalásának hite hamis. Szatmáron katonáink közt betegség dühöng. Két Bánfy és egy székely kath. pap jött ide követül, Barcsai leveleit hozva, ki hű marad a törökhöz.

Bécs, 1661. mart. 19/9. Neumann jelentése.

Nem nagy a kedv a háborúhoz. A pápai nuncius folyton ösztönzi az udvart, hanem ez késik és kifogásokat keres, de Várad miatt mégis háborúra kerül a dolog, mert látják, hogy a török nem Dalmácia, hanem Magyarország birtokára törekszik. Bajorország 1200 gyalogot és 300 lovast ígért a háború tartamára.

N.-Várad, 1661. febr. 23. Szindán basa kiáltványa. (Német.) (Mell.)

Bihar megye minden községéből a bíró három emberrel jöjjön hozzám és írja be magát a császár registrumába. A kik nem hódolnak, azokat tüzzel-vassal fogom üldözni. A hódoltak egy évre adómentesek. Azután 10-edet fűzetnek és 2 tallért.

1661. Resolutio R.-s H.-ae ad eiusdem Regni status.

Görgény, 1661. jan. 6. Barcsay reversalisa.

Copia litterarum Joan. Kemény ad uxorem (magyarból fordítva.)

Békében akartam tölteni hátralevő napjaimat, de a sors másként határozott, és így minden erőmet megfeszítem a hazáért.

Bécs, 1661. mnrt. 23/apr. 2. Neumann A. jelentése.

A magyar rendek tegnap Lobkovitzzal négy órán át tanakodnak a had szállásolása ügyében. Az érsek már elutazott, a nádor még itt van. Az erdélyi követek teljhatalmat kaptak a rendektől ő felségével alkudozni és Székelyhidot, Kővárt, Batsch, Szamosujvar, Deva, Hunyad, Sebes, Ojthoz és Verestorony várait, majd Jenőt, Szent-Jobot és Váradot is a császári hadseregre bízni. Munkácsot és Echedet még Rákóczi birja. Mondják, hogy az oláhok 30,000 embert állítanak ki Konstantin vajdának.

(Mell.)

Kassa, mart. 5-iki levél tudósít, hogy a parasztok St.-Jóbot elfoglalták és a töröknek átadták »dicendo se duobus dominis servire non posse sed soli Turcae.« A parasztok most Károlyi báró Adonyi jószága ellen indulnak.

Buda, 1661. febr. 19. A vezér levele Kemény J.-hoz. (Magyarból.) (Mell.)

Hódoljon meg mindjárt a szultánnak és fizesse a contributiót.

— Pozsony, 1661. mart. 28. Budáról 25,000 török ment át Pestre. Szándékjuk ismeretlen.

Kassa, 1661. mart. 26.

»Ex Transylvania habetur, Kemény János cum Turcis in gratiam acceptum et a Tartaris protectum, cum Porta Ottom. iam convenisse quidem, sed hos verbis tantum a dicto Kemény detineri, donec a S. M. C. veniat resolutio.« De erről Kemény maga nem ír. Barcsai erősen védi Fogarast. A törököt nagy vizek akadályozzák. Székelyhidon jó német őrség szükséges.

Mart. 28. Zerín gróf Horvátországban egy lest vető basát megelőzött és 9 török helységet kizsákmányolt.

Bécs, 1661. mart. 26/16. Neumann András jelentése.

Kemény Jánost az udvar segíteni akarja, de néhány erősség átadását követeli. Több ezredet M.-O.-ba küldtek. Vezérek Montecuculi és Souches lesznek. Eleinte védelmi háború lesz csak. »Einige sind in den Gedanken es möchte der Erbfeind Siebenbürgen ligen lassen und sein Macht gen Mähren werfen, — und weil Er eine grosse force beysammen, einen Weg als den anderen in Ungarn thun, was Ihm beliebt, die Stände der Orten an sich bringen, weil diese gar Jahr auf eine cathogorische resolution von diesem Hof dringen, und wenn man nicht mit ganzem Eifer zu der Sache sehen wolle, sich protestando bedrohlich vernehmen lassen. Den 24/14 hujus war der fürst Porcia bey 2 Stunden lang beim Primas von Gran und sollen harte Wort gefallen sein. Nagyön félnek, hogy a török betör, mielőtt elkészülnek az ellenállással.

Mayni Valerian kapucinus »Apologia contra imposturas Jesuitarum« írt.

Bécs, 1661. mart. 29.

Kemény követei felajánlották, hogy Erdély, Moldva és Oláhország együtt felkel a török ellen. Tegnap az arzenálból 15 sajkát (Chiaicquen) küldtek Komáromba 200 magyar katonával. Komáromon alól 20 ilyen hajó van, két-két kis ágyúval. A helybeli hajóépítészeket Komáromba küldik, hidat ütni a Vágon. Nem biznak a törökben. A vezér valószínűen Souches lesz. Zrinyi Csáktornyanál 1000 törököt vágott le és sokat elfogott. A kanizsai törökök Szalavárt elsánczolják.

Wien, vom 30. Mart. 1661.

Az erdélyi követek 26-án 8—12 óráig tanakodtak Portia, Lobkovitz és Gonzaga hercegekkel. A magyarok panaszkodtak Souches ellen, ezért Montecuculit rendelik mellé.

Extract Schreibens aus Wien 30. April 1661.

A török csausz Lobkovitz herczegtől olynemű feleletet nyert, hogy Zerín és Butiany grófok ezentúl jobb szomszédságot fognak tartani és Felső-M.-O.-ban sem fognak többé portyázni a huszárok, hogy ne kerüljön szakadásra a dolog.

Ein Anderes aus Wien 7. May.

»Es continuirt sich, dass die Türken in der Gegend Debroszin ein Lager schlagen und noch Zattmar und Ezzet belagern wollen.« Szathmár parancsnoka Pippentahl Székelyhidra küldötte, ezt a váradi törökök megtudták, üldözték és a székelyhidaiak szarvasmarháit és juhait elhajtották. Kállóból írják, hogy a törökök Szabolcs megyét hódoltatják. A török csausz ismét panaszt emelt Zrinyi gróf ellen, ki újra 70 szekeret vett el.

1661. jun. 25. Fridrik Vilmos Montecuculinak.

Szerencsét kíván és kéri az eddigi levelezés folytatását.

*Veldtlager an der Neitra bey Martusch ein Mail von Komorn. 1661. jul. 16.
Montecuculi a választóhoz.*

Még nem volt csata. Erdélyből az a hír, hogy a törökök pusztítanak és Ali basa Budára megy seregével, szemmel tartani a császárt. A sereg nagyon jó és telve harczy vágtyól. Várnak még erősítést a birodalomból.

*Im Veldtlager bei Esslar an der Teys, ein Mayl unler Tokay. 1661. aug.
27. Ugyanaz, ugyanannak.*

A sereg Tokajnál átment a Tiszán. A török hiába támadta meg Mediest (Zathmár mellett) és visszavonult.

1661. aug. 7. A választó Montec.-nak.

Sikert kíván és további levelezést kér.

*Veldtlager an dem fluss Kraszna, 2 Meilen von Zattmár 1661. aug. 30.
Felelet.*

A török visszavonúl Nagybányától Kővár és Dész felé. Egy része seregének Váradnak tart.

Kemény János csak egy mf.-nyire van innen. Szándéka segélyünkkel visszatérni Erdélybe.

Szatmár, 1661. oct. 10. Ugyanaz, ugyanannak.

A lovasság megérkezett a Tiszánál és egyesült a gyalogsággal. A török Székelyhidat eredmény nélkül szólította megadásra. Most Dust (sic) ostromolja, melyet megmenteni igyekszünk.

Velgtlager bey Zamos, zwischen Nagybania.

Zathmár, 1661. oct. 10. Ugyanaz, ugyanannak.

A török a Küküllő mellett szállt táborba, mindenféle fenyeget, de nem tett még semmit. Folytonosan küldünk ki kis csapatokat. A betegségek nagy nehézségére vannak a seregnek.

Warsy Pámos oct. 18. 1661. Ugyanaz, ugyanannak.

A két sereg állása nem változott. Sz.-Jóbot a török petardákkal támadta meg, siker nélkül.

1661. oct. 19. Tisza és Bodrog közt. Ugyanaz, ugyanannak.

Kassán a magyar mágnások összegyűltek, kik a sereg szállásolása iránt intézkednek. Kemény Medies körül van és tudósít, hogy a törökök nem hagyták még el Erdélyt.

Kassa és Eperjes közt dec. 22. 1661. Ugyanaz, ugyanannak.

Néhány nap előtt 20 német lovas és 25 huszár kitört Kolozsvárból és 200 székelyt szétvert. Kemény 2000 katonákkal Erdélybe készül.

Bécs, 1661. máj. 11/1.

Az ezredek parancsot kaptak jun. 8-án vagy 16-án N.-Szombat körül találkozni Magyarországon nem nagy az aggodalom. A budai császár panaszokat hozott Serini gróf ellen, mire azt felelték, hogy a törökök bőven adnak okot minderre. Azt mondják, a gróf Kanizsa körül 10,000 fegyvertelen törököt vert szét és a külvárosba hatolt. A császár tegnap fogadta a tatár kán követét, kiról azt mondják, hogy a békét közvetíti.

Bécs, 1661. máj. 27.

Erdélyből írják, hogy Ali basa átment a Száván és Seidy basa Temesvár felé indult. Kemény elfogta Barcsai levelezését a törökkel és őt magát is vadászaton több kísérlet után. Az országgyűlés fejeztélét határozta.

Más irás az napról:

Erdélyből írják, hogy a török jó szóval tartja Keményt, de el van határozva már, hogy Ali basa Erdélybe, aztán Magyarország ellen megy. Székelyhid nincs ostrom alatt, de a törökök sok marhát vittek el és a birót felakasztatták.

Wien vom 1. jun. 1661.

A magyarok mindent meg fognak tenni a sereg eltartására. Rothal tegnap ez ügyben Pozsonyba utazott. Remélik, a lengyelek is részt vesznek a háborúban.

Ugyanaz napról (latin.)

Május 30-án a császár megizente Ali basának és a portának, hogy a békét nem tarthatja fenn, ha a török ki nem vonul Erdélyből. Rothalt holnapra visszavárják.

Bécs, 1661. június 11/1.

A császáriak Csehországból, Morvaországból és Sléziából 8-án a Morván túl állottak 46 ágyúval és 1864 lóval, »Sie haben sich in Mähren auf 6 Tage lang mit Lebensmitteln versehen müssen, denn die Bauern von der Marh an bis Neuhausel, Tyrna, Schinta, Chremnitz und gegen der Donau bis Komorn, sind alle in die Wälder verlossen und Ihr hausser leer stehen lassen. — Morgen kommet der Ungarische Palatinus umb Ihr Kayss. Mt. den Statum in Hungarn zu referiren, wird aber ehestens nach Ober-Ungarn gehen, alda neben dem General Starenberg das Commando zu führen.

Aus Pohlen hat man Nachricht, dass die Tartaren vom Gr. Türcken ordre haben durch Ukraine und Russland nach Sibenbürgen zu gehen; im fall man des Orts wolte der Türcken dissegno verhindern, sich mit ihnen zu coniungiren und in Ungarn eine diversion zu machen.« Az erdélyiek híven maradnak a császárnak tett ígéretüknél. Zatmárból egy főhadnagy 600 emberrel kiindult egy szomszéd helyet elfoglalni.

Bécs, jun. 25. 1661.

Dipendall 600 emberrel megszállotta Székelyhidát és eleséget vitt oda. Coppot Ecsed ellen küldték, mely erős várban 30,000 ember tarthatja magát. Az erdélyi követek még várnak feleletre. Császári katona még nem ment Erdélybe. Az ezredek Tokaj körül gyűlnek, hová Starenberg a nádort is várja. A N.-Szombat körül táborozó ezredek az árviz elfolyása után Komárom és Tata felé indulnak. Ha a birodalmi segély megérkezik, 24,000-nyi német sereg lesz együtt, az őrségeken kívül. »So verlautet dass der Junger fürst Ragozy mit seiner fraw Mutter ehestens von Zarospatek hier ankommen, und weil Sie beide Romanisch katholisch sich eklert hätten, alhier öffentlich professionem fidei thun werden; weil man aber dergleichen auch schon früher ausgegeben, stehet die Gewissheit zu erwarten.«

Bécs, 1661. júl. 9.

Az erdélyi követek 5-én jó válaszszal indultak el. Pozsonyban kis ideig beszóltak az érsekhez. Hire jövéen, hogy Ali basa 40000 emberrel a Vaskapu felé indult, az egyik, a pap, visszajött elegendő segílyt kérni, ugy, hogy Montecuculi seregéből még 10000 ember csatlakozzék Starenberghez. Kanizsánál nagy török erő áll Zrínyi ellen, ki uj erősségével mintegy blokirozza Kanizsát. A gróf a Balaton mellett várat épített s 500-nyi őrséget tett belé, hogy a halászatot és kereskedést védjék. — Itt a haditanács elhatározta a külvárosok sok háza és kertje lerontását ostrom esetére.

Ausm feldtlager jun. 24.

Ma debreczeni polgárok értesítettek, hogy a temesvári tábor a Vaskapu felé indult, Seydi basát Ali agyonlövette. Ez azért történt, mert Seydi roppant kegyetlen volt a keresztények ellen.

Bécs, július 16.

Rómába futárt küldtek megkötni a szövetséget a pápa, a császár, Spanyolország s Franciaország közt. A török császár Drinápolyba ment, az ázsiai katonaság a Duna felé indult. Starenberg rendeletet kapott a felső megyék dandáraival Erdélybe menni. Nála Szerencsen 6000 ember van. Montecuculi még 2000 gyalogost és 1000 lovast küldött. Ennek serege Komárom s a Garan közt áll.

Bécs, júl. 20.

Ali basa Kolozsvárt elfoglalta, Fehérvárt elhagyták lakosai. Kemény 20,000 jó katonával Megyes Segesvár és az Olt körül táboroz, várva Starenberget, ki még nem mozdult. Souches 20,000 emberrel Komáromnál marad. Tegnap jött a kölni és bajor gyalogság.

Pozsony, júl. 22.

A törökök Érsekujvár körül 200 keresztényt el akartak hurczolni, a kapitány reájuk ütött és megszabadította a foglyokat.

A sereg ereje

Lovasság.	Gyalogság.
16,500.	34,200.

50,700. Ebből 41,600 van táborban, a többi az örökös tartományokban.

Bécs, jul. 27.

Montecuculi serege már megindult Erdély felé. A bajor és kölni csapatok vele fognak egyesülni. Ali basa Fischer követnek mondta, hogy Keményt kiűzi Erdélyből, de a császár ellen nem tesz semmit. A porta biztosokat akar kiküldeni, a differentiákat kiegyenlíteni. A nagyvezér is a békét akarja. Souches 10,000 emberrel tartalékban marad Komáromnál. Az alsó magyar határ Győrtől Kanizsáig szintén meg van szállva.

Bécs, sept. 8.

Zathmárból aug. 30-áról írják, hogy Montecuculi 4000 gyalogot és 2000 lovast adott Keménynek. A török Várad mögé vonult vissza. Souches Buda felé indult. Kanizsa felől jó hírt várnak.

Bécs, sept. 10.

Souches elfoglalta Zsámbékot és Várdát. A mieink tovább mennek a Duna mentén.

Bécs, sept. 14.

Kemény Kolozsvár felé indult, Montecuculi a határon marad. A betegség a hadseregben már nem oly veszélyes. Souches Erdet és Adonyt is bevette. Most Koppán felé indul. — Úgy látszik Zrínyivel akar egyesülni.

Bécs, sept. 17.

Kemény Kolozsvárból Déva ellen megy, a törököt kiűzni. Montecuculi segélyül utána indult. A török követ intette a lengyeleket, ne válaszszanak török ellenséget.

Veszprém, 1661. sept. 14.

Butiany 10,000 magyart gyűjtött, kikhez még 2000¹ polgár csatlakozott a városokból és Souchesvel együtt Zsámbék ellen ment. A lovasság Butiany alatt Buda külvárosáig hatolt. Zsámbékot tűz által foglalták el, aztán Vál vagy Várda felé tartottak, hol a nyolczszáznyi őrség jól védte magát, míg tornyukat felül alúl meggyújtották. 8-án Ercsi felé indult, azt elfoglalta; a török úgy járt mint Válon. A fehérvári s budai törökök nem mozdultak. 9-én Érd ellen mentek, 10-én bevették. 13-án Zanthán Buda s Esztergom közt táboroztak, Butiany a magyarokkal idejött, Souches pedig Komáromba vissza. Zrínyi Kanizsa körül 38 falut égetett el. Butiany vele akar csatlakozni.

Kolozsvár, sept. 16. Levél Neumannhoz.

Reméltünk becsületes csatát a törökkel, de az hallatszik, hogy Fischer parancsot hozott, hogy ne tegyünk semmit és így tán békülés a vége. Az éhség és betegség sok áldozatot követel. Az ország nem segíti Keményt úgy, mint ez várta, a török nagyon reájuk ijesztett, még Kolozsvárra is.

Tokaj, aug. 22.

Montecuculi lovasságával ide ért, a gyalogság néhány nap mulva jó. Itt akarnak kenyeret sütni a további utra és Kálló, Szatmár, Ecsed Székelyhid ellátására. A magyar lovasságnak 13. megyéből már 26-ára össze kellene gyűlnie, de félnek, hogy késedelem lesz. Kassa, Eperjes és Lócse bizonyos feltételek alatt be akarják fogadni a sereget.

Bécs, aug. 27.

Török futár jött, ki békét hoz, ha Zerinvárt lerontják és Erdélyt magára hagyják, különben biztos háborút. A török Kemény helyébe Ráday Ferenczet és Salomi Mikolayt akarja tenni.

Bécs, aug. 24.

Souches táborában nincs éhség, minden olcsó. Az örökös országokban az acciset akarják behozni. Ballas gróf ezer huszárral Belgrádig portyázott, visszatértében 2000 török támadta meg és 600 emberét levágta.

Kassa, aug. 20. 1661.

»Pro 24. erat indicta generalis congregatio Comitatum, uti agetur de insurrectione, an omnino non sit praetermittenda.

Haec Civitas, Senatu interiore et exteriori consentiente, uti speramus praesidium admittet.«

Bécs, okt. 8.

A császári gyalogság Szatmár körül, a lovasság Székelyhid és Várad körül táboroz, a török a Körös mentén. Szatmár körül eleséghiány miatt nem maradhat a sereg, Felső-Magyarországba küldik. Azt mondják, a szultán visszaadja Váradot, ha Zerinvárt lerontják. Souches és Forgás lemondtak a kísérletekről Fehérvár és Vác ellen.

Bécs, okt. 1.

Zsibórol, sept. 22-én irták, hogy a sereg fele betegen ért Kolozsvárra. Volt ezredes, ki 2—3 napon át nem látott kenyeret. Starrenbergen és Brüsseren kívül 3000 katonánál többet vesz-

tettünk desertió, a magyarok és főképp a betegség által. Kolozsváron az ígért 200000 kenyér helyett csak 20000-et találtunk. Kolozsvártól visszafelé is sokat szenvedtünk a malmok hiánya miatt. Az erösségek meglehetősen ellátvák. A török a székelyeket és szászokat kényszerítette, hogy a szebeni a biró fiát, Abaffi Mihályt válaszszaak Kemény helyébe.

Bécs, okt. 8. (Francia.)

Az eleség hiánya miatt Montecuculi Nagybányára vonult vissza. »Le Prince Kemény de mesmes, avec la canaille du pays, au nombre de 3000 s'est réfugié dans ses chateaux et peu de places qui sont encore en sa dévotion.« A törökök a szász Abaffit nevezték ki fejedelemnek és így megnyerték a szász városokat. A nagy vezér nagyon beteg, et croit on que le Diable l'emportera.«

Bécs, 1661. nov. 5/15. Neumann jelentése.

Török csausz jár ismét itt. Ugy látszik, Temesvárt meg fogják támadni. Megadhatlan követelések által akarják a békét megdönteni. Spanyolországtól nem igen várható segély, melyet XIV. Lajos fenyeget.

Bécs, nov. 19.

N.-Szebenből 10-éről írják, hogy Abaffi Drinápolyból, hol a szultán fejedelemmé avatta, megérkezett. A székelyek s szászok hűséget esküdtek már, mire a törökök megkezdték a kivonulást. Kemény ezt hallva, egész seregével a székelyek ellen ment Brassó felé, kikkel Abafi egyesült. Montecuculi már Tokajba ért. Kassára ruha s pénz jött a sereg számára. Souches még táborában van Esztergom átellenében. A török csausz követelése: 1. Zerín vár lerontása. 2. A portyázások megszüntetése. 3. Abafi elismerése. 4. Nyilatkozat, békét akarnak-e?

Responsio ad calumnias Hungarorum, quae passim disseminantur, Caesareanos milites parum aut nihil effecisse in Hungaria. Anno 1661. (latin.)

A császári hadsereg igyekezett megnyerni a magyar urak elismerését és hála helyett gyalázást aratott. Ez a köszönet azért, hogy tűzzel-vassal pusztító 50,000 törököt 50 mérföldnyire visszaszorított, Keményt Erdélybe visszavezette és az erösségekbe őrségeket helyezett. Ezen erösségeket most is fenntartja, Kemény veresége és majdnem egész Erdély lázadása daczára, és noha az őrségek oly távol vannak minden segélytől, annak következtében, hogy Felső-Magyarországban ő felsége annyi felszólítása után sem akarnak szállást adni seregének. Midőn a hadsereg augusztus elején megindult, nem volt gondoskodva élelemről, éhség

miatt aanyira elgyöngült, hogy a katonák fele megbetegedett. Biztos helyük sem volt a betegeknek: a magyarok mindenkit, kit lehetett, megölték. Midőn Erdélybe értek, nem hogy a magyar lovasság kötelességét követve, egyesült volna, még a 250 ott levő lovas is elmaradt. Kemény serege nem volt megbízható és az erdélyiek még azt is eltagadták élő szóval, mit írásban ígértek a hadsereg fenntartására.

A hadviselést bizonyára hozzá értő emberekre kell bízni. »*Quis ex dominis Hungaris (paucis exceptis) artis militaris habet notitiam! De Ecclesiasticis non loquor, nec illis iniuriam facio, si artem non norunt, cuius exercitium non habent, junioribus etiam Dominis pari ratione, qui nunquam conflictui interfuerunt, nulla ignominia infertur, si artem ignorant cui operam non navarunt, caeteri si qui superioribus disturbiorum temporibus biennio triennio castris interfuerunt, artis longe brevem terminum exegerunt, nonnulli sunt, qui officia Exercitus Croatici tenent, quorum munus est excurrere, distrahere, liberiusque ad capiendam linguam agere, sed hi nec Consiliis adhibentur, nec formam solitarum operationum intuentur, nec causas boni faciendi malique avertendi perspiciunt, nec modum una aliave via exercitandi configandi didicerunt.*«

Azt hinné az ember Erdélyben, hol annyi volt a háború, sok az ügyes tiszt. De ha meggondoljuk Rákóczi lengyel hadjáratát, Barcsay és Kemény vereségét, látjuk hogy a véletlen és nem a tudomány intézett mindent. Pedig: *Qui secundos optat eventus, dimicat arte, non casu.*« Szegény Kemény (»bonus princeps«) már 30 mérföldnyire üzte Abaffit, minden vár az övé volt, a rendek is ragaszkodtak hozzá (»licet naturali inconstantia praediti«), nem vehette volna be Segesvárt a török segély érkezése előtt, vagy nem vonulhatott volna vissza biztos helyre? Árulókra hallgatott, míg serege élelmet keresett, maga a faluban maradt vigyázatlanul és serege szétoszlását látva, elesett. Ime ennyit értenek a kipróbált erdélyiek, kik éjjel nappal fegyverben vannak, a hadviseléshez. És mégis sokkal járatlanabbak és ügyetlenebbek akarnak elítélni olyan dolgokat, miket a tapasztaltak csak helyeselhetnek.

Először: Mi a *károkat* illeti, mindenki tudja, hogy a sereg nem él levegőből és mindig terhére válik az országnak, de különösen ha a rendes élelmezés elhanyagolása miatt prédára és rablásra szorul. De nem is történt nagy kár.

»*Unde habitatores universis rebus sublatis domibusque vacuis relictis profugerunt? Nonne saepius ad signum timpani et tubae sub poena capitis militibus inhibitum rem alienam, frumenta et his similia diripi? numquid id ipsum Edictum tam in Regno quam in civitatibus et oppidis promulgatum fuerat.*

Quin imo ipsi Hungari persaepe scripto requisiti fuere, ut contravenores Edictorum liberam capiendi, resque ablatas sibi vendicandi, justiciaque militari sistendi habeant facultatem, Protocolion Belli authenticum praeclare testatur.« Tanui vagyunk annak, hogy a kihágásokat keményen megbüntették, de más részt annak is, hogy száz panasz közt alig volt egy igazolt és hogy a magyarok sok német katonát gyilkoltak meg kegyetlenül.

Másodszor, maga a háború és a csatázás jó alapon indult meg és csak előre nem látható akadályok miatt hiúsult meg a terv, Erdélyben helyreállítani ő Felsége hatalmát.

Harmadszor. A csatát illetőleg, minden vezér, ha csak személyes dicsőségét nézné, mindig sietne ütközetre, nem véve tekintetbe seregét, az ellenséget, a helyet és az időt. A ki más-ként megvárja a jó alkalmat, az érdemel csak dicséretet. De milyen jó alkalom kínálkozott nekünk. Kevesen voltunk sok ellen, betegek és gyöngék erősek ellen, fáradtak kipihentek ellen, a lakosság minket gyűlölt, az ellenségnek kedvezett. Rövid idő alatt 150 mfnyi utat tettünk, hátunkban lázadókat és felkelt parasztokat hagyva. Nem kellett volna tán az egész elpusztított tartományon áthaladni és Kolozsvár és Vásárhely közt megállani, hol néhány nap alatt elfogyott volna az eleség, melylyel Kolozsvár 9 hónapnyi ostromot állott ki? Ha segíteni akartunk Kolozsváron, legalább 1500 gyalogra és némi lovasságra volt szükség, ha nem akartunk, nem volt semmi biztosításunk a felkelt parasztság és Kolozsvár városa ellen, mely már szerződésre lépett a törökkel. Szükséges volt tehát őrséget hagyni Erdélyben.

Szükséges, hogy a magyar urak elhatározzák:

Először, hogy a német seregek szállásokat rendezzenek, hogy közelebb lehessenek, ha szükség van rájuk.

2. Hogy erős, fegyelmezett hadi néppel csatlakozzanak a németekhez.

3. Magtárakról és kórházakról gondoskodjanak és lássák el kellő élelemmel és fegyverzettel a sereget.

4. Várok és főhelyek lakossága jó indulattal legyen a katonaság iránt, csak így lehetséges az együtt működés. Ha mind ez meglesz, nem rajtunk fog mulni a siker.

Közli: DR. MARCZALI HENRIK.

BRANDENBURGI KATALIN ÉLETÉHEZ.

A Brandenburgi Katalin s Rákóczy György közt folyt alkudozások történetéhez legtöbb adatot Kemény János szolgáltatott. Bármily becsesek is ezek, de nem mindenben megbízhatók. Sok év múlva a tatár rabság keservei közt s nem minden elfogultság nélkül írta emlékiratait. Nem lesz tehát érdektelen az alább következő néhány okirat közlése — melyek (a IV-ik számú kivételével) a vörösvári gróf Erdődy-féle levéltárból vétettek.

I.

1630. oct. 29.

Catharina nata Marchionissa ex electorali domo Brandenburgica, serenissimi quondam Principis Transylvaniae Gabrielis relicta vidua, Borussiae, Juliae, Cliviae, Montium ducissa. Memoriae commendamus per praesentes. Quod nos ex sincero benevolentiae nostrae affectu, volentes erga spectabilem et magnificum Georgium Rakoczi principalem nostrum favorem citra omnem coactionem aliosque respectus declarare, quo videlicet foelix nostra recordatio coram omnibus inlarescens, domini etiam Rakoczi moderna benevolentia et officia, tanto magis, tum in nos, tum in domum nostram Electoralem augeantur, ex liberrima mea voluntate promitto et spondeo, obliquoque super hoc me ipsam, quod si insuper quandam competentiam, ius, praetensionem ad Principatum Transylvanicum sperarem, praetenderem, aut habere possem per quoscunque: illud omne poenitus per totum et per omnia in Dominum Georgium Rakocziium transfero, do et concedo. Imo si me de novo sub quibuscunque viis, modis et rationibus proceres Transylvanici et Status pristinae conditioni restituere ac eligere vellent, sub quibusvis rationibus et respectibus, adversus favorem, voluntatem pranominati Domini Georgii Rakoczi, ad nullius admonitionem, intercessionem, iussionem, consilium,

persvasionem minime assummam. Quin potius intercessione, observatione, tam coram sacratissima caesarea regiaque majestate, quam in porta fulgidissima imperatoris Turcorum et apud regiam maiestatem Svecorum, et alibi ubicunque opus erit, et dominus Georgius Rakoczi flagitabit, sincere et totis viribus statum suae dominationis promovebo. Quin ut status suae dominationis magis in tuto collocetur, in eoque ut persistere possit, in eum finem neque fidelium meorum laboribus parcam, neque condigno modo expensis juvare gravabor. Et insuper in dominationem suam pro praesenti suo statu nullo unquam tempore ad iram, vindictam, ejusdem damnificationem incito, attraho, peto et urgeo neminem. Ad quorum omnium observationem, praestationem et adimplentionem obstringo me ipsam ad fidem meam christianam et verbum principale. In cujus rei testimonium praesentes litteras secreto sigillo meo munitas et manus subscriptione roboratas dandas duxi, pariter et concedendas. In Arce nostra Fogaras, die vigesima nona Octobris, Anno 1630.

Catharina mp.

(*A fejevári káptalan 1632-ki útiratából.*)

II.

1633. sept. 5.

Nos Georgius Rákóczy Dei gratia princeps Transilvaniae, partium Regni Hungariae dominus et Sicularum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod cum modernae pacificationis Eperjesiensis Articulus octavus ita fuisset ab sacratissimae caesaraeae et regiae majestatis ad ejusdem pacificationis tractatum ablegatis commissariis declaratus et dilucidatus, quod quicquid in rebus et negotiis inter nos et serenissimam principissam Catharinam Brandenburgicam vertentibus, tamquam privatis per nostros ad praetactum pacificationis tractatum commissarios et ejusdem dominae principissae plenipotentiariorum conclusum, ut qualitercunque conventum fuerit, id pro effectuatione jam dicti pacificationis Articuli octavi habebitur. Tandem iidem commissarii nostri spectabiles videlicet et magnifici Stephanus Kovacsíóczi de Körtvélyfája, cancellarius et sedis Seculicalis Maros supremus capitaneus ac Thordensis, Andreas de Kapi per Transilvianiam arendator supremus et Colosiensis, sic dictorum Comitatum comites et consilarii, item generosus Ladislaus de Balásháza comitatus Zolnok Mediocris vice comes ac tabulae nostrae judicariae juratus assessor et ad modernum tractatum Eperjesiensem ablegati; cum antetactis serenissimae principissae

plenipotentiaris, illustri nimirum et reverendissimo domino Stephano Sennyei de Kis Sennye, episcopo Jauriensi, locique ejusdem comite perpetuo, dictaeque sacratissimae cesariae et regiae majestatis consiliario et per regnum Hungariae aulae cancellario, ac magnifico Georgio Melitth de Briber etc. in hunc qui sequitur modum, super omni negotio concluderunt et concordarunt. Mi Kovaczióczy István az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának az tekintetes és nagyságos Rákóczi Györgynek Istennek kegyelmességéből Erdély országának fejedelmének, Magyarország részeinek urának és Székelyek ispánjának etc. cancellarius, Maros Széknek főkapitánya és Thorda; Kapi András Erdély országának fő árendátora, Colos vármegyének ispáni és az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának tanácsi, Balásházi László Közép Szolnok vármegyének egyik viceispánja, az mi kegyelmes urunknak ország ítéletiben levő egyik hűtös tanácsa és az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának ez mostani eperjesi tractára bocsátott commissarius, követi; Adjuk tudtára mindeneknek ez levelünk rendiben, mivel az császár ő felsége részéről való commissarius urak úgy declarálták az diplomában való nyolczadik articulust, hogy az mint ő nagysága az mi kegyelmes urunk az tekintetes és nagyságos Rákóczi György urunk Erdély országának fejedelme, Magyarország részeinek ura és székelyeknek ispánja követi elvégezik az felséges Catharina Brandenburgumi fejedelemasszony és az jó emlékezetű felséges Betlen Gábor Erdély és Római Imperiumbeli fejedelemnek etc. megmaradott özvegye plenipotentiarisival azon fejedelem asszonynak néminemű praetensiójának contentatióját, pro effectuatione Octavi articuli leszen. Azért, hogy sok idegen controversiák leszállitassanak és az fejedelem asszony ő felsége is tudja bizonyosan, mit várhat ő nagysága és az mi kegyelmes urunk mivel tartozik: Mi az megnevezett fejedelem asszony plenipotentiarisival, úgy mint az nagyságos és böcsületes Sennyei István urammal, győri püspökkel és azon vármegyének főispánjával, római császárnak ő felségének tanácsával és magyarországi cancellariusával, annak felette nagyságos briberi Melitth György urammal, az mi kegyelmes urunk ő nagysága nekünk küldött resolutiója szerint, ilyen végezésre condescendáltunk, sőt ugyan így végeztünk: Hogy ő nagysága az mi kegyelmes urunk az feljül megnevezett Catharina Brandelburgumi fejedelem asszonynak ad Fogarasért hetvenezer forintot, az munkácsi és fogarasi jövedelemért husz ezer forintot, ezen kívül volt ő nagyságának adóssága tiz ezer forint, azt is megadja ő nagysága, és tartozik hat ezer aranyával ő felségének, arról is contentálja ő nagysága, mind ezeknek annualis revolutiót rendelvén megfizetésére. Post permutationem Diplomatum penig valami res mobi-

lise (ott nem értvén az allodiaturas és proventusbeli res mobilis, sem az Vinczért való tizenhat ezer forint summának is megadását, mivel azt az fejedelemasszony elengedte) minden arany, ezüst clenodiák, kárpitok, szőnyegek és egyebe az megnevezett fejedelemasszonynak Munkácsban vagy, kit Erdélyből vitte nek volt ki, avagy az megnevezett Munkács várában voltak volna afféle marhák, mindeneket kiadat ő nagysága, az melyekről sufficienter quietáltassék ő nagysága. Ottben Erdélyben is valamie leszen, vagy valamit azokból elköltött volna is, vagy költene is ő nagysága intra revolutionem annuaem excepto, az kiket az fejedelemasszony ígirt ő nagyságának: ¹⁾)

Az minemű praetensiói voltak az fejedelem asszonynak Munkácsban és Fogarasban levő lábos marhái felől, azokért is ő nagysága három ezer forinttal augealja az kilenczven ezer forintot. Az feljül megirt kész pénz adósságról penig, és az megirt summáról tizenkét holnap alatt a die permutationis Diplomatum tartozzék contentálni ő nagysága az megirt fejedelemasszonyt ő felségét, felvevén az fejedelemasszony arra rendeltetett embere, ha mit az idő alatt is az summában deponáltatni akar ő nagysága, és sufficienter quietálja ő nagyságát. Mely pénz depositiójának helye az leleszi conventben legyen, az pénznek letétele, valameny nyiszor leszen, mindannyiszor két héttel avagy legfeljebb három héttel annak előtte ő nagysága certificálja arra rendeltetett emberit, úgy mint nagyságos Meltith György uramot, ha penig ő kegyelme akkor vagy távol léte, vagy betegsége miatt jelen nem lehetne, az cáptalan tartozzék ő nagyságának arról quientantiát adni, az pénzt kezéhez venni. Hogy ha penig az mi kegyelmes urunk, vagy maradéki és legatáriusi az tizenkét holnap alatt plenarie nem contentálnák az fejedelemasszonyt super praemissis omnibus, Bereg vármegyének akkorbéli uiceispánját, szolgabírájával és esküttivel, csak házoktól is kihívathatván saltem vigore praesentium, az munkácsi jószágból modo et ordine decre-

¹⁾ Egy fogalmazványban itt még köv. szavak vannak: »vagy őszintén az marhákat megadja, vagy azokról contentálja ő nagysága. Az minemű summát Vinczért praetendal az fejedelemasszony, mivel ebben az egész tractatusban is egy szó ígiretet sem tött arról ő nagysága, és bizonyos okokra nézve kegyelmesen úgy itéli, hogy avval nem is tartozik, mindazáltal ha az megnevezett fejedelemasszony tovább is ebből valamit praetendál, kész ő nagysága ezt követni, hogy Erdély országának az mely tizenkilencezer aranyát azon fejedelemasszony elköltötte, azt ez mostani közelb való Erdély országának gyűlésében igaz törvény szerint megláttatja ő nagysága, ha tartozik-e az országnak refundálni; ha az ország azt találja, hogy nem tartozik, kedvét keresi ebből is ő nagysága.«

tali, super perennali aestimatione sancita foglalhasson és foglal-
tasson annyit el az fejedelemasszony, az mennyit az hátra levő
summa érne (exceptis et exclusis omnibus iuridicis remediis et
exemptionibus amputatis) az fejedelemasszony birhassa mind
addig, míg az summáról nem leszen contentálva, és dum et quando
maga ő nagysága az mi kegyelmes urunk maradéki vagy lega-
táriusi deponálnák azt az hátra maradott és elfoglalt rész jószá-
gon való summát, tartozzék az fejedelemasszony kezéből az
jószágot kibocsátani, kit ha nem cselekednék, magok erejével ő
nagysága az mi kegyelmes urunk maga, maradéki és legatáriusi
kifoglalhassák kezéből, valakinél az az rész jószág találatnék
lenni, depositis tamen prius deponendis. Az míg penig az jószág
az fejedelem asszonynak kezénél lenne is, ne pusztítsa, szegé-
nyítse, sőt ha az történne is, az az kár az summából defalcáltassék
egy Bereg vármegyei viceispán és szolgabíró intézése és ítéleti
által. Az hét szöllőt az mint az szegény fejedelem vötte, tartozzék
az fejedelem asszony azt az fejevári collegiumnak fél esztendő
alatt letenni, avagy az ő nagyságától neki adandó summából
defalcálni. ¹⁾

¹⁾ *Ezen pont a fogalmazványban következőleg van formulázva: Viszon-
tag az megnevezett fejedelemasszony is az mely tokaji, Zemplén-vármegyé-
ben levő hegyen Hétszölő nevű szőlő vagyon, melyet az bódog emlékezetű
Betthlen Gábor fejedelem mind donatióval, testamentomával az fejevári
collegiumnak adott és legált, mely Hétszölőt az fejedelemasszony eddig
maga kezénél tartott, annak vagy azt az árát, kin szegény fejedelem
vötte volt, vagy igaz conscientiája szerint megböcsültetvén, igaz böcsü-
jének az árát adja meg, avagy az ő nagysága neki tartozó pénzből
defalcálja. Ezt is mind ezekhez tévén, hogy ha az sokszor megnevezett
fejedelemasszony az munkácsi és fogarasi lábos marhákért ígirt summá-
val teljességgel contenta nem lenne, hanem azokért többet praetendálna,
mivel ezek privatumok, az publicum diploma és békesség evvel megsér-
tetett és felbomlott ne legyen, hanem az in sua firmitate éppen marad-
ván, más út követtessék annak complanálásában és az semmit ne praec-
judicáljon, se derogáljon császárral ő felségével lött közönséges
pacificationak. Mely feljül megirt dolognak és végezéseknek nagyobb
bizonyosságára adtuk ez mi levelünket kezünk írásával és pecsétünkkel
megegerősítvén.*

Az okirat hátlapján ugyanazon írással következő jegyzet áll:

1. Hogy ő nagysága maga adjon levelet pro finali resolutione,
vagy confirmálja és acceptálja ezeket, ne kellessék immár tovább erről
disputálnunk, mert ők nem disputálnak immár tovább.

5. Hogy mi irunk (talán: írjunk) ő nagyságának, ne neheztelje
parancsolni, hogy az mit Balling elvött vagy mások, vagy magától

Nos itaque, quibus communis justitiae et aequitatis ac suum cuique tribuendi studium vel maxime semper cordi fuit, praescriptam commissariorum nostrorum, cum plenipotentiaris toties fatae serenissimae Principissae Catharinae Brandenburgicae, super praedicto omni negotio factam conclusionem et concordationem, in omnibus clausulis et punctis, omnique sui parte et in toto ex matura apud nos superinde facta deliberatione acceptavimus, approbauimus et ratificauimus. Prout acceptamus, approbamus et ratificamus, harum nostrarum vigore et testimonio literatum mediante.

Datum in civitate nostra Alba Julia die quinta septembris Anno Domini. Millesimo Sexcentesimo, Trigesimo tertio.

I. S.

Georgius Rákóczy.

Martinus Markosfalvi Secretarius m. p.

(Eredeti.)

III.

1636. apr. 25.

Nos Stephanus Telekessy praepositus, et conventus ecclesiae sanctae crucis de Lelesz, memoriae commendamus tenore praesentium litterarum nostrarum significantes quibus expedit universis et singulis. Quod serenissima principissa ac domina Catharina marchionissa, nata Brandeburgica etc. serenissimi condam principis ac domini domini Gabrielis Bethlen, alias sacri romani imperii et Transylvaniae principis etc. relicta vidua, coram nobis personaliter constituta, oneribus et quibuslibet gravaminibus haeredum, successorum et legatariorum ejusdem utriusque sexus universorum ac aliorum etiam cunctorum omnium

vagy szolgálótól, úgymint Kemény János uram is lovát és egyebét is elvötte, hogy adják meg, mivel semmi haszna ő nagyságának abban nincsen.

3. Ő nagysága denominálja, kit küld az marhák kézhez adására, és ha az kik erre mennek, oda mennének-e, vagy közhelyre menjenek és micsoda helyre, annak felette akarja-e azt ő nagysága, hogy autentica persona előtt legyen-e az kézhez adása.

4. Meddig adat ő nagysága szekereket alája az marháknak. Ezek Tárkányig, vagy Eperjesig kívánják.

5. Ha oda kell menni, valami securitást is kívánnak, hogy bátorsággal mehessenek el oda.

6. Akar-e most valami kész pénzt adatni ő nagysága ez nagy fogyatkozott állapotjára nézve.

(Fogalmazvány a vörösvári levéltárban: Van ugyanott egy másik némileg eltérő fogalmazvány is.)

et singulorum, quos videlicet infrascriptum tangeret et concer-neret ad praesens, vel quovis modo, aut juris ac praetensionis cujuslibet titulo in futurum tangere et concernere posset negotium quomodolibet, per omnia super se assumptis et levatis, matura etiam et exacta animi sui intra se deliberatione praehabita, sponte et liberae vivaque vocis suae ministerio fassa est, et retulit coram nobis in hunc modum. Qualiter superioribus proxime retrolapsorum annorum revolutionibus inter illustrissimum principem ac dominum Georgium Rakoczy, dei gratia principem regni Transylvaniae, partium regni Hungariae dominum et Siculorum comitem etc. ab una, ab altera vero partibus praefatam dominam fatentem Catharinam marchionissam Brandenburgicam, relictam videlicet viduam praefati condam domini Gabrielis Bethlen, ratione arcium Munkács quidem in Comitatu Beregiensi existentis habitae et Fogaras in districtu Fogarasiensi, comitatuque Albensi et regno Transylvaniae existentis extractae, cunctarumque earundem arcium pertinentiarum ac etiam proventuum, nec non certorum quoque debitorum per antelatum dominum principem Georgium Rakoczy ab eadem domina principissa Catharina etc. contractorum, rerumque certarum aurearum et argentearum ac etiam praetiosissimae suppellectilis ipsius dominae Catharinae marchionissae Brandenburgicae, certae quaedam differentiae et controversiae subortae exstitissent, quae postmodum partes inter easdem per sacratissimae caesariae regiaeque majestatis Ferdinandi secundi etc. domini nostri clementissimi ab una, ex altera vero partibus saepefati domini principis Georgii Rakoczy, regni Transylvaniae principis ex aequanimi eorundem consensu eo fine ad id delegatos commissarios in superiori tractatu in libera ac regia civitate Eperiesiensi in anno domini retrolapso millesimo sexcentesimo trigesimo tertio diutius agitatae, tandemque ab effectu complanatae et determinatae fuissent, super quaquidem ejusmodi controversiarum partes inter easdem hactenus vigentium complanatione, inter reliquos ejusdem tractatus Eperiesiensis articulos peculiaris etiam articulus in diplomate superinde confecto sancitus fuisset. Sed cum praefatus dominus princeps in peculiari illo articulo ob certas intervenientes ambiguitates plurimum difficultatis inesse depraehendisset, in eoque simpliciter acquiescere posse sibi minus consultum fore duxisset, propterea praelibatae sacrae caesariae regiaeque majestatis commissarii pro tollenda omni ambiguitate clariorique ejusdem articuli superinde conclusi elucidatione peculiarem eiusdem articuli et separatam a praedicto publico diplomate declarationem sub cirographis et sigillis ipsorum propriis edidissent et confecissent, quae multo manifestius exprimeret, quanta pecuniaria summa pro arce Fogaras rebusque mobilibus et proventibus arcis Munkács

kács, necnon debitis, rebusque aureis et argenteis, praeciosissimisque supellectilibus, quae videlicet in specie reddi et restitui nequirent, deponenda et per praenotatum dominum principem Georgium Rakoczy exsolvenda esset. Quoniam vero jam praedecclaratus dominus princeps Georgius Rakoczy totalem et integram illam pecuniariam summam tam ratione arcium praescriptarum Munkács et Fogaras earundemque cunctorum et singulorum proventuum et reddituum, quam etiam debitorum et rerum quarumlibet aurearum et argentearum (exceptis iis, quas ipse dominus princeps Georgius Rakoczy ex concessio ipsius dominae Catharinae Marchionissae et principissae, relictæ viduae pro suo usu reservasset) debitam, resque omnes et singulas alias quaslibet praetiosissimas, totamque et universam ejusdem dominae principissae viduae et marchionissae Brandeburgicae supellectilem, et clenodia, cujuscunque tandem nominis, speciei et materiei existentes, juxta praecitati diplomatis Eperjesiensis articulum octavum, super eodemque articulo dominorum commissariorum factae et scriptotenus comprehensae, denotatae peculiaris declarationis, dictamen et continentias eidem praememoratae dominae principissae, Catharinae marchionissae Brandeburgicae etc. praedicti quondam domini principis Gabrielis Bethlen relictæ viduae plenarie, integre, defectuque sine omni, coram nobis, medio generosorum dominorum Georgii Chernel de Chernelhaza et Thomae Debreczeni de Kiraly Darocza, illustrissimi domini principis Transylvaniae Georgii Rakoczy universorum honorum in Hungaria existentium praefecti et Aulae primariorum familiarium, exsolvisset, contentasset ac deposuisset et restituisset realiter et cum effectu. Ob hoc eadem quoque domina, principissa Catharina, marchionissa nata Brandeburgica, ac alias quondam domini principis Transylvaniae Gabrielis Bethlen relicta vidua, coram nobis personaliter constituta, praelibatum dominum principem Transylvaniae dominum Georgium Rakoczy, necnon dominam principissam Susannam Lorantfi consortem ejusdem, ac illustres quoque Georgium et Sigismundum filios eorundem, haeresque et posteritates, successores et legatarios ipsorum utriusque sexus universos, super hujusmodi totali plenaria integraque, sufficienti et reali pecuniariae summae depositione, persolutione, contentatione, realique et effectionali satisfactione, rerumque aurearum et argentearum, clenodiorum item, praetiosissimaeque supellectilis indubitata et effectiva restitutione, in perpetuum et irrevocabiliter quietos et expeditos modisque omnibus absolutos reddidisset, commisisset et pronunciasset; ita nimirum, quod eadem domina fatens principissa Catharina nata marchionissa Brandeburgica, relicta vidua, haeresque vel vero successores, posteritates, seu legatarii ejusdem utriusque sexus

universi ratione earundem praescriptarum arcium Munkács et Fogaras, cunctarumque earum pertinentiarum proventuum et reddituum, debitorum, paratae pecuniae, rerumque aurearum et argentearum, clenodiorum, praetiosissimae suppellectilis, quovis unquam exquisito sub colore, praetextu, arte, via vel ingenio, per se vel per alios quosvis, cujuscunque tandem status dignitatis conditionis, et praeminentiae existentes personas, sub poena calumniae, eo fato incurrenda, praenotatum dominum Georgium Rakoczy, principem Transylvaniae, ejus consortem dominam principissam Susannam Lorantfy, Georgium, item Sigismundum filios eorundem, haeredesque et posteritates, successores, et legatarios eorundem utriusque sexus universos, impetere, molestare, turbare, inquietare et qualitercunque damnificare, prosequi et persequi possit ac praesumat modo aliquali. Prout idem dominus princeps Georgius Rakoczy, medio praenominatorum familiarium suorum primariorum et commissariorum, eo fine huc in conventum nostrum delegatorum et expeditorum, plenarie et integre, defectuque prorsus sine omni exsolvit, deposuit, reddidit et restituit, ac eandem dominam principissam, relictam viduam, Catharinam marchionissam natam Brandenburgicam, de omnibus et singulis praerecensitis realiter et cum effectu contentavit, et cum plenaria satisfactione contentatam reddidit, coram nobis; unde eadem ipsa quoque domina Catharina marchionissa nata Brandeburgica et alias saepefati domini principis Gabrielis Bethlen etc. relicta vidua, personaliter coram nobis praescriptum dominum Georgium Rakoczy, principem Transylvaniae, et consortem ejusdem dominam principissam Susannam Lorantfy, necnon illustres Georgium et Sigismundum, filios ac liberos eorum, ipsorumque haeredes et posteritates, successores et legatarios utriusque sexus universos, quietos, expeditos, immunes, ac per omnia modis omnibus, sub praedecarata cautela, absolutos coram nobis et nostri in praesentia, reddidit, commisit, declaravit et pronuntiavit. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in festo beati Marci Evangelistae, anno domini miliesimo sexcentesimo trigesimo sexto.

(Egykorú másolat.)

IV.

1636. j u n. 8.

Nos Georgius Rákóci Dei Gratia Princeps Transsylvaniae stb. Recognoscimus et attestamur per praesentes: Quod egregius Petrus Vayi de Vaya, alias serenissimae principissae dominae Catharinae Marchionissae Brandeburgicae cubicularius, coram nobis personaliter constitutus, inter alia sponte et

libere proprio suo ore confessus est et retulit se Scyphum quendam seu patheram ex praecioso lapide Bezoar confectum, qui defuncti quondam Principis Gabrielis fuerat, apud egregium Stephanum Czeglédi, tunc familiarem eiusdem dominae principissae, vidisse et agnovisse; unde nos superdicta Petri Vayi confessione coram nobis facta, praesentes literas nostras Testimoniales pro futura dominae principissae Catharinae cautione, dandas esse duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Alba Julia, die octava mensis Junii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Sexto.

Locus Subscriptionis.

Locus Sigilli.

(Egykoru másolat az orsz. levéltárban.)

V.

1637. szept. 6.

Anno 1637 di 6 Septembris.

Az német fejedelem asszony mostani utolsó contentatiojának computusa.

Pataki proventusbol poltura pénz fl 5119.

Tallér ugyanonnét nro 3745.

Patai Sámuel hozott volt be aranyat nro 1788, ezért adtunk tallért nro 3576.

Ugyan Patai Váradról vitt ki Muszli iszópája tallért nro 2534.

Bálpataki innét tallért nro 662.

Summa talleros nro 10517, ki teszen fl. 18930 d. 60.

Előbb is adott Debreczeni uram fl. 5000.

Az tárházból vett ki aranyat magunk képére vertet nro 400 ki tött fl. 1340.

Tota summa facit fl. 30389.
kellett ehez fl. 590.

Aranyat is adtunk Katarinának nro 6000, ki közt magunk képére vert volt nro 967.

Kellett contentalni fl. 30979 és hat ezer aranyról.

Ebben volt vala zálogban Mád.

Kivül: 1637 die 16. Sept. Mint kellett legutolszor contentalni Catarinát, a minthogy contentaltuk is.

(Egészen Rákóczy írása.)

Közli: SZILÁGYI SÁNDOR.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ADATOK.

1586. Mobilia Mathiae Uylaki per Margaretam Dersi resignata Stephano Uylaki.

Azon tárgyak közt, melyek eldődeink korából gyűjteményeinkben felszaporodnak, a kelmék és ruházatok az anyag csekély szilárdságánál fogva olyanok, melyekből legkevesebb volt képes hosszabb századokon áthaladva valóságukban reánk átöröklődni, s azért e szakban inkább mint másban, a buvár utalva van írott emlékeket és adatokat keresni a hézagok kitöltésére, a korszakok sorozatai kiegészítésére. — Báró Radvánszky Béla nagybecsű feldolgozása ebben is megmutatta, mennyi sikerre számíthat ezen út, s nemrég tartott felolvasása a ruházatok és öltönydivatok felől érdekes példányok tárlatával élénkítette a nagyszámu közönség figyelmét. Vonatkozással erre, bemutattatik az alábbírt jegyzék a XVI. századból, melynek főbecsét — alkalmasint egyúttal az átadott hagyaték legértékeseb részét — épen a női ruhatár képezi, melynek leírását e lajstrom fentartotta.

Az átadó Dersffy Margit egyike volt Dersffy János számos gyermekeinek, kik I. Ferdinand és Miksa korában éltek, s a körülmény, hogy ez okmányban a név Dersy-nek iratik, újabb bizonyítéka, hogy a Ders családi törzsnévnek magyaros származéka különbözőleg használtatott, azonosnak s tehát mellékesnek tekintetvén a változat. Hogy pedig ezen Dersy Margit valóban a Dersffy családfán álló s nem valami más talán hasonnevű személy volt, bizonyos az által, hogy jelen jegyzék a későbbben élt Dersffy Orsolya, Mágócsyné — utóbb Esterházyné — igényeire vonatkozó irományokkal jutott a családi levéltár Dersffy-Révay-Esterházy jogokat illető osztályába.

Az okmány egy egész papírív boríték nélkül egybehajtva, a külezím azonos írás a tartalomával. A szöveg végsora alatt keresztbefutó széles

papirszeleten alatta fekvő sötét viasz aljakra a papirba nyomott pecsétek, mindegyike fölé az illetőnek neve írva, majdnem gyermekiesen ügyetlen betűkkel s mind hasonló írással, úgy, hogy gondolhatni, mintha ugyanegy kéz jegyezte volna ezen aláírásokat.

Külczim: Vylaky Istvannak Mynemy Marhat marhat attunk kezebe, ky Vylaky Mathiass anyae wolth.

Anno domini 1586 29. die Januarii. Én Dersy Margyth Azony az Vitézleő Réway István uram felesége, Az mi marha maradott volt én kezemnél, mely marha illetett Ujlaky Mátyást, kit én adtam az Vitézleő Ujlaky István kezéhez, És Jámbor és vitézleő uraim előtt, Wajda Antal, Zennyessy András, Pató János Szolga Biro, Ujlaky Albert, Fekete György, Tyzza Tamás előtt megnevezvén:

Először egy pohárt melyben vagyon tizennégy nehezék híján két gira,

Négy ezüst kallánt, melyben vagyon egy nehezék híján egy gira,
 Egy patyolat előruha, aranyos,
 Egy chinadof előkötő,
 Harmadik chinadof előkötő,
 Negyedik chinadof előkötő,
 Egy paraszt chinadof ingváll,
 Másik ingváll varrott chinadof,
 Ismeg egy ingváll chinadof merően varrott,
 Egy szabott ingváll chinadof varratlan,
 Egy gyöngyös fedél,
 Két török kezkenyő,
 Hat orcza takaró,
 Két aranyos kezellő,
 Két aranyos hym,
 Egy temérdek gallos gyoles ingváll, alávarrott az válla,
 Egy fekete Bársony szoknya,
 Egy dupla taffota haczoka,
 Egy dupla taffota szoknya,
 Egy köz taffota haczokka,
 Egy dupla taffota kis köntös,
 Hét párna haj,
 Tizenkét Abrosz,
 Egy darab vászon Abrosznak való,
 Öt kezkenyő,
 Két derekalj,
 Egy öreg szekrény,
 Két kis láda,
 Három kis fealy,
 Nyolez ökör,
 Két tulok,

Két tehén két fiával,

Nyolez arany gyűrűt és egy pártá övet, kit én Ajándékon adtam
az gyermeknek Ujlaky Mátyásnak,

Vaida	Vylaki	Pato	Zennyes	Fekete	Thyza
Antal	Albert	János	András	Georgi	Tamás
()	()	()	()	()	()

A családi levéltárból közli

B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.

Régi magyar kertészet.

A »Gazdasági Lapok« újabb időben a belföldi gyümölcsstermelés emelése érdekében tanulmányokat közölt, melyekben figyelem fordított különösen oly fajtákra, melyek hosszas megszokás folytán honos magyarföldieknek tekinthetők, s mint ilyenek, úgy kitartás és állandóságra megbízhatók, valamint izletességre nézve is oly jó választékot nyújtanak, hogy a »honi« termelő »honi« című és eredetű féleségekkel is sikeresen léphet versenybe külföldi behozatal ellenébe. — Mellőzve e helyen a kérdés physikai és közgazdasági oldalát, e tárgyban névszerinti ismertetést a XVII. század első feléből tartalmaz egy feljegyzés, mely egy jószágrendező szorgos gazdát, mint haszonkerészt és tüzetes pomologot feltünteti.

Mednyánszky Jónásnak (szül. 1595.) testvéreivel történt osztályból a több vidéken elszórt birtokrészek közül főleg a beczkói ház és fekvőségek jutván, egész életén át következetesen igyekezett szerzemények, cserék, váltások által e birtokát s gazdaságát növelni, rendezni, kiterjeszteni, a mi végül szép sikerrel jelentékeny eredményre vezetett. — A jószágszaporulat és beruházások felől több ízben jegyzéseket készített, melyekben ezek tárgyát, történetét s jogviszonyait leírja, s egyik ilyenben találatnak az adatok haszonkertészi működéséről.

Olvassuk itt az akkor kedvelt gyümölcsfajok neveit, valamint azon jóhírű vidékeket, honnét érdemes volt, távolság és költség daczára, nemes csemetéket hozatni, melyeket a gondos kedvelő sajátkezű beoltással megbecsült, — tanuljuk, hogy serfőzés kedvéért komlókertet készített, mely termelésnek a vidéken régóta többé nyoma sincs, továbbá kedvelhette a szőlőmivelést, mert egyre szaporítja szőlőföldjeit s újból telepíti, nyilván azért, hogy rosznak itélt minőséget, vagy állapotot

javitson. Felteendő oly szemes gazdáról, hogy kecségető eredménnyel; máskülönb en ilyenek tapasztalása nélkül nem szentelt volna annyi munkát és tőkebefektetést egy művelési ágra, mely e szerint csak később válhatott oly háladatlaná, hogy a beczkói bor ijesztő példabeszéddé lön, sőt állítólag a mult században egy jezsuita dissertatiót irt volna azon kétes kérdés felett: sit-ne vinum becskovienae materia consecrationis? lehet-e vele miseáldozatot szolgálni?

Az utolsó darab szőlőföld Beczkó határán 1803-ban kiirtatott, azóta ott a szőlőművelés végleg megszűnt. — Virágágyat, vagy díszítő munkát említve nem találunk, egyetlen sovány nyoma a »lugas« és »rózsás spalér,« árnyék és illat kedvéért.

Beczko.

Beczko házának épületéhez kezdettem Ao. 1632. ¹⁾

Mivel udvara szűk volt, vettem hozzá szomszéd házat . . . stb.

Ao. 1633. Építettem Serföző házat . . . stb.

Ao. 1634. Építettem meg az majort istalókkal és aklokkal fundamentombul.

Ao. 35. Építettem meg az pajtát.

Kert épületi.

Ao. 1634. Vettem legelsőbe egy darab kertet Szakach László maradékítól, melyet kötött volt néki Bánffi János jure perpetuo in fl. 150. kirül nálam az levele.

E mellett alul volt egy jobbágya Nádasdy Uramnak . . . stb.

Ezen a két helyen ültettem lugast és rózsás spalért.

E mellett megint volt . . . stb. (leirja a házhelyeket és zseléreket.)

Ezen szöveg hoszában és behajtott lapszélén kis irással marginalia:

Ao. 1635. Besztercebányáról Arumpruszter kertébül ezeket hozattam:

1. Nyári pergamot	4. Nógrádi körtvély
2. Felelő pergamot	5. Öreg jó izü körtvély
3. Nádméz körtvély	6. Madár körtvély

Körmöczbányáról:

1. Ánizs körtvély	3. Tömjén körtvély
2. Rózsa körtvély	4. Öreg olasz balling alma.

¹⁾ Okmányilag e ház már közel száz évvel előbb (1540) tárgy altatik, tehát csak hozzátartozó egyéb építkezést lehet érteni.

5. Bosznai almát ¹⁾

6. Jagendorffi körtvélyt (Jägerndorfi ?)

7. Budai öreg alma.

Ao. 1636. 31. Marty ezeket oltottam.

Egerből hozattam egynéhányféle körtvély ágokat :

Mossóczi körtvélyt méhek előtt két fába.

Úr körtvélyt.

Nógrádi körtvélyt.

Pergamot körtvélyt.

Krispán körtvélyt. (Grünspan)

Egerből hozott almát :

Szegletes Lakompaki almát

Jóféle öreg almát.

Ao. 1632. Pozsonybul Karner Danieltől hozattam :

Pfalcz Graffin körtvélyt Öreg funtos almát

Sapolise piern (Zápolyische ?) Pergamot körtvélyt

Öreg muskotál almát Norinbergi körtvélyt

Ao. 1638. Chaszkocezi Uj keresztényektől hozattam :

1. Pergamot körtvélyt

4. Nikelspurgi körtvélyt

2. Úr körtvélyt

5. Perling almat.

3. Sztrasburgi körtvélyt

Szent Katarini klastrombul, ²⁾ jó öreg muskotál almát.

Ao. 1643. Pozsonbul hozattam :

Üdein érő körtvélyt

Pergamotot

Makariát

Funtos almát

Földi körtvélyt.

Dyvék-Ujfaluból :

Pergamotot, Mossóczi, Makariát, Muskotál almát.

Szent-Benedekről hozattam :

Leány almát — (be is oltottam)

(az ezen marginaliák mellett futó szöveg végén :)

Az első részéből komlós kertet csináltattam, az felsőből gyümölcsöst.

Vad kerthez így jutottam :

Egy beczkói nemes ember Hodka György Száz forint Convictiot el akarván kerülni, engedett örökbe nekem stb.

Ao. 1639. Csináltattam Buzavermeket benne.

Ao. 1461. Ültettem vad és dió fákat benne,

Ao. 1643. 14. April. oltottam meg az vad fákat,

Alul kezdvén sövény mellett első négy renden veres szemes diót,

A mellett két renden Herczoka avagy kozma körtvélyt

¹⁾ Németül: Bosnaner név alatt mainapig a bányavárosokban mint ottvidéki specialitas leghiresebb alma.

²⁾ Jókó és Nádas közt erdős hegyen ama század elején keletkezett roppant telep, — II József óta izléstelen rom.

A fölött egy renden Zelenkát,
E mellett budinki, és reményki körtvélyt,
Hoszu renden rebrowky. Almafákba muskotált, és boni brattyát
oltottam.

Beczkói szőlők:

Nádasdi Pálné Asszonyomnak engedtem stb.

Ezt mind kivágatván, ültettem meg ujonnan Ao. 1638.

Ao. 1636. Nevedi Bálintnéétől vettem stb. melyből mind
szőlőt csináltattam.

(Igy folytatja tovább, hét darabig, melyet szerzett és ujittatott,
széljegyzetben melléje, hogy a munkások három évi munkájokra
mennyit fizetett, vagy mennyiben van.)

Családi levéltárból közli:

B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.

A Sárkány-rend történetéhez.

Commissio propria dominj Regis.

Mathias dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Tibi
fideli nostro Georgio filio Andree Thuskanygh de Clisia Nobili Regni
nostri Dalmacie. Salutem graciamque nostram Regiam et optati fauoris
incrementum, Multum laudanda tue probitatis et virtutum merita stre-
nuaque et industriosa opera, quibus in Conspectu nostre Maiestatis per
Nonnullos fideles nostros meruisti commendari, Nos alliciunt et inducunt
Vt tuam Personam Benemeritam Regijs decoremus honoribus fauori-
busque nostris prosequamur Te igitur de Beniulencia singulari ac Regia
liberalitate nostra in familiarem nostrum specialem recipimus et Alio-
rum familiariorum nostrorum consorcio aggregamus et te Insignijs Mili-
taribus duximus decorandum et in Militem creandum atque proficiendum
Tibique formam draconis cum Cruce super posita, quam nostri Commi-
lites proprie nostre persone societatem habentes in eiusdem societatis
signum gestare soliti sunt ex speciali gracia donamus, volentes vt eo
vbique locorum pro decore vtaris, et vt ipsum nostre societatis signum
fiat apud te Monumentum et pignus amoris Annuentesque tibi ex pleni-
tudine nostre Regie potestatis, vt tu Amodo deinceps in Omnibus Exer-
cicijs et Actibus Militaribus Omnibusque illis Priuilegijs, quibus ceteri
Aule nostre Milites formam draconis gestantes quomodolibet de consue-
tudine vel de Iure freti sunt et vtuntur vti valeas et gaudere, Gaudeas
igitur et merito exultes de tanto dono nostre Regie liberalitatis et tua
intencio eo ampliori studio ad honorem et obsequia nostre Regalis
dignitatis in antea solidetur quo te largiori fauore Regio decoratum con-
spicis et munere graciaram Et nichilominus consideratis fidelibus tuis

seruicijs que Sacre Regni nostri Hungarie Corone locis debitis et temporibus opportunis cum tui et tuorum sanguinis effusione constanter exhibuisse diceris Te ac fidelem nostrum Nobilem virum Johannem fratrem tuum carnalem vestrosque heredes et posteritates vniuersos Simul cum Omnibus villis Possessionibus et quibusuis Bonis vestris tam habitis quam habendis de prefata nostre Regalis Potestatis plenitudine et gracia speciali Ab omni Iudicio Iudicatu Potestate et quauis Iurisdicione palatinali ac Iudicis Curie nostre, neenon Banorum et Vicebanorum dictorum Regnorum nostrorum Dalmacie et Croacie ac Machouiensis et Regni nostri Sclauonie Item Comitum vel vicecomitum et Iudicum nobilium quorumlibet Comitatum Et generaliter Omnium Iudicum et Iusticiariorum Regni nostri eximendum duximus exonerandumque et supportandum Ymmo eximimus exoneramusque et supportamus Solius Iudicio Personalis Presencie nostre reseruantes Presencium per vigorem Quocirca fidelibus nostris Magnificis Palatino et Iudici Curie nostre suasque in Iudicatu Vices gerentibus ac dictorum Regnorum nostrorum Dalmacie et Croacie neenon Machouiensi et Regni nostri Sclauonie Banis et Vice-Banis Item Comitibus vel Vicecomitibus et Iudicibus Nobilium Quorumlibet Comitatum ac Omnibus Iudicibus et Iusticiarijs dicti Regni nostri presentibus et futuris presencium Noticiam habituris harum serie firmiter committimus et mandamus quatenus Amodo deinceps Te et prefatum Johannem fratrem tuum vestrosque heredes et posteritates vniuersos in quibuscumque Causis et Causarum articulis pro quocumque facto et negocio emergentibus Iudicare vel ipsorum astare Iudicatu compellere aut Iurisdicionem aliquam in vos et heredes vestros exercere nullatenus presumant Et nec sint ausi modo aliquali graciae nostre sub obtentu Presentes vero quas in memoriam rei firmitatemque perpetuam Sigillo Secreto nostro quo vt Rex Hungarie vtimur impendenti Communiri fecimus post earum lecturam ab Omnibus semper reddi iubemus presentantj Datum in Dyosgewr in festo Assumpcionis Beate Marie virginis Anno domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo.

Lecta.

Eredetie ép hártján, a pecsét kék selyemről függ. Zsély f. 63. No. 4.

Közli: VÉGHÉLYI DEZSŐ.

A tornai várőrség hadi szabályzata, 1636.

Az alábbi közlemény bő és kimerítő fogalmat nyújt a XVII. század várkatonájának úgynevezett hivatásbeli kötelezettségeiről. Ma reglement-nak nevezik az efféle szabályzatot: akkoriban is valóságos zsinór-mértéke volt a katonának. Drugeth János országos főkapitány, III. Györgynek fia bocsátja ki a szabályzatot, melynek szigorúsága

képezi a főjellemonvást. E szigor éppen következetessége által van indokolva, s az azonkori német hadi regulamentumokkal közös.

A szabályzat így hangzik :

Edictum Castrense pro Comitatu Tornense. Mi gróf *Drugeth Homonnai János Országbirója, Ungnak örökös, Zemplén vármegyének* penig főispánja, az felséges II-ik Ferdinánd császár és magyarországi koronás király urunk ő felsége felső-magyarországi részeinek generálisa, tanácsa és egyik komornyika. Adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik. Mivel mostani hazánk oltalmára nézve ő felsége parancsolatjából az ő felsége banderiumait ki kellett szükségképen hoznunk és az nemes vármegyékkel együtt oltalmunkban táborba szállanunk, holott hogy mindenek rendelt állapotban legyenek és az hadak is disciplinában tartassanak, tetszett hogy legelsőbben is az cikkelyekben foglalt edictumot adjuk ki, melyet hogy táborban valók kicsinytől fogván nagyig mindennemű rendek épen minden részeiben megtartsák, kívánjuk, — mely ez szerint következik.

1. Edictum. Az utban lévén ő felsége hadai, minden szekerek az szekérmesterek rendelési szerint villongás nélkül járjanak, azon szekérmesterek büntetése alatt, kiknek szorgalmatos gondviselések legyen arra, hogy az lövő szerszámot munitio és egyéb szekereket is, se lovas se gyalog hadnak az utból kiverni semmiképpen ne engedjék.

2. Hogy az megszállásban az tábornesternek rendelése kívül megszállani s másképpen confundálván szabni ne merjen kemény büntetés alatt.

3. Az fő istrázsamesternek kiki minden rendek közül hadainak számát beadván, valakit valahova rendel, senki mást benne ne merjen tenni, sőt az kinek mi ordinantiát kiad, élete veszedelme alatt ahoz alkalmaztassa magát minden rend.

4. A fő prófont mesteren kívül senki semmi éléssel szabados ne legyen, hanem az ő felsége tábora szükségére valahova mit parancsol, minden helyekből igazán beszolgáltatóván az élést, úgy rendelje ő kegyelme, hogy mindenek magokhoz egyenlő szükségek letelvén, senki meg ne bántódjék és meg se fogyatkozzék éléséből az mi rendelésünk szerint.

5. Az piaczok állapotjuk, hogy jó rendben legyen (nem látni) minden rend vásárbírótól függjön, úgy hogy se az vevő ne vegyen, se az eladó semmit el ne adjon vásárbíró uram limitatiója nélkül, ha nem az, kit mire rendel ahoz alkalmaztassa minden rend magát.

6. Az artilléria-magistertől függjön minden, valaki az munitio mellett vagyon mind gyalogok, pattantyusok úgy hogy baromból meg ne fogyatkoztassa az munitiót, se alatta valókat élésből, hogy peniglen az barmoknak is legyen élések, szorgalmaztasson provideáljon valakinek penig mit parancsol, s meg nem fogadják, szabados büntetése legyen főgondviselőjöknek rajtok.

7. Valahol az tábor megszáll, sem hadnagy sem kapitány mi hírünk nélkül sem lovast sem gyalogot se hova ne küldjön, se ne bocsásson hogy valami derék veszedelem efféléből ne legyen, hanem kiki böcsületi alatt zászlója alatt találtassék.

8. Reggeli Jézus kiáltás alatt se hova senki semmi szükségére ki ne menjen, hanem ha kinek valami szükséges dolgáért valamely zászló alól ki kell menni, rendet tartsanak affélében, ne menjen egyik kétszer háromszor, míg más egyszer sem. Abrakon, szénán, eledelen kívül pedig senki semminemű eleséget, az szegény embernek feje és egyéb ruházatját pedig semmi úttal el ne merészelje venni. Ha ki pedig az zsákmányosok vagy kvártélyosok közül házat vagy falut gyújtana meg, avagy felverne, azt büntessék érette.

9. Ez legkönnyebben megtartathassék, semminemű jövő járó, de kiváltképen az tábor szükségére élést hozandó embereket, se pedig helyben az piacon senki meg ne háborítsa, semmit pénz nélkül el ne vegyen. Az ki ez ellen cselekszik, minden kegyelem nélkül érdemlett halállal büntetetik.

10. Valaki valamely helyben szablyát vonva haragból avagy harcra okot ad, annak keze vágattatik el, hanem, ha kinek mi injuriája leend, az ő felsége hadi bírása előtt persequálja dolgát.

11. Ha ki vért teszen, érdeme szerint büntetetik meg, ki pedig embert öl minden kegyelem nélkül megölettetik érette.

12. Táborban senki urát el ne hagyhassa, ha olyan találtatik, kézben adassék büntetés alatt.

13. Ha valakitől vigyázatlanságért tűz támad, megölettetik érette.

14. Valaki ellenségnek legkisebbik dologban kedvezne, avagy az mi hírünk és akaratumk kívül írna vagy izenne, megölettetik. Hasonlóképpen ha ki valami hamis, veszedelmes hírt költ, mi hasonló büntetéssel büntetetik.

15. Valaki az tábor kárára valamit hallana s nekünk avagy előtte járónak meg nem jelentené, törvénynél megölettetik.

16. Senki se készülőt se felülőt se dobbal se trombitával veretni avagy fútatni az táborban ne merészeljen, hanem az mi dobunkhoz trombitánkhoz tartozzék minden.

17. Hogyha valaki akár mezőben akár falun, avagy városon valami követet találna, ha az ellenségtől jönne is, senki fejvesztése alatt ne merje háborítani, hanem tartozzék mi előnkbe kísérni.

18. Ha valaki nyelvet kapna vagy levelet intercipiálna, mielőnkbe, avagy éjszakának idején az strázsamester elében tartozzék anni és senki az leveleket fel ne merészelje szakasztani kemény és érdemlett büntetés alatt.

19. Este Jézus kiáltás után senki bort ne áruljon se ne vásároljon marhája vesztése alatt. Minden pedig személyválogatás nélkül az esteli JÉZUS kiáltásraminden felől bétakarodjék, senki az táboron kívül

az mi és tisztviselője híre nélkül feje vesztése alatt ne háljon, kiváltképpen az kik zsákmány színe alatt mennek ki a táborból, kin ne háljanak, hanem, mint rendek az táborban takarodván, szép csendességben legyenek. Az kvártérokrol ugyanazont értvén, és az dobszóra takarodjanak be.

20. Valaki esteli Jézus kiáltás után löne, vagy valami zendülést tenne az táborban akármiképpen, megölettetik érette.

21. A munitió és lövő szerszámokhoz az kinek köze nincsen kiváltképpen északának idején, és az Jézus kiáltás után, járni ne merészeljen erős büntetés alatt. Ha mikor kvártélyokban szállanak az hadak, az kvártélymester híre nélkül senki magának kvártélyt foglalni ne merészeljen, abban pedig hasonlóképpen egyik a másik szállására szállani, kimenni kemény és erős büntetés alatt ne merjen, kiváltképpen a lovas az gyalognak, viszont az gyalog a lovasnak rendeltetett szállására.

22. Valakik tolvajlásban taláztatnak, megölettessenek kegyelem nélkül, ha pedig effélet hallana, az káros embernek kérései utána nem megyen s meg nem fogná, orgazda hasonló büntetést szenvedjen mint az tolvaj.

23. Valakik az élésen kívül akármilyen legkisebb marhát vagy lovat akármilyen eszközt elvesznek az nyomorult paraszt emberektől, megölettessenek.

24. Ha valaki lopást cselekednék, reá bizonyosodik, felakasztassék érette.

25. Valaki erőszak paráznaságot cselekszik, kerékben töretik. A ki pediglen másféle paráznaságot patrálna és asszonyembert táborban tartana paráznaságért maga mellett, feje esik el érette.

26. Hogy mind azok jobb módjával et cum effectu végbevitessenek, Istentől kegyelmet kérvén szükséges, hogy az tisztviselők az magok tisztében megmaradván, egyik az másik tisztébe magát ne avassa. Azoknak pedig minden rendektől kinek-kinek érdeme szerint való böcsületi megadassék, és abban az tisztben, melybe mi helyeztük, meg is böcsültessék. Datum ex Castris in Oppido Göncz positis, die vigesimo octava mensis novembris Anno domini 1636. Gróf Homonuy János s. k.

(Eredetije papiron, pecséttel, a m. k. Országos Levéltár kincstári osztályában, újabb lymbus.)

Közli: THALLÓCZY LAJOS.

VEGYES KÖZLÉSEK.

NAGY IVÁNNAK» FÁY ISTVÁN MURÁNYI VÁRKAPITÁNYHOZ ROTT LEVELEK« CZÍMŰ KÖZLÉSÉHEZ.

(Helyreigazítás és pótlék.)

Nagyérdemű veterán tudósunk *Nagy Iván*, a Történelmi Tár jelen évfolyama II-ik füzetében (377—397 l.) a Fáy-család levéltárából II. Rákóczi Ferencz fejedelem murányvári parancsnokához, az öreg Fáy Istvánhoz címzett, kisebb-nagyobb érdekű leveleket tett közzé. E leveleket a tudós közlő tájékozó bevezetéssel és itt-ott felvilágosító jegyzetekkel kísérte; azonban egynémely jegyzetével inkább zavart kelt, hogy sem felvilágosítana. Ilyen pl. a 380. lapon olvasható harmadik jegyzete, melyben reám — illetőleg egyik munkámra hivatkozva, bizonyos kárörvendő modorban egyenesen »tévedést« fog reám, és nagy bölcsen »kiigazítja« hibámat, — de nincs köszönet benne, mint majd meglátjuk.

E reám kent »tévedésre« vonatkozólag, — nehogy Nagy Iván elhamarkodott állítása ott idézett művem ellenében, a történelmi valóság rovására, igaznak vétessék, — kénytelen vagyok nyilatkozni, és kimutatni, hogy nem én: hanem ellenkezőleg *Nagy Iván tévedett*, midőn egy mendemonda értékű ephemer adatra építve, egykorú tüzetes naplóra hivatkozó munkámat corrigálni akarta, a nélkül, hogy a kérdés lényegébe mélyebben pillantott volna. S ezt a hamarkodott ítéletkimondást a különben kritikával dolgozó írótól, őszintén szólva, nagyon csodáljuk. De, a dologra!

Nagy Iván közli *Kajuli Pál* gácsi várparancsnoknak 1704. február 5-kén íráshoz Fáy Istvánhoz írott levelét, melynek utóirata így szól: »P. S. *Bottyán János is bizonyosan kuruczczá lett és már le is tette a hűtét lévai kapitány előtt Urunk hűségére.*« Ezen utóiratra Nagy Iván a következő megjegyzést teszi: »Ez adat *kiigazítja azon tévedést, (??!!)* mely Thaly K. »*Bottyán János* című munkája 40 és 42. lapján fordul elő, irván »*hogy Bottyán 1704. október 10-kén Selmezcze érkező, felajánlá kardját a szabadság ügyének; mert már február 4-ike előtt Rákóczi pártjára esküdött Léván.*« (380. l.)

Bottyán életét tárgyzó munkám 1864-ben iratott, a mikor még sem a Rákóczi, sem a Bercsényi-levéltárak (vörösvári archivum és kir. kamarai levéltári lymbus) úgy egyéb, azóta napfényre került Rákóczi-kori dús adatok nem ismertettek. Mind ezek hiányában lehet tehát, és van is hézag vagy tévedés idézett művemben; ámde ennek ép azon állítása, melyet N. I. tévedésnek nyilvánít és meg akar igazítani, — most, 16 év múlva is azt ismételhetem, hogy *teljességgel való*: mert Bottyán János csakugyan 1704. oct. 10—12-kén tette le a hűségesküt Rákóczi vagy Bercsényi kezébe, és ekkor, s nem előbb fogadta el a felajánlott tábornokságot, az újabb kutatások eredményeinek tanúsága szerint is. Erre nézve előadandom bizonyításaimat; de előbb Nagy Iván kútfőjére vonatkozólag ki kell jelentenem, hogy Kajali közölt levele nem egyéb ephemer becsü, s inkább buzdító, lelkesítő hatás czéljából, mint a historiai igazság keresése szempontjából költ sensatiós tudósításnál, a milyenek háborús időkben bőven teremnek s korunkban a hirlapokat töltik be. Ily tudósítások értékéről kritikával dolgozó történetbúvár hamar tisztába jön, s csak más kétségtelen hitelű forrásokkal egybevetve használja fel azok adatait. Csodáljuk, hogy Nagy Iván ezt nem tevő, s rá nem jött arra, a mi nekünk első olvasásra feltűnt, hogy t. i. Kajali levele tele van *czélzatosan nagyított és teljességgel koholt* hirekkel.

Ilyen tökéletesen valótlán koholmány pl. ez: „*Pozsony városában henn van Urunk (Rákóczi) praesidiuma*,” a mi tudva levőleg sem 1704-ben, sem később, soha meg nem történt. (Bámúljuk, hogy Nagy Iván ezt is nem úgy mutatja be, mint nagy súlyú és egészen új fölfedezést!) Rettenetesen nagyított hír továbbá az, hogy »*Grécznek* is Styriában a hóstátját a mieink fölégették, és Bécsen fölül *hat mértfölddel is* (!) portyáznak katonáink,« stb. Ezek után következik aztán a Bottyán kuruczezá lételéről szóló, épen ily alaposságú hír, mely már magában azért is absurdun: mert a kir. *ezredessel* egy kurucz *őrnagy* (Lipthay Ádám, lévai parancsnok) előtt téteti le a hitet; holott a még ma is fennálló katonai szabályok értelmében, valamely tiszt a fejedelem iránti hűségesküt csak magánál *magasb rendfokozatú*, vagy legalább nálánál *rangidősb főtszt* kezeibe teheti le; s Bottyán számára Lipthay kezébe esküdni, valóságos meggyaláztatás lett volna, katonai fogalmak szerint.

De hát, ha ő így meg engedé magát becsteleníteni s N. I. szerint »már febr. 4-ike előtt« letette a hitet a lévai kapitány kezébe, mutassa ki Nagy Iván: *hol volt s mely kurucz hadosztályt vezényelt Bottyán 1704. február elejétől octóber 10-kéig?* E bizonyításra kíváncsiak vagyunk; mert mi azt állítjuk, hogy Bottyán ezalatt Esztergomban volt, még mint cs. kir. ezredes, s ezt a következőkkel igazoljuk:

Az 1703. nov. 15-kén vivott zólyomi ütközetben lösebet kapott Bottyán János kir. ezredes, e sebe miatt tudvalevőleg Zólyom-varába szorult; mely várat aztán ő és Pierre de Guethem cs. alezredes 1703. december 7-kén adtak föl az ostromló kuruczoknak, zászlóstól, fegy-

verestől, málhástól való szabadon Esztergomba elvonulhatás föltétele mellett. ¹⁾ A feladási alkudozások és kivonulás alatt Bottyán Radvánszky Jánossal és Désházi Tolvay Ferenczcel — Rákóczi ostromzárlatának főtiszteivel — beszélgetvén, *hajlandóságot mutatott a nemzeti fölkelés ügye iránt*; ²⁾ a mit mint nagyhorderejű tényt s titkos dolgot Radvánszky papírra bízni nem tartván tanácsosnak, Tolvay által üzente meg Bercsényinek. ³⁾ Erre Rákóczi fejedelem, csak hogy a híres és népszerű vezért magának megnyerhesse: tüstént, a mint a dologról értesült, ú. m. 1703. dec. 10-kén, Tokaj alatt lévő táborában kelt ünnepélyes diplomájával tábornokává nevezé ki, tíz nappal később pedig ugyanott kelt másik diplomájával a „*dunántúli generálisság*“ (kerületi főkapitányság) tisztével díszíté fel Bottyánt. ⁴⁾

Azonban e kinevezéseket a kir. ezredes ekkor még el nem fogadá; sőt Esztergomba visszamenvén, mielőtt e diplomákat meg is kaphatta volna: törhetetlen katonai hűsége zálogául jelentést tétetett *Savoyai Eugen* herceg főparancsnoknak, hogy a fölkelők fényes ajánlatokkal csábították, de ő ezeket állhatatosan visszautasítá, a mit tanúkkal bizonyított. (Eugen hg írja Pozsonyból 1703. dec. 15-kén I. Lipót császárhoz: »Zum Schluss habe ich von dem Hungarischen Obristen *Bottyán viel rüembliches zu melden*; wie den Er nemblichen von denen Rebellen, umb sich mit ihnen zu associjren sehr zuständig wäre sollicitiert, und Ihm sogar offeriret worden, dass er der erste nach dem Berczény bey ihnen commandiren sollte, — allein, Er hatte es aus beständige treue Devotion zu Euer Kays. Majestät recusiret, *gleichwie es die Gefangenen selbst bestättiget haben*. Recommandiere also selbigen zu dero kays. und königl. Gnaden unterthänigst.« ⁵⁾ *Leopold* válasza erre Eugenhöz, Bécsből 1703. dec. 20-kán: »Dass mein Obrister Bottyán die Partie der Rebellen so beständig abgeschlagen, mithin ein absonderliches Zeichen seiner Treue gegeben hat, — solches geraichet mir zu gnädigsten Wohlgefallen; *welches Euer Liebden selbigen contestiren*, bey nebst auch Mir an die Handt geben können: *wie Sie glauben selbigen zu*

¹⁾ Az 1703. dec. 6-kán kelt capitulationalis pontok és dec. 7-kén ezekre adott »végső resolútió.« (Eredeti, gyűjteményemben.)

²⁾ Désházi *Tolvay Ferencz* verses-krónikája a kuruczvilágról. (Kézirat a b. *Radvánszky-levéltárban*.)

³⁾ *Radvánszky J.* válaszfogalmazata 1703. dec. 20-káról Bercsényihez; továbbá Rákóczinak dec. 20. s Bercsényinek dec. 15. és 26-kán kelt eredeti levelei Radvánszky Jánoshoz. (B. *Radvánszky levéltár*.)

⁴⁾ Az elsőnek eredeti fogalmazata a *kir. kamarai levéltárban*, a másodiknak eredetije *gyűjteményemben*.

⁵⁾ *Hadi levéltár* Bécsben, 1703-ik év, 12. 4. (Fogalmazat.)

consoliren, mithin denen andern Hungarn ein gleichmässiges zu thuen desto mehr Lust und Anlass gegeben möge?«¹⁾

Bottyánnak tehát Lepold e kir. elismerését Savoyai Eugen szokás szerint decretaliter tudtára adta; a szándékolt kitüntetés vagy jutalom azonban — legalább eddigi tudomásunk szerint — ezuttal elmaradt.

Csupán egy hadfogadó-pátensét birjuk Eugen hgnek (Pozsony, 2. Januarij Anno 1704.) Bottyán János ezredes részére, melyben elrendeli, hogy az utóbbi, Esztergom, Veszprém, Pest-Pilis-Solt, Komárom és Fehérvármegyék területén lovas katonaságot toborzhasson.²⁾

Feladataúl tétetett Bottyánnak e katonasággal a Duna réveit és esetleg jegét őrizni a fölkelők átesapásai ellen;³⁾ tudjuk azonban, hogy a nép mind Rákóczihoz hajolván, a királyiak többé nem toborzhattak, s a Dunántúl is csakhamar kurucz kézre került. Az Esztergomba zárkózott Bottyán, ottani ezredes-társával b. Kuckländerrel úgy osztozott a vezényleten, hogy Kuckländer a német katonaság felett a *várban*, Botytyán pedig a magyar és rác hadak felett a *városban* parancsnokolt. Így volt ez egész 1704. *aprílis 18-ádig*, a mely napon Bottyán *elfogatott*.⁴⁾

Bottyánt Kuckländer fogatta el felsőbb parancsra, hűtlenségi gyanúból, mivel néminemű jelek és fölfogott kurucz-levelek szerint a fölkelőkkel izenetváltások útján titkos összeköttetésben állott légyen. Egykorú Rákóczi-párti levelekből csakugyan arról győződünk meg, hogy Bottyán — mint jó magyar ember — rokonszenvezett a nemzeti ügygyel, és 1704. elején mindúntalan hívták s várták őt magok közé Bercesényi, Károlyi és mások. Ám Bottyán nem látta még erre érkezettnek az időt; talán *Esztergommal együtt* akart kuruczezá lenni? Annyi bizonyos, hogy *egész 1704. octóberig nem jött ki e várból*. Pedig Lajos Gergely már 1704. január 22-kén jelenti róla a meghódolt Tata várából Károlyinak: »*Óbester Bottyán egy Kígyósi Pál nevő strázsamestert küldött hozzám, ki hiti után vallja, hogy esztergomi (magyar) katonaság minden bizonynyal közinkbe fog jöni, — a levelet is (Bottyánét??) elküldtem Ngodnak. Esküszik azon is, hogy Bottyán uram bizonyos embert kívánna oda, kinek maga akarátját megjelentheté; most küldtem erős portát Esztergom felé, ha leszen kedve, beszélhet odaküldött hadnagyokkal; ha magamot kívánna, elmegyek. Kígyósit addig el nem bocsátom, még a portásim meg nem jönnek.*«⁵⁾

Beszéltek-e aztán Lajos Gergely kapitány vagy hadnagyai Botytyánnal? s mit végeztek? — nem tudni; de a dolog haladt, és Boty-

1) *Ugyanott*. (Egykorú másolat; 1703. év. 12. 23. sz. a.)

2) *Egykorú másolat*, gyűjteményemben.

3) *Ugyanott*.

4) *Esztergom* sz. kir. város fölirata 1704. oct. 19. a kir. kamarához Budára. (*Fredeti*, kir. kam. ltár.)

5) *Archivum Rákócziánam*, I. oszt., I. köt. 93. l.)

tyán csak bent maradt Esztergom falai között 1704. *martius havában is*, bár a kuruczokkal titokban érintkezve, mint a következőkből látszik :

Farkas Sándor gyalog-ezredes jelenti Tatából 1704. *martius 7-ikén* gr. Bercsényi Miklósnak : »Újlaki de verbis quantum vult, de opere nihil. . . Itt rútúl folynak az dolgok Fehérvár körül; a ki fiscalitás: marha, búza, zab, széna volna, — mind préda. . . A ráczság már is szökik *Esztergamból* alá, lovassa és gyalogja. *Bottyán János is izent, s szidta Újlakit, hogy rossz comendót viselt. Emberemet küldtem; ha érkezek, magam is bémegyek s próbát teszek ott, akkor tudom, a János (Bottyán) is tovább benn nem marad, hanem kijű.*«¹⁾

Ezen 1704. martiusi levelet 1873-ban kiadtam; láthatta volna belőle tehát *Nagy Iván*, hogy a Kajali Pál 1704. febr. 5-iki híre alaptalan; de meggyőződhetett volna, ha nem röstell utána nézni, ugyanerről még kétségtelenebbül gr. *Bercsényi Miklósnak* sajátkezű leveleiből is, melyeket még előbb, úgymint 1868-ban juttattam napvilágra. Ugyanis Bercsényi Semptről 1704. *martius 7-ikén* Károlyi Sándorhoz intézett levelében említi : »Rosz marha Ujlaki, csak mátkatálba való. Zsámboki is (Bottyánnak egyik századosa) *itt van. Megírtam Bottyánnak: csak vigyéljön Esztergamból; innen is az Dunán Esztergam s Komárom elein lesz alkalmas hadam már.*«²⁾ És ugyanazon napon, szintén Károlyinak : »*Esztergamról* ma írtam kglmednek. . . Újlaki jó volna, ha akarná s tudná; kglmed akarja is, tudja is, — ergo jó vagy! Talán *ki Botlik János is.*« Mire én nem késtem megjegyezni: »Alkalmasint Bottyán Jánost érté, hogy Esztergamból kijő,« — stb.³⁾

Íme, mért mellőzte szándékosan ezen kétségbevonhatlan hitelű s már rég kinyomatott adatokat *Nagy Iván*? Vagy hogyan tarthatja fönn ellenökben most Kajali hírét?

De, további, szint ily hiteles adattal is szolgálhatunk még, és pedig a királyi párt részéről, arra nézve, hogy Bottyán semmikép sem volt már 1704. február 4-ike óta kurucz tábornok, hanem még 1704. május havában is *királyi párti ezredes*, ámbár april 18-ika óta — mint Esztergom város fölterjesztéséből láttuk — fogságban, ugyanott. Nevezetesen a *magy. kir. udv. cancellaria, Bécs, 1704. május 16-iki kelettel* átír a cs. k. főhaditanácsnak az elfogatott *Bottyán mellett*, ekkép: »S. C. Rque Mattis Excelso Consilio Aulae Bellico hisce perquam officiose intimandum. Informari Cancellariam hanc Regio Hungaricam aequae Aulicam, *Egregium Joannem Bottyán Colonellum, per Strigoniensem Dominum Commendantem incaptivatum esse de praesentique in aresto detineri*, (Nos, hát hogy tehetett volna Léván már 1704. febr. 4-ike előtt hűség- esküt Rákóczinak és lett volna mind azóta kurucz?) ob quam autem causam? penitus ignoratur, siquidem nulli ad eundem arestatum accessus

¹⁾ *Archiv. Rákócz. I. köt. 111—112. l.*

²⁾ *Thaly: »Rákóczi Tár,« 1868. II. köt. 55. l.*

³⁾ *Ugyanott, 58. l.*

pateret, tantominus eidem scribere, innocentiamque suam demonstrare liceret. Cum autem notum sit praefatum Joannem Bottyán Colonellum a juventute sua semper fidelem fuisse, plurimaque fidelia sane utilia summe fatae Suae Matti Sermae et publico bono contra quoslibet hostes diversis in occasionibus et signanter sub modernis intestinis tumultibus militaria servitia stetisse: eapropter« tisztelettel megkeresi a magy. kir. udv. cancellária a cs. k. főhaditanácsot, hogy a legközelebb aláutazandó gr. Lamberg békebiztossal revideáltassa és a méltányosságához képest orvosoltassa Bottyán dolgát. ¹⁾

Hát ehhez mit mond Nagy Iván? . . .

Bottyán esztergomi fogságából csak akkor s oly módon (t. i. erőszakosan) szabadított ki, a mint azt élettörténetét tárgyazó munkámban előadtam. Hogy pedig ez csakugyan az általam idézett, de Nagy Iván által semmibe sem vett egykorú *Zweig Kristóf* selmeczi bányatiszt és *Kolinovics Gábor* följegyzései szerint történt, és Bottyán valósággal nem előbb, hanem csak 1704. október 10-kén ajánlhatta fel kardját Rákóczi ügyének: bizonyítják a most idézettekén kívül Rákóczi és Bercsényinek azóta napfényre került levelezései is. Úgymint Bercsényi — ki 1704. oct. 10-kén érkezett be Selmezbányára, — tudósítja ekkor mindjárt, a vihnyei fürdőn időző Rákóczit:

»Bottyán uram vala nálam; bátortalan (az audientia-kérésre,) szégyenli rongyosságát (csak ekkor menekülhetvén nagy bajjal börtönéből) és ösmeretlenségét; magammal vinném ki (Vihnyére) holnap, de mivel még nálam nem volt Lambergh (a békebiztos cs. minister) az revisitát ne mondja: kerülöm; tegnap is el akart gyünni s nem tanált, — immár elvárom holnap.«²⁾

Ezt a kuruczvilág főintézője: Bercsényi gróf írja, s szintén még 1875-ben kiadtam, de Nagy Iván még sem reflectál reá, — előtte Kajali mende-monda híre dönt egyedül, holott Bercsényi eme tudósítása Zweig és Kolinovics elbeszéléseivel teljesen összevág; s a mit a fővezér mond, t. i. hogy Bottyán átall egyedül menni a fejedelem elé, mert „szégyenli ösmeretlenségét,“ (Bercsényit még atyja újvári generálisága idejéből ismeri vala,) már csak elég világosan bizonyítja azt, hogy Bottyán még 1704. oct. 10-kéig be sem volt mutatva Rákóczinak; annál kevésbbé lehetett tehát már február elejétől tábornoka!

A bemutatás csak harmadnapra, 12-kén történt, s ekkor resolválta számára a fejedelem a tiza-dunaközi vezényletet és ezer frt kifizetését fölszerelésére,³⁾ mivelhogy a császáriak Esztergomban min-

¹⁾ *Eredeti fogalmazat* a magy. kir. udv. cancellária levéltárában Budán. Nro. 27 ex Majo, 1704.

²⁾ L. *Thaly*: Archiv. Rákócz. IV. köt. 161. l.

³⁾ »Bottyán uram *expeditiói* mégis oda vannak Pápai (fejedelmi főtitkár) uramnál; én ugyan megadtam anticipate neki az 1000 frtot, de

den ingó vagyonát elkobozták, sőt Kuckländer beléült ottani szép kastélyába is, és szöleit elfoglalta, menekülése után.¹⁾

E főntebbi adatokat egybevetve, bátran boesátom mindenki ítélete alá: kinek volt igaza? nekem-e már 16 évvel ezelőtt, — vagy a hebehurgyamódra egyedül Kajali sensatiós hire után indult tudós Nagy Ivánnak? Kérem tehát őt, hogy jövőre, mielőtt egy alapos adatokra építő történetíró jó hitelét rontani igyekeznék, — tekintsen egy kissé körül; különben úgy jár, mint most, t. i. nemhogy „*tévelést igazítana ki*“, de jó maga téved.

Egyébiránt, minthogy már benne vagyunk, igazítsuk ki viszonzás kedvéért *mi*, Nagy Ivánnak egy másik, bár ugyanazon közleményében foglalt tévedését. Ő ugyanis, a 378—379. lapon id. Fáy István murányi kapitányról azt vitatja, hogy ennek halála »1710 *april 7-ike előtt bizonyosan*, ha talán nem még *előbb, február 20-ika előtt* történt.« Az állítás utóbbi részét, nagyon gyarló következtetéssel, Rákóczi 1710. febr. 20-iki levelének Fáy vejére, Kajali Pálra vonatkozó »*egyébiránt való állapotját*« kifejezésére fekteti: a miből bizony az öreg Fáy halálát kiokoskodni vajmi nehéz; az *april 7-ike előtti* »bizonyos« elhalálózást pedig ugyan Rákóczinak e napon Bercsényihez írott eme soraira: »*Murányhoz nehéz lesz más Fáy-t találni.*« »Ebből világosan kitetszik — jegyzi meg Nagy Iván, hogy *ekkor már nem élt Fáy István.*« (378. l. 3-ik jegyzet.)

Mi bizony ezt a »világos kitetszést« el nem ismerjük, sőt határozottan állíthatjuk, hogy *1710. april 7-ikén még élt és parancsnokolt Murány várában az öreg Fáy István.* A fejedelem e sorai csupán annyit bizonyítanak, hogy a hű és gondos vén parancsnok helyére (ki súlyos beteg volt,) *ha meg talál halni*, nem egy könnyen található majd mást, ép oly megbízhatót.

Ebbeli fölfogásunk igazságát pedig nem kevesebbel bizonyítjuk, mint — *magának öreg Fáy Istvánnak 1710. april 9-kén Murány várában kelt és sajátkezűleg aláírt két darab eredeti levelével.*

Mielőtt ezeket ismertetnénk, szükségesnek tartjuk fölemlíteni, hogy a gyakran gyengélkedő vén Fáy István mellé Bercsényi, a fejedelemnek még 1708. őszén kifejezett óhajtásához képest, 1709-ben egy serény ifjú főtisztet rendelt volt Murányba, alparancsnokúl. Ez a derék fiatal törzstiszt — a ki az érdemekben megöszült agg főparancsnokhoz igen jól alkalmazkodott — Gömör egyik előkelő,ős családjának sarja, a János királytól rendíthetlen hűsége jutalmául Murányvárat és uradal-

az assignatió még oda van, (t. i. Vihnyén.) Írja Bercsényi Selmechről 1704. oct. 15-kén Rákóczinak. (U. o. 167. l.)

¹⁾ *Esztergom város* 1704. oct. 19-iki fölterjesztése a budai kir. kamarához. (Kir. kamarai levéltár.)

mát 1528-ban örökül kapott Tornallyay Jakab orsz. kincstárnok¹⁾ vére : *Tornallyay Ferencz* volt, ki az öreg Fáy bizalmát idők folytán teljesen megnyeré; 1710. april 9-iki leveleiben is őt ajánlja a főparancsnokságban utódjául, halála esetére.

Fáy István ugyanis 1710. april elején annyira elgyengült, elnehezedett, hogy apr. 9-iki leveleiben maga ezt írja, búcsúzva, a fejedelmek :

»Ez árnyék- és sok változások alá vettett világi életemnek s bujdosásomnak Istentől ő szent Felségétől elrendeltetett czélját (értsd : *végét*) látván, *hogy épen ajtóm küszöbén vagyok, úgy, hogy a holnapi napot is nem ígérhetem magamnak*, — minekutána lelkem idvösséges boldogságá-ról és kedves házamnépérül jó dispositiót tettem volna, — akartam Felségedtől is, úgymint érdemem felett való nagy jó uramtól s fejedelmemtől, elbúcsúznom.« Ezzel szívreható szavakban köszöni meg Rákóczinak iránta folytonosan tanúsított kegyelmességét és atyai jóvoltát, s özvegyét és gyermekeit kegyes pártfogásába melegen ajánlja. Majd így folytatja : »Igyekeztem jóllehet minden tehetséggel Felségednek és édes hazámnak nemcsak ezen tisztemet illető dolgokban, de más, hazám javára czélyozó állapotokban is híven és igazán szolgálnom, semmiben nem kedvezvén mind ezen vén és beteges sorsomban is életemnek; mindazonáltal emberi gyarlóságtól származott fogyatkozásokat tapasztalván magamban: a miben hátramadás esett hivatalomban, az iránt alázatosan követem s deprecálom Fölségedet, azon alázatossággal instálván, hogy abbéli fogyatkozásimot atyai palástjával kegyelmesen befedezni méltóztassék! . . . Fölséged kegyelmes dispositiójából oldalom mellé rendeltetett Nemzetes és Vitézlő *Tornallyai Ferencz* uram, vékony ítéletem szerint, *érdemes lévén, hogy succedáljon tisztemben*, ha tovább is tetszik Fölségednek ő Kglmét confirmálni, *a mint experidltam hívségét : úgy recommendálok alázatosan*, és kívánom, hogy lehessen hasznos szolgálatja, Felségednek kívánt complacentiájával, a Nemes Confoederatió-nak. *Mindazonáltal, a még mozog bennem a lélek, ha Isten tovább is halasztja halálomat*, — *nem hagyom el Fölséged szolgálóját utolsó erőm fogytáig s lehellésemig*, és vagy élek, vagy meghalok : kívánom, hogy Isten ő szent Felsége minden dolgaiban boldogítsa s áldja sok jó szerencsékkel Fölségedet, hogy fejedelmi híre, neve sok esztendeig tündököljen e világon ellenségen való győzedelmeskedésekkel, és az édes hazánk régtől kívánt szabadságát nyerhesse el nemzetünk, Fölséged dicsőséges kormányozása által! — *Datum Murány, die 9. Aprilis Anno 1710.* Fölségednek még halála óráján is alázatos szolgálója, igaz híve : *Idősbik Fáy István m. k.*« (Eredeti levél, egész íven, *sajátkezűleg aláírva*, s a külczimnél Fáy-czímeres fekete pecséttel.)

Ezen nagyérdékű s megragadó bensőséggel írott búcsúzó-levél

¹⁾ János királynak erről szóló adománylevele Tarnowban kelt, 1528. Az *eredeti* volt kezemben, a Tornallyay-család levéltárában.

eredetije jelenleg gyűjteményemben van, s kívánatra bármikor kész vagyok azt felmutatni Nagy Iván úrnak. A szintén 1710. ápril 9-kén kelt hasontartalmú másik levélben pedig a fővezér s fejedelmi helytartótól és egyszersmind azon időben murányi földesúrtól, gr. Bercsényi Miklóstól vesz búcsút a vén, haldokló parancsnok, — és e levélnek eredetijét a Bercsényi-archivumnak a kir. kamarai levéltár lybusába került romjai közt feltalálhatja Nagy Iván úr; én onnét másoltam le.

Azt hiszem, napnál világosabban meg fogja őt győzni ez a két eredeti levél, Fáynak 1710. febr. 20-ika, illetőleg ápril 7-ike *előtt* bizonyos gyanánt állított elhalálózása érdemében elkövetett *tévedéséről*, valamint arról is, hogy én az ő tévedését csakugyan alaposan mutattam ki, — nem úgy, mint ő az enyémet, a melyet rám fogott.

De, mikor halt meg tehát id. Fáy István? Arra is megfelelek: nemsokára idézett levele után, úgymint 1710. ápril 10—20-ika közt, csakhamar követtetve a halálba szintén régóta betegeskedő veje Kajali Pál senátor által; úgy, hogy holttesteik egymás mellett feküdtek koporsókban a murányi vár kápolnájában, s alkalmasint együtt tétettek örök nyugalomra.

A parancsnokságban Fáy elhunytával örökösödött *Tornallyay Ferencz* tudósítja „*Murány, die 21. Apr. 1710.*“ datum alatt b. Andrassy György tábornokot, Krasznahorka várába:

»Ngod méltóságos úri levelét tartozandó kötelességgel vettem, s ott a táján lévő occurrentiákról való tudósítását Ngodnak igen kötelesen köszönöm. — Minékünk itt benn a várban nem szinte derekas, hanem szomorú húsvét innepnapjaink vadnak: mert Tekintetes Senator Kajali Pál uram is *nagy-pénteken, szombatra viradó éjtszakának 11 óra tájban* boldogul kimúlt ez árnyékvilágból;¹⁾ az mint is testit tegnapi napon koporsóban tétetvén, azzal együtt az *öreg úr Fáy uram mellé az itt lévő kápolnában helyezettük, eltemettetésekül teendő dispositióig.*“

Tornallyay ezen sajátkezűleg írt és gyászpecséttel lezárva volt levelének eredetije szintén gyűjteményemben van, s ennek felmutatásával is kész vagyok szolgálni; sőt, ha egész gyűjteményemet, különösen 3—4000 ívre terjedő sajátkezű levéltári kivonataim és másolataimat gondosan átnézni érkezésem volna, — úgy emlékezem, hogy Fáy István halálának napját s óráját is positive megjelölhetném, Tornallyaynak valamely, Rákóczihoz vagy Bercsényihez szóló jelentése nyomán. Ha alkalmilag reátalálok, nem mulasztom el közzétenni.

THALY KÁLMÁN.

¹⁾ Sajnálom, de ehhez képest ki kell mondanom, hogy Nagy Ivánnak még *Kajali Pál* halála napját illető állítása is téves; a menyenyiben a nevezett kormánytanácsos nem *ápril 19-kén*, (mint N. I. a 379. l. mondja,) hanem, mint a legilletékesebb szemtanú: Tornallyay Ferencz oly pontosan tudatja, 1710-iki nagypénteken, vagyis *ápril 18-án éjjeli 11 órakor* költözött ki az élők sorából.

MIHÁLY VAJDA ADOMÁNYLEVELE A SZÉKELYEKNEK.

Libertas a Michaelae Phalaride crudelissimo Siculis Transylvanis, fuso iam misere ad Cibinium Andrea Bathoreo, restituta.

Nos Michael etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod cum in omnibus imperijs rebusque publicis duae potissimum res sint, quae Regibus et Principibus ad stabiliendam potestatem maximum imo praecipuum adiumentum adferre solent, quarum altera pacis altera belli tempora spectat, nimirum ut in pace legibus, bello autem armis imperia sua et subditos tueantur et defendant; quibus solis rebus prisci illi Reges et clarissimi utriusque temporis viri et summae de se iustitiae opinionem legum administratione, et perennem nomini suo gloriam splendidissimarum victoriarum laude compararunt: Nos quoque, qui a compluribus iam annis pro salute Reipublicae Christianae contra immanissimos barbaros hostes non sane infeliciter arma tractavimus, id semper propositum habuimus, ut et in subditos iuxta legum administratione aequitate uteremur, et simul armorum praesidio vires hostium non solum propulsare, verum etiam Christianos longa iam barbarorum servitute pressos in libertatem vindicare possemus. Quam ad rem plurimum conferre nobis visum est, si quam bellicosissimas gentes in usum belli adscisceremus. Inter quas Siculorum natio, quae sub ditione Transylvanica magnum terrarum tractum incolit, tam priscis quam etiam novissimis temporibus non ultimam bellicae virtutis laudem meruit.

Proinde cum de reddenda Siculorum genti antiqua libertate, quam superioribus annis ob nonnullos rebellionum motus amisisse, ob idque ad servilem statum redacti esse dicuntur, Sacrae Caesaricae Regiaeque Maiestatis benignam voluntatem intellexerimus, ut maiori cum alacritate Reipublicae Christianae et patriae inserviant, et ad omnem belli molem sustinendam habiliores reddantur, antiquam eis libertatem reddendam et restituendam esse duximus. Quare Sacrae Caesaricae Regiaeque Maiestatis auctoritate publice nobis commissa, et nostra quoque, quam superioribus diebus Transylvania armis in potestatem redacta belli iure consecuti sumus, universos et singulos Siculos et incolas sedium Siculicalium, ipsorumque haeredes et posteros successoresque universos de statu et conditione servili nobiliumque potestate eximendos, libertandos et manumittendos, idque ipsis annuendum et concedendum duximus, ne cuiusquam alterius praeterquam Regum Hungariae et Principum Transylvaniae potestati et dominio subsint, omnibusque privilegijs, libertatibus et praerogativis, quibus maiores et progenitores eorum, stante antiquissima libertate, temporibus quondam Hungariae Regum, specificè autem regnante olim Divo Mathia Rege Hungariae ac felicis memoriae, ab antiquo usi sunt, ipsi item et posterius

eorum universi uti, frui et gaudere valeant atque possint, his tamen conditionibus interiectis :

Primo nimirum, ut ipsi haeredesque et successores eorum universi equestris quidem ordinis bonis et ad bellum idoneis equis, gladijs, thoracibus, vel clipeis, loricis, hastis, pedites autem pixidibus seu sclopetis, securibus, gladijs, alijsque armis et instrumentis militaribus sufficienter instructi ad mandata Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis, ac nostra quoque et successorum nostrorum, ad defensionem regni et ad propulsandas hostum vires sine mora armati accurrere, et omnibus bellicis expeditionibus tam generalibus quam partialibus interesse, proprijs sumptibus usque ad finem expeditionis militare, ac cum extremo vitae et fortunarum discrimine fidelem patriae operam navare debeant et sint adstricti.

Secundo. Antiquus et inveteratus mos apud Siculos fuit, quem nunc quoque observari volumus, ut scilicet mutato regni principatu, novoque Principe electo, aut matrimonium contrahente, apud Siculos sextus quisque bos, cui ex consuetudine ad rationem Principis stigma inuri consuetum fuit (id vulgo eorum indiomate ökör sütés vocatur) pro communi et publica taxa in posterum quoque exigatur.

Tertio. Eadem consuetudo observabitur, si Principi pro tempore constituto primum filius et soboles mascula procreabitur. Idem observabitur, si Principi post filiam primo aut secundo aut quodcumque genitam filius in serie primus nascatur.

Quarto. Cum autem foeminei sexus conditio inferior habeatur, si filiam genuerit, pro praemissa boum taxa singuli singulos florenos solvent.

Quinto. Ad eundem modum quotcumque tandem liberi, filij aut filiae, post primogenitum filium nascantur, in singulorum nativitate singuli duntaxat floreni per singulos Siculos exigantur.

Sexto. Si quando tempus baptisandorum liberorum Principi ingruat, eadem omnino taxa singulorum florenorum singulis Siculis, quemadmodum in reliquis, imponetur.

Septimo. In capetiarum quoque exactionibus sicut ab antiquis temporibus ita in posterum quoque receptus et inveteratus usus conservabitur.

Quibus ita constitutis Nos, qui Dei benignitate Transylvaniae gubernationem adepti sumus, praescriptam libertatem cum antiquis privilegijs, immunitatibus et praerogativis praeis temporibus in usu habitis, domibus praeterea et quibuslibet haereditatibus Siculicalibus, iusto nimirum titulo et legitimo iure possessis, quod felix faustumque sit Reipublicae Christianae, annotatis Siculis et incolis Sedium Siculicalium, ipsorumque posteris et successoribus universis, Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis et nostra quoque autoritate, sub praesertis conditionibus reddidimus, et restituimus, reddimusque et restituimus per praesentium tenorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam

praesentes literas nostras pendentis authentici Sigilli munimine roboratas eisdem universis incolis Sedium Siculicalium ipsorumque posteris et successoribus universis elementer dandas duximus et concedendas. Datum Albae Juliae die 28. Mensis Novembris Anno 1599.

Egyszerű másolata *a gr. Bánfi-codexben (Bonczidán).*

Közli: SZABÓ KÁROLY.

MIHÁLY VAJDA ÉLETÉHEZ.

I.

1598. nov. 1.

Valacho, responsum ad ea, quae ratione Tartarorum principis proposuit.

Rudolphus etc.

Illustrissime etc. Intelleximus a legato vestro Georgio Ratzio, quem ad nos una cum Tartarorum principis legato misistis, quemque libenter vidimus, quid nobis significata cupiveritis. Ad ea pro benignissimo et inclinatissimo affectu nostro, quo vos complexi sumus, respondemus. Gratium nobis accidere, quod ea quae non solum nostris sed et totius christianitatis rebus expedire iudicatis adeo sincere curae habetis.

Quae nobis Tartarorum princeps nunciat et per legatum suum offert, quomodo acceperimus, mentemque super ea re nostram aperuerimus, ex responsi, quod illi mittimus, exemplo his addito colligatis.

Ad illustrissimum principem Sigismundum quod attinet, cum suos ille ad nos internuncios sese missurum scribat, eos expectamus priusquam illis de rebus quid certi statuamus. Ad eas enim rationes si devenietur, quae aequitati consentaneae sint, quaeque deccant, ita animi nostri moderationem testaturi sumus, ut nequaquam princeps iustam de nobis, qui nullam his mutationibus occasionem dedimus, conquerendi causam habiturus sit. Quicquid vero successerit, faciemus quamprimum sciatis.

¹⁾ Mihály vajda, mint tudva van, a székelyek segélyével s jelentékeny részben székely hadakkal és kapitányokkal verte le Báthory Endrét. A sellenbergi csata után elfoglalván Erdélyt s Fehérvárra bevonulását tartván oct. 18-án országgyűlést hirdetett, s az napon melyen azt bezárta adta ki a fennebbi adománylevelet. Ugy látszik, hogy nem ez volt az egyetlen adománylevél, melyet a székelyeknek adott. Ungnad Dávid 1600. decz. 14-ikén kelt levele szerint Rudolf nevében adott egy adománylevelet a székelyeknek, melyen Rudolf aláírását Örmény Péter utánozta s melyhez a pecsétet Rudolf egy más leveléről vette le. (L. Erdélyi Országgyűlési Emlékek V-ik k. 394 l. 2-ik jegyzet.)

Auxilia, quae urgetis, quaeque praecleara illa fidei constantia ac fortitudine meremini, ut omnino praestentur, curamus; jamque summam non exiguam vobis per mercatores perscribimus. Ut itaque pro animi vestri magnitudine rem deinceps strenue contra communem christiani nominis ac sanguinis hostem, quod hactenus feliciter et magna vestra cum laude fecistis, gerere, devotionemque nobis vestram probare pergatis, vos non tantum benigne hortamur, sed protectionem etiam ac refugium securum in ditione nostra, si, quod absit, vis maior aut necessitas vobis ingruere contingeret, clementer pollicemur; quemadmodum haec omnia vester vobis legatus plenius exponet. De caetero nos quam optime erga vos in omnibus perpetuo affectos habetis. Datum Podiebradi 1. die Novembris. 1598.

(Egykorú mássa a bécsi cs. állami levéltárban. Hungarica.)

II.

1599. apr. 8.

Valacho responsum.

Rudolphus. etc.

Illustris. Ex legatis vestris ad nos missis significatione proluxa promptissimam vestram erga nos observantiam et constans in communem hostem pro communi salute pugnandi desiderium quaeque á nobis iuxta superiores stipulationes praestari cupiatis, intelleximus.

Ut igitur praecleara illa vestra animi testificatio nobis est gratissima, ita in iis, quae hinc desiderantur, vobis, quoad eius fieri possit, satisfacere benigne parati sumus.

Quod autem ad illa pacta attinet, quae inter vos et legatos nostros inita sunt, multae obstant causae, quod ex legatorum vestrorum relatu uberius intelligetis, cur illa hoc rerum statu a nobis confirmari nequeant.

Auxiliorum quae postulastis quaeque promisimus nomine pro anni proxime superioris expeditione centum millia talerorum concedimus, in cuius summae defalcationem [*lehúzva* : quinquaginta illa novem millia] quae iam ante soluta fuere, computentur. Quae vero pars solvenda restet, aut Vienna aut Cassoviae numerabitur.

In huius porro praesentis anni expeditionem alterum tantum nimirum centum millia talerorum promittimus, posteaquam autem diversa armorum genera et quaedam alia petuntur, ea in defalcationem illius summae, quanti empta fuerint, libenter suppeditaturi, et quod reliquum debetur, in parata pecunia vel alio modo, si arma in Turcas, aut quocumque nobis visum fuerit, convertat, persoluturi sumus.

Ad summam illam decem millium ducatorum, Tartaris donatorum, quae legatis nostris mutuo dedistis, quod attinet, ea similiter aut Vienna aut Cassoviae legatis vestris numerabitur.

Ut coniugi vestrae et filio ac familiae refugium nostra in ditio-
pateat, dono vobis castrum Künigsperg in Silesia situm cum territorio et
iurisdictione, quae eo pertineant, ita donatum cupimus, ut eius successio
in filios vestros et eorum descendentes masculos extendatur.

De caetero ut res Transylvanicae successerint, observabimus,
nihilque praetermitteremus, quod ad benignam nostram propensamque erga
vos vestrosque affectionem luculentioribus munificentiae documentis
ostendendam ac declarandam pertinere existinemus, fidelitate vestra ac
zelo confisi, fore ut ubicunque res postulaverit, iuxta desiderium nostrum
quacunque occasione praesto cum vestris futuri sitis. Datum 8. Apri-
lis anno 1599.

(Fogalmazvány a bécsi cs. k. állami ltárban. Hungarica.)

III.

1599. aug. 20.

Magnifice. Postquam spectabilis et magnificus Bochkay (tit.) nobis
humiliter exposuit, metuere sese ne arces et castra sua, prope Varadi-
num in Hungariae finibus sita, damnum et iniuriam a nostro milite pati-
antur, ac proinde nos rogavit, ut illorum locorum patrocinium suscipia-
mus, eius precibus benigne locum dedimus. Iniungimus itaque tibi, ut
pro ea quam a nobis ibi obtines auctoritate, id caveas, ne in possessione
solita turbetur neve a militibus tibi subditis vis ipsius arcibus et castris
aut iniuria, quamdiu nihil inde in nostros hostile tentabitur, inferatur.
Confidimus enim eam ipsum erga nos observantiam animique devotionem,
quam multis antehac occasionibus ostendit, deinceps continnaturum esse,
nostram ut gratiam mereatur. Tibi porro benigne clementerque cupimus.
Datum Pragae 20. Augusti a. 99.

Georgio Bastae, insinili Paulo Niarj, pro magnifico d. Stephano
Bochkay.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. áll. ltárban. Hung.)

Közli: Sz. S.

RÉGI FÖLJEGYZÉSEK.

Anno 1612. die 23 Mensis Augusti Andreas Nagy hora octava
vespertina in curia Albensi capite truncatus est, *me ibidem existente.*

Eodem Anno et die Gregorius Nijmethy in expugnatione Castelli
Bothfalua ictu sclopeti nostratium an partis adversae dubioso sauciatus
12 Septembris in possessione Benedek sepultus est.

Eodem anno die 13 mensis Septembris Gabriel Bethlen ex oppido
Deua cum aliquot seruatoribus suis ad Turcas se contulit.

Eodem anno 21. Septembris Andreas Kapij et Paulus Redcij complices rati Domini Gabrielis Bethlen Cibinij captiuantes. (NB. Igy irta a csaknem egykoru másoló: captiuantur helyett.)

Eodem Anno 16. die Octobris in districtu Barezensi ad oppidum Feolduar castra Andreae Geczij et Michaelis Feier Judicis Coronensis contra S. D. P. Gabrielem Bathory mota et conflata per exercitum Suae Serenitatis decipiuntur et profligantur. Caput eius Michaelis Feyer amputatum 19. Octobris Cibinium per quendam adolescentem Gregorium Tuniojg inductum patibulo fixum tridui spatio in foro superiori existens tandem furto 22. Octobris nocte ablatum est.

Eodem anno 22. Octobris flatus vehemens venti.

Eodem anno 27. Nouembris Steph. Bedeő propter factionem et adhaesionem Andreae Geczij decollatus est.

Következők: Titulus (Turzó György nádornak és Forgács Zsigmond országbirónak). — *Ezután:*

Anno 1614. die 1. Mensis Maij Albae Juliae quidam Juuenis Seruitor Magn. Domini Sigismundi Balassa de Giarmat, cum D. Sigismundum Balassa pugione nocte in lecto decumbentem transfodire tentauit, ubi eodem Dno Sigismundo Balassa expergefacto ipsoque iuene superato, tandem palo cadauer eiusdem infixum, in margine suburbij erectum est.

A »Cancellaria Transylvanica« czímű codexből 137. és 138. ll.

Közli: SZABÓ KÁROLY.

EGY NEVELÉSÜGYI ADAT.

1616. april 7.

Prudentes ac circumspecti domini. Amici et vicini nobis honorandi.

Salutem sat. Vöttük az kgték levelét, a melyben mit irjon kgték, megértöttük. Noha mi annakelőtte is mindenkor nemesak az mi magunk jószágunkban, de más egyéb helyekben is igyekeztünk az anyaszentegyházat promotealni, kiválképpen az deáki rendet, hogy ugy ő általak mind az anyaszentegyházban levő gyermekek és ifjak az igaz keresztyén tudománban taníttatnának, kik közzül mindegy seminariumból mind az tanuló ifjaknak oktatásokba s mind penig az anyaszentegyházban levő keresztyéneknek tanításokra való emberek válogatthatnának; és az mint penig az mi magunk jószágunkban levő ecclesiaknak előmentit kívánjuk, ily az kgték ecclesiájának gyarapodását akarnók, és kegyelmeteknek szeretettel kedveskednék; de mivelhogy az mi magunk jószágunkban levő ecclesiakot is tanítók nélkül az ifjuságnak fogyatkozására nem hadhatjuk, és kiválképpen azt az Zempch . . . (Sempthe?) városunkat, mintlhogy szintén az ország-

utján vagyon és mindenfelől az idegen natiókból is reá folynak, gyalázatos volna tudós tanító embertől megfosztanunk. Más az osztán, minthogy igyekezetünk is tartja azt, hogy több fő emberekkel az galóczi gimnasiumot megépíttessük és beléje tudós embereket hozassunk; mi magunk is szükségesek vagyunk tudós emberekre, és teljességesen el is végeztük magunkban, hogy azok közzé Chaika Mihált egyiket rendeljük. Ez okáért kgteket szomszédságosan kérjük, hogy kgteknek az megirt okokból ebből nem kedveskedhetünk, minékünk megbocsássanak. His eadem sat.

Datum ex arce nostra Semptthe die 7. aprilis A. 1616.

Earundem D^{num} Vrarum.

amicus et vicinus benevolus comes
Stanislaus Thurzo m. p.

Külczm: Prudentibus ac cesp. dnis judici magistro civium, caeterisque juratis civibus liberae ac regiae civitatis Modor etc. dnis sat.

Alattu: praesentatae 9 aprilis Ao. 1616.

Eredije: a bécsi cs. és k. titkos levéltárban. Hung.

Közli: SZÁDECZKY L.

EPERJES VÁROSA LEVÉLTÁRÁBÓL.

1. *Prépostváry Bálint levele az eperjesiekhez. 1594.*

Köszönetemet szolgálatomat írom kegyelmeteknek.

Az minemő segídséget kgtek ilyen szükségnek idején bocsátott, nem annyit kellett volna kegyelmeteknek bocsátani, ha négy anni volt volna is, nem volna sok ilyen nagy hírben. Azért ha az országnak valami kára következik, meg látja kegték, miképen adhattak számot mind ő felsége, mind pedig az ország előtt, holott, tudja azt kegték hogy innét mind az fizetett népet, mind pedig az vármegyéket felvitte ő felsége személye mellé. Azért meg is intem ti kegtéket hogy mindjárt több gyalogokat bocsásson kgtek, azoknak is pedig; az kiket kegték bocsátott újabb hó pénzt küldjön kegték, mert, én ugy értem hogy havok eltelik, havok eltelvén ki jönnek az ő felsége végházából; azokat pedig én Egerben bocsátottam, így az ő felsége végháza pusztán marad; ha az országnak kára következik, kegték leszen az oka nem én, mert bizonynyal meghigyje kgtek, az töröknek minden szándéka az, hogy Füleket szállja meg, ha az uristen elméjét másra nem fordítja; ha pedig Füleket megszállja, mind Szendrőnek mind az előbbinek jut bére. — Tartsa meg Isten kegtéket. Datum in Csanalos 17. Novembris Anni 1594. Amicus et frater

Valentinus Prépostvári. m. p.

Külczm: Prudentibus et circumspectis Judici et Juratis Civibus civitatis regiae Eperjesiensis. Dnis Amicis fratribus observandissimus.

2, *Bocskay Miklós levele az eperjesiekhez az 1620-dik év dec. 22.*

Prudentes et Circumspecti viri Domini Amici ac vicini nobis observandissimi.

Salutem et servitii nostri commendationem.

Noha király ő felsége Szécsi György urnak ő kgnék ithon létében kegyelmesen megparancsolta vala, hogy az szabad városoknak meg hagyta volna ő felsége nevével, hogy az öt szabad város négyszáz gyalogot tartott volna itt Kassán addig, míg az personalis insurrectio jött volna, el is hittük azt, hogy kgné az ő flge kegyelmes parancsolatját kegyelmeteknek intimálta is, de nem hogy kegték az szabad városok az négyszáz gyalogot elő állatta volna, sőt az mely gyalogokat expediált volt az elmúlt hóra in numero ducentum peditum, azokat is nem jól cselekedte kegték, hogy el oszlatta, míg ő flgétül arról való parancsolatunk nem érkezett. Mivel penig Szécsi György urnak a vármegyék hadaival fel kellett ő flge mellé menni, és király urunk ő flge, itt ebben a hellben ő kglme helyett perficiált az tisztben: annak okáért király urunk ő flge nevével, serio hadjuk és parancsoljuk, az magunkéval kérjük szeretettel keteket, hogy ktek mostan elsőben két száz jó puskás gyalog kezé, az menni gyalogot szokott adni, intra spatium unius septimane ide Kassára siessen expediálni, hogy mustrálhassuk meg őket. Ebben ktek egyebet ne cselekedjék, ha az ő flge kemény indignatióját akarja elkerülni. Többé erről irásunkat ne várja. De cetero bene valeant. Datum Cassoviae 22 Decembris Anno 1610. Prudentium et Circumspectarium Amicus benevolus servire paratus

Nicolaus Bocskay.

Külczim: Prudentibus et Circumspectis Viris dmnis N. et N. Judici Primario, Coeterisque iuratis civibus Civitatis regiae ac liberac Eperjes etc. Amicis nobis honorandissimis.

3. *Gróf Eszterházy Miklós levele az eperjesiekhez. 1630.*

Prudenti ac Circumspecti Amici nobis honorandi.

Salutem et nostri commendationem.

Noha nem tagadhatjuk, ily téli időn és nehéz utakon kedvünk ellen bontakóztunk ki házunkból, mindazonáltal az lévén az ő felsége kegyelmes parancsolatja, s hivatalunk, és a nemes országhoz való kötelességünk, szeretetünk is azont kívánván tőlünk, im az mostani ott kegték közt lévő alkalmatlan indulatoknak békességesen való le szálátására, alá igyekezünk kegték köziben mennünk, s ügyis rendeltök utunkot, hogy circiter ad 25. Januarii Kassán lehessünk. Kévántatik azért, mivel periculum est in mora, hogy kegték is magok kezöl bizonyos atyafiait ad 17. ejusdem mensis Januarii Kassára küldje hozzánk, kire szeretettel kérjük, s tisztünk szerint intjük is kegeteket, az hol isten jó egészségben egyöve hozván benönket, azt cselekedjünk, az mit szegény hazánk javára és megmaradására, legjobbat föl találunk.

Tartsa meg isten kegyelme jó egészségben. Datum in arce nro. Gacsensi die 26 decembris Anno 1630.

Prudentis ac Circumspectae D. Vrae. Amicus benevolus

Comes N. Eszterháza. m. p.

Külczim: Prudentis ac Circumspectis N. N. Judici, caeterisque Juratis Civibus ac toti Communitate Civium liberae regiaeque Civitatis Eperjesiensis, et Amicis nobis honorandis.

4. Végre ide iktatom hű másolatát azon eredetiben meglevő levélnek, melyet V-ik Frigyes »Téli királynak« özvegye, I-ső Jakab angol király leánya s az 1652-ik év febr. havának 4-én elhalt ifjú Rákóczy Zsigmond herczegnek anyósa Erzsébet, Lorántfi Zsuzsannához intézett az 1652-ik év augusztus havának 22-ikén:

Dilectionis Vrae placuit singularis sui in nos affectus tam clara nobis hactenus demonstrare argumenta, ut de eo potius gloriandi quam dubitandi causam habeamus; Et cum novissime benevoli sui in nos animi novo nos signo misso egregio munere [unius videlicet medalij et annuli] honorare sibi visum fuerit, arctiori gratitudinis officio nos sibi devinctas confitemur, quod donec alia grati animi testandi occasio se offerat, hisce lineis declarare voluimus, praedictum munus, veluti pretiosissimum amoris Dilectionis Vestrae pignus, inter res nostras charissimas repositurae.

Magnae nobis voluptati fuisset, si legatum Dilectionis Vrae, qui literas dictumque numus Crosnam attulit, hic videre licuisset, ut quanti faciamus, tam sinceram Dilectionis Vrae amicitiam coram ipsi demonstrare potuissemus. Quanto nos affecerit moerore inopinatus illustrissimi Principis Sigismundi obitus, literis ad Dilectionem Vram Vormatia die 26. Aprilis exaratis testatae sumus, et propterea vulnus hic refricare non libet, Deum oramus, ut quamvis conjugium auspiciatissimum hac praematura morte sit dissolutum, amicitiae tamen vinculum inter utramque Domum perenne sit et perpetuum. Is Deus ter optimus Maximus Dilectionem Vram semper salvam et incolumem conservet. — Dabantur Heidelbergae 22. Augusti 1652. Dilectionis vestrae Addictissima

Elizabetha, m. p.

Külczim: Serenissimae Principissae Dominae Susannae Lorántfi, Transylvaniae Principi, Partium Regni Hungariae Dominae et Siculorum Comiti etc. Viduae.

Közli: LASZTÓKAY LÁSZLÓ.

AZ 1644-IKI HADJÁRAT TÖRTÉNETÉHEZ.

Generose domine amice honorande. Salute et officii commendatione praemissa.

Isten kegyelme minden jókkal áldja meg. Az kegyelme nekem írt levelét vévén, értem, hogy nem szintén jól contentus kegyel-

metek, hogy Nyitra várában az ő fölsége camaráját be nem bocsátták, kire nézve supplicálni is akarna kegyelmetek ő fölségének. Mivel pedig ez nem új dolog, hanem csak nem régi példánk is vagy on róla, úgy mint az mikor az szegény David Pál uram halála után Piskey uram mind az jószágban vesprimi püspekségnek s mind pedig az simighy várban benne maradott; remélem, hogy azért engem sem veret ő felsége agyon, az még bizonyos okait az dolognak és informatiomat nem érti. Itt egyéb hireink nincsenek: hanem mihelet Kemény Jánost megindították, úgy ment, hogy az mieink, az kik másfél ezren Feöldvarival együtt utánok mentek, sohult el nem érhatték, hanem az Feölekiek kaptak belek, és majd ötvenig vágtak le bennek, elfogván egy Bánházy nevő fő és régi kapitányát. Illésházy és Bakos az josvai völgyen jött fel másfél ezred magával Muran fele, akadtak-e öszve az Feöldvárival avagy nem, és mint jártak, meg nem tudhatjuk. Az fejedelem küldött egy követet palatinus uramhoz, és az vármegyékhez is egyet, az fejedelemét vissza köldjök, az vármegyéké pedig fel megyen ő felségéhez; békességet sollicitat mindenik.

Ezzel Isten éltesse sokáig jó egészségben kegyelmedet.

Tyrnaviae 24 Augusti 1644.

Generosae Dominationis Vestrae

addictissimus

Georgius Lippay

Electus Archiepiscopus Strigoniensis.

P. S. Nem engedem azt se az ő felsége camarájának, se másnak, hogy énnálamnál nagyobb oltalmazója legyen és kívánója is az ő felsége jussának és successiojának, nem hogy én az ellen mit akarnék cselekedni.

Külszím: Generoso domino, Joanni Törös, Sacraet. Caesareae Regiaeque Majestatis camerae hungaricae consiliario etc. domino amico nobis observando.

(Az utóirat sajátkezű írása.)

Eredetije az országos levéltár, újabb limbus. D. 125.

(Kis piros gyűrű-pecsét s az érseki czímeres pecséttel.)

Közli: SZÁDECZKY.

II. RÁKÓCZY GY. LEVELE WESSELÉNYI FERENCZHEZ.

Illustrissime domine Comes affinis observantissime.

Ez elmúlt januáriusnak 17-dik napján nekünk irt kegyelmed levelét az inclusákkal együtt szeretettel vöttük, s értjük az kegyelmed irásából az dolgot, kiről nem is voltunk feledékenek. Az mi azért a saletrum állapotját illeti, abból ő felségének kedveskedni elébbeni resolutionk szerint készek vagyunk, annak készítésének és főzésének idejét isten előhozván, harmadát ő felségének engedjük, megadatván

illető árrát ő felsége annak percipiálására rendelt emberi által, holott a saletrum készítése pénznel szokott véghez menni.

Az Diós-Győri ditionkban szökött kapitán kiadatásáról parancsoltunk ottan zatmári fő kapitányunknak, Seredi István uramnak, kiben hogy haladást tett, nem egyéb az oka, hanem esedezett előtte azon, hog' kegyelmednél mellette lenne jó törekedő, kiről ugy tudjuk irt is kegyelmednek, s az kegyelmed resolutióját el vévén, ahhoz alkalmaztatja magát s nem fogja halasztani, avagy talám ekkéig is effectuálta, de ha valamiképpen halasztotta volna, meg értvén, mindjárt serio parancsolunk felőle, mindenekben kívánván ő felségének szolgálatunkkal kedveskedni, és ő felségével való diplománknak eleget tenni, el hívén hogy ő felsége is mind maga annak minden punctiaiban eleget téssen, s mind penig az maga jó példáját másokkal is követteti, sőt a kik az ellen igyekeznének, meg is zabolázza gonosz szándékokban, melylyel minket is ő felsége annál inkább kötelez a maga szolgálatjára. Tartesa meg isten kegyelmedet sok esztendőig jó egészségben. Datum in castro nostro Udvarhelyiense, 4. Februarii 1650.

Illustrissimae dominationis vestrae

Affinis benevolus
Ad officia paratus.
G. Rakoczy.

Külczim : Illustrissimo domino comiti Francisco Veselényi.

Országos levéltár ujjabb limbus.

Közli: SZÁDECZKY.

EGY KONSTANTINÁPOLYI KÖVETJELENTÉS 1650-BŐL.

Holtomig való alászatoss és hív szolgálatomat ajálom nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak, természet szerént való fejedelmeknek.

Az uristen nagyságodat minden jókkal, jó egészséggel, szerencsés hosszú étellel áldja meg.

Kegyelmes uram fejedelmem, 16 octóber érkezvén Boros uram ide be az portára, menten az nagyságod instructioját kezembe adá; azt elolvassván az utczán, az Agához mentünk, az Agával is discurltuk az dolgot és először igen kedvesen hallották ő kegyelmének jüvetelit, azt gondolván, hogy az hét vezér szokott ajándékát is (igy), az több agáknak is kedveskedett volna nagyságod és mind biztattak, hogy az nagyságod jedzése szerént kiadják azt az quietantiát is; de mivel látták, hogy az vezérek szokott ajándéka nincsen, az emberek megsomorkottak, mivel az ország adója sem jütt akkorra, az mikorra gondolták. Tanácsot tartottak és tanácsbul ment, hogy addig ki nem adják azt az Nameban (igy) irt quietantiát az még az direk adó is be nem jü, az vezér is maga azt mondta, hogy akkor menten kiadják. Az Bozna-medzi efendi azt mondá, hogy fejemet kötöm bele, hogy meg leszen.

Maga pedig hogy beszolgáltatuk az tizezer aranyat és az 12 kupát, arrúl maga adott quietentiat, az melyet mivel persiai nyelven vagy on, az aga magyarul fordította és Száva uramtul elküldettük. Mind azáltal kegyelmes uram az még az adóval beérkeznek, mind solicitajuk, talán addig is kiadják, mert az aga is biztat igen. Azért kegyelmes uram, mivel ani késedelem esett, ők másra magyazák, az mint nagyságodat az előbbeni levelemben is tudósítottam volt nagyságodat, és ki tudja kegyelmes uram valami kára ne következék az országnak abbul, ha el nem hozzák. — Az mit pedig magam bőven nem írtam volna, tudom Boros uram bővebben írja nagyságodnak, azután Száva uram maga is referalhatja nagyságodnak az állapotokat. Az mely méltóságos levelet irt volt nagyságod az Ebeni uram aretalása felől és gabonának tilalma felől, addig nem akartuk megjelenteni, az még az quietantiat ki nem adják, de aztán, hogy látók, hogy az quietantiát ki nem adják, úgy említők az agának, az melyre azt mondá, hogy az az temesvári pasa az előtt is roszul viselte, ott is roszul viseli magát és onnat is nem sokára kitudják. Mindazáltal az aga azt mondá, hogy írjam le szépen az fogyatkozásokat és beadjuk az vezérnek, ha mi oly válaszungk leszen, nagyságodat tudósítani el nem mulatom. Azon leszek, hogy parancsolatot extrahaljak, hogy az temesvári és több helyeken levő tiszték az gabonát ne tiltsák. Hírek felől kegyelmes uram azt beszélük, sőt igaz is, hogy nagy készülettel akarnak menni Kandiára és Deli Haszain pasa segítségére, mert most egy felfuakodott vizi kapitan pasat rendeltek, hogy csak contemnalja az előbbeni vezér pasákat, sőt most Czezariaban és Tunuzban az régi szokás szerint rendelte az állapotot, mint az előtt ott azokba az országokban negyven békség volt, az kik az tengeren hadakoztak, de azokat leölték volt, most ez az kapitan megent helybe állatta azt a negyven békséget. Itt is nagy készületben vadnak, hogy ez jüvő tavaszszal igen idején menjenek, mire adja az uristen, azt nem tudjuk. Az Máté vajda állapotja jó sarkon forog, mivel azt mondottuk, hogy ezt az pinzt szinte az Dunáig kisirteté, Lupul vajda felől pedig igen roszul beszélnek. Ezekután az uristen nagyságodat tartsa meg és éltesse boldog birodalmában nagy jó szerencsés egészségben. Kült Konstantinapoliban 6 november 1650.

Az nagyságod alázatos méltatlan szolgája, nagyságodnak alázatosan szolgál

Josika Farkas.

Külczim: Illustrissimo ac excellentissimo principi domino Georgio Rakoci, dei gratia regni Transylvaniae principi, partium regni Hungariae domino et Siculorum comiti etc. domino domino mihi elementissimo.

Eredetije az orsz. levéltárban, ujjab limbus.

Közli: SZÁDECZKY.

SZEMÉLY-, HELY- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abafalu 146.
Abdula bég 402.
Abele 202.
Abriani család 670.
Abstemius Gregorius 60.
Abrudbánya 169.
Adony 755.
Afrika 90.
Ájzek 110.
Allaghy 134. 139. 147. 441.
Albert császár 547. 548.
Albinus Márton 480.
Alger 515. 517.
Algyógy 95.
Almás Castrum 245. 253.
Ali csauz 67.
Aliodanti Galzaáh 348.
Althaimb 429. 703.
Aldana Bernard 269. 656.
Altham Adolf 705.
Altham János 435. 442.
Altenstain 534.
Altona 674.
Alstedius Joannes Henr. 192.
Aly passa 483. 731. 743.
Alvinczi Péter 134.
Alvinczi Péter halála 604.
Also Eskülő 177.
Alpár 176.
Amberg 213.
Ámbra 142.
Amhat csausz 694. 695.
Amhat passa 269. 724.
Amsterdam 338. 552. 669. 674.
Amurat 343. 550.
Anatolia 114.
Andrássy György gróf 614. 788.
Andrássy István 382.
Andrássy Manó gróf 625.
Andrássy Márton 640.
Andrássy Pál 382.
Andrássy Péter 641. 643.
Andreaei bányatársulat 627.
Andreas doctor 11.
Andreanski Menyhért 612.
Andreiova 129.
Anasztazia 99.
Anglia 366.
Anonymus Albo-Carolinensis 633.
Antony Illés 622. 626. 629.
Antropp József 158.
Apafi Gergely 645.
Apaffy György 144. 151.
Apaffy Mihály 415. 570. 757.
Apor István 563.
Apotheca Evangelica 137.
Apponyi 432.
Apponyi Pál 439.
Arany násfa 189.
Armenia királya 104.
Armpruster Ferencz 426. 429. 430.
436. 437. 439. 702. 704. 705.
706.
Ártándy 688.

- Áron kántor 109.
 Articuli inquisitorii 7.
 Árva 51. 52. 53. 54. 278. 292.
 Áskénáz királya 104.
 Asprenont örgróf 181.
 Aszaló 306. 315. 316.
 Aszalay Ferencz 388.
 Auersperg Farkas gróf 182.
 Augustinus 10.
 Augsburg 380. 701.
 Avignon 340.
 Azulai (zsidó történész) 550.
- B**abel 97.
 Babylonia 103. 105.
 Bácsmegyei Ádám 388.
 Backes Gábor 372. 374.
 Bád (Ráth, Hont m.) 291.
 Bagd 175.
 Bagdi György 646.
 Bajezid 116. 342.
 Bajnócz 56. 277. 292.
 Bajorország 546.
 Bajtsi Sándor 25.
 Bakabánya 23.
 Bakos 26. 31. 35. 38. 42. 43. 45.
 48. 49. 50. 51. 54. 56. 282.
 293. 300. 314.
 Bakos hadai 30. 44.
 Bakyth 251.
 Bala Zentmiklós 688.
 Balásházi László 761.
 Balassa 68. 69. 77.
 Balassa András 25. 50.
 Balassa Bálint 568.
 Balassy György 694.
 Balassi Imre 323. 636. 637. 641.
 Balassi Menyhárt 66. 640. 641.
 659. 661. 688.
 Balassa Simon 50.
 Balassa Zsigmond 323. 794.
 Balling János 134. 139.
 Balaton 754.
 Bálintfy Balás 152. 361.
 Bálintitt György 593.
- Bálintitt Zsigmond 590. 593.
 Balog Ferencz 128.
 Bálványos vára 636.
 Bánffy Dienes 231. 321. 322. 583.
 Bánffy György 126.
 Bánházy 33. 292. 798.
 Bánházi Mátyás 25.
 Bank Pál 245.
 Bányászat 609. 619.
 Barabásy Ferencz 126. 644.
 Barakon 175.
 Barcelona 516. 537.
 Barcsay Ákos 376. 570. 742.
 Bárév 309.
 Barkóczy 52. 290. 318.
 Barkóczy György 583.
 Barattia [(Berettyó)] folyó 746.
 Barnoty 687.
 Baryla (Braila) 689.
 Bars 28. 29. 31. 52.
 Barsi Mihály bibliothecarius 140.
 Bartakolics János 643.
 Bártfa 5.
 Bartholomaeides 614.
 Basó Mátyás 378.
 Basta György 601. 793.
 Bathai Máthé 686.
 Báthor 746.
 Báthori András 57. 60. 64. 66.
 70. 73. 76. 78. 81. 243. 273.
 477. 656.
 Báthory Endre 143. 791.
 Bátori Boldizsár 646. 647. 694.
 Báthory Gábor 321. 646.
 Bátori Griseldis 646.
 Báthory István 353. 634. 635.
 644. 645. 688.
 Bátori Kristóf 644. 646. 687.
 Bátori Zsigmond 647.
 Báthory Sofia 369.
 Bajor herceg 502. 509. 526.
 Bayard 514.
 Bazel 3.
 Bebek György 610. 614. 619.
 645.

- Bebek Ferencz 275.
 Bebek Ilona 610. 619.
 Bebek Miklós 610.
 Beczkó (vár) 225. 773.
 Becse 254. 269. 270. 274. 597.
 Becskerek 254. 270. 274. 297.
 666.
 Bécs 65. 71. 73. 84. 87. 89. 95.
 241. 248. 323. 457. 470. 523.
 535. 651. 737. 792.
 Begner Dávid 480.
 Beháeddin-Záde 541. 542.
 Békes Adorján 635.
 Békes Gábor 645.
 Békes Gáspár 644. 645.
 Békes Gáspárné halála 642.
 Békes Lázár 645.
 Béla 124.
 Béli Pál 570.
 Belgiojoso 322.
 Belgrád 344. 375. 545. 756.
 Belleo János 693.
 Belzek 174.
 Benghner János 447. 479.
 Benigni Gáspár 628.
 Benkovith Ágoston 191.
 Bercsényi generalis 381. 781. 782.
 785.
 Bercsényi Miklós gróf 387. 394.
 396. 397. 584. 784. 788.
 Beregszász 421.
 Beregújfalú 185.
 Bereg-vármegye 764.
 Berlin 133.
 Berzeviczei Márton 692.
 Besperim 601.
 Besztercze 689.
 Beszterczebánya 24.
 Bethlenfalva 529.
 Bethlen Farkas 644.
 Bethlen Gábor 366. 431. 448.
 712. 729. 737. 764.
 Bethlen Gergely 563.
 Bethlen István 146.
 Berthóty Ferencz 322. 381.
- Bezegh Imre 396.
 Bialloblotzky 340.
 Biblia rabbinica magna 103, 104.
 Bid Tóbiás 159.
 Bihar-vármegye 265. 657. 688.
 744.
 Bilisi Mihály 140.
 Binjámín utazásai 105.
 Bobolia András 479.
 Bocskay 25. 56. 277. 300. 583.
 Bocskay István 700.
 Bocskay Miklós 796.
 Bodókö 35. 41.
 Bodó Márton 612.
 Bodrok 38.
 Boghody Ferencz 706.
 Bohus Dániel 288.
 Bonczida 647.
 Bonfinius 336.
 Bonn 699. 747.
 Borbély György 643.
 Bornemisza 26. 28. 29. 31. 302.
 309. 310.
 Bornemisza Benedek 687.
 Bornemisza Boldisár 126. 637.
 Bornemisza Ferencz 38.
 Bornemisza János 134. 223. 295.
 368. 646.
 Bornemisza Pál 13. 169. 170.
 687.
 Borosthelek 177.
 Borsos Tamás 145.
 Borsia 43.
 Bosnyákország 343.
 Bosnyák Sónia 215.
 Bosnyák Tamás 429. 431. 432.
 Bottyáni 316. 375. 432.
 Bottyán János 380. 780. 781.
 782. 783. 784.
 Boynichich (Horvát) György 649.
 651.
 Bozna 63.
 Bozza 563.
 Bozin 95. 242.
 Bozók 29. 32.

- Böhm Sámuel 611. 628.
 Bőjthy Gáspár historicus 141.
 Brandenburg 137. 366. 684.
 Brandenburgi választó 494. 497.
 507. 524. 535.
 Braniczka 45.
 Brankovics György 343.
 Brassó 564. 570.
 Boroszló 703.
 Braykutha 177.
 Breznóbánya 25. 316. 393.
 Briesc 375
 Brúna Izráel 109. 110.
 Brünn 109. 110.
 z'Bubna 426.
 Buda 3. 64. 81. 112. 128. 166.
 347. 353. 427. 551. 560. 637.
 669. 670. 682, 683. 755.
 Budai Ézsaiás 161.
 Budbaisz 434. 438.
 Buden (Budun=Buda) 107.
 Budens Dániel 623.
 Bulczki=Bulcsu 546. 547.
 Bulgária királya 104.
 Buquoi 438. 439. 699. 701. 704.
 Buzzacarini család 670.
 Byrthyn 176.

 Celesta Albert 722. 724.
 Calekut 68.
 Cantarini Kóhen Izsák Chájim
 669. 673.
 Caprara general 419. 744.
 Cartagena 497.
 Cassel 99.
 Cassius György 546.
 Castaldo Joannes Baptista mar-
 chio Cassani et comes Platinae
 71. 78. 80. 81. 85. 238. 242.
 249. 265. 272. 351. 600. 639.
 650.
 Catharina marchionissa 761. 762.
 763. 765. 767. 768.
 Cathedra aranyozó képiró 141.
 Caesarus Gallus 715. 716. 729.
- Caesarino Julián 344.
 Chaika Mihály 795.
 Chájim Sábthái 550. 551.
 Chánun 119.
 Chechke 176.
 Chefa 175.
 Chemche 174.
 Cherepes 175.
 Chernel György 767.
 Chinadoff előkötő 77.
 Chmeluicky 372.
 Christus 11. 96.
 Christianus dux Anhaltinus 704.
 Chusani Jakab 566.
 Chyrögd 597.
 Clementi Horatio 672.
 Clesel Menyhért 470. 715. 733.
 734.
 Cleve 369.
 Coblantz 747.
 Coburg Gotha herceg 613. 614.
 Collalto Claudio 743. 746.
 Congregatio Christifidelium 8.
 Corvin János 168.
 Corvinus Christoph typographus
 Herbornensis 192.
 Costelletto 340.
 Cotta Márton de Tholeto 582.
 Cumaní 248.
 Curia Bathorea 64 66.
 Czeceze 35.
 Czeglédi 584.
 Czeglédi István 769.
 Czemách Dávid 545. 683.
 Czernin 13.
 Czernin Herman 715. 716.
 Czernin József gróf 566.
 Czevi ben Jákob Áskenázi 674. 675.
 Cezaria 800.
 Czibak 635.
 Czigány nemzet 607.
 Czinadoff ingváll niderlandi kötés-
 sel 199.
 Czipova völgye 610. 631.
 Czobor Mihály 603. 604.

- Csáky** 134. 149. 150. 277. 290.
 305. 356. 360. 361.
Csáky Chrisztina 391. 397. 584.
Csáky László 376.
Csáky Mihály 395. 642. 689.
 690.
Csáky Zsigmond 383.
Csanád 76. 598.
Csanalos 795.
Csasznó (Csaszlau) 124.
Csavnik 127.
Cseffei László 151.
Csege 321. 323.
Csehország 352. 432. 442. 753.
Csejte 289.
Csemetzky Imre 620.
Csemer nuszt 128.
Cserei Balázs 569.
Cserei Judit 564.
Cserei Mihály 561. 564.
Cserei Pál 569.
Cserepvár 746.
Cserényi Gáspár 641.
Csetnek 296. 313. 315.
Csicsó vára 638.
Csik-Rákos 563.
Csomaközi 25. 54. 56. 277. 287.
 303. 305. 711.
Csomaközy Boldizsár 51.
Csuntava 612. 622.
Csuthy (Gáspár) 426. 428. 430.
 433. 436. 440. 441. 443. 705.

Daczó-Lám 28. 30.
Daczó György 643.
Dalmatia 743. 749.
Dampier 430. 434. 439. 699.
 703. 706.
Daniel János 51. 54. 56. 288.
Daniel prophéta 103.
Danzig 353.
Daróczy Ferencz 321. 453. 483.
Debreczen 5. 133. 553. 618.
Decius 566.
Deli Hasszán 800.

Dereghnye 453.
Derencsényi Miklós 610.
Dersffy Margit 770.
Dersffy Orsolya 770.
Deszput vajda 642.
Déva 244. 666. 749.
Dévén 312.
Devicze 31.
Diód 73. 409. 687.
Diósgyőr 776.
Dionysiopolis 343.
Divék-Ujfalú 774.
Dobó István 640.
Dobokavármegye 590.
Dobrachyn 176.
Dobsina 609. 610. 614. 619.
 620. 621. 622. 624. 627.
 629.
Dobsinai vasércz-telepek 609.
Dobszai mező 40.
Dobszói halmok 38.
Dóczy András 480.
Dolhai 422.
Domitrouich Péter 445.
Döblinger Bold. Simon 135.
Drágffy Gáspár 5.
Dráva 427.
Dreyling János 135. 138. 144.
 364.
Drinápoly 118. 757.
Drugeth János 776. 777. 779.
Dudik 13.
Duditth András orator 128.
Duina 691.
Duna 90. 245. 275.
Dunajecz 371.
Dupla tafota haczoka 771.
Durazzó 342.

Ebesfaiva 415.
Ébeni 25.
Eekh (doctor) 512.
Ecclesia catholica 7.
Ecclesia romana 8.
Ecsed 146. 418. 571. 753.

- Ecsked 375.
 Edelény 296.
 Edenfi Klára 178.
 Edenfi Kristóf 178.
 Eger 57. 62. 71. 256. 275. 382.
 657. 661.
 Eglino Raphael 192.
 Egri püspökség 250.
 Eggenberg herczeg 146.
 Eisenstadt Méir (ben Jiezechák)
 684.
 Eizpach 337.
 Ejtél 16.
 Elbinga 380.
 Eleemosinae 8.
 Élijáh ben Chájim 541. 542.
 Eliézer ben Jiezechák 106.
 Élijáh ha-Lévi 331.
 Ellúl hó 118. 671.
 d'Elvert 13.
 Endre (I.) 99.
 Endrédi nyereség 403.
 Enyed 59. 61. 63. 73. 76. 80.
 409.
 Enyiczke 227. 397.
 Eperjes 4. 21. 22. 41. 43. 44.
 47. 131. 168. 303. 741. 756.
 Erdély 15. 32. 42. 52. 53. 125.
 209. 288. 360. 456. 648.
 Erdélyi püspökség 89.
 Erdőd 642.
 Erdődi Kristóf 442. 700.
 Érsekujvár 33. 368. 388. 390.
 743. 754.
 Eszék 556. 600.
 Esztergom 33. 108. 295. 350.
 560. 638. 683. 755. 782.
 Eszterházi 136. 357.
 Eszterházy Antal gróf 390.
 Eszterhás Dániel 428.
 Eszterhás Miklós 214. 226. 432.
 442. 703. 797.
 Eucharistia 7. 8. 9.
 Ex praeiosio lapide *Bezoar* 769.
 Ezüst mosdó 128.
- Fáber János 1. 2.
 Fánesi György 432.
 Fanchyka 177.
 Faragó 25. 31. 37. 56.
 Fárasztó hegy 50. 54. 284.
 Farkas Ferencz 38.
 Farkas István 40.
 Farkas Sándor ezredes 783.
 Fáttra 51. 432.
 Faust Lőrincz 546.
 Fejér Gáspár 34. 300.
 Fehérhegy 289.
 Fejér Mihály 794.
 Fejér posztó 18.
 Fejérvármegye 46. 783.
 Fejérvár (Gyula) 19. 20. 69. 75.
 152. 240. 285. 413. 454. 455.
 474. 476. 482. 485. 489. 543.
 544. 689. 690. 707. 740.
 Fejérvár (Székes) 168. 350. 354.
 544. 553. 638.
 Fejérvári püspökség 258.
 Fejérváry Balás 706.
 Fekete Lőrincz 133. 150. 152.
 Fekete Péter 712.
 Fekete tenger 727.
 Fel-Csik 639. 642.
 Felsőbánya 146.
 Felső-Magyarország 757.
 Felső-Répás 46.
 Felső-Répási völgy 47.
 Feltóthi 50. 52. 55. 279.
 Felső Esüklő 177.
 Felvincz 240.
 Ferdinánd 1. 2. 5. 6. 10. 57. 58.
 73. 77. 84. 87. 89. 236. 253.
 437.
 Ferencz Károly herczeg 362.
 Ferenczffy Lőrincz 437. 445.
 469. 721.
 Ferenczy István 29. 30. 36.
 Ferenczy József 160.
 Ferhát passa 696.
 Filek 25. 28. 29. 53. 283. 297.
 298. 309. 311.

- Flavius Josef 340.
 Flystik Péter 449.
 Florencz 671.
 don Foelix 283. 286.
 Fogaras 15. 17. 20. 72. 132.
 152. 320. 362. 465. 467. 468.
 644. 761. 767.
 Forgách Ádám 215. 312. 313.
 Forgách Mária 195.
 Forgách Ferencz 643.
 Forgách Péter 431. 432. 434.
 Formulae solennes styli 163.
 Forró Boldizsár 128.
 Földváry Miklós 297.
 Fra Marco 672.
 Franciscus doctor 89. 235.
 Francz Gergely 615. 616. 617.
 Franciaország 90. 366. 546.
 Frangepán Ferencz 4. 206.
 Frankfurt 149. 683.
 Frater Augustinus 91. 235.
 Frater György 60. 63. 67. 70.
 76. 77. 80. 90. 91. 94. 96.
 245. 246. 249. 255. 261. 266.
 268. 270. 271. 351. 637. 639.
 651. 653. 655. 658. 659. 660.
 661. 662. 664. 665. 666. 667.
 668.
 Frater Pál 283. 285.
 Friaul 368.
 Fridrik császár 548. 549.
 Fugy 176.
 Füzér 35.

 Gács 308. 312.
 Galád 598.
 Gál Simon 632.
 Galesius Hubert 546.
 Gálfi János 645.
 Galgóc 28. 468. 469. 529.
 Gallipoli 118.
 Gans Dávid 554. 683.
 Garam 28. 29. 33. 54. 297.
 Gáspár János 728.
 Gáspár vajda 19.

 Gaudi András 45. 46. 48. 299.
 Gávai Miklós 590. 593.
 Gawra 177.
 Géczy András 794.
 Gedáljáh ibn-Jáchja 338.
 Gelei István 151.
 Gemmifrisores 162.
 Genua 340.
 Gerend 20. 287. 319.
 Gerson ben Jehúdáh 98.
 Gesztely 302. 309.
 Geszti Ferencz 645. 648.
 Giezi János 647.
 Gimes 292.
 Globoczky Pál 697.
 Gluchovsky 133. 138.
 Gnadenpfening 229.
 Góg 97.
 Gonzaga Ferdinánd 493.
 Gosztonyi László 160.
 Gottschalk 341.
 Götz tábornok 367. 744.
 Göllnicz folyó 610.
 Göllnicz völgy 616. 617.
 Gömör 315.
 Gömörly Máttyás 614. 617. 618
 622.
 Göncz 35. 40. 42. 304. 779.
 Görgény 563.
 Görgő 313. 316.
 Görgei Jób 283.
 Gramatozkj 69.
 Gramouil 204.
 Granvelle 537.
 Gratian Gáspár 431. 730.
 Gréc 380. 440. 781,
 Gritti Lajos 635.
 Gusztáv Adolf 360. 372.

 Gyalu 169. 170. 583. 640. 687.
 Gyapyw 175.
 Gyarmat 24. 292.
 Gyémántos gyűrű fekete zománcz-
 czal 590.

Gyémántos gyöngyös holeczpont
195.

Gyöngyös 110.

Gyöngyössy István 378.

Győr 676. 683. 755.

György brandenburgi örgróf 4.

Györffy Tamás 433.

Gyula 599. 642. 654.

Gyulai Ferencz 41. 48.

Gyulaffy László 644. 645.

Hádád-Rimon 115.

Hágár országa (Magyarország) 98.

99. 100. 102.

Hagymási Kristóf 644.

Hajduság 36. 44.

Halász István 161.

Haller György 711.

Haller István 135.

Haller Péter 62.

Halil effendi 457.

Halil passa 737.

Hamburg 366.

Hanau 178.

Hankó Balás 626.

Harasztasi Balázs 151.

Hardeck árulása 683.

Harinnay Farkas 80.

Háromszék 639. 643. 690.

Hasszan basi 557.

Hatvan 251. 683.

Hatvani 285.

Hatzfeld tábornok 372.

Havasalföld 563.

Hazi Jussuf 143. 357.

Heidelberga 193. 797.

Heister Hannibal Josef 390. 391.

392. 744. 745.

Helia moldvai vajda 87. 652.

Hemo folyó 343.

Herberstain Zsigmond 76. 78. 81.

Hernác (szövet) 186.

Hernád 38. 295. 308.

Herzogin Mignon 136.

Heszenpiller 430.

Hetetszakai vásár 410.

Hevenessy-féle collectio 633.

Hibe 50.

Hieronimus 8.

Himmelskron bánya 631.

Hiripi György 140.

Hodossi 56. 280. 287.

Hoffmann János 65.

Holah gróf 443.

Hollandia 105. 132. 366.

Holics 552.

Homonna 456.

Homonnai 51. 52. 53. 54. 56.

231. 277. 285. 289. 375. 711.

Homonnay Bálint 150.

Homonnai János 34. 35. 221.

Horn 430. 435. 438.

Horologium Anglicanum 183.

Horváth Bertalan 599. 600.

Horvát István 285.

Horváthyowyth Bertalan 251.

Hranyovicza 395.

Hunyad 73. 357. 646. 749.

Hunyadi 117. 344.

Huszár 26. 29. 38. 43. 287.

Huszár Mátyás 27.

Huszár Péter 172.

Huszt 125. 130. 423.

Hutászat 631.

Ibrány 34. 35. 36. 37. 38. 42.

43. 305.

Ibrányi Mihály 360.

Ifjú János 648.

Igló-Ujfalu 48.

Ijjár hó 682.

Illésházi 290. 311. 321.

Illyésházy Ilona 195.

Illésházi István 326.

Illyés vajda 638.

Ilosvay Ábrahám 607.

Imreff János 321. 322.

Ingváll (gyócs, gallus) 774.

- Ipoly 33. 34.
 Irgetheg 177.
 Isabella királyné 81. 82.
 Istamet (szöveg) 404. 405.
 István (V.) 377.
 Iszerlein Izráel 108. 109.
 Ivániscevich Benedek 266.
 Izaa csasz 246,
 Izo parlaga 177.
- J**ablonka 56.
 Jakab mester 161.
 bona Jakchiorum 95.
 Janboli 543. 544.
 János Fülöp mainzi választó 747.
 János György szász választó 747.
 János király 2. 409. 634. 635.
 János mester 161. 162.
 János neverssi gróf 342.
 Jass 486. 487 717.
 Jechiszkijáhu há-Kóhen 682.
 Jehúdáh ben Jiczchák 106.
 Jehúdáh há-Kóhen 98. 101. 681.
 Jehúda Léba 544.
 Jehúdáh ostora 112.
 Jenő 371. 373. 482. 714. 738.
 740.
 Jeremiás siralmi 678.
 Jeruzsálem 554. 682.
 Jesúrun folyóirat 676.
 Jesznő 52. 53.
 Jiczchák ben Móseh 106. 107.
 Jochaszin 111.
 Jóma 102.
 Jordan Gottfrid 357.
 Jordán Izsák 357.
 Jordanova 54.
 József há-Kóhen 340. 546, 549.
 Jósika Farkas 800.
 Josva 296. 384.
 Judaei Budenses 168.
 Justinianus 566.
 Jusuf aga 144.
- K**abós Farkas 643.
 Kabos Mihály 73.
 Kádun basa 345.
 Kajali Pál 379. 380. 780. 786.
 788.
 Kálló 38. 39. 321. 748. 756.
 Kálmán király 102.
 Kálonimosz 103.
 Kalvin hite 133.
 Kamentzki János 621. 628.
 Kammergericht 525.
 Kánaán (Csehország) 105.
 Kandia 800.
 Kanizsa 368. 742. 748. 752.
 754.
 Kapachel 177.
 Kapi András 454. 761. 794.
 Kapi Endre 145. 153.
 Kapi István 368.
 Kapisztrán János 117. 344.
 Kaprehilár kihaja 697.
 Kapronezai 25. 26.
 Kapszáli Élijáhu 113. 115.
 Kapucz 400.
 Karamania királya 343.
 Kara Mehemet csasz 736.
 Karasya (szöveg) 404.
 Karchewa 692.
 Karibolo vajda 346.
 Karlovitz György 538.
 Károly francia király 547.
 V. Károly 58.
 Károly László 584.
 Károlyi Sándor 784.
 Karynykfalva 176.
 Kassa 21. 22. 25. 34. 38. 125.
 134. 296. 299. 303. 368. 376.
 397. 741. 792. 793. 794. 795.
 796.
 Kassai István 139. 151. 153.
 447.
 Katona István 134.
 Kaza 314.
 Kecze 563.
 Kecskemét 64. 618.

- Kék posztó 18.
 Kellemessi 422.
 Kemény János 13. 14. 15. 22.
 750. 751. 798.
 Kemény János emlékirata 13.
 Kemény László 640.
 Kemény Simon 583.
 Kemend 33.
 Kende András 29.
 Kende János 77.
 Kendeffy János 95.
 Kendi Ferencz 67. 68. 599. 639.
 654. 664.
 Kendi István 456.
 Kendi Sándor 646.
 Kerecsényi László 644.
 Kerekes Tamás 37. 50. 283.
 Keresztes Mezeu 74.
 Keresztesi Pál 153.
 Kéri János 360.
 Khevenhiller 369.
 Kethegyan 174.
 Kethe Tharcha 174.
 Késmárk 47. 123.
 Két dergieze 400.
 Két Monozló 400.
 Kevi Oppidum 168.
 Keza 175.
 Kezthegh 177.
 Kinizsi Pál 168.
 Kinislő 34. 306.
 Kis Bodak 684.
 Kismarton 337. 554. 684.
 Kis Radwán 175.
 Kis-Várda 130. 369. 641.
 Kiszlevhó 122. 682.
 Kitonich 566.
 Kledrin 684.
 Kleng Tamás 138.
 Klobusiczky 228. 368.
 Kobak József 676.
 Kohári 316.
 Koháry herczeg 614.
 Kohászat 614.
 Kóhen Éfrájim 554. 558. 674. 675.
- Kolb István 170.
 Kolinovics Gábor följegyzései 785.
 Kolosmonostor 639.
 Kolosvár 415. 416. 453. 471.
 472. 480. 755.
 Komárom 376. 755.
 Komornik 18.
 Konez András 31. 51.
 Konez György 25. 301.
 Konez Pál 21.
 Konstantinápoly 90. 105. 115.
 117. 120. 135. 360. 427. 542.
 555. 683. 698. 800.
 Konstantin vajda 748.
 Kopáchy Ferencz 124. 125. 127.
 Koppán 755.
 Koppe generalis 744. 753.
 Korbavia 345.
 Koretzky Sámuel 488. 718.
 Kornis 25. 29. 31. 33. 134. 317.
 Kornis Farkas 644.
 Kornis Miklós 659.
 Kornis Zsigmond 136. 139. 145.
 155. 322. 593.
 Koron 349.
 Korpona 29. 53.
 Korybuth Mihály 487.
 Kospoth 134.
 Kosztolán 230.
 Kovács Gáspár 172.
 Kovacsóczy 134. 139. 153.
 Kovacsóczy Farkas 645.
 Kovachióczy István 761.
 Kőrmöcz 23. 24. 25. 168.
 Körös 61. 756.
 Kővár 18. 22. 320. 451. 642.
 749.
 Kővár vidéke 18.
 Kövér Gáspár 37.
 Köves Kaall 400.
 Köveskúti zsinat 193.
 Krakkó 125. 129. 353. 372.
 Krakai vajda 131.
 Kramer András 627.
 Krasznahorka 788.

- Kremzir 217. 218.
 Krenedics Ferencz 162.
 Krochmal Menachem Mendel 552.
 Krusevácz 115.
 Kuckländer ezreles 783. 786.
 Kulcsár István 633.
 Kun Ferencz 153.
 Kun Gothárt 634. 636.
 Kun Ilona 563.
 Kun László uram 38.
 Kun Lázár 599. 664.
 Kun Mihály 563.
 Kunuytth Rezsépp bég 693.
 Küküllő 752.
 Küküllő vár 139.
 Künigsperg Castrum 793.
 Küri Celebibi 352.
 Kys Irwgd 176.
 Kwallja 177.
 Kwrthwles 177.
 Kwthe Ewzy 174.
 Kurt Aga 695. 696. 698.

 II. Lajos 118. 346. 549.
 XIV. Lajos 757.
 V. László 109. 547.
 Lajtha 342.
 Landauer 163.
 Langfó 110.
 Langenberg hegy 611.
 Lányi Pál 611. 616. 620. 621.
 622. 623. 625. 632.
 Láp 175.
 Laskai János 191.
 Lassota Erik Steblan 453. 481.
 482.
 Lázár Ferencz 636.
 Lázár Imre 635.
 Lednicze 51. 277. 290.
 Lehotzky Mihály 627.
 Lelesz 360. 362.
 Lemberg 106. 372. 674.
 Lengyelország 44. 45. 46. 47.
 48. 106. 124. 129. 320. 364.
 684. 697.

 X. Leo pápa 7.
 Leopold császár 670.
 Leopold hercege 706.
 Lépes Bálint 721. 469.
 Lees 175.
 Lesseuy 421. 422.
 Letha 660.
 Léva 24. 26. 28. 29. 311. 383.
 442.
 Lincz 380. 470. 493. 497. 518.
 Lindenspur 369.
 Likova 285.
 Lípcei 25. 31. 49. 281. 283.
 Lippa 244. 245. 376. 482. 639.
 656. 714. 728. 731. 732. 738.
 740.
 Lippay György 798.
 Liphay Ádám 781.
 Liphay Imre 429. 431. 432. 434.
 435. 443.
 Liptóság 303. 316.
 Liptó újvár 289. 304. 440.
 Liptó vármegye 50. 52. 278. 304.
 Liszka 37.
 B. Lisztius László munkája 163.
 Literatus Tamás 73.
 Lobkovicz hercege 369. 750.
 Lombardia 105.
 Londis (szövet) 405.
 Lónyai 40. 55. 219.
 Lónyai Zsigmond 368.
 Loránthffi Mihály 604.
 Loránthffi Susánna 767. 768. 797.
 Lóra való szerszám, a slefek rajta
 aranyos fehérrel elegyek 592.
 Losky 373.
 Losonez 28.
 Losonczy István 80. 597. 601.
 Lőcse 44. 46. 48. 49. 50. 303. 392.
 Löffelholz generalis 393.
 Lubomerszky 123. 371.
 Ludas 659. 660.
 Ludolf 546.
 Lupul 47. 800.
 Lutherus 7. 9.

- Lublin 374.
 Luxembourg 518.
 Macskási Boldizsár 563.
 Macskási ménese 25.
 Magóg 97.
 Magyar Kakuch 176.
 Magyarország 32. 39. 57. 58. 63.
 98. 99. 100. 102. 105. 106. 209.
 288. 321. 548. 636. 648. 684.
 Mahmuth princeps Turcarum 61.
 Mainz 98. 99. 100. 101. 102.
 Majlád 634. 635.
 Majlád Gábor 641. 642.
 Mansfeld 24. 203. 726.
 Máramaros 126.
 Marburg 108.
 Marczaly László 581.
 Marchilháza 175.
 Marco d'Avinó 672. 663.
 Marko vajda 727.
 Marcus Antonius 666. 668.
 Margarita Antal 553.
 Markosfalvi 135.
 Markosfalvi Márton 150.
 Marignan Marquis de 523.
 Melignano Marquis de 526. 531.
 Maros 43.
 Maros-Vásárhely 593.
 Márton mester 163.
 Martinengus Hieronymus comes
 nuncius 251. 666.
 Máté vajda 800.
 II. Mátyás 445. 721.
 Mátyás herceg 321.
 Mátyás király 548.
 Maurer Mihály 282.
 Maximilián 71. 73. 88. 128.
 Mayr Conrad 9.
 Média 105.
 Mednyánszky István 371.
 Mednyánszky Jónás 211. 772.
 Medve 684.
 Megyes 152. 219. 637.
 Megyesfalva 595.
 Méir ben Báruk 98. 106.
 Mehmet passa 237.
 Melanchton 4. 5.
 Meleg források 107.
 Melýth György 65. 66. 762.
 Melit Pál 323.
 Mező Teremi 19.
 Mihály vajda 647.
 Mikhálogli basa 348.
 Miklai Mihály 610. 619.
 Miklós festő 164.
 Mikó Ferencz 133. 134. 138. 152.
 Mikó Imre gróf 633.
 Miksa-féle bánya-rendelet 618.
 Mindszenti Benedek 647.
 Miri Alem 142.
 Miskolcz 5. 618.
 Mohács 346. 600.
 II. Mohammed 113. 115. 116. 344.
 Mohila János 358.
 Mohila Sándor 486. 717. 718.
 Moldova 59. 376. 656.
 Mojzla vajda 635.
 Mokcsay Balázs 130.
 Molard 426. 427. 428. 432.
 Molitor 203.
 Monok 41.
 Monaki 21. 320.
 Monosthor 73. 76.
 Montecuculi 744. 750. 754. 756.
 757.
 Montforti gróf 497. 500. 505.
 Montréal 514.
 Móre István 320.
 Morlet titkár 503.
 Morsina 76.
 Morva 56. 125. 286. 289. 380.
 Mosdosy Ambrus 686.
 Munkács 50. 129. 131. 133. 278.
 358. 360. 362. 394. 418. 419.
 423. 424. 583. 636. 763.
 II. Murád 343.
 Murán 24. 215. 222. 223. 226.
 279. 285. 294. 297. 309. 377.
 380. 396. 397. 606. 786.

- Murányi Venus 378.
 Murifraga 74.
 Muskátér por 17.
 München 747.

 Nabugodonosor monarcha 463.
 Náchás 119.
 Nádas 37. 38.
 Nádasdy Ferencz gróf 211. 229.
 230. 233.
 Nádasdi Tamás 72. 73. 76. 78.
 81. 85. 243. 258. 432. 442.
 650. 656.
 Nádudvar 321. 323. 648.
 Nádudvari János 590. 593.
 Nagy-Ajta 565.
 Nagy András 321. 329. 793.
 Nagy-Bánya 183. 642. 688. 751.
 Nagy gyászdal 677.
 Nagy Ida 23.
 Nagy Imre 31. 33.
 Nagy Irügd 176.
 Nagy Iván 780. 781. 784. 788.
 Nagy Lak 95.
 Nagy Lőrincz 456.
 Nagy Ludas 659.
 Nagy Lukács 456.
 Nagy Pál 319.
 Nagy Radwán 175.
 Nagy Szombath 367. 551. 752.
 Nagy-Várad 369.
 Nándorfehérvár 114. 115. 116.
 243. 346. 715. 716.
 Nászhozomány 152.
 Náthán 109.
 Navarra 533.
 Nazupp passa 726.
 Nays 134.
 Nehorai 109.
 Nemes őszi 174.
 Németi 35.
 Németország 132. 355. 496. 546.
 513.
 Német Ötvös 141.
 Neszterfejevár 727.

 Nikápoly 342. 647.
 Nikolsburg 552. 676.
 Nis 348. 600.
 Niszán hó 559.
 Nitra vize 24.
 Nürnberg 11. 512. 515. 531.
 Nowodworsky Bertalan cavalier de
 Malta 477.
 Nuptiae Parisiensis 357.
 Nymethy Gergely 793.
 Nirkállói Tamás 162.
 Nyakazó kapitány 688.
 Nyaláb 130.
 Nyári 40.
 Nyári István 440. 441.
 Nyári Pál 793.
 Nyitra 27. 28. 29. 798.

 Ó-Buda 109.
 D'Occaigue 499.
 Ochesky 69.
 Oeskay Gáspár 441.
 Offenbánya 169.
 Olaszország 97. 105. 355. 670.
 Olasz ötvös 141.
 Oláhország 544. 563.
 Oláh Miklós 58: 267. 596.
 Olá Kakuch 176.
 Olmücz 278. 279. 703.
 Olt 754.
 Ombozy Miklós 640.
 Omlott olykor sorján az német
 419.
 Onod 34. 299. 302. 311. 571.
 Opatovicz 371.
 Orbai Margit 645.
 Orle János 215. 227.
 Orló 692.
 Orossy 176.
 Oroszlyáni István 396.
 Oroszország királya 104.
 Osztrigosz 107. 108.
 Ór-Záruá 106. 107.
 Osztroicz 422.
 Ostrosith István 700.

- Osztrovicza 115.
 Ottokár cseh király 549.
 Óvár 256. 602.
 Óváry István 698.
 Ozsdola 599.
 Oxensterna 365.
 Ördöghegy 345.
 Örmény Péter 791.
- P**áchád Jiczehák 669.
 Padre Bartolomeo da Castelfranco 672.
 Pádua 670. 672.
 Pádúai Méir 333. 336. 337.
 Palánk 24. 32. 33. 283. 292.
 Palást 32.
 Palaticz 77.
 Pálffy Miklós 703. 706.
 Pálffy Pál 216. 229. 368.
 Palóczy László 610.
 Palotha 177.
 Panas 174.
 Pankotha 174.
 Panth 174.
 Pap András 29.
 Pápay János 384.
 Parnó 456.
 Passau 380.
 Pásztó 553.
 Patak 34. 36. 38. 151. 303. 304. 320. 571.
 Pataky János 456.
 Pathóchy 70.
 Pathóchy Ferencz 267. 271. 654.
 Pató János *szolgabíró* 771. 772.
 Patras 349.
 Pávai 18.
 Pécs 638.
 Pekri Ferencz 37.
 Pellionis István 622.
 Pellio Vineze 653.
 Pelsőcz 314.
 Perényi Ferencz 283.
 - » Gábor 146. 583.
 - » György 583.
- Perényi István 583.
 - » János 583.
 - » Péter 3. 4.
 Perényi Zsigmond 147.
 Perkata 557. 558.
 Pernyeszi István 644. 645. 646.
 Pertham basa 689.
 Persia 105.
 Pest 57. 63. 64. 168. 349. 350. 493. 517. 670.
 Pesthere 177.
 Pest-Pilis-Soltvármegye 783.
 Pesthi Gáspár 663.
 Pesthi Imre 69.
 Peszakin u-Kethábim 108.
 Petárda 17.
 Péter szobrász 164.
 Péter vajda 634. 637. 638.
 Pétervárad 348.
 Pethő István 178.
 Petki 21. 32.
 Petki Bálint 637. 664.
 Petraskó vajda 640.
 Petricsevics Horvát Ferencz 593. 595.
 Petrovics Péter 64. 88. 236. 639. 640. 641.
 Pilatus kormányzó 153.
 Pilez Gáspár 610.
 Piscator János 192.
 Pisetzky Ádám de Kranychfellt 366.
 Plazer Márton 387.
 Plescovia 691. 692.
 Podiebrad 792.
 Podjebrad György 548.
 Podolia 148. 726.
 Pográny István 427.
 Pókai János 643.
 Poloczka 691.
 Polonka 395.
 Polyand 174.
 Pompejus 286.
 Pongrátz 130.
 Pongrátz György 389.

- Portia herczeg 750.
 Pósházi 584.
 Posalaka 176.
 Pozsgai 29.
 Pozsony 71. 95. 166. 436. 439.
 441. 442. 554. 684.
 Prága 338. 518. 547. 715. 734.
 735.
 Prásmár 711.
 Praepostvári 21. 134.
 Prépostvári Bálint 795.
 Prepost őszi 174.
 Pribék János 600.
 Pribék Vincze 600.
 Privigyei mező 284. 289.
 Próna 50. 51.
 Pucham 23. 26. 31. 215. 218.
 221. 222. 224. 227. 297. 303.
 310. 375.
 Pulsky Mihály 625.
 Purim 106.
 Putnok 308. 312.
 Putnaki János 53. 137.
 Püspöki 128.
 Pyber János 147.
 Quadragesimali 8.
 Questenberg Gerard 367. 735.
- R**abutin Lajos 566.
 Radák László 687.
 Radics András 424.
 Radna 689.
 Radul vajda 637.
 Radván 37.
 Radványi Ferencz 384. 385.
 Radvánszky János 782.
 Ragusa 91.
 Rahó 298.
 Rakomaz 301.
 Rákóczy György 13. 148. 150.
 219. 362. 364. 369. 370. 371.
 760. 766.
 Rákóczy Ferencz 369. 379. 381.
 384. 388. 389. 571. 608. 780.
- Rákóczy Zsigmond 21. 22. 25. 33.
 294. 797.
 Ratzenberger Keresztély 624.
 Rác György 791.
 Rautel Henrik 549.
 Ravazlik 177.
 Rác Almás 557.
 Rác Mihál 600.
 Rácország 742.
 Rási 102.
 Rebenick Mátyás 367.
 Redzeb hó 145.
 Regéc 35. 38. 55. 139. 281. 293.
 422. 571.
 Regensburg 109. 491. 499. 517.
 Remenik család 611.
 Reytzner 620. 621.
 Répás 48.
 Révai Ferencz 3. 4. 5. 10. 53.
 Révay István 771.
 Révay László 216. 219. 225.
 Révay Péter 457. 705.
 Rézbányák 619.
 Rhédei Ferencz 710.
 Rhuber János 125. 130.
 Rhodus lakosai 121.
 Rilskó 692.
 Rimaszécs 308. 312. 313. 314.
 315.
 Rimaszombat 296. 297. 308. 312.
 313. 314. 315. 389.
 Rimay János 428. 429. 433. 436.
 438. 440. 441. 443. 705. 706.
 Ritter képiró 165.
 Rohonc 435.
 Róma 21. 96. 97.
 Rosillon 533.
 Rosnyó 296. 313. 316.
 Rottal gróf 378. 753.
 Rozgony 43. 606.
 Rozvagy 34.
 Rőcze 316.
 Rőt Orbán 41. 44. 304.
 Rőthy Katalin 378.
 Rudna 56. 277. 282.

- Ruffinyi János 627
 Rustan basa 523.
 Rutkay Mihál 429.
 Rikasd 176.

 Saack Rudolf 155. 356.
 Sajó 294. 309. 320. 610.
 Salamon há-Lévi 675.
 Salm comes 255.
 Salombiz 352.
 Salseleth hakábbaláh 338.
 Samandria 243.
 Sámsond 690.
 Sámuel ha-Lévi 556.
 Sándor István 639.
 Sándor Mihály 664.
 Sándor vajda 640. 643.
 Sárd 647.
 Sarló 31.
 Sarmasági Miklós 647.
 Sarmasági Zsigmond 447. 454. ,
 Sáros 44. 51.
 Sartori Mátyás 603.
 Sárvár 3.
 Sa-vár bég 648.
 Savoyai Eugen herczeg 782. 783.
 Szászfalwa 176.
 Sbarafsky krakói vajda 152.
 Sboroskj Sámuel 124.
 Selabina 12.
 Scultéty 428. 431.
 Schaffhause 165.
 Schulhof Izsák 675.
 Sebessi 15. 16.
 Sebök György 626.
 Segesvár 67. 70. 658. 754.
 Selmecz 25.
 Selómok Jiezháki 101.
 Selómoh ben Virga (Ibn. Verga)
 112.
 Sempte 24. 784.
 Sennyei István 762.
 Segnyei Miklós 322.
 Semsey György 212. 230.
 Sepsi 220.

 Serédi 55.
 Serédi Benedek 180.
 » Gáspár 4. 510. 522. 527.
 » István 180. 799.
 » Sofia 181.
 Serges 177.
 Seydi basa 741. 752.
 Sforza Pallavicini 271. 351. 649.
 654. 657.
 Siklós 638.
 Simon ben Jóchái 680.
 Simonyi Mátyás 702.
 Simonyi Serke 315.
 Sineár (Mesopotamia) 105.
 Skander bég 343.
 Skola hágó 372.
 Skythia 97.
 Slésia 45. 56. 59. 125. 372. 495.
 498. 753. 793.
 Snéor Éfrájim 331. 336.
 Solymos 244.
 Sombori László 647.
 Somlyó 571. 687.
 Somogyi Mátyás 702.
 Somorja 684.
 Somos Gáspár 135.
 Sophia 90. 234. 348. 523. 541.
 Sopron 168. 361.
 Soos István 24.
 Souches 741. 742. 744. 748. 750.
 754. 756.
 Sövényfalvy Dániel 737.
 Spangenberg Czerjék 545.
 Spanyolország 105. 757.
 Speier 102. 106. 338. 504. 507.
 512. 520. 530. 674.
 Spitek Jordán 123.
 Sporek generalis 744.
 Stanislausky 373.
 Stahrenbergh 391. 429. 435. 442.
 702. 703. 704. 744. 753.
 Stambul 748.
 Statilius 510.
 Statilius János 638.
 Stecho Ludolf 358. 360.

- Stenczel Janusius 722.
 Stomfa 431. 676.
 Stöckel Lénárd 3. 4. 5. 603.
 Strayer György 484.
 Straszburger Pál 358. 360. 364.
 Styria 380. 701.
 Sulficarius dragoman 144.
 Sulyok 25. 26. 319.
 Sulyok Imre 614.
 Schwartzenberg 621.
 Simonkerek 175.

 Szabolcs vmegye 325.
 Szabolcs 60. 176.
 Szabó Károly 633.
 Száádjáh 103. 104.
 Száadvára 293. 311. 316.
 Szaib 230. 232.
 Szakács Pál 51.
 Szakmári János 384. 386.
 Szakolecza 552.
 Szalaházy Tamás 1.
 Szaláncz 36.
 Szalánczy László 128.
 Szalárdi János 13. 17. 415. 416.
 Szalárdi János historiája 13.
 Szalasy Miklós 647.
 Szalavár 750.
 Szalonichi 550.
 Szamosközy 633.
 Szamos-Ujvár 149. 364. 647.
 Szántó 41. 308.
 Szász Fencs 583.
 Szász Sebes 75. 90. 91. 92. 634.
 635.
 Száva folyó 752.
 Szeben 19. 274. 651. 656. 757.
 Szebin 44. 45.
 Szécsén 24. 385.
 Szécsi György 796.
 Széchy Mária 216. 378. 605. 606.
 Szeged 251.
 Székelyhid 139. 583. 745. 746.
 748. 752.
 Székely krónika 633.
 Székely Mózes 644. 646. 647.
 Szekszenás ló 421.
 Szelepcsényi György 212. 371.
 Szelim 116. 117. 118. 643.
 Szénási Mátyás 321.
 Szecezi Molnár Albert 178.
 Szendrő 40. 115. 216. 225. 226.
 281. 291. 295. 298. 309. 311.
 316. 606.
 Szentbenedek 24. 297.
 Szent György 95. 212.
 Szent Imre 43.
 Szent János nyaka vágása 634.
 Szent Márton 306.
 Szent Miklós 130.
 Szentiványi János 183.
 Szentiványi Mihály 306.
 Szentjób 748. 749.
 Szentkereszt 23. 24. 26.
 Szent Péter vasa szakadása 637.
 Szepesvára 293.
 Szerajevo 674.
 Szerbia 344.
 Szerednyei Dobó 130.
 Szerencs 36. 37. 40. 42. 301.
 305. 571. 754.
 Szerencsés Imre 331. 331. 335.
 336.
 Szerkes Jóel 543. 545.
 Sziget 642.
 Szikszó 4. 317.
 Szikszay Mátyás 134.
 Szilágyi Sándor 566.
 Szilasy János 321.
 Szimcha bár Chájim 553.
 Szimcha ben Gerson ha-Kóhen
 552.
 Szimchath-torah 106.
 Szinán basa 348. 695. 696. 698.
 Szinthiva 642.
 Szirmay István 395.
 Sziván hó 543. 682.
 Szkender passa 726. 727. 738.
 Szlávik János 622. 629.
 Szluha Ferencz 387.

- Szoboszló 712.
 Szolecz vára 371.
 Szolnok 57. 63. 64. 248. 250.
 256. 265. 274.
 Szontagh Gáspár 612. 620. 621.
 623. 624. 625. 627. 629. 632.
 Szontagh Pál 617. 628.
 Szontagh Tóbiás 613.
 Szőlős 176.
 Szörény vára 346.
 Sztraczeno 632.
 Sztrascicza 432. 434.
 Sztrecseni ut 56.
 Sztrigova 27.
 Szucsán 54. 56. 226. 277.
 Szuhai 30. 31. 35. 41.
 Szuhay Mátyás 304.
 Szulejman 116. 118. 346. 347.
 549. 642. 697. 738.
 Szulyovszky bányatársulat 629.
 Szunyog 289. 432.
 Szúra 103.
 Szurdok 177.

Talmud 102.
 Talya 35. 293. 306.
 Táná di bé-Eljáhú 97.
 Tarczal 51. 305. 360. 362.
 Taresa 46.
 Tárkányi István 325.
 Tarnow 787.
 Tarszija királyság 111.
 Tasnád 318. 688.
 Tata 784.
 Tayfel Erasmus 600.
 Técső 126.
 Teleki Mihály 563.
 Telki bánya 40.
 Terebes 48.
 Török János 75. 76. 77. 597.
 641.
 Teuffenpach (Tiefenbach 367. 369.
 438) 427. 429. 431. 434.
 Thankófalwa 177.
 Thelegd 176.

 Telegdi Mihály 130.
 Telegdi püspök 432.
 Telekessy István 765.
 Telekessy táncza 222.
 Thelky 176.
 Temesvár 244. 263. 270. 639.
 650. 656.
 Temesvári Lőrincz 610. 619.
 Tholdy 66.
 Tholedo 581.
 Thorda 70. 77. 273. 636. 637.
 Thorda Zsigmond 208.
 Tordavármegye 46.
 Thurn Henrik gróf 362.
 » Mátyás 364. 366. 443.
 Thurschwamb 335.
 Thurzó Elek 529. 532.
 Thurzó György 604.
 Thurzó Szaniszló 705. 795.
 Thuskanygh András de Clisia 775
 Thuz Osvald de szent László 169
 Tiranova 348.
 Tirász 111.
 Tiszólcz 316.
 Tóráth-chájim 550.
 Trencsénvármegye 277. 292.
 Tolcsva 302.
 Tokaj 21. 36. 37. 40. 133. 286.
 294. 311. 362. 751. 757.
 Toldalagi Ferencz 36.
 » János 137.
 » Mihály 712.
 Tolna 427.
 Tolvay Ferencz 782.
 Tomory Pál 346. 347.
 Tomsa István 707. 708.
 Topsel János 722. 724.
 Torma Kristóf 695.
 Tornaallja 295. 315.
 Tornallyay család 378.
 » Ferencz 395. 787. 788.
 » János 378.
 » Jakab 787.
 Torpuato János gróf 346.
 Tökölyi 47. 49. 378. 563. 569.

- Török András 386.
 Török Bálint 634. 637.
 Törökország 113. 114. 355. 545.
 Tre' osztó 223. 227.
 Tudelai Binjámín (ben Jónáh) 105.
 Tunis 111.
 Tur 32.
 Turóczvármegye 278.
 Tusa 35. 299.
 Tyrol 523.
 Tisza Tamás 771.
 Ucrain 374.
 Udvarhely 634. 642.
 Uj-Buda 109.
 Ujfalusi András 291.
 Ujlaki Borbála 180.
 Ujlaky György 180.
 Ujlaki István 771.
 Ujlaki Mátyás 771.
 Ujvári Jankó 442.
 II. Ulászló 165. 343.
 Unghvár 394. 396. 397.
 Ungnad Dávid 791.
 Usviata 691.
 Úsz István 44. 279.
 Utrecht 518.
 Vác 431.
 Vajda György 34. 307.
 Vay Ádám 385. 571.
 Vayi Péter 768.
 Valdek 374.
 Vámos-Ujfalu 303. 305.
 Várad 128. 135. 321. 325. 711.
 Váralja 47. 48.
 Varanó 318. 645.
 Varanó völgye 43.
 Várdai Mihály 130.
 Várdai Pál 5.
 Várna 343.
 Varsó 123. 373. 477. 478. 479.
 Vas István 55. 279.
 Vas József 163.
 Vas Mihály 174.
 Vásecz 50.
 Végles 24.
 Velence 282. 338. 552. 670.
 Vellenstein Hannibál 566.
 Velikiluk 691. 692.
 Velisa 691.
 Venczellő 224.
 Veres Mihály 151.
 Veres posztó 18.
 Verner György 686.
 Veszprém vmegye 783.
 Vincz 135.
 Vilna 674. 676. 681. 690.
 Vinczi uj keresztyének gazdája 18.
 Vissenacq Sándor Jean L. B. de
 Scutry 181.
 Visniverszky Mihály 692.
 Visoly 147. 637.
 Visztula 371. 374.
 Vitebszkó 691.
 Vizakna 653. 655. 658.
 Vizenberg János 722. 724.
 Vizkeleti 290. 310. 319. 432.
 Volmár 134. 138.
 Zábádiáh 345.
 Zaburt 341.
 Zacchi család 670.
 Zádorháza 308.
 Zaka 176.
 Zákány 368.
 Zakúth Ábrahám 111.
 Zalánkemán 255.
 Zamosci cancellár 473.
 Zámi György 321.
 Zápolya János 619.
 Zaránd 256.
 Zatureczky 222.
 Zboró 369.
 Zdryniso 92.
 Zemlén 255.
 Zeréni Farkas 152.
 Zerinvár 756. 757.
 Zryttthe 130.
 Zeryttthey János 130.

Zsil 175.	Zománez, fekete 592.
Zilahy Ferencz 666.	Zombor 301.
Ziska 548.	Zoltán 21.
Zmolensko 691. 692.	Zolán Jóna 38.
Znaym 706.	Zriny 290. 313. 316. 748. 754.
Zoborovsky József 622.	Zrinyi Ilona 369. 418. 419. 420.
Zolnok 57. 63. 64. 218. 250. 256.	422. 423. 424.
265. 274.	Zrinyi Miklós 569.
Zolyomi 24. 781.	Zweig Kristóf 785.
Zolyom Dávid 134. 136. 139. 149.	Zsámbék 755.
Zománez, fejeér 589. 592.	Zsibó 756.

